P.R. n. 36

18
JJ. V. 5

~~7~~

~~11~~, ~~2~~, ~~27~~,

au. ~~H~~.
F. II. 31.

Theodore
Besterman

79

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

http://www.archive.org/details/devrbisacromanio00casa

DE VRBIS AC ROMANI OLIM IMPERII SPLENDORE

Opus Eruditionibus, Hiſtorijs, ac Animad-uerſionibus, tam ſacris quam proſanis Illuſtratum.

In quo etiam nonnulla ex occaſione tanguntur, tam circa Romanæ Eccleſiæ Principatum, quam circa alias reliquarum orbis Regionum res memoratu dignas.

AVCTORE IOANNE BAPTISTA CASALIO ROMANO.

BIBLIOTECA MAG... CITTA DI ... 1816

ROMÆ, ANNO IVBILEI. MDCL.

Ex Typographia Franciſci Alberti Tani. Superiorum permiſſu.

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſſimo P. Mag. F. Vincentio Candido Sacri Palatij Apoſtolici Ordinis Prædicatorum.

A. Riual. Viceſgerens.

Imprimatur. Fr. Raymundus Capiſuccus Magiſter & Socius Reuerendiſs. P. Fr. Vincentij Candidi Sac. Pal. Apoſt. Mag. Ord. Præd.

Baronius fecit Romæ

INDEX CAPITVM.

PARS PRIMA.

PRæfatio Cap. I. pag. 1.
De Romanorum Virtutibus & Potentia Cap. II. pag. 3.
De Publicis Romanorum opibus Cap. III. pag. 12.
De Priuatorum aliquot Romanorum opibus Cap. IV. pag. 18.
De ſeptem Orbis miraculis Cap. V. pag. 20.
Romanæ Vrbis ſumptuoſa ædificia moles ſeptem miraculorum Orbis excedunt Cap. VI. pag. 24.
Priuatorum Romanorum Ædes Vrbanæ & Ruſticæ Cap. VII. p. 30.
De Vrbis ſitu & Amplitudine Cap. VIII. pag. 32.
De Statuis, ſeu Simulacris Cap. IX. pag. 35.
De Obeliſcis Cap. X. pag. 37.
De Columnis in Vrbe Cap. XI. pag. 44.
De Viarum Operibus magnis; & de Appia præcipuè Cap. XII. p. 49.
De Romanorum mirabilibus Aquæductibus & Cloacis C. XIII. p. 51.
De Sanctorum Martyrum Cœmeterijs Cap. XIV. pag. 56.
De Pontibus ſupra Flumina Cap. XV. pag. 61.
De Aggeribus & Pontibus ad Mare extructis Cap. XVI. pag. 63.
De Pontina Palude eiuſque exſiccatione Cap. XVII. pag 66.
De Aggere ad Rupellam à Chriſtianiſ. Ludouico XIII. C. XVIII. p. 68.
Vnde & à quo fonte prouenerint Romanor. Opes? Cap. XIX. pag. 72.
De Vrbis & Romani Imperij Declinatione, Deprædationibus & Interitu Cap. XX. pag. 76.
De Romani Pontificis in Vrbe Principatu Cap. XXI. pag. 87.
De Vrbis reſtauratione poſt incurſiones & vaſtationes Barbarorum Cap. XXII. pag. 103.
De Mole Adriani Cap. XXIII. pag. 114.
An recens Roma cum antiqua conferri queat Cap. XXIV. p. 119.
De Vrbis & Romani Imperij, ac etiam Romanæ Eccleſiæ perennitate Cap. XXV. pag. 122.
De Priſcorum Romanorum Virtutibus Cap. XXVI. pag. 132.
Doctrina & animi cultus, ac etiam Mechanicarum Artium cura apud Romanos Cap. XXVII. pag. 149.
Qualiter Romani ad Honores promoti? Cap. XXVIII. pag. 152.
Romani à ſceleribus excuſati Cap. XXIX. pag. 156.
Sub Romano Imperio felix Vita: & Chriſtiana Religio propagata Cap. XXX. pag. 158.
Quare Roma & aliæ Vrbes floris ſui maturitatem aſſecutæ, raro maius ſumant augmentum? Cap. XXXI. pag. 165.

Pars

PARS SECVNDA.

DE Triumphis Romanorum Cap. I. pag. 173.
De Ludis ſeu Spectaculis Romanorum Cap. II. pag. 190.
De Ludis Circenſibus Cap. III. pag. 194.
De Gladiatoribus Cap. IV. pag. 205.
De Venatione & Amphitheatro Cap. V. pag. 215.
De Tragœdia Cap. VI. pag. 229.
De Comœdia Cap. VII. pag. 233.
De Veſtimentis Romanorum Cap. VIII. pag. 250.
De Armis Nobilium familiarum Cap. IX. pag. 260.
De Anulis Cap. X. pag. 268. De Fibulis Cap. XI. pag. 274.
De Pileo apud Romanos Cap. XII. pag. 278.
De Priſco vſu Salutandi ſternuenti & quare? Cap. XIII. pag. 280.
De vario Teſſerarum vſu Cap. XIV. pag. 283.
De re Nummaria Cap. XV. pag. 288.
De ritu Nuptiarum Cap. XVI. pag. 293.
De Iure Connubiali inter ciues Romanos Cap. XVII. pag. 301.
De Thermis ſeu Balneis Cap. XVIII. pag. 314.
De Conuiuijs & Triclinijs Cap. XIX. pag. 322.
De Hoſpitalitate Cap. XX. pag. 334.
De Funeribus Romanorum Cap. XXI. pag. 342.
De Apotheoſi ſeu Conſecratione Cap. XXII. pag. 356.

PARS TERTIA.

DE. Romanorum Ethnicorum Sacrificijs Cap. I. pag. 360.
De Sacerdotijs Cap. II. pag. 369.
De Virginibus Veſtalibus Cap. III. pag. 372.
De Sibyllis eorumque Oraculis Cap. IV. pag. 377.
De Virginibus Chriſtianis Cap. V. pag. 382.
De Comitijs Romanorum Cap. VI. pag. 384.
De Regimine & Magiſtratibus Vrbis Cap. VII. pag. 390.
De Legibus Cap. VIII. pag. 398.
De Militia Cap. IX. pag. 401.
Quomodo Romana Vrbs tantum excreuerit? Cap. X. pag. 413.
Quibus adminiculis parta dignitas & magnitudo conſeruata fuerit apud Priſcos Romanos? Cap. XI. pag. 423.

INDEX TITVLOR. IN NOTABILIBVS.

DE Pontibus p. 427. De albo veſtium colore pag. 428.
Ex veſtibus animus & indoles denotatur pag. 430.
De vſu inuitandi ad potum pag. 430.
Colloquium ſeu ſilentium inter conuiuas pag. 432.
De Calido potu p. 433. De Hoſpitalitate pag. 434.

D E

SANCTISS. ET BEATISS. PATRI

INNOCENTIO DECIMO.

ROMANI Imperij, & Vrbis ROMÆ præcipuè, cuius Tu SANCTISSIME PATER authoritate diuina & dominatione terrena moderaris habenas ; ego maieſtatem, & ſublimitatem enarrandam ſuſcepi . Nec ad alium abs Te Opus hoc dirigendum, dum redijt ad eum , à quo noſtra Vrbs ſpiritum aſſumit . Debita eſt Tibi quoque hæc mea de Vrbe lucubratio; quoniam Tu vitali luce, & educatione iam ab illa ſuſcepta; inde in ſacro Rotæ Areopago, & Purpuratorum Collegio , poſt alia Romanæ Eccleſiæ munera egregiè functus , modò totius vniuerſalis Eccleſię molimini moderator, rerumque diuinarum & humanarum in ea Arbiter emines. Accedit Tuus propenſus amor erga hanc eamdem Vrbem in reſtauratione Baſilicarum Lateranenſis iam tum collabentis , & Vaticanę nondum expolitę ; præter inſignitum Capitolium , & Agonalem plateam ampliſsimis ędibus , fontibus, & Ægypti Obeliſco mirificè ornatam. Atque hiſce omnibus magis adhuc relucet Prudentia Tua in remouendis bellis

ſubmo-

ſubmotis, quibus Vrbs & Italia tota concutiebatur: Vigilantia in calamitoſis Annonæ temporibus: Liberalitas, ne Populus Tibi ſubiectus vectigalibus, & alijs importabilibus oneribus magis ac magis aggrauaretur: Vt & ego (priuata ſi perſequi vellem) ſileam. Tibi igitur, SANCTISSIME PATER, humillimè deprecor: quoniam apertis iam hiſce diebus Cœleſtis, humanęque munificentię valuis; vt Tuam hanc Vrbem continua protegas beneuolentia; ac ſummę auctoritatis Tuę tutelam huic meę lucubrationi impartiaris. Quam Deus Optimus Maximus humani generis ſaluti diuturnam pręſtet, intimis precibus exoro. Datum Romę Kalend. Ianuarij, Anno ſeculari MDCL.

Sanctitatis Tuę

Humillimus ſeruus
Ioannes Bap. Caſalius.

A DE VRBE ET ROMANO IMPERIO.

Pars Prima.

B PRÆFATIO

Caput I.

VNiuerſus iam penè Orbis ſub Auguſto Cæſare adorauerat Romam; cum auro & diuitijs, pretioſiora quæque affluerent in ea: necnon omnes Gentes ab illa, tanquam a Numine ſupremo penderent, morum Magiſtra, communi omnium patria, & prima cunctarum Vrbium. Diuinum enim aliquod à maieſtate & auguſta illius ſpecie ſpi-
C rare videbatur. Hanc ipſam Romani Imperij magnitudinem, quaſi compendio laudauit Martialis.

Terrarum Dea, Gentiumque ROMA,
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum.

Et Propertius.

Omnia Romanæ cedant miracula terræ.
Natura hic poſuit, quicquid vbique fuit.

Sed pulchre item, & vbertim Claudianus.

Qua nihil in terris complectitur altius æther,
Cuius nec ſpatium viſus, nec corda decorem,
Nec laudem vox vlla capit; quæ luce metalli
AEmula vicinis faſtigia conſerit aſtris.
At morum, legumque parens, quæ fundit in omnes
Imperium, primique dedit cunabula iuris.
Hæc eſt exiguis quæ finibus orta, tetendit
In geminas axes, paruaque a ſede profecta
Diſperſit cum Sole manus. Hæc obuia fatis
D *Innumeras vno gereret cum tempore pugnas,*
Et Gallum terris proſterneret, æquore Pœnum,
Numquam ſuccumbit damnis, & territa nullo
Vulnere, poſt Cannas maior, Trebiamque fremebat.

Quamquam Claudianus Poeta Potentiam & Virtutem Romani Imperij extollat; hoc idem teſtatur Liuius hiſtor. lib. 1. *Nulla vnquam Reſpublica nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit.* Quæ & domicilium legum, gymnaſium litterarum, curia dignitatum, vertex mundi eſſet nuncupata: militariſque diſciplinæ, & ſeueritatis, & virtutum omnium ſpecimen.

Lacera modo omnia, & diruta in Vrbe: adeo verum eſt illud, Roma Romæ

ſepulta iacet; nec aliud hæc ſunt quam egregij operis vmbra, & cadauer. A
Spirant tamen hæc omnia Romam illam veterem, & velut ſcintillas emittunt primi ſplendoris. Ex parietinis iſtis, & ex lapidibus imago ſtatim animo oboritur Vrbis, quæ vna fuit ab omni æuo, & vna erit; vt refert antiquus Poeta.

Non tamen annorum ſeries, non flamma, nec ignis
Aeternum potuit hoc abolere decus.

Cuius magni Imperij per tot ſæcula continuati reliquiæ in Germania adhuc remanent; & in Auſtriaca domo, ſicut ex Aquilæ adhuc ſpirantis ſymbolo: de cuius præeminentia ſic loquitur Areopagita de Cæleſt. hierarch. cap. 15. *Porro effigiem Aquilæ Regiam dignitatem, motumque ad ſuperna tendentem, celeremque volatum, atque captandum neceſſarium reparandis viribus cibum agilitatem atque vigilantiam, curſum & facilitatem ſummam: ac propterea vim illam ſingularem ſpeculandi atque intuendi liberè, directè, in nullam partem inclinando aciem luminum in radium illum vberrimum lucidiſſimum Deitatis, quem ex ſe inſtar Solis emittit.* Quæ omnia de Aquilæ forma deſumpta ſymbola, facilè ſuadent coniecturam de illa in vexillis; quam poſtea æmulatæ ſunt Gentes, & B
priſci Romani præſertim, de quibus Ioſephus. 3. Belli Iud. cap. 5. inquit: *Et poſt hos circum Aquilam ſigna alia, quæ omnibus apud Romanos agminibus præeſt, quod vniuerſarum auium regnum habeat, & ſit validiſſima; itaque illam & principatus inſigne putant, & omen victoriæ.* Hæc ille. Cuius exempla Romæ licuit videre plurima, in arcu maxime Conſtantini, Columna Traiani, & in antiquis numiſmatibus; vt etiam refert Vvillalpandus in Ezechielem tom. 2. pag. 468. col. 1. Ex quibus hanc Aquilam Imperij ſymbolum per omnia tempora apud Romanum Imperium permanſuram ſcripſit etiam Plutarchus his verbis: *Cum fortuna alata ſit & vaga, & modo Aſyrios, Medos, Perſas, Macedones, Carthaginenſes luſtrauerit, eoſdemque reliquerit: videtur ad Tyberim alas poſuiſſe, volubilem globum reliquiſſe, & Vrbem quaſi perpetim inhabitatura intraſse.* Cuius in hoc mirabile fuit Homeri vaticinium in Iliad.

Nunc autem Troiana Aeneas ſceptra tenebit,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis. C

Ille vero tenuit & nati eius, inter quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & ſi mutatio aliqua ſtatus interuenerit, tamen Imperium manſit: primo ſub Regibus, ſub Conſulibus, & Principibus: & ſub iſtis ſciſſum, diuulſumque, & caput alterum in Thraciam, aut Græciam translatum Magno Conſtantino imperāte, qui cauſam deinde dedit inclinationi rerum; quamuis idem Conſtantinus felicioribus auſpicijs, vt ſydus illuſtrauerit Orbem in ijs, quæ ſacra & pietatem tangunt: ille ſiquidem Deo duce depulit tenebras, quæ Orbem terræ denſa ſuperſtitionum nube obſidebant, lucem intuiit, templa nobis & Chriſto aperuit, vanis cultoribus & Dijs clauſit: ſummis etiam Romanis Pontificibus Romæ in temporale Imperium ſubſtitutis. Quorum Romanus Imp. filius nuncupatur, vt ſatis conſtet origini Romanæ & Deum adfuiſſe, & non defuturam virtutem: & quamuis ſquallida & lacera hodie in Auſtriaca Germaniæ domo Aquila Romani Imperij ſymbolum modo exiſtat; ita vt prouincijs & terris, quæ olim Romano Imperio obediebant, modo Auſtriacus Imp. non dominetur; decoratur tamen ille hoc nomine Romani D
Imperatoris, quia verè in iura Imperij Romani ſucceſſit, & eo iure multa poſſidet. Reges ergo Hiſpaniæ, & Galliæ non dicuntur Romani Impp. nec Imperij Romani germina, quia licet poſſideant regna, quæ Romanis olim ſubiecta fuere, non tamen Romanorum iure, ſed hæreditatis, aut belli, aut alio titulo: Auſtriacus autem multis non alio iure quam Imperij Romani potitur; & ideo ſurculus Imperij Romani adhuc audit, ſicut & Traianus quamuis Hiſpanus, & Seuerus etſi Afer veri Romani Imperatores erant, quia Romanorum iure imperabant.

Quamquam nullum regnum tam repentè auctum quam Alexandri Magni, qui

A qui prius ſibi viſus eſt comparare Imperium quam regnaſſe; cum nullas dederit leges, nulla conſtituerit militibus ſtipendia, ſed tantum regiones diſcurrerit, nec regnum ſtabiliuerit: dicere ſolitus, longè præſtantius litteris antecedere quam Imperio; ac magis amari quam timeri: Cæſar autem contra: *Oderint dum metuant*. Populus Romanus gentium princeps ob magnitudinem rerum geſtarum, imperandi diuturnitatem cæteros principatus antecelluit; terra, marique imperium terminauit; quo nihil in orbe celebrius, nihil ea Vrbe nobilius: vbi tanta ædificandi facultas, tot regia ædificia, tot loca ſacra, Baſilicæ, Sacella, Fora, Aquæductus, Circi, Theatra, operoſi ſupra Tiberim Pontes, Ludorum genera, tantus mortalium concurſus, vbi tot opes, & immoderati ad magnificentiam ſumptus: vnde quidam ſapiens interrogatus, quid de Vrbe ſentiret? fertur reſpondiſſe *Microcoſmon* ideſt, Paruum mundum. Libanius Græcus homo, *Romam*, inquit, *non Vrbem ſed quamdam cæli partem* appellatam. Cæterum cum latè pateat Romanum Imperium, nihil magis admiratione dignum, quam regnandi diutur-
B nitas, amplitudo, & potentia.

De Romanorum Viribus, ſeu Potentia. Cap. II.

QVoniam de Potentia, ſeu Viribus Romanorum primo nobis eſt dicendum: præfabimur, *Vtrum poteſtas ſæcularis, per quam populus regitur quantum ad temporalia ſit à Deo?* Modus autem debitus perueniendi ad poteſtatem regendi populum, eſt duplex: videlicet per hæreditariam ſucceſſionem, & per electionem: at vero qui alteri ſuccedit, cum non ſit primus, infertur vt primus modus perueniendi debitè ad auctoritatem regiminis, ſit per electionem Dei, vel hominum. Id autem contigiſſe in Regno Iſrael, cuius legi-
C timum initium extitit Saul, primus Rex electus auctoritate Dei, & ex conſenſu Populi: eo autem reprobato propter inobedientiam, electus deinde Dauid à Deo, vt legitur in primo Regum; & filij eius ſucceſſerunt ei in Regnum ex ordinatione Dei. Quantum vero ad quatuor Mundi Imperia, non fuerunt à principio legitimè introducta, ſed per violentiam vſurpata.

De Imperio Aſsyriorum & Chaldæorum, cœpit illud à Nembroth, de quo in Geneſ. cap. 10. dicitur, quod *Ipſe cœpit eſſe potens in terra, & erat robuſtus venator coram Domino*. ideſt, oppreſſor hominum, vt per expoſitores: vnde per violentiam & oppreſſionem aliorum ipſe ſibi acquiſiuit Regnum & Imperium.

De Imperio autem Medorum & Perſarum, quod fuerit per violentiam introductum, patet in Daniele cap. 5. vbi interfecto Balthaſsare Rege Babylonis per Cyrum & Darium, translatum fuit Imperium in Medos, & Perſas. Et quamquam de Cyro prædictum fuerit per Iſaiam cap. 45. *Chriſto meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt ſubijciam ante faciem eius gentes, & dorſa Re-*
D *gum vertam:* ac per hoc videtur, quod ipſe voluntate & auctoritate Dei legitimè ſucceſſerit in Regnum & Imperium. Ad quod reſpondetur; non inferri ex verbis Iſaiæ, quod Cyrus auctoritate Dei obtinuerit Imperium, ſed per ea datur intelligi omnipotentia reſiſtendi Balthaſsari & Regibus ſibi adhærentibus; & ordinatio Dei de liberatione populi de captiuitate Babyloniæ; quia præuidit Deus, quod Cyrus adepto Imperio, licet per violentiam, permitteret filios Iſrael exire de captiuitate & redire in Hieruſalem; alias non ſineret Deus mala fieri, niſi ex malis ſciret elicere bona; & ita ſcribit Bertrandus Eduenſis De Origine & vſu Iuriſdictionis Quæſt. 1. De quo in Biblioth. Patrum tom. 4. parte prima.

Poſt Imperium Medorum, & Perſarum ſucceſſit Imperium Græcorum, A non per viam legitimam electionis, vel hæreditariæ ſucceſſionis, ſed per meram violentiam potentiæ, & armorum; vt in principio lib. 1. Machab. ibi: *Alexander Rex Græcorum percuſſit Darium Regem Perſarum, & Medorum & conſtituit prælia multa, & interfecit Reges terræ; & ſic obtinuit Imperium.*

De Imperio autem Romanorum patet etiam ex Chronicis, & diuerſis hiſtorijs, quod ſimili modo inſurrexerit per potentiam, & ſæcularem prudentiam. Quamquam dubitari contingat de Imperio, quod Cæſar, & Auguſtus ſibi inuito Senatu & Populo vſurparunt; ſed quidquid ſit de inchoatione Imperij Romani, auctoritate tandem Senatus, & Populi Auguſtum imperaſſe nõ eſt dubium. Nam poſt deuictum Antonium, & totum ferè terrarum orbem pacatum in pleno Senatu ſe Imperio abdicauit, & refert Oroſius lib. 6. c. 22. de Auguſto: *Domini appellationẽ, vt maledictum, & opprobrium ſemper exhorruit.* Sed Senatores precibus coegerunt, vt Imperium ipſe vnus retineret, quod & fecit. Ita Auguſtinus Torniellus anno mũdi. 4027. ex Dione & alijs ſic inquit: *Ita vt perpetuò deinceps per annos quadraginta non amplius per vim, ſed legitimè, Senatu ſcilicet, Populoque annuente, Imperium adminiſtrauerit.* B

Ex quibus patet quod poteſtas ſæcularis quantum ad prædicta quatuor Imperia, non fuerit à principio legitimè introducta, ſed per violentiam vſurpata. In ſignum huius oſtenſa illa ſunt Danieli in viſione dicto cap. 5. ſub ſimilitudine non hominum ſed beſtiarum; quia non inſurrexerunt per viam rationis ſed impetu ſenſualitatis, quantum ad primam ſui originem: ſi autem proceſſu temporis hæc regna reducta ſint ad ſtatum legitimum, oportet quod hoc fuerit accedente conſenſu Populi expreſſo vel interpretatiuo; quia quamuis in acquiſitione poteſtatis, & iuriſdictionis; & in eius vſu, vel abuſu poſſit eſſe deordinatio, tamen in ipſo ordine ſuperioritatis, & ſubiectionis, in quo conſiſtit dominium & auctoritas iuriſdictionis, non poteſt eſſe deordinatio, quia iam non eſſet ordo, quod vnus principetur, & cæteri ſint ſubiecti: ergo poteſtas & dominium ad regendum populum, eſt hominibus ſecundum debitum rationis & Diuinæ ordinationis, vt in l. 2. §. nouiſſimè D. de Orig. Iuriſd. Quamuis aſſecutio poteſtatis vel vſus eiuſdem non ſemper ſit à Deo; quando talis modus eſt malus vel illicitus, de quibus Oſeas c. 8. *Ipſi regnauerunt, & non ex me: Principes extiterunt, & non cognoui.* Modus autem debitus regendi populum, eſt duplex, per hæreditariam ſucceſſionem, & electionem, vt dixi. Et ita refert Eduenſis vbi ſupra dicta quæſt. 1. C

Hæc violentia à Romano Imperio quamuis in ſui prima acquiſitione non fuerit forſan aliena; interceſſit tamen in Principatu Auguſti conſenſus Senatus & Populi, vt dixi. Iuſtitia præterea in bellis ſuſcipiendis apud Romanos maximè enituit; vt infra cognoſcemus. Hac, inquam, per ipſos bene librata, enumerari poſſunt, atque in vſum computationis venire ea, quæ in India geſta ſunt apud Seras, Perſas, & Medos: in Arabia, Aegypto, in Aſia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in inſulis & prouincijs omnibus, quas ſol Oriens, atque Occidens luſtrat: ipſam denique apud Dominam Romam, in qua cum homines eſſent ipſi Numæ Regis artibus, atque antiquis ſuperſtitionibus occupati; non diſtulerunt tamen poſt Chriſti mortem res patrias linquere, & veritati coaleſcere Chriſtianæ, vt refert Arnob. lib. 2 aduerſ. Gentes. Ad ſuperna ſiquidem animum extollere, magnitudini quoque Romanorum maximè tribuendum. Si quis igitur flagitio & ſcelere Imperium conſecutus fuerit, perrarò virtute & bonis artibus tenebit: & quod miremur, ſolum Veſpaſianum omnium ante ſe Principum in melius mutatum accepimus; ita non rarò Imperia, quæ meliorem initio acceperunt: deteriores eoſdem poſtea dediſſe, Iſrael nos & omnium Gentium Hiſtoriæ docent. D

Myſtica conſideratio.

Et ſane perdifficile ante Imperium iudicare eſt, meruerit quis illud an ſecus

vbi

A vbi adeptus fuerit, facillimum. Quæ enim latebant antea vitia & ſepulta cineri ſuo iacebant, cum purpura erumpunt: non quod ante non fuerint; ſed materia deerat: Da vina, aurum, mulierem, Imperia, videbis qua temperantia, liberalitate, caſtimonia, manſuetudine quis excellat? qua etiam intemperantia, auaritia, incontinentia, crudelitate ſit coaceruatus. Produnt plurimum dignitates, non producunt ſcelera noua. Priuata ſiquidem fortuna vitia ferè tegit, quæ publica retegit, & proſpectanda præbet. Hinc qui in obſcuro vitam agunt; ſi quid iracundia, auaritia, libidine deliquere, latent, & oſcuritate ſua tanquam denſa vndique nube & tenebris integuntur. Qui verò in excelſo ætatem agunt, omnium oculis patent: atque hinc quæ apud priuatos iracundia: ea in Imperio ſuperbia, ac crudelitas appellatur. Ex quibus quo magis prouidos eſſe deceat, qui ex fortuna ſua dicta factaque meditantur, nobis indicatur.

Ex his autem qui Romanam Rempublicam, & Imperium gubernarunt; quamquam à recti ſemita aliqui aliena vſurpando, & malè imperando aberrauerint: non defuerunt tamen qui potentes in ſublimi orbis culmine virtute magna ſe geſſerint. Nos autem quanti ponderis eſſet eorumdem Poteſtas; & in quo ſe haberet, referemus.

B

Primò ſeſe offert *de Finibus* illius Imperij referre, & ij in quanta terrarum & maris ſpatia (vno velut ſinu, ac iunctim incluſa) fuerint propagati: quanta in vllo priorum, ac poſteriorum Imperiorum vmquam extiterint. Itaque haud vanè Petronius. *Fines Imperij Romani.*

Orbem iam totum victor Romanus habebat,
Qua mare, quæ terræ, qua ſidus currit vtrumque.

Et Ouid. 2. faſtor

Gentibus eſt alijs tellus data limite certo,
Romanæ ſpatium eſt Vrbis, & Orbis idem.

Dionyſius Halicarnaſſ. *Roma Vrbs imperat toti terræ, quæ quidem inacceſſa non ſit, habitaturque ab hominibus; ſed & toti mari imperat; non ſolum huic intra columnas Herculeas; ſed ipſi Oceano quocunque eſt nauigabilis: primaque & ſola ab omnis æui memoria terminos ſibi potentiæ fecit Orientem & Occaſum.* Sed illud nemo negauerit florem Aſiæ, Africæ, Europæ, in hoc Imperio fuiſſe: ipſa etiam gentium robora, ingenia, opes. Cætera non tam conquirere non potuit, quam contempſit, & iudicio reliquit. Quod vt clarius liqueat; Imperium cum in ſuo culmine fuit ab Auguſto ad Traianum; Fines eiuſdem ſub Auguſto erant ab Oriente *Euphrates*; à Meridie *Nili cataractæ, & deſerta Africæ, & mons Athlas*; ab Occidente *Oceanus*; à Septentrione *Danubius & Rhenus*. Ita enim claudere Imperium limitibus natura inſtituit: hoc Tacitus in primo Annal. lib. laudat: *Clauſum mari aut amnibus longinquis Imperium.* & idem ſcribit Auguſtum libello, quo rationes Imperij conſcripſerat: *Conſilium addidiſſe coercendi intra terminos Imperij, incertum metu, an per inuidiam.* Nolebat poſteros Auguſtus proferre terminos Imperij, quia nimia vaſtitas perinde Imperijs, ac corporibus periculoſa eſſet; temperarique melius, ac defendi iuſta amplitudo, quam immodica poſſet, vt refert in propoſito Dio: *Hoc non verbis modo, ſed re ipſa ſeruaſſe conſtat Auguſtum: namque etſi plurima barbarorum ſui iuris poterat efficere, numquam tamen voluit.* Et Auguſto quidem ſimiles Imperatores potius cupiebant augere dignitatem quam propagare Imperium inter barbaros, gentem inopem, minimæque vtilitatis; vt refert Appianus in proœmio hiſt. Siuè etiam *per Inuidiam* noluit Auguſtus ampliari fines Imperij; ne gloriam ſuam alij vincerent, vt Tacitus ſuſpicatur. Sanè poſteri conſilium hoc neglexerunt, & vltra terminos noua quæſiuerunt; vt Claudius, qui *Britannias* in ipſo Oceano deuicit: Traianus ab Oriente *Arabiam, Armeniam, Meſopotamiam*, à Septentrione *Daciam* ſubegit. Ita moti, prolatique termini trans Euphratem ad Tigrim, iterumque

C

D

rumque trans Danubium tota Dacia addita ad mare Rubrum: hoc quod Tacitus laudat in Tiberio: *Ventum eſt ad Elephantinen, & Sienen, clauſtra olim Romani Imperij, quod nunc Rubrum ad mare pateſcit*. Hinc Claudianus. A

Subdidit Oceanum ſceptris, & margine cæli
Clauſit opes: quantum diſtant à Tigride Gades,
Inter ſe Tanais quantum, Niluſque relinquunt.

Qui vero deinde prædicti Imperij clauſtra laxarunt, id magno rei Romanæ malo experti ſunt: cum tantum Imperium deinde mole ſua diſſolutum ſit.

Quoniam fines Romani Imperij non ſolum mari, amnibus, montibus clauſi ac muniti erant; ſed & copijs: & has perpetuum militem intelligo, qui ad tutelam Imperij ex inſtituto Auguſti fuit: quas copias triplices extitiſſe reperio, *Prouinciales, Vrbanas, Claſſicas*.

Prouinciales copiæ.

Ex Prouincialibus copijs; ita ordo & diſpoſitio fuit, vt limitanea loca militem haberent, interiora vix haberent circa mœnia: cohærebant autem prouinciæ; ideoque & legiones per cohortes ſuas & alas ſparſæ, & inter ſe vicinæ: hinc Tacitus 1. Annal. *Legiones, Prouincias, Claſſes, cuncta inter ſe connexa*. & Sueton. *Ex militaribus copijs legiones & auxilia prouinciarum diſtributa*. Sub Auguſto & Tiberio vigintiquinque legiones fuerunt, ex Dione & Tacito, quæ poſtea ſub Traiano & Adriano auxerunt ad triginta & vltra: ſed mutabant illæ aliquando, & ob cauſas huc atque illuc ibant, ex Tacito in 4 Annal. *Apud idonea prouinciarum, ſocias triremes, & alas, auxiliaque cohortium, nec multo ſecus in ijs virium fuiſſe: ſed perſequi incertum fuit, cum ex vſu temporis huc illuc mearent, gliſcerent numero, & aliquando minuerentur*. Siquidem non in numero ſolum, ſed in robore & animo victoriam ſtare Romani potiſſimum crediderunt: quoniam non rarò exitio ſuis etiam multitudo fuit; & pauciores certius imperia aliquando ſequuntur. B

Copiæ Vrbanæ.

Copiæ Vrbanæ fuerunt, quæ ſedem Romæ habuerunt, ac etiam Principem in ea tuerentur, vt & ipſam Vrbem. Principis cuſtodiæ triplex miles fuit: *Prætoriani, Euocati, Bataui*. Prætoriani autem flos militum fide, robore, in nouem cohortes diuiſi ab Auguſto; quamuis Dio lib. 54. aſſerat: *Cuſtodes corporis Auguſti decem mille erant; atque hi in decem cohortes diuiſi*. Cuius inſtituti exemplum fuit à Prætorijs cohortibus in exercitu, quæ ad tutelam erant Imperatoris: erant ij quoq; ſtirpe, & domo eximij: nec lecti niſi ex Etruria, Vmbria, Latio, & colonijs antiquitus Romanis: & ideo Otho Imperatorijs blandiens, & in concione alloquens apud Tacitum 1. hiſt. inquit: *Italiæ alumni, & Romana verè iuuentus*. Erat autem officium Prætorianorum Vrbem tueri: motus & turbas plebis coercere: noctu circa templa, fora, baſilicas excubare: ſtationes agere contra graſſatores & ſicarios: itemque Præfecto Vrbis apparere, ex Tacito lib. 3. hiſtor. *Eſſe illi proprium militem cohortium Vrbanarum: nec defuturas Vigilum cohortes, &c.* C

Altera pars militum Vrbanarum, Euocati dicebãtur, de quibus Dio lib. 54. inquit: *Euocatis Auguſtus vti iam cœperat in Antonium olim, eoſque & poſtea ſeruauit: ſunt autem hodieque propria quædam, & ſeparata manus*. Quod Suetonius in Galba inquit: *Delegiſſe eum equeſtris ordinis iuuenes, qui manente aureorum annulorum vſu, Euocati appellarentur, excubiaſque circa cubiculum ſuum vice militum agerent*. D

Tertij ordinis erant Bataui equites, pediteſque: & de his Dio: *Sunt & exteri equites ſelecti, quibus Batauorum nomen eſt, ijque equitandi peritiſſimi*. Hos autem Batauos maximè fuiſſe, qui ex Geldria accerſerentur; nam inferi ad mare equi apti non ſunt. Hos Tacitus etiam Germanos appellat: dum refert quod Galba, *Germanorum cohortem, inſtitutam iam olim à Cæſaribus ad cuſtodiam corporis, & multis experimentis fidiſſimam, diſſoluit, & ſine vllis commodis remiſit in patriam*.

Pacis iuxta, ac belli tempore Romani ſemper alebant exercitum, ſiuè in

tutelam

A tutelam ſibi ſuiſque, ſiue in terrorem hoſtibus, quæ res ad augendam maieſtatem, hoſtibus metum incutiendum plurimum ſemper valuit. Factum id à Regibus omnibus magnis. Quoniam in pace bella meditari, prudentis Principis eſt; aſſueſcere etiam bello in alta pace, ſapientis eſt. Auguſtus certos annuos cenſus in militaria ſtipendia decreuerat, nulli alteri rei impendendos, ne nouis exactionibus populo grauis eſſet. Nec minus in altiſſima pace intermittebant Romani exercitia militaria, nec ignaueſcere ſuos patiebantur, aut otio diffluere: arma expediebant; & amico tanquam hoſtili inter ſe procurſu arma tentabant, induebantque inimicum animum, quem extra certaminis locum ponebant: aſſueſcebant duris, nudæ humo, & cælo; & frigora ſimul ac calorem pati diſcebant: eſt illud Hieronymi: *Corpus aſſuetum tunicis, loricæ onus non fert; caput opertum linteo, galeam recuſat; mollem otio manum durus exaſperat capulus*. Et illud Tertulliani: *Etiam in pace labore, & incommodis bellum pati ediſcunt; in armis deambulando, campum decurrendo, foſſam molliendo, teſtudinem deſiccãdo: nemo enim miles de cubiculo ad aciem*
B *procedit: &c.* Laudatum etiam in P. Rutilio Coſſ. Romano fuit ex V. Maximo: *Quod doctioribus gladiatoribus accerſitis, vitandi atque inferendi ictus ſubtiliorem rationem legionibus ingenerauerit; virtutem arti, & rurſus artem virtuti immiſcuerit; vt illa impetu illius fortior, hæc illius ſcientia cautior fieret*.

Quantum vero militaris hæc exercitatio momenti rebus adferat, ex eo colligi poteſt, quod Romanos nulla re magis quam armorum perpetua exercitatione, caſtrorumque diſciplina orbem ſubieciſſe terrarum, auctor ſit Vegetius. De qua re verè V. Maximus inquit: *Diſciplina militaris acriter retenta, principatum Italiæ Populo Romano peperit, & multarum Vrbium, magnorum regnorum, validiſſimarum gentium regimen largita eſt; fauces Pontici ſinus patefecit, Alpium, Taurique montis conuulſa clauſtra tradidit, ortam è paruula Romam caſa, totius terrarum orbis fecit columen*. Docuit exemplo Scipio, qui ſcortis, luxu, delicijs totis caſtris exulare iuſſis, Romanos è victis victores reddidit: Numantiamque, quæ quatuor & decem annis terrori Im-
C perio fuerat, ſolo æquauit. Steterat illa inuicta, quamdiu luxus, & diſciplinæ militaris fuit neglectus: vt primum hæc reſtituta, cecidit tot fortiſſimorum Ducum victrix Numantia. Ita V. Maximus: *Itaque neglectæ diſciplinæ militaris indicium, Mancini miſerabilis deditio; ſeruatæ merces, ſpecioſiſſimus Scipionis triumphus extitit*. Vna militaris diſciplina collapſum luxu exercitum priſtino robori reſtituit, hoſtem vinci poſſe docuit, Africamque Romano Imperio ſubegit. *Militarium exercitationum commoda.*

Claſſes perpetuas in Romano Imperio extitiſſe, quæ & piratas cohiberent, & hoſtes excluderent. Fuerunt hæ claſſes in ipſo mari quatuor: primæ duæ maiores, Prætoriæ dictæ *Miſenenſis, & Rauennas*; exemplo Prætoriarum cohortium, quia ad Italiæ, & Principis tutelam: ſed eæ quoq; ab Auguſto inſtitutæ, notat Sueton: *Claſſem Miſeni, & alteram Rauennæ ad tutelam ſuperi & inferi maris collocauit*. & Tacitus 4. Annal. *Italiam vtroq. mari duæ claſſes Miſenum apud, & Rauennam præſidebant*. Sed magis diſtinctè Vegetius lib. 4. *Apud Miſenum & Rauennam ſingulæ legiones cum claſſibus*
D *ſtabant, ne longius à tutela Vrbis abſcederent; & cum ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes peruenirent: nam Miſenatium claſſis Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam haberet in proximo: Claſſis vero Rauennatium Epirum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa nauigatione conſueuerat*. Claſſiarij plerique exteri, & non ciues: & de Claſſe Rauennate Tacitus: *Ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ, Pannonique erant*. Et quod naualis militia etiam Miſena vilis eſſet apud Romanos, Virgilius indicauit, cum Miſenum illic ſepelit Aeneas *Claſſes in mari.*

Imponit ſuaque arma viro, remumque, tubamque.

Nam

Nam remum & tubam dat, præſignificans locum hunc futurum, vbi remiges & milites cum tuba in Claſſe eſſent: alteram Rauennæ Claſſem, nobile oppidum etiam ob ſedem Regni Gothorum, notificat Iornandes his verbis: *A meridie Padus, qui & Eridanus ab Auguſto Imperatore altiſſima foſſa demiſſus qui ſeptima ſui aluei parte influit ciuitatem: ad oſtia ſui amœniſſimum portum habens, qui claſſem ducentarum quinquaginta nauium, Dione referente, tutiſſima dudum credebatur recipere ſtatione. Qui nunc, vt Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, ſpatioſiſsimos hortos oſtendit, arboribus plenos, verum de quibus pendeant non vela ſed poma*. Atque hæ duæ maiores claſſes maritimæ: ſequũtur aliæ duæ minores. Prior in portu Foroiulienſi ad ipſam Galliam tuendam, Tacit. 4. Annal. ibi: *Galliæ proximum litus roſtratæ naues, præſidebant, Actiaca victoria captas, Auguſtus in oppidum Foroiulienſe miſerat valido cum remige*. Altera minor in ipſo Ponto, ideſt, in capite & fronte Mediterranei maris; de qua Tacitus 3. hiſtor. *Mucianus claſſem è Ponto Bizantium adigi iuſſit*. Numerum eius tradit Ioſephus lib. 11. de Bello Iudaic. *Ponticæ omnes gentes tribus millibus militum ſubduntur, & quadraginta naues longæ illud aſperum, & innauigabile pelagus tutum, pacatumque præſtant*. Erat & tertia Oſtię, de qua Sueton. in Veſpaſian. *Claſſiarios, qui ab Oſtia, & Puteolis Romam per vices pedibus commeant*. Et hanc à Claudio forſan inſtitutam, niſi pars eſſet è claſſe Miſenenſi. A B

Conſideratio. Vidimus Romanos non ſolum numeroſis peditum, equitumque copijs Imperium firmaſſe, ſed & validis claſſibus maria conſtrata habuiſſe. Auctor eſt Themiſtocles ipſis Regibus, quorum Imperia latè protenduntur; vt maris ſibi imperium parent: hoc vno loca maximè disiuncta iungi poſſe arbitratur; nec plures prouincias, ſed vna cenſeri poſſe, quæ maritimi imperij nexu in vnum corpus coaluiſſet: ſic fieri vt quaſi iunctis manibus ſe tueantur, inuicem ſibi factæ auxiliares, & ſolo nexu inuictæ. Longa enim è diuiſis auxilia, longæque moræ non modo quiduis audendi animos præbent, ſed & exequendi opportunitatem hoſti offerunt. Vna vero ratio iungendi diſſitas terras mare eſt. Neque enim terræ vllæ ſine imperio Oceani diu ſtare poſſunt, ſi hoſtem nactæ fuerint: ſentient exarmata maria hoſtiles excurſiones, deprædationes, dominatum; ac etiam terræ ſentient robore ſuo deſtitutæ, nempè armato mari: ſparget terrorem ſuum longè lateq; quiſquis mari dominatur; liberumque illi erit, quamcumque hoſtilem conterminam mari partem impetere, & potentiam frangere; & ſane metus ſolius mari imperantis continet manus intra cogitationes æmulorum Regum, quæ in ferrum eſſent erupturæ abſque timore armatarum nauium. Creſcunt præterea in immenſum pacato mari Vectigalia; vt decreſcunt etiam turbato & armis infeſto eodem mari: neque quidquam eſſe, quod plus opum, ac potentiæ adfert regnis, quam ſi libera lucri maria mercatoribus nauigare extra piratarum hoſtilemque metum in omnem lucri ſpem intentis. C

Batauí potentes in mari. Quales autem animos ad bellum ſuggerat maris imperium: cognoſcamus, ſi lubet, Batauos ſeu Hollandos, quorum plurimorum egeſtas modò ſolo bello medicata: tenuem iam prouinciã illi tenuerunt, ſed inuictã, & fruſtra vtriuſque Indiæ profuſis opibus, totiuſq; Hiſpanici Imperij viribus implicatis: vnum maris, fluminumque imperium tandem iſti tenuerunt: & vltro etiã inferre bella Oriente, ac Occidente toto, & claſſibus infeſtare ſunt auſi. Quis credat exiguum populum non magnam prouinciam poſſidentem ſola maris infeſtatione, orbi propè imperaſſe? ac tanquam nouam Numantiam, omnem potẽtiſſimi & Catholici Regis annis amplius octuaginta conatum luſiſſe & theſauros emunxiſſe? auſuq; portentoſo orbem totum non ſemel enauigaſſe, audaciæque ingentis ſuæ veſtigia omnibus quà ſol oritur quà occidit Orbis terrarum regnis impreſſiſſe, nulli ſupplicem, omnibus minantem? ſed & nouas orbe nouo terras, mariaque nullis ante claſſibus trita retexiſſe, D

dum

A dum quod magnus Macedo vouerat, orbes inuenit nouos? tanti momenti fuit imperaſſe mari. Nulli Hollandos æſtus, nulla terruere frigora, nulla fregere; etiam per ipſa concreta glacie maria (quæ poſteritas credet ?) nauigare lubuit & naturæ vim inferre, clauſaque ſæculis retrò omnibus clauſtra reſeraſſe. Magnos animos, et ſi vera Chriſti religio adeſſet, ſi pietas, ſi cauſæ bonitas, imperio dignos iudicaremus.

Sed graues ſumptus, & durum prouincijs, armare has naues, obijciet quiſpiam: ſed reſpondemus, nulla bella ſine ſumptu ſtetiſſe, quem qui ferre non poteſt, ſeu non vult, arma ponat. Præterea ſi ſingulis hoſtilis præda concedatur, vltro current in arma: adeoque & priuatorum facultatibus armari claſſis poterit; ſi vniuerſa concedatur præda: ſiſtit præda ſanguinem, vulneribus medetur, dolorem lenit. Audiamus in re nautica Ciceronem in Verrinis: *Sumptum omnem in claſſem, frumento, ſtipendio, cæteriſque rebus ſuo Nauarcho quæque ciuitas ſemper dare ſolebat; is neque, vt accuſaretur à nautis, committere audebat, & ciuibus ſuis rationem referre debebat: in illo omni* B *negotio, non modo labore ſed etiam periculo ſuo verſabatur. Erat hoc factitatum ſemper: non ſolum in Sicilia, ſed in omnibus prouincijs; etiam in ſociorum & Latinorum ſtipendio, ac ſumptu, tum cum illorum auxilijs vti ſolebamus. Verres poſt Imperium conſtitutum, primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus ſibi adnumeraretur, vt is eam pecuniam tractaret.* Vides hic in nauticis ſtipendijs veterem Romanorum morem: probat hunc Cicero, damnat Verrem. Vt non vereamur nos inde imitari Romanos Orbis domitores.

Claſſes Romanorum in fluminibus: prima in Rheno, de qua Hegeſippus ex Ioſepho ſcribit: *Rhenus itaque iam non Germanorum copijs repletur, ſed Romanorum liburnijs, quæ perrantes tot vſque ad mare bicornis amnis fluenta, quondam liberas gentes ſeruitio premunt.* Partem huius claſſis certò extitiſſe ad exitum fluuij, vbi Pharus olim, quam Arcem Britannicam nunc appellant, quia in Britanniam ea commeabat. Altera claſſis in Danubio, de qua Tacitus in Annalib. lib. 12. *Vannius funditur prælio, & ad claſſem in Danubio operientem perfugit.* *Claſſes in fluminibus.*

C

Summa totius præſidij in Romano Imperio colligitur per Lipſium de magnitudine Roman. In prouincijs copias non minus fuiſſe ducentis quinquaginta millibus circiter. In Vrbe in vniuerſum viginti ſex millia militum; & poſt Seuerum vel ad ſexagena. In claſſibus omnibus non minus centum millibus militum, remigumque: quamuis Agathias hiſtoricus plures fuiſſe aſſeueret: nam de Iuſtiniani æuo loquens, negat copias Romanorum tantas, quantas olim eſſe; nec iam ſufficere tutelæ Imperij contra hoſtes: cum enim inquit, ad *ſexcenta quadraginta quinque millia militum*, eas colligere oporteret: vix tunc in centum quinquaginta millibus conſiſtebant. *Numerus præſidij in Romano Imperio.*

Quoniam, vt diximus, præſidia militũ ex longinquis & limitaneis locis extabant; in medijs autem prouincijs pauca aut nulla præſidia; ſed hæc interiora & quieta loca tuebãtur Romani *Coloniarũ* deductione, optimo Romuli inſtituto; qui victis finitimis oppidis aut gentibus, partem earum ſolitus in D Vrbem & ad ſe traducere, partem illic relinquere; ſed ſic vt ſuos Romanos miſceret ad cuſtodiam & regimen, ne quid mouerent: eos ſic miſſos Colonos appellarunt; & ab agrorum nouæ culturæ deductione ipſas Colonias appellarunt. Vtilitas in hoc varia: prima alleuabatur Vrbs ipſa Roma, & ſuperfluam, nimiamque multitudinem, vt ſanguinem emittebat, qui ſic vacui ſoboli magis vacabant: præterea nouorum hoſpitum aduentu loca poliebantur etiam artium inuectu: & Diuina prouidentia hoc fine Græcos olim in Aſiam & Europam per maritima loca diſpoſuit, vt rudes feroceſque humanitate ad mitiora ſtudia, & mores transferrent, quod ijdem Romani mox fecere: tertia vtilitas, quia Romanus ſanguis in tot remotis locis ſparſus, *De Colonijs.*

eſſet velut tot arces & propugnacula Romani Imperij: accedebat etiam, A
quia aucta re Romana plebem inopem, & grauem ſic exhauriebant, & mili-
tibus emeritis præmia largiebantur, non aliter quam ſi aluearia plena, noua
examina in alia & noua transfunduntur: hinc Senec. ad Heluet. Conſul. *Po-
pulus Romanus quot Colonias in omnes prouincias miſit? vbicunque vicit Roma-
nus, habitat.* Cæſar lib. 8. de bello Gallic. *In Togatam Galliam mittit ad colo-
nias Romanorum tuendas.* Cicero de Leg. Agrar. contra Rullum, inquit: *Qui
colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, vt non oppi-
da Italiæ, ſed propugnacula Imperij eſſe viderentur.* Coloniæ autem in Italia
duæ de triginta deductæ ab Auguſto: Suet. in Auguſt. cap. 46, Coloniarum
aliæ Latinæ, quæ ius Latij habebant, aliæ ciuium Romanorum dictæ ſunt, aliæ
ex vtriſque conflatæ: Bononia Latina colonia eſt: Mutina & Parma Roma-
norum ciuium: erat & aliud genus coloniarum, quales olim Pompeius Stra-
bo trans Padum traduxerat: non enim nouis colonis eas conſtituit, ſed vete-
ribus incolis manentibus ius dedit Latij, vt poſſent habere ius petendi ma-
giſtratus in ciuitate Roma, vt cæteræ Latinæ coloniæ. Coloniarum autem B
huiuſmodi ratio erat, cum Romæ ex incolis multos paupertate premi intel-
lectum erat; adeo vt cenſui ſoluendo non ſufficerent; Triumuiri à Senatu
creabantur, qui locis primum conſideratis, in quibus Reipublicæ expedi-
ret propugnaculum conſtitui, noua edicta proponebant, danda eſſe nomi-
na ab illis qui nouam coloniam deduci vellent: ſicque Vrbs pauperibus exo-
nerabatur, & rei familiaris pondere grauati, ad nouas, quibus indigerent, di-
uitias gratis datas cum familia accedebant: accipiebant enim duo, quatuor,
ſex aut ſeptem agri iugera, & quandoque plura. Plaut. in Pſeud. *Det nomen
ad molariam coloniam.* De quibus latè A. Gellius cap. 13. lib. 16. Roſinus
Antiq. Roman. 10. cap. 22. & ſeq.

Multitudo ciuium in Vrbe.

Multitudo & augumentum Romanorum aſſiduum fuit, & quamuis Romu-
lus cum militiam & Rempublicam ordinauit, vix ad millia terna peditum
cenſa, & equitum trecentos; at idem ille cum è viuis abijt, peditum reliquit 46.
millia, & equitum mille. Tantum viri, opeſque creuerunt annis circiter C
triginta ſeptem, quibus Romulus regnauit: hoc ille aſſecutus Aſyli aperitio-
ne, ac receptione in ciuitatem, quam non exteris ſolum confluentibus, ſed
victis & hoſtibus dedit, quod Claudius Imperator laudauit apud Tacitum
11. Annalib. ibi: *Quid aliud exitio Lacedemonijs, & Athenienſibus fuit, quam-
quam armis pollerent, niſi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor no-
ſter Romulus tantum ſapientia valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes &
ciues haberet.* Atque id ſanè diu Romæ retentum vt è prouincialibus honeſtiſ-
ſimos ſe ſimul augerent, & tacitum diſſidium inter illos conciliaret: hinc
Claudianus.

Hæc eſt, in gremium victos, quæ ſola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris non Dominæ ritu: ciueſque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.

Itaut victis gentibus prodeſſet vinci, quod S. Auguſtinus lib. 5. de C. D. c. 17.
notans dixit: *Gratiſſimè, atque humaniſſimè factum eſt, vt omnes ad Roma-* D
*num Imperium pertinentes ſocietatem acciperent ciuitatis, & Romani ciues eſ-
ſent, ac ſi eſſet omnium, quod erat ante paucorum.* Hinc Ioſephus lib. 2. contra
Appionem, inquit: *Romanorum vero clementia cunctis non paruulum donum
appellationis ſuæ conceſſit, non ſolum viris ſingulis, ſed etiam maximis genti-
bus in communi: Hiſpani deniq; antiqui & Tyrrheni, & Sabini Romani vocan-
tur.* Quod & Iuriſconſulti tradunt in l. in Vrbe ff. de ſtatu homin. ſed pul-
cherrime Rutilius Poeta.

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam;
Profuit iniuſtis te dominante capi.

Dum

A *Dum offers victis proprij conſortia iuris,*
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.
Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis
Fœdere communi viuere cuncta facis.

Talis namque poſt victoriam erat Romana Reſpublica; vt gentes, quas ipſa vincebat, non ſeruitute premeret, ſed ad ſocietatem bonarum legum & bonorum admitteret; ac deinceps illi ſoli nomine Barbari, ſeu ſerui eſſent notati, qui ſub Romano Imperio non eſſent: hinc Sidonius lib. 1. *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in qua vnica totius mundi ciuitate ſoli Barbari & ſerui peregrinantur.* Inde tale proceſſit ciuium augumentum, vt ſub Augusti Conſulatu, vt ipſe de ſe dixit in lapide Ancyrano: in conſulatu ſexto cenſita ſunt ciuium Romanorum capita quadragies centum millia & ſexaginta tria: at ſub Claudio refert Tacitus & alij auctores ſexagies nouies ſexaginta quatuor millia.

Diximus quænam eſſent præſidia Romani Imperij; cum illud maximè floreret: certum ſanè eſt, vt non inferiora Regnorum præſidia exercitibus & theſauris fuerint *Amici*: qui enim neque armis cogi, neque auro induci poſſunt, fide & officio parantur. Veriſſima enim apud Salluſtium morientis Micipſæ ad filios verba: *Non exercitus, neque theſauri præſidia Regni ſunt; verum Amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas; officio & fide parantur. Equidem ego regnum vobis trado firmum, ſi boni eritis; ſin mali, imbecillum. Nam concordia res paruæ creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur.* Non priuatorum tantum, ſed Regnorum præſidia dixit Amicos, non aurum non arma. Docemur hoc vernaculis omnium gentium hiſtorijs, quæ auro armiſque perierunt. Porrò regna amore parta, amore ſteterunt: aurum verò & immodica auri ſitis pleraque perdidit. Armis euerſa ſubito longè maxima: amor autem firmauit, & in poſteros tranſmiſit: nec vllum vnquam munimentum amore certius. Vicinorum Regum, ac Principum amicitia pro vallo & ferro ſemper fuit: quæque aurum & arma perdiderant, reſtituit amor, omnibus validior armis: nam & ab armis arma cadunt; & inter militares armatas cuſtodias nihil ſatis tutum eſt, ſed metus ab ipſis eſt; cum quæ in tutelam delecta, in interitum non ſemel Regibus fuerint. Ab amore enim timor nullus: & certius media inter arma inerme pectus amore cinctum ſtabit; quam armata ferro dextera ſæuire docta, timeri aſſueta inter inermes manus fuerit. *Amicorum præſidium.*

Vt terminum denique ponamus huic capitulo: reſtat adhuc indagandum, quare Romanum Imperium ad tantam euaſerit potentiam? & reſpondetur ob duas ex parte Dei præcipuè cauſas Romanum Imperium tam magnum euaſiſſe: altera fuit, vt notat D. Auguſtinus lib. 4. de Ciuit. Dei c. 15. cum quaſdam veluti virtutes morales attribuit Romanis; quare, vt ille inquit: *Quibus non erat Deus daturus vitam æternam, ſi neque hanc eis terrenam gloriam excellentiſſimi Imperij concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, id eſt, virtutibus, quibus ad tantam gloriam peruenire nitebantur.* Altera ratio fuit, vt ſedem ſuo Vicario pararet digniſſimam, quam Romæ conſtituere volebat, & mundi caput temporaliter eſſet, quæ futura erat ſpiritualiter; & prædicatio Euangelij facilius orbem vni ditioni ſubiectum peragraret, triumphuſque ipſius Chriſti de Gentilitate glorioſior eſſet. *Conſideratio.*

De Publicis Romanorum Opibus. Cap. III.

A

Veƈtigalia.

DIximus de potentia, & præſidijs Vrbis Romæ: quommodo autem immenſæ eiuſdem opes tum publicæ, tum priuatæ accreuerint, dicemus: & primum de Veƈtigalibus loquitur Appianus lib. 1. Ciuilium: *Romani nunc hos, nunc illos Italiæ populos ſuperando, ac ſubijciendo, partem agri ijs auferebant, atque oppida, & colonos condebant; aut ſi oppida opportunè iam condita, hos inducebant. Agri igitur, quod cultum erat, colonis ferè aſſignabant; quod incultum (vt multa per bellum) id alijs cupientibus elocabant, parte decima fructuum ſibi retenta in agris ſatiuis; in plantarijs, aut arboretis, quinta; in paſtionibus autem, certum pretium definiebant in capita minoris pecoris maioriſque.* Et quamquam de Italia Appianus loquatur, tamen & producere ad alias prouincias ex alijs Scriptorum locis liquet. Præterea erat portorium, quod ſcilicet in euehendo, & inuehendo pendebant, ideſt Veƈtigal in porta, vt in pontibus, vijs, &c. & apud Senecam: *Non indignabitur ſapiens aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dare.* B

Attigimus de Veƈtigali, quod res, & fundos ligat: ſubſequitur de altero, quod capita, & mobiles opes reſpiciebat. Tributa caput ferè tangebant; atque ita peſſima conditio erat eorum, qui ſtipendiarij atque ipſi agri: tales Pœni, Hiſpani, &c., qui per vim vltimam, & bello pertinaces victi eſſent: Appianus hoc ita expreſſit, vbi Scipio legem dat Carthagini victæ, his verbis: *His premijs afficiunt ſocios, nempe populos, aut Reges: alijs tributum definierunt in agros, & in corpora eorũ*: duo manifeſtè dicit, corpora, & capita, quæ ſimul etiam iungit Tertull. *Agri tributo onuſti viliores, & hominum capita ſtipendio cenſa, ignobiliora: nam hæ ſunt notæ captiuitatis.* Auguſtus, & alij Impp. produxerunt hæc tributa, vt non hominum ſolum, ſed & animalium etiam capita ligarent; vt in libris Pandeƈtarum. Quomodo autem continuò huiuſmodi tributa accreuerint, breuiter indagandum; & primum libera exiſtente Romana Rep. Plutarchus in vita Pompeij, dum refert de Triumpho illius è Syria, & Aſia, ſic inquit: *Prælatum titulum, qui litteris indicaret antea quidem veƈtigalia reddidiſſe ad bis millies H.S. ex ijs autem, quæ ipſe acquiſiuiſſet, redire ad ter millies quadringenties.* Hoc eſt, vt Budæus. & alij ſentiunt, priorem ſummam quinque millionum accreuiſſe ad octo milliones cum ſemiſſe. Ac etiam de tali tributo ex Aſia apud Appianum, M. Antonius Triumuir poſt pugnam Philippenſem in Aſiam miſſus ad pecunias colligendas, in concione ſic eos affatur lib. 5. Ciuil. *Ne vrbibus agriſque pellamini, pecunia danda eſt in vſum militum: nec ea maxima, ſed qua audita, libenter acquieſcatis: dediſtis hoſtibus noſtris Caſſio, & Bruto in duobus annis tributa decem annorum; ea ſuffecerint & nobis; niſi quod danda ſunt in vno anno.* Et cum Plutarchus ducenta millia talenta ab Aſia tunc data ſcripſerit in decem annos, illa diuiſa, viginti millia annua ſurgunt, ideſt duodecim milliones. C D

Portorium Arabiæ felicis.

Inſuper de Portorio Arabiæ Felicis, vnde gemmæ, lapides pretioſi, ebur, aromata, vnguenta, & alia plura exotica inferebantur, refert Plinius lib. 12. *Arabiæ Felicis mare eſt: margaritas enim mittit: minimaque computatione millies H.S. annis omnibus India, & Seres, Peninſulaque illa, Imperio noſtro adimunt.* Si millies H.S. (nempe duo milliones, & ſemis) emptæ eæ merces, pluris mox æſtimatæ, & venditæ: ergo & Portorium ex ijs grande; quod etiam expreſsè Strabo in rebus Aegypti lib. 17. ſic inquit: *Olim quidem pauculas naues auſas extra ſinum Arabicum ire, at nunc maximas claſſes nauigare in ipſam vſque Indiam, & ad vltima Aethiopiæ: vnde pretij maximi merces aduehant,*

A *uehant, & rurſus aliò exportent. Ita fieri vt duplex Portorium pendant, inuectionis, & euectionis: atque ipſum Portorium æſtimatarum iſtarum mercium grande item eſſe.* Nec igitur mirum à duplici illo aſpectu itineris, & portorij pretia mercium ſic creuiſſe, maximè cum in Italiam, & alibi eſſent inuehendæ.

Vt igitur circa Capitationis,& Tributorum modũ aliquid minimum inquiramus: *Capitatio.* Appianus in Syria ait, *Iudæos ſæpius rebellaſſe, eoq; tributum capitis grauius ijs impoſitum, quam reliquarum facultatum: eſſe autem & Syris, & Cilicibus annuam centeſimam pro modo cenſus vnicuique*; nempe, quod intelligatur centeſima pro capitis tributo: hoc autem in grandioribus intelligebatur ſolummodo, vt notat Vlpianus: *In Syrijs à quatuordecim annis maſculos, à duodecim fœminas vſque ad ſexageſimum quintum tributo capitis obligari.* Quæ capitatio non aliud quam quaſi redemptio munerum, & operarum ſeruilium fuit, quas populi victi, & ſerui facti Romanis debebant: & Iudæi ſic leguntur didrachmã pependiſſe, vt etiam Chriſtus ſoluit apud Mattheum cap.17.
B in fine, vt Hieron. & Beda intellexerunt: quamuis Hilarius & alij id referant ad tributum, quod templo Iudæi debebant à Deo definitum in Exod. cap.30. & Ioſephus, Zonaras, & Xiphilinus ſcribunt Veſpaſianum demum hoc inſtituiſſe, vt omnes vbique Iudæi duas drachmas Ioui Capitolino Romæ penderent, quas antea templo Hieroſolymitano ſolebant. Multum ex prædicta capitatione ad Romanum Imp. reſultabat, vt de ſola Aegypto ſcripſerit Ioſephus: *Habere eam ſeptingenias, & quadraginta myriadas hominum* (nempe ſeptem milliones cum dimidio) *Alexandria excepta*; idque liquere ex tributo, quod in capita ſinguli pendunt. Si igitur talis Aegyptiorum numerus, facilè intellectu in quantum creuerit capitarium hoc vectigal ex hominum copia, cultuque orbis; vt de ſuo æuo, ideſt Seueri Imp. Tertul. de anima cap.30. inquit: *Certè ipſe orbis in promptu eſt cultior de die, & inſtructior priſtino: omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotioſa: ſolitudines famoſas retro fundi amœniſſimi obliterauerunt, ſyluas arua domuerunt, feras pe-*
C *cora fugauerunt, arenæ ſeruntur, ſaxa panguntur, paludes eliquantur. Tantæ vrbes, quantæ non caſæ quondam. Iam nec inſulæ horrent, nec ſcopuli terrent: vbique domus, vbique populus, vbique reſpublica, vbique vita: ſummum teſtimonium frequentiæ huiuſmodi, oneroſi ſumus mundo: vix nobis elementa ſufficiunt; & neceſſitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos natura non ſuſtinet.* vt nihil vlterius de pleno frequentique orbe dici poſſet. Pro magnis prædictis vectigalibus ſatis erit nobis Suetonij locus in Veſpaſiano: *Qui initio ſtatim principatus profeſſus eſt quadringenties millies opus eſſe, vt Reſpublica ſtare poſſit*: ſunt ipſi mille milliones noſtro ritu; etſi ibi alij, *Quadragies millies* legunt, qui eſſent 60. nobis milliones.

Ex fodinis auri, argẽti, & metallorum magni redditus & in varijs locis ſine *Fodinæ.* onere ſubditorum: quoniam terra benigna mater ea nobis donat. Caſſiodor. *Metallarij ſine furto diuitias rapiunt, optatis theſauris ſine inuidia perfruuntur; & ſoli ſunt hominum, qui abſque vlla nundinatione precia videantur acquirere*; & addit inferius: *Aurum per bella quærere nefas eſt; per maria periculum; per*
D *falſitates opprobrium, in ſua verò natura iuſtitia.* Quamquam multa hominum millia huc adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque ad metalla damnatos, quos in ſubterraneo carcere fames, labor, vapor, & ruina ſæpe necabat; vt ipſe Caſſiodorus non negat: *Intrant homines caligines profundas, & viuunt ſine ſuperis, exulant à ſole: & dum ſub terris compendia quærunt, nonnumquam lucis gaudia derelinquunt.* Atque hi tali interdum numero apud Romanos, vt Polybius ad Carthaginẽ nouam in Hiſpania ſcribat, *Non minus 60. hominum millia aſſiduè in opere verſari.* Plinius etiam notat lib.33.cap.4. *Aurifodinæ in agro Vercellenſi, ne plus quinque millia hominum in opere publicani haberent.* Quod factum, ne in vna locatione publicani totum

tum aurum exhaurirent. Ex hac quoque metallorum parte magnum, vberemque factum quæſtum, cum fœcundiſſimas plurimis in locis Romani habuiſſent ſodinas; & maximè in Italia, vt refert Plinius: *Aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem eſſe*, ſed interdicto patrum cautum, vt ei velut parenti parceretur. A

De vrinario, ſtercorario & meretricio.

Auxit Imperator Veſpaſianus tributa, ac etiam aliquibus prouincijs duplicauit, vt quanta acceſſio rerum, attritio eſſet populorum, refert Suetonius, vt pudenda etiam excogitarit: nam vrinæ vectigal commentus, cuius origo, quod in publico dolia ſtarent ad vrinam reddendam, quam fullones deinde vertebant in ſuum vſum; quod etiam alij Principes ſecuti, vt inquit Cõſtantinus Manaſſes: *Chryſargyrum ſuſtulit Anaſtaſius Imperator, quod erat, vt omnes viri, fœminæ, pueri, ſerui, liberi nummum argenteum nomine ſtercoris, & vrinæ fiſco darent. Idem equi, muli, boues.* Viri proceres, & Reipublicæ primi hoc munus colligendi ambibant, inquit Euagrius: *Non aliter quã militarem aliquam Præfecturam, aut ciuilem Magiſtratum.* Fuit etiam Meretricium vectigal, de quo Sueton. in Caligula: *Ex capturis proſtitutarum vectigal inſtituit, quantum quæque vno concubitu mereretur.* B Quod lenonum & meretricum vectigal Heliogabalus renouauit. Nec fœda iſta ſuſtulit optimus Imp. Alexander Seuerus, ſed vt refert Lampridius: *In ſacrum Aerarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari.*

Ex triumphis.

E Triumphis immenſas opes in ærario cumulatas ſi quis attingere voluerit; non admiratio ſolum in animo legentium gigneretur, ſed ſtupor: etenim quidquid notabile, aut optabile orbis, aut in eo vrbs aliqua haberet, per hãc viam, portamque triumphalem Romam ferè aduectum. Hoc vnum dicam ex triumphis trecentis duodecim à Romulo vſque ad extrema Auguſti: Tarentinus triumphus, qui incidit in annum Vrbis 479. de quo Florus lib. 1. capit. 18. inquit: *Nec enim vllus pulchrior, nec ſpecioſior in Vrbem triũphus intrauit; cum ante hunc diem nil niſi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidiſſet: tum ſi pompã aſpiceres, aurũ, purpura, ſigna, tabulæ. Tarentinæq; delitiæ.* Et non immeritò triumphum iſtum attollit, C & veteres abijcit; quoniam in ea Vrbe, & parte Italiæ guſtauit Romanus Græcanicas delitias, & diuitias, quas poſtea copioſè hauſit. Poſtquã copiæ, & arma extra Italiã miſſa in grandes, & inclytas regiones. P. Scipio ex Hiſpania, vt refert Liuius lib. 28. *Argenti in ærarium præ ſe tulit* 14. *millia pondo, trecenta quadragintaduo, & ſignati argenti magnum numerum.* Et idem iterum victa Carthagine (pariter in Liuio lib. 30.) *Intulit in ærarium argenti pondo centum millia triginta tria.* At alter Scipio victa, & diruta eadem Carthagine retulit, vt notat Plin. lib. 33. c. 11. quater millies ccccLxx. m. *pondo*, & addit: *Hoc argẽti tota Carthago habuit, illa terrarum Imperij æmula, quod nunc in menſarum eſt apparatu.* Quamuis vrbs illa capta pleraq; incenſa, & diruta fuerint; ita opes perditæ, & ruinis oppreſſæ. Præterea L. Aemilius de Macedonibus ex Velleio: *Tantũ priores exceſſit, vel magnitudine Regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel multa pecunia, & bis millies H. S. Aerario contulerit, & omnium anteactorum comparationem amplitudine vicerit.* Nec mirũ, cum priſci illi Macedones quidquid elegantiarum eſſet, ex Græcia tota, & Aſia tamdiu collegiſſent? D Exceſſit omnes deinde Cn. Pompeius in illo, quem de Rege Mithridate, & Oriente duxit, Velleius: *Magnificentiſſimum de tot Regibus per biduum egit triumphum, longèque maiorem omni ante ſe illata pecunia præterquam à Paulo ex manubijs intulit.* Et refert Appianus Pompeium largitum, in ſolos milites donatiui triumphalis nomine xvi. millia talentum.

Hæc quamuis magna & verè illo Magno digna, ſed hunc quoque C. Cæſar vti acie, vicit, & ſuperauit. Appianus ait: *Quater eum triumphaſſe & intuliſſe ſexaginta quinque millia talentorum*; quod nobis efficit triginta nouem milliones: & Velleius de omnibus Cæſaris triumphis, ideſt quinto Hiſpanienſi inquit:

quit:

A quit: *Pecuniam ex manubijs latam paullò amplius decies ſexies millies H.S.* Nam iſta ſunt quadraginta milliones. Ex paucis his conſtat immenſas opes in ærario è triumphis cumulatas. Hæc ſatis hic de triumphis ſufficiat indicaſſe, de quibus infra plura referemus.

B

Quoniam de pecunia ex collatione ad Romanorum triumphos redacta, iam diximus: ſupereſt vt de Auro Coronario etiam dicamus, quod ſpecie triumphorum, vel oblatum, vel exactum fuit: cuius origo, vt ſocij, vel amici victori Imperatori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes: mos planè vetus & à Græcis ad Romanos imitatione translatus; apud Athenæum lib. 12. Chares de rebus magni Alexandri ait: *Poſt victum Darium miſſas coronas partim à Legatis gentium, alijſq; æſtimatas decem millibus, ac quingentis talẽtis.* Iam apud Rom. crebrum, vt in Liuio lib. 38. cum Gn. Manlius Gallogręcos viciſſet, eoq; terrore Aſiam liberaſſet: *Miſſæ vndique legationes non gratulatum modo venerunt, ſed Coronas etiam aureas, pro ſuis quæque facultatibus, attulerunt*; itaque idem Manlius in triumpho tulit apud Liuium lib. 39 *Coronas aureas ducentas duodecim pondo:* ideſt ſingulæ librales. De eo Feſtus: *Triumphales coronæ ſunt, quæ Imperatori victori aureæ præferuntur, quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt:* & iam ante etiam in Q. Flaminij triumpho Liuius lib. 34 *Coronæ aureæ dona ciuitatum translatæ centum quatuordecim:* & idem Plinius lib. 33. c. 3. ſcripſit: *Claudius cum de Britannia triumpharet: inter coronas aureas, vnam ſeptem pondo habuit, quam contuliſſet Hiſpania citerior, alteram nouem, quam Gallia Comata, ſicut titulus indicauit.* Et ſi non ad vſum tales ſed ad pompam modo fuiſſe ſciamus. De his etiam Tertullianus lib. de Corona milit. ait: *Sunt & prouinciales aureæ, imaginum iam, nonvirorum, capita maiora quærentes:* nempè quæ à prouincijs datæ. Nec coronæ ſolum ipſæ, ſed aurum ac pecunia ad coronas; atq; id propriè Aurum coronarium, vt in Codice Iuſtiniani, & Seruius ad hoc Virgilij: *Dona recognoſcit populorum,* notat: *Aurum coronarium dicit quod hodie à victis gentibus datur: imponebant autem hoc Imperatores propter conceſſam vitam.* Nec ab ipſis victis dumtaxat ob vitam datam, ſed à ſocijs amiciſque, vt dixi; datum tamen in pecunia titulo Coronario, vt apud Liuium: *Manlio ingredienti fines vt cohiberet à populatione militem, in coronam aureum 15. talenta offerunt.* Et hoc prætextu rapinas extorſioneſque vſurpatas, Cicero Piſoni obijcit: *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, niſi Imperatoribus ex prouincia decedentibus, ad decorãdum triumphum.* Sed iſtas leges ſpernebãt: & Dio lib. 49. quoſdam notat his verbis: *Cum res leuiculas geſſiſſent, triumphum ſibi vel à Cæſare vel ab Antonio impetraſſe; & iſto prætextu multum auri à populis, quaſi ad coronas colligebant.* Populis Italię remitti erat ſolitum tributũ coronariũ, quod Auguſtus de ſe in lapide Ancyrano dicit: *Municipijs & colonijs Italiæ conferentibus ad triumphos meos quin-*

De auro coronario, & coronis.

C D

tum

tum conſul, remiſi; & poſtea quotieſcunque Imperator auri coronarium non accepi: cui conſonat Dio de illo quinto conſulatu; *quod ab oppidis Italiæ aurum ad coronas conferri ſolitum non accepiſſet*. Cuius exemplo Hadrianus in Spartiano: *Aurum coronarium Italiæ remiſit, in prouincijs minuit*. Eo enim paulatim ventum erat, vt hoc Coronarium non triumphis modo, ſed in lætitia quacunque, & in primordijs Imperij daretur. In Ammiano habetur, *Tripolitanos miſiſſe legatos, Victoriarum aurea ſimulacra Valentiniano, ob Imperij primitias oblaturos*; aperte etiam Capitolinus in Antonino Pio: *Aurum coronarium quod adoptionis ſuæ cauſa oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit*. Præterea ciuitates coronas has miſiſſe in occaſione etiam triſti: Appianus in Sullæ funere: *Supra bis mille coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas ſcribit, dona ciuitatum, aut legionum, quibus præfuerat*. A

Has coronas & aurum Coronatiũ poſt prælationẽ in templis & Capitolio maximè videntur dicatæ: Liuius de legatis Saguntinorum lib.28. *Non grates tantum agere iuſſi ſumus, ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream in Capitolium, victoriæ igitur, ferre*: & ex Suetonio de Auguſto: *Sedecim millia pondo auri, vna donatione, in cellam Iouis Capitolini contuliſſe*: atque ad hoc tale aurum referendum videtur, quod Suetonius in Cæſare notat: *Eum primo conſulatu tria millia pondo auri furatum è Capitolio, & tantumdem inaurati æris repoſuiſſe*. Solitum etiam & alia templa auro coronario exornare, vt Auguſtus de ſe in lapide Ancyrano: *In Capitolio, & in æde Diui Iulij, & in æde Apollinis, & in æde Veſtæ, & in templo Martis Vltoris conſecraui, quæ mihi conſtiterunt circiter millenis auri coronarij pondo trigintaquinque millibus*. At prior Cæſar coronas ſuas in triumpho prælatas vẽdidit, & ex earũ pretio militibus promiſſa perſoluit, refert Appianus. Propterea nos Iconem huiuſmodi auri coronarij ex marmore antiquo expreſſam, ſupra propoſuimus ex Muſæo Clariſſimi & Eruditiſſimi Equitis D. Caſſiani A Puteo delineatam. B

Aerrarium militare.

Aerarium Militare præterea fuit ab Auguſto inſtitutum, illique redditus nouos, ac certos attribuit. Sueton. cap.99. ait: *Quicquid vbique militum eſſet ad certam ſtipendiorum, præmiorumque formulam adſtrinxit*. & infra: *vtque perpetuò, ac ſine difficultate ſumptus ad tuendos eos proſequendoſque ſuppeteret; ærarium militare cum vectigalibus nouis inſtituit*. Ad prædictum ærarium militare implendum tres fontes reperit Auguſtus. Primo Vigeſimam ex hæreditatibus, & legatis, de qua Dio lib.54. in actis anni 759. inquit: *Poſtquam multæ pecuniariæ rationes propoſitæ, & ſpretæ fuiſſent ad ærarium militare: placuit tandem, vt vigeſima eſſet hæreditatum, & legatorum, quæ cuique obueniſſent teſtamento, exceptis tamen, aut ſanguine valde iunctis, aut admodum pauperibus, quos hoc onere liberarunt*. Alter fons erat *Vigeſimaquinta* mancipiorum, de qua Tacitus lib.13. Annal. *Vectigal quintæ & vigeſimæ venalium mancipiorum remiſſum* à Nerone: *magis ſpecie* quam vi; quia cum venditor pendere cogeretur, in pretium emptoribus accreſcebat. Sed & tertius fons erat *Centeſima* rerum venalium, de qua Tacitus de Tiberij rebus ait: *Centeſimam rerum venalium deprecante populo, edixit ærarium militare eo ſubſidio niti*: & hæc tetigiſſe ſatis. C D

De ærario conſideratio.

Maximam ærarij curam habuerunt Romani, in quo recondebantur theſauri ſuperius congeſti: quoniam Imperij hoc munimentum erat; quo validius ac certius ſæpè quam armis expugnabantur hoſtes. Hinc fatetur Cicero, *Reipublicæ ac belli neruum pecuniam eſſe*: cuius defectu, non militum queritur Annibal coactum ſe deſerere Italiam. De Ciuili verò bello Mutiani magni Ducis ad Veſpaſianum verba ſunt: *Omnis ciuilis belli neruũ pecuniam eſſe*: cenſet vetus Hiſtoricus, *Publicas, priuataſque opes, & immenſam pecuniam inter ciuiles diſcordias ferro validiorem*. Plures nimirum illa quam ferro trahuntur; cum potentior illa in ſuadelam ſit omni ferro, potentiorque in

ſequelam:

A ſequelam: magnam enim vim habet pecunia animos conciliandi: à qua re vna bellorum felices iuxta, ac infelices exitus ferè pendent: quoniam animos exercitus, ſeu hoſtium qui ſibi conciliauerit, victoriam eſt conſecutus: contra vero ærario exhauſto, nil ſperandum à milite; ſi enim prædam ille tentauerit, crucem inueniet; cum deſinet prædari, peribit fame: ita vt militem, ſiue prædas egerit, ſiue ab ijs abſtinuerit, certa mors maneat, hic fame, ibi fune. Atque adeo militares ſeditiones Reipublicæ funeſtæ ſubtractis ſtipendijs & negata præda. Propterea magni illi Cenſores priſcis temporibus Romæ maximè intenti erant, ne ærarij pecunia à milite exularet, & inarmatas manus locupletaretur; ignaras, quæ ferrum nullum noſſent; homines qui nunquam in acie ſtetiſſent; nunquam tubarum ſonum niſi in ſpectaculis audijſſent; nunquam armatum hoſtem niſi pictum vidiſſent; quorum profuſionibus ærarium non eſſet ſufficiens, ſed ad idem expilandum ingenioſi ſolum eſſent illi.

B Adeo ſacroſanctum erat apud eoſdem Romanos militare ærarium; vt nulla ex hoc munera niſi perrarò amouerentur. Commune ergo Vrbis ærarium, quod Portorijs, Vectigalibus, conſuetiſque Imperij prouentibus conſtabat, vt diximus, in bella bellicoſq; apparatus, domeſticamq; familiam, roborandoque Imperio neceſſaria ſeruabantur: vt ſubitis, & inopinatis neceſſitatibus occurrentibus, haberent ipſi, quo ſe, Imperiumq; tuerentur: ne decurrere ad mutuatitiam ſub graui fœnore pecuniam cogerentur. Premebatur olim Imp. Nerua ærarij anguſtijs, ac recognoſcens fœneratitia pecunia non tam occurri poſſe malis, quam augeri; nouis vectigalibus exaſperare populum nolens, remedium è domo ſua ſumpſit, narrante Caſſio de illo: *Pecuniæ inops factus, veſtes primum, & vaſa aurea, pretioſam præterea ſupellectilem; ſiue illa propria, ſiue publica & regia forent, auctioni ſubiecit.* Vt militum neceſſitati ex his occurreret.

Non alia res inteſtinos furores & ciuilia bella in Romana Republica, & eiuſdem Imperio ita peperit, quam immenſæ opes & nimia felicitas: ſiquidem mortales in delicijs elanguentes rectè an perperam quid agant non conſiderant: vnde nimia ex hoſtibus ſecuritas & tranquillitas, ac opum affluentia excitauit animos ad ſeditiones, & odium; vt iam earumdem exordium in Republica Romana ex deleta Carthagine maximè proceſſerit: Ita etiã ab ipſiſmet hoſtibus obiectum: diſcordia inteſtina diſſolui Rem Romanam poſſe; æternas opes eſſe Romanas, niſi in ſemet ipſi ſeditionibus ſæuiant. Caueant homines ne ob diuitias & nimiam felicitatem (vt iam priſci Romani) in præceps ruant; debiles enim & puſillanimes reddunt homines diuitiæ. O Diuinæ Sapientiæ arcanum: cor hominis tantæ paruulæ eſt quantitatis, quod vix ſufficit accipitri, miluo, & aquilæ pro vnico bolo; & nihilominus tantæ eſt capacitatis, quod ei ſatis non ſit latitudo totius mundi: vt nobis teſtes ſunt priſci Romani, qui nec opibus ex vniuerſi orbis latitudine ſatiebantur: quoniam à ſolo Deo & non ab alio poteſt cor hominis impleri, vt per Prophetam Pſalm. 42. præcepit idem Deus, ibi: *Dilata os tuum & implebo illud*. Parua quippè ſunt omnia creata & nihilum, vt cordis humani impleant D deſiderium; quo plus bibit, plus ſitit: Nam cuncta mundalia irritant potius cordis ingluuiem ad rixas & ſeditiones, quam ſatiant: quia vana ſunt & non vera, vt verè ille dixerit; reſpiciens ad ſummam Dei bonitatem: *Inquietum eſt cor meum, donec requieſcat in te.*

Conſideratio.

De Priuatorum aliquot Romanorum Opibus. Cap. IV. A

PRiuatæ opes & ipſæ magnæ fuerũt & per multos ſparſæ: quoniã Senatores, aut Senatorij plurimi fuerũt; & longè plures Equites Romanos fuiſſe patet. Senatoribus illis ſub Auguſto cenſus fuit *decies HS.* ſiue *vigintiquinque millia* ſcuta: Equitibus vero cenſus quadringentorum, quæ faciunt ſcuta decem millia. Ex dicto cenſu, qui omnibus ſaltem erat debitus, infertur etiam pleroſque illud exceſſiſſe. Lubet aliquot ex prædictis diuitibus recenſere, inter quos erat ille *Craſſus* cognomento Diues: de quo Cicero in Paradox. inquit: *Multi audierunt ex te, cum diceres, neminem diuitem eſſe, niſi qui exercitum ſuis fructibus alere poſſet. Ergo hoc propoſito, nunquam eris diues, antequam tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones & magna equitum, ac peditum auxilia poſſis*. Hæc vox Craſſi fuit: vt nemo di- B
ues niſi cui tales opes: idem ferè de Craſso, ſed paulò contractius apud Plinium lib.33.cap.10. ibi: *M. Craſſus negabat locupletem eſſe, niſi qui redditu annuo tueri legionem poſſet. In agris ſuis. H.S. bis millies poſſedit, Quiritium poſt Sullam ditiſſimus*. Vnde ſi hæc in agris, quid in ſeruis, in pecunia, in vaſis, ac ſupellectile, ac etiam in domibus quantum habuiſſe eſt credendum? Scribit Plutarchus in Craſſo, ſolos *Architectos & fabros eum in ſeruis habuiſſe ad quingentos*, quorum operam elocabat in Vrbe ruinis, vel incendijs obnoxia: vt ſeruos quoque ad reliquos vſus domi vel in agris. Præterea L. Domitius ille ſucceſſor in Galliam Cæſari deſtinatus, agris ſanè ita abundabat, qui ex Cæſare lib. Ciuil. Corfini obſeſſus ad animandos milites, *In concione agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur, quaterna in ſingulos iugera, & pro rata Centurionibus, Euocatiſque*. At enim triginta cohortes ibi militum, ideſt duodecim circiter millia: ea ſint igitur quadraginta octo millia iugerum: ex quibus duplum Centurionibus & Euocatis debebatur. Vlterius legitur in Plin. l.18. C
Sex dominos ſemiſſem Africæ poſſediſſe ſub Nerone, quos ille interfecerit. Ac etiam Seneca de Tranquill. c.11. de Poppæo quodam ſub Caligula inquit: *Panem & aquam defuiſſe, cum tot flumina poſſideret in ſuo orientia, in ſuo cadentia*. Vt quoque ex Strabone lib.10. Antonius ille collega Ciceroni in Conſulatu: *Totam Cephaloniam inſulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi oppidum etiam nouum ſtruxit*. Quibus non diſſimile, dum Seneca epiſt. 89. auaros ſui temporis ſic inſequitur: *Quouſque fines poſſeſſionum propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt; quouſque arationes veſtras porrigetis, ne prouinciarum quidem ſatione contenti circumſcribere prædiorum modum? Illuſtrium fluminũ per priuatum decurſus, & amnes magni, magnarumque gentium termini vſque ad oſtium à fonte veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt; niſi latifundijs veſtris maria cinxiſtis, trans Hadrianum, & Ionium, & Aegeum veſter villicus regnet. Niſi inſulæ Ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur*. Non ſolum plures talia poſſederunt, verum & quidam etiam eadem dono receperunt à Principibus magnis: Seneca de D
Benef. inquit: *Beneficium eſt, donare regiones, per quas magna flumina, & nauigabilia decurrant*. Inter huiuſmodi diuites numerandus etiam L. Cornelius Balbus, de quo Dio lib.48. *Homines ſuæ ætatis diuitijs & magnitudine animi ſupergreſſus eſt; adeo vt moriens populo Romano viritim legauerit denarios vigintiquinque, ſiue Aureum Romanum vnum*. Vnde hæredes, aut legatarios immenſos habuiſſe theſauros ab illo credendum eſt. Sed quid de Seneca philoſopho dicemus? doctrinæ & ſapientiæ diues, vt etiam externorum bonorum, de quo Tacitus 14. Annal. inquit: *Septuagies quinquies centena millia poſſedit*. Hic ſtupor quod Seneca minus ea reſpexerit inter fluxa, & caduca,

duca,

A duca, quæ ſi abirent, nihil auferrent, niſi ſeipſas, vt illemet inquit: *Pone me in opulentiſſima domo, vbi aurum argentumque in promiſcuo vſu ſit: non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiamſi apud me, tamen extra me ſunt. In Sublicium rurſus pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſideam, qui manum ad ſtipem porrigunt.* Hæc vera philoſophia eſt, poſſe habere, poſſe carere; non cupere abſentes, capere & præſentes: niſi forſan & ipſe Seneca quoque ex illis fuerit, qui facta ſibi vindicant magis, quam verba.

Non è Senatu vel aula ſolum ſic diuites erant, ſed è media etiam plebe; vt ſub Auguſto refert Plinius lib. 33. c. 10. *C. Cæcilius Claudius Iſidorus teſtamento ſuo edixit, quamuis multa ciuili bello perdidiſset; tamen relinquere ſeruorum quatuor millia centum ſedecim, iuga boum tria millia ſexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta millia, in nummo HS. ſexcenties. Funerari ſe iuſſit HS. vndecim millibus*: & hæc præter agros, villas, & ædes. Scripſit etiam Petronius de Eumolpo: *Familiam quidem tam magnam per agros Numidiæ*
B *ſparſam habere; vt vel Carthaginem poſſet capere.* Sicut & Vopiſcus de Proculo tradit: *Eo tempore quo ſumpſit Imperium, duo millia ſeruorum ſuorum armaſſe.* De Beliſario ſub Iuſtiniano: *Duodecim millia puerorum* habuiſſe propria, teſtantur Aimoinus, Reghino, & alij. Ac etiam Athenæus lib. 6. affirmat, *Quoſdam Romanorum ad decem, aut viginti millia ſeruorum habuiſſe; nec vt quæſtum ex ijs facerent, ſed vt aſſeclas, aut ſubſequas eos modo haberent.* Vt quoque ſcribit Vopiſcus de Villa Valeriani priuata: *In qua quingenti ſerui, duo millia vaccarum, equæ mille, ouium decem millia, caprarum quindecim millia fuere.* Prodidit quoque Cæſar lib. 1. Ciuilium de T. Labieno legato ſuo in Gallijs: *Oppidum Cingulum conſtituiſſe in Piceno, & ſua pecunia exædificaſſe.* Ita in priuato homine animus & opes Principis reſplendent: & hæc pauca ex plurimis exemplis, quæ potuiſſent adduci.

Nec defuerunt magnæ iſtæ opes inferiore æuo, rebus & Imperio labentibus ſub Honorio & Arcadio; vt refert Olympiodorus his verbis: *Multæ*
C *Romanorum domus in annuo redditu accipiebant è poſſeſſionibus ſuis ad quadraginta centenarios auri: idque abſque frumento, vino, & alijs ſpeciebus, quæ ſi venderentur, facilè trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus quindecim centenarios, aut decem recipiebant.* Hæc ille defecta iam veteri Roma, & imminuta per nouam iam à Magno Conſtantino.

Addam & vnum de Gordiano adhuc priuato, de quo Capitolinus inquit: *Ditiſſimus ac potentiſſimus, in prouincijs tantum terrarum habens, quantum nemo priuatus. Quæſturam magnificentiſſimè geſſit. Aedilitatis ſuæ tempore duodecim Populo Romano munera; ideſt per ſingulos menſes ſingula de ſuo exhibuit: ita vt gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis. Feras Libycas vna die centum exhibuit, vrſos vna die mille.* Et plura deinde animaliũ nominatim: *quæ omnia populo rapienda conceſſit.* Amplius de eo auctore Cordo: *In omnibus ciuitatibus Campaniæ, Etruriæ, Vmbriæ, Flaminiæ, Piceni de proprio illum per quatriduum ludos ſcœnicos & Iuuenalia ediſſe.* Qui hæc ſingula penſitauerit; plurima millia ponderabit & æſtimabit.
D Et hæc de opibus Romanis publicis & priuatis oſtendiſſe ſufficiat.

Priſcos Romanos digniſſimos fuiſſe Imperio conſtat, qui publicas opes priuatis anteferrent, quique publicè Imperio ſplendidi; priuatim continentes eſſe maluerunt. Verè magnos, vt priuatarum opum continentia quam rerum geſtarum gloria maiores haberentur; de quibus illud Valerij Maximi: *Pauper quiſque in diuite, quam diues in paupere Imperio verſari malebat.* *Myſtica conſideratio.*

Opes publicæ, vt dixi, necnon & priuata egeſtas fuerunt Romæ, cum floreret Reſpublica: perijt inde hæc eadem Reſpublica, ſeu Imperium priuatis opibus publica egeſtate. Ciuium diſcrimina ſunt à virtute non ab opibus ſumenda, ſi firmanda Reſpublica eſt. Vigilando & agendo proſperè

omnia ſuccedere, ignauia perire conſueuerunt. Romana Reſpublica non ſolis armis ex modico principio magna peregit; verum alia illius magnitudinem produxere, nempè domi induſtria, foris iuſtum imperium, animus in conſulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius, & ſimilia. Laudant cæteræ gentes diuitias, ſequuntur intertiam: inter bonos & malos nullum diſcrimen eſt: omnia virtutis præmia ambitio poſſidet. Neque mirum vt inſanus amor magnitudinis, & infinita diuitiarum cupido omnia inde audeat? Aguntur, quicunque noua Imperia cogitant, immodico cupiditatis impulſu; quod ille dixit Orator: *Vt vna ciuitas emineret, in humani generis perniciem nata, orbem ſubiugauit innoxium*. Homines vim naturæ inferunt; ita præcipites ad explendum auri & honorum cupidinem rapiuntur: & interim in medio cogitationum ſuarum rapiuntur; & ſiſtit fortuna curſum, & ſpem fruſtratur. Inde ad ignota vocantur tribunalia, nullo purpuræ & lacernæ diſcrimine. Nudi naſcimur, eijcimur nudi, ſiſtimur nudi: nec ſceptra hic, nec diademata, nec fortunæ mendacia, quibus morte exuimur; nulla prærogatiua dignitatum, generis, eruditionis, opum. Hæc qui cogitat, Regnorum ponet cogitationes, nec aliena circumſpiciet, & contentus erit ſuis. Securus viuit quiſquis paruo contentus viuit; quique dignitates & regna æternitate metitur: qui magnorum Imperia & exitus probat; quorum perſæpè finis nec vltra duodecimum menſem ferri & veneni victimæ (vt referunt hiſtoriæ) quos fortuna in eo ſublimi ſtatu ſtatuiſſe videtur, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſummo Imperio poſſent.

De ſeptem Orbis miraculis. Cap. V.

PLura de priſcorum Romanorum magnitudine circa potentiam, & diuitias perſtrinximus: modo de eorundam magnificentia in ſuperbis ædificijs & conſtruendis molibus proſequamur. Quamuis viri eruditione nobiles conati ſint huiuſmodi veterum ædificiorum odorari veſtigia, editiſque de antiquitate voluminibus è ſuo puluere, quo obruuntur, illa excitare: nobis vero minora eruditionum præſidia ſortitis, timendum eſt, ne ſepultarum rerum commentatione operis noſtri interitum auguremur; videlicet ne miſeri dum peritura tractemus, cum illis cito dilabamur.

Romanæ Vrbis gloria ſi cum miraculis, atque celebrioribus vniuerſi terrarum orbis ædificijs conferatur, maxima videbitur; atque id ob oculos ponendum, vt nulla ſano lectori ſupereſſe poſſit dubitandi ratio. Sileant igitur ſeptem illa toto terrarum orbe decantata ædificiorum miracula: quidquid certè cantat antiquitas cum Romanis molibus collatum, tugurium erat, non palatium; breue ſacellum, non templum; ſylueſtres belluarum caueæ, non amphitheatra; animantium cuniculi, non porticus: vno verbo tenebricoſum erat quidquid Romana lux non illuſtrabat, quidquid in Vrbe non extollebatur. Septem tantummodo appellata fuiſſe fabricarum miracula referunt priſci ſæculi ſcriptores. Epheſinæ nimirum Dianæ Templum: Regis Mauſolei monumentum, à quo & Mauſolea dicta ſunt: Iouis Olympici ſimulacrum, quod Phydias primus artificum ebore, auroque formauit: Cyri Medorum Regis domum à Memnone arte prodiga illigatis auro lapidibus fabricatam: Babyloniæ muros, quos Semiramis Regina latere cocto, ſulphure, ferroque conſtruxit: Rhodi Solis æneum ſignum, quod Coloſſus vocabatur: Pyramides in Aegypto. Addunt aliqui Turrim in Pharo Alexandriæ inſula, à Ptolemæo Rege excitatam.

Et quidem ædificia omnia à tribus laudari conſueuerunt; ab altitudine primum,

A mum, deinde ab amplitudine, poſtremo ab ornamentis, ac decore, qui va-
rius eſt materia, eiuſque pretio, artificio, ſymmetria, & ſi quid aliud ele-
gantia, aut perit a amat. In quibus omnibus Romana ædificia ſuperaſſe lu-
ce clarius oſtendendum eſt, vt ex his capitibus ob illius ſplendorem collau-
dauit Claudianus.

Qua nihil in terris complectitur altius æther:
Cuius nec ſpatium viſus, nec corda decorem,
Nec laudem vox vlla capit.

Inquiramus ſingula, & à Cariæ Mauſoleo nobis exordium; quod non tam celebre fuit, & inter ſeptem miracula repoſitũ ob amplitudinem & maieſtatem, quam propter induſtriam quatuor artificum, vt auctor eſt Plin. lib. 36. cap. 5. Arthemiſia Mauſolo Cariæ Regulo, qui obijt Olympiade centeſima anno ſecundo, extrui curauit. Patebat totus circuitus pedes quadringentos & vndecim, attollebatur in altitudinem pedum ſexaginta duorum, cingebatur columnis triginta ſex. Ab Oriente celauerat Scopas, à Septentrione *Mauſoleum Cariæ.*
B Briaxes, à Meridie Timotheus, ab Occaſu Leochares. Adſtructos, viciniſque parietes Mauſolei in altitudinem fabricæ vtrimque aſſurgentes, Pyramis altitudinem inferiorem æquauit, vigintiquatuor gradibus, in metæ cacumen ſe contrahens. In ſummo erat quadriga marmorea, quam fecit Pythis, quæ velut in aere pendere, & ſuſpenſis alis, & equis volare videbatur; vnde Martial lib. 1. epigr. 1. *Aere non vacuo pendentia Mauſolea*. Hæc adhuc centum quadraginta pedum altitudine totum opus concludebat. Proconneſio marmore extructum erat opus, lateritijs tamen parietibus. De hoc Mauſoleo mentionem facit Strabo lib. 14. Herodotus lib. 7. Val. Max. lib. 4. cap. 6. vocat: *Monumentum vſque ad miracula prouectum*: Gellius lib. 10. cap. 18. *Sepulcrum memoratiſſimum, dignumque inter ſeptem terrarum omnium miracula numerari*. Cicero Tuſcul. 3. *Nobile ſepulcrum*. Fuerunt autem Cares in Aſia Minori contra Rhodum, caput Regni Halycarnaſſeus, vbi Mauſoleum ſpectabatur. Sed quid prædictum Mauſoleum cum Sepulcro Auguſti,
C cum Mole Adriani Imp. & alijs ſepulcris, & molibus in Vrbe? vt infra videbimus.

Ad ſimulacrum Iouis Olympici tranſeamus, quod tantæ pulchritudinis fuit, vt eo perfecto interrogatus Phidias illius auctor, vnde id lineamentis eboris amplexus fuiſſet, reſpondit ex Iliad. 1. *Iouis Olympici ſimulacrum.*

Hæc ſub dicta ſupercilijs Pater annuit atris,
Ambroſioſque immortali de vertice crines
Fudit, & ingentem nutu tremefecit Olympum.

Tam artificioſè factum opus fuit; vt nemo æmularetur, inquit Plinius cap. 8. lib. 34. Floruit Phidias Olympiade octuageſimatertia circiter trecenteſimo Vrbis anno, Sed hoc vnicum collatum cum alijs innumeris & pretioſis in Vrbe ſignis, ac ſimulacris nullam habet proportionem.

Babylonis muros, & Hortos penſiles inter ſeptem orbis miracula numerata; cum illi trecenta & octoginta ſtadia complectantur: miliaria nimirum circiter quadragintaocto; tanta aſſiduitate elaborati, vt vnum quotidie ſta- *Babylonis muri.*
D dium abſolueretur: omnia penè intra vnius anni circulum, vt auctores ſunt Strab. lib. 16. Iuſtin. lib. 1. Herodot. lib. 2. Dionyſ. de ſitu Orbis, &c. Altitudo mœnium erat pedum ducentum, latitudo quinquagenum, vt quadrigæ ſibi occurrentes non offenderentur. Quibus autem conferetur ſola Capitolij conſtructio; quæ licet minor circuitu illorum mœnium fuerit; altitudine tamen, & impenſis longè ſuperat. Illorum fabrica lateritia, huius marmorea, & ijs lapidibus pretioſiſſimis conſtans, vt infra videbimus,

Hortos penſiles deſcribit Diodor. lib. 2. cap. 4. Strab. lib. 3. Lactantius de Falſa Sapient. & alij. Horti, quos quadratos facit Strabo, patebant in ſingula latera iugera quatuor: acceſſus montuoſus erat, ſummam murorum altidinem *Horti penſiles.*

dinem æquabat: multaque arborum vmbra & proceritate amœni: ſaxeæ pilæ totum opus ſuſtinebant, ſuper pilas lapide quadrato ſolum ſtratum patiens terræ, quam altam inijciunt, & humoris quo rigant; adeoque validas arborum ſuſtinens moles, vt ſtipites earum octo cubitorum ſpatium craſſitudine æquent, in quinquaginta pedum altitudinem emineant. Habebant ſubſtructiones, quibus ædificatæ erant teſtudines ſuſtinentes totum viridarij pondus. Fornici ſupremæ, cuius altitudo erat cubitorum quinquaginta, impoſita erat ſuprema Hortorum ſuperficies. Muri ſumptuosè firmati, & ſtabiliti craſſitudinem habebant pedum duorum & viginti: culmina tegebantur lapideis trabibus longitudine pedum ſexdecim, latitudine ſex. Tabulatum trabibus impoſitum, primo ſubſtructum habebat calamum multo bitumine illitum; deincepſque laterem coctum gypſo colligatum; tertio ſuperiniectum erat tectum plumbeum, ne aggeris humor penetraret. Fornices multæ, & variæ, quarum vna ſupremam ſuperficiem multis locis inciſam habebat, & machinas ad hauriendas aquas, quibus aquæ magna vis ex flumine Euphrate, qui totam vrbem interfluit, cui erant Horti impoſiti, ſurſum attollebatur, quæ à nemine externo proſpici poterat. Itaque procul viſentibus ſyluæ montibus ſuis imminere videbantur. De ijſdem agit etiam Ioſephus lib.10. Antiq. cap.13. Plutarchus lib.2. de Fortuna Alexandri. Admiranda quamuis hæc ſint, valde dubitarem illa conferre cum Hortis & magna Neronis domo, vel cum alijs ſingulis Romanorum molibus, vt videbimus. A B

Coloſſus Rhodi. Celebrant etiam Plinius lib.34. cap.7. & alij mirum in modum antiqua ſigna ære fuſa, inter quæ Solis Coloſſum Rhodi, quem fecerat Cares Lydius ſeptuaginta cubitorum altitudinis, cuius pollicem pauci amplecti poterant, & cuius maiores erant digiti, quam pleræque ſtatuæ; duodecim annis effectum trecentis talentis, quæ contulerant ex apparatu Regis Demetrij. Coloſſus ita ab inuentore dictus, vt aliqui ſentiunt: primum ſolis Dijs illos ædificabant antiqui; poſtea barbari Reges & Romani etiam Imperatores ſibi illas ſtatuas vindicarunt; vt fecit Caligula, Nero, Commodus, & alij, vt ex Plinio citato, Lamprid in Commodo, & alijs. Pondus vero totius Coloſſi Rhodij tantum erat, vt eo perfracto circa annum Domini 650. victa Rhodo, Saraceni onerarint nongentos camelos, vt auctor eſt Blondus; atque ex Plinio, & Diodoro Cameli pondus eſt decem medimni frumenti, ex quo medimnus pendit libras 120. & onus cameli ſit librarum ducentarum & mille; itaque pondus totius Coloſſi fuiſſe librarum decies centena octoginta millia. Cum hac ænea mole ſi conferamus plurima etiam in Vrbe ænea ſigna, & ſimulacra, nec non trabes, ianuas, ac tegulas templi Pantheon, Capitolij, & aliorum ædificiorum, erit illa ſatis inferior ab iſtis in pondere, & qualitate. C

Domus Cyri. Domus Cyri Perſarum Regis, quæ pariter inter ſeptem miracula numeratur, quæ Paraſargæ Regia ob monumentum victoriæ, quod ibi Aſtyagem ſuperaſſet; & hæc omni opulentia referta ſupra cæteras domos voluit Curtius: Iuſtinus lib.11. eam vocat orbis terrarum ſpolijs refertam, de qua ait Diodorus lib 17. triplici muro cinctam, quorum prior altitudine cubitorum ſexdecim; ſecundus duplo altior; tertius cubitorum ſexaginta duro lapide, & ad perpetuitatem ædificatus. Septa erat multis ianuis & ſtipatoribus: & Ariſtot. lib.de Mundo (quem Apuleius Latinum facit) diffusè eam deſcribit. Philoſtratus lib.2. Auream domum illam Regiam vocat. D. Chryſoſt. Aulam Aſianorum Regum nominat. In ea Sella aurea erat, in qua Aſianorum Rex ſedebat, vt refert Philoſtratus: & Aſia deuicta Alexandrum aureo ſolio impoſitum, inquit Curtius. Vnde Plutarch. in Alexand. voluptate caruiſſe Græcos illos inquit, qui Alexandrum ſedi aureę inſidentem non vidiſſent: qua ſella interdictum pœna capitis priuatos ſedere ex Diod. & Curtio. Aureo etiam lecto cubabant Reges Perſarum ex Ioſeph.lib.20. Antiq.cap.3. & D

aureo

A aureo tabernaculo nauem Sidoniam, qua Xerxes vehebatur, inſtructam fuiſſe tradit Herodot. lib.7. Auream præterea Platanum, auream arbuſtiuam vitem ex Xenoph. lib.7. Athen. lib. 7. & Plinio lib 33. cap.10. quæ vitis gemmis ornata, & lecto ſuperſtans, vuæ illius ex pretioſiſſimis lapillis coagmentatis, ex Athenæo. Denique Palatio appliciti Horti diligenter conſiti, in quos animi gratia ſecedebant Reges, & in quibus feræ alebantur concluſæ, quas voluptatis & exercendi corporis gratia Reges agitabant, vt latius ex Xenoph. Plutarch. & Polluce, ſed hæc omnia ad Palatia Imperatorum in Vrbe longe inferiora.

Turris Pharos.

Ptolemæus Aegypti Rex, vt referunt Plinius lib. 36. cap. 12. & alij in Pharo inſula Alexandriæ hanc turrim conſtruxit, non ad alios vſus quam ad nocturnos ignes nautarum vſui oſtendendos, erogatis in eam fabricam talentis octingentis & decem, Seſoſtrate Gnido Architecto. Vnde propterea in orbis miracula eam reponunt; ſed hæc minima, cum illa pecunia non excedat ſcuta Romanæ monetæ ſexcenta millia.

Dianæ Epheſiæ Templum.

B Maius negotium faceſſit nobis Epheſianum Dianæ Templum, de quo Plinium lib.36. cap.14. ſic loquentem audiamus: Magnificentiæ vero admiratio, Templum Epheſiæ Dianæ 220. annis factum à tota Aſia. In ſolo ideo paluſtri fecere, ne terræmotus ſentiret, aut hiatus timeret: rurſus, ne in lubrico atque inſtabili fundamenta tantæ molis locarentur, ante calcatis in ea ſtrauere carbonibus, dein velleribus lanæ. Vniuerſo Templo longitudo eſt pedum 425. latitudo 220. Columnæ centum & viginti ſeptem, à ſingulis Regibus factæ; ſexaginta pedum altitudine, ex ijs 36. cælatæ: operi præfuit Cteſiphon Architectus. Summa miracula epiſtylia tantæ molis attolli potuiſſe. Hæc Plinius. Itaque Templi vniuerſi circuitus fuit pedum 1290. altitudo vero pedum circiter 100. In eo Fano Hecates ſignum, in cuius contemplatione admonebant in aditu parcere oculis, tanta marmoris radiatio erat. Erant etiam quinque Amazonum ſtatuæ, prima à Polycleto, ſecunda à Phidia, tertia à Cteſyla, quarta à Cydonio, quinta à Protogene, ſumma C æmulatione factę. Et Apollinis ſtatua ænea, quam Auguſtus reſtituit, ſublatam prius à M. Antonio Triumuiro. Sed hæc cum templis in Capitolio, cum Pantheon & alijs in Vrbe delubris magna diſparitas reperitur.

Pyramides Aegypti.

Superſunt Pyramides ſeptem ſupra cetera omnia celebrata miracula iuxta Memphim extructæ, Regum pecuniæ ocioſa & ſtulta oſtentatione, quæ orbem terrarum impleuere fama, conſpicuæ vndique adnauigantibus, de quibus Plinius lib.36. cap.12. Herodot. lib.2. Polyb. Dio, Plutarch. & alij. Fuerunt enim quadratæ moles, atque ab ima & latiſſima baſi paulatim in apicem decreſcendo creſcentes. Illæ quidem multæ fuerunt, ſed earum præcipuæ tres. Pyramis ampliſſima ex Arabicis lapidibus conſtabat, trecenta quadraginta ſex millia hominum annis viginti eam conſtruxiſſe produntur; priori decennio aduecta fuiſſe ſaxa enarrat Herodotus, altero decennio conſummatam fabricam. Referunt etiam Plinius & alij in raphanos, allium, & cæpas mille octingenta talenta erogata. Vna earum ex Strabone aſſurgit ſtadium vnum; & ex Plinio continet pedes 625. Ammianus lib.2. & Solin. vo-
D lunt altitudinem illam ſupra omnem altitudinem eſſe, quæ manu fieri poſſit. Alij dant cuilibet Pyramidi gradus 260. vt omnium altitudo ſit pedum 625. Minor Pyramis Aethiopicis lapidibus aſſurgit pedes 363. Ante has omnes erat Sphinx, miranda, inquit Plinius, immani magnitudine, quæ admonebat aliquid ænigmatis latere, multaque arcanæ ſapientiæ myſteria ijs molibus contineri, de qua Plutarch. Amaſim Regem putant in ea conditum, quem Appion Grammaticus Pharaonem putat Hebræis inſenſiſſimum, quamuis diuerſimodè alij crediderint. Erat autem Sphinx ſaxo naturali elaborata & lubrica, capitis monſtri ambitus per frontem centum duos pedes colligit, longitudo pedum 143. altitudo à ventre ad ſummum apicem 172. O humana

vanitas

vanitas: tantum argenti & auri præbes cineribus? ſed & adhuc dictu mirabilius: A nullus ex Regibus his, qui ſibi eas in ſepulcra condiderunt (vt aliqui referunt) in eis ſepultus eſt. Et magis adhuc miror, quod notauerit Plinius, nullam manſiſſe auctorum gloriam, his verbis: *Inter omnes eos non conſtat, à quibus facta ſint, iuſtiſſimo caſu obliteratis tantæ vanitatis auctoribus.* Hæc ſunt Pyramidum miracula; quæ quamuis admiranda, & in oſtentationem fabricata, non ſunt cum ædificijs antiquæ Vrbis, ſed nec cum recenti Vaticana mole conferendæ, vt infra.

Romanæ Vrbis ſumptuoſa ædificia moles ſeptem miraculorum Orbis excedunt. Cap. VI.

B

SVperba antiquorum ædificia, quæ ſeptem Orbis miracula dicebantur, recenſuimus; ſed hæc ab illis Romanæ Vrbis miraculis ſic ſuperantur; vt non defuerint qui ſeptem illa Orbis miracula cum Vrbis Romanæ miraculis conferre vix dignati ſint. Etenim cum à Deo Optimo Maximo Architectonica primum inuenta, vt in omnibus ſacris fabricis non homines, ſed ipſum Deum illarum magiſtrum fuiſſe innoteſceret: & à Græcis gloriæ cupidis illam vſurpatam ad Romanos inde perueniſſe, à quibus magna ex parte eorum ædificijs nos eam addiſcere potuimus. Cuius rei non leue quidem argumentum: quoniam vt teſtatur Vitruuius lib. 3. cap. 1. *Omnium operum menſuras ex humano corpore fuiſſe deſumptas.* Hoc ipſum etiam probare videntur in ſacris litteris membrorum corporis nomina menſuris exhibita, palmus, cubitus, pes, &c. quibus ex æquo menſuræ & palma manus ac hominis cubitus denotatur; vt latè refert Vvillalpandus in Apparatu Vrbis & Templi. tom. 3. vbi de Hebreorum menſuris p. 466. Vrbs autem Roma & illius membra penè C quælibet miraculum erant. Vnde Plinius lib. 36. c. 15. inquit: *Ad Vrbis noſtræ miracula tranſire conueniet; & ſic quoq; terrarum orbem victum oſtendere; quod accidiſſe toties penè, quot referentur miracula, apparebit: vniuerſitate vero coaceruata, & in quemdam vnum cumulum coniecta, non alia magnitudo exſurget, quam ſi mundus alius quidam in vno loco narretur.* Maius enim Roma nihil vnquam fuiſſe omnium teſtimonio iampridem in confeſſo eſt. Hinc Conſtantius Imperator apud Ammianum, Romam ingreſſus, cum veniſſet ad Roſtra, perfectiſſimum priſcæ potentiæ forum, obſtupuit, perque omne latus, quo ſe oculi contuliſſent, miraculorum denſitate perſtrictus, lætitia fruebatur optata; & quidquid erat primum, id inter alia cuncta eminere ſperabat, Iouis Tarpeij delubra, lauacra in modum prouinciarum extructa, Amphitheatri molem, lapidis Tyburtini compage ſolidatam, Pantheon, Vrbis Forum, Templum Pacis, Pompeij Theatrum, aliaque decora Vrbis æternæ. Hæc aliqua ſunt Vrbis miracula illis ſeptem ſiue maiora, ſiue pulchriora non negarim. Vt etiam quidquid intra Italiam eſt, Romanum eſt. Extant adhuc D Romanorum monumenta per totum orbem, & coloniæ ſine numero vbique locorum, Pontes, Portus, Turres, Metæ, Arces, & cætera id genus. Nec eſt à condito orbe, nec futura Vrbs, tam clara qualis Roma totius mundi caput & regia.

Romanorum ædificiorum altitudinem maximam facit Vitruuius lib. 11. cum recipere non poſſet area plana tantam multitudinem, ad auxilium altitudinis ædificiorum res ipſa coegit deuenire. Et Plinius lib. 36. inquit: *Quo ſi quis altitudinem tectorum addat, dignam profectò exiſtimationem concipiat, fateaturque nullius Vrbis magnitudinem in toto orbe potuiſſe ei comparari.* Hinc Augu-

A Auguſtus Imperator cum altitudinem ædificiorum coercere voluiſſet, & ambitionem, Strabone teſte, ad ſeptuaginta pedes reduxit. Sed cum palatia Principum, Templa Deorum decretum hoc non ſeruauerint; etenim multo erant altiora, ſiquidem pedes ducentos; quid hoc cum qualibet altitudine ædificiorum Templi? cuius ſubſtructio alta erat pedes mille, cui altitudini ſi addatur Turris altitudinis pedum 327. fiet tota altitudo pedum 1327.

Amplitudinem, & ornamenta; tum opes & ambitio Romana perſuadent. Quicquid enim artificum inſigniorum Græcia, & Aſia habuit, Romam euocabatur; vt iure gloriari potuerit Auguſtus, *Marmoream reliquiſſe Vrbem quam lateritiam acceperat*, ex Suetonio. Deinde Nerone Principe, cuius iuſſu incenſa Vrbe, Vrbis domus, auctore Tacito, non vt poſt Gallica incendia, nulla diſtinctione, nec paſſim erectæ, ſed dimenſis vicorum ordinibus, & latis viarum ſpatijs, & additis porticibus: à quo tempore vſq; Traianum Imperatorem ornamenta creuerunt. Vnde Plinius ſuo æuo ędificia Romana Vrbis miracula appellat.

B A Tarpeio exordiamur, vel quia pulcherrimum, vel quia primarium & ſummum, vel quia multa ſubſtructionum mole & opibus, ac tempore pleraq; præibat. Has Lucius Tarquinius Priſcus incœpit, ſed fato ſublatus, abſoluēdas Superbo nepoti reliquit: qui ſubſtructiones eas circum collem fecit, dum prærupta eius adæquat, & ab imo ſolo ingentibus lapidibus muro educto ſuffulcit, complanat denique in vertice, & fundamenta iacit, facitque eam amplitudinem Iouis Templi, quæ digna Deo, hominumque Rege, inquit Liuius, quæ Romano Imperio, quæ ipſius etiam loci maieſtate eſſet; idque ex præda Sueſſæ Pomætianæ. Pulſis deinde Regibus Horatius Puluillus Conſul dedicauit ea magnificentia, quam immenſæ poſtea Populi Romani opes ornarent potius quam augerent, inquit Tacitus. Hæc de ſubſtructione. *Capitolij ædificia.*

Quo vero ad ſymmetriā audiamus Dionyſium Capitolij amplitudinem paucis perſtringentem. Situm eſt, inquit, Capitolium in alta crepidine, habetq; in ambitu octo iugera, ſic vt latera ſingulorum ducentorum ferè pedum ſint, *Symmetria.*
C exigua longitudinis & latitudinis differentia, niſi quod illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte frons eius meridiem ſpectat, triplici Columnarum ordine circumcingitur, ab alijs lateribus duplici. In ipſo ſunt tres cellæ, media eſt Iouis Tonantis, quæ marmoreos parietes habuit Lucullæi marmoris, ex Plinio lib. 36. cap. 6. Pauimentum ſcalpturatum, parietes marmoreis ſolidis glebis politos. Vtrimque vero cella, altera Iunonis, altera Mineruæ: omnes ſub eodem laqueari, eodemque tecto. Itaque totus circuitus pedum 800. Frons ſpectabat Palatium & Forum Romanum, frequentiſſimam Vrbis partem, à qua, ex Tacito, centum gradibus aſcendebatur. Columnas Lucius Sylla Athenis aduexit à templo Iouis Olympici, ex Plinio dicto c. 36. Altitudo ædificij pedum ducentorum. Hæc de amplitudine.

Circa ornatum refert Plinius lib. 10. Fœneratores aliquot, inquit, ex eo quod in publicum redactum eſt, ænea in Capitolio limina, & trium menſarum argētea vaſa in cella Iouis: Iouemque in culmine cum quadrigis Aediles poſuerunt. Et infra: Quadrigæ ex auro eo anno poſitæ in Capitolio ab Aedi- *Ornatus.*
D libus. Et alibi: Aediles multos pecuarios damnarunt, & ex ea pecunia clypea inaurata in faſtigio Iouis ædis poſuerunt. Quæ clypea ex argento facta aſſerit Plinius lib. 35. cap. 3. additque lib. 33. cap. 3. poſt euerſam Carthaginem laquearia in Capitolio inaurata. Quintus Catulus tegulas æreas Capitolij inaurauit primus; de quibus Seneca Pater: *Faſtigiatis* (inquit) *ſupra tectis, auro puro fulgens prælucet Capitolium.* Quas tegulas Genſericus Vvandalorum Rex in Africam detulit, auctore Procopio. Donaria Iouis Capitolini multa Auguſtus vna donatione contulit in cellam Iouis ſedecim millia pondo auri, & quingenties in gemmis, apud Suetonium in Auguſto. Pompeius Magnus ante ipſum eam gemmam dedit, quam Dactyliothecam ap-

D pellat

pellat Plinius lib. 37. cap. 1. quæ fuerat prius Mithridatis Regis. Quo exemplo Cæſar ſex Dactyliothecas in æde Veneris conſecrauit. Sex pocula Myrrhina Pompeius Ioui Capitolino; quorum quodlibet octingentis talentis ſtetit. Liuia Auguſta cryſtalli tabulam ampliſſimam librarum circiter quinquaginta. Plutarchus in Publicola ait in ſolam inaurationem fuiſſe conſumpta duodecim millia talentorum. Cum Tarquinius impendiſſet in fundamento templi librarum argenti quadraginta millia; hoc eſt talenta quadraginta ſupra ſexcenta. Fores auratæ & craſſis laminis obductæ, quæ manſerant vſque ad Honorij Imperatoris tempora: cum videlicet pecuniæ inopia, inquit Zoſimus, mandauit Stiliconi Duci, vt fores in Capitolio Romano, quæ auro magni ponderis erant obductæ, ijs laminis ſpoliarentur. Iupiter in Capitolio in æde Iouis Tonantis à Policleto factus ex ære Corinthiaco, ex Plinio lib. 34. cap. 2. ibique etiam omnium Regum Romanorum ſtatuæ ex ære, & Hercules æneus translatus à Fabio Verrucoſo Tarento. Fecit etiam Spurius Caruilius in Capitolio Iouem victis Samnitibus, ex eodem Plinio lib. 34. capit. 5. & 7. Denique picturis erat Capitolium ornatiſſimum & auro, teste Virgilio.

Hinc ad Tarpeiam ſedem, & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim ſylueſtribus horrida dumis.

Miranda hæc omnia & Capitolij maieſtate digna.

Domus aurea Neronis. Domus Aurea Neronis ſubſequitur amplitudine, ornamentis, opibus alteri non inferior. Certè Nero excitato Vrbis incendio, ædibuſque plurimorum conflagratis, vt loquitur Tacitus lib. 15. Vſus patriæ ruinis, extruxit domum à Palatio Exquilias vſque, & radices montis Cœlij, quam primo Tranſitoriam, mox incendio abſumptam, reſtitutamque Auream nominauit. Tanta illius amplitudo; vt in ea arua & ſtagna in morem ſolitudinum ſyluæ, & aperta ſpatia, & proſpectus. Illius veſtibulum fuit, in quo nunc Amphitheatrum (ex Sueton. in Nerone c. 31.) tunc vero Coloſſus 120. pedum ſtabat ipſius effigie. Tanta fuit laxitas domus vniuerſæ, vt Porticus triplices milliarias haberet. Item ſtagnum maris inſtar, circumſeptum ædificijs ad vrbium ſpeciem; rura inſuper aruis, atque vinetis & paſcuis, ſyluiſque varia cum multitudine pecudum atq; ferarum, Tanta vt vocari iure potuerit *Tota Roma*. Vt merito de ea dictum:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites;
Si non, & Veios occupet iſta domus.

Legendi etiam ſunt Caſſiodorus & Tacitus, & hæc confirmantur ex Martiale lib. 1. Epigr. qui poſt dirutam eam domum cum Tito loquens, ait.

Hic vbi Sydereus propius videt aſtra Coloſſus,
Et creſcunt media pegmata celſa via.
Inuidioſa feri radiabant atria Regis,
Vnaque iam tota ſtabat in Vrbe domus.
Hic vbi conſpicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.
Hic vbi miramur velocia munera Thermas,
Abſtulerat miſeris tecta ſuperbus ager.
Claudia diffuſas vbi porticus explicat vmbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.
Reddita Roma ſibi eſt, & ſunt te præſide, Cæſar,
Delitiæ populi, quæ fuerant Domini,

Tanta igitur erat amplitudo domus, ſeu potius Vrbis Neronianæ.

De ornatu huius domus Tacitus lib. 15. inquit: *In qua domo, aut perinde gemmæ & aurum miraculo eſſent ſolita pridem, & luxu vulgata quam arua & ſtagna*. & Sueton. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, vnionumque conchis erant; cœnationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus,

A bus, vt flores ex fiſtulis & vnguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus, ac noctibus vice mundi circumageretur. In eandem domum incluſit Nero Fortunæ templum, quod ex lapide Sphengite ædificatum erat. Vnde Plinius lib.36. cap.22. Nerone Principe repertus eſt lapis in Cappadocia, duritia marmoris, candidus, atque tranſlucens, etiam qua parte fuluæ inciderant venæ ex argumento Sphengites appellatus. Hoc conſtruxit ædem Fortunæ à Seruio Rege ſacratam, Aurea Domo complexus: quare etiam foribus clauſis interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio quam ſpecularium modo, tamquam incluſa luce, non tranſmiſſa. Denique in ſolarijs domus aues ex argento mirabili opere ſculptas poſuit, quas volare diceres, ex Plinio lib.37.cap.2. Ex ea domo Nero gladiatorum pugnas ſpectabat Smaragdo. Sceptra & perſonas hiſtrionum & cubicula viatoria vnionibus conueſtiuit.

Ad Thermas tranſitum faciamus, quæ Romæ multæ, ſed primariæ Antonini, & Diocletiani; quarum amplitudo ex ruinis hodie vtcunque apparet. *Thermæ.*
B Vnde non immerito Ammianus inquit: *Lauacra in modum prouinciarum extructa; ac ſi non Vrbes modo, ſed prouincias æmularentur varijs ædificijs.* Et Spartianus de Caracalla loquens, inquit: Reliquit Thermas ſui nominis eximias, quarum celſam Seleurem Architecti negant poſſe vlla ratione fieri, niſi qua facta eſt: nam ex ære & cupro cancelli erant, quibus concameratio tota concredita eſt; & tantum eſt ſpatij, vt huiuſmodi molium extructionem potuiſſe fieri negent docti mechanici. Illas ſic Olympiodorus: Erant lauacra publica ingentia, ſicut Antonianæ Thermæ factæ in vſum lauantium: ſellas, vel ſolia habebant mille ſexcentas è polito marmore factas: Diocletianæ autem bis tantum, nimirum ter mille ducentas, vt totidem homines ſimul inibi lauari potuerint. Solia autem huiuſmodi ita magnificè extructa erant, vt in eis fas eſſet ſedere, natare, ſtare, quorum inuentio à Dione tribuitur Mecœnati. In ijs præter earundem Thermarum corpus, cellæ, piſcinæ capaces, & longæ porticus, xyſti, nemora, ſphæriſteria conſiſtebant. Hæc de magnitudine ſufficiant.

C Ornamenta autem Thermarum ex argento, auro, & gemmis, de quibus Statius lib.1. Syluarum.

Nil ibi plebeium, nuſquam Themeſea notabis,
Aera, ſed argento felix propellitur vnda
Argentoque cadit, labriſque nitentibus inſtat:
Delicias mirata ſuas.

Et Plinius lib.33. cap.12. inquit: *Fœminæ lauentur, & niſi argentea ſolia faſtidiant, eademque materia & cibis & probris ſeruiat: videret hæc Fabritius & ſtratas argento mulierum balneas.* Et Seneca de Thermis inquit: *Sed in ornamentum politarum, & impenſæ cauſa eo deliciarum venimus, vt niſi gemmas calcare nolimus.* Columnæ in Diocletiani Thermis ducentæ & ſexaginta, quarum materiam ferè præ oculis habemus communi è lapide & exigua magnitudine: Thermis Antonianis columnæ ſimiliter ducentæ quadraginta quatuor præter alias columnas in vtriſque Thermis, & magnitudine & æ-
D ſtimatione ſatis ſuperantes; quæ adhuc hodie extant.

De Foris in Vrbe videamus, quæ in vniuerſum ſeptemdecim fuerunt; præcipua autem *Romanum, Iulium, Auguſtum, Traianum.* Illud Romulus inſtituit inter Capitolium & Palatium, ſic vt templa vtrinque imminerent: Tarquinius Priſcus ornauit, & porticibus cinxit: alij varia ornamenta addiderunt. Fora in vniuerſum ſic deſcribit Vitruuius lib.5. cap.1. Græci in quadrato ampliſſimis, & duplicibus porticibus Fora conſtituunt, crebriſque columnis, & lapideis epiſtylijs adornant, & ſupra ambulationes in contignationibus faciunt; atque hæc ipſa Romani, niſi quod non quadrata æqualitate, ſed oblonga magis faciunt, ſed nec columnas tam crebras interponunt. *Fora Romæ.*

ponunt. Hæc de amplitudine. Quod autem de ornamentis Plinius lib.36. cap.15. De Iulio Foro ſic inquit: *Pyramides Regum miramur opera; cum ſolum tantum Foro extruendo ſeſtertium millies Cæſar Dictator emerit.* Et Suetonius ait à Cæſare adhuc Proconſule Galliæ, & priuato inchoatum ex manubijs. Caſſius vero pulchrius illud Romano reddidit. Auguſti vero Forum inter maxima opera Plinius collocat, & præter Porticus ex more ad latera in altero ordine omnes Reges Latinos à Principe Aenea poſuit, ac etiam Romanos Reges, & ſeipſum collocat. Ouid. 5. Faſtor. A

Hinc videt Aeneam oneratum pondere ſacro,
Et tot Iuliea nobilitatis auos.
Hinc videt Iliadum humero Ducis arma ferentem,
Claraque diſpoſitis acta ſubeſſe viris.

Et Sueton. in Auguſt. cap.1. *Statuas omnium Ducum triumphali effigie in vtraquę Fori ſui porticu dedicarat.* Et Lampridius in Alexandro inquit: Statuas coloſſeas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres Imperatoribus in Foro Neruæ locauit, exemplo Auguſti, qui ſummorum virorum ſtatuas in Foro ſuo è marmore collocauit additis geſtis. Pauſanias, Romanis, inquit, Forum quod & magnitudine & apparatu inſtar miraculi exhibet tectum & camerationem æneam. Traianum deniq; Forum ſingularē ſub cælo ſtructuram Ammianus appellat, & numinum aſſenſione mirabilem: Giganteos contextus, nec relatu affabiles, nec rurſus mortalibus appetendos: & Caſſiadorus, *Traiani Forum,* inquit, *vel ſub aſſiduitate videre, miraculum eſt. In cuius medio columna pedum centum viginti octo, quæ nunc extat, & præſtantiſſimi Principis res geſtas mirabili opere inſculptas demonſtrat.* In veſtigijs porticuum, quæ columnæ altitudini non cedebant, ponit A. Gellius ſimulacra circumquaque inaurata equorum, ac ſignorum militarium; ibi templum, & equum æneum, vel coloſſum poſuit Publius Victor, de quo etiam Ammianus. B

Pantheon. De Pantheon, quod toto orbe celebre eſt, hodieque Romæ extat; etſi ornamentis omnibus expoliatum. Illud à M. Agrippa Auguſti genero in tertio Conſulatu ſuo, biennio poſt perfectum: dicatumque Vrbis anno ſeptuageſimo vigeſimo nono, ex Dione omnibus Dijs, vt indicat nomen ipſum; Græcè enim πάνθεον omnium Deorum eſt. Præcipuæ in eo ſtatuæ Iouis Vltoris, cui templum Plinius dicatum facit; Martis item & Veneris, in cuius auribus appenſas, ait Macrobius lib.3. Saturn. cap.16. margaritas, quarum pulchritudinem deſcribit, quaſque Cleopatra in auribus geſtabat, monſtruoſæ magnitudinis pretio ducenties ſeſtertium: Cæſaris item ſtatua, & Auguſti, quibus addidit Agrippa ſuam. Plinius hoc templum inter pulcherrima ponit, & Architecti adeo admirantur, vt vocent abſolutiſſimum opus, & exemplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo, longitudo, atque altitudo par eſt pedum 158. Craſſitudo parietis circularis lateritij pedum 22. Itaque linea, quæ extimam templi ſuperficiem cum porticu ambit, eſt pedum 700. circiter. Columnæ in porticu 28. ex lapide Aegyptiaco, altitudine pedum 40. earumq; capita Syracuſana facit Plin. lib.34. c.3. In interioribus autem delubris columnæ totidem minores multo. Ad templum aſcendebatur gradibus ſeptem: opertum erat templum tegulis æneis prægrandibus, ſicuti pariter erant trabes ſupra eiuſdem porticum, quos annis præteritis iuſſu Vrbani VIII. deponi vidimus ex Barbarorum reliquijs. C D

Theatrum Scauri. Scauri theatrum inanitatis pleniſſimum, temporarium nimirum theatrum, quod vix menſe futurum erat in vſu, de quo Plinius lib.34. c.7. lib.36. cap.2. & 15. ſic refert. M. Scaurus fecit ædilitate ſua opus omnium maximum, quæ vnquam fuere humana arte facta, non temporaria ſolum mora, ſed etiam æternitatis deſtinatione. Scena theatro fuit triplex altitudine 360. columnarum: ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro; inaudito etiam poſtea genere luxuriæ ſummæ tabulis inauratis columnæ; imæ 38. pedum. Signa

A ænea inter columnas fuerunt 3000. numero. Cauea ipſa cepit hominum octoginta millia; ſed & reliquus apparatus tantus Attalica veſte, tabulis pictis, cęteroque choragio fuit, vt in Tuſculanam villam reportatis, quæ ſuperfuerunt quotidiani vſus delicijs, incenſa villa ab iratis ſeruis concremarentur ad ſeſtertium millies. Marmoreos parietes habuit, nec facile dictu. Itaque columnæ marmoreæ fuerunt 120. totidem ex vitro, totidem ex tabulis inauratis.

Amphitheatri Titiani confuſa facies, & forma verè informis, lacera nimirum & dirupta egregij operis vmbra, & cadauer eſſe videtur, quod inter prima Romanorum opera ponunt Auctores, qui de eo ſcripſerunt. Locus erat ludicræ voluptatis, ſtructus in media Vrbe, teſte Suetonio, ſolidata Tiburtini lapidis compage, tanta altitudine, vt ægrè viſio humana contingat, inquit Ammianus. At quoniam de hoc plura infra dicemus, hæc dicta ſat erunt. *Amphitheatrum Titi.*

B Abſoluimus iam pleraſque prodigioſas Vrbis Romanæ moles, eorumque altitudinem, amplitudinem, ornamenta, & opes conſiderauimus; & gaudemus luce ipſa clarius innotuiſſe, cætera omnia Orbis prodigioſa miracula, licet non in vna ciuitate, ſeu prouincia conſtructa, ſed longiſſimi temporis interuallo, & totius Aſiæ, Africæ, & Europæ impendijs, quæ non modo ſigillatim, ſed collectim etiam ſumpta; non fuiſſe nihilominus tanta quin cum ſola inclyta Roma comparari nulla ratione potuerint; quin multis partibus amplitudine, dignitate, ornamentis & opibus ſuperentur; ac illæ, veluti faculæ quædam ſplendidiſſimo Solis ſplendori oppoſitæ, ſplendere minimè videantur. Quæque Romanæ magnificentiæ admiranda Conſtantij Imperatoris elogio decorantur, vt inquit Ammianus: *Is enim viſis pleriſque cum ſtupore horrendo, de fama querebatur, vt inualida, vel maligna; quod augens omnia ſemper in maius; erga hæc explicanda, quæ Romæ ſunt, obſoleſcit.*

Diximus de excelſis priſcorum Romanorum & aliorum Regum terræ molibus, & tamen de his vix modicæ reliquiæ ad præſens remanent: quorum quidem priorum terræ incolarum ſuperbam perpetuæ gloriæ præſumptionem reprehendere videtur Regius Propheta Pſalm. 48. verſ. 12. ibi: *Sepulcra eorum domus illorum in æternum. Tabernacula eorum in progenie & progenie: vocauerunt nomina ſua in terris ſuis.* Vel, vt Hieronymus vertit: Vocauerunt nominibus ſuis terras ſuas: quaſi dicat: ſperantes perpetua hominum memoria poſſe permanere; nomina ſua impoſuerunt terris ſuis, quas videlicet antea condiderant: falſi tamen, deceptique omnino ſunt: cum ciuitates, palatia, habitationes magnificas alijs habitandas reliquerint; ſibi ipſis domorum, ac tabernaculorum vice ſolum obtigerit ſepulcrum, in quo permanebunt in longa ſæcula, donec ſuccedentibus alijs, & alijs generationibus, nominum eorum memoria omnino aboleatur & euaneſcat. Illud autem memoria dignum, quod cum tam celebres & excelſas ſacras ædes vbique locorum Magnus Conſtantinus erexerit; in nulla ipſarum modeſtiſſimus Imp. ſui nominis titulum inſculpiſſe reperiatur; ſed contempſiſſe, quod Traianus & alij ante eum Imperatores magno ſtudio affectaſſent, & in ſingulis à ſe erectis operibus nomen ſuum affixiſſent, quod idem Conſtantinus lepide dixit eſſe *Herbam parietinam*, vt ex Aurelio Victore refert Baron. an. 324. vbi Spond. num. 22. *Myſtica conſideratio.* C D

Egregius inde auctor Regem monens ſic inquit: *Non trabibus, aut ſaxis, ſed tuorum pectoribus nomen tuum incidatur.* Ea æternant corda; marmora etiam vetuſtas exedit. Animorum inſcriptio immortalis eſt; & his non alius nomen inſcribet quam ipſe Amor. Faciet Princeps, ſi parentis in omnes ſibi ſubiectos perſonam induerit: animam in ſuorum quaſi filiorum pectoribus deponat: nec aliud monumentum, nec ſepulcrum quærat. Si quis vero aliter

audeat ſuos in perpetuo metu tenere; tyrannus non Princeps eſt. Incidatur quoque Principum nomen virtuoſis à ſe geſtis actibus: diuitiæ, imagines, memoria ſui transferri ad hæredes poſſunt: virtus non poteſt: in animo cuiuſque naſci hæc debet; à qua verè quiſque magnus, nobilis haberi, & dici debet; non ab alienis. Ac etiam de huiuſmodi virtuoſis actibus ad poſterorum memoriam teſtes erunt hiſtoriarum Scriptores: hi namque ſunt, qui regna & egregia facta ſcriptorum ſuorum monumentis verè illuſtrant, & nunquam mori Principem patiuntur. A

Priuatorum Romanorum Aedes Vrbanæ, & Ruſticæ. Cap. VII.

EX priuatis Romanorum operibus in tam ſplendida & nitenti Vrbe duo maximè conſideranda, Domus & Villæ. Fuerunt autem domus, vt pulchri corporis apta & decora membra; magnificæ, ornatæ, inſtructæ columnis, marmore, auro, ſtatuis, & quidquid excogitare ambitio, aut luxuria poterat: ſed eædem etiam laxæ, patentes, vt refert V. Maximus lib. 4. c. 4. de Cincinnato: *Cui quatuor ſola iugera aranti non ſolum dignitas Patris familiæ conſtitit, ſed etiam Dictatura delata eſt.* Et comparatione & indignatione addit: *Anguſtè ſe habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.* Et idem auctor lib. 36. cap. 15. inquit: *Nimirum ſic habitarunt, qui hoc Imperium fecere, quorum agri quoque minorem modum obtinuere, quam cellaria iſtorum.* Iterumque idem auctor lib. 18. cap. 2. *Bina tunc iugera Populo Romano ſatis erant.* & infra: *Contemptis huius ſpatij viridarijs, Piſcinas iuuit habere maiores: gratumque ſi non aliquem & culinas.* Nec exaggeratio ſermonis, vt ex Apuleio de Deo Socratis ibi: *Igitur illas ædificiorum ſpecies, in quas patrimonia ſua profuderunt, amœniſſimas & extructiſſimas deprehendas: aulas æmulas vrbium conditas, domos vice Templorum exornatas.* Comparat ſiquidem cum vrbibus quoque Seneca de Benef. lib. 7. cap. 10. & increpat: *Aedificia priuata laxitatem magnarum vrbium vincentia.* Qualia ab Olympiodoro referuntur in Bibliotheca Photij his verbis: *Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſa habet, quæcunque mediocris vrbs poſſit continere: nempè Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diuerſa.* Ideo & Poeta dixit. B C

Vna domus Vrbs eſt, Vrbs oppida pluria claudit.

Erant domus illæ etiam in Fori faciem, vbi Iudicia, & Forenſes conuentus, & clientium, libertorum, ſeruorumque cauſas cognoſcebant, vt ſuadet Vitruuius lib. 6. cap. 8. ibi: *Nobilium, & qui Magiſtratus gerunt, domos laxiores fieri; Bibliothecas ibi eſſe, Pinacothecas, Baſilicas* (ad Iudicia) *non diſſimili modo quam publicorum operum magnificentia comparat: quod in domibus eorum ſæpius & publica conſilia, & priuata Iudicia, arbitriaque conficiantur.* Tanta igitur erat domorum in Vrbe laxitas. Si autem earundem Apparatus, & Inſtructio reſpiciatur; audiamus de eo Senecam ep. 96. ibi: *Quid inter pueros & nos intereſt? niſi quod nos circa tabulas, & ſtatuas inſanimus, carius inepti: illos reperti in litore calculi læues, & aliquid habentes varietatis delectant; nos ingentium maculæ columnarum, ſiue ex Aegyptijs arenis, ſiue ex Africæ ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam, vel capacem Populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore indutos, cum ſciamus quale ſit, quod abſconditur: oculis noſtris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro fœda ligna latitare.* Vide in ipſa domo columnarum diſpoſitionem; ſiquidem refert Plinius lib. 35. in vna cœnatione Calliſti Claudiani liberti triginta ſe vidiſſe è lapide Germanico. D

Idem

A Idem in atrio Scauri collocatas maximas, atque adeo duo de quadraginta pedum Lucullæi marmoris. Subdit etiam Seneca, *Parietes marmore indutos*. Quod genus *Incruſtationes* Latini dicunt; vt tradit Plinius lib. 36. ibi: *Primum autem Romæ parietes cruſta marmoris operuiſſe totius domus ſuæ in Cœlio monte Mamurtam equitem Romanum Præfectum fabrum Cæſaris*. Id non aliud fuit quam marmor in tenues cruſtas ſectum, parieti ſcitè pro tectorio appoſitum. Lucanus.

Nec ſummis cruſtata Domus, ſectiſque nitebat
Marmoribus.

Declamator apud Senecam Patrem: *In hos ergo exitus varius ille ſecatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat*. Tertio addit Seneca: *Auro tecta perfundi*: ſignificat laquearia inaurari tota ſolere. Mauſonius apud Stobæum: *Quo pertinent hæc atria columnata? quo variæ iſtæ colorationes? quo aurata lacunaria?* Varias colorationes refert ad marmora variegata parietibus impoſita, vel etiam ad Muſiuum opus. Et de lacunaribus Statius.

B *Et nondum craſſo laquearia fulua metallo,*
Montibus aut altè Graijs effulta nitebant
Atria.

Qui montes Graios poëticè nominat grandes illas, ſublimeſque columnas, & idem Statius.

Pendent innumeris faſtigia nixa columnis,
Robora Dalmatico lucent ſociata metallo.

Sed & Lucanus de Cleopatræ Regia.

Ipſe locus templi (quod vix corruptior ætas
Extruat) inſtar erat, laqueataque tecta ferebant
Diuitias, craſſumque trabes abſconderat aurum.

Trabes quidem auratas eſſe vult, ſed cameram gemmatam & eboratam. Vt in Ciceronis Paradoxis: *Tecta ebore, & auro fulgentia*. Propertius.

Quod non Tænarijs domus eſt mihi fulta columnis.
C *Nec camera auratas inter eburna trabes.*

Augebatur ſemper ingenioſa Romanorum luxuria: nam lacunaria iſta verſatilia faciebant, & alia atque alia ſubinde facie conuiuas delectabant. Senec. epiſt. 91. *Verſatilia cœnationum laquearia ita coagmentant, vt ſubinde alia atque alia facies ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur*. Dum priuata luxuria eſt iſta: audiamus Neronis Cæſaris inſaniam, de qua Suetonius, in veſtibulo ædium ſuarum poſuit *Coloſſum centum viginti pedum*. Et infra: *Porticus triplices williariæ; item ſtagnum maris inſtar, circumſeptum ædificijs ad vrbium ſpeciem. Rura inſuper aruis, atque vinetis, & paſcuis, ſyluiſque varia; cum multitudine omnis generis pecudum, ac ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, vnionumque conchis erant. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus, vt flores ex fiſtulis & vnguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus, ac noctibus vice mundi circumageretur*. Luci & arbuſta in magnis iſtis ædibus erant, imò & ſuper ædes, vt de ſuo æuo increpans Senec. epiſt. 123. ſic inquit:
D *Pomaria in ſummis turribus ſerunt, quorum ſyluæ in tectis, ac domorum faſtigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egiſſent*. Quibus ſyluis veræ intermixtæ aues. Vt in Romæ laudibus Rutilius.

Quid loquar incluſas inter laquearia ſyluas,
Vernula qua vario carmine ludit auis.

De domibus ad Romanas Villas progrediamur, eaſque animo, & memoria luſtremus. De ijs vniuersè Strabo pronunciat, vbi de Piſis, & Liguria ſcribit: *Eſſe ibi lapidicinas, & materiem ad ædificia vberem, ſed quam Romani ad ædificia ferè ſua in Vrbe, aut & villis conſumunt: Villis, in quibus velut more Perſarum Regias quaſdam ſtruunt*. Vt in hanc rem non valeat amplius quid- *Villæ.*

piam

piam explicari. Vnde vt proponamus nobis ſpecimen alicuius particularis Villæ, audiamus de illa ſic ſcribentem Capitolinum: *Extat Gordianorum Villa via Prænestina, ducentas columnas vno periſtylio habens, quarum quinquaginta Caryſtææ Claudianæ, quinquaginta Sienitides, quinquaginta Numidicæ pari menſura ſunt. In qua Baſilicæ centenariæ tres: cætera huic operi conuenientia: & Thermæ, quales præter Vrbem nuſquam in Orbe terrarum.* Extant adhuc in agro Tiburtino rudera ex Hadriani villa, cuius ſuperbæ reliquiæ paucis Romanorum molibus ſecundæ: extant etiam ſimilia in Latio & ſuburbijs Romæ; immo per ſyluas, & vepreta columnæ, aut earum fragmenta, cryptæ, porticus, & diſiecta ædium membra: quæ omnia ex eorum aſpectu loquuntur tranſactam Romanam magnificentiam. A

Conſideratio. Perluſtrauimus priſcorum Romanorum ædes præclaras, amplas, & admirandas; tamquam ſi æternaturi ij fuiſſent in illis, vt meritò D Hieronym. ad Gaudent. ſcribens, exclamet: *Viuimus quaſi altera die morituri: & ædificamus, quaſi ſemper in hoc ſæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum, &c.* Inde Hormiſda ex regio Perſarum ſanguine ab Imperatore Conſtantio interrogatus, vt refert Ammianus: *Quid de Roma ſentiret? id tantum ſibi placuiſſe dicebat, quod didiciſſet ibi quoque homines mori.* Vnde qui fecerunt ea, aut moliti ſunt, quoniam omnes perijſſe videmus: cogitemus nos ipſos, qui hæc meditamur, poſt aliquot annos, dies, vel horas in puluerem, vmbram, vel nihilum redigendos; vt quoque ſuperba noſtra palatia, ædeſque magnificas diruturas (ſicuti iam omnes priſcorum Romanorum tranſierunt) quæ conſtrui niſi violata iuſtitia, legibuſque contemptis, oppreſſis ciuibus, operis defraudatis atque eiuſmodi alijs iniquitatibus admiſſis, quibus ſumptus minuuntur & pecuniæ comparantur. Audi Habacuc ſic prophetantem cap.2. ibi: *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit: væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus.* Nempè pecunijs pauperum; nam ſanguis pecunia eſt miſeris mortalibus: *Et præparat Vrbem in iniquitate, &c.* Scilicet fundat Vrbem. B C

De Vrbis ſitu & amplitudine. Cap. VIII.

SEptem Orbis miracula ſatis inferiora fuiſſe quibuslibet Vrbis mirabilibus molibus, iam vidimus. Cuius Vrbis ſitum & magnitudinem vt modo cognoſcamus; ſupponendum, ab exordio tam ſimplicem eius vitæ cultum fuiſſe, vt primos eiuſdem Vrbis muros luto, & palis defixos Remus leui ſaltu ſic humiles illos tranſilierit: cuius ab initio tam ſimplex vitæ cultus, vt rudi cæmento conſtratas domos, ac ſcandulis roboreis, ac ſtramentis contectam Vrbem per annos 400. vſque ad Pyrrhi bellum fuiſſe ſatis conſtet; & totidem propè annos pulte pro pane vſos.

Nulla tamen Vrbs tam tenue habuit principium, nec ad tam magna rerum faſtigia ita maturè peruenit: vt poſt deuictum orbem delicijs rerum omnium, quas tellus, mareque gignit, illam expleuiſſe animum in comperto ſit. Terrarum omnium alumna, eademque parens: cuius ſedes in excellenti Capitolij ſaxo conſtituta, vbi tot Reges, tot Duces, tanta virorum ſpectata indoles gubernando & imperando ſteterunt: merito his locis Vrbs illa extructa, vbi ſaluberrimi colles, ager feraciſſimus, flumen ad res vehendas idoneum, ſitus ab externæ claſſis periculo immunis, Vrbs media Italiæ; & ob id ad rerum incrementa habilior. Vrbs tota paſſim culta, ac frequens, agro ad fruges, ad paſcua, ad vites gignendas vberrimo: ſyluis ad lignandum D

A dum & materiam ſuppeditandam abundè ſufficientibus, vbi temperies aeris perquam læta, & commoda; ni voluptatum intemperantia obeſſet. Herboſi ſaltus, amœnæ valles, aquarum affluens tellus: ver vbi perpetuum atq; alienis menſibus æſtas. Solo ſemper tepido, numquam colono repugnanti; vbi greges, armenta, altilia quæque optima proueniunt: vbi auium aucupia, & ferarum venationes accommodatæ. Sed multo hominum præſtantiora ingenia ſemper progenuit, quam reliquus orbis terrarum. Gentium enim in toto orbe præſtantiſſima haud dubiè Romana extitit: quæ vt cœlum ipſum clarius faceret; ſparſa congregaret Imperia; ritusque molliret & populos diſcordes, feraſque linguas ſermonis commercio ad colloquia contraheret; & humanitatem hominibus daret; breuiterque vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret, diuino numine hæc vna facta eſt Vrbs: quoniam, vt inquit Plato: *Nulla poteſt Ciuitas ſine fauore numinis proſpere conſtitui, nec feliciter adminiſtrari*. Vnde ait Vitruuius lib. 4. *Diuina mens ciuitatem Populi Romani egregia temperataque regione collocauit: vti orbis terrarum*
B *Imperio potiretur*. Nec vero Aſia in hac Vrbe ab Europa diſtincta eſt: ſed omnia Romani Imperij omnibus in medio eiuſdem Vrbis poſita ſunt: nemo in ea peregrinus cenſetur, modo ſit Imperio, aut fide dignus; ſtat vero hæc Vrbs communis terrarum ſtatus, iſque popularis ſub optimo Imperatore atque rectore, omneſque quaſi in commune forum conueniunt, pro ſuis quiſque meritis præmia relaturi. Quod vero ſuis finibus, Regibuſque ciuitas quæpiam eſt, id ipſum eſt: hæc vniuerſo orbi quaſi communis Vrbs prouinciæ totius cenſetur conuenire: porro in vnam hanc arcem coniectos omnes totius. Imperij Romani habitantes, & populos diuerſa loca incolentes. Nec vero hæc vlli vmquam defuit; ſed vt terræ ſolum fert omnes; ita & hæc ex vniuerſo orbe confluentes omnes accipit; quaſi mare flumina: & ſicuti mare fluuiorum influxu nec maius creſcit; ita in hac Vrbe quicquam maius non apparet, ſed intra ſinum illa recondit omnia, & intra ſe complectitur: quippè vltro citroque meantibus eadem eſt, eadem viſitur. Hoc adeo verum, vt
C ex hac Romæ frequentia paulatim Italia penè deſerta remanſerit; & Varro iam ſuo æuo conqueritur pleroſque ex agris in Vrbem correpſiſſe: *& maluiſſe manus in theatro mouere quam in aratro*. De qua Orbis ſolitudine etiam canit Lucanus.

——————— *Videmus*
Tot vacuas Vrbes: generis quò turba redacta eſt
Humani? toto populi, qui naſcimur orbe
Nec muros implere viris, nec poſſumus agros:
Vrbs nos vna capit.

Eiuſdem Vrbis magnitudo duobus argumentis comprobatur: quorum primum iocoſum, de quo ſcribit Lampridius, Heliogabalum *ſeruis imperaſſe, vt omnes araneas colligerent in Vrbe: atque eos collegiſſe ad decem millia pondo*; additque Heliogabalum ſubieciſſe: *Vel hinc intelligendum quam magna Roma eſſet.* Et quidem omnes ferè angulos domorum habitatarum excuti oportuiſſe ad tale perficiendum pondus credibile eſt. Alterum argumentum triſte & à pe-
D ſte; vt in Suetonij Nerone legitur: *Acceſſerunt tantis ex principe malis, & fortuita quædam peſtilentia vnius Autumni, qua XXX. funerum millia in rationem libitinæ venerunt*. Quod Lipſius in magna illa Roma omnino ſupponit reſcribendum trecenta millia.

Talem igitur fuiſſe Romam in ſummo eius flore; ſi conſideretur illa in ſuo ambitu, & quæ in ſuburbijs procurrebat, de quibus Plinius ait: *Expatiantia tecta multas addidiſſe Vrbes*: nempè vt tot eſſent Vrbes, quot ipſa ſuburbia, quæ Tybur, Otriculum, Ariciam, atque aliò excurrebant; & maximè Oſtiam mare verſus 15. milliaria; vt ex deſtinato Neronis conſilio inquit Suet. *Oſtiam tenus mœnia promouere; atque inde foſſa mare veteri Vrbi*

inducere: etſi non effecit. De qua magnitudine ſuburbiorum ſuo æuo Dionyſius: *Omnia loca circa Vrbem habitata ſine mœnibus eſſe: in qua ſi quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, fruſtra eum fore, & hæſurum vbi deſinat Vrbs, vbi incipiat: adeo ſuburbana ipſi Vrbi adhærent, & innexa ſunt, & ſpeciem immenſæ longitudinis exhibent ſpectanti.* Et Ariſtides Rhetor ſub Adriano ſic refert de illa: *Deſcendit etiam & porrigitur ad mare ipſum, vbi commune eſt Emporium, & omnium è terra gignentium diſtributio.* Et infra: *Tantam Romam eſſe, vt in quacunque parte quis conſtiterit, nihil impediat, & in media eum eſſe.* A

Multitudo. Multitudo vero hominum in hac Vrbe noſtra infinita propè fuit; vt ex veſtigijs ſcriptorum ſagaciter indicatur. Ex Suetonio enim in Auguſto conſtat: *trecenta viginti millia* aliquando fuiſſe plebis Vrbanæ, nempè tenuioris, quæ è publico victitaret: vnde ſi tanta inopum multitudo, quanta etiam debuit eſſe copia diuitum? ſcilicet Senatores, Senatorij, Equites, & ex ipſa plebe honeſti; quos totidem vel ſaltem ducenta millia. Præterea pueros fœminaſque addendas; & profecto tales duplo, triploque ſuperarunt: & ita vbique gentium obſeruatur: quam multitudinem in noſtra Roma iam tunc ad duos hominum milliones aſcendere. Serui prædictis accedant, quos totidem Romæ fuiſſe, ac liberos; quoniam tenuium quotuſquiſque vnum, aut alterum retineret ex illis: at diuites, vt loquitur Ammianus: *Agmina poſt ſe trahebant.* Vnus Pedanius Coſta in Tacito *Quadringentos* ſeruos domi habuit; cum ab vno eorum eſt interfectus. Et Athenæus lib. 6. affirmat: *Quoſdam Romanorum ad decem, aut viginti millia ſeruorum, nec vt quæſtum ex eis facerent, ſed vt aſſeclas, aut ſubſequas eos modo haberent.* Vt ex his plures fuiſſe ſeruos quam liberos clare innoteſcat. Peregrinorum vero quam magna copia Romam aduentaret ex toto orbe, cum alij ex his inirent, & alij exirent; nec inde Roma creſceret, minueretur ue: Ariſtides dicit eſſe Romam velut *commune totius terræ oppidum.* Item, *Omnes gentes quaſi vicatim diuiſas ad hanc ſuam arcem conuenire: quæ numquam vlli ſe negat, ſed vt terræ ſolum fert omnes, ſic hæc omnes homines capit.* Fuit quoque Polemonis Sophiſtæ elogium apud Galenum: *Eadem Vrbs vrbium, quia videre in ea eſt omnes vrbes collocatas.* Et infra: *Deficiat non vnus dies, ſed quotquot habet annus, ſi quis adnumerare conetur omnes vrbes in cæleſti illa Vrbe poſitas: idque ob nimiam copiam: nam & totæ nationes illic ſimul, & confertim habitant; vt Cappadocum, Scytharum, Ponticorum, & aliarum complures.* Quod etiam ipſe Seneca ad Heluiam Matrem inquit: *Aſpice hanc frequentiam, cui vix Vrbis immenſæ tecta ſufficiunt: maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipijs, ex colonijs ſuis, ex toto denique orbe confluxerunt.* Ad tot illas nationes, ex Athenæo, quæ incolebant, certæ erant regiones & concilia deſtinata. Sueton. in Iulij funere inquit: *In ſummo publico luctu, exterarum gentium multitudo, ſuo quæque more lamentata eſt.* Milites erant vlterius in præſidio Principis, aut Vrbis; ijs ſui calones & honeſtioribus ſerui plures; & hos ad centena millia excreuiſſe. Erant quoque Palatini, ideſt, tota Principis aula, in qua tot officia, ſeu miniſteria fuiſſe, vt ex antiquis lapidibus, ſeu ſcriptoribus habetur. Meretrices etiam & ſcorta vtriuſque ſexus ingentem numerum reddiderunt in Vrbe, in qua tot cœlibes & exteri abſque vxoribus inhabitarent. Accedunt Gladiatores, Venatores, Scœnici, Quadrigarij, Xyſtici, multa millia fuerunt. At quoniam libertati ciuitas & iuſtitiæ ſtuduit; ex concurſu omnium gentium in dies amplior, populoſiorque euaſit: ex vno orbe facta eſt vna æterna Vrbs, regina terrarum & mundi vniuerſi caput.

Vnde ſuppeditatus cibus multitudini Romanæ? Incidit autem difficultas ex prædictis; ſi tot millena hominum millia reperiebantur in hac Vrbe: vnde his cibus ſuppeditatus? Quoniam Orbis penè totus cum Vrbem vt ſuam metropolim adiret, eidem alimenta ſubminiſtraſſe non eſt ambigendum; vt inquit Seneca: *Cogitate hanc Vrbem, in qua per*

A *per latiſſima itinera, ſine intermiſſione defluens, eliditur: in qua conſumitur, quidquid terris omnibus aratur.* De hac eadem frumentatione latius refert Ariſtides his verbis: *Mare per medium veſtrum Imperium porrigitur, cui vndique amplæ regiones adiacent; neceſſaria pleraque vobis ſubminiſtrantes: nam ex omni terra, marique quidquid vel anni tempora gignunt; vel regiones ſingulæ, fluuij, lacus; arteſque item & ingenia, tum Græcorum, tum Barbarorum proferunt, id omne ad vos defertur. Itaque ſi quis talia omnia videre deſiderat; is vel per totum orbem peregrinetur neceſſe eſt, vel in veſtra iſta Vrbe verſetur. Quidquid enim apud alios vel creſcit, vel conficitur, hic affluit & abundat. Tot autem & tantæ onerariæ naues ſingulis anni temporibus appelluntur, vt Vrbs communis quædam orbis officina videatur.* Ex quibus cognoſcimus merces, copias, frumenta, fructus vndique in hanc Vrbem aduectas.

Caueant Principes non diffidere de neceſſarijs ad victum in benè diſpoſita Republica; quoniam vbi concurſus eſt Populi, illuc ex toto orbe per mare, per terras confluunt mercatores frumentum, & omnes alias merces *Conſideratio.*
B exponentes.

De Statuis, ſeu Simulacris. Cap. IX.

STatuæ à ſtatuendo dictæ; & ſunt ſimulacra, vel cerea, vel eburnea, vel marmorea, vel ex alia quacunque materia. Sueton. in Tiberio inquit: *Statuas atque imagines, niſi permittente ſe poni prohibuit.* Statuarum artem familiarem fuiſſe, & vetuſtam refert Plin. *Hercules ab Euandro ſacratus in Foro Boario: & Ianus geminus à Numa Rege dicatus.* Cicero Philipp. 8. ait: *Maiores noſtri ſtatuas multis decreuerunt, ſepulcra paucis.* Simulacrum cum ſit ficta alicuius imago; olim in principio ex deſiderio mortuorum ſi-
C milia orta ſunt, vt quæ deſierant viuere, viderentur expreſſa.

De Statuis apud Romanos incredibilis *Multitudo, Pretium & Species* extabat. Multitudo namque tanta fuit illarum; vt nullus publicus locus, vbi non hæc talia eſſent ornamenta. De origine & augumento earundem Caſſiodor. lib. 7. his verbis: *Statuas primum Thuſci in Italia inueniſſe referuntur, quas amplexa poſteritas penè parem populum Vrbi dedit, quam natura procreauit.* Nempe non minore copia factos ab arte illos homines, quam iſtos à natura; inde P. Victor in fine Deſcriptionis inquit: *Tabulæ, & ſigna ſine numero.* Tale erat Romanorum ſtudium in erigendis ſtatuis; vt referat Dio lib. vlt. ibi: *Vrbs ſtatuis implebatur, quia licebat cuique paſſim in tabula, ære, marmore ſe publicare, quod Claudius Imp. vetuit, & pleraſque iam poſitas loco mouit, & alio tranſtulit, edixitque ne quis in poſterum priuatus poneret, niſi Senatus permiſſu: excepto, ſi quod opus publicum faceret, reficeretuè.* Coercere voluit Princeps ille, quia nimia iam ſtatuarum copia Vrbem, vias, & vicos non aliter ornabat, ſed ſtipabat & arctabat.

D Pretium ſtatuarum ingens ſatis erat: etenim præter marmoreas & æreas infinitas; erant etiam argenteæ, aureæ, & eburneæ: argenteæ ſub Auguſto maximè increbuerunt, vt ex Sueton. cap. 13. & quamuis ille in hoc moderatus; ſuperbo tamen arbitrio Domitianus, vt ſcripſit Sueton. *Statuas ſibi in Capitolio, non niſi aureas, argenteaſque poni permiſit, & ponderis certi.* Et præter materiem, de pondere inquit Statius.

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum,
Quo niteant ſacri centeno pondere vultus.

Plinius etiam in Laudatione Traiani inquit: *Itaque tuam ſtatuam in veſtibulo Iouis Opt. Max. vnam alteramuè, & hanc æream, cernimus: at paulò ante aditus*

omnes, omnes gradus, totaque area; hinc auro; hinc argento relucebat, ſeu potius polluebatur; cum inceſti Principis ſtatuis permixta Deorum ſimulacra ſorderent. A Ac etiam pondere grauiores: vt de Commodo in Dionis compendio: *Statuam mille librarum auream habuit, cum Tauro, & Vacca, quaſi Vrbis conditor*. Hinc diſcimus pondus grande in vtroque meliore metallo: quod crebrum omninò fuit, & crebrius etiam miſceri; & æs vel argentum inaurari. Ammianus de Romanis Nobilibus ait: *Ex his quidam æternitati ſe commendari poſſe per ſtatuas æſtimantes, eas ardenter affectant atque auro curant imbracteari*: inauratas intelligit: quod aliquoties in lapidum titulis expreſſum legitur; *Sub auro ſtatuam poni*. Circa pretium in huiuſmodi ſtatuis: non materia ſolum reſpiciebatur; verum & qualitas artificis, forma, & earumdem antiquitas: vnde Horatius in ſermon. *Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emendo*. Hinc nos etiam addimus, non mirum videri, quod ſtatuæ pleræque careant capitibus: quoniam capita facilius auferuntur, quam cæterum corpus: nam in vultu omnis decor, & gratia ſtatuarum eſt: præterea ea pars fragilior eſt, & ad læſionem paratior; propterea etiam clanculum ſubripiuntur, aut emptæ B aliò deferuntur.

Venerabantur, & adorabant ethnici Romani, & aliæ gentes ſtatuas maximè Deorum; cum dæmones per illa reſponſa darent. D. Cyprianus de vanitate idololatriæ ibi: *Hi ergo ſpiritus ſub ſtatuis, atque imaginibus conſecratis delitеſcunt, hi afflatu ſuo vatum pectora inſpirant, extorum fibras animant*, &c. Nec contemnendus quoque honor iam debitus principum ſtatuis, ad quas tamquam ad aſylum confugiebant. Sueton. in Tiber. cap. 53. ibi. *Ad ſtatuam Auguſti confugere*.

Species etiam variarum ſtatuarum attendenda, ad opes Romanorũ cognoſcendas: quarum quædam Coloſſeæ, Curules, Equeſtres, Pedeſtres, & habitu variante & diuerſo: & has ſtatuas moris fuit Græcorum nudas ponere; vt animi ingenuitatem abſque vllo palliamento indicarent; at vero Romani tunicatas collocare conſueuerunt. Exprimebant quoque in ſtatuis equos, leones, Sphinges, & varia animalia præter obeliſcos & alia multa. De ſtatuis vero ſatis multa ſcribit Plinius lib. 36. natur. hiſt. qui tradit Romæ ſimulacrum primum Cereri ex peculio Sp. Caſſij, quem regnum affectantem pater ipſius interemit. C

Dubitatum à quibuſdam, quare ex ſtatuis illis argenteis & aureis Deorum & principum à tranſeuntibus aliquid abradere, & reſecare de nocte in publicis vijs non potuerit? Sed præter in hoc capitis pœnam excubabat in Vrbe continuo miles vrbanus & vigilum ad templa, & loca item publica, ac etiam præfectus huic ſtatuarum cuſtodiæ; & qui militem haberet: & hic *Romana Comitiua* nuncupabatur: vt legitur in Caſſiodoro lib. 7. his verbis: *Si clauſis domibus inſidiari ſolet nequiſſimum votum, quanto magis in Romana ciuitate videtur illici, qui in plateis pretioſum reperit, quod poſſit auferri? Nam quidam Populus copioſiſſimus ſtatuarum, greges etiam abundantiſſimi equorum tali ſunt tutela ſeruandi, quali & cura videntur affixi*. Et infra: *Quare per indictionem illam Comitiuæ Romanæ tibi concedimus dignitatem. Officium tuum & milites conſuetos, noctibus potius inuigilare compelle: in die autem ciuitas ſe ipſa cuſtodit*. Atque hic Comes Romanus Romam, & opera ipſius ſeruabat. D

Notandum in hoc ſtatuarum argumento, quod tradunt aliqui, Diuum Gregorium magnum præcipuas Romæ ſtatuas, & quidquid erat mirandi operis in Tyberim præcipitari iuſſiſſe, aut mutilari, & comminui, ne fideles à religione nuper inſtituta illa ſpecie diſtraherentur: ſed tale inuentum maleuoli, & hiſtoriarum ignari, ſic de mendacio conuincitur, ex quo Conſtantius homo Græcus, perfidus, & nequam, poſtquam Romam die quinta eſt ingreſſus, omnes ſtatuas ex ære, & marmore ad ornatum Vrbis poſitas diſtrahit, & nauibus ad id præparatis imponit: deinde quidquid ſuperſtitit, di-

re-

A repta Vrbe à Gothis, & alijs barbaris nationibus ſublatum eſt; & quæ ſecum ferre nequierunt ornamenta, malignitate quadam, & ſæuitia comminuta, & mutilata reliquerunt, vt refert Andreas Fuluius de antiquitatibus Vrbis lib. 4. pag. mihi 81.

Vt autem aliquo ſalutari monito hoc thema obſignemus: etiam ex Gentilium ruderibus, & ſtatuarum ſeù obeliſcorum fragmentis vtilia nobis colligi poſſunt; & digna, quæ ſacris inſerantur, & apponantur. Proferre hic poſſumus, quod è Iudæorum ſapientibus quidam dixit: *Malogranatum inueni, interiora comedi, corticem abieci*. Et hoc maximè reſpexit D. Auguſtinus de vnico Baptiſmo contra Petilianum cap. 4. his verbis: *De ipſis Gentibus idolorumque cultoribus; multa vtique à nobis diuerſitate diſtantibus: nihil aliud nobis demonſtrat Apoſtolus, niſi vt ijs quoque quod prauum eſt, corrigamus; & quod fortè rectum eſt, approbemus: nam vtique idololatras redarguebat; vbi ait: Qui cognoſcentes Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum:* B *dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium. Talia quippè nouimus fuiſſe ſimulacra Aegyptiorum, vbi inſtituta eſſe Idololatria perhibetur: talem ſcilicet fingentes Deū, qualis non eſt Deus, & non ſicut eum cognouerunt, tradentes hominibus*. Et paulo poſt ſubdit: *Quod ergo immutauerunt in mendacium ſuum; Apoſtolus culpat, deteſtatur, euertit, quod autem verum in doctrina quamuis multis falſitatibus permixta, confuſaque ſeruarunt; approbat, tenet, & affirmat*. Similiter & nos reſpuentes ac deteſtantes ſtatuas, ſimulacra, & alia Gentium monumenta moribus, & dogmatibus Chriſtianæ fidei contraria; approbemus & teneamus eorumdem Romanorum, Aegyptiorum, ſeù aliorum ethnicorum, quæ nobis proficua, & vtilia eſſe conſtant.

Conſideratio.

De Obeliſcis. Cap. X.

C

QVoniam priſci Romani non minus de Obeliſcis, quam de ſtatuis ſoliciti fuere; illos etiam ex Aegypto tanto diſpendio, & labore aduehendo; nos aliquid de prædictis referre, non erit ab inſtituto noſtro argumento alienum,

Obeliſci ſunt lapides aſperrimi, in figuram metæ cuiuſdam ſenſim ad proceritatem conſurgentes excelſam: vtque radium imitentur, gracileſcentes pauliſper, ſpecie quadrata, in verticem producti anguſtum, innumeras notas hieroglyphicas habent; atque ad iam tum exorientis ſapientiæ initia commonſtranda ex veterum auctoritate adinuentas, vt refert Ammianus Marcellinus. Imitabantur in ijs Aegyptij radios Solis, quem ipſi adorabant, eidemque etiam illos dicauere: nec non ab ijſdem Solis radijs ſumptum eſt nomen Obeliſcus, diminutiuum verbi Obeli, quod Veru ſeu Acum ſignificat, quamuis ſint lapides excelſi, ex Herodot. in Euterp. & Bargæo de D Obeliſco. Nec forſan in hoc ſatis diſſimile eſt nomen Guglie ſermone Italico, cum illud ſit forſan deſumptum à verbo Gallici idiomatis aguglie, quod acum denotat, quamuis alij credant hoc verbum Guglia proceſſiſſe, quia in baſi Vaticani Obeliſci aliàs legebatur à rudioribus IVLIVS; at illi corrupto verbo nominauere Guglia, vt refert Mercatus de obeliſcis cap. 1.

De Nomine.

Præfatorum lapidum materia nominatur Granitum rubeum, nempe ex mixtione verſicolori, tendente potiſſimum in rubeum colorem, necnon tenaciſſimæ firmitatis; ita vt, niſi difficile, frangi poſſit: nominatur hic lapis communiter à Græcis *Pyropœcilus*, ex Plinio lib. 36. cap. 8. quod idem ſentit, ac verſicolor in rubeum, quamuis ab alijs *Pſaronium*, cum ſit ille ſimilis

Materia.

ma-

maculis ſturni, ex Plinio lib. 36. cap. 22. Thebaicus quoque lapis ſic dictus à Thebaide Aegypti prouincia, ſicuti etiam *Sienites* à Siene ciuitate eiuſdem Thebaidis, apud quam extant adhuc voragines, ex quibus hic lapis excauabatur ad obeliſcos extruendos, ſeu ingentes columnas elaborandas: & ex hinc per magnam foſſam ducebantur ad Nilum verſus Elephantinam ciuitatem, vt refert Herodot. in Euterp. & ex prædicto lapide ſolummodo elaboratos fuiſſe obeliſcos, patet ex omnibus, quos adhuc videmus diuerſæ etiam magnitudinis ab Aegypto Romam aduectos circiter quinquaginta, vt refert dictus Mercatus c.3. Quare autem ex prædicto lapide ſolummodo extructi fuerint Obeliſci? præter illius tenacitatem; videtur illius materia ſatis cõueniens ad exprimendam quoq; generationis materiam, in qua exercet Sol propriam virtutem, ſiquidem cum ſit ille lapis compactus ex varijs partibus verſicoloribus, quarũ plurimæ in colorem rubeum ad ſimilitudinem elemẽti ignis; alię partes cryſtallini coloris ſicuti aer, & aqua; cęteræ vero aſſimilãtur colori terræ: quæ omnia ſimul denotant mixtionẽ, quæ præcedit generationi; ſicuti quoq; ſignificãt multas, & varias res, quæ generantur, vt voluit Mercatus c.8. A B

Forma. Vnde autem Obeliſcorum forma aſſimiletur radijs ſolaribus? Dicimus prædictos radios, quo magis erga nos extenduntur, eo amplius reſtringantur quaſi coni figura, ſicuti etiam obeliſci: ſed quamuis differant, quod obeliſcus terminet in acumen quadrum, conus autem in formam circularem, ſicuti alterum veru. Dicimus hoc expreſſiſſe Aegyptios, vt quadra obeliſcorum forma ſolummodo reſponderet radijs Solis, non autem radijs cæterorum aſtrorum; quoniam Solis curſus continuò per quatuor anni tempora vertitur, nempe in Ver, Aeſtatem, Autumnum, & Hyemem, quod non eſt in cæteris aſtris. Secundo ea ſit ratio, quoniam terrarum orbis illuminatur à Sole in quatuor partes, nempe in Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem; ex ijs expreſſere Aegyptij radios Solis in obeliſcis forma quadra, vt differrent à radijs cæterorum aſtrorum circularibus: vnde ex Horoapolline lib.1. Hieroglyphic. 5. volentes Aegyptij annum exprimere, quartum numerum exprimebant. C

Cauſa extructionis. Quare autem Obeliſci ab Aegyptijs fuerint fabrefacti? Dico, cum potiſſimum Aegyptij intenderent futura per iudiciariam aſtrologiam præcognoſcere; vnde & Prophetæ nominabantur ipſorum Sacerdotes, ex Clemente Alexandrino lib.1. propterea ſcalpendo ipſi prognoſtica in lapidibus magnificentiſſimis, ea myſterioſis figuris diſtinguendo, iuxta materiam, de qua tractabant, nempe ad Imperium ſpectantem, ſcalpebant ea in Obeliſcis Soli dicatis, tanquam gubernatori, & diſpenſatori omnium viuentium: ijdemque hoc efficiebant, cum præuiderent qualitatem futurorum temporum circa corporum diſpoſitionem, circa peſtiferam contagionem, vt legitur apud Suidam in verbo Ioches, ac etiam confirmatur à Galeno lib.5. de corpor. medic. & lib.6. epidem. Sic etiam Hieroglyphicæ notæ in baſibus Sphingium admonebant futura de Nili inundatione, ſicuti de fertilitate, &c. & hæc ſunt, quæ intellexit Plinius lib. 36. c.9. continere Obeliſcos inſcriptos rerum naturæ interpretationem.

Obeliſci etiam ante diluuium ſcalpti. Præterea cum Aegyptij ex Aſtris præcognoſcerent futuram orbis ſubmerſionem ex Noë diluuio futuram, ijdem inde hieroglyphicis & alijs eorum characteribus fabricarunt & ſcalpſerunt etiam in Obeliſcis myſticam ipſorum Theologiam & Philoſophiam, vt contra iniurias Noetici diluuij illæ perpetuarentur ſcientiæ: ſicuti ex Arabum antiquiſſimis manuſcriptis retulit mihi eruditiſſimus P. Athanaſius Kircherius, à me propter reconditas eius ſcientias in maxima admiratione habitus. Nec improbabiles debent videri huiuſmodi Aegyptiorum conatus ad eorum arcanas ſcientias perpetuandas; ſiquidem ſimile legitur etiam apud Ioſephum Hebræum hiſtoriarum lib.1.c.3. in fin. his verbis: *Seth nepotes poſt ſe ſui ſimiles reliquit, qui quoniam erant om-* D

nes

A *nes bona indole præditi*. Et infra: *Syderalem ſcientiam, ac cæleſtium rerum cognitionem excogitarunt, ne autẽ inuenta ſua ex hominum notitia dilaberentur, & prius perirent quam dignoſcerentur, ſcientes Adamum vniuerſalem rerum interitum præcinuiſſe: vnum incendio, diluuio alterum, excitatis duabus columnis, vtrique ſua inuenta inſcripſerunt; vt ſi lateritiam diluuio deleri contingerent, lapidea ſuperſtes hominibus diſcendi copiam faceret, & quæ inſcripta continebat, ſpectanda exhiberet: aiunt enim lapideam illam ab ipſis dedicatam, quæ & noſtris temporibus extat in terra Syria, &c.* Hæc, quæ apud Ioſephum ſcripta leguntur, recitantur ſimiliter à Dionyſio Carthuſiano art. 29. in cap. 4. Geneſ. Erigebantur etiam Obeliſci in conſecrationem alicuius viri Illuſtris, ſeu proprij Regis affinis, vt in Obeliſco Semniſertei; ſicut etiam colore Religionis in honorem Solis exprimebant Poteſtatem Imperij, Victorias conſecutas, magnitudinem tributorum, & cætera, vnde gloriam reportarent: non defuere tamen, qui faſtum reſpuentes, & vanam gloriam, dicarunt etiam illos Soli abſque vllis hieroglyphicis characteribus.

B Differebant inter ſe Obeliſci magnitudine, quod proueniebat ex facultatibus eorundem auctoris Principis, aut priuati, quod ille eſſet; ſeu ex temporum varietate, quod ſic ſeruaretur.

De eorundem Obeliſcorum inuentoribus refert Plin. lib. 36. capit. 8. *Primus omnium id inſtituit Mitres, qui in Solis vrbe*, nempe Heliopoli, *regnabat, ſomnio iuſſus, & hoc ipſum inſcriptum eſt in eo*. Quamuis ab Euſebio in Chronico non appelletur Mitres, ſed Mephres, ſeu Meſphres, cum conſtet de corruptione diuerſorum exemplarium ex Ioſepho lib. 1. contra Appion. Euſeb. in Chronic. & alijs. Quod autem ſcribit Plinius de prædicto ſomnio, ſuit hoc figmentum, vt Obeliſcorum inuentio, tanquam quid diuinum eſſet auctoritatis apud poſteros, ſicuti plurimis dein Regibus vſque ad exterminium Cambyſis id fuit exemplar in aliorum ſimilium extructionem. Ab inuentione autem prædictorum Obeliſcorum vſque in præſens tempus tranſierunt circiter 3200. anni, ex Mercato cap. 12. *Mitres.*

C Poſt Mitrem, qui Obeliſcos inuenit, vt inquit Plinius lib. 36. capit. 8. *Sochis quatuor numero quadragenum octonum cubitorum longitudine. Ramiſes autem is, quo regnante Ilium captum eſt, quadraginta cubitorum*. Et hunc Ramiſem fuiſſe filium, & ſucceſſorem potentiæ Sochis indubitatum apud Ioſephum, & alios: & extruxit hic Ramiſes alios quinque Obeliſcos, ex Plinio dicto c. 8. & 9 lib. 36. quorum quatuor non amplius quadraginta cubitorum, quintum verò tantæ altitudinis, vt nec à præcedentibus, nec à ſubſequentibus Regibus ſimilis fuerit vnquam erectus: *In hoc opere*, inquit idem Plinius cap. 9. *elaboraſſe viginti hominum millia; & ipſe Rex cum eſſet illum ſubrecturus in Thebis ciuitate prope Nilum, vereretur que, ne machinæ ponderi non ſufficerent, quo maius periculum curæ artificum denunciaret, filium ſuum adalligauit cacumini, vt ſalus eius apud molientes prodeſſet lapidi*. Hunc eumdem Obeliſcum refert Diodorus lib. 3. fuiſſe adnumeratum inter ſeptem mundi mirabilia; ac vt refert Conſtantius magni Conſtantini filius in inſcriptione, quam poſuit, & adhuc viſitur in baſi prædicti Obeliſci, his verbis: *Et quod* D *nulla tulit tellus, nec viderat ætas*. Hic Obeliſcus ille eſt, quem felicis recordationis Sixtus Quintus Pontifex Maximus erexit ante Lateranenſem Baſilicam, vt ſupra illum extolleret ſalutiferum Crucis ſignum, & noſtræ Religionis trophæum. *Sochis, & Ramiſes.*

Seſoſtris Aegypti Rex, qui extitit regnante Salomone, vt habetur 3. Regum cap. 11. his verbis: *Voluit autem Salomon interficere Ieroboam, qui ſurrexit, & aufugit in Aegyptum ad Seſac Regem Aegypti, & fuit in Aegypto vſque ad mortem Salomonis*. Fuit ſiquidem Seſac idem, qui Seſoſtris, vt ex præcipuis litteris, quæ reperiuntur in vtriſque verbis, vt etiam à Diodoro Seooſis, & à Plinio Seſoſis, & Seſochis nominatur. Hic Rex Seſoſtris poſt ingen- *Seſoſtris.*

tes

tes victorias reuerſus in Aegyptum inter illuſtria, & mirabilia deſtinauit, & A
cœpit ſimul iungere mare Rubeum, & Mediterraneum, vt ex Ariſt. Meteo-
rorum lib. 1. Præterea ſcribit Diodorus lib. 1. ab hoc eodem Seſoſtre duos
fuiſſe extructos Obeliſcos, vtrumque altitudinis centum viginti cubitorum,
de quibus alterum refert Plinius lib. 36. cap. 9. in fine, fuiſſe Romam adue-
ctum ab Auguſto,& in campo Martio erectum:& ab Vrbe Heliopoli ante ex-
portatum voluit Diodorus: nec non idem ſcribit, feciſſe Seſoſtrem in præ-
dictis inſcribi ipſius potentiam, cum tot conſecutis victorijs ſuperbus de-
ueniſſet, quamuis velit Plinius fuiſſe in illis ſcriptam Aegyptiorum philo-
ſophiam.

Nuncoreus. Nuncoreus filius Seſoſtris, poſtquam à libidinibus ſobrius deuenit, &
continens; obtulit plurima dona templis diuerſis, & præſertim Heliopoli
obtulit Soli duos Obeliſcos excelſæ magnitudinis, quos extrui fecit abſque
vlla Hieroglyphicorum characterum ſculptura, vt hic Romæ ex ijs duobus
alterum in Vaticano videmus à Caio Imperatore Romam aduectum. Quare
autem fuerit abſque notis hieroglyphicis extructum? Credimus, quoniam, B
ſcientiæ,ad quæ Hieroglyphica inſeruiebant, iam fuerant diminutæ. Altitudo
prædictorum Obeliſcorum Nuncorei, vt refertur ab Herodoto, Diodoro,
& Plinio, erat centum cubitorum, quamuis hodie conſtet non eiuſdem eſſe
magnitudinis, quem habemus in Vaticano, ſed hunc fuiſſe diminutum ſexde-
cim cubitis: vnde Plinius de hoc ipſo inquit: *Ex omnibus vnus fractus eſt in
molitione*. Et hunc forſan tempore Nuncorei, quando ipſe fortè illum erige-
re fecit, non autem tempore Caij, vt ex verbis, quæ ſubſequitur Plinius:
Quem fecerat Seſoſtridis filius Nuncoreus.

Smarres. Annis ducentis poſt Nuncoreum elapſis, regnauit in Aegypto Smarres,
qui ab Euſeb. in Chron. Merres Aethiops nominatur, vixit tempore Ma-
naſſis annis 690. ante Chriſti natiuitatem. Scribit de prædicto Plinius dicto
cap. 9. his verbis: *Sunt & alij duo Obeliſci, vnus à Smarre poſitus, alter ab E-
raphio ſine notis quadragenum octonum cubitorũ:* non legitur apud auctores,vbi
illum erexerit Smarres, Romam autem ambos aduectos, & in Mauſoleo Au- C
guſti collocatos, quorum vnus dicti Smarris ille eſt,qui modo ante Eccleſiam
ſanctæ Mariæ Maioris viſitur, cum ſit abſque notis, nec non eiuſdem menſu-
ræ cubitorum quadraginta octo.

Nectabis. Regnauit deinde Nectabis, ſeu Nechao in Aegypto ante Chriſti aduen-
tum annis ſexcentis & duodecim. Hic circa confinia Babyloniæ vicit, &
occidit Ioſiam regem Iudæ, reduxitque totam Iudæam tribus menſibus ſub
ditione ſua, & cum perueniſſet Hieruſalem, priuauit Imperio Ioacham, in
quod ſucceſſerat poſt mortem Ioſiæ patris, refert Herodot. in Euterp. &
pluries in ſacro textu, Regum lib. 4. cap. 23. Paralipom. lib. 2. cap. 35. Eſdr.
lib. 3. cap. 1. Ierem. cap. 46. Reuerſus poſt victoriam Nectabis in Aegyp-
tum iuxta morem Seſoſtris, & aliorum extruxit Obeliſcos in memoriam vi-
ctoriæ. Plinius dicto lib. 36. cap. 9. inquit: *Alexandriæ ſtatuit vnum octo-
ginta cubitorum Ptolemæus Philadelphus, quem exciderat Nectabis rex, purum,
maiuſque opus fuit in deuehendo, ſtatuendoque, quam in excidendo*. Erexit di-
ctum Obeliſcum Ptolemæus Alexandriæ trecentis viginti quinque annis D
poſt mortem Nectabis, vt voluit Mercatus cap. 17.

Aphries. Aphries, ſeu Ephrees nepos dicti Nectabis regnauit in Aegypto ante
Chriſtum natum annis quingentis nonagintaquinque: ſeptimo Regni ſui an-
no capta eſt Hieruſalem à Nabucdonoſor, qui captiuos in Babyloniam
duxit Iudæos; ex ijs tamen plurimi in Aegyptum fugerunt, protegente illos
Ephree contra Dei præceptum, & propterea minatus eſt Deus flagella non
ſolum fugitiuis, verum & ipſi regi Ephree, ex Ierem. cap, 44. his verbis: *Ec-
ce ego tradam Pharaonem Ephree regem Aegypti in manu inimicorum eius, & in
manu quærentium animam illius: ſicut tradidi Sedeciam regem Iudæ in manu Na-*

buc-

A *bucdonoſori regis Babylonis inimici ſui, & quærentis animam eius:* etenim dictus Ephrees trigeſimo Imperij ſui anno proditoriè occiſus fuit ab Amaſi exercitus ſui Duce, qui in Imperium ſucceſſit, ex Herodoto in Euterp. & Diodor. lib. 1. Erexit dictus Ephrees Obeliſcum ſimilem alteri Smarris cubitorum quadraginta octo, abſque hieroglyphicis notis, & hic vnus ex ijs reputatur, iam in Mauſoleo Auguſti erectis, vt apud Plinium dicto cap. 9. à quo per errorem dictus rex non Ephrees, ſed Eraphius nominatur.

Fuit Samniſerteus rex, qui ab Herodoto in Euterp. Pſammenitus; hic filius Amaſis, & poſtremus in Aegypto regnauit; ſed cum paulo poſt obitum Amaſis aduenerit Cambyſes ad deſtruendam Aegyptum, ſupponendum ex hoc, nec Obeliſcos, nec aliud quippiam inſigne potuiſſe perfici per Samniſerteum, ſed quod viuente adhuc patre Amaſe in ſenectute extrema Samni- *Samniſertei.*
B ſerteus extrui fecerit Obeliſcum, quem Auguſtus deinde Romam adduxit, & in Circo Maximo collocauit, vt ex Plinio dicto cap. 9. his verbis: *Is autem Obeliſcus, quem Diuus Auguſtus in Circo Magno ſtatuit, exciſus eſt à rege Samniſerteo, quo regnante Pythagoras in Aegypto fuit, centum viginti quinque pedum, & dodrantis, præter baſim eiuſdem lapidis: is vero, qui eſt in Campo Martio nouem pedibus minor à Seſoſtride; inſcripti ambo rerum naturæ interpretationem Aegyptiorum opera philoſophiæ continent.* Fuit hic annus quingenteſimus vigeſimus primus ante Redemptoris noſtri aduentum. Quamuis deſueuiſſent præcedentibus ſeculis inſcribere Obeliſcos hieroglyphicis notis, vt diximus. Voluit tamen hic rex iterum apponere illas in Obeliſcis, quoniam cum illius pater Amaſis ignobili eſſet genere natus, ex Herodot. in Euterp. ſibi perſuaſit ipſe Samniſerteus rex nobilitatem aſſumere, demonſtrando propriam
C originem à Rhamſe celeberrimo Aegypti rege; & propterea Obeliſcum Soli dicauit nomine dicti Rhamſis, attributis illi in conſecratione titulis, & prærogatiuis, ijſdemque hieroglyphicis notis exaratis.

Ammianus Marcellinus lib. 17. refert partem explicationis hieroglyphicarum notarum in prædicto Obeliſco Samniſertei, & inquit eam tranſumpſiſſe ex libro Hermaphionis, qui forſan illam à Sacerdotibus Aegyptijs receperat, ſeu quod vixerat ille Hermaphio tempore, quo prædictæ notæ ſcribebantur: & eandem notarum explicationem, necnon earundem declarationem refert Mercatus dicto tractatu de Obeliſcis cap. 19. & ſeq.

Erectis in Aegypto prædictis Obeliſcis, vt diximus, Cambyſes Perſarum rex in Aegyptum tranſiens ſeptimo Imperij ſui anno, nempe quingenteſimo vigeſimo primo ante Chriſtum natum, totum illud regnum deuaſtauit, vt ſæpius vaticinauerunt Ieremias cap. 43. 44. & 46. Ezechiel. cap. 29. 30. & 31. & ſeq. necnon etiam Iſaias cap. 19. & 20. his verbis: *Tradam Aegyptum in ma-* *Diruti à Cambyſe Obeliſci.*
D *nu dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum.* Ex cuius euerſione diruti ſunt Obeliſci, quod demonſtratur iam ante prænunciatum à Propheta Ieremia cap. 43. *Conteret ſtatuas domus Solis, quæ ſunt in terra Aegypti, & delubra deorum Aegyptiorum.* Nec ambigendum, quin ſtatuæ domus Solis eſſent Obeliſci, qui repræſentabant radios Solis, & erigebantur in loco eiuſdem Templi aperto. Scribit Strabo lib. 17. de hac euerſione Obeliſcorum Heliopoli in Aegypto patrata per Cambyſem, quorum duo ab igne ſatis combuſti Romam aducti fuerunt: eoſdem Obeliſcos dirutos refert vidiſſe Thebis Ammianus Marellinus lib. 17. Plinius vero lib. 36. cap. 9. inquit, quod Cambyſes, cum Thebas expugnaret, obſtupefactus magnitudine molis à Ramiſe extructæ, iuſſit ignem extingui, ne illa incendio abſumeretur, quamuis nullam vrbis miſerationem habuiſſet.

Mortuo Cambyſe perſeuerarunt in Aegypto ſpatio centum nonaginta quinque annorum bella, & ſeditiones vſque ad Alexandrum Macedonem, qui ſubacto Dario vltimo Perſarum rege obtinuit omnia à Dario poſſeſſa, ſicuti & Aegyptum, vbi Alexandriam à proprio nomine extruxit,

F tre-

trecentis viginti octo annis ante Chriſtum natum, quæ poſtea Macedonum fuit Regia vſque ad Auguſtum, qui Aegyptum in ditionem Romanorum redegit. Inter Macedones tertius fuit Ptolemæus Philadelphus, qui inter egregios illius animi ſenſus, Bibliothecam inſignem collegit ex auctoribus omnibus, qui illa ætate poterant inueniri, inter quos, vt & ſacram Scripturam haberet, liberaliſſimè erga Hebræos ſe præbuit; quæ tunc primum ab Hebræo in Græcum idioma per Septuaginta duos Interpretes fuit traducta; duobus & ſeptuaginta annis ante Chriſti natiuitatem. Idem Ptolemæus pariter erexit dirutos à Cambyſe Obeliſcos; & vnum regis Nectabis Alexandriæ in templo Arſinois vxoris ſuæ collocauit, Plinius dicto cap. 9. A

Romanis autem in Agyptum ingreſſis ex omnibus ab illis Regibus geſtis, Obeliſcos ſolummodo ſunt æmulati; illoſque Romam (vt inquit Plinius dicto cap. 9. Sueton. in Claudio, & Ammianus lib. 17.) per mare aduehendo ſupra naues ſatis planas, quarum duæ ſimul catenis compactæ ducebant vnumquemque Obeliſcum per flumina Nili, & Tiberis; in mari vero inſeruiebant aliæ naues, quæ altiores, & profundiores eſſent, vt refert Ammianus dicto lib. 17, quod nauis, qua Conſtantius vexit Romam Obeliſcum Lateranenſem, fuerit ita grandis, vt nec antea, nec poſtea viſa fuerit ſimilis in Nilo, nec in Tiberi trecentorum remorum, quæ per Nilum vehebatur exuberante aqua menſibus Iulij, & Auguſti. B

Auguſtus igitur primus fuit ex Romanis Imperatoribus, qui Romam duos ex maioribus Aegypti Obeliſcos aduexit à ciuitate Heliopoli anno vigeſimó ſecundo ante Chriſti ortum, quorum vnus Semneſertei in Circo Maximo erectus, & Seſoſtris alter ab eodem Auguſto in Campo Martio poſitus, ac vtrumque illorum idem Auguſtus Soli conſecrauit; ſicuti etiam Circus, in quo primus fuit poſitus, ſymbolum erat mundi, qui à Sole circumdatur: & quamuis locus in Campo Martio, vbi alter Obeliſcus Seſoſtris fuit collocatus, non eſſet Soli dicatus, nihilominus ad Solis mirandum vſum ibi accommodatus extitit, vt Solis vmbræ dierum, ac noctium magnitudinem oſtenderent; quale opus tamen ſuo tempore defeciſſe refert Plin. lib. 36. cap. 10. C Hic autem Obeliſcus ad Horologij vſum reperitur etiam hodie ad radices montis Citorij ſub palatio, & domibus adiacentibus Excel. D. Ducis Poli ex nobiliſſima de Comitibus Romana familia, vt retulit mihi teſtis oculatus prædictus P. Athanaſius Kircherius.

Caius Imperator in Circo Vaticano à ſe extructo, cum vellet ibi Obeliſcum apponere, aduexit Romam poſt Chriſtum natum anno quadrageſimo primo vnum ex duobus Obeliſcis à Nuncoreo elaboratis, quamuis ante fractus fuiſſet, vt diximus, & refert Plinius cap. 11. lib. 36. eumque conſecrauit Auguſto, & Tiberio parentibus, & in Imperio prædeceſſoribus, vt legitur in inſcriptione per ipſum Caium ibi appoſita.

Poſt Caij Imperium aduecti Romam fuere quadraginta quatuor Obeliſci diuerſę magnitudinis, notis hieroglyphicis fere omnes inciſi, ac in varijs Vrbis partibus collocati, & ij à diuerſis aduecti, quorum ignoratur nomen, ex quibus duo in Mauſoleo Auguſti erecti ab Imperatoribus ſubſecutis, refert P. Victor. de Regionibus Vrbis, & alter in Hortis Salluſtij, inquit Ammianus Marcellinus lib. 17. his verbis: *Secutæque ætates alios tranſtulerunt, quorum vnus in Vaticano, alter in Hortis Salluſtij, duo in Auguſti monumento erectiſunt.* D

Quamuis ſatis probabile ſit hos duos in Auguſti Mauſoleo prope Tiberim à Claudio aduectos Romam, ibidemque vnus ſit erectus, & ab eodem Claudio alter erectus in Salluſtij Hortis, refert Mercatus cap. 27. & 28. ac etiam ex prædictis quadraginta duobus Obeliſcis, creditur etiam fuiſſe illos, qui in Circo Floræ, & in Circo Caracallæ fuere, inquit Mercatus cap. 29.

Magnus Conſtantinus Thebis aduexit Alexandriam Obeliſcum, quem rex Ramiſes extruxerat, cum decreuiſſet illum Conſtantinopoli erigere in

A Circo, quem ibi extruxerat, ſed morte præuentus Conſtantinus remanſit in portu Alexandriæ dictus Obeliſcus, donec Conſtantius filius ſecuta diuiſione inter fratres, plurimis elapſis annis, illorumque morte ſecuta, ac Tyrannis debellatis; cum dictus Conſtantius Romam aduenisſet, ibidem que triumphaſſet, ad augendam ſibi gloriam, Alexandria Romam aduexit Obeliſcum, quem ibi pater Conſtantinus reliquerat, & in Circo Maximo eundem magna pompa collocauit; de cuius erectione maximè dubitarunt artifices, vt refert Ammianus Marcellinus lib. 17. Theodoſius Imperator deinde in Circum Conſtantinopol. ex Aegypto alium Obeliſcum aduexit, ibidemque repoſuit, ſicut Magnus Conſtantinus iam deſtinauerat, vt refert Mercatus capit. 34.

Erectis Romæ Obeliſcis, vt vidimus, iterum illi diruti fuere, & hoc non casu, ſeu fortuito incendio, vel terrarum motu, ſed data opera. Credidere aliqui hoc à ſummis Pontificibus Chriſtianis zelo Religionis peractũ, qui deſtruentes Circos cum omnibus ſuis ornamentis, euerterint etiam Obeliſcos, ſicuti à ſanctis Patribus reprehenduntur ſpectacula Circenſia, & Equeſtria, quæ in Circo repræſentabantur, vt ex ſancto Cypriano, & Tertulliano in lib. de Spectaculis, & Prudentius, vt penitus tales ludi tollerentur, hortatur Honorium: *Tu mores miſerorum hominum prohibeto litari*. Quod executus eſt Honorius, quamuis Arcadius & Honorius permiſerint ſolum, quæ in Circo & Theatris agebantur: *Ne nimia triſtitia in Populo generaretur*, affirmat Theodoretus cap. 26. lib. 5. Deinde in Concilio Conſtantinopolitano generali anno 681. Can. 66. omnia ſpectaculorum genera diebus feſtis fuerunt prohibita. Demum Romæ propter eiuſdem Vrbis vaſtationem & deſolationem penitus remanſerunt abolita ſpectacula: etenim ſpatio annorum quinquaginta ſeptem Roma orbis dominatrix ter violenter capta, & direpta fuit à Barbaris; primum à Genſerico Rege Gothorum, anno Chriſti 412. Secundò Valentiniano mortuo, anno 456. capta iterum, & crudelius direpta à Rege Vvandalorum, qui ſecum adduxerunt in Africam Eudoxiam Imperatricem Valentiniani viduam, vna cum immenſo populo captiuo: & duodecim elapſis annis, tertiò direpta à Ricimero Sueuo, qui Valentiniani duxerat alias exercitum; reſpirauit nihilominus deinde Roma ſub Theodorico Gotho, à quo etiam reſtaurata fuere ſpectacula, & alia inſigniora ædificia, vt Caſſiodor. lib. 3. in epiſt. ad Fauſtum Præpoſitum.

A Gothis ſecundo confracti.

B

C

At vero poſtquam Iuſtinianus Imperator Vrbem à Gothorum dominio recuperauit; à Totila eorundem Gothorum Rege eadem quartò crudeliter bis capta, & penitus deſolata remanſit anno 547. vt omnibus habitatoribus vacua remanſerit, refert id Procopius lib. 3. de Bello Gothorum, & de hac eadem deſolatione Leonardus Aretinus ſic ſcribit: *Itaque inſurgens Totila mirabili crudelitate mœnia Romæ pluribus in locis ad ſolum euertit: fuit autem illa, quæ euerſa eſt, tertia pars totius ambitus murorum; Capitolium deinde incendit; circa Forum, & Suburram, & viam Sacram omnia conflagrarunt: fumabat Quirinalis, mons Auentinus flammam incendij euomebat: fragor ruentium domorum vbique audiebatur*. Ex tunc de ſpectaculis, ſeu alijs pompis Vrbis non amplius penitus actum: ſiquidem anno 589. eandem etiam Longobardi obſederunt, quamuis tunc non fuerit capta: fuit nihilominus deinde bis à Saracenis direpta, nempe anno 829. item anno 845. & ſic varijs ſeditionibus depreſſa remanſit vſque ad Caroli Magni Imperatoris aduentum.

D

Hinc clarè conſtat Gothos, & barbaras alias nationes in tam longa Vrbis vaſtatione; ipſas, non autem ſummos Pontifices deuaſtaſſe Obeliſcos in Circis incluſos. Tantaque rabie eoſdem Barbaros inarſiſſe, ne vllo vnquam tempore amplius erigerentur Obeliſci; vt in eorundem extremitate ferro, aut igni diruti, ſeu combuſti plerique illorum adhuc appareant; quamuis à ſum-

mis Pontificibus modò reſtaurati, & erecti, ac barbarorum conatus deluſi, &irriti remanſerint. Præterea nec omnes Obeliſci erant intra Circos, ſed ex ijs plerique in campo Martio, in Mauſoleo Auguſti, & hortis Salluſtij, ac in alijs Vrbis partibus reperiebantur erecti; & ille Vaticani Obeliſcus, quem ex omnibus vnicum adhuc integrum videmus; ante alios omnes à Pontificibus fuiſſet confractus, quando hoc illi egiſſent, vt tollerentur ſpectacula; cum hic in Circo Vaticano eſſet erectus. A

Addimus etiam prædictis: à tempore iam debellationis & deuaſtationis Aegyptiacæ per Cambyſem Perſarum Regem,eorumdem Aegyptiorum hieroglyphica, cæteroſque characteres in totalem obliuionem inde redditos; adeo vt ipſe Cambyſes maxime etiam inſteterit ad occiſionem illorum Sacerdotum, qui de prædictis præcipuè callebant: & de ſcriptoribus à nobis cognitis Pythagoras & Plato poſtremi de prædictis fuerint eruditi: ſiquidem ſapientiſſimus Ariſtoteles teſtatur ſuo æuo eorundem ignorationem intractatu de Theologia, ſiue Philoſophia ſecundum Aegyptios lib.14.c.14. his verbis: *Conceptus animorum acceptos ſcribebant in lapidibus per figuras: idem in omnibus ſcientijs artibuſque facientes: quas locabant in templis tamquam paginas perlegendas, taleſque aderant libri eis vtenſiles.* Et infra: *Quale optimum fuit pulcherrimumque documentum: per quod vtinam etiam indicaretur, qua ratione attingerent formas illas mirandas & abſconditas; ſic enim illorum ſacramentum eſſet laude dignius, qualis conditio paucis viris contigit.* Et nihilominus Reu. P. Athanaſius Kircherius Fuldenſis Societatis Ieſu in Mathematicis, & Aſiaticis idiomatibus peritiſſimus: ipſe hodie prodigiosè & omnium gentium ſtupore prædictorum hieroglyphicorum, & characterum Aegyptiorum reſtaurator & interpres deuenit, potiſſima cognitione antiquiſſimorum, & reconditorum Arabum manuſcriptis. B

Ignorata adhuc hieroglyphica per Kircheriũ hodie interpretata.

Denique quomodo hic Romæ Aegyptiorum Obeliſci fuerint noſtris temporibus erecti: videbimus infra in Cap. 22. de Vrbis reſtauratione per Sixtum Quintum, & Sanctiſſimum Noſtrum Innocentium Decimum.

C

De Columnis in Vrbe. Cap. XI:

INter varia, eaque præclariſſima Romanæ magnificentiæ monumenta, quæ vel temporis ictus, vel hoſtiles barbarorum furores euaſere, extant adhuc integræ excelſæ magnitudinis columnæ diuerſorum generum ſcalptæ, & ex remotiſſimis Orbis partibus ab Imperatoribus Romam aduectæ: quas etiam in Pantheon, in Baſilicis Apoſtolorum Petri & Pauli, & alijs pluribus antiquis Vrbis templis erectas adhuc videmus. Atque illas in vſum ſepulcrorum erectas conſtat ex lib. Machab.cap.18.verſ.27. vbi habetur quod Simeon ſupra ſepulcrum quatuor fratribus *circumpoſuit columnas magnas, & ſuper columnas arma ad memoriam æternam, &c.* Idque ſuo tempore factitatum refert Homer. Iliad.16. D

Ibi ipſum ſepeliunt fratreſque ciueſque
Monumentoque, columnaque: Hic enim
Honor eſt mortuorum.

Et nobilibus columnas poſitas notauit Seruius 8. Aeneid. ibi: *Columnæ mortuis nobilibus ſuperponuntur ad oſtendendum eorum columen.*

Sed præter columnas præfatas, ex grandioribus ſtiriatam, & à Paulo V. Pont. Max. ex ruinis Pacis templi erutam, & ante Liberianam Baſilicam annis præteritis erectam; in cuius vertice Deiparæ ex ære extat collocata Imago: ſi quæ principem locum obtinere merentur inter illas, & molis inſania,

A ſania, & artificij nobilitate clariſſimas: quibus nihil vnquam Roma nec admirabilius, neque magnificentius erexit, Traiani videlicet, atque Antonini Imperatorum columnas illas etiam hodie videmus, in quarum verticibus quamuis olim Roma eorumdem Imperatorum collocatas veneraretur imagines; [illegible] Quinti Pont. Max. eximia pietas, eas digniori fecit pondere no[illegible] Traianam vero D. Petri ſacris

ſuperatis hoſtibus parta, inter quas [illegible] bæ, tunicæ, paludamenta, Dacorum genti propria, galeæ, loricæ, thora-
D ces, ſcuta, clypei, haſtæ, gladij, acinaces, pugiones, clauæ, ſecures, falces, militares arcus, pharetræ, & ſagittæ; Aquilæ ſigna Romani exercitus felicia trophæis ſuperſtant: quarum ductu & auſpicijs victoriæ partæ, hoſtibuſque præda adempta. Hæ ſertum ex quercu factum, vnguibus tenent, ex quo corona ciuica in circulum contorqueri poſſet, caputque victoris redimiri, vittis vtrimque pendentibus, quibus ad ſinciput alligaretur. Qua ſemel accepta perpetuò vti licebat.

Columnam hanc à S P. Q. R. & ipſius etiam ſumptibus erectam expreſſè profitetur antiqua columnæ ſuperaddita inſcriptio; quamquam Dio Caſſius Græcus auctor diuerſimodè ſenſerit: cumque id acciderit xvij Traiani

plebis

M. Aurelij Imp: contra Marcomannos Victoria precibus militum Chriſtianorum miraculoſe obtenta · Ex fragmento Columnę Antoninæ Romæ, de qua Baronius ſub Anno · 176 Cap 1. pag 48. litt. F.

A ſania, & artificij nobilitate clariſſimas: quibus nihil vnquam Roma nec admirabilius, neque magnificentius erexit, Traiani videlicet, atque Antonini Imperatorum columnas illas etiam hodie videmus, in quarum verticibus quamuis olim Roma eorumdem Imperatorum collocatas veneraretur imagines; Sixti tamen Quinti Pont. Max. eximia pietas, eas digniori fecit pondere nobiliores: quippe qui Antoninam D. Pauli; Traianam vero D. Petri ſacris imaginibus decorauit.

Hanc igitur Traiani columnam deſcripſerat olim Iulius Romanus pictor egregius, eamdemque deſcriptionem inde ſecutus Mutianus, Alfonſo Ciacono eruditiſſimo viro viam aperuit ad ea exponenda Latinè ab ipſis hiſtoriarum penetrabilibus, atque antiquitatis viſceribus, quæ in opere tam ſpiſſo, & vario continentur: demum Franciſcus Villamena inſignis excuſſor eaſdem tabulas depoſitas iam, & planè deiectas ad communem omnium vtilitatem, non tam ab interitu vindicauit, quam in lucem euocauit. In ijs etenim omnes omnino Romanorum mores, militum fortitudo ac diſciplina, B Imperatorum victoriæ, Sacerdotum religio, varia pugnantium genera, Vrbium oppugnationes, expugnationeſque, omnia denique militiæ munera reperiuntur expreſſa. Sed & hanc columnam tanta artificij præſtantia perfectam, eiuſque pulcherrimas olim imagines, non ſolum pictores totius terrarum orbis nobiliſſimi ad ſuorum operum ornamenta ſunt imitati, ſed etiam (quod grauius eſt) eximiæ pulchritudinis eiuſdem fama permotus Franciſcus ipſe Primus Galliæ Rex glorioſiſſimus, vniuerſam deſcribi, eiuſque formas diligenter effingi iuſſit, quò deinde ſibi perſimilis ænea funderetur in Gallia.

Traiani columna.

Columnam hanc marmoream cochlidem Romæ in medio Traiani Foro erectam, nunc etiam extantem cxxviij. ped. altam, ad cuius faſtigium per clxxxiv. gradus conſcenditur, lucem feneſtrellis xliij. miniſtrantibus: S. P. Q. R. Traiano Auguſto bellis Aſiaticis implicito dicauit. In cuius extima ſuperficie reperitur expreſſum, quidquid optimus Princeps gemina in Dacos expeditione contra Decebalum Regem præclarè, & feliciter geſſit. C Quam licet morte præuentus non viderit, ipſius tamen cineres in Vrbem relati, intra auream pilam in eiuſdem fuere ſummitate reconditi. Conſtat tota huius columnæ moles ex xxxiij. marmoreis lapidibus ſtupendæ magnitudinis: Romanæ vtique potentiæ & ſplendoris argumentum; & moles adeo ſumptuoſa, quæ cum Memphiticis pyramidibus facile certare poſſet. Longitudinem huius columnæ, licet cxl. ped. Eutropius & Caſſiodorus prodant, Publius tamen Victor aliam fortaſsè rationem menſuræ ſecutus, cxxviij. non excedere tradit, quod & nunc etiam deprehenſum eſt: gradus autem & feneſtrellas, non vt ipſe Victor, ſed vt nos ſupra retulimus, adhuc etiam extare comperimus. Baſis autem in ſingula latera xx. ped. Rom. habent, id eſt ſimul lxxx. vt exacta menſura deprehenſum eſt.

Columnæ Traiani intimæ & extimæ frontis orthographia.

In baſi quoquòuerſum huius marmoreæ columnæ trophæa inſculpta ſunt, ſuperatis hoſtibus parta, inter quas viſuntur labarum, ſigna draconum, tubæ, tunicæ, paludamenta, Dacorum genti propria, galeæ, loricæ, thoraces, D ſcuta, clypei, haſtæ, gladij, acinaces, pugiones, clauæ, ſecures, falces, militares arcus, pharetræ, & ſagittæ; Aquilæ ſigna Romani exercitus felicia trophæis ſuperſtant: quarum ductu & auſpicijs victoriæ partæ, hoſtibuſque præda adempta. Hæ ſertum ex quercu factum, vnguibus tenent, ex quo corona ciuica in circulum contorqueri poſſet, caputque victoris redimiri, vittis vtrimque pendentibus, quibus ad ſinciput alligaretur. Qua ſemel accepta perpetuò vti licebat.

Columnam hanc à S P. Q. R. & ipſius etiam ſumptibus erectam expreſsè profitetur antiqua columnæ ſuperaddita inſcriptio; quamquam Dio Caſſius Græcus auctor diuerſimodè ſenſerit: cumque id acciderit xvij Traiani

plebis

plebis Tribunatu, liquet eius Imperij anno 17. fuiſſe dicatam: totidem namque annos Tribunitia poteſtate Cæſares functi, quot Imperio præfuere. Quo certè tempore Traianus Italia aberat Parthico, & Armeniaco bellis diſtentus: inciderat namque in annum ab V.C. 867. Chriſti autem 115. Coſſ. Minnio Haſta, & P. Manilio Vopiſco, ex Panuini faſtis. A

Simulacra in hac Traiani marmorea Columna inciſa, parum à ſuperficie eminent, duorumque circiter pedum longitudinis exiſtunt: ſed quo magis à baſi verſus capitulum procedunt, eo grandiora euadunt: adeo vt quæ capitellum proximè pertingant, eandem quam inferiora magnitudinem fermè oſtentent, quod dupla ijs proportione reſpondeant.

Traiani Auguſti Forum, in cuius medio hæc Hetruſco opere Columna eminebat inter Capitolium, collem Quirinalem, & Forum Neruæ, ab Apollodoro peritiſſimo artifice tecto æneo ſuperimpoſito, extructum fuit. In quo palatium Traiani vario ex marmore, ſtatuis & picturis ornatum; gymnaſium, bibliotheca, arcus triumphalis ob ſuperatos Dacos, & Sarmatas (cuius pulcherrima ornamenta, mira artificum manu elaborata, in alterum B poſtea triumphalem arcum Conſtantino Magno ob ſuperatum Maxentium tyrannum erectum, tranſlata fuere: quæ nunc extant.) Erant quoque in dicto Traiani Foro porticus ampliſſimis excelſiſque opere Corinthiaco columnis, magnis epiſtylijs adiunctis, ſtatua equeſtris ipſius Traiani in medio porticus atrio, columnis altiſſimis ſuperpoſita. Huc à pleriſque Cæſaribus illuſtrium hominum ſtatuæ tranſlatæ, non paucis dicatæ, inter quas etiam Claudiani Poetę inſignis fuit. In huius Fori ruinis Symmachus Romanus Pontifex ædem D. Baſilio ſacram conſtruxit; ſicuti & Bonifacius Octauus tres turres excelſas ſuperædificauit: harum rerum auctores exiſtunt Dio Caſſius in Vita Traiani, Ammianus Marcellinus lib. 16. A. Gellius lib. 13. cap. 23. Blondus lib. 3. Romæ inſtauratæ Marlianus lib. 3. cap. 13.

Celebris hæc Traiani Columna in faſtigio Coloſſum habuit ſuperimpoſiſitum, ideſt, ſtatuam ipſius Traiani immodicæ proceritatis erectam; cuius rei fidem faciunt eiuſdem, qui viſuntur, nummi. Erat autem ſtatua paludata, thoracata, & ocreata: orbem ſeu pilam auream tenebat in dextera, C intra quam ipſius cineres reconditi aſſeruabantur; & ſceptrum in ſiniſtra. Statua autem hæc vel à barbaris Vrbem vaſtantibus demolita, vel tempeſtatis vi deiecta: nam illius caput, cum baſis ruderibus purgaretur, repertum; & in ædes q. Cardinalis de Valle, translatum: pedes autem faſtigio Columnæ adhærentes adhuc viſuntur. Fuit autem Coloſſus hic longus pedes Romanos 21. nam caput à vertice ad mentum duorum pedum, quatuor vnciarum extitit, quod nona totius corporis pars eſſe ſolet. Decretæ autem in columnis ſtatuæ à Senatu pleriſque fuerunt; in ſepulcris vero, neque monumentis reliquis columnarum ratio fuit, vt cuius nomini dicatæ eſſent, gloria ſupra cæteros mortales attolleretur: hinc illa Ennij de Scipione verba: *Quantam ſtatuam faciet Populus Romanus? quantam columnam, quæ res tuas geſtas loquatur? vel certè quod maioribus mos fuerit, principes viros ſub montibus ſepelire?* At cum montes ſepulcris excitandis vbiuis non ſufficerent, pyramides, altaſque columnas ſuper cadauera erexere; vel ipſa potius cadauera ſupra columnas & pyramides recondere curarunt. Solus autem inter Imperatores, teſte Eutropio, Traianus in Vrbe ſepultus eſt: nam Mauſoleum, Auguſti, moles Adriani, & Columna Antonini Pij extra Vrbis habitationem fuere. D

Cauſæ huius belli in Daciam Traiano Auguſto fuere: pecunias grauari magis eam prouinciam quam Daciæ facultates: illorum copias in dies, & vires augeri, efferatiorique ſubinde animo fieri: prouincias finitimas in amicitiam Populi Romani, fidemque ſuſceptas ab ijs ſummopere infeſtari: gloriæ auiditas vindicandæ iniuriæ, dedecoriſque abolendi deſiderium;

quod

A quod ex profligato nuper exercitu, ſignisque legionum amiſſis conceperat.

Dacij Pannonijs & Sarmatis ſunt contermini,& pugnaciſſimi milites (gloriabantur enim ſuum incolam Martem fuiſſe, vt alluſit Virgil. Aeneid. *Gradiuumque Patrem,Geticis qui præſidet aruis.)* Tranſyluani, Vvanachi, & Moldaui hodie Dacij dicti: qui ſæpè multum detrimenti Romanis intulerunt. Sub Cotiſone enim rege in Pannonias, & Mœſias irruperunt concreto gelu Danubio: contra quos C. Lentulus ab Auguſto miſſus, tres eorum Duces cum magnis copijs deleuit: citeriorem ripam præſidiis muniuit, ſatis victoriam putans, poſſe illos prohibere. Dein Auguſtus eoſdem coercere parans, qui ſe in Pontum & Thraciam effuderant,morte præuentus eſt. Mox Domitianus per Alpes Iulias itinere facto biennio Pannonios domuit, cum nullus ad eum diem auſus fuiſſet ad Danubium arma transferre; quamuis ſæpè inſultantibus barbaris; cum Dacis tamen bis infeliciter congreſſus, Duces & ſigna amiſit; licet de ijs Romæ victus potius quam victor triumphauit. Subſecutus Traianus Dacorum inſolentiam haud diutius ferendam ratus, B aduerſus eos arma mouit, duabus factis expeditionibus; ſub priorem ad pacem petendam ſupplices coegit, ſub poſteriorem multis prælijs attritos ſe dedere; Decebalumque ipſorum regem in deſperationem lapſum manus ſibi inferre coegit. Dacia in prouinciam Romani Imperij redacta ſub Galieno perditiſſimo Imper. amiſſa eſt. Aurelianus Imper. deſperans retineri poſſe, omnem Daciam trans Danubium ſublato exercitu prouincialibus reliquit: hodieque Seruia & Bulgaria nuncupatur, vt Vopiſcus in Aureliano ſcribit; & partim Turcarum Tyranno ſubſunt, partim proprium Principem agnoſcunt, quem vulgo Vaiuodam vocant.

Columna altera Romæ ad exemplar præfatæ Traiani facta,quam M. Aurelius Imperator Antonino Pio Auguſt.in Cãpo Martio area Flaminij dicauit, quæ adhuc viſitur rimis dehiſcens, ignique parumper deformata, ac etiam ſatis inferioris artificij illa Traiani, quam iſta excellit xlvij. pedum longitudine, vtpote quæ alta ſit ped. clxxv. & gradus habeat ccvj. feneſtrellas C vero lvj. P. Victore atteſtante: in cuius ſummitate iam extabat Coloſſus ingens, qui imaginem ipſius Antonini Pij referebat, vt in nummis antiquis: qui hodie non extat. Columnæ huius erectio ideo a S. P. Q. R. facta, vt optimi Principis cunctiſque cariſſimi memoria ſupereſſet æterna, rerumque geſtarum gloria atque ferarum gentium victoriæ ad poſterorum notitiam peruenirent: ipſique præterea aſſentarentur in Vrbem ex Aſia venire paranti, vt forum quod ipſe omnium elegantiſſimum conſtruxerat, complanarent, & vndique conſpicuûm redderent monte tantæ altitudinis, quantæ Columna extitit, inde congeſto: vtque ea moles illius poſt obitum cineribus recipiendis vſui eſſe poſſet: non ſecus atque Memphiticæ pyramides in regum Aegyptiorum, Mauſoleum Auguſti, ſua poſtea moles Hadriani,Columna altera Traiani, & Septizonium demum Septimij Seueri Pertinacis ſepulcra ceſſere. *Columna Antonini.*

Cæterum quamuis præfata M. Antonini Columna iam declinante Imperio fabricata,quando ſcientiæ, nec non omnes artes liberales, & mechanicæ D iam erant diminutæ; vt propterea iſta non fuerit tãto artificio elaborata ſicuti iam pridem altera Traiani: admiranda tamen nobis hæc eſt propter hiſtoriam in ea expreſſam ſub Ethnico Imperatore, qua maior atteſtatio non extat in omnibus Eccleſiaſticis Annalibus de veris miraculis Chriſtianæ religionis; non modo per ipſos Ethnicos ſcriptores, verum & in hac eadem Columna ſcalptis, vt hodie nec futuris temporibus impugnari eius veritas poſſit.

Siquidem vt refert Card. Baron. tom. 2. Annal. ſub anno 176. cum Romani ab ingenti hoſtium multitudine aliquando ita concluſi fuiſſent apud Cornutum oppidum in expeditione Marcomannica, vt ex locis difficillimis nulla exeundi nec vi, nec arte facultas daretur; atque inſuper tum alijs in-

com-

commodis, tum maximè ſiti vexarentur: & Marcus Aurelius Imperator cum deos ſuos precatus ab illis non exaudiretur: tunc milites Chriſtiani, quorum magna copia in exercitu erat, flexis genibus ad Deum verum ſe conuerterunt: qui mox illos exaudiens, non ſolum aquam Romanis, qua reficerentur, immiſerit; ſed & eodem momento hoſtes vehementi grandine, igne, & fulminibus conſumpſerit. Hæc à pluribus referuntur auctoribus, & maxime a Xiphilino, dum arguit de mendacio voluntario Dionem, quod magicis artibus id tribuerit. In tanti vero beneficij remunerationem ſuis litteris Imperator generali edicto ſanxit: Neminem quod Chriſtianus eſſet in iudicium vocari; eorumque vt talium accuſatores, viuos exuri; cuiuſmodi edictum etiam temporibus Commodi Marci filij viguiſſe Romæ, meminit Euſebius lib. 5. hiſtor. cap. 20. Hoc idem teſtatur Tertullianus in Apolog. cap. 5. his verbis: *Si litteræ Marci Aurelij grauiſſimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam ſitim, Chriſtianorum fortè militum precationibus impetrato imbri diſcuſſam, conteſtatur.* & infra: *Adiecta etiam accuſatoribus damnatione, & quidem tetriore.* A B

Sed, quod ſpectat ad nomen Legionis, in qua ijdem Chriſtiani militarunt: omnes fermè auctores conſentiunt, eam ex admiranda illa fulminum immiſſione, dictam eſſe *Fulminatricem*, ſeu *Fulmineam*.

Extat porro hactenus Romæ tam egregij miraculi præclarum monumentum in nobiliſſima Marci Antonini Columna cochlide inſigniter ſculptum, vna cum alijs Marci Aurelij in bello Marcomannico facinoribus fortiter geſtis: ac etiam in eadem Milites Chriſtiani apparent, qui flexis genibus Deum exorant; nec non ijdem in proprijs eorum ſcutis tremendum Crucis ſignum ſculptũ habent: ac præterea cernitur inter cætera Iouis figura vndiq; imbres fundentis, & fulgura admiſcentis, qualem dicere ſolerent *Pluuium*. Quamuis M. Aurelius Imperator publicis ſuis litteris, tantam diuinitus impetratam gratiam, Chriſtianorum precibus acceptam tulerit; tamen, vel quod nomen Chriſtianorum illi eſſet incognitum, vel quod ore omnium Gentilium diffamaretur, eam à Ioue fuiſſe conceſſam, cui reliquæ res omnes proſperæ, etiamſi Chriſtianorum precibus impetrarentur, tribui ſolerent; vt ex Tertull. in Apolog. cap. 4. & idem Tertull. in Apolog. cap 4. & idem capit. ad Scapulam, de dicta pluuia per milites Chriſtianos à Deo impetrata, ſic inquit: *M. quoque Aurelius in Germanica expeditione Chriſtianorum Militum orationibus ad Deum factis, imbres in ſiti illa impetrauit. Quando non geniculationibus, & iuuantibus noſtris, etiam ciuitates ſunt depulſæ? Tunc & Populus acclamans Deo deorum, qui ſolum potens eſt, in Iouis nomine Deo noſtro teſtimonium reddidit.* Idcirco Iouis imago pluuiam dantis in Columna fuit expreſſa: cuius Columnæ fragmentum in Chriſtianæ fidei atteſtationem hic delineandum curaui. C

Cæterùm eandem Columnam, & Chriſtianæ Fidei præclariſſimum monumentum, barbarico furore deorſum incenſam, ac deſuper fulmine tactam, iam deformatam & collabentem, Sixtus V. Pont. Max. ſummo ſtudio in priſtinum ſplendorem reſtituendam curauit; collocata deſuper in eius vertice ærea inaurata Pauli Doctoris gentium ſacra effigie: vt vbi olim ab Antonino Pio ſtatutum fuerat ſimulacrum Marco Aurelio Parenti, ibidem illius, qui ad veram pietatem Vrbem excoluit, & Gentiles Chriſto ſubegit, ſignum nobiliſſimum cerneretur, vt de his latè Card. Baronius tom. 2, ſub anno 176. D

Conſideratio. Recenſuimus ſuperbos Aegyptiorum Obeliſcos, & Romanorum Columnas, Traiani, ac Antonini præſertim; vt eorundem Impp. cineres reconderentur ſuper illas. Hominum plerique toti in extimo mortuorum apparatu intenti, potius faſtui litant quam pietati, dum ſuorum funus proſequuntur & iuſta ſuis ſoluunt: & nihilominus Iudas Machabæus in ſacro textu commendatur, qui pecunias miſit Ieruſalem, vt offerrentur pro mortuis ſacrificia;

non

A non vero effertur Simeon, qui tam nobile ſtruxit parentibus ſepulcrum: hinc tacitè nobis indicitur, vt mortuorum potius vtilitatem ſpectemus quā quæ in noſtri gloriam poſſunt reſilire. De hoc egregiè arguit Abbas Raulinus ſerm.79. his verbis: *In expenſis mortuorum homines communiter plus intendunt propriam oſtentationem quam mortui vtilitatem, cuius rei primum ſignum eſt, quod mallent in talibus expendere multas marcas, quam de debitis vnum ſolidum reſtituere, vel de male ablatis. Secundum ſignum, quia de cera & pannis minus quam poſſunt pro defunctis apud locum ſepulturæ demittunt, & totum ſi ſine verecundia poſſent, reportarent.* Anima, quæ vitam corpori inhalat, dum illud informat, nos admonet, vt mortuorum recordemur, & illis quam poſſumus opem afferamus, vt ſanctus Hilarius loquitur: *Animam cogita, quæ vitam corpori huic morticino communicat, & diſce à teipſo mortuorum habere curam, totumque te impendere in mortuorum auxilium.* Quod anima in corpus aſſiduè facit, corpus & anima in vita functos præſtent.

B O vtinam ſibi quiſque quærat, & erigat ſepulcrum virtutum facinoribus, quæ etiam poſt mortem cæteris in omnium memoria præluceant; vt ſic pro vno ſepulcro habeat multa; illos ſcilicet omnes, in quorum mente virtutum ſuarum fama vixerit: cadunt hic optimè prædicti Raulini verba: *Honorificentiſſimam ſepulturam ſunt adepti, qui non eam potius, in qua ipſi ſiti ſunt; quam eam, in qua ipſorum gloriam in qualibet rerum, vel dicendarum, vel agendarum occaſione, quæ ſeſe offert, perpetuò celebrandam reliquere: nam illuſtrium virorum omnis tellus eſt ſepulcrum, neque cipporum & columnarum, in agro domeſtico erutorum inſcriptio virtutem eorum teſtatur, ſed etiam in alieno ſolo memoria nullis mandata ſcriptis, magis apud animum cuiuſque, quam apud ſepulcrum in illorum honorem ab hominibus extructum perpetuo manet.* Conferamus lapideum ſepulcrum cum hoc ſpiritali, quod egregijs facinoribus in ſuperſtitum animis ſibi magni viri fabricant, & colliges, quam pluris hæc præ illa ſtructura facienda ſit. Satius eſt vt noſtra memoria virtutum actibus in viuentium animis viuat, quam mortui ſepulcri ope mortua

C ſit, etiam cum videtur viuere.

De Viarum operibus magnis; & de Appia præcipuè. Cap. XII.

NON Vrbem ſolam luſtramus, ſed alia quædam circa eam oſtendemus etiam; nempè magnificentiam Viarum, Aquæductuum, & Cloacarum: de quibus Dionyſius Romæ ſcriptor ſub Auguſto inquit lib.3. *Ego ſanè in tribus magnificentiſſimis operibus Romæ, & è quibus maximè apparent illius Imperij opes, pono Aquæductus, Viarum munitiones; Cloacarum ſtructuras. Neque id ſolum ad vtilitatem eiuſmodi operum reſpiciens, ſed etiam ad impendij, ſumptuumque modum.* Quæ tria velut ſpecimen & argu-

D mentum vult eſſe Romanæ opulentiæ & potentiæ; ſiue ab vſu, ſiue ab impendijs illa conſideremus.

Primæ ſunt Viæ, quas illi plurimas & plurimo opere extra Vrbem ad longiſſima ſpatia muniuerunt: inde in Foro Romano erectam columnam, in quam omnes viæ Italiæ deſinerent, indicat Plutarchus in Galba, dum ait: *In Foro Romano ſtabat columna, in quam omnes viæ Italiæ ſectæ deſinerent.* Ex prædictis verò Vijs præcipuè conſideremus Appiam viam, de qua Procopius lib.1. de Bello Gothorum inquit: *Beliſarius via Latina exercitum duxit, Appia ad læuam dimiſſa. Hanc Appius Romanorum Cenſor ante annos nongentos ſtruxerat, & à ſe dederat nomen. Longitudinem eius quinque dierum ſpatio vir expeditus poſſit emetiri. Ab Vrbe Roma Capuam pertinet, ea latitudine, vt*

duo currus ex aduerſo obuij liberè queant peruadere, & commeare. Et eſt ſanè A
hæc via præter cæteras ſpectabilis: ſiquidem Appius ex alia, & longinqua tunc, vt reor, regione exciſos lapides, & hos quidem ſiliceos, ac ſuopte ingenio duriſſimos in hanc viam vehendos curauit. Quos planos deinde, ac læues redditos, & quadratos inciſione ſactos, iunxit & in ordine locauit, metalli nihil aut alterius rei inſerendo. Sunt tamen ita connexi, & validè inter ſe hærent, vt ſpecimen viſentibus præbeant, non coniunctos ita ſed congenitos eſſe. Et quamuis tot iam ſæculis atterantur, aſſiduis plauſtris iumentiſq;: tamen neque ſerie ſua vel minimum exeunt, & dimouentur, neq; franguntur, aut læuorem ſuum amittunt.

Occurrit autem difficultas in hoc quod ſi Appius viam lapidibus ſtrauit; quid eſt quod in Liuio lib.41. legimus: *Q. Fuluium Flaccum, & A. Poſtumium Albinum Cenſores, vias ſternendas ſilice in Vrbe, & extra Vrbem glarea ſubſtruẽdas, marginandaſque primos omnium locauiſſe?* Quomodo primi omnium, cum hi fuerint Cenſores anno V. C. 580. & Appius aliquot ætatibus præceſſerit? Conſtat etiam Flaminiam viam diu ante ſtratam ſub bellum Punicum ſecundum. Quod poteſt intelligi *Glarea* tunc primum vias ſtratas (nempè terra lapidoſa) per ipſos Cenſores; ſeu ad Cenſores iunctim refertur duplex ratio ſternendi, vel Glarea, vel Silice, quæ vtraque notata per Tibullum ad Meſſallam. B

Namque opibus congeſta tuis hic Glarea dura
Sternitur, hic apta iungitur arte Silex.

Aduerte verbum illud, *Marginandaſque* vias: nempè quod eſſet in via agger altiuſculus; qui firmiter arctari & ſtringi lapidibus grandioribus ad oras debebat; ne diffluerent. Hoc marginari ad vſum duplicem fieri erat ſolitum: primo vt eſſent cippi quidam eminentes, in quibus inſidere feſſis, onera reclinare, aut & aſcendere ex his in equum fas eſſet; & ij crebriores diſpoſiti per totam viam: alteri autem rariores, qui vt columnellæ extabant, & notis numerorum inciſi, milliaria notabant. Vtrumque hoc G. Gracchus inſtituit, ex Plutarcho, quod gratum fuit in vulgus; quoniam peregrinantibus nihil magis ad tædium & fatigationem, quam ignaros ſpatiorum oberrare: at C
contra refici animum, ac vires ea ſignatione: rectè Quinctilianus inquit: *Partitio reficit audientem, non aliter quam facientibus iter, multum detrahunt fatigationis notata in ſcriptis lapidibus ſpatia.* Quod idem inquit Rutilius.

Interualla viæ feſſis præſtare videtur,
Qui notat inſcriptus Millia multa lapis.

Hinc ille mos per lapides computandi, quos Græci ab hac notatione Milliarium Σημεῖα vocant, ideſt ſigna, ſiue notas.

De longitudine viæ Appiæ quinque dierum, vt ſupponit Procopius Brundiſium vſque, aduertendum; quod Appius produxerit illam Capuam dumtaxat: vt notauit Frontinus his verbis: *Appia aqua inducta eſt ab Appio Claudio Cenſore, qui & viam Appiam à porta Capena ad vſque Capuam muniendam curauit.* Nec vlterius ipſe potuit, cum nec vlterius tunc Romani protenderentur fines: & in obſcuro eſt, quis vſque Brundiſium illam longius munierit. Vt Strab.lib.5. ibi: *Viam Appiam Terracinæ mare primum attingere, & Brundiſium vſque ſtratam eſſe.* Et Horatius. D

Brundiſium melius Numici via ducat Appi?

Vlterius de materia: *Ex longinqua regione lapides aduectos, eoſquè Siliceos:* Silicem intelligit aſperum, durumque, non minutum, qui in Glaream potius reducitur: illum autem non in vicina regione reperiri, vt Procopius indicauit; ſed vt voluit Panuinus his verbis: *Montes oſtendi duos, ad Sinueſſam vnum, alterum inter Puteolos & Neapolim, è quibus ſaxa ea colore, & duritie ferrum referentia, videantur exciſa.* At Leander ſpecus, & fodinas in Bruttijs extare ad Seminariam, è quibus lapides ad vias eruti, præſertim ad Appiam, apparent. Opus certè mirum, & laborioſum.

Subdit

A Subdit Procopius: *Lapides planos, quadratoſque fuiſſe*; vt hodie paſſim conſpiciuntur tales diuerſa magnitudine trium, quatuor, quinque etiam pedum quaquauerſus; vt etiam iunctura, & firmitate vnum corpus appareant. Quæ omnia miranda magis quam explicanda, vt merito dixerit Poeta.

Appia longarum teritur Regina Viarum.

Hæc enim celebritate, & longitudine emicuit; quia Roma in Græciam, Aſiam, & trans mare ducebat: Flaminia verò via breuior, quæ Roma Ariminum vſque, & inde Aquileiam ducebat.

Muniebantur viæ à Romanis non in Italia ſolum, verum & in Prouincijs ipſis, vt dixit Iſidorus: *Pœnos primum, lapidibus vias ſtrauiſſe, quas poſtea Romani penè per totum orbem diſpoſuerunt*, & has montibus ſæpè exciſis, vallibus complanatis, vt æquabiles & faciliores viæ eſſent. Strabo: *Strauerunt & vias exciſis montibus, vallibus repletis, vt currus vehere poſſint & ſuſcipere nauium onera.*

B Erant in prædicta Appia Via monumenta, & ſepulcra, & paſſim latus vtrumque prætexebant: & hæc illuſtrium & clarorum virorum, alibi libertorum, ſeruorum; de quibus Varro: *Monimenta ſecundum viam, quo prætereuntes admoneant, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales.*

Lubet ex hoc capite de Via hoc nobis proficuum deducere ex D. Gregorio Magno hom. xj in Euang. his verbis: *In præſenti vita quaſi in via ſumus, qua ad patriam pergimus; maligni autem ſpiritus iter noſtrum quaſi quidam latrunculi obſident, &c.* Beatiſſima Virgo Maria huius viæ aſcendendi ad Deum, & ad cæleſtem patriam aperuit & complanauit nobis iter. Hinc illi cœleſtes Spiritus præ ſtupore exclamarunt de celeritate paſſuum illius in Cant. cap 3. *Quæ eſt iſta, quæ aſcendit per deſertum quaſi virgula fumi?* Digna quippè exclamatio, & admiratio: quoniam, vt inquit Vgo Card. *Fumus eodem tempore partim oritur, & partim moritur.* Ita beata Virgo aſcendebat, vt dona Spiritus ſancti, & eius chariſmata reciperet; vt verè repleretur aſcendebat, vt virgula fumi; & ideò excedebat de deſerto, cui moriebatur, vt naſceretur Deo in æternum victura, moritura mundo. Hæc eſt Via regia, qua peruenitur & Deum, & ipſi ſoli viuere; at verò mundo, carni, & voluptatibus emori carnalibus. *Conſideratio*

C

De Romanorum mirabilibus Aquæductibus & Cloacis. Cap. XIII.

MAgnum olim viſum, & portento ſimillimum potuiſſe Xerxem Atho montem in mille quingentorum paſſuum longitudinem à continente abſcindere, perfodere, fretoque nauigabilem reddere perpetuò, ad vlteriorem vſque Iſthmi oram alueo deducto. Nec illud minus ſi non maius in fœmina; cum Semiramis Ecbatana campeſtri loco ſita, per montem, cuius recto itinere aſcenſus ſtadia quinque & viginti explebat; ima radicis parte ruptum flumine foſſa latiſſima iuxta & altiſſima cinxit, idque per ſaxoſi montis radices.

D

Nec illa Romanorum admiratione ſua minori carent; quæ ſub terra theſauros & latentium quorumdam operum moles oſtendunt, ſcilicet Aquæductus & Cloacæ. Quamuis enim teſte Frontino, diu extiterit Vrbs ſine Aquæductibus; & Tiberis, putei, ac ſi qui fontes natiui erant, aquas populo ſubminiſtrarent, ſed nondum ſic illo aucto: Vrbe dein magna & plena conſtituta, & cum collibus procul à flumine degerent ciues: *Optimum rerum aqua*; vt canebat Pindarus, quæſita, & per tubos, & canales in fornicibus lateritijs Romam aduecta. Id factum primò anno V.C.cccxli. cum Appius Clau-

dius Cenſor, idem qui vias ſternere inſtituit, hoc quoque bonum inuenit. A
Ab eo eſt Aqua Appia per milliaria circiter vndecim deducta. Hoc initium habuerunt Aquæductus: at deinde ita eorumdem incrementum, vt non ſolum egeret ille Populus aquis ad potum; ſed ita vbertim inductæ ſint, vt quiſque domi aut in vicinio haberet copiam: ſcribitque Strabo: *Flumina per Vrbem & cloacas videri fluere, atque domum propemodum habere fiſtulas & canales, quibus aquam inducat.* De eadem re Plinius: *Si quis diligentius æſtimauerit aquarum abundantiam in publico, in balneis, piſcinis, domibus, euripis, hortis, ſuburbanis villis, ſpatioque aduenientium extructos arcus, montes perfoſſos, conualles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuiſſe toto orbe terrarum.* Vt tam mira de copia aquarum, & molibus in adducendo ſint dicta. Hoc ipſum Caſſiodorus, dum Formas appellat hos ductus his verbis: *In formis Romanis vtrumque præcipuum eſt, vt fabrica ſit mirabilis, & aquarum ſalubritas ſingularis: Quot enim flumina quaſi conſtructis montibus perducuntur? naturales credas alueos ſoliditates ſaxorum: quando tantus impetus fluminis tot ſæculis potuit ſubſtineri.* Inde Frontinus olim aquarum curator hoc inquit: *Magnitudinis Romani Imperij id præcipuum eſſe indicium*: quoniam non Romæ tantum, ſed in colonijs pleriſque & maioribus oppidis hæc fuere. B

Numerat Procopius in Vrbem perductos Aquæductus quatuordecim coctili laterculo per priſcos illos ædificatos ea latitudine, ac ſimul altitudine; vt vir eques commodè per eos poſſit incedere; ſed auget P. Victor, & xx. numerauit; quorum pleroſque etiam hodie nos ſubleuatos centum & nouem pedes; vt etiam refert Frontinus: *Et quoſdam a quadrageſimo milliari perductos eſſe per valles, montes, & per tot inæqualia ſupra & infra terram.* Inde canit Rutilius: *Quid loquar aerio pendentes fornice riuos?* &c. Extant iuxta Sublacum Aquæductus Claudiani, de quibus Leander Albertus in ſua Italiæ deſcriptione inquit: *Fieri profecto non poſſe ſcio, quin omnino incredibile ſit, niſi oculis vſurpetur operis huius ratio admiranda. Nec enim quiddam maius excogitari poſſe humano ingenio arbitror, quã quod hic Romani effoſſis tanto ſpatio montium intimis viſceribus fecerunt. Ad quæ opera patranda nunc totus orbis infirmus videatur.* Loquitur autem, vt dixi, de Claudij Aquæductu, de quo Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſſimum impendium operis, inchoati a C. Cæſare* (Caligulam intelligit) *& peracti à Claudio: quippè a quadrageſimo lapide ad eam excelſitatem, vt in omnes Vrbis montes leuarentur, influxere Curtius & Cæruleus fontes. Erogatum in id opus HS. ter millies.* Hoc ipſum Caſſiodorus notat: *Claudiam per tantã faſtigij molem ſic ad Auentini caput eſſe perductam; vt cum ibi ex alto lapſa ceciderit, cacumen illud excelſum, quaſi imam vallem irrigare videatur.* De pecunia autem in id opus imputata fuerunt ex Plinio ſeptem noſtri milliones & ſemis. Iure igitur exclamat Frontinus: *Tot aquarũ, tam multis neceſſarijs molibus, Pyramides, videlicet otioſas comparem, aut cætera inertia, ſed fama celebrata opera?* Nec diſſimilia facta à M. Titio, qui ſubterraneo Martiam aquam riuo per montes ad quatuor & quinquaginta paſſuum millia, & opere arcuato ad paſſuum millia ſeptem duxit. C

Huius rei exempla Romæ quamplurima hodiè etiam viſuntur: effoſſa quoque ad xxx. & xxxx. palmos terra in imo eximiæ magnificentiæ aquæductus, copioſiſsimique fontes reperiuntur, quorum nullum prius exſtabat indicium; vſq; adeo illud verum eſt, Roma Romæ ſepulta iacet, vt refert Vvillalpandus in Apparatu Vrbs, & Templi tom. 3. pag. 152. vt etiam A. Donatus in ſua Roma Veteri lib. 3. cap. 18. Ac etiam hodie non longè à Porta Pinciana Romę cernitur per ſpiracula Aquæ Virginis profundiſsimus Aquæductus: per quem Gothi clam ingredientes ſubter Pincianam Portam facilè Vrbem cepiſſent, niſi detecti fuiſſent, vt auctor eſt Procopius. Similiter Plinius quædam de lacubus, alijſque additamentis Aquæductuum ſcripſit non ſine miraculo audienda his verbis: *Agrippa in ædilitate ſua, adiecta Virgine* D

aqua

A *aqua cæteris corriuatis atque emendatis, lacus ſeptingentos fecit, præterea ſalientes centum quinque, &c.* Hæc vnus Agrippa, & vno anno. O virum Auguſto Principe dignum, nec publicæ vtilitati benignius ingenium!

At Magnitudinem operum ſequebatur difficultas conſeruandi: nam vt ait Frontinus lib. 3. *Aut vetuſtate corrumpuntur, aut impotentia poſſeſſorum, aut vi tempeſtatum, aut culpa maleſacti operis, quod ſæpius accidit in recentibus: minus iniuriæ ſubiacent ſubterranea, nec gelicidijs, nec caloribus expoſita: Pilæ quoque ipſæ topho extructæ ſub tam magno onere labuntur.*

Inter aquas in Vrbem corriuatas fuit aqua Virgo, quam Agrippa deduxit. Virginem nuncupatam dixit Frontinus, cum à puella primum inuenta & indicata fuiſſet. Quamuis Plinius lib. 31. cap. 3. ſcribat: Idem Agrippa & Virginem adduxit ab octaui lapidis diuerticulo vndecim millia paſſuum Præneſtina via, Virginis nomen obtinuit. Caſſiod. lib. 7. ep. 6. *Currit aqua Virgo ſub delectatione puriſſima: quæ ideo ſic appellata creditur, quod nullis ſordibus polluatur.* Dio lib. 54. inquit: Aquam, quæ Virgo vocabatur, pro-
B prijs ſumptibus Agrippa adduxit, Auguſtamque nominauit: quod ita gratum fuit Auguſto, vt inopia aliquando vini exiſtente cum quereretur Populus, ſatis prouiſum diceret ab Agrippa, ne quis eorum ſiti periret. Hanc aquam aliquot ſæculis deperditam & dilapſam Nicolaus Quintus, Sixtus Quartus, & Pius Quartus acquiſitis etiam nouis fontibus reſtituerunt. *Tactu præſtitiſe olim Virginem, hauſtu Martiam*, tradit Plinius lib. 31. cap. 3.

Aqua Martia auctore Plinio lib. 31. cap. 3. *Inter reliqua Deorum munere Vrbi tributa, clariſſima aquarum omnium in toto Orbe, frigoris ſalubritatiſque palma: præconio Vrbis: ſtagnino colore præuiridi, ſplendore, & rigore gratiſſima.* De hoc poſtremo Statius.

Marſaſque niues, & frigora ducens
Martia.

Hæc ad milliarium xxxiij. concepta in Pelignis, ductu paſſuum lx. millium corriuata eſt: inquit Plinius: *Tranſit Marſos & Fucinum lacum Romam non*
C *dubiè petens: mox ſpecu merſa in Tiburtina ſe aperit ix. m. p. fornicibus ſtructis perducta.*

Claudia aqua bonitate Martiæ proxima, & illa altior à C. Caligula inchoatis binis ductibus, à Claudio perfectis, per millia paſſuum xlvi. auctore Frontino ſubterraneo & arcuato opere perducta eſt, & Plinius inquit: *A lapide quadrageſimo ad eam excelſitatem, vt in omnes Vrbis montes leuarentur, influxere Curtius, atque Cæruleus fontes.* Sueton. in Claudio cap. 20. *Claudiæ aquæ gelidos & vberes fontes eorum alteri Cæruleo, alteri Curtio, & Albundio nomen eſt: ſimulque riuum Anienis nouo lapideo opere in Vrbem perduxit, diuiſitque in plurimos & ornatiſſimos lacus.*

Alſiatinam prouidit Auguſtus, ideo & Auguſta dicta eſt: *Hæc omnibus humilior erat*; vt ait Frontinus, parum ſalubris; Naumachiæ, quam Auguſtus trans Tyberim fecit, hortis ſubiacentibus, & vſibus priuatorum inſeruiens.

Appia quæ primò ab Appio Claudio, cui poſtea Cæco cognomen fuit, deducta, M. Valerio Maximo, & P. Decio Murena Coſſ. anno Vrbis 442.
D Caſſiodorus: *His Conſulibus per Appium & Claudium Cenſorem via facta & aqua inducta eſt, quæ ipſius nomine nuncupatur.* Effundebatur propè portam Capenam & Trigeminam, ad Salinas, fluens vſque ad Campum Martium.

Fuerunt in Vrbe & aliæ plurimæ aquæ, nempè Iulia ab eodem Agrippa deducta, vt idem quoque aquam Tepulam deduxit. Erat etiam Anio Nouus ſic dictus ad veteris diſcrimen, quem M. Curius, & L. Papyrius Curſor Cenſores in Vrbem deducendum curarunt A. V. cccclxxxix. Fuit & Crabra aqua, Herculanus Riuus præter cætera, de quibus Plinius, Frontinus & alij ſcriptores.

Aquæ-

Aquæductus vero teſte Frontino propè Vrbem, nempè: *A ſexto milliario plures aquas ſinguli ſuſtinebant*. Romæ autem fuiſſe quatuordecim teſtatur Procopius his verbis: *Romæ aquæductus decem & quatuor numero ſunt, cocto ex lapide per priſcos homines ædificati, ea latitudine, ac ſimul profunditate, vt equeſter vir aliquis ipſo cum equo per eos ſuperne euadere liberius queat.* Ideoque Belliſarius, ne per eos Gothi tranſirent in Vrbis obſidione, ædificio complexus muniuit, ac ſepſit. Quo tempore cum ijdem Gothi aquas omnes ſubſtuliſſent, quæ præter reliqua commoda verſatiles molas ad conterenda frumenta voluebant: & has molas frumentarias, quas hodie in medio Tyberi ædificari videmus, excogitauit, & induxit primo Belliſarius. A

Horum veterum Aquæductuum ſimiles etiam videmus in præſens hic in noſtra Vrbe; influentibus vberrimis aquarum fontibus in omnes Vrbis angulos diſtributis; vt de aquis Virgine, Felice, & Paulina; & ex his ſola Virgo potui idonea: & forſan Martia illa aquarum Regina aliquando Vrbi reſtituetur.

Plurima, & aſſidua impendia fuere circa has aquas: quarum Curatores ab Auguſto inſtituti cum Lictoribus, Seruis, Scribis, Librarijs, Præconibus, vt Frontinus ſcripſit: & Agrippam primo, *Per ſeruos priuatos ſuos hæc feciſſe, eamque familiam Auguſto morientem legaſſe. Auguſtum deinde publicaſſe, & deinceps manſiſſe: atque habuiſſe homines circiter ccxl. Erat autem & altera familia Cæſaris dicta & numerus eius cccclx. quam Claudius, cum aquas in Vrbem perduceret, inſtituit.* Addit in vtraque varia miniſteria fuiſſe; Villicos, Caſtellarios, Curatores, Silicarios, Tectores, alioſque opifices, homines perpetuos ſexcentos ad aquarum tuitionem. B

Lubet hic apponere lapidem ſepulcralem, repertum annis præteritis in vinea mea prope portam Appiam: & hic de duobus prædictis Villicis Aquæ Claudiæ Cæſaris ſeruis: nempè.

D M
Sabbio Cæſ. N. S. *Cæſaris noſtri ſeruo.*
Villic. Aquæ Claudiæ
Fecit ſibi & Fabiæ
Verecundæ Coniug.
Suæ, cum qua vixit
Annis xxiv. ſanctiſſimè
Et Libertis, Libertabuſque
Eius, & Vikarijs ſuis
Poſteriſque eorum omnium.
In parte dimidia ſua.

D M
Sporus Cæſ. N. S. *Cæſaris noſtri ſeruus.* C
Villic. Aquæ Claudiæ
Hermionæ Coniugi
Suæ ſanctiſſimæ
Et Libertis, Libertabuſque eius,
& Vikarijs
Suis, poſteriſque eorum
Omnium. In parte
Dimidia ſua.

De Cloacis.

Nec miranda ſolum erant Romanorum, quæ de Aquæductibus cognouimus; verum & miracula ferè videbantur ab eiſdem ſtructæ Cloacæ & à Tarquinio Rege primum, ad munditiem, ſordeſque omnes, vel abluendas, vel euehendas: firmiter id habetur ex Plinio lib. 36. cap. 15. his verbis: *Cloacæ operum omnium maximum, ſuffoſſis montibus, atque Vrbe penſili, ſubterque nauigata. Fecit id Agrippa in Aedilitate per meatus corriuatis ſeptē amnibus, curſuque præcipiti, torrentium modo, rapere omnia atque auferre coactis. Qui inſuper mole imbrium concitati, vada ac latera quatiunt, aliquando Tyberis retro infuſi recipiunt fluctus, pugnantque diuerſi aquarum impetus intus; & tamen obnixa firmitas reſiſtit. Trahuntur moles internæ tantæ, non ſuccumbentibus cauſis operis; pulſant ruinæ ſponte præcipites, aut impactæ incendijs; quatitur ſolum terræ motibus: durant tamen à Tarquinio Priſco annis prope octingentis inexpugnabiles.* Opus hoc omnium maximum inquit Plinius, vt omnia quoque Romanorum miranda. Nauigatas inquit has Cloacas; id enim & Strabo D

ſcripſit

A ſcripſit, dum Romanos ait, *Trium maxime operum curam geſſiſſe, quæ neglecta videbantur à Græcis: Viarum, Aquæductuum, Cloacarum.* Additque: *Cloacas iſtas, lapidibus ſectis, & ad normam poſitis ſuffultas, ſpatium etiam currui fœno onuſto ad tranſitum præbuiſſe.* Enimuerò Marlianus, qui dimenſus eſt, prodidit, pedum xvi. latitudinem ſe reperiſſe. Amplius dixit Plinius, *Corriuatos ſeptem amnes.* Et hoc de ſeptem præcipuis Cloacis intelligi, tot quot ſunt montes. Nam ex ijs defluebant, & deriuabantur aquæ & ſordes, & in magnam vnam confluebant, præter alias minores Cloacas: ſed illæ tot fuere quaſi flumina, atque per plana Vrbis ferebantur. Liuius de Tarquinio Priſco lib. primo inquit: *Infima Vrbis loca circa Forum aliaſque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facile euehebant aquas, Cloacis è faſtigio in Tiberim ductis, ſiccat.* Pergit deinde Plinius firmitatem Cloacarum commendare, commemorans cauſas concutientes, nec inde illę labefactentur: nempe pugna aquarum & copia intus; moles & columnæ vaſtæ,
B quæ per vias, & ſuper illas trahuntur; ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum; denique validi aliquot terræmotus: & tamen firmum rara duritie per tot ſæcula opus reſiſtit. Neceſſaria tamen aliquando fuit illarum reparatio, vt refert Liuius lib. 39. ibi: *Cenſores detergendas Cloacas, & in Auentino atque alijs partibus, quà nondum eſſent, faciendas locauiſſe.* Quam ſumptuoſa huiuſmodi Cloacarum reparatio dicit C. Aquilius apud Dionyſium lib. 3. *Neglectis aliquando Cloacis, & non defluentibus Cenſores in earum inſtaurationem mille talenta impendiſſe in redemptores.* Ea ſunt ſexcenta millia ſcutorum in ſola partis reſtauratione, non autem in totali ſtructione. Sed finem imponamus, & Caſſiodorum de iſtis audiamus his verbis: *Splendidæ Romanæ ciuitatis Cloacæ, tantum viſentibus conferunt ſtuporem, vt aliarum ciuitatum poſſint miracula ſuperare. Videas illic fluuios, quaſi montibus concauis clauſos, per ingentia ſtagna decurrere. Videas ſtructis nauibus per aquas rapidas, non minima ſolicitudine, nauigari, ne præcipitato torrenti, marina poſſint naufragia ſuſtinere. Hinc ò Roma ſingularis, quanta in te ſit poteſt colligi magnitudo, quæ enim Vrbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec ima*
C *tua poſſunt ſimilitudinem reperire.* Et in hoc dicto conquieſco: cum inter magnifica & Vrbis ſplendores etiam ſordes cloacarum repoſuerimus: quod vere dixit Poeta, *Stellis nebulam ſpargere candidis.*

Quæ de Romanorum aliarumque Gentium Aquæductibus huiuſmodi miranda diximus, effoſſis montibus per viſcera terræ, ſi componantur cum illis Redemptoris noſtri Chriſti canalibus ſeu fiſſuris in eius Paſſione, riſum magis quam admirationem prouocabunt. Hinc quidam piæ mentis Religioſus ad cœlum oculos erigens, ſic contemplando retulit: Quis non obſtupeſcat per tot annorum millia clauſum, omnibuſque imperuium cœlum vnius Chriſti morte reſerari potuiſſe? perque manuum, pedum, & lateris vulnera, nulla ante potentia, nullo robore peruium iter etiam pueris, puelliſque recta facilique via patuiſſe? Quicquid terras inter, cœloſque iacebat, obſtinauerat magis quam in ſaxum, & chalybem, nec ferro, nec ignibus vincendum, nec omnium terrarum, inferorumque viribus: acceſſerunt Chriſti vul-
D nera & ſanguis; & omni cera mollius tot ſæculorum compacta durities tanquam Sole niues medio defluxit; & quicquid tot ætatum obſtinata clauſerat ſeries, ſanguis recluſit. *Conſideratio.*

De

De Sanctorum Martyrum Cœmeterijs in Vrbe. Cap. XIV. A

PLurima memoranda in Vrbe ædificia, quæ ſub terra extructa ſeu ſepulta iacent, propoſuimus, quorum maximè extant Aquæductus & Cloacæ: celebriora autem quæ etiam in viſceribus terræ reſtant recognoſcenda, erunt Cœmeteria Sanctorum in Vrbe; & quamuis ſuperiora illa clara ſint propter ſumptus & labores in eorũ extructione, vnde aquarum flumina, & omnia Vrbis immunda per eadem excurrebant: in Cœmeteriorum autem extructione præter immenſos labores à Sanctis illis naſcentis Eccleſiæ Viris peractos, non aquarum flumina, nec alia immunda ex illis manabant; ſed certè magna ex Sanctorum Martyrum ſanguine congeries eminebat; & millia millium eorum corpora in pace quieſcebant.

Sunt autẽ huiuſmodi cauernæ, antra, ſpelũcæ ſubterraneæ erutę in arenarijs, plurimis diuerticulis, & anfractibus obſcuriſſimis labyrinthorum inſtar; vndique in illis intra ipſos parietes ſepulcra ſunt ſepultorum cadauerum: & hæc ſic ampla & latè patentia, vt plurimis ciuitatibus non extent inferiora ſingula Cœmeteria. Accurate deſcribuntur loca prædicta a D. Hieron. teſte oculato, vt in Ezechielem cap. 40. his vebis: *Dum eſſem Romæ puer, & liberalibus ſtudijs erudirer, ſolebam cum cæteris eiuſdem ætatis, & propoſiti, diebus Dominicis ſepulcra Apoſtolorum & Martyrum circumire; crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profundo defoſſæ, ex vtraque parte ingredientium per parietes habent corpora ſepultorum: & ita obſcura ſunt omnia; vt propemodum illud propheticum compleatur: Deſcendant in infernum viuentes. Et raro deſuper lumen admiſſum horrorem temperet tenebrarum, vt non tam feneſtram quam foramen demiſſi luminis putes: rurſumque pedetentim acceditur, & caua nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur.* B

Horror vbique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent. C

Deſcribitur quoque Cœmeterium ſancti Hippolyti à Prudentio in Periſt. hymno xj. quod ipſe inuiſit.

Talia igitur erant Cœmeteria priſcorum fidelium in pluribus prædijs, a publicis vijs parum diſtantia propè Vrbis mœnia, ad ſepelienda præſertim martyrum corpora, quæ iuſſu Imperatorum inſepulta à carnificibus relicta, & à Chriſtianis occulto in nocte ad propinquius Cœmeterium delata; ſpreta etiam in hoc Principum ſub pœna mortis prohibitione.

Hinc inter cætera nomina quamuis ea loca nuncupentur Arenaria, Cryptæ, Catacumbæ, Areæ, & ſimilia; communiter Cœmeteria dicuntur à verbo Græco κοιμαω; idest Dormio, & inde Dormitoria: quoniam etiam ab Ethnicis Philoſophis fuit mors ſomno aſsimilata: & Virgil.

Dulcis & alta quies, placidoque ſimillima ſomno.

Quod in ſacro textu ſæpiſsime Iob. 3. *Nunc etiam dormiens ſilerem, & ſomno meo quieſcerem.* Iſaias cap. 14. *Omnes reges gentium vniuerſi dormierunt in gloria.* Et Chriſtus apud Ioan. cap. 11. *Lazarus amicus noſter dormit; ſed vado vt à ſomno excitem eum.* Propterea apud fideles mors non appellatur ſomnus perpetuus, vt apud Gentiles, ſed temporalis. S. Chryſoſt. hom. 21. ad populum inquit: *Mors non eſt mors, ſed dormitio temporalis*: Ideoque ſepulcra Depoſita dicuntur, vt in epitaphijs, & inſcriptionibus eorundem; ac etiam S. Auguſt. in Pſalm. 87. ibi: *Ideo namque mortuos conſueuit ſcriptura dicere dormientes, quia euigilaturos; ideſt reſurrecturos, vult intelligi.* D

In hæc igitur Cœmeteria tanquam in dormitoria primi fideles corpora defunctorum deponebant; quoniam propter paupertatem ſepulcra conſpicua in publicis locis conſtruere non erat illis permiſſum, ſed ſolum in

ca-

A cauernis & cryptis ſub terra; ſicuti etiam mos erat Patriarchis Veteris teſtamenti in ſpeluncis ſepelire.

Quamquam in iſtis cœmeterijs non ſolum priſci fideles corpora ſepeliuiſſent, ſicuti Patres Veteris teſtamenti conſueuerant; verum tempore ſæuientium Imperatorum contra fideles; ijdem in illis conueniebant, vt verbum Dei audirent, ſacramenta reciperent, anniuerſaria martyrum ibidem conditorum celebrarent, vt etiam ſynaxes & alia ſacra, & pia Chriſtianæ Religionis peragerent: vt hinc fuerint forſan eadem cœmeteria concilia Martyrum nuncupata, vt in actis Ioannis Presbyteri, in quibus hunc ſanctum penes Martyrum concilia ſepultum fuiſſe legitur.

Summi quoque Pontifices in hæc eadem cœmeteria conueniebant: in quibus tempore perſequentium Imperatorum habitabant, ſynodos & ordinationes celebrabãt, baptiſmum conferebant, & fideles ibidem afflictos & abſconditos recreabant, vt in actis Calliſti, Vrbani, Pontiani, Anteri, Fabiani, Cornelij, Stephani, Sixti Secundi, Caij & aliorum Pontificum. Pariter
B dum Eccleſiam hæretici Imperatores perſequebantur, in eadem loca fideles, ac ſummi Pontifices eorumdem temporum confugiebant, vt legitur tom. 1. Concil. ibi: *Habitabat Liberius Papa ab Vrbe Roma milliario tertio in cœmeterio Nouellæ iuxta cœmeterium Oſtrianum, vbi Petrus baptizabat*. Et infra: *Eodem tempore Paſchæ baptizauit Liberius in eodem cœmeterio promiſcui ſexus quatuor millia & duodecim*. Refert etiam Blibiothecarius: *Habitauit Bonifacius Primus in cœmeterio S. Felicitatis via Salaria*. Et de Ioanne Papa Tertio refert idem Bibliothecarius: *Tunc venerabilis Papa retinuit ſe in cœmeterio SS. Tyburtij & Valeriani, & habitauit illic multo tempore, vt etiam Epiſcopos ibidem conſecraret*.

Reddita autem Eccleſiæ pace: conſtructa in prædictis cœmeterijs plurima fuere Oratoria, & cappellæ, & alia ædificia; ac ſummi Pontifices maximè inſteterunt ad illorum inſtaurationem & ampliationem, & augendam in Populis eorundem locorum venerationem: & de Fabiano Papa Bibliothe-
C carius inquit: *Hic multas fabricas per cœmeteria fieri præcepit*. Et idem de Ioanne Tertio: *Hic ampliauit & reſtaurauit cœmeterium ſanctorum Martyrum, & inſtituit vt oblationes hamulæ* (nempè panis, & vini pro ſacrificio) *& luminaria per eadem cœmeteria in omnibus Dominicis à Lateranis adminiſtrarentur*. Ac etiam de Gregorio Tertio idem refert: *Hic inſtitutis diſpoſuit, vt in cœmeterijs ſanctorum Martyrum circumquaque poſitis Romæ in die natalitiorum ipſorum luminaria ad vigilias faciendas & oblationes, de Patriarchio per oblationarium deportarentur ad celebrandas Miſſas per Sacerdotem, qui pro tempore fuerit*. Et in Vita Nicolai Primi: *Hic Pontifex cœmeterium S. Marci inter viam Appiam, & Ardeatinam multis ruinis conquaſſatum, atque contritum, mirificè conſtruxit, ac decorauit, diuinique cultus myſterium, quod multos per temporum curſus diſceſſerat; reſtituit*. Et ſuper hæc eadem cœmeteria à tempore Magni Conſtantini cœptæ ædificari eccleſiæ, à quibus per gra-dus deſcendebatur, cuius adhuc remanent veſtigia.

Nec hæretici nec ethnici ſepulti in cœmeterijs.

Hæc prima inſtitutio & fundatio fuit ſacrorum Cœmeteriorum. Cum au-
D tem dubitaſſent aliqui ſepulta in illis etiam cadauera Ethnicorum, hæreticorum, & ſchiſmaticorum: quantum à veritate hoc fuerit alienum, conſtabit. Ethnici namque diuerſos penitus ritus à Chriſtianis etiam in ſepeliendis defunctis habuerunt: & præter morem comburendi cadauera penes Romanos, de quo Tacitus 16. Annal. de Poppea inquit: *Corpus non igne abolitum, vt Romanus mos eſt; ſed Regum externorum differtum, odoribus conditum, tumuloque Iuliorum infertur*. Et Laertius de Vita Philoſoph. lib. 9. ait: *Aegyptij quoque condientes ſepeliunt corpora, Romani vero incendunt*. Chriſtiani vero à tali ritu abhorrẽtes, ab ethnicis Romanis increpati, quia non comburebant ſed ſepeliebant cadauera, vt refert Minutius in Octauio: *Exe-*

crantur rogos, & damnant ignium ſepulturam. Differebant etiam inter ſe in A ijſdem ſepulcris; quoniam Romani collocabant cineres propè publicas vias in ſumptuoſis & conſpicuis monumentis, quorum remanent adhuc veſtigia: cineres vero pauperum & vilium perſonarum extra Exquilinam portam condiebantur. Chriſtiani autem loca ſubterranea & occulta elegerunt in ſepulturas, ibique etiam à perſequentibus tyrannis deliteſcebant, vnde ijdem damnati puteolanam arenam extraxerunt; vt quoque annis ſeptem quadraginta millia eorundem fidelium ad extruendas Thermas Diocletianas eandem pœnam ſubierint: vt in Roma Subterranea apud Boſium.

In Cœmeterijs prædictis ethnicos non fuiſſe ſepultos conſtans eſt, tum propter diuerſitatem rituum eorundem à fidelibus, tum propter auerſionem & abominationem eorundem inter ſe: adeo vt nec permitteretur fidelibus ethnicorum nomina filijs imponere; vt ex ſacris Concilijs & præſertim Nicæno can. 36. ibi: *Sancti Patres anteceſſorum ſuorum inſtitutioni & veſtigijs inhærentes, Gentilium nomina filijs imponi vetuerunt.* Quæ auerſio cum inter illos viuentes intercederet, non dubium quin etiam illis mortuis circa ſepul- B turam continuaret: vt de quodam Martiali ex hoc ab epiſcopatu remoto, refert D. Cyprianus epiſt. 68. ibi; *Martialis quoque præter Gentilium turpia, & luculenta conuiuia, & collegia frequentata: & filios in eodem collegio, exterarum gentium more, apud prophana ſepulcra depoſitos & alienigenis conſepultos, &c.* In quem locum D. Cypriani aduertit Baronius in Annal. an. 258. tom. 2. his verbis: *Quæ obſignare voluimus ob aliquos leuiter nimis dicentes in Vrbis cœmeterijs, vna cum Chriſtianis, Gentiles quoque ſepeliri conſueuiſſe: nam immane ſcelus id eſſe cenſebatur, &c.*

Nec ethnici ſolum; verum nec hæretici, aut ſchiſmatici fidelium ſepulcra vnquam contaminabant: cum à conuentu Catholicorum ſemper ij omnes excluſi remanſerint; vt de Valentino & Marcione ſub Antonino Imp. refert Tertull. de Præſcrip. capit. 80. ibi: *Vbi tunc Marcion Ponticus Nauclerus, Stoicæ ſtudioſus? Vbi tunc Valentinus Platonicæ ſectator? Nam conſtat illos, neque adeo, olim fuiſſe, Antonini ferè principatu, & in Catholicam primò doctri-* C *nam credidiſſe apud eccleſiam Romanenſem; donec ſub Epiſcopatu Eleutheri benedicti, ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, qua patres quoque vitiabant; ſemel & iterum reiecti ſunt.* Similiter an. Domini 196. à Victore Papa Theodotus hæreticus Conſtantinopolitanus excommunicatus & expulſus fuit: de quo Theodoretus lib. 2. inquit: *Eum Beatiſſ. Victor Romanus Epiſcopus abdicauit, & excommunicauit.* Aduenit quoque eodem tempore Romam ex Aſia quidam nomine Praxea, quem Zepherinus Papa excommunicauit, vt refert Tertull. aduerſus Praxeam cap. 1. Conſueuerunt enim omni tempore fideles catholici excommunicare hæreticos & ſchiſmaticos; vt ſi quiſpiam hæretica prauitate infectus fuiſſet detectus, denunciabatur vt talis ſummis Pontificibus; ita Dionyſius Alexandrinus Sixto Papæ Secundo hæreſim à Sabellio Ptolemaidæ ſuſcitatam patefecit. Euſeb. lib. 7. cap. 7. Quam abominationem Catholicorum aduerſus hæreticos & ſchiſmaticos non ſolum viuentes, verum & mortuos circa ſepulcrorum communionem perſeueraſſe conſtat. D

Amotis Tyrannis & reddita Eccleſiæ pace: ex hæreticis Donatiſtæ ab Africa Romam aduenerunt: at ij, cum pauci extitiſſent, Templum nec alium locum obtinuerunt in Vrbe, ſed ſolam ſpeluncam extra Vrbem ſupra montem quendã; & inde illi Montenſes dicti; vt ex hoc conſtet non cõmunicaſſe illos cũ cœmeterijs Catholicorum, qui ſub terra & non ſupra montes reperiuntur; nec vnquam oculis nouerunt illi Cathedram Petri materialem, nec ſepulcrum eiuſdem inuiſerunt, nec aliorum Martyrum memoriæ aliquid obtulerunt, nec cum aliquo ex Catholicis ad communionem admittebantur, vt refert Optatus Meleuitanus aduerſus Parmion. lib. 2. Ex his igitur nec minus

eoſdem

A eoſdem Donatiſtas cum cœmeterijs Catholicorum voluiſſe,nec potuiſſe participare, patet.

Et quamuis idem Optatus aduerſus Parm. lib. 6. Epiſcopum Donatiſtam ſic inquiat: *Baſilicas inuadere voluiſtis, vt vobis cœmeteria vendicetis: non permittentes ſepeliri corpora catholica; vt terreatis viuos, malè tractatis & mortuos, negantes funeribus locum, &c.* Quæ verba non intelligenda de Baſilicis, ſeu Cœmeterijs Romæ, quæ nunquam illi conſequi potuerunt, vt dixi, ſed de his ſolum ab ipſis ex Africa vſurpatis.

Ariani quamuis Eccleſiam S. Agathæ in Suburra obtinuerint; ex S. Gregorio Reg. lib. 3. epiſt. 19. non infertur propterea habuiſſe illos communicationem cœmeteriorum; quinimmò quoniã cum Catholicis non conueniebant, ſibi ſolis appropriarunt prædictam eccleſiam, ac etiam Merulanam. Sed tollitur omne dubium ex magna Catholicorum auerſione contra Arianos; ſicuti D. Antonius maxime in hoc ſuos diſcipulos increpabat, de quo
B D. Hieronym. epiſt. 53. ad Caſtrutium, ibi: *Cum Arianis nulla vobis ſit coniunctio. Quæ enim ſocietas luci ad tenebras? Vos fideliter credentes Chriſtiani eſtis: illi nullo interuallo à gentibus ſeparantur.* Idem Religionis zelus eminebat in illis priſcis eremi Patribus, vt de ſancto Pacomio propè mortem ad ſuos, ita refertur in Vita Patrum lib. 10. cap. 12. *Nulla ſit vobis coniunctio cum ſectatoribus Meletij, vel Arij, vel Origenis, ſeu cæteris Chriſti præceptis aduerſantibus.* Fuit quoque prohibitum Hæreticis oblationes offerre ſupra Catholicorum altaria, nec cum illis orare, ſeu canere; nec hæreticorum libros legere permiſſum: vt ex Apoſtolicis Canonibus, Conciliorum Decretis, Imperatorum Conſtitutionibus; quas breuitati inſeruientes conſultò omittimus. Quod in vſu fuiſſe, hoc vnum referam de ſancto Leone Papa, qui Dei impulſu Manichæos Romæ degentes publicè propalauit, damnauit, eorundemque libros etiam comburi iuſſit, vt ex Proſperi chronica relata per Baronium tom. 6. anno 447. Eorumdem hæreticorum nomina ex libris & tabulis eccleſiaſticis delebantur; vt ex epiſt. ſancti Leonis ad A-
C natolium Conſtantinopolitanum: & ex alia epiſt. Epiſcoporum Aegypti ad eundem Anatolium, vt in concilio Chalcedonenſi & alibi. Et de hac eadem Catholicorum auerſione contra hæreticos, vt nunquam in vſu fuerit iſtos in Catholicorum cœmeterijs ſepeliri; etſi caſu id eueniſſet, non abſoluebantur catholici niſi antea prædicta hæreticorum corpora exhumaſſent, & proieciſſent, vt perpetua carerent illa ſepultura, vt præter Concilia refertur etiam ab Alexandro Papa IV. in cap. Quicunque de Hæreſi.

Et adeo à veritate eſt alienum, vnquam hæreticorũ corpora in ſacris Cœmeterijs fuiſſe ſepulta: quoniam Romani Pontifices omni æuo eadem cœmeteria ſunt venerati, quinimmò ex his plurimi perſequẽtibus Eccleſiam tyrannis, in ijſdem inhabitarunt, eademque poſtea reſtaurantes, vt in actis eorundem Pontificum & eccleſiaſticis Annalibus plenè refertur, quod nullatenus ijdem Pontifices permiſiſſent; ſi dubium aliquod eueniſſet, potuiſſe in illis hæreticorum, aut ſchiſmaticorum corpora fuiſſe ſepulta.

Nec minus defunctorum Hebræorum communio fuit in cœmeterijs Chri-
D ſtianorum, cum illi particulare cœmeterium habuiſſent in via Portuenſi; de quo in opere A. Boſij, cui titulus *Roma Subterranea* lib. 2. cap. 22. Hebræi namque à Magno Pompeio debellati, ſub Imperatoribus Romæ degentes in Tranſtiberina Regione, admodum vilia ibi faciebant exercitia, de quibus Martial. lib. 1. ep. 35. in Cæcilium.

Hoc eſt Tranſtiberinus ambulator,
Qui pallentia ſulphurata fractis
Permutat vitreis.

Et idem Martial. lib. 12. ep. 46.

A matre doctus, nec rogare Iudæus,

Nec ſulphuratæ lippus inſtitor mercis. A

& Statius lib. primo Siluar.

Illic agmina confremunt Syrorum.
Hic plebs ſcanica, quique comminutis
Permutant vitris regale ſulphur.

Quod in prædicta etiam regione Tranſtiberim habitaſſent Hebræi præter Ciceronem, & alios teſtatur Philo in legatione ad Caium, dum loquitur de Auguſto his verbis: *Alioquin non paſſus fuiſſet Transtiberim bonam Vrbis partem teneri à Iudæis, quorumplerique erant libertini: quippe qui belli iure in poteſtatem redacti, ab heris ſuis manumiſſi fuerant, permiſſi ritu maiorum viuere. Hos ſciebat habere ſuas proſeuchas, in quibus cœtus facerent, præſertim Sabbatis, iuxta Religionem patriam. Sciebat eos collectas primitiarum nomine mittere Hieroſolymam, & certos homines, qui pro ipſis offerrent victimas. Eos autem nec Vrbe iuſſit excedere, nec mulctauit iure Ciuium.* Hæc Tranſtiberim eorum habitatio ad antecedentia vſque ſæcula noſtra permanſit, vt ex recentium Hebræorum traditione; & ex præfatis non eſt ambigendi locus B habuiſſe eoſdem particulare Cœmeterium, & hoc maxime in Via Portuenſi commodiore, & propinquiore Tranſtiberinæ regioni: quod præter Hebræorum inſcriptiones, & ſignis Candelabri ibidem ſupra muros, & in lucernis repertis indubitatè teſtatur Boſius in ſua Roma Subterranea ſupra citata. Ex quibus dum ipſi Hebræi particulare habuerunt Romæ Cœmeterium, non probabilè cõmunicaſſe illos cum ſacris Chriſtianorum ſimilibus,

Figuræ indifferentes. Quoniam in ſacris Chriſtianorum Cœmeterijs repertæ aliquando figuræ indifferentes fuere cum aliqua etiam ethnicorum ſuſpicione: ex hoc autem non tollitur in illis illibatus Chriſtianorum vſus ab alijs quibuſque gentibus ſegregatus. Poterant namque priſci illi fideles à Gentiliſmo ad Chriſtianam Religionem conuerſi, figuras illas indifferentes ſeruare; & ab Apoſtolis & ſummis Pontificibus in his tolerati, dum Chriſtianæ religioni non repugnarent. Sic etiam fideles illis Symbolis, & hieroglyphicis vtebantur apud ethnicos etiam indifferentibus, & promiſcuis, inde etiam in annulis ijdem fideles apponebant figuras piſcium, columbarum, nauis & ſimilium, vt legitur in Pædag. Clementis Alexand. his verbis: *Sint autem vobis ſignacula, Columba, vel piſcis vel nauis, quæ curſu veloci à vento fertur; vel lyra, vel muſica, qua vſus eſt Polycrates; vel anchora nautica, quam inſculpebat Seleucus; & ſi ſit piſcans aliquis, meminerit Apoſtoli, & puerorum, qui ex aquis extrahuntur &c.* C Quæ omnia ſigna myſterium reconditum in ſe habebant. In actis etiam M. S. S. Cæciliæ legitur illam ſepeliuiſſe corpus ſancti Maximi martyris, in cuius arca phœnicis ſymbolum erat ſcalptum; *ad indicium fidei eius, qui reſurrectionem ſe inuenturum exemplo phœnicis ex toto corde ſuſcepit.* Conſpiciuntur etiam in ijſdem Cœmeterijs Chriſti & Apoſtolorum figuræ forma agnorum: eiuſdem Chriſti forma Orphei: cuius explanationem, & ſimilium, ne longior ſim, late refert Boſius in ſua Roma Subterranea lib. 4.

Conſideratio. Diximus de Martyrum & aliorum priſcorum fidelium Cœmeterijs in Vrbe: qui cum in bona confeſſione obijſſent, non mortui ſed dormientes dicebantur; ita loquitur Grammaticus in cap. 23. Mat *Mos obtinuit apud Chriſtianos, vt mortui eorum, qui in bona confeſſione diſceſſerunt, non mortui, ſed dormientes vocentur, & monumenta eorum dormitoria.* D Ac etiam D. Chryſoſt. hom. 59. ad Populum ait de monachis: *Nec vllus audet dicere, ille mortuus eſt, ſed ille conſummatus eſt.* Vtilis namque huiuſmodi Cœmeteriorũ aſpectus, præſertim cum ſanctimonia nobiles fuerint illi, quorum corpora ibi continentur. Dauid in Regem vngendus Deum conſuluit, vt ſciret quo in loco id præſtandum eſſet: reſponditque Dei oraculum: In Hebron illi eundum eſſe 2. Reg. 2. in princ. *Quia*, inquit ibi Liranus, *in illa ciuitate ſunt ſepulti quatuor principales Patriarchæ, propter quod Caleb illuc iuit ad orandum Dominum ex deuotione,*

A *tione, Dominus voluit quod ibi inciperet regnum Dauid*; ſicque regiam ſtatim mentem ab illic ſepultis ebiberet. Obſeruatum eſt etiam Petrum poſt trinam negationem ter ad Chriſti ſepulcrum ſe contuliſſe. Euthymius in cap. 24. Lucæ, ibi: *Trina ergo vice ad ſepulcrum accedens, trinam curauit negationem*. Denique exemplum Abrahæ intueor. Gen. 23. ibi: *Cumque ſurrexiſſet ab officio funeris*: Vt nos diſceremus, eorum eſſe, qui ſpectarunt funera & ſepulcra, ad altiora conſcendere, ad ſublimiora ire, ita Caietanus in illum locum: *Hinc Abraham à funere ſurrexiſſe, non receſſiſſe eſt dictus, quia illius eſt, qui cadauera ſpectat, ad celſiora ferri*, & ſublimioris vitæ ſtatum inſtituere.

Nobis quoque à funeribus, & ſepulcris Sanctorum recedendum; ſed ita recedamus, vt ſurgamus: meliores curemus euadere, in ſublimia feramur; in perennatura. Quid adhuc hæremus terræ? Quid morituris immorimur morituri? O veræ vitæ inhalet nobis Deus ſtetiſſe circa ſepulcra: Finio, & altè inclamo: *In Cœlo victurus, mentem dum hic viuit, in Cœlo ſepeliat.*

B

De Pontibus ſupra Flumina. Cap. XV.

Vidimus Aquæductus ſupra terram eleuatos, eoſdemque ſimul ac cloacas per viſcera montium effoſſas: cognouimus etiam Cœmeteria Sanctorum in penetralibus terræ extructa. Addendum quoque eſſet de amnicis Aggeribus, & Pontibus ſupra flumina à Romana potentia extructis: breuitati autem inſiſtentes de Vrbanis Pontibus primo referemus.

At vero Pontium Romæ extructorum in Tiberi antiquiſſimus eſt *Sublicius*, ab Anco quarto rege, qui Ianiculum adiecit, factus è trabibus, tabuliſque iliceis, vnde nomen accepit Roboreus. Idem clarus Horatij Coclitis pugna, cum ægre diſruptus, ne clauis vmquam ferreis committeretur ſancitum eſt. Hunc P. Victor *Aemilium* nominat: nam ab Aemilio Lepido Prætore lapideum factum volunt. De iſto ſic loquitur Tacitus: Othone Principe *Tiberis immenſo auctu prærupto Ponte Sublicio refuſus*. Situs erat Pons iſte ad radices Auentini montis, cuius adhuc rudera ſeu pilæ remanent. *Pons Sublicius.*

C

Non multum ab Auentino diſtans erat alter Pons, olim *Senatorius*, *ſeù Palatinus* nuncupatus, qui nunc ſanctæ Mariæ dicitur. De quorum Pontium proximitate ad Circum loquitur Ouidius. *Palatinus ſeu Senatorius.*

Pontibus, & magno iuncta eſt celeberrima Circo
Area, quæ poſito de Boue nomen habet.

Reſtituerat hunc Pontem Iulius Papa Tertius, tum magna ex parte Gregorius XIII. ſub initium anni ſecularis 1575. durantibus antiquis fornicibus ad vtramque ripam. Sed anno 1598. inundante, vt numquam ante, Tiberi verſus Palatinam ripam iterum ruptus, nec dum inſtauratus, in vſu non eſt.

Duo deinde Pontes peruetuſti operis inſulam Tiberis iungunt: *Fabricius, & Ceſtius.* Fabricius nunc quatuor Capitum a quadrifronte Iani ſtatua ibi poſita in citeriore ripa. *L. F. CVR. VIAR. faciundum curauit*: vt in vtroque fornicis arcu ſcriptum eſt. De eo Dion lib. 37. *Pons quoque lapideus ad Inſulam, quæ in Tiberi extat, pertingens extructus, Fabriciuſque dictus eſt.* Id peractum A. V. DCXCII. Alterum olim *Ceſtium*, nunc ſancti Bartholomæi Ianiculum verſus, Valentinianus, Valens, Gratianus Impp. vt monet duplex inſcriptio, faciundum curarunt. Ipſa porro Inſula præter templum Iouis, Aeſculapij, Fauni, lapidibus olim inſtructa in modum puppis, inſignem fertur habuiſſe ſtatuam Iulij Cæſaris, ac ſemel, quod ſcribit Tacitus lib. primo hiſtor. *in Inſula Tiberini amnis ſereno & immoto die ab Occidente in Orientem* *Fabricius.* *Ceſtius.*

D

tem conuerſam. Eodem loco Simoni Mago ſtatuam ethnici poſuerunt, vt A
narrat Euſebius Eccleſiaſticæ hiſtor. lib. 2. cap. 12.

Ianiculenſis. Propè inſulam alterum pontem nomine *Ianiculenſem* ſtatuunt, vbi nunc Sixtum: Sixtus IV. Pont. Max. magnificè poſuit.

Vaticanus. Pontis *Vaticani* in via Triumphali ad Noſocomium S. Spiritus nonnulla in flumine cernimus extare veſtigia.

Miluius. *Miluius* extra Vrbem deriuato vocabulo ab Aemilio Scauro conditore dictus eſt, eumque Nicolaum V. Pont. Max. perhibent inſtauraſſe.

Aelius. *Aelius* ad molem Adriani adhuc extat: de quo Spartianus: *Fecit Adrianus & ſui nominis pontem, & ſepulcrum iuxta Tiberim.*

Et hæc de Pontibus, præſertim in Vrbe attigiſſe ſufficiat.

Pons Traiani ſupra Danubium. Quoniam in iſtis & ſimilibus Pontibus ſuper flumina non multum coruſcat
Romana maieſtas, cum apud exteras gentes ſimiles eſſent in vſu: maximè
autem inter egregias Romanorum moles enituit Pons ille ſupra Danubium
ab Imp. Traiano in Dacica expeditione, de quo nobis erit referendum: &
hunc præſertim in comparatione aliorum, de quibus referunt ſcriptores, lu- B
bet memorare, quem dictus ille Imperator ſtruxit operum omnium fortaſſe
arte & difficultate maximum, ſi non ſumptu.

Deſcribit illum graphicè Dio Caſſius his verbis: *Traianus Imperator pon-
tem lapideum ſuper Iſtrum ſtatuit, quem ego nec dignè quidem habeo admirari.
Nam etſi alia pulcherrima Principis eius opera extant, tamen hoc eſt ſuper om-
nia. Pilæ igitur eius ſunt viginti, è lapide ſecto, & quadrato, quæ altitudi-
nem habent cl. pedum, latitudinem lx. Diſtant inter ſe clxx. pedes, fornicibus
deuinctæ. Quomodo autem non aliquis ſumptum in iſtas admiretur? quomodo
non & deſtituendi, firmandique modum? idque in flumine magno, & vortigo-
ſo & fundo ipſo infido, & limoſo. Nam nec auertere quidem curſum fluminis
licuit vllo modo. Nec vero de magnitudine fluminis ideo dixi, tamquam ibi ma-
ximum ſit (imo vero alibi duplo maius eſt, aut triplo, atque inſtar Pelagi ſe diſ-
ſundit:) ſed quia locus ille arctiſſimus ibi locorum, & aptiſsimus ponte iungi,
eſt tantus. Quo autem magis in arctum illud ex lato contrahitur, & rurſum in* C
*latum ſe effundit; tanto nimirum & rapidius fluit & profundius exiſtit. Vt hoc
quoque difficultatem atque arduum operis valde auxerit. Magnitudo igitur ani-
mi Traiani ex eo quidem conſtat, non tamen vſum nobis nunc præbet: ſed pilæ
dumtaxat ſtant, quaſi in eum finem modo ſtructæ, vt documento ſint, nihil eſſe
quod ingenio humano non poſſit effici.* Additq; deinde Adrianum Imperatorẽ
metu, ne barbari ea tranſirent, an æmulatione in optimum Principem, iuſſiſ-
ſe ſuperiora pontis dirui: atque ita pilas ſolas manſiſſe. Putat & cenſet Dio
omnia ab hoc opere ſuperata, & refert *Pilas viginti* fuiſſe: atque Paulus Io-
uius florentis ingenij ſcriptor dicit etiam nunc triginta ſex extare & conſpici
in confinio Vallachiæ & Tranſiluaniæ ad oppidum Seuerinum. Sed Pilas
viginti fuiſſe conuincit ratio Dionis fluuium ibi arctiſſimum eſſe; nempè pau-
lò minus vnius milliaris, vt refert Lipſius de Magnitudine Roman. lib. 3.
cap. 13. Accedit quod de auctoritate Dionis ſcriptoris non ſit ambigendi
locus, cum vir ille non ſolum inſignis peritia, verum & honoribus in ipſis ijs
locis Præſes fuerit Dalmatiæ, Pannoniæque. Itaq; ſcire veriſimilius debuit D
in cura iſta rerum ſcribendarum: potius tamen credẽdum vt errauerit Iouius
qui etiam alibi auditionum facilis & parum diligens examinis, aut veri. Subdit
etiam Dio: *Pilarum interuallum fuiſſe clxx. pedum.* Grande hoc concame-
rationis ſpatium, nec efficiendum, niſi altitudo illa pilarum, & tarde, ac
lenta inclinatione fornix ſurrexiſſet. Præterea Dio: *Mirari ſe quomodo in
tali profundo flumine, & verticibus Pilæ firmatæ.* Difficile omnino opus;
ſed Adrianus pontem ſic bene ſtructum deſtruxit: inuidit enim optimo, ma-
ximoque Principi & habere ſupra omnes glorioſum voluit magis quam me-
reri. Et hæc dixiſſe de Traiani ponte ſupra Danubium ſufficiat.

A
De Aggeribus, & Pontibus ad mare exſtructis. Cap. XVI.

SVperba in Orbe ædificia, & in Romana Vrbe præſertim à diuerſis Regibus, & Imperatoribus, ac etiam priuatis perſonis conſtructa, ſumus peruagati. Aliqua etiam attigimus de ædificijs fabricatis ſub terra; quinimò in eiuſdem etiam terræ viſcera penetrantes, Aquæductus vidimus. Pontes quoque ſuper flumina perſpeximus: ſed hæc non tanti ſtuporis erant, vt componi potuiſſent cum admirandis molibus, ſeu aggeribus in medio maris extructis, de quibus ſumus ſcripturi. Quanto ſiquidem difficilius eſt ingentem illum, terraſque omnes luſtrantem Oceanum frænare, quam flumina, vel lacus, vel minora maria; tanto deprehendemus noſtros hos Aggeres in mari erectos omnibus aliorum operibus præponendos.

B Primo ergo loco proferam in medium Pontem in Boſphoro Thracio extructum, quem Darius Hyſtaſpis filius Perſarum Regis extruxit, cum in Europæos Scythas, & Græcos tenderet; vt Herodot. lib.4. qui Melpomene inſcribitur, eſt auctor: vbi inter cætera inquit: *Darius Suſis mouens, peruenit Chalcedonem ad Boſphorum, vbi pons iunctus erat. Ille conſcenſa naui traiecit ad inſulas Cyaneas, &c.* Poſtea ſubijcit obſeruatam à ſe etiam Propontidis menſuram; vt in his verbis: *Longitudo vero iſtius oris, ſiue collum, quod Boſphorus vocatur, ad quod pons Darij ſitus fuit, eſt ſtadiorum* 120. *tendit verò in Propontidem Boſphorus*. Et infra: *Cuius anguſtiæ ſunt ſeptem ſtadiorum*. Quamuis calculus iſte Herodoti differat ab alio Plinij lib.4. c.12. ibi: *Anguſtiæ appellantur Thracius Boſphorus latitudine* 500. *paſſuum, qua Darius pater Xerxis copias ponte tranſuexit*. Nam quingenti paſſus, vt refert Plinius, non efficiunt niſi quatuor ſtadia; cum Herodotus ei tribuat ſtadia ſeptem, hoc eſt paſſus 1370. At vero tantam fuiſſe ibi faucium anguſtiam, vt teſte Plinio C lib.6. cap.1. *Bouis permeabilis eſt tranſitus, & alitum cantus, canumque latratus inuicem audiuntur, vocis etiam humanæ commercia inter duos orbes meante colloquio; niſi cum id ipſum auferunt venti*. Infelix denique fuit huius expeditionis exitus: Darium iſtum Scythæ turpi ſubmouere fuga, vt loquitur Iuſtinus: ipſe cum Græcis dein congreſſus, dum bellum reſtaurat, in ipſo apparatu deceſſit, vbi Themiſtoclis virtus emicuit.

Pons Darii in Boſphoro.

Subſequitur alter Pons ad Helleſpontum, quem Xerxes Dario progenitus cœptum aduerſus Græciam à patre bellum, per quinquennium inſtruxit. Hominum ſeptingēta millia de regno armauerat, & trecenta millia de auxilijs; naues quoque centum millia numero habuiſſe dicitur. Sed tanto agmini Dux defuit. Pontes non ad Boſphorum, ſed ad Helleſpontum ſtructi fuere duo inter Sextum & Abdium. De Ponte illo ſic Plin. lib.4. cap.12. *Primas anguſtias Helleſpontum vocat; hac Xerxes Perſarum Rex contracto è nauibus ponte duxit exercitum*. Vnum fuiſſe pontem credidit Plinius; ſed ex Herodoto, qui de hoc bello diffusè tractat, lib.7. qui inſcribitur Polymnia, duos fuiſſe D conſtat, ibi: *His peractis per alterum pontium, qui vergebat in Pontum peditatus omnis, equitatuſque tranſiuit, per alterum vero qui vergebat in Aegeum, iumenta & ſeruitia*. De Helleſponti latitudine non conuenit inter ſcribentes, quamuis Plinius ſeptem ſtadijs fretum illud finiat lib.4. cap.11. ibi: *Helleſpontus ſeptem ſtadijs Europam ab Aſia diuidens, quatuor illic inter ſe conterminas Vrbes habet; in Europa Callipolim, & Seſton; in Aſia Lampſacum & Abydam*. Et cum Plinio in hac ſeptem ſtadiorum latitudine concordat etiam Herodotus adductus. Xerxes autem in hac expeditione, vt refert Iuſtinus: *Primus in fuga, poſtremus in pugna ſemper viſus eſt: in periculis timidus; ſicubi metus abeſſet, inflatus: ante experimentum belli fiducia virium, veluti naturæ*

Pons Xerxis ad Helleſpontum.

ipſius dominus. Et, vt verbo dicam, *Lepus Galeatus*. Similia apud Aemilium Probum in Themiſtocle: Oroſium lib. 11. c. 10. Diodorum Siculum lib. 11. A

Agger Alexandri magni ad Tyrum.

Proponitur tertio loco Agger Alexandri Magni ad Tyrum, cum tenderet in Orientem, vbi mare ac tempeſtas impediens magnos ipſius Alexandri conatus, & moles iactas diſijciens: vbi obſidentium & obſeſſorum animus & obſtinatio pares in impediendo & diſrumpendo aggere falcibus, harpagonibus, & ferreis alijs inſtrumentis. Externa auxilia afferebant Carthaginenſes obſeſſis Tyrijs, quibus illi originem ſuam debebant. Ac demum ijdem Carthaginenſes ad humanas victimas rebus deſperatis confugerant: & cum nequicquam proficuiſſet fortitudo & amor patriæ Tyriorum; inclyta tandem illa ciuitas ab Alexandro ſeptimo menſe quam oppugnari cœpta erat, capta eſt. Vrbs & vetuſtate originis, & crebra fortunæ varietate ad memoriam poſteritatis inſignis. Atque hæc ex Aggere Alexandri; cuius ope Tyrus capta eſt: vt exactè, & purè diffuſè ſcripſit Q. Curtius.

Pons Pyrrhi ab Hydrunte.

Referam quarto de Ponte ab Hydrunte Italiæ ad Apolloniam Græciæ pertingente opus Pyrrhi Epirotarum Regis, vt refert Plin. lib. 3. c. 11. Poſtea etiam Varronis conceptum animo, decretumque in bello Piratico, ex L. Floro. Sed neque ipſum Varronem, neque Pyrrhum alijs curis impeditos, ab inſtituto opere deſtitiſſe; vera autem & vnica cauſa fuit impoſſibilitas. B

Scipionis Africani ad Carthaginem.

Quintam adducemus molem Scipionis Africani Minoris ad Carthaginem, defendente vrbem Aſdrubale, in qua triginta millia ſelectorum militum erant, vt recluſis aditibus annonæ ſubuentione priuaret, atque inde ad deditionem cogeret. Obſeptis omnibus terreſtribus itineribus reſtabat portus. Produxit ergo in mare longum Aggerem ab ea tænia, quæ inter ſtagnum erat, & mare; atque os portus protendit, poſtea ſaxa grandia ita deiecit, diſpoſuitque, vt ne fluctibus cederent: ac ita portum clauſit. Porrò Aggeris illius latitudo in ſuperficie erat pedum xxiiij. in fundo verò erat quadruplo maior. Id opus quamuis ab initio Pœni deriderent, tandem territi aggreſſi ſunt diuerſa portus parte fodiendo aperire os aliud, quò nullus agger pertingere poterat propter maris altitudinem & vim ventorum ſæuientium. Atque hæc quidem Appianus Alexandrinus lib. de bellis Punicis. C

Cleopatra ad Pharos.

Sexto ſupponendum quod Cleopatra Aegypti Regina Ptolemæi Aulete filia: quoniam inſula Pharos Rhodiorum obnoxia erat vectigalibus. Fœmina callida in fraudes, ſolemnium ſpecie feriarum publicanis ſecum ad ſuburbana perductis, opus iuſſerat nimia celeritate ſeptem dierum, totidemque ſtadiorum: molibus iactis in mare Pharum continenti Alexandriæ iunxit: quo cum vehiculo ingreſſa, inquit: *Errare Rhodios flagitantes Portorium Inſularum, non continentis*. Refert Ammianus Marcellinus lib. 22. agens de Cleopatra.

Iulij Cæſaris ad Brunduſium.

Septimo ſuccedit opus Iulij Cæſaris ad portum Brunduſinum. Reperijt Cæſar Pompeium remanere Brunduſij cum cohortibus xx. forſan quò facilius inde omne Adriaticum mare cum extremis Italiæ partibus, regionibuſque Græciæ in poteſtate haberet: exitus Brunduſini portus ille impedire inſtituit; cuius portus fauces anguſtiſſimæ cum eſſent, molem atque aggeres ab vtraque parte littoris iaciebat. Contra hæc Pompeius turres magnas erigebat, & omni genere telorum ad opera Cæſaris appellebat, vt rates prærumperet, & opera diſturbaret: ſed prope dimidia parte operis à Cæſare effecta, diebuſque nouem in ea conſumptis: Pompeius ſiue operibus Cæſaris permotus, ſiue etiam quod ab initio Italia excedere conſtituerat, profectionem parare inſtituit: vt refert idem Cæſar lib. 1. de Bello ciuili. D

Caligula Imp. ad Baianum.

Libet octauo referre Caligulæ amentiam intra ipſa maria ad pontem Baianum; ſed cum à Puteolis orſus eſſet, incertum eſt deſieritne ad Baias, an ad Puteolos; vt prolixe refert Dio lib. 58. totam illius vanitatis hiſtoriam: & à Baulis ingreſſum ſcribit, & egreſſum ad Puteolos: Ioſephus Antiq. Iudaic. lib. 18.

A lib. 18. cap. primo a Puteolis pontem ducit ad Miſenum. Audiamus etiam Suetonium ibi: *Nouum prætereà & inauditum genus ſpectaculi excogitauit: nam Baiarum medium interuallum Puteolanas ad moles trium millium & ſexcentorum ferè paſſuum ponte iunxit, contractis vndique onerarijs nauibus, & ordine duplici ad anchoras collocatis, ſuperiectoque Aggere terreno, ac directo in Appiæ viæ formam. Per hunc pontem vltro citroque commeauit biduo continuò. Primo die phalerato equo, inſignisque quercica corona, & ſecuri, & cetra, & gladio, aureaque chlamyde: poſtridie quadrigario habitu, curriculoque biiugi famoſorum equorum &c.* Exagitat ſtultitiam iſtam Seneca lib. de Breuit. Vitæ, ibi: *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar periit ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſime ferens; quod decedebat Populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſupererant; dum ille Pontes nauibus iungit, & viribus Imperij ludit; aderat vltimum malorum obſeſſis quoque alimentorum egeſtas. Exitio pene ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi & exteri, & infeliciter ſuperbi* B *Regis imitatio.*

Nono memoranda moles proponitur modò Maximiani Auguſt. ad Geſſoriacum, quod nunc Bononiam in Gallia appellamus; nam Oceano obiecta fuit in Portu Gallico aduerſus Carauſum Archipiratam, qui ſumpta purpura cum aliquot Romanis legionibus Geſſoriacum inuaſerat; ſedemque illic belli aduerſus Conſtantium poſuerat, quam facilis illic futurus eſſet ex Britannia ſociorum eiuſdem Piraticæ conſpirationis appulſus. Hinc coactus Maximianus Imp. maritimam vrbem illam obſidere; & actis in portu roboribus, quorum vicinæ ſyluæ ſuppeditabant; ita viam obſtruere; vt neque ſubſidia ex Britannia, neque commeatus obſeſſis afferri vllo modo poſſent: vnde portus occluſus victoriam inde ſpontè patuiſſe, vt ſcripſit Panegyriſtes eius temporis ad Maximianum Imp. *Maximiani ad Geſſoriacum. Imp.*

Adducam decimo Aggeres Hollandiæ & Zelandiæ (a me in itineribus earum regionum inſpectos) Nulla eſt autem toto Orbe regio Oceani C furentis æſtibus æquè expoſita, & præſidio Aggerum munita atque Hollandia & Zelandia. Facit hoc ſoli ſitus depreſſior, maximorum amnium Rheni, Moſæ, Vahalis, & Scaldis amplitudo ingentem ſecum aquarum copiam trahentium, ad quorum oſtia Inſulæ illæ ſitæ ſunt: nam cum Oceanus intumeſcit, quod bis fit xxiv. horarum ſpatio, ſiſtuntur aquæ illorum fluminum, & maiori vi retroaguntur ſuo incremento, terras vicinas inundaturæ: eſt enim tunc mare terris altius, & amnes tumefacti, ſi perruptis obicibus ſe in regiones effundant, ſternunt omnia. *Aggeres Hollandiæ & Zelandiæ*

Sed Aggerum in vniuerſum plura ſunt genera: & præcipuè quidam iacti ſecundum vndarum vltro vtroque decurrentium lapſum, quos aquæ non directè impellunt, ſed tantum ſtringunt: eiuſmodi ſunt Aggeres Nili in Aegypto, Ligeris in Gallia, Vahalis, Leccæ, Moſæ, Rheni in Hollandia, Scaldis in Flandria & Brabantia, &c. Alij vero fluctibus decurrentibus opponuntur, eoſque ſiſtunt. Tales ſi obijciantur mari, debent vim eius omnem excipere, & in ſummis eam tempeſtatibus retundere. Eſt quoque ter- D tium Aggerum genus; cuius non niſi in bello ad vrbes maritimas obſidendas vſus eſt; ne ex mari ad obſeſſos cibaria, milites, arma, aliaque eiuſmodi deferantur; vtque obſeſſi longa fame preſſi ad deditionem tandem cogantur; quod ſi formam ſpectes, poteſt Tranſuerſarium nominari, quia non ſecundum littus, ſed tranſuerſim in mari agitur, vt infra de Aggere ad Rupellam diffusè dicemus.

Eſt aliud Aggerum genus procurrens in mare, quoties æſtus aquarum mutato alueo in aliquam partem violentius incumbit, vt permultos habet Zelandia, quibus ingentes lacus exſiccati ſunt; & præſertim Baneſtra in Friſia Occidentali, & alij plurimi. Neque enim putandum, eam ſemper

fuiſſe faciem illarum regionum Septemtrionalium, quæ nunc cernitur; aut ſubitò ex forma illa priore, & neglecta in hanc, quā nunc videmus, cultiſſimam & amœniſſimā tranſiuiſſe, ſed multo tempore, magno labore, immanibus impenſis, ſumma vigilantia ad hanc recentem formam opus fuit. Neque dubium eſt, quin depreſſior fuerit olim Batauici ſoli fundus; ita ſcilicet auctæ ſunt terræ, & priori ſolo quaſi inducta veluti cruſta, quam poſtea aggeribus munitam eodem ſtatu conſeruarunt: ſed inter cæteros, quos incolarum induſtria extruxit; eſt locus in Hollandia nuncupatus Sylua Canina, qui quamquam eminentis artificij, Oceani tempeſtatibus quaſi miraculosè videtur ſuccubuiſſe. Quo fit vt, qui nunc nauibus in huiuſmodi æſtuarijs pleno mari vehuntur, videant interdum cum ſtupore arua, ſegetes, paſcua, ipſaque arborum cacumina infra ſe trans aggerem ſita: quique intra aggerem degunt, ſuſpiciant maria, & naues ſupra ſe poſitas. Nec ſit Regionibus illic integris perdendis via certior quam perfoſſio aggerum, quæ ſiue tempeſtate fiat, ſiue malitia humana, indubitatum exitium adfert: nec vis humana eſt, quæ poſſit obſiſtere. Hinc inundationes agrorum, villarum, vrbium, & pagorum, cuiuſmodi non ſemel in Hollandia, & Zelandia factas narrant hiſtoriæ; de quibus inter cæteras refert Ludouicus Guicciardinus in Deſcriptione Inferioris Germaniæ anno Chriſti MCCCCXXI. extra Durdrechtum duo & ſeptuaginta pagi perrupto aggere vna eluuione merſi ſunt, hauſtis centum prope hominum millibus.

Nota.

Verum quia, vt dixi, in regionibus prædictis ſitus maris aggeribus retentus perſæpè altior eſt terræ ſitu profundiori, vt propterea non ſufficiat aggerum præſidium, quin ex profundo terræ mari adiacentis aqua continuò ſcaturiat, intumeſcat, & terram iam inde exſiccatam inundet, & iterum ſubmergat. Hinc ab ingenioſa incolarum induſtria facta in multis locis congerie aquæ ſcaturientis ex profundo terræ: eamdem illam aquam deinde è campis molis aquaticis educunt, quæ vento continuò impelluntur (ſicuti nos vulgari ſermone diceremus Molini à vento) quarum impetu aqua in altum elata, illam deinde ad mare tranſmittunt: & inde aggerum præſidio, & molis aquaticis præſertim campi illi, qui iam ſæculis præteritis à fluminibus & mari inundabantur & ſubmergabantur; hodie tali artificio & induſtria deſiccata fructum perſæpè centuplicatum reddunt. Mirabile viſu, & auditu; vt idem refert Plinius de fertilitate Aegypti lib. 18. cap. 10.

Molis aquatica.

De Pontina Palude, eiuſque Exſiccatione. Cap. XVII.

NON multum abſimilis naturalibus Hollandiæ & Zelandiæ campis eſt in præſens Pontina Palus ad mare Tyrrhenum adiacens: intra Rutilos & Volſcos ſe extendens; ſeu intra Ardeam, Antium & Terracinam; in cuius medio Circeum promontorium reperitur. De qua referam aliqua ex relatione habita à Petro Bertio viro eruditiſſimo, & Lutetiæ Coſmographiæ Profeſſore eminentiſsimo; cui dum vixit, intima adſtrictus familiaritate fui in Gallia.

Pontina Palus, vel Pontinæ Paludes (ſunt enim plures in vnum collectæ) nomen habent ab vrbe Pomeria. Eas faciunt flumina exundantia, Amaſenus præcipuè, & Vfens, quæ ſe in ſolum depreſſum effundunt; iuuat & Numicus, de quo Virg. Aeneid. ſeptimo: *Et fontis ſtagna Numici*. Et Aſturius, de quo idem: *Aſturium iacet atra palus*. Iuuant & imbres, quorum aquæ ex Albano, Vellitre, viciniſque montibus in illa loca decurrunt; cumque non habeant, quo ſe exornerent, putreſcunt in iſtis paludibus, & aerem

A & aerem inficiunt. Vt autem de huiuſmodi Paludum exſiccatione dicamus.

Ridiculum eſt quod ſcribit Plinius lib.26. cap.4. *Siccentur hodie Aethiopide herba Pontinæ paludes, tantumque agri ſuburbanæ reddatur Italiæ.*

Tentarunt exſiccare Corn. Cethegus. Eptom. Liuij lib.46. *Pontinæ Paludes à Cornelio Cethego Conſule, cui ea prouincia euenerat; ſiccatæ: agerque ex ijs factus.* Inciderat autem eius Conſulatus in annum ab V. C. 594. qui fuit ante Chriſtum 156.

C. Cæſar poſtea idem tentauit, Suetonius capit.43. *Siccare Pontinas Paludes deſtinabat.*

Auguſtus. Horat. de arte Poetica: *Sterilíſue diu Palus, aptaque remis vicinas vrbes alit, & graue ſentit aratrum, Regis opus.* Vbi commentator vetus plenius id explicat.

Traianus, Dio lib.68. *Per Pontinas Paludes viam ſaxoſtrauit, extruxitque iuxta vias ædificia, pонteſque magnificentiſſimos fecit.*

B Decius quidam Patricius ſub Theodorico Gotho Rege Italiæ. Caſſiodorus lib. 2. Variarum Epiſt. 31. 32. Teſtatur idem marmor repertum Terracinæ.

Sed iſtorum opera non ſuffeciſſe docuit experientia. Credo quia non fuerunt à poſterioribus continuata & conſeruata. Certiſsima ratio foret, ſi aggeſtu terræ munirentur fluminum ripæ, ne exundarent, quod quidem leui opera fieri poſſet: tum præfatis molis aquaticis humor educeretur è campis, actis etiam in eam rem foſſis inciſilibus; ſicuti fit per vniuerſam Hollandiam, vbi molæ aquaticæ vento impelluntur: moles autem illas oportet non eſſe temporarias, ſed perpetuas, quarum agitatio nunquam intermitteretur. Ad eam & ad aggeres faciendos conſtituendus eſſet Magiſtratus cum Quæſtore, & Scriba; quorum eſſet ſingulis diebus inſpicere Aggeres, Molas, Foſſas; & exigere pecunias ab ijs, qui Aggeres ibi haberent, eaſque conuertere in conſeruationem agrorum exſiccatorum, ne noua inundatione C mergerentur. Exſiccatis hoc modo Paludibus ceſſaret noxius & peſtilens aer, qui æſtiuis menſibus loca iſta reddit inacceſſa. Proinde etiam hiberno tempore potiſſimum incumbendum operi: & inde quicquid immani ſumptu, & ſummis laboribus efficeretur ad exſiccandas huiuſmodi paludes, centumplicatos fructus deducendos poſſe ſperari ex huiuſmodi exſiccatis paludibus, non eſt incompertum; vt de ſimilibus terris in Hollandia annis elapſis iam ego cognoui. Namque hominum cultura manſuefactus ager, ſalſugine partim imbribus percolata, partim ſole, & ventis excocta; partim etiam foſsis & canalibus educta, magno cum fœnore ſemina caperet; & tantus inde prouentus accederet ex frumentorum collectione, & animalium paſcuis, cæteriſque fructibus, vt non ſolum hæc ad Vrbem ſuſtentandam, verum ad exteras regiones eadem tranſuehenda cum maximo prouentu ſuppeditarent. Quæ maximè Romanorum Principum animos excitare deberent ad opus tale aggrediendum.

Tranſcurrit per Pontinam Paludem VIA APPIA, opus Appij Clodij D Cœci. Ducens Roma Brunduſium, & nunc magna ex parte Paludibus merſa eſt. Quamobrem Roma Neapolim proficiſcentibus ad læuam verſus Terracinam in editiora deflectendum eſt. Strabo ad eam foſſam fuiſſe ſcribit, quæ paluſtribus & fluuialibus impleta aquis nauibus patebat, ac noctu maximè nauigabatur: vt qui nauem veſpere intrarent; nunc egreſsi Appia reliquum iter conficerent, Sed & interdiu mulos ait per eam foſſam naues loris trahere ſolitos. Vide omnino Horat. lib. 1. Satyr.5.

Fuit autem hæc Via ſumptuoſo opere facta elegantium lapidum compagine artificiosè compoſita; vt ad decimum quemque pedem, quæ pertica vetus fuit, & noſtros pedes 12. efficit; lapides ſinguli medio pede præ cæ-

teris eminerent, ac decem pedum menſuram demonſtrarent. Latitudo Viæ A
erat eadem.

De Aggere ad Rupellam à Chriſtianiſs. Ludouico XIII. Cap. XVIII.

ATque hactenus quidem plurimorum Principum & Romanorum potiſ-
ſimè ſpectauimus opera diuerſis orbis locis ad mare extructa: Agge-
rum, inquam, moliumque diuerſas ſpecies: alibi quippè iniecta ſunt in mare
ſaxa & arbores ad claudendum fretum, & iungendas continenti Inſulas: alibi
pontibus mari impoſitis, alijſque eius generis operibus, vt ingenioſa neceſſi-
tas, vel luxus ditioribus ſuaſit.

Supereſt, vt Aggeres à Chriſtianiſs. Ludouico XIII. Franciæ & Nauarræ B
Rege portui Rupellano iniectos inſpiciamus (cum ego illius obſidioni octo
menſium ſpatio interfuerim apud fel.mem. Io.Franciſcum Card.à Balneo tunc
Nuntium Apoſtolicum apud illam Maieſtatem.) Hi vero præ cæteris Ag-
geribus egregium & ſingulare habebant, quod tranſuerſim per ſinum ipſum,
ſiuè portum acti ſunt; quod non flumini, non mari Mediterraneo, ſed ipſius
Oceani furoribus, & inclementiæ oppoſiti, rabiem atque impetum eius ex-
ceperunt; quod non ad tuendam regionem, ſed ad obſidendam vrbem, &
impediendos aditus exituſque vltro citroque commeantium inuenti fuerint:
demum quod teli hoſtilis iactui, dum aggeres ſtruerentur, continuò Galli
eſſent expoſiti; tum ab obſeſſis Rupellæ, tum ab Anglorum claſſe, dum in
mari ſuppetias erat ipſis obſeſſis allatura. Ad tales aggeres quoquo te vertas
terrarũ,& rerum præteritarum memorias luſtres; nũquam offendes opus huic
ſimile: etenim cum Iuſtus Rex Ludouicus ægerrimè ferret ciues ſuos in Re-
ges obſequij oblitos; vt facta cum Anglis coniuratione, externum militem
euocaſſent. Videns ipſe Rex irrita clementiæ conſilia apud homines efferos, C
quibus ad officium adduci poſſent; ſtatuit tandem vrbem munitiſſimam ob-
ſidere; vt cinctam tam diu longa & lenta fame ad deditionem compelleretur.

In Sanctonica prouincia extat Rupella: cuius maris ſinus ante illius por-
tum latitudine ferè MM. paſſuum, ſiuè ſtadiorum ſedecim, qui intra horas
XXIV. bis experitur maris incrementa, & decrementa, vt alto ac pleno ma-
ri ad decem pedes quotidiè adſurgat æſtus; nouilunijs & plenilunijs ad duo-
decim: equinoctijs vero Martij,& Septembris, itemque ſolſtitijs multò etiam
altius. Hunc ergo ſinum Rex, cum terreſtria omnia itinera circumquaque
vallo, foſſa, caſtellis, præſidijſque plurimis muniuiſſet; ſtatuit claudere & Ru-
pellanos exitu, & Anglos aditu prohibere; vt obſeſſi deſtituti cibarijs, quæ
ex Anglia, & aliunde ſubuehi poterant, fame tandem ad deditionem cogerē-
tur. Nec mora, miſſi protinus, qui ſaxa eruerent; ſiquidem naturæ beneficio
plus etiam ſaxorum ex vtriuſque littoris ſolo poſſet erui quotidie, quam ad
Aggeres extruendos requirebatur. Exciti quoque Lutetia Architecti duo,
qui Regis decretum, & eius exequendi modum vehementer probauerunt: D
Inde ingentia ſaxa plauſtris aduecta, longa ſerie in littore vndis nudato du-
plici ordine diſpoſuerunt: poſtea medium interuallum coniectis promiſcuè
per baiulos minoribus ſaxis, leuiterque diſpoſitis impleuerunt. Fecere hos
Aggeres decliues tum verſus Oceanum, tum verſus vrbem: ijdem quoque
trabibus,tigniſque tranſuerſarijs intus opus firmauerunt; vt haberent ſaxa ali-
quid quod totum ſine calce compagem vinciret & ſtringeret. Ad hoc euo-
cati ex Lemouico MM. opifices cædendis, & aptè diſponendis ſine vlla cal-
ce ſaxis adſueti. Milites quoque & ex vicinis pagis agricolæ, baiulorum vi-
cem ſpontè ſubierunt ſpe lucri allecti. Ita intra paucos dies multum promo-
tum

A tum eſt; & quia vrgebat obſidentes incerta Anglorum aduentantium fama, depreſſæ ſunt in mare intra duos Aggeres lix. naues muratæ intus, & valida cæmentatione firmiter obſtructæ, quæ rupium inſtar vim tempeſtatum frangerent, & aditus exituſque impedirent. Hæ poſtea producto longius opere intra ipſam Aggerum ſtructuram comprehenſæ & ſaxis tectæ ſunt, vt continuum & eiuſdem fabricæ opus credi poſſet, niſi quod extantes mali teſtarentur naues ſubeſſe: ſic ingens hæc moles in ludibrium maris eſt ſubſtructa, quam antè rei molitio, ſumptus magnitudo, & frementium vndarum inſani æſtus retardauerant. Nihil autem minus credebant Rupellani, & ipſorum fautores Angli, quam vt aduerſus tempeſtates, furoreſque Oceani Aquitanici Aequinoctionales & Solſtitiales poſſent iſta omnia munimenta ſubſiſtere. Enimuero niſi Deus, cuius in manu ſunt maria, terræ, venti, cœlum, & tempeſtates, mirabiliter Regi optimo adfuiſſet; vt rebelliones & hæreſes punitæ extarent, non potuiſſent iſta Oceani totius violentiam retundere. Dum ergo incaſſum expectant Angli, vt moles Regiæ tempeſtatibus diſijciantur,
B & anxiè nouilunia, plenilunia, ſolſtitia numerant, ſpatium Regi dederunt Aggeres vndique muniendi. Poſtquam verò aduerſus tempeſtates Aequinoctij autumnalis ſtare adhuc aggeres; & præter opinionem ſuam atque omne iudicium humanum continuatas, perfectaſque moles intellexerunt; cœperunt mutatis conſilijs de perrumpendis vi aggeribus, & diſijciendis molibus ſeriò cogitare.

Armatur ergo Anglorum claſſis, & nauium roſtratarum præter incendiarias, & eas quibus machinæ vehebantur diſploſoriæ ad dirumpendum aggerem: hoc interim confoditur in Anglia à Scoto Buckingamius auctor & dux omnium malorum, quæ ab Anglis prouenerunt; ſuffectuſque in eius locum Eſſexius; vt in hac inopinata Buckingamij cæde non apparuerit maior vnquam dextera Dei armata ad defenſionem populi ſui. Apparuit primum claſſis Anglorum menſe Septembri in feſto ſancti Michaelis Archangeli, Franciæ, & totius Chriſtianitatis Tutelaris præſidis: ſeſeque applicuit
C ad promontorium Baienſe. Dici non poteſt quanta tunc fuerit Francorum exultatio, quanta alacritas. Accurſum eſt protinus ex omnibus caſtrorum angulis ad ſpectaculi nouitatem. Erat tunc Nouilunium, mare ſolito altius, ventus etiam fauens. Vidiſſes nobilitatem Gallicam in littore turmatim conſiſtere, militem ordine diſpoſitum, Duces, ac Præfectos in prima acie phaleratos, armis coruſcantibus inſignes. Quin & matronæ, virgineſque nobiles quadrigis vectæ, tanquam ad monſtrum aliquod imbelle eminus ſpectandum in vicino littore conſtiterant. Indignus credebatur Francico nomine, qui tũc arma aduerſus communem patriæ, & Eccleſiæ hoſtem non expediuiſſet. Ignaua etiam caſtrorum turba ſibi temperare nõ potuit, quin & ipſi ad littus accurrerent: ſed ante omnes Rex ſtatura, armis, equo, & lectiſſima primariorum Ducum frequentia conſpicuus, obibat agmina, & ſuos ad fortitudinem dictis exemploque ſtimulabat aduerſus diu expectatum nominis Gallici hoſtem. Simulatque vero in remotiores Galliæ partes, ac præcipuè Lutetiam fama aduentus Anglorum perlata eſt, ſtatim
D vniuerſa nobilitas ad Regem ſuum maxima contentione excurrit: plena erant omnia itinera: creuerunt caſtra Regis intra quatriduum ad decem hominum millia.

Kalendis Octobris ſub horam tertiam pomeridianam pandunt Angli vela & leuatis anchoris componunt ſe quaſi æſtu ſecundo in ſinum ingreſſuri, ſed deſtituens ipſos repentè ventus conſilia eluſit. Nocte proxima mittunt machinas diſploſorias vndecim in claſſem Regis: hæ ex ferreis laminis in amplioris tubi formam aptatis conſtabant, plenæque puluere nitrato ferebantur ſalignis truncis: in medio tranſuerſim erant collocatæ rotulæ, ſimiles ijs, quæ in horologijs conſpiciuntur; ſimulatque machina in ſolidum aliquod

quod corpus impegiſſet, laxatæ rotulæ ignem in puluerem incluſum impingebant; A machina vero diſploſa circumſtantia omnia dirumpebat magno impetu: ſed machinæ iſtæ omnes in obſidentium Francorum poteſtatem venerunt; quarum vna impacta in nauem Regiam, nil aliud fecit memorabile, quam multam aquam in nauem iniecit.

Tertia Octobris commiſſum eſt prælium nauale, in quo poſt multam ferreorum globorum eiaculationem vtrimq; factam, vna Anglicana fulminatrix pertuſa & depreſſa eſt: & puluis tormentarius igne etiam ſub aquis concepto, irritum fecit omnis artificij choragium, vano enim ictu aquas dumtaxat in aerem eiecit. Multi eo prælio Angli periere; è Regijs ſeptem dumtaxat; fuitque etiam hoc ſingulare diuinæ benedictionis argumentum. Interea Cardinalis Richelieù circumſpicere, & in omnes partes prouidere, ne qua ratione Angli vel aſtu, vel vi poſſent ad Rupellanos penetrare. Vigilias, ſtationeſque vbique duplicare; obire loca omnia; aggeres, naues, machinas ordinare: tormenta expedire: milites hortari, & voce & exemplo ad virtutem excitare. B Aggerum ea fuit ratio, quam antè diximus: inter Aggeres vero duæ ingentes naues apertæ planis carinis poſitæ cum tormentis & militibus; vt Anglum ibi ſi fortè tranſitum molieretur, crebra globorum, glandiumque eiaculatione repellerent. In extremis etiam Aggeribus duo erant propugnacula lignea tormentis plena. Ex ipſis quoque Aggeribus duæ vtrimque procurrentes in Oceanum ſtructæ erant moles, inter quas nauibus erat neceſſario proficiſcendum, priuſquam ad aggeres penetrarent. Has autem moles tormentis, & militibus ſclopetarijs Rex ipſe impleuerat. Præterea Directores exercitus ante magnos lapideos Aggeres iactis in fundum ſinus magnis trabibus, quæ tignis tranſuerſim confibulatæ erant, & præacutis ferramentis armatæ, Candelabra has machinas appellabant, quæ nauibus Anglicanis moram inijcerent, quando ſaxeum Aggerem ſuperare tentaſſent. Ingenioſa ſiquidem fuit inuentio, vt à littore maris, vbi has ligneas machinas fabricabant; & vt illæ in dicto fundo maris collocarentur; per funes alligatas illas deducebant; in quarum fundamento, vt ſuper aquas C ſuſtinerentur, alligata erat multitudo doliorum, quæ vacua in ſe non aliud quam aerem ſeruabant: & in locum maris deſtinatum cum machinæ illæ deueniſſent, amotis dolijs, replebantur ſtatim lapidibus quædam arcæ ligneæ ibidem affixæ; ita vt ſtatim machinæ in loco deſtinato mergerentur; ſicut in delineatione vnius ex prædictis machinis inter ſe confibulatis, in ſequenti pagina apparebit.

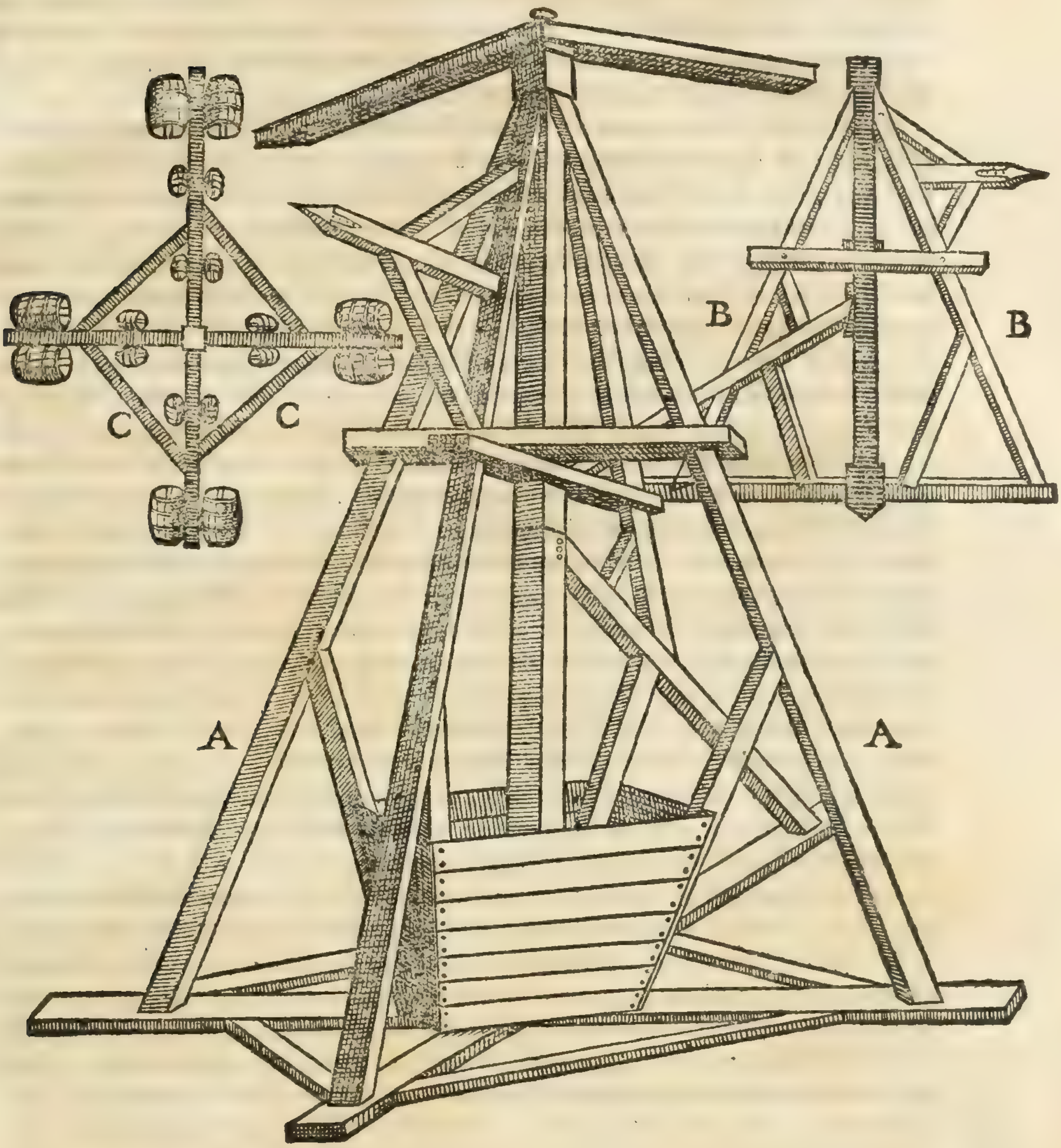
In Oceano autem claſſis Regia excurrebat. Hæc omnia perrumpenda erant ijs, qui Rupellanis obſeſſis laturi erant ſuppetias: vincenda in Oceano claſſis Regia, in ſinu pugnandum cum nauibus roſtratis; & per tormentorũ tonitrua in molibus poſitorum, quas ab Aggeribus in altum diximus procurrere; perque impedimenta ad ipſas aggerum anguſtias penetrandum; vbi ſiue Anglos æſtus deſtitueret, neceſſario pereundũ erat, ſiue non deſtitueret, nouũ certamen ſubeundum cum maximorum ex omni parte tormentorum ictibus.

Rupella ſuperata.

Sed conſultò abſtinuerunt ab iſta conceptione Angli. Hinc Rupellani fame enecti, D irrita videntes ſociorum auxilia, deditionem fecerunt, ſpectantibus è propinquo Anglis anno Chriſti MDC XXVIII. feſto ſanctorum Simonis & Iudæ. Rex capta vrbe in deuictos omni vſus eſt clementiæ genere; vitam quippè dedit rebellibus: ciueſq; qui iam vmbræ & monogrammi erant, totum triduum aduectis in vrbem alimentis, quæ gratis diſtribui iuſſerat, benignè pauit: quorum cibus iam ante per plures menſes non alius ferè fuerat, quam coria animalium decocta, & hominum demortuorum cadauera. Turres, muroſque vrbis præterea Rex diſiecit, ſoloque æquauit, per annos lxx. continuò elaboratos, non alios certè in Europa ſecundos. Sic dedita eſt aggerum iſtorum, moliumque beneficio vrbs, quæ Regum

Fran-

A

B

C

B Trabes magni, lignis tranſuerſim confibulatis, & præacutis ferramentis armatæ, quæ nauibus Anglicanis moram inijcerent, quando ſaxeum aggerem ſuperare tentaſſent.

C Baſes ſeu fundamenta prædictarum machinarum, quibus alligata erant dolia, vt ſuper aquas ſuſtinerentur.

A Icon vnius ex prædictis machinis inter ſe colligatis, quæ in locum maris deſtinatum ad ſummerſionem cum deueniſsent, amotis dolijs replebantur lapidibus arcæ ligneæ affixæ, vt facilè in mare immergerentur.

D ———————————————————

Franciſci Primi, Henrici Secundi, alterius Franciſci, Caroli Noni, Henrici Tertij arma deſpexerat.

Fuit miraculo proximum, ſaxa ſine vlla alia cęmentatione compoſita, & ruſtico opere congeſta potuiſſe tam diu furentibus Oceani vndis, & ventorum flabris obſiſtere. Aggeres enim iſtos non quotidiani æſtus, non Aequinoctialia Veris & Autumni incrementa, non Nouilunia, non Plenilunia; quibus ſupra quotidianum modum ſolent maria intumeſcere, ruperunt: ſimulatque autem vrbs deditione venit in Regis poteſtatem; ſtatim veluti ex condicto pars eorum aliqua deſilijt: mox etiam maior abrupta eſt, ac tota tandem

tandem diſſoluta. Nec dubium eſt, quin ſi aliquot menſibus ante illud accidiſſet, Angli obſeſſis ſuppetias ferre potuiſſent, & difficiliorem reddere vrbis deditionem, Regiſque conſilia retardare: ſed pugnauit pro Rege ipſe etiam Oceanus; ſicut & mare Rubrum poſt tranſitum Populi Iſraelitici rediјt ad naturam ſuam, & Pharaonem cum Aegyptijs hauſit. A

Poteram hic finem operi de Aggeribus imponere: ſed mouet me argumenti affinitas, & præſentis temporis ſtatus. Quod quamuis ignauæ plebi videretur profuſa Ludouici Regis impenſa in obſidenda Rupella, quæ excluſis muris & arcibus munitis ad eiuſdem defenſionem; intus tamen non apparebat in ea munditia aliqua, nec ædificiorum ſplendor, ſeù aliud decorum: At vero exitus ex illa victoria magnos demonſtrauit euentus à dictis molibus & Aggeribus excitatos. Quoniam vix capta vrbe, rebelles qui per totum Galliarũ Regnum vbique munitas vrbes & caſtra plurima occupata tenebant; cum defeciſſet illis Rupella munitum maris refugium & aſylum; ſtatim apertis ianuis Regi eorundem claues obtulerunt. Inde Rex per duas vices media hieme conſcenſo equo cum exercitu ſuo, ac æneis tormentis ad eiaculandos globos ferreos vi pulueris nitrati, ſecum illa ducens, Alpes per Sabaudiam tranſcendit & ſubalpinas regiones penetrauit; vbi Pinarolo recepto iam Galliæ debito, ſuppetias attulit Mantuæ Duci, ne Arx Caſalis in Monte Ferrato in poteſtatem exterorum Regum deueniret. Poſt hæc autem Ludouicus Rex Lutetiam reuerſus, Germaniam ferè totam deuaſtari permiſit: Lotharingiam, Alſatiam cum alijs adiacentibus prouincijs apprehendit. Vlterius in Belgio, & Flandria quot vrbes & arces idem Rex eſt conſecutus; & in Arteſia potiſſimè illius caput Atrebatum immenſis arcibus ad ſui defenſionem debellauit. Reticeo quod in viſcera Hiſpaniarum irrumpẽtia Francorum arma, primum Perpinianum, dein Cathaloniam apprehenderint; & vt Portugalliæ Regnum à Catholico Rege alienaretur, eadem Galliarum arma inſteterunt. Nec hoc ſatis, cum Galliæ claſſis maritima anno MDCXXXXVI. obſediſſet Orbetellum ad Regem Catholicum pertinens; & cum in illius obſidione Galli defeciſſent; non multos poſt dies eadem Galliarum claſſis magis munita ex Prouincia in Italiam reuerſa Plumbinum ac Portum Longonem eſt conſecuta; quod quantum hoc releuet, euentus Neapolitani Regni hoc teſtantur. Hinc quãtæ molis eſſet Rupellã à Frãcis ſubiugari, ex iã dictis facilè dignoſces. B C

Faxit Deus vt tot Francorum victoriæ contra Catholicos præcipuè hucvſque conſecutæ, amotis ciuilibus diſcordijs, ac etiam ſecuta inter Chriſtianos Principes vniuerſali pace; vertantur tandem cõtra Othomãnum Tyrannum in partes Orientales; ac etiam contra Sectarios Septemtrionales: & Chriſti vexillum vbique propagetur; vt fiat vnus Paſtor & vnum Ouile.

Vnde & à quo fonte prouenerint Opes Romanorum? Cap. XIX.

SEd vnde iam digreſſi ſumus, reuertamur ad Romanorum opes, & vnde illæ tam immenſæ prouenerint? In hoc ſupponendum eſt nobis, quod theſauri coaceruentur ſubditorum Tributis ampliſſimis; Regionum vectigalibus certis; Regum & amicorum muneribus cumulatiſſimis; hoſtium ſpolijs, prædaque opulentiſſima; ac etiam ex maris claſſibus aurum, argentum, & merces afferentibus. Hæc, inquam, omnia in immenſum ſuperabundaſſe in Regno Salomonis, vt ex Sacro textu 2. Paralip. & latè Pineda in tractatu de Rebus Salomonis lib. 4. per totum. Quarum Iudaicarum diuitiarum comparatione, quæ portentoſæ erant, omnia Chaldæorum, Perſarum, Græcorum, & Romanorum æraria nullius ferè momenti fuiſſe videntur. D

Opes Salomonis à quibus deprædatæ?

Salo-

A Salomon autem potentiſſimus Hebræorum Rex; cum debitum naturæ ſoluens, exceſſit è vita; & imminutus à prudentia Roboam, vt Eccleſiaſt. cap. 47. verſ. 28. pro eo regnauit, cuius Regni anno quinto, vt in ſecundo Paralipom. cap. 12. verſ. 3. *Aſcendit Seſac Aegyptiorum Rex in Ieruſalem, quia peccauerunt Domino, cum centum viginti curribus, & ſexaginta millibus equitum, nec erat numerus vulgi, quod venerat cum eo ex Aegypto, Libyes ſcilicet, & Troglodita, & Aethiopes:* acciti fama theſauri Hieroſolymitani, nec prius obſidionem ſoluerunt, quam penè exhauſto Hieroſolymitano theſauro: & infra verſ. 9. *Receſſit itaque Seſac Rex Aegypti ab Ieruſalem ſublatis theſauris domus Domini, & domus Regis, omniaque ſecum tulit, & clypeos aureos, quos fecerat Salomon.* Ecce quò iam cœperunt abire theſauri Dauid & Salomonis. Quanta autem hæc præda fuerit, videtur explicaſſe Ioſeph lib. 8. Antiquit cap. 4. *Aſportata innumera auri, & argenti multitudine, ac ne ſcrupulo quidem relicto, detraxit etiam aurea ſcuta & clypeos &cæt.* Et hæc prima Dauidici & Salamonici theſauri diuiſio.

B Vlterius anno Regni Aſa decimo, Zaracus Aethiopum Rex cum maximo item exercitu ducens peditum nongenta millia, equitum vero centum millia, adiunctis trecentis curribus, vt auctor eſt Ioſephus. Acciti etiam ipſi fama theſaurorum Templi & Vrbis Hieroſolymitanæ: quanquam nulla ſacrarum opum facta diuiſio ſit.

Achab paulo poſt regnante, Adadus Syriæ Rex contractis è toto Regno copijs, & adſcitis vltra Euphratem triginta duobus ſocijs Regibus contra Iſraeliticum Regem properauit; vt victo Achab facilius Hieruſalem occuparet, Templum opibus & theſauris ſpoliaret: quamuis optato fine Barbari fruſtrati, & mutuis vulneribus ſeſe inuicem inuadentes obſidionem ſoluerint. Quare direptis opulentis prædis, captis equitibus & curribus Adadi; demum in Samariam reuerſus Achab deletis centum viginti ſeptem millibus hoſtium.

Mox centeſimo circiter anno poſtquam à Seſac Aegypti Rege ſpoliatum C eſt Templum; iterum ab Azaele Damaſci Rege Hieroſolymam obſidente, cõterritus Ioas; omnes theſauros Dei, priorumque Regum exhauſit, & cum eis detracta templo donaria miſit in Syriam, tanti pacem redimens; & præterea etiam Vrbem expoliarunt. Sennacherib Aſſyriorum Rex regnante Ezechia, Vrbem cum eſſet aggreſſus, non prius diſceſſit, quam trecenta talenta argenti & triginta auri à Rege accepiſſet, vt ex Ioſepho lib. 9. cap. 8. Et hæc initia ſunt doloris ad futuram Templi ruinam.

Poſtremo; ac ſi nihil huc vſque detractum fuiſſet à ſacro Templo, ſacra Vrbe, ſacra terra poſt tot tantaſque prædas: ſub Sedechia Rege Nabuchodonoſor capta Vrbe, expoliato auguſtiſſimo orbis templo, contractis æneis, aureiſque columnis, ferro flammaque Vrbe, ac Templo conſumptis; tantam inde auri copiam in Babylonem exportauit ex tota eaque opulentiſſima Syria, tot ſæculis congeſtis opibus, vt vix explicari valeat: tantiſque opibus Babylonios, Chaldæoſque ditauit, tanta auri ſumma ſuum omne Regnum compleuit; quibus opibus in toto Regno opulentiſſimo Hebræi fruebantur ſumma D pace iam gaudentes: vt nõ immerito Sanctus Vates Daniel cap. 2. verſ. 38. poſt eam prædam dixerit Nabuchodonoſori: *Tu es caput aureum*, vbi figurate Regem pro Regno aureo ob infinitam auri copiã ab Hieruſalem & Syria reportatam.

Regnum Aſſyriorum.

Cuius rei gratia proponenda nobis eſt ante oculos diuina eiuſdem Nabuchodonoſoris Regis Viſio admirabilis ſtatuæ: cuius ſtatuæ *caput ex auro optimo erat: pectus autem & brachia de argento: porrò venter, & femora ex ære: tibiæ autem ferreæ*, vt in dicto cap. 2. & diligenter ſimiliter attendenda Danielis interpretatio. Nam cum Nabuchodonoſore loquens, inquit: *Tu es caput aureum: & poſt te conſurget Regnum aliud minus te argenteum: & Regnum*

K *tertium*

tertium aliud æreum, quod imperabit vniuerſæ terræ: & regnum quartum erit velut ferrum. Qua explicatione per Regnum aureum Chaldæorum Imperium denotari; per argenteum Perſarum regnum; per æreum Græcorum Monarchiam; per ferreum denique Romanum Imperium deſignari manifeſtum eſt. Quare non eſt in hoc immorandum. A

Aſia dives poſt captamHieruſalem. Hinc Aſia omnis alioquin diues, ditior ſupra modum effecta eſt; hinc Aſiani luxus eſſe cœpit exordium. Itaque ex vna Hieroſolyma tanquam ex vberrimo fonte infiniti penè auri torrentes totam Aſiam inundarunt: hinc deinde in diuitem Aſiam totus orbis conſpiraſſe viſus eſt. Et primo quidem Cyrus Perſa, qui Chaldæis Regnum eripuit, vt refert Plinius lib. 33. c. 3. deuicta Aſia auri pondo triginta quatuor millia reportauit, præter vaſa aurea; argenti vero quingenta millia talentorum; & craterem Semiramidis; cuius pondus quindecim talenta Aegyptiaca colligebat. Hinc poſt eam victoriam, prædaſque ingentes, tantus item in Perſarum Reges luxus irrepſit; vt ad caput cubilis Regij conclaue poni conſueuerit, in quo erant auri talenta quinque millia, e regione verò argenti tria millia. Itaque non ſine cauſa Perſarum regnum argento comparatur à Daniele, tum quia Perſarum Reges, Herodoto teſte, argentum ferè ſemper, aurum raro Satrapijs tributi nomine imperarunt: tum quia cum Chaldæo regnum Perſarum comparatum, non adeo diues auro fuit. Sacrum enim aurum totis iam ſexaginta annis vſque ad Cyri victoriam in varias regni Chaldæorum prouincias diſpergi, ſubdiuidi, ac diſſipari iam diu cœperat.

Regnum Perſarum. B

Græcorum. Mox conſpiraſſe in Aſianas opes Macedones viſi ſunt, vt ex Curtio lib. 8. Victo enim Dario compilatis ærarijs vnus Alexander accepiſſe traditur centum quinquaginta ſeptem millia abſq; Babylonica præda; & Strabo centum octoginta millia, ac coronas aureas à legatis Gentium miſſas æſtimatione decem millium talentorum auri, vt auctor eſt Athenæus, non adnumeratis militum opibus, quæ tantæ item fuerunt, vt ducenta viginti millia bellatorum armis argenteis vti cœperint, eorumque equi aureis frænis. Et tamen Græcorum Imperium rectè non auro, neque argento, ſed æri comparatur à Daniele: non ſolum ob eloquentiam Atticam, vt benè Pererius exponit, cuius Hieroglyphicum eſt æs; verum maximè, quia his opibus prædictis nihil obſtantibus, ab auro Chaldæorum, & argento Perſarum multum receſſit Græcorum theſaurus; quippè quadringentis annis vſque ad hanc Alexandri victoriam iam diſſipatum, vix tandem minima illius pars in Græcorum poteſtatem redacta ſit. C

Romanorum. Demum in Aſianas opes Romani conſpirarunt: victo enim magno Antiocho infinitas opes cœpit habere Romana Reſpublica: ex Aſia, vt auctor eſt Plin. & M. Tullius, luxus in Italiam penetrauit. Ante id tempus nullus ferè Romanis auri vſus, nulla ſaltem copia: priſci enim Romani in digitis annulos ferreos geſtare ſolebant, nobilitatis & bellicæ virtutis inſigne; vt auctor eſt Plinius lib. 33. cap. 1. Vnde propterea fortè ferro comparantur à Daniele Romani, præter alias cauſas, quas adducit Pererius, ob hanc præſertim, quia opes Romanæ longiſſime ab auro illo ſacro Chaldæorũ, & Perſarum argento receſſerant. Itaque victa Aſia, depoſitis ferreis digitorum annulis, aureos acceperunt, quibus adeo digitos onerare ſolebant, vt minimo digito tres addiderint annulos, quibus paulatim addere cœperunt gemmas exquiſiti fulgoris: mox tanta auri & argenti copia Romanis, alioqui continentibus, eſſe cœpit, vt nullum genus officinæ non argenteum eſſet: menſæ vaſa coquinaria ex argento primum fecit Caluus Orator. Poppæa coniux Neronis delicatioribus iumentis ſuis etiam ſoleas ex auro induit: lecti mulierum non niſi ex argento conflati, triclinia ex argento, lances argenteas ſupra quingentas habuit Caruilius Pollio centenis libris ſingulas, refert Plinius lib. 33. cap. 11. Claudij vero Principis ſeruus Druſillanus quin- D

quenarias

A quenarias lances ex argento, in Triumpho Magni Pompeij Aſia victa allata Romam argentea Phornacis ſtatua, & Mithridatis Eupatoris currus aurei & argentei: paulo poſt aurea item ſtatua, eaque maxima, nulla concauitate, & ſexcenta alia.

Vnus Pompeius Magnus, teſte Plinio lib. 37. cap. 2. Aſia victa tranſtulit Romam alueum cum teſſeris luſorum è gemmis duabus tantis, vt nulla maior, in quibus Luna viſebatur argentea pondo triginta; lecti triclinares tres, vaſa ex auro & gemmis nouem, ſigna aurea tria, coronæ ex margaritis tres & triginta: mons aureus quadratus cum ceruis, & leonibus & pomis omnis generis, circumdatus vite aurea: muſæum ex margaritis, in cuius faſtigio horologium erat: imago Pompeij ex margaritis: datum Reipublicæ mille talentum; militibus ſingulis ſena millia ſeſtertium; præter cætera vaſa ex alijs gemmis.

Ex Aſia ſimiliter emerſit ille mos offerendi victoribus aureas coronas: Hinc Gallogræcos cum viciſſet Manlius, teſte Liuio lib. 20. cap. 18. miſſas B accepit à Legatis coronas ducentas duodecim honoris gratia. In triumpho Cæſaris bis mille octingentas viginti duas, eaſque pondo viginti millium, quadringentorum quatuordecim, ex Liuio dicto lib. 20. c. 14. quarum deinde pondus augere cœperunt; & fuerunt aliquæ pondo ſeptingentorum, aliæ nongentorum, aliæ mille, factæ nimirum ad pompam.

Tanta diuitiarum & opum in Aſia fuit copia, vt bellis ciuilibus ingruentibus paulo poſt Magni Pompeij triumphum intra pauciſſimos annos Caſſius, Brutus, & M. Antonius Triumuir quadraginta millia talentorum collegerint

Quid plura? ex Aſia in vniuerſum terrarum orbem, præſertim Italiam, & Græciam luxus & opes irruerunt; in hanc quidem ſub Alexandro primum; in illam poſt Lucullum & Pompeij Magni triumphum: vt merito ſupra omnium diuitias Hebraicas prætulerimus: cum Hebraicas opes & priores & maiores omnibus fuiſſe demonſtratum ſit à nobis. Et ex hoc C fonte Romanorum diuitiæ prouenerunt; quod nos à principio quærebamus.

Videtis iam quonam abierint Salomonis opes? & tamen ac ſi nihil vſque adhuc ex tam diuiti ſolo ſublatum eſſet à Chaldæis, Perſis, Macedonibus, Romanis; iterum Romana ſitis nedum ſatiari potuit. Audite quid de Gabinio & Piſone duobus Reipublicæ Conſulibus ſatis ſentiat Cicero: *Sat enim alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis, atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri, bellum inferre quieſcentibus, vt eorum veteres illibataſque diuitias in profundiſſimum libidinum ſuarum profundat.* Hæc ille: idque poſtquam hoſtium præda facta eſt Syria.

Quæ cum ita ſint, quiſnam audeat dubitare, quonam abierint Templi & Hieroſolymorum opes? Reſpondere enim vno verbo poteſt ex Templo & vrbe auri partem in Aegyptum à Seſac; vt in lib. 2. Paralipom. capit. 12. verſ. 9. partem in Aethiopiam à copijs Arabum; vt cap. 16. verſ. 2. partem in Damaſcum ab exercitu Syriorum, vt in cap. 21. verſ. 17. partem in Samariam à Ioas, vt in cap. 24. verſ. 23 à cap. 25. verſ. 24. partem denique in D Babylonem à Nabuchodonoſore fuiſſe translatam. Ex his Aſiæ & Africæ regionibus deinde in Perſidem per Cyrum, & in Aſiam vniuerſam: ex Aſia in Græciam ab Alexandro: & in Italiam demum à Lucullo, Pompeio, Caſſio, Bruto, M. Antonio, Gabinio, Veſpaſiano, alijſque Romanis Ducibus & Imperatoribus. Eſt igitur ex his clarum à prima Templi præda ab Aegyptijs facta, vſque ad poſtremum eiuſdem Templi excidium à Veſpaſiano & Tito patratum; aurum & opes illas Hieroſolymitanas in tot tantaſque Regiones diſſipatas, ad Romanos perueniſſe: tantæ ſiquidem molis erat, vt Romanū extolleretur Imperium: & Italia olim Regum domus diceretur, vt Deorum cælum, ex Artemidoro lib. 1. cap. 73. Et quamquam ad noſtra

tempora de his veſtigium non remaneat; nil mirum, quoniam has omnes Hunni, Vvandali, Gothi, Longobardi, & ſexcentæ Barbaræ nationes abſtulerũt; vt infra videbimus. A

De Vrbis & Romani Imperij Declinatione, Deprædationibus & interitu. Cap. XX.

Diximus de fonte, à quo copioſæ Romanorum opes emanauerint; conſequens, vt etiam cognoſcamus de barathro, in quod eædem ingurgitauerint; vt de illis nec veſtigium penè remanſerit. De hoc miſerando exitio Romæ perituræ præcinitur à Sibylla his verſibus lib. 7. Oraculorum:

Roma ferox animi, poſt fracta Macedonis arma
Fulgure perſtringens cœlum, ſed te Deus omni
Robore priuabit, cum firma videberis eſſe, &c. B

Vt in Bibliotheca Patrum tom. 14. pag. mihi 55. Hinc ſumpta occaſione cognoſcemus de cauſis declinati Romani Imperij; videbimus quoque ſucceſſus eiuſdem; ac etiam Vrbis & Romanæ Eccleſiæ calamitates indagabimus. Non negligenda hæc interim mihi, ne quid intactum, neuè inauſum quid tranſiſſe videar. Raptim tamen in hoc mari magno littora tangenda, & eminus proſpectanda oſtentaſſe ſatis erit; cum illa ex ſacris Annalibus cognoſcemus.

Romanorum Imperium longe omnium terra marique latiſſimũ primus Auguſtus Cæſar non ſolum armis opibuſque firmauit, ſed etiam legibus, ac Magiſtratibus exornauit: poſt Auguſtum, Imperium in præceps ire cœpit, quamuis illud bonis reſtituentibus Veſpaſiano, Traiano, & paucis admodum quibuſdam alijs: etenim Monarchia in Tyrannidem vtplurimum vertitur. Poſtremo Diocletianus Imp. ſuperioribus fermè inſtitutis retentis illud noui induxit, quod Imperium alteri Communicauerit, vt proximè ſibi ſuccedentibus C Conſtantio, & Galerio Impp. occaſionem eius Diuidendi attulerit. Quod inſtitutum excipiens Magnus Conſtantinus, ſic ſubinde adauxit, vt Roma ſede Imperio Occidentali relicta, alterum Orientali domicilium ſtruxerit, ac proprios vtrique magiſtratus adiunxerit. Ex hac diuiſione res Romanæ ad id vſque temporis validæ atque magnificæ quaſi infirmiores ac deteriores effectæ; primum occultè labi, deinde apertè præcipitare cœperunt, quouſque ad extremum ipſorum ſiuè ignauia Principum, ſiuè perfidia Ducum, ſiuè potentia hoſtium corruerunt. Hoſtes vero fuerunt Perſæ, Scythæ, atque Germani, qui vltra ipſos Imperij limites, Euphratem, Iſtrum, Rhenumque flumina conſtituti, quotidianis agrorum incurſionibus, atque aſſiduis bellorum contentionibus vtrumque Imperium primo miſerè laceſſarunt, deinde funditus euerterunt. Labefactatum deinde Romanum Imperium ex atrociſſimis præſertim Chriſtianorum perſecutionibus, ac etiam ex Epiſcoporum de fide Chriſtiana diſcordia, vnde Hæreſes proceſſerunt. Quæ mala terras omnes ita complexa ſunt; vt propè nulla remota regio fuerit, quæ non aut homi- D num ſanguine cruentata, aut vrbium incendio deformata, aut fortunarum expilatione exinanita, & atrox ſpectaculum in ſequentes annos exhibuerit. Nos autem ex ijs, quæ in Vrbe Imperij capite maximè geſta ſint, aliqua attingemus.

Igitur Diocletianus cum circa annum Domini 284. electus Imperator a militibus; ac inde poſtquam multis prælijs Carinus Imp. cum Diocletiano cõflixiſſet; demum ille à ſuis proditus, & necatus. Anno autem 286. vt refert Baronius, Diocletianus, Carino ſublato, collegam ſibi Imperij aſciuit Maximianum: cognomentum autem *Herculij* ſibi ſumpſit Maximianus, ſicut &

Communicatio Imperij.

Dio-

A Diocletianus *Iouij*: illique Diocletianus curam concredidit Occidentis, intentus ipſe potiſſimum tutando à Barbaris Orienti. Poſthæc pacatis circumſtrepentibus bellis, ad ſecuram pacis tranquillitatem ambo educti, ac etiam prouinciarum finibus propagatis, publicorum operum ornatui intenderunt, & maximè in primarijs vrbibus ad famam magnificentiæ aucupandam ædificarunt; & ad liberales artes prouehendas Doctoribus ornarunt. Etenim Diocletianus Romæ, Maximianus Carthagine Thermas inſtituerunt: Romanarum quidem admiranda in hunc vſque diem veſtigia immenſam animi Diocletiani vaſtitatem quamdam oſtendunt: quas Maximianus perficiendas ita curauit; vt propterea Chriſtianos miſerè admodum habuerit, cum eos & lapides cædere, & arenas eruere operis eius cauſa coegerit, vt in veteri Sancti Marcelli vita ſcriptum inuenitur. Similiter Mediolani Circum, Theatrum, Templa, Palatium, Porticus, Thermas Romanam magnificentiam æmulantes extruxit, vt refert Auſonius his temporibus proximus: quod etiam Aquileiæ, Brixiæ, Veronæ, & alibi oſtendit.

B Iam pridem vniuerſus pacatus terrarum orbis erat, potentiſſimis Regibus victis, ac bellicoſiſſimis nationibus debellatis, hinc ex antiquo inſtituto triũphus decernitur magnitudini & gloriæ Imperatorum, omnium confeſſione debitus. Inde Diocletianus Nicomedia, Maximianus Mediolano Romam conuenerunt. Ad hanc autem progreſſi Vrbem, infinita occurrentium Romanorum turba circumfuſi Triumphantes inierunt, atque in Capitoliũ profecti ſolemne ſacrificium perfecerunt. Superaſſe autem hanc pompam hilaritate omnes alias, quarum meminiſſe homines poterant. Vrbs nimia rerum proſperitate cæcata vſque adeo luxuria diffluebat; vt ſe in omnium deliciarũ genera intemperanter effunderet; inde ludi magnifici, & ſcænici, & Circenſes adiecti: Cantores autem & ſcænicos artifices in tanto pretio habuerunt, vt huiuſmodi acromata, atque otij liberalis oblectamenta pluris quam Doctos aut diſertos homines facerent: menſas ſic inſtruebant, vt exquiſitiſsimis dapibus conquirendis & conuiuijs intempeſtiuis celebrandis inſana libidine C dies noctesque conſumerent. Ex Plebe autem alij in tabernis vinarijs pernoctabant, quidam aleis pugnaciter contendebant; omnes fermè totos dies in theatris, ac Circis, ludis, muneribuſque dediti traducebant; otium ipſum Imperatorum ſolertia comparatum ad voluptatem non ad virtutem incitamentum habentes. Atque hi quidem mores, licet poſteriores aliquot Imperatores emendare conati ſint, tamen in dies corruptiores, deterioreſque effecti ſunt, quouſque tota Italia otio marceſcente, ac diuturno propè languore torpente Barbari Imperium ex omni parte debile inuaſerunt, ac ſæuiſsimè diſtraxerunt. *Triumphus & deprauati Mores*

His igitur peractis Auguſti ambo Roma exeuntes, eò vnde diſceſſerant, redierunt. Terribilis interim terræmotus, quo Sydon & Tyrus toto terrarum orbe vrbes nobilitatis eximiæ, penè à fundamentis euerſæ ſunt, indicium clarum ingentis iræ Dei ob praua conſilia, quæ Auguſti Romæ in Chriſtianorũ perniciem compoſuerant, ac ſequenti anno executi ſunt.

Hanc Decimam perſecutionis cladem inſtituerunt, quæ omnem terrarum D tranquillitatem prorſus diſpulit: etenim nouem ante hanc Imperatores vexationes acerbiſſimas exercuerunt, Nero, Domitianus, Traianus, Marcus, Seuerus, Maximinus, Decius, Valerianus & Aurelianus: quibus Diocletianus quaſi Decimæ palmæ auidus ſe adiunxit; idque cum collega Maximiano communicauit. Itaque anno Imperij ſuo decimonono Nicomediæ die Paſſionis Dominicæ edictum ſuo & Maximiani nomine propoſuit, idq; toto Imperio diuulgauit, vt Chriſtianorum conuenticula abolerentur, ſcripta cremarentur, Eccleſiæ diruerentur, Magiſtratus honore, ac libertate ſpoliarentur. Hinc iuſtæ Arnobij querelæ aduerſus gentes erupere: *Cur noſtra ſcripta ignibus meruerunt dari? Cur immaniter conuenticula dirui? in* *Chriſtianorum perſecutio.*

quibus

quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis, & venia poſtulatur Magiſtratibus, exercitibus, Regibus, familiaribus, inimicis adhuc vitam degentibus, &c. Neq; multo poſt alio edicto mandauit, vt qui Eccleſijs præſiderent, vbiq; gentiuũ in vincula traderentur, niſi victimas Dijs ritu gentium immolaſſent, ad quod omnibus tormentorum generibus cogerẽtur; quinimo nec vlli quicquam vel vendere, vel emere liceret, niſi paruisquibuſdam ſtatuis vbiq; paſſim collocatis thura prius incenderent: eſſentq; conſtituti circa inſulas, vicos & aquas compulſores, qui neq; moliendi, neq; aquas hauriendi poteſtatem facerent, niſi ijs, qui idolis libaſſent. Quo tempore ope Cromatij V. C. fidei Chriſtianæ cultoris, & Caſtuli Chriſtiani hominis, plerique alij Chriſtiani vna cum ipſo Caio Papa à perſecutione defenſi ſunt; donec proditione Torquati apoſtatæ, tam ipſe Caius quam Marcus, & Marcellianus fratres Diaconi, alijque vtriuſque ſexus varijs cruciatuum & mortium generibus necati ſunt; inter quos Sebaſtianus primæ Prætorianorum cohortis ductor cum alijs plurimis, de quibus Baronius in Annal. Eccleſiaſticis an. Domini 286. ſiquidem ad xvij. millia intra triginta dies comprehenſi, totum propè Imperium ſanguine ſuo infecerunt. A B

Depoſitio Imperii.

Diocletianum deinde triſtis ægritudo, & ex ægritudine certa Imperij deponendi cupido inceſſit: vnde autem id prouenerit? diuerſum auctores faciunt; alij quod alienato animo deſipere incœpiſſet: quidam quod Chriſti nomen ſe deleturum, vti cupiuerat, deſperaſſet, poſtquam ſingularem Chriſtianorum in morte conſtantiam perſpexiſſet. Ille autem magnis rebus à ſe geſtis, tanquam fortunæ obſequijs ſatiatus, poſthac in otio ſe velle viuere, curis publicis vacuus præſetulit, atque huius decreti Maximianum participem fecit, eumque licet reluctantem, obſequi voluntati ſuæ coegit, vt Imperium quod ſecum cœperat, ac ſecum concorditer geſſerat, ſecum item eadem animi æquitate deponeret; quod viuentibus, poſteriſque omnibus plus allaturum erat admirationis quam æmulationis. Diocletianus autem Nicomediæ Galerium, Maximianus Mediolani Conſtantium Auguſtos ex Cæſaribus declararunt 11. Kal. Maij, quo die vigeſimus Diocletiano Imperij annus abſoluebatur. Inde ambo templum Iouis ingreſſi, populis audientibus, ita dixerunt: *Recipe Iupiter Imperium, quod mihi commodaſti, quod ego ita depono, vt reſumpturum non eſſe, ſanctum tuum teſtatus numen, adiurem.* Atque his dictis protinus ipſi ſe Imperij inſignibus, ſtupentibus hominibus potius quam probantibus, exuerunt. His actis Diocletianus inde Salonam in patriam, Maximianus in Lucaniam, vitam in otio traducturi, ſe contulerunt: memorabile exemplum poſteris moderati animi prodituri, niſi quam laudem virtutis bene gerendo Imperio pepererunt, eam iniuſtè Chriſtianos vexando corrupiſſent. Noua certè hæc duo in eo contigerunt, quod *Primus Imperium & communicauit, & poſuit*: vt Oratores dixerunt. Elapſis deinde aliquot annis Diocletianus iam ſenex reſcriptis minacibus à Conſtantino Imp. acceptis, quibus increpabatur Maxentio fauiſſe, & adhuc Maximino fauere; necem dedecoroſam ſuſpectans, venenum hauſit. Ac inde miſerè cruciatur & moritur, vt referunt Annales Eccleſiaſtici. C

Diuiſio Imperii.

Conſtantius inde & Galerius Imperium, quod commune Diocletianus & Maximianus habuerant, nouo exemplo inter ſe diuiſerunt. Conſtantio Italia, Africa, Gallia, Hiſpania, & Britannia contigit: Galerio Aſia, Oriens, Aegyptus, & Illyricum. Conſtantius inde in Galliam, Galerius in Pannoniam abijt ad tuendos limites, qui violabantur à barbaris; & ſuas quiſque prouincias longe diuerſa inter ſe ratione gerere inſtiterunt. Nam Conſtantius, ne cui Chriſtianorum Religionis gratia noceretur, edixit: Galerius incœptam perſecutionem in omnibus ſuis prouincijs crudeliter exercere perrexit. D

Anno 334. vt referunt Annales Eccleſiaſtici Magno Conſtantino Imperatore

A tore Conſtantij F. ſe in omnibus perfectiſſimum Chriſtianum exhibente; cum more patrio feſtus apparuiſſet, quo in Capitolium aſcendendum erat; ipſe eum aſcenſum verbis contumelioſis inſectans re diuina proculcata, Senatus atque Populi odium incurrit. Cumque profectas ab illis execrationes ægrè ferret; Vrbem quamdam Romæ parem quærebat, in qua Palatium Imperij ſedem ſibi conderet. Itaque poſt antiquum Ilium, eo relicto Bizantium conceſſit; cuius vrbis ſitum admiratus, eam quammaximè ſtatuit amplificandam, ac idoneam, vt Principis in ea domicilium eſſet. Ferunt etiam per viſum noctu à Deo monitum, Bizantium delegiſſe; ad quæ fortaſſe alluſit Iuſtinianus, cum dixit: *Conſtantinopolitanam vrbem melioribus auſpicijs eſſe ædificatam, quam veterem Romam*. Vt refert Baronius anno 324. vbi Spondanus num. 31.

Tranſlatio imperij ab Vrbe Roma.

Conſtantinus profecto Pontificem ipſum Romanum præcipuo eſt honore complexus, qui tunc Melchiades erat. Ratus namque ad fidem dignitatemque ſuam pertinere, vt Vrbem Romam, quam, vt dixit Proſper, *Non Romani ſolum arcem Imperij, ſed Chriſtianæ quoque Religionis ſolium eſſe* B comperiebat; Epiſcopo Romano Petri Principis Apoſtolorum ſucceſſori Chriſti Vicario domicilium compararet: Melchiadi tum prædia, ac dona multa, tum in primis Auguſtale Palatium in Laterano impertijt, vt refert Baronius anno 313. vbi Spondanus num. 6. Quin etiam Saluatori Baſilicam Palatio continentem inchoauit, quæ poſtea Baſilicæ Saluatoris Conſtantinianæ, ac Lateranenſis nomen inuenit. Itaque Melchiades paulo poſt, cum decretum de primitiua Eccleſia in Concilio faceret, Burchardo, Iuone, & Gratiano teſtibus, ſic ſcripſit: *Conſtantinus ex Principibus primus fidem veritatis patenter adeptus, dedit licentiam per vniuerſum orbem in ſuo degentibus Imperio, non ſolum fieri Chriſtianos, ſed etiam fabricandi Eccleſias, & prædia conſtituit tribuenda, denique donaria immenſa contulit, & fabricam templi primæ ſedis Beati Petri Principis Apoſtolorum inſtituit; adeo vt ſedem Imperialem, in qua Romani Principes præſidebant, relinqueret, & Beato Petro* C *& ſucceſſoribus profuturam concederet*. Meminit huius Baſilicæ D. Hieronymus in epitaphio Fabiolæ, ibi: *Fabiola in ſe reuerſa ſaccum induit, vt errorem publicè fateretur, & vrbe ſpectante Romana ante diem Paſchæ in Baſilica quondam Laterani, qui Cæſariano truncatus eſt gladio, ſtetit in ordine pœnitentium, Epiſcopo, Presbyteris, & omni Populo collacrymantibus.*

Roma ſedes Romano Pontifici aſſignata.

Hæc Roma arx Imperij, & Chriſtianæ Religionis ſolium, Occidentalis Imperij ſedes, Caput Imperij, ſedes Apoſtolica, Orbis terrarum Domina, de qua D. Hieronymus præclarè dixit: *Quid ſalui eſſe poteſt, ſi Roma perijt?* Hæc, inquam, anno Domini 409. Impp. Honorio & Theodoſio, ab Alarico Gothorum Rege obſeſſa eſt, qui ob necem Stiliconis in Imperatorem commotus exercitum in Vrbem mouit, quam diu ante ſitiuerat: vt refert Zoſimus lib. 5. Cum autem obſidio arctius perduraret, fame ac peſte Populo Romano vexato, vi adacti ciues pacem redemerunt, perſolutis Alarico quinquies mille libris auri, & tricies mille libris argenti; vt ab eodem D. Hieronymo, *Romam auro vitam redimere*, ante dictum fuerit. Nec id D ſatis, iterum Alaricus reuerſus Vrbem ſecunda cinxit obſidione: *Gentilium obſtinata perfidia deditam Vrbem Barbaris*, quod ait idem Hieron. Id enim & ipſe Alaricus teſtatus eſt; nimirum ſe Numine impellente, nolentem licet & inuitum, ad eius interitum ferri, exiſtente quodam, qui ſe obtundendo vrgeret: quod narrant Zozomen, Socrates, & referunt Annal. Eccleſiaſt. dicto anno 409. Pariter in ſequentem annum famem magis inualuiſſe, quoniam Attalus ab Alarico tyrannus, frumentum Romam ex Africa vehi prohibuerat, vt non caſtaneis ſolum pro frumento vterentur, ſed nonnullos etiam carnes humanas guſtaſſe; & vt Zoſimus etiam affirmat; tunc temporis Romæ in exhibitis ex more Circenſibus ſpectaculis Populum fame tabeſcentem

Declinatio Romani Imperij.

tem

tem conclamaſſe ad nouum Imperatorem: *Vt pretium poneret carni humanæ.* A Ac etiam Sanctus Hieronymus Epiſt. 16. ad Princip. ſcribit: *Ad nefandos cibos erupiſſe eſurientium rabiem, & ſua inuicem membra laniaſſe, dum mater non parceret lactenti infanti, & ſuo reciperet vtero, quem paulo ante effudiſſet.* Poſt famem vero grauiſſimam peſtem ſecutam eſſe, Zoſimus tradit, lugetque. Sed quis in has redegit anguſtias Vrbem, niſi Gentilium factio ſcelerata? Vt planè deſipuiſſe arguantur, qui cladem eius adſcripſere Chriſtianis; cum ex Deorum falſis reſponſis hæc omnia factitata eſſe ipſe Deorum cultor Zoſimus compulſus ſit confiteri: vt refert etiã Baron. ad annum 410. vbi Spond. num. 2.

Vrbs capta ab Alarico.

Tandem anno Domini 410. menſe Auguſti ſub Conſulatu Varanes ROMA ab Alarico Gotho Ariano capta eſt, à tempore poſtquam fuit condita, ſecundum Varronianam ſupputationem anno 1162. Alaricus igitur ob iniuriam à Saro acceptam, ad expugnandam Vrbem quãtocyus reuerſus, atque eandem obſidione cinctam, proditione cepit, ex improuiſo in eam ingreſſus. Quod quidem noctu contigiſſe refert Sanctus Hieron. d. Ep. 16. Inde & il- B lud intelligas, quod ob inopinatum Alarici in Vrbem ingreſſum contigiſſe dicitur de Honorio Rauennæ degente, nempe cum accepiſſet repentino nũtio Romam perditam, putaſſe hoc de Gallo gallinaceo à ſe in delicijs habito, Roma nominato, id eſſe renunciatum. Sanè ſi quis ea in mentem reuocet, quæ iam dicta ſunt de immenſo Alarici olim concepto potiundæ Vrbis deſiderio; in eam planè ſententiam veniet, cuncta, quæ ante hac geſta ſunt de pace cum Honorio facienda; ab eodem Alarico proditoriè peracta eſſe, vt voti diu concepti compos fieret; ac pacis inuolucro Honorio ſecuro iam reddito, & incauto, iam proditionem perfidus occultaret. Quare D. Hieronym. ſcripſit: *Capitur Vrbs, quæ totum capit orbem, imo fame perit antequã gladio; & vix pauci qui caperentur, inuenti ſunt.* Vbi vero ſe Vrbe potitum vidit Alaricus, publicè per præconem edixit; vt pro ſe quiſque bona fortunaſque ciuium raperent; verum à cæde hominum, & direptione ſacrorum ſe continerent, atque omnibus parcerent, qui ad Baſilicam Sancti Petri om- C nium auguſtiſſimam confugiſſent. Ita Gothi in diuerſas Vrbis partes diſcurrerunt, ac promiſcuè omnia captiuitate, ac direptione turbarunt. Romani inopinata hoſtium irruptione perculſi, & tenebris noctis exterriti, neque ad reſiſtendum, neque ad fugiendum ſatis animi aut conſilij habuerunt. Itaque omnium æquè domos ſummorum & infimorum dira ſeruitutis, expilationis, deſperationis, & mortis ſpecies occupauit: ſiquidem, vt ſcripſit D. Auguſtinus ad Demedriadem: *Ad ſtridulæ buccinæ ſonum, Gothorumque clamorem lugubri oppreſſa metu domina orbis Roma contremuit. Vbi tunc nobilitatis ordo? vbi certi, & diſtincti nobilitatis gradus? permixta omnia, & timore confuſa: omni domui planctus, & æqualis fuit per cunctos pauor: vnum erat ſeruus & nobilis: eadem omnibus imago mortis; niſi quia magis eam timebant, & illi, quibus fuerat vita iucundior.* Edicto audito, ciues quicunque potuerunt, cum rebus ſuis pretioſis ad Baſilicam confugerunt, Innocentio Pontif. adhuc Rauennæ apud Honorium ſubſiſtente. Gothi vero domos ſupellectile pretioſa exuerunt; tot opibus ex diutina pace, Imperioque contractis, quot hu- D mana auaritia, vniuerſo terrarum orbe ſpoliato, potuerat cumulare. Præcipuè precioſa Salomonis ſupellex à Tito Hieroſolymis quõdam allata ſubrepta eſt. Accidit inter alia, vt diſcurrentibus per Vrbem Barbaris, vnus Gothorum ſacram Deo virginem iam ætate prouectam in quadam Eccleſiaſtica domo repererit: cumque ab ea aurum, argentumque depoſceret, & illa fideli conſtantia protuliſſet omnia vaſa ſacra in cuſtodiam accepta: attonitumque barbarum videret magnitudine eorum, ac pulcritudine: *Hæc* (inquit virgo) *Petri Apoſtoli ſacra miniſteria ſunt. Præſumè, ſi audes; de Sancto tu videris.* Quibus barbarus motus, ab illis abſtinens, Alarico nunciauit: hic vero continuò

A tinuò reportari ad D. Petri Baſilicam vniuerſa imperauit; & magna pompa reportata ſunt, exertis vndique ad defenſionem gladijs, hymnoſque Deo Romanis, barbariſque, ac virgine ſimul concinentibus. Hæc Oroſius, & Caſſiod. 12. Variar. 20. Vt clarè liceat proſpicere; non aliam ob cauſam à Deo permiſſum Alaricum in Vrbem ingredi, quam vt ignominiam Idololatrarum proſtratam oſtenderet, & nobilem Religionis Chriſtianæ triumphum de victa Gentilitate: & inde plurimos Paganos ea re attonitos, Chriſtianitatem profeſſos, idem Oroſius tradit. Quare S. Hieron. ep. 7. ad Lætam, inquit: *Auratum ſqualet Capitolium: fuligine & aranearum telis omnia Romæ templa cooperta ſunt: mouetur Vrbs ſedibus ſuis & inundans Populus ante delubra ſemiruta, currit ad Martyrum tumulos.* Ædificia quædam incenſa, aliaque opera temerè furore barbarico deturpata ſunt. Alaricus autem die tertio præda opulenta onuſtus Vrbe cum exercitu ceſſit: & inde Romani, qui ad Baſilicam Vaticanam confugerant, aut vicina Vrbi loca petiuerant, in Vrbem ſe illicò retulerunt, ſtatim priſtinam Vrbi faciem reddiderunt, nulla fermè niſi B rei familiaris & pretioſæ ſupellectilis plurimorum iactura facta. Inſignis tamen fuit calamitas, & rerum humanarum contemplatione memorabilis, quod Vrbs, quæ de omnibus gentibus triumphauerat, tam facilè à barbara gente capta, ſpoliata, atque combuſta ſit: vt quam Galli quondam infirmam & paruam longa obſidione capere nequiuerant; tum demum viris, armis, opibus, dignitate, gloriaque florentem Viſigothorum populi ex remotiſſimis intimæ Scythiæ latebris non egreſſi, ſed pulſi, in poteſtatem adductam afflixerunt. Hanc vero cladem cum Pagani falſis multiſque Dijs addicti in Chriſtianam Religionem referrent; ac verbis ſolito atrocioribus increparent, D. Auguſtinus eximio veri Dei ſtudio inflammatus, occaſionem aduerſus eos ſcribendi arripuit, ac præclaros libros de Ciuitate Dei confecit, in quibus multorum falſorumque Deorum cultum atque auxilium inane oſtendit.

Alaricus Vrbe capta & ſpoliata egreſſus, animum inde intendit ad vaſtandam Italiam: Itaque Latium, Campaniam, Apuliam, Calabriam, cum toto C exercitu peragrauit; vt locum nullum intactum à vexatione reliquerit. Sequenti autem anno cum Coſentiam in Calabria diripuiſſet, repentino morbo opprimitur; & in ſummo blandientis fortunæ articulo paruo horæ momento extinguitur.

Ataulfus vxoris Alarici frater ad Regni faſtigium elatus, cum Placidam Theodoſij Auguſti vxorem ſibi in matrimonium contraxiſſet; è Calabria Romam iterum redire intendens, ac pro Roma Gothiam appellaret: Barcinone in Hiſpania à ſuis per fraudem interimitur.

Anno 455. Genſericus Vvandalorum Rex Arianus accerſitus ab Eudoxia Auguſta in vindictam necis Valentiniani Tertij, Romam capit, & diripit: eiuſque decora, ſtatuaſque, & tegulas ex ære aureatas Iouis Capitolini, item vaſa Templi Hieroſolymitani: coercitus tamen Genſericus à S. Leone, ne in theſauros trium præcipuarum Baſilicarum, nempè Lateranenſis, ſancti Petri in Vaticano, nec non ſancti Pauli via Oſtienſi irrueret, reliquas D autem prædatum eſſe, ex Baron in Annal. dicto anno 455. Ita Roma poſt annum quadrageſimum tertium, quam à Gothis capta, ac ſpoliata fuerat, iterum à Vvandalis occupata, ac fœdiſſima populatione vaſtata: hominum innumerabilis multitudo captiua facta eſt; quinimo & ipſa Auguſta Eudoxia huius cladis auctor, cum duabus filiabus Eudoxia, Placidaque abductæ. His actis Genſericus poſt quartumdecimum diem Vrbe exceſſit, ac Romanam prædam in naues impoſitam, in Africam deportauit.

Anno 475. Momyllus Auguſtulus, in contemptum ſic nũcupatus, Imperator acclamatus ab Oreſte militiæ magiſtro: ſed quoniam omne quod oritur occidit: Romanum Imperium ab Auguſto cœptum, in hoc defecit Augu-

Finis Romani Imperij in Occidente.

ſtulo: etenim qui nepotis præcedentis Imperatoris partes ſectati ſunt, Odoacrem Erulorum Regem ab vltimis orbis glacialis partibus in Italiam aduocarunt: inde Auguſtulus in Lucullanum Caſtellum Campaniæ propè Neapolim ab eodem Odoacre relegatus eſt. Sicque Imperium occidentale collapſum eſt penitus,& ad Barbaros deuolutum. Odoacer ſummam rerum conſecutus, modeſtè tanta vſus felicitate, à purpura, regalibus indumentis, & nomine Imperatoris abſtinuit. Illud ſanè memoria eſt dignum, quod quamuis Arianus nihil detrimenti fecerit rebus ſacris, & petentibus Epiſcopis Orthodoxis multa indulſerit: ſed digna luctu eſſe intelligemus, ſi religionis huius temporis damna perpendamus, cum vniuerſus Chriſtianus orbis ſub hæreticorum Principum dominio conſtitutus, nullum Catholicum Regem alicui exiguæ prouinciæ dominantem habuit. Italiam, vt dixi, Odoacer Arianus occupauit: Gallias Burgundiones, & Gothi itidem Ariani: Franci adhuc Gentiles: Hiſpanias Gothi Ariani: Africam Vvandali: & vniuerſum Orientale Imperium Zeno Eutychianus hæreticus. Idem Odoacer cum fruſtra tentaſſet ſibi vſurpare electionem Romani Pontificis: multis prælijs dein vincitur à Theodorico Gothorum Rege, ſed inita cum eo concordia: paulo poſt ab eodem proditoriè occiditur inter epulas. A B

Theodoricus Amalus Gothorum Rex pugnans pro Zenone Imp. debellat perduelles Imperij: indeque multis ab eo augetur honoribus, & in filium adoptatur. Ingratus iſte deinde beneficiorum, Orientale tentat Imperium, ſed ſpe fruſtratus conuertitur in Italiam, qua vniuerſa potitur, occiſo Odoacre, vt dixi anno 493. Regnum optime adminiſtrat: vtitur Romanis Magiſtratibus, & in primis Caſſiodoro Senatore,quem ad moderandum Regnum, & ad conſcribendas maioris momenti epiſtolas retinuit, vt in eiuſdem Caſſiodori libris *Variarum:* quamuis idem Arianus, Catholicos omni officiorum genere proſequens; adeo vt indigno animo ſe monſtrauerit, ſi quis in eius gratiam à Catholica fide in Arianiſmum tranſiret; & vt tradit Nicephorus lib.16. cap. 35. miniſtro ſibi dilecto eodem prætextu caput amputauerit. Apoſtolicæ ſedis Protectorem ſe exhibet & cuncta Eccleſiaſticè vult peragi: ſed poſtquam idem Theodoricus coegiſſet Ioannem Papam legationem ſuſcipere ad Iuſtinum Imp. rebus Ioannis in Græcia geſtis exacerbatus, nempè vt teſtatur Gregor. Turonen. de Glorioſ. Martyr. cap. 40. Quod Arianorum Eccleſias in Catholicas conſecraſſet, idem Theodoricus crudelitate ingenium ſuum alioquin mite, ac placidum commutauit: ac Ioannem cum ſocijs Rauennam venire imperauit, grauiſſima Catholicis comminatus, in carcerem illum condidit, atque ibi omni ærumnarum genere conflictatus expirauit. Ioanne extincto non contentus Theodoricus; inde Symmachum & Boethium in carcere aſſeruatos inuaſit, atque eorum vtrique caput deſecari crudeliſſimè iuſſit: cuius temeritatis poſt breui, ſed fruſtra pœnituit; nam paucis poſt diebus cœnans, cum ingentis piſcis caput à miniſtris appoſitum aſpexiſſet, caput Symmachi ſibi videre viſus eſt, eminentibus dentibus, & toruum oculis intuentibus furibundè ſibi atq; aſperè minitari; cuius ſpectaculi fœditate perculſus paulo poſt animam efflauit: eiuſque animam, vt refert Sanctus Gregorius, quidam Eremi cultor apud Liparas retulit viſam à ſe in infernum demerſam, vt refertur in Annalibus Eccleſiaſticis anno 526. C D

Anno Domini 534. Quoniam Theodotus Gothorum Rex omnium ignauiſſimus à ſuis interemptus, illiq; ſuffectus Vitiges Dux è Dalmatia euocatus, ſtrenuus, bellicisque ſudoribus ſpectatus. Verum & ipſe Vitiges Romam ingreſſus, tamen Beliſario (qui à Iuſtiniano Imp. Romam miſſus; iam ante in Oriente, Africa, & Europa victor extiterat) ad tempus cedere coactus eſt. Beliſarius ergo menſe Decembri anno 537. Romam ingreſſus per portam Aſinariam cum ſuo exercitu, & ex aduerſo Gothi egreſſi Rauennam

ituri;

A ituri;tanquam victoriæ inſignia claues portarum Conſtantinopolim miſit idē
Beliſarius; inde in reparandis Vrbis mœnibus egregiam operam nauit. Quod
quidem contigit anno LX. ex quo ab Erulis capta eſt Vrbs,ex quo autem à
Gothis poſſeſſa XXXXIII. ex Baronio & alijs. Anno autem ſequenti 538.
maximo belli apparatu centum quinquaginta millium militum reuerſus Viti-
ges, Romam aduerſus Beliſarium obſidens: inter vtramque partem crebrò
conflictata certamina, iterati conflictus; in quibus fortitudo & prudentia
Beliſarij enituit, vt refert Procopius de Bello Goth. Illud autem non omittē-
dum ad pietatem ſpectans, quod cum mœnium Vrbis partem quandam inter
Portas Flaminiam,& Pincianam, quæ lapidum laxata iampridem compagine,
à ſolo ad ſummum faſtigium ſciſſa, vtrinque ſic inclinaret, vt iamiam caſura
videretur (quæ nunc etiam viſitur,& communi vulgi vocabulo dicitur muro
torto) Beliſarius illam demoliri niteretur, vt iterato ædificaret: obſtitere
Romani, Petrum Apoſtolum pro indubitato ſe comperijſſe aſſeuerantes, eius
loci tuendi pollicitum curam ſe ſuſcepturum. Quod vtique Romanis ex vo-
B to ſucceſſit: quandoquidem nec eo die, quo per Gothos ſunt mœnia oppu-
gnata, nec per omne obſidionis tempus hoſtilis vis vlla ad hunc locum per-
uenit. Quapropter cum miraculi loco poſtea ea res ſit habita, nec ſarcire
in poſterum quiſquam, nec de integro reſtituere auſus eſt. Illud etiam maio-
ris miraculi obtinet, quod per annum & amplius obſidionis Gothi in ſubur-
bijs moram fecerint; ijdemque Ariani & Romanæ Eccleſiæ hoſtes, nihil ta-
men contumeliæ nec detrimenti intulerint Baſilicis Apoſtolorum Petri &
Pauli extra ciuitatem poſitis, nec earundem miniſtros ſacra ibidem peragen-
tes inquietauerint, vt idem Procopuis refert. Quamquam etiam noſtri tem-
poris Sectatores ſacra Deo dicata, vbique ſanctorum monumenta rapinis in-
cendijſque vaſtari non ceſſent.

Nec ſatis ipſi Romæ prædictæ calamitates: anno 547. capitur proditio- *Totilas.*
ne Iſaurorum à Totila Gothorum Rege, quo tempore vix quingenti homi-
nes è plebe reſidui fuerunt; cum in tantum creuiſſet fames;vt cætero omni vi-
C ctu deficiente, purgamentis iam & ſtercoribus ciues vterentur, nonnulli e-
tiam manus ſibi præ deſperatione morderent. Cæterum inter hæc Beliſarius
Vrbem eodem anno aggreſſus & ingreſſus muros dirutos cōfeſtim inſtaurauit,
& foſſis muniuit, adeo vt reuertentem ad eius expugnationem Totilam om-
nino tunc repulerit.

Anno autem 550. & ab initio Belli Gothici decimoquinto refert Proco-
pius, proditione rurſus Iſaurorum Vrbem Gothis ceſſiſſe, Romanis cæſis, ijs
exceptis, qui ad Eccleſias ſe recepiſſent; ijſque etiam abire iuſſis; cum iam
deſtitutam habitatoribus Vrbem ac deſolatam relinquendi Totilas conſilium
inijſſet. At vero anno 553. miſſus ab Imp. Iuſtiniano Narſes cum exercitu,
qui Tarantum prius à Gothis antea captum, dein Rauēnam, & elapſo fluuio
Rubicone, in Tuſcia occurrente ſibi Totila cum ingenti exercitu prælio ſu-
perauit atque occidit, vniuerſo cum eo exercitu trucidato. Factumque Dei
opera, & intercedente Dei Genitrice, à qua cælitus Narſes traditur accepiſ-
ſe ſignum de tempore, quo cum hoſtibus dimicare deberet, vt refert Euagrius
D lib.4. cap.23. Pariter Theias Gothorum fortiſſimus in Regem electus,com-
preſſionem diu Romanorum militum cum ſtrenuè ſuſtinuiſſet; demum & ipſe
occiditur. Deinceps autem cum Romana ædificia reficeret nemo, vetuſtas
vero, viſque temporum concuteret, deficere neceſſe habebat, Sanctus Gre-
gor. homil.18. in Ezechielem quinquaginta circiter poſt annis ita ſcripſit:
*Qualis remanſerit Roma conſpicimus: immenſis doloribus multipliciter attrita,
deſolatione ciuium, impreſſione hoſtium, frequentia ruinarum.* Et infra: *Quid
autem iſta de hominibus dicimus, cum ruinis crebreſcētibus ipſa quoque deſtrui æ-
dificia videmus?* Hancque Barbarorū feritatem adeo excreuiſſe; & quod de-
lere non potuerint; vi, ferroque mutilatum fœdauerint, & crebris foramini-

bus omnes ferè amphitheatri lapides etiam deformauerint. A

De Longobardis

Hæc ſunt certa diuinæ vindictæ impreſſa veſtigia; cum ita plurimæ prouinciæ traditæ ſint à Deo ore gladij deuorandæ; vt non ad aliud euocata videri potuerit tanta Barbarorum copia, quam ad ipſas perdendas. Quamquã Roma ipſa licet à Gothis ſæpè antea capta, tamen à Longobardis minimè cõprehẽdi poſtea potuerit an. 570. vt refert Baron. ac etiã an. 577. in fin. Præterea idẽ Baron. ann. 585. vbi Spond. n. 2. ex Paulo Diacono & D. Greg. lib. 6. Regiſt. ep. 23. inquit, quod Antharith Longobardorũ Rege creato miraculum ſucceſſit de Claue aurea Sancti Petri Apoſtoli; quam cum miles quidã Longobardus Arianus in Tranſpadanis partibus inuentam, cultello incidere volens, illum ipſum cultellum arreptus per ſpiritum ſibi in gutture defigens, miſerè perijt. Quo miraculo Antharith conterritus, aliam auream clauem conficiẽs, eam cum illa priori ad Pelagium Papam tranſmiſit: Ac etiam refert D. Gregor. lib. 7. ep. 23. & alibi, vt quoque Baron. d. ann. 585. ac etiam anno 595. vbi Spond. num. 2. Patrocinio Apoſtolorum Petri & Pauli Vrbem munitam ne à Longobardis caperetur; ſine magnitudine Populi, & ſine adiutorijs mi- B litum tot annis inter gladios eandem illæſam permanſiſſe.

Aiſtulphus victus à Rege Pipino.

Anno Domini 755. Aiſtulphus Longobardorum Rex fœdifragus, atque periurus, nullam habens rationem conuentorum cum Pipino Rege Francorum, non ſolum non reſtituit, quæ ab Eccleſia Romana violenter abſtulerat; ſed & rurſum ingenti comparato exercitu reliquas Romanæ ditionis Ciuitates infeſtauit, ipſam Romam obſidione cinxit, loca ſacra deuaſtans & comburens, Imagines ſacras in ignem conijciens, ſanctiſs. Euchariſtiæ Sacramentum polluens, monachos lanians, ſanctimoniales contaminans, infantulos a mamillis matrum interimens, & nullum denique impietatis genus omittens. Quibus malis preſſus Stephanus Papa omnem poſt Deum ſpem in Regibus & Gente Francorum conſtituens: litteras priuato nomine ad Regem Pipinũ, ad filios eiuſdem, & ad vniuerſos tam Eccleſiaſticos quam ſeculares Frãcos; ac rurſus alias ad eoſdem vniuerſos ipſius Sancti PETRI Apoſtoli nomine, quibus enixius verbiſque ad excitandam commiſerationem quam maximè cõ- C poſitis, obteſtatus eſt, vt afflictiſſimæ ſuccurreret Eccleſiæ & vrbi Romæ, quemadmodum omnes gentes, quæ ad Francorum fortiſſimam gentem refugiſſent, ſaluæ factæ ſunt. Vt ex tribus Epiſtolis relatis ad Anaſtaſio in Vita dicti Stephani Papæ. Quibus litteris Pipinus acceptis, comparato ſtatim exercitu in Italiam adueniens, Aiſtulphum ad Alpium Cottiarum anguſtias fugatum, Papiæ obſedit, nec veniam vnquam rupti fœderis ei roganti tribuere voluit, quouſque Rauennam cum vniuerſo Exarchatu, aliaſque omnes Ciuitates in priori fœdere contentas Romano Pont. re ipſa tradidiſſet, quas Pipinus, PRIMVS AMPLIFICANDAE ECCLESIAE VIAM APERIENS (vt in antiquo elogio Rauennæ adhuc conſcripto) Romanis Pontificibus perpetuo poſſidendas ſuis diplomatibus conceſſit: etiam ſi Imperatoris Copronymi ad eundem Regem miſſi Legati acrius inſtitiſſent, vt eas Imperiali reſtitueret ditioni. Hæc pluribus Anaſtaſius. Verum Leo Oſtienſis hiſt. Caſin. lib. 1. cap. 7. latioribus terminis ait donaſſe Pipinum Eccleſiæ Romanæ Ciuitates Italiæ & territoria per deſignatos confines, à Lunis cum Inſula Corſi- D ca, inde Suranum, inde in Montem Bardonem, Vercetum, Parmam, Rhegium, Mantuam, & Pontem Silicis; ſimulque vniuerſum Exarchatum Rauennæ, ſicut antiquitus fuerat, cum prouincijs Venetiarum & Iſtriæ, cunctumque Ducatum Spoletanum & Beneuentanum: eamque donationem manu propria, & filiorum, plurimorumque Optimatum ſubſcriptionibus roboraſſe. Ita ex Baron. ann. 755. vbi Spond. num. 1. & 2.

Donatio Pipini facta Eccleſiæ.

Sequenti anno 756. vt notat. Baron. Aiſtulphus Longobar. Rex in venatione diuino ictu percuſſus obijt abſque ſucceſſore; relinquens Principibus exemplum maximo eorum damno Eccleſiæ iura ab his tentari. Deſiderius

ope

A ope Romani Pont. conſequitur Regnum Longob. At inde Romam fraudulenter veniens Stephanum Papam malè habet, & quoſdam Clericos necat. Ad obſidionem Vrbis idem properans, reprimitur timore Excommunicationis ei ab Hadriano Papa intentatæ. Recuſans quoque idem Deſiderius reddere Eccleſiæ Rom. ablata; bello appetitur à Carolo Magno, prælioque vincitur, & in Gallias ducitur. vt refert Baron. ad ann. 773. vbi Spond. num. 1. & 2. Aduenit poſtea Carolus Romam, & honorifice exceptus ab Hadriano Papa, confirmat Donationem Eccleſiæ Romanæ, à Pipino patre factam. Exarchatus Rauenatis aliorumque dominiorum nouis diplomatibus à ſe, ſuiſque Magnatibus tam Eccleſiaſticis quam ſecularibus ſubſcriptis, & ad eiuſdē conſeruationem ſolemni edito iuramento ad Confeſſionem Sācti Petri ſe obſtrinxit, vt ex Anaſtaſio Baronius ad annum 774. vbi Spond. num. 1. *Deſiderius ſuperatus à Carolo Magno.*

Cæterum anno Redemptoris 800. ipſo die eiuſdem Natalitio in Eccleſiam B. Petri vniuerſo Clero & Populo atque Optimatibus congregatis, dum ante Confeſſionem B. Petri ab oratione Carolus ſurgeret, Leonem Summum Pont.

B proprijs manibus Coronam Imperialem eius capiti impoſuiſſe, & Imperatorem Romanorum pronunciaſſe, tūcque vniuerſos adſtantes vna voce ter acclamaſſe, *Carolo Pijſsimo Auguſto à Deo coronato, Magno, Pacifico, Imperatori Romanorum, Vita & Victoria*: & mox eundem Pontificem vnxiſſe eum oleo Sācto, & ſubinde Imperatorē iuramento ſe adſtrinxiſſe ad defenſionem Romanæ Eccleſiæ referunt Anaſtaſius, & Latini ac Græci omnes auctores. Quod autem eiuſmodi Translatio Imperij ab Oriente in Occidentem, vbi poſthac ſemper ſtetit, & hactenus perſeuerat, diuino conſilio facta fuerit magno Reipubl. Chriſtianæ emolumento, & Imperij Orientalis deſolatio, & alia euenta ſatis ſuperque demonſtrarunt. Nec vero id potuiſſe conuenientius fieri quam per Romanum Pont. totius Chriſtianæ Religionis Antiſtitem & ſummum Eccleſiæ Catholicæ viſibile caput, Paſtorēque vniuerſi gregis Chriſti: nec decentius quam in Carolum Magnum, Regem totius Occidentis potentiſſimum, eumdēque Chriſtianiſſimum, Pijſſimum, Iuſtiſſimum, Fortiſſimum,

C Doctiſsimum, de Religione Chriſtiana, Sede Apoſtolica, Statu publico, ſemper in omnibus optimè meritum: nec denique opportuniori tempore, quam cum iacerent abſque poſſeſſore iura Occidentalis Imperij, & periculum immineret, ne caderent in Schiſmaticos Principes à Fide Catholica extorres, aut in Chriſtianæ Religionis infenſiſſimos hoſtes Saracenos: nemo prudens & rerum æquus æſtimator, non affirmabit; nec inficias ire poterit totum id Dei opus fuiſſe, eiuſque mirabili conſilio ſapientiſsimè diſpoſitum. De quibus fuse Baronius hoc anno, ſicuti & Bellarminius, & Iacobus Gretſerus tom. 2. Defenſio Bellarminij. De qua Imperij Romani Translatione à Leone Papa in Carolum Magnum extat adhuc ex muſiuo atteſtatio in Triclinio eiuſdem Leonis in Laterano, cuius typum exponimus.

Eamdemque Donationem à Pipino auo, & à Carolo patre factum iterum confirmauit Ludouicus Pius in Conuentu Aquiſgranēſi, liberamque relinquit Clero, & Populo Pontificis electionem, vt ex parte recitatur à Gratiano Diſtinct. 63. can. Ego Ludouicus, ac etiam Baron. ann. 817. vbi Spond. num. 2.

D Quamquam Romana Eccleſia à priſcis calamitatibus eruta Francorum Regum & Imperatorum videretur patrocinio; tamen dein ex Africa Saraceni ingenti comparata claſſe cum ad Portum Romanum appropinquaſſent; vt iterum ipſi Vrbem diruerent; poſtquam Leo Papa Quartus muros Vrbis dirutos refeciſſet, & Corpora Sanctorum è cœmeterijs eruta intra Vrbem inuexiſſet; factum eſt inde vt naues Saracenorum vehementiſſimis obortis vētis (quos Deus de theſauris ſuis produxiſſe credebatur) omnino diſsipatæ & confractæ fuerint; ipſique Barbari naufragio, ferro, fame, & ſuſpendio conſumpti fuerint, & inde ſtatuit Pontifex Vaticanum Templum muris cingere: Nouæque Vrbi Leoninæ nomen inditum. Ex Bar. ad an. 849. vbi Sp. n. 1. *Saraceni.*

Hinc

Hinc notatu dignum ijs, qui Romam deprædati ſunt, præter alias clades, quibus confecti ſunt, iſtud planè diuerſis temporibus accidiſſe eiuſdem Vrbis inuaſoribus, & prædatoribus; quod ſemper Dei vindicta haud ſera malè perierint, vt ex Card. Baron. ann. 414. vbi Spond. num. 2. & idem anno 849. vbi Spond. num. 1. & alibi. A

Perſecutio Eccleſiæ domeſtica omnium moleſtiſſima.

Strages, & inuaſiones exterorum Barbarorum quamuis in Europa, & Romæ potiſſimum ceſſaſſe videantur; ſubſequuntur nihilominus infeliciſſima illa Romanæ Eccleſiæ tempora, quibus ipſam contigit domeſtico bello agitari; quæ anno 897. cœpta, multo tempore maximo damno eandem affecerunt: illata per Adelbertos marchiones potentiſſimos Tuſciæ, vt dixit Luitprandus lib. 1. cap. 10. ſeu vt alij comites Tuſculanos. Iidem vero munitione ſancti Angeli, ſeu molis Adriani potiti, quæ non ſunt auſi in Romanam Eccleſiam? vt nunquam ſiue à Gentilibus, ſiue ab hæreticis, ſiue à ſchiſmaticis, alijſue perduellibus duriorem, ac diuturniorem paſſam eſſe perſecutionem, quam pertulit ab iſtis Marchionibus, ex Baronio dicto an. 897. & nos in cap. ſequenti dicemus. B

Hæreſis ruina Romani Imperij.

Quare autem iuſto Dei iudicio Romanum Imperium immenſis attritum cladibus & ſuis ſepultum ruinis? præter alias ſupra indicatas cauſas; ea malorum omnium haud dubium extitit violatio Catholicæ fidei toties, præcipuè ab Epiſcopis Orientis, ac etiam totius orbis facta: vt planè ſicut experimento cernimus ampliſſima quæque ruere ædificia, cum ipſorum fundamenta deficiunt; ita etiam neceſſe ſit peſſumdari florentiſſimas ciuitates atque prouincias, quibus Chriſtianæ Religionis defecit fundamentum. Sed magna vindicta Diuinæ iuſtitiæ factum eſt; vt ibi magis eiuſmodi clades Imperium Romanum ſit depaſta: vbi tum hæreſum, tum ſchiſmatum frequentes ſcaturigines erumpentes, quaſi ſulphurei amnes materiam igni diuinæ indignationis aſſiduè miniſtrarunt: & inde, vt refert Ethnicus Ammianus lib. 16. velut per vniuerſum orbem Romanum, bellicum canentibus buccinis excitas gentes ſæuiſſimas, limites ſibi proximos perſultaſſe; putà Alemannos Gallias, Rhetiaſque; Sarmatas, Pannones, & Quados, Rhetos, Saxoneſque; & Scotos Britanniam; Auſtorianos, Mauricaſque Africam; Gothos Thracias; Perſas Armenias: turpem rerum faciem deformeq; Romanum Imperium reddiderint. Clamant hæc vera eſſe omnes, quæ ſunt in Aſia, Africa, & Europa Orientalis olim Imperij prouinciæ, traditæ feris barbaris ad multa ſæcula deuaſtandæ. Sic ludit in humanis fortuna, & in ipſa Romana altitudine præcipitia parauit, & inuenit. C

Ecce tibi quid ſoleant vehere ſecum, vel poſt ſe ducere peccata hominum, clades nimirum prouinciarum: quod multis exemplis ſæpè omnibus ſæculis, & hoc ipſo, quo viuimus, infelicius contigit demonſtrari. Ex quibus patet pugnaſſe Deum aduerſus Romanum Imperium pro Barbaris gentibus; cum ipſe Heraclius & alij Chriſtiani Imperatores & Eccleſiarum Præſules pro hæreticis aduerſus Catholicam Eccleſiam bellum ſtruxerint & nouas hæreſes communi omnium conſenſu pullulare permiſerint: vt quæ in Eccleſiaſt. Annalibus ſingulis quibuſq; ſæculis euenerunt, perſpicuè declarantur, apud Baronium præſertim anno 364. vbi Spond. num. 5. & anno 406. vbi Spond. num. 9. item anno 540 vbi Spond. num 8. & anno 632. vbi Spond. num. 1. & anno 634. vbi Spond. num. 1. & alibi ſæpiſſimè. D

Conſideratio.

Plures attigimus viciſſitudines rerum ex his, quæ in Romano Imperio euenerunt; vt palam omnibus innoteſcat prudentiam, & potentiam Romanorum iuxta diu ſtare non potuiſſe: & quaſi refractarios & indomitos equos, quos vnum equile non capiat, fuiſſe illas. Aut forſan dicendum, ſemper abundantiam contumelioſam fuiſſe in ſemetipſam: eueniſſeque hoc apud Romanos. Memor inde ſit humanæ conditionis, qui Imperia, ſeu Regna gubernat: & cum recogitabit eadem ſibi euenire poſſe, temperabit dexteram.

A ram, mitigabit ferrum: maximè cum ſibi ante oculos tanquam in theatro proponent Regulum, Marium, Pompeium, Cæſarem; in barbaro Africano dolio, Minturnenſium paludibus, pupilli manu, Senatorum ferro extinctos: cum Neronem, Caligulam, Domitianum, Othonem, Vitellium, Galbam, Piſonem, ſui aut alieni ferri victimas: cum ignes Crœſi; crucem Polycratis; laqueum Agidis, Valentiniani, Gordiani ſenioris, Maximini, Alexij Iunioris; lapides Niciæ; Tyberij, Claudij, Germanici, Druſi, Annibalis, Conradi venena; Ptolemæi, Iugurthæ, Maximi, Aemiliani vincula; in Alcibiade, & Nicephoro iacula; truncatas in Leontio, Iuſtiniano iuniore, Thoma nares, manus, pedes; Valentis ignes; Mauritij & Phocæ ſecures; Lucij, & Baiazetis caueam ferream. Quæ cum cogitabit, dubioſque & incertos regnorum exitus, & ſanguine ferè purpurandos; non mitiora cogitabit? Cum quinquaginta minimum Romanos Impp. ſuo, vel alieno ferro, & veneno ſublatos; pleroſq; etiam Vvandalorum, Viſigothorum, Oſtrogothorum, Longobardorum morte non ſua extinctos; non paria expaue-
B ſcet in purpura, & ſceptro, & manſuetudinem pro ſæuitia induet? pro moroſitate comitatem, benignitatem pro aſperitate, pro auaritia liberalitatem, caſtimoniam pro libidine, pro luxu moderationem, temperantiam pro incontinentia, virtutem denique omnem pro vitio amplectetur? Dum hominem ſe cogitabit, delicta in alijs vt ab hominibus nata intuebitur, cumque ignoſci lapſibus ſuis deſiderat, non ſæuiet in alienis ſupra delictum, & hominem: neque enim quicquam durius quam in alio punire, quod impunitum in te velles; aut damnare in alijs, quod in te nolles: peſſimum verò genus punire in alijs, quod in te præmiandum ſperes & laudandum.

De Romani Pontificis in Vrbe Principatu. Cap. XXI.

C PLuribus recognitis, quæ populi Romani iam tum florente fortuna in Orbis Imperio habebantur in vſu: quoniam prædicto Imperio inde ſub Ethnicis & Chriſtianis Principibus in totum ferè collapſo, non ſolum ſpiritualis illius iuriſdictio in Vrbe, verum & temporalis ad Summos Romanos Pontifices fuit translata; vt ſanctus Maximus homil. 5. de SS. Apoſtolis Petro & Paulo ſic dixerit: *In Vrbe Roma, quæ principatum, & caput obtinet nationum; ſcilicet vt vbi caput ſuperſtitionis erat; illic caput quieſceret ſanctitatis: & vbi Gentilium Principes habitabant, illic Eccleſiarum Principes morerentur*. Vt de Ethnicorum hæreditate ad Chriſtianos translata, iam ante Regius Propheta cecinerat pſalm. 110. ibi: *Vt det illis hæreditatem gentium*. Hinc nos aliqua, à noſtro inſtituto non aliena, de Romanorum Pontificum Principatu in hac eadem Vrbe, ex Annalibus Eccleſiaſticis præſertim deſumpta referemus.

Anno ſiquidem à Chriſto nato quadrageſimo quinto, durante adhuc ſe- *Romana Eccleſia à Petro inſtituta.*
D cundo Claudij Imperij anno, xv. Kal. Febr. à Petro Apoſtolorum Principe, qui Romam anno ſuperiori venerat, ROMANA ECCLESIA omnium totius Orbis princeps inſtituitur, ac ſede Pontificia decoratur: eam quippè diem in tantæ rei perennem memoriam, anniuerſaria ſolemnitate conſueuiſſe ab vniuerſa Eccleſia antiquitus celebrari: cum vetera Martyrologia Bedæ, Vſuardi, Adonis, & antiquum Romanum, & SS. Patrum tunc ſolitæ haberi conciones atteſtentur, & præcipuè Auguſt. ſerm. 15. & 16. de Sanctis cum alijs: probant id etiam antiqui Rituales Eccleſiæ Romanæ, vbi hæc oratio hac die perhibetur: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui ineffabili ſacramento, Apoſtolo tuo Petro principatum Romæ Vrbis tribuiſti, vnde*

ſe

ſe Euangelica veritas per tota mundi regna diffunderet; præſta quæſumus, vt quod in orbem terrarum eius prædicatione manauit, vniuerſitas Christiana deuotione ſequatur. Aſſeruaturque hactenus in Baſilica Vaticana ipſa prima Pontificia ſedes Petri CATHEDRA lignea, dignum planè tantæ rei monumentum quamplurimis ſemper illuſtrata miraculis. A

Cathedra.

Cæterum qua die Vniuerſalis Eccleſiæ Sedes Romæ ſtabilita eſt, eadem ab vniuerſis quoque Eccleſijs particularibus meritò in perpetuum celebratur. Quantumlibet enim à cæteris Apoſtolis, quin & ab ipſo Petro complures aliæ fuerint in orbe Chriſtiano inſtitutæ Eccleſiæ; tamen omnes vnam tantum numero efficere ſæpè antiquiores Patres docuere; Ignatius ep. ad Philadel. Tertull. de Præſcrip. cap. 20, & alij. Eamdemque CATHOLICAM dici debere, ipſi etiam Apoſtoli Symbolo ſuo tradiderunt, ac rurſum licet omnes ac ſingulæ ab Apoſtolis inſtitutæ Eccleſiæ Apoſtolicæ dictæ ſint, vt Epheſiorum, Corinthiorum, Theſſalonicenſium & aliæ; imò & cæteræ ab his propagatæ, eodem ſenſu etiam Apoſtolicæ dici poſſint, ac debeant, vt egregiè Tertull. de Præſcrip. d. cap. 20. tamen & ipſiuſmet, & aliorum Patrum ſententia, quod Eccleſia VNA eſt, vnam etiam APOSTOLICAM eſſe confiteri neceſſe eſt: ſicut & magna Synodus Nicœna, & aliæ ſubſequentes in ſuis Symbolis confeſſæ ſunt VNAM SANCTAM CATHOLICAM ET APOSTOLICAM ECCLESIAM. Quæ cum ſit toto orbe diffuſa, optimè diuino conſilio prouiſum eſt, vt alicubi eius caput certo loco conſiſtat; ne, cum de fide alijſue rebus ad ſtatum Religionis Chriſtianæ ſpectantibus oboritur controuerſia, in multas ſcindi, quæ vnitatis compagine iuncta VNA erat, neceſſe ſit. Illud autem non alibi quærendum eſſe, quam vbi omnium Apoſtolorum Princeps, & Caput Petrus Sedem fixit, Cathedramque ſibi cõſtituit, in ipſa, inquam, ROMANA ECCLESIA, cum ratio ipſa perſuadet, tum frequentiſſimè antiqui Patres docuerunt. Quapropter & accidit in appellatione Apoſtolicæ, vt quæ erat initio communis pluribus, fieret propria vnius propter præcellentem eius dignitatẽ: videlicet vt *Apoſtolica Sedes* antonomaſticè Romana vſurpari cœperit, & *Apoſtolicus* dici ipſe Romanus Pontifex ſolius Petri ſucceſſor, vt ab ipſo Auguſtino, alijſque eius ſæculi & poſteriorum ſcriptoribus. B C

Eccleſia qualis ſit?

Petri primatus.

Lubet hic obiter referre: aduenisse Romã elapſis aliquot mẽſibus exteros quoſdam Theologos, diſſeminantes per Vrbem doctrinam; Romanum ſcilicet ſummum Pontificem æquè ſucceſſorem eſſe non Petri ſolius, verum & Pauli; vt in eorum libellis adductis. Cui opinioni R.P.D. Antoninus Diana Cler. Regul. coram S.D.N. Epiſcoporum examinator, & ſancti Officij Regni Siciliæ Conſultor, eruditiſſimè & doctiſſimè ipſe primũ reſpõdit, eamque vt erroneam impugnauit in libro, cui titulus: *De Primatu ſolius D. Petri, ac differentia inter ipſum, & D. Paulum*. Cuius auctoris doctrinam, ex tot voluminibus moralis Theologiæ præſertim per ipſum impreſſis, ego ſemper ſum admiratus & veneratus, vt etiam Reſponſa, quæ ab ipſo velut Oracula continuò proueniunt ſuper vrgentiſſimas Chriſtiani Orbis difficultates. Circa quam præfatam opinionem anno 1647. die 24. Ianuar. in generali Congregatione ſanctæ Romanæ & vniuerſalis Inquiſitionis habita coram Sanctiſſimo D.N. Innocentio Decimo Decretum fuit: Hanc propoſitionem: Petrus & Paulus ſunt duo Eccleſiæ Principes, Paſtores, Præſides, ac ſupremi Duces, &c. Qui vnicum caput conſtituunt; ita explicatam, vt ponat omnimodam æqualitatem inter Petrum & Paulum ſine ſubordinatione & ſubiectione Pauli ad S. Petrum in poteſtate ſuprema & regimine vniuerſalis Eccleſiæ; hæreticam eſſe & damnatam. Quam opinionem ego etiam ſecutus in ſecunda impreſſione mei operis De Vet. Sacr. Chriſt. Ritibus cap. 78. eo potiſſimum fundamento: quod ſi quæ auctoritas Paulo attribuitur ſpecialiter, ea ratione poteſt ipſi aptari, quatenus Petro abſente verè Paulus curam ſibi dele- D

A delegatam, & Pontificatum Romæ adminiſtrauit; ſed Petro aſſociatus Romæ reſpectiuè, & ſecundario, & vtcumque adiuuando eſſe illum moderatum Eccleſias.

Rurſum vero eum debere dici CATHOLICVM, qui eidem Romanæ Eccleſiæ communione coniungitur; illum autem haberi *Hæreticum*, qui ab eiuſdem Cathedræ eſt communione diuiſus: idem ſæpè teſtati ſunt Patres; inter quos Cyprian. de Vnitat. Eccleſ. ibi: *Qui Eccleſiæ renititur & reſiſtit, qui Cathedram Petri, ſuper qua fundata eſt Eccleſia, deſerit, in Eccleſia ſe eſſe confidit?* & idem rurſum ep. 55. 76. *Nauigare audent ad Petri Cathedram, atque ad Eccleſiam principalem, vnde vnitas ſacerdotalis exorta eſt, à ſchiſmaticis & profanis litteras ferre; nec cogitare eos eſſe Romanos, quorum fides Apoſtolo prædicante laudata eſt, ad quos perfidia habere non poſſit acceſſum.* Optatus contra Parmen. lib. 2. ait: *Schiſmaticum & peccatorem eſſe, qui contra Petri Romanam ſingularem Cathedram, alteram collocaret.* Eademque Ambroſius de Obitu Satyri, Auguſtinus ep. 165. Hieron. ep. 57. ad Damaſ. & alij relati

B per Baron. ad annum 45. vbi Spond. num. 3. Hæcque adeo certa, & explorata ſunt habita, vt quemadmodum omnes, qui Romano ſubeſſent Imperio *Romanorum* appellatione nobilitati eſſent, l. in Vrbe D. de ſtatu hom. ſic omnes quotquot fide & communione Catholica pollerent, Romani itidem dicerentur; eo quod & ipſa fides Catholica, Romana pariter appellaretur, vt ex citato Ambroſio de Obitu Satyri, & ex Baron. & Spond. citatis: præualente hoc loquendi vſu; non ſolum, quod cum Romana Eccleſia Petri eſſet peculiaris, idemque caput exiſteret totius Eccleſiæ vniuerſalis, ita ipſa meritò diceretur *Mater & Radix* omnium Eccleſiarum totius orbis: ſed etiam quia ex eo quod fundata eſſet ſupra Petram, eundem & Petrum, portæ inferi, nempè hæreſes, non poſſent præualere aduerſus eam; ſed ea ſemper conſeruatura eſſet fidem integram & inuiolatam: ſicuti expoſuerunt Irenæus lib. 3. cap. 3. Cyprian. ep. 55. & 57. ad Cornelium. Hieron. lib. 3. Apol. contra Ruffinum.

Catholici ab hæreticis diſcretio.

Romana Eccleſia.

C Quamquam Romana Sedes aliarum omnium primatum teneat: Orientalē tamen Eccleſiam præſtare Occidentali ſeù Romanæ friuolis argumentis contenderunt factioſi Epiſcopi poſt Concilium Oecumenicum Cõſtantinop. hac vna leui ratione; quod Chriſtus in Oriente natus eſſet. Quam alij reiecerunt: vt ex Baron. ann. 381. vbi Spond. num. 7.

Stabilita iam Sede Romana, Petrus Apoſtolus, cui vniuerſi gregis cura à Domino commiſſa erat, ad cæteras Occidentalis Orbis partes, cœpit diſcipulos amandare; qui licet ſcriptorum inopia obſcuri penè remanſerint; plurimi tamen in Martyrologio Romano, & apud alios probatos auctores recenſiti inueniuntur Sancti Epiſcopi, ab eodem Petro diuerſis temporibus ad diuerſas inſtituendas Eccleſias miſſi: vt non immerito Innocen. primus epiſt. 1. omninò aſſeruerit, manifeſtum antiquis fuiſſe, in omnem Italiam, Gallias, Hiſpanias, Africam, & Siciliam, Inſulaſque adiacentes, nullum hominum inſtituiſſe Eccleſias, niſi quos Petrus aut eius ſucceſſores inſtituiſſent ſacerdotes: Immo & in Britanniam eiuſdem ipſius Apoſtoli prædicatione Euangelium

Roma miſſi per orbem ad prædicandum.

D penetraſſe Metaphraſtes 29. Iunij & alij ſcribunt: quod haud mirum videri debet; cum ea Inſula recens à Romanis ſub Imp. Claudio ſubiugata; vt ex Euſeb. Oroſio, Caſſiodoro, & alijs, facilis inde fuerit ad eam aditus. Ea enim, quæ Dei ſunt; non ferro, ſed moribus, vitæ exemplo, ſalutaribus monitis, precibus, lacrymis ſtabilienda: ſic inermes & exarmatos mittit Petrus Dei Vicarius, & tanquam agnos inter lupos; nec animarum conuerſionem potentiæ, nobilitati, robori, aut humanæ ſapientiæ, ſed ſola Dei potentia & prudentia fretus. Denique velut à Sole radij, & à fonte riui; ſic à Sede Petri longe latèque fides Chriſtiana diffuſa, vbique eſt feliciter propagata: quamquam & ipſummet Petrum nonnullas earumdem prouinciarum, aliaſque plures per ſe

viſitaſſe, ac doctrina Euangelica imbuiſſe antiqui teſtantur auctores ex Baronio ann.46. & inde Romanum Pont. ſuccedentibus annis prouidiſſe Epiſcopos in alijs Eccleſijs, Baron.ann.80. vbi Spond. num.3. A

Quare Romæ Sedes Petri. Hinc nobis apertè monſtratur, vt Romæ Petrus Sedem ſuam poſuerit; quoniam inde Apoſtoli per ipſum erant mittendi ad vniuerſum orbem Euangelizare; & ideo Romæ, quæ erat caput Orbis, Imperij, & omnium Ciuitatum, pro ſe & ſucceſſoribus ſuis ibi ſedem ſuam collocauit. Ita Sanctus Leo in Natali Apoſt. Petri & Pauli his verbis: *Beatiſsimus Petrus Princeps Apoſtolici ordinis, ad arcem Romani deſtinatur Imperij; vt lex veritatis; quæ in omnium gentium reuelabatur ſalutem, efficacius ſe ab ipſo capite per totum mundi corpus effunderet.* & idem Leo ſerm.1. in Natali eorumdem, inquit: *Diſpoſito namque diuinitus operi maximè congruebat, vt multa regna vno confœderarētur Imperio; & cito peruios haberet populos prædicatio generalis, quos vnius teneret regimen Ciuitatis.* Quare quod in Italiæ laudem, Romæ potiſſimum gratia, dictitat Plinius lib.3. cap.5. in Eccleſiam Romanam tam aptè quadrat, vt de ipſa potius quam de Italia dicta videantur; ſunt autem: *Terra omnium terrarum eadem alumna, & parens numine Deum electa; quæ COELVM IPSVM clarius faceret, ſparſa congregaret Imperia, ritusque molliret, & tot Populorum diſcordes, feraſque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquia; & humanitatem homini daret, breuiterque vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Hinc etiam D. Maximus in Natali Apoſt. Petri & Pauli, inquit: *Vbi Mundus caput habebat Imperij; ibi Regni ſui Principes collocauit.* Ideoque Cœli ſeras Roma tenet, & regit orbis habenas, ſcripſit D. Petrus Damiani. B

Qualis ab initio Eccleſiæ Romanæ ſtatus. Sed qualis eſſet naſcētis Eccleſiæ tempore ſtatus Eccleſiæ Romanæ? Apoſtolus Paulus ad Rom.cap.1. ait: *Eorum fidem annunciari in vniuerſo Mundo.* eoſdemq; Rom. c.15. *Plenos eſſe dilectione ac repletos omni ſcientia.* ac demū Rom.16. *Illorum obedientiam in omnem locum diuulgatam eſſe.* Quæ quidem conſiderantes Patres, occaſionem inde ſumpſerunt ſummis laudibus extollēdi ipſam Eccleſiam Romanam, vt in proſopopœia ad Romanos Confeſsores omnes, quos à fide commendat Sanctus Cyprianus ep. 57. ſcribens ad Cornelium in exilio de eius confeſsione his verbis: *Dum apud vos vnus animus, & vna vox eſt, Eccleſia omnis Romana confeſſa eſt. Claruit, Fratres charisſimi, fides, quam de vobis B. Apoſtolus prædicauit. Hanc laudem virtutis, & roboris firmitatem iam tunc in ſpiritu præuidebat, & præconio futurorum merita veſtra conteſtans, dum parentes laudat, filios prouocabat,* &c. Atque ſecundum Ioan. Chryſoſt. homil. 2. in ep. ad Rom. obſeruatione dignum, Apoſtolum non dixiſſe Fides veſtra manifeſtetur, ſed *Annuncietur* in vniuerſo mundo: quod ſicut Romana Eccleſia credebat; ita & credere deberent cæteræ nationes; dictiſque nihil quicquam addendum vel demendum. C

Sed alijs prætermiſſis, quæ ſe offerunt, Hieronymi elogium æuo iam inclinante audiamus lib.11. ad Iouinianum: *Vrbs potens, Vrbs Domina, Vrbs Apoſtoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum. Roma aut Fortitudinis nomen apud Græcos eſt: aut Sublimitatis apud Hebræos.* Vt quoque apud Latinos Roma inuerſis litteris idem ſonat, vt Amor. Et inde non mirum quod D. Auguſtinus pro ſummis tria olim videre deſiderauerit: *Chriſtum in Carne, Paulum in Cathedra, Romam in Flore.* D

Hæretici conati ſunt ſuffurari communionem Eccleſiæ Rom. Cumque autem non ſolum Apoſtoli voce, verum & hæreticorum affirmatione certum haberetur, vbi Eccleſia non eſſet Catholica, nec ibi eſſe poſſe veritatem; & contra vbi probaretur Catholica, ibi reperiri neceſſario veritatem; propterea eoſdem à Catholico nomine, adeoque à veritate prorſus excludi, quibus Eccleſia Romana non communicat, nec Formatarum commercio coniungitur. Optatus Meleuit. lib.2. & 7. Hinc ſubdolo Diaboli conſilio conati ſunt Nouatores Romanæ Eccleſiæ communionem ſuffurari; vt ſic Catholici viderentur; vt de Montano Hæreſiarcha refert Baronius

A ronius anno 173. vbi Spondanus num.2. & de Ruffino, vt inde ſæculi homines in aſſenſum ſui traheret, ac ſimplices illuderet; ex D. Hieronymo tradit Baron. in an. 397. vbi Spond.num.5. & alij paſſim.

Hanc autem Romanam Eccleſiam nullis hæreſum ſordibus inquinatam vnquam fuiſſe, teſtati ſunt ſuis quibuſque ſæculis antiqui Patres; alijs quoq; eamdem egregijs celebrantes elogijs: etenim Hygino Papa ſedente, cum ſe Romam contuliſſent Valentinus & Cerdo hæreſiarchæ, & ſe Catholicos ambo profitentes; ficté vel veré palinodiam dein ibidem recantantes; non propterea Romanæ Eccleſiæ doctrina violata remanſit: immo ijdem ab eadem Eccleſia damnati reperiuntur, ad cuius fidei integritatem, quæ ab Apoſtolis accepta, incorrupta ſemper permanſerat, quamuis ad eam illi prouocaſſent; vt ex Irenæo lib.3. cap.3. & Tertull. de Præſcrip. cap.36. refert Baron. anno 155. vbi Spond. num.1. Calumniantur vlterius in hoc Nouatores, Iuſtinum ſcripſiſſe ad Pium Papam de nonnullis, qui corrupiſſent Eccleſiaſticam diſciplinam. At vero cum hæc ad Romanum Epiſcopum potius quã ad alium quempiam ſcripta fuiſſent, vt ſaluti ſui gregis ille conſuleret, non inde argui poteſt diſciplinam, ſeu doctrinam Rom. Eccleſiæ corruptam; cum ſanctus Irenæus in ſuis ſcriptis lib. 3. cap 3. & 4. quæ conſtat poſt Iuſtini martyrium edidiſſe, luculentiſſimum proferat de conſeruata ſemper à Romana Eccleſia Apoſtolicæ fidei, & traditionis integritate teſtimonium: quod etiam refert Baron. ad annum 165. vbi Spond.num.3. Præterea Hegeſippus ſcriptor celeberrimus, vt Euſeb. & Hieron ex eius ſcriptis collegerunt, indubitanter aſſerit, nullam Eccleſiam fuiſſe, in qua ita ſeruata fuiſſent omnia, vt Lex præſcripſerat, docuerant Prophetæ, Dominus ipſe prædicauerat, ſicuti in Romana, vſque ad Eleutherium, ſub quo ea ſcribebat: vt refert etiam Baron. anno 167. vbi Spondanus num. 6. Similiter D. Auguſt. ep. 162. ad Epiſcopos Donatiſtas ſcribens, demonſtrat ſatis ſibi viſum eſſe, quod Romanæ Eccleſiæ, *in qua ſemper Apoſtolicæ Cathedræ viguit principatus*, & cunctis terris, vnde Euangelium ad ipſam Africam venit, per communicatorias litteras coniungeretur: vnde & paratus eſſet cauſam dicere, ſi ab eo illas Eccleſias aduerſarij conarentur alienare. vt etiam Baron. an. 306. vbi Spond. num.12. Quibus accedit etiam, vt Theodoretus Epiſcopus Cyri, cum de ſua depoſitione ad ſedem Apoſtolicam appellaſſet, ſic inquit in epiſt. 113. 116. ad Renatum Epiſcopum: *Habet enim ſanctiſſima Romana ſedes omnium per orbem Eccleſiarum principatum, cum multis alijs de cauſis, tum maxime, quod hæreticæ labis immunis permanſit, & Apoſtolicam gratiam immaculatam ſeruauit.* Vt refert etiam Baron. anno 449. vbi Spond. num. 14. Ac denique eamdem Romanam Eccleſiam nullis Hæreſibus inquinatam teſtati ſunt ſuis quibuſque ſæculis antiqui Patres, & recentiores omnes, de quibus Baron. & alij ſcribentes.

Nullis hæreſibus illã inquinatam.

In his quæ de Sede Petri impolluta ab Hæreſibus ſeruanda iam diximus: viguit ſemper vigilans Dei prouidentia; cum præſertim Romanus Pont. Anicetus, qui falſis aſſertionibus Montani, & ſociorum deceptus (conati ſunt enim illi Romanæ Eccleſiæ communionem ſuffurari, quò ſic ab vniuerſa Catholica Eccleſia viderentur eſſe recepti) quamquam pacificas litteras illis traditas continuò Pontifex reuocaſſet: quandoquidem in omnibus ſpeciem pietatis illi præſeferrent, & donis prophetiæ & miraculorum apparerent ornati, nec non ſcripturas omnes reciperent cum Catholicis, & diſciplinam Eccleſiaſticam arctiſſimè ſeruarent, ieiunia, continentiam, martyria, aliaque cuncta in pretio apud Catholicos excolere diligentiſſimè curarent. In quo ſubdolum Diaboli conſilium apparuit: qui cum nihil per hæreticorum turpitudines profeciſſet aduerſus Eccleſiam; eandem iam contrarijs armis per ſanctitudinis ſpeciem expugnare conatus eſt, vt ex Baron. ann. 173. vbi Spond. num.2. Præterea quamquam Siricius Papa excuſetur de non damnato Ruf-

Eccleſia Dei prouidentia impoluta ab hæreſibus.

ſino; factum eſt, vt quod haud citò periclitanti occurrit Eccleſiæ, ipſe ci- A
tiſſimè anni ſequentis exordio ex hac vita ſublatus fuerit. Frequentibus enim
atque pauendis eſt demonſtratum exemplis, Pontifices illos, qui cauſam
fidei paulo ſegnius tractarent, à Chriſto primario omnium Paſtore fuiſſe
quam celeriter ſubtractos: inuigilante iugiter ſuper Romanam Eccleſiam
diuina prouidentia, ne qua vel leui ſuſpicione hæreticæ contagionis aſper-
geretur, refert Baron. ann. 597. vbi Spond. num.6. Eſt etiam in hoc conſi-
deratione dignum, Anaſtaſium Papam, quamuis in Catholica fide integer eſ-
ſet, propenſior ipſe tamen fuerit in reſtituendo ſublato è Diptychis Acacij
hæretici nomine; ſed morte præuentum id præſtare minimè valuiſſe: in hoc
eſt quidem quo maximè admireris diuinam Prouidentiam erga Romanam
Eccleſiam, cum titubantem eius Rectorem ex humanis ante ſubduxerit, quã
quod meditaretur impleret: ſicut & de alijs eiuſdem Eccleſiæ Pontificibus
accidiſſe, docent Annales, vt ex Baron. anno 497. vbi Spond. num.6. Nec
prætereundum recenſere qualiter Vigilius ſchiſmaticus, & in Romanum B
Pontificatum ſimoniacè intruſus, viuente adhuc Siluerio legitimè electo,
nemo dixerit iure illum fuiſſe tunc Romanum Pontificem: mortuo autem
Siluerio, cum à Romano Clero idem Vigilius ad euitandum imminens ſchiſ-
ma legitimè fuiſſet electus. Hæc cuncta Dei nutu eſſe facta, Romanam Ec-
cleſiam ſolicitius gubernantis, probauit euentus: ſiquidem ſtatim vbi legi-
tima electione Petri thronum Vigilius aſcendit, ſacerdotale robur ab hac
fidei Petra in tantũ accepit, vt planè ad confutandas hæreſes viſus ſit habuiſ-
ſe à Domino Apoſtolatum, vt idem Baron. anno 538. vbi Spond. num.4. ac
rurſus Baron. anno 540. vbi Spond. num.3.

Priuilegia Romanæ Eccleſiæ à Chriſto.

Circa vero priuilegia Romanæ Eccleſiæ competentia non ab hominibus,
ſed à Chriſto in Petro eſſe collata; & à Petro in ſucceſſores transfuſa Ire-
næus, Cyprianus cum alijs Latinis & Græcis Patribus ab exordio naſcentis
Eccleſiæ cum Romanis Pontificibus ſunt atteſtati. Etenim eadem ipſa col-
lata à Domino in Petrum ſumma omnium poteſtas in poſteros eius Cathedræ
ſucceſſores eſt deriuata, vt ex Auguſtino in Io. tract.50. & 124. & ep.165. ad C
Genes. cum alijs paſſim ijſdemque Romanis Pont. multa tributa ſunt De-
creta, quæ ab antiquiori Apoſtolorum traditione deriuabant. Baron. anno
136. vbi Spond. in fin.

Imperator nullum ius habet in Romana Eccleſia.

In hanc Romanæ Eccleſiæ auctoritatem ab ipſo Deo ſtabilitam nullum
Ius vnquam habuiſſe Reges & Imperatores, vt eſt communis omnium Patrũ
& Doctorum ſententia. Hinc circa obedientiam ab Imperatoribus & Re-
gibus prædictis exhibendam digna Caroli Magni Imp. ſententia, de qua in
Decreto Diſt 19. cap. 3. & in Concilio Tribur. cap. 30. his verbis: *In me-
moriam B. Petri Apoſtoli honoremus Sanctam Romanam & Apoſtolicam Sedem;
vt quæ nobis Sacerdotalis Mater eſt dignitatis, eſſe debeat Eccleſiaſticæ Magiſtra
rationis. Quare ſeruanda eſt cum manſuetudine humilitas; vt licet vix ferendũ
ab illa Sancta Sede imponatur iugum, tamen feramus, & pia deuotione toleremus.*
&cæt. Hæc porro tanti Principis ſtatuta audiant & erubeſcant illi, qui ei
penitus aduerſarias leges condunt, timeantque ne quando ſi iſta facere per-
ſeuerant, Deus vindex exurgens virga furoris ferrea tamquam vas figuli con- D
fringat eos; atque exemplo Caroli diſcant ex obedientia erga Sedem Apo-
ſtolicam, & obſeruantia legum Eccleſiaſticarum, Regna & Imperia propa-
gare ac firmiter ſtabilire. Cæterum idem imitanda animi ſubmiſſione deuo-
tum ſe indigetat Sanctæ Eccleſiæ defenſorem, humilemque adiutorem; ex-
cuſatque non ſe præſcribere leges Epiſcopis, ſed admonere vt ipſi paternas
ſanctiones cuſtodiri facerent, refert Baron. ann. 801. vbi Spond. num. 31.

Lubet hic etiam referre de Friderico Ænobarbo Imp. qui ſæpius contra
Romanæ Eccleſiæ priuilegia & immunitates cum inſurrexiſſet: in conuen-
tu ab ipſo collecto Roncaliæ propè Placentiam ad inquirendum, quæ eſſent
Rega-

A Regalia Imperij in Lombardia ad ipſum ſpectantia? tunc ipſe Imp. equitans in medio Bulgari & Martini Iuriſconſultorum Bononienſium, quæſiuit ab eis, Vtrum ipſe de iure eſſet Dominus mundi? Bulgarumque reſpondiſſe nõ eſſe Dominum quantum ad proprietatem, Martinum vero aſſeruiſſe eſſe Dominum; ideoque Imperatorem; cum ipſe deſcendiſſet ab equo, eum Martino donaſſe; Bulgarum autem dixiſſe: *Amiſi equum, quia dixi æquum*. De iſto autem Martino, qui tanta tribuit adulatoriè Imperatori, refert Iaſon, nihil vnquam ſani verique dixiſſe; qui etiam quod ceruicoſus eſt habitus, vt quam ſemel defendendam ſuſcepiſſet opinionem, quantumlibet erroneam, & ſingularem, obſtinatè tueri perſeuerarit; in vulgare prouerbium eius durities apud Iuriſconſultos in hanc vſque diem pertranſijt, vt *Martinum* appellent, qui ſuæ ipſius ſingulari ſententiæ pertinaci ſtudio inhæreſcat. Ita ex Chronicis refert Baron. ann. 1158. vbi Spond. num. 2. & 3.

Conceſſa contra Romanam Eccleſiam etiam à Summo Pontif. non tenent.

Præterea etſi autentico omnique ex parte fide conſtante diplomate alicuius quantumuis alioqui legitimi Romani Pontificis, conceſſa monſtrari
B poſſent; nec ſic ſubſiſterent, quæ contra præcipua Eccleſiæ Romanæ iura inuenirentur eſſe diſpoſita. Nam Deſiderius Cardinalis Abbas Caſſinenſis poſtea Victor Papa Tertius, Henrico Imp. iura Eccleſiaſtica inuadenti in faciem obiecit, vt in Chronic. Caſſin. lib. 3. cap. 49. his verbis: *Sedes Apoſtolica Domina eſt noſtra, non ancilla, nec alicui ſubdita, ſed omnibus prælata: & ideo nulla omnino ratione ſub iugum à quoquam mitti poteſt. Quod ſi à Nicolao Papa factum eſt* (ſcilicet vt arbitrium expectaretur Imperatoris in electione Romani Põtificis; quod falsò prætendebatur:) *iniuſtè profecto, & temerè præſumptum eſt: non tamen cuiuſdam ſtultitia, vel temeritate amittit Eccleſia dignitatem ſuam*. Vt refert etiã Baron. ad ann. 1097. vbi Spond. num. 43. Ac etiam ſanctus Brunus Epiſcopus Signiæ, ac cum eo plurimi alij Epiſcopi & Cardinales in Concilio Romano coegerunt Paſchalem Papam Secundum reuocare, quæ contra Romanæ Eccleſiæ iura promiſiſſet Henrico Imperatori, vt idem Baron. anno 1112. & ſequentibus cum
C Spondano.

Priuilegia conceſſa à Sede Apoſtol. non debent ipſi præiudicare.

Cumque apud omnes in confeſſo ſit, Priuilegia ab Apoſtol. Sede collata non debere contra eamdem Eccleſiam militare. In quam ſententiam Nicolaus Papa I. in Decretali, quam habuit ad Henricum Archiepiſcopum Turonenſem, vbi agit de priuilegio ab Apoſt. Sede conceſſo Rhemenſi Eccleſiæ, quo eius Archiepiſcopus Hincmarus cõtra ius abuteretur, hæc habet inter alia: *Sic Apoſtolica Sedes aliena iura cuſtodit, vt ſua non minuat: ſic honorem debitum dat, vt ſuum non tribuat alienis. Nam & arma illi à nobis collata, ita volumus vt pro eo ſint valida, vt potius pro nobis, vbi neceſſe eſt, non contra nos firmitatem obtineant*. Et idem Nicolaus ep. 30. ad Carolum Francorum Regem de priuilegio Apoſtolicæ Sedis, quo ad eam omnes appellandi, nullius obice priuilegij, habeant facultatem, agit, vt refertur per Baron. ann. 1097. vbi Spond. num. 44. Hæc vero Deo accepta, Angelis & hominibus reuerẽda, ab ipſo exordio naſcentis Eccleſiæ vſu recepta atque probata, nullius diplomatis occaſione adducenda ſunt in diſcrimen, neque ludibrio exponenda,
D neque vllatenus abolenda.

De auctoritatè Sedis Apoſtol. in Concilijs.

Huius Romanæ Sedis primatus tanta veneratione omni tempore eſt habitus: vt abſque eius auctoritate Synodum vniuerſalem colligi, & Eccleſijs decreta ſanciri nefas; id omnino prohibente Canone Eccleſiaſtico, quo vetitum, vt ait Socrates lib. 2. cap. 13. *Ne decreta abſque ſententia Epiſcopi Romani Eccleſijs ſancirentur*. refert Baron. ann. 325. vbi Spond. num. 5. & 45. Vt etiã idem Baron. ann. 342. vbi Spond. num. 8. Eiuſdemque Romani Pont. fuit ijſdem Concilijs præſidere, etiam ex Baron. ann. 449. vbi Spond. num. 5. necnon extra Vrbem prædictis intereſſe, niſi per Legatos de Latere non conſueuit, vt de Legatis ad Concilium Epheſinum à Sancto Leone miſſis apud

Con-

Concilium Chalcedonen. Act. 1. Baron. eodem anno 449. num.9. Quodque A
in Oecumenicis fieri conſueuiſſe, vt à Synodo ſolita mitti ad Romanum Pontificem, quæ à Patribus decreta eſſent, & auctoritate ipſius firmarentur; vt in Concilio Chalcedonen. Act.3. in fin. & refert Baronius ann 451. n.32. Quamquam Oecumenico Concilio opus non ſit, vbi Romanus Pont. aliquid definiuiſſet, vt de Flauiano tribuente tantam vim litteris Romani Pont. quæ poſſent hæreſes funditus euertere, vbi eædem aliquid definiuiſſent, vt apud S. Leonem ante ep.7. tradit pariter Baron. an. 449.n 1.

Prima ſedes à nemine iudicatur.

Quod incompertum omni æuo fuit apud omnes Patres, vt Prima ſedes omnes iudicet & à nemine iudicetur: etenim in prætenſo actu infidelitatis Marcellini Papæ, nunquam trecenti illi Epiſcopi auſi ſunt in eum ferre ſententiam damnationis, quin potius ſæpè ab omnibus acclamatum eſt: *Prima ſedes à nemine iudicabitur. Tu reus, tu iudex, ex ore tuo condemnaberis. Nemo vnquam iudicauit Pontificem.* Ex Baron. an.302. vbi Spond. num. 16. Et in Concilio Romano ſub Silueſtro inter cætera decretum: *Vt nemo dijudicet primam ſedem, quoniam omnes ſedes à prima ſede iuſtitiam deſiderant temperari: neque quoque ab Auguſto, neque ab omni Clero, neque à Regibus, neque* B
à Populo iudex iudicetur. Quem Canonem poſtea citauit Nicolaus Papa aduerſus Michaelem Imp. vt refert idem Baron.an.324.vbi Spond.n.30. Præterea cum calumniatores in Palmari Synodo Viſitatorem contra Symmachum Papam petijſſent, acriter in illos Synodus inuehitur, quod contra religionem, contra ſtatuta veterum, contra regulas maiorum id egiſſent, vt per eumdem Baron. ann 499. vbi Spond. num.6. Sicuti quoque Leo Papa Tertius à criminibus ſibi obiectis intendens ſe purgare: cum ab Imperatore Carolo Magno fuiſſent in Baſilica Vaticana omnes Epiſcopi Italiæ, & Galliæ congregati, vt crimina prædicta examinarentur, omnes iſtos vno ore dixiſſe: *Nos Apoſtolicam ſedem, quæ eſt caput omnium Dei Eccleſiarum, iudicare non audemus: nam ab ipſa nos omnes, & Vicario ſuo iudicamur; ipſa autem à nemine iudicatur, quemadmodum antiquitus mos fuit: ſed ſicut ipſe Summus Pont. conſueuit, iubeat, canonicè obediemus.* Refert etiam Baronius C
anno 800. vbi Spondan. num.2. Similiter & Papiæ ab Epiſcopis ſchiſmaticis fuiſſe Gregorium Septimum Romanum Pontificem excommunicatum; Principes autem in hoc ancipites à Peritis reſponſum prudenter accepiſſe: *Romanum Pontificem à nemine iudicandum, ob idque à nullo excommunicari poſſe; excommunicatoſque eſſe, qui talia præſumpſiſſent.* Vt idem Baron.an. 1076. vbi Spond. n.5.

Agnita ab Infidelibus ſuprema auctoritas.

Suprema hæc Romani Antiſtitis auctoritas in vniuerſa Eccleſia ab Infidelibus agnita etiam fuit, ab Aureliano ethnico Imp. cum ipſe imperaſſet, vt eiecto Paulo de domo Eccleſiæ Antiochenæ illis tribueretur, quibus Italiæ & Vrbis Romæ Epiſcopi per litteras illam tribuendam præſcriberent; tuncque penitus Paulum eſſe eiectum, Euſeb. lib 7. hiſt. cap 24. ad fin. Hinc vſq; innotuiſſe apparet Romani Pontificis toto orbe poteſtatem; vt & Ethnicos non lateret, ſic demum aliorum Epiſcoporum ſententias eſſe ratas, ſi eas ipſe confirmaſſet. Baronius an.272. vbi Spond.num.3. Præterea ab Ammiano ſcriptore Gentili lib 15. refertur quod Liberius Chriſtianæ Religio- D
nis Antiſtes Conſtanti Imperatori in cauſa Athanaſij apertè recalcitrans; cui ipſe Imperator ſemper infeſtus; licet ſciret impletum: *Tamen auctoritate, qua potiuntur æternæ Vrbis Epiſcopi, firmari deſiderio nitebatur ardenti, &c.* Hæc Ammianus, qui cum eſſet Ethnicus, non potuit de auctoritate Summi Pontificis loqui, niſi quæ omnibus etiam à Religione Chriſtiana alienis notiſſima eſſent, vt idem Baron. an. 235, vbi Spond. num.7. Quodque etiam patet, vt infelix ille *Prætextatus* iam Conſul deſignatus, cum amplitudinem Epiſcopatus Vrbis Conſulatui prætuliſset: homo quidem ſacrilegus, & Idolorum cultor; ſolebat, vt ait Hieronym. ep. ad Pammachium: *Audens B.Da-*

maſo

A *maſo Papæ dicere: Facite me Romanæ Vrbis Epiſcopum, & ero protinus Chriſtianus*. Hinc liquidò conſtat in Vrbe Romani Pont. dignitatem etiam Principum ethnicorum oculos pellexiſſe; cum omnes Reipublicæ Magiſtratus huic vni Magiſtratui cederent, vt Caſsiodor. lib. 10. per varias Epiſtolas docuit.

Agnita ab Hæreticis & omnibus ſedibus.

Et ſimiliter hæc eadem in vniuerſa Eccleſia auctoritas agnita à maioribus ſedibus, & ab ipſis etiam Hæreticis, atque ab vniuerſo denique orbe Chriſtiano: vt de Io. Chryſoſtomo appellante Innocentium Romanum Pont. aduerſus Theophilum Alexandrinum; cuius honorifica legatio quatuor Epiſcoporum, duorum Diaconorum, aucta fuit litteris quadraginta Epiſcoporũ communionis Ioannis, necnon Cleri Conſtantinopolitani, qui omnes confirmarunt, quæ à Ioanne ſcripta eſſent: ſicuti etiam ex altera parte Theophilus præuenire ſtudens, Legatum Romam miſerat Alexandrinæ Eccleſiæ Lectorẽ. Magna porrò prouidentia permiſit Deus, hæc inter tantos Epiſcopos in Oriente agitari, vt certo iudicio exploratum poſteris redderetur, quinam in vniuerſa Eccleſia Catholica principem locum teneat, quemque tam iudi-
B ces quam Rei damnati pariter inſpicere debeant; illi quod ſcirent eminẽtius ſupra ſe ſtare tribunal, iſti magno ſolatio intelligerent, aliquod reliquum eſſe confugium, quod iniquam ſententiam per ſe ſecuri peterent. Vt refert Baron. ann. 404. vbi Spond. n. 6. Præterea memorandum quod Papa Hormiſda nunquam permiſerit recipi in communionem Euphemium & Macedonium ob retentum pertinaciter nomen Acacij Epiſcopi Conſtãtinopolitani Schiſmatici & Hæreticorum communione pollutum: vnde planè eluxit, quanta eſſet in vniuerſa Eccleſia moderanda Apoſtolicæ Sedis auctoritas, dum quæ tantæ Ciuitatis tam frequens Populus vna cum Monachis & Clericis petijſſet, & congregati in Synodo Orthodoxi Epiſcopi ſtabiliſſet, conſentiente Imperatore, vno tantum Romano Pontifice diſſentiente, irrita prorſus reddita ſunt. Ext. apud Synod. Conſtan. ſub Men. Act. 1. alias. 5. & refert Baron. an. 518. vbi Spond. n. 6. & alibi hæc ſæpiſſimè.

Ab Imperatoribus agnita.

De ſumma Romani Pont. in omnes vbique Eccleſias auctoritate, eadem
C etiam ab Imperatoribus agnita, & aduerſus refractarios defenſa, vt in Conſtitutione Valentiniani Imp. ibi: *Eccleſiarum pax vbique ſeruabitur*. & infra: *Hac perenni ſanctione decernimus, ne quid tam Epiſcopis Gallicanis, quam aliarum prouinciarum contra conſuetudinem veterem liceat ſine venerabilis Papæ Vrbis æternæ auctoritate tentare: ſed illis omnibuſque pro lege ſit, quicquid ſanxit, vel ſanxerit Apoſtolicæ Sedis auctoritate: ita vt quiſquis Epiſcoporum ad iudicium Romani Antiſtitis euocatus venire neglexerit, per moderatorem eiuſdem prouinciæ adeſſe cogatur per omnia ſeruatis, quæ Diui parentes noſtri Romanæ Eccleſiæ detulerunt*. vt refert Baron. ann. 445. n. 5.

Appellatio ad Sedem Apoſt.

Et quod maximè pertinet ad Romanæ Eccleſiæ dignitatem: ſtatutum in Concilio Sardicenſi, vt ſi quis in iudicio comprouincialium Epiſcoporum ſe iniuſtè damnatum putaret, liberum ei eſſet prouocare ad Romanum Pont. qui vel iudicata confirmaret, vel denuo eandem cauſam cognoſceret. Rurſumque in Appellationibus ad Romanum Pont. liberum ei eſſet vel cauſam delegare finitimis Epiſcopis, aut è latere Presbyteros in prouinciam mittere,
D cum alijs ſimilibus in propoſito Decretis; de quibus Baron. anno 347. vbi Spond. num. 12. & refert Card. Perona in Reſponſ. ad Regem Magnæ Britanniæ lib. 1. cap. 53. Gallico idiomate.

Ad eandem Apoſtolicam Sedem deferri ſolitæ vndique Epiſcoporum, aliæque maioris momenti cauſæ. Vt in primo tomo Concil. prima inter epiſt. Iulij Papæ. vt refert Baron. an. 342. vbi Spond. n. 8. & ad eamdem examinanda mitti ſolita ſcripta de Fide: quippè quod & ſcientiæ clauem apud eam Eccleſiam eſſe maiores omnes Orthodoxi intelligerent. Baronius ann. 496. vbi Spond. num. 6.

Eiuſdem Romani Pont. ab ipſo initio fuit Epiſcopos & Eccleſias vbiuis poſi-

poſitas, præceptis ſuis non obtemperantes à communione Catholica ſecludere: ſicuti Victoris Papæ excommunicatio fulminata contra Aſiæ Eccleſias, quæ non obtemperarunt litteris eiuſdem de celebrando Paſchate die Dominico ſemper poſt Decimamquartam Lunam, Euſeb. lib.5. hiſt. cap. 23. & ſeq. Baron.an.198. vbi Spond. num.1. Grande ſiquidem facinus ſemper viſum eſt Romani Pont. litteras contemnere, vt idem Baronius an. 449. vbi Spond. num.10. A

Fuit etiam Romanæ ſedis conſuetudo mittere Legatos ad erigendam collapſam Orientalem Eccleſiam; ſicuti Leo direxit Conſtantinopolim Legatos, qui lapſos ad Eccleſiam Catholicam redire volentes, probarent, vt in epiſt. Leonis 33. & tradit Baron. an.450. num.2.

Diſpenſare de Synodorum Oecumenicarum decretis & Canonibus Eccleſiæ conſueuit olim Romanus Pontifex; ſicuti olim Proclus creatus iam Cyzicenus Epiſcopus repellendus videbatur à ſede Conſtantinopolitana, quod prohiberent Canones eiuſmodi in alias ſedes Epiſcoporum translationes, Socrat. lib.7. cap.39. Baron. an.434. vbi Spond. num.1. Vt etiam electio Stephani Epiſcopi Antiocheni facta Conſtantinopoli contra vſum antiquum Simplicius Papa ratam habuit. Simplicius epiſt.13. Et idem Baron. an.479. num.1 B

Potuitque etiam abſoluere damnatos à Synodis, & abſque vllo Synodali conuentu damnare noxios, vt ex Gelaſij Papæ ep. 11. & apud Baronium an. 495. num.2.

Conſultationes. Ad hanc eamdem Apoſtolicam ſedem propter illius inuiolatam fidem Conſultationes vndique frequentes omni tempore, à magnis viris, Eccleſijs, Synodiſque; ſicuti ad Eleutherium Papam Martyres Lugdunenſes in vinculis tunc retenti per Irenæum eiuſdem Eccleſiæ presbyterum petentes, vt pax & concordia in Eccleſijs conſtitueretur; vt ex Euſeb. & Hieron. de Script. Eccleſ. in Irenæo tradit Baron. ad an. 179. vbi Spond. num.5. Præterea Cyprianus ep.23.29. & ſeq. Apoſtolicam ſedem quamuis Paſtore vacantem conſultat, Vtrum lapſis ab Epiſcopis ſit concedenda pax, quam à Martyribus obtinuerant, vt refert Baron. an. 253. vbi Spond. num. 13. Ac etiam Concilium Carthaginen. tertium Canon. 48. ad Siricium Romanum Pontificem conſultat de baptizandis in infantia: & eodem anno ab eodem Concilio ad Anaſtaſium Siricij ſucceſſorem mittitur conſultatio, vt Africanæ Eccleſiæ miniſtris indigenti conſulerent, ex eodem Baron. an. 397. vbi Spond. num.10. Nec non etiam ſanctus Victricius Epiſcopus Rothomagen. ab Innocentio Papa decretalem recipit in his, quæ ſpectant ad Eccleſiaſticam diſciplinam; ſicuti & ſimiles alios doctrina & ſanctitate ſpectatos vbique Epiſcopos, quamtumlibet ipſi ad informandam Eccleſiaſticis inſtitutis plebem fidelem ſatis ſibi eſſe videri poſſent; ex fonte tamen ſolitos haurire aquas, quod firmioris ſcirent eſſe roboris, maiorique ſuſcipi reuerentia, quod ab Apoſtolica ſede conſtaret eſſe petitum; vt idem Baron. an. 404. vbi Spond. num.20. Quamquam mos vetus de Conſultationibus in Eccleſia etiam fuerit, Epiſcopos primum conſulere debere ſuos Metropolitanos; quos ſi eadem contingeret ignorare; tunc demum conſulendum eſſe Summum Pontificem, S. Leo ep.91. Theodoro Epiſcopo; & hæc alibi ſæpiſſime. C D

Aduerſus ambientes Pontificatum ſeu illius confirmationem. Quoniam Romani Pontificis ſuprema in Eccleſia eſt maieſtas; Bonifacius Papa Quartus, vbi primum ſedem Pontificiam eſt adeptus, ad reprimendam Clericorum ambitionem Pontificatibus inhiantium, Concilium in Eccleſia Vaticana habuit aduerſus eos, qui ſuperſtite adhuc Romano Pontifice de eo qui eſſet poſt eius obitum eligendus in ſucceſſorem tractarent. vt ex Baron. an. 606 num.4.

Nec defuerunt ex hoc diuerſis temporibus, qui illius electionem tyrannicè ſibi vſurparunt; inde emanauit decretum verè Apoſtolicum à Symmacho in

A in Concilio Romano ſtabilitum, quo ab electione Romani Pont. Laicorum præſumptio quamuis fulta regia potentia arceretur, vt refert Baron. an. 502. vbi Spond. num. 5.

Ex his Laicis, qui dictum ius eligendi ſibi arrogare præſumpſerunt, fuit Odoacer Arianus Rex Erulorum. Inde Felix tertius ad Pontificatum aſſumptus, Romæ cogens Concilium 42. Epiſcoporum, & Legatos Conſtantinopolim ad Zenonem Imp. mittens, fortiter in id reſtitit; vt eminens agnoſceretur Romanæ Eccleſiæ ſubijci neſcia auctoritas; dum licet Romæ ſub Erulis Arianis propemodum captiua videretur; tanto tamen polleret Imperio (perinde ac ſi fuiſſent tempora Conſtantini, atque Theodoſij Impp.) non Romæ tantum, ſed vbique terrarum vbi vigeret Chriſtiana religio. Baron. ann. 483. vbi Spond. num. 3.

Cæterum Theodoricus Gothus Italiæ Rex, quod nullus vnquam Ethnicorum Principum præter Odoacrem auſus fuerat, iſte Hæreticus meditatus impleuit; nimirum vt redigeret in ſeruitutem Romanam Eccleſiam, dum Summi B Pontificis electionem atq; nominationem ſibi procaciter arrogauit. Vt autem ſuæ ipſius voluntati nulla eſſet occaſio refragandi; quem in Romano Clero probatiſſimum nouit virum, Felicem Papam nominauit. Accepiſſe tamen poſtea, tanta præſumptio noſcitur, moderationem illam, vt ex priſtino vſu Clerus deligeret Pontificem, quem Rex ſuo confirmaret aſſenſu: quam quidem ab Arianis Italiæ Regibus vindicatam ſibi tyrannicè auctoritatem, ijs de medio ſublatis, Orientalis orbis Imperatores ſibi pariter arrogarunt, ac denuo ceſſerunt; vt infra videbimus. Baron. ann. 526. vbi Spond. num. 2.

Porro Iuſtiniani Imperatoris auctoritate poſt vindicatam Vrbem cum vniuerſa Italia à Gothorum dominatione; Pontificem creatum eſſe Pelagium Archidiaconum natione Romanum, refert Anaſtaſius in Vigilio in fin. Iam enim ſibi auctoritatem exemplo Arianorum Gothorum Regum arrogauerat; & qui præ cæteris videri voluit pius, ſe maximè impium præſtitit; dum duriores coegit Romanam Eccleſiam ſubire conditiones, quam tulerat ſub Eth- C nicis Imperatoribus; de quibus nulla eſt vnquam mentio, quod antea confirmationem electi in Romanum Pont. ſibi aliquando auctoritatem vſurpauerint. Sicque ducta eſt in captiuitatem Domina gentium; & Regina prouinciarum facta eſt ſub tributo, ſicuti ex Ieremia deplorauit Sanctus Gregor. in quartum pſalmum pœnitentialem: cum & doluit non ſine certæ oblatione pecuniæ eiuſmodi fieri ſolitam ab Imperatore probationem Romani Pont. vt ex Baron. ann. 555. vbi Spond. num. 2. ac etiam idem Baron. ann. 590. vbi Spond. num. 3. & 8. Eam vero coactam conditionem adimplentes Pontifices, non fuere in crimen vocandi; quippe quod eis electio legitimè facta contulerit Pontificatum, non Regum, vel Impp. tyrãnicè vſurpata confirmatio: pro qua licitè pecunia dari potuit, quod non redimeretur ea Pontificatus, ſed liberatio à vexatione; cum alias non liceret munus Pontificium exercere. Ex epiſt. D. Gregor. 12. epiſt. 27. Indict. 7.

Quomodo autem adminiſtraretur Romana Eccleſia, dum qui electus erat Pontifex, vetabatur tyrannicè munus ſuum exercere, donec accederet Im- D peratoris confirmatio: ſic enim habet inſcriptio, vt ex Epiſtola Sancti Martini Papæ ad Eliterum, in abſentia Pontificis locum ipſius repræſentare conſueuiſſe Archidiaconum, Archipresbyterum, & Primicerium, vt in his verbis: *Dilectiſſimis Thomiano & cæt. Hilarius Archipresbyter, & ſeruans locum Sanctæ Sedis Apoſtolicæ, Ioannes Diaconus, & in Dei nomine electus, item Ioannes Primicerius, & ſeruans locum Sanctæ Sedis Apoſtolicæ, & Ioannes ſeruus Dei Cõſiliarius eiuſdem Apoſtolicæ Sedis.* Vnde videas curam Romanæ, vniuerſaliſq; Eccleſiæ non electum Pontificem ſolum geſſiſſe, ſed quatuor ſimul eiuſdem Eccleſiæ præcipuè miniſtros. Baron. ann. 639. vbi Spond. num. 3. *Pendente cõfirmatione Imper. quomodo adminiſtraretur Romana Eccleſia?*

Anno autem 681. Refert Anaſtaſius Biblioth. per Legatos Sedis Apoſtol.

Eccleſia Rom. liberatur à ſolutione pecuniæ pro Pontifice ordinando.

ex Oriente Romam redeuntes ſcriptam ab Imp. Conſtantino Pogon. ad Papam Agathonem Epiſtolam, quam Sacram vocabant; qua ſignificauit ſe liberare Romanam Eccleſiam à penſitatione illa pecuniæ, quam primum impij Gothorum Reges Ariani Romanis Pontificibus indixerant, ac poſt illos extinctos, Orientales Impp. exigere cõſueuerant: Retinuit tamen interim idem Conſtantinus Imp. ius confirmationis Romani Pont. antiquitus pariter tyrannicè vſurpatum, vt ex eodem Anaſtaſio, & refert Baronius ann. 681. vbi Spond. num. 12. A

Anno vero 684. Eccleſiam Romanam in priſtinam libertatem reſtitutam eſſe idem Anaſtaſius eſt auctor: cum, vt ait, Conſtantinus Imp. Benedicto Secundo Rom. Pont. conceſſerit, vt qui deinceps eligeretur in Summum Pont. mox nulla expectata Imperatoris cõfirmatione ordinaretur. vt ex prædicto Baron. d. ann. 684. vbi Spond. num. 1.

Sed nondum completa prædicta tyrannis: quoniam cum Romani Pont. confirmationem remiſiſſent Imperatores; voluerunt tamen vt non crearetur abſque Italiæ Exarchi, qui propius adeſſet, conſenſu: vt per Legatos Iuſtiniani Iunioris Imp. ad Theodorum Exarchum directos: ex quo & illud obortum eſt malum, vt ambientes Pontificatum, per Exarchi miniſterium illud quomodocumque conſequi conarentur, ſæpeque ſchiſmata inde conflarētur. Baron. ann. 686. vbi Spond. num. 1. B

Quod autem à Sigeberto in Chronico refertur, ab Adriano Papa conceſſum fuiſſe Carolo Magno ius eligendi Romanum Pontificem, & Epiſcopos per inueſtiturã creare: cum hæc non niſi poſt annos 338. ſcripta fuerint nempè an. 1112. nullo penitus antiquioris æui auctore conſcio; ne ipſis quidem, qui vitam Caroli, vel qui per annos ſingulos res ab eo geſtas, omneſque habitos conuentus, quam diligentiſſimè ſcriptis tradiderunt; iure creditur hāc impoſturam eo tempore in gratiam Henrici Imp. ſchiſmatici, cuius partes totis viribus Sigebertus fouit. Immo Eginhardus Carolo à ſecretis, eiuſdemque vitam etiam ſcripſit quater tantum Carolum Romam ſe contuliſſe contra Sigebertum aſſerentem quintum Romam illius aduentum, vt hunc actum confingeret. Gratianus eandem Sigeberti impoſturam nimis credulus totidem verbis expreſſit diſtinc. 63. can. Adrianus 22. & can. ſeq. Repugnant his quoque praxis & leges aliorum poſt Carolum Imperatorum, vt infra: & denique ipſe Carolus ſuo promulgato decreto ſtatuit electiones Epiſcoporum liberas, atque ex ſacrorum præſcripto decerni, Diſt. 63. cap. ſacrorum Canon. Baron. an. 774 vbi Spond. n. 3. & 4. C

Quod vero pariter liberam omnino reliquit Ludouicus Pius Imp. in conuentu generali Aquiſgrani, electionem & coronationem Romani Pontificis Clero & Populo Romano; nec ad aliud teneri voluit, niſi vbi eſſet conſecratus, legationem mitteret ad Imperatorem, qui eum de ſua promotione faceret certiorem: ex his datur intelligi Decretum diſt. 33. cap. 28. Quia ſancta; quod recitatur nomine Stephani vltimi Pont. Ne conſecratio electi fieret, niſi præſentibus Legatis Imperialibus; aut omnino non ſancitum, vt aliæ ſchiſmaticorum impoſturæ, vel omnino à Ludouico non fuiſſe acceptatum Baron. an. 817. vbi in Spond. num. 3. D

Porro idem Ludouicus Imp. Romam adueniens, vt ſchiſma comprimeretur, Conſtitutionem promulgauit (vt apud Sigonium de Rebus Italiæ) qua Pontificum electionibus eos tantum intereſſe iuſſit: *Quibus antiqua fuit conſuetudo conceſſa per Conſtitutionem ſanctorum Patrum: ipſumque etiam politicum Vrbis ſtatum ex ipſius Pontificis & Imperatoris Conſtitutione diſponi*. Vbi haud de nihilo eſt, quod primæ deferantur Pontifici etiam in rebus Politicis. Ita apud Baron. an. 824. vbi Spond. num. 1.

Quamquam in electione Leonis Quarti Romani Pont. ex communi Romanorum conſenſu, adhuc ijdem timerent expectãdum Imperatoris conſenſum

ad

A ad illius conſecrationem: refert tamen Anaſtaſius Leonem obſtitiſſe Lothario & Ludouico Impp. vendicātibus ſibi ius in electione, vel conſecratione Pontificis; eiiciſſeque vt ijdem conſenſerint, ne ea niſi iuſtè & canonicè fieri deberet; vt ex decreto eiuſdem Pontificis de his promulgato Diſt. 63. cap. 31. & refert Baron. an. 847. vbi Spond. num. 3.

Iactata multis bellorum procellis, & in magnum quoque diſcrimen adducta ſæpius fuit Romana Reſpublica, numquam tamen deiecta, & ſemper bello, etſi non ſemper prælio, victrix fuit. Nec aliter Eccleſia ingentibus perſecutionum fluctibus frequenter percuſſa, ſed numquam penitus concuſſa, atque attrita fuit, ſemperque tandem victrix, atque glorioſior euaſit.

A ciuibus ſuis atque à domeſticis bellis multo magis quam ab hoſtibus, & externis viribus conflictata fuit, & perturbata, laceratáque Reſpublica Romana; & ab Hæreticis & Schiſmaticis ex eius ſinu prodeuntibus multo magis, quam à Tyrannis & externis perſecutionibus vexata, atque dilaniata B eſt Eccleſia, vt infra dicemus.

Etenim ſedatis perſecutionibus illatis in Romanam Eccleſiam ab Imperatoribus, & alijs exteris principibus: ſubſequitur altera domeſtica, & ceterarum omnium moleſtiſſima à marchionibus Tuſciæ, ſeu comitibus Tuſculanis, qui mole Adriani Romæ potiti, ſæpius deforme contigerit apponi per ipſos Romanum Eccleſiæ caput. Infelix ſæculi illius conditio, ignaua circumſpectio, ſtulta fiducia. Quod & myſticè tunc deſignatum videri potuit; cum eodem tempore quo execrandum illud ſcelus aduerſus Formoſi Papæ cadauer Stephanus ſucceſſor commiſit, ſacroſancta Baſilica Lateranenſis primaria Pontificis ſedes ab altari vſque ad portas ſolo penitus proſtrata corruit, ſanctuario tantummodo relicto integro, in quo ipſa ſedes Pontificis exiſtebat. Sicut & quantæ pietatis fuiſſet Formoſus, inde demonſtratum eſt, vt refert Luitprandus, dum eius corpus à piſcatoribus poſtmodum inuentum, ad ſancti Petri Baſilicam deportatum eſſet, ſanctorum Imagines illud in loculo poſitum venerabiliter ſalutauerint. Etſi porrò tot nefaria crimina Stephanum Papam infamarent, nullus tamen principalium Sedium Epiſcoporum, ſe ſubtraxit ab obedientia Romanis Pontificibus impertiri ſolita; probè ſcientes primam ſedem à nemine iudicari, vt refert Card. Baron. ann. 897. vbi Spond. num. 34. *Ruina myſtica Eccleſiæ Lateranen.*

C

Anno Domini 900. decimum aperitur ſæculum, quod boni ſterilitate, malique exundantis deformitate, atque Scriptorum inopia appellari conſueuit, ferreum, plumbeum, obſcurum: eo tantis Apoſtolica ſedes iactata eſt procellis; vt cuncta quæ olim paſſa fuit ſub Gentilibus Imperatoribus, alijſque quibuſcunque perſecutoribus, horum comparatione ſint exiſtimanda luſus quodāmodo puerorum: idque ea occaſione, quod Principes ſæculi huius, quamtumlibet Chriſtiani, tyrannicè ſibi Pontificum Romanorum electionem arrogantes, quamplurima horrenda in eam monſtra intruſerunt; factionibus ita inter ſe decertantibus, vt modo Romani Proceres, modo Etruriæ Principes intruderent ſæculari potentia quem vellent, & deijcerent D quem poſſent Romanum Pont. à contraria factione promotum: quæ ferè toto hoc ſæculo ſunt actitata, quouſque Germaniæ Imperatores Othones medij interceſſere vtrique parti contrarij; ſibi licet & ipſi arrogantes Papæ electionem, atque electi deiectionem. Ex quibus Pontificibus intruſus inter cæteros Stephanus VII. hoc tempore è ſede pulſus, detruſus eſt in carcerem, atque ibi ſtrangulatus, cui ſuffectus à Romanorum factione præualente quidam nomine Romanus Conſtantini filius, deinde Theodorus Secundus, vt ex Baron. dicto anno 900. vbi Spond. num. 2. Inde Chriſtophorum Pont. è ſede eiectum, atque vitam monaſticam amplecti coactum, ſubrogatum illi fuiſſe Sergium vita turpiſſima, vt idem Baron. an. 908. vbi Spond. Pari-

N 2 ter

ter Ioannes XI. Romanus Pontifex; ſicuti violenter Romanam ingreſſus eſt ſedem, ita violenter deiectus eſt, & in carcerem detruſus vna cum matre Marozia ab Alberico ipſius Maroziæ filio, quem ex Adelberto marchione ſuſceperat, ex Baron. an. 933. vbi Spond. num. 1. A

Porrò Albericus dein liberè ipſe imperauit capta matre, quam cuſtodiæ tradidit in Adriani mole. Quo mortuo ad Octauium filium principatum transmiſit; ſed cum is multum potentiæ ſibi deeſſe ratus, niſi ad Pontificatum niteretur: Princeps aliquandiu Clerici habitu ad Pontificatum deinde euectus, Ioannes XII. eſt dictus: poſt cuius obitum Ioannes XIII. à populo eſt captus, & in Campaniam dimiſſus: & in eadem ſede mox anno 974. Benedictus VI. necatus. Quod contigit quoque Ioanni XIV. & alijs ſucceſſoribus. Adeo per ea tempora feri mores & ſcelera inualuerant.

In tanta Reipublicæ Chriſtianæ perturbatione, ſub Leone IX. magna pars Vrbis incendio corrupta anno circiter ML. Sed triginta poſt annis Gregorio Septimo Pontifice malum longè luctuoſum paſſa eſt expugnatione, direptione, incendio. Nam cum Henricus Tertius Imp. Gregorium Septimum Eccleſiaſticæ libertatis vindicem acerrimum bello perſequeretur, venit Romam cum exercitu, vrbem Leoninam primum occupauit, dein reliquam vrbem adortus tandem irrupit, cum pleraque ædificia aut ferro lacerata, aut igne combuſta reliquiſſet anno circiter 1085. Et ſimiliter eodem ferè tempore Robertus Guiſcardus cum inuicto Normānorum exercitu porta Flaminia Vrbem ingreſſus, reſiſtentibus ciuibus Henrici fœderatis, plana Campi Martij vſque ad arcum Portugalliæ incendio conſumpſit: mox Lateranum & Pontificias ædes occupauit, & Capitolium verſus, quod tenebant hoſtes, ferro & igne viam aperiens, omnia ſolo æquauit. Duraretque hodie in Cœlio monte miſerabilis facies, niſi in hortorum vinetorumque amœnitatem Roma reſurrexiſſet, vt perpetua viriditate contegeret vulnera & ruinas ſuas. Hoc interim opera Guiberti, ſeu Clementis pſeudo-Papæ & rei bellicæ præfecti ab Imperatore, Cincius Romanus ſacris operantem Gregorium in Liberiana baſilica captum & in Parionis regione deductum turri incluſerat: ſed poſtridiè Populus Romanus ſumptis armis, aſſertoque in libertatem Pontifice, audaciſſimi hominis ædes, & turrim euertit, publicatis inſuper bonis, pulſaque ab Vrbe familia naribus mutilata: ac etiam Petri Frangipanis domum Gregorio IX. ſedente Pontificia factio euertit, cum ille Pontificem Vrbis aditu prohibuiſſet. B C

Necdum finis domeſticarum calamitatum Vrbis. Anno ſiquidē 1130. Petrus Leonis Card. eligitur Antipapa Anacletus nuncupatus aduerſus Innocentium PP. Secundum, qui ſperans in multitudine diuitiarum, Eccleſias Vrbis deprædatur, vt ſacris vaſis, & donarijs, quæ Summi Pontifices & Imperatores obtulerant, ſibi Romanos conciliaret: Innocentium inde recedere cogit: Reges ad partes ſuas ſolicitat; ſed cum fruſtra faceret, Rogerium Siciliæ Ducem nundinatione Regij tituli ſibi conciliat: qui auctor extitit impiæ Siculæ Monarchiæ. Excommunicatur in diuerſis Concilijs: & moritur demum impœnitēs pluribus illatis Eccleſiæ damnis. Card. Baron. d. an. 1130. cum ſequen. vbi etiam Spond. D

Accedit prætereá infandis Eccleſiæ & Vrbis doloribus, quod etiam in viſcera lues penetraſſet ann. 1141. auctore Arnaldo de Brixia hæreſiarcha, (dum iſte iactaret Laicorum eſſe omnia temporalia, & à Clericis iniuſtiſſimè detineri, quo nomine Politicorum Hæreticorum patriarcham ſe conſtituit) inde Romani rebellantes aduerſus Innocentium PP. Secundum, antiquam ſatagunt reſtituere Rempublicam, & ſeditione mota in Capitolio conuenientes, ordinem Senatorum, qui iam per multa tempora ceſſauerat, conſtituerunt. Romani deinde ipſis Senatoribus etiam Patricium adiecerunt, cui tanquam Principi ſe ſubijcientes, omnia Regalia Papæ tam in Vrbe, quam extra

A extra poſita, ad ius Patricij commutarunt: illumque more antiquorum Sacerdotum de Decimis tantum, & oblationibus ſuſtentari oportere dicentes. Vt non mireris ſi contra Romanos huius temporis à Pontifice & Domino ſuo reſilientes, Sanctus Bernardus lib.4. de Conſideratione, acuto valde ſtylo pugnauerit. Quamuis non omnes eadem inſania perçitos fuiſſe, ſed cõplures ex nobilibus familijs pro Pontifice ſtrenuè rem egiſſe conſtet, vt ex d. Baron. ann. 1144. vbi Spond. num. 3. ſucceſſit inde Lucij Papæ obitus, occaſione (vt aſſeritur) ipſum, cum Romanos ad noua ſtudia concitatos, conaretur depellere à Capitolio, incerto lapidis ictu percuſſum eſſe, atque non poſt multos dies vitam finijſſe. Cui ſuffectus eſt Eugenius Tertius. Et adueniente in Vrbem Arnaldo Hæreſiarcha, in tantum apud furentem plebem eius venenoſæ doctrinæ & ſeditionis cœpit malum inualeſcere, vt non ſolum nobilium Romanorum à Pontifice ſtantium; ſed & Cardinalium & Clericorũ diruerint domus, eoſdemque ſauciarint & malè tractarint, & depoſitis miniſtris Pontificis omnes Ciues ad ſubiectionem Patricij ſategerint: vſque eò etiam progreſſi vt Sancti Petri Eccleſiam in munitionem bellicam conuertentes;
B peregrinos cauſa orationis aduenientes, ad oblationem quæſtus cauſa plagis & verberibus cogerent; quæ Sanctus Bernardus ipſis ſeditioſis Romanis exprobrauit in ſpiritu vehementi ſed ſancto, vt in epiſt.242. qui etiam aduerſus eos Conradum Regem pro defenſione Eccleſiæ hortatus eſt epiſt.243. vt per Baronium & Spond. ann. 1145. Dum reſilirent Romani à Sede Apoſtolica & expulſus ab eis Eugenius Pont. Viterbij conſidere cogeretur; accurrerunt ad eum è longinquo Populi, & legationibus ab vltimo penè Oriente (præter alias frequentes Occidentalium, Borealiumque) viſitatus fuit. Sed interea factum eſt, vt Deus Romanorum corda expugnauerit percuſſo anathemate eorum Patricio cum eius fautoribus ab Eugenio Sum.Pont. & adiuncta contra illos militia; demum pacem iuſtis conditionibus eoſdem petere coegit, vt ex Baron. eodem ann.1145. Quod propheticè à S. Bernardo, Romanos fore ſanandos, iam ante fuerat prænunciatum, vt in ijſdem Annalibus Baron. ann 1152. vbi Spond. num.1.

C Inde poſt varias ærumnas ab Alexandro Tertio pro Eccleſia perpeſſas, ac etiam à ſubſequentibus Pontificibus: Inter hæc Bonifacius IX. Pontifex *Bonifacius IX.* creatus, conſilio ætatem ſuperans (30. quippè annos natus erat) ex Vmbria Romanorum rogatu Romam reuerſus tandem Pontificiam reſtituit maieſtatem: namque cinctis mœnibus Vrbe communita; Populo Romano frænos iniecit; primuſque Pontificum Romanos Magiſtratus ad arbitrium creauit; & Pontificatus opes latius propagauit: fruſtra deinde Romanis contra ſubſequentes Pontifices irruentibus.

Et quamuis Ladiſlaus Rex Neapolis Vrbem deinde occupauerit; ac etiam varia ſchiſmata Romanam ſedem exagitauerint: anno ſalutis MCCCCX. Sigiſmundus ex Rege Vngariæ Cæſar electus: hoc auctore Ioannes XXII. Pontifex concordiæ cauſa Conſtantienſe Concilium indixit. Quo in Concilio Ioannes multis & grauibus criminibus Auguſto præſente conuinctus, & Pontificatu deiectus, decretum Concilij comprobauit. Exin-
D de Gregorius Sigiſmundi ſuaſu, Pontificatus inſignia depoſuit: quam ob cauſam Piceni Legatus conſtituitur è Pontifice Cardinalis. Tandem Regibus Angliæ, Franciæ, Hiſpaniæ, Auguſti ipſius Legatione, ad auctoritatem *Martinus V.* Concilij reuocatis; Benedicto Lunæ Pontificatus nomen abolitum. Ita Pace aliquando Eccleſiæ reddita, Martinus V. Romanus ex nobiliſſima Columnenſium familia omnium conſenſu Pontifex creatur anno eius ſæculi 17. Qui Germaniæ, Franciæque populis ſedem deferentibus, in Italiam protinus tranſijt, dictitans, *Rectorem nauis in puppi, non in prora eſſe oportere*. Ad eum Baldaſſar Coſsa (Ioannes XXII. olim fuerat) Florentiam profectus in numerum Patrum cooptauit; vt eadem ætas duos videret ex Pont. Cardinales.

Tales

Vnde prouenerint calamitates Eccleſiæ.

Tales Eccleſiæ viciſſitudines, & plurimæ eiuſdem calamitates prouenerũt in aliqua parte à Translatione facta Romani Imperij in Orientem; vnde Barbarorum irruptiones, & deuaſtationes, vt diximus: ſed quamuis Magnus Imp. Conſtantinus illi cauſam dederit, idem tamen tenebras Idololatriæ depulit, & Chriſti veram Religionem propalauit. A

Prouenerunt etiam à perſequentibus Tyrannis contra fidelium ſanguinẽ. At vero Martyrum paſſiones magis Eccleſiam illuſtrarunt, & fœcundiorem reddiderunt; quoniam inquit Beda ſerm. 18. de Sanctis: *Quorum confeſſio quanto in paſſione fortior, tanto eſt clarior in honore; quia dum creuit pugna, creuit & pugnantium gloria, & Martyrij triumphus multiplici paſſionum genere adornatur; perque grauiora tormenta gratiora ſuere & præmia*. Inde D. Baſilius Gordianum Martyrem ſic loquẽtem facit: *Lanietur corpus: torqueantur membra: ſeminate multum in me, vt multiplicem fructum metam*.

Deteriores vero afflictiones, & vexationes Eccleſiæ prouenerunt ab Hæreticis & Schiſmaticis, qui doctrinas hominum & Dæmonum prurientibus auribus natas de ingenio ſapientiæ ſæculi proſeminarunt; & præter relata in Capitulis præcedẽti & præſenti; quot Catholica Regna ab Ottomanica Tyrannide vſurpata videmus: quot Vrbes & Prouincias in Germania & Septẽtrionalibus regionibus impia Lutheri, & Caluini hæreſis deuaſtauit; ac etiam Chriſtianam Religionem ibidem funditus euertit; vt è maris abyſſo tempeſtate horribili Eccleſiæ nauis iactata videretur aliquãdo, dum communis hoſtis illam ſubmergere conatus eſt. B

Inſteterunt etiam ad huiuſmodi funeſtos in Eccleſia ſucceſſus, qui ambientes Romanum Eccleſiæ primatum, aut qui eiuſdem electionem tyrannicè ſibi vſurpare tentarunt; ac etiam ex alijs plurimis deteſtandis ſceleribus, quæ in eadem Eccleſia à filijs eiuſdem patrantur continuò. Vt inde audeant aſſerere Sectarij Eccleſiam hiſce noſtris temporibus contaminatam eſſe, & corruptam: ſiquidem vt Eccleſia ceſſauerit eſſe Eccleſia; quoniam Chriſtiani permiſcuerunt corruptionem morum vna cum corruptione fidei.

Eccleſia in fide illibata.

Ad quos nos reſpondemus illibatam eſſe Eccleſiam in ſua Fide, quamuis vitiata circa mores & diſciplinam. Prima veritas indubitata eſt apud Matth. cap. 16. *Et portæ Inferi non præualebunt aduerſus eam*. De ſecunda quod inſenſibiliter degenerauerit Eccleſia circa mores, Lucas cap. 18. ibi: *Verumtamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?* Vnde Card. Perona lib. 2. Replicat. ad Regẽ Britanniæ obſeruat. 4. cap. 7. ſic inquit: Quod vitia & deprauationes, de quibus Sancti conqueruntur & exclamant, fuerint illa vitia morum, & humanæ conuerſationis; at nunquam prædicti deprauationẽ Eccleſiaſticæ doctrinæ repræhenderint; quoniam purificatio Eccleſiæ circa doctrinam non fuit vnquam opportuna, ſicuti neceſſaria eſt ſemper reſpectu morum. Hinc vſque ad extremum omnium ſæculorum canit Eccleſia, *Nigra ſum, ſed formoſa*: Nigra ſiquidem quoad mores, Formoſa in doctrina. Diuerſa ſanè ratio morum, & diſciplinæ Eccleſiaſticæ, quam multis modis lapſam eſſe diffiteri non poſſumus. Alia autem ratio eſt doctrinæ & fidei orthodoxæ, quæ ſanè integra & incorrupta manſit & manet etiam in moribus corruptis: de qua Chriſtus in perſona Petri & totius Eccleſiæ: *Rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua*. Infertur ergo ex his vt Sancti deplorent corruptionem diſciplinæ & morum: Hæretici autem exaggerẽt, vt fides & doctrina defecerit. C D

Hoc nobis indicaſſe videtur Hegeſippus apud Euſeb. lib. 4. hiſt. cap. 21. loquens de Eccleſia: Et ſi nunquam quouis hæreticorum excreſcente diluuio, incorrupta eſſe deſierit; tamen quod huiuſmodi hæreſum ſordibus forinſecus adſpergeretur, facies eius haud decora vt prius intuentibus videri poterat: perinde ac ſi ſol denſis nubibus obtegatur, quamuis ſemper perſeueret quod erat, tamen ſpectantibus haud apparet qualis ante fulgebat.

A Ab huiuſmodi autem hæreſibus in Eccleſia continuò obortis ſumpſit argumentum Celſus Epicureus inſultandi Chriſtianos de illorum diſſenſione. Cui præclarè reſpondit Origen. lib.3. contra Celſum: & tam exemplo Philoſophiæ, Medicinæ, aliarumque ſcientiarum, & facultatum, quarum profeſſores in varias ſectas diuiſio inſurrexiſſet, quam etiam auctoritate S. Pauli primo Corinth. cap. 11. dicentis: *Oportet hæreſes eſſe; vt qui probati ſunt, manifeſti fiant*. Oſtendit id nil nocere Catholicæ fidei. Cuius quæſtionis ſcopum videtur attigiſſe Iſidorus Peluſiota lib.2. ep 90. ad Apollonium Epiſcopum. Quoniam illas Deus permittere voluit, vt inquit Auguſt. ſerm. de Tempor.98. ibi: *Si doctrina Eccleſiaſtica ſimplex eſſet, & nullis extrinſecus hæreticorum dogmatibus cingeretur; non poſſet tam clara, & tam examinata videri fides Catholica.* Cum vero idem Auguſt.lib.16.de Ciuit. Dei c.2 aſſerat: *Quæ ſunt fidei Catholicæ, hæreticorũ callida inquietudine agitantur, ea vt aduerſus eos defendi poſſint, & conſiderantur diligentius, & intelliguntur clarius, & inſtantius prædicantur*. Vt etiam teſtatur Baron. an.146. vbi Spond. n.11.

B Ad conuincendas autem huiuſmodi hæreticorum prauitates, ſalutare fuit remedium, nimirum prouocando ſingulas illorum hæreſes ad eos Doctores, qui inter ipſos hæreticos doctrina, & ſanctitate claruerunt, à quibus & Euangelium vel prædicatum ipſis, vel propagatum fuiſſe conſtet, vt ex eodem Baron. an.454. vbi Spond. num.2. & idem Card. Baron. an. 502. vbi Spond. n.7. Quodque earum pertinaciam magis arguit, vt pleræque earum hæreſum in diuerſas fuerint continuò ſectas diſtractæ, vt refert Baron. an.68. vbi Spond. num.5. & idem an. 120. vbi Spond. n. 18. & an. 173. vbi Spond. num.10. & ſeq. & idem an.175. vbi Spond. num.6. & an.373. vbi Spond. n.5. & an. 394 vbi Spond. an. num. 8. ſicuti etiam temporibus noſtris in Lutheri, & Caluini hæreſibus earumdem ſectas multiplicari & diuidi contigit: ſancta autem noſtra Religio vna ſemper, Catholica, & Apoſtolica remanſit. Et hæc ſatis.

C De Vrbis Reſtauratione poſt incurſiones, & vaſtationes Barbarorum. Cap. XXII.

GOthorum, & aliorum Barbarorum bello afflicta Roma; cum diu cruentas obſidiones toleraſſet; cumque victores Barbari obruta ferè ruinis, & vacua ciuibus Vrbe erupiſſent in eam: multi qui vicinos ad montes, ſaltuſque confugerant, & exteras in ciuitates ſe receperant, rurſus permoti charitate patriæ Romam rediere: reuocati etiam à Beliſario, liberatique Tyranni metu: mœnia ſtatim ſubitario & militari opere refecta, quæ deinde laterculo cœmentiſque firmius compacta ſunt: domus præterea paſſim inſtaurari, aut ædificari cœptæ. In eam rem multum operis Narſes Patri-
D cius contulit, qui poſt Beliſarium in Italiam miſſus Gothis, Heruliſque ſublatis diu in Vrbe manſit, in eaque finem viuendi fecit. De eo Paulus Diaconus inquit: *Erat vir pijſſimus, in religione Catholicus, in pauperes munificus, in reparandis Baſilicis multum ſtudioſus*. Et Procopius lib. 3. de Bello Gothorum: *Narſes exercitus partem Cumas obſeſſum miſit: ipſe verò inſtaurandi, ornandique hac cauſa manſit*. Adeo verum eſt poſt tot perpeſſas calamitates à Barbaris Vrbs noſtra; vt non propterea deſolata & deleta penitus remanſerit: idque videtur prædixiſſe ſanctus Benedictus, vt refert ſanctus Gregorius lib.2. Dialog. cap.15. ibi: *Roma à gentibus non exterminabitur ſed tempeſtatibus, coruſcis, turbinibus, ac terræmotu fatigata in ſemetipſa*

mar-

marceſcet. Et ſubdit S. Greg. ætate ſua hanc prophetiam impleri cœpiſſe, ait enim: *Cuius prophetiæ myſteria nobis iam facta ſunt luce clariora, qui in hac Vrbe diſſoluta mœnia, euerſas domos, deſtructas Eccleſias turbine cernimus.* Et aduertenda ſancti Benedicti verba, quod quamuis *marceſcente Roma*, non propterea illa defecit; quia veteribus ædificijs ſuccedunt noua pulchriora; vel pro marceſcere, inueteraſcere, non autem omnino extingui ſanctus Patriarcha intellexerat. Vt refert Areſius de Romanæ Eccleſiæ & Vrbis perennitate pag. mihi 94. A

Romanorum Pont. inſtaurationes. Hanc eandem Eccleſiarum præcipuè inſtaurationem & ornatum ſequentes Pont. Romani non modo ad cultum Sanctorum, ſed ad ipſorum habitationem imitati: ſicut Pelagius II. nouam D. Laurentij baſilicam ad eiuſdem Martyris corpus extruxit: Magnus Gregorius Eccleſiam D. Agathæ in Suburra, ac etiam paternam domum in Cliuo Scauri poſitam in Monaſterium redegit: Bonifacius Quartus Pantheon exacta veteris ſuperſtitionis fœditate Virgini Matri, ſanctiſque Martyribus conſecrauit: Gregorius Secundus baſilicam ſancti Pauli magna ex parte collapſam refecit; atque è Brutijs aduectis trabibus texit. B

Adriani Primi. At vero Adrianus Primus vir admirabilis, ſtructis operibus non impar eſt viſus; vt mirum ſit eum Pontificem tot ædificia cogitatione nedum opere, curaque complecti, ac ſua pecunia perficere potuiſſe: addita præſertim magna vi auri, & argenti, veſtiumque pretioſiſſimarum locis ſacris paſſim collata: nam inter cætera confeſſionem B. Petri totam ſolido auro: altare autem illi impoſitum & parietes dextra læuaque argento contexit: omnes Dei Eccleſias tam extra quam intra muros Vrbis reſtaurauit, ac etiam renouauit; vt voluit Anaſtaſius Bibliothecarius.

Leonis III. Leo III. eius ſucceſſor multa & ipſe ædificauit, de quo idem Anaſtaſius inquit: *Cum ex omni parte tam per diuerſas Eccleſias, quam in Patriarchio in amplis ædificijs conſtruens, comptè ornaret*, Etenim inter alia Baſilicam D. Pauli terræmotu deiectam refecit; & in Patriarchio, ſeu Lateranenſi palatio Triclinium maius extruxit porphyreticis parijſque columnis, cuius apſides opere muſiuo, vbi Chriſtus Dominus cum Apoſtolis, ſancti Petri, & Magni Conſtantini: item Leonis eiuſdem & Caroli Magni effigies repræſentãtur, ex quibus deſumitur translatio Imperij ab Occidente primum in Oriẽtem à Conſtantino: deinde ab Oriente iterum in Occidentem per dictos Leonem & Carolum, vt etiam ſupra indicauimus. C

Sergij II. Quoniam Sergio Secundo Pontifice Piratæ Saraceni infeſtis claſſibus ad Oſtia Tiberina appulſi ſanctorum Apoſtolorum Baſilicas extra Vrbem ſitas

Leo IV. diripuerant: ſuffectus illi Leo Quartus, quæcunque è Baſilica Vaticana fuerant ablata, reficere decreuit, aureis argenteiſque laminis non ſolum Apoſtoli ſepulcrum, ſed altaris frontem auro, & gemmis contexit; ac etiam eiuſdem Baſilicæ portas ab eiuſdem Saracenis nudatas iterum argento veſtiuit: & ſimilia ferè in Baſilica ſancti Pauli à Saracenis direpta, quoque refecit. Ædem ſanctorum Quatuor Coronatorum, cuius titulo Presbyter fuerat inſignitus ruinæ obnoxiam, ab imo ſolo reficiendam ornandamque; & aram ſub qua multorum ſanctorum Corpora condidit, argento & gemmis veſtiẽdam curauit. Statuit idem Pontifex ex præfata Saracenorum irruptione Vaticanam D. Petri Baſilicam extra Vrbem ſitam muris cingere & quatuor annis opus abſoluit, nouæque vrbi *Leoninæ* inditum nomen ſalutis anno 850. circiter. Poſthæc muri Vrbis ſecundum ripam Tiberis deſierunt, quos aut Romanorum ſecuritas, aut annorum vetuſtas demolita eſt: quamquam aliqua eorundem pars iam ante Adriano Pontifice Tiberis inundantia deiecerat: neq; deſtiterunt conſequentes Pontifices & præſertim Nicolaus V. vt refert Platina, prædicta mœnia Vrbis bello, vel tempore collapſa reficere & nouis aggeribus & propugnaculis munire. D

Con-

A Conſecuta tempora incurioſiore operum memoria defluxerant; cæterum ſub Leone IX. cum magna pars Vrbis incendio fuiſſet conſumpta: ac etiam triginta poſt annos Henricus Tertius Imp. eandem expugnaſſet, diripuiſſet & incendiſſet Gregorio Septimo Pontifice ſedente; Romani ex hoc proprias ædes iterum extruxerunt: & opera Romanorum Pontificum templa reſtituta & conſecrata: vt etiam Eugenius Tertius vetuſtas fabricas reparauit, & Porticum Liberianæ baſilicæ extruxit: præterea palatium apud ſanctum Petrum à fundamentis erexit, magnificum certè & amplum & Pontificum vſui futurum, ſi quando Vaticanum incolerent, vt etiam Cæleſtinus Quartus egregias ædes illi adiunctas extruxit; adeo vt Petrus Secundus Aragoniæ Rex ingenti comitatu veniens ad Vrbem, vt per manus Innocentij Tertij regni coronam acciperet, Pontificijs ædibus in Vaticano exceptus fuerit: vt alia plurima templa idem Innocentius reſtaurauerit & de nouo extruxerit. Ac etiam Honorius Tertius è gente Sabella Innocentij ſucceſſor Eccleſiam ſancti Laurentij extra muros, ædes ſanctæ Bibianæ cum cœno-B bio Monialium & plura alia pia loca refecit, & Gregorius Nonus ingens Noſocomium curandis ægrotis in area Lateranenſi fundauit. Nicolaus Tertius genere Vrſinus ædes Lateranenſes ab Adriano inchoatas perfecit; ijſdem in ædibus ſacellum dictum Sancta Sanctorum à fundamentis condidit opere muſiuo, & marmoreis cruſtis coopertum, priore iam vetuſtate collapſo: eoque ſanctorum Petri & Pauli capita contulit, donec Conſtantinianæ baſilicæ reſtitutio abſolueretur: qua peracta in templum ſolemni populi ſupplicatione capſulis argenteis incluſa repoſuit. Aedes idem ad ſanctum Petrum commodas ſtatuit (quas deinde Nicolaus Quintus magna impenſa reſtaurauit) ac etiam hortos Pontificios inibi muris in vrbis modum cinxit. Honorius autem Quartus egregias ædes apud ſanctam Sabinam in Auentino colle extruxit, vt incolis domibuſque illius exemplo breui mons ille fuerit redditus frequentior. Nicolaus Quartus apud ſanctam Mariam Maiorem habitauit, quam baſilicam etiam reſtaurauit. Bonifacius VIII. Vaticanam C baſilicam, in qua humari voluit, excoluit plurimum.

Nicolaus III.

At Clemente Quinto, qui iam Romanam ſedem anno ſalutis 1308. Auinionem, in Galliam traſtulerat, id præter cætera infauſto prodigio Romæ fuit; quod fortuito incendio arſit, & corruit Conſtantiniana baſilica; cuius improuiſæ calamitatis nuncio plurimum indoluit Pontifex, vt ex litteris eiuſdem ad Regẽ Siciliæ, quibus petijt, vt cæſis in eius ditione trabibus materies in Vrbem conuehatur, & templum celeriter reſtituit. Et iterum idem Lateranenſe templum fortuito caſu inceditur Innocentio VI. Pont. Vnde quo in ſtatu forent res Vrbanæ ex tali Romanorum Pontificum abſentia ſcripſit F. Petrarcha ad Vrbanum Quintum his verbis: *Iacent domus, labant mœnia, templa ruunt, ſacra pereunt, calcantur leges*. Et infra: *Lateranum humi iacet, & Eccleſiarum Mater omnium tecto carens ventis patet, & pluuijs: & Petri & Pauli ſanctiſſimæ domus tremunt: & Apoſtolorum, quæ nunc ædes fuerant, iam ruina eſt, informiſque lapidum aceruus, lapideis quoque pectoribus ſuſpiria extorquens*. Et idem lib. 9. epiſt. 1. *Romam longa ſuorum Pontifi-*D *cum & Principum abſentia extenuatam & attritam, ac penè conſumptam dolens fateor*. Et idem ad Clementem VI.

Clementis V.

. . . Quot ſunt mihi templa, quot arces
Vulnera ſunt totidem: crebris confuſa ruinis
Mœnia reliquias immenſæ, & flebilis Vrbis
Oſtentant, lacrymaſque mouent ſpectantibus.

Gregorius igitur XI. Vrbani ſucceſſor Auenione Romam rediens anno 1376. ſecum Vrbis ſalutem tulit, vt refert Platina: *Mœnia, & Baſilicæ, & publica ac priuata ædificia vbique ruinam minabantur: quæ certè magna ex parte reſtituit; vt turris ſuo iuſſu ædificata ad ſanctam Mariam Maiorem indicat.*

Gregorij XI.

dicat. Quo poſt biennium ſublato: Vrbanus VI. ſucceſſor varijs perturbationibus diſtentus nullum lapidem mouere potuit. Bonifacius Nonus propenſus ad excolendam Vrbem ædificijs, Senatorias ædes in Capitolio, nonnulla in Vaticano, & in Adriani mole conſtruxit, quam tutiſſimam reddidit. A

Nec tamen diu afflicta Ciuitas ſe ex præterito malo recreauerat: cum inter diſſidia ſchiſmatis iterum diſcedente Pontifice carere coacta eſt: donec Martinus Quintus Columna reuerſus adeo diſruptam & vaſtam inuenit Vrbem, vt nulla facies in ea videretur. Quare idem Pontifex ad exornandam ciuitatem animum adiecit: Porticum ſancti Petri collabentem reſtituit, pauimentum Lateranenſis Baſilicæ opere vermiculato perfecit: Aedes ad duodecim Apoſtolos reſtituit, vbi etiam habitauit. Huius ſtudia ſecuti etiam Cardinales Capranica, Beſſarion, Tutauilla, & alij plura extruxerunt. Sed præſertim Eugenius Quartus ſucceſſor inter cætera æneas S. Petri valuas fieri iuſſit: ſicut & cœnobium Turris Speculorum (à ſpeculis vt aiunt Turri impoſitis) inſtituit ſub inſtituto Franciſcæ Romanæ ſanctitate B celebris.

Nicolai V. Iam vero Nicolaus Quintus Eugenij ſucceſſor magnificè, ac ſplendidè ædificauit, & alios etiam pecunia oblata ædificantes in Vrbe iuuit; vt in eiuſdem legitur ſepulcro: *Reſtituit mores, mœnia, templa, domos*. Idem aquam Virginem multo ante dilapſam Vrbi reddidit ann. 1453. Pius Secundus Turcico bello intentus, ædificandi tamen ſtudio delectatus; ſcalas Vaticanæ baſilicæ inſtaurauit, quibus Apoſtolorum Petri & Pauli ſtatuas impoſuit: Porticum vbi Populo benediceret, inchoauit & alia perfecit. Paulus Secundus Aedes ampliſſimas, quas adhuc Cardinalis inchoauerat, deinde *Sixti IV.* ex ruinis Amphitheatri eſt proſecutus. Verum Sixtus Quartus monimentis publicis reparatis, aut extructis totam Vrbem excoluit: nam & vias munijt, & lateribus ſtrauit: porticus & mœnia deformia deiecit, ac ſplendidè de nouo extruxit: pontem Ianiculenſem iam ruptum publicæ commoditati decorique reſtituit; Noſocomium ſancti Spiritus, Aedes ſanctæ Mariæ Populi cognomento, & alia multa templa refecit: Prætorianis Heluetijs Pontificis & palatij cuſtodiæ ab eo primum delectis, Magiſtratibus inſuper, alijſque miniſtris, ſedes quibus commodè habitarent, conditæ. Bibliotheca Vaticana toto orbe celeberrima, aduectis tota Europa voluminibus conſtituta; cui etiam parandæ ante illum Benedictus Tertius, Martinus Quintus, Nicolaus Quintus, Pius Secundus animum intenderant, ſed non ſtabiliuerant, quam demum Sixtus Quintus exacto iam ſæculo ſplendidis quoque ædibus, tum ipſi Bibliothecæ, tum Cuſtodibus, & illius Cardinali Præfecto idoneis, abſoluit. Circa eadem tempora Ferdinandus & Iſabella Catholici Reges Templum ſancti Petri in Ianiculo, Montorium nuncupatum, ac Cœnobium contiguum Fratribus ſancti Franciſci extruxerunt. Ac Carolus Octauus Galliæ Rex alterum templum extruxit ſanctiſſimæ Trinitati in monte Pincio, cum Cœnobio Minimorum Fratrum admonitu S. Franciſci eius familiæ fundatoris, tunc viuentis. C

Iulij II. Iulius Secundus quamquam diuturnis diſtentus bellis, templum S. Petri ad Vincula erexit, & Cœnobium adiacens refecit: addiditque proprium ſepulcrum celeberrimum opere Michaelis Angeli Bonarotæ: extra Vrbem Cœnobium Cryptæ ferratæ, ædeſque appoſitas muro, foſſaque inſtar Caſtelli muniuit: Viam Iuliam iuxta Tiberim directam aperuit: ſed præter alia multa extructa ædificia, quod operibus præſtat vniuerſis nouum ſancti Petri templum in Vaticano, parte veteris diſiecta, ad Bramantis Architectoris exemplar ædificare eſt aggreſſus, primumque lapidem ſolemniter appoſuit. D

Poſt aurea illa tempora, quibus cum ſtante Imperio Roma omnium Domina

A mina bonis diſciplinis & artibus ſtationem præbuit; non ante hæc tempora è miſero puluere ſepultorum operum, atque opificum ſculpendi, fundendi, pingendi peritia reſtituerat; ex quibus potiſſimum Raphael Sanctius Vrbinas, & Michael Angelus Bonarota Florentinus præluxere: nos quidem in tanta opificum turba pingendi magiſtros inuidere illi ætati poſſumus, æquales videre non poſſumus: vt remotis cæteris ſatis vſque ad miraculum demonſtrant in Vaticano aulæ, ſacella, & grottiſchæ (vt aiunt) in cryptis repertæ, quamuis tot ante ſæculis ſepultæ; vegetæ tamen & integræ vetuſtatem ſub terra quaſi è tuto non ſenſerant.

Leo Decimus cui Populus Romanus in Capitolio ſtatuam cum dedicaſſet ob *Reſtitutam inſtaurutamque Vrbem:* Gymnaſium Romanum accitis vndiq; viris doctiſſimis inſtaurauit, auxitque: Baſilicam Vaticanam à Iulio Secundo inchoatam proſequendam magno animo ſuſcepit: palatium Vaticanum triplicibus longis & prælatis porticibus eximia ſtructura, auratis laquearibus, inſignibus picturis ſplendidiſſimum reddidit. *Leonis X.*

B Clemente Septimo Pontifice ſecuta Borbonici exercitus irruptio, ac direptio in corpora, fortunaſque; à demoliendis exurendiſque ædificijs temperauit: paucis poſt annis Tiberis inundatio acceſſit: quæ ſanè vt cœnoſam & fœdam Vrbem reliquit: ſic reſidente rurſus alueo prolabentia tecta recurrentes in aquas traxit. Vt tanta hæc hominum ſtrages, calamitas, & fuga deſerere iacentem patriam & præreptis bonis emendicare coegerit: nec illi Pontifici per temporum difficultates damnum reſarcire licuerit. *Clementis VII.*

Tantis calamitatibus defuncta Ciuitas, ijſdem pulchrior reſtituta: nam deinceps affluente rerum copia opes magnæ floruerunt, inſeditque cura ædificandi Romanos Ciues & Principes viros: nouorum enim hominum colonijs, fortunis aliunde recens translatis, & Architectorum arte exquiſita noua Vrbs inſignibus ædificijs mirificè decoratur. Vnde *Paulus Tertius* vt ſalubritatem & pulchritudinem Vrbi quæreret, cœnoſas & ſtagnantes paſſim in Vrbe aquas exſiccauit, direxit vias, ſtrauitque in ea præſertim parte, quæ Populi dicitur: Idem condidit nouas Conſeruatorum ædes; ad cuius C exteriorem frontem, & porticus frequens columnis ſtructura, artificio eximia conſpicitur: ſed omnia Capitolij ornamenta cumulat ſtatua equeſtris ænea M. Aurelij, quam è Laterano tranſtulit idem Paulus Tertius ſubiecta marmorea baſi. Muros & validas in Auentino verſus portam Oſtienſem munitiones duxit: Leoninam vrbem nouis mœnibus & propugnaculis obſtrui mandauit, curante Sangalio Architecto, à quo cum Bonarota diſſentiret, opus eſt intermiſſum. Palatium Farneſianum à Cardinalibus Ranutio & Alexandro tanto ſplendore in quadrum pari laterum dimenſione perfectum, quantum animo concipi vix queat, Bonarota Architecto; & in has ædes Farneſiorum effoſſæ & translatæ è Thermis Antonianis celeberrimæ ſtatuæ. Federicus Card. Cæſius perelegans templum ſanctæ Catharinæ à Funarijs in medio olim Circo Flaminio, & Cœnobium honeſtis puellis periclitantibus extruxit. Pauli IV. Põtificatu potius detrimẽta belli Roma pertulit, quã Pacis ornamenta parauit: tunc tamen pluribus in locis ad Vrbis mœ- *Paulus III.* *Pauli IV.*
D nia ſtructæ munitiones: Theatinis ſuis Aedem S. Silueſtri in Quirinali attribuit & inchoauit: Patres vero templum ornarunt, & domum extruxerunt.

Iam vero Pius IV. nulli poſthaberi voluit in exornanda Vrbe: nam vt memorat Onuphrius, multa vetera & publica ædificia vetuſtate collabentia, vel quæ omnino eſſe deſierant, reparauit, aut perficere eſt aggreſſus: portam & viam Quirinalem à ſuo nomine Piam nuncupatam erexit: ac etiam viam & portam Flaminiam refecit: Thermas Diocletianas vetuſtate corruptas in ſacram Reginæ Angelorum ædem & Cœnobium Carthuſianorum conuertit. Molitionem Templi Vaticani promouit: & Seminarium Romanum poſt Concilium Tridentinum inſtituit. *Pij IV.*

Pij V.

Pius Quintus etſi maluit deſtruere vim hoſtium Eccleſiæ, quam ædificio- A rum moles extruere: Aedes tamen ſacræ Inquiſitionis in Vaticano fecit: ſancti Dominici templum, cum cœnobio Monialium in Quirinali fabricari iuſſit: quo ferè tempore Petrus Donatus Cæſius templum Virginis de Vallicella extruxit.

Gregorij XIII.

Gregorij Decimi tertij Pontificatus conſequitur inclytus liberalitate, magnificentia & ſtudio propagandæ Religionis: plurimum fabricæ Vaticani Templi, cui & ſacellum Gregorianum luculentiſſimum adiecit: multa in Vrbe diuerſarum nationum Collegia fundauit: & Collegium Romanum à fundamentis extruxit ac dotauit: & Templum Nomini Ieſu eodem tempore Alexander Card. Farneſius abſoluit: vt etiam Aedes ſancti Ludouici eiuſdem nationis Gallicæ impenſa magnificè erectæ: at vero Antonius Maria Card. Saluiatus Templum ſancti Iacobi, & Noſocomium pauperum incurabilium molitus eſt: idem Orphanorum protector Collegium Saluiatum & Templum ſanctæ Mariæ in Aquiro inſtituit & reſtaurauit.

Sixti V.

Sixtus Quintus nouam omnino Vrbem videbatur animo comprehendiſſe: B cum breui Pontificatu tanta eſt opera molitus. Vaſtiſſimum Hemiſphærium baſilicæ Vaticanæ, quod vix attolli poſſe credebatur, duplici camera altera alteri ſubiecta feſtinatò perfecit. Inſigne ſacellum Auguſtiſſimæ Euchariſtiæ in baſilica Maioris Virginis: nouum in Vaticano Palatium: Aedibus Vaticanam Bibliothecam nobilitauit. Templum ſancti Hieronymi Illyricorum erexit. Xenodochium ſanctiſſimæ Trinitatis apud Tiberim alendis pauperibus condidit & dotauit. Palatium Lateranenſe à fundamentis refecit: Scala ſancta, qua Chriſtus aſcendit in Prætorium Pilati, digniori loco poſita ante Sacellum dictum Sancta Sanctorum. Columnas Antonini & Traiani inſtaurauit, & ſuper illas collocari iuſſit ex ære ſimulacra Apoſtolorum Petri & Pauli. Aliquot Vias ſplendide aperuit & direxit. Aquam Felicem in Vrbem & ſupra collem Quirinalem primum perduci mandauit. Hæc ille in Vrbe; ideoque Populus Romanus Sixto in Capitolio ſtatuam ſubſcripſit: *Ob Vrbem, Aedificijs, Vijs, Aquæductu illuſtratam.* C

De Obeliſcis erectis.

Quatuor præterea Obeliſcos reliquias miraculorum veteris Vrbis idem Sixtus Quintus Pont. Max. tranſtulit & erexit. Namque poſt dictam Obeliſcorum à Gothis deuaſtationem plurimi ex Summis Romanis Pontificibus ſibi in animo induxere velle prædictos Obeliſcos erigere; nempè Nicolaus Quintus, Paulus Secundus, Iulius Secundus, Paulus Tertius, & Gregorius Decimus tertius; ſed vel morte præuenti, ſeu bellis, aut alijs detenti impedimentis, vt refert Mercatus de Obeliſcis cap. 35. ſuperſederunt; donec fel. recordationis Sixtus Quintus anno 1585. Pontificatus Primo ardenti veræ Religionis zelo, quos bis Aegyptij, & priſci Romani falſis eorum Dijs ante dicauerant; & propterea iuſto Dei iudicio à Perſis ſub Cambyſe in Aegypto, & à Gothis ſub Totila hic Romæ fuerant proſtrati; hos eoſdem dictus Sixtus Quintus vero Deo ante inſigniora Vrbis templa iuſſit erigi; vt ſupra illos ſalutiferum Crucis ſignum, tanquam proſtratæ Idololatriæ trophæum extolleretur; ſicuti iam pridem Iſaias fuerat vaticinatus: *Eleuabitur ſignum in gentibus*. Deſtinauit Summus Pontifex Dominicum Fonta- D nam Architectum, qui miniſterio ſeptingentarum operarum cum machinis ab equis deductis mirabili mathematica inuẽtione priſcis temporibus ignota, erexit Obeliſcum Vaticanum; quamuis apud Plinium legamus ad erectionem Obeliſci Regis Ramiſis, hodie in Laterano, viginti hominum millia elaboraſſe. Erecti Obeliſci fuerunt quoque exorciſmis expurgati, necnon ab Epiſcopo ſolemni pompa & hominum concurſu ſanctiſſimæ Cruci conſecrati, ac demum ſupra illas Crux elata.

Eiuſdem vero Summi Pont. Nepos A. Card. Montaltus templũ S. Andreæ præclarum inter templa Clericis Regular. condidit. At Henricus Caietanus

Card.

A Card. Camerarius templum ſanctæ Pudentianæ reſtaurauit, ibique collocatis Monachis ſancti Bernardi ſarctioris diſciplinæ; ac etiam deinde P. Card. Sfondratus Gregorij Decimiquarti nepos templum ſanctæ Cæciliæ Virginis & Martyris reſtaurauit; Tumulum vero Virginis marmorum incruſtationibus pellucentem mira operum elegantia elaboratum, luminibus plus LXX. perpetuò ardentibus, quaſi cœlum ſtellis illuſtrauit.

Iam vero Clemens Octauus templum ſancti Cæſarei reſtaurauit, Collegium Scotorum fundauit: Aulam Clementinam in Vaticano mirifica opificum arte, picturis, & marmorum incruſtationibus inter ſpectanda Vrbis celeberrimam: In Lateranenſi Baſilica ſanctiſſimæ Euchariſtiæ, diuinique Regis regiam; ac etiam tranſuerſam eius templi partem colorato & elaborato marmore exquiſitis picturis mirificè ornauit. *Clemens VIII.*

Petrus Aldobrandinus Card. Camerarius præfati Clementis nepos. Hic in collibus Tuſculanis, priſcæ iam Romanæ nobilitatis ſeceſſus illuſtres, Villam omnium penè Orbis villarum Reginam extruxit: vbi continuò vernant B tempora, agricolæ illam cultiſſimam reddũt, virent omnia, ſemina erumpunt in germina, adoleſcunt in flores, & ſalubres ſubitò matureſcunt in fructus. Hic aquæ quaſi flumen, poſt ſenum milliariorum anfractus per aquæductus ſub altiſſimis montibus fabricatos, deuolutæ, tandem erumpunt: inde præcipites earumdem aquarum cataractas inſpicimus in hanc Villam è montibus corriuatas: aquarum vel è ſcalis deſilientium; vel in ſublime ſubſaltantium luſibus, aduenas irrorare, vel obruere; & gratum viſum inducere: ibi ſub vmbra grandium ſyluarum pace, & ſecuritate lætari conceſſum: è pomarijs omnes prægustare egregiorum fructuum matura poma permiſſum. Muſas cum Apolline cernimus in conclaue (miraculum artis humanæ, aquis & auris ſymphoniam ſuauiſſimè modulantes: necnon organum Hydraulicum aquatilium machinarum opus ſupremum; pluribus vndiq; fontibus corriuatum, & vi ventorum ex aqua proſilientium, nulla magiſtri manu; tum reliquis lituis, buccinis, cithariſque ſuauiſſima à prædictis Muſis conficitur harC monia. Hæc nos contemplantes, animum illa iucundè exhilarant, & in montem Parnaſso celſiorem ſua flumenta deducunt. Inter cætera autem extra conclaue etiam fons Athlantis & Herculis, in quo turbo terribili ſtrepitu in ſublime conſurgens, cæli tonitrua imitatur: Cyclopis fons atque ſtatua, quæ harmonica vi ventorum fiſtula concinit pluribus cicutis compacta: Centauri fons & ſtatua, quæ vi venti ab aqua progeniti buccina perſtrepit; cuius per quatuor milliaria ſonitus exauditur. Omitto deambulationes amœnas tonſilibus cinctas plantis inter vireta ſyluarum ex omni arborum genere conſitas: & alia multa. Hoc vnum indicabo: in medio Hortorum ad remittendas interdum ex Vrbe curas, adiunctum Palatium ingenti mole fabricatum, cuius ſtructura inſignis, proſpectus delectabilis, ornatus & reliqua omnia quolibet Heroe digna; intueri delectat. Inde omnes exterarum nationum Romam aduentantes, huc potiſſimum adueniunt. *Villa Aldobrandina.*

Pauli Quinti in exornanda Vrbe ſingularis cura, & ſtudia fuere. Contra ſacellum à Sixto V. in baſilica Liberiana extructum, alterum ipſe Paulus DeiD paræ Matri, tanto ſplendore & impenſa ædificare eſt aggreſſus, vt longè ſimile numquam Roma viderit: porrò ſacellum totum quidem admirandum, & variegatis lapidum cruſtis, ſimulacris è pario marmore, picturato inauratoque hemiſphærio, præclaris artificum operibus, cum priſcis Cæſarum molibus conferendum: ſed Ara præſertim admirationis modum excedit; ibique imagini Lucæ Euangeliſtæ manu dipictæ ſedes deſtinata ære auroq; confecta; necnon ex iaſpide & alijs lapidibus pretioſis circumornata. Ad eandem baſilicam elegantiſſimas ædes idem Pontifex excitauit, in quibus nobile Odeum, ſacrarium, & manſiones diſtributæ Canonicis & miniſtris. Ac etiam ante veſtibulum templi Columnam ex antiquo Pacis delubro translatam, *Pauli V.*

tam, ſuperſtante Virginis Matris cum filiolo ex ære inaurata effigie. Eodem tempore idem Pontifex D. Petri templum templorum omnium miraculum mirificè eſt proſecutus: & quamuis iam Leone Decimo iubente in hac Vaticanæ baſilicæ ſtructura Leontius & Bonarota Architectores à Bramantis inuentis multa detorſerint, cum putaſſent immenſo ædificio ſolidiorem molem opus eſſe; itaque longiorem compagem in quadratum verterant, ſacellis, & apſidibus quatuor, totidemque portis ſibi mutuo reſpondentibus: ac etiam extenuauit Bonarota immanem tholum, non valens pati tam vaſtum pondus; dupliçemque illum fecit; vt tholus exterior alterum includeret ſpatio intercurrente diſcretum. At vero cum intendiſſet Paulus Quintus huius baſilicæ corpus abſoluere: propterea pars ima eiuſdem veteris baſilicæ, quæ ſupererat, cum veſtibulo diruta eſt: & hoc interim in Patrum coetu accuratè diſcuſſa & controuerſa placita Bonarotæ circa hanc extructionem; tandem decretum vt quadrata baſilicæ moles in longum iterum produceretur iuxta ferè primum Bramantis exemplar; quod etiam in hac longitudine, quæ hodiè excedit, priſcis baſilicis tanquam Crucis typus in vſu etiam fuerat. Sed quatuor præſertim rationes Bonarotæ placita inuerterunt: primam, quod ſpatium quadratæ baſilicæ per ſe ampliſſimum, exiguum tamen cenſebatur capiendæ multitudini, quæ confluit ad inaugurationem noui Pontificis, ad ſanctorum Canonizationes, ac ſolemnis Iubilei expiationes; quo ſanè tempore hæc per Bonarotam templi laxitas vix capax eſſet tantæ multitudinis confluentis. Altera quod Odeo ad obeundam pſalmodiam, vel Secretario ad ſacram ſupellectilem conſeruandam locus non erat in templo. Tertia, quod diruta porticu, in qua Romani Pontifices ſolemniter coronari ſolent, & Populo benedici conſuetum; neceſſe erat alteram tantis parare cæremonijs, quoniam à porticu Bonarotæ faſtigio columnis impoſito (vt extat hodiè Pantheon) id haberi non poterat. Poſtrema, quod recentem baſilicam ambitum Conſtantinianæ veteris vniuerſum complecti volebant, à ſancto Siluestro Pontifice conſecratum, quod non ſucceſſiſſet ex ſententia Bonarotæ: & ideo baſilica ſub Paulo Quinto producta; ac ferè abſoluta, magnificeque explicata marmoribus templi fronte, gradibus antè templi veſtibulum de nouo extructis: & quod non minorem affert intuentibus admirationem; Fons in ipſa templi ara ex Alziatina aqua per ipſum Pontificem in Vrbem inducta; quippè non fons in illo, ſed flumen ad ſidera elatum conſpiciatur: Præterea in eadem Vaticana baſilica, ſub altiſſimo Tholi vertice, idem Paulus V. Confeſſionem (vt ait) ſepulcro Apoſtolorum pretioſis lapidum cruſtis, etiam figurato pauimenti emblemate, conueſtiuit; necnon ſtatuis, columniſque ex ære inauratis ſplendide decorauit; lampadumque inibi ardentium lumina cum ſplendoribus ſanctorum lucere feliciter voluit. Inter ornamenta etiam templi picturæ poſtremum non habent locum, quibus aræ inſtructæ, conquiſitis vndique Apellium ſcientiſſimis: omitto ſub eodem Pontifice Aedes Pontificias in Quirinali auctas: horrea amplificata: alia templa reſtaurata & de nouo erecta; vt etiam in ſylua Tuſculana Eremitis Camaldulenſibus: & in hæc tanta opera impendiſſe dicitur aureorum ſupra vicies quinquies centena millia. Inde ſic Vrbis augendæ contentio promanauit ad Ciues, decorum ratos decorare patriam imitatione Principis; tum in Vrbe paſſim ædificia, vel antiquioribus dirutis noua ſubſtituta, vel eadem inſtaurata, & exculta; quin etiam cupidè multitudo in vacuo ædificauit, vbi antea Romanorum per montes ſolitudo erat.

Vrbani VIII. Vrbani Octaui Pontificatus conſequitur ſupra viginti annos longæuus: hic plura monumenta Sanctorum, vetuſtate collapſa reſtaurauit, nempè ſancti Caij Pontificis in Quirinali, cuius parietinæ rimoſæ vix apparebant; ſicut ſimilis erat Eccleſia ſancti Vrbani extra portam Capenam, SS. Coſmi &

Da-

A Damiani in Foro boario, ibidem ſanctæ Martinæ templum cœpit, ſed non perfecit extruere. In Quirinali idem Pontifex palatium Pontificium ampliauit; & muris in modum Arcis circumſtructis muniuit: pari ſecuritate & amœnitate. In Vaticana baſilica deerat adhuc moles ſuperſtructa tumulo Apoſtolorum, quam Vrbanus inſigni operis, & materiæ nobilitate perfecit: hæc namque fuſili ex ære conſtans, auro ſubinde interlita; vt miſceat perennitati ſplendorem; & ſanctorum Cinerum veneratio incrementum capiat, & loci ſublimitas maieſtatem. Iam vero quatuor magnæ Pilæ Hemiſpærio ſuppoſitæ, quæ ad angulos conuertuntur, quatuor ingentibus loculamentis in earum medio ſpatium relinquunt, quibus alabaſtrite Diuorum ſtatuas Vrbanus locari iuſſit: quarum prima VERONICA, effigiem Saluatoris, quam in Vrbem portauit, defixis oculis contemplatur in linteo: altera ANDREÆ ſimulacrum brachia Cruci iniecit: tertia HELENA Crucis vexillo Auguſta: quarta LONGINVS lanceam beata cuſpide tenens, qua latus Domini aperuit.

B In hac tamen Vaticanæ baſilicæ ſtructura ſub Vrbano Pontifice duo ſuperuenere ingentes errores, non benè ab Architectore præuiſi, vt euentus monſtrauit: primus in fronte Templi, cum Turris magna ad Campanarum ſonitum extructa eſſet ſupra fundamentum non ſtabile, ſed ſuper aquas innixum; contigit, vt penè abſoluta Turris extructione, illa vna cum porticu & fronte Eccleſiæ annexis, omnia ſimul corruerent; inde neceſſe fuit, vt pondus diminueretur, totam Turrim ferè perfectam demoliri; ſumptibus immenſis incaſſum redditis. Error alter non inferior, vt præfati quatuor maiores anguli Eccleſiæ, quibus tota Tholi machina innititur (contra monimenta à Bonarota relicta circa hanc Vaticanam molem) fuerint illi omnes in medio intus perforati, vt cochleares gradus perficerentur, quibus aſcenſus ad ſuperiora alia loculamenta aperiretur: ac etiam Aræ in inferiori parte quarumlibet pilarum dedicarentur: ex hoc autem facta Tholi diſſolutio & aperitio; in media ſui parte, quamuis deinde reſtaurata, ſeu occultata: C quod damnum in tanta mole reparari impoſſibile vix creditur; ne futuris temporibus forſan deterius contingat.

At extra Vrbem Vrbanus ad mare Tyrrhenum & Ciuitatem veterem, ſeu Centum Cellas portu ædificato emporium Romanæ dignitati & commodis aperuit: ſtatio ab omnibus ventis tuta præbetur nauigijs; vbi etiam hibernant Pontificiæ triremes: quoniam autem exæſtuantis & profundi maris altitudinem æquari neceſſe erat, ſic nexus operum eſt compactus: ingentia ſaxa magno labore ingerebantur; atque ea iniectis alijs, alijſque onerata, etſi aquis abſorbebantur, ſubſtratam tamen, patientemque oneris ſtruem attollebant: quæ vbi ex aqua paululum eminere cœpit; tum iunctis lapidibus moles ſuperſtructa eſt in ludibrium maris, & nauium quietem; quamquam frementium vndarum inſani æſtus opus retardaſſent. *Portus.*

Et quoniam idem Vrbanus animum continuò propenſum habuit ad repellendos hoſtes: prædictam Ciuitatem veterem munitam reddidit, & propugnaculis obſtrui iuſſit; quod etiam in ciuitate Ferrariæ, & in Caſtro Franco D co diſtrictus Bononienſis perfecit; & ſimilis reddita etiam eſt in Vrbe ciuitas Leonina per totum; & moles Adriani magis, ac magis munita.

Horti quoque intra Vrbem in agro Tuſculano eſſent recenſendi; nempè Aldobrandinij, Peretti, Burgheſij, Ludouiſiani, & Barberini: illos tantum indicaſſe ſufficiat, qui adiacentes ædibus Pontificijs in Quirinali vigent: quoniam obiectus collis obſtabat in illis; terram aſportantes multorum manus, ille decreuit in planiciem; & valliculam repleuit iniecta & aggeſta humus, cui ſuſtinendæ ingenti mole ſubſtructio eſt facta: horti vero æquata planicie iam in immenſum excurrunt. Recti in illis longiſſimique xyſti, tonſilibus cincti plantis, myrtho, buxo, cupreſſo, lauro, iunipero, citro: *Horti Quirinales.*

tro: innumeri fontes: ſtationes cameratæ flexilibus ramis, ſemperque virentibus folijs, ſpatia diſpartita pomis, & floribus: hic fraga, & roſa, & cætera veris familia: illinc arborum fœtus, & grauis autumnus. E planitie mollis cliuo deſcenſus, & adiacens inferior campus malorum medicarum ferax: tum platanis inumbratus Hydraulam à ſole defendit; aquatilium machinarum quaſi Reginam, pluribus vndique fontibus coronatam. A

Innocentij X. reſtauratio

Supereſt, vt ſplendida & munificentiſſima à Sanctiſſimo D. N. INNOCENTIO X. ædificia extructa referamus: ex quibus LATERANENSEM Baſilicam Conſtantini Magni Imperatoris Religione & magnificentia extructam, Summorumque Pontificum pietate ſæpius inſtauratam: vetuſtate iam fatiſcentem, ac fulcimentis innixam: noua molitione ad veterem ex parte adhuc ſtantem conformata: ornatu ſplendidiore à fundamentis etiam reſtituit, præter tranſuerſam nauem iam pridem à Clemente Octauo reſtitutam. Mirandum opus, & tanto Pontifice dignum: cum intra tres circiter annos non ſolum baſilicæ ſtructura, verum & ornatus eiuſdem lapidibus, & columnis pretioſis fuerit perfectus: vt quoque alterum Templum Magni Conſtantini Baptiſmo, baſilicæ adiacens, & à præcedentibus Romanis Pontificibus inchoatum, ipſe Innocentius penitus abſoluerit. B

Poſt VATICANAM Baſilicam Principis Apoſtolorum in hanc molis amplitudinem multiplici Romanorum Pontificũ ædificatione perductam; reſtabat tamen ornatus maioris nauis à Paulo Quinto extructæ. Vnde INNOCENTII X. iuſſu in eadem naui eodem tempore & paucis menſibus ſex grandium ſacellorum parietes marmoribus ingenioſè ſcalptis, ac lapidibus pretioſis, auro & muſiuis figuris nouo cælaturæ opere mirificè veſtiti & ornati exiſtunt: interiectis in vtraque templi ala marmoreis columnis: deniqne ſtrato è vario lapide pauimento magnificentius idem Pontifex baſilicam abſoluit. Et quamuis alia duo Sacella in eadem baſilica ſub Gregorio Decimo tertio, & Clemente Octauo ſtuporem temporibus illis attuliſſent intuentibus ex ſtructura illorum & ſumptus magnitudine: quodlibet tamen ex prædictis Innocentij Sacellum artificio & ſumptu ſatis prædictos antecedentes excedit. C

Extruxit idem Innocentius in CAPITOLIO ædes non diſpares alijs iam erectis ad Conſeruatorum reſidentiam, vt iam perfecto eiuſdem Capitolij theatro, integra illius loci reddatur priſca maieſtas; & ſingulis vrbanis tabernis, ſeu officinis in eodem ædificio disiuncta, ſeu ſeparata conſtituantur tribunalia ad maiorem Curialium commoditatem.

In FORO AGONALI non ſolum Gentilitias ædes ſplendidè extruxit, & ornauit: plateam ibidem ampliauit demolitis ædificijs, quæ obſtabant; & magnum præterea fontem ex aqua Virgine in medio illius mirificè corriuauit: vt ſatis concinnè fuerit inde expreſſum his verbis numiſma: *Abluto aqua Virgine Agonalium cruore*. At vero quod ſuperat humanum ſenſum; vt moles immenſa Aegyptiaci Obeliſci ex Caracallæ Imp. Circo aduecta & reſtaurata; ſupra dictum fontem ſuſpenſa & librata conſiſtat: cuius Obeliſci Aegyptiaca Hieroglyphica in Latinum idioma explanauit R. P. Athanaſius Kircherus Societ. Ieſu Sanctiſſimi D. N. Innocentij Papæ iuſſu; vt ex eruditiſſimo libro per ipſum in lucem edito, cui titulus Obeliſci Pamphilij, videre eſt. D

Hæc in Pontificatu Innocentij ſplendeſcunt: clarius autem coruſcant prudentia in remouendis bellis vanè ſubmotis, quibus Italia tota inter Chriſtianos Principes concutiebatur: vigilantia in calamitoſis annonæ temporibus: liberalitas ne Populus illi ſubiectus vectigalibus, & alijs importabilibus oneribus alias impoſitis magis, ac magis aggrauaretur: &c. Quibus hoc etiam ſupereſt, vt pacem vniuerſalem & perfectam inter Principes Chriſtianos per eumdem recipiamus.

A Accedunt prædictis in hac noſtra iam reſtaurata Vrbe, crebra vtriuſque ſexus Cœnobia, & opera Templorum pulcherrima; necnon ædes Principum ſplendidè à diuerſis extructæ, & ornatæ: quæ quamuis rarò coniunctæ, ſed ſparſim erectæ ſint, tamen earum ſingulæ ſufficerent pleriſque Vrbibus exornandis. Hæc omnia ſi quis complecti velit, perlegat de his feriò cumulata à ſcriptoribus pluribus.

Maieſtatem & ſplendorem noſtræ reſtauratæ Vrbis perſtrinximus circa eiuſdem pulchritudinem & ſacrorum Templorum venerationem; adeo vt antiquæ iam tum florenti Vrbi poſt Auguſtum ſi hæc componatur, non multum diſſimilis appareat.

Reſtarent forſan addenda prædictis, quæ vtilitatem eiuſdem Vrbis maximè conſtituerent; ſicuti à prudenti viro propoſita iam fuere felicis recordationis Vrbano Octauo, à quo ille interrogatus; quid aggredi expediret, vt multitudo habitantium Vrbem augeretur, & omnium mercium genere eadem repleretur? ad quæ ille non voce tantum, ſed & ſcriptis, vt mihi retulit, ſolerter his tribus capitibus reſpondit. *Nota forſan ſupplenda.*

B Primo non ſatis fuiſſe ipſum Pontificem Vrbanum tanto diſpendio Portum ad Centum Cellas diſpoſuiſſe, & muniuiſſe, niſi mercatores, qui nauibus illuc appellunt; non ſolum exemptionibus & priuilegijs cumulentur; verum vt in eodem Portu continuò emptores ſedem conſtituant, qui prompta pecunia ab exteris mercatoribus frumentum, & alias merces poſſint emere, vt exoneratis nauibus ſtatim illi in patriam poſſint reuerti; & iterum poſtea in eumdem Portum merces adducere.

Secundo, vt altera nauigatio in Vrbem inſtitueretur per Tiberim à ciuitatibus Typhernis & Peruſiæ; vt alias apud priſcos Romanos fuit eadem conſueta: vnde omnia ad victum neceſſaria, ſeu aliæ merces, quæ in illis adiacentibus prouincijs Vmbriæ, Marchiæ, &c. reperirentur; minima difficultate, ſeu diſpendio poſſent in Vrbem aduehi.

Tertio, vt ad Pontinas paludes exſiccandas Principum Romanorum animi excitarentur, vt iam dictum fuit ſupra; nam præter peſtilentis aeris ex
C illis partibus ceſſationem, inde prouentus etiam centenarius pro ſingulo quoque modio accederet ex frumentorum collectione, animalium paſcuis, &c. vt refert Plin. de Ægypto; adeo vt eorumdem fructus ad exteras etiam regiones præter Vrbis opportunitatem magno prouentu euehi poſſent.

Nec operum difficultate, nec impenſa eroganda animos in hoc expedit retardari; quoniam abſque prædictis prouentus nullus magnus aduenit: nec quicquam maiorem negociationum, merciumque toto orbe inuehendarum, euehendarumque materiam præbet, nec quicquam etiam ab extremis terrarum partibus pecunias, merciumque genus omne potentius euocat, quam fluminum, ſeu maris nauigatio; ita vt quod gentium eſt vnquam, id omne in vno regno natum videatur.

Optimè calleo præfata impendia ſæpius in conſeſſibus Eminentiſſimorum Purpuratorum ventilata: ſed vrgenti cauſa, nobis de populo incognita, propterea forſitan eadem retardata.

D Et quoniam hoc ipſo menſe Maij anni 1649. quo noſtræ deſcriptioni Vrbis & Romani Imperij ſummam manum imponimus, relatum eſt: quod de exſiccandis prædictis Pontinis Paludibus tractetur hic Romæ; hoc addere lubet: non ſatisfactum operi, ſemel ſecutam eſſe illarum exſiccationem, vt toties priſci Romani, ac etiam recentiores ſummi Pontifices tentarunt, niſi vt experientia docuit, fuerit à poſterioribus continuata & conſeruata exſiccatio & reparatio nouis aggeribus addēdis, ſeu molis aquarijs, & hoc eorum expenſis, qui vberem fructum ex talibus terris exſiccatis percipiunt, vt iam nos retulimus ſupra cap. 17. & alias etiam referemus, cum de Mirandis Hollandiæ ſcripſerimus: & hæc ſatis.

Conſideratio. Ex præfatis Reſtaurationibus noſtræ Vrbis non pigeat hoc vnum recognoſcere: quamquam toties Roma cædibus & alijs calamitatibus afflicta, ac etiam cultoribus deſtituta, & quaſi deſerta; ſemper tamen Diuino Numine placato validior, promptiorque ſurrexit: ac etiam quoties Ciues & habitatores defecerunt in ea; repente tamen vndique confluentibus mortalibus colonia deducitur, & noua Roma inſtauratur; ac omnia intra pomerium atque mœnia eius frequentiſſimè habitata, & exculta ſint reſtituta: quæque modo viſuntur in ea donaria, artes, & reliqua delectabilia viſu, omnia Romanæ gloriæ ſunt reſtaurata ornamenta. Præterea Vrbis regiones plenæ ſunt omnes gymnaſijs, fontibus, veſtibulis, templis, ædificijs; licetq; non inſcite dicere, quaſi effectum iam orbem ſuas reſumpſiſſe mundicias, atque ornamenta, ac omnia gratia & ſplendore renidere: cum vniuerſa illius terra quaſi pomarium quoddam culta atque ornata in præſens inſpiciatur. Ita toties tam breui ſpatio dominatrix illa humani generis, arxque omnium gentium Roma ludibrio fuit Barbaris, ſed ipſa demum omnium victrix. A

Hanc, inquam, Vrbem, Romam vniuerſas vrbes omni nobilitatis genere præceſſiſſe, & caput Orbis fuiſſe, manifeſtum eſt: ſi enim ante Chriſti Domini Natiuitatem conſideres, Romanos rerum Dominos; ſin poſt, per Beati Petri ſedem caput orbis effectam vides; ſin viros qui prouenerunt ex ea, mente reuoluas, conſilio cautos, ſtrenuos armis, fortitudine ſummos, præſtantes iuſtitia, moderatos in rebus omnibus comprobabis. Vnum ante Chriſtum defuerat, ſcilicet pietas Fidei per Petrum illata; Vrbem, quæ eatenus in cæteris cæteras ſuperauerat, nobilitauit adeo; vt in hoc etiam cæteras antecedat. Quis enim ſufficiat numerare, quot huius Vrbis indigenæ Chriſtianis temporibus bello, paceque claruerunt? Vicit quidem opinionem eorum numerus, vicit & fidem. B

De Mole Adriani. Cap. XXIII.

C

Forma Mauſolei. RESTAURATAM noſtram iam vidimus Vrbem: aliquid etiam videtur addendum de Adriani Mole, ad vlteriorem Tiberis viam extructa; eaque è pario marmore, & in imo quaternis lateribus pari dimenſione, poſtea circumeunte fabrica rotunda, ſpatioſamque eminebat in Turrim: equeſtribus ex eodē lapide ſtatuis, aut è curru extantibus in ſummo collocatis. Quæ Principum decora vſque ad ſecundum bellum Gothicum inuiolata manſerūt; ac præterea Moli ad tuendam Vrbem munitiones additæ ſunt: nam vt inquit Procopius de Bello Gothic. *Sepulcrum id extra portam Aureliam, & ad lapidis iactum à mœnibus procul extructum: Romani brachijs duobus à mœnibus ipſis ad ſepulcrum id vſque porrectis, inædificatiſque complexi ſunt; vt è muro ſit perinde pars quædam effectum; apparet namque altiſſimæ Turri perſimile, & ea regione imminet Portæ.* Cæterum egregia illa ſtatuarum decora

Ornamenta Mauſolei deiecta. Gothici ſecundi belli turbo decuſſit: nam Gothi molem aggreſſi, cum pro mœnibus ſtantes Romanos, Græcoſque alij telis arcerent, alij ſcalis in ſummum euaderent; qui munitionem tuebantur, ſuæ iam ſaluti, nedum victoriæ deſperantes; atque opem in loco oblatam rati, frangere ſimulacra, & trunca eorum ſaxa in ſubeuntes deuoluere cœperunt: ſic hoſtium pars cæſi, pars fugati, omnium repreſſus impetus, & à Mole diuulſus eſt. D

Moles pro Arce habita. Dein Moles pro Arce, tam Græcis, quam Gothis fuit. Nam capta primum & amiſſa; dein à Totila iterum Roma expugnata: at poſt Beliſarium miſſus Narſes in Italiam, cum Romam exercitum admouiſſet; vt refert Procopius lib. 3. de Bell. Goth. Quoniam Gothi *haudquaquam Vrbis mœnia vniuerſa cuſtodire ſat commodè poſſent, breui admodum ædificio circa Adriani molem locum complexi, eodemque priori muro adnexo, in præſidij formam*

mox

A *mox redigunt, ibique pretioſiſſimis rebus depoſitis, diligentiſſimè præſidium id aſſeruabant, Vrbis mœnibus, cæteriſque deſtitutis atque neglectis.* Mox tamen conati Gothi repellere hoſtem ad muros ſubeuntem; cum nihilominus Narſes Vrbem intraſſet, ad Molem ſe illi receperunt, nonnullis dumtaxat ad portum Oſtienſem confugientibus. Poſtridie Narſes omnibus copijs præſidium cingit, quo terrore perculſi barbari, ſalute pacta præſidium dedunt Iuſtiniani Imp. ann. 26. Deinceps Arx in poteſtate fuit Narſetis, & Exarchorum, qui poſt illum Romam & Italiam Imperatoris nomine regebant.

Sub hæc tempora ann. ſalut. 590. graſſante Romæ peſtilentia Gregorius Magnus Pont. qui ad D. Petri ſupplicationem habebat, Angelum in edita Mole enſem vagina includere, & vna vim morbi condere ſuſpexit: inde ſancti Angeli inditum nomen: addita etiam in ſummo vertice, dicataque Archangelo Michaeli ſacra æde: qua deinde ad imam viciniam translata, ſeu potius ibi ſubſtructa, in rei admirandæ teſtimonium, marmoreum Angeli ſimulacrum præexcelſo loco impoſitum eſt. Porrò eius ædis meminit Luit- *Arci inditum nomen S. Angeli.*
B prandus, qui etiam quomodo ſua ætate haberent ſe munitiones, enarrat l. 3. cap. 12. his verbis: *In ingreſſu Romanæ Vrbis quædam eſt miri operis, miræque fortitudinis conſtituta munitio; ante cuius ianuam Pons eſt pretioſiſſimus ſuper Tiberim fabricatus, qui primus Romam ingredientibus, atque egredientibus eſt, nec eſt alia niſi per eum tranſeundi via: hoc autem niſi conceſſu cuſtodientium munitionem fieri poteſt; munitio autem ipſa (vt cætera deſinam) tantæ altitudinis eſt, vt Eccleſia, quæ in eius vertice videtur in honorem militiæ cæleſtis Principis Archangeli Michaelis fabricata, dicatur Eccleſia ſancti Angeli vſque ad Cælos.* Et nota quod diu rupto ponte Miluio, hac ſolum tranſiri in Vrbem volebant. Cæterum amplioribus deinceps munimentis Moles aucta, & Caſtrum ſiue Arx dicta eſt.

Sed ſtatum ac regimen Italiæ cum vertiſſent Longobardi: eorumq; etiam excuſſo dominatu, plures minoreſque Principatus ſurrexerunt: ex quibus in primis marchiones in Hetruria extitere, quos ad eamdem originem referunt, qua deducti poſtea comites Tuſculani, vt ex Card. Baronio tom. 1. *Comites Hetruſci poſſident.*
C anno 897. Hi ad potentiam & immenſas opes Arcis quoque Romanæ poſſeſſionem adiecerunt. E quibus Adelbertus anno ſalut. DCCCCVIII. adeo excelluit, vt vnus inter omnes Italiæ Principes appellaretur *Diues*: & Rex verius quam marchio, ſolo dumtaxat nomine Regibus haberetur inferior. Florebat tunc Romæ opibus patritioque genere, nec moribus tamen probis Theodora Illuſtris fœmina, quæ turpibus illecebris Adelbertum illexerat, in communionem Arcis poſſidendæ recepta; vbi & deinceps habitare conſueuit. Quare velut principatum Vrbis adepta ex Arce etiam Romanos Pontifices infeſtabat. Secuta eſt etiam eius filia Maroxia melioris item formæ quam famæ: hæc Arcem ſecuritatis ſuæ non magis receptaculum quam ſcelerum fecerat; vnde & Romanis Ciuibus cum Vidone Adelberti patris ſucceſſore, cui nupſerat, imperabat: ſed Vidone abſque liberis mortuo, ipſa cum filio Alberico in Vrbe dominata eſt. Nupſit deinde Maroxia Vgoni fratri Vidonis, cui vacuam Arcem obtulit: at vero Albericus ab Vgone
D vitrico colapho offenſus; confeſtim conſilio Ciuium clam habito, eiuſdem vitrici arrogantiam, & matris intemperantiam queſtus, omnes impulit, vt in vtrumque coniurarent: eoque duce Arx oppugnari cœpta: inde Vgo vim metuens, ſeſe ex Mole in murum Ciuitatis demiſit, receptuſque à ſuis in Inſubriam plenus minarum diſceſſit. Albericus dedita Arce, matrem Maroxiam cuſtodiæ tradidit; ipſeque ſolus imperauit: quamuis inde Romam cum exercitu Vgo reuerſus, nil fuerit aſſecutus. Alberico vita functo ad Octauium filium principatum tranſmiſit: qui propria potentia ad ſummum Pontificatum euectus, Ioannes Duodecimus dictus eſt: ſicque Romanus Pont. Arcem in ſua poteſtate habuit, quam ipſe ad honores Pontifi- *Arx apud Pontificem.*

A Romanis occupata. cios attuliſſet: nec tamen diu à Pontifice poſſeſſa; mortuo namque Ioanne A Pontificum manibus, longe Lateranum incolentium, extorta videtur à Ciuibus. Quippe Romani Ioannem decimumtertium captum, & in Adriani molem perductum, mox tamen metu Cæſaris in Campaniam detulerunt. In eandem Benedictus Sextus anno 974. detruſus, necatuſque eſt. Et ille parricida à Benedicto Septimo Vrbe pulſus, aliquot poſt annos reuerſus Ioannem XIV. Benedicti ſucceſſorem in eadem Arce, quam ſuæ factionis ſicarij detinebant, incluſum interfecit.

Arx in poteſtate Creſcentij. Succeſſit Ioanni Ioannes Decimusquintus, quo Pontifice Creſcentius Nomentanus per ſpeciem tuendi Conſulatus Arcem occupauit anno ſalutis 985. Exinde Ioanni ille formidinem attulit; cum eius gratia Otho Tertius venerit in Italiam: aduerſus Cæſarem Creſcentius firmatis mœnibus, atque portis Molem vallo, & aggeribus ſepſit, ſtationes militum diſpoſuit: atque in ea recepto iam in Vrbem, Otho ſe continuit. Interea mortuo Ioanne Gregorius Quintus deligitur: cui mox depulſo, cum alium per vim & ſcelus Creſcentius ſubrogaſſet; Otho qui Spoletum venerat cum copijs ad Vrbem B reuerſus, vt Arcem expugnaret, vallum, foſſamque perduxit, turres & caſtella admouit, tormenta impoſuit, corona circumdedit: quibus *Othonis in poteſtate.* ille copijs & operibus conſternatus, cum ſe ad Imperatorem ſupplex contuliſſet, cum arce deditus, & capite cæſus eſt. Quod ergo Creſcentius nouis operibus Molem firmauerit; perdiu poſtea Caſtrum ſiue Turrim Creſcentij dixerunt: manſeruntque illæ non contemnendæ munitiones. Itaque ſexaginta quinque poſt annos Alexandro Secundo creato Pontifice, Cincius *Cincius occupat arcem.* Romanus ciuis Pontifici infeſtam arcem valido cum exercitu obiecit: Romam inde Cadalous Pſeudopapa ſuperueniens armata manu Longobardorum copijs, vt Apoſtolicam ſedem vi conſequeretur: cui à Cincio vrbs Leonina, Arx ſancti Angeli, Pons Miluius prodita fuere, quæ valido præſidio ab eo munita ſunt; ſed ibi aliquandiu Pſeudopapa Alexandri copijs oppugnatus; liber tamen à Cincio accepta grandi pecunia eſt dimiſſus. In eamdem Arcem Alexandri ſucceſſor Gregorius Septimus ſeſe è Laterano C *Recuperatur à Pontifice.* recepit: fruſtraque Pontifex obſeſſus, Henrici Tertij exercitum, vimque Populi Romani muro, armiſque propulſauit, donec eductus ex Arce Salernum perductus eſt, vt apud Baronium ann. 1084. ſed iterum Populus Cæſaris factione infenſus Pontifici Vrbano Secundo arcem vi & fraude expugnatam occupat anno ſalutis 1091. quæ ad manus Guiberti Pſeudopapæ peruenit: at vero Vrbanus Secundus è Gallia in Vrbem reuerſus & Arce ſeptimo anno, quam Guibertus ceperat, potitus, ad ſancti Nicolai in carcere in Aedibus Petri Leonis deceſſit anno 1099. vt refert Ciacconus in fine Vitæ dicti Vrbani Secundi.

Paſchalis Secundus creatus Pontifex, inter quem & Henricum Quartum grauibus ob iura Eccleſiaſtica exortis controuerſijs dati ſunt inuicem obſides, quos Henricus acceptos, vt ſecurè arcem & Pontem tranſiret: at ille nihilominus in Baſilica ſancti Petri circumuentum Pontificem, captumque ſub cuſtodia detinebat; cum Populus Romanus arreptis armis, magna vtrinq; edita ſtrages; rupto & intercluſo Miluio Ponte, collapſo iam ante triumphali, D vno Aelio Ponte intra mœnia tranſitum præbebat. Facile enim erat quemlibet propter imminentem Arcem tranſitu prohibere; quod dicitur iam pridem feciſſe etiam Guibertinos.

Tandem Romanorum plerique factioſi, ac Pontifici rebelles, Innocentij Secundi, & Lucij, ſucceſſorumque Pontificatus, hæreticis cuiuſdam Arnaldi furijs profitebantur ſeſe Reipublicæ, & antiqui Senatus reſtitutores: itaque vt id firmius ſtabilirent, aduerſariorum potentumque Ciuium domibus, turribuſque ſolo æquatis, vel Imperij nomine detentis, multiſq; eorum patria eiectis. Petri autem Leones filij Petri Leonis clari, & opulenti

Ciuis,

A Ciuis, cum patre & auo Leone; qui omnes iam pridem rem Pontificiam aſſiduè, conſtanterque prouexerant; quos tamen abalienauit cauſa Petri Leonis fratris, qui Pſeudopapa Anacletus aduerſus Innocentium Secundum euectus; genere, clientelis, theſauris etiam, quos direptis impiè Vrbis Eccleſijs congeſſerat: atque vt Conſules, & Vrbis, Arciſque Præfectos nactus erat ſibi conſaguinitate obſtrictos; facilè omnes cum Adriani mole munitiones inuaſit. Igitur Pontifex fidiſſimis aſſeclarum latentibus per fœderatorum ædes & turres ab ore Leonis eripitur; ex tranſtiberinis ædibus maritimo itinere Piſas primum, deinde in Galliam bis profectus Pontifex anno 1130. tandem ad Vrbem redijt cum Anacletum Pſeudopapam è Molis latebris educere non valeret, quem demum mors extulit octauo anno ex quo ſanctam Sedem inuaſerat. Tum vero altero, qui Antipapæ adnaſci voluerat, ſublato, omnes in Vrbe præſertim Petri Leones Innocentio Pontifici Arce reſtituta ſacramentum dixerunt.

Arx in poteſtate Anacleti Pſeudopapæ.

Arx ab Innocentio Pont. recipitur.

B Parta iam quies Romæ videbatur; quando iam noua coorta tempeſtas iterum omnia ſubuertit: anno ſiquidem 1141. Romani occupato Capitolio dum ordinem Senatorium reſtituere, remque Romanam gerere conantur, mœrore curiſque Pontifex obijt. Nec deſtiterunt Romani, quamuis Cæleſtino Secundo, & Lucio item ſecundo creatis, complures è nobilitate Pontifici fauerent: ſed iterum Patritium etiam adiecerunt tanquam Senatus Principem Iordanem Petri Leonis filium. Inter hæc an. 1145. creatus Pontifex Eugenius Tertius, cum iſte cognouiſſet, vt Senatus vehementer obſiſteret, niſi noua inauguratione Senatoriam dignitatem confirmaret, Vrbe egreſſus, Viterbij commoratus: ſed cum oſtenderent Romani ſe Patriciatum abolituros, & Senatores ille diceret, Romam reuertitur: at vero Arnaldus magis, ac magis contra Eugenium vexationibus inſurgens, Pontifex migrauit in Arcem ſancti Angeli, cui Petri Leonis filij Pontificis fautores præſidebant; vt voluit Baronius. In Galliam deinde Pontifex diſceſſit, à Ludouico Rege magnificè exceptus, reuerſuſque in Italiam Vrbe abſtinuit, C donec ſeditiosè Romani ad eius arbitrium ſe compoſuerint.

Altera Romanorum ſeditio.

Anno 1159. ſucceſſit in Pontificatum Alexander Tertius, quem à Boſone. Card. in Arce cum Cardinalibus fautoribus receptum, vt narrat Ciacconus. Verum dimiſſus Pontifex, cum è Gallia multo poſt omnium Ciuium votis reuertiſſet ad Vrbem; admouit Antipapæ fautor Federicus Caſtra in pratis Neronianis; & quamuis ille Molem fortiter oppugnauerit, à Pontificijs fortiter obſiſtentibus, repulſus eſt.

Anno 1347. longe agente Pontifice in Gallia, Nicolaus Renzius, Romanum regimen Tribuni aſſumpto nomine adeptus, Arces, tranſitus, ponteſque Vrbis in ſua etiam ditione habere voluit. Deiectus poſtea Tribunatu ad Arcem ſtatim ſe contulit, illaque ſe clauſit: deinde clam diſceſſit in Bohemiam: ſeptimoque poſt anno ab Innocentio Sexto ad repetendam dignitatem miſſus: deinde Romæ anno 1353. populari coniuratione obtruncatus eſt. Exinde cum Populus eiecto Pontificio Senatori ſeptem Ciues Reformatorum nomine ſubrogaſſet, ne popularis audacia frænos frangeret, aut D Arcem irrumperet aliquando; Pontifex nouum Senatorem impoſuit Hugonem Luſignanum Regem Cypri; & Magiſtratum Reformatorum confeſtim iuſſit aboleri.

Nicolaus Rentius.

Anno 1376. redijt Pontifex è Gallia Gregorius Vndecimus, eoque duobus poſt annis vita functo, creatus eſt in Vrbe Vrbanus Sextus, qui armis & tumultu omnia metu compleuerat, quidã Cardinales in Arcem confugere, qua ne reuocante quidẽ Pontifice decedere voluerunt. Venerat tunc Arx in poteſtatem Gerardi Card. Galli, qui Petro Præfecto cuſtodiendam dederat: neq; Pontifex ſoluta quamuis pecunia ab eodem recuperare potuit; adeo vt Pontifex Tibure Romam reuerſus, ædes Tranſtiberinas incoluit loco munito,

Arx in poteſtate Cardd. Gallorũ.

nito, quod Arx in poteſtate Gallorum Cardinalium eſſet: & in Campaniam Vrbanus profectus; Populus tunc pactus cum Præfecto, ſeu vi exacto eius præſidio, ad ſeſe Arcem tranſtulit. A

Recepta à Pontifice. Bonifacius Nonus Vrbani ſucceſſor, cum pendi ſibi publica vectigalia mandaſſet, etiam Adriani molem recepit, quam priſcis fatiſcentibus nouis mœnibus cinxit, munitiſque Pontibus frænos Vrbi inpoſuit. Verum Innocentio Septimo ad Pontificatum euecto, Romani iterum reſtitui ſibi libertatem, reddique Capitolium, pontem Miluium, & Arcem petebant: mox itum ad arma, ac per abſentiam Pontificis occupato Capitolino colle, ac Ponte Miluio, Arcem fruſtra oppugnarunt. Sic receſſum ab armis, donec Ioanne Vigeſimo tertio Pontifice Ladislaus Regni Neapolitani Rex Oſtia Tiberina expugnata, dirutiſque muris palatio Lateranenſi potitus eſt, & Arcem ſancti Angeli in deditionem accepit: nec multo poſt ipſe veneno interijt, cuius hæreditati Ioanna Secunda Regina illius ſoror cum ſucceſſiſſet, eiuſdem nomine etiam Arx Adriani tenebatur Pontifice abſente. Donec Martino V. Pontifici deinde reddita. Eugenius Quartus Pont. orta populi ſeditione ad Piſas & Florentiam cum perueniſſet: Romani vt Arcem obtinerent, vrbanas cohortes ad eam admouerunt, ſed à Præfecto decepti quieuerunt. Sixtus Quartus Cardinalibus Arcis Præfecturam renouauit, Chriſtophorus & deinde Dominicus Ruuerei Præfecti conſtituti. Ac etiam Ennius Verulanus & Io: Vincentius Aquauiua Cardd. à Paulo Tertio dicuntur.

In poteſtate Ladislai.

Reddita Arx iterum Pontifici. B

Arx iterum munitur. Alexander Sextus Borgia in Arcis muniendæ curam intentus, vetus Mauſoleum magnis, quadratiſque lapidibus compactum, opere lateritio excelſius fecit, commodaſque ædes ſuperſtruxit, pulcherrimum propugnaculum quadratis tiburtinis imminens Tiberi, Aelioque ponti extruxit, tutas denique munitiones conſtituit, quibus ipſe ſponte ſe aliquandiu tenuit, ingreſſo in Vrbem cum copijs Carolo Octauo Francorum Rege. Mortuo Alexandro Cæſar Valentinus Arcem, quam habebat in poteſtate aggeribus vallatam, & Vaticanum cum duodecim millibus armatorum circumdedit, vt Patres in ædibus Pontificijs habituros comitia ad ſua vota compelleret. Qui cum in ædem & Cœnobium Virginis ſupra Mineruam confugiſſent, inire Comitia noluerunt, donec egreſſo cum militibus Cæſare, Vaticano & Arce recepta, vrbaniſque cohortibus totam Vrbem firmarunt. C

Cæterum validæ Alexandri munitiones impetum victoris exercitus repreſſerunt, qui Borbonio Duce Vaticanum, & Vrbem irruperat an. 1527. ſeptemque ipſos menſes obſidentem retardarunt, donec emiſſus, ſeu clam profectus Clemens Pontifex libertatem recepit. Fuerat Alexander Farneſius Card. cum Clemente in Arce detentus; tunc eius ſucceſſor, Paulus III. nuncupatus; vetera per obſidionem quaſſata refici, noua ædificari, inſtrui bellico inſtrumento, ſuperiores ædes inſtaurari, picturis ornari iuſſit. Pius Quartus plura molitus eſt, qui noua mœnia latiore circuitu, porrectis ſeſeq; inuicem tuentibus propugnaculis adiunxit.

Quamuis præfata cautè prudenterque præuiſa: Vrbanus Octauus nihilominus vix inito Pontificatu rebus bellicis maximè intentus, Arcis molitionem firmius aggreſſus, celeriter magno ſumptu perfecit. Mœnia namque non tuta aduerſus tormentorum ictus, elato ſuper terreo aggere ad eos eludendos oppleta ſunt: perducta latiſſimam in altitudinem foſſa, eoque interfluentis aquæ corriuatus riuus ſeſe euoluens in Tiberim: quædam quæ deſiderabantur adiecta propugnacula: camporum retro iacentium elata paulatim accliuitas, vt foſſæ crepidini illorum altitudo æquaret: diſturbata circum tecta & vacuum ab ædificijs patefactum ſolum: deiectum propugnaculum lapideum Alexandri Sexti, quod in medio ſitum, inuicem bombardas D

A bardas collineare prohibebat: præter hæc machinæ ad centum diſpari magnitudine conflatæ, perque muros collocatæ; domus præſidiario militi; horrea frumento; apothecæ oleo; cellæ vino condendo; receptacula pyrio pulueri, cæteroque bellico inſtrumento parata: iuſſæ diſpoſitæque nouæ militum ſtationes, ac vigiliæ, addita præter morem cohorte, &c.

Succeſſus & viciſſitudines occupantium Adriani Arcem recenſuimus, & quantum illo tunc æuo deprauato Romanus Populus potiſſimum Summos Pontifices meros Adriani Molis dominos infeſtauerit; vſurpantes ſibi eiuſdem Arcis poſſeſſionem. Hinc nos in tam dubio & inconſtanti popularis conſuetudinis Oceano diſcamus ingratam eiuſdem mentem ſemper aliam, numquam diu eamdem erga Summum Pontificem. Nouorum etenim cum auidiſſimus ſit Populus, vetera etiam proficua ſemper præſentium deſiderio faſtidit: oditque adeo vetera nouorum cupidiſſimus; vt quamuis in clementiam & humanitatem aliquando vagetur, in ſæuitiam tamen pronior, & Summorum Pontificum illius etiam propugnatorum exilium, carceres, & mortes exquiſierit. Impetu namque Populus fertur fluminum more, quæ perruptis aggeribus; cæco lapſu, nullo boni maliue diſcrimine in obuia ſæuiunt. Nihil medium in populo reperitur; aut enim abiectè ſæuit, aut ſuperbè imperat; aut ignaueſcit, aut ſæuit; ſuſpicionibus verò muliebri more tanquam fluminibus innatat; minimè illi res maximæ; tam callidus in ferrum, quam in minas & ſuſpiciones. Neque fidendum ingenio, neque eruditioni, opibus, nobilitati, benefactis, non ſanguini fuſo: ijſdem artibus, quibus fauorem, Populique gratiam quiſpiam parauit; eripietur gratia, & pro benefactis malefacta reponet. Fecit hoc ſæpius priſcis temporibus Populus contra Summos Pontifices; vt idem etiam deprauatæ mentis Principes moliti ſunt. Super fugitiua namque arena arcem ſtruit, quiſquis Populari fauori innititur. Ita ingratitudine & inuidentia grauidum circumfert pectus.

Conſideratio.

Populi mores.

B

C An recens Roma cum Antiqua conferri queat? Cap. XXIV.

DE ædificijs hic nobis ſermo eſt, non de poteſtate vel Imperio; an videlicet recentium forma, ac ſpecies, cum veterum ſplendore conferri aliquo modo queat? Et ad hoc patet reſponſio; quoad antecedentia tempora vſque ad ciuilia bella Syllæ & Marij, quadraginta annos ante Auguſtum Conſulem: non ambigendum quin præſens forma ciuitatis non modo cum veteri con ferenda, ſed illi etiam anteferenda ſit.

Decus & pulchritudinem Vrbis tria præſertim efficiunt: laxitas & directio viarum: ſublimitas, ornatus, & amplitudo ædificiorum: ſitus ſiue in planiciem æqualiter extenſus, ſiue curuatus in collem, aut in ſummo editus, & apricus: ad Auſtrum ne, ad Boream: Ortum Solis, an Occaſum vergens.

D Situ vincimus non modo ad ædificandum aptiore, ſed ſalubriore ad viuendum. Quod etiam adnotauit Marſilius Cagnatus medica facultate clarus lib. 5. de ſalubritate cæli Romani: ſitus enim veteris Vrbis teſtificatione Strabonis, vrgente neceſſitate, ne hoſtis ex arduo mœnibus incumberet, paulatim ſeptem in montes excurrit, Quibus comprehenſis magna tectorum, ac cæli inæqualitas coorta eſt; quod præcelſa in montibus ædificia ſolem, ventorumque flatus liberè acciperent, domus vero ab his opacatæ in ſubiectis, anguſtiſque vallibus grauem, ac nebuloſum aerem, nec ſolis calore extenuatum includerent; vnde ſpiritus impurus & noxius duceretur. Hodie vero in peramplam & apertam planitiem ciuitas deſcendit; vt quæ de

Situs Vrbis noua.

Campi

Campi Martij amœnitate ac magnitudine Strabo, Dionyſius, alijque ſcribunt, in ſuam dignitatem commodumque conuerterit. Eadem Tiberi interfluente ab Occaſu, Vaticaniſque montibus: à meridie Capitolio, Palatio, Auentino: ab Ortu Quirinali & Hortorum colle latiſſimè intercluſa, atque his veluti munitionibus aduerſus Auſtri, Euri, Africi, aliorumque ventorum nocentes impetus circumſepta, Aquilonaribus tamen flatibus plana exponitur, vt humidam hyemis grauitatem tempeſtiuè reſoluat: aut hibernos tepores, quibus abundat, modica Cæli tenuitate, quam Arcticus, ac purus efficit ſpiritus, ſalubriores reddat, nec rarò æſtatis immodicos depellat ardores. Quamuis enim non modo Aquilonem & Boream, ſed etiam Auſtrum, Africumque Roma excipiat; hos tamen quaſi per canales & anfractus recipit obiectu Collium: illos accipit aperta & obuia; cum antiquitus in ſeptem collibus Auſtrinis & Africis flatibus vltro obuerſa maximè quateretur. Quo fit vt peſtilentes annos, qui veterem Romam frequenter ex hauriebant, numerare non poſſimus. A

Viæ Vrbis. Viæ autem noſtris temporibus plurimæ latæ, ac rectæ antiquas multum excedunt. Priſci enim ſuam Rectam habuere in Campo Martio, herbis dumtaxat obſito non ædificijs: vna Lata dedit nomen integræ regioni. Cæteræ flexuoſæ & anguſtæ, ait Tacitus 15. Ann. *Vrbs arctis itineribus, huc atque illuc flexis atque enormibus vicis.* Cicero in Rullum: *Non optimis vijs, anguſtiſſimis ſemitis. Iuuen. ſat. 3. Rhedarum tranſitu arcto, vicorum inflexu.* Quod vitium Neronianus ignis poſtea decoxit. Tacitus loco citato: *Dimenſis vicorum ordinibus, & latis viarum ſpatijs, & patefactis areis ædificatio peracta eſt.* B

Aedificia Vrbis. Iam vero Aedificiorum vſque ad annum Vrbis DCLXII. rarus decor & cultus: cum ex Plinio lib. 16. cap. 10. pro tegula tabellis ligneis domus contegerentur, quæ dicuntur Scandulæ, vt his verbis: *Scandula contectam fuiſſe Romam ad Pyrrhi vſque bellum annis CCCCLXX. Cornelius Nepos eſt auctor.* Item teſte Velleio cap. 1: *Q. Cæcilius Metellus primus omnium Romæ ædem ex marmore in ijs ipſius monimentis molitus, vel magnificentiæ, vel luxuriæ particeps fuit.* Quod factum fuit anno Vrbis DCVII. poſt incendium Gallicum CCXLII. Et cum Scipio Naſica porticus in Capitolio, Gn. Octauius in Circo moliti eſſent; idem Velleius inquit: *Publicam magnificentiam ſecuta priuata luxuria eſt.* Adhuc tamen Principes Ciuitatis modicas ædes, tum ex tradita cõſuetudine, tum ex Romana viuendi frugalitate habitabant: Pompeio ante tertium Triumphum parua domus in Carinis: & Valerius de Aelijs Patricijs inquit: *Sexdecim eodem tempore Aelij fuerunt, quibus vna domuncula fuerat eodem loci, quo nunc ſunt Mariana monumenta, & vnus in agro Veiente fundus.* Cæſar teſte Suetonio: *Modicis ædibus habitauit in Suburra,* & Auguſtus: *In Palatio modicis ædibus Hortenſianis, & neque laxitate, neque cultu conſpicuis; vt in quibus Porticus breues eſſent Albanarum Columnarum* (nempè Peperinio, vt aiunt) *& ſine marmore vllo, aut inſigni pauimento conclauia; ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hyeme & æſtate manſit,* Dominus terrarum. Sed anno V.C. DCLXII. ante primum Auguſti Conſulatum 49. vt refert Plinius lib. 17. cap. 1. & Valerius lib. 9. c. 1. L. Craſſo Oratori magnifica domus fuit in Palatio. Nam præter ſex latas arbores ibi conſitas: *Columnas quatuor Hymettij marmoris ædilitatis gratia ad ſcenam ornandam aduectas in eius atrio ſtatuerat, cum in publico nondum eſſent vllæ marmoreæ.* Sola namque compage murorum pilarumque lateritia firmitate conſtabant ædificia quamuis publica, aut columnis nitebantur ex Albano lapide, vel Tiburtino, Liuius Decad. 4. lib. 10. inquit: *Speciem ipſius Vrbis nondum exornatæ neque publicis neque priuatis locis.* Plutarchus in comparatione Periclis & Fabij inquit: *Aedificia, quibus Pericles Athenas exornauit, cum omnibus, quæcumque ante Cæſares Roma habuit, non ſunt conferenda;* C D

ſed

A *ſed longe lateque ſine vlla comparatione, magnificentia & nobilitate præ his obtinent illa primas.* Templa vero fermè modica & anguſta: templum Feretrij Iouis quindecim pedes longum; teſte Dionyſio. Capitolium illud Religionum, ſacrorumque caput, Deorum domicilium (vt aiebant) & alterum Iouis fulminantis Cælum: pilis latere coctis dealbatis tres in partes diuiſum ſuſtinebatur, vt Dionyſius, & pari propemodum longitudine & latitudine, quindecim tantum latitudini detractis, patebat ducentos pedes: & Capitolinus Deorum Romanorum Auguſtus fuit in templo.

Fictilis, & nullo violatus Iuppiter Auro

Ideoque poſtea dixere Romani,

Fictilibus creuere Deis hæc aurea templa.

Quamuis immediatè ante Auguſtum, multum decoris, ſplendoriſque domibus adiectum ſit; tamen non dubium quin recentes Pontificis Maximi, Purpuratorum Patrum, & aliorum Principum ædes & laxitate, & ſtructura, columnis marmoreis, pilis Tiburtinis, marmoreis incruſtationibus, inaura- B tis laquearibus, pictis cameris, aulæis opere Belgico, Damaſcenoque periſtromatis, ac reliquo argenti aurique lautiſſimo inſtrumento illius ætatis ædibus pares ſint; atque ex his aliquot etiam illis ſuperiores. Templa vero illius ætatis non magna & ferè altitudine columnarum definita, quibus epiſtylia ad imponendas trabeationes nitebantur: columnæ Albanæ, vel Tiburtinæ, vel pilæ lateritiæ in ſpeciem columnarum: nullæ marmorum cruſtæ: nulla ad exquiſitiorem cultum ſegmentato, læuigatoque lapide cælata ſacella: raræ inibi picturæ, niſi quas exercituum Imperatores translatis è Græcia tabulis ſero inuehere cœperunt: cætera ex auro, argento, gemmiſque ornamenta, ſi Capitolium excipias, ante Auguſtum omnino rara.

At noſtrorum Templorum omitto primum laxitatem, & amplitudinem; *Templa recentis Romæ.* frontes Tiburtini candidique lapidis compage admirabili machinatorum artificio ſolidantur: tholi & hemiſphæria non ſolum eductis parietibus effulta, ſed ex altiſſimis arcubus, ac velut in aere pendentibus in Cælum ſublata: C quot deinde ad aras, aut lucentes è marmore, aut ex ære aureis ſolidiſque lamellis veſtitæ, aut fulgentes Columnæ? quot in adiunctis ſacellis commiſſorum marmorum verſicolores maculæ? quæ miracula picturarum? quis decor marmorati operis? quis inauratorum lacunarium, & concamerationum ſigillatarum ſplendor? quæ muſiui emblematis dignitas? quis ornatus pauimentorum, quæ ſeu teſſellis vermiculata, ſeu latioribus cruſtata ſegmentis pretioſiſſimos lapides Ophites, Alabaſtrites, Lacedæmonios, viles tamquam glebas, pedibus proculcandos ſubijciunt? Quantum in aris argentum? quanta vis auri & gemmarum? quam pretioſa veſtium ſupellex? quanta denique pulcherrimi operis atque ornatus ſpecies, ac maieſtas? vt quemadmodum verit Numinis religione vincimus; ſic eorum quæ Deo conſecrantur, elegantia cultuque vincamus. Vna illa Petri Apoſtolorum Principis Baſilica, illud Pontificiæ munificentiæ, atque incomparabilis ſtructuræ miraculum, non ne huius ante Auguſtum & ſequentium ætatum quælibet Templa, Theatra, Amphitheatra, Circos, Balnea, Mauſolea ma- D giſterio artificum, molitorum ſumptibus, ædificationis perennitate, immenſitate molis, admirabilium varietate rerum, lucentium vndique claritate marmorum, coniectis vnum in locum veterum æque ac recentium præclaris operibus æquare videtur, aut vincere? Multa præterea ſunt in Vrbe, quæ oculos animoſque deuincunt exterorum; horti amœniſſimi, Obeliſci, columnæ, fontes, ponteſque; alia denique, quæ prioribus ſæculis Roma vel non vidit, vel minus laudanda ſpectauit poſt hoſtiles igne, ac ferro Barbarorum vaſtationes: & præſertim Pauli Tertij, ſucceſſorumque Pontificum in Vaticanis Campis, in Suburra, in Exquilijs, in Viminali, & Quirinali colle, ad collem Hortorum latas longiſſimaſq; vias directas, erectaſque

domos munificentia Ciuium, & confluentium Populorum magnitudine: vt hoc tempore ſi Vrbem quiſpiam ſpectaret ſæculi antecedentis; neſcio an priorem deſpiceret, qui Romam ſe ipſa pulchriorem videret. A

Hactenus vtramque Romam conferendam duximus: Auguſto iam Principe, ac ſequentibus ſæculis vſque ad Gothicum excidium, cedendum omnino eſt: *Cum aceruata vniuerſitate victus eſt Terrarum Orbis*, vt ait Plinius. Quamquam & nunc Vijs compluribus rectis, longis, latiſque Roma noſtra ſit pulchrior veteri ante Neronem, & præclara quædam Principum palatia, ac Diuum Templa non inferiora priſcis domibus, ac delubris etiam laudatis fatendum ſit. Vaticanam vero baſilicam, cuicumque huius, & conſequentium temporum molibus iure opponi. Denique antecedentibus ſæculis poſt barbaras vaſtationes numquam pulchrior Roma floruit, quam æuo noſtro refloruit: vt in antecedenti Capitulo iam vidimus.

His tamen ætatibus adhuc ſpectandum ſe offert, quo recens Roma præcellat, ex ipſa veteri ſuſcepto argumento. Hæc enim Otho Cæſar referente Tacito ad milites Prætorianos lib.1. hiſtor. inquit: *Quid? vos pulcherrimam hanc Vrbem, domibus, ac tectis, & congeſtu lapidum ſtare creditis? Muta iſta & inania intercidere, & reparari promiſcuè poſſunt. Aeternitas rerum & pax gentium, & mea cum veſtra ſalus incolumitate Senatus firmatur. Hunc auſpicato à parente, & conditore Vrbis noſtræ inſtitutum, & à Regibus vſque ad Principes continuum, & immortalem, ſicut à maioribus accepimus, ſic poſteris tradamus: nam vt ex vobis Senatores, ita ex Senatoribus Principes naſcuntur*. Quæ ſi ad Collegium Eminentiſſimorum Patrum transferantur, & Pontifices Maximos, qui Vicariam Chriſti Domini poteſtatem gerentes ex ampliſſimo ordine deligi ſolent: quis fateri non audeat, Vrbem tanto Senatu, Patribus, ac Religionum Principe memorabilem priori iuſtius anteferendam? B

De Vrbis & Romani Imperij, ac etiam Romanæ Eccleſiæ Perennitate. Cap. XXV. C

VRBIS & Romani Imperij ortum, progreſſum, eandemque ad ſummum potentiæ elatam, exinde diminutam, & penè mortuam, ac iterum rediuiuam aſpeximus. Curioſa admodum, ac ſatis erudita proponitur modo quæſtio, vt de eorum, ac etiam Romanæ Eccleſiæ diuturnitate, ſeu perennitate adhuc exquiramus. Variæ namque fuere de his auctorum ſententiæ, nos illis recenſitis ex tenuitate ingenij eaſdem conciliandas conabimur.

Priſca Romanorum & aliorum Ethnicorum valde frequens & celebris opinio fuit, Romanam Vrbem & eius ſimiliter Imperium æterna fore. Ortum opinio hæc habuit ex eo quod contigit in ædificatione templi Iouis Capitolini: namque cum Rex Tarquinius Priſcus Capitolium fabricare vellet, eumque locum, qui ei dignior aptiorque videbatur, à Dijs alienis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum arbitrium facere; & credens eos tanto Numini, ſuoque Principi voluntate ceſſuros, per augurium quæſiuit vtrum cedere vellent Ioui, ac locum illum concedere? omnes ceſſerunt præter Martem, Iuuentam, & Terminum; atque ideo Capitolium ſic conſtructum eſt, vt iſti quoque intus eſſent. Mars autem cedere noluit, nam bellorum viribus domituri erant Romani totum terrarum Orbem, & ſpolia hoſtium in Martis honorem relaturi: Terminus vero, & Iuuentus cedere D

A dere noluerunt, quod Romani in omen traxere, fore vt nunquam termini Vrbis mouerentur, nec vnquam iuuenilis vigor deeſſet: vt ex Liuio, Floro, Dionyſ. Halicarnas. Plutarch. & diffuſè refert D. Auguſt. de Ciuit. Dei lib 4. capit. 23. & 29. Huc reſpexiſſe videtur Virg. Iouem inducens dicentem 1. Aeneid.

Romulus excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium SINE FINE DEDI.

Et lib. 9. æternam ſignificare volens memoriam, cecinit.

Dum domus Aeneæ Capitoli IMMOBILE SAXVM
Accolet, Imperiumque Pater Romanus habebit.

De Saxo, quod *Deus Terminus* vocabatur, procul dubio loquens: & ad hoc Saxum alludebant Romani iurantes per Iouem Lapideum de quo M. Tull. lib. 7. epiſt. ad Trebatium: *Quomodo autem tibi placebit Iouem Lapi-* B *deum iurare, cum ſcias iratum eſſe Iouem nemini poſſe?* Habebatur firmiſſimum & ſanctiſſimum hoc iuramentum per Iouem Lapideum iurare teſte A. Gellio 1. Noct. cap. 21. *Iouem Lapidem, quod ſanctiſſimum iuſiurandum eſt habitum, paratus ſum ego iurare.* Meminit huius iuramenti Apuleius de Deo ſacratis, & Cœlius Rhodig. Lect. Ant. lib. 21. cap. 15. & alij.

Hinc ergo manauit *Vrbis æternæ* nomen, de quo Ammianus Marcell. l. 14. ait: *Orphius Præfecti poteſtate regebat Vrbem Aeternam*, & lib. 16. *Aliaque inter hæc decora Vrbis Aeternæ.* Symmachus quoque ep. 78. lib. 12. *Vt curulibus ſtabulis Vrbis Aeternæ etiam quina mancipia largiantur.* Et Tibullus lib. 2. Eclog. inquit:

Romulus æternæ nondum fundauerat Vrbis
Mœnia, conſorti non habitanda Remo.

Et Claudianus de Bello Getico, ſic æternitatem illius cecinit:

Vrbs æquæua Polo, tunc demum ferrea ſumet
C *Ius in te Lacheſis, cum ſic mutauerit axem*
Fœderibus natura nouis, vt flumine verſo
Irriget Aegyptum Tanais, Meotida Nilus
Eurus ab Occaſu, Zephyrus ſe promat ab Indis.

Eoque adulatorum proceſſit inſania, vt Diuinos honores tamquam Deæ illi tribuerent, & numiſmata cuderent cum inſcriptionibus: ROMAE AETERNAE; & ROMAE DEAE. Aras, & Templa quoque ei ædificarent; vt apud Tacitum lib. 3. Hiſtor. Smyrnei gloriantur; & in Liuio apud Senatum Alabandenſes Templum Romæ ſe feciſſe commemorant, & ludos anniuerſarios ſe inſtituiſſe vt Deæ: Lugduni quoq; in Gallia Templum erat cum hac inſcriptione: *Seruilio Marciano Aruerno Caij Seruilij Dom. Filio Sacerdoti AD TEMPLVM ROMAE & Auguſtorum tres Prouinciæ Galliæ.* Idemque in multis alijs prouincijs factitatum, non eſt ambigendum; cum Sueton. in Auguſ. cap. 52. de eo dicat: *Templa in nulla prouincia niſi communi ſuo, Romæque nomine recepit.* Ac etiam in Vrbe ipſa Romana Tem-D plum Romæ habebatur, de quo Spartianus in Adriano dicens: *In quo nunc Templum Vrbis eſt ingenti molimine.* Et Prudent. lib. primo contra Symmachum ait.

Delubrum Romæ colitur, nam ſanguine & ipſa
More Deæ, nomenque loci, ceu Numen habetur.

Simul etiam cum Venere Roma adorabatur, vt etiam cecinit Prudentius.

Atque Vrbis, Venerisque pari ſe culmine tollunt
Templa, ſimul geminis adolentur thura Deabus.

Eius autem Diuinitati & Dominio vniuerſum Orbem ſubijciebant: vnde Martialis cecinit

Terrarum Dea Gentiumque Roma, A
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum.

Neque ſolum Dea, ſed & Deorum parens habebatur: vnde Rutilius ad illam.

Exaudi Genitrix hominum, Genitrixque Deorum.
Non procul à Cælo per tua Templa ſumus.

Et Claudianus

——————— *Aut ſi quos Roma recepit,*
Aut dedit ipſa Deos.

Ac veluti Deorum domicilium eſſet Roma dixit Symmachus lib. 9. ep. 119. ibi: *Quod neque muros Vrbis æternæ tanti criminis reum fas eſt intrare.* Deos quoque æternitatis Romæ auctores fecit T. Liuius lib. 8. Decad. 3. dicens: *Vrbem auſpicatò Dijs auctoribus in æternum conditam.* Et à Dijs quoque æternitatem pendere ipſi exiſtimabant Romani, ludique ſeculares, qui centeſimo quoque anno fiebant, pro Vrbis, Imperijque perpetuitate in primis inſtituti erant, teſte Horatio, qui carmine de Ludis ſecularibus ita canit. B

Voſque veraces ceciniſſe Parcæ,
Quod ſemel dictum eſt, ſtabiliſque rerum
Terminus ſeruet, bona iam peractis
Iungite fata.

Secunda ſententia Romam fũditus euertendã.

Secunda autem Recentiorum ſententia eſt; ſub mundi finem ſiue paulò ante Antichriſti aduentum (vt fert communis opinio) ſiue ſub ipſo Antichriſto eſſe Romam funditus euertendam, & in cineres redigendam, nec amplius reſtaurandam: & hanc ſequuntur omnes ferè Apocalypſeos recentiores expoſitores in cap. 17. & 18. eiuſdem, vt Ribera, Viegas, & Cornelius à Lapide: Card. Bellarminius lib. 3. de Summo Pont. cap. 5. & 13. Leſſius de Antichriſto demonſtr. 12. num. 42. cum alijs; & in hanc ſententiam trahuntur Irenæus, Tertul. Clem. Alex. Hieron. & alij. Lactantius lib. 7. cap. 15. & 25. euertendam dicit eſſe Romam, & mundi finem affuturum ibi: *Incolumi ipſa Vrbe Roma nihil ex iſtis videtur eſſe metuendum, at vero cum caput illud orbis ceciderit & ῥύμη eſſe cœperit* (ideſt Eremus) *quod Sibyllæ eſſe dicunt, quis dubitet veniſſe iam finem rebus humanis, orbique terrarum?* C

Probatur hæc ſententia ex Apocalyp. cap. 18. verſ. 21. *Et ſuſtulit vnus Angelus fortis lapidem, quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens; hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur.* Communiſſima namq; eſt interpretum ſententia nomine Babylonis intelligi Romam, quo & iam nomine vſus eſt etiam ſanctus Petrus ep. 1. cap. 5. dicens: *Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta.* Erat autem tunc Petrus Romæ: ita ſentiunt Tertull. Hieronym. Oroſius, & alij.

Solum obſtare videtur, quod S. Ioan. ait hanc Babyloniam ſedere ſuper aquas multas, quod conuenit vrbi, cui propriè, & primo tributum eſt hoc nomen, per eam enim tranſit magnus Euphrates, de quo pſalm 136. dicitur: *Super flumina Babylonis illic ſedimus & fleuimus:* Roma autem in montibus ædificata eſt. Sed facilis eſt reſponſio: per has aquas enim explicat S. Io: ſe intelligere Populos, ait enim: *Aquæ multæ, populi multi ſunt.* Apoc. 17. D nec ipſa etiam Roma flumine caret; tranſit enim per ipſam Tiberis; ſed vt clarius eam deſignet S. Io. ait de Beſtia ſuper quam ipſa ſedet: *Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet.* Apoc. 17. verſ. 19.

Cur Roma Babylon?

Cur autem Roma appellata fuerit Babylon? plures redduntur rationes. Primam indicat D. Auguſt. lib. 14. de Ciuit. Dei c. 2. & 22. Quoniam Babyloni quodãmodo in Imperio ſucceſſit Roma, & ſicut illa primæ Monarchiæ ex deſcriptis à Daniele fuit Metropolis, ita hæc poſtremæ, vt his verbis: *Duo Regna cernimus longè cæteris proueniſſe clariora: Aſſyriorum* (ſub quibus & Chaldæos, quorum metropolis fuit Babylon) *primum; deinde Romanum, vt tem-*

A *temporibus, ita locis inter ſe ordinata & diſtincta; nam quomodo illud prius, hoc poſterius, eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente ſurrexit: denique in illius fine huius initium confeſtim fuit.* & cap. 22. *Altiſſima tunc condita eſt Ciuitas Roma, veluti altera Babylon, & veluti prioris filia Babylonis, per quam Deo placuit debellare orbem terrarum, & in vnam ſocietatem Reipublicæ, legumque perductam late longeque pacare.* Babylon igitur fuit veluti Romæ typus, idque multis parallelis probat Oroſius lib.2.cap. 3. quæ ne lectoris animus grauetur, prætermittuntur. Præterea tempore ſancti Ioannis Roma erat Babylon, ideſt, confuſio Idolorum, vitiorum, & ſpoliorum totius orbis: vnde Tertull. lib.3. contra Marcionem cap. 13. inquit: *Babylon etiam apud Ioannem noſtrum Romanæ Vrbis figura eſt; proinde magnæ & regno ſuperbæ, & ſanctorum Dei debellatricis.*

Denique ſicut Babylon contraria fuit Hieroſolymæ, & contra eam pugnauit, ita etiam Roma ethnica perſecuta eſt Eccleſiam: & ſicuti à Cyro & Dario expugnata fuit, & capta Babylon; ita à SS. Petro & Paulo, & eo-
B rum diſcipulis debellata fuit Roma ethnica: quam ſimilitudinem tangit Apocal. cap.16. verſ. 12. dicens: *Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in Euphratem, & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu ſolis.* Hac ratione Cyrus & Darius Babylonem ceperunt; magnum Euphratis fluuium in plurimas foſſas exonerarunt, ac permeabilem, & ferè ſiccum reddiderunt, & per eum tranſeuntes, Babylonios, qui nihil timebant, & cõuiuijs indulgebant, magnum diem feſtum celebrantes, & inopinatò aggredientes, ciuitatem ceperunt: Xenophon. lib.7. Cyropædiæ, Herodot.lib.1. Oroſius lib.2. cap.6. Pererius lib.6. in Danielem capit. 5. Et quamuis Græci Cyri tantum in illius expeditione fecerint mentionem, Ioſephus tamen lib.10. Antiq. cap 22. quem ſequitur ſanctus Hieronymus, Darium quoque ei adiũgit: Cyrum autem & Darium ab Oriente veniſſe Babylonem, verſatis in Geographia indubitatum eſt; & SS. Apoſtoli Petrus & Paulus ab Oriente venientes, Romam latenter ingreſſi ſunt; & tum per ſe tum per diſcipulos,
C & ſucceſſores ſuos ipſam Chriſto ſubiugarunt.

Babylon quomodo capta?

Notauit autem Oroſius Deum longe mitius egiſſe cum Romanis quam cum Babylonijs: nam quo die capta eſt Babylon caput Imperij ab Arbato 1164. annis ab eius exordio, necatus eſt eius Imperator, & Imperium deſolatum, deſtructumque eſt; at poſt totidem annos 1164. ex quo cœpit eſſe, capta eſt Roma à Gothis, ſed incolumi Imp. Honorio, & ſaluo Imperio Romano; ſed multo etiam maiorem miſerationem exhibuit Romæ Deus, quam Babylonijs: nam hanc materialiter ſubuertit, illam vero myſticè euertit, hoc eſt è Dæmoniorum habitaculo in Angelorum, & ſui ipſius templum conuertit.

Cũ Roma melius actum quã cum Babylone.

A quibus autem ſit deuaſtanda Roma? Vniformiter Daniel & Io: explicare videntur: ille cap.7. num.24. dicens: *Porro cornua decem ipſius Regni decem Reges erunt, & alius conſurget poſt eos* (& hic erit Antichriſtus ex cõmuni interpretum expoſitione) *& ipſe potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit, & ſermones contra excelſum loquetur.* Sed clarius Io: capit. 17. *Decem cornua, quæ vidiſti decem Reges ſunt*: & infra num.16. *Hi odient forni-*
D *cariam, & deſolatam facient illam & nudam.* Quare ſanctus Hieronymus in Danielem inquit: *Dicamus quod omnes ſcriptores Eccleſiaſtici tradiderunt, in conſummatione mundi, quando Regnum deſtruendum eſt Romanorum, decem futuros Reges, qui orbem Romanum inter ſe diuidant, & vndecimum ſurrecturum eſſe Regem paruulum, qui tres Reges de decem Regibus ſuperaturus ſit, ideſt Aegyptiorum Regem, & Africæ & Aethiopiæ.* Hoc idem refert Cornel. à Lapid. cap. 17. Apoc. & Danielis cap.7. num.24.

Quando Romanum imperium deſtruendum?

Idem Romæ excidium prædixerunt Sibyllæ, ſic enim cecinerunt lib.8. Oraculorum.

Sibyllæ Oraculum.

Veniet tibi cælitus æqualis ò recta ceruice Roma.

Cæle-

Cæleſtis plaga, & flectes ceruicem prima, A
Et terræ allideris, & ignis te totam abſumet:
Et tunc eris deſerta, ac ſi numquam fuiſſes.

D. Pauli prædictio. Et quoad abolitionem Imperij Romani ante aduentum Antichriſti, clara videtur ſancti Pauli prædictio 2. Theſſal. cap. 2. ibi: *Et nunc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tempore tantum, vt qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus.* Vbi inquit Card. Bellarmin. Paulus non auſus apertè ſcribere de euerſione Imperij Romani, quod tamen apertè illis coram explicauerat; ſic loquitur, & ſenſus eſt: ſcitis quid impediat aduentum Antichriſti? dixi enim vobis Romanum Imperium impedire, quia non ſunt adhuc impleta eius peccata: ideo qui nunc tenet Romanum Imperium, teneat, ideſt, regnet, donec de medio fiat, ideſt, aboleatur; & tunc reuelabitur ille iniquus: ita, ait Cardinalis, exponunt Græci Patres & Latini.

Tertia ſententia de Roma ethnica deſtruenda. Tertia ſententia eſt eorum, qui prædictam Romæ deuaſtationem non admittunt; ex quibus Ludouicus Alcaſar Apocalyp. Interpres fatetur quidem B cum ſententia communi Babylonem, de qua loquitur S. Io: eſſe Romam & luculenter id probat Diſp. 1. cap. 17. Apoc. ſed Ethnicam & Idololatram, qualis erat eo tempore, quo Io. hæc ſcribebat. Eius autem plagas & deuaſtationem, quas alij iuxta ſonum litteræ accipiunt, myſticè ille nec litteræ repugnantem explicat. Romæ igitur euerſionem accipit ille pro eius conuerſione ad Chriſti fidem; nam tunc Roma Gentilis & peccatrix, prout talis, funditus eſt euerſa & deleta; & pro hac ſententia citat ipſe Diſp. 1. in cap. 7. Apocal. Strabum & Burgenſem in cap. 34. Iſaiæ verſ. 4. Et hanc expoſitionem latè etiam proſequitur Reuerendiſſ. Areſius de Romanæ Eccleſiæ Vrbiſque Romæ perennitate, Excurſ. 2.

Ex prædictis autem ſententijs primam non ſolum falſam, ſed hæreticam dum Vrbis æternitatem ſupponit; & quatenus Romam Deam arbitratur, inſanam, & deliram nulli Catholicorum dubium eſſe poteſt.

Reſpondetur ad primam ſententiam. Ad hæc Auſpicium illud, quo dicuntur Terminus, Iuuentus, & Mars in C ædificatione templi Capitolini Ioui cedere noluiſſe, irridet meritò D. Auguſt. lib. 44. de Ciuit. Dei cap. 29. his verbis: *Nam aliquoties Romanus exercitus fuſus eſt, hoc eſt verſus in fugam, falſumque oſtendit Auſpicium, quod Iuuentus illa non ceſſerit Ioui, & Gens Martia ſuperantibus, atque irruentibus Gallis in ipſa Vrbe contrita eſt, & Termini Imperij deficientibus multis ad Annibalem Ciuitatibus in anguſtum fuerunt coarctati. Quamquam etiam poſtea in Orientalibus partibus Adriani voluntate mutati ſunt Termini Imperij Romani. Vano igitur augurio Deus Terminus non ceſſit Ioui, qui ceſſit Adriani voluntati, ceſſit Iuliani temeritati, & Iouiniani neceſſitati.*

Sed & ipſum Virgilium qui cecinit, vt dixi ſupra 1. Aeneid.

His ego nec METAS rerum, nec tempora pono.
Imperium SINE FINE dedi.

Contrarium ſenſiſſe ex ipſiusmet verbi, probat S. Auguſt. ſect. 29. de Verb. Domini capit. 7. & illud ſuum mendacium excuſantem admodum argutè, & eleganter inducit, ait enim: *Fortè ſi vellemus hinc exagitare Virgilium, & inſultare, quare hoc dixerit, in partem tolleret nos, & diceret: Et ego ſcio, ſed quid facerem, qui Romanis verba vendebam, niſi hac adulatione promitterem, quod falſum erat? & tamen, & in hoc cautus fui, quando dixi Imperium SINE FINE DEDI, Iouem ipſorum induxi, qui hoc diceret: non ex perſona mea dixi rem falſam, ſed Ioui impoſui falſitatis perſonam, ſicut Deus falſus erat, ita mendax vates erat. Nam vultis noſſe, quia iſta noueram, alio loco, quando non Iouem Lapidem induxi loquentem, ſed ex perſona mea locutus ſum, dixi.* D

Non res Romanæ PERITVRAQVE REGNA.

Videte

A *Videte quia dixi peritura regna, non tacui peritura, veritatem non tacui, ſemper manſura adulatione promiſi.* Ita peracutè ſanctus Auguſtinus, & in alijs augurijs decipi potuerunt Romani, & rei per ſe incertæ & vanæ adijcitur etiam interpretatio dubia & fallax. Et hæc de prima ſententia.

Secunda ſententia ſupra poſita ob auctoritatem Doctorum, qui eam ſequuntur; & quia ſpecie tenus ſaltem ſacer Apocalyp. textus videtur ei fauere, omni fortè probabilitate non caret: apud Reuerendiſſimum Areſium & alios eruditos Interpretes non eſt omnino indubitata, vt Tertiam, quæ ei contraponitur, approbantes nos infra oſtendemus. *Reſponſio ad ſecundam ſententiam.*

Tertia ergo ſententia quam docet Alcaſar omnium probabiliſſima, amplectenda videtur: & quamuis de Apocalypſis argumento voluerint plurimi Interpretes ſanctum Ioannem de rebus Eccleſiæ futuris agere maximè ſub mũdi finem tempore Antichriſti; ſic enim ex quatuor equis, quos vidit S. Io. cap. 6. tres poſteriores applicant perſecutionibus, quas paſſura erat Eccleſia, & ſtatim ad Antichriſtum tranſeunt; & hæc eſt recentiorum ſententia B Riberæ, Cornelij à Lapide, & aliorum. Sed in hoc dicere ſufficiat, non admodum id congruere cum propoſitione ipſius Apocalypſis, in qua S. Io. ait eam eſſe reuelationem, *De his quæ oportet fieri citò*. Quod propriè eſſe intelligendum videtur, quoniam quando Prophetæ de Meſſia poſt multa tempora venturo loquebantur, dicebant: *Erit in nouiſſimis diebus*. Vti Iſaiæ cap. 2. n. 1. & Apoc. cap. 20. *Satanas dicitur ſoluendus poſt mille annos*. ideſt poſt longum tempus; ergo quæ dicuntur futura citò, non erunt poſt illos mille annos euentura; & non ad Antichriſti tempora, qui poſt ipſos mille annos eſt appariturus, ſpectant. *Tertia ſententia præferenda.*

Dixere etiam aliqui, quod Apocalypſis omnes Eccleſiæ euentus complectatur vſque ad mundi finem; & in his ſanctus Auguſtinus, Lyranus, Abulenſis in cap. 2 Num. quæſt. 23 S. Antoninus & alij: ſed difficillimè ad omnes hos euentus Apocalypſis partes aptantur.

Tertia ergo optima, quam ſequimur, eſt; duas præcipuè Eccleſiæ victorias in Apocalypſi deſcribi, alteram de Iudaiſmo, alteram vero de Gentiliſmo, & conſequenter ipſius triumphum in Cælis, à cap. ſcilicet 6. vſque ad 12. C priorem; ab hoc vero vſque ad finem poſteriorem. Ita ſenſit Salmeron præludio 7. in Apocalypſi tom. 16. & Alcaſar in epiſt. Dedicator. & per totam Apocalypſim.

Poſt quinque priora capita, quæ vt procemium ſe habent; deſcribere ſanctum Ioannem media, quibus vſus eſt Deus ad Iudęorum ſalutem operandam; deinde plagas quibus increduli & obſtinati percuſſi ſunt; poſt quas Eccleſiæ ad Gentes tranſitum proponit, & Satanæ molimina, vt eam impediat, ac præcipuè Romanorum Imperatorum ſæuiſſimam perſecutionem, eos ſimul cum Roma in bellua ſeptem capitum figurans. Sequitur deinde Eccleſiæ victoria, Beſtiæ damnatio, & Babylonis combuſtio: quæ tamen ſpiritualiter ſunt intelligenda, ideſt vt Gentiliſmus deſtructus fuerit, & Roma ad Chriſtum conuerſa, igneque amoris diuini combuſta. Hinc nuptiæ ſequuntur inter Agnum & Eccleſiam Romanam; ligaturque Satanas, ideſt perſe- D cutio Gentilium inhibetur; interimque mille anni pacis fluunt, totum ſcilicet tempus, quo ſine publica perſecutione infidelium florebit Romæ Chriſtianus cultus, ideſt vſque ad tempora Antichriſti, quando denuo ſoluetur Satanas, ideſt permittetur excitare nouam magnam perſecutionem in fideles; ſed hæc non multo poſt, Antichriſto perempto, ceſſabit. Nec diu expectabitur Chriſti ſecundus aduentus & in Cælum perpetuò cum ſuo æterno ſponſo regnatura Eccleſia aſcendet. Hæc eſt breuis quædã Apocalypſis delineatio; cuius nos aliqua in noſtro propoſito declarantes; præcipuus erit ſcopus oſtendere Babylonis, ideſt Romæ combuſtionem, non materialiter vt recentiores volunt, ſed ſpiritualiter intelligendam, ad quod aſſerendum. *Apocalipſis delineatio.*

Moueor

Apocalypſis myſtica & obſcura.

Moueor primò, quoniam textus Apocalypſis eſt maximè ænigmaticus, myſticus & obſcurus, vt omnes fatentur, inter cæteros Areopagita de Eccleſiaſt. Hierarch. cap. 3. p. 3. de ea loquens: *Arcanam illam, ac myſticam omninò viſionem dilecti diſcipuli, diuinamque Domini Ieſu Theologiam eis, qui Dij fieri merentur, exponit, eoſque per myſteria ſacra ſuſtollit atq; confirmat*. Sanctus Hieronymus ad Paulinum ait: *Liber Apocalyp. ſeptem ſigillis ſignatus oſtēditur; quanti hodie putant ſe noſſe litteras? tenent ſignatum librum, nec aperire poſſunt, niſi ille reſerauerit, qui habet clauem Dauid*. Toſtatus ſacræ Scripturæ Commentator quæſt. 2. in cap. 4. Deut. inquit: *Eſt ſacra Scriptura, & in quibuſdam locis humanum ingenium excedens: quis enim omnia Apocalypſis myſteria exprimere valet? nullus inquam, niſi, cui à Deo ſpecialiter hoc datum eſt*. Denique alijs omiſſis Cornelius à Lapide nouiſſimus Apoc. Interpres quæſt. 3. Procem. inquit: *Conſentiunt omnes interpretes Apocalypſim eſſe librum omnium librorum obſcuriſſimum, ac difficillimum, tum ob eius ſublimitatem, tum quia plena eſt Symbolis & ænigmatibus*. Ænigmaticam igitur eſſe Apocalypſim, negari non poteſt. A B

Non materialis Apocalypſis interpretatio.

Præterea pro Babylone intelligi Romam, non eſt ſenſus ænigmaticus, ſed planiſſimus; & in hoc ſenſu hoc nomen vſurpauerat ipſe ſanctus Ioannes apertè, vt Card. Bellarm. lib. 3. de Rom. Pont. cap. 2. notat de eadem ipſum loqui cap. 17. num. 9. ibi: *Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet*, & num. 18. *Mulier quam vidiſti, eſt Ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper Reges terræ*. Si ergo quod dicitur de eius ſubuerſione, materialiter eſt intelligendum, vbi ſunt ænigmata? vbi obſcuritas? vbi myſterium? vbi ſublimitas? Vt Vrbs magna ab hoſtibus diruatur, & ſuccendatur; vt plura in hiſtorijs exempla, & ferè idem paſſa eſt pluries Roma.

Quid igitur in hac ſubuerſione erat, quod Dilectiſſimo diſcipulo tanquam magnum arcanum à Chriſto Domino reuelaretur, & affirmaret Ioannes: Beatum eſſe, *qui legit & audit verba prophetiæ huius*. Numquid Romæ miſeria erit Beatitudo noſtra?

At iuxta Alcaſar interpretationem verba ſunt valde ænigmatica & ſenſus valde ſublimis, & Chriſto dignus: per Babylonē enim non Roma materialiter accepta intelligitur, ſed prout repræſentat ethniciſmū, & Idololatriā, quæ in ea cōtinebatur & vigebat; per cōflagrationē vero non ab igne materiali combuſtio, ſed illius quem Dominus in mundū miſit, & voluit vehemēter accendi. Hæc enim ſuccenſio eſt vindicta Dei, & Angelorū Cāticis & plauſibus digna. C

Cur tam obſcure S. Ioan.?

Quare autem S. Io. tantam obſcuritatem affectauit, & non clarioribus verbis Apocalypſim expreſſit? Reſp. Sixt. Senen. lib. 7. Biblioth. cap. 75. in fine: *Scripſit Ioannes obſcurè, & inuolutè, ne ſcripturæ ſuæ prophetia vileſceret, & ne pateret Hæreticis latrunculis eam peruertendi locus*. Sed quamuis ex hoc libro videatur Hæreticos arma ſumpſiſſe in ſummum Pontificem & Romanam Eccleſiam debacchādi: nihilominus peculiaris ratio obſcuritatis fuit in Apocalypſi, quoniam cum in ea Romanæ Eccleſiæ triumphus de Roma ethnica & Imperatoribus Gentilibus deſcribatur, minimè expediebat ita deſcribi, vt ab ipſis hoſtibus, de quibus agebatur, poſſet intelligi: qua ratione D. Hieron. in cap. 2. epiſt. 2. ad Theſſal. notat Apoſtolum obſcurè fuiſſe locutum, ne cauſam perſecutionis arriperent Romani, ſi diceret delendum eſſe Imperium: vt latius Pereri Diſp. 7. Cauſ. 4. & Alcaſar Not. 14. Procem. Vnde deducitur, vt ſi de temporibus Antichriſti locutus fuiſſet S. Io. ei timendum non valde erat, vt propterea Romani Impp. iraſcerentur, ſicuti irritare noluit de rebus citò futuris, nempè de Roma Romanoque Imperio à Chriſto citò ſubiugando; & propterea Patribus, qui ante Conſtantini tempora ſcripſere, huius myſterij intelligentiam non eſt largitus Deus. D

Non deſperanda eius intelligentia.

Sed quamuis obſcura & excedens ingenij vires Apocalyp. non deſperanda tamen illius intelligentia: quamtumuis enim ænigmatica, hoc vel alio

tempore

A tempore voluerit Deus id reſerare, quis diffinire poterit? An autem talis ſit quam nos proponimus, docti Lectores iudicabunt. Neque vero mirandum ſanctiſſimos Patres perfectam Apocalypſis intelligētiam non fuiſſe aſſecutos propter vagatam illam imbibitam opinionem, eam ad Antichriſti tempora referendam, quo falſo fundamento poſito impoſſibile erat veram intelligentiæ fabricam ſuper eo conſtruere. Præterea & de Sanctiſſima Deipara vna cum ſancto Ioſeph Sponſo dicitur Luc.2. *Quod nō intellexerunt verbum quod locutus eſt ad eos* Dominus, pro eo ſcilicet tempore & perfectè; *in his quæ Patris mei ſunt oportet me eſſe*. Ex quo ſapienter colligit Card. Toletus poſſe multa ignorari myſteria abſque vlla culpa; nec Chriſtianæ iuſtitiæ perfectionem conſiſtere tam in ſcientiæ, & notitiæ, quam in caritatis magnitudine: ac etiam nos colligimus ex huiuſmodi obſcuritate iucundiſſimam eius explicationem, vt ex S. Auguſt. in pſalm.138. in fin; de verbis ſanctæ Scripturæ diſſerens: *Inde dulciora quo obſcuriora*.

B Secundo principaliter inducimur ad hanc ſpiritualem Romæ combuſtionem, non autem ad materialem illius: quoniam illi mille anni, quibus in cap.20. Apoc. dicitur alligatus fuiſſe Satanas, & poſt quos modico tempore dicitur ſolutus; non apparet cui rei aptius illi connectendi ſunt, quam cum Romæ Conuerſione; tunc enim triumphata Gentilitia ſuperſtitione, Cruceque Domini exaltata repreſſus eſt Satanas, ita vt per mille annos, ideſt, per longiſſimum tempus, Eccleſia à perſecutione Gentilium Principum quieuerit; & inde dicitur Satanas ligatus quando non permittitur aduerſus Chriſti fideles perſecutiones excitare; ſolutus vero quando permittitur: ſicuti nec alia ratione propè finem mundi ſolutus dicetur Satanas, niſi quia medio Antichriſto perſequetur Eccleſiam: ergo ſolutus etiam erat quando per Neronem, Decium, Diocletianum & alios Impp. Eccleſiam eſt perſecutus: ergo etiam ipſum ligari, nil aliud fuit, quam ab ipſa perſecutione cohiberi, quod tempore Conſtantini Imp. contigit, & hæc ſunt vincula, quæ ſub mundi finem detrahentur, non autem ea, quibus à Chriſto Domino in ſua Paſſione alligatus fuit. *Satanas quando ligatus?*

C Tertio moueor; quoniam ſubuerſio Romæ materialis ſub finem mundi à ſancto Ioanne incōgruè narraretur: illa ſiquidem perſecutio modico tempore ſæuiet, teſte eodem Ioan. c.20. n.3. qui ait: *Poſt mille annos oportere Satanam ſolui modico tempore*. Longè autem maius eſt futurum tempus, quo Roma Chriſtum colet, & ſancta erit, boniſque operibus abundabit, hoc enim tempus per mille annos ſignatur. Congruum ne igitur eſt, vt obliuiſcatur Deus tam diutinæ ſeruitutis & ſanctitatis Romanæ & ob modici temporis perſecutionem tam acriter Romam plectat? Recordabitur Deus in fine mundi ſæuitiæ Impp. Romanorum, qui Eccleſiam perſecuti ſunt, & non recordabitur Romanorum Pontificum, & aliorum Ciuium ſanctitatis, qui ſanguinem pro eius amore fuderunt, & toto corde eum dilexerunt? Non ita certè ſe habere debet Deus, cuius miſericordia ſuperexaltat iudicium. Nil igitur ad fidelium conſolationem aptius afferre poterat S. Ioan. quam hanc Romæ ſpiritualem combuſtionem. *Subuerſio Romæ ſub finem mundi incongrua.*

D Quarto ex verbis aduerſariorum probatur noſtra intentio; per Babylonem in Apoc. intelligi quidem Romam; at non Chriſtianam, qualis nunc eſt, ſed infidelem & paganam qualis fuit tempore S. Ioannis, & qualis erit tempore Antichriſti. Ita Card. Bellarminius lib.2. de ſumm. Pont. cap.2. & clarius Suarez diſp.56. vbi ſect. 2. citans recentiores inquit: *Qui aduertunt Ioannem non eſſe locutum de Romana Eccleſia, ſed de Vrbe, non Chriſtiana ſed ethnica*. Quocirca rectè infert Cornelius: *Romæ Ethnicæ vituperium, damnatio, et excidium eſt laus: ſublimatio, triumphus, & gloria Romæ Chriſtianæ & Romanæ Eccleſiæ*. Ergo non Romam ſanctam, ſed impiam prædici deſolandam. *Romam impiā nō ſanctam prædici deſolādam.*

Roma materialis deſolatio non magni facienda

Quinto moueor, quoniam Romæ materialis deſolatio non erat magni facienda, vt de ea tot ante ſæcula fieret diſtincta mentio, & Angeli de ea ſummopere gauderēt: Nam vel per euerſionem Vrbis Romanæ muros & domos eius materiales intelligimus euertendos; & dicere poſſumus ad Sancti Pauli imitationem: *Numquid de lapidibus & cæmentis cura eſt Deo*. Si de Populo & Ciuibus ſub mundi finem intelligamus Romam deſtruendam; at tunc quoniā terræmotus magni erunt per loca, & totus mundus paulo poſt conflagrabit; non erit ex hoc, inquam, magni faciendum, cum & ſine ipſo paulò poſt ruitura foret; & fruſtra dixiſſet Angelus Apocal. cap.18. num.21. *Hoc impetu mittetur Babylon Ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur*; quia nec vltra alia Ciuitas paulo poſt inuenienda erit. A

Deo & Eccleſiæ congrua expoſitio.

Sexto denique moueor, quoniam hæc noſtra ſententia magis Deo & Eccleſiæ eſt honorifica, cum Roma tamquam primaria Dei ſedes, ſi à Gentibus & Dæmonibus conculcaretur, tunc Portæ inferi aduerſus eam præualuiſſe dicerentur; triumphuſque quem glorioſiſſimum de Romana Gentilitate, & Capitolio Apoſtoli retulerunt, in nihilum ferè redigeretur. B

Senſus Apocalyp. allegoricus de combuſtione Romæ.

Accedat, præfatis, quod hæc myſtica ſit Romæ conflagratio in Apocalypſi quam certum eſt obſcuriſſimam, & ænigmaticam totam eſſe, vt omnes docēt, ſicut S. Ephrem. lib. de Pœnit. ibi: *Cuncta per parabolam & ænigma locutus eſt Ioannes in Apocal.* & S. Hieron. ep.148. *Omnis ille liber aut ſpiritualiter intelligendus eſt, aut fabulis acquieſcendum.* Nec diſſimile habemus etiam pſalm.2. *Reges eos in virga ferrea & tamquam vas figuli confringes eos*. Quæ verba Sanctus Auguſtinus in bonam partem & animæ proficua interpretatur, dicens: *Conteres in eis terrenas cupiditates, & veteris hominis lutulenta negotia, & quidquid de peccatore limo contractum, atque inolitum eſt*. & hæc expoſitio ſuperioribus verbis pſalmi valde conſona: *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam:* Non ergo hæc verba vt ſonant, ſed allegoricè, vt explicauit Auguſtinus. Ac etiam pariter in pſalm. 28. *Vox Domini confringentis Cedros, & confringet Dominus Cedros Libani, & cōminuet eas tamquam vitulum Libani*: ſicut exponit in eodem ſenſu Cardin. Bellarm.

Præterea iuxta eumdem ſpiritualem ſenſum, Balaam ortum Chriſti & eius victorias prædicens, Num. cap. 24. ait: *Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſrael, & percutiet duces Moab, vaſtabitque omnes filios Geth*. Hanc autem percuſsionem & vaſtationem intelligi de prædicatione & conuerſione Gentium, etiam Toſtatus aſſerit dicens: *Conuerſio autem iſta dicitur deſtructio, quia per conuerſionem non manet homo ſecundum id quod erat ante, quia prius erat peccator & poſtea efficitur iuſtificatus*. Et Cornel. à Lap. in hunc eumdem locum ita explicat: *Percutiet Duces Moab; Chriſtus enim per ſe & Apoſtolos ſuos conuertit, ſuæque fidei ſtatim ſubegit Moabitas, Syros, Idumæos, aliaſque gentes Iudæis vicinas.* & ſubdit: *Vbi nota Prophetæ dicunt, Chriſtum occidiſſe, percuſſiſſe, trāsfixiſſe gētes; quia earū mores & vitia occidit, fecitq; quaſi nouos homines, vt ex impijs pij, ex inceſtis caſti, ex ebrijs ſobrij efficerentur*. Inſuper in eodem cap. Num. Romæ deſolatio myſticè & ſpiritualiter intelligenda: Ait autem Balaā: *De Iacob erit, qui dominetur, & perdat reliquias Ciuitatis*. Vbi Toſtatus quæſt. 10. inquit: *Hoc magis intelligitur ad litteram de Meſſia, quam omnia præcedentia, & accipitur hic propriè Ciuitas pro vnica Ciuitate, quia iſta de qua agitur, eſt excellenter Ciuitas, ſcilicet Ciuitas Romana, ac etiā hoc apparet ex teſtimonio Hebræorum. Hanc autem ſubiecit ſibi Chriſtus. Deſtructæ ſunt autem reliquiæ illius Vrbis, quia nō māſerunt ibi mali & idololatræ, ſicuti à principio fuerant, per prædicationem cultorum Chriſti ad fidem conuerſi*. Vbi clarè per deſtructionem Romanæ Ciuitatis, eius conuerſio intelligitur. Hoc idem aſſentitur Corn. à Lapide hunc eumdem locum explicans ibi: *Ex Chriſto naſcetur Conſtantinus Chriſtianus Imp. alijque ſimiles, qui conuerſi ad Chriſtum Gentiliſmum Romanorum euertent, & reliquias Gentilium conuertent, itaque Romam totam facient* C D

Chri-

A *Chriſtianam, eamque Chriſto ſubiugabunt.* Si enim prophetæ per deſtructionem Romæ eius conuerſionem prædixerunt, cur eodem pacto non exponemus etiam eius deſolationem à Ioanne prædictam?

Plurimis prætermiſſis auctoritatibus, quæ potuiſſent adduci ad comprobandam ſpiritualem hanc & myſticam Romæ combuſtionem, nempè eiuſdem conuerſionem ad Chriſtum per Apoſtolos eius inductam. Remanet adhuc reſponſio ad aliqua obiecta ſecundæ ſententiæ, & primo ad Sibyllarum Oracula de Romæ conflagratione. *Reſp. ad oracula Sibyllarum.*

Sed quoniam non eſt certum illa talia fuiſſe, multa enim falſa & vana ſub eo nomine delituiſſe teſtis eſt etiam Tacitus lib.4. Annal. Præterea & Sibyllas Spiritu ſancto afflatas prophetaſſe minus eſt compertum, vt alias in ſecunda parte huius operis videbimus. In promptu tamen eſt reſponſio, eo pacto intelligendum illud Oraculum de Romæ conflagratione; quo etiam Apocalypſis, Romam ſcilicet Ethnicam & Idololatram, vt talem delēdam: ita vt ipſius nullum veſtigium; ei autem ſucceſſuram & perpetuò manſuram Romam ſanctam, qualem nunc Deo fauente illam cernimus.

B

Reſtat adhuc, vt hoc Capitulum obſignemus, reſpondere ad auctoritatem D. Pauli ad Theſſal. ep.2.c.2. cuius verba ex Card. Bellarm. videntur innuere poſt abolitionem Romani Imperij ſtatim venturum eſſe Antichriſtum. Sed in hoc primo præmittendum, vt hunc Apoſtoli locum obſcuriſſimum eſſe exiſtimet D. Auguſt. lib.2. de Ciuit. Dei cap. 19. in ea verba: *Et nunc quid detineat ſcitis,* ideſt: *Quid ſit in mora, quæ cauſa ſit dilationis eius, vt reueletur in ſuo tempore, ſcitis, quoniam ſcire illos dixit, apertè hoc dicere noluit; & ideo nos qui neſcimus, quod illi ſciebant, peruenire cum labore ad id quod ſenſit Apoſtolus, cupimus, nec valemus, præſertim & illa, quæ addidit, hunc ſenſum faciunt obſcuriorem: ego prorſus quid dixerit, me fateor ignorare; ſuſpiciones tamen hominum, quas vel audire, vel legere de hac re potui, non tacebo, &c.* Affert deinde ſub hoc ſuſpicionis nomine expoſitionem illam, quam Card. Bellarmin. communem aſſerit Patrum Græcorum & Latinorum: nempè quod Imperium Romanum impediat aduentum Antichriſti, vt ſupra iam dictum eſt. *Reſp. ad textũ D. Pauli.*

C

Nos autem procedendo cum opinione Alcaſar in cap.14. Apoc. verſ. 10. not.2 Deſtructionem Romani Imperij intelligimus, quatenus Ethnici, & illius conuerſionem ad Chriſti fidem, ſicuti & de Babyloniæ combuſtione ratiocinati ſumus; quam expoſitionem vt probemus, notãda ſunt verba D. Pauli ſcilicet, *Et nunc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tempore: nam myſterium iam operatur iniquitatis.* Senſus autem eſt ex SS. Chryſoſt. Hieron. Thom. & alijs apud Alcaſar: iam figura, & typus Antichriſti adeſt, ſiue quod idem eſt, iam myſticus Antichriſtus Antichriſti opera exercet, Neronem intelligens, ſeu alios impios Impp. & inquit S. Hieron. *Quod ille operaturus eſt poſtea, in iſto ex parte completur.* Oportebat antequam adueniret Antichriſtus, Imperium Romanum Ethnicum aboleri, ideſt, ad Chriſtum conuerti; ad hoc autem impedimento erant peccata & ſcelera ipſorum Imperatorum, qui tantum aberant à ſubiectione Chriſti, vt Antichriſti potius viderentur, & verè eius typus & figura eſſent.

D

Dices, poſt conuerſionem igitur Imperatorum ſtatim oriturus erat Antichriſtus, quia non amplius detinebatur ab ipſorum ſceleribus; vt videntur innuere hæc Apoſtoli verba: *Vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus.*

Reſpondeo, triumphum Eccleſiæ de Imperio Romano, & de Idololatria non ſtatim fuiſſe perfectam; non enim cum Magno Conſtantino omnes Romani, vel eius Imperio ſubditi, & multo minus omnes Idololatræ fidem Chriſti ſuſceperunt. Antequam ergo Antichriſtus veniat, complenda erit Danielis prophetia, qua dixit Lapidem, qui ſtatuam ex varijs metallis con-

ſectam contriuit, vniuerſum mundum impleturum, donec igitur in vniuerſo orbe prædicatum non fuerit Chriſti Euangelium, non finietur mundus, neque Antichriſtus, ex Matth. cap. 24. num. 14. A

Reſpondet etiam Alcaſar, non eum fuiſſe Apoſtoli ſcopum, vt tempus ipſum Antichriſti venturi præfiniret, ſed ſolum aſſereret Antichriſti aduentum ſuo tempore fore, poſtquam Eccleſia triumphum de Romano Imperio reportaſſet. Verba ergo illa: *Et tunc reuelabitur ille iniquus*; non refert ad immediatè præcedentia: *Donec de medio fiat*, ſed ad ea quæ verſu ſuperiori dixerat, & *nunc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tempore.*

Aduertendum etiam non fuiſſe mentem Pauli præciſè oſtendere quando venturus eſſet Dominus ad iudicium, cum velit ipſemet Dominus, eſſe nobis aduentum ſuum obſcurum & occultum, ſed docere non inſtare, nec eſſe proximum ipſius aduentum, vt quidam exiſtimabant, vt ex verbis ipſius epiſtolæ cap. 12. *Ne terreamini quaſi inſtet dies Domini.* Ad hoc autem ſufficiebat, non venturum, antequam aboleretur Imperium Romanum, & Antichriſtus appareret; an vero hoc diu poſt Imperium deletum, vel ſtatim contingeret, nihil ad intentionem Pauli referebat; quare non vltra eam ſunt eius verba intelligenda. Ad ſimilitudinem de Antichriſto dicimus, licet verum ſit non longè poſt Antichriſtum affore diem Iudicij, non hoc tamen intendiſſe Diuum Paulum, ſed tantum non inſtare diem Iudicij, quia, nondum apparuerat Antichriſtus, nec hunc appariturum durante Imperio Romano; in hoc ergo eſt tantum ſimilitudo attendenda, non in alijs. B

Negamus quoque ob Imperium Romanum nondum deletum detineri Antichriſti aduentum; ſunt enim & multæ aliæ cauſæ, nempè Euangelij prædicatio per totum Orbem, & numerus electorum complendus, vt clarè Chriſtus denunciauit Matt. 24. ibi: *Cum videritis hæc omnia, ſcitote, quia propè eſt in ianuis.* Nec Imperium Romanum poterat per ſe remorari Antichriſti aduentum, ſed quatenus à Chriſto erat prius ſubiugandum, vt Danielis prophetia cum alijs adimpleretur; quod cum peractum iam ſit, nil refert quod adhuc nonnullæ Imperij Romani ſuperſint reliquiæ. C

Ex his igitur perſtringamus, quod Roma, ſeu Romanum Imperium, quatenus materiale, non potuit abſolutè æternum eſſe, vt Ethnici ſcriptores primæ ſententiæ ſcripſerunt. Si autem conſideretur Vrbs, ſeu Romanum Imperium non Chriſtianum, ſed Ethniciſmum & Idololatriam myſticè repræſentans, quale tunc ante Magnum Conſtantinum reperiebatur; & iſto caſu euerſio & deſtructio eorumdem ſub mundi finem erit incongrua, ſed ſolum illa myſticè repræſentantia Ethniciſmum & Idololatriam extincta & deleta ſub dicto Conſtantino cenſebũtur. Quo vero ad Rom. Eccl cum hæc ſupra firmam petram ſit fundata, & portæ Inferi non ſint aduerſus eam præualituræ, hanc vſque ad mundi finem permanſuram, eſt indubitatum.

De Priſcorum Romanorum Virtutibus. Cap. XXVI. D

CVM de Romanorum potentia iam plura dixerimus: modo vt apes circa flores, ſic nos de eorumdẽ Virtutibus profutura legemus, nocitura vero pellemus, aut non tangemus. Hoc interim apud Romanos firmum & ſtabile fuit, Nobilitatem veram virtuoſis factis metiendam, non maiorum geſtis; cum illa nemo moriens dare poſſit: diuitiæ, imagines, memoria ſui; hæc quamuis dari poſſint, & hæredibus legari; virtus non poteſt; in animo cuiuſque naſci hæc debet, à qua vere quiſque magnus & nobilis haberi & dici debet, non ab alieno. Romanum quippe Imperium quoniam pro-

prijs

A prijs virtutibus maximè ad ſublime erectum, ſine virtutibus certe tale non extitiſſet, vt de Roma quidam Poeta dixit.

Quod regnas minus eſt, quam quod regnare mereris.
Excedis factis grandia facta tuis.

Et cum nullum Imperium tam magnum ſimul, ac tam diuturnum extiterit vnquam; iure igitur Ammianus inquit: *Roma vt augetur ſublimibus incrementis fœdere pacis æternæ, Virtus conuenit atque Fortuna, quarum ſi altera defuiſſet, ad perfectum non venerat ſummitatem.* Et breuiter ac neruosè Florus id extulit: *Ad conſtituendum Romanum Imperium Virtutem, ac Fortunam contendiſſe videri.* Eamdem hanc Vrbem Romam idem Ammianus, *Imperij, Virtutumque omnium larem* dixit, vt etiam Caſſiodorus: *Roma Virtutum omnium Templum laudatiſſimum.* Sed veriſſimè & optimè ſanctus Auguſtinus lib.4. de Ciuit. Dei cap.15. quaſdam veluti virtutes morales Romanis attribuit, quibus orbis Imperium largitus eſt Deus, vt in his verbis: *Quibus non erat Deus daturus vitam æternam, ſi neque hanc eis terrenam gloriam excellen-*
B *tiſſimi Imperij concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, ideſt virtutibus, quibus ad tantam gloriam peruenire nitebantur.* His enim artibus victores ſemper atque fortiſſimi Romani extiterunt. Hoc autem vt manifeſtè pateat, quibus virtutibus eminentiores fuerint illi, erit nobis inferius indagandum.

PIETAS SEV RELIGIO.

VT autem de Virtutibus Romanorum in particulari dicamus, eminet inter illos Religio, ſeu Pietas. Intellexerunt etiam Ethnici ſolo naturæ lumine vnicuique ſemper Deum præſentem eſſe. Epictetus inquit: *Cum ianuas adduxeritis, & tenebras intus feceritis, ne vnquam in mentem veniat dicere, quod ſoli eſtis; ſed Deus eſt, & genius veſter intus: quid autem ijs opus lumine, vt videant quid agatis?* Deus, Genius intus dictorum, factorumque
C obſeruator, teſtis, accuſator. Hanc Epicteti ſententiam confirmat Seneca: *Propè eſt à te Deus, tecum eſt, intus eſt; ſacer intra nos ſpiritus ſedet, malorum, bonorumque noſtrorum obſeruator & cuſtos: hic prout à nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat.* Hoc etiam Ethnici voluerunt, ſpiritum obſeruatorem & cuſtodem bonorum malorumque in præmium & pœnam adeſſe; vtrumque in æternitatem. Ad huiuſmodi Numen etiam Ethnici in omnibus eorum actibus maximè erant addicti. Audi Cambyſem Regem monentem filium: *Dei eſto amicus, in eumdem pius, nihilque aggrediaris; niſi Dei Numine implorato.* Et Dionem: *In omnibus, quæ vel cogitamus, vel loquimur, à Deo ſumamus initium.* Adde Triſmegiſtum: *Vnuſquiſque pietate, religione, prudentia, cultu, & veneratione Dei clareſcit.* Viguit ſanè apud priſcos illos Romanos hæc Pietas, ſeu Religio; quia omnia publicè & priuatim Religioſè cœpta, adminiſtrata, & patrata erant per illos; vt totam Ciuitatem in aſſiduo eorum prætenſi Numinis cultu addictam, & operatam poſſimus arbitrari; atq; id ſecundum vetera eorum inſtituta; neq; nouitates, aut mutatio-
D nes in hoc illabi permittentes: hinc Dionyſ. Halicarnaſ. inquit: *Quamquam ſexcentæ nationes penè in Vrbem fluxerant, quibus ſingulis ſacra ſua, rituſque patrij eſſent; tamen ad ſuum æuum nulla peregrina Religio publicè ſuſcepta; aut ſi qua oculorum monitu introducta; ea ipſa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus & fabularum portentis.* Etenim ſacris præerant, vt non interpretarentur ſolum, ſed adminiſtrarent etiam viri in Republica primi, & honoribus honeſti, qui & exemplo plebem eo trahebant, & noua & nocitura ſpernebant.

Declinante tamen Imperio tanquam ruptis obicibus in Vrbem, ſuperſtitionum aſylum nefaria omnium gentium ſacra agmine facto irruperunt; adeo

vt Imperatores Commodus, Caracalla, Alex. Seuerus, & alij manus dederint, ex Lampridio, & Spartiano, ac Tertulliano in Apolog. cap.6. Hinc D. Leo in Natal. Apoſt. ſerm.1. *Roma ignorans ſuæ prouectionis auctorem, cum penè omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium ſeruiebat erroribus, & magnam ſibi videbatur aſſumpſiſſe Religionem, quia nullam reſpuebat falſitatem: vnde quanto erat per Diabolum tenacius illigata, tanto per Chriſtum eſt mirabilius abſoluta.* A

Nec defuerunt inter Romanos Impp. non Chriſtianos, qui pietatem præſeferrent etiam Chriſtianam, vt in Vrbem illam insererent. Etenim Chriſti nomen, mox inde ab eiuſdem paſſione Tiberio Cæſari (eo enim regnante Crucis ſupplicio affectus eſt) in Italia innotuiſſe; Tertullianus in Apolog. aduerſus Gentes teſtatur his verbis: *Tiberius, cuius tempore nomen Chriſtianorum in ſæculum introiuit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina, quæ illic veritatem ipſius diuinitatis reuelauerat: detulit ad Senatum cum prærogatiua ſuffragij ſui: Senatus quia non in ſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum. Conſulite commentarios veſtros, illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam, tum maximè Romæ orientem, Cæſariano gladio ferociſſe: ſed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur: qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi aliquod bonum grande à Nerone damnatum.* Itaque Tiberius Imperator de Chriſto, pro Deo ab omnibus habendo primus ad Senatum retulit: & talis etiam Romæ mox habitus eſt, vel inuito Senatu. Porro ex illo damnatorum Romæ à Nerone numero fuit ſanctus Petrus Apoſtolorum Princeps; vt Lactantius, Epiphanius, Hieronymus & alij narrant. B

Alij præterea Imperatores non Chriſtiani Chriſti Religionem inſerere conati ſunt. De Alexandro Seuero, & Adriano, Lampridius: *Chriſto templum facere voluit, eumque inter Deos recipere, quod & Adrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus Ciuitatibus ſine ſimulacris iuſſerat fieri, quæ hodie, idcirco quia non habent Numina, dicuntur Adriani: quæ ille ad hoc paraſſe dicebatur. Sed prohibitus eſt ab his, qui conſulentes ſacra, repererant omnes Chriſtianos futuros, ſi optato eueniſſet, & Templa reliqua deſerenda.* Nimirum conſultus Dæmon reſponderat: exitium Gentilitati imminere, ſi Chriſtiana ſacra permitterentur. Idem ſæculo noſtro contigit, vt hanc veritatem Sectarij & Nouatores reſpuãt; cum mẽtio fieret Libertatis in Catholic Religione concedendæ: optime enim illis eſt clarum; eam eſſe vim Catholicæ Romanæ fidei, vt omnes in ſequelam traheret. Non ſic reſpondiſſe fertur idem Alex. Seuerus erga Chriſtianam Religionem, apud Lampridium: *Cum Chriſtiani quemdam locum, qui publicus fuerat, occupaſſent: contra popinarij dicerent, ſibi illum deberi; reſcripſit melius eſſe, vt quomodocunque Deus illic colatur, quam popinarijs dedatur.* C

Deificationis origo. Sed vt ad Ethnicos, & Romanos præſertim reuertamur: Deorum multiplicitatem ipſos coluiſſe omnibus patet: quos homines fuiſſe referunt etiam Ethnici ſcriptores; ſed propter merita, vel virtutum, vel munerum, vel artium repertarum memoriam à veteribus eorum conſecrationes inuentas: ſic Cicero de Natura Deorum: *Suſcepit vita hominum, conſuetudoque communis, vt beneficijs excellentes viros in Cælum tolleret.* Vnde Horat. ad Auguſt. D

Romulus & Liber Pater, & cum Caſtore Pollux
Poſt ingentia facta, Deorum in templa recepti.

Hinc colunt Cererem, quia prima fruges inuenit; hinc Bacchum quia primus (vt putabatur) vites plantauit. In libro Sapientiæ Salomonis capit.14. habetur: *Acerbo luctu dolens pater citò ſibi rapti filij, fecit imaginem; & illum qui tunc quaſi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & conſtituit inter ſeruos ſuos ſacra & ſacrificia: deinde interueniente tempore, conualeſcente iniqua conſuetudine hic error tanquam lex cuſtoditus eſt, & Tyrannorum*

A *norum Imperio colebantur figmenta*. Lactantius lib. 1. de Falſa Relig. cap. 22. ſcribit hunc ritum Deorum colendorum à Iouis immodica ſuperbia fluxiſſe; nam cum terras circumiret, morem hunc habuiſſe, vt curaret ſibi templa de Hoſpitum ſuorum nomine conſtrui; ſic erecta fuiſſe templa Ioui Atabyrio, Ioui Labradeo, Ioui Laprio, Ioui Molioni, Ioui Caſſio; qui omnes Iouis hoſpites, eique in bello adiutores fuere.

Pluralitas Deorum aliquando pro vnico Deo ſumpta.

Inde etiam proceſſit, vt à ſcriptoribus refertur multos Ioues fuiſſe; vt quoque multos Apollines, multos Mercurios, multas Veneres: vt quoque notandum eſt omnia ſub vnius tantum perſona aliquando relata: illud namque notiſſimum eſt, Stoicos vnum tantum Deum crediidiſſe, nominaque eius variari pro actibus & officijs. Hinc ſacrificaturam apud inferos Didonem Iouem Stygium pro Plutone nominare.

Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incœpta parauit.

Ariſtoteles in lib. de mundo. *Cum Deus vnus ſit, multa nomina habet ab affectionibus varijs*. Et Apuleius eumdem imitatus lib. de mundo ad Fauſtum B ſcribens inquit: *Vnus eſt Deus, vnumque numen pluribus quidem nominibus propter ſpecierum multitudinem, quarum diuerſitate fit multiformis; nam à iuuando Iupiter dicitur, idem fulminator, tonitrualis, ac ſerenator*: vt latè D. Aug. de ciuitate Dei lib. 4. cap. 11. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 18. cum Deorum omnium nomina ad vnum vellet referre hunc Orphei verſiculum recitat.

Bacchus, Sol, Orcus, & Iupiter vnus & idem.

Quod vnus Deus ſit.

Quod autem Deus vnus ſit ſolùmmodo, Lactant. de falſa Relig. lib. 1. cap. 3. refert. Quod ſumma illa rerum poteſtas & Deitas, ac Diuina vis, ne ſemel quidem diuidi poteſt: quicquid enim capit diuiſionem, & interitum capiat neceſſe eſt; ſi autem interitus procul eſt à Deo; quia incorruptibilis eſt & æternus; conſequens eſt, vt diuidi poteſtas æterna non poſſit. Præterea quando pluralitas eſſet Deorum, ſequeretur quod illi partiti inter ſe eſſent officia; vt ex illis quilibet ſufficere omnibus nequirent, & niſi ſingularium partium poteſtas ad vnam prouidentiam referatur, non poterit ſumma illa C conſtare poteſtas, vnoquoque nihil curante ampliùs quam quod ad eum propriè pertineat: vt latè Gyraldus Syntagm. primo.

Vnde Gentil. error.

Quamquam ex Gentilibus plurimi ſummo ingenio fuerint; grauiſſimè tamen hallucinati ſunt; vtpote quibus præluceret tantum naturæ quædam claritas, non autem Chriſtiana veritas perfecta. Lactantius lib. de falſa Relig. ad confundendam Gentilium Idololatriam, ex opinione Poëtarum, Philoſophorum, Oraculorum, & Sibyllarum euincere conatur, etiam temporibus antiquiſſimis numquam dubitatum fuiſſe, niſi à malis feriatis quibuſdam, Deum vnum eſſe; licet non intelligerent, quiſnam ille eſſet, ſeù quomodo ageret; ideoque eos excuſari non poſſe qui in Deorum numerum homines impios repoſuerint. Hinc ſi bona pars Gentilium Deum ſpiritum & mentem vocauerint, eumque animo etiam colendum eſſe teſtati ſint: mirum eſt vnde tanta Deorum multitudo inuenta ſit, hominesque iam morte deleti diuinis honoribus affecti ſint? Equidem exiſtimarim errorem illum ab impoſtore dæmone fuiſſe inductum: nam cum ille malorum omnium ſit auctor & pa-D rens, proculdubio in hanc profundam erroris caliginem miſerorum mortalium corda demerſit.

Sed vt hoc magis explicitè referamus: ſciendum aliquos fuiſſe, qui non metu legum aut magiſtratuum, ſed prauo voluntatis ſuæ conſilio ducti, ad Idolorum adorationẽ acceſſerint, quos Deos nõ eſſe intelligebant; vt Salomoni contigiſſe ſcribit D. Auguſt. de ciuitate Dei lib 14. cap. 11. non quia opinione erraret, cum eſſet ſapientiſſimus; ſed quia à mulieribus, quas in delicijs habebat, gratiam aliquam illa ratione inibat; ita vt varij ſemper errores hominum, & dæmonis inſidiæ in illa re fuerint.

Præterea non omnes vnius gentis homines eundem apud animũ ſuum Deorum

rum cultum habuiſſe; aliud ſpectabant imperiti; aliud ij, qui ratione & iudicio ducebantur; aliud denique ij, qui & eruditi & ſapientes erant: itaque Seneca, vt inquit D. Auguſt. lib. 6. de ciuitat. Dei cap. 10. cum loquitur de Dijs Capitolinis inquit: *Hæc ſapiens ſeruabit, tanquam legibus iuſſa, non tanquam Dijs grata.* & infra: *Adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem quam ad rem pertinere.* Hoc eſt quod veteres Chriſtiani ſcriptores magnopere dolebant; cum inter Gentiles ingenioſi & eruditi homines eſſent, qui ſtultam & inanem Religionem Deorum fictorum cognitam haberent, leuitate tamen & metu illos ad communem cæterorum errorem traduci. De quibus præter alios Lactantius lib. 2. cap. 3. ita ſcripſit: *Quid attinet imperitos arguere, cum videamus etiam doctos & prudentes viros, cum Religionum intelligant vanitatem, nihilominus tamen in ijs ipſis, quæ damnant colendis, neſcio qua prauitate præſtare? Intelligebat Cicero falſa eſſe, quæ homines adorarent, nam cum multa dixiſſet, quæ ad euerſionem religionum valerent; ait tamen non eſſe illa vulgo diſputanda, ne ſuſceptas publicè religiones diſputatio talis extinguat.* Et idem inferius: *Summa rei hæc eſt, imperiti & inſipientes falſas religiones pro veris habent, quia neque veram ſciunt, neque falſam intelligunt: prudentiores vero, quia veram neſciunt, aut in his, quas falſas eſſe intelligunt, perſeuerant, vt aliquid tenere videantur; aut omnino nihil colunt, ne incidant in errorem; cum id ipſum maximè ſit erroris, vitam pecudum ſub figura hominis imitari.* A B

Itaque videmus huiuſmodi viros, qui cæteris doctrina & cognitione antecellebant, tale interdum iudicium protuliſſe, ex quo conijceremus, ſimulacra Deorum illis omnino ludibrio fuiſſe; vt ſcripſit Cicero 1. Tuſculan. *An tu hæc portenta Inferorum credis?* Atque ita legimus Socratem & alios philoſophos ſenſiſſe. Quamobrem Lactantius lib. 1. capit. 15. iuſtam habuit cauſam admirationis, quod Cicero magnus & Orator & Philoſophus in lib. 1. de Conſolat. profeſſus eſſet, ſibi eſſe in animo Imaginem filiæ eodem modo velle conſecrare, quo Dij à veteribus ſunt conſecrati.

Diximus quantum Romani à vera Dei Religione aberrauerint, quam etiã naturali lumine poterant aſſequi: ſed quoniam hæc Religio, ſeu ſuperſtitio qualiſcunque ea hauſta fuerit, ægrè educitur; vt inquit Cicero Orat. 5. in Verrem: *Omnes Religione mouentur, & Deos patrios, quos à maioribus acceperunt, colendos ſibi diligenter & retinendos arbitrantur.* Etenim teſte Philone in Caium: *Sua cuique optima videntur; vt quæ non ratione, ſed affectu dijudicantur à ſingulis.* Propterea priſci Romani illam in vtraque fortuna maximè cuſtodiendam cenſuerunt; vt ex Tacito 11. Annal. ibi: *Ne ritus ſacrorum inter aduerſa culti per proſpera obliterentur.* Vt quoque refert Liuius l. 5. *Omnia proſpera eueniunt colentibus Deos, aduerſa ſpernentibus.* Et quamuis in cultu ipſo ad interna maximè reſpicerent Romani, vt dixit Cicero de Natur. Deorum: *Cultum Deorum eſſe optimum, eumdemque caſtiſſimum atque ſanctiſſimum; vt eos ſemper pura, integra, & incorrupta mente, & voce venereris.* Vt etiam inquit Seneca: *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus.* Nec inde tamen externa ſpernebant niſi impia eſſent: vt in his etiam Cicero lib. 11. de Diuinat. *Religioni parendum eſt, nec patrius mos contumaciter repudiandus.* C D

Cõſideratio myſtica.

Inferamus ex iam dictis: ad pietatem & religionem ampliandam, ac ſtabiliendam; nihil æque ac Principis, ſeu Rectoris mores prodeſſe: nihil enim ad perſuadendum potentius Rectoris exemplo: plus enim valet muta in Rege exemplorum locutio quam doctæ plurimorum orationes: nihil enim validius eſt Regum exemplo, quorum mores vim propè legum in populo obtinent. Quod vt fiat pietatem primi colant, ament, foueant. Erit hæc illis in aduerſis robur, & ſolamen, in ſecundis temperamentum; ne aut animo deijciantur in illis; aut proſperitate extollantur in iſtis. Proponatur nobis in exemplum Magnus Conſtantinus Imp. cui in pugna Crux pro labaro & armis

fuit;

A fuit; eademque duce vicit, & triumphos egit contra Maximianum, Maxentium, & Licinium. Idem Theodoſio contra Maximum & Eugenium Tyrannos ſucceſſit. In Caſtris Honorij nullo vulnere accepto, nullo milite deſiderato Gothorum millia ducenta ceciderunt. Heraclius in tribus Caſtris ter victor non armis; ſed ieiunijs, precibus, cilicio ſtetit; vt de alijs taceam. Contra impiorum Regum infelices exitus ſpectabimus in Iuliano, Valente, Zenone, Baſiliſco, Anaſtaſio, Copronymo, Maximo, Phoca, Andronico, Comneno & alijs. Vt enim læta piorum in amorem & imitationem; ſic triſtia impiorum in horrorem & fugam ſint.

PROBITAS.

A Religione & Pietate proceſſit etiam eorumdem Romanorum Probitas, id eſt animi candor, morumque integritas; cum & hoſtes in ſui admirationem rapuerint. Tanta vis virtutis eſt; vt in prouerbium abierit: Homo B Romani ingenij, Romana ſimplicitas, Romana fides: hinc homo Græcus Polybius inquit: *Apud nos ſi cui talentum concreditum ſit, & extent decem ſyngraphæ, decem ſigna, bis totidem teſtes; tamen fidem vix eſt ſeruare: apud Romanos autem, cum in Imperijs, aut Legationibus plurimum pecuniæ in manibus habeant, & diſpenſent; tamen officium, ac fides conſtant, ſola iuſiurandi religione inductos.* Similis fuit candor eorundem in bello, & rarò fraudibus victoria quæſita, aut parta; vt propterea M. Aquilium Imperatorem grauiter tangat Annæus Seneca, quod is bello Aſiatico veneno fontes miſcuiſſet his verbis: *Quæ res, vt maturam ita infamem fecit victoriam: quippe cum contra fas Deum, moreſq; maiorum medicaminibus impuris in id tempus ſacroſancta Romana arma violaſſet.* Maximè reſplenduit hæc probitas in illis Romanæ Reipublicæ rectoribus, vt referunt hiſtoriæ; cum exempla Principum Populorum documenta ſint: ex vno enim Principe reliquos æſtimamus: neque ſub probo pioque capite improba, impiaque membra naſci arbitramur; è ramis de arboris trunco, è pampinis de vinea, è frumento de area, è fru- C tice de radice iudicium ferimus: neque facile à pio quiſquam impium ſibi perſuadet. Probitatis enim opinio venerationem prouocare ſolet: hæc fiduciam. Magna enim fiduciæ prouocatrix Probitas eſt; quæ radios ſuos eo certius in hoſtes quam in amicos diffundit; quo maiores in illis cenſores, ſeueriores ſque æſtimatores ſortitur; & plerumque vitia obtenebrat amor: hoſtilitas nihil abditum permittit: eruit enim minima, & detenebrat, obnubilatque quidquid amor integit; & planum ſolem educit. Laudat amicus? ne crede: mentitur Amor. Laudat hoſtis? crede.

IVSTITIA.

IVſtitiæ cultores extitiſſe Romanos omnibus conſtat: abeſſe enim à viro forti fraus debet: imbellis & imbecillis animi dolus omnis eſt, & de virtute ſua diffidentis: improbæ mentis ſoboles iniuſta læſio: muliebris linguæ D calumnia non eſt virilis animi. Iuſtitia autem in bellis potiſſimum inter illos enituit; vt nec forſan alia gens conſideratius, & cauſis in rationis trutina libratis, bellum ſuſceperit, quam iſta: etenim nec Senatui, nec Populo toti plenum hoc ius, niſi iudicium & iudicatio Sacerdotum publicorum interueniſſet, quos Fœciales dicebant: eorum arbitrio ſumpta & poſita arma; & non ſolum iuſtitia, ſed & religio ea temperabat. Laudat hoc vnicè Dionyſius, & *Græcos ſuos caruiſſe eo*: dicit: *Et ſeſe obiter expoſiturum, quid muneris & iuris habuerint: vt quibus ignota hactenus fuit Romanorum in BELLO religio, mirari deſinant felices euentus plerumque habuiſſe. Nam omnium bellorum initia, & cauſas apparebit iuſtas fuiſſe: atque ideo Deos merito propitios ſenſiſſe, & fauentes.*

Admirabili planè Dei prouidentia bella ex bellis nata, prouinciæ ex prouincijs ſubactæ: illa cauſas dedit, aut permiſit; & ſemper duplici hoc titulo vſi Romani; vt aut *pro Salute* arma caperent, vbi res eorum ageretur: aut *pro Fide* de Socijs, quæ bella & terras coniunxit, aut ſubegit, hinc Cicero: *Noſter Populus ſocijs defendendis terrarum omnium potitus eſt*. Et vt pauca de his afferamus exempla: Carthaginenſes æmuli Romanarum virium obſtant illis creſcentibus, Siciliam inuadendo, & Mamertinos; iſti ad Romanos, vt ſocios appellant: veniunt Romani, ſubueniunt, illos pellunt, & quæſita iam ipſis ad ſe trahunt: fit pax & Sardinia etiã Siciliæ adijcitur conceſſu ipſorum. Deinde in Hiſpaniam Carthaginenſes mala cupidine trãſcendunt, arma etiam Saguntinis inferunt, vt amicum ſociumque Romanis oppidum euertant: bellum ergo iterum iuſtum; victi illi, & in Africam compulſi, Hiſpania aucti Romani. Præterea Philippus Macedo fœdus cum Annibale coiuit, Romanos, & Græcos ſimul laceſſebat: atque iſti Romanos aduocarunt: pax illi data, & demum Græcis & Macedonibus Romani impoſiti. Similia in Antiocho, Iugurta, & Mithridate, qui vincere aut quieſcere quoniam non potuerunt; parere coacti ſunt. A B

Sed quamuis Romani quoſdam Populos Imperio ſuo punierint, multis tamen & Pacem indulſerunt, ſi vti ea potuiſſent, aut voluiſſent: ipſis Carthaginenſibus bis, Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani; atque hos omnes pellere terris cum in eorum manu eſſet; contenti fuerunt reſtringere: pennas videlicet incidendo; ne temere aut laſciuè ſic euolarent.

CLEMENTIA.

CLementia à priſcis Romanis in hoſtes commendata: Auguſtum accepimus Cinnæ vitæ ſuæ inſidianti, necemq; paranti, pepercisse, Conſulem feciſſe, fidum & inter amicos habuiſſe: Cinnamq; beneficium beneficio compenſaſſe; cum moriens hæredem inſcripſit Auguſtum. Secutus Auguſtum Titus, Patritijs adoleſcentibus duobus, cum ferrum paraſſent, & rei tenerentur, ignouit: audi Suetonium: *Duo Patritij generis conuictos in affectatione Imperij, nihil amplius, quam vt deſiſterent monuit, dicens, Principatum fato dari: ſi quid præterea deſiderarent, promittens ſe tributurum: nec ſolum illos familiari cœnæ adhibuit, ſed & inſequenti die gladiatorum ſpectaculis circa ſe ex induſtria locauit*. Creuit hinc illi nomen, vt humani generis Amor, & Delitiæ nominaretur. Et apud eumdem de Cæſare habemus: *Retectas coniurationes non vltro arguit, quam vt edicto oſtenderet, eſſe ſibi notas: & acerbè loquentibus ſatis habuit pro concione denunciaſſe ne perſeuerarent*. Catonis etiam liberis incolume patrimonium ſeruauit. De Conſtantino illud proditum; cum ei auctores plurimi eſſent; vt in Imperatoriæ ſtatuæ deformatores ferro, & ignibus ſæuiret, reſpondiſſe: *Ego nullum vulnus ſentio*. Nec pudeat Principes Ethnicos, & Chriſtianos imitari Imperatores: ſeruare enim cum perdere poſſis, dum crimen, & hoſtilitas depoſcat, non niſi magnorum eſt, & quibus generoſior animus, vt bene Seneca: *Magni animi eſt proprium, placidum eſſe, tranquillumque, atque offenſiones supernè deſpicere*. Facit hoc Deus, quem nulla iniuria tangere poteſt. Atque hinc Romani non raro victas vrbes ciuitate donabant, vt æternas ſibi illas compararent: ita vel ob ſolam pulchritudinem intactas ſeruabant, ne tot docta ſæculorum opera momento perderent; ita Maſſiliam Cæſar, Alexandriam Auguſtus non paſſi ſunt exſcindi. At vero dum quis rapina, ferro, ignibus populum ſubijcere conatur; naſcuntur tunc odia numquam moritura. C D

Noxia tamen perſæpè nimia Clementia Regnis, Regibuſque eſt: miſcuit illam iuſtitiæ Traianus Imperator referente Caſſio: cum Suræ tribunatum militum traderet, ait: *Talem enſem accipe, quem pro me ita demum ſtrinxeris*,

A *ris, ſi iuſte imperauero: quod ſi perperam per me quicquam fieri cognoueris, etiam in perniciem meam vtaris.*

Maximè in hoc Veſpaſiani Principis prudentia enituit; qui dum indulgentiſſimo Imperatori ſuccedens, perditos vbique mores, collapſamque militarem diſciplinam lenitate reſtituit; cum peritorum medicorum more à clementioribus remedijs curationem auſpicatur: indulget, quædam exinde reprimit: laxat deinde manum, retrahit iterum; paulatimque ad profutura ducit, ferrum in extremo ſeruans, breuiterque Imperium reſtituit ſibi: omnia fregiſſet & perdidiſſet, ſi à durioribus medicaminibus incepiſſet: incepit à benignioribus, & ferre imperata docuit, dum inter indulgentiam, & acriora remedia medius inambulat. Prudens igitur erit Principis imitatio; vt quod Clementia poſſit, nolit ferro mederi; & quod benignitate & amore, nolit ſæuitia & pœna. Ipſe ante omnia exemplo Princeps præeat; ſequentur præeuntem ſubditi, & ſaltem ſola verecundia virtutem imitabuntur. Hinc illud in Veſpaſiano Taciti: *Obſequium inde in Principem, & æmulandi* B *amor validior, quam pœna ex legibus & metus.* Plus enim muta hæc Principis locutio omnium Doctorum calamis & ore poteſt. Ingens illi à virtute gloria, nec minor à crimine pœna, cum omnium virtutem ipſius æmulantium, corona donetur; vt etiam omnium ſcelera imitantium, ſententia percutiatur. Infelix improbi, felix probi Principis conditio. Non opus eſt ferro & ignibus Principi; prudentior probitas in ſuadelam & imitationem ferro & ignibus eſt; nam & ſolus pudor ſubditos à ſcelere reuocabit, & in virtutem propellet: potentior nimirum amor pœna, moreſque minis ſunt.

PRVDENTIA MILITARIS.

QVoniam militaris Prudentia Principi ante omnia neceſſaria; ideo in ſuſcipiendo bello iniuſtitia omnis & temeritas ab eo abſint: ſunt enim belli ſicut & pacis iura, vt inquit Ciceeo 1. de Offic. *In omni republica ma-* C *xime conſeruanda ſunt iura belli*, & infra: *Temere in acie verſari, & manu cum hoſte confligere; immane quiddam & belluarum ſimile eſt.* Inde Salluſtius inquit: Barbaro ritu cædem cæde, & ſanguinem ſanguine expiabimus. Improbè ergo dictum à Liuio lib.5. *In armis ius ferre, & omnia fortium virorum eſſe*: vt quoq; inquit Seneca in Hercule: *Quæritur belli exitus, non cauſa.* Siquidem Iuſtitia non ab exitu, ſed à cauſa aſſerenda apud Lucanum lib.7. *Cauſa iubet ſuperos melior ſperare ſecundos.* Et à bona ſimili cauſa bonus plerumque exitus pendet. Propertius lib.4. Eleg.6.

Frangit & attollit vires in milite cauſa:
Quæ niſi iuſta ſubeſt, excutit arma pudor.

Iniqui belli cauſa Ambitio præcipuè extat. Salluſtius in Catilina, inquit: *Libidinem dominandi cauſam belli habent; & maximam gloriam in maximo Imperio putant.* Vt quoque Auaritia iniqui belli origo. Tacit. lib.4. hiſt. *Maximum diſcrimen penes quos aurum & opes præcipuè bellorum cauſæ.* Bene igitur Seneca in Hippolyto.

D *Rupere fœdus impius lucri furor,*
Et ira præceps.

Vt inter impias belli cauſas recenſetur etiam Ira, refert D. Auguſt. contra Fauſtum lib.22. cap.74. his verbis: *Nocendi cupiditas, vlciſcendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi; & ſi qua ſunt ſimilia: hæc ſunt quæ in bellis iure culpantur.*

Illud profectò Romanorum memoria digniſſimum: nunquam ſe vltro bellum intuliſſe; prouocatos ſemper, alienaque non ſua voluntate ad arma deſcendiſſe. Mouere etenim bella etiam inualidi & ignauiſſimi poſſunt; deponere non poſſunt: initia namque in manu noſtra ſunt, finis in hoſtili. Ho-

loſernes, Antiochus, Alaricus, Vitiges, Attila, Totila, Pyrrhus, Aſdru- A
bal, Annibal, Xerxes, Crœſus, Perſeus, Iugurta, Catilina, Antonius, &c.
quæſierunt hi hoſtes: inuenerunt: & morte tandem infelici ſua & ingloria
omnes propè temeritatem notarunt. Non ſolet Deus proſperare hos cona-
tus; & fere refugam videmus rerum naturam in iniquo ferro. Perpaucis vero
improbitas ſua impunita ſtetit, raroque in poſteros tranſijt felicitas.

FORTITVDO.

MIlites & Duces præſtantiſſimos in Romana militia, & admirandos fuiſ-
ſe omni æuo: patet potiſſimum binas legiones iunctas cum totidem
ſocijs, equitatu mille octingentorum ad quæcunque bella & hoſtem iuiſſe,
ac etiam victrices fere rediſſe: quod ſi decem legiones iunctæ ſimul fuiſſent
orbem diruere etiam potuiſſent. Si in *Opere* illos conſideremus, fodiebant,
vallum & foſſas ducebant, aggerem, teſtudines, turres ſtruebant: omnia
celeriter, & induſtrie; vt fidem ſuperet. *In Agmine* autem arma omnia pedi- B
tem ferre, cibos ſemeſtres, aut menſtruos, vtenſilia & cætera: ordo in inceſ-
ſu à ſignis non diſcedere, pari paſſu omnes ambulare, decurrere etiam cum
opus eſſet, plenis armis. In *Acie* cum omnibus gentibus, omni genere ar-
morum, aut pugnarum concurrerunt: nec mirandum tales fuiſſe, quos à pri-
ma adoleſcentia vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat. Nemo hone-
ſtiorum ad Remp. accedere, & Magiſtratus capere poterat, niſi decem annis
militaſſet. Pedeſtris ipſa militia viginti annorum decurſu terminabatur. In
ipſa Pace non quies ſed aſſidua erant exercitia, vel in Campo Martio, vel in
ipſis alibi caſtris: & inter cætera in pace Romanorum exercitia, mos illis ex
bellica peritia in equum ligneum aſcendere. Vt ex Vegetio habet Diony-
ſius Richelius lib. de Vita militari art. 12. his verbis: *Equi lignei hyeme pone-
bantur ſub tecto, æſtate in campo: ſupra quos iuniores primo inermes, deinde
armati cogebantur aſcendere: tantaque cura erat, vt non ſolum à dexteris, ſed
à ſiniſtris quoque partibus aſcendere diſcerent, euaginatos etiam gladios, vel* C
*contos tenentes. Hoc aſſiduè faciebant, quatenus in tumultu prælij ſine mora
aſcenderent, quia tam ſtudioſè exercebantur in pace.* Inde exaggerat quoque
Ariſtides: *Quia etiam in militari diſciplina vos, ò Romani, omnium aliorum
inſcitiam coarguiſtis: nec enim contra hoſtes dumtaxat milites veſtros, ac Duces,
ſed inter ſe primum committitis, & exercetis; ita fit vt quotidie ſtent in acie;
nec vnquam quiſquam cedat loco, ſed quiſque ſtationem ſuam cognoſcat & ſer-
uet.* Ita locum in acie, vel in præſidio viro forti ſeruandum, vel moriendum
fuiſſe. Ideoque contemptus periculorum, & hoſtium; & in medios illos, vel
exiguam manum ſi Dux miſiſſet ſine cunctatione parebant. L. Sicinius cen-
ties & vicies in aciem deſcendit, ſex & triginta ſpolia ex hoſtibus retulit,
octo ex prouocatione occidit, quinque & quadraginta vulnera pectore ex-
cepit, tergo nullum. Caſſius Scæua in Britannico littore cum quatuor com-
militonibus in ſcopulo relictus, deſertus ab alijs, ſolus impetum hoſtium ſu-
ſtinuit, multos deiecit, aut occidit; denique ſuis armis onuſtus, ſolo ſcuto
abiecto, in mare ſe dedit, & ad Cæſarem natauit: qui ſtupens ad viri virtu- D
tem, laudare parabat: at ille diſciplinæ memor inquit: *Da veniam Impera-
tor, quia ſcutum reliqui.* Idem in Pompeiano bello ad Dyrrachium Caſtello
præpoſitus, ſolus in porta conſiſtens contra Romanas legiones & copias id
ſeruauit: quo tempore oculus ei effoſſus, humeri traiecti, & femur, ſcutum
centum viginti ictibus perforatum: hæc adeo non imitanda, vt nec creden-
da. Magnum exemplum Fortitudinis inter ſocias Populi Romani vrbes
dedit Saguntum: perire maluit quam fidem frangere: & quis Saguntum
noſſet niſi perijſſet? tantum fides poteſt: perpetuo in cinere ſuo viuet, om-
nium ore, omnium calamis: non viueret ſi ſtetiſſet. Audendo ſperari victoria
poteſt,

A poteſt, aut mors viro digna: cedendo neutrum; & certè inter arma fortius militem cadere, quam deditum iugulari: ibi virtutis plurimum eſſe poteſt & ſolet, hic ignauiæ plurimum. Præponet virtutem ignominiæ quiſquis virum redolet.

Non in Victoria ſolum Fortes milites iſtos, ſed in clade etiam & morte: Miles in Cannenſi prælio, cum vulneribus confectus, manus etiam mutilatus eſſet, ſpoliare ſe conantis Numidæ ceruicem brachijs inuadens, ad ſe traxit, & naribus atque auribus corroſis (cum alia tela non eſſent, aut tractare poſſet) deforme cadauer aſpicientibus reliquit. Hæc de militibus.

Duces etiam eorum eximij; vt parens ille Romulus, vt M. Furius, Camillus, vt L. Papirius Curſor, vt M. Claudius Marcellus igneo impetu, vt Q. Fabius Maximus ſalubri tarditate, vt P. Scipio Africanus Prior diuina felicitate, & Poſterior diuina virtute; vt denique caput & culmen C. Iulius Cæſar fortuna, peritia, magnitudine, & celeritate animi ſuper omnes, qui arma tractarunt, aut tractabunt; & poſt eum flacceſcente iam Romana indo-
B le Germanicus Cæſar, quem properata mors eripuit; aut magis certè Traianus optimus, maximuſque. Iſti tot hoſtibus vno tempore terra marique cincti, ſtabant ſemper interriti; nec aliud interim oculis, auribuſque inſonabat illis, quam hoſtile.

Hoc vnum addam, quod vera Fortitudo non in bello tantum appareat, verum & in lecto, in quo corpus iaceat. Pulchrè B. Laur. Iuſtinianus de Patientia cap. 4. inquit: *Per infirmitatem corporis experitur homo virtutem animi ſui: non ſolum in mari, aut in bello, ſed etiam in lecto apparet virtus.*

CONSTANTIA.

Conſtantia in hac gente admiranda, nec alios in hac comparandos; vt protulit Mutius: *Et facere & pati fortia Romanum eſt.* Hoc nobis exemplis proponitur; Pyrrhus in Italiam venerat cum noui generis, gentiſ-
C que copijs; & in primis inaudito Elephantuum terrore: victor grandibus prælijs, ac trigeſimo penè lapide Romam proſpexerat: Romani nihilominus oblatam ſibi pacem reſpuunt, & legatos eius hoc reſponſo dimittunt: *Pyrrhus Italiam cum copijs excedito: vbi exceſſerit, de Pace ſi volet agito: niſi exceſſerit, arma, & viros, & aciem expectato: neque deſtituturos ab incepto ſe, etiam ſi pugna viciſſet.* Romani enim moris erat ſemper in bellis nihil armato hoſti largiri, ſed vbi poſita eſſent arma, conditiones ferre æquas, & inexpectatas; vt refert Dionyſius lib. 8. Fructus autem Conſtantiæ in Pyrrhum fuit, ſponte Italia illum fugere, ipſos eius dominos, & potentes fieri. Primo bello Punico Attilius Regulus Côſul viuus in hoſtium poteſtate cum toto exercitu oppreſſus, & de claſſibus illius refert etiam Polybius: *Septingentas quinqueremes eo bello amiſſas.* Ex quorum militibus & remigibus trecenta hominum millia perijſſe, ex eodem Polybio colligitur. Tertio bello Punico Annibal ſummus Ducum in Italiam venit, tribus prælijs magnus victor, & vltimo illo Cannenſi, quo totum virilem Romanum ſanguinem exhauſit:
D quinquaginta millia ſelectorum militum vna cum altero Conſulum cum tot Tribunis, & Centurionibus, Senatoribus, Equitibus Romanis pereunt; ſed magna Populi Romani fortuna: *Semper in malis maior reſurrexit*, vt inquit Florus, pueros, ſenes, vinctos, ſeruos armauit; & imbecillo, aut fœdo exercitu victrices illas copias profligauit: vt propterea Claudianus.

Numquam ſuccubuit damnis, & territa nullo
Vulnere, poſt Cannas maior, Trebiamque fremebat.

Et Liuius *Magnitudinem Populi Romani aduerſis propè rebus admirabiliorem quam ſecundis eſſe.*

Animi excelſi Romanos fuiſſe conſtat, quos non arma, non minæ, non tormen-

tormenta terrebant, qui nullis aduerſis frangebantur, nullis cedebant, cuique per dura & aſpera, tamquam per amicas exercitationes creſcebat animus; & quibus mens ſemper in ardua maior, qui primam eorum gloriæ partem putarunt oppugnari, poſtremam inter ſecunda & mollia viuere. Cito ſiquidem gloriam obſoleſcere in rebus paruis; nec quicquã indignius quam conſumi eam, vbi non poteſt oſtendi. Vnica nimirum ijſdem vita, & decus fuit patriæ viuere, & interritos inter pericula, & orbis propè vniuerſi arma mori: & ſanè hæc Romanorum Conſtantia erat inter admiranda potius quã inter imitanda reponenda. Occurrebant illis aduerſa? amplectabantur vt amica, & à quibus prudentiam diſcerent: ſecunda? vt infida, & peritura, & damna minitantia illa reputabant. Denunciabantur clades? tanquam expectatas accipiebant: Victoriæ? nunquam illos extulerunt. Regum inimicitiæ? Imperio dicebant deberi? Amicitiæ? vt non duraturas admittebant. Magnorum minæ? excutiebant illas vt paleas. Arma? repercutiebant vt fortuitas pilas. Populi commotiones? magnis has Imperijs adiacere ſciebant; & veluti in mari poſt malaciam metuendas tempeſtates; ſed & iterum ſperandam tranquillitatem: ſuccedentia hæc mutuo ſibi eſſe. Filiorum & coniugum mortes? ſciebant ſe genuiſſe, & duxiſſe morituros. Ex amicis inimicos experiebantur? dicebant hanc eſſe conditionem rerum humanarum: necnon falli, qui aliud expectaret. Militares exſurgebant ſeditiones? nullum dicebant propè Romanorum Imperatorum ſine his fuiſſe: & fatuum eſſe aliud ſperare à tanta militum colluuie, è diuerſarum gentium deſpumatione collecta. Inopinata inſurgebant? nihil illis inopinatum vnquam, nil improuidum. Magnæ cauſæ magnarum offenſionum præbebantur? magni eſſe animi putabant non commoueri: quare ſtabant interriti, vt in aliena cauſa. Ingratum ſe illis quiſquam præbebat? dicere erant ſoliti, ignorare humanarum rerum conditionem, qui aliud ſibi proponeret; ac inter beneficia ponendum, ſi poſt beneficia gratos experiretur: ſi ingratos, inter humana numerandum. Addebant magni boni ſignum eſſe conuicia pati, quæ nunquam impeterent vilia & plebeia, ſed alta & ſupra vulgus ſurgentia; propriumque magnorum Regum eſſe liberiores linguas pati; nec vlla re alia facilius illa quam contemptu vinci. Victorem proinde ſtatuebant illorum contemptorem; victum qui ſe ob illa torqueret. Talis namque erat veterum Romanorum Conſtantia: magnum eſſe putantes, placida ſemper, & inconcuſſa mente inter minitantes cælo fluctus viuere, omnibus iactationibus maiores.

A B C

CONTINENTIA.

Continentia prædictis adhæret. Non iniuſtè alienum appetere, parce & modice ſuo vti; cum etiam in ipſo bello & inter hoſtes prædæ abſtinentia fuerit, quæ non niſi permiſſa capta; & ſic quoque tota ad Duces relata.

In Continentia laudabiles quoque fuiſſe Romanos circa victum, veſtem, & alia externa: nam ex Plinio Populum Romanum per aliquot ſæcula non niſi farre, & pulte vſum, vt referat Valerius: *Erant adeo continentiæ attenti, vt frequentior apud eos pultis vſus, quam panis eſſet*. Quod ſi conuiuium ſolemne fuiſſet, piſciculi, & porcina caro in obſonium adijciebantur: etenim hoc fuiſſe indicium ſobrij ſæculi, cum tali præſcripto legum coerceretur expenſa cœnarum. Auguſta grauitate conditæ erant Principum Romanorum menſæ, ſed maxima parſimonia. De Auguſto Suetonius: *Cœnam ternis ferculis, aut vt abundantiſſimè, ſenis præbebat; vt non nimio ſumptu, ita ſumma comitate: non amplius ter bibere ſolitus ſuper cœnam. Cibi minimi erat, ac vulgaris ferè. Inſtrumenti eius ſupellectilis parſimonia apparet: nec toro* D

quidem

A *quidem cubuiſſe aiunt niſi humili & modicè inſtrato.* De Alexandro Seuero Lamprid. *In expeditionibus apertis papilionibus prandit & cœnauit; cum militarem cibum cunctis videntibus, & gaudentibus ſumeret.* In magnis ſanè viris Continentia commendata: Aemilium Scipionem & Alexandrum inambulantes, Maſſaniſſam nonagenario maiorem ſtantem, cibum capere ſolitos: Annibalem plerumque non niſi ſub noctem cibum ſumpſiſſe. De M. Curio Valerius: *Samnitium legatis agreſti ſe in ſcamno aſſidentem foco, atque ligneo catillo cœnantem ſpectandum præbuit.*

Præluxit quoque apud priſcos Romanos Continentia ab omni luxuria. Druſus Germanicus apud Valerium: *Conſtitit, vſum Veneris intra coniugis caritatem clauſum tenuiſſe.* Imitentur matronam fœminæ Principes, vt idem auctor refert: *Antonia quoque fœmina laudibus virilem familiæ ſuæ claritatem ſupergreſſa, amorem mariti egregia fide penſauit: quæ poſt eius exceſſum, forma & ætate florens, cubiculum ſocrus pro coniugio habuit: in eodemque toro alterius adoleſcentiæ vigor extinctus eſt, alterius viduitatis experientia con-*
B *ſenuit.* Nobile continentiæ exemplum imitari non pudeat, quod audire delectat. De Alexandro Seuero Lamprid. *Mulieres infames, quarum infinitum numerum deprenderat, publicari iuſſit.* Addidit incontinentibus pœnam Aurelianus, de quo Vopiſcus: *Ancillam ſuam, quæ adulterium cum ſeruo ſuo fecerat, capite puniuit.* De Theodoſio Aurelius Victor: *Prohibuit lege miniſteria laſciua, pſalteriaſque commeſſationibus adhiberi: tantum pudori tribuens, & continentiæ, vt conſobrinarum nuptias vetuerit tanquam ſororum.* Talis erat Romanorum Continentia, ne animum Veneris cupidini minimum ſubiicerent: vt quoque Reges monet Iſocrates: *Maximè Regium putato, ſi nulli voluptati ſeruias; ſi cupiditates magis in poteſtate habeas, quam Ciues.* Et ſanè fœdior næuus habetur, qui faciem occupauit, quam qui aliam corporis partem; ita grauior fœdiorque incontinentia erit in Principe, qui Reipublicæ facies quædam eſt, quam aliorum erit peccatum.

In Veſtibus etiam Romanorum erat frugalitas; lana enim, atque ea natiua
C & albi coloris induebantur: nam ſericum, holoſericum, atque ipſa linea ſero innotuerunt; & timidè etiam in vſum paucorum venerunt, vt infra dicemus.

Cæterum inferiore Imperij æuo omnia luxus prodigioſa in Vrbe non defuerunt; inde circa bellum Punicum ſecũdum Cato Cenſorius publicè queſtus: *Non poſſe ſaluam eſſe Vrbem, in qua piſcis pluris, quam bos veniret.* In exemplar proponitur Claudius Aeſopus hiſtrio, de quo Plinius: *Maximè inſignis eſt in hac memoria Clodij Aeſopi tragici hiſtrionis patina ſexcentis HS taxata, in qua poſuit aues, cantu aliquo, aut ſermone humano vocales, millibus ſex ſingulas coemptas, nulla alia inductus voluptate, niſi vt in his imitationem hominis manderet.* Scelus immane illius, qui cum homines non poſſet comedere, auibus humanis veſci ſibi perſuaſit. Præterea vt Cleopatra Aegypti Regina vnionem tanti pretij aceto liquefactam abſorbuit: per veſtigia eiuſdem refert de Caligula Seneca de Conſolat. ad Heluid. his verbis: *C. Cæſar quem mihi videtur natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in*
D *ſumma fortuna poſſent, centies HS. cænauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio vix reperit, quo mediocrium prouinciarum tributum vna cæna fieret.* Hoc idem de ipſo Caligula habet Suetonius: *Commentus eſt portentoſiſſima genera ciborum, vnguentis calidis, frigidiſque lauabatur; pretioſiſſimas margaritas aceto liquefactas ſorbebat; conuiuis ex auro panes, & obſonia apponebat.* Non abſimile de Vitellio Plinius lib. 35. ſic inquit: *Vitellius in principatu ſuo decies HS. condijt patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Sed in Heliogabalo & alijs hæc miſſa faciamus.

De Luxu Veſtimentorum aliquid etiam addendum à Seneca lib. 7. Natur. quæſt. his verbis: *Quidquid eſt boni moris, extinguimus leuitate & politura corpo-*

corporum. Muliebres munditias anteceſſimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero, & molli ingreſsu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur, De Fœminis Propertius inquit. A

Matrona incedit cenſus induta nepotum.

Hinc Seneca: *Video vniones non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iunguntur inter ſe, & inſuper alij bini ſuperponuntur: non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent.* De toto vero corpore queritur Manilius.

Perque caput ducti lapides, per colla, manuſque,
Et pedibus niueis fulſerunt aurea vincla.

Aurum quoque & margaritas pedibus appoſitas, ſcribit Plinius: *Non crepidarum tantum obſtragulis, ſed & totis ſocculis addi. Neque enim geſtare iam margaritas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent ſatis eſt.* Monſtruoſa certe impenſa in vno mulieris cultu; ſicut in cæteris luxibus; vt inde Romanum Imperium collapſum penè defecerit. B

Funeſtiſſimis exemplis plenæ ſunt etiam Romanorum hiſtoriæ, qui in luxuriam prolapſi, infamiam & mortem non effugerunt. Ex quibus Sex. Tarquinius exemplo eſſe poteſt: nam exinde poſt Lucretiæ torum Tarquinij nomen nullum eſt: iacuerunt diademata, ſceptra, purpura: & orbis Imperio in impuro filio perpetuò pater exuitur: vbi enim coniugalis tori indignatio efferbuerit, non generi, non ætati, non Regno, non ſanguini parcit. Magnos viros etiam fregit luxuria, Vrbeſque & Regna euertit; vt refert Valerius M. *Campana luxuria perquam vtiiis Ciuitati noſtræ fuit: inuictum enim armis Annibalem illecebris ſuis complexa, vincendum Romano militi tribuit. Illa vigilantiſſimum Ducem, illa exercitum acerrimum dapibus largis, abundanti vino, vnguentorum fragrantia, Veneris vſu laſciuiore ad ſomnum & delicias euocauit: ac tunc confracta & contuſa Punica feritas eſt. Quid ergo his vitijs fœdius, quid etiam damnoſius, quibus virtus atteritur, victoriæ langueſcunt, ſopita gloria in infamiam conuertitur, animique pariter & corporis vires expugnantur? adeo vt neſcias, ab hoſtibus, an ab illis capi pernitioſius ſit.* Sed hæc inter alia multa: de Regibus exempla funeſta longum eſſet plura referre in hoc argumento. C

FIDES SERVATA.

INTER cæteras virtutes tenaces fuerunt Romani in Fide data ſeruanda: ſeruauit eam A. Seuerus Imp. de quo Lamprid. *Certum eſt eum numquam id quod propoſuerat feſelliſſe: cum diceret nolle ab aulicis ſuas vendi diſpoſitiones.* Omnis enim Principis ſponſio pro iurata eſſe debet, & ſacroſancta promiſſio omnis. Monet Iſocrates Principem: *Verbis tuis maior ſit fides, quam aliorum iuramentis.* Turpe Principi conceſſa negare. Laudatiſſimus in hoc genere Sextus Pompeius, quià Mena monitus, Auguſti & Antonij, quos nauigio exceperat, cæde, orbis potiri Imperio poſſe, reiecit ille, & fidem ſeruauit. Excidere enim Imperio maluit quam fidem fallere: maior ſeruata fide quam Imperio habito, nec Magno Pompeio Patre minor, imo magno Patre maior: Potuit enim cæde duorum imperare: at quod noluerit, inter orbis miracula eſt ponendum. D

SECRETORVM CVSTODIA.

QVoniam à firma rerum peragendarum ſub ſilentio cuſtodia pendet perſæpè Reipublicæ, ſeu exercitus ſalus; vt merito dici poſſit proditor ſecretorum, vt quoque ſit Regnorum proditor: maximè id à Romanis cuſtodi-

A cuſtoditum, vnde proponitur nobis Papyrius Prætextatus nobilis adoleſcens, ex eo cognomen aſſecutus, quod in prætexta & adoleſcentia magnæ indolis, atque ingenij ſpecimen dederit: cum enim à patre duceretur in Curiam, in eaque forte arcana quædam tractarentur, domum reuerſus, interrogatus à matre, quidnam in Senatu eſſet actum? Reſpondit, vt duæ vni nubere poſſent. Qua re inter matronas ſparſa, manè gregatim ad Curiam concurrunt, multò æquius eſſe clamitantes, duobus vnam nubere: cuius clamoris cauſa tandem intellecta, Senatus Papyrij in ætate taciturnitatem admiratus: ſoli in poſterum ex æqualibus aditum conceſſit in Senatum. Timendum inde ſanè eſt; quomodo imprudens filiorum, ac parentum amor, aut nocturnæ vxorum blanditiæ, aut amicitiæ neceſſitudo, aut domeſticorum fiducia occultanda extorqueant. Et verum eſt illud Curtij: *Res magnæ ſuſtineri non poſſunt ab eo, cui tacere graue eſt.* Nec minus illud Hieronymi monitum: *Si quis voluerit tuis miſceri amicitijs, & hunc videris prioris amici pandentem ſecreta, hunc veluti perfidum caue.* Prodet ille ſecreta Principis, ſi quæ vel leuis offenſa
B nata, vel lucri ſpes maioris occurrat. Commendatum in hoc genere illud Metelli: *Si tunica conſiliorum meorum eſſet conſcia, detractam in ignem mitterem.* Imitetur Princeps pulchrum illud inter Romana incunabula: *Arcana conſilia PP. Conſcriptorum multis ſæculis nemo Senator euulgauit. Cum non vnum ſed neminem audiſſe crederes, quod multorum auribus fuerat commiſſum. Nunquam taciturnitatem optimum, ac tutiſſimum adminiſtrandarum rerum vinculum labefactari volebant.*

BENIGNAS AVRES ET VVLTVM HILAREM Præbuerunt Romani.

QVoniam æquitatis magnam opinionem ingenerat animis promptitudo, ac facilitas, de tali prærogatiua Romani gratulabantur; & inde imperium ſubditi patiebantur. Quam vero grata ſemper, Doctorumque cala-
C mis laudata fuerit facilitas iſta; docet in Auguſto Sueton. *Promiſcuis ſalutationibus admittebat & plebem, magna comitate adeuntium deſideria excipiens.* Et in Veſpaſiano: *In principatu maturus ſemper, ac de nocte vigilabat: deinde perlectis epiſtolis, officiorumque omnium breuiarijs, amicos admittebat: ac dum ſalutabatur, & calceabat ipſe ſeſe, & amiciebat; poſtque deciſa quæcunque obueniſſent negocia, geſtationi & inde quieti vacabat.* Nimirum non niſi deciſis omnibus. Idem in morbo qui illi fuit vltimus: *Non minus muneribus Imperatorijs ex conſuetudine fungeretur, vt etiam legationes audiret cubans, aluo repente vſque ad defectionem ſoluta, Imperatorem ait ſtantem mori oportere: dumque conſurgit ac nititur, inter manus ſubleuantium extinctus eſt.* Verè iſte Imperator: momentum etiam vltimum alijs voluit dare, ne illud tranſmiſiſſe videretur inane. Idem apud Sueton. in Tito: *Animos hominum obſtinatiſſimè tenuit, ne quem ſine ſpe dimitteret; quin & monentibus domeſticis, quaſi plura polliceretur quàm præſtare poſſet; non oportere ait quemquam à ſermone Principis triſtem diſcedere. Atque etiam recordatus ſuper cœnam,*
D *quod nihil cuiquam toto illo die præſtitiſet, memorabilem illam, meritoque laudatam vocem edidit: Amici, diem perdidi.* Sed audiamus vocem audaciæ plenam in fœmina, facilitatis in Imperatore Adriano, ex Dione: *Tranſeuntem quondam mulier rogauit, vt ſe audiret; cum ille reſpondiſset, otium mihi non eſt; illa deinde clamans ait, noli ergo imperare; tunc conuerſus illam audiuit.* Pulchrum etiam Lampridius de Alexandro Seuero: *Moderationis tantæ fuit, vt nemo vnquam ab eius latere ſubmoueretur, vti omnibus ſe blandum affabilemque præberet, vt amicos non ſolum primi & ſecundi ordinis, ſed etiam inferiores ægrotantes inuiſeret.* De Traiano Eutropius: *Amicis illum culpantibus quod nimis circa omnes comis eſset, reſpondit, talem ſe Imperatorem eſſe pri-*

uatis, quales eſſe ſibi Imperatores priuatus optaſſet. Simile in Antonino Pio Capitolinus: *Senatui tantum detulit Imperator, quantum cum priuatus eſſet, deferri ſibi ab alio Principe optauit*. De M. Anton. Philoſopho Herodianus: *Adeo ciuilem ſeſe, & commodum omnibus præſtabat, vt adeuntium cuiuſuis dexteram placide daret, neminemque à ſuis custodibus prohiberi aditu pateretur*. De Conſtantino Nazarius: *Quid? faciles aditus: quid? aures patientiſſimas: quid? benigna reſponſa: quid? vultum ipſum auguſti decoris grauitate hilaritate permixta, venerandum quiddam, & amabile renidentem, quis digne exequi poſſet?* De Theodoſio Pacatus: *Creber egreſſu, expectantibus Populis te fateris, nec videri modo patiens, ſed facilis adiri, è proximo accipis vota omnia tuorum*. Nec alia res plus excitat venerationem, & amorem erga Principem. Accepiſſe ſe ſubditus beneficium credit, cum faciles Principis aures nactus fuerit, licet non conſequatur quod petit: & ſæpe negatio mollibus veſtita gratior eſt triſti moroſaque largitione. Perdit namque decorem extorta conceſſio, & carè emiſſe ſe putat, iuſtumque pretium numeraſſe, qui magnis precibus munus expreſſit. A B

Lætitiam quoque Romani erga ſibi ſubiectos vultu præſeferebant: quoniam mœror & triſtitia diffidentiam pariunt. Hilaritudinem quamdam depoſcunt præmia, ſi placitura ſunt: nec munera placere ſciunt mœrente manu, & ore conceſſa. Vincet animos ſuorum Princeps, qui læto vultu & ore excipere ſuos didicit: pro quo etiam ærario omni deſtituti, gaudebunt illi vitam ponere. Quid vero lætitia & mœror poſſet, ſciebat ſapiens Prouerb. 15. *Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deijcitur ſpiritus*. Triſtis vero Principis facies abit in contemptum, & neglectum, imo in odium. E minimis ferè maxima ſemper in Regnis nata: nec parua cenſenda ſunt, quæ periculorum, damnorumque magnorum ingentem ſecum molem trahunt. Prudens ex aliorum infortunatis euentibus metitur ſuos, & in aliorum damnis, periculiſque euitat ſua.

Non defuit tamen in Romanis Principibus veneratio, quæ opinione magis quam viribus continetur, nec imperare valet ille, qui contemnitur: faſtum tamen illi exuebant: porrò odiorum origo eſt faſtus: & miſerum eſt affectu carere ſuorum, vt quoque beatum arcana pectorum omnium poſſidere, quibus particeps non eſt faſtuoſus. Scio quaſdam gentes auguſtiorem quamdam ſeueritatem, ac maieſtatem in Principe ſuo deſiderare; ſed nulla tam barbara eſt, quæ ſuperbo Principe gaudeat. Plenæ ſunt omnium gentium vernaculæ hiſtoriæ, & vt reliquos taceam, intueamur Sennacherib, Nicanorem, Holofernem, Maximianum, Iulianum; & quorum timemus exitum, timeamus veſtigia; quoniam nulla poteſt ſub ſuperbo vertice Pax diu ſtare: inde enim ferè bella Ciuilia & externa naſcuntur; à ſuperbia etenim hæc tanquam riui à flumine defluunt: excindamus ſuperbum, bella deerunt, & pax occupabit Orbem: cum nimis verum ſit illud Pacati: *Indiſcreta felicium pediſſequa ſuperbia: vix cuiquam contigit abundare fortuna, & indigere arrogantia*. Nobile documentum in Timoleonte Siciliæ vindice Probo teſte habemus: *Nihil vnquam neque inſolens, neque glorioſum ex ore eius exijt: qui quidem cum ſuas laudes prædicari audiret, numquam aliud dixit, quam ſe ea in re Dijs maximas gratias agere atque habere, quod cum Siciliam recreare conſtituiſſent, tum ſe potiſſimum Ducem eſſe voluiſſent*. Vox etiam digna Chriſtiana purpura. C D

A AMOR APVD ROMANOS POTIOR Quam Timor.

SAlus Romani Imperij certa in Ciuium beneuolentia conſiſtebat: exitium porrò ab odio, quod à Timore procedit: nam & longè valentior Amor erit ad obtinendum quod velis, quam Timor: hic abit, ſi Princeps recedat; manet tamen Amor: & vt ille in odium, hic in reuerentiam vertitur. Amantes quacunque fortuna ſtabunt; timentes non vltra vim & potentiam, qua ſemota ex ſeruis hoſtes deueniunt.

Teſtes ſint nobis Romani recentiores Imperatores; qui poſt quam longè lateque Imperium extenderunt, ſubacta Regna milite continebant: quibus cum alendis imperij opes non ſufficerent; & ſeruorum ſe non ſociorum loco haberi prouinciales ſentirent; è militari præſidiariorum libidine, ac inſolentia in deſperationem acti, mutuo ſe exhortantes iugum excutiebant: ſed & miles nouarum rerum cupidus, nouos Imperatores eligebat, quia nouas
B prædas amabat. Hinc tot non rarò Cæſares, quot exercitus Roma vidit: inde Imperij declinatio, cædes Vrbis, & Orbis deuaſtatio, & demum ruina; vt diximus ſupra. Quod certè non contigiſſet, quando prædicti recentiores Imperatores amore, & beneuolentia continuaſſent Regna & prouincias, æquando præmijs pœniſque, quos virtus, aut ſcelera æquauerant, nullo diſcrimine habito Romanus an eſſet quiſpiam, vel alienigena: ſciebat hoc Annibal, cuius illud circumfertur: *Carthaginenſis mihi erit, qui hoſtem ſtrenuè feriat*. Porrò Ciuem Annibali virtus procreabat, non Carthago dabat: à virtute nimirum illi, non ab vtero erat diſcrimen: quoniam non à ſeruitute, aut à metu, ſed ab amore virtus procedit. Curabit igitur Princeps tanto in ſuos ſe benigniorem eſſe, quanto ſit fortuna præſtantior; cum Amor Populi inexpugnabile munimentum ſit illi; non minus quam ferrum, arma, & cuſtodiæ extitiſſent: nam qui in armato milite præſidium regni & ſecuritatis ſuæ ponit; neceſſe huic eſt non minus armatas ſuorum dexteras timere quam
C hoſtiles inhorreſcere: ac hoſtes eſſe illi incipient, vbi amare deſierint. Amoris maximi hæc ſigna ſunt in Auguſti morte: *Senatus & in funere ornando, & in memoria honoranda, eo ſtudio certatim progreſſus eſt; vt inter alia complura cenſuerint quidam funus triumphali porta ducendum, præcedente victoria: quæ eſt in curia, canentibus næniam Principum liberis vtriuſque ſexus: alij exequiarum die ponendos annulos aureos, ferreoſque ſumendos: alij vt omne tempus à primo die natali ad exitum eius ſæculum Auguſtum appellaretur; & in faſtos referretur. Senatorum humeris delatus in Campum. Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis, tunicati & diſcalciati, pedibuſq; nudis, ac in Mauſoleo condiderunt*. Nec poſſent maiora filij in optimum parentem amoris ſigna dare. Paria propè habemus de Tito mortuo. *Quod vt palam factum eſt, non ſecus ac in domeſtico luctu mœrentibus publicè cunctis, Senatus prius quam edicto euocaretur, ad curiam cucurrit, obſeratiſque adhuc foribus, deinde apertis, tantas mortuo gratias egit, laudeſque, quantas congeſſit ne viuo quidem atque præſenti*. Quid non facit Amor? audi laudes apud Spartianum in Adriano: *Cum*
D *in amore omnium imperaſſet, atque ab alijs modo frater, modo pater, modo filius, vt cuiuſque ætas ſinebat & diceretur, & amaretur: vocatis amicis & irridens res humanas, mortem autem contemnens, ad amicos dixit. Quid me fletis, & non magis de communi morte cogitatis. Quibus dictis, vltimum diem clauſit*. Felicem diem; quando Chriſtianum lumen non defuiſſet Adriano. Illud etiam notandum Regibus quod refert Aurelius Victor in Antonino Pio: *Adeo adamantibus eum cunctis Regibus, nationibuſque; vt Parentem, ſeu Patronum magis quam Dominum, Imperatoremue putarent: omneſque vno ore in morem cæleſtium propitium optantes, de controuerſijs inter ſe Iudicem poſcerent*. Non fuit in hac re Imperatorum poſtremus Traianus, de quo Dio: *Amari & obſer-*

uari quam timeri malebat. Et Patris magis quam Domini aut Imperatoris loco haberi. A

CONTRA MVNERA INVICTI.

INuictos contra munera Romanos fuiſſe conſtat. Magnum roboris huius exemplum in Curio eſt; ad quem cum Samnitium Legati, vt refert V. Maximus lib.4. cap.3. *ingens auri pondus, publicè miſſum attuliſſent, benignis verbis inuitatus, vt eo vti vellet; vultum riſu ſoluit; protinuſque, ſuperuacuæ, inquit, ne dicam ineptæ legationis miniſtri narrate Samnitibus: Curium malle locupletibus imperare, quam ipſum fieri locupletem; atque iſtud vt pretioſum, ita malo hominum excogitatum munus reſertote: & mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi poſſe.* Nec inferioris ſtuporis in Q. Aelio Tuberone: *Cui conſulatū gerenti, cum Aetolorum gens omnis vſus vaſa argentea magno pondere, & exquiſita arte fabricata, per Legatos miſiſſet, qui ſuperiori tempore ad eū gratulandi cauſa profecti, retulerant fictilia ſe in eius menſa viſa vidiſſe: monitos, ne continentiæ, quaſi paupertati ſuccurrendum putarent, cum ſuis ſarcinis abire iuſſit.* Etiam hoſtis cum dona admiſerit, victus iacebit: plus hæc quam arma poſſunt. Hinc illud ſcitè dictum: *Specioſius iniuriæ beneficijs vincuntur, quam mutui odij pertinacia.* Non premo ſilentio Fabritium Luſcinum, de quo illud Valerij: *A Samnitibus decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque ſeruos ſibi miſſos, in Samnium remiſit, continentiæ ſuæ beneficio: ſine pecunia prædiues, ſine vſu familiæ abunde comitatus; quia locupletem illum faciebat non multa poſſidere, ſed modica deſiderare. Ergo domus ipſius; quemadmodum ære, & argento, & mancipijs Samnitum vacua; ita gloria ex his contemptis parta, referta fuit.* Fortis animi dignum præmium. Palam ſi dentur munera, minus improbanda; vt in Legato vſu ferè receptum, ne indonati dimittantur. Clam erogata non immeritam ſuſpicionem ingenerant fidei, non dicam violatæ, ſed aliorſum flexæ. Quæ vero ad tentandos corrumpendoſque animos dona porriguntur, omni morte infeſtius fugienda. Exemplo eſt Phocion Athenienſis, qui Alexandri Legatos rogans, cur cum plurimi Athenienſes eſſent, ſibi ſoli Regis ſui nomine duo talenta offerrent: cum ex ijs audiſſet, vnum ſe illum virum bonum, & honeſtum iudicaſſe: *Ergo ſinite*, inquit, *me talem haberi & eſſe*, & reiecit donum. Eadem à Scipione habemus, qui ingentia Antiochi dona ſpreuit: eadem in Xenocrate, Lyſandro, Pompeio. Neglexiſſe etiam Demonſthenem Philippi dona: adeoq; & Romanos munera reieciſſe, vt ſint, qui referant pulchrum illud, & omnis poſteritatis memoria dignum: *Vt Cyneas Pyrrhi legatus neminem Romæ inuenerit, cuius domus muneribus pateret.* Non eſt ambigendi locus, quod amare incipimus, cuius munera amamus: abijt enim in donatorem munerum amor; ita & quæ à mari flumina exeunt, in mare redeunt. B C

Conſueuiſſe vero Romanos à Legatis munera palam oblata accipere, variarum gentium hiſtoriæ tradiderunt. Simonis clypeum aureum admiſerunt, Carthaginenſis, & Hernici Legati coronas aureas & ſimilia. Dare etiam munera legatione functis tanquam hoſpitalitatis quoddam pignus, ſolitos hiſtoriæ docent. Verum & hoſtium Legatos non minore munificentia haberi debent, quo cultus ab illis maior; ita hoſtilitatem ſimulari, ſi ſimulationi locus; ſin minus generoſos & infractos animos oſtendi, metum non oſtendi. D

Hæc de aliquibus Romanorum Virtutibus moralibus delibaſſe ſit ſatis: quoniam pro Virtutum magnitudine, creſcebat apud illos magnitudo præmiorum; nec irremuneratam, nec illaudatam vllo modo Virtutem cuiuſpiam ſuorum patiebantur Romani. Adeoque is illis maior, illis carior, qui

Vir-

A Virtute præſtantior eſſet; nec vllo natalium, ſeu rei alterius in hac diſcrimine habito.

Doctrina & animi cultus: ac etiam Mechanicharum Artium cura apud Romanos. Cap. XXVII.

NON morales ſolummodo Virtutes priſci Romani appetiuere, verum & doctrinis, ſeu ſcientijs ſtuduerunt: atque adeo à condita ipſa Vrbe id Romæ viguit, vel potius ante eam, vt referant Dionyſius & Plutarchus: *Romulum, & Remum litteris, & omni liberali doctrina inſtitutos Gabijs fuiſſe.* Nam expolitum Romulum, & ſequentes item Reges fuiſſe, & multa B Græcanica inſtituta in moribus comparaſſe credendum eſt; adeo verum eſt, vt ipſa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit, fuerit tranſfuſa. Exoleuiſſe tamen hæc paulatim vſque ad bellum Punicum ſecundum raras Romæ, vel elegantias, vel litteras tunc fuiſſe; quoniam Mars, & horrida virtus omnia obtinebant. Capta dein ipſa Græcia, victores iterum illa cepit, & feliciter artes ſuas intulit, & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, & maximè ad eloquentiam, vt quæ coniuncta rebus gerendis, & aptiſſima gubernantibus eſſet: mox hiſtoria ſucceſſit & Philoſophia; ibi domicilia legum, gymnaſia litterarum, curia dignitatum; & quidquid ad animos, moreſque colendos, aut honeſtè oblectandos facere videretur: quamuis non omnes paſſim, nec nimis ad ea ſe darent, ſed primates ferè, & ij qui erant in Republica, vel ad eam ſe præpararent: ex eo enim triplici ordine Plebs ad militiam adſpirabat, neque ſtudia & animi cultum adſumebat: Senatores & Equites modum etiam plerique in litteris ſeruabant; C vt quatenus opus haurirēt, & ad vſum transferrent; talis Scipio ille poſterior, talis Corn. Sulla, Pompeius, Lucullus, Cæſar, & alij quicunque eminentes poſtea fuerunt; quod & Thucidides Athenienſes ſuos profiteri facit lib. II. *Elegantes ſumus ſed cum parcimonia, philoſophamur, ſed ſine mollicie.* Idque conſtantiſſimè Romani veteres ſibi vindicarunt: itaque ſtudium hoc doctrinæ penes eos publicè viguit; & magnos in illa Romanos fuiſſe accepimus ex Liuio: *Parua ſunt hæc, ſed parua iſta non contemnendo, maiores noſtri maximam hancrem fecerunt.* Inde Doctores paulatim in priuatis Principum ædibus, mox in publico & ſtipendijs publicis auditi, conducti, & præmijs affecti: hinc C. Cæſarem, vt refert Sueton. *Omnes liberalium artium Doctores, qui Romæ eſſent, Ciuitate donaſſe.* Qui ſummus extero honos nulla pecunia æſtimandus. Veſpaſianus ex Sueton. *Ingenia & artes maxime fouit: primus è fiſco Latinis, Græciſque Rhetoribus annua centena conſtituit: præſtantes Poetas, necnon artifices coemit.* Pompeius etiam Theophanem Mitylenæum ciuitate donauit; & ſic de alijs.

D Ex hoc numero exſurrexerunt Poetæ, Oratores, Hiſtorici, quorum calamis, nec mori Roma, nec Principes eiuſdem potuerunt. Quos ſi ſuſtuleris, quæ regna, Reges, Principes, viri magni viuerent? ſepulti cineribus iacerent, ſine diſcrimine ſceptri & ligonis. Bene Lyricus.

Aeterna eruditorum memoria

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: ſed omnes illacrymabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte: carent quia vate ſacro.

Amica naturæ ſint, quæ vitam ſepulto Domino ſpondeant, quæ largiantur, quæq; adeo nobiliore illum vita donent & viuere cineres doceant.

Sanè

Sanè magna Parentibus debemus: quod etenim ſumus, illorum eſt; ſed plura doctis; quoniam nunquam morimur. Illi vitam dederunt, ſed perituram, nec vltra mortem vitam: hi etiam poſt mortem viuere docuerunt omnium lectorum oculis, auribus, animis. Quo plus ſcriptoribus quam parentibus debemus, cum ab illis non morituram, ab his morituram vitam acceperimus. A

Et certè nulla res alia longiorem vitam poſſeſſori ſuo dabit non opes, non purpura, non ſceptra, non bella; ſicuti lectionem, litteraſque amanti continget: nam quam paucos opulentos, ſæculum non alterum, ſed nec ſuum, nouit, & cum vita purpuram poſuerunt: & quot ſceptra cum corpore integuntur terræ, & fuiſſe neſcias? At vero eruditorum virorum memoria viuet æterna: nonne vnus in paucis pagellis Minutius Felix, vnus in paucis verſibus Iuuenalis, in paucioribus etiam Perſius, ſæpius in ore & doctorum calamis, quam mille per regna ſparſi exercituum ductores? vt plus proinde meritò à litteris ſperare quiſq; debeat, & poſſit, quam ab illuſtribus triumphis: cognouit hoc etiam Seneca ad rem noſtram his verbis: *Mihi certius videtur, ingenij quam virium opibus gloriam quærere, & quoniã vita, qua fruimur, breuis eſt, memoriam noſtri quam maxime longam efficere.* Et ſubdit idem Seneca: *Vnus dies hominis eruditi plus patet, quam imperiti longiſſima ætas.* Quorum eruditorum nomina omnium calamis, oreque laudata memoria viuet perennis, quanquam denſiſſimo ſilentio Reges plurimi reperiantur obuoluti: vitam litteræ dederunt, & ab altiſſima obliuionum morte vindicarunt. B

Exſurrexerunt ex his etiam Mathematici, Philoſophi, Medici, Iuriſconſulti, Theologi, regnorum lumina, ſine quibus noctibus potius quam diebus prouinciæ inuoluerentur. Sciebat hoc magnus Alexander: nullis proinde pepercit donis in Anaxarcho, Xenocrate & alijs. Sciebat Auguſtus Virgilio amiciſſimus, Andronicus etiam & Gordianus Imperatores: Dionyſius tyrannus Platonem amauit: doctiſſimum quemque Regni munijs admouebat Alexander Seuerus, de quo Lampridius: *Præficiebat rebus litteratos, & maximè eos, qui hiſtoriam norant; requirens in talibus cauſis, quales in diſceptatione verſabantur veteres Imperatores, vel exterarum gentium feciſſent.* Vſitatum hoc etiam apud Sinas: apud quos è ſola eruditionis magnitudine dignitates, prouinciarumque gubernacula adminiſtrari videmus. C

Eruditio iuuentutis. Non mirum inde eſt, quod viros vndique doctos præmiorum magnitudine Romani inuitarent; cum Magiſtrorum fere mores in adoleſcentum migrent ingenia: optimos proinde iuuentuti inſtituendæ magiſtros deligebant illi, quorum & virtutem iuuenes imitarentur, & monitis erudirentur. Eruditio enim ſine virtute obeſſe plus quam prodeſſe ſolet, arrogantiæ mater: virtus ſine eruditione magno ad magna deſtituitur adiumento: vtrumque ſi iunxeris felicitatem parit. Iacent ſane ingenia ſi deſint qui excolant; ita fœcundiſſimi ſterileſcunt, aut ſilueſcunt agri, & in ignobiles transeunt ceſpites, glebaſque ſi cultura ſua fruſtrentur. Vt verum ſit illud Senecæ: *Poteſt ex caſa vir magnus exire: poteſt ex deformi humilique corpuſculo formoſus animus & magnus: quoſdam itaque mihi videtur in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco naſci.* Et quis dubitet in animis culturam poſſe, quod in terra? quanti nunc rident horti inter ſaxa inhoſpita & rupes? quantæ Vrbes deraſis montibus ſuperbiore ludunt vertice? hic mella ſudant, ibi ſaccarum; & quidquid vlla ætas vllo regno vidit in delicijs, in ferarum antris & ſolo ſolis ſaxis fœcundo naſcitur: florent alibi omnium gentium frondes & flores deraſis ope humana rupibus, iniectaque peregrina terra, quæ peregrinos alat fructus; ita loco non ſuo alunt rupes alibi nata felici transmigratione. Quanto maiora in homine natura in omnem partem molli & flexili pari cultura poterit. Quamquam felicior ſit ille, quem ingenij bonitas & magnitudo, nulla prope aliena induſtria & cultura, ſed propria eduxit ſua. D

Nec

A Nec tamen maxima ſemper ingenia deligenda tanquam regno optanda: dum enim magnarum rerum ſpes eſt, accedit tunc etiam metus deteriorum; & quantum ferè à ſublimibus illis ingenijs eſt ſpei; periculum tantum eſt, quod metus ſuperet. Mediocria ingenia magis tuta regnis: duci ſe patiuntur, conſilia admittunt; ac vt dicam, ſeſſorem recipiunt: Priora ferè excutiunt, nec fræna ferunt, nec calcaria imperij patientia: mediocria quo voles, duces, neque regna cogitant, nec domini purpuram, ſorte contenta ſua. Iam cum prima confidentia quadam ſui laborent, cui adſociata temeritas; poſteriora alterius potius conſilijs, quam ſuis regantur, nec niſi diu & ſerio cogitata cum aggrediantur; fit vt maturius ſua peragant. Quare mediocria ingenia Imperio tutiora reputantur. *Mediocria ingenia aliquando optanda.*

Nulla vero re alia magna ingenia illa quam ratione & amore temperanda; frequenti etiam narratione & lectione eorum, quæ ad virtutem ducunt; maximè exemplorum, in quibus variante fortuna res humanas, ſubiti & funeſti nimium caſus, præcipitia præruptis adiacere, alta fulminibus obnoxia; nec B vlla in re plus, aut luſiſſe fortunam, aut ſæuiſſe quam in ſummis, aut ſumma petentibus. Quæ vero puero tum propoſita & decantata, inculcata iuueni, magnas moderandæ menti cogitationes inijciunt, & tanquam effuſo flumine flammas reſtinguunt, ardorem temperant, mitigant furores, audaciam frangunt, temeritatem reprimunt.

Non diſciplinas & animi cultum tantũ inſteterunt priſci Romani, vt in Vrbem ſolum inducerent; verũ & Mechanicarum artium ſoliciti quoq; fuerunt. Alexander Seuerus Imp. teſte Lampridio: *Mechanica opera plurima Romæ inſtituit: negociatoribuſque, vt Romam volentes concurrerent, maximam immunitatem dedit.* Imitentur Principes, felicibuſque mechanicarum artium progreſſibus ſtudeant, peritos in eo genere foueant, præmijs etiam inuitent: nec pigeat euocare è vicinis remotiſque regnis, immunitatibus quibuſdam etiam conceſſis. Fortunæ ferè in his regnorum conſiſtunt; neque alia re certius Principis ærarium locupletatur, neque maiorem negotiationum, C merciumque orbe toto inuehendarum, euehendarumque materiam præbet, neque quidquam ab extremis etiam terrarum pecunias, merciumque genus omne potentius euocat: ita vt quod genitum eſt vſquam, id omne in vno regno natum videatur. Creſcit deinde prouincia creſcentibus artibus, non ærario tantum & opibus, ſed hominum multitudine: è quibus & robur additur regno, & regia vectigalia inſigni paſſim incremento creſcunt: è populi enim ferè multitudine, publici ærarij magnitudo pendet. Prouocabit ergo quarumcumque artium peritos, animabit indultis, muneribus etiam alliciet, certiſq; prærogatiuis dotabit, vt venire velint & audeant; & cum meliorem patriam in fortunatiore & opulentiore ſolo inuenerint, patriæ eorundem obliuiſcantur. *Artes mechanica.*

Quod decus ab his artibus magnum Regnis accedat, non minus quam à diſciplinarum eruditione, aut bellica virtute. Proponitur nobis in exemplum Hollandia cum adiacentibus Regionibus; quarum, vt ego in meis itineribus ſpectator fui: artium elegantia & varietas admirationem ſanè parit: D illam laus ſequitur & valitura in omnem poſteritatem & nouos orbes commendatio. Cuius tellus aquoſa maiori ex parte; quamuis pauciſſimas tantum arbores; fruges etiam pauciores producat: vinum nec tellus gignit: linum quoque terræ negatum: lanarum penè eſt expers: lignorum materiam hæc terra non producit; & nihilominus plura in ea ſtruuntur nauigia, plures lignei aggeres quam in reliqua penè Europa. Pannificium excolunt, & quidquid à lanis vlla arte parari poteſt; ex quibus facile eſt iudicare qualia ſint Hollandorum ingenia. Lineas quoque telas conficiunt toto orbe notiſſimas, quarum cum niue certat candor, cum ſindone tenuitas, cum byſſo pretium. Apparet talis textura floribus, nemoribus, vallibus, montibus, fluminibus, fonti- *A mechanicis Hollandia laudata.*

ſontibus, rupibus, animalibus omnis generis, menſis, belliſque ad inuidiam rerum ipſarum ludentibus. Prima hæc docuit ætati ſuæ Hollandia in miraculum, poſteritati in æmulam ſequelam. A

Præterea Fundus, ſeu fundamentum opum & fructuum huius terræ in paſcuis ſolummodo conſiſtit; pecori nutriendo, ſaginandoque maximè idoneis: equi vaſto in primis ſunt corpore, admodum etiam pulchri & in belli vſum maxime inſeruientes. Boues & vaccæ in Hollandia (vt ego vidi) cornuum celſitudine, & lactis copia eximiæ; ex quibus tanta conficitur caſei ſimul & butyri vis; vt nõ niſi qui oculis adfuerit, induci poſſit, vt credat. Præter hæc paſcua modici fructus ex hac terra redundant: ſupplet in hominibus illis ingenij acumen, vt præter præfatas inuentas artes: etiam in cælatura auri, argenti, æris primus Hollandus, ſeu Belga, malleo ſtyloque ſubſtrata pice cælare docuit, cum ante fuſili omnes ductu laminas in formas cogerent. In æris ſculptura, tenuiori, molliori, venuſtiori, vt calamorum in odium penicilli, ductu, quidquid nouè vſquam, quidquid antiquè vicere Hollandi. Artem etiam in eodem ſolo typographicam primus inuenit Hollandus. B De prodigioſo tormentario puluere diſputatio varia, ſed Hollãdum vere auctorem faciunt. Deniq; & nomen ab artium elegantia, & inuentoribus magnum Hollandiæ creuiſſe negare nemo poteſt. Acceſsere exinde illi mercimonia, vt arbitreris orbis potiorem partem in illam terram migraſſe: ita quidquid vterque Indus, Arabs, Tagus, Nilus, Tiberis, Danubius, Rhenus, Thameſis, Moſchus, Iber, Sequana diuite produxit ſinu, quidquid Oceano toto, Inſuliſque omnibus natum, firmaſſe in Hollandia videas: vt omnes orbis incolæ cum Sabæ Regina de Mechanicarum artium miraculis exclament lubentes: ſuperant famam, fidemque non magnæ terræ inuenta maxima.

Conſideratio. Accidet hoc idem regnis omnibus, ſi artium amatores Principes nacti fuerint. A Principis ergo munificentia res omnis pendet; dummodo vigilantiam & induſtriam addat prudentiæ comites, nec extra regnum patiatur fieri, quod in eo poteſt, nec efferri induſtriæ materiam, nec inferri à mutuatitia à ſe parata materia. Luſtremus exemplo Hiſpaniam, quæ diues eſt ſerico & lana; & tamen à remotis regnis laneas ſibi, & ſericas mutuatur veſtes, regnorum aliorum emolumento magno, damno ſuo non minimo permittit domi ſuæ nata efferri, vt maiore exinde pretio reuehat. Poterat ipſa Hiſpania ſemetipſam ſerici & panni textoribus ditare, è quibus regia creſcerent vectigalia, nec tanta Populorum ſolitudo regnum teneret: poterat deinde domi ſuæ parata ad alia regna ſubmittere, & vario lucro regnum ſuum cumulare: nunc fœcunditatem, felicitatemque ſuam vltro abijcit, crudamque byſſum, nobilemque lanam aliorum textrinis diuidendam emittit, & commodis ſe, opibuſque, quas benigna fundit tellus, nudat; vt alios etiam hoſtes locupletet. Miſerum ſanè, & fatuitatis quoddam genus te nudare, vt alium veſtias. Sed quatenus deſint, quibus textile illud opus credatur: non deſint tamen artifici ſua præmia & quædam etiam non noxiæ regno immunitates, & non deerunt vltro operam ſuam ſpondentes. Quod de Hiſpania dico, de reliquis regnis intelligo. Idem omnium iudicium eſto. C D

Qualiter Romani ad honores promoti? Cap. XXVIII.

QVoniam Veteres Romani in præmiatione ſolius propè ſemper Virtutis rationem habebant; vt is illis maior, illis carior, qui virtute præſtantior eſſet; nulla ibi diſcrimina nationum, nulla ſanguinis, ſolius virtu-

A virtutis erant. Et quamquam illi nobilitatem tuerentur: ita tamen, ſi natalium ſplendori mores reſponderent; nam ignaua nobilitate nihil turpius; nihil abominabilius eſt illis, qui ſola maiorum gloria magnos ſe expendunt, cum per ſocordiam, & luxum paternas opes exhauſerint, & inde præmia virtuti debita ſperant: cumque maiorum gloriam ſegnitie, & impuritate, maliſque artibus obtenebrauerint, fortium virorum munia depoſcunt: inani quodam faſtu, quidquid virtute ſua magnum eſt, calcantes: quaſi aliena virtute magni, propriaque viduati, præmijs donari debeant: nec vident miſeri, maiores ſe ſuos damnare, à quorum virtutibus nomen ſibi Nobilitatis mutuãtur: quoniam nobilitatem in poſteros illi non transmiſiſſent; niſi virtute partam illam habuiſſent: ac etiam Principes damnandi venirent, qui primi maiores ipſorum præmijs donarunt. Sanè ſi plebi, obſcuriſque olim hominibus aditus ad dignitates & maiora fuiſſet interclusus, nullam hodiè nobilitatem numeraremus. Et non omne quod nunc clarum eſt, aliquando in obſcuro iacuit? inueteraſcent noui quoque, & inter vetuſtatis exempla aliquando B erunt. Summo itaque iure priſci Romani negligebant & repellebant ab omni honore & publicis muneribus, qui generis claritatem factorum obſcuritate contaminauerant; ſed in omni genere magnos parare illis curæ erat; & è vicinis etiam remotiſque regnis primos quoſque virtutibus eliciebant.

Triplex igitur ordo in illo populo erat diſtinctus; nempè *Senatores*, *Equites*, qui in magiſtratu, imperijs, & conſilijs intendebant: & iſti capita Reipublicæ erant. Tertius ordo erat *Populus* ſeu Plebs, qui parebat & minora membra dicebantur: omnes in ſuo ordine egregios fuiſſe, nec quibus alia gens facilè compararetur.

Senatores propriè ad clauum ſedebant, quorum grauitas, ſapientia, & maieſtas expreſſa per Liuium lib. 9. his verbis: *Ex Regibus conſtare dixit, vnus veram eius ſpeciem cepiſſe*; is fuit Cyneas legatus Pyrrhi Regis, ingenio ſagax, qui cum Vrbem luſtraſſet atque etiam blandiloquentia & munificentia variè tentaſſet, ad Regem redijt, & interroganti, vt refert Florus lib. 1. C cap. 18. *Quid de hoſtium ſede ſentiret? Vrbem templum ſibi viſum, Senatum Regum eſſe conſeſſum, fatebatur*. Caſſiodorus de ſuo æuo inquit: *Vrbs ornata eximijs Senatoribus, beata tam nobilibus Populis*. Et ſi tunc quidem declinante Imperio ab illa præſtantia defeciſſe, & vt grande ædificium paulatim ſua mole mox ruiſſe, conſtaret. *Senatores.*

Erant autem in illo Senatu eximij Ciuium, Genere, Cenſu, Virtute. Nam hæc ſpectabant: nec temerè viles, aut ſordidos (etſi plebeios aliquando, quos magna virtus eueheret) inopes nunquam, & improbos rarò admittebant; aut ſi tales aliquando recepiſſent, non eos tenebant. Cenſores namque hunc Senatum legebant: atque ijdem per ſingula luſtra examinabant ac relegebant; & ſi quis loco eo indignus, aut ſi quid in priuata etiam vita turpe aut maculoſum notabant, etiam emouebant à Senatu. Fiebat autem id ſilentio, & ſine accuſatione, & abſque cognitione cauſæ apud Iudices; recitando dumtaxat in Senatu (quod publicè, & ſolemniter fiebat) & nomen illius prætereundo, quem motum Senatu vellent; ita cum in albo illo non D eſſet, nec in Senatu cenſebatur. Cauſa quidem ijs mouendi ſemper erat, & hanc ſubſignabant, & volentibus edebant: ſed certare de ea lite, nil opus erat; & iudicium à tam grauibus viris ſufficiebat, & approbatio habebatur: & ſi per affectum aliquando iudicaſſent (quod rarò eueniebat) alij Cenſores mox reponebant.

Numerus autem eorum, qui in Senatu eſſent electi; initio à Romulo centum erant; & Patres, ijdemque Senatores; vel à cura, vel ab ætate dicti. Poſtea ad trecentos creuere, & in libera Republica ſic manſere vſque ad Liuium Druſum. Is in Tribunatu, cum opes Senatus vellet extollere, eoſdem iudicijs etiam proponere; numerum auxit, & ad ſexcentos fecit. Man-

ſiſſe ita vſque ad Cæſarem, qui per bella Ciuilia non opes ſolum, ſed honores multis largiturus, amplificauit, vel etiam ad mille allegit. Diſplicuit id Auguſto, & magna cura, atque iterata recenſione purgauit: & denique ad modum veterem, ideſt ſexcentos, redegit: atque ex his plerique non ſolum conſilijs publicis ſemper adhibebantur; ſed etiam in prouincias ad imperia, aut exercitus mittebantur. Itaque Curia hæc velut promptuarium erat, è quo ſtatim Princeps caperet viros ad omnia ciuilia, aut militaria munia aptos. Et hoc aſpectu tenuerunt Senatum, grande vel vnicum fulcrum illius Principatus. Otho Imperator ipſe apud Tacitum 1. hiſt. inquit: *Quid? vos pulcherrimam hanc vrbem domibus, & tectis, & congeſtu lapidum ſtare creditis? muta iſta hæc & inania intercidere, ac reparari poſſunt: æternitas rerum & Pax gentium, & mea cum veſtra ſalus incolumitate Senatus ſeruatur.* Plurima de Senatu Elogia veritati conformia adducuntur à ſcribentibus, inter quos Cicero inquit; *Senatum principem ſalutis, publicæque mentis*. legimus in Ammiano de illo: *Aſylum mundi totius.* In Caſſiodoro: *Glorioſum Senatum, morumque lumina.* In Tacito dicitur: *Caput Imperij, & decora Prouinciarum omnium.* Fit mentio de Prouincijs, quoniam ditiſſimi, honeſtiſſimique earundem Ciuitate donabantur, equites fiebant, mox Senatores: & hoc inuentum ad Populos ſub vnum Imperium firmiter colligendos; vt ſcripſit Symmachus: *Pars melior humani generis Senatus.* Caſſiodorus: *Quidquid humani generis floris eſt, habere Curiam.* Et Panegyricus ſcriptor inquit: *Senſiſti Roma te tandem arcem omnium gentium, & terrarum eſſe Reginam; cum ex omnibus Prouincijs optimates viros Curiæ tuæ pignoraueris, vt Senatus dignitas non nomine, quam re eſſet illuſtrior; cum ex totius orbis flore conſtaret.* A B

Equites. Alter autem Ordo ab hoc diuerſus erat *Equitum*: qui & ipſi ab illis tribus notis probabantur. Nam de Genere, multi erant è Senatoribus, & Patribus orti: & certè Liberti, aut Libertini, nec ſi Cenſum haberent (niſi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Quod inferiore etiam æuo Alexander Imp. ſeruauit, de quo Lampridius: *Numquam libertinos in Equeſtrem locum redegit, aſſerens Senatorum ſeminarium Equeſtrem locum eſſe.* C Erant autem ex ingenuis multi, & ferè omnes, qui cenſum Equeſtrem haberent: is fuit *Quadringentorum*; ideſt decies mille ſcutorum. Igitur latus hic ordo & amplus; vt tunc opes pleriſque amplæ erant: & ideo quod ad Vitam ſpectabat, ſæpè coercendus, aut recidendus ille veniebat per Cenſores, cum ordines per luſtra ſingula recognoſcebant. Nam & hic quoque album, ſiue tabulæ erant, & recitabant: quique primus ex ijs nominatus erat, *Princeps Iuuentutis* dicebatur. Dicebatur *Iuuentutis*; non quod omnes Equites eſſent iuuenes; quoniam ex his viri plures, & ſenes erant: ſed cauſa & origo, quod olim prima Repub. pauci Equites, nec ferè niſi filij Senatorum. Creuit paulatim largiter numerus, & magnam Ciuitatis, aut Ciuium partem comprehendit; ſed nomen tamen Iuuenum manſit: vltra quod & iuuenes priſcis temporibus ad annum XLV. dicebantur.

At quoniam de Senatorum filijs mentio eſt habita: in hoc aduertendum, non illos omnes Senatorij, aut Senatores deueniſſe. Aliud namque Senatus, aliud Senatorius ordo. Ille certo numero ſtetit ſub Auguſto intra ſexcentos: at alter iſte Senatorius ordo latius patuit, & iuuenes quoque ac Senatorum filij, ſed & alij Equites in eum cooptati. Cenſebantur enim Senatorij, qui ius Lati claui à Principe impetraſſent: ideſt inſigne ipſum Senatorum: & in Senatum ij quidem veniebant, ſed ſententiæ ius non habebant. Inſtitutum enim Auguſti fuit, vt refert Suetonius: *Liberis Senatorum, quo celerius Reipublicæ aſſueſcerent, protinus à virili toga latum clauum induere, & Curiæ intereſſe permiſit.* Sed hoc ita reſtrictè in Senatorum filijs, vt inquit Dio lib. 59. poſtea Caligula etiam alijs quibuſdam Equitibus permiſit, ſed ſic vt ab ipſis peteretur: talis eſt Iulius Montanus apud Tacitum ibi; *Senatorij* D

ordinis,

A *ordinis, ſed qui nondum honorem capeſſiſſet.* Intelligit hos iuuenes, qui nondum propriè Senatores; ſed vt ita dicam, ſenaturiebant. Hi ſunt Illuſtres Equites, quos palam cum Senatoribus iungit, & coæquat Auguſtus, de quibus Tacitus inquit: *Auguſtus inter alia dominationis arcana, ſepoſuit Aegyptum; vetitis ingredi, niſi permiſſu, Senatoribus, aut Illuſtribus Equitibus Romanis.*

Equites erant in vario genere & diſcrimine diffuſi; nempè qui *Equo publico*; & hi tempore Halicarnaſſæi, ideſt, Auguſti ad quinque millia, aut ſupra, vt ipſe numerauit: erant quoq; Equites, qui in iudicibus; & iſti ſatis plures, vt ex Plinio refertur, ibi: *Iudicum non niſi quatuor Decurias fuiſſe primo, vixque ſingula millia in Decurijs, nondum prouincijs ad hoc munus admiſſis.* Cum & Caligula quintam Decuriam addidiſſet. Atque iſti Equites illi quos Perſeus Rex apud Liuium lib. 42. ita laudat & inſignit: *Equites enim illi, Principes iuuentutis; Equites ſeminarium Senatus; inde lectos in Patrum numerum; Conſules, inde Imperatores creant.*

B Supereſt Tertius Ordo Plebis, qui triplici conſtabat diſcrimine; nempè ex Ingenuis, Libertinis & Libertis: & in militia diſcrimen erat ab hoc genere; itemque à Cenſu, ſicut & in alijs munijs, quæ publicè ſubirent. Eiuſdem Plebis vita erat etiam Cenſuræ permiſſa, quam tamen neglexiſſe poſtea Imperatores conſtat; cum præcedentes duos ſuperiores ordines ſatis recognouiſſe ſupponerent.

Dignoſcebatur in occurſu hæc triplex ordinum diſtinctio, ab habitu potiſſimum: nam etſi toga communis omnium Ciuium veſtis eſſet; tamen diſcrimina alia ab alijs notis: vt ſolis Senatoribus, aut præfatis quaſi Senatoribus ius Lati claui geſtandi erat: quod non aliud quam velut Bullæ è purpura & capita clauorum intexta, aut inſerta. Equitibus autem Aurei annuli, qui hunc ordinem, vt Plinius ait, à Plebe diſtinguebant. Qui autem his duabus notis carebant, Plebs erant.

Hæc attigiſſe ſufficiat pro cognoſcenda qualitate honorum, & ordinum diſcrimine inter priſcos Romanos: qui quamuis etiam hæc iuxta Genus, &
C Cenſum aliquando dirigerent; potiſſimum tamen in ijs Virtutes reſpiciebant, pro earum magnitudine creſcebat magnitudo præmiorum: nec irremuneratam nec illaudatam vllo modo virtutem cuiuſpiam Romani patiebantur; vt etiam exteri in Ciuium numerum adſcripti communi cœli benignitate ſummum non rarò honoris apicem attingerent: vt etiam in præſens tempus in hac eadem noſtra Vrbe, non ſolum exteris, verum & incognitis penè viris; ſed ſola virtute illuſtribus, ad ſummum Romanæ Eccleſiæ Pontificatum aſcendere aditus pateſiat.

Hoc maximè rationi congruum; cum & ipſe Deus præmijs ſuos alliciat, & ditioribus factis opulentas ſponſiones exornet: ille namque docuit vaſtas inhabitare ſolitudines & extremam paupertatem pati: nemo vltronea ſuſciperet tormenta; cum in ſecures & ignes pueri puellæq; inuolarent: nemo diademata, & purpuram, & opes, & nobilitatem, & regium contemneret genus; & ſi tollerentur promiſſa cœlo præmia, neminem inueniremus continentiæ *Myſtica conſideratio.*
D amatorem: nec quiſpiam vnquam ſe monaſteriorum vinculis aſtringeret, & innatam animo libertatem compedibus arctaret; ſi repoſita cœlo præmia fuiſſent ablata. Eadem prorſus in humanis cogitemus: quis pro Regno, Regeq; ſanguinem ſparget irremunerandum? quis vitam ponet, ſi vulnerum, ſi fuſi ſanguinis, ſi vitæ præmia nulla ſint? Nullam ergo Princeps ſi florentem Rempublicam volet, virtutem ſine mercede tranſeat: dixit enim Orator: *Quis virtutem amplectitur ipſam, Præmia ſi deſint.* Vt nec facilè maleficium aliquod graue, & Reipublicæ nociturum impunitum abire ſinat: pœnis præmijſque regna firmantur: quibus ſublatis magnam omnium perturbationem ſequi neceſſe eſt.

Romani à ſceleribus excuſati. Cap. XXIX. A

QVamuis fraudulenti quidam ex Romanis, aut perfidi fuerint; quidam Raptores, aut Crudeles; Luxurioſi quidam; Cibis, & alijs illecebris carnis dediti: ea etenim eſt proſperitatis natura, vt diuitum præcordia ad libidinem emolliat, ad miſericordiam induret, Lucas cap. 16. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & byſſo, & epulabatur quotidiè ſplendidè: & erat quidam mendicus* (& infra) *cupiens ſaturari de micis, qui cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat*. Graue itaque fuit ſcelus claudere viſcera, ne benefaceret: quod proueniſſe ex ſuperbia, vel complacentia ſui, ex delicioſa vita, atq; ex omnium rerum abundantia; vt docuit Io. ep. 1. cap. 2. *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ*. B

Sed quamquam hæc omnia apud priſcos Romanos ſuperabundarent: nihilominus eorum quidam, aliqui fuerunt: nec Sol lucet ſine nube, ſine tonitru, ſine procella; ſed ſolum in ſuperis illis locis Deus liquido æthere ſerenum hoc habet, & ſeruat: cætera omnia inferiora miſcentur & turbant; vt ſi guttas aliquot aceti in magnum vas aquæ mittam, non ipſum corrumpam, ſed gratiam fortaſſe magis addam: ſic in magnis Imperijs magis ſentitur bonorum bonitas, ſi pauci interueniant acidi, aut amari. Cerialis apud Tacitum rebelles Gallos ſic mitigat: *Quomodo ſterilitatem, aut nimios imbres, & cætera naturæ mala; ſic luxum & auaritiam dominantium tolerate: vitia erunt donec homines; ſed neque hæc continua, & meliorum interuentu penſantur*. In illo amplo, diffuſo & opulento Romano Imperio peccandi magna materies, & illecebra erat; nec adſpicere debemus, ſi quæ in tanto & tam vberi agro malæ aliquæ, & nocentes herbæ naſcantur; & maximè, quæ procul ab Vrbe domina, & Senatu agerent prouinciarum Præſides, dum vix cerni, C aut noſci eorum vitia poterant. Præterea nec impunè & liberè peccarunt aliqui, qui ex præſcripto Senatus tulerunt pœnas; & qualeſcunque fuerint illæ, iam non ipſe Præſes, ſed Senatus potius accuſandus: nec iniuria eſt, ſi hoſtes hoſtium pœnas luant, maximè ad coercendas rebelliones, aut detectiones, talia quædam à modeſtiſſimis Regibus, aut Rebuſpublicis facta *ad Terrorem*, vt refert Polybius: ſiquidem prudentis Ducis & Medici exemplum miſcet dulcia amaris, & paucorum ſupplicio, dum reliquos in officio continet, perpetrati criminis obliuionem ſpondet: & niſi talia frangendæ pertinaciæ interdum vſurpentur, non facilè finis bellis & diſſidijs imponitur. Nec leges in hoc opitulantur; quæ vt inquit Tacitus: *Inualidum earum auxilium, quæ vi, ambitu, poſtremo pecunia turbantur*.

Luxus ciborum. Luxus Ciborum in menſis apud Romanos maximè efferbuit: ſed certè talis niſi poſt labentem Rempublicam; ideſt, Sullanum æuum; ſiquidem Auguſtus, qui Romam opibus & gaza Aegyptia repleuit, in ipſo Reipublicæ flore Cibariam hanc legem tulit: *Qua profeſtis diebus ducenti ſeſtertij; Kalendis, Idibus, & alijs quibuſdam feſtiuis trecenti; nuptijs autem & repotijs, milleni finiuntur*. Nempè (vt ſupponit Lipſius) ſcuta circiter quinque profeſtis; feſtis ſeptem cum dimidio; nuptijs vigintiquinque: indicium etenim erat ſobrij ſæculi, vbi tali præſcripto legum coerceretur expenſa cœnarum. D Sciendum eſt præterea non ſemper eſſe peccatum in re, ſed in cauſa, & fine: ſiquidem epulum ſumptuoſum, qui dederit gulæ, aut vanitatis cauſa, grauiter hic peccat; at ſi quis conſuetudini indulgens non cupidini; vt in Adijcialibus Epulis (quæ in aditu honoris dari ſolebant) minimè hic deliquit: quando & viri frugales in his multum impendebant, vt lex & conſuetudo requirebat.

A rebat. Audi Senecam contra luxuriam differentem: *Non in facto laus eſt, ſed in eo quemadmodum fiat. Quid eſt cœna ſumptuoſa flagitius, & Equeſtrem cenſum conſumente? Quid tam dignum Cenſoria nota; ſi quis, vt iſti ganeones loquuntur, ſibi hæc, & genio ſuo præſtet? & tricies tamen HS. adÿciales cænæ frugaliſſimis viris conſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt; ſin honori, reprehenſionem effugit.*

Diximus etiam Viros, Fœminaſque laſciuiſse in vſu veſtium. De fœminis, toleratus ab omnibus ille ſexus in nugis, quibus eſt deditus; non aptus ad ſeria. Sed in viris parum, aut nihil in veteri Republica: ſub Principibus veſtimentorum luxus cœpere, eiſdemque conniuentibus etiam permiſſus; vt infra etiam dicemus. *Luxus veſtium.*

Excelluerunt namque Romani circa mediocritatem, ſemper à prudentibus laudatam. Noluerunt contemni parſimonia, noluerunt profuſione rideri. Sapiens in medio conſiſtet: nam & nimia parſimonia auaritiã digito deſignat: quem vero auri ſitis tenet, aurum bibet, ſi propinaueris: obliuiſcitur ſui B ſuorumque quiſquis nimia ſiti exuritur. Magna quoque profuſio inſipientiam prodijt: ferè enim qui virtutibus, animorumque opibus deſtituuntur; ad externa decurrunt, vt ſapientiæ opinionem ab auro mutuentur, cum à virtutibus non poſſint. Moderatum ergo ſplendorem illi probarunt, qui nec auaritiam nec faſtum redoleret. *Mediocritas.*

Et hæc dicta ſufficiant contra Iniuſtitiam, Luxum, & alia vitia, quæ contra priſcos Romanos obijciuntur: quoniam vt inquit Liuius: *Nulla vnquam Reſpublica, nec maior nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam ſerò auaritia, luxuria immigrauerint; nec vbi tantus, & tamdiu paupertati & parſimoniæ honos fuerit.*

Sileant igitur, qui Romanum Imperium effrænes lingua calumniantur: quoniam vt inquit Tullius: *Virtutis comes inuidia, plerumque bonos ſectatur.* Facilius nihil quam contra quemlibet congerere maledicta. Et hæc in vindicandis Romanorum ſceleribus indicaſſe ſufficiat.

C Ethnicorum Romanorum virtutes agnouimus; & Iuſtitiam eorundem potiſſimum propugnauimus. Examinemus hic propius, & excutiamus conſcientias noſtras. Cognoſcamus nos, qui ſacro Chriſti baptiſmate illuminati ſumus, quoties praua voluntate noſtra Barabbam præferamus Chriſto: quoties cauſam non bonam bonæ, iniuſtam iuſtæ, impiam piæ: quotieſque in iudicando plus demus ſanguini, amicis, ſponſionibus, minis, ſperatis opibus, & honoribus, quam veritati: quotieſque hinc prouocante, & alliciente ad ſe Deo; inde carne, mundo, dæmone; his obſequimur, illo neglecto: quoties ad magnorum preces, ſperatoſque fauores adiudicamus reluctante iuſtitia rem diuiti, abiudicamus pauperi: quoties reum dimittimus; iniuſtam nimirum cauſam triumphare cogimus, & damnamus innocentem; iuſtam nimirum cauſam abiudicantes illi, qui illam fouebat; ſed quod deſtitueretur opibus, amicis, fautoribus, quorum aut potentia metuenda, aut fauor ſperandus; deſtituimus iuſtitiam, & quod iniuſtum, falſumque eſt, verum eſſe cogimus. Forſitan benè, ſi facta, dicta, cogitata noſtra certiore D non venirent aliquando diſcutienda examine: ſi non ab illo quem nihil etiam reconditiſſimarum cogitationum noſtrarum fugere poteſt, apud quem nulla eſt perſonarum acceptio; & in cuius oculis & ſententia ſceptra pariantur ligonibus, viliſſima lacerna purpuræ; nec quidquam apud illum ſpectatur in homine quam homo ipſe; caro inquam & ſanguis par omnibus, & æqua omnibus animarum cura. *Myſtica conſideratio.*

At quoniam Ethnicos Romanos, qui in tenebris ambulabant; & nondum Chriſto per baptiſma & Euangelium illuminatos iuſtitiam & alias Virtutes ſolo naturali lumine exercuiſſe iam vidimus. Nos autem hiſce temporibus Gratiæ, & Chriſti ſanguine redempti, cum eadem non ſectemur; cauendum

dum ne idem incidat, quod ab Hebræorum populo ad gentes eſt collatum in his verbis Eccleſiaſtici cap. 49. *Dederunt Regnum ſuum alijs, & gloriam ſuam alienigenæ genti*. Atque hinc illud de Hebræorum Populo Matth. 8. *Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob in Regno Cælorum; filij autem Regni eijcientur in tenebras exteriores.* Felices, qui ſpernentibus Iudæis Chriſtum Regem totis animis admiſerunt, & ſecuti ſunt, iuſtitiam, & cæteras ſectando virtutes; ſiquidem, vt ex libro Daniel cap. 3. *Regnum eius Regnum ſempiternum, & poteſtas eius in generationem, & generationem*. Quam prædictis commutabit ipſe Deus nulla habita ratione perſonæ, ſed meritorum tantum. Felices illi qui hæc cogitant, & incertum vitæ huius ſeriò factis, dictis, cogitationibuſque inuigilant: nihil illis natet in pectore, quam vnus Deus, vna veritas, iuſtitiæque ac virtutum omnium amor. A

Sub Romano Imperio felix vita & Chriſtiana Religio propagata. Cap. XXX. B

QVAM vtile fuerit Gentibus ſub tam magno illo Romanorum Imperio vixiſſe; fuit iam ab aliquibus controuerſum propter nimiam & aſperam illam ſeruitutem ſine vindice & domino quem appellarent. Sed importuna & inepta propoſitio; etenim plura & grauiora erant, quæ gentes illas abſoluere & alleuare poterant.

Ex pace ſecuritas.

In primis maximè perpendendum ſub magno tali Imperio pacem & quietem gentium vbique fuiſſe: nuſquam arma, hoſtis, nec prædo: arabant, ſerebant, metebant; conuiuia, coniugia inibant; liberos gignebant, educabant: omnia ſecurè & abſque rumore belli: nam ſi quod tale erat cum barbaris nempè, & longinquis; quod tuti limitibus, & præſidijs ſuis velut fabellam id audirent: pulchre Ariſtides: *Bella vero vix vnquam nunc creduntur extitiſſe, ac pro commentis habentur à pleriſque; quod ſi alicubi ad limites conflictus fuerit (vt in magno & immenſo Imperio facilè fit, ob Getarum inſaniam, vel Afrorum miſeriam, vel Rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis, boniſque ſuis neſcierunt vti) mox iſta tanquam fabulæ cum omni memoria euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ò Romani; & ſi militiam, bellumque habetis inter patria inſtituta.* Atque iterum eiuſdem veteris ſcriptoris in eam laudem: *Vniuerſus orbis ſub vobis, tanquam diem feſtum agitans, quos olim gerere ſolebat gladios depoſuit; ad conuiuia autem, & reliquam omnem lætitiam liberè ſe conuertit. Et aliæ quidem contentiones, aut certamina Vrbes reliquerunt; vnum omnes habet, vt earum quæque pulcherrima, & iucundiſſimo aſpectu appareat. Itaque omnia plena gymnaſijs, fontibus, ſiue aquæductibus, porticibus, templis, tabernis, ſcholis: vt aliquis verè dixerit, inclinantem & labantem mundum, reſtitutum à vobis eſſe. Nec Vrbes ſolum decore & ſplendore lucent; ſed tota adeo terra, inſtar horti, aut paradiſi conſpicitur exculta. Vt miſeratione planè digni videantur, ſi qui Imperio veſtro non ſubiacēt (quipauci tamen ſunt) vt qui tantis bonis careant.* Quæ omnia verè & floridè dicta vno ictu penetrat Taciti breuiloquium: *Quippe immota, aut modicè laceſſita Pax*. Quod ante Romanum Imperium longè differebat, vt pulchre aſſeruit Plutarchus: *Iſtud velut Anchoram fuiſſe fluctuanti mundo*. Quod etiam de Gallia Cerealis apud Tacitum: *Regna, bellaque per Gallias ſemper fuere, donec in noſtrum ius concederetis*. Hoc potens, validum, & vnicum Pacis caput hiſce noſtris turbulentis temporibus, ad Catholicæ C D

A licæ Religionis vnitatem, ad ſubditorum omnium vſum, & denique contra communem Turcarum hoſtem maxime neceſſarium fore arbitrarer.

Alterum ex hac Pace bonum reſultat ex communicatione hominum & rerum inter ſe: vijs vndique liberis, commercijſque: ſiquidem tuto Byzantium, Perſarum, & Indorum regiones videre tunc licebat per tot terras, & maria oculos, pedeſque ferendo. Viſere illic licebat magna aut nobilia illa oppida, clara, & inclyta ingenia; Athenas, Alexandriam, Rhodum; diſertos aut ſapientes ibi viros; denique ad alia terrarum ſe conferre diſciplinæ, aut animi cauſa. At mercatores quibus aliarum opum cupiditas, ij per maria omnia nauigabant, ij per terras circuibant etiam abſque prædonum, aut piratarum metu; itaque res longinquæ aduehebātur, ignotæ antea oſtendebantur, & totus orbis ea communione, quaſi vna Ciuitas fiebat. Artes etiam barbaris traditæ, aut inuectæ; ſicut etiam elegantia & cultus animorum. Vt etiam omnes linguis diuiſi vna Romana iungerentur, atque ea cum Imperio quaque verſum ſe propagaret. Plin. hæc merito attollit in Italia B dilaudanda lib.2.c.5. *Numine Deum electa, quæ cælum ipſum clarius faceret, ſparſa congregaret Imperia, rituſque molliret, & tot Populorum diſcordes, feraſque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Et idem de herbis & re medica loquens lib. 27. cap. 1. inquit: *Videmus alia aliunde, vltro citroque Romanæ ſaluti in toto orbe porari, immenſa Romanæ pacis maieſtate, non homines modo diuerſis in terris gentibuſque; verum etiam montes & excedentia in nubes iuga, partuſque eorum, & herbas quoque inuicem oſtentante.* Nec minus Strabo: *Romani multas gentes antea feras ob montes, aut locorum naturam aſperam, aut ob frigus aliamue cauſam, ſub Imperium aſſumentes, eas ipſas ex diſiunctis, & inſociabilibus, vna commercijs iunxerunt & pro agreſti vita, Ciuilem agere docuerunt.* Sed & Claudianus magnificè extollit.

Communicatio negotiorum.

Huius pacificis debemus moribus omnes,
C *Quod veluti patrijs regionibus vtitur hoſpes,*
Quod ſedem mutare licet; quod cernere Thulen,
Rurſus & horrendos quondam penetrare receſſus.
Quod bibimus paſſim Rhodanum, potamus Orontem,
Quod cuncti GENS VNA SVMVS.

Quibus nec maior poteſt eſſe voluptas, aut commoditas, nempè nullos homines benignius inter ſe viuere, quam Romanos: nec vllum Regem Romanis parem eſſe.

Huius felicis vitæ ſub Romano Imperio haud leue argumentum eſſe etiam poterit, quod Romana Reſpublica vitia hoſtium in gloriam exercitus ſui verterit: ac etiam politicos olim omnium gentium mores fuerit illa imitata; cum plures nouis inductis, iam tunc mutauerit: plures eorum difficultate deterrita abiecerit: plures alios oblita omnino ſit: hoc tamen retinuit & perpetuo ſeruauit, vt gentes mirabile dictu quos vna die tanquam hoſtes debellaret, eadem vt Ciues & filios in ſe arrogauerit: quoniam Fundator huius Vr- D bis Romulus fœdere Sabinorum etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc ciuitatem credidit oportere; cuius auctoritate, & exemplo nunquam deinde eſt intermiſſa largitio & communicatio Ciuitatis, vt ex omnibus generibus gentes vniuerſæ in Ciuitatem fuerint receptæ; adeo vt in hac Vrbe nihil offendere aut diſplicere valeat, quod Peregrinum ſonet vel oleat. Populo Romano iam à primordio inopi melius namque viſum eſt amicos, quam ſeruos quærere: ac tutius rati Romani volentibus, quam coactis imperare. Vbi omnis repentina atque ex virtute nobilitas ex exteris quoque atque Ciuitate donatis.

Libertas præterea animantium generi gratiſſima nuſquam ſimilis, vt in

hac

hac Vrbe fuit reperta: tum ingenuè agendi;tum liberrime loquendi: & quamquam aliæ nationes ſeruitutem pati poſſint, populo Romano fuit ſemper propria Libertas: hinc Tiberius Cæſar delatoribus reſpondere ſolitus, ex Tacito: *In libera Ciuitate, liberas eſſe oportere hominum linguas.* A

Tali libertate potiſſimum ipſa Vrbs poſt Reges eiectos potita eſt Bruto auctore, quorum ſeptem iam ab exordio regnauerant in ea; & hanc libertatem quamuis ſub Imperatoribus eadem Vrbs amiſerit, iterum in compedes coniecta; tamen Auguſtus Cæſar eandem reſtituere bis in animo habuit; at vero ne aliquis poſt ipſum eamdem occupaſſet, propterea abſtinuit: cogitauit hoc idem L. Septimius, cogitauit & Decius: ſub Probo autem Imp. omnia fuerunt quieta & tranquilla, cuius Imperio Oriens, Occidens, Meridies, Septemtrio, omneſque Orbis partes in totam ſecuritatem redactæ ſunt; vnde verè Probus appellatus, ex quo diſciplinam militarem multi apprehenderunt, vt ſcribit Vopiſcus.

Habet nunc Roma quod ſua ſponte gentes & nationes ſacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ ſubiectæ ſint; non vt olim armis coactæ, ſed vera & Catholica nunc Chriſti Religione adunatæ: Religio namque facit homines inter ſe concordes, & vnanimes; & nationes, quamtumuis efferas & barbaras, reddit mitiores: etenim ſi ab omnibus mortalibus vnum & idem coleretur Numen, haudquaquam inter eos eſſent tot ſuperſtitiones & diſcordiæ. Retinet adhuc Roma quamdam priſcæ Maieſtatis vmbram, vt gentes ex toto Orbe tanquam membra ad caput recurrant. In eamdemque Vrbem ex omni Europa confluentes noui opifices & aduenæ; vbi in communi patria ſedem elegerunt, domos ſibi quoquomodo comparant, & pro facultatibus ædificant. Habet præterea Roma manſuetiſſimum Chriſti Imperium, & eius Vicarium Pontificem Maximum, præcipuam in toto Orbe dignitatem per ſucceſſionem relictam à Piſcatore idiota & inermi, qui ſuperatis verbo & exemplo Regibus, extinctiſque gentium ſimulacris Imperium Orbis occupauit. Habetque Senatum Apoſtolicum, & venerandos Cardinales & Clerum: vbi arx & domicilium Chriſtianæ Religionis, & eius Reipublicæ caput: vbi ſedes Apoſtolica & curia Romana omnium præſtantiſſima. Nuſquam tanta ædificiorum laxitas: tanta rerum pompa, tot loca ſacra, tam ſolida peccatorum venia, tot Martyrum triumphi: quorum cruore aſperſa, conſecrata omnia habentur. B C

Propagatio chriſtianæ religionis ad incognitas regiones.

Sub Chriſto Principe quoniam totus Orbis patefactus eſt; arma Populi Romani, quæ antea ſolummodo peruenerant vſque ad Oceanum Occiduum, Septemtrionalem, & Meredianum: ab Oriente autem non peruenerunt vſque ad Indos. At vero Euangelicæ tubæ ſonus in omnem terram, & fines omnis terræ penetrauit; vt iam pridem Regius Propheta prædixerat: ac noſtra quidem, auorumque memoria in regiones longiſſimè diſſitas, & antea incognitas, Hiſpanorum nauigationibus Chriſti doctrina peruenit. Duæ namque vno propemodum eodemque tempore ex Hiſpania nauigationes magnis animis ſuſceptæ fuerunt: quæ non modo Romanorum, ſed cæterarum quoque omnium gentium rebus geſtis merito comparari vel fortaſſis anteponi poſſe videantur. Vnam Ferdinandus Caſtellæ Rex Catholicus, Occidentem verſus ad orbem nouum, & veteribus incognitum: alteram Emmanuel Luſitaniæ Rex Orientem verſus in Indiam inſtituit. D

Nauigatio Luſitanorum ad Orientem.

Luſitani vniuerſa Africa circumnauigata, luſtratiſque regionibus, quæ Aequatori Tropiciſque ſubiacent, primi in Indiam, & ad extrema Sinarum, Iaponumque regna Chriſti ſigna feliciter tranſuexerunt: atque in Africam quidem cæteris aperuit iter Ioannes eo nomine Primus Portugalliæ Rex.

Huius filius Henricus, primus Luſitanis longinquarum, peregrinarumque nauigationum auctor extitit; eiuſdemq; auſpicijs circa an. Chriſti 1420.

ad

A ad montem vſque *Leænam* peruentum eſt; Inſula quoque *Madera*, & aliæ vaſto in Oceano ſunt detectæ. Ioanne mortuo Alfonſus Quintus filius in regno ſucceſſit: quo regnante *Guinea* tota eſt luſtrata. Ioannes Secundus Alfonſi filius ſub annum Chriſti 1485. *Congi* regnum aperuit, & miſſa legatione honorifica cum tribus familiæ Dominicanæ ſodalibus, ipſum Regem eiuſque filium ad Chriſti ſacra traduxit. Eiuſdem æuo Aſtrolabium ad vſum nauticum cœpit accommodari, & promontorium *Bonæ Spei* exploratum eſt: quod illi nomen idem Rex indidit, quaſi aduentus augurio commotus; fore vt illo ſuperato aditus in Indiam mox pateret. Anno itaque 1493. Diaxius illud magno auſu ſuperauit.

Ioannes moriens cum regni patrimonio glorioſam nauigationis explorandæ, Imperijque propagandi curam Emanueli velut hæreditariam reliquit. Is claſſem Indicam primus cum inſtruxiſſet, eidemq; *Vaſcum Gamam* cum Imperio præfeciſſet; idem Vaſcus ex Europæis primus per Oceanum in Indiam
B vſque ad *Calecutum* anno 1497. penetrauit. Eiuſdem Regis auſpicijs *Goa* totius Indiæ metropolis anno 1511. in poteſtatem eſt redacta & Chriſtiana Religio longè lateque per Orientem propagata. Extant de Emanuelis Regis rebus annorum ſex & viginti ſpatio, domi foriſque geſtis libri 12. Hieronymi Oſorij, Siluenſis in Algarbijs Epiſcopi, vt de Ioanne Petro Maffæo, alijſque rerum Indicarum ſcriptoribus nihil dicam.

Tranſeo in Occidentem: verſus quem primus vaſtum Oceanum ingreſſus fuit *Chriſtophorus Columbus* Genuenſis, qui oblata varijs Regibus ac Principibus ad nouas terras quærendas opera, ſed ab omnibus (quod rem nimis difficilem, nec vllius fructus arbitrarentur) reiecta; profectus tandem ad Ferdinandum & Iſabellam Caſtellæ Reges, accepta ab ijſdem paucarum nauium claſſe, anno 1492. *Hiſpaniolam*, *Cubam*, aliaſque Orbis noui inſulas detexit. *Nauigatio à Rege Caſtellæ verſus Occidentem.*

Itinere ſic patefacto *Americus Veſpuccius* Florentinus anno 1497. idem iter verſus Orbem nouum ſuſcepit, tanta cum laude, vt terra ab ipſo dete-
C cta *America* nomen ſit adepta; & ſi Columbina potius à primo inuentore Columbo, quarta illa Orbis vniuerſi pars dicenda eſſe videatur.
Hinc dum inter Luſitanos in Orientem & Caſtellanos in Occidentem, pomœria ſuorum Regum proferre nitentes, orta eſſet contentio; ne alteri alteris eſſent impedimento: Orbis ille nouus Alexandri Sexti Pontificis Maximi auctoritate, in duas veluti partes eſt diſtributus ſcriptis legibus, ac conditionibus, vt quidquid inſtituta nauigatione ab Athlantici maris inſulis, quæ Heſperides nuncupantur, Orientem verſus reperirentur, Luſitanorum eſſet; quidquid verſus Occidentem cederet Caſtellanis.

Subſecutus deinde *Ferdinandus Magellanus* natione Luſitanus, cum ab Emanuele Rege ſuo ob operam, quam illi nauarat, non rectè compenſatam, ad Carolum Quintnm defeciſſet, eiuſque auſpicijs anno 1520. *Fretum Magellanicum*, ab ipſo primo luſtratore ſic dictum, traiecit, & vaſtiſſimo maris Pacifici tractu ſuperato, in conſpectu ferè Moluccarum inſularum
D prælio contra barbaros cæſus: ſocijs ſuis præter Aſiæ, Africæque littora in Hiſpaniam reuectis, cauſam dedit gloriandi (quod à nemine mortalium antea tentatum fuerat) terræ globum ab ſe circumnauigatum fuiſſe.

Annis proximè inſequentibus duo potiſſimum Orbis noui imperia *Mexicanum* Ferdinandus Corteſius, & *Peruanum* Franciſcus Pizarus eiuſdem Caroli Quinti auſpicijs ſubegerunt, & Chriſtianam Religionem per vaſtiſſimas illas Regiones inſulaſque adiectas latiſſimè propagarunt. Adeo quidem vt in ſola India Occidentali à Caſtellanis detecta, ſex hodie Archiepiſcopatus: Epiſcopatus autem illis ſuffraganei, opimeque dotati circiter quadraginta numerentur: præter Canonicos ac etiam Religiones Dominicanorum, Franciſcanorum, Auguſtinianorum, Patrum Societatis Ieſu, aliorumque Ordinum

Monaſteria penè innumerabilia, præter Accademias & Gymnaſia in oppidis celebrioribus ob iuuentutis bonum, atque adeo rei Chriſtianæ incrementum feliciter conſtituta; vt latè refert Miræus Bruxellenſis in ſua Politica Eccleſiaſtica lib. 4. A

Hæc de Regionibus, quarum apud veteres nulla fuerat iam ante notitia, earumque aditus à mercatoribus primum indicatus: & inde Chriſti fides in illis patribus patefacta: quamuis memorabiliores illi, ſi eos ad luſtrandas ignotas illas oras, genteſque primum impuliſſet Romanæ Religionis Chriſtianæ propagandæ zelus, non autem mercaturæ auiditas, lucri ſitis, ac vana dominandi gloria.

Euangelium ante Columbū in Occidentalibus Indijs.

Lubet modo in hoc themate curioſè indagare. Vtrum ante patefactas Occidentales Indias à Columbo; fuerit ne in regionibus illis vnquam Chriſti Euangelium prædicatum? Stephanus Salazar Diſcurſu 16. in ſymbolum Apoſtolorum c. 3. refert: Quemdam Indianum terræ Colollæ, virum bonis moribus præditum; hunc aſſeruiſſe in antiquis Mexici Annalibus fuiſſe relatum, B Hominem quempiam albi coloris ab ignotis regionibus in Mexicum adueniſſe; ibique nouam doctrinam & religionem prædicaſſe, ac ſimul nouos ritus & cærimonias docuiſſe; nec non idola ad terram proſternere feciſſe; vt propterea fuerit iſte ab Indiæ incolis occiſus; ſupra cuius monumentum Incolæ Mexici magnificum & ſumptuoſum templum inde extruxere.

Refertur quoque in vrbe Cuzchi primaria Regni Perù, Hiſpanos in eiuſdem ingreſſu aureum ſimulacrum reperijſſe, & hunc barbatum; de quo loci incolæ referebant traditionem fuiſſe pluribus iam ante ſæculis illud ſcalptum; illudque imaginem fuiſſe hominis cuiuſdam, qui in regiones illas eo habitu repræſentato aduenerat, & illuc miraculoſè abſque vllo nauigio illum fuiſſe delatum ſed ſolo pallio ſupra aquas maris expanſo adnauigaſſe: referebant de homine iſto, doctrinam quamdam docuiſſe, æui diurnitate ab omnium memoria deperditam: illumque vaticinaſſe ſæculis futuris è remotis regionibus homines albos aduenturos, qui vi armorum ea loca ſubiugarent, eamdemque doctrinam & religionem, quam prædicauerat ipſe illos propalaturos & diſſeminaturos; vt propterea maxime Peruani ſimulacrum illud vna cum alijs loci idolis venerarentur. C

In inſula Cozumelæ præterea propè Iucatam, referunt conſueſcere Incolas vna cum proprijs Idolis ſanctiſſimam Crucem adorare: & in Prouincia Ciappæ nobiliores & primarij ex antiqua referunt traditione cognitionem ſe habere myſterij ſanctiſſimæ Trinitatis; Incarnationis Verbi, Paſſionis, Reſurrectionis & Aſcenſionis Chriſti ad Cælum. Attenditur quoque verbum *Meſcicho*, quod eſt nomen primariæ ciuitatis in Occidentalibus Indijs, verbum Hebræorum eſſe: quoniam in pſalm. 2. dum dicitur *Aduerſus Dominum, & aduerſus Chriſtum eius*. In Hebræo idem ſonat, *Aduerſus Meſcicho*. Mirum quoque referunt de altiſſimo monte *Metztitlan*; hoc eſt mons Lunæ nuncupato: in cuius latere montis etiam hodie antiquam Crucem in lapide ſcalptam apparere, albis, & cæruleis lapillis ornatam; quam Salazar prædictus ſæpius ſe vidiſſe teſtatur viuis coloribus quaſi recenter expreſſam; nec D non pluribus antecedentibus ſæculis à temporum iniurijs benè ſeruatam: præterea eorundem locorum incolas ſolitos etiam capillos incidere & tonſurari, vt etiam hodie Monachi coronam deferunt circa caput. Scribit etiam Franciſcus Gomara tom. primo de India cap. 53. in Inſula Acazamil propè Iucatam, & in diſtrictu etiā Iucatæ, quando illuc aduenerunt Hiſpani, plurimas Cruces ligneas, & æreas ſupra ſepulcra fuiſſe repertas; vt inde indicium ſumerent à tempore inuaſæ Hiſpaniæ per Mauros: aliquos Hiſpanos ne inſeruire coegerunt inimicis, ſe mari tradidiſſe, & à ventorum impetu in eas regiones tranſlatos. Idem auctor cap. 121. refert ſolitos Peruanos capita eorundem Idolorum ornare mitra & baculo in manu inſtar Epiſcoporum

rum

A rum noſtrorum; de quo ritu Incolæ ignorabant originem. Huiuſmodi Idola ex India cum mitra, baculo, & habitu ferè Epiſcoporum, pictis & aurata ex pretioſa terra quæ dicitur vulgo *Porcellana*, plura in meo Muſæo hodiè aſſeruantur.

Pater Ioſeph Acoſta, qui pluribus annis in Occidentalibus Indijs moratus eſt lib. 5. ſuæ hiſtoriæ cap. 27. ſcribit, Peruanos ſolitos erigere tria ſimulacra, quorum vnum nominabant Patrem ſolis; alterum Filium ſolis; tertium Fratrem ſolis. Vlterius venerabantur Idolum ab ipſis nominatum *Tangatanga*, quod Trinum in vno, & Vnum in Trino dicebant. Idem auctor præterea lib. 5. capite 23. refert de quodam exemplo ſeù imitatione auguſtiſſimi Euchariſtiæ Sacramenti: & cap. 24. De quadam proceſſione, vt mos Chriſtianorum eſt Corporis Chriſti; & cap. 25. de more Pœnitentiarum illorum, & Confeſſionibus peccatorum: de Aqua benedicta, Baptiſmo, Matrimonio, Indulgentijs & Iubileis de quibus loquitur cap. 26. Referunt etiam earundem Occidentalium Indiarum Scriptores, habuiſſe illos populos Noetici vniuerſalis Diluuij ſcientiam, credidiſſe animarum immortalitatẽ; præmia B & ſupplicia æterna poſt mortem, nec non ſeparata eiſdem loca iuxta merita ſeù demerita dum vixerint; oraſſe eoſdem, ac obtuliſſe ſacrificia pro Defunctis; habuiſſe eoſdem domos ſeù ſeceſſus tanquam monaſteria maſculorum & fœminarum; ieiuniorum vſum; Feſtorum dierum obſeruantiam; & alios ſimiles ritus Chriſtianæ Eccleſiæ. Pater Emanuel Nobrega Soc. Ieſu in ſua epiſtola ſcripta è Braſili Doctori Nauarro anno 1549. à ciuitate ſancti Saluatoris inquit, traditionem in his locis fuiſſe ibidem moraſſe ſanctum Thomam Apoſtolum; ac etiam Braſilis incolas oſtendere in quadam rupe veſtigia pedum eiuſdem Apoſtoli, quæ idem Pater Nobrega in epiſt. ſcripta an. 1552. ſe vidiſſe teſtatur. De his & plurimis ſimilibus alijs videat Lector librum Patris Acoſta, citatum ac etiam Thomam Bozium de ſignis Eccleſiæ libro 5. capite 12. Quibus clare dignoſcitur etiam ante aduentum Columbi in Occidentales Indias fuiſſe in regionibus illis ſacroſanctum Chriſti Euangelium prædicatum.

C Non ſolum à Chriſto nato ante aduentum Columbi in Occidentales Indias, prædicatum ibi fuit Euangelium; verum a priſcis temporibus regiones illæ pluribus patefactæ: & de Carthaginenſibus præcipuè refert Ariſtoteles in lib. de Mirabilibus Auſcultationibus n. 82. hæc verba. *Extra columnas Herculis aiunt in mari à Carthaginenſibus inſulam fertilem deſertamq; inuentam vt quæ tam ſyluarum copia quam fluminibus nauigationi idoneis abundet, cum reliquis fructibus floreat vehementer, diſtans à continente plurium dierum itinere in qua cum Carthaginenſes quidam ob ſoli fertilitatem connubia agitare, ac habitare cœpiſſent; ferunt Præſides Carthaginis, ne quis deinceps inſulam ingrederetur, pœna capitis interdixiſſe, incolaſque eieciſſe, ne coitione (ſi habitari iſtic pergerent) facta, Inſulæ principatum conſequerentur, & Carthaginenſes ea felicitatis parte priuarent.* Hæc Ariſtoteles. De hoc mirando ſucceſſu quatenus notitiam habuerit Seneca Poeta, non illi difficile fuit, vaticinari de futura patefactione harum Occidentalium Indiarum, vt in ſua Tragœdia titulo Medea D per vnum ex choris refert his verbis.

Occidentales Indiæ etiam ante Chriſtum natũ patefactæ.

——— Venient annis
Secula ſeris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphuſque nouos
Detegat Orbes; nec ſit terris
Vltima Thule.

Quod vaticinium adimpletum felici nauigatione Columbi in Occidentales Indias, qui de prædictis forſan inſtructus; ſpatio dierum triginta trium menſis Octobris anno 1492. ab Inſulis Canarijs, primam Inſulam agno-

uit, *Guanahani* ab incolis illius nuncupatam. A

Hac & alijs ſubſecutis nauigationibus aurum & aliæ pretioſæ merces in Europa accumulatæ; & inæſtimabili beneficio Gentilitatis patefactus ingreſſus Concionatoribus Euangelicis, & Chriſti ouile ſummopere auctum. De Columbo autem & ſocijs decantari iure poteſt, ſicut de primo, qui auſus eſt ſe tradere mari, vt inquit Seneca in citato Choro Medeæ.

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terraſque ſuas poſt terga videns,
Animam leuibus credidit auris,
Dubioque ſecans æquora curſu,
potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ, mortiſque vias
Nimium gracili limite ducto.

Nec prætereundum in hoc argumento: ſingulari Dei prouidetía, ac bonitate factum, vt Catholicam Religionem Romanam cum impij Nouatores B Europæi ſuis ſedibus pellere inciperent; Orbis noui incolæ & alio ſole calentes Antipodes tunc eam benignè exciperent, auideque amplecterentur. Eidem diuinæ benignitati Abaſſinorum, Maronitarum, Aſsyriorum, Chaldæorum, Babyloniorum, aliarumq; nationum Orientalium ad Eccleſiæ communionem eo ferè tempore felix reditus, quo Septentrionalis Europæ tractus (à quo pandetur omne malum) ab eadem turpiter defecit.

Ex quatuor igitur orbis partibus; ſicut Europa excedit Aſiam, Africam, & Orbem nouum, non quidem magnitudine, ſed Religione Chriſtiana, Regnorum potentia, incolarum virtute, ac moribus, Vrbium frequentia, rerum omnium abundantia, ac cæleſtique temperie multis partibus.

Ita inter Europæ Regiones omnium nobiliſſima eſt Italia: olim Imperatorum, nunc orbis vniuerſi Pontificum ſedes: olim Romanis paruit vniuerſa, nunc in varias Dynaſtias eſt diſcerpta. Inter eos, ſub quorum ditione noſtro eſt æuo, principem locum obtinet Pontifex Romanus; Potentiſſimus ibidem Rex Catholicus, qui præter Ducatum Mediolanenſem, poſſidet Regnum Neapolitanum, Siciliam inſuper ac Sardiniam, inſulas regio pariter nomine; item Duces Pedemontanus, Etruſcus, Mantuanus, Mutinenſis, & Parmenſis; Reſpublicæ item liberæ Veneta, Genuenſis, & Lucenſis. C

Cæterum in Italia principatum habet ROMA, terrarum Domina, Vrbium Regina, Orbis compendium (vt eam Pælemon Sophiſta apud Athenæum ac Galenum appellat) quæ pro dignitate laudari non poteſt; ſicuti de Carthagine C. Criſpus ait: *Silere de ea præſtat, quam pauca dicere*. Arx enim eſt omnium gentium, theatrum ingeniorum, domicilium virtutis, Imperij, dgnitatis ac fortunæ; patria legum, omniumque hominum, & (quod olim Athenæ Atticæ) diſciplinarum fons, Sacerdotij, & Iuſtitiæ; Religionis denique caput ac norma eſt: fremant licet omnes Hæretici, qui Vrbem *Aeternam* extinctam funditus, vt veritatis ſedem, cuperent.

Romanam porrò Eccleſiam à Petro & Paulo Apoſtolorum principibus fundatam Irenæus lib. Aduerſus Hæreſes cap.3. diſertè prædicat. Cui illud D Tertulliani lib.4 contra Marcionem conſonat: *Romanis Euangelium Petrus & Paulus ſanguine quoque ſuo ſignatum reliquerunt*. Scio non deeſſe ex Nouatoribus, qui Petrum Romæ fuiſſe negent: ſed præter Irenæum & Tertullianum, illis oppono Lactantium hominem Africanum, & Prudentium Hiſpanici generis virum militarem: quos corrumpere Pontifices illius ætatis, valde ab ijs remoti, minimè potuerunt. Prior ex ijs Conſtantino Magno carus, acceptuſque fuit: poſterior Theodoſio imperante floruit, & Petri martyrium verſibus deſcripſit. Oppono item Dorotheum Tyrenſem Epiſcopum, Petrum Alexandrinum, Maximum Taurinenſem & alios, quos recenſere

A ceñſere non eſt huius inſtituti. Gratianus certè, Valentinianus, & Theodoſius Cæſares Petrum Romæ fuiſſe publica lege teſtantur, ad Populum Conſtantinopolitanum, vt in Cod. tit. de ſumma Trinit. & fide Catholic. his verbis: *Cunctos populos, quos clementiæ noſtræ regit Imperium, ſub tali volumus Religione verſari, quam D. Petrum Apoſtolum tradidiſſe Romanis Religio vſque adhuc inſinuata declarat, quamque Pontificem Damaſum ſequi claret, & Petrum Alexandrinum Epiſcopum virum Apoſtolicæ ſanctitatis*. Eamdem quoque ſententiam Hieronymus in Fidei ſuæ expoſitione ad Damaſum inquit: *Petri fidem & ſedem tenes*. Et de fundatione Romanæ Eccleſiæ per Apoſtolos Petrum & Paulum, ſanctus Leo Papa in ſerm. I. in Natali dictorum Apoſtolorum: de quibus ſic inquit: *Iſti ſunt, qui te (*nempe Romam*) ad hanc gloriam prouexerunt; vt gens ſancta, populus electus, Ciuitas ſacerdotalis & regia per ſacram Beati Petri ſedem, caput Orbis effecta, latius præſideres religione diuina, quam dominatione terrena*.

B Cæterum vt omnium orbis Chriſtiani Eccleſiarum caput eſt *Romana*, ſic omnium Patriarcharum, atque Epiſcoporum Princeps eſt ROMANVS PONTIFEX: de cuius auctoritate plura qui volet, Theologos & Canoniſtas conſulat. Pontifici Maximo in Romana Eccleſia proximi ſunt CARDINALES, qui vnde dicti, & quando cœperint, docet Panuinus lib. de Cardinalibus; vt ego quoque plura retuli in libro De Veteribus Chriſtianorum Ritibus cap. 82. Inter Cardinales ſex hodie ſunt Cardinales Epiſcopi, nempe Oſtienſis, Portuenſis, Sabinus, Præneſtinus, Tuſculanus, & Albanus, ex his Oſtienſis habet vſum Pallij & Romanum Pontificem conſecrare ſolet. Sunt præterea in Eccleſia Archiepiſcopi & Epiſcopi ſubordinati: quorum Elenchum per totum Chriſtianum Orbem diſpoſuit Miræus in lib. Politiæ Eccleſiaſticæ: ac etiam nuper de Italiæ Epiſcopis, rebuſque ab ijs præclare geſtis ad noſtram vſque ætatem, ac etiam de Eccleſiarum origine, Vrbium conditione, & Principum donationibus eruditiſſime & copioſè ſcripſit D. Ferdinandus Vghellius Florentinus Abbas ſanctorum Vincentij, & Anaſtaſij ad Aquas Saluias, Ordinis Ciſtercienſium, & ſacræ Indicis Congregationis Conſultor, cui antiquitatum, & eruditionum noſtri æui ſtudioſi plurimum debent; & à me magno honore dignus æſtimatus. C

Hæc omnia excelſa in priſca iam triumphanti ROMA: ac etiam modo diſpoſita in militanti Romana Eccleſia, donec occurramus omnes ad cæleſtem & perpetuam in patria Gloriæ fruitionem.

Quare Roma, ſeu aliæ Vrbes floris ſui maturitatem aſſecutæ, raro maius ſumant augumentum? Cap. XXXI.

D COgnitis cauſis quare Romana Vrbs tantum excreuerit: indaganda modo venit altera curioſa quæſtio: quid cauſæ ſit; quod Vrbs certam potentiæ metam aſſecuta, non altius fuerit progreſſa, maiorique Ciuium numero non accreuerit? In omnes caſus ſatis eſt documenti ipſa Roma, quæ teſte Dionyſio Halicarnaſſæo; cum primum à Romulo conderetur 3300. viris bellicoſis conſtabat, atque intra triginta ſeptem illos annos, quibus Romulus regnauit, ita excreuit Ciuium numerus; vt adhuc eo viuo quadraginta millia ſeptem virorum bellicoſorum Romæ numerarentur. Centum & ſeptem annis poſt obitum Romuli, regnante Seruio Tullio Roman. Rege; Ciuium qui arma ferre poterant, octuaginta millia Romæ numerarentur. Tandem creſcens Vrbis potentia ad quadringenties quinquagies millia peruenit.

Quare

Quare autem Romana incunabula cum ad tam immenſam potentiam excre- A uerint; multitudinem autem illam rarò tranſcenderint? Quod quidem de alijs pluribus Italiæ ciuitatibus Venetijs, Mediolano, &c. quæri eadem prorſus ratione poteſt; quippè quæ & ipſæ ante annos quadringentos tanta ciuium multitudine, quanta hodie conſtiterunt.

Sunt qui peſtem, bella, annonæ caritatem, aliaque accuſent. At certè friuola hæc querela. Quælibet hominum ætas ſenſit graſſantem peſtem: plures olim in prælijs excidere quam nunc; quando aperto Marte veteres tunc confligebant, vbi tribus horis maior expirantium erat numerus, quam aliquot annis iam nunc hoſtis obtruncat. Hodie aperto Marte nunquam ferè pugnatur. Muri hodie loco clypeorum obiectantur, intra quos deliteſcitur, è quorum angulis plerique inſidiosè conficiuntur. Annonæ & caritas; tam ſanus quam infectus aer ſemper fuit: mundo ſuæ ſemper fuerunt rerum viciſſitudines: quod cum ex hiſtoriarum monumentis ſatis conſtet, longius non progrediar.

Adferunt huc nonnulli Dei immotam voluntatem, fatalemque ordinatio- B nem, cur auctæ vrbes, vt ab initio, hodiè non itidem augeantur. Verum hoc nemini dubium: quoniam illa ſunt media quibus vſa diuina prouidentia, pauca multiplicat & auget; aucta vero intra certas metas cohibet, vlterius vt progredi non queant: in gubernando tamen naturæ curſu cauſas ſecundas non reijcit.

Pro quæſtionis ſolutione, ita reſponſioni ſatisfaciam; vt non tam ad ciuitates, quæ numero Ciuium non amplius augentur, ſed etiam ad vniuerſum hoc mundi theatrum applicari hæc reſponſio poſſit. Multitudinem ciuitatis aut à virtute generatiua, aut à nutritiua proficiſci. Virtus generatiua vſque huc ſui ſimilis; aut ſaltem ita comparata, qualis fuit ante tria millia annorum. Æquè enim homines vitam protrahunt præſenti tempore & ad ſuſcipiendam prolem modo apti ſunt, atq; tempore Dauidis, Moyſis, vt habemus in pſal. 89. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta annis: ſi autem in potentatibus,* (ideſt robuſtioribus) *octoginta annis & amplius, eorum labor & dolor.* C

Quando igitur virtus generatiua non obſtaret, tunc vrbium incrementa eſſent infinita; poſtquam vero in infinitum non augentur, neceſſe eſt fateri rem omnem imputandam inopiæ alimentorum, ſeù nutritiuæ virtuti.

Ex inopia Alimentorum non augentur ciuitates.

Alimenta aut ex noſtra tellure aut peregrina petuntur: omniſque vrbis incrementa victualibus aliunde inuectis iuuantur. Vt autem obtineamus frumentum ex longè remotis terris nobis aduehi, eſt vt virtus attractiua tantarum ſit virium, quæ vincant ſalebras & aſperitates regionum, vallium profunditates, impetus torrentium, pericula maris, inſidias piratarum, inſtabililitatem ventorum, magnitudinem ſumptuum, incommoditates viarum, inuidiam vicinorum, inimicitias hoſtium, tempus vecturæ, annonæ caritatem in ijs locis vnde merces aſportantur, diffidia nationum, diſparitatem religionis, &c. Hæc omnia pariter cum incremento, & decremento vrbis accreſcunt, & decreſcunt: donec eò deueniant potentiæ, vt humanæ inui- D diæ, & odio nullus amplius detur locus?

Quis enim vnquam perſuaſerit mercatori, vt frumenta ex India Romam mittat: aut vt Romanus ea inde expectet? Fac autem vtrimque mitti & expectari, quis in regionibus illis pollicebitur lætos & vberrimos frugum prouentus, populorum amicitias, & pacem? commeatus & itinera tuta? Aut quo pacto Romam inuehentur frumenta illæſis aurigis, aut baiulis ne labori ſuccumbant, & ſine fortunarum diſpendio eant.

Vel vnicũ de his impedimẽtis ſufficit ad diſijciendũ vrbium ciues externo auxilio deſtitutos; tot vero & tantis incommoditatibus immerſos, etiã diſpergendum. Vel vnica caritas famis, bellique violentia, impedimenta negotiationum, aliaque ſat virium habent ad commouendos ciues, vt velut hirundines

nes

A nes aduentante hyeme aliò ſe recipiant. Ordinaria ciuitatum magnitudo conſiſtit in his terminis, quibus vix contentæ eſſe poſſunt. Omnis vero ciuitas, quæ alimenta aliundè per prædictas incommoditates contrahit, diu durare nequit. Sic enim affectus eſt quiſque, vt omnes opportunitates, quæ obuiæ patent, diligentiſſimè captet.

Accedit huc, quod vrbes maiores caritatibus facilius ſubiaceant, quam minores; quod pluribus alimentis egent. Grauius enim peſtis illis immorari ſolet, quia lues illa vrbes hominibus pluribus abundantes vehementiore cõtagio afficit, quam pagos vbi minor eſt hominum frequentia. A magnis vrbibus nihil illorum abeſt, quæ ſupra recenſuimus; cum quoque pluribus indigeant, quæ ex ſe mutuari nequeunt. Hinc effectum eſt vt quamuis eadem vis generandæ prolis; & in primis Romæ auſpicijs, & in eiuſdem flore permanſerit in ciuibus; nihilominus vt quaſi pede fixo vis illa ſubſtiterit, ſatis difficile fuit; quia virtus nutritiua altius aſcendere nequiuit. Subſequentibus temporibus, cum victualia magis magiſque deficerent, aut nulla iuncta ſunt B matrimonia, aut quando iuncta ſint, liberi tamen egeſtate preſſi, animo ab educanda prole abiecto, ex patria meliorem fortunam periclitaturi migrarunt. Huic malo Romani vt tempeſtiuè occurrerent, colonias deduxerunt; vt quaſi plantæ alibi tranſlate latior illis anſa præberetur ad commodiorem vitæ ſuſtentationem.

Sic quoque genus humanum certum numerum attingit; vnquam cancellos quibus ſe ipſum quaſi circumdedit, tranſgreſſum. Abierunt ſupra tria millia annorum; cum non minor atque nunc eſt in mundo viueret hominum copia. Fructus enim terræ non ſufficiunt pluribus alendis. In Meſopotamia primũ genus humanum augeſcere cœpit: inde progreſſu temporis in omnes terræ fines eſt diffuſum. Tandem repleta continente Inſulæ habitare cœptæ: donec tandem multis vertentibus annis etiam illas regiones, quas hodie Nouum mundum appellant, occuparunt.

In Guinea adeo pauperes, & egeni plerique viuunt, vt ſuos filios admo- C dum vili pretio Mauris vendat in Barbariam adducturis: aut Luſitanis vendunt in nouas Inſulas adducendos, aut Caſtilianis in nouas inſulas ablegandos. Idem quoque accidit in Perù, cuius incolæ liberos ſuos nullo ferè pretio vendunt proximo cuique obuio. Ad hanc calamitatem cogit egeſtas, quæ ferè impoſſibilem reddit ſobolis educationem. Tartari & Arabes ex ſolo raptu viuunt. Naſaceni & Cafri planè feri in Aetiopia, ſimiliter ex raptu vitam ducunt, naufragos deprędantes: id quod ſępius experti ſunt Luſitani.

Neque obſcurum cuiquam puto, Gallos, Teutones, Gothos, Vngaros, Tartaros, alioſque populos, cum patria anguſtior eſſet, quam vt omnes caperet, & aleret; haud ſemel in exteras regiones eiectis incolis migraſſe. Hinc intra aliquot ſæcula tot mutationes paſſim in Europa atque Aſia, quarum regiones atque vrbes aduentitia gens pulſis primis colonis occupauit. Ratio in promptu eſt: aut enim nimiam incolarum multitudinem patria non ferebat; aut melioris vitæ alibi ducendæ deſiderio illi tenebantur.

Inde etiam ex paupertatis miſeria ſubortæ prædationes, & latrocinia: D inde etiam ex ditionis incapacitate tot contentiones & controuerſiæ finium herciſcundorum: limites, foſſæ, ſepes, maceriæ, &c. quibus prædia circumdamus, cuſtodes vuarum & frugum, fores ædium, ſeræ, & peſſuli, canes appoſiti, ſatis arguunt mundi anguſtiam, quæ tenuius neceſſaria ſuppeditat, minuſque deſideria explet. Quid commemorem cruenta arma, in quæ inuicẽ procumbimus? quid ſæua, & diuturna bella omnia proruentia? quid commeatus, munitiones, præſidia, expeditiones, quid muros?

Neque hæc ſolum malorum ſcaturigo omnia continet. Accedunt enim præterea ſoli ſterilitates, annonæ caritates, occultæ & peſtiferæ cœli influentiæ, morbi contagioſi, peſtis, terræmotus, inundationes maris, aliarumque

aqua-

aquarum, & innumera alia. An non his omnibus & ſingulis ſatis efficax vis ineſt euertendi vrbes, transferendi regna, nunc hos nunc illos incolas eijciendi? Quæ cum ita ſint, nemo eſt, qui iam non videt cauſam, quare Vrbs noſtra Roma, & humani generis originalis ſtatus hodie ſubſiſtat, nec vlterius dilatetur: quoniam habitus & natura ſitus illius non amplius ferre nec propagare valet. A

Quare autem noſtris hiſce temporibus hæc noſtra Vrbs Roma ad tot centena hominum millia iterum non accreſcat, vt iam tum ſub primis Imperatoribus permanſerunt? Et facilis in hoc ſolutio: ſiquidem priſci illi Romani toti ferè orbi tunc dominabantur; & vndique ad Vrbem omnia ad victum tantæ multitudinis neceſſaria confluebant; quorum Imperium cum iam defecerit, & diminuta etiam ad Vrbem commercia eorum, quæ ad victum ſunt neceſſaria: nec mirum defecerint etiam illa centena hominum millia, nec amplius accreſcere valeant.

Imperia vbi ad ſummum peruenerunt non augentur amplius.

Quod ex alimentorum inopia, ſeu alio educationis defectu proceſſerit, vt hæc noſtra Vrbs, ſeù alia Orbis pars in maiorem hominum copiam non augeatur iam vidimus. Quibus non piget alteram adnectere cauſam; vt Imperia, vbi ad ſumma cacumina peruenerunt, rurſus deorſum ferantur, promptiſſima cauſa eſt. Hoc namque naturale habent omnia viuentia corpora, vt ſupra conſtitutum terminum amplius tranſcendere non valeant; hoc idem teſtatur Philoſophus lib. 4. de Generat. animal. cap. 4. *Perficiendi cuiuſque animalis certa eſt magnitudo, tum ad maius, tum ad minus, quem terminum non ſupergrediuntur, vt vel maiora vel minora euadant.* Et idem libro 1. Phyſic. cap. 4. inquit: *Quod impoſſibile eſt carnem, aut os, aut aliquid aliud, quantumque magnitudine, aut in maius aut in minus.* Cum vero Reſpublica non aliud ſit quam corpus ex corporibus pluribus conſtitutum ad benè viuendum, certam propterea dimenſionem ad eius conſeruationem neceſſariam reſpexit Liuius Decad. prima lib. 1. ibi. *Donec ad ea tempora peruenerunt, vt magnitudine propria laborarent.* Quos certos terminos Vrbs Roma egreſſa, facilè in Regum Imperium eſt deuoluta: quod benè Tacitus intellexit in perſona Galbæ hiſt. 1. *Si immenſum Imperij corpus ſtare, ac librari ſine Rectore poſſet, dignus eram, à quo Reſpublica inciperet.* Immenſum ſiquidem Imperiũ libertatem ferre non poterat: & quamuis magna poſſidere exoptandum videatur, non propterea id ſemper, & omnibus corporibus bonum eſt: inde Auguſtus ex Tacito Ann. lib. 1. *Addideratque conſilium coercendi intra terminos Imperium.* Id etiam demonſtratur in ſtatua Danielis c. 2. quæ Imperiorum, quæ à Deo comminuta & conſumpta ſunt, eſt typus apud interpretes: cuius pedes ex limo terræ dum caput aureum vix aſſumpſerunt: abſciſſus eſt lapis de monte, percuſſit ſtatuam in pedibus, comminuit teſtam & ferrum, & æs, & argentum, & aurum; quia ſapientia & fortitudo Dei ſunt, & ipſe mutat tempora & ætates, transfert Regna atque conſtituit, vt dict. cap. 7. cum ex Philoſopho in aſcenſu & deſcenſu mundi circuitus conſiſtit: cuius humana potentia ex Iob. 14. *Fugit velut vmbra, & numquam in eodem ſtatu permanet.* Et in pſalm. 72. *Deieciſti eos dum alleuarentur.* Vnde D. Gregor. lib. 17. Moral. in ea verba Iob cap. 5. *Omnis caro fænum*, inquit: *Carnalis gloria dum nitet cadit; dum apud ſe extollitur, repentino intercepta fine terminatur. Sic namque aurarum flatu in altum ſtipula rapitur, ſed caſu concito ad ima reuocatur. Sic ad nubila fumus extollitur, ſed repente in nihilum tumeſcendo diſſipatur. Sic ab infimis nebula deſcendendo ſe erigit; ſed exortus hanc ſolis radius, ac ſi non fuerit, abſtergit. Sic ſpumoſæ aquarum bullæ inchoantibus fluuijs excitatæ, ab intimis certatim prodeunt, ſed eo celerius diruptæ depereunt, quo inflatæ citius extenduntur. Cumque excreſcunt vt appareant, creſcendo peragunt ne ſubſiſtant.* B C D

Quanta enim virium potentiæque Imperio eſt acceſſio, tanta virtutis dimi-

mi-

A minutio ſuccedit: & quo regnorum opes ſunt accumulatiores, tanto minor virtutis cultura. Sub Auguſto Cæſare in ſummo gradu potentiæ & authoritatis Romana politia ſtabat: ſed ſub Tiberio voluptates virtutem premere, idque in dies magis magiſque ſub Caligula, alijſque cœperunt. Fortitudine ſua Veſpaſianus rem Romanam ferè reſtituerat, quam Domitianus vitijs ſuis denuo protriuit. Nec minor erat virtus Traiani, qui Rempublicam ad priſtinum ſtatum quaſi poſtliminio reducebat: ſed retro ſtatim ſublapſa fertur, vſque dum planè ſubuerſa fuit.

Quamuis autem ſæpius deinde inſtauratum Romanum Imperium aliquandiu conſeruaretur, peregrinæ tamen illud virtuti, non domeſticæ fert acceptum. Etenim Imperator Traianus Hiſpania: Antoninus Pius Gallia: Septimius Seuerus Africa: Alexander Mammæa: Claudius Dardania: Aurelianus Myſia: Paulus Smyrnia: Galerius Dacia: Conſtantinus Coſtantini Magni F. Dardania: Theodoſius poſtea inſtaurator Imperij vocatus, Hiſpania
B oriundi erant. Idem in Duces exteros quoſdam, quorum virtus & fortitudo non minus nota eſt, conuenit. Ex quibus facile eſt videre Romanorum fortitudinem voluptatibus primo labefactatam, adeo tandem inciſam eſſe, vt abſque auxilio aliunde accerſito ſubſiſtere, nedum ex ſe vires reſumere haud potuerit.

Tametſi verò Barbarorum, exterorumque opera Romanis ſæpè prodeſſet, labaſcere tamen & conuelli in dies viſa eſt, ab eo tempore quando priuatum quiſque ſpectare emolumentum, & non etiam publicum in rebus gerendis cœpit: vt alibi prolixius retuli.

Neque vero hoc mirum: Imperium enim internis deſtitutum viribus, exiguum tempus inuidis & hoſtibus reluctari poteſt: Imperium Hiſpaniæ inteſtina clade attritum intra triginta menſes in Maurorum poteſtatem deuenit. Conſtantinopolitanum eodem morbo laborans intra paucos annos crudeliſſimam Turcæ dominationem ſenſit. Quæ peſtes diſſidiorum, luxuum, aliorumq; vitiorum cum in Imperio Romano in ſui ſublimitate aliquando viguerint;
C ex his primum à libertate in Regum poteſtatem; dein vero dum totius ferè Orbis dominium teneret, ab exteris & Barbaris Nationibus ſubactum, deuaſtatum, & quaſi attritum illud fuerit: adeo verum eſt illud Galeni axioma, dum loquitur de optima corporis ſymmetria: *Neque in melius verti, neque diu ſiſtere valet: neceſſe eſt, vt in deterius dilabatur.*

Altius prouectus ſum Romani Imperij, & noſtræ Vrbis cunctarum vrbium compendium, maieſtatem, & ſublimitatem enarrans; adeo vt robore & Ciuium numero quidquid vbique regnorum eſt, eadem Vrbs vicerit.

Sed quamuis contra ipſam omnium Barbarorum Europæ, Africæ, Aſiæq; vires & ferrum deprædando, & dauaſtando inſanierint. Quis credet certare tamen etiam nunc ipſam Vrbem cum florentiſſimis & æterna pace fruentibus regnis & Imperijs poſſe? ita vt ſi quis illius maieſtatem, & ſplendorem modo intueatur; nulla ferè vnquam ſenſiſſe arma, nullaque vidiſſe vix credet?
D & quod magis forſan mirandum nil ferè amœnitatum diminuerit: atque hoc poſt tot ſanguinum flumina; & Gothorum, Oſtrogothorum, Vandalorum, & Longobardorum, & aliorum Barbarorum incurſiones & vaſtationes.

Nec aliunde hæc Romanis contigiſſe, quam recta ipſorum mente, & optimis moribus ac inſtitutis in eorundem Republica firmatis; (de quibus etiam in ſequenti libro ſecundo dicemus) vt propterea ex ipſis Imperium iam fundatum tamdiu permanſiſſe, & adhuc latius præſidere, religione diuina quam dominatione terrena illud videamus.

De Romæ, Romanique Imperij felicitate talia delibaſſe ſufficiant; ſicut enim Ethnici Scriptores erga priſcam illius potentiã ad adulationem proni

AETERNVM fore Imperium & Vrbem dixerunt : certiùs autem, & indubitanter CHRISTVS Redemptor noſter de Catholica Romana Eccleſia teſtatus eſt; ex quo ſupra firmam Petram ſit illa fundata; vt contra illam non ſint portæ Inferi præualituræ ; ac etiam vſque ad mundi finem ſit eadem permanſura. A

FINIS PRIMÆ PARTIS.

PARS

A

PARS SECVNDA.

VRbis & Romani Imperij exordium, progreſſum, ſublimitatem; necnon declinationem & iterum reſtaurationem eorundem perſtrinximus: quibus moribus & inſtitutis Romana maieſtas tam potens deuenerit, modo indagabimus. Hic quoque profana iungemus ſacris, & ſacra profanis; & paſsim externorum ope noſtris lucubrationibus lucem feremus; vt nexu profana reddantur ſacra, ſacra fiant illuſtriora. Apoſtolus namque cum Gentilium produxiſſet ſententiam, Eccleſiaſticam eo ipſo redditam dixit ſanctus Hieronymus in epiſtola, quam ad Demetriadam ſcripſit, ait enim: *Matronarum maritis à ſæculo ſeruientium, tibi conſortia declinentur*: & infra: *Venenatæ ſunt huiuſmodi confabulationes: ſuper quarum damnatione SECVLAREM VERSVM aſſumens Apoſtolus, FECIT ECCLESIASTICVM. Corrumpunt mores bonos confabulationes malæ.* Hoc exemplo nos quoque à Gentilibus ſumimus, vt quæ noſtra profana ſunt, ad ſacra transferamus. Et primo de Romanorum Triumphis plura cognoſcemus.

B

De Triumphis Romanorum. Cap. I.

C QVoniam res nulla adeo virtutem excitat, quam ſpes ipſa præmij, quod eſt honor; hinc mos vbique omnium penè gentium fuit, vt bellicæ gloriæ memoriam illæ ad poſteros tranſmitterent; inde arma hoſtibus direpta domi ad poſtes affigebant, aut templis è tholo ſuſpendebant, arcus, trophæa, aras, ſtatuas erigebant; necnon triumphos ducebant: cuius veſtigia in ære, & marmore defixa litteriſue, ac monumentis prodita in omnem conſequentis temporis ætatem perdurarent. Nam & in hiſtoria ſacra Regum lib. 1. cap. 21. Enſis Goliath pallio inuolutus apud Abimelech ſacerdotem Deo conſecratus & valuis affixus eſt. Hinc etiam Virg. Aeneid. lib. 7.

Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.

Silius lib. 6.

Affixi clypei, curruſque & ſpicula nota,
D *Aedibus in paruis, magni monumenta triumphi.*

In Arcubus maximè priſcorum Imperatorum memoria ſeruabatur: ſiquidem cum in ijs ſpolia hoſtibus direpta, trophæa, oppida capta, hoſtium arma, captiuorum greges, res ab Imperatoribus geſtæ exculperentur. Claudian. lib. 3. Stilicon. *De arcu triumphali.*

Indutoſque arcus ſpolijs, æquataque templa Nubibus.

Idem Panegyr. 4.

Aeraque veſtitis numeroſa puppe columnis,
——— *ſpolijſque micantes*
Innumeros arcus.

Iuuenal. Satyr. 10. A

Summo triſtis captiuus in arcu.

Prudent. lib. 2. in Symmach.

Fruſtra igitur currus ſummo miramur in arcu
Quadrijugos, ſtanteſque duces in curribus altis,
Sub pedibuſque ducum captiuos poplite flexo
Ad iuga depreſſos, manibuſque in terga retortis.
Et ſuſpenſa graui telorum fragmina trunco.

Romæ in arcu Titi marmoreo exculptus adhuc apparet Imperator in curru ſedens ab alata victoria coronatur: currui præfertur Arca fœderis inter Iudaica ſpolia. Altera parte Tabulæ Moſaycæ, Menſa aurea, Candelabrum aureum, & varia templi Moſayci vaſa. In quibuſdam arcubus expreſſæ pugnæ nauales & terreſtres cum varijs machinis bellicis & armis, quod in arcu Septimij videre eſt ad radices Capitolij. In arcu Magni Conſtantini exculptum eſt bellum in Maxentium, cui etiam iacenti Conſtantinus equo admiſſo inſultans minatur. B

Trophæa. Trophæa ex ſpolijs cæſorum hoſtium fiebant. Conſtruebantur è lapide, marmore, trunco arboris, ære. Pauſanias in Atticis: *Lapidem parium ducebant ad ponendum trophæum.* Cicero 2. de Finibus: *Thebani æneum in finibus ſtatuerunt trophæum.* Veteres arborum truncis vſi. 10. Aeneid.

Exuuiaſque viri tua pinus habebit.

Claud. lib. 1. in Ruffin.

Et hoſtiles ſuſpendit in arbore criſtas.

Et ad ſepulcra fortium trophæum appoſitum, Virg. 11. Aeneid.

Ingentem quercum, deciſis vndique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti Ducis exuuias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumque locis. C

Prudentius lib. 2. in Symmachum.

Vis decorare tuum ditiſſima Roma Senatum?
Suſpende exuuias armis, & ſanguine captas,
Congere cæſorum victrix diademata Regum.

Præſeferebant Trophæa ſpeciem quandam Crucis, vt docet Cyprianus in Symbolum, & Octauius in Minutio: *Trophæa veſtra victricia non tantum ſimplicis Crucis faciem, verum & affixi imitantur.* Et Iuſtinus in Apolog. 2. *Signa veſtra militaria figuræ huius Crucis poteſtatem declarant: ipſa enim Trophæa, per quæ progreſſus veſtri vbique fiunt, Imperij, & poteſtatis huius, quæ in Cruce eſt, ſigna oſtendunt.* Interdum columnæ, aræ, & turres pro trophæis fuere. Quod Herodotus de Seſoſtri lib. 2. *Antiquiores columnæ ſtatuis, qualis C. Menio victis Latinis, C. Duilio Pœnis in foro poſita eſt.* De Ariſ. Tullius l. 15. ad familiares: *In Amano monte aræ ſunt Alexandri.* Tertull. de Pallio: *Poſt trinas Pompeij aras.* De Turribus Florus lib. 3. cap. 2. inquit: *Victis Allobrogibus Domitius Aenobarbus, & Fabius Maximus ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus trophæa.* D

Triumphus. Triumphum ab exultatione dictum eſſe vult Iſidorus. Zoneras vero & alij quaſi quod plebs, equites, ſenatus ter Io triumphe canerent. Tibull. lib. 2. Eleg. 5.

Ipſe gerens laurum, lauro diuictus agreſti,
Miles io magna voce triumphe canam.

Ouid. lib. 4. Triſtium eleg. 2.

——— *Ioque*
Miles, io magna voce triumphe canet.

Idem

A Idem eleg. 2. Amor.

Vulgus io magna voce triumphe canet.

Bacchus primus omnium India ſubacta triumphum duxiſſe dicitur, Diodor. Siculus lib.4. Plinius lib. 8. cap. 56. Aegypti Rex Seſoſtris triumphi ſpeciem quamdam exhibuit, qui è victis Regibus ſorte ſingulos ad currum iūgebat, Plinius lib. 33. cap 3. & dum templa & vrbes inibat, quatuor Reges ſubiugabat, Diodorus lib. 2. de Alexandri triumpho Babylonem ineunte victo Dario, Q. Curtius lib. 5. & aliis plurimis omiſſis Heraclius victor è Perſide, venerabilem Chriſti Domini Crucem è Perſide referens, triumphum duxit, refert Zoneras, ac etiam Cedrenus ſic inquit: *Cum acclamationibus & plauſu exceptus ſplendidè à Senatu & Populo. Crux in curru cælo aureo tecta præibat: ſequebatur ipſe laurum tenens: Populus Vrbis cum Imperatore Conſtantino Heraclij filio, & Patriarcha Sergio oleæ ramos manibus geſtantes & lampades, Heraclium exceperunt, & Deo gratias, hymnoſque canentes in Regiam deduxerunt.* *Apud quos triū. phus in vſu?*

B Romæ primum triumphi auctorem Romulum fuiſſe conſtat. Is enim Acrone occiſo, exercitu victore reducto, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens, in Capitolium aſcendit; ibique ea cum ad quercum Paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cum dono deſignauit, templo Iouis fines, cognomenq; addidit Deo Feretrio; legēdus ea de re Liuius l. 1. Plutarch. his verbis: *Quercum excidit proceram, & trophæi more formauit, ſingulaque Acronis arma ordine circumſtruxit: ipſe autem veſte ſuccinctus, caput comatum laurea coronauit.* Hoc initium triumphi fuit humile ſine curru, ſine equo, ſpeciem verius trophæi, quam triumphi. Iterum Romulum triumphaſſe Veijs captis ſcribit Dionyſ. lib. 2.

Romulus auctoritate Regia quamquam ſibi triumphum primum adornauerit: deinde Senatus, aut Populi decreto, vel vtriuſque conſenſu opus fuit. Ipſa etiam ornamenta triumphalia ſub Imperatoribus S.C. data. Tacitus in Agricola inquit: *Igitur triumphalia ornamenta, & illuſtris ſtatuæ honorem, & quicquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata decerni Agri-* C *colæ in Senatu iubet Domitianus.* Veſpaſiano & Tito à Senatu decretus triumphus, Ioſeph. lib. 7. c. 16. olim auctoritas Senatus neceſſaria fuit, Liuius lib. 3. Tum primum ſine auctoritate Senatus populi iuſſu triumphatum eſt à M. Valerio & Horatio. Zoneras tom. 2. Tribuni vt plurimum petentibus triumphum aduerſabantur. Liuius lib. 38. & Salluſtius, Plutarchus, & Valerius lib. 5. capit. 4. *A quo triūphus decretus?*

Non propter ſolam victoriam decretus eſt triumphus, ſed ſolum ei qui Imperium auxit, aut quinque hoſtium millia interemit. Valerius Max. lib. 2. cap. 3. Pro aucto Imperio non pro recuperatis, quæ Populi Romani fuiſſent, triumphus decernitur. Scipioni ob recuperatas Hiſpanias triumphus non datus. Ammianus Marc. lib. 16. exagitat triumphum Conſtantij, quod eius idonea cauſa nulla fuerit. L. Marius & M. Cato Trib. Pleb. tulerunt legem, qua Imperatoribus minatur pœna, qui hoſtium occiſorum in prælio, aut amiſſorum Ciuium falſum numerum litteris Senatu auſi eſſent referre. Valer. D Max. dicto cap. 3. *Quibus de cauſis decretus triū phus?*

Triumphi petendi ius tantum habuerunt Conſules & Prætores, qui ſuis auſpicijs bellum gererent. Plutarch. in Pompeio, quod non modo in maiori Triumpho, ſed & in ouatione ſeruatum. Liuius lib. 26. Scipio tamen maior, & Pompeius ſine magiſtratu re geſta triumpharunt, Lentulus etiam ouauit, Cicero: *Quid tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at Pompeius triumphauit.* Liuius lib. 28. *Nemo, qui ſine Magiſtratu rem geſſit, ad eam diem triumphauit: Pompeius 24. annos natus adhuc eques Romanus, quod nemini contigerat, ex Africa triumphauit.* Prætores triumphaſſe nemo eſt, qui dubitet, Liuius lib. 49. Prætores triumphaſſe ex Hiſpania ſcribit. Capta *Quibus decretus.*

autem & oppreſſa ab Imperatoribus Republica pro eorum libidine decreti A triumphi. Sueton. in Auguſt. cap.38. *Nec parcior in bellica virtute honoranda, ſuper 30. ducibus iuſtos triumphos, & aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curauit.* Apud Valer. Max. lib.4. *Summa moderatio C. Claudij Neronis fuit, qui cum Liuij Salinatoris in opprimendo Aſdrubale gloriæ particeps fuiſſet; tamen eum triumphantem equo ſequi, quam triumpho, quem ei Senatus æque decreuerat, vti maluit; quare ſine curru triumphauit.*

Vbi petitus triũphus.

Triumphum petentes extra Vrbem morari ſoliti, Liuius lib.42. *Ad ædem Bellonæ Senatus ei datus eſt, poſtulatoque fruſtra triumpho; in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt ſine publica auctoritate fieret, triumphauit.* Dionyſ. lib.11. *Ipſi Imperatores in Campo Martio caſtra metabantur, & à Populo apparatum, ſumptuſque in triumpho accipiebant.* Et infra: *Apparatus omnis in ſuburbijs fuit: neque interim in Vrbem inibant Imperatores; quod & nomine Imperatoris, & iure triumphi exciderent, qui Vrbem ingreſſi eſſent.*

De ouatione.

Duo genera triumphorum fuere: maior qui propriè Triumphus, & minor B qui Ouatio, quem Dionyſ. lib.6. *Peditum triumphum*, à clamore ò ò dictum, vt putat Feſtus. Poſthumio Tuberto omnium primo decreta ouatio, qui pedes pompam victoriæ duxit, narrante Plinio lib.15. c.29. Ita & Maſſurius Sabinus apud Gellium lib.5. capit.6. Poſtea equis ouantes ingreſſi ſunt. Sueton. tamen Tiberium cum curru vectum ſcribit lib.3. cap.9. ibi: *Triumphalibus ornamentis honoratus, nouo nec antea cuiquam genere honoris tributo:* Caſſiodor. ad pſalm. 19. *Duo apud antiquos erant genera triumphorum, vnum maius in curribus, quod laureatum dicebatur; aliud minus in equis, quod ouatio nuncupabatur.* Symmach. lib.10. ep.22. *Vt ouantes equorum dorſa geſtarent; vt triumphantes currus inueheret.*

De donis militaribus.

De Imperatore cum per Vrbem in Capitolium curru inueheretur, refert Zoneras: *Triumphali habitu ornatus, armillis ſumptis, laurea redimitus, & ramum dextera tenens, populum conuocabat; & militibus publicè, quibuſdam etiam ſeorſim laudatis, pecuniam donabant, & ornamenta, armillas, haſtas ſine ferro, & coronas alijs aureas, alijs argenteas, expreſſo in ijs nomine, & fa-* C *cinore viri.* Liuius lib.39. *Fuluius multos eo die priuſquam in Vrbem inueheretur in Circo Flaminio, Præfectos, Equites, Centuriones Romanos, ſocioſque donis militaribus donauit: militibus ex præda 25. denarios diuiſit, duplex Centurioni, triplex Equiti.* & idem lib.40. *Q. Fuluius Flaccus Celtiberis victis, militibus de præda quinquagenos denarios dedit, duplex Centurionibus, triplex equiti, tantundem ſocijs Latini nominis, & ſtipendium omnibus duplex.* Et idem de P. Aemilio lib.45. *Pediti in ſingulos dati centeni æris, duplex Centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuiſſe credunt, ſi aut non refragati honori eius fuiſſent, aut benignè hac ipſa ſumma nunciata acclamaſſent.* Dona, quibus donati erant milites in triumpho & ludis præferebant. Liuius lib.39. de Triumpho Manlij: *Multi omnium ordinum donati militaribus donis, currum ſecuti ſunt.* & idem lib.10. *Pedites, Equites inſignes donis tranſiere, ac tranſuecti ſunt: multæ ciuicæ Coronæ, Vallares, & Murales conſpectæ.* Milites etiam prædicta dona in larario aſſeruabant tanquam ornamenta generis, vt Magiſtratus ornamenta magiſtratuum, quos geſſerant. Cicero Philip 3. *Inſignia,* D *& ornamenta generis, nominis, honoris.* & idem in Catilinam: *In animis ergo noſtris omnes triumphos noſtros, ornamenta omnia honoris, monumenta gloriæ, inſignia condi volo.*

De coronis.

De Coronis militaribus ſingulare eſt illud, quod refert Zoneras in Camillo ibi, coronas Imperator alijs aureas, alijs dabat argenteas. Si quis enim primum mœnia hoſtium inſcendiſſet, coronæ muri forma impreſſa: ſi oppidum, aut caſtellum expugnaſſet, eius imago inſculpta: ſi nauali prælio vicerat, nauis: ſi equo, eqni aut alicuius rei equeſtris: qui ciuem è pugna, obſidione, alioue periculo ſeruarat, maxima laude, tum vero querna corona,

quæ

A quæ aureis & argēteis dignior fuit, & honoratior, donatus eſt. Hæc Zoneras. Voluit Gellius Muralem quaſi quibuſdā muri pinnis decoratam. Feſtus Vallarem aureo vallo diſtinctam, Triumphalem rebus ab Imperatore geſtis exculptam, Roſtratam aureo roſtro ornatam volunt. Quamquam Coronæ aliquot frondeæ, gramineæ, laureæ, quernæ fuerunt, in quibus illæ imagines excudi non potuerunt. Dionyſ. lib. 6. de P. Valerio Conſule. De corona Graminea inquit Plinius lib. 16. cap. 4. nullam fuiſſe illa nobiliorem: *Gemmatæ, aureæ, vallares, murales, ciuicæ, triumphales poſt hanc fuere.* Graminea nulli niſi ab vniuerſo exercitu ſeruato decreta; cæteras Imperatores dedere, hanc ſolum miles Imperatori: eadem vocatur Obſidionalis. Myrtea corona vtebantur Imperatores, qui ouantes Vrbem introibant. Ouandi autem, & non triumphandi cauſa eſt, cum aut bella non ritè indicta, neque cum iuſto hoſte geſta ſunt, vt ſeruorum, piratarumque, aut deditione repentè facta, incruentaque victoria obuenit. Cui facilitati aptam eſſe Veneris frondem crediderunt; quod non Martius ſed quaſi Venerius quidam triumphus fo-
B ret. Hanc Myrteam coronam M. Craſſus cum bello fugitiuorum confecto ouans rediret, inſolenter eſt aſpernatus; Quintus Conſ. per gratiam faciundum curauit, vt lauro non myrto coronaretur. Cicero orat. in Piſonem. Gellius lib. 5. cap. 6. Plinius lib. 15. cap. 29.

Lauream ab Apolline eſſe docet Aelianus lib. 3. cap. 1. Sacra ſemper habita, cuius ramum tenere ſoliti, qui Deorum laudes canunt, Heſychius. Id cauſæ fuit, cur laurea triumphis amica, ianitrix Cæſarum, Pontificumque. Plinius lib. 15. cap. 30. Hæc eadem Imperium portendere viſa; quod in Alexandro Seuero factum, quo naſcente domi laurus iuxta Perſici arborem nata eſt, quam intra annum vicit, refert Lampridius. Hæc ſuffimentum cædis hoſtium & purgatio. Plutarch. in Marcello inquit: *Qui triumphant, vt in luſtrationibus exercitus ſolent, arma viroſque coronantes, &c.* Ex illa arbore coronam ſibi pangebant Imperatores, aut ſuebant, qui mos à Romulo profectus, vt Dionyſ. & Plutarch. volunt, hinc Tacitus lib. 1. Annal. *Vt aſſequi nomen Im-* *De laurea corona.*
C *peratorium, & deportare lauream poſſet.*

Laureæ olim fuere triumphantium coronæ, poſtea prælatæ ſunt aureæ, vt Gellius lib. 5. cap. 6. Ita enim aureæ eſſe cœperunt, vt laureis locum ſuum non ademerint: quemadmodum enim in triumpho milites laureati fuerunt, vt participes triumphi eſſent; & tamen vallares, murales, nauales, aureas aut ipſi geſſerunt aut præferri ſibi curarunt: ita & Imperatores laurea redimiti, & aurea corona ornati, Liuius lib. 10. *Tunica palmata, corona triumphalis laureaque.* In ea inſculptæ erant res ab eo geſtæ, ſicuti in muralibus aureæ pinnæ, in roſtratis aureum roſtrum, in vallaribus ex auro vallum erat expreſſum. Ingentem fuiſſe oportet hanc coronam, quæ vix ab homine feriato & forti ferri poſſet, Iuuenal. Satyr. 10. *De corona triũphali.*

——— Magnæque coronæ
Tantum orbem, quanto ceruix non ſufficit vna.
Quippe tenet ſudans hanc publicus, & ſibi Conſul
Ne placeat, curru ſeruus portatur eodem.

D Interim ſeruus is, qui à tergo coronam auream portabat, ſuggerebat triumphanti, Reſpice poſt te; Hominem memento te. Tertull. in Apolog. *Hominem ſe eſſe triumphans in illo ſublimiſſimo curru admonetur: ſuggeritur enim ei à tergo, Reſpice poſt te; Hominem memento te.*

Habitus triumphantis deſcribitur à Iuuenal. Satyr. 10. *De habitu triũphantis.*

In tunica Iouis, & pictæ ſerrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ. ———
Da nunc & volucrem ſceptro, quæ ſurgit eburno,
Illinc cornicines, niueoſque ad fræna Quirites.

Regum Hetruſcorum inſignia ſunt Imperij. Florus lib. 1. capit. 5. inquit: *E Tu-*

E Tuſcia faſces trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta, currus, quatuor equi triumphantium, togæ pictæ, tunicæ palmatæ, omnia denique inſignia Imperij. Dionyſ. lib. 5. *Victi Etruſci ad Tarquinium Priſcum attulerunt auream coronam, ſellam curulem, ſceptrum, in cuius vertice aquila, tunicam purpuream auro inſignitam, & togam purpuream pictam, qualem amictum Lidorum, & Perſarum Reges geſtarunt: inde etiam decem ſecures ad eum attulerunt, ſingulas ex ſingulis vrbibus accipientes*. De quibus Liuius lib. 1. Me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruſcis finitimis; vnde ſella curulis, vnde toga prætexta ſumpta eſt, &c. Et huiuſmodi inſignibus vſos viros triumphales ſub Conſulibus, referunt Liuius & alij. A

De curru. Triumphalis currus rotundus fuit non abſimilis ijs, quorum vſus aut in circo, aut in bellis, Zoneras in Camillo. Aureus erat, aut eburneus, inauratus, gemmis ſæpè ornatus. Eutropius lib. 4. *Paulus Aemilius triumphauit victo Perſeo in curru aureo*. Ammian. Marcellin. lib. 16. *Conſtantius inſidebat aureo ſolus carpento, fulgenti claritudine lapidum*. Ouid. lib. 1. Amor. eleg. 2. B

Ibis inauratis aureus ipſe rotis.

In Aureliani triumpho currus vnus fuit Odenati, argento, auro, gemmis operoſus atque diſtinctus: alter quem Rex Perſarum Aureliano dedit, ipſe quoque pari opere fabricatus. De eburneo curru Ouid. lib. 4. Triſt. eleg. 2. *Currus ſpectat eburneos*. Tibull. lib. 1. eleg. 8. *Portabit nitidis currus eburnus equis*. Sunt ſcribæ, adminiſtri, apparitores, lictores triumphantis. Iuuenal. Satyr. 10. *Niuei ad fræna Quirites*. Pueri igitur Prætextati eodem curru cum patre ferebantur, adoleſcentes in equis circumſtabant, Eutropius lib. 4. de Paulo Aemilio: *In aureo curru triumphante cum duobus filijs vtroque latere aſtantibus*. Sed Imperator, antequam currum inſcenderet, è ſuggeſtu apud milites vota preceſque concipiebat, vt Ioſephus lib. 7. his verbis: *Dij nutu & Imperio, quorum nata & aucta res Romana, eandem placati, propitiatique ſeruate*.

De equis. Curru vecti ſunt bijugo, quadrijugo, ſeiugo: nonnulli elephantis, leonibus, ceruis. Nam de Seſoſtri, cuius currum quatuor Reges traherent, ſupra diximus. Romæ primus equis triumphauit Romulus, referunt Dionyſ. Plutarchus. De Quadrigis albis Ouid. 1. de Arte: *Quattuor in niueis aureus ibis equis*. Liuius lib. 5. de Camillo: *Maxime conſpectus ipſe eſt curru equis albis iuncto, Vrbem inuectus, &c.* Triumphauit elephantis Iulius Cæſar apud Sueton. cap. 37. *Aſcenditque Capitolium ad lumina, quatuor elephantis dextra atque ſiniſtra lychnuchos geſtantibus*. Elephanti Romæ iuncti primum ſubiere currum Pompeij Africano triumpho, quod prius India victa triumphante Libero Patre memoratur: ait Plinius lib 8 cap. 2 Leones M. Antonius ad currum primus ſubiunxit, Plinius lib. 8. cap. 6. Plutarch. in Antonio. Currus Regij tres fuerunt in triumpho Aureliani apud Vopiſcum ibi: *Fuit alius currus quatuor Ceruis iunctus, qui fuiſſe dicitur Regis Gothorum, quo Capitolium Aurelianus inuectus eſt, &c.* Domitianus non quadrijugo curru, ſed humeris hominum inuehebatur, ait Plin. in Panegyr. Alexander pedes Palatium conſcendit apud Lamprid. C D

De annulo ferreo & reliquo ornatu. Plinius lib. 33. cap. 1. Parem triumphantis & ſerui publici fortunam dicit, quod triumpharent in annulo ferreo, qui æque in digito triumphantis erat, & ſerui fortaſſe coronam ſuſtinentis: ſic triumphauit de Iugurtha C. Marius, &c. Minio illinebantur triumphantium corpora; ita Camillus triumphauit, cum eſſet minium ſacræ auctoritatis, Plin. lib. 33. cap. 7. Iſidor. lib. 18. cap. 2. inquit: *Inde & rubro colore perlinebantur, quaſi imitarentur diuini ignis effigiem, aut ætheris, ideſt Iouis ſimilitudinem*. Bullam inſuper geſtabant è collo triumphantes incluſis intra eam remedijs, quæ crederent aduerſus inuidiam validiſſima. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 6. *Sicut prætexta Magiſtratuum,*

A *ita bulla geſtamen erat triumphantium, incluſis intra eam remedijs, quæ crederent aduerſus inuidiam validiſſima.*

Cum extra Vrbem triumphi apparatus factus eſſet, & dona militibus à triumphante data, triumphali habitu in currum Imperator conſcendebat, & in Vrbem porta triumphali ferebatur. Cicero in Piſonem: *Quaſi vero ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali, &c.* Hæc porta erat in ea murorum parte, quæ ab Adriani ſepulcro ad ſancti Spiritus portam producitur, qua iter eſt ad Septimiam, de qua Ioſephus lib. 7. Triumphalis portæ meminerunt Tacitus lib. 5. Sueton. in Auguſt. cap. vlt. ait: *Vt inter alia plura cenſuerint quidam funus triumphali porta ducendum.* Dio lib. 56. Interdum per Capenam portam, quæ nunc ſancti Sebaſtiani, ducebatur triumphus, quo reſpexit Propert. lib. 4. *De porta triumphali.*

Armaque cum tulero portæ votiua Capenæ.

Fuit & Via triumphalis, quæ à Campo Vaticano continuabatur in Capitolium è lapide Tiburtino: fuit & Romæ in Tiberi Pons triumphalis, cuius
B pilæ hodieque ex aqua eminent inter Aelium & Aurelium pontes. Nero muris effractis more Olympionicarum in Vrbem introiuit, Xiphilin. in Nerone: *Athenis cum Olympionicæ Vrbem iniret, muri deijciebantur.* Aelian. lib. 12. c. 58.

Cum dies triumphi aduenisset, infinita multitudo Romæ triumphantem cum Magiſtratibus præſtolabatur per ea vbique loca, quæ ſpectando eſſent idonea; refert Ioſephus lib. 7. cap. 16. ibi: Cum dies ante indicta eſſet, qua pompa futura erat triumphalis, nemo Romæ abfuit ex immenſa multitudine: omnes autem quaſi præuenientes loca vbi vel conſiſtere poſſent, capiebant, tãtum relinquentes dumtaxat, quod pompæ traducendæ ſatis eſſet. Populus tabulatis in Circis, & circa forum defixis, & alias Vrbis partes, quæ ſpectando commodæ erant occupantes, ſpectabant veſtibus candidis amicti: omnia tẽpla aperta, & coronis plena, & ſuffitibus: multi adminiſtri, alijque virgam ferentes, qui cohiberent eos, qui in medium temerè confluebant, diſcurrebantque, vias apertas præbebant. Hæc Ioſephus. Imperatores vbi
C acclamaſſent milites ſilentio indicto vota faciebant conceptis ita verbis apud Liuium: *Dij nutu & imperio quorum nata, & aucta eſt Res Romana, eandem placati, propitiatique ſeruate.* Poſt Vota paucis milites allocutus Imperator, ornamentis triumphalibus amictus ſacrificio Dijs facto, per templa delubra, & theatra, quibus facile Populus ſpectare poſſet, procedebat. Tacitus lib. 14. *Extructi, qua incederent ſpectaculorum gradus, quomodo triũphi viſuntur.* Vnde cum ſe vertiſſet ad Plebem Imperator, ſtupebat, qua celeritate omne, quod vbique eſt hominum genus, confluxerit Romam. *Quæ ante pompam.*

De huiuſmodi pompa inquit Cicero in Piſonem: Differis de triumpho, quid tandem ſit iſte currus? quid victi ante currum Duces? quid ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid Legati in equis & Tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? quid vehi per Vrbem. Appian. de bello Mithridat. loquitur de Pompeio: Præibat pompæ Senatus in Capitolium. Dio lib. 51. ſcribit Conſules præire ſolitos triumphanti, Senatum ſequi: ſecuti etiam qui triumphalia ornamenta adepti erant. Zoneras inquit: *De pompa triũphali.*
D *Amicti ornamentis triumphalibus inibant Vrbem, ſpolijs, & trophæis antecedentibus, in quibus expreſſa erant Caſtella expugnata, vrbes, montes, fluuij, paludes, maria & omnia, quæ ceperant: quod ſi pompa vno die peragi non poterat, ſecũdus, & tertius addebatur.* Cæſaris triumpho pompa quatuor diebus ducta eſt, Dio l. 43. Pompeius duobus diebus duxit triumphum. Appian. in Mithridat. Primo loco ante triumphantis currum præferebantur imagines, ſimulacra Deorũ erepta victis, coloſſi ex hoſtiũ præda. Plutarch. in P. Aemilij triumpho, ex quo cæteros æſtimare licet, ſic ait: *Prima dies, vix ſimulacris captiuis, picturis, coloſſis tranſuehendis in 250. Bouũ iugis, hoc ſpectaculum habuit.* Appian. in triumpho Scipionis inquit. Tibicines, & ſpolijs onuſta plauſtra,

Secun-

Secundoloco in pompa triumphi fuere ſpolia, & arma, trophæa, fercula, Plutarch. *Altera die pulcherrima, & magnificentiſſima Macedonum arma multis plauſtris traducebantur: ipſa quidem fulgentia ære, ac ferro recens terſo, ſed ea arte poſita, vt cum ſimul veherentur, temerè & ſponte locata eſſe putares: galeæ ſuper clypeos, loricæ ſuper ocreas, & peltæ Creticæ, & trecidica gerra, & pharetræ admixtæ frænis equorum, & enſes tralucentes inter hæc, & extantes, & ſariſſæ affixæ, cum arma proportione laxarentur, & modico interuallo diſſita eſſent, vt inter ſe agitata dum feruntur, ſonitum horridum darent, & eorum, qui victi eſſent aſpectus formidoloſus eſſet.* Liuius lib. 39. & arma, ſpoliaque multa Gallica carpentis tranſuecta. Duces hoſtium 250. ducti ante currum Cn. Manlij. In M. Fuluij triumpho ſigna ænea 285. ſigna marmorea 130. arma, tela, cæteraque ſpolia hoſtium, magnus numerus; ad hæc catapultæ, baliſtæ, tormenta omnis generis, Ouid. lib. 3. de Pont. eleg. 4.

Scuta ſed & galeæ gemmis radientur & auro,
Stentque ſuper victos trunca trophæa viros.
Oppida turritis cingantur eburnea muris. B

Quæ ſpolia in Capitolio locabantur interdum. Lamprid. in Alexandro: *Tunicis Perſicis in Capitolio locatis.* Appianus in Triumpho Pompeij. Plutarchus de Romulo, & alij.

Tertio loco fuerunt pegmata & fercula pompæ, de quibus Appianus in triumpho Scipionis inquit: *Turres præteruehuntur, ſimulacra captarum vrbium, & picturæ, & ſpecies rerum, quæ geſta ſunt.* Et præter relata per Zoneram in Camillo, legendus quoque Ioſephus, dum inter alia ſic inquit: *Fuit monſtri loco apparatus pegmatum, quæ geſtabantur, etenim metus erat, ne baiuli oneri impares eſſent: multa enim ex ijs erant tribus, & quatuor tectis.* Et infra: *Multis autem ſimulacris bellum in alia variè diuiſum, clariſſimam ſui ſpeciem præbebat: videre erat regionem fructiferam ad vaſtitatem vocari, phalanges totas hoſtium concidi, alios fugientes, alios captos trahi: mœnia ſublimia machinis ſubiecta, caſtella munitiſſima capta, vrbium populoſarum ambitus occupatos repente.* Ouid lib. 2. de Ponto eleg. 1.

Protinus argento veros imitantia muros C
Barbara cum victis oppida lata viris.
Fulminaque in montes, & in altas proflua ſyluas,
Armaque cum telis in ſtrue iuncta ſuis.
Deque trophæorum, quod Sol incenderat auro,
Aurea Romani tecta fuiſſe fori.

Fercula erant ex ebore, aut materia aliqua precioſa, Velleius lib. 2. de Cæſare. Quinque egit triumphos, Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini teſtudine, Africi ebore, Hiſpanienſis argento raſili conſtitit: & qui lignea materia vteretur, de ridiculo Romæ fuit. Cuiuſmodi fuere Fabius, & Quintus Cæſaris legati, qui riſum fecerunt in Vrbe, quod ligneis non eburneis operum ſimulacris & ferculis vſi eſſent. Claudianus lib. 2. Stilicon.

Hi famulos traherent Reges, hi facta metallis
Oppida vel montes, captiuaque flumina ferrent. D

Præibant & in pompa elephanti: apud Eutrop. C. Dentatus an. V.C. 477. primus elephantos de Pyrrho triumphans duxit quatuor. L. Metellus in triumpho de victis in Sicilia Pœnis anno V.C. 503. elephantos duxit 120. vt Liuius in Epitom. l. 19. Titulus interdum Captiuis, vt dignoſcerentur aſcriptus. Vopiſcus in Aureliano. Mulieres, quas de Amazonum genere titulus indicabat: Prælati ſunt tituli Gentium nomina continentes, vt ex Suida. Sueton. in Iulio inter pompæ fercula Pontico triumpho trium verborum prætulit titulum, VENI, VIDI, VICI. In ferculis enim ferebantur & ſpolia. Statius lib. 12.

Cumu-

A ——— *Cumulataque fercula criſtis.*

Item quarto loco fuere argentum, vaſa, pecuniæ, veſtes, & ſimilia. Plutarchus: *Plauſtra plena armis, proxime ſequebantur tria hominum millia nummos argenteos ferentium in vaſis 750. quorum ſingula trium talentorum erant, & à quatuor ferebantur: alij autem crateras argenteos, & cornua, & phialas, & calices.* Appianus lib. 2. Ciuil. de Triumpho Pompeij: *In triumphi pompam traduxit vehicula, & fercula onuſta auro, & ſignati argenti 70. millia, & 510. drachmas.* De Pecunijs præter cæteros Ioſephus in triumpho Veſpaſiani: *Argenti, auri, eboris in operibus omnis generis numerum videre erat, non quaſi traductum in pompam, ſed vt aliquis dixerit fluuium exundantem.* Liuius lib. 34. in triumpho Flaminij: Secundo die aurum argentumque factum, infectumque, & ſignatum: infecti argenti fuit 18. millia pondo, & 270. facti: vaſa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis, & ex ære multa fabrefacta: & alibi in hoc legendus Liuius maxime in triumpho M. Porcij Catonis, & lib. 31. in L. Furij triumpho: & in Ouatione B L. Lentuli, & lib 40. in triumpho L. Fuluij Flacci, & lib. 26. de M. Marcelli triumpho. De Veſtibus precioſis eodem loco Liuius. Appianus in Pompeij triumpho, Ioſeph. lib. 7. *Erant & è purpura lectiſſima, & rariſſima texta alia opere Babylonico belluato variè & accuratè picta. Hæc eiuſmodi, qui ferebant magno numero auro intextis veſtibus ornati, ad id ex omnibus electi cultu ſplendido, & opulento.*

Sequebantur quinto loco Tubicines, quos ex Appiano præiuiſſe toti pompæ diximus: Plutarch. *Tertia die primo diluculo tubicines, non modo Lydios, aut quibus in pompa Circi vtuntur, ſed bellicum canentes.* Onuphrius tribus locis tubicines fuiſſe ſcribit; in fronte, poſt aurea vaſa & proximè triumphantem. Poſt tubicines ſequebantur Boues auricornes 120. vittis & infulis coronati: qui ducebant eos iuuenes velati lino, & cincticulis bellè prætextis amicti ad ſacrificium procedentes, & pueri argenteas pateras, & aureos ferentes culullos. Plutarch. & Liuius lib. 34. in triumpho Flaminij, & C idem lib. 45. *Pars non minima triumphi eſt, victimæ præcedentes.* Vopiſcus in Aureliani triumpho: Præceſſerunt elephanti 20. feræ manſuetæ Libycæ, Palæſtinæ diuerſæ 200. Tygrides quatuor, Camelopardali, Alces, cætera talia per ordinem ducta; Gladiatorum paria 800. quod poſtremum alibi nuſquam in triumpho reperio. Ludis triumphi Actiaci Rhinocerotem dedit Auguſtus, quem lib. 51. deſcribit Dio his verbis: *Rhinoceros cætera ſimilis elephanti, cornu autem eminulum habet in nare.*

Sexto, aut ſeptimo loco in pompa triumphi fuerunt, qui ferebant aureos nummos, & aurea vaſa, Plutarch. *Deinde poſt victimarios, & popas, ſequebantur, qui aureos nummos ferebant in vaſa trium talentorum diuiſos vna cum argento. Vaſa erant 77. Hos ſequebantur, qui ſuſtinebant ſacram phialam, quam P. Aemilius auri decem talentis, & gemmis inſtruxit: quique ferebant Antigonidas, & Seleucidas, & Thericleas, & cætera Perſei vaſa eſcaria, ex auro & pocula.*

Octauo loco erant currus è præda, Plutarchus, ſic in Pompeij triumpho D Lectus Eupatoris, & ſceptrum apud Appianum & Solium. In triumpho Aureliani tres currus regios fuiſſe ſcribit Vopiſcus, Primum Odenati, alterum Regis Perſarum, tertium Zenobiæ.

Nono loco ſequebantur Captiui veſtibus amicti inſignibus, ſed catenis onuſti, Reges quidem aureis, alij pro genere & fortuna. Plutarch. in P. Aemil. *Deinde poſt currum, & arma Perſei modico interuallo filij Regis captiui ducebantur, & turba ſimul nutritiorum, præceptorum, inſtitutorum, qui manus cum lacrymis ad inſpectantes tendebant, & pueros vt populum obſecrarent admonebant.* Erant mares duo, puella vna, de quibus Eutrop. lib. 4. inquit. Ducti ſunt ante currum duo Regis filij, qui per ætatem infortunij ſui modicum,

aut nullum ſenſum habebant, vnde & maior miſericordia populi ſuper mutata eorum fortuna, vt penè ad Perſeum tranſeuntem oculos non adiecerint, vſque adeo ad pueros attenti erant: & multis lacrymari contigit miſericordia ductis, omnibuſque mixtum dolore, ac voluptate ſpectaculum fuit, donec illi præterierunt. Ipſe Perſeus filios, eorumque comitatum ſequebatur pullatus & crepidatus more gentis præ magnitudine malorum ſtupenti, & attonito ſimilis. Hunc ſequebatur familiarium cohors deiecto vultu, in Perſeum oculos cum lacrymis coniectantium, quaſi ſortem eius deplorarent, ſuæ immemores. Virg. 8. Aeneid. A

Incedunt victæ longo ordine gentes.

Ouid. lib.4. Triſt. eleg.2.

Vinclaque captiua Reges ceruice ferentes,
Ante coronatos ire videbit equos.

Trebellius de Zenobia inquit: Iampridem ornata gemmis ingentibus, ita vt ornamentorum onere laboraret: vincti erant pedes auro, manus etiam catenis aureis, nec collo aureum vinculum deerat, quod ſcurra Perſicus præferebat. Florus lib.3. cap.2. de Allobrogibus à Domitio Aenobarbo, & Fabio Maximo victis. Rex in carpento argenteo, quo in bellis vſus in triumphum ductus. Non tamen perpetuum fuit, vt vincti in triumphum ducerentur: Pompeij enim triumpho nemo vinctus fuit. Appian. de bello Mithrid Raro mulieres ductæ, ſed tamen ductæ. Dio lib.43. in triumpho Iulij. Imperatores cum de foro in Capitolium currum flectere inciperent, captiuos in carcerem duci iubebant, idemque dies & victoribus Imperij, & victis finem facit, ait Cicero 7. in Verrem. Quod neque perpetuum fuit. Zenobiæ enim ab Aureliano viuere conceſſum: ferturque vixiſſe cum liberis matronæ iam more Romanæ, data ſibi poſſeſſione Tiburti, non longe ab Adriani palatio, ait Trebellius. Sed neque Pompeius vllum è captiuis necauit, ſed publicis impenſis remiſit quemque domum, exceptis Regibus & Regiis, è quibus ſolus Ariſtobulus mox interemptus eſt, & poſt eum Tigranes Tigranis Regis filius. Appianus in triumpho Pompeij: Moris tamen fuit, vt iuberentur occidi, neque ante Imperator Capitolio exibat, quam captiuos occiſos nunciatum eſſet. Ioſephus lib.7. inquit: *Iniectus eſt Simoni Gioræ laqueus, iſque in forum tractus, peſſimeque habitus à trahentibus, vbi moris fuit noxios capitis damnatos occidi.* Oroſius lib.5. cap.14. Iugurtha ante currum ductus, mox in carcere ſtrangulatus eſt. B C

Decimo loco prælatæ Coronæ, quas ſocij Imperatori dederant. Plutarch. *Deinceps ferebàntur coronæ aureæ 400. numero, quas ſocij victoriæ præmia cum legationibus ad P. Aemilium miſerant.* Liuius lib.39. Coronas aureas dona ciuitatum 45. in triumpho prælatas ſcribit, & lib.34. Coronæ aureæ dona ciuitatum in triumpho translatæ, & idem Liuius lib.7. Samnitibus victis Carthaginenſes quoque Legatos gratulatum miſere, cum coronæ aureæ dono; quæ in Capitolio in Iouis Cella poneretur; fuit pondo 25. & lib.34. In Scipionis Aſiatici aureæ coronæ 234. & Appian. in Cæſaris triumpho coronæ aureæ 2822. eædem pondo 2414. de quibus iam diximus ſupra cap. 3.

Vndecimo loco triumphans aureo curru laureatus fuit, qualem ſupra deſcripſimus, Liuius lib. 45. de P. Aemilio: *Ipſe poſtremo Paulus in curru, magnam cum dignitate alia corporis, tum ſenecta ipſa maieſtatem præſeferens: poſt currum inter alios illuſtres viros filij duo Q. Maximus & P. Scipio.* Præibant Imp. Lictores tunicis puniceis amicti, qui pariter incedunt ordine cum cantu, & tripudio, vt ex Plutarch. in Romulo, & alij; Conſuli enim 12. faſces, Prætori, & Proconſuli ſex, Dictatori 24. faſces. Dio lib.54. Appian. lib.1. Ciuilium, Plutarch. in Fabio. Refert Zoneras in Camillo; vt ſeruus publicus eodem curru veheretur cum Imperatore coronam gemmis auro vinctis ſupra caput eius tenens, & ad eum dicebat, *Reſpice*; quo monebat, vt reliquæ D

vitæ

A vitæ curam prouideret, neque præſentibus elatus ſuperbiret: & ex curru tintinnabulum, flagellumque ſuſpendebatur; vt ea res indicio eſſet, eum tam aduerſa fortuna vti poſſe, vt vel flagris cæderetur, aut capite damnaretur: qui enim extremo ſupplicio afficiebantur, tintinnabula geſtare ſolebant, ne quis iter eundum contactu illorum ſe obſtringeret: ſic autem exornati Vrbem inibant. Zoneras.

Poſt currum proximè filij adoleſcentes, aut viri, inter alios viros illuſtres ſequebãtur: deinde equites turmatim, & cohortes peditum ſuis quæque ordinibus, ait Liuius lib.45. Plutarch. in P. Aemilio: *Lauro coronatus erat vniuerſus exercitus, currum Imperatoris per cohortes, & ordines ſecutus: canens autem partim quædam carmina vernacula riſu admixta; tum vero pæanas victoriæ, & præconia Aemilij.* Liuius lib.7. *Sequente Decio inſigni cum laude, doniſque cum incondito militari ioco; haud minus Tribuni celebre nomen quam Conſulum eſſet.* Sueton. in Iulio cap.49. *Inter cætera carmina, qualia currum proſequentes iocula riter canunt, &c. Vrbani ſeruate vxores, mœchum caluum adducimus,*
B *&c. Auro in Gallia ſtuprum emiſtis.* Liuius lib.31. *Maiores inſtituiſſe vt legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adeſſent, vt veritas rerum geſtarum eius publicè videretur.* De Carminibus militum Martialis lib.7. epigram. 6.

> *Feſta coronatus ludet conuicia miles,*
> *Inter laurigeros cum comes ibit equos*

Idem lib.4. epig.33.

> *Conſueuere iocos veſtri quoque ferre triumphi,*
> *Materiam dictis nec pudet eſſe Ducem.*

Signiferos ſigna tuliſſe indicat Claudian. Panegyr.6.

> *Hi volucres tollunt aquilas, hi picta draconum*
> *Colla leuant.*

De quibus Ammian. lib.16. de Conſtantio. Alios purpureis ſubtegminibus texti circumdedere Dracones, haſtarum aureis gemmatiſque ſummitatibus
C illigati, hiatu vaſto perflatiles; & ideo velut ira perciti ſibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum. Altrinſecus præeuntibus ſignis inſidebat aureo ſolus ipſe carpento, &c. Interim & clamor Populi militum carmen adiuuabat. vt Liuius lib.4. in triumpho C. Valerij. Ammian. lib.16. de Conſtantio: *Auguſtus itaque fauſtis vocibus appellatus, vocum, lituorumque intonante fragore cohorruit, &c.* Omnes enim Imperatori acclamabant, Ouid. lib.2. de Ponto eleg. 1. *Quaque ierat felix adiectum plauſibus omen.* & lib.4. Triſt. eleg 2. *Quaque ibis manibus circumplaudere tuorum.*

Interim roſæ, & alij flores ſpargebantur per vias Vrbis, lib.2. de Ponto el.8.

> *Saxaque iactatis erubuiſſe roſis,*

Et lib.4. Triſt. eleg.2.

> *Vndique iactato flore tegente vias.*

Et lib.1. Amor. eleg.2.

> *Læta triumphanti de ſummo mater Olympo*
> *Plaudet, & appoſitas ſparget in ora roſas.*

D Sueton. in Nerone cap.25. Triumphanti paſſim victimæ cæſæ ſparſo per vias identidem croco, ingeſtæque aues, lemniſci, & bellaria. Horat. l.4. Ode 2.

> *Dabimuſque Diuis thura benignis.*

Mulſum etiam militibus datum ſcribit Liuius lib.30. Dio lib.2. de Romuli triumpho. Plautus Bacchid.

> ——— *Accipientur mulſo milites.*

Denique multi omnium ordinum donati militaribus donis, currum perſecuti ſunt, carminaque à militibus ea in Imperatorem dicta, vt facilè appareat in ducem indulgentem ambitioſumque ea dici, Liuius lib.39. & Appian. in Libyco: *Et triumphantium alios laudant, alios dictis mordent.*

A porta triumphali (nempè Capena, ſeu Appia: hodie ſancti Sebaſtiani nuncupata) Imperator in Vrbem ingreſſus per circos, forum, ſacram viam in Capitolium ferebatur: qua triumphus procederet extructi ſpectaculorum gradus, refert Tacitus lib. 14. Xiphilin. in Nerone. Propertius lib. 3. Eleg. 3. A

Me ſat erit ſacra plaudere poſſe via.

De itinere in Capitolium. Interim Pileati currum triumphantis ſequebantur ij, qui ſeruitute exempti eſſent. Liuius lib. 33. *Pileati currum Cornelij ſequebantur Cremonenſes.* lib. 34. de triumpho Flaminij: *Præbuerunt ſpeciem triumpho capitibus raſis ſecuti, qui ſeruitute exempti fuerant.* Plutarch. in Flaminio. Terentius Comicus pileatus currum Scipionis maioris ſecutus eſt, cui libertas data, vt ſcribit Oroſius lib. 4. cap. 19. In Capitolium cum deueniſſent genibus erepentes gradus & ſcalaria templum inibant. Dio lib. 43. de Iulio Cæſare, & lib. 48. de Claudio victis Britannis. Labor fuit non modicus in ea geniculatione, cum in Capitolium non niſi per gradus 365. aſcenderetur, ait Cedrenus; quamquam referat Tacitus lib. 19. B

Qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur.

In Capitolio preces concipiebant, vota ſoluebant, Dijs operabantur, vbi in Captiuos lege actum audiſſent, Ioſephus lib. 7. cap. 18. Et Lampridius in Alexandro: Dimiſſo Senatu in Capitolium aſcendit, & tunicis Perſicis in Capitolio locatis, concionem huiuſmodi habuit, &c. Poſt hoc cum ingenti gloria, & comitante Senatu, equeſtri ordine, atque omni Populo, circumfuſiſque vndique mulieribus & infantibus, maxime militum coniugibus, pedes palatium conſcendit; cum retro currus triumphantis à quatuor elephantis traheretur.

De epulo triumphali. Addit Ioſephus Veſpaſianum & Titum Impp. ſimul ac è Capitolio in Palatium tranſierunt, protinus aliquos ex viris principibus conuiuio excepiſſe, alijs autem omnibus magnificum epulum apparaſſe his verbis: *Vbi in Capitolio donaria dicaſſet, & ſpolia, in porticibus templi cœnatus: veſpere cum tibijs & fiſtulis abſcedebat.* Idque veteri conſuetudine oſtendit Zoneras in Camillo; ac etiam apud Dionem lib. 45. de Iulio Cæſare inquit: *Cum autem in Capitolium veniſſet, finita eſt pompa, conuiuioque amicos excepit in porticibus templi.* Et idem Dio lib. 55. inquit: *Et equo vectus triumphum Tiberius duxit, & è populo alios in Capitolio, alios alibi multis locis prandio excepit, & eodem tempore Liuia & Iulia fœminis epulum præbuerunt.* Poſt Actiacam pugnam, quibus diebus Octauius triumphum duxit, ſinguli Senatores in ædium ſuarum veſtibulis epulati ſunt, Dio lib. 51. his verbis: *Illis triumphi diebus ſinguli Senatores vna die in ædium ſuarum veſtibulis epulati ſunt, neſcio vnde ad id impulſi; neque enim vetus inſtitutum fuit.* C

De ludis. Moris etiam fuit poſt triumphum dari ludos, & ſpectacula. Vopiſcus in Aureliano: *Sequentibus diebus datæ ſunt populo voluptates ludorum ſcenicorum, ludorum Circenſium, Venationum, Gladiatorum, Monomachiæ*: ideo feræ in triumphum deductæ. Ludos autem ſpectabant ob triumphum decretos triumphali habitu: narrante Capitolino in M. Philoſopho. & Lamprid. de Alexand. Seueri triumpho: *Alia die actis Circenſibus, item ludis ſcenicis Congiarium populo dedit.* Sueton. in Tiberio capit. 20. Triumpho acto dari ludos Romæ ſolitos. Liuius lib. 39. ann. V.C. 568. Polybius in Epitom. l. 16. victo Siphace, ait: *Qui Romæ erant, ludos ediderunt, & celebritates, Scipione ſumptus ſufficiente, qua erat animi magnitudine.* Liuius lib. 40. Vouiſſe quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet, ludos Ioui opt. max. & ædem equeſtri fortunæ ſeſe facturum, &c. D

De ſpoliis opimis. Spolia opima dicuntur quaſi opulenta, quæ duci à Duce derepta ſunt. Feſtus nomen factum autumat ab Ope Conſiua Saturni vxore, quæ in Regia colitur à Populo Romano, quia omnes opes humano generi terra tribuit & opima,

A opima, magnifica, & ampla; hinc Plutarch. in Romulo ex Varrone inquit: *Ei duci, qui generoſum aliquod facinus manu ediderit, & ducem hoſtium occiderit, datur, vt opima ſpolia dedicet*. Quorum Romæ tanta raritas fuit, vt intra annos paulo minus 700. trina tantum contigerit nomini Romano; vna quæ Romulus de Acrone, altera quæ Conſul Coſſus Cornelius de Tolumnio; tertia quæ M. Marcellus Ioui Feretrio de Viridomaro fixerunt, quæ numerantur à Propertio lib.4. eleg.10.

Armaque de Ducibus trina recepta tribus:
Tempore, quo portas Cænium Acrona petentem
Victor in euerſum cuſpide fundis equum
Nunc ſpolia in templo tria condita.

Valerius Max. lib.3. cap.2. Opima totidem numerat, Romuli, Coſſi, Marcelli in æde Iouis Feretrij, vt & Plutarch. in Marcello 6. Aeneid.

——— *Inſignis ſpolijs Marcellus Opimis*
Tertiaque arma Patri ſuſpendet capta Quirino.

B Eódem virtutis & pugnæ genere vſi ſunt T. Mallius Torquatus, & Valerius Coruinus, & Aemilianus Scipio. Hi etiam vltro prouocatos hoſtium duces interemerunt; ſed quia ſub alienis auſpicijs rem geſſerant, ſpolia Ioui Feretrio non poſuerunt conſecranda, V. Max. dicto cap.2. lib.3.

Dicta hæc de Triumphis Principum & Regũ terræ poſt perpeſſos labores & ſanguinem effuſum, vt bellicæ memoriæ gloriam ad poſteros tranſmitterent: at ſummo equidem iure, qui Chriſtiano nomine eſt inſignitus, niſi prius opera charitatis, afflictiones, & ærumnas propter Chriſtum fuerit perpeſſus, non merebitur triumphum gloriæ Dei. Laceſſit etenim iudicem homo ille, qui poſtpoſita ſatisfactione delicti, quærit præmijs honorari. Vnde D. Auguſt. Meditat. cap.3. inquit: *Dulcem affectum Patris ſtultus exacerbat filius, qui poſt illatas contumelias ante pœnitudinem, hereditatis vſurpat celſitudinem*. Inſolens eſt enim poſt debitam ſibi mortem vitam quærere. Si- *Quomodo chriſtianus triumphũ aſſequatur?*

C quidem ſi Chriſtus ipſe Dei Filius, qui peccatum non fecit; niſi poſt ærumnas perpeſſas, effuſo ſanguine, & ſpiritu ſupra Crucem emiſſo non eſt ingreſſus in gloriam ſuam: quinimo, vt inquit D. Ambroſ. lib.10. Comment. in Lucam: *Vulnera ſuſcepta pro nobis cælo inferre maluit, abolere noluit; vt Deo Patri noſtræ pretia libertatis oſtenderet. Talem ſibi Pater ad dexteram locat trophæum noſtræ ſalutis amplectens*. Quomodo ergo peccator inter ſæculi delicias præſumet illam conſequi gloriam? vt propterea exclamet. D. Auguſt. *Imitari non pudeat eum à quo præmiari deſideras, & ſperas*. Et ſicuti in eorum triumphis inambulabant & curribus procedebant Romani, & alij ſuperbi Reges erecta ceruice, pulſo metu, honoribus, opibus, voluptatibus innatantes, tanquam æternaturi in illis; & in medio cogitationum harum rapiebantur improuidi ad tenebrarum diem: faxit Deus ne pariter nos inter peccata, dum momentanea voluptate propoſita ad gloriam ipſi aſpiramus, miſerè idem nobis contingat.

Lubet in hoc themate nobis hic perpendere quomodo Chriſtus Rex no- *De triumpho Chriſti cũ triũphis Regum terræ comparatio.*
D ſter & Deus humana carne aſſumpta morti proximus voluerit etiam ipſe inſtar Regum terræ, quamuis in humilitate ſua celebrem ſibi parare triumphum.

Namque de Camillo, P. Aemilio referunt Zoneras & Plutarchus, illos triumphali habitu ornatos, armillis ſumptis, laurea redimitos, & ramum dextera tenentes ſupra ſpecioſos quatuor & ſex equorum currus triumphaſſe. Quid aliud eſt Chriſtum Dominum ante ſex dies Paſchæ Hieroſolymam ingredi aſello, & aſina inequitantem, quam currum humilem ſibi paraſſe ad triumphum; vt Regni ſui ſpeciem, quod in humilitate conſiſtebat, ante oculos nobis proponeret; ſicuti iam præcedentibus ſæculis per Zachariam

cap.9.

cap.9. fuerat vaticinatum his verbis: *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus & Saluator: ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullum filium aſinæ: & loquetur pacem gentibus; & poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.* Verè iuſtus, qui quod iuſtitiæ ratione ſcelerum noſtrorum debebatur, in ſe exſoluit: vere Saluator, à quo vno ſalutem habemus: hic ille qui pacem ab Iſraele tranſtulit inter gentes, quique ſolus orbi dominatur, cuiuſque Imperium nulla claudunt maria, nulla flumina. A

Laurea redimiti & aurea corona ornati triumphabant Imperatores & Reges. In hoc autem triumpho Chriſtus Rex noſter non gloria & honore coronatus, ſed terra proferens ſpinas & tribulos, ſpineam coronam capiti eius ſubminiſtrauit: hinc nos pro ſpinea corona in qua Chriſtus mundi delicta portauit, ſerta ærumnarum & paſſionum pro illo nobis componamus, vt communicantes paſſionibus in reuelatione gloriæ eiuſdem exultantes gaudeamus.

Præcedebant, & ſequebantur in Romanorum & aliorum Regum triumphis varia militum genera, Ciuium, & Magiſtratuum qui ſuperbiam & humanum faſtum pro deuictis hoſtibus indicabant. In Chriſti autem triumpho Apoſtoli, Diſcipuli, & Turbæ, præeuntes & inſequentes humiliantem ſe Chriſtum Deum ſuper aſinam, ſequebantur ſimul pompam ouantis Ducis & de peccato triumphantis. B

Et quatenus in Romanorum & aliarum gentium triumphis fuerint in antecedentibus ſpolijs, & victoriæ inſignibus expreſſa caſtella, vrbes, montes, fluuij, paludes, maria, denique omnia, quæ capta erant: at vero in Chriſti triumpho; ex quo ipſemet Deus & Rex manſuetus procedebat, vt nos à peccatis redimeret, apparebant non pennicillo, vel aliter expreſſa, ſed mentis oculis clare perſpiciebantur ſpolia ſua, quæ deuictis Diabolo, mundo, & carne ex tali triumpho reportabantur; cum ad hoc in mundum veniſſet; vt propterea Apoſtolus ad Coloſſ. 2. *Expolians principatus & poteſtates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in ſemetipſo.* C

Mos fuit etiam apud priſcos, vt qui Imperatores in triumpho proſequebantur, ſternerent ipſi propria veſtimenta per vias; vt in vita Minoris Catonis refert Plutarchus his verbis: *Finito tempore prouincia abeuntem non votis, ſed lacrymis, & inſatiabili amplexu milites proſequebantur; ſternentes veſtes per ea loca, quibus ipſe pedibus iturus erat; quod genus honoris non niſi Imperatoribus idque perpaucis eo tempore tribuebatur.* Et in Chriſti triumpho dicit Euangeliſta: *Plurima autem turba ſtrauerunt veſtimenta ſua in via.* Subſtrauerant illæ veſtes ſuas aſinæ, cui inſederat Chriſtus in Regiæ maieſtatis teſtationem; ſic olim Principes exercitus Iſrael vncto per Eliſeum puero Iehu in Regem Iſrael 4. Reg. capit. 9. *Vnuſquiſque tollens pallium ſuum, poſuerunt ſub pedibus eius in ſimilitudinem tribunalis, atque dixerunt: Regnauit Iehu.*

Ferebant apud priſcos Romanos præ manibus milites lauri & olearum ramos, tanquam victoriæ ſymbolum, ſequentes in triumpho currum ſecundum legiones, cohortes, & manipulos, refert Plutarchus in P. Aemilio, vt mos erat apud cæteras nationes triumphantes in præliorum lætitiam ramos palmarum deferre, vt legitur 1. Machab. cap. 13. verſ. 51. & in triumpho Druſi deuicta Germania flores per vias ſpargerentur. Ouid. lib. 4. de Triſtibus eleg. 2. ſic inquit. D

Hos ſuper curru Cæſar victore veheris
Purpureus populi ritè per ora tui.
Quaque ibis manibus circumplaudere tuorum,
Vndique iactato flore tegente vias.

At vero cum Chriſtus Hieroſolymam triumphans intrauit, refert Euangeliſta

A liſta Matthæus: *Alij cædebant ramos de arboribus, & ſternebant in via.* Non aliud denotantes iſti palmarum & oliuarum rami niſi pacem & miſericordiam poſt victoriam, vt indicat ſanctus Chryſoſtomus homil. de non contemnend. Eccleſ. Dei ibi: *Quemadmodum homines ramos olearum reciſos regibus protendunt, vt ſymbolum miſericordiæ, & humanitatis, &c.* Et homil. 3. de Incomprenſ. Dei natur. ibi: *Vt homines ramos olearum gerentes mouere Reges conſueuerunt, eoque arboris genere miſericordiam commemorant, & humanitatem, &c.*

Milites ſequentes Imperantium currus partim carmina patria ſalibus permixta, & riſu, partim laudes Imperatoris canebant; vt in dicto P. Aemilij triumpho; & nouis Regibus Regnum, aut vrbem Regiam ineuntibus fauſta precantes, ſolebant acclamare, *Viuat Rex:* ſimiliter & Iudæos ſolitos facere multis exemplis compertum eſt, 1. Reg. cap. 10. verſ. 24. & 3. Reg. capit. 1. verſ. 25. & 34. Quod ergo Turba clamet *Hoſanna* in Chriſti triumpho, perinde eſt ac ſi dicat, Viuat Rex.

B Imperatorem in triumpho intuebantur & admirabantur ſtupentes omnes, nec quicquam ex his, quæ homini optanda forent, illi deeſſe arbitrabantur; vt in dicta P. Aemilij vita: & cum triumphans intraſſet Ieſus Hieroſolymam commota eſt vniuerſitas dicens: *Quis eſt hic? Populi autem dicebant, Hic eſt Ieſus à Nazareth Galilææ.*

Triumphantium Imperatorum felicitas ad ſummum perueniſſe credebatur, niſi fortè (vt refert Zoneras de triumpho P. Aemilij) Dæmon aliquis magnificis & ampliſſimis rebus ſortem habuiſſet detrahendi, ac ita miſcendi humanam vitam, vt malorum omnium nullo modo eſſet expers: etenim duo filij, quos P. Aemilius habebat, in ijſdem triumphi diebus obiere: at quæ maior humanæ conditionis varietas, ſeu viciſſitudo; vt ipſæmet Turbæ, quæ hic in triumpho Chriſti paulo ante ſubſternebant arborum ramos in via, & propria veſtimenta ſubſtrauerant, clamabant Hoſanna, nempè Viuat Rex: eædemmet turbæ quatuor vix tantum diebus elapſis vociferant: *Tolle, tolle,* C *crucifige eum.* Diſce ſæculi mores, inconſtantiam, fide iudicijs popularibus, fide fauoribus: & parem exitum expecta. O quot omnium ſæculorum, quot omnium gentium in hoc docemur exemplis? Nulla propè arundo tam varijs agitatur ventis, quam hominis animus, omni flexibilior arundine: ex minima cauſa, ex amore exurgit ad odia; immo ex nulla cauſa è benefica manu in ferrum, ſanguinem, & necem.

Et de Romanorum triumphis etiam refert Zoneras 2. annal. In forum Romanum Imperator delatus, in templa Deorum, in Capitolium inuehebatur; ibique aliquot cæremonijs peractis, & donarijs dicatis: veſperi tibijs, ac fiſtulis antecedentibus domum redibat. Nec ante Imperator Capitolio exibat, quam Captiuos triumpho ductos occiſos nunciatum eſſet. At Chriſtus Dominus poſt triumphum ingreſſus in templum, non inde prius egreſſus, quam facto flagello de funiculis eiecerit omnes vendentes & ementes, menſas numulariorum & cathedras vendentium columbas euerterit; ibique in templo cum cœcos & claudos ſanaſſet; deinde abijt foras extra ciuitatem D in Bethaniam; ibique manſit.

Denique ad Chriſti præſentiam, vt omne quod triſte, omne ſordidum ſit auferendum, Regis prodeuntis exemplo, ſic monebat ſanctus Petrus Chryſologus ſerm. 149. ibi: *Sicut procedente Rege, & plateæ mundatur, & omnis ciuitas diuerſis floribus, & ornatibus coronatur; vt nihil ſit quod minus dignum vultui Regis appareat: ita & nunc procedente Chriſto rege facis omne, quod triſte eſt auferatur è medio.*

Hæc dixi vt cognoſcamus, Chriſtum in terris cum ritibus aliarum gentium ſe conformaſſe, & Iudæorum potiſſimè, quos iam per Magnum Pompeium debellatos iuxta ritus & leges Romanorũ etiam vixiſſe probabile eſt.

Sed

Sed quamuis prædicti ritus ſatis inter ſe differant; ſiquidem Romani Imperatores, & alij Principes in ſuperbia & faſtu triumpharunt: Chriſtus vero in humilitate & manſuetudine; non aliter hoc proueniſſe credendum, quam vt cognoſcamus quantis inter ſe humana & diuina iudicia diſcriminibus diſiungantur. A

Iam cum omnis Chriſti actio ſit noſtra inſtructio, omne opus documentum, omne exemplum prouocamentum: perfacile videmus, quid nobis incumbat; ſi diſcipuli & filij illius audire velimus, quem nos par eſt vigilijs, & paſſionibus humiliter imitari. Quoniam Dominus noſter Chriſtus ea, quæ in humilitate ipſe faciebat corporaliter, etiam ſpiritualiter volebat intelligi; & vt illa quæ faciebat, mira eſſent videntibus, vt quoque eſſent vera intelligentibus. Audiamus Paulum 1. Corinth. 15. *Deo gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.*

Chriſti regnum in cælo & in terra.

Vidimus pauperem & humilem Chriſti triumphum. Quare enim hoc? indagandum nobis. Quale autem eius Regnum fuerit? perſcrutemur. Regem hunc iam pridem à Zacharia cap. 9. prænunciatum: *Exulta filia Sion, iubila filia Ieruſalem: ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator, ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam.* Vt omnibus pateret, pauper venit. Quis illum adire poſſet, ſi veniret ſtipatus millibus legionum cæleſtium? Quis intueretur, & viueret? Nec Moyſes quidem. B

Agnouit hunc Regem Iſaias cap. 9. *Factus eſt principatus ſuper humerum eius, & vocabitur nomen eius Admirabilis, Conſiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri ſæculi, Princeps pacis: multiplicabitur eius Imperium, & Pacis non erit finis, ſuper ſolium Dauid ſedebit vſque in ſempiternum.* Regno huic conſequendo omne ſtudium impendamus, leuis eſt labor omnis, qui æternitate coronatur. Et quid Regna huius ſæculi ad illud? meminit huius Iſaias c. 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quaſi flos agri.* Et tamen cum omnium Regum primus & maximus Chriſtus eſſet, ſerui nomen & perſonam induit, exuit Regis; vt quod non erat, haberetur ſeruus; & quod erat non haberetur Rex. Paſſus eſt ſibi illudi vt Regi ſpinea corona, ſcepro arundineo, purpura corroſa, & ſupra Crucem titulus eius Rex Iudæorum; & hoc vt ſimul faſtui noſtro ipſe mederetur. Rideri vt Rex, quaſi non eſſet quod erat, voluit. Nos quod non ſumus, videri volumus; nos de inanibus laudem captamus, nec ferimus contemni, non negligi, vtrumque licet promeriti. Iactamus non raro opes, honores, nobilitatem, eruditionem, prudentiam, virtutes, quibus deſtituimur; & niſi laudemur ab ijs, quibus caremus, exurgimus in iras. C

Veriſſimus Rex erat Chriſtus, & cum omnium, tum Iudaci populi Rex maximus. Hinc apud Dauidem pſalm. 2. *Ego conſtitutus ſum Rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* De nullo alio hoc dici Regum poteſt, quam de Chriſto, genuit Pater *Hodie*: in omni æternitate, cui omnis æternitas tanquam dies vna, & vnum Hodie: hinc in pſalm. 144. *Regnum tuum Regnum omnium ſæculorum, & dominatio tua in omni generatione & generatione.* Et in pſalm. 71. *Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruient ei.* De nullo hoc Regum Iſrael intelligi poteſt; neque enim vlli Regum Iſrael Gentes ſeruierunt. D

Confirmat Gabriel prædictionem Prophetæ apud Lucam cap. 1. *Hic erit magnus, & filius Altiſſimi vocabitur, & dabit illi Deus ſedem Dauid Patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.*

Hunc Regem recẽs natum terris Orientis Magi ab Herode & Principibus Sacerdotum quærebant dicentes: *Vbi eſt, qui natus eſt Rex Iudæorum?* quẽ etiã *procidentes adorauerunt,* muneribuſq; auro, thure, myrrha in teſtimonium Regis, & Regni honorarunt. Atque hinc forſan illud Dauidis in pſalm. 95. *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*: à Ligno, nimirum à Cruce.

Nobis

Quare regnum Chriſti non ſit de hoc mundo?

A Nobis verò ſeriò perpendẽdum. Quomodo data Chriſto poteſtas in cælo, & in terra, & regnum eius omnium ſæculorum, & dominatio in omni generatione, & generatione? & nihilominus vt ipſe dixit apud Io. cap. 18. *Regnum meum non eſt de hoc mundo.* Quod intelligendum, ſe non regnare, nec imperare more Regum mundi; licet veriſſimus Rex eſſet mundi huius, Dominuſque omnium; & verior longe Rex, Dominuſque, quam quotquot eſſent Reges, quotquot Domini. Diſcrimen tamen fateor inter Regnum Chriſti, & Regnum reliquorum Regum terræ, eorumdemque imperia præmiaque longo inter ſe interuallo diſiuncta. Intuere externam formam, læta tibi videbuntur mundi huius regna, delicijs referta, voluptatibus plena, honoribus opibuſque grauida, plana, amœna, floribus vndique inſperſa, gaudijs ſeminata, milleque modis expetenda: roſa arbitreris quicquid calcatur; quicquid tangitur, gemma: riſus, ludi, ioci, conuiuia in alterum ſolem producta: veſtium, ædium, ſupellectilis ſplendor ad admirationem & oculorum ſtuporem: horti, montes, fontes, nemora, valles, paſcua, vineta, B olíueta in æmulam vbique oblectationem variegantia: ab vltimis terrarum adducta marmora, nec raro in his arte ſuperante naturam. Contra, triſtia proponuntur oculis noſtris Chriſti regna, ſeria, matura, ſeuera, delicijs vacua; abſque voluptatibus, honoribus, opibus: & amaritudinibus temperata, in quibus nil videas expetendum: Riſus hic, ioci, ludi, conuiuia ignorantur. Veſtium ſplendor nullus, ædium & ſupellectilis tenuis munditia. Horti victus neceſſitati, non voluptatibus obſequuntur: inter ſaxa ſua natura dedit fontes ſiti leuandæ, nec alteri admouentur: Marmora tam exulant, quam gemmæ, & aurum: amica paupertas, quæ nullorum oculos rapiat: nihil ad oblectationem oculorum aut palati reperies, nihil in voluptatem natura; nihil artifice manu, mente repertum.

Regnorum ſæculi varietas, breuitas, anxietas.

Verum ſi propius vtraque diſcutiamus; ſi incerta mundi, ſi paucorum non rarò annorum, menſium, horarum; ſi permiſtas honoribus, opibus, voluptatibus ſolicitudines, metus, pericula, damna, amaritudines, odia; ſi C infelices exitus, dubios ſucceſſus, fruſtratoria vota; ſi magnis arduiſque conatibus, & diuite ſpe ſua natantibus inanes ferè infortunatoſque euentus adhærere; ſi è multis millibus amatorum mundi, vix vnum alterumque ad ſperata & optata euenire, pauciores etiam diu frui conſecutis; ſi mentes ſemper anxias, ſemper æmulationibus & inuidia grauidas; ſi ipſam ſibi magnitudinem ſui ſuſpectam, ipſamque felicitatem timoribus innatantem, animumque mutuo ſibi ſuccedentibus curis delaſſatum, ac ſuper delicijs ſuis faſtidientem; ſi perpetua interna bella, pugnantiaque ſecum vota mutuoque interimentia; denique ſi quæ non multo poſt ſecutura conſiderauerimus, alterius nimirum vitæ bona & mala, præmia & pœnas, aliud cogitabimus.

Regni Chriſti pax, gaudium, ſecuritas & duratio.

Quod ſi etiam propius Chriſti Regnum diſcuſſerimus, ſi mentium tranquillitatem, illud ſequentium, ſi perpetuam internam pacem, ſi cordis gaudium, ac quoddam iubilum, ſi vitam pulſo metu ſecuram; ſi nihil ambientes, nihil extra vnum Deum amantes, ſi extra timorem, ſpemque omnem humanarum rerum poſitos, ſi periturarum rerum contemptores, ſi nil niſi æternarum D auidos, ſi ſolius conſcientiæ regula ſingula metientes, ſi nulli extra Deum ſupplices; ſi in magna ſpontanea paupertate ingentes animorum diuitias; ſi in vltroneo honorum omnium neglectu clariſſima apud Deum decora, & nomen immortale; ſi in fœdarum voluptatum calcata diuini amoris ſinceriſſima gaudia nullo æuo terminanda conſiderauerimus; perfacile intelligemus quod Regnum præferendum, quod amplectendum ſit nobis? maximè ſi non multo poſt ſecutura excuſſerimus; ſi æterna Paradiſi exilia, pœnaſque inferorum æquè æternas, dedecus æternum, ludibria æterna, contemptum in ignibus æternis æternum, egeſtatem æternam: niſi quod ſolis tormentis diuites, miſeram in omne æuum trahant vitam. Contra ſi cælis re-

poſita præmia æterna ijs, qui Chriſti hic Regnum ſecuti, opes, iuxta, ac honores æternos, gaudia æterna nullo mœrore permiſta, decus æternum, triumphos æternos nullis timoribus concutiendos, diademata æterna nullo fine ponenda, ſinceriſſimas animorum voluptates nulla pœnitudine, amaritudine nulla inſperſas; quis erit qui Chriſti regnum non præferat omnibus mundi regnis? A

In ijs autem cum differant Regna Chriſti à regnis ſæculi; nil mirum quod idem Chriſtus quantumuis veriſſimus & abſolutus Rex, & non in cælo ſolum ſed & in terra; noluerit tamen regnare more Regum terræ. Nihilque ipſi ad adipiſcendam gloriam & triumphos fuiſſe aduerſata ea, quæ ad ſæculi ignominiam tendebant vniuerſa; quinimò gradum feciſſe ad virtutem. Tu igitur Homo vide, quos & cuius Regni fructus proferas; non potes ſeruiendo regno ſæculi, huius fructus referre regni Chriſti, nec ſperare regni huius præmia, & triumphos, ſi illud ſequeris: alterutrum vniuerſim ſequendum, aut deſtituendũ vniuerſim eſt etiam in pœnis & præmijs. Vide quid expediat animæ tuæ: tuta prudens elige, & æterna tura perituris antepone, momentaneis æterna & vbi vtriuſq; regni conſideraueris præmia, delige alterutrum imitandum, ſequendum: neq; enim ſeruire vtriq; potes iuxta illud Matth. 6. *Nemo poteſt duobus Dominis ſeruire: aut enim vnum odio habebit, & alterum contemnet: non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ.* Et illud eiuſdem Matth. cap. 11. *Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non congregat mecum, ſpargit.* Delectus in manu tua eſt: præmia & tormenta æterna. B

De Ludis, ſeu Spectaculis Romanorum. Cap. II.

QVoniam priſci Romani vt ludos & ſpectacula diuerſi generis repræſẽtarent (quæ deſita & ignota ſunt noſtro æuo) maximè ſtuduerunt etiam effuſioni theſaurorum: ex ijs aliqua retrahemus, & proponemus non auribus ſolum ſed oculis; neque vt legi ſed penè dicam ſpectari poſſint: de quibus vniuersè ſic Lactantius lib. 16. Inſtitut: *Quid dicendum de ijs, qui populari leuitate ducti, vel magnis vrbibus ſuffecturas opes, exhibendis muneribus impendunt.* Item D. Ambroſ. ſerm. 81. *Magiſtratus in theatris, mimis, & Athletis, gladiatoribus, alijſque huiuſmodi generibus hominum totum patrimonium ſuum largitur, & prodigit; vt vnius horæ fauorem vulgi acquirat.* Quæ inſania & priuatos homines bonis per ludum exuit; & Principes ipſos attenuauit, & delibauit, vt ex Suetonio dicit Auguſtus: *Feciſſe ſe ludos ſuo nomine quater & vicies: pro alijs magiſtratibus, qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter & vicies.* Nam in adornandis theatris & Circis cum ſemper nouitas in ipſa forma quæreretur, refert Dio lib. 3. in Nerone: *Theatrum totum, non ſcenam eius tantum auro obtexit; ſed & quidquid illatum fuit & omne inſtrumentum, ac choragium, aureum, itemque vela, quæ ſupernè contra ſolem obumbrabant, purpurea tota, & aureis ſtellis interſtincta: ex quo & dies ille aureus appellatus.* Et Plinius id ipſum adſignificauit lib. 33. cap. 3. *Nero Pompeij theatrum operuit auro in vnum diem, quo Theridati Regi Armeniæ oſtenderet.* Et Iulius Cæſar ante Neronẽ, ex Plinio adducto: *Is primus in Aedilitate, munere Patris funebri, omni apparatu arenæ argenteo vſus eſt: feraſque argenteis haſtis laceſſere, tum primum viſum: mox quod etiam in Municipijs æmulantur, C. Antonius ludos ſcena argentea fecit.* At vnum & extremum furorem de Heliogabalo Imp. refert Lamprid. *In Euripis vino plenis nauales Circenſes exhibuiſſe.* Hinc fas cogitare, quãtum vini profuſum, foſſis illis & Euripis in Circo; ita eo plenis, vt naues inter ſe concurrere, ac certare de velocitate poſſent. C D

A Nec Principum hæc fuiſſe ſolum: nam de Milone refert Cicero: *Tria patrimonia in has res effudiſſe.* De Meſſalla quodam inquit Vopiſcus in Carino: *Ille enim patrimonium ſuum ſcenicis dedit, hæredibus abrogauit: matris tunicam dedit Mimæ, lacernam patris Mimo: iam quid lineas petitas Aegypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles? Donati ſunt ab Atrebaticis birri, petiti, donati birri Canuſini, Africanæ opes in ſcena non prius viſæ. Et hæc quidem idcirco ego in litteris miſi, vt futuros editores pudor tangeret, ne patrimonia ſua proſcriptis legitimis hæredibus, mimis & balatronibus deputarent.* Et Olympiodorus refert: *Quod Probus filius Alypij, cum ipſe Præturam gereret, duodecim centena pondo auri abſumpſit. Symmachus vero ille Orator, Senator vnus è mediocribus in filij Symmachi Præturam quadraginta.* Hinc factum vt inferiore æuo quoniam ipſi Conſules in huiuſmodi ludos largiſſimè impenderent: in Cod. Iuſtiniani titulo de Conſulibus lib. 12. fuerit edita lex, quæ *Spargendi vilitate ſublata, eius loco ad reparationem Aquæductuum centena pondo auri præſtari* B *per ſingulos conſulatus*, decernit.

Vt igitur de ludis ſingulatim aliqua proſequamur, nempè in Theatro, Amphitheatro, aut Circo. Et primum de Molibus theatralibus, quæ ſæpe in paucos dies ſtructæ & penè, vt deijcerentur: duo admiranda exempla, quæ Plinius aſpexit; idem lib. 36. cap. 15. inquit: *M. Scaurus fecit in Aedilitate ſua opus omnium maximum, quæ vnquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verumtamen æternitatis deſtinatione. Theatrum hoc fuit: ſcena triplex in altitudinem CCCLX. columnarum: ima pars ſcenæ è marmore fuit; media è vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ, vt diximus, imæ duo de quadragenum pedum: ſigna ærea inter columnas, vt indicauimus, fuerunt tria millia numero: Cauea ipſa cepit hominum LXXX millia, cum Pompeiani theatri, toties multiplicata Vrbe, tantoque maiore populo, ſufficiat large XL. millibus. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalica veſte, tabulis pictis, cæteroque choragio fuit, vt in Tuſculanam villam reportatis, quæ ſuperfuerant quotidiani vſus delitijs, incenſa villa ab iratis* C *ſeruis concremaretur ad H.S. millies.*

Alterum exemplum ex eodem Plinio lib. 36. cap. 15. qui dictis ſic ſubnectit: *Aufert animum, & à deſtinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliamque connecti inſaniam è ligno. C. Curio funebri Patris munere, cum opibus apparatuque non poſſet ſuperare Scaurum; cum iam nec ipſe quidem Scaurus ſibi comparari poſſet, quando hoc certe incendij illius præmium habuit, conuectis ex orbe terrarum rebus, vt nemo poſtea par eſſet inſaniæ illi. Ingenio ergo vtendum fuit. Theatra duo iuxta fecit ampliſſima e ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento, in quibus vtriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito inter ſeſe auerſis, ne inuicem obſtreperent ſcenæ, repente circumactis, vt contraſtarent; poſtremò iam die deſcendentibus tabulis & cornibus inter ſe coeuntibus, faciebat amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum populum circumferens. Quid enim miretur quiſque in hoc primum? inuentorem an inuentum? artificem an auctorem? auſum aliquem* D *hoc excogitare an ſuſcipere? parere an iubere? ſuper omnia erit Populi furor ſedere auſi tam infida inſtabilique ſede. Quæ vilitas animarum iſta? aut quæ querela de Cannis quantum mali potuit accidere. Ecce Populus Romanus vniuerſus, velut duobus nauigijs impoſitus binis cardinibus ſuſtinetur, & ſe ipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo laxatis machinis.* Qui quantiq; illi cardines ſinguli, qui tota theatra ſuſtinerẽt, verterent, iungerent, diſiũgerentque? Plura huius generis paſſim, ſed in circumfuſa rerum copia excerpimus & eligimus pauca; & prædictis etiam adnectam ex eodem Plinio lib. 33. cap. 3. *C. Antonius ludos ſcena argentea fecit. Item L. Muræna in circo pegma duxit in quo fuere argenti pondo CXXVIII.*

Ex huiuſmodis ſpectaculis ab Imperatoribus Romæ repræſentari ſolitis celeberrima illa fuere, quæ duobus Philippis patre & filio Auguſtis anno à Chriſto nato 249. *qui milleſimus annus ab Vrbe condita* numeratur, quem Philippus inſignibus editis muneribus celebrauit, diuerſis beſtiarum generibus ex varijs mundi partibus conquiſitis, nondum ante in Vrbem aduectis, vt ex Iulio Capitolino in Gordiano ad finem: & de his etiam infra dicemus. Felix vero prædictus annus ob conuerſionem ad veram Chriſti religionem primi Imperatoris Chriſtiani Philippi Arabis cum filio Philippo Augg. ſic fortaſſe à Seuera matre Auguſta Chriſtiana fœmina moribus informato; vt ex Card. Baron. ad dictum annum num. 1. Nec toleraſſe prædictos Impp. vt præfati ſeculares ludi more maiorum immolatis ſacrificijs, alijſque ſuperſtitionis Gentilitiæ officijs celebrarentur: nam cum ſe accingeret Philippus pater ad ſacrificandum Dijs hortatione, & inſtructione Pontij Præfecti, à propoſito deſtitiſſe, ac fidem Chriſtianam cum filio ſuſcepiſſe, eoſque à Fabiano Papa baptizatos eſſe (eiuſdem Pontij acta narrant apud Surium die 14. Maij) ſed editione tantum munerum celebrati fuerunt; cætera vero Idolatriæ Pontificibus agenda ipſe reliquerit. vt in Epitom. Spondani num. 3. dicto anno.

At vero Magnus Conſtantinus Imperator ab ijs, quæ eſſent Gentilitiæ ſuperſtitionis officijs procul abhorrens, *Sæculares, ludos,* qui in tertium ipſius Conſulatum incidiſſent (vt tradit Zoſimus lib. 2.) ipſe celebrare contempſit, magno Gentilium mœrore, qui eos dicerent ad peſtes, morboſque ſanandos & bella auertenda, fuiſſe diuinitus inſtitutos, eſſeque carminibus Sibyllinis, veluti fatales Vrbi præſcriptos. Quapropter cum alijs eorum neglectus viſus eſt omen caſuri Imperij, tum hoc ipſum Zoſimus petulantius iactauit; dum teſtatur non aliam ſcribendæ hiſtoriæ rationem initam quam vt doceret culpa Chriſtianorum Romanum Imperium eſſe collapſam; & præcipuè à prætermiſſis per Conſtantinum ſæcularibus ludis id auſpicatur, & in ipſum Conſtantinum calumnias exaggerat: cum tamen conſtet ſæcula illa, quibus ſunt celebrati, nec peſte vel lue, aut alijs caſibus aduerſis caruiſſe; & è contra præſens ſæculum quod his caruit, fuiſſe Vrbi & Orbi feliciſſimum, tot Tyrannis extinctis & Barbaris debellatis. Vt refert Baron. anno 313. vbi Spond. num. 3.

Anno autem 315. idem Conſtantinus auſpicatus Imperij ſui annum Decimum Decennalia celebrauit; non quidem ritu Gentilium; ſed vt Chriſtianum decebat, pro ſacrificijs animalium, Deo puras gratiarum actiones, preceſque ſolemniter fundens, vt tradit Euſebius lib. 1. de Vita Conſtantini, ac etiam latè Baron. dicto ann. 315. vbi Spond. num. 1.

Idem Imp. Conſtantinus anno 325. Vicennalia Imperij ſui magnificè celebrauit, ijſdemque filium ſuum Conſtantium ſecundogenitum Cæſarem creauit, pluraque etiam ad fauorem Catholicæ Religionis eodem tempore decreuit, & præcipuè lata l. 4. C. Th. Gladiator. tolli iuſſit cruenta Gladiatorum ſpectacula, & quos ſolitum eſſet in punitionem ſcelerum eiuſmodi pœnis ſubijcere, ad metalla magis damnari voluit: quamuis talis Gladiatorum ludus non niſi poſt longa tempora abolitus fuerit, vt ex Baron. dicto an. 325. vbi Spond. num. 50. & 52.

Ac etiam idem Conſtantinus anno 335. Tricennalia eodem modo celebrari permiſit & Conſtans tertius eius filius Cæſar eſt creatus. vt per Baron. dicto an. 335. vbi Spond. num. 1.

Similiter à Conſtãtio Imp. prohibita Gladiatorum munera, vt in l. 2. C. Th. de Gladiat. & per Baron. anno 357. vbi Spond. num. 23. Vt quoque Imp. Valentinianus per legem 8. C. Th. de pœnis, prohibuit ne Chriſtiani delinquentes damnarentur ad ludum; quod iam diu ante abolitum impius Iulianus in odium Chriſtianorum reuocauerat in priſtinum vſum, vt idem Baron.

anno

A anno 365. vbi Spond.num.5. quæ à ſucceſſoribus deinde Impp. in totum fuere prohibita: etenim præter Theodoſium iuniorem, etiam Leo Imp. ad conciliandam ſibi Diuinitatem, ſanctionem edidit, prohibens Circenſes, & alia ſpectacula diebus feſtiuis, vt in l. vlt.Cod. de Ferijs, & refert Baron. an.469. vbi Spond. num.2.

Porrò, vt iuxta noſtrum inſtitutum, aliquod proficuum deducamus. Cum vulgus ſua natura mobile ſit, & inconſtans, nouitatiſque auidiſſimum; plerumque niſi prudenti quadam ratione à Magiſtratu coerceatur, nouationes imperiorum, & ordinum mutationes molitur. Hoc malum cauti, & ſapientes Principes publicis ludis, & exercitijs vtplurimum præcauerunt; vt hominum genijs ipſi inclinarent: ex Iuuenal. in Satyr. *Conſideratio.*

Cererem & Circenſes anxius optat.

Eiuſmodi exercitationes quo magis animi, & corporis vires excitant, eo ſunt inſtituto noſtro accõmodatiores. Inſtituebant Græci maiore acumine & delectu ſuos ludos, quos Olympia, Pythia, Numea, Iſthmia vocarunt: B Romani vero in ſuis Apollinaribus, Secularibus, Gladiatorijs, Comœdis, Venationibus, & alijs ludicris quæ oſtenderunt, neque aliquando excitati animi, neque debito modo agitata fuerunt corpora; ſolum temporis tædium ſubleuatum. Græcorum autem theatra optimæ fuerunt exercitationes corporis & animi. Sed miſſa hæc facio. Auguſtus Imp. ſapientiſſimus ipſemet ſemper publicis illis ludis interfuit; tum vt maior eorum eſſet dignitas, & celebritas; tum vt commonſtraret curam ſe non paruam pro populo recreando gerere. Verumtamen multis annis intermiſſi ludi ob aquarum inundationes, & bella aſſidua contra barbaros, poſtea verò rurſus à Theodorico Gothorum Rege, ſed Arriano laudabiliter inſtaurati fuerunt. Hic theatra, amphitheatra, circulos, pugnas nauales, variaque exercitia, & ludos veterum denuò in nouam ſcenam produxit: vt propter tanta populi oblectamenta, ſibi vnicè perpetuò hunc Imperatorem Romani exoptarent. Imitabantur hoc Matthæus, & Galeatius Vicecomites Mediolani: Laurentius, & Petrus de Medices Florentiæ decurſionibus, ſtadijs, & ſimilibus, C quo nomine ab omnibus diligebantur. *Ludi quales inſtituendi?*

Procul autem ab his ſpectaculis diſcrimen vitæ abſit: ſecus enim ſi peragantur, non ludicrorum proprium retinent. Ludorum enim natura eſt, in euidens periculum, aut damnum præcipitare neminem, multo minus interimere. Zizimus frater Baiazetis percontantibus olim, quid de noſtris decurſionibus ſentiret: *Infra ſerium*, reſpondit, *longè ſunt poſita, iocandi autem modum excedunt ob euidens vitæ periculum*.

Quid quod ſpectatorum animi, ex cruentis eiuſmodi theatris, & ludicris cædibus extimulantur ad furorem, tyrannidem, ſanguinolentiam, &c. Quæ nil niſi diſſidia, contentiones, cædes, aliaque delicta pariunt. His rationibus accenſus Honorius, vt quidam volunt, pugiles Vrbe remouit. Monachum enim in impiam illam conſuetudinem, execrabileſque ritus aſperius inuehentem: Populus, qui die illo in cruentis illis theatris ſpectator fuerat, in rabiem actus de medio ſuſtulit.

D Inſit etiam grauitas & honeſtas hiſce ludis: quo enim propius ad naturam honeſtatis & dignitatis accedunt, hoc magis valent ad inuitandum populum, & oblectandum. Felicitas enim, quam theatra tanquam in ſpeculo nobis exhibent, duo in ſe complectitur, voluptatem & honeſtatem. Pluribus itaque tragœdiarum vſus, quam comœdiarum probatur. Comœdiæ enim de rebus ab honeſtate remotioribus agunt, & actores earum potius agunt hiſtriones, ſiue lenones, quam ludorum artifices.

Hinc non ſine cauſa Ius Canonicum illos à baptiſmo arcet, neque ad Euchariſtiæ ſacramentum admittit, niſi turpi illo lucro manus abſtineant. Sed quid ius Canonicum & Eccleſiaſticas conſtitutiones commemoramus? Sci-

pio

pio Naſica metuens, ne Populus Romanus frequens comœdiarum & ludorum ſpectator & auditor, ſeductus vitijs & ſceleribus ſe inquinaret; ſenatui vt theatrum nuper extructum demoliretur, grauiter ſuaſit. A

Sacris comœdijs plus admirationis & maieſtatis in theatris ineſt, quam profanis: argumentum enim ſacrum & diuinum tractant. Hinc Ariſtoteles principi conſulit; vt ſacrificia ſolemni pompa peragat. Oculati enim ſumus teſtes hic Romæ talia ſacra in theatris repræſentata, Romanum Populum ſupra modum oblectaſſe: vt quoque peculiaribus feſtis, quæ religioſè non vulgaribus cæremonijs atque incredibili concurſu in Eccleſijs celebrantur; tum temporis à ſummo mane ad veſperam vſque templa hominibus referta; Populoſque tam hilares conſpici, vt ſimiliter apud vllam gentem profanos ludos celebratos vix credam.

Cæterum quoniam ſpectaculorum apud priſcos Romanos fuerunt præſertim in vſu Circenſes, Gladiatores, Venationes, & Scena; de quibus Tertull. contra Marcionem inquit: *Quid non in omnem libidinem ebullis? non frequentas ſolemnes voluptates Circi furentis, & Caueæ ſæuientis, & ſcenæ laſciuientis.* De prædictis nos Deo dante plura proponemus. B

De Ludis Circenſibus. Cap. III.

Veteres Patres ludos Circēſes ob inſaniam, Theatrales ob impudicitiam, Amphitheatrales ob ſæuitiam grauiſſimè inſectati ſunt. Omnium innocentiſſimi Circenſes fuere, ex quibus nihil detrimenti moribus eſſe potuit, cum neq; verba obſcena, vt in Theatris, iacerentur, neq; impudicæ hiſtoriæ exhiberentur, neque laſciui, fractique mores eſſent, neq; in mutuam cædem ſæuirent, neque feris ſe lacerandos obijcerent, ſed ſolam induſtriam equis agitandis probarent: quare & ludi Circenſes Conſtantinopoli ad Imperium vſque Alexij Comneni viguerunt, vt ex Cedreno & Zonera; cum iam olim & Gladiatores & venationes, & Pātomimi dari deſijſſent. Imperatores certè iam inde à Conſtantini Magni temporibus eos ludos certis diebus ob Chriſtiani nominis reuerentiam exhiberi prohibuerunt, vt in Cod. Theodos. De Spectac. l. Dominico. C

Verum eſt autem Synodo Carthaginen. 1. cap. 13. quod Chriſtiani ſpectaculis iſtis prophanis arceantur. Et in Circi inſaniam inuehitur Lactantius l 6. c. 20. his verbis; *Circenſium quoq; ludorum ratio, quid aliud habet, niſi vanitatem, nouitatem, inſaniam: tunc namque impetu concitantur animi in furorem, quanto illic impetu curritur: vt iam plus ſpectaculi exhibeant, qui ſpectandi gratia veniunt, cum clamore efferri, & exilire cœperint.* Siquidem mentes ſpectantium feruntur inſania, vt non modo in conuicia, ſed etiam in rixas, necnon in prælia & contentiones ſæpè conſurgant. Hinc Tertull. lib. 1. in Marcionem: voluptates vocat Circi furentis, Caueæ ſæuientis, ſcenæ laſciuientis, & lib. de Pudicitia inquit: In ſpectaculum quadrigarij furoris, & gladiatorij cruoris, & ſcenicæ fœditatis. Vnde ſanctus Auguſtinus lib. 2. de Symbolo cap. 2. *Amator eſt quiſpiam Circi? quid delectat in Circo? aurigas videre certantes, populos inſana furia anhelantes, quemlibet celerem præcedentem, aduerſarij ſui equum frangentem. Iſta eſt omnis delectatio, clamare, quia vicit, quem Diabolus vicit; exultare, & inſultare quod aduerſa pars perdiderit equum; cum is qui tali ſpectaculo delectatur, iam perdiderit animum, &c.* Idem Auguſt. lib. 6. Confeſſ. c. 6. Circenſium ſubſannat inſaniam. Et Iſidorus lib. 18. Etymolog. cap. 27. inquit: *Ludi Circenſes ſacrorum cauſa Deorum, & Gentilium celebrationibus inſtituti ſunt: vnde & qui eos ſpectant, Dæmonum cultibus inſeruire videntur. Nam res equeſtris antea ſimplex & vtique communis, vſus huius reatus non erat: ſed cum ad ludos coactus eſt naturalis vſus,* D

ad

A *ad Dæmoniorum cultum tranſlatus eſt. Itaque Caſtori & Polluci deputantur hæ ſpecies, quibus equos à Mercurio diſtributos hiſtoriæ docent, ſed & Neptuni equeſtris ludus eſt: ſed & Marti & Ioui in ludis equi ſunt conſecrati, & ipſi Quadrigis præſunt.* Ob impudentiam & factionum certamina ludos Circi, Theatrique improbauit Cyrillus Catecheſi 1. *Pompa eſt Diaboli Theatri inſania, Circi curſus, venationes: ne ſtudio tibi ſit furor theatri, vbi conſpicuas mimorum petulantias omni contumelia, & impudicitia refertas, & virorum effæminatorum choreas ſecteris: Nec illos admireris, qui vt ventri ſeruiant efferatis beſtijs ſe exponunt.* Et infra: *Fuge & equorum curricula, ſpectaculum furioſum quod animas quaſi ruptis ceruicibus perdit.* Ad Circenſes tamen ludos quanto ſtudio etiam ipſi Chriſtiani ferrerentur, vide apud ſanctum Baſilium in Gordio: *Omnis ciuitas feſtum celebrans Marti bellatori, conuenerat ſpectatura curule certamen. Iudæus non aberat, non Græcus, & multi erant Chriſtiani; ſed & Domini ſeruos remiſerant, & pueri ex ludis litterarijs currebant ad ſpectaculum.*

B Nullum ſplendidius, oculiſue gratius ſpectaculum in Italia, Græcia, reliquoque Romano Imperio dari potuit celebritate Circi. Romæ quidem ab ipſis incunabulis Vrbis magna hominum frequentia decurſio Circenſium habita eſt, Equiria tunc dicta. Auſonius in eclogis. *Origo circenſiū.*

Nunc etiam veteres celebrantur Equiria ludi:
Prima hæc Romanus nomina Circus habet.

Romulus primum in Italia Circenſes inſtituit. Caſſiodorus; *Primus hoc apud Elidem Aſiæ ciuitatem Oenomaus fertur edidiſſe, quod poſtea Romulus in raptu Sabinarum, necdum fundatis ædificijs ruraliter oſtentauit Italiæ.* Argiui Heroes Thebani belli temporibus & Græci Troicis hoc eodem ludicro certauiſſe conſtat; eodemque modo Romulum huiuſmodi ludos in campis patentibus nondum ædificatis Circis, quomodo & Græci antiquitus factitarunt, vt ex Homero, & alijs diſcere eſt. Ea Marti ſacra fuere, & tertio Kalen. Martias celebrata ſunt, Ouid. lib. 2. Faſtor.

C *Iamque duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,*
Marſque citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitum permanſit Equiria nomen,
Quo Deus in campo proſpicit ipſe ſuo.

Agitabantur enim in Campo Martio, vel ſi aquis occupatus eſſet, in Cœlio monte auctore Varrone lib. 5. de ling. Latin. Ouid. 3. faſtor.

Altera gramineo ſpectabis Equiria campo,
Quem Tiberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta ſi forte tenebitur vnda,
Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Circenſe ludicrum primum in inſula Tiberina datum eſt; ab altera parte Tiberis erat pro meta, & in altero latere poſitis gladijs, vt ab vtraque parte eſſet ignauiæ præſens periculum: vnde & Circenſes dicti ſunt, qui exhibentur in circuitu ex enſibus poſitis. Caſſiodor. lib. 3. Variar. cum Seruio ponit Circenſes quaſi circuenſes inter enſes & flumina locis virentibus age- D bantur. Iſidor. lib. 17. Etymolog. inquit. Vbi nunc metæ, olim gladij ponebantur, quos quadrigæ circuibant in littore: gladios ordine in ripæ littore ponebant, & erat artis equum circa pericula torquere. *Circus vnde dictus?*

Alij Circum à Circe dici volunt. Tertull. de ſpectaculis, & Soli patri ſuo editum, nempè vt curſum Solis, quem quadrigis ferri volunt, deſignaret, vt idem refert Iſidorus lib. 18. cap. 25.

Circus longiori facie fuit, & in orbem aliquo modo ducta, quæ ab oui ſpecie non longe abeſſet, atque ad Amphitheatri formam accederet: quare à Virg. l. 5. Aeneid. ita deſcribitur, vt ſpatium interceptum inter duos montes acuruos, aut geminum veluti Theatrum eſſe putes, ſic ille. *De forma circi.*

Grami-

Gramineum in Campum, quem vallibus vndique curuis
Cingebant ſyluæ, mediaque in parte Theatri
Circus erat. A

Geminum autem Theatrum, quod & Amphitheatrum dicitur, rotundum eſſe in oui ſpeciem, nemo dubitat, Calpurnio canente.

Et geminis medium ſe mollibus alligat ouum.

Vnde & Circum quaſi Circulum appellatum notat Corippus lib. prim. his verbis:

Ipſe ingens Circus plenus, ceu circulus anni,
Clauditur in teretem longis anfractibus orbem.

Fuit igitur Circus longior quam latior, vt ex Dio Chryſoſtom. lib.4. ibi: *Extruxit autem maximum Circum Tarquinius Priſcus, qui medius eſt inter Auentinum & Palatium, longitudine trium cum ſemiſſe ſtadiorum, latitudine quatuor iugerum*. Plinius lib. 36. qui Circo Maximo longitudinem tribuit trium ſtadiorum, latitudinem vnius, cum ædificijs iugerum quaternum ad ſedem 260. millium. Certè Circus latior fuit ad carceres, vnde in ſpatium exibant equi, & quo longius procederet, eo anguſtior fiebat, vt Obeliſci iacentis figuram redderet. Eius longitudo pariete interiecto in æqua vtrinque latera diuidebatur, hinc dextrum, illinc læuum; dextris & læuis oſtijs oppoſita: paries hic à prima ad vltimam metam pertinebat. B

Circus maximus. Plures fuere Romæ Circi: at Circus Maximus omnium primus & nobiliſſimus, Tarquinij Priſci opus, ait Dionyſius lib.4. ſitus erat Romæ inter Auentinum & Palatinum colles, vbi Tarquinius 30. tribubus ſedes diuiſit; vt iam non ſtantes, ſed ſedentes ſpectarent; & de vicinitate eiuſdem colli Auentino Martialis lib.6. epigr.64.

Quique videt propius magni certamina Circi,
Laudat Auentinæ vicinus ſura Dianæ.

Tarquinius Euripo Circum hunc circumcinxit, tres addidit porticus lapideas, cum ſubſellijs & foris, ſic vt ex tribus vna fieret in ambitu Circi, quæ 150. caperet hominum millia, vt ex Dionyſio. Varro lib.4. de lingua latina Circum dictum eſſe ait, quod *Circum metas fertur pompa, & equi currunt.* Maximum vero, quod Deorum Maximo Vortumno ſacer eſt; aut quod in eo magni Circenſes aguntur; aut quod inter Circos maximus eſt. Is igitur à Tarquinio extructus, à Iulio Cæſare ſic reſtitutus, vt Plin. lib.36. totam ædificij eius fabricam ei aſcribat, vt refert etiam Suetonius in Iulio. Quale opus dein Auguſtus & Traianus auxerunt, ornaruntque, refert Caſſiod. l.3.ep.51. Caligula quoq; Circum Maximum ornauit & chryſocolla minioque ſtrauit, ex Sueton. ſed & opera Domitiani ad ornatum Circi aliquid attulere teſte Sueton. in Domitiano. Nero nihil addidit, ſed potius detraxit, ex eodem Sueton. in Nerone c.25. At vero Traianus immenſum latus Circi extruxit; viſenda ſedes, quæ æquatis ſit plebis, ac Principis locis: ſiquidem per omne ſpatium vna facies, omnia continua & paria; nec magis proprius ſpectandi Cæſaris ſuggeſtus, quam propria quæ ſpectat: *Locorum quinque millia adiecisti*, ait Plinius in Panegyr. ad Traian. Demum Heliogabalus columnas addidit auro inſignes, & pauimenta ipſa ſcrobe auri & argenti ſtrauit, dolens quod non poſſet electri, teſte Lamprid. Plinius lib. 36. ramentis lapidis candidi Circus Maximus ſterni ſolitus. Nero chryſocolla ſparſit arenam Circi, cum ipſe concolori panno aurigatus eſſet. Caligula minio & chryſocolla teſte Sueton. cap.18. Videntur olim ſoli victores Principes Circum augendi, & pomerij proferendi ius habuiſſe, quod de Iulio, Auguſto, Traiano ſupra oſtendimus. C D

Alij etiam circi in Vrbe. Alij plures etiam in Vrbe fuere Circi; Circus Flaminius, de quo Varro l.4. de lingua Latina inquit: *Circus Flaminius dictus eſt, quod ædificatus eſt circum Flaminium Campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currunt.*

A *runt.* Atqui Circi Flaminij nomen fuit penè ſub primis Conſulibus, vt ex l.3. Liuij conſtat. Florus tamen lib.20. Epitom. à Caio Flaminio Cenſore extructum, & appellatum eſſe vult.

In prima regione Circus Antonini Caracallæ fuit cum Obeliſco: dictus hic eſt Circus Prætorianus, quod ibi cohortis prætoriæ ſtatio fuerit, extra portam Capenam: extant hodie eius veſtigia propè templum ſancti Sebaſtiani; cuius Obeliſcus iuſſu Sanctiſſimi D. N. Innocentij Papæ X. in Agonalem plateam hoc anno 1649. eſt translatus, magnoque ſumptu & labore erectus.

Circus Vaticanus, qui & Circus Neronis dicitur, in valle inter Ianiculum & Vaticanum, de quo Sueton. in Claudio cap.21. & apud Lampridium Heliogabalus quadrigas in Vaticano agitauit, dirutis ſepulcris, quæ obſiſtebant. Plinius lib.36. cap.11. Tertius Obeliſcus Romæ in Vaticano Caij & Neronis Principum Circo, de quo etiam Tacitus lib.4. & alij.

Fuit etiam Circus Salluſtianus in hortis Salluſtij propè portam Collinam
B vbi magnus Obeliſcus litteris Aegyptijs inſignis, de quo Ammianus lib.17. ibi Obeliſcus vnus in Vaticano in hortis Salluſtij, duo in Auguſti monumento erecti ſunt.

Alius etiam Circus extra portas Lauicanam, & Præneſtinam ſimul iunctas, non procul ab Amphitheatro Caſtrenſi & templo ſanctæ Crucis in Hieruſalem, militari voluptati extructus.

Præter alios Romæ, etiam in Italia per vrbes & pagos paſſim Circi olim erant, quorum veſtigia multis in locis comparent.

In Circo Naumachiæ, venationes, equorum & curruum agitationes editæ ſunt, qui omnes ludi & à Dijs profecti & in Deorum honorem inſtituti ſunt: nonnulli funeribus adhibiti. Tertull. lib. de Spectaculis, ludos enumerans, primo loco Liberalia ponit; deinde Conſualia, quæ Romulus Conſo dicauit in Raptu Sabinarum; tum vero Equiria Marti. Reliqui ludorum de natalibus & ſolemnitatibus Regum & publicis proſperitatibus & municipalibus
C faſtis, ſuperſtitionis cauſa originem habent: inter quos etiam priuatorum memoriæ, legatariæ editiones parentant. Sanctus Cyprianus lib. de Spectac. Deos, aut funera ludos genuiſſe docet, his verbis: *Quod Spectaculum ſine idolo? quis ludus ſine ſacrificio? quod certamen non conſecratum mortuis? &c.* Lactantius lib.6. cap.20. ait: Ludorum celebrationes Deorum feſta ſunt: ſiquidem ob natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes ſunt conſtituti: & primitus quidem venationes, & quæ vocantur munera, Saturno attributa ſunt: ludi ſcenici Libero: Circenſes Neptuno: paulatim & cæteris Dijs idem honor tribui cœpit, ſingulique ludi Numinibus eorum conſecrati. Varro lib.5. de lingua Latina Conſualia dicta à Conſo, quod tum feriæ publicæ ei Deo, & in Circo ad aram eius à Sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. Cyprianus de Spectaculis. Romulus Conſo quaſi conſilij Deo Circenſes: reliqui, dum Vrbem fames occupaſſet, ad aduocationem populi acquiſiti; ſic ludi ſcenici & Cereri, & Libero dicati.

Quibus Dijs ſacer circus fuerit?

Præterea quoniam Circus imaginem quamdam & anni & cæli præſefert,
D Solemque ducem & moderatorem cæleſtium orbium eſſe veteres exiſtimabant, ei ſpectaculum id dicarunt. Vetus Poeta:

Circus imago poli formam, cui docta vetuſtas
Condidit, & numeros limitis æthereî.
Namque duodenos oſtendunt oſtia menſes,
Quæque meat curſim aureus aſtra iubar.

Carceres primo loco fuerunt in Circo, nomenque repererunt, quod illis equi quaſi carcere clauſi tenerentur. Hanc vocem à *Coercendo* Varro ſumit: alij à *Cancere vel cancro*, quæ vox cancellum ſignificauit. Apuleius: *Inter Orci cancros iam ipſos adhæſiſti*. A Tarquinio Priſco Romæ primum facti videntur

De circi carceribus.

dentur

dentur ad Olympiæ exemplum. Dionyſ. lib. 3. *Reliqua pars laterum Circi minorum ſub dio poſita, arcuatos carceres habet, qui per vnam tranſennam ſimul aperiuntur.* Caſſiodorus lib. 3. Variar. Omnia oſtia ſimul vna machinatione aperiri dixit. Erant igitur fornicati carceres & vna tantum tranſenna non multis funibus aperti ſunt. Romæ carceres per initia ex topho, lignoque fuerunt, quos marmoreis Claudius permutauit, ex Suetonio in Claudio capit. 21. A

De equis ad repagula. Repagula tranſuerſa oppoſita erant oſtijs, quibus equi frænarentur in ipſis carceribus: quos tamen ad curſum frementes deſcribit Lucretius libro ſecundo.

Non ne vides etiam patefactis tempore puncto
Carceribus, non poſſe tamen prorumpere equorum
vim cupidam tam de ſubito, quam mens auet ipſa?

Repagulis laxatis puncto temporis fores aperiuntur, Lucianus: *Bonus curſor, repagulis & tabulatis ſubito ad terram lapſis & complanatis.* Foribus apertis quadrigæ addunt ſe in ſpatia, Virg. lib. 5. Aeneid. B

Non ſic effuſi bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus.

De ordine curſorum. Foribus apertis ad miſſum mappæ, Quadrigarij & curſores è carceribus erumpebant, & in ſpatium ſe dabant: certum eſt tamen non ſimul omnes emiſſos eſſe, verum ſortem primum, ac ſecundum locum, & ita deinceps adiudicaſſe, 5. Aeneid. ibi.

Tum loca ſorte legunt.

Et quoniam loca quæ ceperant, alia alijs remotiora fuere, ordine emittebantur trans limen, vt refert vetus Poeta.

Aſt vbi panduntur, funduntque repagula curſus,
Vnus & ante omnes cogitur ire prior.

Quia ſcilicet ſorte, & ordine exibant. Statius lib. 6.

Iamque locus cuique eſt, & liminis ordo.

Loca in Circo erant oſtia ipſa: primus & ſecundus locus, primum & ſecundum oſtium. A primo oſtio rectum & breuiſſimum iter ad metam, ab vltimo longiſſimum, Vetus inſcriptio: *Diocles ſumma Quadriga, & oſtio Quarto miſſus vicit.* C

De mappa. In accipiendo ſigno magna populi, maior agitatorum expectatio fuit. Quintilianus Mappam Circo vſitatam eſſe dicit. Romæ mappa deijciebatur in Circum è ſella editoris, cuius originem à Nerone Caſſiodorus ducit lib. 3. Variar. Mappa, inquit, ſignum dat Circenſibus, tali caſu fluxit in morem. Nero prandens flagitante Populo miſſus, mappam abijci iuſſit per feneſtram. Ante mappæ miſſionem Magiſtratus ſuper fornices carcerum, eo loco vnde ſpectabant, conuiuium agitaſſe auguror, mappamque in tempore mappario mittendam dediſſe. Hoc idem refert Cedrenus his verbis: *Moris erat Conſulibus in Theatris ipſis conuiuari: ſublatis epulis mantile, quæ mappa dicitur, iaciebant; quam excipiens, qui dicebatur Mapparius, certamen adornabat.* De mappa fuerit ne mos ille Nerone antiquior, haud liquido conſtat; hoc certum, ſignum mitti ſolitum aliquot ante ſæcula, Ennius. D

Expectant veluti Conſul cum mittere ſignum
Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras.

Expectatione ſigni huius ſic Populus erigebatur, vt à carcerum fornicibus oculos non abducerent. Virgil. lib. 5. Aeneid.

Intenti expectant ſignum, exultantiaque haurit
Corda pauor.

Tertull. lib. de Spectac. Dehinc ad ſignum anxij pendent, vnius dementiæ vna vox eſt; Miſit, dicunt, & nuntiant inuicem, quod ſimul ab omnibus viſum eſt. Non viſum eſt: miſſum quid ſit, mappam putant.

Non

A Non mappa modo dabatur ſignum, ſed & Tuba, quæ ludis omnibus præcinere erat ſolita. Plinius lib.2. epiſt. Qui nunquam caſtra viderunt, numquam tubarum ſonum niſi in ſpectaculis audierunt. Seneca epiſt. 65. Cauea æneatoribus cincta eſt, Ouidius 10. Metamorph. *De ſigno tubæ.*

Signa tubæ dederant, cum carcere pronus vterque
Emicat.

Nec ſolum ante certamen tuba canebat, vt equi è carceribus proſilirent; verum etiam in ipſa decurſione, vt animi equis, vireſque accenderentur. Pauſanias pag.191. *Circa metam ſe circumagebat, & vt audiuit tubam, curſum accelerauit.* Athenis antequam à Tyrrenis tuba reperta eſſet, ſignum curſui lampade dabatur: exclamabant enim ſpectatores, vt dimitterentur ad curſum. Ariſtoph. in Ranis.

Oua quidem Polluci & Caſtori conſecrata, quod eos ouo editos fabulentur Poetæ. Oua igitur in Circo fuerunt Polluci & Caſtori ſacra, metis ipſis impoſita, ex Varrone lib. 1. de Re Ruſtica cap.2. Delphinos Romæ & oua *De ouis & delphinis.*
B non ita fuiſſe antiqua nonnulli putant; ſed Agrippæ eius rei originem tribuũt, auctore Dione lib. 49. his verbis: *In Circo cum videret homines decipi in numero curſuum ac recurſuum, Delphinos & opera ouata conſtituit, vt per ea circuitus flexuum indicarentur.* Circus enim cum longè lateque pateret, Delphinis varijſque columnis diſtinctus fuit, quibus ſpatia notarentur, & iter ad metas dirigeretur, Liuius lib.41. ait: *Oua ad notas curriculis numerandas poſita.* Dum ergo Agitatores metam circumflecterent Circenſium miniſtri ſingula oua erigebant, & ſeptem ſpatia ſeptem ouis erectis annotabant. Caſſiodorus lib.3. ep.51. refert quod *Metarum circuitus ouorum erectionibus exprimatur.* Tertull. lib. de Spectacul. erudite in Circo ponit Solis ædem, Oua Caſtorum, Delphinos Neptuni, Columnas Seſſias à ſementationibus, Meſſias à meſſibus, Tutelinas à tutelis fructuum. Delphini poſiti ſunt in Circo, docet Pauſanias in Eliacis, tamquam Neptuni famulos Domino ſuo, ac Deo attributos.

C Erant & Obeliſci in Circo, quorum duos numerat Caſſiodorus lib.3. ibi Obeliſcorum prolixitates ad cælum ſubleuantes, ſed potior Soli, inferior Lunæ dicatus eſt: vbi ſacra priſcorum Chaldaicis ſignis, quaſi litteris indicantur. Quid autem ſit Obeliſcis, plura diximus ſupra cap. 10. In medio Circi inter vtraſque metas fuit Obeliſcus longitudine cum baſi ſua pedum 132. ſacris Aegyptiorum litteris inſcriptus. Eius vertici Pyropus orbiculatus impoſitus ignes vomens, argumento Solis ignes vomentis. Alter prope metas Obeliſcus minor pedum 88. Lunæ dicatus, & ipſe notis hieroglyphicis inſculptus. Apud Dionem: Nero coronas, quas in Græcia curru victor obtinuerat, Obeliſco in Circo impoſuit. Tacitus lib. 15. *Tum decreta dona & grates Dijs decernuntur, propriuſque honor Soli, cui eſt vetus ædes apud Circum: ab alio Obeliſci latere erat Iſidis, ſiue Cybiles ſimulacrum diademate turrito leoni inſidens, altera manu ſiſtrum, altera orbem tenens.* Erant & in Circo Pollentiæ & Victoriæ ſimulacra, auctore Liuio lib.49. ſupra Spinam Circi erant ſigna, aræ, tripodes, columellæ, vt videre eſt in antiquis monumentis, ac *De obeliſcis.*
D etiam refert Ammianus lib. 17.

Euripus in Circo veteri Romano appellabatur aqua ingenti foſſa in ludis circumdata pro ſeptis, quorum loco temporaria prius clauſtra fuerunt; vt voluit Plinius. M. Scaurus Aedilis in temporario euripo Crocodilos primus Romæ oſtendit, id autem non in Circo, ſed in Theatro. Dio in Auguſto: *In Campum Flaminium aquas emiſit, vbi Crocodili 36. occiſi.* Is Euripus erat ſubitarius. Seneca epiſt.9. *Euripos ſubito aquarum impetu implet, & ſiccat.* Apud Spartianum Heliogabalus Euripis vino plenis nauales Circenſes exhibuit. Euripus autem propriè dicitur pars illa maris Euboici, quæ, Plinio & Strabone, ſexies reciprocat aquarum æſtum; & ab hoc Euripo reciprocante *De euripis.*

ſepties, lacunæ aquarum inertium, ac concluſarum in Circo, Euripi dicti ſunt. Euripum Circo addidit in gyrum, ait Sueton. de Iulio cap. 39. Plinius lib. 8. cap. 7. clatris ferreis Circum ait circumdatum, ne feræ eruptionem tentarent; vt euenit altero Pompeij conſulatu in Dedicatione templi Veneris; cum in Circo 20. elephanti pugnauere. Ideo Cæſar Dictator ſimilem venationem in Circo daturus, Euripis arenam circumdedit, quos Nero Princeps ſuſtulit, equiti loca addens, vt refert etiam Sueton. in Cæſare. A

De metis. Fuerunt duæ Metæ in Circo; altera ad carceres, altera ad calcem Circi, quibus ortus Solis & occaſus ſignaretur. Vetus Poeta.

Metarum cogunt circumdare curſibus orbes,
Namque axes gemini ortum, obitumque docent.

Cedrenus pag. 121. *Romulus per eam metam, quæ eſt ad carceres, ortum deſignauit, per eam quæ eſt in ſunda occaſum: per ſeptem ſpatia curſum ſeptem planetarum, aerem in quo curritur, cælum eſſe voluit.* Metæ fuerunt orbiculatæ adinſtar Coni, & rotundæ ad Cupreſſi formam. Ouid. 10. Metamorph.

——— *Metaſque imitata Cupreſſus.* B

Ipſæ vero metæ ternas obtinent ſummitates quaſi Obeliſcos, quas adinſtar Solis celeres Quadrigæ peruagantur: tres autem illæ ſummitates metarum erant tria ouorum ſimulacra metis impoſita. vt ſupra dixi, metæ ſæpe confecto curriculo ſublatæ ſunt, vt venatio facilius ederetur, ex Suetonio in Cæſare cap. 39. ibi: *Venationes in Circo editæ per dies quinque, &c. quo latius dimicaretur, ſublatæ metæ, inque earum locum bina caſtra exaduerſo conſtituta ſunt,*

De ſpina circi, Totum illud ſpatium quod à primis metis ad vltimas fuit, Intermedium dicitur; vt voluit Corippus: à Latinis Spina nuncupatur, quod inſtar ſpinæ dorſi produceretur per campum Circi, qui per initia latior, ſub finem anguſtior fuit: vt Sidon. in Narbone. Caſſiodor. l. 3. epiſt. 51. inquit: *Spina infelicium captiuorum ſortem deſignat, vbi Duces Romanorum ſupra dorſum hoſtium ambulantes, laborum ſuorum gaudia perceperunt.* Hoc dictum forſitan, quod expreſſæ eſſent in ſpina Circi tabulis & picturis Populi Romani victoriæ: aut certè quia deſinente Republica hoſtes victi in Circo triumpharentur; vt è Zonera in Iuſtiniano, vbi Beliſarij triumphum in Circo deſcribit; idem in Heraclio. C

De forma decurſionis. Forma decurſionis Romæ hæc fuit: cum pompa ducta eſſet, primum certamen Quadrigarum fuit, & Bigarum, & Singulatarum, quod & Olympiæ factum. Romæ item Trigæ actæ ſunt; vt è Dionyſ. lib. 7. ſub finem, cum autem curſus equitum finem ceperit, in Circum curſores & athletæ inducuntur, Plin. lib. 7. cap. 20. Sueton. cap. 43. in Auguſt.

De agitatorum induſtria. Bonis equis vti, peritis, exercitatis, & docibilibus plurimum intererat; ſed præterea ait Philoſtrat. lib. Apollonij: Boni agitatoris fuit non effuſo impetu temerè per Circum ferri, ſed vim equorum diſpenſare, & in fructum, ac commodum impendere: vbi flagello & incitatione opus erat, incitare; vbi moderandum, moderatione vti, ad metam flectere, nec offendere, naufragium ab aduerſarijs, aut à ſe cauere. Cum enim in omnibus certaminibus arti locus eſſet, maxime tamen in Circo. Euſtath. in Iliad. Virgil. 3. D Georg. inquit.

Iamque humiles, iamque elati ſublime videntur
Aera per medium ferri, atque aſſurgere in auras,
Nec mora, nec requies ———

Statius lib. 6.

——— *Nunc auidi prono iuga pectore tangunt,*
Nunc pugnantes genu preſſis duplicantur habenis.

Qui ſine flagello agerent equos, & vincerent, eorum illuſtrior victoria fuit, in veteri lapide: *Diocles cum ſine flagello viciſſet, inter milliarios agitatores primum*

A *mum locum obtinuit*. Aurigæ ita victoriæ ſtudioſi fuere, vt ſæpè magicas artes aduocarent. Ammian. Marcell. lib. 26. Ab Aproniano Præfecto capite damnatum Hilarium aurigam, ſcribit, conuictum, ac confeſſum, filium ſuum venefico tradidiſſe docendum artium nefariarum ſecreta, legibus interdicta. Caſſiod. lib. 3. epiſt. 51. inquit: *Frequentia palmarum eum dici faciebat maleficum*. Arnob. lib. 1. aduerſus Gentes: *Magicis artibus in curriculis equos debilitare, incitare, tardare*. Quod etiam refert D. Hieronymus in vita Hilarionis.

In Græcia plures forte Metæ fuere, Romæ vnam ſepteno circuitu flectendam conſtat: quamquam flexionem illam ſpatium vocari à Seneca ep. 30. ibi: *Quomodo manifeſtior notari ſolet agitatorum lætitia, cum ſeptimo ſpatio metæ appropinquant*. Cum eo ſentit Iſidor. lib. 18. *Septem ſpatia currunt quadrigæ ob ſeptem planetas*. Lactantius lib. 7. Inſtitut. ait: *Quoniam decurſis propoſiti operis ſeptem ſpatijs, ad metam prouecti ſumus*. Et euoluto ad metam ſexto ſpatio, palmam victori Populus efflagitabat, Sidon. in Narbone. *De ſepteno circuitu ad metas.*

B *Iam ſexto reditu perexplicato,*
Iamque ad præmia efflagitante Vulgo.

Periti Aurigatores per initia ſtadij moderabantur equos ſuos, vt in ſeptimum gyrum vim equorum integram reſeruarent: ſuſtinebantque equos, cum ad finem venirent. Cicer. lib. 4. Academ. *Ego enim, vt agitator callidus, priuſquam veniam, equos ſuſtinebo*. Huc reſpexit idem Cicero pro Cœlio ibi: *In hoc flexu ætatis, fama adoleſcentis hæſit ad metas*. In flexione igitur metæ ſiniſterior equus fuit interior, qui breuiori gyro metam circumageret; dexterior laxioribus habenis, ſpatioque remotiori ferebatur. Silius l. 16. *De flexione metæ.*

Sed læuo interior ſtringebat tramite metam.

Vides interiorem, ſiniſteriorem, ac breuem in idem incidere. Ouidius 3. Amor.

Nunc ſtringam metam interiore rota.

In Circo nil gratius oculis fuit, quam cum equi, curruſque naufragium facerent. Demoſth. in Erotico: *Multis dicentibus, quod in curulibus certaminibus pulcherrimum ſpectaculum præbent currus fracti & naufragi*. Silius lib. 16. *De naufragio circi.*

C

———— Perfracto voluitur axe
Cernuus, ac pariter fuſi miſerabile campo
Diſcordes ſternuntur equi.

Plutarch. in Silla: *Cum euertiſſent currus, Romani cum riſu, alios petebant, vt ſolent curulibus ſpectaculis*. Chryſoſtom. ſerm. de humanitate, inquit Aurigæ prætercurſo totius populi theatro, contendunt eo loco aduerſariorum currus ſubuertere, vbi Regem viderint ſedentem, & vnum oculum tot vultibus digniorem putant.

Ad ornatum Circi pertinet ordo Pompæ, de qua Græcanica pompa Athenæus lib. 5. inquit. *Omnium quotquot apud homines, vel creduntur, vel dicuntur eſſe Dij, aut Dæmones, atque adeo heroum ſimulacra geſtabantur. In Bacchica pompa ante omnes prodierunt Sileni, quidam laneis purpureis induti, alij phœniceis turbam arcentes: erectæ ſunt & in pompa ſellæ regiæ, multæ ex auro & ebore compactæ: ſuper vna harum iacebat aurea corona, &c.* Refert etiam de huiuſmodi pompæ ſerie Tertull. de Spectac. Primo Deorum ſimulacra: deinde agmen imaginum, quæ ad Deorum hiſtoriam pertinerent: tertio currus: quarto thenſæ loro trahuntur, tenduntúrque ſine opera iumentorum: quinto armamaxæ manibus & humeris circumferuntur: ſexto ſedes in quibus ſimulacra interquieſcerent: ſeptimo coronæ victoriarum inſignia: octauo exuuiæ de hoſtibus, &c. Traducebantur per Circum magna pompa Deorum ſimulacra: miles Marti plaudebat, Cereri Agricola, Phœbo Vates & Augures, Veneri Amatores. Ouidius de Spectac. Circenſium. *De pompa circi.*

D

Plaudite

Plaudite Neptuno nimium qui fiditis vndis. A

Hoc intelligit de Neptuni ſimulacro, quod in pompa per Circenſes ludos circumferebatur: & mox.

Plaude tuo Marti miles.

Itèm.

Ruricolæ Cereri, tenoque aſſurgite Baccho.

De editoribus. Circenſes autem dabantur natalibus Principum, quinquennijs, decennijs, vicennijs, vt & cætera lætitiæ documenta, Sueton. in Nerone c.53. ſcribit etiam Dio in Domitiano, eum Titi fratris ſui natalium Circenſes ſubſtuliſſe. Refert idem Dio in Natali Cæſaris etiam in caſtris Circenſes editos: ac etiam Auguſti natalibus Circenſes in perpetuum decretos. Habetur l.1. & 2.Cod. Theodoſ. de Prætor. & Quæſt. Si Prætores & Quæſtores deſignati non adeſſent, quo tempore ludos populo exhibere tenebantur, condemnatione triticaria plectebantur. & lib.6. ibidem Fiſcus eorum nomine expẽdebat ſumptus, quos abſentes poſtea refundere cogebantur. Ab Imperatore adiuti editores apud Symmachum lib.2. ep. 45. & lib.4. ep. 12. cum priuatorum pecuniæ non ſufficerent ad ludos edendos in Magiſtratu: prouinciæ aliquid pendebant; imo certum æs conſtitutum erat prouincijs. Cicero ep. ad Quintum fratrem. Ab amicis etiam in ludorum impenſam, ſi oneri eſſent impares, pecuniam accipiebant. Seneca lib.2 de Benefic. cap. 21. Multi etiam abſtinebant conſulatu ob ſumptus Circenſium. Dio pag. 469. Tacitus lib.4. monet: *Tiberium cauiſſe ne quis gladiatorum munus ederet, cui minor quadringentorum millium res.* Antoninus Pius & M. Philoſophus ſumptibus munerariorum modum poſuerunt. Martianus cauit, ne Conſules miſſilia darent Dio lib.54. Contra huiuſmodi editores inſurgit ſanctus Baſilius in Pſalm. 116. ibi: *Iſte opes ſuas in beſtiarios expendens, & vanis Populi vocibus exubtans, laudibus tumet.* Simile D. Ambroſ. ſerm. 81. *Magiſtratus in theatris, mimis, athletis, gladiatoribus, alijſque huiuſmodi generibus hominum, totum patrimonium ſuum largitur, & prodigit; vt vnius horæ fauorem vulgi acquirat.* Imperatores ludis præſidere erant ſoliti: Auguſtus ſæpe totos dies aberat petita venia, commendatiſque qui ſua vice præſidendo fungerentur, ait Sueton.cap.45. Neque Caligula Spectaculis ſemper ipſe præſedit, ſed interdum aut Magiſtratibus, aut amicis præſidendi munus iniunxit, ex eodem Suet.cap. 18. Claudius præſedit nonnumquam ſpectaculis in Caij vicem auctorante Populo, vt idem Suet. in Claud. cap.7. Editores & ipſi etiam Imperatores, Circum aut alia etiam ſpectacula intrantes Populus adorabat; imo & principes eos, qui ludos ederent, voce & manu venerabantur. Sueton. in Claud. cap.12. De Caracalla apud Dionem his verbis: *Caracalla editorem aliquem ex ſuis libertis, aut alijs, qui valde diuites eſſent, faciebat, vt hos ſumptus ſuſtinerent, & adorabat eos ex loco inferiori flagello ſuo, & aureos petebat pro brauio, vt aliquis infimæ ſortis, dicebatque ſe Solis exemplo aurigari.*

De habitu editoris. Curru Prętor in Circo vehebatur toga picta, & tunica palmata; eburneum ſceptrum, in cuius vertice aquila, manu tenens. In eodem curru ſeruus publicus capiti editoris, quaſi triumphantis coronam auream imponebat, aut ſuſpenſam potius tenebat. Iuuen. Satyr.10.

Quid ſi vidiſſet Prætorem curribus altis
Extantem, & medio ſublimem in puluere Circi
In tunica Iouis, & pictæ ſerrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ,
Tantum orbem quanto ceruix vix ſufficit vlla?
Quippe tenet ſudans hanc Publius, & ſibi Conſul
Ne placeat, curru ſeruus portatur eodem.
Da nunc & volucrem ſceptro, quæ ſurgit eburno,

Illinc

A *Illinc cornicines, hinc præcedentia longi*
Agminis officia, & niueos ad fræna Quirites.

Hoc habitu cultuque curru inſidens, ſiue is Prætor eſſet, ſiue Dictator mittendis Quadrigis, ſiue Aedilis, ad oppidum vſque ad metas primas peruehebatur. Varro: Moris tamen fuit vt bigis ferretur per Circum editor, non quadrigis, aut ſeiugibus. Symmachus lib.6. ep.4. ait: *Natali Vrbis ſuffectum Conſulem: currus quo vehebatur euoluit per ferociam bigarum, quæ triumphum vehebant.* Editori currus negatus eſt ſub Auguſto. Tacitus lib.1. *Tribuni petiere, vt proprio ſumptu ludos Auguſtales ederent, vtque per Circum triumphali veſte vterentur: curru vehi haud permiſſum, decreta pecunia ex ærario.* Dio in fine lib.55. *Tribuni, qui præerant ludis Auguſtalibus, triumphali veſte in Circo vſi ſunt; non tamen currum inſcenderunt.* Sub alijs Imperatoribus curru vecti ſunt, Plin. in Panegyrico Traiani: *Nos auguſtior ſolito currus accipiet, &c.*

In Circo quatuor fuerunt Factiones iuxta colores, qui quatuor anni tem- *De factionibus.*
B peſtates ſignarent. Quadrigarij ipſi in veteribus inſcriptionibus dicuntur Boni Factionarij. Gregor. Nazianz. inquit: *Videte eos qui ſtudent Circo, eos inquam, qui nominantur à coloribus, & à partibus, à quibus faciunt.* Ab illis partibus factiones, ac rixæ in Circo ad multum ſanguinem non ſemel exortæ ſunt, de quibus eruditè Lipſius in Amphitheatro, Caſſiodor. lib.3. ep.51. inquit: *Stupendum eſt, quod illic ſupra cætera ſpectacula feruor animorum inconſulta grauitate rapiatur: tranſit Praſinus, pars Populi mœret: præcedit Venetus, & potior turba Ciuitatis affligitur; nihil proficientes feruenter inſultant, nihil patientes grauiter vulnerantur & ad inanes contentiones ſic deſcenditur, tamquam de ſtatu periclitantis patriæ laboretur.* Per eas factionum commotiones ſæpè accendebant ad cædem vſque Imperatores. Caligula enim Praſinæ factioni ita addictus erat, vt cænaret in ſtabulo aſſiduè, & maneret: Incitato equo equile marmoreum, præſepe eburneum inſtruxit. Sueton. in Caligula cap.55. Dio pag. 446. ſic habet: *Caligula vnum ex ſuis equis, quem Incita-*
C *tum appellauit, ad prandium vocabat, & inaureatum ei hordeum apponebat, & vinum propinabat in aureis poculis, & pollicebatur Conſulem ſe renunciaturum.* Vitellius Venetæ factioni ſic addictus erat, vt eos qui partes alias fouerent, aut Venetis obtrectarent, occidi iuberet: Caligula & Nero dediti Praſinæ, de quibus Xiphilinus, & Dio lib.57.

Colores Dijs, & elementis attributi ſunt: Ruſſei equi Soli, ideſt igni; Pra- *De coloribus.*
ſini terræ; Veneti mari; Albi aeri. Item Ruſſeos æſtati, Albos hiemi; veri Praſinos; albos aquis. Cedrenus paulo aliter colores interpretatur pag.121. ibi: *Romulus impoſuit partibus iſta nomina: terræ viride, & porraceum: mari Venetum, quia aquæ ſunt cæruleæ: igni ruſſeum, &c. Praſinum vocauit à metaphora porri: proprium enim eſt terræ, vt herbis vireat. Venetum dicitur à Venetia; & coniunxit album cum viridi, ideſt aerem cum terra, quia inter ſe miſceri, & temperari vtraque debent: itidem ruſſeum ſubiunxit cæruleo, quia igni aqua ſuppoſita eſt.*

Omnium equorum, qui in Circo committebantur, ſua fuere nomina, quibus *De equis.*
D appellabantur, vel à colore vt Corax, Maurus: vel à celeritate Tigris, Incitatus, Volucris: vel à gente Cappadox, Parthus: vel ab inſigni alio equo nempè Bucephalus, Samphora. Hinc Martialis.

Vtrum ne currat Paſſarinus, an Tigris.

Et alibi.

Tigrim vince, leuemque Paſſerinum:
Nulla eſt gloria præterire Aſellos,

Sicuti etiam equus Corax à nigredine pili coruina ſic dictus.

Diſquiſitione illud dignum eſt; cum quatuor equi eſſent in quadriga Circenſium, cur vnius tantum equi nominatim fiat plurimum mentio, cui & titulum

tulum victoriæ & palmæ adſcribatur? ſed reſpondetur ex quatuor equis vnum veluti palmæ auctorem præcipuum numerare, & nominare conſueuiſſe Agitatores; eum ſcilicet, ex quo victoria potiſſimum pendebat, vt apud Silium Italicum lib. 16. A

Euolat ante omnes, rapidoque per aera curſu
Callaicus Lampſon: fugit, atque ingentia tranat
Exultans ſpatia, & ventos poſt terga relinquit.

Solo Lampſone equo nominato totam Quadrigam deſignauit: & apud Liuium legitur his verbis: *Claudij Cæſaris ſæcularium ludorum Circenſibus excuſſo in carceribus auriga Albati equi palmam occupauere, primatum obtinuere, oppoſita effundentes, &c.* Non aliam ego rationem inuenio, quam equus ille, qui in flexu, ſeu circuitu cum eſſet magis proximus metæ, & ſiniſterior, ac interior reperiretur: ſicuti breuiori gyro, & induſtria maiori metam circumferebat; ita & maiorem gloriam aſſequebatur.

De præmijs. Honor propoſitus Aurigarum induſtriæ, & fructus vulgaribus aurigis iuſſu Principis, vt refert Caſſiodorus Variar. Virgilius in medio Circi proponi ait. B

Munera principio ante oculos, Circoque locantur
In medio, ſacri tripodes, virideſque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus.

Sanctus Chryſoſtom. homil. 55. in Matth. Imperatores in equorum certamine, & curſu coronas, veſtes, cæteraq; munera in ipſo agone ante oculos certantium ponunt. Olympiæ corona victori ornamento fuit, & honor renunciationis in conſeſſu totius Græciæ, iuſque ſolemne triumphi cuiuſdam cum in ſuas vrbes victoria læti redirent: muri enim diſiecti, qua curru vectus Hironica vrbem iniret, faculæ prælatæ tubicine præeunte. Clemens lib. 2. Pædag. *In certaminibus primum largitio erat in athletas, deinde plauſus, tertio foliorum coniectus, poſtremo corona poſt Medos in acie victos.* Tacitus lib. 12. Annal. ſtipes vocat his verbis: *Dabanturque ſtipes, quas boni neceſſitate, intemperantes gloria conſumerent.* Strabo lib. 8. refert, quod ſtatuæ cum ponerentur, erant æquales ſtatu & proceritate Aurigis. Cleoſthenes primus equeſtrem ſtatuam Olympiæ poſuit victor, ait Pauſan. lib. 2. Eliac. In baſi ſtatuæ nomen victoris, & patria ſcribebantur, auctor Dionyſ. Halic. in Protrept. athlet. Non homines modo coronatos, ſed & equos victores. Plutarch. Sympoſ. 2. quare Plato lib. 6. de Legibus: *Agnoſticen hominum & equorum eſſe*, ait. Imo & equis nimio curſu debilitatis aſſignata ex horreis fiſci alimenta l. 1. Cod. Theodoſ. de Equis curulib. Refert Capitolinus in Vero Imp. Volucri equo Praſino mortuo ſepulcrum in Vaticano fecit. Vopiſcus in Carino, non tantum aurum, ſed & veſtes datas oſtendit. Dabantur interdum aurigis equi ad curſum vtiles poſt alia præmia. Ouid. faſt. C

Primaque ventoſis palma petetur equis.

Coronæ ludis omnibus victori fuere, & palmæ, quarum mercede in Prætura aurigarios Domitius Neronis pater fraudauit, vt eſt apud Sueton. cap. 5. Tertull. de Spectac. inquit: *Auriga vt ſacerdos coronatus, vel coloratus vt leno.* Victores aurigæ coronati manu editoris. Ammianus lib. 14. inquit: *Ingreſſus Conſtantinopolim Gallus, editis equeſtribus ludis capiti Coracis aurigæ impoſuit coronam, vt victoris.* Sidonius ep. 9. lib. 8. Aurigam coronatum vocat. Et hæc ſatis dicta. D

Myſtica conſideratio. Ex prædictis Romanorum Circẽſibus ludis, humillimè nos fideles Chriſti intueamur; etiã in humanis vbi nulla lucta, nulla ſit victoria: hanc qui ſuſtulit, præmia ſuſtulit: & vide quanti ferrum, ignem, beſtias cõtempſerint ſub præmio laudis humanæ: intuere etiam milites, nonne omnia ſudore cõſtant? non quanto plus laborauerint, tanto plus de victoria ſperant? nulla ignauia coronatur:

A ronatur: nullum ſocordia florem, nullum vnquam palmitem eſt promerita: vigilijs, ſudoribus, incommodis, duriore tractatione, ſtrictiore diſciplina triumphis præluditur; & Apoſtolo teſte 1. Corinth.9. *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant*. Nos fideles Chriſti coronam & gloriam æternam cogitantes, non maiora meditabimur? non per duriora lubentes tranſcuremus? aut ignauiam cælo coronandam putabimus? delitias, voluptates, menſas nulla in terris ætas, gens nulla corona dignata eſt. Intueamur veteres eremi cultores, Virginum agmina, Martyrum integros exercitus; & nos, vitamque noſtram: aut illi aut nos fatui; nam ſi per conuiuia, purpuram, diuitias, honores, delicias omnis generis via ad cælum patet, quo Martyrum ſanguis, Virginum continentia, Confeſſorum labor, & vnum vita tota continuata ſerie martyrium? & multos in his reperies è Regio ſanguine, prima nobilitate, ſumma eruditione, maximis opibus. Et vt alios taceam, excutiamur Dauidem, vide illius poſt delictum pro potu lacrymas, pro pane cinerē, pro lecto puluerem, B pro purpura ſaccum; & qui ſecutus es non ſemel errantem, ſequere pœnitentem, & delictorum veniam ſpera: nonne ad Crucem ſingulos inuitat Chriſtus? aut errat, qui per illam nos inuitat ad cælum, aut alia ad hoc via quam illa, quam prior calcauit, & per quam præmia ſpopondit: memento verborum Chriſti: *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*. Aliud qui cogitat, fallitur.

Vrgere nobis ſaltem ad perfectionis curſum aliorum debent exempla; præſertim cum vno Religionis vinculo ligemur: equos ſiquidem ipſos mutua contentione & ambitione ad curſum impelli, docet Plutarch. in Pelopido ibi: *Equi pernicius ruunt iuncti ad currum, quam ſeorſim acti*, & reddit rationem, quia, *Mutua contentio & ambitio feruorem inflammat*. Sic ergo in ſtadio mortalis huius vitæ nos curramus: ſic in Circo ſancti Spiritus impulſu agamus, vt Deo digna ſit noſtra decurſio: *Vnus autem eſt, qui accipit brauium*, inquit Apoſt. Vnus, inquam, re vera Chriſti populus, vnus ille Chriſti ſangui- C ne, ſacroque baptiſmate tinctus, qui Chriſtum vere induit. Ne igitur is in agone deficiat; habet deſignatorem Deum, medicum Chriſtum: ne deterreatur, habet vnctorem Spiritum ſanctum, qui Samuelis myſtico vnguento deliniet: ne ſitim metuat, habet ſupra ſe aquam baptiſmi; vt inde in pſal.22. *Super aquam refectionis educauit me*. Et ſuper hæc omnia demum dicat exultans, ex Apoſt.2. Timoth.4. *Pulchrum certamen certaui, curſum conſeci, fidem ſeruaui: de reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ in Chriſto Ieſu Domino noſtro, cui gloria in ſæculorum ſæcula*. Amen.

De Gladiatoribus. Cap. IV.

QVoniam de Ludis apud Romanos eſt nobis ſermo, etiam de Saturnalibus (nempè de Gladiatoribus) libabimus aliqua: quæ Saturnus inter veterrimos Italiæ Deos frugum repertor, & à ſatione Saturnus ex Feſto D dictus: hic etiam Saturnalia induxit, ſi Macrobio fides: quamuis Dionyſius lib.3. ad Regem Tullum referat hunc feſtum: & Liuius poſt Reges exactos lib.11. id conſtituit: *A Sempronio & M. Minutio Coſſ. ædes Saturno dicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies*. Quinimo idem Liuius centenis aliquot poſt annis, agnoſcit illius inſtitutionem in Decembrem mēſem reiectus feſtus dies, quod ante non erat; vt lib.23. his verbis: *Poſtremo ex libris Decembri iam menſe ad ædem Saturni immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum, & conuiuium publicum, ac per Vrbem Saturnalia die, ac nocte clamatum: populuſque eum diem feſtum habere ac ſeruare in perpetuum iuſſus*. Dio de Militibus in Claudij libertum iocantibus & clamantibus, *Io Saturnalia*: & ad Imperato-

Saturnalia.

rum tempora Senec. epiſt. 18. *Nam quod fieri niſi in tumultu, & triſti tempore Ciuitatis non ſolet, voluptatis cauſa, & feſtorum dierum veſtem mutauimus*. Togas enim ponebant domini, eaſque ſerui induebant: hinc Martial. A

Syntheſibus dum gaudet eques, Dominuſque Senatus,
Dumque decent noſtrum pilea ſumpta Iouem

Syntheſim dictam cœnatoriam veſtem; vtique hominum lautiorum, Martialis.

Vndecies vna ſurrexit, Zoile, cœna:
Et mutata tibi eſt Syntheſis vndecies.

Et Tranquillus in Nerone obſeruat, quod *plerumque Syntheſinam indutus prodierit in publicum ſine cinctu diſcalciatus*. Atque adeo ſedebant tunc ſerui ad dominicam menſam dominis miniſtrantibus, ex Athenæo l.14. vt etiam Actij verſus.

Exercent Epulas læti, famuloſque procurant
Quiſque ſuos.

Quod etiam teſtatur Seneca epiſt.47. *Inſtituerunt diem feſtum non quo ſolum cum ſeruis domini veſcerentur, ſed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiſerunt, & domum puſillam Rempublicam eſſe iudicauerunt.* B

Dies ſaturnalium. Quot dies iam eſſent Saturnalium? Varro in hoc lucem affert lib.5. de L.L. inquit: *Saturnalia dicta à Saturno, quod eo die Feriæ eius, vt poſt diem tertium Opalia, Opis:* nempè vt poſt diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrarentur: additus dein ab Auguſto quartus dies: & quintus à Caligula, ex Sueton. *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus*. Et ille ipſe quintus dies poſt Caij cædem abolitus, ſed reſtituit Claudius, vt inquit Dio lib.60. *Saturnalibus quintum diem, à Caio inſtitutum, poſteaque omiſſum, reſtituit.*

Quare gladiatores in ſaturnalibus? Quare autem in ijs Saturnalibus maximè Gladiatores intercederent. Voluit Lipſius lib.1. Saturnal, cap.5. Quia triſte Saturni ſidus, & maleficum; quale ingenium Deorum Inferorum: inde Nænia: inde ſuperſtitio, Saturni diem non fauſtum. Tibullus. C

Aut ego ſum cauſatus aues, aut omnia dira,
Saturni, aut ſacram me tenuiſſe diem.

Et quoniam Romani Gladiatorum ſanguine placari manes credebant: eaque ludicri cauſa vt in his Saturnalibus interuenirent Gladiatores, qui manibus placandis dati fuere. Prudentius.

Reſpice terrifici ſcelerata ſacraria Ditis,
Cui cadit infeſta fuſus gladiator arena.

Quem Ditem eundem cum Saturno fuiſſe, voluit Lipſius adductus.

Gladiatores. Verum Gladiatorij inter omnes ludos celeberrimi, frequentiſſimiq; Romæ erant, Cicero in Orat. pro Seſtio: *Equidem exiſtimo nullum tempus eſſe frequentioris populi, quam illud Gladiatorium: neq; concionis vllius, neq; vero vllorum comitiorum*. Et in quo plebs vel maxime delectabatur, vel verius inſaniebat. Idem Cicero de ijſdem Gladiatoribus: *Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur quo multitudo maximè delectatur*. Idemque ſtudium idem appoſitè exprimit maximè præiudiciale iuuentuti. *Iam vero propria & peculiaria huius Vrbis vitia penè in vtero matris concipi mihi videntur, hiſtrionalis fauor, & gladiatorum, equorumque ſtudia, quibus occupatus obſeſſuſque animus, quantulum loci bonis artibus relinquit? &c.* D

Origo Gladiatorum ab Etruſcis ſumpta, & vt voluit Lipſius in Saturnal. lib.1. cap.8. à re funebri ſumpſerit originem: & poſtea ad voluptatem, refert Tertull. de Spectaculis: *Olim quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio ſeruos mercati in exequijs immolabant: poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare; itaque quos paraue-*

A *rauerant, armis quibus tunc, & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant.* Et Seruius ad hoc Virgilij: *Viuentes rapit inferias, quos immolet vmbris,* inquit, *moris erat in ſepulcris virorum fortium captiuos necari, quod poſtquam crudele viſum eſt, placuit gladiatores apud ſepulcra dimicare, qui à buſti cineribus Buſtuarij dicti.*

De Primis publicè Gladiatoribus Romæ refert Valerius Max. *Gladiatorium munus primum Romæ datum eſt in foro Boariꝙ Ap. Claudio, & M. Fuluio Coſs. dederunt M. & D. Bruti, funebri memoria Patris cineres honorando:* Dederunt hæc munera Conſules, Proceres, & Impp. mox etiam priuati eadem ediderunt. Tertull. inquit: *Priuatorum memorijs legatariæ editiones parentant.* Seneca de Breuitate vitæ: *Quidam diſponunt etiam illa, quæ vltra vitam ſunt, moles magnas, ſepulcrorum & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exequias.* Quæ munera ad rogum Gladiatores ſunt, vt voluit Lipſius, etiam apud Iudæos mos talis fuit, vt refert Ioſeph. l. 19. Herodem in omnibus penè oppidis theatra & amphitheatra conſtruxiſſe. Nec à Regibus & Præſidibus in Colonijs, verum & à priuatis hominibus editi Gladiatores, ſic apud Apuleium lib. 4. in Platearum Ciuitate Demochares quidam, *Munus Gladiatorium editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus dignus fortunæ ſuæ ſplendore, publicas voluptates inſtruebat.* Sic apud Martialem neſcio quis Cerdo, Primi Rom. gladiat. res.

B

Das gladiatores ſutorum regule Cerdo:
Quodque tibi tribuit ſubula, ſica rapit.

Nullum Bellum tantam cladem intulit vnquam humano generi quam iſti etiam ad voluptatem ludi: itaque leges promulgatæ ad reprimendam Gladiatorum editiones: etenim poſt alios Tiberius firmius certum numerum præſcripſit, vt refert Tranquillus cap. 34. *Ludorum & munerum impenſas corripuit, mercedibus ſcenicorum reciſis, paribuſque gladiatorum ad certum numerum redactis.* Ad hoc edictum reſpexit Tacitus lib. 13. Annal. ibi: *Non referrem vulgatiſſimum S.C. quo ciuitati Syracuſanorum egredi numerum edendis* C *gladiatoribus finitum, concedebatur;* niſi, &c. Præterea idem Tiberius ſtatuit, ex Tacito lib. 4. *Ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res.* Denique huiuſmodi ſpectaculorum ſublatio ad laudem Magni Conſtantini relata è toto orbe Romano anno ab V.C. mille & ſexagintaſeptem, penè ſexcentis annis poſt ea inſtituta, vt refert Sozomen. lib. 1. & Euſeb. lib. 4. de Vita Conſtantini: *Vetuit Idolis ſacrificari, vetuit Gladiatorum cædibus pollui Vrbes.* Quin etiam nunc inſerta in Codice Iuſtiniani lib. 11. tit. 43. illa lex. *Cruenta ſpectacula in otio ciuili, & domeſtica quiete non placent, quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Gladiatores limitati & ſublati.

Et quamuis Conſtantius; Theodoſius, ac Valentinianus iterum permiſerint, ſubſtulit tamen in totum Honorius occaſione Telemachi cuiuſdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit, refert Theodoretus lib. 5. hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 26. & Caſſiodor. in Tripart. lib. 10. cap. 11. vt etiam Prudentius lib. vlt. contra Symmach. preces interponit ad ipſum Honorium pro tollendo his D verſibus.

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij Dux auguſtiſſime regni:
Et tam triſte ſacrum iubeas, vt cætera tolli.

Et infra.

Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litare.
Nullus in Vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.
Iam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Conditio aut genus huiuſmodi Gladiatorū quale fuerit? è ſeruis plerumꝗ; Conditio gladiatorum.

Tertull. *Olim captiuos, & malo ingenio ſeruos emercati*. Hinc Imperator Adrianus, *Lenoni & Laniſtæ ſeruum, vel ancillam vendi vetuerit cauſa non præſtita*. Damnabantur etiam ſerui ad Gladij ludum. Capitolinus in Macrino: *Seruos, qui à Dominis fugiſſent, repertos, ad Gladij ludum deputabat*. Et ex Tacito lib.3.Ann. *E ſeruitijs gladiaturæ deſtinatos*. Nempe venditi illi ipſi Laniſtis, aut ab Impp. poſtquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vita Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemijs pleriſque pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, pleriſq; Germanis & Sarmatis*. Sæpe & ſine triumpho. Vopiſcus in Vita Claudij: *Claudius omnes, qui rebelles animos extulerant, capit, atque in vincla Romam etiam mittit ludo publico deputatos*. Fuere deinde ex genere Gladiatorum liberi, & ingenui pretio inducti, vel mala libidine pugnandi, Liuius lib.28. *Gladiatorium ſpectaculum fuit, non ex eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſeruorum dilectu ac liberorum, qui venalem ſanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit*. Ac de Liberis Tertull. ad Martyres. *Quot otioſos adfectatio armorum ad gladium locat? certe ad feras ipſas adfectatione deſcendunt, & de morſibus & cicatricibus formoſiores ſibi videntur*. Hinc Manilius lib.4. A B

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hoſtem ſibi quiſque parat, cum bella quieſcunt.

Corruentibus deinde moribus eo ventum eſt; vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam deſperatione & bonis exuti, alij Principibus gratificantes, Senec. epiſt.100. *Aſpice illos iuuenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria coniecit*. Iuuenalis de Nobilibus ſui æui.

——— ——— Quanti ſua funera vendant,
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Non dubitant celſi Prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores. Quinimo primum ſub Cæſare Equites & Senatores polluti arena. Sueton. in Iulio cap.39. *Cuius munere in foro depugnauit Furius Leptinus ſtirpe prætoria, & A. Calenus Senator quondam actorque cauſarum*. Poſtea interdictum Senatoribus, & equitibus, vt refert Sueton. in Tiberio cap 35. *Ex iuuentute vtriuſque ordinis profligatiſſimus quiſque quo minus in opera ſcenæ, arenæq; edenda S.C. tenerentur, famoſi iudicij notam ſponte ſubibant: eos omnes ne quod refugium in tali fraude cuiquam eſſet, exilio affecit*. Vitellius quamquam ipſe infamis, infamiam hanc genere quodam ſuſtulit. Tacitus 2. hiſtor. *Cauitque ſeuerè ne equites Romani ludo, aut arena polluerentur: Priores id Principes pecunia & ſæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptiſſimum quemque adoleſcentem pretio illicere*. C

Fœminæ. Proteruia illa Romanæ Iuuentutis tam prodiga fuit ſui ſanguinis, vt fœminas etiam pugnaſſe in arena velit Tacitus lib.15. *Fœminarum, ſenatorumque illuſtrium plures per arenam fœdati ſunt*. Refert etiam Dio in rebus Neronis & Sueton. in Domitiano: *Venationes, gladiatoreſque noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modo pugnas, ſed & fœminarum*. De ijſdem Domitiani ludis. Statius in Syluis.

Hos inter fremitus, nouoſque luſus,
Stat ſexus rudis, inſciuſque ferri: D
Et pugnas capit improbus viriles.

Hoc autem vetitum S. C. ſub Principe Seuero: *Non vltro fœminam vllam ad gladium depugnare*.

Nani. Non ſolum fœminas in has pugnas veniſſe, ſed Pumilios & Nanos. Xiphilinus in Domitiano: *Pugnas etiam noctu ſæpè exhibuit, & interdum Nanos, ac Feminas inter ſe commiſit*. Papinius de ijſdem Domitiani ludis.

His audax ſubit ordo Pumilorum,
Quos natura breui ſtatu peracto
Nodoſum ſemel in globum ligauit.

Edunt

A *Edunt vulnera, conſeruntque dexteras,*
Et mortem ſibi, qua manu minentur
Ridet Mars Pater, & cruenta Venus,
Caſſuræque vagis grues rapinis.

Voluntarij, ſeu Liberi Gladiatores erant, qui pretio ſe addicebant, qui propriè *Auctorati* dicti: Vetus Horatij Interpres Auctorati vocantur, qui ludo vendunt ſe: Auctoratio enim dicitur Venditio gladiatorum. Quintilianus: *Quidem vt Patrem ſepeliret, auctorauit ſe.* Et Seneca: *Hominem venalis animæ crebris incitabat auctoramentis.* Et de his latè Lipſius lib. 2. capit. 5. *Auctorati.*

Varia Gladiatorum genera fuere, nempè vel ab armis, à locis, à tempore, alijſque cauſis diuerſi. Ex his qui armis & ratione pugnæ fuere diuerſi. Ponuntur in primis *Secutores*, quos deſcribit Iſidorus: Secutor eſt ab inſequendo Retiarium dictus: geſtabat enim cuſpidem & maſſam plumbeam, quæ aduerſarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret, rete iſte ſuperaret. Dio in Commodo: *Vſus eſt armatura eorum, qui Secutores dicuntur.* De B quibus Lipſius in Saturn. lib.2. cap.7. Erat præterea *Retiarius* gladiator; is enim plerumque commiſſus cum Secutores, vt arte quadam collectum ſuſpenſumque dextera manu rete in aduerſarij caput iaceret. Iſidorus deſcribit his verbis: Retiarius qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete, quod iaculum appellatur; vt aduerſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitumque viribus ſuperaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis cauſa, de iſto Strabo lib.13. *Poſtea vero ad ſingularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piſcatoria ſchema in eum pugnauit: & reteiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente vero, & pugione impulit, occiditque.* Et late Lipſius adductus c.8. *Treces* gladiatores ſic dicti, vt Feſtus de iſtis: Treces gladiatores, à ſimilitudine parmularum Traciarum: vel potius quoniam ſuo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Trecibus inter alios immaniter efferati memorantur Odryſæ, ita humanum effundere ſanguinem adſueti, vt* C *cum hoſtium copia non daretur, ipſi inter epulas, ſuis velut alienis corporibus imprimerent ferrum.* Plinius lib. 11. *Studioſi Treci in C. Cæſaris ludo notum eſt dexteram fuiſſe proceriorem.* Et Liuius lib.41. cum narraſſet Perſeam Regem crebras gladiatorum pugnas dediſſe, ſubdit: *Iam ſuo è Regno Romam mittebat.* Et de his Lipſius vbi ſupra c.9. *Myrmillones* gladiatores è Gallia veniſſe credit Feſtus his verbis: Retiario pugnanti aduerſus Myrmillonem cantatur, *Non te peto, piſcem peto: quid me fugis Galle?* Quia Myrmilloni cum genus armaturæ Gallicum ſit, ipſique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piſcis effigies inerat. Ammianus indicat de Perſis lib.23. *Pedites enim in ſpeciem Myrmillonum contecti iuſſa faciunt.* Hoplomachus apud Græcos pro quouis gladiatore: tamen apud Romanos etiam ſpecies certa gladiatorum, Senec. lib.3. Controuerſ. *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Trecibus optimè pugnant.* Sueton. in Caligula: *Hunc è ſpectaculis detractum repente Treci, mox Hoplomacho comparauit.* Eoſdem cum Samnitibus confundi, de quibus inquit Varro: *Annotauit Tritanum Samnitem gladiato-* D *rem natura fuiſſe, qui rectis & tranſuerſis neruis, &c.* Et de his Lipſius c.11. Sunt quoque *Eſſedarij*, qui ex Eſſedo pugnant, de quibus Sueton. in Caligula cap.35. *Cum quodam die muneri Eſſedario Poro ob proſperam pugnam ſeruum ſuum manumittenti ſtudioſius plauſum eſſet: proripuit ſe è ſpectaculis indignabundus, & clamitans, Dominum gentium populum ex re leuiſſima plus honoris gladiatori tribuentem, quam conſecratis Principibus, aut præſenti ſibi.* Et hos modo è curru modo pedites præliaſſe refert Lipſius c.12. *Laquearij* gladiatores, ex Iſidoro, quorũ pugna erat fugiẽtes in ludo homines iniecto laqueo impeditos conſecutoſque proſternere, amictos vmbone pelliceo. Confuſa tamen interdum hæc gladiatorum nomina; nec diſcrimina hæc ſemper certa.

Secutores. *Retiarij.* *Treces.* *Myrmillones.* *Hoplomachus.* *Eſſedarij.* *Laquearij.*

Quorum

Quorum etiam alia plurima nomina, vt ex Lipſio cap. 13. & ſeqq. A

Libelli Gladiatorij. Modo reſtat, vt videamus quid ante pugnam: quid in pugna, quid poſt pugnam peragi mos eſſet? *Ante pugnam* Libelli gladiatorij per Editorem proponebantur, in quibus dies futuri muneris, item nomina, & paria gladiatorum, ſcilicet alliciendæ plebi, & expectationi commouendæ; idque pronunciare munus vocabant Sueton. in Iulio: *Munus pronunciauit in filiæ memoriam*. Oſtendere munus Cicero: *Et ſi munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet niſi concitatus*. Item proponere munus, Sueton. in Tito: *Omnes tanta comitate tractauit, vt propoſito gladiatorio munere non ad ſuum, ſed ad ſpectantium arbitrium editurum ſe profeſſus ſit*. Ac etiam futurum munus in Libellis deſcribebant. Cicero in Philippica. 2. *Quid de Commentarijs infinitis? quid de Chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, qui ea tamquam gladiatorum libellos palam venditent*. Fiebat etiam pronunciatio hæc munerum, cum pingerent habitum, formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius, Plinius lib. 35. *Pingi gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C. Terentio Lucano: Is auo ſuo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ poſuit*. B Et de his picturis Trebellius in Vita Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit Imperium, quod ludos Romanos nouis ornatos ſpectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum Statilij vidimus*.

Pompa gladiatorum. Die ipſo gladiatores ordine in arenam deducti, & ibi ſolemni pompa circumducebantur. Quintilianus: *Iam dies aderat, iam ad ſpectaculum ſupplicij noſtri Populus conuenerat, iam oſtentata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant*. Ad quam traductionem, Capitolinus in M. Antonino: *Fauſtinam quondam cum gladiatores tranſire vidiſſet, vnius ex his amore ſuccenſam*. *Compoſitio.* Introducti Gladiatores paria inter ſe componebantur. Quintilianus: *Cum me vna tamen res apud quoſdam faceret miſerabilem, quod viderer inique comparatus: certa enim arenæ deſtinabar victima: nemo munerario vilius ſteterat*. In hac compoſitione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent: atq; adeo id volebant ipſi gladiatores. Seneca: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloria vinci, qui ſine periculo vincitur*. C

Arma exhibita. Poſt compoſitionem gladij, armaque, quibus pugnaturi Munerario oſtẽdebantur explorandi cauſa, & an ſatis acuti, Dio in Nerua: *Collocauit eos in ſpectaculo quodam iuxta ſe ignaros, quod proditi eſſent: ijſque gladios tradidit, in ſpeciem quidem vti dijudicarunt, an ſatis acuti eſſent (quod fieri ſolet) reuera vt oſtenderet parum ſe ſolicitum, ſi vel ſtatim interficeretur*. Leniſſimus fuit in hoc Marcus Imp. de quo Dio ait: *Adeo à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ tanquam athletas, ſine periculo aut noxa pugnantes cerneret: ferrum enim acutum nemini eorum commiſit, ſed obtuſis, & velut orbiculatis gladijs omnes pugnabant*.

Prælυſio. Prælυſio dein præmittebatur, qui arte quadam iaciebant haſtas; vt etiam pilis, ac rudibus dimicabant; & in hac prælυſione puræ à ferro haſtæ, obtuſi gladij, Cicero de Oratore: *Sed ſi in illo ipſo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur, quanto hoc magis in oratione expectandum eſt?* D Et Ouidius lib. 3. de arte.

Sed vbi prælυſit, rudibus puer ille relictis,
Spicula de pharetra promit acuta ſua.

Appellabant hæc luſoria tela, Seneca: *Remoue iſta luſoria arma, decretorijs opus eſt*. Et idem lib. 2. Quæſt. natur. *Illos vero viros altiſſimos error iſte non tenuit, vt putarent Iouem modo leuioribus fulminibus, & luſorijs telis vti*.

Poſthæc Tuba erat ſignum ludi commiſſi & veræ pugnæ: ideo Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & ludrica certaminis terminaret

lib. 10.

A lib. 10. *At vbi diſcurſus reciproci, multinodes ambages, tubæ terminalis cantus explicuit*. Virgilius.

At tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ*. Statius in Syluis.

Iam placidæ dant ſigna tubæ.

Idque in omnibus ſpectaculis factitatum Plinius lib. 11. ep. *Qui numquam caſtra viderunt, nunquam tubarum ſonum niſi in ſpectaculis audierunt*. Iuuenalis de Senum incommodis.

Quid refert magni ſedeat qua parte theatri,
Qui vix cornicines exaudiat, atque tubarum
Concentus?

Seneca hoc ſignum pugnæ intellexit: *Quam ſtultum eſt, cum ſignum pugnæ acceperis, ventilare.*

Dirempta ergo proluſione, abiectiſque luſorijs armis, tranſibant ad vera: atque hoc eſt, quod ait Tertull. *Dimicare ad certum*. Appellabant etiam pu- B gnare verſis armis; vt dixit Plautus.

——— *Ita rem natam intelligo,*
Neceſſum eſt verſis gladijs depugnarier.

Neque aliud intellexiſſe videtur Ouidius de Arte.

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Componunt ſe Gladiatores, & colligunt in arma magna arte ſui defendendi, & alterius occidendi: nec mirum, A Gellius: *Gladiatori enim compoſito ad pugnandum, hæc propoſita ſors eſt: aut occidere ſi occupauerit; aut occumbere ſi ceſſauerit*. Hanc ex arte poſituram ſtatum vocabant, Petronius de Anu. *Statum præliantis componit*. Plautus facetè. *Modus gladiatoriæ pugnæ.* *Status ſeu gradus poſitio.*

——— *In ſtatu ſtat ſenex,*
Vt adoriatur mœchum, qui forma eſt ferox.

Curæ namque & laudi ijs erat manſiſſe in ſtatu. Laberius.

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio
C *Mouere potuit in iuuenta de ſtatu;*

Imo nec læſi deſerebant: Seneca de Conſolat. *Omnes ſcient quomodo te in iſto geſſeris vulnere, vtrum ne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in ſtatu & in gradu ſteteris*. Et idem Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & conſtat in gradu*. Hinc apud Tertull. *De gradu pellere*: *cedere de gradu*: *conſtruere gradum*: Et Cicero de Oratore inquit: *Sæpe aduerſarios de ſtatu animi deiecimus.* Similiter etiam ictus ipſi *Petitiones* dicebantur. Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas, vt vitari nullo modo poſſent, parua quadam declinatione corpore exceſſi*. Et idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores videmus, nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quamdam: ſic oratio neque plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta*. Inuaſiones etiam huiuſmodi Manus appellabant. Quintilianus lib. 9. cap. 1. *Nam vt in armorum certamine aduerſos ictus & rectas manus cum videre, tum etiam propulſare facile eſt; auerſæ, tectæque minus ſunt obſeruabiles*. Senec. epiſt. 7. *Nunc nihil habent quo tegantur,* D *totis corporibus ad ictum expoſiti, numquam fruſtra manum mittunt*. Vt Petere; ita etiam Repetere erat arenæ verbum; nempè ictum geminare, Lactantius: *Percuſſos, iacenteſque repeti iubent*. Quintilianus: *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit*. Et in Caligulæ cæde Sueton. *Iacentem, contractiſque membris clamitantem ſe viuere, cæteri vulneribus triginta confecerunt: nam ſignum erat omnium, Repete*. Vitandi ſeu cauendi verba exire, & excedere erant, Virgilius. *Petitiones.* *Manus.* *Repetere.* *Exire.*

Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit.

Et Cicero: *Parua quadam declinatione corpore exceſſi*. Prudentius idipſum dixit Ludere & Eludere. In vitando præcipua cura erat, vt latus tegerent

Senec.

Latus petere. Senec. lib.4. Natur. quæſt. *A turba quantum potes te ſepara, ne adulatoribus latus præbeas.* Ammianus: *ſeque in modum Myrmillonis aperiens, hoſtium latera, quæ nudabat, ira flagrantior, diſtrictis mucronibus perforabat.* A

Clamor ad vulnus. Clamor Inſultantis, & Vulgi acclamatio fiebat ad Vulnus: Prudent.

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores,
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Seneca in Tragoed.

Habet, peractum eſt: quas petis pœnas dedit.

Gladiatores exorabant. Læſi gladiatores mortis metu arma ſubmittebant. Seneca de Prouidentia: *Quid ego iſtum aduerſarium mihi ſumam? ſtatim arma ſubmittet; non opus eſt in illum tota potentia mea.* Et idem Seneca: *Gladiatoribus licet arma ſubmittere, miſericordiam populi tentare: tu neque ſubmittes arma, nec vitam rogabis; recto tibi inuictoque moriendum eſt.* Et idem epiſt. 108. *Non faciam quod victi ſolent, vt prouocem ad Populum.* Siue etiam ad Editores. Cicero 2. Tuſcul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant, quid velint; ſi ijs ſatisfactum non ſit, ſe velle decumbere.* Dio in ſæuitiam Caracallæ: *Munus Nicomediæ præbuit die ſuo natali, in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus ſupplicaſſe Antonino vti ſeruaretur: illum reſpondiſſe, Abi & aduerſario tuo ſupplica.* Quamquam adhoc ſolus Imperatoris aduentus ſufficeret. Ouid. de Ponto. B

Cæſaris aduentu, tuta gladiator arena
Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio Miſſio dicebatur, quæ pertinebat ad victos, vt in eum diem dumtaxat liberarentur. Martialis: *Nuper cum Myrino peteretur miſſio læſo.* Itaque ſine miſſione dare gladiatores ſeu pugnam; non aliud quam ad certam mortem dari niſi vincas; neque ius eſſe vulneratos ſupplicesque liberãdi: vt de Perſeo Liuius lib.41. *Deinde ſæpius gladiatores dando; & modo vulneribus tenus, modo ſine miſſione etiam.* Et Florus de Pugna cum Spartaco: *Sine miſſione pugnatum eſt.* Hinc aliud Auguſti decretum, qui *Gladiatores ſine miſſione edi prohibuit.* Sueton. cap.45. Quoniam reperti ſæui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem, qualis fuit Domitius auus Neronis, de Sueton. cap.4. *Munus gladiatorium edidit tanta ſæuitia, vt neceſſe fuerit Auguſto, clam fruſtra monitum, edicto coercere.* Hinc decenter translatum à Seneca: *Quid porro prodeſt paucos annos vel dies lucrifacere? ſine miſſione naſcimur.* Et Apul.lib 1 1. *Hodierna pugna non habet miſſionem.* C

Populus intercedebat. Populus moderator & arbiter erat horum ludorum in arena, & ad eius voluptatem Domini plerumque ſe conformabant, cum ille pro victis, læſiſque intercedebat. Seneca de Tranquill. lib. 2. *Quæris quid inter duos interſit? quod inter gladiatores fortiſſimos, quorum alter premit vulnus & conſtat in gradu: alter reſpiciens ad clamantem Populum ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur.* *Iubebat etiam interfici.* Interfici iubebat idem Populus ſigno conuerſi pollicis, Iuuenalis.

Munera nunc edunt, & verſo pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter. D

Prudentius de Veſtali.

——— *Conſurgit ad ictus*
Et quoties victor ferrum iugulo inſerit, illa
Delicias ait eſſe ſuas, pectuſque iacentis
Virgo modeſta iubet conuerſo pollice rumpi.

Sicuti è contrario pollices premebat populus in fauore, vt apud Plinium & Horatium. Audacia & Conſtantia gladiatorum accepta erat Populo: vt etiam Ignauia odio erat. Cicero pro Milone: *Etenim ſicut in gladiatorijs pugnis timidos & ſupplices, & vt viuere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus:*

fortes

A *fortes & animoſos, & ſe acriter ipſos morti offerentes, ſeruari cupimus.* Et Seneca de Ira lib. prim. *Quid gladiatoribus, quare populus iraſcitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet quod non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore de ſpectatore in aduerſarium vertitur.* Quem furorem Quiritum tangit Lactantius lib. 6. *Quæro nunc an poſſint pij & iuſti homines eſſe, qui conſtitutos ſub ictu mortis, ac miſericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, ſed efflagitant. Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter è duobus alter occiſus eſt.* Boni igitur gladiatoris erat decumbere, & libenter, fortiterque ferrum recipere: id enim imperabatur: *Recipe ferrum.* Cicero pro Sextio: *Ipſum vero quid accuſas? num defuit gladijs? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit?* Cicero in Tuſculana. 2. *Quis mediocris gladiator non modo ſtetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuiſſet, ferrum iuſſus recipere, collum contraxit?* Et ad hoc alluſit Virgilius.

Sic loquitur, iuguloque haud inſcius accipit enſem.

B Et tamen commiſeratio erat ſpectatorum, ſi quis famoſus caderet gladiator. Statius de Leone. *Miſericordia.*

——— *Quod te populuſque, patreſque*
Ceu notus caderes triſti gladiator arena
Ingemuere mori.

Imo & quidam quaſi mitiores auertebāt ſe ab vulneribus. Quintil. declamat. 289. *Multi ſe à gladiatorū vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud ſpectaculum eſſe in parte pœnarum, tamen nequiſſimorum quoq; hominum ſuprema pericula habent ſuam gratiam.* Fuit autem inauditæ feritatis, quod inquit Lactantius: *Quinetiam percuſſos, iacenteſque repeti iubent, & cadauera ictibus diſſipari: ne quis illos ſimulata morte deludat.* Et ad ſupremam ſæuitiam manum mittebant in vulnus, & ſanguine velut ſe proluebant, vt Lampridius de Commodo ait: *Nam cum in gladiatoris occiſi vulnus manum miſiſſet, ad caput ſibi deterſit.* Illud ſcilicet prodigio habitum, quaſi precatus ſibi, ſuoque capiti eadem; vt etiam euenerunt. Sed nec defuerunt è populo, qui gladiatorum ſanguinem ex ipſo vulneris hiatu biberent calidum adhuc, ſpirantemque contra morbum, Plinius lib. 28. cap. 1. *Cum plagis, ne ferarum quidem admoueri ora fas ſit humana.* *Feritas.*

C

Hinc ergo in hanc feralem arenam illata, vna cum reliquo apparatu Libitinæ inſtrumenta, vt mortui ſubito efferrentur. Quintilianus: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatiſque Libitinæ thoris, ducebatur funus ante mortem.* Inde certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinenſis dicta, Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinenſem elata eſt.*

Victori præmia conferebantur D. Auguſt. de Ciuit. lib. 3. cap. 14. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipſi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* Et quidem præmium Victori duplex palma, & pecunia, de Palma Sueton. in Caio: *Myrmillonem ferrea ſica confodit, & more victorum cum palma diſcurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Iiſdem & pecunia data. Sueton. in Claudio: *Nec vllo ſpectaculi genere communior, aut remiſſior erat: adeo vt oblatos victoribus aureos, prolataque ſiniſtra manu, pariter cum vulgo voce digitiſque numeraret.* Sed & vltra legitima præmia corollaria etiam adijciebantur exemplo à ſcena. Sueton. in Auguſto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de ſuo offerebat.* Indulgebant quoque Rudem gladiatoribus veteranis, quaſi magiſterij ſignum: aut etiam nouis in aliquo ſtrenuo facto, idque populo imperante. Quintilian. *Quidam vt Patrem ſepeliret ſe auctorauit: ſed die muneris productus ſub titulo cauſæ rudem poſtulante populo accepit.* Effectus autem Rudis erat liberatio ab arena; ſed aliter atq; aliter pro conditione gladiatorum: qui enim liberi ſiue auctorati arenæ ope- *Præmia.* *Rude donati.*

D

 ram

ram pretio locabant; ij donati rude in veterem prorſus libertatem redibant nullo vltra vinculo ſeruitutis, Capitolinus de Macrino: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuiſſe dixerunt, & accepta rudi ad Africam iſſe, venatorem primo, poſt etiam tabellionem fuiſſe, deinde aduocatum fiſci*. Alij è gladiatoribus conditione ſerui rude donati non libertatem accipiebant; ſed vacationem dumtaxat à pugna; ideoque tuta rudis dicta, Ouid. A

Tutaque, depoſito poſcitur enſe, rudis.

Quod ſi libertatem etiam impetrarent, mos erat, vt Pilei impoſitione liberi iudicarentur: & benè rudem à pileo ſeiunxit Tertull. *Et qui inſigniori cuique homicidæ leonem poſcit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pileum præmium conferat*. Nec depugnaſſe vltra Rudiarios niſi pretio, aut ſponte inductos. Sueton. in Tiberio cap.7. *Munus gladiatorium dedit, rudiarijs quoque quibuſdam reuocatis auctoramento centum millium*. Quem ritum Horatij verſus aperiunt ad Mecœnatem.

Spectatum ſatis, & donatum iam rude, quæris
Mecœnas iterum antiquo me includere ludo? B
Non eadem eſt ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad poſtem fixis, latet abditus agro.

Ex quibus poſtremis verbis patet, vt gladiatores emeriti arma ſua ſuſpenderent ad Herculis ſacra; quibus Hercules præeſſe putabatur, qui facta ſcilicet eius & robur æmularentur: vt etiam teſtis Commodus Imp. qui Herculem ſe dici, pingi, & fingi voluit.

Magna erant ſtudia Principum, & vulgi in varia genera gladiatorum, vt de Tito refert Sueton. qui *Studium armaturæ Tracum præſeferens: ſæpe cum populo & voce & geſtu, vt fautor cauillatus eſt*. Delectati huiuſmodi cæde fuerunt Romani; ac etiam confirmare eo ſpectaculo mentem oculoſque voluerunt & Ciues, præſentibuſque exemplis monere: *Fortiter agere, fortiter pati*. Præterea ad mortis contemptum militiam & fortitudinem ſpectarunt. Plin. in Panegyrico: *Viſum eſt ſpectaculum inde non eneruе nec fluxum, nec quod animos virorum molliret, ac frangeret; ſed quod ad pulchra vulnera contemptumque mortis accenderet, cum in ſeruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis, & cupido victoriæ cerneretur*. Itaque dabant plerumque gladiatores ituri ad bellum. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum eſt edito munere gladiatorio*. Et Capitolinus in vita Maximi inquit: *Vnde autem mos tractus ſit, vt proficiſcentes ad bellum Impp. munus gladiatorium & venatus darent: multi dicunt vt Ciuium ſanguine libato ſpecie pugnarum, ſe Nemeſis, ideſt vis quædam fortunæ ſatiaret: alij quod veriſimilius credo, ituros ad bellum Romanos debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum: ne dimicantes in bello armatos hoſtes timerent, aut ſanguinem pertimeſcerent*. Et inde ad conſtantiam eoſdem milites excitarent. C

De Venatione & Amphitheatro. Cap. V. D

DE Gladiatoribus plurima diximus: modo de Venatione, & de Amphitheatro etiam dicemus; vbi inter ſe pugnabant feræ, vel cum beſtiarijs, vel in aliud voluptatis genus erudiebantur: D. Auguſtin. lib.1. Contr. Academic. inquit: *Si te edentem munera Vrſorum*.. Caſſiod. in Chronicis. *Muneribus Amphitheatralibus diuerſi generis feras exhibuit*. Talis ſpectaculi locus Romæ præcipuè hodie Coloſſæum, quia Neronis cum capite coloſſus in vicinia erat: priſci Amphitheatrum, Caueam, & Arenam nominarunt. Amphitheatrum Græca voce, quia gradus circumundique & ſedilia conti-

nenter

A nenter diſpoſita ambibant in orbem. Dio lib.43. *Theatrum Venatorium, quod & Amphitheatrum dicitur, ex eo quod vndique ſedes habeat ſine vlla ſcena.* At Cauea ab interiori parte, quæ concaua & capaci quodam profundo; communis nominatio Amphitheatrorum dein increbuit, de qua Ammianus l.29. *Alter in amphitheatrali cauea, cum adſuturus ſpectaculis introiret.* Arenæ nomine dictum eumdem locum, quia ſterni ſolitus arena bibula in tam crebra ſanguinis effuſione, Tacitus: *Spectacula gladiatorum idem ille annus habuit, pari magnificentia ac priora: ſed fœminarum, ſenatorumque illuſtrium plures per arenam fœdati ſunt.* Capitolinus; *Multos, qui ſecum in arena pugnaſſent, ſe Prætores videre.* Principes etiam arenæ loca inſtrauere interdum minio & chryſocolla. Plinius: *Viſumque eſt Neronis principis ſpectaculis arenam Circi chryſocolla ſpargi, cum ipſe concolori panno aurigaturus eſſet.* Suetonius de Caio: *Edidit & Circenſes quoſdam præcipuos minio, & chryſocolla conſtrato Circo.*

Amphitheatra non multum ante tempora Reipublicæ cadentis primum inuenta, & hæc è ligno; ita Curio Tribunus ligneam molem extruxiſſe; quæ diducta duo theatra redderet, iterumque amphitheatru m vnum conducta; quod corruiſſe dein cum multorum clade refert Dio & Plinius lib. 36. c.15. At ſub Auguſto valde increuit dignitas huiuſmodi venationum, ſiue cum opibus augeſcente luxu, ſiue quia ipſe Princeps valde in hunc ludum pronus, de quo ſcribit Victor: *Oblectabatur omni genere ſpectaculorum, præcipue ferarum incognita ſpecie, & infinito numero.* Et ipſe Auguſtus huiuſmodi venationes ſe dediſſe fatetur in Lapide Ancyrano: *Quibus confecta ſunt beſtiarum circiter trium millium & quingenta.* Hinc poſtea Auguſti ſuaſu amphitheatrum è lapide extructum Statilij Tauri ſumptu, de quo Dio lib.51. *Statilius Taurus in Campo Martio theatrum quoddam venatorium, lapideum extruxit ſuis impenſis, & dedicauit.* Quod ſub Nerone exuſtum, vt refert Xiphilinus: *Mons Palatinus vniuerſus, theatrum Tauri exuſtum.* Vnde occaſio & cupiditas ſtruendi nouum data deinde Veſpaſiano, vt refert de eodem Sueton.c 9. *Fecit amphitheatrum vrbe media, vti deſtinaſſe compererat Auguſtum, ampliſſimum. Ordines & exhauſtos cæde varia, & contaminatos veteri negligentia purgauit, ſuppleuitque.* Struxit autem amphitheatrum Veſpaſianus Conſulatu ſuo octauo, vt ex antiquo Numiſmate biennio ante obitum, quod Titus filius abſoluit, vt inquit Victor: *Biennio poſt, ac menſes fere nouem amphitheatri perfecto opere, lautiſſque (* nempe Balneis *) veneno interijt.* — *Quando inuenta?*

B

C

De huius amphitheatri miranda mole, refert Ammianus; *Amphitheatri moles ſolidata lapidis Tiburtini compage, ad cuius ſummitatem ægre viſio humana conſcendit.* De eiuſdem autem capacitate inquit P. Victor: *Amphitheatrum quod capit loca octoginta ſeptem millia.* Iure ergo hanc molem admiratus Caſſiodorus in hoc elogium erupit: *Hoc Titi potentia principalis, diuitiarum profluſo flumine, cogitauit ædificium fieri, vnde caput Vrbium potuiſſet.* Et Martialis. — *Laus & forma.*

Omnis Cæſareo cedat labor Amphitheatro;
Vnum præ cunctis fama loquatur opus.

D Et de ludis in dedicatione eiuſdem Amphitheatri per dies penè centum refert Xiphilinus, idem Poeta venerabilem molem appellat.

Hic vbi conſpicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.

Huius Caueæ forma non rotunda, ſed oblonga: ratio quia Amphitheatrum iunctum & factum ex duobus theatris reiecta ſcena. Caſſiodorus: *Qui ſpeciem eius arena concludens, vt concurrentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia facilius viderent: dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa colligeret:* Hæc de Cauea. Area vero & pura & libera tota ad curſum ferarum, & ad pugnam: ſub ipſa vero Area cloacæ ad educendum humorem illum ſtagna-

rum Neronis; ſiue etiam ad vſum aquarum quas in arenam occultè & ſubitò A
inducebant, atque educebant ad Naumachias; ſeu potius ſub ipſa Area cameræ quædam & ſpecus ſubterranei ad cuſtodiam & receptum ferarum, è quibus portulæ & aditus plures pertinerent in arenam; vt etiam in Veronenſi Amphitheatro apparent hodie ſub ipſo Podij muro: prædictæ portulæ anguſtæ erant, de quibus Varro de re Ruſtica: *Oſtium habere debet humile & anguſtum, vt ſolet eſſe in Cauea, è qua tauri pugnare ſolent.* Atque ex his Caueis cum impetu emittebantur in arenam. Vopiſcus in Probo: *Neque erat beſtiarum impetus ille, qui eſſe Caueis egredientibus ſolet.* Iterumque etiam in eas immittebantur poſt pugnam. Senec. de Ira: *Curriculi, rotarumque verſata facies Leonem redegit in Caueam.* Cum eſſent portulæ omnes ad hunc vſum accommodatæ. Vopiſcus in Probo: *Immiſſi deinde per omnes aditus Sruthiones mille, mille Cerui, mille Apri.*

Arenæ faciem totam aliquando vertebant in ſyluam, vt viuam imaginem exhiberent veræ germanæque venationis: Vopiſcus in Probo: *Venationem ampliſſimam dedit: genus autem ſpectaculi tale fuit; arbores validæ per milites* B
radicitus vulſæ, connexis longe lateque trabibus adfixæ ſunt: terra deinde ſuperiecta: totuſque circus ad ſyluæ conſitus ſpeciem, gratiam noui viroris obtulit. Quod etiam factitaſſe Gordianum in Quæſtura refert Capitolinus: *Feras Libycas vno die centum exhibuit, Vrſos vno die mille. Extat ſylua eius memorabilis, quæ picta eſt in domo roſtrata Cn. Pompeij, quæ ipſius & Patris eius & proaui fuit.* Sed & in Titi ſpectaculis hoc etiam indicat Martialis.

Quidquid in Orpheo Rhodope ſpectaſſe Theatro
Dicitur, exhibuit Cæſar arena tibi.
Repſerunt ſcopuli, mirandaque ſylua cucurrit
Quale fuiſſe nemus creditur Heſperidum.

Præterea in Caueis, antra quædam e terra emittebant ſubito feras, vt in Carini Venatione miratur Calphurnius.

Ah miſeri, quoties nos diſcedentis arenæ
Vidimus in partes? ruptaque voragine terræ C
Emerſiſſe feras? & iiſdem ſæpe latebris
Aurea cum croceo creuerunt arbuta libro.

Intelligit enim arte quadam, & machinis, antra illa velut hiatu terræ, & aperta celeriter & operta: iterumque arbuſtis & virgultis tanquam creſcentibus inducta. Illud etiam mirum nauem ædificaſſe grandem in ipſa Area, quæ ſolutilis eſſet, & ſubito laxata emitteret omne genus ferarum pro arbitrio magiſtri, vt Dio in Nerone ſcribit: *Nauim quampiam in Amphitheatro conſpicientes ita factam, vt ſponte ſolueretur, & belluis quibuſdam emiſſis, rurſus compigeretur, & rediret in priorem ſtatum.* Et idem in Seuero: *Receptaculum omnium ferarum in Amphitheatro extructum erat inſtar nauis quæ capere ſimul & emittere poſſet ad feras quadringentas: ea autem deſubito occultè ſoluta, exſiliebant vrſi, leæ, pantheræ, leones, ſtruthiones, onagri, biſontes.* Sed quod magis mireris mare, ſeu aquas in Amphitheatris per occultos ductus & meatus, de quibus in Carini Principis ludis refert à ſe viſum Calphurnius. D

Nec ſolum nobis ſylueſtria cernere monſtra
Contigit, Aequoreos ego cum certantibus vrſis
Spectaui Vitulos, & equorum nomine dignum,
Sed deforme pecus.

Et ante illum Nero id vſurparat, Dio narrat: *Aliquãdo belluis interfectis, & Venatione exhibita, ſubito aquam in Amphitheatrum induxit, & nauale certamen oſtendit; rurſumq; ea educta, gladiatores in loco præbuit, denique inducta iterum magni ſumptus publicum epulum.* Nec aliter de Domit. Suet. *Prælium equeſtre, ac pedeſtre commiſit: & in Amphitheatro nauale quoque.*

Poſt

A Poſt arenam murus occurrit, qui Podium ſuſtinet, quique claudit & ambit infimum ſolum: Podium non aliud eſt, quam muri pars proiectior, & prominentior ante imum ſpectaculorum gradum, cui columnæ impoſitæ ad ornatum ſiue ad innixum, vt deſcribit Vitruuius magnitudine etiam expreſſa lib.5.cap.7. vbi de Theatris. Ac etiam Victoriolas reponi ſolere in illis Podijs: Spartianus in Seuero: *Victoria vento icta de Podio ſtans decidit*. Ad hoc Podium ſpectare ſoliti primi è ſenatu, & digniſſimus habitus ille imus gradus, qui Podio proximus & arenæ, quippe ex quo facillima ſpectatio, Iuuenalis. *Podium.*

——— Generoſior & Marcellis
Et Catulis, Paulique minoribus, & Fabijs, &
Omnibus ad Podium ſpectantibus.

Sueton. in Auguſto cap.44. *Factum decretum patrum, vt quoties quid vſpiam publicè ſpectandum proponeretur, primus ſubſelliorum ordo ſenatoribus vacaret*. Primus ſiue imus. Sellis curulibus ſedebant ibidem Conſules, Præto-
B res, alijque, quibus id ius ad Podium: ijdemque cum Lictoribus, Viatoribus, & Magiſtratus ſui pompa. Tacitus 16. Annal. ait: *Liberto & accuſatori præmium operæ, locus in Theatro inter viatores Tribunicios datur*. Quinimo & Principem ipſum ad hoc podium, cui tamen eminentior quidam ſuggeſtus velut ſua domus extructus; & hoc primum à Iulio Cæſare inter alios receptos honores Suetonius refert: *Statuam inter Reges, ſuggeſtum in orcheſtra*. (quæ quamuis plurium graduum eſſet digniſſimus tamen habitus, qui Podio proximus, vt dixi) quem locum etiam ſequentes Principes tenuere ex eodem Sueton. in Nerua c.12. Cumque etiam ibidem altiori gradu præſidebant Veſtales, Sueton. in Auguſto; qui *Virginibus Veſtalibus locum in Theatro ſeparatim & contra Prætoris tribunal dedit*.

Infimo illo Podio tutamen erat à Feris, cum retia ſolerent prætendi benè nexa, bene firma, refert Plinius lib.37. *Tanta copia ſuccini inuecta, vt retia arcendis feris podium protegentia ſuccino nodarentur*. Ac etiam contra elephan- *Tutamen à feris.*
C tes & immanes feras parata arma, vt etiam Clatræ ferreæ arenam totam circumdabant, vt etiam Euripis, nam id genus valde metuens eſt aquæ, Plin. lib.8. & Sueton. in Cæſar cap.39.

Supra Podium erat Graduum diſtinctio im Amphitheatro, ſeu ſubſellia ſic dicti, quia ad formam ſcalarum graduum alij alios conſequantur: gradus autem iſti è lapide; quamquam & ſæpe è ligno: ſero repertum vt puluilli inſternerentur Senatui; idque primus inſtituit Caligula, Dio: *Puluilli tunc primum Senatoribus, ne nudis aſſeribus inſiderent ſubiecti*. Poſtea id etiam equiti conceſſum: ex Iuuenali. *Gradus.*

——— Exeat inquit
Si pudor eſt, & de puluino ſurgat equeſtri.

Erant prædicti gradus in varias partes diuiſi. De quibus Lipſius de Amphitheatro cap.13.

De ordine & locis in ſedendo; quamuis diu confuſio in Amphitheatrali ſpectaculo; indicat Plutarchus in Sulla: *Spectaculum quidem gladiatorum erat:* *Ordo in ſedendo.*
D *locis autem ad ſpectandum nondum tunc diſcretis, ſed mixtim ſedentibus viris, fœminiſque*. Mutatum vero id ſub Principibus, & diſcrimina dignitatum facta: ſenatui in amphitheatro ſuam ſedem fuiſſe, ſuam equiti, ſuam plebi: Illam ſenatui Orcheſtram dixere: alteram Equeſtria: tertiam Popularia. Sedes Orcheſtræ ait Vitruuius, *Inter gradus imos*. Is enim locus quia ſcenæ, & arenæ proximus, ideoque oculis auribuſque expoſitus, optimus ſpectioni, ſiue auditioni, Horatius: *Vt propius ſpectes lacrymoſa poemata puppi*. Vbi etiam Sacerdotibus & ſociarum gentium Legatis ſedes. Equeſtria recenſet Seneca 7. de Benef. *Equeſtria omnium Equitum Romanorum ſunt, in illis tamen locus meus ſit proprius, quem occupaui*. Popularia ſunt tertio loco, de

quibus

quibus in Claudio cap.25. *Germanorum Legatis in Orcheſtra ſedere permiſit, ſimplicitate & fiducia eorum motus, quod in popularia deducti, cum animaduertiſſent Parthos, & Armenos in Senatu ſedentes, ad eadem loca ſponte tranſierant.* A
Vnde etiam Pullati ad ſuperos relegati, inquit Calphurnius.

O vtinam nobis non ruſtica veſtis adeſſet?
Vidiſſem potius mea numina; ſed mihi ſordes
Pullaque paupertas, & adunco fibula morſu
Obſliterant.

Confuſa aliquando locorum ſeries; eaque occupata. Spartianus in Iuliano: *Ad Circenſe ſpectaculum itum eſt: ſed occupatis indifferenter omnium ſubſellijs, populus geminauit conuicia in Iulianum*. Et quamuis velit Sueton. in Caligula cap.26. gratuita loca, apparet nihilominus etiam pretio aliquo diſtributa, ex Plauti Prologo.

Serui ne obſideant, liberis vt ſit locus;
Vel æs pro capite dent: ſi id facere non queunt;
Domum abeant. B

Odor. Tubi ſeu Fiſtulæ in imo & ſummo amphitheatro diſpoſitæ erant ea arte & fine, vt odoratum quemdam odorem inſpergerent in ſedentes: is humor plerumque è croco. Senec.2. Quæſt. natural. *Numquid dubitas, quin ſparſio illa, quæ ex fundamentis mediæ arenæ creſcens in ſummam altitudinem amphitheatri peruenit cum intenſione aquæ fiat?* Et Martialis ſpargendi verbo in eo vſus.

Hoc rogo non melius, quam rubro pulpita nimbo
Spargere & effuſo permaduiſſe croco.

Apuleius lib.11. *Tunc de ſummo montis cacumine per quandam latentem fiſtulam in excelſum prorupit vino crocus diluta, ſparſimque defluens.* Hinc patet mixtum tritumque florem fuiſſe cum vino, quod colorem deinde adſumeret, & odorem, vt aperit Plinius: *Crocum vino mire congruit præcipuè dulci, tritum ad theatra replenda.* Inde etiam fluxiſſe per gradus. Spartianus in Adriano: *In Honorem Traiani balſama, & crocum per gradus Theatri fluere iuſſit.* C
Vbi de Balſamo & ſi minus id crebrum, de croco in omnibus ſpectaculis protritum.

Vela. Vela in amphitheatris ſuperduci ſolita arcendo æſtui & ſoli: de primo eorum Romæ inuentore Val. Max. *Religionem ludorum creſcentibus opibus, mox ſecuta lautitia eſt: eius inſtinctu. Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primum ſpectantium conſeſſum velorum vmbraculis texit.* Plinius lib.19. de Velis: *Poſtea in Theatris tantam vmbram fecere, quod primus omnium inuenit Q. Catulus cum Capitolium dedicaret.* Ac etiam refert Ammianus lib.14 eius ritus veſtigia in ipſis amphitheatris vbi foramina in ſummis lapidibus ad funes Velorum illigandos, vt in illo Nemauſenſi & in noſtro Romano, per quæ traijci, & in altum dirigi antennas ſolitas, velorum funes ſuſtinentes: refert Sueton. in Caio: *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quēquam vetabat.* de quibus Proper. *Et modo tam pleno fluitantia vela theatro.* Colorata varie vela iſta fuiſſe ad ornatum oſtendit Lucretius. Carbaſina iſta vela nominat Plinius lib.19. Serica ea fuiſſe tradidit Dio l.43. D
Neue quis ſpectantium à ſole infeſtaretur, vela ſuper eos ſerica extendit. Purpurea etiam vela ſtellis interſtincta ſuſpendit Nero, refert Xiphilinus. *Vela etiam, quæ per aerem expanſa ad arcendum ſolem, purpurea erant, inque ijs medijs Nero acu pictus currum agitans circum vero vndique aureæ ſtellæ.*

Spoliarium. Spoliarium etiam in amphitheatro, & probabiliter ad portam Libitinenſem quoniam receptaculum erat illud mortuorum, aut grauiter in Arena læſorum & iure iuxta iſtam mortualem portam, quæ Lateranum reſpiciebat: etenim Gladiatores occiſi turpiter vnco per arenam trahi in ſpoliarium ſolebant. Docent acclamationes illæ Senatus apud Lampridium in Commodo: *Gla-*

A *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in ſpoliario ponatur.* Quod etiam in Domitiano Victor ſignificauit: *At Senatus gladiatoris more funus ferri, radendumque nomen decreuit.*

Pegmatis erat vſus in Theatris, ſeu Arena: & hæc magnæ erant machinæ è ligno; quæ vox à Gloſa *Confixum* interpretatur, hinc dixit Apuleius: *Confixiles machinæ ſublicæ: turres tabularum nexibus, inſtar circumferaneæ domus, floridæ picturæ: decora futuræ venationis receptacula.* At noſtrum iſtud non aliud quam grandis quædam, & ingenioſa contabulatio, quæ ſponte & occulte ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret. Prudentius. *Pegmata.*

Tabulis ſuperne ſtrata texunt pulpita
Rimoſa, rari Pegmatis compagibus.

Quæ ornatus cauſa tecta aliquando argento, vel auro refert Plinius de Caio; *In circum Pegma duxit, in quo fuere argenti pondo centum viginti quatuor.* Seneca hæc expreſſit epiſt.91. *His licet annumeres machinatores, qui pegmata ex ſe ſurgentia excogitant, & tabulata tacitè in ſublimè creſcentia, & alias ex* B *inopinato varietates: aut dehiſcentibus quæ cohærebant, aut quæ diſtabant, ſua ſponte cohærentibus: aut iis, quæ eminebant, paulatim in ſe reſidentibus.* Tradunt Claudium Imp. obieciſſe aliquando beſtiis, qui pegmata in ſcenam parum feliciter produxiſſent. Sueton. in Claudio cap.34. ſolebant interdum ita componere Pegma, vt ij, qui impoſiti præcipites ruerent in caueas ferarum, ibique diſcerperentur, Strabo de Siculo latrone: *Eum nos in foro, per ludos gladiatorios diſcerpi à feris vidimus. In ſublimi enim tabulato tanquam in Aetna poſitus, eoque compagibus ſolutis ſubito concidente, ipſe quoque cecidit in caueas ferarum, quæ facile exſoluerentur infra tabulatum de induſtria diſpoſitas.* Sed & flammarum quidem luſus & imago in hoc Pegmate: & præter relata per Claudianum. Vopiſcus in Carino: *Pegma præterea cuius flammis ſcena conflagrauit: quam Diocletianus poſtea magnificentiorem reddidit.*

A ſupplicijs ortæ ſunt venationes amphitheatri, aut certè à funeribus, ſicut & gladiatores. Hinc Tertull. lib. de ſpectacul. his verbis: Officium C autem mortuis hoc ſpectaculo facere ſe veteres arbitrabantur, poſtquam illud humaniore atrocitate temperarunt: nam olim quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captiuos, vel malo ingenio ſeruos mercati in exequijs immolabant; poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare; itaque quos parauerant armis, quibus tunc, & qualiter poterant, eruditos tantum vt occidi diſcerent, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant: ita mortem homicidijs conſolabantur. Datæ ſunt quoque venationes, vt animos Ciuium ad cædem aſſueſcerent, exemploque ſeruorum ad laudis, & victoriæ cupiditatem accederent. Plinius in Panegyrico Traiani: *Viſum eſt ſpectaculum inde non enerue, nec fluxum; cum in ſeruorum noxiorumque corporibus amor laudis, & cupido victoriæ cerneretur.* Idem penè de Gladiatoribus Cicero 2. Tuſcul. *Cum vero ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multa, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina.* Inde autem factum eſt, vt refert Capitolinus in Maximo & Balbino: *Vt proficiſcentes ad bellum Imperatores munus gladiato-* D *rium & venatus darent.* Fuit etiam harum venationum cauſa Imperatorum voluptas aut populi; cum ij, qui Romæ onere militiæ exempti eſſent ſpectacula magis ad voluptatem quam ad animos audacia roborandos, exhibebantur. Lamprid. in Heliogabalo: *Strauit ſibi triclinium in ſummo luſorio, & dum pranderet noxios & venationes ibi exhibuit.* Et de populi voluptatibus Capitolinus in M. Antonino Philoſopho ait: *Abſens populi Romani voluptates curari vehementer præcepit per ditiſſimos editores.* Symmachus lib.10. epiſt. 19. *Curules ac ſcenicas voluptates Circo, ac Pompeianæ caueæ ſuperatis.* *De origine & cauſa venationis.*

Cum Venatio omnis Dianæ ſacra eſſe dicitur, ſanguine enim humano placari ſolitam ex Aricini nemoris religionibus diſcas, quibus Regnum Aricinum *Quibus Dijs ſacra?*

num non niſi duello & cæde dabatur. Sueton. in Caligula cap.25. inquit: *Nemorenſi Regi, quod multos iam annos potiretur, validiorem aduerſarium ſubordinauit.* Sed de Diana Amphitheatri præſide, quod ad eius aram in Scythia Græci immolarentur, Caſſiod. lib.5. cap.42. *Spectaculum tantum fabricis clarum, ſed actione deterrimum, in honorem Scythicæ Dianæ repertum, quæ ſanguinis effuſione gaudebat.* Et de Venatione Circi Dianæ ſacra Martial. epigr. 12. lib.1. A

Inter Cæſareæ diſcrimina ſæua Dianæ.

Claudian. Panegyr. Mallij.

Amphitheatrali faueat Latonia pompæ.

Quamquam Tertull. lib. de Spectac. Martem, & Dianam vtriuſque ludi (gladiatorij & Venatorij) præſides nouimus.

Chriſtianos abhorruiſſe ab hoc ſpectaculo.

Chriſtianos, & humaniores homines ab huius ſpectaculi ſæuitia abhorruerunt, ex Athenagora in Apolog. pro Chriſtianis his verbis: *Quos enim ſciunt ne ſpectaculum quidem ferre poſſe hominis, qui merito, ac iure capite plectatur: quis eos aut homicidas, aut carnis humanæ voratores accuſare poſſit? ſed nos exiſtimantes cernere cædem affine eſſe homicidio, prohibemus gladiatoria munera, & venationes, & huiuſmodi ſpectacula.* Tertullian. exaggerat ſæuitiam ſpectantium lib. de Spectacul. cap.10. *In Amphitheatro deroſa, & in ſuo ſanguine ſquallentia corpora patientiſſimis oculis deſuper incumbere.* Lactant lib.6. cap.20. inquit: Hos tamen ludos vocant, in quibus humanus ſanguis effunditur: an poſſint pij & iuſti homines eſſe, qui conſtitutos ſub ictu mortis, ac miſericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, ſed efflagitant, feruntque ad mortem crudelia & inhumana ſuffragia, nec vulneribus ſatiati, nec cruore contenti? quin etiam percuſſos, iacenteſque repeti iubent, & cadauera ictibus diſſipari? Indignabatur enim populus, iniuriamque puabat, ſi ferrum, aut feram arenarij refugerent; ictus repeti, flagella admoueri iubebat. Hinc conqueritur Seneca lib. de Ira ibi: *Vt iniuriam putet Populus, quod non libenter pereunt: & contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore de ſpectatore in aduerſarium vertitur.* Ambroſius miniſterium crudelitatis vocat in pſalm.118. ſerm. 8. ibi: *Inutiles venatores, qui capiant beſtias, quæ in pompam ſpectaculo populari præbeant miniſterium crudelitatis.* Grauius enim morte putabant expleri ferarum aluos humanis carnibus, Saluian. lib. 6. *In ſpectaculis ſummum deliciarum genus eſt mori homines, aut quod morte grauius acerbiuſque lacerari, expleri ferarum aluos humanis carnibus, comedi homines cum circumſtantium lætitia, hoc eſt non minus pene hominum aſpectibus, quam beſtiarum dentibus deuorari.* Caſſiodor. lib.5.ep.42. vocat hunc ludum crudelem, ſanguinariam voluptatem, religionem impiam, humanam feritatem. Cicero ep.1. lib.18. fam. *Quæ poteſt eſſe homini politico delectatio, cum aut homo imbecillus à valentiſsima beſtia laniatur.* Chriſtiani Imperatores cruenta ſpectacula ſuſtulerunt lib.11. Cod. tit.43. *Cruenta ſpectacula in otio ciuili, & domeſtica quiete non placent. quapropter gladiatores eſſe omnino prohibemus.* Ait Conſtantinus Magnus à quo Venationes vetitæ ſunt, non tamen ſublatæ: nam & Conſtantius filius eius ludicris cruentis delectabatur, vt Ammian. Marcell. lib.14.

Martyrum deſideria.

Quantum abhorruerint Chriſtiani, & humaniores homines à gladiatoribus, & venationibus in amphitheatro, vbi noxiorum etiam ſanguis effundebatur; vt iam vidimus: eo magis S. Martyres efferuebant deſiderio, vt eorũdem corpora innoxia in ſummi Dei holocauſtum apud eadem amphitheatra à beſtijs dilaniarẽtur. Siquidem vt innumeros alios ſanctos Martyres omittam: Ignatius Antiochenæ Eccleſiæ Præſul commouente perſecutionem Traiano Imp. damnatus ille ad beſtias: Romam vinctus mittitur. Cumque nauigans Smyrnam veniſſet, in ſpiritu futura præuidens, ad Romanos inter cætera ſic ſcribit: *Vtinam fruar beſtijs, quæ mihi ſunt præparatæ; quas & oro mihi*

veloces

A *veloces eſſe ad interitum, & ad ſupplicia, & allici ad comedendum me; ne ſicut & aliorum Martyrum non audeant corpus attingere. Quod ſi venire noluerint; ego vim faciam, ego me vrgebo, vt deuorer. Ignoſcite mihi filioli, quid mihi proſit ego ſcio.* Et infra. *Ignis, Crux, beſtiæ, confractio oſsium, membrorum diuiſio, & totius corporis contritio, & tota tormenta diaboli in me veniant: tantum Chriſto fruar.* Cumq; iam damnatus ille eſſet ad beſtias, & rugientes audiret leones, ardore patiendi ait: *Frumentum Chriſti ſum, dentibus beſtiarum molar, vt panis mundus inueniar.* Et paſſus eſt in noſtro Veſpaſiani amphitheatro vndecimo Traiani anno. Hæc namque nos erudiunt, vt paſſiones & tormenta nos quoque non abhorreamus; vt Chriſto dignum etiam in his ſacrificium, in deſiderio ſaltem offeramus.

Magnos ſumptus ludis omnibus fuiſſe. Plinius lib. 36. cap. 15. de Scauri, & Curioinis ludis: Maximi vero ſumptus ludicra venatione edenda fuere, non modo quod feræ; ex vltimo orbe conquirendæ, alendæ eſſent verum etiam confectores pretio alliciendi, qui ſanguinem & vitam non temere niſi B ſummo pretio addicebant. Quare editores ſæpe à principibus adiuti, ſæpè modus editioni definitus. Feras ex vltimo orbe conquiſitas indicat Plinius lib. 8. quod vrſi ex Caledonia, & Pannonia; leones & Tigres ex Aphrica; Crocotæ, & Rhinocerotes ex India; Crocodili ex Aegypto aduehebantur. Vnde ex lib. 2. Cod. tit. 45. *Ab Imperatore cautum legimus, ne beſtiæ, quæ ad comitatum ab omnibus limitum ducibus tranſmittuntur, pluſquam ſeptem dies intra ſingulas ciuitates retinerentur.* Sed ea coemptio non niſi venia ab Imperatore impetrata fieri potuit, Symmach. lib. 7. epiſt. 121. inquit: *Adde ſi placet, quod à me poſtulatum tenes, vt aliarum Libycarum mihi emptio ſacra auctoritate præſtetur; quo impetrato omnium perceptionum donum putabo.* In ea coemptione ſæpe adiutos ab Imp. editores. Symmach. lib. 2. epiſt. 46. *Velimque, ſi ita facile factu eſt, hanc munificentiam Principis Libycarum largitione mutari.* Cyprianus lib. 1. cap. 1. *Feris obijciunt ſe, quos nemo damnauit ad beſtias, ætate integra, honeſta ſatis forma, veſte precioſa viuentes in vltroneum* C *funus adornantur. Pugnant ad beſtias non crimine, ſed furore. Spectant filios ſuos patres, frater in cauea & ſoror præſto eſt.* E Venatoribus enim alij emptitij, alij gratuiti, ſicut & è gladiatoribus, Liuius lib. 28.

De ſumptu venationum.

Feræ cum captæ, caueiſque clauſæ eſſent, aut ratibus Romam aduehebantur, aut plauſtris, Claudian. lib. 3. Stilicon.

De aduectione ferarum.

——— *Ratibus pars ibat onuſtis,*
Per freta, vel fluuios exanguis dextera torpet
Remigis, & propriam metuebat nauita mercem.
Per terram pars ducta rota, longoque morantur
Ordine plauſtra vias, montanis plena triumphis,
Et fera ſollicitis vehitur captiua iuuencis.

Senatores nullum portorium pro aduectione ferarum pendebant: ab alijs vectigal quadrageſimæ, Symmachus lib. 5. epiſt. 630. inquit: *Quadrageſimæ portorium ſiue vectigal non recte poſcitur à Senatoribus.* Et infra: *Quæſo igitur vt humanitatem noſtri ordinis editoribus dignanter impertias, & vrſorum tranſue-* D *ctionem noſtri ordinis editoribus ſubtrahas.* Et idem Symmach. lib. 4. epiſt. 56. docet è Dalmatia vrſos vehiculo deuehi ſolitos. In accerſendis feris, & venationibus exhibendis magnos ſumptus editores ſuſtinebant: contra quos inuehitur D. Baſilius in pſalm. 61. ibi: *Iſte opes ſuas in beſtiarios, & carnifices dilapidans, & inani populi plauſu, ac voce exultans, intumeſcit laudibus, & magnifice de ſe ſentit, gloriam ex ſuo dedecore captans, qui tabulis pictum peccatum ſuum in oculatiſsimis Vrbis locis exponit.*

Qua feræ ce- renatur.

In Circum & Amphitheatrum omne ferarũ genus induci, moris erat, alias ſpectandi cauſa, vt Phœnices, & Crocodilos; alias pugnæ vt leones, tigres; alias voluptatis, vt lepores, ac damas, &c. Vt indicat Claud. l. 3. Stilicon.

——— Sed luxuriantis arenæ A
Delicias, pompam nemorum, quodcunque tremendum
Dentibus, aut inſigne iubis, aut nobile cornu,
Aut rigidum ſetis capitur; decus omne timorque
Syluarum, non cautè latent, non mole reſiſtunt.

M. Piſone, & M. Meſſala Coſſ. ad 14. Kal. Oct. Domitium Aenobarbum Aedilem curulem vrſos Numidicos centum, & totidem Venatores Aethiopas in Circo dediſſe, refert Plinius lib.8. cap. 36. ex eodem Plinio l.8. c.17. Fuit vetus S.C. ne liceret Africanas in Italiam aduehere. Primus Scaurus Aedilitate ſua varias 150. vniuerſas miſit, deinde Pompeius Magnus 410. Diuus Auguſtus 420. Sueton in Caligul. cap.18. leonum ſimul plurium pugnam Romæ princeps dedit Q. Scæuola P. filius in curuli ædilitate. Centum autem iubatorum primus omnium Sylla, qui poſt Dictator fuit, in Prætura. Poſt eum Pompeius Magnus 600. ac iubatorum 315. Cæſar Dictator 400. refert Plinius lib.8. cap.16. Fuerunt ſub Gordiano Romæ Elephanti 20. Alces 10. Tigres 10. Leones manſueti 60. Leopardi manſueti 30. Hyenæ 10. Gladiatorum fiſcaliũ paria mille, Hippopotamus, & Rhinoceros vnus, Archileontes 10. Camelopardi 10. Onagri 20. Equi feri 40. quæ omnia Philippus ludis ſæcularibus, vel dedit, vel occidit. Capitolin. in Gord. Aegypto in prouinciæ formam redacta Cleopatræ morte, Auguſtus Cæſar ludos edidit multis diebus, & Equus fluuiatilis, & Rhinoceros tunc primum inducti in Theatrum. Rhinoceros Elephanti aliqua ex parte ſimilis eſt, cornu eminens habet in nare. Dio lib. 51. Hæ omnes feræ & aliæ plures ex Aegypto, Africa, Gallia, Alpibus, Dalmatia, Pindo, Germania, Apennino, Gargano, Hiſpania, item è Sicilia, Cyrno, & montibus Pyrenæis. Claudian. lib.3. Stiliconis late. Saluian. lib.6. *Adeuntur enim loca abdita, luſtrantur inuij ſaltus, peragrantur ſyluæ inexplicabiles, conſcenduntur nubifera Alpes, penetrantur niuiferæ valles, & vt deuorari poſſint à feris viſcera hominum, non licet naturam rerum aliquid habere ſecretum.* Struthiones in Circo exhibiti ſunt. Herodianus de Commodo: *Commodus acceptis iaculis, quorum cuſpides erant lunatæ, Struthiones Mauros confixit celerrimè currentes velocitate pedum, & alis ſinuatis, quibus cum capita deciſa eſſent, nihilominus impetu iaculi currere perſeuerabant, quaſi nihil paſſi eſſent.* Contra huiuſmodi ferarum immanitates in ſpectaculis Saluianus lib.6. inquit: *In ſpectaculis primum deliciarum genus eſt mori homines, impleri ferarum aluos humanis carnibus cum circumſtantium voluptate: atque vt hoc fiat orbis impendium eſt.*

De feris irritandis.

Irritabantur Feræ ad ſpectacula. Cyprian. de Spectac. *Eruditur artifex bellua, quæ clementior fortaſſe fuiſſet, ſi non illam magiſter erudiens ſæuire docuiſſet.* Et hoc ſtrepitu flagelli, aut ignibus, aut ſtimulis admotis. Sozom. lib.7. cap.27. inquit: *Aerem verberare flagello ſonanti, quali feras magiſtri ad iram prouocare ſolent.* De ignibus Martial. lib.1. epigr.19.

Qui modo per totam flammis ſtimulatus arenam
Suſtulerat raptas Taurus in aſtra pilas.

Et idem lib.1. epigr.22.

Sollicitant pauidi dum Rhinoceronta Magiſtri. D

Interdum inurebantur ferro candenti, vt ad doloris ſenſum earum impetus excitaretur. Euſeb. lib.8. Hiſtor. Eccleſiaſt. inquit: *Ferro & igne inuſtæ ſunt feræ agreſtes, vt ferocius in Chriſtianos ſæuirent.* Hoc idem voluit Cyprian. epiſt.103. de Spectaculis: *Ad pœnam hominis fera rabida nutritur in delicijs, vt ſub ſpectantium oculis crudelius inſaniat.* Vſque adeo, vt ne vino & thuri parcerent, quo Elephanti ebrij, & æſtuantes miſeros protererent, vt lib.2. Machab. Aelianus lib.13. *Elephanti pugnaturo vinum propinatur, non è vitibus, ſed ex oryza & calamo.* Leones quidem & vrſi mappa irritabantur. Senec lib.3. de Ira cap.30 *Albus color apros incendebat.* Plinius lib.7. cap.63.

Candi-

A *Candida veſte indutum ſues lacerant, &c.* Aper dentes ad ſaxum acuit, Aelianus lib.6. de Natur. anim. cap.1. inquit: *Aper ad pugnam exiturus, dentes ad ſaxa exacuit. Elephantes autem proboſcide ſe feriunt, vt ad pugnam incitentur.* Ad excitandum furorem obijci ſolitæ pilæ ſtramentariæ, in quas furorem euomerent, Martial. lib.1.epigr.29.

Suſtulerat raptas Taurus in aſtra pilas.

Aelian.l.16.c.15. inquit: *Perſæ equis mortuorum effigies ſtramentitias obijciunt, vt diſcant mortuos in bello calcare.* Interdum igni, & facibus incitabātur feræ, D. Chryſoſt. homil.21. ad Roman inquit: *Non vides Tauros, qui flammas dorſo ferunt, quam ſint omnibus intolerabiles.* Porci vox terret Elephantes, tedæ Leonem terrent. Senec. lib.2. de Ira. Item Aelianus lib 1. de Natur. anim.cap.38. inquit: *Elephas arietem cornigerum timet, & porci grunnitum: hoc artificio Romani Elephantas Pyrrhi in fugam verterunt.* Et idem infra: *Teda è rogo hominis ſilentio canes ferociſſimos damnat.*

Venatio fuit Direptionis cum in arena ſubito ſyluæ naſcerentur arboribus B tumultuario opere conſitis, feræque diripiendæ caueis apertis diſcurrerent in ſubitaria ſylua; & in his datas in prædam populo feras commemorat Martial. epigr. 21. lib.1. *De venatione direptionis.*

Repſerunt ſcopuli, mirandaque ſylua cucurrit,
Et ſupra vatem multa pependit auis.
Quicquid in Orpheo Rhodope ſpectaſſe Theatro
Dicitur, exhibuit Cæſar arena tibi.
Ipſe ſed ingrato iacuit laceratus ab vrſo.

Sed & Apuleius lib.10. meminit illius ſyluæ arenariæ his verbis: Erat mons ligneus adinſtar inclyti montis illius, quem Vates Homerus Idæum cecinit, ſublimi inſtructus fabrica, conſitus viretis, & viuis arboribus à ſummo cacumine, de manibus fabri fonte manante fluuiales aquas eliquans. Pro feris autem, quæ diriperentur, moris fuiſſe per initia comperio, vt teſſeræ ligneæ, rotundæque ex edito loco deijcerentur, quibus ſigna quædam impreſſa eſ- C ſent ad aues, feras, triticum, &c. Martial. lib.8.

Omnis habet ſua dona dies, nec linea diues
Ceſſat, & in populum multa rapina cadit.
Nunc implere ſinus ſecuros gaudet, & abſens
ſortitur dominos nec laceratur auis.

Aues interdum effuſæ in populum è ſuperiori loco. Statius lib.1.

Inter quæ ſubito cadunt volatu
Immenſæ volucrum per aſtra nubes,
Quas Nilus ſacer, horriduſque Phaſis,
Quas vdo Numidæ legunt ſub auſtro.

Feras diripiendas à Populo etiam ſine teſſerarum vſu conceſſit Probus apud Vopiſcum his verbis: Venationem in Circo ampliſſimam dedit; ita vt Populus cuncta diriperet. Genus autem ſpectaculi fuit tale. Arbores validæ per milites radicitus auulſæ, connexis longè lateque trabibus affixæ ſunt, terra deinde ſuperiecta, totuſque Circus ad ſyluæ conſitus ſpeciem, gratia D noui viroris effronduit. Immiſſi deinde per omnes aditus Struthiones mille, mille Cerui, mille Apri, mille Damæ, oues, feræ, & cætera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inueniri. Immiſſi deinde populares. Rapuit quiſque quod voluit. Edidit alia die in amphitheatro vna miſſione centum iubatos leones: occiſi ſunt multi, qui diripere volebant ſagittis. Inter miſſilia teſſeras fuiſſe diximus, ideſt taleolas ligneas, aut rotundas, quibus inſcriptum eſſet quicquid quiſque acciperet, vt apud Sueton. in Caligula capit.26. his verbis: *Scenicis ludis inter plebem, & equitem cauſas diſcordiarum ferens, teſſeras maturius dabat; vt equeſtria ab infimo quoque occuparentur.*

De ludicro incruento.

Ludicrum quoque fuit incruentum ferarum. Ouid. lib. 5. faſt. A

Cur tibi pro Libycis clauduntur rete Leænis
Imbelles capreæ, ſollicituſque lepus?

Plinius lib. 10. Grues manſuefactæ laſciuiunt, gyroſque quoſdam indecoro curſu, vel ſingulæ peragunt. Fuit etiam ludicrum incruentum leonum cum lepuſculis colludentium. Martial. lib. 1. epigr. 7.

Nunc ſua Cæſareos exorat præda Leones,
Tutus & ingenti ludit in ore lepus.

Epigr. 15.

Cum prenſus blando toties à dente rediret,
Et per aperta vagus curreret ora lepus.

Epigr. 19.

Quid fugis hos dentes ambitioſe lepus?

Vide Leporem cum Cane colludentem, D. Ambroſ. ep. 38. *Videmus innoxio Canum dente lepores ſine vulnere capi.* Vrſos & Leones viſco ſicut aues implicitos. Martial. lib. 1. epigr. 11. B

Præceps ſanguinea dum ſe rotat Vrſus arena,
Implicitam viſco perdidit ille fugam.

De Gallis gallinaceis Aelianus lib. 2. cap. 2. Var. hiſtor. item Plinius lib. 10. Pergami omnibus annis ſpectaculum gallorum publicè editur, ſeu gladiatorum. Herodianus in Seuero: Geta & Caracallus puerili contentione edendis coturnicum, & gallinaceorum pugnis, & puerorum colluctationibus inter ſe diſſidentes. De Simia Martial. lib. 4 epigr. 201.

Callidus emiſſas eludere Simius haſtas.

Feræ item docebantur in aqua natantes ludere & pugnare. Calphurnius Eclog. 7.

Nec nobis tantum ſylueſtria cernere monſtra
Contigit, æquoreos ego cum certantibus vrſis
Spectaui vitulos, & equorum nomine dignum,
Sed deforme pecus, quod in illo naſcitur amni, C
Qui ſata riparum venientibus irrigat vndis.

Dio in Tito: *Et Theatrum Titus repentè aqua replens, induxit equos, & tauros, & alia quædam manſueta animalia, quæ docta erant omnia in aqua facere, quæ in terra facere didicerant.* Erant qui columbam emiſſam ad ſe redire docerent, Manilius lib. 5.

Aut certis reuocare notis, totamque per vrbem
Qui geſtant caueis volucres ad iuſſa paratas.

Cruenta Ferarum inter ſe congreſſio.

Cruenta ferarum inter ſe fuit congreſſio; vtpote de Tigride & Leone. Martial. lib. 1. epigr. 18.

Lambere ſecuri dextram conſueta Magiſtri
Tigris ab hircano gloria rara iugo,
Sæua ferum rabido lacerauit dente Leonem

Videas Ceruum effugia quærentem lacerari: Ouid. lib. 11. Metamorph.

——— *Structoque vtrinque theatro*
Vt matutina Ceruus periturus arena D
Præda Canum.

Taurus cum Leone componitur. Aelian. lib. 12. *Vitulus bene curatus comparatur cum Leone, vt vnguibus feræ laceretur.* Item cum elephante. Martial. lib. 1. Epigr. 19.

Qui modo per totam flammis ſtimulatus arenam
Suſtulerat raptas Taurus in aſtra pilas,
Occubuit tandem cornuto ardore petitus,
Dum facilem tolli ſic elephanta putat.

Aquila cum Tauro victrix, apud Aelian. lib. 2. cap. 39. *Taurus capite demiſſo paſci-*

A *paſcitur. Aquila autem in collo eius ſe ipſam collocans, ferit ore, ictibus continuis & violentis.* De Canibus Damas inſequentibus Martialis.

Concita veloces fugeret cum Dama moloſſos,
Et varias Lyncas necteret ante moras.
Cæſaris ante pedes ſupplex, ſimiliſque precanti
Constitit, & prædam non tetigere Canes.

Leonis ingenium in conflictu enarrat Eustrat. ait: *Leo inuolans in animantia cornibus armata, primum omnium ceruices erumpit.* Rhinoceros commiſſus cum Vrſo. Martial. lib.1. epigr.22.

Namque grauem gemino cornu ſic extulit Vrſum,
Iactat vt impoſitas Taurus in aſtra pilas.

Item cum elephante: Aelian. lib.17. cap.44. *Rhinoceros ſubit elephantis crura, & ventrem ſecat ſubtus, ac ſcindit. Ille paulo poſt fluxu ſanguinis collabitur.* Addam prædictis Feras interdum terreſtres cum æquoreis in Theatrum repẽtinis aquarum emiſſarijs inductas eſſe, Xiphilin. in Nerone inquit:
B *In quodam Theatro ludos edens, repleuit ſubito theatrum aqua maris, ita vt & piſces & armenta ſimul natarent.* Forte vt feras diluuio inuoluerent. Xiphil. ibidem, & Calphurnius eclog.7.

Nec nobis tantum ſylueſtria cernere monſtra
Contigit, æquoreos ego cum certantibus Vrſis
Spectaui vitulos, & equorum nomine dignum,
Sed deforme pecus.

Dio in Auguſto ait eum aquas in Circum Flaminium emiſiſſe, vbi 36 Crocodili confecti. Poſtremum ex Aeliano lib.12. *Sagaræi quotannis Mineruæ Camelorum certamen edunt, Deam reuerentes.* Et idem lib.17. *Rhinoceros cornu acuit ad ſaxa, deinde adoritur elephantem.*

Ex his, qui feras conficerent, alij e ſuperiori loco lancea, haſta, telo, ſagitta conficiebant. Dio: *Tiridates de ſuperiori loco, in quo ſedebat, belluas ſagitta iaculatus eſt, duoſque Tauros vno ictu vulnerauit ac confecit.* Herodianus in Commodo. *Ceruos, & Hinnulos, cæteraque armata cornibus, Tauris exceptis, concurrens, & inſequens feriebat; leones è loco ſuperiori:* Dio ſcribit Adrianum ſæpè centum leones & totidem Leænas confeciſſe. Qui à feris lacerati eſſent, ab ijſdem vt plurimum vorabantur. Saluianus lib 6. Miſerum eſt humanis carnibus aluos ferarum expleri, & cum circumſtantium lætitia comedi homines. Cyrillus Catech.1. *Neque eos, qui in venationibus Circi ſe ipſos feris tradunt, vt miſero adulentur ventri, & dum abdomini alimentum adminiſtrant, ipſi ſunt ventri ferarum immanium cibus.* Quibus armis in hiſce venationibus vſus? Pollux lib.5. capit.3. Inſtrumenta ad venationes, enſes, falces, iacula, arcus, ſagittæ, venabula: enſes, vt pugnet & defendat ſe ſi concurrerit cum fera: iaculis, & ſagittis vtuntur in ceruos, damas, hinnulos, quæ à longe feriuntur: venabulis in apros, & alias feras, quæ cominus pugnant. Non modo viri tenues, qui ventri ſeruirent, verum & viri nobiles & ſenatores in arena fœdati ſunt, Sueton. in Nerone capit.12. Exhibuit ad ferrum quadringentos ſenatores, ſexcẽtos equites Romanos cõ-
D fectoreſque ferarum & varia arenæ miniſteria. Qui cominus pugnarent, excipere Apros, contra Leonem ſtare dicũtur à Spartiano in Caracallo. Herodian. in Commodo: *Diſcebat Commodus in loco plano contra Leonem ſtare: ei ambitus in orbem extructus erat, ne cominus cum beſtijs pugnans periclitaretur: è ſuperiore autem loco iaculabatur in tuto.* Vtrumque pugnæ genus attigit Xiphilin in Commodo. Alijs autem diebus, nunc quidem herbatica animalia deſcendens in circuli planum conficiebat: nunc è loco ſuperiori quæcunq; propius acceſſiſſet, iaculo conficiebat: quæ vero adducta & allata eſſet retibus incluſa, concidebat; adeo vt Tigrim aliquando, & equum fluuiatilem, & elephantem occiderit. Vrſi ſæpè colapho in arena exanimabantur, Plin. lib.8.

De cruenta hominum cum feris pugna.

lib.8. *Inualidiſſimum vrſo caput, quod leoni fortiſſimum, ac ſæpe in arena colaphis inflictis exanimatur.* Animalia generoſiora dente, vel vngue metuenda vocat Pollux lib.5.cap.3. ſed & ſagittis eminus, vel haſtis leones, ac feræ generioſiores interemptæ, Martial.lib.1.epigr.12. A

Fixiſſet grauidam cum leuis haſta ſuem.

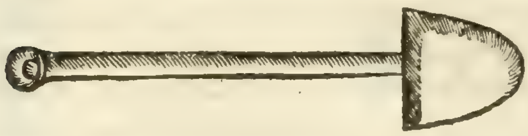
Et idem lib.5.

Quot tua menalias collocat haſta ſues.

Feræ quæ cominus figuntur, ruere in ferrum dicuntur, Ouid.

Ortus aper ſetis iram denuntiat hirtis,
Et ruit oppoſiti nitens in vulnera ferri.

Nonius Venabulum ferrum latiſſimum à cæteris aciei longiſſimæ, cuius inſtrumenti ferrum antiquiſſimum ego in meo Muſæo ſeruo.

B

Conti haſtæ longiores, & robuſtæ. Virgil. Aeneid. 9.

Longis detrudere contis.

Varro. Sues ſyluaticas in montibus ſectaris venabulo, Martialis libr. 14. Epigr. 41.

Si directa geres longo venabula roſtro,
Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Apuleius. lib. 11. Hic incinctus baltheo militem gerebat illum ſuccinctum chlamide copides, & venabula venatorem fecerant. Cicero lib.7. ad Familiar. epiſt. 1. ait: *Sed quæ poteſt eſſe homini delectatio, cum aut homo imbecillus à valentiſſima beſtia laniatur, aut præclara beſtia venabulo tranſuerberatur.* Ad leones & elephantos vſi ſunt latioribus & grandioribus venabulis. Martial. lib.8. epigr.54.

Grandia quam decuit latum venabula pectus. C

In ludo autem Populus moram non ferebat, ſed aut ſtatim feram figi, aut dentibus beſtiarium lacerari volebat. Vnde Martial. lib.1. epigr.23.

I nunc, & lentas corripe turba moras

Si res longius differreretur, exclamabat indignabunda plebs. D. Hieron. in Catalogo. Cum feræ parcerent Polycarpo, vniuerſo populo aduerſus eum perſonante igni traditus. Aliud genus pugnæ in arena fuit, vbi elephantes cum equitibus, & peditibus inter ſe committerentur, Suet. in Iulio cap.39. Venationes edidit per dies quinque, ac nouiſſimè pugna diuiſa in duas acies, quingenis peditibus, & elephantis vicenis, tricenis equitibus hinc inde commiſſis. Cum feris pugnabant, aut cominus, aut eminus, vt ſcribit Caſſiodor. lib.5. cap.42. Herodian. de Caracallo inquit. Faciens exercitationes corporis, aurigationes, & cum feris omne genus cominus pugnans, & contra eas ſe ſiſtens.

Venatio inermis.

Fuit quoque pugna Venatorum inermis; vtpotè ſi quis non Contis, venabulis & cultris cum beſtijs depugnarunt; verum & ſine ferro intentantes ignem, Opp. lib 4. de Venat. D

Conſtiterint alij, velut aſpera bella gerentes,
Cum facibus ſiccos latè iactantibus ignes.
Dextera flammiferas quatiat violenta fauillas,
Quippe Leo timet ignitæ lucentia tedæ
Spicula, nec contra vultus attollere tentat.

Alij pallio caput Leonis obnubentes, de quibus Plinius lib.8. capit. 16. Lucanus.

Veſtibus iratos laxis operire Leones.

Lyſi-

A Lyſimachus manu apertum Leonis occluſit os, linguamque intercepit, quod miraculi loco fuit, ait Plutarch. in Alexand. Alius arte pugnat, & feram eludere modica corporis declinatione audet. Certamen infelix cum feris velle contendere, quas fortiores ſe non dubitat inuenire; ſola eſt ergo in fallendo præſumptio, vnicum in deceptione ſolatium, qui ſi feram non mereatur effugere, interdum nec ſepulturam poterit inuenire, ait Caſſiod. l.5.ep.42. Illi quidem fruſtrari beſtias dicebantur, vt loquitur Tertull. in Apolog. Alij feras ipſas corporis agilitate tranſiliunt, vt cruentis faucibus ſe eximant. Prudentius in Amartigenia.

Inde feras volucri temeraria corpora ſaltu
Tranſiliunt, mortiſque inter diſcrimina ludunt.

Alius apprehenſus vngue, aut dente, veſtem exuit, in quam fera ſæuiat. Chryſoſt. de Tentatione. Hactenus de ijs, qui operas gratuitas darent, aut mercede locarẽt ad cultrum; iam de Beſtiarijs, qui ſerui pœnæ feris obiecti ſunt.

Beſtiarij, ſeu paraboli: nempè infimæ conditionis & proiectæ audaciæ *De beſtiarys.*
B ſunt, qui ad beſtias damnati, ſiue ſoluti, ſiue ligati, & ſurrecti beſtijs obijcerẽtur, ſiue inermes, ſiue armati. Artemidor. l.1.c.19. *Qui cum feris pugnat, proprijs carnibus feras alit.* D. Ignatius ep.2. *Cuius cauſa ego vinctus ſum, & cupio cum feris pugnare.* Apuleius lib.10. *Mulierem beſtijs damnatam.* Socrates l.7. cap.22. Populus clamore depoſcebat, vt vnus è parabolis valentioribus cum fera immani depugnaret. Aduerte tamen beſtiarios, vt plurimum de ſeruis pœnæ, cæteros de ijs etiam qui mercede operas locent, dici. Inuitabantur enim ſi qui locare operas ſuas vellent, vt ex l.1. D. ad SC. Tertullianum. *Qui operas ſuas, vt cum beſtijs pugnaret, locauit.* Apud Dionem lib.43.53. & 54. Reperti ſunt viri & fœminæ, quæ ſponte cum beſtijs pugnarent. Sueton. in Claudio cap.34. Beſtiarijs, meridianiſque adeo delectabatur, vt à prima luce ad ſpectaculum deſcenderet, & meridie dimiſſo ad prandium populo perſederet, præterque deſtinatos etiam leui ſubitaque de cauſa quoſdam cõmitteret. Obiecti ſunt feris propriè noxij, & captiui. Tertull. lib. de Spe-
C ctac. cap.12. *Captiuos, vel malo ingenio ſeruos mercati in exequijs immolabant.* Et infra: *Niſi & à feris humana corpora diſſiparentur.* Quo in numero habiti Chriſtiani ſub Imperatoribus. Ignatius apud Hieron. in Catalogo: *Vtinam fruar beſtijs, quæ mihi ſunt præparatæ, quod ſi venire noluerint, ego vim faciam vt deuorer.* Quia feræ à Chriſtianis ſæpe abſtinebant. Vim facere non poterat vinctus: vnde apparet non omnes ad ſtipitem appoſitos, ſed vt refert Euſeb. l.3. Eccl. hiſt. *In caniſtellum iniecta tauro obiecta eſt.* Tertull. de Reſurrect. *Popularium cœtu clamante Chriſtianos ad Leonem.* Socrates in Eccleſ. hiſtor. inquit: *Cum is venationem in Circo Conſtantinopoli daret, populus clamare cœpit, crudeli feræ vnus ex parabolis maxime habilis, & peritus pugnet.* Vnde & parabolani dicti, qui vitam ſuam ad omnia pericula proijcerent. l. parabolanos C. de Epiſc. & Cleric. Scholæ fuere beſtiariorum, vbi ij alerentur etiam ad pœnam, vbi cum beſtijs depugnare docerentur, ex Tertull. in Apolog. c.35. *Scholam beſtiarum* vocans. Serui ſtatim quod in ludum venatorium damnati fuerunt, ſerui pœnæ efficiebantur. Vulpianus l. aut datum
D §. quicunque D. de poſtul. quod ſi damnati non fuerint, ſed arenarij modo ſerui ſint, ad eas operas cogi non poſſunt, quas volenti præſtiterunt l. hæ demum D. de Operis libert. Poſt legem Petroniam Dominis & Patronis poteſtas ablata eſt ad beſtias depugnandas ſuo arbitrio ſeruos tradere; oblato tamen Iudici ſeruo, ſi iuſta ſit Domini querela, ſic pœnæ traditur l. circumcidere §.1. D. ad l. Cornel. de Sicarijs: & ex Spartiano vetuit Imp. Adrianus hoc ipſum vt dixi.

Non leue fuit ſupplicium ad beſtias dari. Claudius etenim Imp. in maiori fraude conuictos ad beſtias condemnauit. Suet. cap.14. Et Chriſtianis quibus grauiſſima pœna irrogabatur, non alia frequentior. Tertull. in Apolog.

cap.35.

cap.35. *Nec vlli magis depoſtulatores Chriſtianorum quam vulgus: clamare enim ſolebat Populus, Chriſtiani ad leones*. Euſeb. lib.14. cap.15. Immo & parricidis ea pœna irrogata eſt ab Adriano Imp. l.9.D. ad legem Pompeiam de Adulter. ſine miſſione ad beſtias non dabantur, niſi Principis auctoritas accederet. vt ex Modeſtino in l. ad beſtias D. de Pœnis. Nec obijci poterat beſtijs à Præſide niſi ludis & muneribus, quorum dies ſi exijſſet, alia pœna irrogabatur, Euſeb. lib.4. cap.15. inquit: *Cum depoſceretur Polycarpus ad Leonem, reſpondit Præſes, Venationem impletam eſſe*. Aliud eſt ad beſtias dari, aliud beſtijs obijci: qui enim ad beſtias datus eſſet, ſi feram confeciſſet, & certamine pœnam luiſſet, crimine ſolutus erat; at ei qui feris obijciebatur, nulla erat miſſio, l. 38. D. de Pœnis. A

Malefici & Captiui adeo exhorruerunt id genus ſupplicij, vt multi ſibi necem conſciuerint, ne beſtijs obijcerentur, Senec. ep. 70. ait: Nuper in ludo beſtiariorum vnus è Germanis, cum ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſſit ad exonerandum corpus: nullum aliud ibi dabatur ſine cuſtode ſecretum: ibi lignum id quod ad emundanda obſcæna adhærente ſpongia poſitum eſt, totum in iugulum farſit, & vi præcluſis faucibus ſpiritum eliſit. Tacitus l. 15. Epicharis vinculo faſciæ ceruicem ſibi rupit. Symmachus lib.2.cap.46. Viginti & nouem Saxonum fractas ſibi laqueo fauces primus ludi gladiatorij dies vidit, ne exponerentur ludibrio populi. B

Nobiles etiam aliquando deputati ad ludum: ſiquidem Iulius Cæſar in funere filiæ venationem dedit, qua non captiui modo & noxij, ſed etiam equites, & Prætoris filius pugnarunt, Dio lib.43. Auguſtus vero in Circo aurigas, curſoreſq; & confectores ferarum nonnumquam ex nobiliſſima familia produxit. Sueton. in Auguſt. cap.43. Dio lib.48. Caligula qua fuit crudelitate, cum deeſſent aliquando noxij, qui feris obijcerentur, iuſſit è turba, quæ in tabulatis graduum & cuneorum aſtabat, nonnullos abripi & feris obijci Dio lib.58. Idem Caligula equitem Romanum obiectum feris, cum ſe innocentem proclamaſſet, eduxit, abſciſſaque lingua iterum induxit. Suet. capit.27. Tacitus lib.15. Fœminarum, Senatorumque Illuſtrium plures per arenam fœdati ſunt. Cyprianus epiſt.2. Quid iſtud oro, quale eſt, vbi ſe feris obijciunt, quos nemo damnauit? ætate integra, honeſta ſatis forma, veſte pretioſa viuentes iuuenes in vltroneum funus ornantur, malis ſuis miſeri gloriantur. Pugnant ad beſtias non crimine, ſed furore, ſpectant filios ſuos Patres; frater in cauea eſt, & ſoror præſto eſt. Hoc ipſum conqueritur Seneca epiſt.100. Aſpice illos iuuenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria coniecit? C

Infames quales?

Infames fuiſſe indubitatum eſt noxios, transfugas, fugitiuos, & ad cultrum damnatos. Item famoſi ſunt ij, qui ad cultrum aut gladium operas locant, licet non depugnarint l. 1.§. qui artis l. 2.§. ait Prætor §. vlt. D. de ijs, qui notantur infamia. Secus autem in illis, qui roboris oſtentãdi cauſa è loco ſuperiori iaculo feras confecerint, vt Tiridates, Commodus, & alij; ſicuti nec illos, qui virtutis oſtendendæ cauſa hoc faciunt ſine mercede, non tenentur infamia, niſi in arena paſſi ſunt honorari. Sed ſi quis operas ſuas locauerit, vt feras venaretur, vel vt depugnaret feram, quæ regioni nocet, extra arenam non eſt notatus. Perſonæ quæ non virtutis cauſa cum beſtijs pugnauerint, infames ſunt l.1. D. de Teſtibus. D

Tandem ego tædio affectus ab huiuſmodi cruentis in amphitheatro carnificinis. Ab iſta tragica Gladiatorum & Venationum ſcena manum retraho; & obſerata cortina lectorem dimitto; vt ad alias tragicas commemorationes in theatro properemus.

De

A

De Tragœdia. Cap. VI.

Tragœdiæ vocabulum aliqui dictum volunt, quod Vindemialibus ludis eſſet illa inuenta, nempè quod nil aliud ea ſit, niſi muſti cantio, ſeu carmen Vindemialibus ſacris in Bacchi, Liberique Patris laudem decantatum. Alij Tragoediam dici malunt quaſi aſperum cantum, quia flebilis genus Poematis eſt, & aſperitatem, crudelitatemque continet. Alij denique ab Hirco dictam; quia is qui inter Bacchi ſacra, ludoſque in hoc genere certaminis eſſet victor, hirco, qui Baccho erat ſacer, donabatur. vt canit Horat. de Arte. Etymologia.

Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum.

Sicuti etiam Tragœdiam à Satyris; hoc eſt hircinis, dictam putarunt; quoniam Satyri ad conuiciandum, vel ad riſum commouendum cum cæteris perſonis inducerentur.

B Dicitur Tragœdia à Platone antiquiſſima; & quamquam ab Ariſtotele in Poeticis excogitatam in Pelopponeſo fuiſſe; fuere tamen qui Theſpin Athenienſem facerent auctorem: is enim vini fœcibus, aut minio ſibi ora perunxit, atque ita perſonatus actitare cœpit è plauſtris, ac Tragœdiam informem inconditè recitare. ita Horat. in Poetic.

Ignotum Tragicæ genus inueniſſe Camænae
Dicitur, & plauſtris vexiſſe poemata Theſpis,
Quæ canerent, agerentque peruncti fœcibus ora.

Et à Tibullo fit mentio de minio dum Bacchi ſacra deſcribit.

Agricola, & minio perfuſus Bacche rubenti
Primus inexperta duxit ab arte choros.

Hæc Tragœdiæ incunabula ſunt, quæ paulatim deinceps adoleuit: excultaque poſtmodum ab Euripide, Sophocle, & Aeſchylo eſt, & ab alijs expolita, ac etiam perfecta.

C Definitur ab Ariſtotele Tragœdia, vt ſit Imitatio actionis illuſtris & abſolutæ, eiuſque iuſtam magnitudinem ſuaui complectens oratione: cuius partes eo pertinent, vt metus & commiſeratio ſpectatorum animis inſeratur ad huiuſmodi morborum ſalutarem purgationem. Imitationem actionis illuſtris ſiue grauis, & ſeueræ, vt intelligamus Regias, Principeſque tantummodo, perſonas Tragœdiam ſibi proponere: vulgares, communeſque permittere Comoediæ, quæ leues illarum & deſpicatas actiones imitatur: hancque imitationem, *Suaui ſermone* effici oportere; hoc eſt verſibus & concentu atque harmonia, cuius eſt in choris vſus potiſſimum. Quod egregiè ab Ariſtotele expreſſum videtur cap. 4. de Poetic. his verbis: *Poeticen duæ primum cauſæ naturales produxiſſe videntur, Imitatio & ex imitatione voluptas.*

Dicitur Tragœdia eiuſmodi perſonarum illuſtrium actiones idcirco imitari, & ſpectatoribus proponere; vt contendat animi moerorem, ac commiſerationem concitare ad illas ipſas, quas commouet, perturbationes abſtergendas. Sed quamuis Plato Tragœdiam repellat à Republica, eo quod animi noſtri morbos, & ægritudines augeat, efficiatque vt fræna dolori, ac cõmiſerationi laxemus. Non, inquam, audiendus is eſt: quia dum homines eiuſmodi ſpectaculis interſunt, crebroque audiunt, ac cernunt perſonas ea loquentes, agenteſque, quæ commiſerationem excitant, doloremque ac terrorem incutiunt: aſſueſcunt illi quidem dolere, pertimeſcere, ac miſereri; ſed ex ea conſuetudine ſequitur, vt cum ipſis aliquid humanitus acciderit, minus doleant, timeantque, quam ſi actionibus illis non interfuiſſent: neceſſe eſt enim, vt qui numquam doluerit, timueritue; eum vehementius exterreri ac dolere, cum repente nec opinata calamitas euenerit. Adde quod ſæpe numero perperam homines dolent, ac pertimeſcunt ijs de cauſis, ob Finis. D

F quas

quas minus dolere, ac extimeſcere par eſſet: & cum in Tragœdijs proponuntur res cemmiſeratione, ac terrore digniſſimæ, apprehendunt homines quid & quo tempore dolendum, & commiſerandum ſit, quæ vtilitas & vitæ fructus eſt maximus, vt docet Ariſt. Politic. lib. 8. ſub finem. Deniq; ſpectandis Tragœdijs intelligimus omnium communem mortalium iniquam eſſe fortunam, & qui caſibus obnoxius non ſit, reperiri omnino neminem. Quo fit vt facilius quicquid aduerſum & præter voluntatem acciderit feramus, eoque animum ſolatio ſuſtentemus, cum idem prorſus ac grauius etiam Principibus ac Regibus euenire videamus: quod expreſſit ad viuum Timocles apud Athenæum lib. 6. cap. 1. his verſibus. A

Primum Tragœdi quanta commoda adſerant
Perpende ſodes. Si quis pauperculus,
Maiore preſſum ſi videbit Telephum
Mendicitate, lenius ſuam feret
Mendicitatem. Inſanus eſt ne quiſpiam?
Furioſum is Alcmæona proponit ſibi. B
Captus quis oculis? aſpicit cæcum Oedipum.
Gnatus obijt? Niobe dabit ſolatium.
Claudus aliquis ne eſt? is Philoctetem aſpicit.
Miſer aliquis ſenex? tuetur Oeneum.
Omnia namque grauiora, quam patiatur
Infortunia, quiuis animaduerterit in alijs,
Suas calamitates luget minus.

Vtilitatem hanc, quæ capitur è Tragœdia, docent hi verſus; vt aliorum exemplis facile poſſit ſpectatorum animus inſtrui, ac ferre mala ſua toleranter, cum multo grauiora videt eſſe aliena.

Partes. Duo partium genera Tragoediæ tribuit Ariſtoteles, nempè Quantitatis, in qua tota Tragœdia certa diſtributione diuiditur, vt in Prologum, Exodum, Choricum duplex. Sunt etiam Qualitatis partes, à quibus Tragœdia nomen aliquod accipit laudis, & has in ſumma ſex eſſe: Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Apparatum, & Melodiam: & vt nos aggrediamur initio de qualitatis partibus explicare. C

Fabula. Fabula igitur eſt ſtructura, & coagmentatio, qua tota Tragœdia continetur: & quoniam ingenio Poetarum excogitatur, ac fingitur, appellatur fabula; ſed quamuis poſſit etiam hiſtoria argumentum tragœdiæ tradere, non tamen ei ſuppeditat ſtructuram. Quæ ſtructura rerum tunc probabilis erit, ſi conditionibus ijs, quibus inſtructam eam eſſe vult Ariſtoteles, inſtructa ſit. Prima ergo conditio ſit vt quæ principio ſtruenda ſunt, non inculcentur in medium, aut reijciantur in finem, vel è contra; quoniam ex praua & præpoſtera partium diſpoſitione monſtrum exiſtit, vt monet Horatius.

Credite Piſones iſti tabulæ: fore librum
Perſimilem, cuius velut ægri ſomnia, vanæ
Finguntur ſpecies; vt nec pes, nec caput vni
Reddatur formæ.

Secunda conditio ſit, vt iuſtam habeat magnitudinem, neque longiorẽ neq; breuiorem, quam par ſit, faciat Tragœdiam: & hunc Tragœdiarum terminum duplicem eſſe ex Ariſtotele, artificioſum vnum, naturalem alterum. Naturalem ait eum eſſe quem natura fabulæ, quæ tractatur expoſtulat; quẽadmodum res ipſæ naturales terminum habent ſuum; & hoc Poetarum iudicio omnino permittendum; quorũ erit ita omnia diſponere, & tunc neceſſario finem imponendum, cum nihil aliud ad actionis abſolutionem requirere poſſunt fabulæ ſpectatores. Artificioſum Tragœdiæ finem, quem apud veteres clepſydra præſcribebat per inſtillationem aquæ, vt ſic enumerarent horas, quemadmodum partimur nos eaſdem per arenam: noſtra hac tempe- D

ſtate

A ſtate crediderim reſpondere antiquorum clepſydræ vulgarem conſuetudinē, vt iuxta eā ſit habenda magnitudo fabulæ, quæ nec eos qui audiūt moleſtia dimittat, nec ſatietate fatiget. Tertia præceptio eſt; vt Fabula vna ſit, ac minime multiplex, nempè ſi vnius hominis ſit, & finem habeat vnum tantūmodo, quo referantur vniuerſa, & vnico illo fine fabula circumſcribatur. Quarta cautio eſt, vt in fabula omnes partes ſic cohæreant, aptæque ſint inter ſe, vt vna pars tolli non queat, quin tota compoſitio perturbetur, nec epiſodia ſeu digreſſiones fabulæ affingantur, vt corpus quaſi coagmentari videatur.

Hæc Tragœdiæ pars, quæ in effingendis perſonis, earumque moribus exprimendis verſatur, picturæ ſimilem fabulam facit, vt docet Ariſtot. cap. 12. de Moribus prope finem: duo enim in pictura ſunt Lineamenta, & Colores: ſed quia in lineamentis videtur eſſe poſita ſumma picturæ vis, & artificium primum, ſecundum in coloribus aptis & varijs. Cum lineamentis confert fabulam, quæ anima Tragœdiæ eſt; cum coloribus mores, qui ſecundum obtinent locum. Debet propterea maxime æſtimari hæc pars; quippe quæ ponat ſub oculos ſpectatorum perſonarum vota, conſilia, conſuetudinē, indolem, ingenium; ac natura non intelligatur modo, ſed conſpici quodammodo videatur. In Hippolyto enim adoleſcentis pudici, ſeueri, voluptates aſpernantis, ingenium ipſis propemodum oculis intuemur; in Phædra animum fœminæ impotenter amantis; in Theſeo iram, &c. In moribus quatuor ſpectanda ait Ariſtotoles, vt Probi, vt Conuenientes, vt Similes, vt Aequabiles ſint. Quantum ad primum vt mores ſint probi, non æque in omnes ſed in eam cadit hæc præceptio perſonam, quæ principem in Tragœdia locum obtinet, quæque certum impertiri ſolet fabulæ nomen: adeoque niſi proba ſit, non poterit huiuſmodi affectum animi permouere, quem propoſitum ad permouendum habet Poeta: nec vllam à nobis extorquebunt commiſerationem improbi calamitoſi, quos intelligimus ea calamitate eſſe digniſſimos. Conuenientes debeat ſecundo eſſe mores, hoc eſt congruentes, reſpondentes perſonæ, cui tribuuntur: fortitudo enim & prudentia in fœminis minime conueniunt; & iuuenibus aliqua congruunt, à quibus abhorrent ſenes, & ſimiliter de alijs: Ariſtoteli concinens Horat. hæc perſtrinxit. *Mores.*

B

C

Aetatis cuiuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibuſque decor naturis dandus, & annis,

Et infra.

——— *Ne forte ſeniles*
Mandentur iuueni partes, pueroque viriles.

Egregiè Terrentius complexus varia perſonarum genera.

Bonas matronas facere, meretrices malas,
Paraſitum edacem, glorioſum militem,
Puerum ſupponi, falli per ſeruum ſenem,
Amare, odiſſe, ſuſpicari.

Tertio vt mores ſimiles ſint, ex Ariſtotele; nempè ſi formæ, opinionique iam de perſona vulgatæ omni ex parte reſpondebunt, atque illum agere ſciunt vniuerſi. Norunt ſcilicet omnes Achillem implacabilem ſemper eſſe, Vlyſſem aſtutum, &c. Nec aliter effingi poſſunt per Poetam hi mores, quales fuiſſe iam fama vulgauit: Iure igitur Horat.

D

Aut famam ſequere, aut ſibi conuenientia finge.
Scriptor honoratum ſi forte reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer;
Sit Medea ferox, inuictaque, flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io vaga, triſtis Oreſtes.

Quarto denique mores æquabiles eſſe oportere; hoc eſt eundem ſemper habere tenorem, ac modum, quem initio ſuſceperunt, ne à ſe ipſis paulatim diſcordare videantur; & quem iracundum ſemel effinxeris, quem placidum,

quem crudelem, ac impium; eum eoſdem planè mores præſeferentem ſemper atque ad exitum vſque fabulæ retinentem facias: cuius ratio quia habitus morum conſtantiſſimus ſemper & æquabilis eſt. vt docet Horatius inter cætera Poeticæ monita. A

Si quid inexpertum ſcenæ committis & audes
Perſonam formare nouam, ſeruetur ad imum
Qualis ab incepto proceſſerit & ſibi conſtet:

Sententia. Quarto Sententia mores debet excipere; vt qui certis præditus ſit moribus, animi quoque ſententiam habeat, opinionemque moribus illis reſpõdentem. Sententiæ partes ſunt ex Ariſtotele Demonſtrare, Soluere, Perturbationes ciere, Augere, Imminuere: Demonſtrantur enim obſcura: Contraria, & repugnantia ſoluuntur: Perturbantur & commouentur ſpectatorum animi: Augentur exilia: Grandia minuuntur; quæ omnia etiam cum Oratore communia.

Dictio. Quinto ſequitur Dictio ſeu Elocutio, quam interpretationem animi per verba eſſe ait, & definit Ariſtoteles. Propriam Tragœdiæ locutionem grandiloquæ ac ſummæ dictionis eſſe, nempè circa translata, ſonantia, hyperbolica, illuſtria, cuius maieſtatem conferens Horatius cum Matrona, quæ feſtis diebus egreditur, inquit: B

Effutire leues indigna Tragœdia verſus.
Vt feſtis matrona moueri iuſſa diebus.

De genere carminis Tragœdiæ deberi Iambum ſenarium: ita pronunciauit Ariſtotel. in cap. 2. Poetices.

Apparatus. Apparatus Tragœdiæ præcipuè continet Theatrum: cuius partes ſunt Cunei, ideſt Sediles ab extremo theatri ambitu vſq; ad caueam excurrentes: Orcheſtra vbi ſaltabant & geſticulabant: fuere quoq; Pulpitum, Proſcenium Podium & ſimilia, vt refert Iulius Pollux lib. 4. Caſſiodorus lib. 4. Variar. ep. vlt. & alij, ſed potiſſima Theatri pars erat Scena, quæ originem duxit à ſyluis vmbroſis, vbi iam fabulæ rudi & impolito ſæculo canebantur à Paſtoribus. Hanc ſcenam triplicem fuiſſe ſcribit Vitruuius lib. 5. cap. 8. Tragicam, Comicam, & Satyricam, reſpondentem triplici prorſus dramaticæ poeſeos formæ: quorum ornatus in Tragica Columnis, faſtigijs, reliquiſque regalibus rebus formabatur: Comicæ priuatorum ædificiorum ſpeciem, proſpectuſque habent: Satyricæ ornantur arboribus, montibus, reliquiſque agreſtibus rebus. Scena in Tragœdia parabatur ampla & magnifica, quæ Regias ædes & Baſilicas imitaretur; ſic enim Comica, & Satyrica facile ſecernebatur. Fuit etiam apud Romanos interdum aurea ſcena, vt Petrei; interdum argentea, vt Antonij, & Murenæ; interdum marmorea, vt M. Scauri; interdum verſatilis, ex ligno & ſuſpenſa cardinibus, vt Curionis, vt nos diximus ſupra. C

De Hiſtrionum indumentis refert Lambinus ex Ariſtotele, & Demoſthene nunquam illos egiſſe niſi Perſonatos, vt etiam primus Tragœdiæ auctor Theſpis Athenieſis minio primo faciem aſperſit. Fuit tragica veſtis ſyrma, hoc eſt oblonga, ſinuoſa, qua non ſinguli, ſed præcipuæ perſonæ, quæ Tragœdiæ nomen imponunt, vtebantur. Pro perſonarum varietate multiplex & varia fuit veſtis: Latini Reges cum lituo egrediebantur: Imperatores Romani paludati cum purpura, laurea & ſtipatoribus ſuis: Reginæ cum ſyrmate & croceo velo: exules cum atro, fuſcoue indumento: Barbari Reges cum diademate, aut tiara: cæteri quos ducebant, cum pileolis & galeris. Dij cum inſignibus ſuis: Liber cum thyrſo, Phœbus cum cithara, Iupiter cum fulgure, & telo triſulco. Quod attinet ad pedes vniuerſos geſtaſſe Cothurnos, quod calceamenti genus, quia eſt altius, Tragœdos & actores ipſos attollebat, vt refert Iuuenalis. D

——— *Breuiorque videri*

Vir-

A *Virgine Pygmæa nullis adiuta cothurnis.*

Dicendum nunc eſſet de Melodia & concentu, ſed cum hæc reſpiciant chori partes & officium; explicabimus hæc forſan in alio propoſito.

Circa partes Quantitatis (vt nos diximus ſupra) primum locum fecit Ariſtoteles in Prologo: hic autem continet in ſe totam illam Tragœdiæ partem, quæ primum antecedit ingreſſum Chori; hoc eſt Actum primum: nam illa fabulæ membra, quæ Latini vocarunt Actus, eſſe oportet quinque ex Horatio, qui actus interuentu Chori diſtinguuntur. Illa ergo pars, quæ ante primum ingreſſum Chori præponitur, Primus dicitur Actus à Latinis; ab Ariſtotele Prologus nominatur: etenim in eo rerum tractandarum initia, progreſſiones, nexus, exitus, nec non actionis exhibendæ ſemina ſpargenda præcipit Quintilianus. Quamquam enim Furiæ, Vmbræ, Dij, qui Prologi huius perſonam interdum ſuſtinent, non ingrediuntur amplius in proſcenium, ad fabulam tamen pertineant. *Prologus.*

Epiſodium eſt ſecunda pars Quantitatis ex Ariſtotele; nempè quæ Chori B modulationibus eſt interiecta: ac etiam epiſodia nominantur quicquid præter actionem interponitur. *Epiſodium.*

Tertia pars eſt Exodus, poſt quem nullus eſt Chori cantus ex Ariſtotele, & in hac parte continentur rerum euentus, & exitus fabulæ, quæ clauditur quinto actu. *Exodus.*

Chorus quarta fabulæ pars certo conſtans perſonarum numero ex viris, fœminis, ruſticis, vrbanis, ſenibus, & ſimilibus pro argumenti varietate multiplici: Certus vero numerus illorum quamuis in ipſis Tragœdiæ incunabulis quinquaginta ſaltantes, ac concinentes inducerentur; paulatim ille numerus imminutus ad quindecim, & duodecim. Quamuis antiquiſſimi Tragœdiarum chori, vt tradit Horatius in Arte, conſtarent ex Satyris inconditè, temerèque ſaltantibus: repudiata deinde illa ſatyrorum obſcenitas, inductæque perſonæ, quæ muſicè canerent, atque ad numerum mouerentur: & hæc omnia ſemper cum antecedenti & conſequenti fabulæ parte coniuncta ſint: debet etiam chorus bonis fauere, eorumque partes tueri, qui ſunt C innocentes: ac etiam conſilium amicis ſine fuco & fallacijs dare: iratos & furore percitos placare: temperantiæ ac parſimoniæ fauere: iuſtitiam, & pacem tueri: vt etiam religioſe Deum precari, vt innocentes reſpiciat, & noxios feriat. *Chorus.*

De Comœdia. Cap. VII.

QVoniam de Tragœdia aliqua diximus ſupra: modo de Comœdia etiam ſubſequi non ingratum: Comœdia ergo deteriorum imitatio eſt ſecundum illud quod eſt ridiculum. *Quid ſit?*

Dicitur Imitatio, quia forma quædam poeſeos eſt: Poeſis enim eſt imitatio, vel expreſſio actionum humanarum veriſimilium ex Ariſtotele in Poetices cap. 1. Et hæc imitatio eſt Deteriorum; hoc eſt mediorum, infimorumque; D non autem illuſtrium virorum, vt in Tragœdia: itaque ex hominibus deteriores imitandos reſeruat ſibi Comœdia, non tamen in omni genere turpitudinis, ac vitij, ſed in eo tantum quod riſum commouere propter leuitatem queat; hoc eſt quæ ſunt imprudentium iuuenum, ſeruorum corradentium ab auaris Dominis aurum, Lenonum decipientium adoleſcentes & ſenes, Paraſitorum fames, ſerui calliditas, vel ſtultitia, & ſimilia quæ turpitudinem habent, ſed horrenda non ſunt, vt in Tragœdia: adeo vt requiratur non eſſe huiuſmodi imitationem à Riſu alienam; qualia ſunt vulnera, vlcera, quæ ſine commiſeratione & horrore intueri non poſſumus.

Comœdiam volunt dictam à commeſſatione: quod olim in huiuſmodi fabulis

fabulis amantium iuuenum commeſſationes agebantur. A

Diuiſio. Quoniam apud Græcos varia fuere Comœdiarum genera, vt alia dicenda vetus, alia media, alia noua. Veterem dico maledicam illam comœdiæ formam, quæ prima omnium in vſu fuit; tempore quo ſummum ciuitatum ius penes populum erat. Fas enim illius ſæculi fuiſſe riſum ex quocunque iocorum genere aucupari; quamuis amaris atque acerbitatibus aſperſi in Iudicum iniquitatem, in mala Prætorum facinora, in improborum Ciuium, & diuitum præſertim ac nobilium corruptos, & profligatos mores, certis etiam ex ipſo nomine deſignatis hominibus: ita enim facile fieri poſſe credebant, vt flagitioſi malæ famæ deterriti metu ad bonam frugem reuocarentur. Redacto deinde Populi dominatu ad iniquum paucorum Imperium, ſublata illa veteris maledicendi libertas pœnis coercita illa Comicorum licentia: inde medium comœdiarum genus inductum: nam obliterata illa maledicendi parte, manſit ſpecies illa prior totius fabulæ, ac etiam ſine vlla ſuſpicione, aut timore pœnæ licebat aliorum poetarum ſcripta irridere. Nouum & poſtremum Comœdiæ genus, quod tempore Magni Alexandri florere cœpit; caret illa maledicendi licentia; ac etiam quæ in poetas inuehebatur: & riſum captat; ex quo vniuersè notentur mores, certi tamen homines nulli deſcribantur. B

Apud Latinos nouum illud tantummodo Comœdia complexa eſt genus ſine maledictis vllis, & ſine Choro. Partiti ſunt Rom. Comœdias in genera tria à veſtitu, quo hiſtriones vario vtebantur. Nam vt in Vrbe pro triplici Ciuium ordine, triplex etiam erat veſtis, qua ordines ipſi diſtinguebantur; tres illi excogitarunt etiam Comœdias in Prætextatas, Togatas, & Tabernarias. Prima, inquam, Prætextata à Prætexta ſenatorum, qui ſic inducebantur ornati, magiſtratus fuere & viri Principatum obtinentes, atque in Ciuitate primarij, ſed minime tamen Reges. Secunda Comœdiæ forma deterior prima inducebat quidem Senatores, ſed priuatos cum ſenatorijs togis, à quibus ea Comœdia dicta Togata. Tertium Comœdiæ genus humilis fortunæ imitabatur homines tunicis indutos, nec Tunicata dicta eſt, ſed ab habitaculis humilibus, ac tabernis, quæ diſponebantur in ſcena, Tabernaria eſt nominata. C

Deteriores quare imitandi? Ex omni mortalium numero Comœdia ſibi propoſuit imitandos deteriores. Quoniam duo hominum genera turbas in ciuitate faciunt; vnum eorum qui potentia atque opibus pollent: alterum eorum qui rerum inopia; & deſperatione laborant. Igitur ad continendos in officio atque inſtituendos vtroſque hominum ordines, duabus Poeticæ dramaticæ formis Tragœdiæ & Comœdiæ datus eſt locus. Tragœdia quippe admonet primarios & Principes, vt intueantur in exitus infeliciſſimos virorum potentium, qui limites æqui & recti per vim egredi voluerunt: Comœdia docet inopes & deſtitutos de felici rerum deploratarum, inuolutarumque ſucceſſu bene ſperare; etenim videtur magis fuiſſe conſentaneum rationi ſucceſſum illum exprimere in ordinibus deterioris fortunæ, qui ſæpiſſimè ſolent à rebus aduerſis gradum ad ſecundas & proſperas facere, quam in Principibus, qui plerumque à ſtatu vitæ ſecundo corruunt in aduerſum. D

Ridiculum quare & quando? Commotioni miſericordiæ & terroris in Tragœdia reſpondet riſus, iocique tractatio in Comœdia: nec vllam fabulam verè eſſe Comœdiam quando in ea riſus, iocique tractatio deſideraretur; neque graues illæ Prætextatæ, & Togatæ ſuo riſu caruerunt, & quamuis effuſum riſum & vulgarem non habuerint; habuerunt tamen eum, qui deceret perſonas, ſatiſque poſſet à Tragœdia & cæteris fabulis ſeparare.

Quorſum autem Comœdia riſum excitet? hoc proceſſit à recta rerum exiſtimatione, de quibus riſu purgato atque correcto facilius ac rectius iudicamus quid, & quando iure ridendum ſit. Præterea ſicut in Tragoedia ex purgatione

A gatione metus & miſericordiæ, audaciæ quoque correctio ſequitur & crudelitatis; ita in Comœdia purgato iam riſu neceſſario ſubnaſcitur ipſius triſtitiæ, mœroriſque moderatio, quemadmodum grauiſſimi quidam affectus, & perturbationes animi ſedantur Muſica, vt docet Ariſtotel. lib. 8. Politic.

Quæ autem ſit in Comoedia ridiculi cauſa? Dixit Ariſtoteles Ridiculum, hoc eſt Res dictumq; concitans riſum; nihil aliud eſſe, niſi vitiũ, & turpitudo ſine dolore: & quamuis aliquando ſit Riſus, qui nulla excitatur aliena animi, ſeu corporis turpitudine, nempè cum amicos repentè conſpicimus, aut nuntium læta deferentem, & loquentem exaudimus: In propoſito reſpondetur hic Ariſtotelem non diſputare de illo riſu, qui noſtra voluntate & iudicio naſcitur ad indicandam animi voluptatem, cum lætæ res accidunt; ſed de illo propriè, ac nominatim, qui nobis quaſi excidit inuitis aliqua re viſa, vel audita praua, enormique hoc eſt à decoro longius aberrante; videlicet in his perſonis, qui voce, habitu, actione corporis fabulam agunt, ſeu in his aptè finguntur, acutèque dicuntur ad captandum riſum.

B Quoniam de Ridiculo à Mimis in theatris aliquid perſtrinximus; egregium illud ſpectaculum huc recitare non pigeat, quod Vrbi præbuit *Geneſius* Mimus, qui in theatro Maximiano Imp ſpectante, cum myſterijs Chriſtianorum illuderet, repentè Dei virtute mutatus, ſeriò agere cœpit, quod iocis antea actitabat; vſque adeo vt perfectè factus Chriſtianus poſt multa tormenta martyrij palmam conſecutus fuerit, vt in Romano Martyrolog. 25. Auguſt & acta ipſius apud Surium. Longe planè felicius, quam ille miſer qui Aiacis furentis perſonam agens, tantopere eo eſt raptus affectu, vt in inſaniam verè fuiſſe conuerſum, recitet Lucianus de Saltat. prope finem. *Mimi martyres.*

Porro quod Geneſio accidit, *Ardeleoni* quoq, contigiſſe, eumque mimum ex ioco factum ſerio Chriſtianum & Martyrem tam Latinorum, quam Græcorum Martyrologia, & Menologia teſtantur 18. Kal. Maij.

Eſtque haud longè diſſimile illud quod de *Dioſcoro* Architheatro ad Alipium Auguſtinus epiſt. 67. ſcribit, qui cum in deridendis Chriſtianorum rebus ſoleret eſſe effuſus; effectus eſt & ipſe, licet ſæpe fruſtra renitens, Chriſtianus.

C Sicut & Mimus nomine *Porphyrius*; cum vt Chriſtianam Religionem riſui exponeret, baptiſmo per iocum initiatus eſſet, ſerio exinde Chriſtum confeſſus, ac tyranni iuſſu necatus martyrium feliciter conſummauit. vt in Martyrologio Romano 17. Kal. Octob. Conſueuerunt namque Gentiles in deriſum Chriſtianæ Religionis perſonas in theatrum inducere, quæ acta Chriſtianorum repræſentarent; ſed Deus, qui illuſores irridet, iocos in rem ſeriam, fabulam in hiſtoriam, & mimum conuertebat in Martyrem.

Hinc quam vere illud ſit attendamus, quod *Spiritus vbi vult ſpirat*: deridentes ſiquidem præfati mimi Chriſtianam Religionem, repentino Spiritus ſancti afflatu eandem confitentur etiam ſanguinis effuſione, & martyrij palmam recipiunt; & ad hunc Spiritus ſancti impulſum attentè reſpiciens Propheta inquit: *Os meum aperui, & attraxi illum*. Certe iſti gratum Deo, Angelis, & hominibus ſpectaculum exhibuerunt, & iucundum immo beatum humanæ fabulæ ſortiti ſunt finem; ſed ad argumentum reuertamur.

D Quid vero inter Tragœdiam & Comœdiam interſit, modo videamus. Differunt primo in materia: nam in Comœdia amores ferè, & virginum raptus; Item ſales & Riſus: in Tragœdia luctus, exilia, cædes introducuntur, ac perturbationes. Secundo Perſonæ in Tragœdia ſunt Heroes, Reges, Principes & ſimiles: in Comoedia priuati homines, & mediocris tantum fortunæ. Tertio differunt ſtylo, nam in Comoedia verba & affectus ſunt mitiores: in Tragoedia ſunt atrociores, quos afferunt res grandes. Quarto exitus in Comoedia ſunt læti & iucundi: in Tragoedia triſtes & funeſti. Quinto in Comoedia ſocco vtebatur: in Tragoedia Cothurno. *Tragœdia & Comœdia quomodo differant?*

Erat

De cothurno & ſocco.

Erat autem Cothurnus calceamentum quadrangulum, quod vtrique pedi accommodari poterat, adeo craſſum; vt eius acceſſione Heroum magnitudinem æquatam prodat. Soccus vero erat calceamentum humile, populo commune, à Thracibus acceptum. Roſinus Antiquitatum Roman. libr. 5. capit. 8. A

Atque vt grandiores eſſent Regumque ſimiles magis actores, alte ſubleuatos calceos, ideſt cothurnos induebantur. Plinius 37. cap. 2. de Sophocle: *Quod quidem miror in tanta grauitate cothurni*. Horatius lib. prim. Satyr. 5.

Non illi larua, aut tragicis opus eſt cothurnis.

Sidon. Apollinar. lib. 8. ep. 11.

Soccos ferre caue, nec vt ſolebas,
Laxo pes natet altus in cothurno.

Vt hos altè eleuari, quo melius exprimerent heroum non geſtus modo, ſed & corporis habitum; ita Comicos pedeſtris ſermo, humiles calcei ornabant. B
Apuleius lib. 3. Floridor. *Ioca non infra ſoccum, ſeria non vſque ad cothurnum.* Lepide Plinius Iunior. lib. 9. ep. 7. *Itaque illam tragœdiam, hanc appellare Comœdiam ſoleo: illam, quod quaſi cothurnis, hanc quod quaſi ſocculis ſuſtinetur.* Et ob hoc Comici Planipedes dici poſſunt, quod ſi cum tragicis conferantur, videantur plano pede agere, & *Excalceati* à L. Seneca ep. 8. Comoedi vocitantur, Claudian. proximè citatus.

Cui plectro pulſanda Chelys, qui pulpita ſocco.
Perſonat. . .

Auſon. Edyl. 4.

Percurris pulpita ſocco.

Vtrumque ſcribendi genus coniungunt, Soccum & Cothurnum; ideſt Tragœdiam, & Comœdiam auctores antiqui, Claud. lib. 1. in Eutrop.

Quo Socci ſuperent riſus, luctuſque cothurni.

Martial. lib. 8. epigr. 3.

An iuuat ad tragicos ſoccum tranſferre cothurnos. C

Horat. de Arte Poetic.

Hunc ſocci cepere pedem, grandeſque cothurni.

Lubet hinc nobis vanam mundi felicitatem intueri; ſimilem illis quibus in ſcena ſceptra & diademata porriguntur, cum elati & cothurnati incedunt; nam vt primum exierunt, excalceantur, & ad ſtaturam ſuam redeunt: nec diſſimile Purpuratis, & magnatibus perſæpè euenit; ſiquidem qui cothurnis elati ſuperbi incedebant, vix ſoccis excalceati humiles reuertuntur.

Hinc ego delineandos curaui ex Muſæo Clariſſimi & Eruditiſſimi Domini Caſſiani à Puteo Equitis ſancti Stephani, à quo etiam alia plura Antiquitatum fragmenta humaniſſimè deſumpſi ad ornatum mearum lucubrationum: Primo Herculis Iconem Cothurnis calceati & veſte ſyrma, hoc eſt longa ſinuoſa, vt mos erat in Tragœdia præcipuarum perſonarum. Secundo expreſſos plures propono humili, & populo communi Socci calceamento, ſicuti etiam perſonati in Comœdia interueniebant de quibus etiam in meo Muſæo. Et hæc ad maiorem antiquitatis elucidationem. D

A

Icon Herculis Tragici cum cothurnis.

B

Icones Comœdorum cum ſoccis.

C

D

De ſcenæ obſcenitate.

Pluribus iam cognitis de his, quæ in theatro, ſeu ſcena à priſcis repræſentabantur: videndum modo quali turpitudine & flagitio Mimi, & Pantomimi ſcenam fœdauerint; quo factum genus id hominum non modo Ciuium honore carere, verum auctore Cypriano epiſt. 37. ijdem communione, ac cœtu piorum in fide Catholica expulſi fuerint: quod etiam iampridem Apoſtolorum interdicto fuerat promulgatum, vt apud Clementem lib. 8. Conſt. cap. 32. his verbis: *Si quis ſcenicus ad Eccleſiam aggregatus ſit vir, mulierue, aut ſi quis agitator, aut gladiator, aut curſor, aut ludo præfectus, aut athleta, aut citharista, aut lyriſtes, aut ſaltare doctus, aut caupo, deſinant artem ſuam, aut cœtu piorum pellantur.* Vt eodem prætextu vir vxorem repudiare poſſet Nouell Iuſtin. 22. his verbis: *Vir dimittere vxorem poteſt, ſi præter voluntatē ſuam Circenſes, & theatricas voluptates captet, vbi ſcenici ludi ſunt, aut vbi feræ cum hominibus pugnant.* Vt etiam in l. conſenſu Cod. de Repud. Mulier. Cuius ratio adducitur à Iuliano in Miſopogone ibi: *Non poteſt domi temperans eſſe, & castus, qui publicè incontinens, & impudicus eſſe vult, è theatris voluptatem captans.* Et D. Auguſt. lib. 2. de Ciuit. Dei cap. 27. Hanc talium Numinum placationem petulantiſſimam, impuriſſimam, nequiſſimam, immundiſſimam fuiſſe ait. Arnobius lib. 4. Quid Pantomimi veſtri? quid hiſtriones? nonne ad vſum quæſtus ſui abutuntur Dijs veſtris & lenocinia voluptatum ex iniurijs attrahunt, contumelijſque diuinis. Tertull. in Apolog. c. 15. Sed & hiſtrionum litteræ omnem foeditatem eorum deſignant: luget Sol filium iactatum de Cælo lætantibus vobis: & Cybele Paſtorem ſuſpirat faſtidioſum, non erubeſcentibus vobis: & Minucius in Octauio ſic inquit. In ſcenicis etiam non minor furor, turpido prolixior: nunc enim Mimus vel exponit adulteria, vel monſtrat: nunc eneruis hiſtrio amorem dum fingit, infligit: idem Deos veſtros inducendo ſtupra; ſuſpiria, odia dedecorat: idem ſimulatis doloribus lacrymas veſtras vanis geſtibus, & nutibus prouocat. Hoc idem Tertull. in Marcionem libr. 1. inquit, ſolemnes voluptates Circi furentis, & Caueæ ſæuientis, & ſcenæ laſciuientis. & idem Tertull. in Apolog. inquit, Diſpicite Lentulorum & Hoſtiliorum venuſtates, vtrum mimos an Deos veſtros in iocis, & ſtrophis rideatis: moechum Anubin, & Maſculum Lunam, & Dianam flagellatam, & Iouis mortui recitatum teſtamentum, & tres Hercules famelicos irriſos: ſed & Hiſtrionum litteræ omnem foeditatem eorum deſignant: item nihil eſt nobis dictu, viſu, auditu cum inſania Circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, xiſti vanitate. Denique Cyprianus ep. 103. inquit, Auctores omnes, tum ſacri, tum profani ſpurcitiam ſcenæ exagitant, non modo quod fabulæ obſcenæ in ſcena agerentur, ſed etiam quod motus, geſtuſque eſſent impudici, atq; adeo proſtibula ipſa in ſcenam ſæpe venirent, & ſub ſcena proſtarent; vnde & obſcenum ait Varro, quod non niſi in ſcena palam dicitur.

De infamia theatri.

Ex prædictis non mirum omnes ſcenicos infames eſſe; vt in Tit. D. de his qui notantur infamia l. 1. *Infamia notatur, qui artis ludicræ pronunciandiue cauſa in ſcenam aſcenderit.* Et lib. 2. §. vlt. ibi: *Et omnes propter præmium in ſcenam prodeuntes, famoſos eſſe Pegaſus & Nerua filius reſponderunt.* Et Tacitus lib. 11. inquit. At Claudius munia Cenſoria vſurpans, theatralem populi laſciuiam ſeueris dictis increpuit. Arnobius vero lib. 7. inquit: *Quarum fabularum actores inhoneſtos eſſe ius veſtrum, & inter capita computari iudicauit infamia.* Auguſtinus lib. 2. de Ciuit. Dei capit. 14. *Romani ab honoribus omnibus repellunt ſcenicos.* Et cap. 27. ait: *Cuius auctores laudanda Romanæ virtutis indoles honore priuauit, tribu mouit, agnouit turpes, fecit infames.* Senatoris filia, quæ artem ludicram fecit, impunè liberto nubit, l. 42. l. 47. D. de Ritu Nuptiarum. Miles æque puniendus eſt capite, ſi artem ludicram fecerit, ac ſi in ſeruitutem ſe venire paſſus ſit, l. quædā delicta D. de Poenis. Quintilianus declamat. 303. inquit: *Qui artem ludicram exercuerit in 14. primis ordi-*

A *ordinibus non ſedeat*. Hiſtriones Romæ ſæpè coercitii. Tacitus lib. 1. Annal. Theatri licentia proximo priore anno cœpta, grauius tum erupit, &c. Sueton. in Auguſt c. 45. Coercitionem in hiſtriones, magiſtratibus omni loco & tempore lege veteri permiſſam, ademit; præterquam in ludis & ſcena. Et apud Tacitum lib. 1. in vincula ductos fautores hiſtrionum. Tacitus l. 13. ait. Inter Vibullium Prætorem & Tribunum Antiſtium ortum certamen, quod immodeſtos fautores hiſtrionum à Prætore in vincula ductos, omitti iuſſiſſet; comprobauere Patres, &c.

Scenam propriè hiſtrionibus & ludis; Orcheſtram choro, & thymelicis additam fuiſſe vulgo notum eſt: quinam alij, vel in ſcenam aſcenderint; vel in Orcheſtram deſcenderint, vt voluptati populo eſſent per interludia; ſi fabula daretur; vel in ipſo fabulæ decurſu, ſi eorum opera vſui eſſet actoribus? Ingens vtique huiuſmodi hominum ſylua fuit, quarum alij miracula patrarent, latinè Præſtigiatores nuncupati; alij Acetabularij; alij per Catadromum decurrerent, Pantomimi, Citharœdi, Satyri, Lentuli, Tibicines, Paraſiti. &c. de quibus à nobis in decurſu plura erunt dicenda.
B

De Miraculorum patratoribus, ſeu Mirificis. Dicti homines proiectæ erant audaciæ, qui ſummo vitæ periculo ſtupenda in vulgus patrarent, per rotas & ignes ſe traijcerent; tenuiſſimis & aduerſis funibus currerent; ingentia onera ſupra hominis vires portarent; in immenſam altitudinem mergerentur; & ſine vlla reſpirandi vice maria perpeterentur; vt ſcribit Seneca l. 2. de Ira: Dio Chryſoſt. in Diogene inquit: *Cum multi Miraculorum editores miracula patrarent, multi miraculorum ſpectatores de miraculis iudicarent, multi prodigiatorum interpretes portenta interpretarentur*. Erant, qui è loco ſuperiori machina lignea deſcenderent, vnde flammam ſpargerent in ſcenam: alij in chori ſpeciem flammas ore, vel manu iactantes innoxij. Claudianus Panegyric. 8. *De mirificis.*

Mobile ponderibus deſcendat pegma reductis,
Inque chori ſpeciem ſpargentes ardua flammas
C *Scena rotet, varioſque effingat Mulciber orbes*
Per tabulas impunè vagus ———

Erant, qui contum in fronte immotam gererent, aut puerulos in ſumma pertica luctantes inter ſe exhiberent. Chryſoſtom. de Iureiurand. inquit: *Frons ſola quolibet vinculo tutior eſt*. Nicephorus Gregoras l. 8. inquit, Alius equo inſidens ad curſum illum incitabat; eoque currente nunc erectus in ſella ſtabat, nunc in equi iuba, in fronte, clunibus, pedibus ſemper aptè & concinnè commutatis: erant qui per flammas illæſi ſe traijcerent, in arido natarent, & ſine alis in aere volarent. Manil. lib. 5.

Membraque per flammas, orbeſque emiſſa fragantes,
Delphinumque ſuo per inane imitantia motu,
Et viduata volant pennis, & in aere ludunt.

Fuere, qui pede tela vibrarent, ſcriberent, cibos caperent, nares emungerent, manus abſtergerent, pilam pede quaſi manu exciperent. Manilius lib. 5. vt legit Scaliger.

D *Ille pilam celeri fugientem reddere planta,*
Et pedibus prenſat manus, & ludere ſaltu,
Mobilibuſque citos ictus glomerare lacertis, &c.

Apud Homerum pila ludunt ſaltantes, & pedibus pilam reddunt. Erant Vrinatores, qui maris ima ſcrutarentur, quos deſcribit Manil. lib. 5.

Illis in ponto iucundum eſt quærere pontum,
Corpora qui mergunt vndis, ipſumque ſub antris
Nerea, & æquoreas conantur viſere Nymphas.

Alij è machina tonitrua excitabant, Plutarch. Symp. 4. cap. 2. inquit: *Me autem exhortante, & dicente, tempus eſſe quod ſolet Comœdia, vt machinas ſumentes,*

tes, & tonitrua inijcientes, in vino & ioco de fulminibus ageremus. Alij in enſes A inſiliebant, & in rota verſabantur illæſi. Plato in Euridemo inquit: *Saltu ſupra enſes in caput præcipitem ferri, & in rota verſari*. Clemens Alex. lib. 7. Stromat. *Miraculorum patratores, qui capite prono, ac præcipiti ſupra enſes tranſiliunt, vſu & exercitatione docti*. Cum autem in rota verſarentur, ſcribebant, ludebant, interdumque ita corpus contorquebant, vt rotam imitarentur. Xenophon in Sympoſ. *Scribere & legere in rota, quæ ſimul verſatur, monſtri loco eſt; contorquentes autem corpora, & rotas imitantes*. Nonnulli ait Euſtathius lib. 4. Odyſſ. Protheum præſtigiatorem fuiſſe autumant, & artem factitaſſe: *Qui ſpontaneum ignem exiſtere faciebat, aliaque monſtra per artem procudebat, quibus hominum animi extra ſe raperentur*. Quidam reperti ſunt, qui enſes deglutirent. Plutarch. in Apophtheg. ait: *Præſtigiatores enſes deglutiunt*. Canes ipſos, & Elephantas miracula patraſſe refertur: apud Diaconum lib. 16. Andreas habuit canem rufum & cœcum, qui cum ſtaret in turba, ſuos cuique annulos reddebat, & adulteros, prægnanteſque indicabat. Zoneras in Iuſtiniano, & Cedrenus ibidem. Cum autem ea fierent, B moris fuit, vt in Theatro & foro Præſtigiatores includerent ſe, ne à turba obruerentur. Plato lib. 7. de Rep. *Quemadmodum thaumatopœij ſeptis ſe includunt, ſupra quæ miracula oſtentant*. Ex quo loco à longe miracula ſua Populo exhibebant, ne ars deprehenderetur, & vt melius à miniſtris res in maius tolleretur. Ariſtides in puteo Aeſculapij: *Quemadmodum famuli medicorum, & Præſtigiatorum exercitati ſunt, vt dominis ſuis ſubſeruiant, & adiuuantes in ſtuporem rapiant ſpectatores*.

De petauriſtis. Petauriſtæ dicebantur, qui per aerem volabant. Vt ex Suida refert Varro lib. 3. de Re Ruſt. Petaurum dicitur palum affixum, in quo volatilia dormiunt, ſeu eidem incumbunt. Hinc Nicander: *Gallinam ſomno conſopitam è petauro abripiens*. Inde Petauriſtæ dicuntur, qui ſtipiti tranſuerſo inequitantes ſe in altum efferrent, & deorſum dimitterent. Fuerunt etiam qui per rotas & circulos ſe tranſmittebant vt ſcribit Iulius Firmicus in Aſtronomicis. Turnebus lib. 8. Aduerſus cap 4. ait Petauriſtas tignum altius aliquando C ſuſpendiſſe, & inde ſaltus ad ſtuporem ſpectantium dediſſe. Iuuenal. Petauriſtas cum funambulis coniunxit Satyr. 14.

An magis oblectant animum iactata petauro
Corpora, quique ſolet rectum deſcendere funem?

Petauriſtæ è loco ſuperiori tignum, ſeque ipſos per rotam traieciſſe, Martial. lib. 11. epigr. 22.

Quam rota tranſmiſſo toties impacta petauro.

Videtur rota in ſublimi poſita fuiſſe, quæ à duobus verſaretur, alterque ſupernè, alter infernè niteretur; ita fiebat vt alternis deiecti nunc penderent, nunc erecti ſederent. Sæpè autem factum eſt, vt Petauriſtæ in rota ſe traijcerent deſperata audacia; vnde Ariſtophanes in Dædalo: *O Petauriſtæ, quoties voles vertere rotam, dic vale lumen ſolis*. Non diſſimiles erant prædictis Pegmares gladiatores, ex Sueton. qui in eo pegmate depugnabant, & ſi ad feras damnati eſſent, in caueam ferarum præcipites dehiſcente machina ferebantur. Strabo in Seleuco latrone: *Cum poſitus eſſet in tabulato alto inſtar* D *Aetnæ, cum id derepente diſſolutum concidiſſet, Seleucus ipſe in caueas ferarum ſolutiles de induſtria paratas ſub pegmate abſorptus eſt*.

De cernuatoribus Cernuare dicuntur, qui prono & cernuo capite ſaltant. Apuleius Miles. 1. inquit: *In flumen penè cernuat*. Sidonius Panegyr. Auiti.

——— *Curuato cernua collo*
Ora gerens ———

Vnde Cernuatores, qui vno pede in vtrem inflatum, & inunctum, vt lubricus eſſet, inſilirent, quibus ſæpe accidebat, vt laberentur, & caderent, non ſine riſu ſpectantium. Tzetzes in Heſiodum inquit: *Vtres inflatos, & ſpiritu*

plenos

A *plenos humi deponentes, & vno pede inſilientes ſuper ijs feruntur, & ſæpe labentes in terram cadunt. Hoc autem faciunt in honorem Dionyſij: vter autem eſt pellis Hirci, quia hircus vitis germina comedens, eam lædit.* Veteres vitis repertorem honorantes, morem canendi, & per vicos dicta dicendi induxerunt; vnde Comœdia dicta: Capram victori præmium poſuere, quod ea vitibus noceret. Vnde Tragœdi appellati Cernui & Petauriſtæ in Vet. gloſ. Varro. Etiam pelles bubulas oleo perfuſas percurrebant, ibique cernuabant. Virg. 2. Georg.

——— Atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres.

Feſtus Oſcilla eſſe ait feſta in honorem Bacchi, in quibus homines ſe per funes iacerent. Oſcilla interdum dicuntur penſiles geſtationes de arboribus per ſex feriarum Latinarum dies, de quibus Virg. 2. Georg. *De oſcillis.*

Necnon Auſonij Troia gens miſſa coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto,
B *Oraque corticibus ſumunt horrenda cauatis,*
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia quercu.

Vbi Seruius cum Hygino: Reſpondit oraculum, ſedari poſſe peſtilentiam, ſi Erigonis & Icari cadauera requirentur: quæ cum diu quæſita non inuenirentur, Athenienſes vt etiam in alieno ea viderentur quærere elemento, ſuſpenderunt de arboribus funem, ad quem ſe tenentes homines hac atque illac agitabantur, vt etiam quaſi in aere illorum cadauera quærere viderentur; ſed cum inde plerique caderent, inuentum eſt, vt formas, vel perſonas ad oris ſui ſimilitudinem facerent, & eas pro ſe ſuſpenderent & mouerent: vnde & Oſcilla dicta ſunt, ab eo quod ab illis cillerentur, ideſt mouerentur ora.

Grallatores dicuntur, qui ligneis pedibus ingrediuntur, vt grandiores appareant. Pollux: *Gypones, ſeu Grallatores, qui ligneis pedibus ingrediebantur,* *De grallatoribus.*
C *ſaltabant pellucida veſte Tarentina amicti.* Nonius Grallas interpretatur fuſtes, quibus innituntur. Grallatores adiectis perticis furculas habentibus, atque in his ſuperſtantes ad ſimilitudinem crurum gradiebantur. Plautus.

Vinceretis curſu ceruas, & grallatorem gradu.

Refert Feſtus, vt Heroas exprimerent, aut ligneis pedibus, aut cothurnis altis Grallatores incedebant. Iuſtin. Martyr. ep. ad Zenam ait: *Vt qui clamore ingenti Oreſtis perſonam agens, terribilis & maximus ab inſipientibus eſſe putatur, ob pedes ligneos, & ventrem factitium, & veſtem peregrinam, & faciem monſtruoſam.*

Acetabularios dici qui celeritate & dexteritate manuum è pluribus acetabulis, quæ in menſa exponunt, efficiunt, vt quos calculos ſub vno acetabulo conditos duces, ſub altero reperias. Senec. ep. 45. *Præſtigiatorum acetabula, & calculi, in quibus fallacia ipſa delectat.* Acetabularij cauillatoribus comparati apud Stobæum ſerm. 70. ibi: *Sicuti acetabularij ſpectantium oculos agilitate manuum ſuffurantur, ac illudunt; ita & Rhetores ſuis cauillationibus* *Acetabularij ſeu circumlatores.*
D *iudicum animis tenebras effundentes, ſuffurantur legi calculos ſuos.* Athenæus lib. 12. ponit Acetabularios, machinatores, qui præſtigias, & offucias faciunt. Greg. Nazian. in Athanas. inquit: *Sed idem erat calculis ludere decipientibus oculos celeritate tranſpoſitionis, aut omni genere effæminatarum rationum inſultare auditoribus, & de Deo aliquid nouum dicere, & audire.* Apuleius de Aſino lib. 1. Circumlatorem aſpexi equeſtrem ſpatham præacutam mucrone infeſto deuoraſſe. Victorinus Afer: *Circumlatores, qui animos hominum ſenſuſque quadam ſpecie veritatis illudunt.* De quibus Celſus lib. 5. de Medic. cap. 26. Horat. Satyr. 2.

Similes prædictis Funambuli fuerunt, qui exercitatione docti & agilitate *De funambulis.*

corpo-

corporis ſubnixi ſuſpenſo veſtigio in funibus currerent. Iuſtinus ad Zenam: *Surſum, deorſumque per funem ire*. Nicephor. Greg. inquit: *Deinde clauſis oculis, aſſumpto in humeros puero, per aerem quaſi ingrediebatur in fune ex altero ad alterum malum*. Artis enim fuit ſuſpendere, & librare veſtigia, ne alteram in partem flecterent: quod vt tutius fieret, pondera manibus apprehenſa exæquabant, vt pari libramento ingrederentur, Nazianz. in Apolog. inquit: *Vt ijs, qui in ligno alto & ſuſpenſo ambulant, non tutum eſt in hanc vel illam partem propendere vel leuiter; ſecuritatem autem affert ijs æquale libramentum*. Cyprianus de Ieiunio Chriſti inquit: *Quaſi nouus funambulus in excelſo pendulus ſe deorſum ad ſpectaculum vulgi iactet intrepidus*. Elephantes quoque funambuli dati ſunt. Plinius lib.8. capit. 2. *Poſtea per funes inceſſere lecticas etiam ferentes*. Sueton. in Galba cap.6. in Neron.cap. 11. Catadromum vocat funem, per quem elephas decurrit. Dio in Nerone: *Elephas per funem decurrit ſeſſorem ferens*. A

Ridiculi.

Comœdiam in Ridiculo verſari: hinc Ariſt. lib. Poet. cap.5. ait Ridiculum eſt peccatum quoddam, & turpitudo doloris expers, & innoxia, velut ridicula perſona turpe aliquid & diſtortum habens ſine dolore. Demetrius Phalereus: *Dores omnia pingui, & lata pronunciatione efferunt, quare & ij qui carpebant alios in Comœdia non Doricè loquebantur, ſed Atticè & acerbe*. Latini dictioſos vocant, mordaces, vrbicarios, &c. Horat. Epod. Ode.6. B

Aut ſi quis atro dente me petiuerit,
Inultus vt flebo puer.

Hieronym.lib.2. ep.19. Tabido ore ſæuire, & tincta facie viperinis orbibus, dentibus pumiceis carpere. Cicero pro Balbo. Dente maledico carpere. Alia ſunt dicta iocularia & mimica, quæ riſum excitant, & ab ijs dicuntur *Faceti*, aut ſi effuſè & impudenter ridiculi ſunt. Ariſt. Nicomach. lib.2. *Qui nimis ſunt in ridiculis, paraſiti videntur eſſe, moleſti, appetentes cuiuſuis ridiculi, & magis ſtudentes riſum efficere, quam apta & honeſta dicere. Qui autem concinne iocantur, dicuntur faceti, & elegantes. Hoc videre eſt ex antiquis Comœdijs, in quibus turpia dictu riſum mouebant, in nouis autem ſuſpicio turpium riſum excitat*. Depinguntur à Claudiano. C

Qui lætis riſum ſalibus mouiſſe facetus.

De Paraſitis.

In Mimis ferè ſecundarum partium fuere Paraſiti; vnde Seneca lib 3. de Ira optimum iudicauit quicquid dixiſſet ſequi, & ſecundas agere, ideſt aſſentari, ſupparaſitari. Horatius.

——— *Mimum partes tractare ſecundas*.

Paraſitorum erat in conuiuijs canere, & aſſentari, Iuuen. Satyr.14.

——— *Et cantus pernoctantis Paraſiti*.

Lib.2. Græcorum epigram. inquit Interpres: *O venter impudens, per quem Paraſiti adulatores iuſculo vendunt leges libertatis*. Paraſiti nomen nunc ſordidum & infame eſt, apud antiquos ſanctum: perinde autem erat, ac ſi dixiſſet coepulonem. Athenæus lib.6. in Pallenide: *Donarijs inſcriptum eſt; hæc Prætores, & Paraſiti dedicarunt aurea corona coronati. Prætorium erat Paraſition: paraſiti qui electi ſunt ad eligendum ſacrum frumentum*. Et idem Auctor hæc habet: *Locus is, in quo paraſiti primitias ſacri frumenti ponebant, dicebatur paraſition: ſingulis Prætoribus duo erant Paraſitia*. Poſtea viluit nomen ex eo forſan, quia accipiebant ab alijs quibuſque etiam impudenter: vnde Muſcæ dicti à veteri Poeta ibi: *Vt non vocatus prandeam muſca ſum*. Iidem dicti etiam Adulatores. Alexis de Paraſitis. *Illi non eſt neceſſe, vt me vocet, inuocatus adero. Tunc autem facetus ſum, & multum riſum excito, & eum, qui conuiuium præbet, laudo*. Vmbræ dicti ſunt Paraſiti: quemadmodum vmbra ſequitur corpus; ſic illi ſequuntur ad conuiuia. Horat. lib.1. ep.5. dixit. D

——— *Locus eſt & pluribus Vmbris*.

Et idem Horat. Satyr.8.lib.2. dixit: *Quas Mecœnas adduxerat vmbras*.

Non

A Non in Theatro modo Moriones, Sanniones, Miriones, & cætera eiuſmodi hominum propudia in ſcenam inducebantur, ſed etiam in diuitum ædibus alebantur ad riſum & ludibrium. Clemens Alexandr. lib.3. cap.4. Pædag. conqueritur mulieres faſtidioſas *Accumbere iiſdem in lectulis cum Morionibus capite acuto, ludentes cum ijs, & ſe oblectantes ſicinnis illis portentoſis, & Therſiten audientes ridere*. Eaſdem ait Arnobius lib.7. delectari ſtupidorum capitibus raſis. Sanniones nonnulli dictos putant à Sannis Aſiæ Populis. Iuriſconſulti eos eſſe liberos negant, qui contra formam humani generis conuerſo more procreantur, puta monſtroſa, aut prodigioſa, l. non ſunt D. de Statu hominis. Plinius ep.17 lib.7. Moriones fatuos vocat. Lampridius de Alex. Seuero: Nanos, Nanas, & Moriones, & Vocales exoletos, & omnia acroamata, & Pantomimos (quos Heliogabalus in delicijs habuerat) populo donauit. Sanniones à Sanna verius dictos: Sanna enim eſt os diſtortum cum vultu, auctore Probo. Iuuen. Satyr.6.

——— *Qua ſorbeat aera ſanna.*

De morionibus & ſannionibus.

B Cicero 2. de Orat. *Quid poteſt eſſe tam ridiculum quam ſannio eſt? ſed ore, vultu, imitandis moribus, voce denique, corpore ridetur ipſo*. Hinc ſanna, ſubſannator dicuntur Moriones & Miriones, Martial. lib.6. epigr.41.

Hunc vero acuto capite, & auribus longis,
Quæ ſic mouentur, vt ſolent Aſellorum,
Quis Morionis filium neſcit Gyrtæ?

Miriones eoſdem eſſe volunt cum Morionibus. Varro lib.5. L.L. à miris, ideſt monſtris appellatos eſſe vult; vnde miraculæ meretrices: nam miracula auctore Feſto in rebus pudendis ponuntur. Tertull. Mirionem diſtorti oris vocat. Hinc ego delineatos propono Sanniones ex ære in meo Muſæo Gibbos, capite, & ore diſtortis, vt apparet, quorum vnum humaniſſimè mihi dono dedit Illuſtriſſ. & Reuerendiſſ. DD. M. Ant. Cuccinus Imolenſis Præſul antiquitatum & eruditionum omnium amantiſſimus.

C

D

Quæ origo ludis ſcenicis fuit, eadem & Hiſtrionibus, ſiue ab Agricolis res nata ſit, ſiue ab ijs, qui è plauſtro dicta iacerent: Romæ certè ab Hetruſcis accerſiti artifices, motus inconditos dederunt. Liuius lib.7. Caio Sulpitio Pætico, & C. Licinio Stolone Coſſ. Iuuentus deinde eos imitari inconditis

De hiſtrionibus.

verſibus

verſibus cœpit, nec abſoni à voce motus erant. Proprium nomen eximij artificis Hiſter fuit, à quo cæteri dicti ſunt Hiſtriones. Plutarch. in Romul. *Dicunt enim iam olim C. Sulpitio, & Licinnio Stolone Coſſ. peſtilentem annum Romæ omnes eos, qui in ſcenam aſcenderent, corrupiſſe: cum autem precibus id contenderent ex Tyrrhenia multi artifices venere, quorum princeps, qui feliciſſimè omnium in Theatris verſatus eſt, ac diutiſſimè, dicebatur Hiſter, à quo cæteri dicti Hiſtriones.* Tertull. lib. de Idololatr. Hiſtriones non manibus ſolis, ſed totis membris victum elaborare ait. A

De ludijs ſeu lydionibus. Ludij, ſicut & ludi ipſi à Lydis profecti & appellati, auctore Herodoto lib. 1. his verbis: *Chorus erat cithariſtarum, & ſatyrorum adinſtar pompæ Tyrrhenicæ: omnes baltheo accincti, coronam auream capite gerebant, & æquo gradu gradiebantur ordine cum cantu, & ſaltatione. Ludios eos vocat, quia Tyrrheni Lydorum coloni ſunt.* De rudi eorum ſaltatione & tibiæ cantu Ouid. lib. 1. Artis aman.

Dumque rudem præbente modum tibicine Thuſco
Lydius æquatam ter pede pulſat humum. B

Erant igitur Ludij adoleſcentes imberbes, impuberes, glabri, tunicis inſignibus amicti, galeas, parmas, gladios geſtantes, qui in pompis theatralibus ordinatim incedebant, & in numerum ſaltabant, vt Salij, vel vt ait Nonius Ludij, quod ludis pueri præſules eſſent glabri, ac depiles propter ætatem, quos antiqui Lydios appellabant, vt eſt in lib. 1. Varronis de Vita Pop. Rom. Fuere & Ludiæ. Statius lib. 1. Syluar.

Hoc plaudunt grege Ludiæ tumentes,
Illic cymbala, tinnulæque Gades
Illic agmina confremunt Syrorum.

Deſcribit hanc pompam Halicarnaſſ. lib. 7. ibi: *In omnibus pompis inueſtes pueri, tunicas excellentes induti, galeaſque, & enſes, & parmas habentes ordine ingrediuntur, ijdemque ſunt pompæ duces à Lydis auctoribus Ludiones appellati.* Et infra: *Ornatus Saltatorum erant tunicæ puniceæ baltheis æreis accinctæ, & enſes ſuſpenſi è baltheis, & haſtæ modicis breuiores.* C

De planipedibus. Planipedes dicti ſunt, quia non in podio, ſed de plano agerent, pedibus tamen nudis; & vt pedaneus curuli opponitur, ſic planipes Mimo Diomedes lib. 3. Planipes latinè dictus, quod actores planis pedibus, ideſt nudis in proſcenium introirent (ſine cothurnis ſcilicet aut ſoccis) quod olim non in ſuggeſtu ſcenæ, ſed in plano Orcheſtræ poſitis inſtrumentis muſicis actitabant. Excalceatos pedes planipedis intelligit Seneca lib. 1. epiſt. 8. *Planipedia autem fabula, inquit Donatus, dicta eſt ob humilitatem argumenti eius, ac vilitatem actorum, qui non cothurno, aut ſocco vtuntur in ſcena, aut pulpito, ſed plano pede: vel ideo quod non ea negocia continet, quæ perſonarum in turribus, aut cœnaculis habitantium ſunt, ſed in plano & humili loco.* Planipedes ipſis etiam mimis inferiores ſunt; ſicuti & Comœdi Hiſtrionibus, Auſon. Epigr. 11.

Nec de Mimo Planipedem, nec de Comœdis Hiſtrionem.

Erant autem Planipedes diſtorta facie. Fab. lib. 5. cap. 11. *Vt Caſſius quis iſtam faciem planipedis ſenis torquens.* Saltabantque ad tibicinem, Gell. lib 1. c. 11. D *Quid enim foret iſta re ineptius, ſi vt planipedi ſaltanti, ita Graccho concionanti numeros, & modos et frequentamenta quædam varia tibicen incineret?* Et verba obſcena iaciebant, Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 1. *Vicem planipedis, & fabulonis impudica, & prætexta verba iacientis.*

De mimis. Mimi dicta & facta hominum ita imitabantur, vt actionem ſuam grauitate ſententiarum iocis interpoſitis condirent; quorum alij fuere ridiculi & obſceni, alij graues. Vlpian. 2. Olynth. *Mimi Sophronis Poetæ graues ſunt: alij mimi ridiculi.* Propriè tamen mimi ridiculi, Diomed. l. 3. *Mimus eſt ſermonis cuiuslibet motus ſine reuerentia, vel factorum cum laſciuia imitatio.* Ouid.

Scri-

A *Scribere ſi fas eſt imitantes turpia mimos.*
Quid ſi ſcripſiſſes mimos obſcœna iocantes?

Plutarchus pro Circulatore poſuit, cui canis fabulæ partem peregerit libr. de Animant. ſolert. inquit: *Cum adeſſet Canis mimo fabulam agenti pluribus perſonis conſtantem, & alios geſtus agebat rebus idoneos, & ſimilis erat trementi, lapſanti, & ebrio pharmaco ſumpto; denique ſe ipſum extendens, quaſi mortuus iacebat, præbebatque ſe trahendum, & circumferendum.* De Mimis autem actoribus. Petronius.

Grex agit in ſcena mimum, Pater ille vocatur.
Filius hic, nomen diuitis ille tenet.
Mox vbi ridendas incluſit pagina partes,
Vera redit facies, diſſimulata perit.

Mimorum raſa capita fuere. Arnob. lib.7. Delectantur ſtupidorum capitibus raſis. Iuuenal. Satyr.5.

——— *Omnia ferre*
B *Si potes & debes, pulſandum vertice raſo,*
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati.

Tertull. lib. de Spectac. cap.23. Placebit & ille, qui vultus ſuos nouacula mutat, infidelis erga faciem ſuam, quam non contentus Saturno, & Iſidi, & Libero proximam facere; inſuper contumelijs alaparum ſic obijcit, quaſi de præcepto Domini ludat, Seneca de prædictis ep.11. *Artifices ſcenici, qui imitantur affectus, qui motum & trepidationem exprimunt, qui triſtitiam repræſentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deijciunt enim vultum, verba ſummittunt, figunt in terram oculos & deprimunt.* Lactant. lib.6. cap.20. quid de Mimis loquar corruptelarum præferentibus diſciplinam, qui docent adulteria, dum fingunt, & ſimulatis erudiunt ad vera? Mimi & hiſtriones varias perſonas induebant. Lucian. in Necromant. inquit: Vidiſti ſæpe in ſcena tragicos iſtos actores, qui vt res poſtulat, iam Creontes ſunt, Priami, aut
C Agamemnones: idem paulo poſt Cecropem, aut Eretheum agens, iuſſu Poetæ mendicus procedit. Fabula autem finita, exuta veſte auro intexta, & perſona depoſita, & cothurnis, pauper ac humilis errat, non iam Agamemnon aut Creon, ſed Paulus Sunienſis filius Charulei, aut Satyrus filius Theogitonis. Et quatenus etiam prædicti per dedecus eorum Deos repræſentent, Tertull. in Apolog. inquit: *Diſpicite Lentulorum & Hoſtiliorum venuſtates, vtrum mimos an Deos veſtros in iocis & ſtrophis ridentes, Mœchum Anubim, & Maſculum Lunam, Dianam flagellatam, &c.*

Cum variæ & celebres fuerint ſaltationes, nulla illuſtrior, aut gratior fuit ſaltatione Pantomimica, quam licet Suidas ſub Auguſto natam velit, multo tamen ante fuiſſe conſtat, cum Ariſtotel. lib.1. cap.1. Poetic. dixerit ipſo rhythmo ſine vocum & cantus modulatione res geſtas ſaltatores imitari, ibi: *Saltatores ipſo geſtu, ſine concentu & harmonia imitantur: quia per geſtus & motus imitantur & mores, & affectus, & actiones.* Plutarch. cap. vlt. lib.9. Symp. inquit. Pictura eſt ſaltatio muta, & ſaltatio loquens eſt pictura tacens. Emi- *De pantomimicis & alijs ſaltationibus.*
D cuit ea ars ſub Auguſto, Bathyllo, & Pylade ducibus, quos Paris, Hylas, & Caramallus ſecuti ſunt. Pylades ait Seneca lib.3. Controu. in Comœdia, & Bathyllus in Tragœdia ſaltationem venuſtè peragerunt. Ea ſaltatio fuit tumens affectibus, & planctu, plena ex Athenæo lib.1. cap.17. Bathylli ſaltationem ſatyricam expreſſit Horatius lib.2. ep.2.

Ludentis ſpeciem dabit, & torquebitur, vt qui
Nunc Satyrum, nunc agreſtem Cyclopa moretur.

Pyladis ſaltationem ſignificat Artemidorus lib.1. cap.78. ibi: *Regias perſonas imitatur, & multos habet, qui ſubſeruiant, ſaltator.* Fuerunt alij celebres Pantomimi, de quibus Sidonius in Narbone.

Coram te Caramallus, aut Phabaton,
Clauſis facibus, eloquente geſtu, A
Nutu, crure, genu, manu, rotatu,
Toto in ſchemate, vel ſemel latebit.

Inter veteres Pantomimos M. Neſtor non poſtremum locum tenuit, quem Caligula etiam inter ſpectacula oſculabatur, ac ſi quis ſaltante eo, vel leuiter obſtreperet, detrahi iuſſum, manu ſua flagellabat, ait Sueton. in Caligul. cap. 55. Huic hominum generi tantum honoris eſt habitum, vt equites & Senatores atque adeo fœminæ primæ nobilitatis latus ijs darent: quod ne in poſterum fieret, edicto cautum eſt, ne domum Pantomimorum Senator introiret, ne egredientes in publicum equites Romani cingerent: ait Tacitus lib. 13. De prædictis inquit Athenæus: *Loqui per ſaltationem*. Delineat hanc corporis conformationem Claudian. in Eutrop. lib. 2.

Quis melius vibrata puer vertigine molli
Membra rotet, verrat quis marmora crine ſupino?
Quis magis enodes laterum detorqueat artus? B
Quis voci digitos, oculos quis moribus aptet?

Hanc partem muſicæ diſciplinæ mutam nominauere Maiores, ſcilicet, quæ ore clauſo manibus loquitur, & quibuſdam geſticulationibus facit intelligi, quod vix narrante lingua, aut ſcripturæ textu poſſit agnoſci, ait Caſſiodor. Fuere olim quos etiam hodie in publico ſpectauimus, iuuenes, & fœminæ, quorum corpora ita mollia, flexibilia eſſent, vt reſupinato dorſo, & capite cliui, ac propendulo terram lamberent, & rotæ inſtar flecterentur, de quibus egit Chryſoſt. Orat. de Iureiurand. ibi: *Cum iuuenis aliquis ſe ipſum tradiderit ijs, qui corpus eius mollire ac frangere, membraq; inflectere voluerint, certaueritque accuratè corpus omne conuoluere rotæ inſtar, & volutare in terra, & coegerit per oculorum, manuumque motum, ac circulationem, aliamque volubilitatem in ſexum muliebrem abire*. Et infra: *Qui autem alternis enſes in aerem iaculantur & omnes manibus excipiunt.* Hi rhythmi & geſtus erant, vt plurimum obſcœni. Cyprian. epiſt. 103. ſuperinducitur homo fractus omnibus membris, & vir vltra muliebrem mollitiem diſſolutus, cui ars ſit verba manibus expedire, vt deſaltentur fabuloſæ antiquitatis libidines. Clemens l. 2. Pædag. cap. 10. inquit: *Saltatorum illorum mollium, & fractorum, qui cinædicam mutam artem in pulpita inducunt, veſtem tam contumelioſè defluentem, deſidiæ puſillanimæ attractionem oſtendunt*. Cinædi dicti ſunt apud veteres ſaltatores & Pantomimi, vt vult Nonius, quod *Pudenda commouerent*. Lactantius in Epitom. cap. 14. Hiſtrionici etiam impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas ſaltando exprimunt, docent Auguſt. l. 7. cap. 26. de Ciuit. Dei inquit: *Veneris laſciuiam, ſtupra, & turpitudines cæterorumq; proferremus de libris, niſi cottidie cantarentur & ſaltarentur in theatris.* Quamquam in theatris ſaltationes plerumque impudicæ & ſalaces; quædam tamen in conuiuijs & nuptijs minus fœditatis: & hunc ſaltationis modum expingit Lucretius lib. 1. C

——— *In numerum procedere, membra mouere*
mollia mobiliter: cum alternis brachia mittunt, D
Et repetunt oculis geſtum pede conuenienti.

Homerus Odyſſeæ lib. 1. Alij dedit Deus bellicam virtutem, alij ſaltationem & cantiunculam amabilem. Nonnus Dionyſiac. l. 18. ibi Cymbala ſonabant, fiſtulæ autem Panicæ ad menſam bene ſonantem bombum edebant, tibiæ fremebant implexæ, & circulus grauiter ſonantis tympani dupli ſtrepitu tinniebat in ædibus, & ſonus erat crotalorum ad cœnam. In medio autem vino grauis Maro ferens inſtabilem impetum tremuli pedis ibat huc & illuc oeſtro agitatus.

De perſonis. Perſonæ dictæ ſunt à perſonando: nam caput & os cooperimento perſonæ

A ſonæ tectum vndique, vnaque tantum vocis emittendæ via peruium, quoniam non vaga, neque diffuſa eſt, in vnum tantummodo exitum collectam, coactamque vocem, & magis claros, canoroſque ſonitus facit. ait Gellius lib. 5. c.7. ſcribunt Columel. l.7. c.18. & Plin. lib. 21. c.15. perſonam herbam eſſe paſtinacæ ſimilem, quæ folijs latis faciem tegat: Zoneras ficus folia fuiſſe, quibus triumphum ſecuti vultum tegerent. Pollux lib. 2. ſcribit: *Proſoputa vas æneum eſt, echino aſſimile, cui ad os affixi vultus Leonum, Boum, &c.* Perſonas ab Aeſchylo repertas volunt Horat. in Arte Poet.

Poſt hunc perſonæ, pallæque repertor honeſtæ
Aeſchylus.

Et Suidas: *Aeſchylus primus reperit perſonas horrificas oblitas, quibus Tragici, ſicut & calceis embatis, ſeu cothurnis, vterentur.* Nam ante eum abſtinuere contenti minio vultus, aut fœcibus oblinere authore Theſpi. Horat.

——— Et plauſtris vexiſſe poemata Theſpis,
Quæ canerent agerentue peruncti fæcibus ora.

B Romæ perſonis vti cœpit Roſcius Gallus oculis peruerſus, nec ſatis decorus in perſonis, vt ſcribit Diomed. lib. 3. Perſonati primi egere Comœdiam Cincius, & Faliſcus, Tragœdiam Minutius & Prothonius auctore Donato. Crates Athenienſis primus ebrios in Comœdiam induxit: huiuſmodi perſonæ Manduci à Latinis dicuntur, Pollux lib. 10. Manias etiam Feſtus interpretatur turpes, deformeſque perſonas, vt ſint ficta quædam ex farina in hominum figuras, erantque ore hianti, de quibus Prudentius in Symmachum.

Vt tragicus cantor ligno tegit ora cauato,
Grande aliquid cuius per hiatum crimen anhelet.

A Luciano de Saltat. ita deſcribitur: *Homo quidam extructus in proceritatem abſonam, & abſurdam, qui calceis altis, quaſi quodam equo inueheretur, perſonam, faciemque habens ſupra caput ſublatam, & os hians maximum, faſciæ ante pectus, & ventrem, pinguedinem exuberantem aſſimulans.* Dixi vocari

C Manducos. Lamias, &c. de quibus Plautus in Rudente.

Quod ſi aliquando me pro Manduco locem?
Quia pol clare crepit dentibus ———

In perſonis ſæpe Bataui, Aethiopes, Germani, quaſi abſurdæ, & horrificæ perſonæ repræſentabantur. & de Batauis Martialis.

Sum figuli luſus rufi perſona Bataui,
Quæ tu derides, hæc timet ora Pater.

Fuerunt perſonæ, quæ vultum illuſtrium virorum, aut fœminarum repræſentarent, Sueton. in Neron. cap. 21. *Tragœdias quoque cantauit perſonatus, Heroum, Deorumque, item Heroidum, ac Dearum perſonis effictis ad ſimilitudinem oris ſui & fœminæ, prout quamque diligeret.* Eiuſmodi porſonæ erant ex ligno, fæce, folijs, cortice, teſtis, & ſimilibus, Virgil.

Oraque corticibus ſumunt horrenda cauatis.

De Perſonis Tertull. lib. de Spectac. cap. 23. inquit: Iam vero ipſum opus perſonarum quæro an Deo placeat, qui omnem ſimilitudinem vetat fieri,

D quãto magis imaginis ſuæ? Non amat falſum auctor veritatis. Adulterium eſt apud illum omne quod fingitur. Proinde vocem ſexus, ætates mentientem, amores, iras, gemitus, lacrymas adſeuerantem non probabit, qui omnem hypocriſim damnat.

Erant in Scena Monitores, qui actoribus verba ſuggererent, ſi forte memoria laberentur. Feſtus, hiſtriones in ſcena ſuos habẽt monitores. Plutarch. in Polit. *Imitari oportet hiſtriones, qui monitorem audiunt, & tenorem ac modum datæ ſibi poteſtatis non egrediuntur.* Erant & Præcones, qui audientiam impetrarent populo, & voluntatem Imperatoris & iuſſa ſignificarent, actoreſq; populo oſtentarẽt. Plaut. in Pœnul. *Exurge Præco fac populo audiẽtiam.* *De monitoribus præconibus &c.*

Dio lib. 58. de Claudio. Præconibus raro vtebatur, ſed vt plurimum in tabellis ſcribebat, quid animi haberet, ac populo indicabat. Erant qui populo ſignificarent, quid agendum mox eſſet in ſcena. Syneſius lib. 2. de Prouid. *Oportet aliquem antequam ludi committantur prodire, qui populo renuntiet, quid iam ſpectaturus ſit*. Erant qui noctu faces ſpectatoribus in theatro accenderent, & abeuntibus è theatro prælucerent. Xiphilinus in Tiberio ſcribit, Seianum per 500. pueros caluos abeuntibus è theatro faces prætuliſſe. A

De caluis ſcenicis.

Calui Mimi, capite raſo planipedes. Feſtus, & Pollux ſcribunt, eos qui Lenonem agerent, recaluaſtros fuiſſe. Cicero pro Roſcio Comœdo: *Qui idcirco capillo, & ſupercilijs eſt raſis, ne vllum pilum viri boni habeat*. Depugnabant calui in ſcena, Syneſius de Caluitio. Videre eſt ei qui ſpectaculo frui voluerit, hominem in Theatro, qui multam & gratam populo præbet exercitationem. Hic eſt ex eorum numero, qui non naturæ ſponte, ſed data opera calui ſunt, qui in populi oculis verſatur eo animo, vt capitis robur oſtendat, cui nihil eorum quæ difficilia ſunt, difficile eſt; verum & cum pice feruenti componitur, & arietat cum ariete ad id docto: deficiunt autem fictilia vaſa Megarenſium hoc capite contracta, ſecantur, ac conſcinduntur. B Cyprian. ep. 103. *Ictibus infelix facies locatur, vt infelicior venter ſaginetur*. Tertull. de Spectac. *Inſuper contumelijs alaparum ſic os obijcit*.

De mercede ſcenicis data.

Demoſthenes, vt habetur in Orat. pro Corona decreuit, *Ne architector, & magiſter theatri locum daret Legatis, quem alioqui habuiſſent duobus obolis ſolutis*. Duos enim obolos ſoluebant. Ariſtoph. in Veſpis. *Spectaui duos obolos ferens*. Vbi Scholiaſtes, qui è tabulatis & foris ſpectabant, duos obolos præbebant. Solon legem tulit, vt ſpectaculis ludorum tres drachmæ ſoluerentur priuato cuique, & duæ aliæ in publicum conferrentur. Plutarch. in Solone. Varia à varijs Imperatoribus merces hiſtrionibus conſtituta eſt. Antoninus enim Philoſophus temperauit ſcenicas donationes, iubens vt quinos aureos ſcenici acciperent, ita tamen vt nullus editor decem aureos egrederetur, vt ait Capitolinus in Antonino. Philo, & Lamprid. in Alexand. Alexander Imp. arcarios inſtituit, qui de arca fiſci ederent munera. Roſcius tamen mercedem diurnam de publico mille denarios ſine gregalibus ſolus accipiebat, vt ſcribit Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 14. Scenicis autem honor habitus, docet Auguſtinus lib. 2. de Ciuit Dei cap. 10. Nam & interdum & Ciuitate donati, & Corona, & pecunia. Syneſius in Aegyptio inquit: *Etenim in vetulæ perſona agenda coronatur & prædicatur; in Regis perſona peccans exploditur & ſibilatur*. Sueton. in Nerone cap. 53. *Exijt opinio poſt ſcenicas coronas proximo luſtro deſcenſurum eum ad Olympia inter athletas*. Scenicæ autem coronæ Romæ ex ære Cyprio factæ, auri ſpeciem præbente, Plin. l. 34. cap. 8. & Sueton. in Claudio cap. 11. de Mercede hiſtrionum Arnob. libr. 4. *Et quod nullis poſſit expiari ſatisfactionibus, exoletis, atque irriſoribus numinum dona inſtituuntur, & munera, ab officijs publicis immunitas & vacatio cum coronis*. Lactant. lib. 5. cap. 20. *Quid hæc religio, aut quanta maieſtas putanda eſt, quæ adoratur in templis, illuditur in theatris, & qui hæc fecerint non pœnas violati numinis pendunt, ſed honorati etiam laudatique diſcedunt*. Iam vero moris Romæ fuit vt gratis ſpectarent: neque enim à populo quicquam theatralis pecuniæ exactum, tamen ſponte in ludos ſtipem ſpargebant: quod inſtitutum eſt. S. Poſthumio, Q. Martio Coſſ. C D

De plauſu & ſibilo.

Plauſus penè ludis omnibus ſi placuiſſent, datus eſt, & ab hiſtrionibus expetitus. Quintil. lib. 5. inquit: *Tunc eſt commouendum theatrum, cum ventum eſt ad illud ipſum, quo veteres Tragœdiæ Comœdiæque clauduntur. Plaudite*. Plautus in Truculento.

Spectatores bene valete, plaudite, exurgite.

Idem in Curculione, Amphitryone, Captiuis inquit: *Clare plaudite, plauſum date, &c.* Horat. de Arte.

Donec

A *Donec Cantor vos plaudite dicat.*

Interdum etiam exſibilati ſunt hiſtriones, ſi parum probarentur. Cicero in Paradox. *Hiſtrio ſi paulum ſe mouit extra numerum, aut ſi verſus pronunciatus eſt ſyllaba breuior, aut longior, exibilatur, exploditur.* Et idem lib.3. de Orator. *Quotus quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paululum modo offenſum eſt, vt aut contractione breuius fuerit, aut productione longius, theatra tota reclamant.* Pollux lib.4. cap.19. *Tabulata plantis pedum verberare.* Quod faciebant cum aliquem ſibilo eijcerent. De plauſu Tacitus lib.16. *Et plebs quidem Vrbis hiſtrionum quoque geſtvs iuuare ſolita, perſonabat certis modis plauſuque compoſito.* Seneca epiſt. 29. *Si intrante te clamor, plauſus, & pantomimica ornamenta obſtrepuerint.* Plauſus illi ſæpè empti erant, Martial.lib.7. ep.73.

Vendere nec linguam Siculis, plauſumque theatris.

Viri ambitione præditi pecuniæ non parcebant vt hos plauſus extorquerent. Cicero pro Sextio: *Emptos plauſus, & exiles, & raros leuitate nonnullorum* B *theatrales, & gladiatorij conſeſſus exhibent.* Ouid. lib.1. de Arte.

In medio plauſu, plauſus tunc arte carebat.

Laudatur quoque hac noſtra ætate theatralibus in ludis Roma: non vt alias Circi furentis, Caueæ ſæuientis, & ſcenæ laſciuientis voluptatibus; vt iam vidimus: ſed hilaritate & honeſtate præſcripta. Inchoat ſiquidem fabulam, perficitque concentus. Agunt Modos Muſici Romani; hoc eſt Muſicorum Reges. Machinamenta & automata pluſquam regia: vſitatum quippe ibi tranſuolare cum leui nube, cum igne erumpere, cum pegmate euaneſcere: maria terris naſci: valles aſcendere, montes ſubſidere, alium in orbem momento transmigrare: ſenſu periucundo ſequi triumphantes Diuos, ac Cælum curru ſulcantes. Nam choros, ſaltationes, ſyrmata perſonarum, & reliquum choragij apparatum, haud facilè ſit animo æſtimare; tanta ſunt quæ videntur: & vt olim cum odoribus apud priſcos Romanos fabula agebatur; etiam hodie quidquid vſpiam floreum apud nos viuit, in veris ſcena C primas ſuſtinet: exitu plerumque Tragico; nam & florum regibus vitæ ſed caduca ſors: & quibuſdam etiam in primo actu ſanguis purpurat. *Machinamenta etiam hodie in ſcena.*

Dixi de his, quæ in ſcena repræſentabantur; vt iam obſerata cortina demum auditores, ſeu lectores dimittam.

Hæc habui ex his, quæ olim à priſcis Gentilibus & à Romanis præſertim in impudico, & infami theatro, ſeu ſcena repræſentabantur: hinc nos Chriſti fideles aliquid ad noſtrum prouentum myſticè intueamur, qualiter in eodem theatro & in tragico potiſſimum primum immodica cantus, luſus. & triumphorum petulantia intercedebat: at demum proditiones, rixæ, & cædes opus claudebant; vt teſte Seneca: *Extrema gaudij luctus occupat.* Nec diſſimile certe hominibus ſæculi ſectatoribus continget, quippe inter mundi delicias, cum in bonis duxerint dies ſuos, in puncto ad inferna deſcendent. Dum viuimus; verſamur in hac mundi ſcena, in qua ſinguli partes ſuas tuentur; ille Regis, domini, docti, diuitis, nobilis: alter ſerui, D mancipij, indocti, pauperis, ignobilis. Cortina per mortem reducta, redimus ad priora, ad animæ & corporis paritatem; ad vnum Patrem, & iudicem filij & rei, peractæ ſcenæ rationem reddituri, præmiaque aut pœnas relaturi. Hic vides non inferiora præmia, aut pœnas à ſcenæ magiſtro referri, qui ruſticum & ſeruum benè, maleue expreſſit, quam qui nobilem & Regem. Luſit in hanc rem egregiè Petronius. *Myſtica conſideratio.*

Grex agit in ſcenam mimum, Pater ille vocatur,
Filius hic, nomen diuitis ille tenet.
Mox vbi ridendas incluſit pagina partes,
Vera redit facies, diſſimulata perit.

Eadem

Eadem in illa Domini die reperies; ſed & eum qui hic Deum ſecutus monentem, ſuadentem; ſerui perſonam ſuſtinuit bene, regia non raro inter cælites æternatura donandum corona; cum non pauci Regum ſeruitutem ſeruient omnium infeliciſſimam, numquam inter æternos ignes deponendam. Mutat nimirum tribunal illud Domini theatrum, ſcenam; & è Dominis ſeruos, è ſeruis Dominos ſtatuit: præmiat ſeruos, punit Dominos. Beati ſerui, quorum præmia felici & perenni commēſurantur libertate; infelices Domini quorum pœnæ infelici & æternæ reſpondent ſeruituti. Nulla tunc erunt in illa die amplius diſcrimina purpuræ & ſagi; non ſceptri & ligonis; non doctæ & indoctæ mentis; non diuitis & pauperis: non Domini, Regis, ſerui. Sola enim virtute ibi diſcriminabimur; ſolis meritis, demeritiſque diſcernemur. Dura nimis ſors Regum, Principum, ſæculi magnorum, diuitum, nobilium, doctorum, ineruditæ, egenæ, vili, & toties pedibus calcatæ æquari plebi, Hoc, inquam. Magnatibus & Purpuratis euenit, vbi forſan cras, forſan hodie, forſan hac hora fabulæ, quam agimus, reducta cortina fuerint expurpurati, exſericati, nulla dignitatis cuiuſcumque prærogatiua, nullo diſcrimine ſceptri & ligonis, tremuli ſtabunt. Vera nimis hæc ſunt & aduertenda.

De Veſtimentis Romanorum. Cap. VIII.

QVantus apud Romanos fuerit luxus & pecuniarum effuſio circa eorundem veſtimenta & cultum: præter à ſcriptoribus relata breuiter nos etiam aliqua perſtringemus: ſumam igitur primum à Cenſore Seneca lib. 7. Natur. quæſt: his verbis: *Quidquid eſt boni moris, extinguimus leuitate, & politura corporum: Muliebres mundicias anteceſſimus, colores meretricios matronis quidem non inducendos, viri ſumimus: tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus ſed incedimus: exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur.* Iſta de viris, quid de Iuuenibus? Pater illius Senecæ I. Controuerſ. *Torpent ecce ingenia deſidioſæ iuuentutis, nec in vllius rei honeſtæ labore vigilatur: cantandi, ſaltandique obſcena ſtudia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundiſſimis ſe excolere munditijs, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. Quis æqualium veſtrorum, quid dicam ſatis ingenioſus, ſatisſtudioſus, imo quis ſatis vir eſt? Emolliti, eneruesque quod nati ſunt, inuiti manent, expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes ſuæ.* Luculenter vtramque ætatem ab vtroque ſcriptore laudatam.

De fœminis addam, quas ſcimus cum venia peccare, vbi viri gradum ſtruunt? Hinc Propertius.

Matrona incedit cenſus induta Nepotum.

Seneca iterum: *Video vniones non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iunguntur inter ſe, & inſuper alij bini ſuperponuntur: non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina, ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent.* Ille de auribus queritur, & de toto corpore Manilius.

Perque caput ducti lapides, per colla, manuſque,
Et pedibus niueis fulſerunt aurea vincla.

Pedibus non ſolum aurum, ſed & gemmæ ſcribit Plin. *Non crepidarum tantum obſtragulis, ſed & totis ſocculis addi: neque enim geſtare iam margaritas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent, ſatis eſt.* Et idem pro faſtigio inſaniæ addit, *Viſam à ſe Lolliam Paulinam ne ſerio quidem, ac ſolenni cæremoniarum aliquo apparatu, ſed mediocrium tantum ſponſalium cœna, ſmaragdis, margari-*

tiſque

A *tiſque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, ſpiris, auribus, collo, manibus, digitiſque: quę ſummam quadringenties HS. colligebant.* Monſtra hæc non ferenda, vt vna mulier in vno cultu decies centena millia Philippicum habeat ad cultum, ad veſtem.

Quamuis viros ac fœminas de Veſtibus laſciuiſſe, negari nec excuſari valeat: ferendus tamen in nugis ille ſexus ad ſeria non aptus: ſed viri parum, aut nihil in veteri Republica ſub Principibus cœpere, nec Principibus ipſis inuitis: nec Auguſtus & ſagaciores illi ignorarunt frangi, aut mitigari altos & generoſos animos veſtium, conuiuiorum, aut ludorũ delitijs; ſed præcedentibus id temporibus negatur, cum vt refert Liuius: *Nulla vſquam Reſpublica, nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in qua tam ſeræ auaritia, luxuriaque immigrauerint: nec vbi tantus, & tamdiu paupertati, & parcimoniæ honos fuerit.*

Nos autem in Veſtimentorum ratione apud priſcos Romanos, à ſuperioribus ad inferiora: deinde vero ab intimis ad exteriora progrediemur: poſt B hæc ad ornamenta, colores & alia huiuſmodi deueniemus.

Veſtium cognitio quantum ad veram multorum veterum ſcriptorum ſententiam intelligendam faciat, non opus eſt explicatione. Sunt autem Veſtimenta, vt docet Vlpianus, aut virilia, aut muliebria, aut communia; eaque vel induendi, vel præcingendi, vel amiciendi, vel inſternendi, vel incubandi cauſa parata.

Et quoad primum Heroes, ac priſcos Romanos præcipuè militantes pellibus indutos, quorum tentoria pellibus etiam integebantur, Valer. lib. 8. c. 2. ibi: *Neue tentorium ex pellibus haberet.* Hoc ſanè antiquum anno ab V.C. 327. vſurpatum. Liuius 1. Decad. lib. 5. *Nam in Veiorum obſidione primum ſub pellibus hiemare cœperunt.* Et ſub Nerone Tacitus l. 13. *Retentus omnis exercitus ſub pellibus, quamuis hieme ſæua; adeo vt obducta glacie niſi effoſſa humus, tentorijs locum non præberet.* Ex ijſdem pellibus veſtitus primus hominum fiebat. Lucretius lib. 5. *Romanos pellibus indutos.*

C *Tunc igitur pelles; nunc aurum, & purpura curis*
Exercent hominum vitam, belloque fatigant.

Et eodem libro.

Nec dum res igni ſciebant tractare, neque vti
Pellibus, & ſpolijs corpus veſtire ferarum.

Et Romanos ipſos pellitos in initio Vrbe iam condita fuiſſe, loquitur Propert. lib. 4. eleg. 1.

Curia prætexto, quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit ruſtica corda Patres.

Induebantur etiam milites Lacerna, de qua Iſidorus lib. 19. capit. 24. refert fuiſſe Pallium fimbriatum, quo olim ſoli milites velabantur, quæ etiam Penula dicebatur; vnde in diſtinguenda caſtrenſi, vrbanaque turba; hos togatos, illos lacernatos vocabant. Ouid lib. 2. faſt. *Lacerna.*

Mittenda eſt Domino, iamiam properate puellæ,
Quam primum noſtra facta lacerna manu.

D Sueton. in Auguſt. cap. 40. in fin. negotium Aedilibus dedit, ne quem poſthac pateretur in foro, circoue, niſi poſitis lacernis togatum conſiſtere. Iuuen. Satyr. verſ. 29. *Munimenta togæ* Lacernas vocat; ac per hoc muniant à pluuia, non quæ ornent. Martial. lib. 14. epigr. 137.

Amphitheatrales nos commendamur ad vſus,
Cum tegit algentes noſtra lacerna togas.

Præcipuus itaque earum vſus in ſpectaculis Amphitheatralibus, Tertull. Apolog. capit. 6. *Video theatra, nec ſingula ſatis eſſe, nec nuda; nam ne vel hyeme voluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt.*

Erant Lacernæ purpurei coloris; non minus quam prætextæ ipſæ Magiſtratuum. Martial. lib.8. epigr.10. A

Emit lacernas millibus decem Baſſus
Tyrias, coloris optimi.

Et idem epigr. 28. & 29. lib.2.

Quæque Tyrion toties epotauere Lacernæ,
Et toga non tactas vincere iuſſa niues.

Neque vero ſemper coccineæ erant, ſed interdum & candidæ, vt oſtendit Martial. lib14. epigr.133. in propoſito.

Non eſt lana mihi mendax, non vtor alieno.
Si placeant Tyriæ, me mea tinxit ouis.

Fibulis ſubſtringebantur Lacernæ, Ammian. Marcell. lib.14. *Sudant ſub ponderibus Lacernarum, quas in colli exerta fibulis ipſis adnectant.*

Luxus veſtimentorum. Delicatiores inualeſcente luxuria byſſinis veſtiebantur & præſertim fœminæ. Varro apud Nonium cap.14. num.6. *Aliam cerneres cum ſtola holoſerica*: ideſt penitus ſericas, & alij bombycinas. Cumque immodicus circa hunc veſtitum naſceretur luxus, & viri fœminis ſimiles molliori cultu viderētur, Theodoſij Aug. cōſtitutio furorem hunc coercuit ibi: *Temperent vniuerſi cuiuſcunq; ſint ſexus, dignitatis, artis, profeſſionis, & generũ, ne pallia quis tunicaſque domi ſericas contextas, aut faciat, aut tincta conchylio, nullius alterius permiſtione contexta ſint, proferantur ex ædibus, aut pallia ex omni parte texturæ cruore infecta conchylij, &c.* Proinde vſum huiuſmodi veſtimenti Aurelianus Imp. vxori ſuæ negauit, ne immodico ſumptu patrimonium ſuum attenuaret. Vopiſcus in vita ipſius inquit: *Aurelianum veſtem holoſericam, neque ipſum habuiſſe in veſtimento ſuo, neque alteri vtendam dediſſe: & cum ab eo vxor ſua peteret, vt vnico pallio blateo ſerico vteretur, illum reſpondiſſe, abſit vt auro fila penſentur.* Et idem Vopiſcus refert Tacitum Aug. vſum viris ademiſſe, & vt rem probroſam iudicaſſe. Gordianus id lege lata interdixit ex Capitolino in eius vita. & C. Tacitus 2. Annal. dixit: *Decreto cautum à Q. Haterio viro Conſulari, ne viros veſtis fœdaret.* Vnde D. Hieron. C aduerſ. Iouinianum: *Nunc lineis & ſericis veſtibus, & Atrebatum, & Laodiceæ indumentis ornatus incedis.* Et Petrus Damiani Card. Oſtienſis impugnās pretioſas pellium veſtes lib 2. ep.2. pag. 128. inquit: *Cum domeſtici murices noſtris aſpectibus ſordeant, tranſmarinorum pelles, quia magno pretio coemuntur, oblectant; ouium itaque & agnorum deſpiciuntur: Ermellini, & Gebelini, martores exquiruntur & vulpes.* Et infra. *Ecce non reclinatur in vulpeculis Chriſtus; dormit ſub vulpinis pellibus Chriſtianus: reſpuit animalia redemptoris mundi vocabulo decorata, illud ſuum deputat ornamentum, quod figuras innuit reproborum.*

Serica. Sunt qui ſericam veſtem cum bombycina confundant ſecuti Iſidorum l.19. cap.27. Placet tamen aſſerere, Bombycina ex verme, ſerica ex folijs tenuibus depecti, vt Tiraquellus de legibus Connubial. & Briſſonius in Lexico obſeruarunt. *Serica* è ramis arborum fieri. Ammian. lib.23. capit.11. *Cœli apud Seres iucunda temperies, ſalubriſque aeris facies munda, leuiumque ventorum commodiſſimus flatus, & abundæ ſyluæ ſublucidæ, à quibus arborum fætus, aquarum aſperginibus crebris, velut quædam vellera mollientes, ex lanugine & liquore mixtam ſubtilitatem tenerrimam pectunt.* Iul. Solinus Polyhiſtor. c.53. D *Aquarum aſpergine inundatis frondibus vellera arborum adminiculo depectunt liquoris, & lanuginis, teneram ſubtilitatem humore douant ad obſequium; hoc eſt illud ſericum in vſum publicum damno ſeueritatis admiſſum, & quo oſtentare potius corpora quam veſtire, primo fœminis, nunc etiam viris perſuaſit luxuriæ libido.* Hinc Virgil. lib.1. Georgic. & ibi Seruius.

Vellera quæ folijs depectunt tenuia Seres.

L. Seneca in Thyeſte act.2. in Choro.

Et

A *Et quocunque loco iacent.*
Seres vellere nobiles.

Claudian. de tertio Honorij Conſulatu in fin.

Indus Ebur, ramos Panchaia, vellera Seres.

Auſon. epigr. 25.

Hos ille Serum veſte contexi lubet.

De verme vero cuius natura, ſiue induſtria Byſſus, ſiue Bombycinæ veſtes comparantur D. Baſilius Hexamer. homil. 8. quem D. Ambroſius eiuſdem Epigraphes operis lib. 5. cap. 23. inquit: *Et quia de volatilibus dicimus, non putamus alienum ea complecti, quæ de verme Indico tradit hiſtoria, vel eorum relatio, qui videre potuerunt: fertur hic corniger vermis conuerti primum in ſpeciem caulis, atque in eam mutari naturam; inde proceſſu quodam fieri bombylicus; & nec eam formam figuramque cuſtodit, ſed laxis & latioribus folijs videtur pennas aſſumere; ex his mollia illa Seres depectunt vellera.* De hoc Verme Tertull. de Pallio cap. 3. & Iſidor. lib. 19. cap. 22. inquit: *Bombycina veſtis à* B *bombyce vermiculo, qui longiſſima ex ſe fila generat, quorum textura bombycinum dicitur, conficiturque in inſula Coo.* Hinc Martial. libr. 8. epigr. 33. inquit: Bombycinæ veſtes.

Tam leue nec bombyx pendulus vrget opus.

Eiuſdem lib. epigr. 68.

Fœmineum lucet ſic per bombycina corpus.

Vermem hunc inter naturæ miranda enumerari iure poſſe exiſtimatur; nec quicquam in rebus creatis, quod reſurrectionem magis confirmet, crederem inueniri.

Erat purpuræ genus, quam Blatteam appellat Imp. l. 1. Cod. Quæ res vendi non poſſint. Caſſiod. l. 1. ep. 2. *Cum blatta, quam noſtro cubiculo dare ſingulis annis conſueuiſti, venire feſtina.* Lamprid. in Heliog. Parauerat igitur funes *Blatta, & ſerico, & cocco intortos.* Idem Eutrop. in Nerone lib. 7. *Inuſitatæ luxuriæ ſumptum; vt qui exemplo Caligulæ retibus aureis piſcaretur, quæ blat-* C *teis funibus extraheret.* Vopiſcus in Aureliano inquit: *Blatteam tunicam.* Hoc eſt purpureo colore tinctam. Hinc *Blattiarij*, qui ſericas tangunt veſtes l. 2. Cod Theod. de excuſ. artif. & *Blattifer*, qui ſericis veſtibus purpura tinctis induitur. Sidonius Apollin. lib. 9. ep. vlt. *Blattifer, vel quam tribuit Senatus.* Et idem eodem lib. ep. 13. *Rutilaſque ſerre blattas.* Purpura.

Quamquis aliqui recentiores velint Blattam idem eſſe, ac Vermiculum bombycem, cuius textu veſtes ſericæ conficerentur: verior tamen opinio, vt pro purpura ſumatur; quoniam Indicum Conchylium vulgo Blatta dicitur & Caſſiodorus & alij adducti ſupra intelliguntur ex Dempſtero ad Roſſini Antiquitates cap. 31 lib. 5.

Quis primum Romanorum Principum purpuram ſumpſerit? Refert Paulus Diaconus lib. 1. hiſtor. *Huic* (ſcilicet Numæ Pompilio) *ſucceſſit Tullus Hoſtilius, qui primus Romanorum Purpura & faſce vſus eſt: Manaſſe in Iudæa regnante.*

Pellucidæ veſtes erant etiam in maximo pretio perditis iam moribus, in D quas amarè inuehitur Sen. ep. 90. ibi: *Quid ſi cōtigiſſet illi videre noſtri temporis telas, quibus veſtis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt.* Et idem in Conſolat. ad Heluiam: *Nunquam tibi placuit veſtis, quæ nihil aliud nudaret, cum poneretur.* Hoc eſt quæ induta nullas corporis partes reuelaret, aut detegeret. & lib. 4. Controuerſ. 7. *Non loricam clypeumque ſumpſit, ſed tenuem, ac pellucidam veſtem.* D. Hieron. in Heluidium: *Ingrediuntur expolitæ libidinis victimæ, & tenuitate veſtium nudæ impudicis oculis ingeruntur.* Quod effæminati animi argumento ponebant. Lucanus lib. 10. de luxurioſo Cleopatræ apparatu. Veſtes pellucidæ.

Candida Sidonio perlucent pectora filo.

Quod Nilotes acus compreſſum pectine Serum
Soluit, & extenſo laxauit ſtamina velo. A

Pellucidas huiuſmodi veſtes *Rallas*, à raritate appellarunt. Plautus in Epidico Act.2. ſcen.2. *Tunicam rallam, tunicam ſpiſſam*, Spiſſa denſioris materiæ, quæ totum corpus obtegeret, & à frigoris iniuria tueretur. *Vitreæ* etiam dicebantur veſtes pellucidæ, Claudian. de Conſulatu Olubrij: *Percurrens vitreas ſub gurgite telas.*

Herbidæ. Fuerunt quoque veſtes *Herbidæ* à colore ſic appellatæ, D. Cyprian. de Diſciplin. & habitu Virg. *Neque enim Deus Coccineas, aut purpureas oues fecit, aut herbarum ſuccis, id eſt virides, ſeu carinas, & conchylijs tingere & colorare lanas docuit.* Quod idem refert Tertull. de Habitu Muliebri ad finem. Et hoc etiam Papin. lib.2. Silu.

——— *Modo puniceo velabat amictu,*
Nunc herbas imitante ſinu, nunc dulce rubenti
Murice, nunc viuis digitos accendere gemmis
Gaudebat. B

Rarior in veſtibus color Niger olim fuit; quippè aſperſus ſuperſtitione mali, infauſtique ominis: idcirco M.Tullius Orat. in Vatinium inquit: *Cui de balneis exeunti præter te toga pulla vnquam data eſt? cum tot hominum millia accumberent; cum ipſe epuli dominus Q. Arius albatus eſſet; tu in templum Caſtoris, te cum C. Fidulo atrato, cæteriſque tuis furijs funeſtum intuliſti.*

Tale erat priſcorum Romanorum ſtudium in aptandis veſtibus colorum & adinuentionum varietate. O vtinam temporibus noſtris non magis execrabile hoc eſſet apud prudentes ſæculi viros, ſeſe in veſte gloriantes; vtpote ſi quis equum à diuite ſella, vel aſinum à frænis aureis laudandum putet: ſiquidem in homine quid corpori, quid animo largiuntur veſtes? vires, decorem, valetudinem bonam? acumen, ingenium? maturum iudicium? firmant memoriam? inſerunt virtutes, eruditionem, induſtriam, prudentiam? aut quid demum donant animis? ſanctus, benignus, fortis minor eſt ſub paupere quam ſub diuite veſte? aut maior animus in gemma, auro, purpura quam in ſago & tenui lacerna eſt? Aut ſapientiam largiuntur veſtes, mentem caſtam, piam in Deum, in patriam, parentes? infractam in aduerſis, moderatam in proſperis? in triſtibus lætam, in lætis temperatam? in iniurijs patientem, in beneficijs gratam? Quod ſi nec corpori quidquam, nec animo veſtis donet, quid ſtultius quam illa gloriari, qua plures fatui, imbelles, timidi, ignaui, & ſceleribus omnibus immerſi; quam prudentes, validi, generoſi ac probi induuntur? ornatus ille extra hominem ſuum eſt: miſerum ergo & infortunatum alieno & non ſuo laudandum; tanquam ſi quis alienis ſe iactet opibus, viribus, eruditione. C

Sed parua quamuis res ſit veſtium geſtamen, index tamen animi id eſt, vt refert Clemens: *Amictus indicat qualis ſit morum noſtrorum conſtitutio.* Et ita Dominum ſuum veſtis prodit: *Mollis veſtis* (inquit Chryſoſtomus) *diſſoluit rigidam animam; & ſi frigidum corpus aſſumat & aſperum, facile per huiuſmodi mollitiem delicatum reddit & fragile.* Et præter Achillem & Herculem tantos viros & humani nominis robora molli & fœminea veſte in deriſum indutos; non multum ab his cadit Magnus Samſon orbis miraculum. Homo quamquam nudus & inueſtis à Deo creatus & ex materno vtero egrediatur; & à delicto primi Parentis veſtis folia & exinde pellis prouenerint: quo nos traxit libibo & docuit tunicas ſerere? quis herbarum ſuccis & concharum alueis incoquere lanas? quis animatas ſtamine aluo bombyces necare? O nimis dignos fœmina viros! quotquot placendi ſtudium per veſtium decorem quærunt, nec vno colore contenti, ſed mille in vno corpore ludunt, quem credimus animum in tanta varietate cōſiſtere? & in tanta varietate conſtantiam? Sane cum ab animorum imperio hæc proueniant, neceſſarium illos D

non

A non paucioribus votis, quam coloribus veſtes variegatas ſeruare.

Sed vt ad noſtrum thema, à quo deceſſimus, reuertamur. Plura de priſcorum Romanorum veſtimentis in genere perſtrinximus ſupra; modo particulatim de ijſdem aliqua proſequamur: ac de Toga & de eius multiplici differentia hic exponemus. Toga igitur à tegendo corpore propria Romanorum veſtis tempore pacis & amictus exterior fuit, vt docet Varro: ſicuti omnium ordinum, omnis ſexus, ætatiſque geſtamen, ex Varrone lib 1. de Vita Populi Romani. Materia illius lanea fuit, ex Martiali, & Varrone, dum inquit: *Toga læna*, quod de lana multa. Forma ſemicircularis primum fuit, vt inquit Dionyſius Halicarn. de Tarquinio Priſco, ibi: *Amictum ipſius fuiſſe togam pictam purpuream, qualia fuerint Lydorum atque Perſarum Regum geſtamina, niſi quod non quadrata vt illa, ſed figura ſemicirculi.* Tunicæ porro ſuperiniectam togam vt præter alios refert Plutarch. Tiberium Gracchum fugientem togam demiſiſſe, atque in tunica cecidiſſe. Aldus Manutius voluit non apertam togam, ſed à ſummo ad imum integram, nulla ſciſſura, nullis manicis fuiſ-
B ſe; & brachia ſi emittenda forent, reiecta in tergum ima toga expedita fuiſſe. Per annum tamen ſumpta virili toga, modeſtiæ cauſa togam in humerum reijci non conſueuiſſe, ex Cicerone in Orat. pro Cœlio, ibi: *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga conſtitutus.* De toga.

Cincturam ipſius togæ triplicem fuiſſe aſſeuerat Sigonius, nempè laxiorem, aſtrictiorem, & cinctum Gabinum. De quo poſteriori cinctu Seruius in verſum Virgilij.

Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Inquit Cinctus Gabinus eſt toga in tergum ſic reiecta, vt vna eius lacinia à tergo reuocata hominem cingat: hoc veſtimenti genere vtebatur Conſul bella indicturus, refert Roſinus Antiquit. Roman. lib.5.cap.32.

Eadem toga Pacis fuit inſigne, vt Sagum belli: etenim in tumultu priuati togas, Magiſtratus prætextas ponebant, & Saga militaria ſumebant, vt ex Liuio & Plutarcho.

C Poſt Auguſtum vt libertas, ſic toga magis exoleuit: Adriani vero temporibus vix in Senatoribus & Equitibus ius ſuum tenuit, vt refert Appian. in ſolis propemodum Senatoribus reliquum togæ vſum fuiſſe, vt ex Lipſio l.1. Elector. cap.13.

Toga prætexta dicitur à prætexendo, quia ei purpura in ora prætexta erat, vt voluit Macrob. Hac pueri vtebantur ad annum decimum ſeptimum, qui annus tyrocinij dicebatur, quam Tarquinius, cum de Sabinis triumphaſſet Priſcus filius, vna cum aurea bulla eidem tradidit; & inde in vſum nobilium puerorum deductam; quamquam diuerſimoda in hoc adducatur ab alijs origo.

Toga pura, ſeu virilis fuit communis hominum priuatorum; & hæc albi erat coloris, nulla admiſta purpura. A Plutarcho in Bruto dicitur Virilis, quia pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur.

Toga pulla atri coloris, quam induebant luctus cauſa; & ab illo veſtis colore Atrati dicebantur: hinc Cicero in Vatinium. *Quis in funere familiari*
D *cænauit atratus, cum Epuli Dominus Q. Arrius albatus eſſet, &c.* Sub Imperatoribus ſublata Republica, exoleuit etiam vſus togæ, ac etiam vſus coloris albi, & tunc pullæ fuerunt omnes plebeiæ veſtes; hinc pulla paupertas à Calphurnio dicta.

O vtinam nobis non ruſtica veſtis ineſſet.
Pullaque paupertas, & adunco fibula morſu.

Hinc Auguſtus in Sueton. cap.44. ſanxit, ne quis Pullatorum media cauea ſederet: vnde diſcrimen, vt alij Candidati dicerentur, nempe honeſtioris ordinis Ciues: alij Pullati, ſcilicet vulgus & infima plebs; à colore veſtium, quibus vtrique vtebantur.

Toga ſordida, alba erat, ſed ſordidior & detrita longo vſu; & ob id vulgi veſtis, quia ſordida veſte vteretur: qui vero erant ditiores & elegantiores, ij ſemper niuea toga veſtiti erant; quæ ſi interdum ſordes aliquas traxiſſet, erant Romæ fullones, qui eas maculas eluebant ſulphure, & creta. A

Toga picta, veſtis Etruſca fuit purpurei coloris, aureo diſtincta: à triumphantibus geri ſolita, vt refert Florus de Tarquinio Priſco triumphante ſubactis duodecim Tuſciæ populis.

Toga purpurea hæc tota pura differens à prætexta, quæ alba erat cum limbo purpureo circumducto; vt de ijs late Roſinus lib. 5. Antiquit. Roman. capit. 32.

Matronæ honeſtiores Stolis ſine inſtitis (nempe faſciola quæ imam partem ſtolæ ambiebat) veſtiri fuere ſolitæ; meretrices vero aut proiecti pudoris fœminas togis indutas, Martial. lib. 32. epigr. 39.

Coccina formoſa donat, & ianthina mœchæ.
Vis dare quæ meruit munera? mitte togam.

Et ex Dempſtero ad Roſinum dicto cap. 32. B

De tunica & lato clauo. Togæ ſuppoſitæ Tunicæ plures fuerunt, ſed quæ Togam proxime attingit, ea proprio nomine Tunica dicta eſt. Hæc anguſtior, & breuior, quam toga fuit; ac primum ſine manicis, deinde manicata, & cinctura conſtricta eſt. De modo tunicæ Quintilianus lib. 11. *Cui Laticlauius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulùlum, poſterioribus ad medios poplites vſque perueniant.* Viri Romani primum quidem ſine tunica toga ſola amicti fuerant, poſtea ſubſtrictas & breues tunicas citra humerum deſinentes habebant. Color tunicæ liberorum hominum albus fuit, vt præter Vopiſcum in Aureliano Imp. etiam Iuuenalis.

Sufficiunt tunicæ ſummis Aedilibus albæ.

Cum ergo omnes Romani ciues tunica vterentur, factum eſt vt tunica ordines diſtinxerint: nam ſenatores & equites tunicam clauatam induerunt, plebs tectam & ſine clauis. Clauata tunica fuit, quæ habebat clauos purpureos intextos, vel potius inſutos, & quaſi flores panno intextos, vnde Martial. C

——— *Lato mapalia clauo.*

Plinius lib. 9. Togam prætextam & latiore clauo è Regibus primum vſum Etruſcis deuictis, Tullium Hoſtilium inuexiſſe ſatis conſtat.

De trabea. Trabearum genera, vt voluit Sueton. ac etiam Seruius in lib. 7. Aeneid. Virgilij tria ſunt genera. Vnum quod Dijs ſacratur, tantum de purpura: aliud quod eſt Regum, purpuræ aliquid albi habens admiſtum: tertium Augurale ex purpura & cocco miſtum. Erat autem veſtis togata purpura circumducta ſub tegmine puniceo, quam aureæ fibulæ adnectebant. Trabeæ Regalis meminit Virgil. 7. Aeneid. *Ipſe Quirinali lituo, paruaque ſedebat ſuccinctus trabea, &c.* In funebri pompa vtebantur & equites trabea, ex Tacito lib. 3. de Funere Germanici his verbis: *Igitur Tribunorum, Centurionumque humeris cineres portabantur: præcedebant incompta ſigna, verſi faſces, atrata Plebs, trabeati equites, pro opibus loci veſtem, odores, aliaque funerum ſolemnia cremabant.*

Muliebria veſtimenta. Muliebria veſtimenta ex Vlpiano l. 23. D. de aur. argent. legat. enumerantur his verbis: *Veſtimenta muliebria ſunt quæ matrisfam. cauſa comparata ſunt, quibus vir non facilè vti poteſt ſine vituperatione veluti ſtolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi cauſa, quam ornandi comparata.* Et primo, *Stola* mulierum veſtis, quæ demiſſa erat ad imos vſque pepes, & cuius extremam partem inſtita aſſuta, quæ erat faſciola quædam ſeu limbus vndique cinctus. Hac matronæ Romanæ vtebantur, non aliter atque viri tunica. D

Pallium virorum & puerorum erat; ac etiam mulierum. Dicebatur Pallium quia palam geſtabatur, & tunicæ ſiue ſtolæ circumdabatur, & ſuper indue-

A induebatur; & hoc honeſtarum mulierum erat indumentum, ex Varrone de L.L. lib.4.

Tunicæ non tantum virorum, ſed & fœminarum erant: dicebatur exterior fœminarum Tunica, ſeu Supparum: inferior induſium, quod carni hærebat inter plurimas veſtes. Et ideo quatuor muliebres veſtes fuerunt, Induſium intra tunicas omnes, ſupparum, Stola, & Palla. ex Aldo Manutio, Roſino & alijs.

Capitia non capitis, ſed pectoris fuiſſe tegumenta: & ex Varrone dicta, quia capiunt pectus. Erant etiam ad vinciendum pectus Strophia, & faſciæ, quæ ſuperfluum, & quaſi luxuriantem habitum caſtigabant. Strophium, vt inquit Nonius, eſt faſcia breuis, quæ virginalem tumorem papillarum cohibet. Turpilius Pilopatro: *Me miſeram, quid agam, inter vias epiſtola excidit mihi, infelix inter tuniculam, ac ſtrophium collocata.*

Zonæ etiam inter muliebria veſtimenta numerantur: erant quibus ſe mulieres cingebant, & alio nomine cingula appellantur, de quibus Varro l.4.
B de L.L. & Feſtus: *Cingulo noua nupta præcingebatur, quod vir in lecto ſoluebat.*

Mitræ capitis ornamenta erant mulieribus propriè, quemadmodum Seruius lib.9. Aeneid. in illum verſum.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Inquit Pilea ſunt virorum, mitræ fœminarum, quas Calanticas appellant; & vt inquit Nonius, Calantica eſt tegmen muliebre, quod capiti innectitur. Rodiginus lib.6. Antiq. lect. cap. 10. docet mitram eſſe genus faſciæ, ſiue teniæ, quo caput obligetur; & quoſdam eſſe, qui ſic finiant ex faſcibus concinnatas corollas, quæ mitræ nominentur.

Penula virorum & mulierum communis fuit; quamuis Alexander Seuerus Imp. vt refert Lamprid. Matronas intra Vrbem penulis vti vetuerit, quamquam in itinere permiſerit.

Reticulum tegmen capitis muliebre. Cicero in 7. Verrina: *Ipſe autem co-*
C *ronam vnam habebat in capite, alteram in collo: reticulumque ad nares ſibi opponebat, tenuiſſimo lino, minutis maculis plenum roſæ.* Ex quo intelligis reticulum dici faſciā laneam vel lineam ad formam retis factam, quam faciei admouerent, ne agnoſcerentur, vel vt naribus ſuaues odores admouerētur. Quamuis Varro lib.4. de L.L. à reti velit eſſe dictum, vt capillos contineret.

Vittæ dicebantur capitis ornamenta muliebria, quibus mulieres capillos colligebant. Ouid. 1. Metamorph.

Vitta coercebat poſitos ſine lege capillos.

Et lib.2.

Vitta coercebat neglectos alba capillos.

Flammeus veſtis, vel tegmen, quo capita matronæ tegunt. Hoc autem amiciebantur nubentes, propterea quod eo aſſidue vtebatur Flamica, ideſt Flaminis vxor, cui non licebat facere diuortium: & in can. fœminæ 30. queſt 5. ſcribitur Fœminas, cum maritantur, ideo flammeo velari, vt ſe ſemper nouerint maritis ſuis ſubditas eſſe, vt de prædictis diffusè Roſinus Antiquit.
D lib. 5. cap. 35.

Calceamentorum genera duo fuerunt, Calceus & Solea. Calceus totum pedem texit: ſolea plantam tantum; pars enim ſuperior habenis deuincta fuit. Cæterum Calceus adſtrinxit magis pedem, quam ſolea. Tertullian. de Pallio vocat calceos quoſdam Mulleolos, quoſdam puros fuiſſe, ibi: *Impuro cruri purum, aut mulleolum inducit calceum.* Vt per Mulleolos lunatos: per Puros, eos, qui ex puro corio ſine lunulis facti erant. Lunati Calcei Senatorum, & nobilitate præſtantium virorum erant, quos Iſidorus Romulum reperijſſe ait aſſuta luna. Plutarch. quæſt. Roman. quæſt. 79. quærens, cur qui nobilitate generis alijs præſtare videantur, lunulas in calceis Calcei.

ge ſta-

geſtarint? Reſpondet hoc inſtitutum, vt rebus ſecundis elati, ac ſuperbientes mutationis fortunæ in alteram partem admonerentur; exemplo ſcilicet Lunæ, quæ primum recens extitit à caligine: fulgore deinde ſplendido faciem illuſtrans augeſcit: & cum pulcherrima renidet orbe pleno, rurſus exuit lumen ſuum, & ad nihilum redit. Aut Obedientiæ ſic aſſueſcere dicebant, Lunæ exemplo præſtantiori non recuſantes, & quemadmodum illa ſecundas obit partes, Phœbei ſemper radijs intenta nitoris; ita ipſi quoque contenti eſſe ſecundo loco, Magiſtratibuſque obtemperare. Zoneras autem inquit: Patricij geſtabant in Vrbe calceos vrbanos forma litteræ C, vt à centum Senatoribus trahere originem viderentur: quorum ſignum illud non Lunæ, aut ſyderis formam, ſed notam centenarij numeri ſignificaſſe voluerit. Feſtus vero inquit Mulleos genus Calceorum fuiſſe, quibus Reges Albanorum primum, deinde Patricij vſi ſunt. M. Cato Originum l.7. ait. Qui Magiſtratum Curulem cœpiſſet, calceos mulleos lunatos eos geſtaſſe. Calceos albi coloris fuiſſe, nonnullos vero Imperatorum & aliorum potentiorum hominum etiam Coccineos fuiſſe: fœminas vero diuerſis coloribus calceos geſtaſſe, vt Lipſius & alij voluere.

A B

De Soleis ſic Agellius lib. 13. cap. 20. Omnia id genus, quibus plantarum calceos tantum infimè teguntur, cætera prope nuda, ſoleas dixerunt. Cicero in Verrem: *Stetit ſoleatus Prætor Populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, &c.*

Et hæc de Romanorum Veſtimentis hactenus: ad quorum maiorem cognitionem; hic dilineatas propono veterum Romanorum Icones.

Icon Romanæ fœminæ Stolatæ.

Icon Romani Senatoris.

C D

Hæc

Moralis conſideratio

A Hæc iam dicta de veſtibus Romanorum in nitorem & oſtentationem non aliter in vitæ neceſſitatem inuenta. O ſi viueret Perſius, quam luderet in ſimiles noſtri æui dementes! O vani quouſque tenetis miſeras mentes? quamdiu hæc fatua, tegendo veſtis eſt, frigori pellendo: nos gloriæ, & libidini veſtimur. Induendi tamen ſumus, ſed caſte, ſed iniurijs pellendis. At quo mihi veſtis nihil celatura? quam non dico vllum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt? quo depexa arboribus vellera, mundatis aquarum aſpergine folijs, in publicum vſum ſeueritatis damno id admiſſum; ex quo oſtendantur potius corpora, quam veſtiantur?

Nec vana hæc veſtium cultura à delicto abeſt. Gregorij verba ſunt: *Nemo exiſtimet in luxu, atque ſtudio pretioſarum veſtium peccatum non eſſe; quia ſi hoc culpa non eſſet, nullo modo Ioannem Dominus de veſtimenti ſui aſperitate laudaſſet.* Multo vero minus de veſtium ſplendore Diuitem damnaſſet. Non ſequitur innocentiam Domini damnatio (cuius iudicia falli non poſſunt) in eum qui purpura & byſſo induebatur.

B Et vt æterna ſeponam, quid ſperat ille omnium prope gentium veſte ornatus? aut quid præter earum vitia, ſibi ab illa promittit? Moderata veſtis prudentiam & maturitatem ſpondet: aliquid ſemper in veſte neglectus ingenia magna oſtendunt. Laudatus in hoc Auguſtus à Suetonio, de quo illud: *Numquam thoro cubuiſſe niſi humili, & modicè ſtrato: veſte non alia quam domeſtica vſus eſt, ab vxore, ſorore, filia, nepotibuſque confecta.* De Epaminonda illud proditum: *Vnica veſte contentus, ſed quando vetuſtate collapſam reſarcire opus foret, domi clauſum ſe tenebat.* De Seuero Spartianus: *Tam exiguis veſtibus vſus eſt, vt vix tunica eius aliquid purpuræ haberet, cum hirta chlamyde humeros velaret.* De Tacito Imp. Vopiſcus: *Togis & tunicis iiſdem eſt vſus, quibus priuatus; & vxorem gemmis vti non eſt paſſus.* Et infra: *Holoſericam veſtem viris omnibus interdixit.* Idemque in Aureliano: *Veſtem holoſericam neque ipſe in veſtiario ſuo habuit, neq; alteri vtendam dedit.* Ita fere, quo quiſq; maior, prudentior, maturior, hoc in veſte moderatior eſt: magna etenim magnis, tenuia tenuibus occupantur.

C Scio non defuiſſe Reges ac Principes, qui Regna prope veſtibus circumferrent. Deerat illis, quo ſuorum in ſe venerationem excitarent; deerant virtutes, quæ admirationem elicerent; deerant facta fortia, quæ laudem prouocarent; deerat prudentia, qua in amorem raperent; deerat potentia, qua timerentur; à veſtium magnifico ſplendore, ab auro & gemmis mutuare hæc voluerunt, & illarum luce, ac opibus ſuorum aliorumque animos admirabundos, & venerabundos tenere; ita fere imbellia fortius armamus, inuenuſta auguſtius ornamus, inſipida denſius dulcoramus: at quæ decorem ex ſe habent, fruſtra ab alijs mutuantur, nequidquam ſapida hæc dulcorem recipiunt ab alijs: fortia vires non ſumunt ab alijs, domeſtico decore, dulcore, viribus proprijs contenta. Romani ſane veteres, & à quibus omnis huic noſtræ Vrbi gloria proceſſit, modeſtiſſime induebantur; tenuit hic modus in Auguſtum vſque, inde veſtium luxus; & in illo Reipublicæ illius magnæ ruina deuenit. Nazianzenus benè: *Nos mollibus & circumfluentibus veſtibus panniſque ex tenuiſſimo lino, & ſerico contextis deliciamur, in quibus ineptimus potius, quam ſplendorem nobis conciliamus.*

D In omnem ætatem & ſæculum dixit: proprius etiam in noſtram hanc ætatem id aſſerendum, in qua nullus opulentiæ modus, nulla dignitatum à veſte diſcrimina, nulla annorum. Hæc ſatis.

De Armis nobilium Familiarum. Cap. IX.

A

PErſtrinximus plura de Romanorum Veſtimentis, & de Coloribus eorundem: at quoniam ex Veſtium ornatu petitur origo Gentilium teſſerarum, quæ vulgo nuncupantur Armæ Familiarum; non incongruum de huiuſmodi armis, earumque origine his nos aliqua adnectere.

Arma quæ dicantur? Arma namque iſta dicuntur, quæ beneficio Principis ad memoriam conſignandæ & munerandæ virtutis militaris ſigna ſeu ſymbola conferebantur, vt per Gentis capita ad poſteros hæreditario iure tranſcriberentur: ſiue integram & nouam teſſeram, ſiue inſertam veteri familiæ ſcuto; vt à Cæſare nobilibus familijs Aquilam conferri, quæ Imperio ancillatur. At quoniam hæc ſigna, ſeu ſymbola in militum armis plerumque exprimebantur, & circumferebantur; inde Armæ nuncupabantur. Subſcribit huic ſententiæ Tiraquel. de Nobilit. cap. 6. ibi: *Inſignia armorum nomine nuncupantur, quoniam plerumque hæc inſignia in armis inſculpi, & antiquis & noſtris temporibus ſolebant: vt hinc armati facie operta dignoſcerentur.* Et quoniam plerumque in ſcutis figurabantur: ideo peculialiter ſcuta Gentilitia nominari cœpta. B

Deſcriptio. Poſſunt autem Armæ hæ ſymbolicæ ita circumſcribi: *Teſſeræ gentilitiæ, expreſſa idoneo lumine, ad familiarũ diſcrimen pariter & ornamentũ.* Idoneum lumen comprehendit, ſeu picta coloribus & metallis, ſeu ſculpta in marmore, ligno, ære. Dicitur Ornamentum: quoniam inſinuat in primo auctore bellicam & heroicam virtutem; vt extimulentur poſteri ad glorioſam Auorum imitationem: alioquin exprobrat Lucanus in Panegyr. ad Piſonem.

——— Perit omnis in illo
Nobilitas, cuius laus eſt in origine ſola.
Felix qui tantis animum natalibus æquas;
Et partem tituli, non ſummam ponis in illis. C

Vetuſtas earumdem. Vetuſtas huiuſmodi Gentilitiarum teſſerarum, ſeu ſymbolorum ex heroicis temporibus peti debere, ſatis probabile. Habuerunt enim Aegyptij pro teſſera ternas Boas reptiles: Arcades Lunam: Argiui ſui nominis elementum primum A. Athenienſes Noctuam aut Bouem: Babylones Columbam, in quam crediderant defeciſſe Semiramidem Reginam: Chaldæi tria Vexilla: Græci duo Diademata: Hebræi T. litteram Salutis: Libyæ populi Lepores ternos: Macedones Clauam Alcidis inter duo Cornua.

Signa legionum. Cæteris autem prætermiſſis: circa ſigna Legionum, Manipulorum, Cohortiumque Romanarum, vt Ioſephus loquitur lib. 3. Belli Iudaic. capit. 5. *Aquila auium valentiſſima, victoriæque habens omen, erat vexillum Legionum & conflabatur ex auro, aut ex argento.* Inſiſtebat vero haſtæ in parte ima cuſpilatæ, vt poſſet in terram defici dum acies in loco ſtaret. Tacit. lib. 1 Ann. *Plurimus circa Aquilas labor, quæ neque figi limoſa humo, neque aduerſum ferri ingruentia tela poterant.*

Manipulorum. At Manipulorum ſigna quænam fuerint? deſcripſit Ouid. in Faſt. D

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

Et quamuis vile ac ruſticum militiæ vexillum. Ouid. tamen ibidem.

——— Sed erat reuerentia fræno,
Quantam non Aquilas cernis habere tuas.

Succeſſit tamen cultus maior, & manipulis detractis, fuerunt eorum loco perticis adfixæ manus cum corollis; non ſine alluſione aliqua ad Manipuli vocem: vti Iuſtus Lipſius interpretatur. de Milit. Roman. lib. 4. Dialog. 1.

Cohortium. Poſtquam deinde in militiam Romanorum ſunt adſcitæ cohortes: hæ pariter

riter

A riter cum proprijs vexillis ad prælia venerunt; hoc eſt cum Draconibus, vt teſtatur Vegetius lib.2. cap. 13.

Sed & Imperator ipſe peculiarem Draconem ſuum ex purpura extulit, qui color Imperij & Maieſtatis: cum Ammianus affirmet agnitum Iulianum Principem ex purpureo Draconis ſigno, ſummæ haſtæ longiori aptato. Cæterum Draconarii, & Aquiliferi vocabantur, qui ſigna Draconis, vel Aquilæ geſtabant. Plinius recenſet etiam inter hæc ſigna Lupam, quæ lactauit gemellos Vrbis conditores: Vultures, qui dederunt auſpicium Vrbi condendæ: Minotaurum, Equum, Aprum, &c. Quippe icones horum, ſicut & Aquilæ, adorabantur vti propria Legionum numina: hinc de Artabano Sueton. inquit: *Tranſgreſſus Euphratem, Aquilas & ſigna Romana, Cæſarumque imagines adorauit.* Qui vero hæc vexilla circumferebant, Imaginarij, ſeu Imaginiferi vocabantur. Sed exarabantur in vexillis quoque ipſa Imperatorum nomina aureis characteribus. Seneca in Thebaide.

——— Aurea clarum nota
B *Nomen ducum vexilla præſcriptum ferunt.*

Quin etiam ritus eligendi nouum Imperatorem videtur fuiſſe; vt nomen in vexillis præſcriberetur: vt de Veſpaſiano appellato ad Imperium, Sueton. inquit: *Aſſenſere cuncti, nomenque eius in vexillis omnibus ſine mora inſcripſerunt.*

Sed inter ſigna peditum iam relata, Auguſtus peculiariter pilam, ſeu ſphæram conſtituit, quæ vtique Orbem terrarum referret, notaretque ſubiectas Imperio Romano regiones. Equitatus ipſius vexilla fuerunt quadri & volitantes pannuli ex haſta ſuſpenſi: & hoc nummi ſuadent ac lapides antiqui. Lipſius de Milit. Rom. lib.4. Dialog.5. *Noſtra ætas retinet in equitum bandis, & ſi forma paululum diuerſa: propius accedunt templorum vexilla, quæ in luſtratione & proceſſibus circumferuntur.* Ab his vexillis (quæ Flammea dicebantur) equitatus alæ dictæ ſunt vexillationes. Vegetius: *Equitum alæ, quod protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur: quia velis, hoc eſt flam-*
C *mulis vtuntur.* Flammeum enim veteres appellarunt Velum crocei coloris, quo capita obtegebant nouæ ſponſæ; vt alias diximus.

Non diſſimiles à prædictis fuerunt teſſeræ, ſeu ſymbola, quæ vnius ſingillatim hominis, ſeu ſtirpis communes fuerunt: etenim Agamemnon caput Leonis velut iconem terroris habuit: Alcibiades Cupidinē, qui complectebatur fulmen: Alexander M. Victoriam ſedentem ac ſtabilem: Antiochus Leonem cum Caduceo: Archimedes cæleſtem Sphæram: Auguſtus Sphingem. Ita etiam Cadmi poſteritas Serpentem: Carthaginenſium Duces Piſcem, ac ſupernè Coronam: Cincinnati capillaturam: Indi Reges terna ænea cymbala: Scipionum Familia Roſam: Torquati Romæ torquem, &c. Vt ex varijs ſcriptoribus relatis per Petraſanctam de Teſſeris Gentilitijs cap.3.

Vvolfangius in Comment. Roman. Reipub. lib.9. cap.3. videtur comprobaſſe præfata his verbis: *Quemadmodum incitamenta virtutis Romanis in pace quædam domique fuerant: ita foris in bellis ſtimuli ad res præclare gerendas maiores erant. Dona ſcilicet militaria, prudenti ratione primum excogitata, & deinceps cum Imperio ita inaucta, vt quot quiſque ſtipendia feciſſet, quot coronas, & quales meruiſſet; quot armillas criſtaſque, quot torques, quales phaleras, haſtas puras, pila, baltheum; hæc omnia ſupra clypeum & galeam appoſita, in bellis geſtari ſolita, cum pacis munia iterum foueret, domum regreſſus optimus quiſque ſuſpenderet; eaque ornamentorum, ſiue inſignium loco, longa ſucceſſione ad poſteritatem tranſmitteret. Vt poſtquam inclinante Imperio, Marcomanni, Sueui, Boÿ, Franci, Gothi, Heruli Romanarum legionum reliquijs in limitibus Danubij & Rheni mixti acceſſerunt: quemadmodum linguam confuſam fecerunt; ita etiam populum perfecerint quemdam, qui Romanorum, Theutonumque ritus & mores coniunxerint: ex quibus non poſtremis Arma gentilitia*

 putan-

putandum eſt proceſſiſſe, atque inſignia vocantur. Quorum vſum quondam Romana in Republica non minus atque hodie extitiſſe, mihi monumentorum ſculpturæ veterum perſuaſerunt. Sic ipſe. A

Origo de teſſeris ſeu armis.

Quo vero ad originem de huiuſmodi Teſſeris, ſeu Armis gentilitijs: quamuis crediderint aliqui ea prouenisse ex veterum imaginibus: quæ olim ſolis conceſſæ nobilibus; ſeruabantur in atrijs, & armarijs, & concomitabantur funera. Plinius lib. 35. ibi: *Semperque aderat defuncto aliquo totus familiæ eius, qui vnquam fuerat Populus*. Erant autem Imagines illæ cereæ, ideoque ferri poterant in funeris pompa: vt Iuuenalis ſententia.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atria; Nobilitas ſola eſt, atque vnica virtus.

Communis tamen eſt eorum opinio; vt ex veſtium ornatu proceſſerit origo gentilitiarum teſſerarum. Et primo ex earumdem veſtium coloribus originem habuiſſe campum talium gentilitiarum teſſerarum, ſic nos deducemus.

Veterum veſtiũ color.

Romanos enim milites in aciem veniſſe cum paludamentis, aut rubris, aut albis, inquit Plutarchus: *Vix rubra ſagula conſpicati ſunt, quod regiæ partis omnes albis vterentur; agnouerunt ſtatim hoſtes eſſe*. Hirtius quoque de Scipione Africano inquit: *Cum ſagulo purpureo ante aduentum Regis vti ſolitus eſſet: dicitur Iuba cum eo egiſſe; non oportere illum eodem veſtitu vti atque ipſe vteretur: itaque factum eſt illico, vt Scipio ſe ad album veſtitum transferret*. Alioquin pro arbitratu, modo albati, & modo purpurati in bello erant; vt de Craſſo inquit Valerius M. lib. 1. cap. 6. *Ducturus erat à Carris aduerſus Parthos, & pullum traditum eſt paludamentum: cum in prælium exeuntibus album, & purpureum dari ſoleat*. Vt quoque Artaxerxis exercitus puniceis ſagulis, & Cyri minoris cum albis depugnarunt, vt Xenoph. refert in Pædag. quemadmodum & alios quoſque nationum exercitus non coloribus minus, quam armis pugnaſſe: Cyrus Maior, Cleomenes, & Ageſilaus punico panno militem ſuum ad prælia inornarunt; Boij, & Inſubres, & Antiochi milites vſi ſunt auratis ſagulis; purpuratis Perſæ, Afri, Numidæ, Meſſagetæ; Galli eiſdem, aut virgatis, aut ſcutulatis; diſcoloribus Samnites; Aethiopes aut lintea, aut alba veſte amiciebantur, aut corpora inficiebant dimidia minio dimidia gypſo: Britanni glaſto, pullo Thraces, & Arij Germaniæ Populi; ſicut etiam in Barſtetania, ait Strabo maiorem partem ſagis illitis colore nigro vſos eſſe: vt etiam latè refert Petraſancta de Teſſeris Gentilitijs c. 8. B C

A quibus traditi colores militibus?

Conſtat autem eas veſtes concolores militibus vel à Duce ipſo, vel a Republica dari conſueuiſſe: atque eo ſpectat lex C. Cracchi, de qua Plutarchus in Craccho, de Veſtibus ære publico diſtribuendis cuique militum, abſque ſtipendij eius damno vel diminutione. Ita priſci Germani dicuntur pro clypeis geſtaſſe fucatas colore tabulas, eaſque ornaſſe lectiſſimis coloribus: quandoquidẽ circa veſtes ſummo erant neglectui: nempe vt loquitur C. Tacit. de Morib. German. *Nudi, aut ſagulis leues, & ſine vlla cultus iactatione: vtpotè quibus tegmen erat ſagum fibula, vel ſi hæc deeſſet, ſpina conſertum*.

Dum Chriſtianorum ſacris expeditionibus ſigna ſocialia fuerunt, Cruces coloratæ habuerunt initium. Suſcepto enim bello contra Saladinum ex Clementis Papæ Tertij adhortatione, ad diſcrimen militum ſuorum, Rex Galliarum Cruces rubeas; albas Rex Britanniæ; praſinas Flandriæ comes aſſumpſerunt: habentque tot alij Equeſtris militiæ ordines nobiliſſimi hodieque proprij ſchematis Cruces, quæ ſunt in prælijs iam loco veſtium concolorum. D

Cæteri quotquot militiæ ſeſe deuouerunt, geſtant in baltheis ſaltem, & cingulis, teſſeras Principum, aut Ducum ſub quibus merent: quippe baltheo, aut cingulo vtuntur cyaneo Auſtriaci, Bauarique; albo Galli, albo & cyaneo Britanni; puniceo Belgæ (fuit namque Burgundiæ domus hic color) Batavi fuluo, aut ſubruſo.

Verum

A Verum vt propius ad Gentilitias teſſeras, ſeu ad familiarum armas accedamus: vt eas ex veſtibus potiſſimum acceptas fuiſſe cognoſcamus. Philoſtratus in vita Apollon. ait: Herculem in clypeo habuiſſe duo hæc lumina, ſeu pigmenta: nempe aureum atque purpureum: hæc enim probabile manaſſe à ſchemate indumenti eius partim aurei ob fului Leonis pellem, qua tegebatur; partim purpurei; ſiquidem fuerat ille Purpuræ inuentor. Niciæ ſcutum etiam auro fulgebat purpura, ex Plutarcho in Nicia, & veſtes illius ex vtroque colore contextas fortè fuiſſe conijcio.

Alexandrum Seuerum Imp. vt refert Frontinus, albo & croceo panno amiciri in principatu conſueuiſſe: vt polliceretur Populis Imperij ſe beneficum inſtar Solis & Lunæ: vnde milites Prætoriani, & Legionarij ad prælia exeuntes iuſſu illius ex ſuomet amictu, transferebant ad ſcuta colores illos, quo ita omnes ad argumentum Principis armarentur. Perinde alij Duces, ac nobiles viri, ſe, & ſuos aſſeclas eduxerunt cum clypeis fucatis colore veſtium ſuarum.

B Inſignia primum ex veſtibus fuiſſe ſuadent multa. Iulius Cæſar, vt ipſe de ſe ait lib.7. de Bello Gallic. ſuum aduentum in prælio ex colore veſtium cognitum. Alexander Magnus, refert Plutarch. in vita, conſpicuus fiebat in prælijs ex regio habitu. Lucullus, ex eodem Plutarcho, pugnauit ex amictu purpureo, & thorace ſquameo.

Cum itaque conſtet viros Principes veſtibus vſos eſſe, colorum ſchemate proprio exornatis: potuerunt ij, quando prodire in aciem cataphracti ſolebant, inficere clypeos eius colore panni, quo in ornatu domeſtico amiciebantur, vt nobiles hoc pacto eſſent; hoc eſt, vt à ſuis agnoſcerentur: quod denotaſſe videntur Lyrani verba in cap.2. lib. Numer. ibi: *Signa propria ſunt in veſtibus, & ſcutis, quibus bellatores mutuo ſe cognoſcunt, & ſuos ab aduerſarijs diſtinguunt.*

Itaque peculiares parmulæ teſſerariæ coloris, vel metalli lumine totidem ab vnius panni, vniuſue ſchematis indumento prodierunt. Bicolores autem C peti potuerunt ex panno veſtium bicolori, præſertim eæ quæ ſunt dimidiæ vnius, & dimidiæ alterius luminis. Quadripartitas parmulas gentilitias dederunt pariter veſtes quadrifariam pictæ: & harum ſpecimen ſæpe in tabulis veterum ſeu Vrbium, ſeu templorum. Virgatæ parmulæ, & lemniſcis, aut rectis, aut trāſuerſis, aut obliquis exaratæ; ex veſtibus, aut virgatis, aut ſegmentatis, aut nexilibus Syntheſibus fuerunt acceptæ. Scutulatæ item parmulæ gentilitiæ; hoc eſt teſſellis, aut quadris, aut acutis; item oblongis laterculis; obortæ fuerunt ex veſtibus ſcutulatis, & coloratis teſſerulis. Quarum veſtigium ſuadebit in veſtibus priſcus virgarum, aut ſcutularum vſus. Has certè ſcutularias vittas auide amplexi ſunt obliquas, aut tranſuerſas Guelphi; Gibellini autem erectas; ſicuti narrant etiam ſcriptores colorem album à Gibellinis; à Guelphis nigrum & colores medios ſtetiſſe.

Hactenus propoſuiſſe ſufficiat aream teſſeræ gentilitiæ, quam Fœciales campum appellant. Vt autem modo de Icone referamus, quæ areæ adpingitur, aliquando coloribus, ſeu metallis figuratur; & familias diſtinguit. Præ- *De iconis origine in teſſeris*
D mittere circa eius originem adhuc habemus: mos fuiſſe Heroum, pellibus terribilium ferarum, Herculis exemplo, conueſtiri; eaque ſpecie hoſtem in prælijs terrere. Homerus in Iliade de Agamemnone.

Humeros circumiecit pelle inde Leonis
Ardentis magni crurum tenus.

2. Aeneid. de Euandro.

Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens.

11. Aeneid. de Camilla.

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ:
Tigridis exuuiæ per dorſum à vertice pendent.

Et 1. Aeneid. A

Succinctam pharetra & maculoſæ tegmine lyncis.

C. Tacitus ait Germanicum contectum humeros ferina pelle adijſſe caſtrorum vias. Imo eruditè Lipſius de Militia Rom. deprehendit in Traiani columna ſigniferos omnes cum eo habitu ſpectari: hoc eſt cum Leonis pelle, quæ caput, armos, & dorſum tegat, Quinimo Deos, Deaſque huiuſmodi belluarum formas affectaſſe: ſic Saturnus nunc erat Draconis facie, nunc rictu Leonis, aliquando dentibus Apri, vel auis criſta; ita etiam de Ioue & alijs: ſed omiſſis fabulis, Chriſtum Imperatorem æternum appellamus Leonem de Tribu Iuda ex illius fortitudine, ſi non ex pelle Leonis: vt etiam in ſacris Hiſtorijs vnum inſtar Leonis, alterum inſtar Bouis, tertium inſtar Aquilæ figuramus.

Quod in rem noſtram facit; ſeu propter luxum; vel quia non ſatis munimenti erat in pellibus aduerſus telorum impreſſiones violentas: cum ferro tegere corpora oporteret; deinceps in clypeis, galeis, & ſagulis geſtari cœptæ ſunt icones ferarum: indè ex veſtiaria ſupellectile fortiſſimorum Ducum ac militum data eſt origo teſſeris etiam figuratis, vt internoſci poſſet vnuſquiſque militum ſaltem ex clypeis, eorumue ſignis. Vegetius lib.2. cap.18. inquit: *Ne milites in tumultu prælij à ſuis contubernalibus aberrarent, diuerſis coloribus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant, ſicuti etiam moris eſt fieri.* Vt qui fortes eſſent, ignauique Ducibus proprijs conſpicui redderentur; vt inquit Polybius de Galeis: *Adornantur & ſimplici tegmine capitis; atque eſt, cum lupinam, aut tale aliquid imponunt, tutelæ ſimul & ſigni cauſa: vt Ductoribus, cum ſtrenuè, aut aliter pugnauerint, poſſint innoteſcere.* B

Hinc crebra apud ſcriptores mentio militarium ſignorum, quæ cuſtodiebantur accuratè inquit Pauſanias lib.5. *In Agamemnonis clypeo terror expreſſus eſt cum Leonis capite, & cum epigraphe.* Athenæus lib.12. cap.16. dedit Alcibiadi Fulmen excuſſum è nubibus. Ex Seruio 8. Aeneid. Græci milites in eo bello decennali communiter Neptunum, Troiani Mineruam geſtarunt. Plinius lib.35. cap.5. inquit: *Pœni ex auro factitauere & clypeos, & imagines, ſecumque in caſtris tulere.* Anchoram in ſcuto cuiuſdam expictam ait Herodot. lib.9. *Quoniam nunquam quieſcens ſemper rotabatur.* Claudian. de Bello Getico inquit: C

Dictaque ab Auguſto Legio; nomenque probantes
Inuicti, clypeoque animoſi teſte Leones.

Et ad rem noſtram Lipſius in Annal. ad milit. lib.3. Dialog.2. inquit: *Græci, Romani, Barbari varias formas, aut colores ſcutis addere, ſiue ad inſigne, vt cognoſcibiles eſſent ſiue ad decorem: vetus ritus, & quem Heroicis quoque temporibus video obtinuiſſe.* Et infra: *Ab illis peculiaribus nata inſignia, & argumenta hæc familiarum, quæ in vſu eſſe dicam an abuſu? ignauiſſimi vſurpant; & quos meliore iure increpes, quam ſuum illum Africanus Scipio, qui cum ornatum ſcutum (* verba Frontini *) elegantius cuiuſdam vidiſſet, dixit non ſe mirari; quod tanta cura ornaſſet; in quo plus præſidij quam in gladio haberet.*

Quinimo ex his figuris non inſignia modo, ſed inſuper militum, & Ducum cognomenta nata eſſe. Videntur autem in hoc themate præludere voluiſſe Oracula ipſa: nam Lyſander non ſatis monitus per Oraculi ambages, vt Draconem vitaret, à milite occiſus eſt, qui geſtabat in clypeo iconem Draconis. D

Adraſtus quoque iuſſus ab Oraculo filias nuptui dare, alteram Apro, alteram Leoni; deſponſauit eas Polynici & Thydeo; nam ille cum ſpolio Apri, & hic cum ſpolio Leonis præliabatur.

Ex quibus nobis demonſtratur, dari hæc omnia ſigna, aut pleraque, vt præmia ſint rei benè geſtæ domi, foriſque; ſed poſtea euaſerunt ſigna Generis atque ad poſteros tranſcribi cœperunt, ſeu in veſtibus domi exprimi;

aut

A aut in ſagis, galeis, loricis, clypeis, vexillis, phaleriſque ſi ad bellum irent:
cum oportuerit hæc eſſe diſtincta vt omnis tolleretur confuſio, poſſentque
ſingulæ turmæ à longè proprium ſignum agnoſcere & ſequi.

Inde refert Vuillalpandus de prima Viſione Ezechielis tom. 1. part. 2. ſect. *Signa parentum apud Hebræos.*
2. ſingulos Hebræorum Principes geſtaſſe parẽtum ſymbola in vexillis, quod
conſtat ex cap. 2. Numer. ibi: *Singuli per turmas, ſigna, atque vexilla, &*
domos cognationum ſuarum. Quaſi dicat, ſinguli Principes diſcretas à cæte-
ris ducant acies atque propria erigant vexilla, in vexilliſque inſignia portent,
quibus à reliquis diſtinguantur. Ea autem ſunt trophæa gentilitia, videlicet fa-
miliarum ſuarum ſtemmata: vt etiam legitur in pſalm. 73. *Poſuerunt ſigna ſua*
ſigna; ideſt arma, ſtemmata pro trophæis victoriæ in ſummo templi. Et vo-
luit idem Vuillalpandus, vt faciebus quatuor animalium referrentur inſignia
vexillorum quatuor Archiducum Caſtrorum Iſrael in totidem Caſtrorum
cohortibus ſupra tentoria Principum erecta. Ad Orientem ſiquidem ſupra
papilionem Naaſon collucebat vexillum viridis coloris, in quo depictus
B erat Leo hieroglyphicũ parentis Iudæ: ad Meridiem ſupra tentorium Eliſam
eminebat vexillum rubrum, ſymbolum viſebatur Humanum caput, quod Ru-
ben eiuſdem Pater eſſet primogenitus & familiæ caput: ad Occidentem ſu-
pra tentorium Eliſama ſplendeſcebat vexillum aureum, in quo viſebatur ca-
put Vituli, cui comparatus eſt Auus eius Ioſeph, Deut. 33. *Primogeniti Tauri*
pulchritudo eius. Ad Aquilonem fluctuabat ſupra tentorium Achiezer filij
Dan variegatum ſignum ex albo & rubro colore; huius ſtemma fuit Aquila
ſerpentibus inimica, quoniam Auus parentem contulerat colubro: *Fiat Dan*
coluber in via, ceraſtes in via. Cuius loco Aquilam poſuit ſerpentum exitium.
Hæc de ſignis eorumque ſymbolis tradiderunt Hebræi. Colligitur idem ex
pſalm. 67. ibi: *Deus cum egredereris in conſpectu Populi tui, cum pertranſires in*
deſerto, terra mota eſt: etenim Cæli diſtillauerunt à facie Dei Sinai, à facie Dei
Iſrael: pluuiam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuæ: animalia tua habi-
tabunt in ea. Hoc eſt mirabilia in deſerto Populo tuo feciſti; quia animalia
C tua habitabant; nimirum quia inter cæteras figura Hominis, Leonis, Vituli,
& Aquilæ in quatuor exercitus tui cornibus collucebat.

Præterea ſigna ſacra & hieroglyphica Aegyptio more inſculpta erant in
ſingulis lapillis Bullæ Pontificiæ, non autem litteræ exaratæ: vt ex lib. Sa-
pientiæ cap. 18. ibi: *In veſte enim poderis, quam habebat, totus erat orbis ter-*
rarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta.
Nempe notis, ſignis, hieroglyphiciſque ſculptis repræſentata, quæ repræ-
ſentabant duodecim filios Iſrael: vnde probatur ſimilia ſigna depicta geſtaſ-
ſe Principes Hebræorum in vexillis ſuarum acierum. Vt ex Vuillalpando
vbi ſupra.

Vt quam breuiſſimè modo contraham, quæ ſuperſunt, ne prolixior ſim *Obſeruata in armis gẽtilitijs.*
in noſtro themate. Notatu dignum eſt primo: inter cæteras fœcialium leges:
ſi in ſcuti gentilitij area color ſit, & in eius adpicta icone ſit metallum: teſſe-
ra creditur plus & antiquitatis & nobilitatis præſeferre; quam ſi metallum
in area fulſerit, exceperitque illuſas colore icones: vt ex Philiberto Campa-
D nile: quoniam priſcus mos fuit ſerico velo intexere aurum; nam veſtes omni-
no aureas frequentiore vſu induxerunt Barbari.

Secundo: in ijs honorarijs teſſeris humanæ formæ rarò ſpectantur: quo-
niam raræ in Heroum & Nobilium trabeis, & ſagis eæ pingebantur.

Tertio: vt plurimum Gentilitiorum ſcutorũ icones non inſiſtunt humi, ſed
perſtant libratæ mole ſua: quoniam ex panno deſumi ſolent, in quo plures
acu pictæ ſpectantur abſque tumulo, & baſi, nec re vlla ſuſtentantur.

Quarto: color Violaceus eſt rarus admodum in hiſce ſcutis ſymbolicis:
quia ille diſtinxit olim Cleri veſtes, templiſq; & aris, non caſtris meruit; atq;
ideo in veſtibus, vel in clypeis honorarijs nõ ſunt illorũ qui caſtra ſequebãtur.

Quinto:

Quinto: Cruces militarium ordinum in area ſcuti apponuntur coloratæ: A
quoniam ex panno olim iſtæ fuerunt: & hodie etiam ex panno fiunt.

Sexto: figuræ ferarum atque auium complures, ac formæ rerum variæ, quæ in his familiarum teſſeris imbuuntur colore non ſuo frequentiſſime; nec aliam ob cauſam: niſi quia ſolent ad argumentum Principis colorari, ac veluti expingi ex eorum indumentis.

Septimo: veſtes etiam eorum, qui armigeri, aut fœciales ſunt Regum aut Ducum maximorum; ſunt ſchemate ſimili, ac regia eorum teſſera: tanta videtur eſſe rei vtriuſque propinquitas & veluti cognatio.

Denique de metallis, coloribus, & luminibus aptis huiuſmodi teſſeris, ſeu armis familiarum vide Petraſancta de Teſſeris Gentilitijs cap. 15. & ſeqq. & cap. 81. cum ſeqq. Hoc ſolum addam in apparatu rei teſſerariæ aurum & argentum in vſu eſſe præcipuè; vt ex Tertull. *Quoniam aurum & argentum principes materiæ ſunt cultus ſecularis.* Seu quoniam de ornatu veſtium dum agitur; in iſtis locum non habent æs, chalybs, ferrum, ſed duo illa pretioſa metalla dumtaxat ad ſui contextum admittunt. B

Conſideratio. De Armis, ſeu teſſeris gentilitijs in diſquirenda maiorum ſerie, ſatis iam diximus. At vero in hoc argumento ſi quis ſcrutatus curioſius omnia fuerit; ſiquidem ſi ad primam gentilitiam originem prouocemus, à Deo cuncti ſumus; ſi ad primum hominem, à ligonibus, aratro, & colo ſumus. Deinde ex ſplendidis, ſordidiſque alterna ferè ſerie profluximus, hinc Plato: *Neminem Regum non aliquando è ſeruis; ſeruorum neminem non aliquando è Regibus prognatum, aſſerere.* Omnia nimirum longa ætatum varietas miſcuit, & in omnem partem fortuna verſatur; vt ex Seneca: *Si ad vetera reuocas, nemo non inde eſt, ante quod nihil.* Et ſanè in nimiam maiorum ſeriem diſquirendam

Vera nobilitas. dum nimis intendimus, facile aliquem in cruce, vel ſecuri reperiemus. Quid namque refert quibus maioribus progenitus quis ſit; ſi aut virtutibus illorum deſtituatur, aut dedecora fortibus factis luſtrauerit? Nonne omnes naſcimur pares, & pares morimur? licet dum viuimus impares dignitatibus, & C opibus ſimus; poſt mortem etiam præmijs & pœnis impares. In nobis electio eſt honoribus & diuitijs; aut virtute vincamus: priora in fatuum & improbum cadunt, virtus in prudentem & probum; cum & ſceleratiſſimos quoſq; fortuna felices reddat; & perrara virtutis & opum ſocietas ſit, vt perrara eruditionis & diuitiarum: pariter rara Nobilitati ſociatio eſt cum virtute; dum ita dona diſpertiat natura, vt nobilitatem vni, virtutem & eruditionem alteri largiatur; & ſupra humanam felicitatem ſit vtraque beari. Vana ſane eſt nobilitas à Parentibus factis & virtute claris; quoniam illorum hæc fuerunt, non noſtra; neque virtutem cum ſemine parentes transfundunt. Senec. *Nemo in gloriam noſtram vixit; neque quod ante nos fuit, noſtrum eſt.* A virtute igitur propria, non ab aliena vera nobilitas pendet; perinde ac fortis & doctus à proprio robore & eruditione; nec ab alienis opibus diues; nec ſplendidus ab aliena menſa, ſeu veſtibus nuncupatur. Bene D. Chryſoſt. monet: *Melius eſt, vt in te glorientur parentes, quam vt tu in parentibus glorieris.* Et in eandem ſententiam Tullius: *Satius eſt me meis rebus geſtis florere, quam* D *maiorum opinione niti; & ita viuere, vt & ego ſim poſteris meis nobilitatis initium & virtutis exemplum.* Hinc illa fortis & vera exprobratio. *Maiores ſuos extollunt, & fortia facta memorando clariores ſe putant; quod contra eſt: nam quanto vita illorum præclarior, tanto horum ſocordia flagitioſior* Vtinam omnes cum Magno Mario ſentirent: *Nobilitatem peperiſſe, quam acceptam corrupiſſe.* Vtinam delectus detur ab ouibus & funda, nullis maiorum imaginibus cum Dauide in Regnum vocari, & victorem omnium in circuitu gẽtium ſtatui; quam poſt tot longa ſerie Reges, cum Manaſſe ab Aſſyrijs vinctum catenis & compedibus duci; aut cum Ioachas vinctum in Aegyptum à

Pha-

A Pharaone Nechao mitti; aut cum Ioachim & Sedecia captiuum effoſſis oculis in Babylonem à Nabucdonoſore trahi. Vt autem à cuiuſque virtute ſit vera nobilitas: Patritius Socrates non fuit, marmorario genitus; Cleanthes rigando hortulo locauit manum; Platonem non accepit nobilem Philoſophia, ſed fecit; Euripidis & Demoſthenis parentes ipſa illorum ætas ignorauit; incunabula Tulli Hoſtilij agreſte tugurium accepit; Tarquinium Priſcum Mercator genuit; Seruius Tullius è ſeruo Imperium tenuit, protulitque in Imperio conditionis ſuæ nomen; ex taberna macellaria ad Conſulatum Varro conſcendit; Porcius Cato, ignobile Tuſculi nomen, nobiliſſimum Romæ dedit. Quod ſi reliquos Imperatores, Reges, Principes ad initia ſua duxerimus, quanti erubeſcent? Si ad originem vocet Deus omnes, quam multi magnis matribus nati, ignorarent patrem? Verum ne aliquos offendam, contineo manum, & receptui cano.

Sed eſto, vt quis ſibi nobilitatem ſuadeat, & ſe tanquam Hercule aut Agamemnone genitum? Caueat is tamen, ne indignum ſe maioribus præ-
B beat, nec imitetur Africani filium; vt inde audiat: *Quantas tenebras, à quo fulmine naſci, paſſi eſtis Dij immortales*. Sed addat iſte nobilitati nobilitatem nouam, maiorum nimirum virtutibus virtutes nouas, vt non tam ſe ab illis lumen accepiſſe, quam illos à ſe lucem mutuatos conſtet. A robore vnicuique ſuo, virtute ſua, factis nobilibus, non ab alienis vera laus venit; vt merito maiorum virtutibus inſoleſcentem rideat Satyricus.

—— Quis enim generoſum dixerit hunc, qui
Indignus genere, & præclaro nomine tantum
Inſignis? miſerum eſt aliorum incumbere famæ.
Ne collapſa ruant ſubductis tecta columnis.
Malo Pater tibi ſit Therſites, dummodo tu ſis
Aeacidæ ſimilis, Vulcaniaque arma capeſſas;
Quam te Therſitæ ſimilem producat Achilles:
Et tamen vt longe repetas, longeque reuoluas
C *Nomen, ab infami gentem deducis aſylo.*
Maiorum primus; quiſquis fuit ille tuorum,
Aue Paſtor fuit, aut illud, quod dicere nolo.

Vacuus equidem rebus ille eſt, cui tota gloria, laus tota ab alio eſt: vt vacuum eruditione, cuius omnis doctrina in alieno calamo ſudat: & merito quis rideat illum, qui alienis fortibus dictis, factiſque vt à ſe natis glorietur; nempe qui Benedicti continentia, Auguſtini doctrina, Ambroſij eloquentia, Laurentij robore, Stylitæ ieiunio, Franciſci paupertate, Antonij vigilijs, Pauli raptibus, Salomonis prudentia, Moyſis mititate ſeſe efferat. Neque enim maiorum virtutes magis in nos cum ſemine & lacte tranſeunt; quam peregrinæ, quas retuli, magnorum virtutes.

Vt igitur propoſitum thema claudamus: nil confert ſi quis nobilis ſit in carne, niſi nobilior probetur in mente. A ſæculi honoribus animum auertet, qui ex innocentiæ ſuggeſtu illos deijciet; vt non mirum ſanctus Hilarius Can. 3. in Matth. *Meminiſſemus, quia omnis ſæculi honor Diaboli eſt ne-*
D *gotium*. In quo ita ſe exercet, vt animas ambientium lucretur. Caueant autem qui ad honores ſunt euecti, ne iure illis occinatur, quod habet S. Bernardus præſertim ad Paſtores: *Et vos confuſi eſtis in actibus veſtris, non honorati, ſed onerati dignitatibus veſtris, quoniam Deus ſpreuit vos*. Parum tuta culmina eſſe, & illis timendum, valide probant, quæ narrat Corn. in cap. 11. Numer. ibi: *Adrianus II. Papa, teſte Petrarcha, nullum ſupplicium maius de hoſte poſcebat, quam vt Papa fieret. Pius V. Pontif. ſanctus dicere ſolebat: cum eſſem Religioſus ſperabam bene de ſalute animæ meæ; Card. factus extimui; nūc Pontif. creatus, pene deſpero.* Contra honores ſe munit, qui de honoribus ita ſentit, & culminibus incipit eſſe maior, qui infra culmina ſe vere humilitatis ſenſu locat.

De

De Anulis. Cap. X. A

DIctum eſt ſupra de Veſtimentis: modo de aliquibus ad vſum, & ornatum corporis ſubiungemus: & primo de Anulis.

Antiquitas. Anulorum vſum antiquiſſimum eſſe vel ex ipſa hiſtoria Moyſis Geneſ. cap. 18. verſ. 18. apud quem Iudas Thamari anulum pignoris loco dediſſe ſcribitur, fideique ſeruandæ pignus. Tradit quoque idem Moyſes Gen. c. 41 verſ. 42. Pharaonem Aegypti Regem poſt ſomnij Regij interpretationem à Ioſepho factam, anulum digito ſuo detractum, eiuſdem Ioſephi manui inſeruiſſe: non eum qui ſolius ornatus cauſa gerebatur, ſiue qui fuerit honorarius, ſed qui fuerit ſignatorius, datus illi tanquam Cancellario, ac intimo Conſiliario, & Proregi admandata, & reſponſa Regis obſignanda, & confirmanda. Hoppingius de Iure ſigillorum c. 2. n. 3. Fit etiam horum Anulorum mentio Exod. c. 35. verſ. 22. Eſther cap. 3. verſ. 10. & ſeqq. & cap. 8. verſ. 2. Daniel. c. 6. verſ. 17. 1. Machabæor. cap. 6. verſ. 14. B

Anilis ſecundum Plinium lib. 37. Polyd. Virg. de Inuent. Rerum lib. 2. c. 21 fabula eſt, quando Anulorum primordia à Prometheo cœpiſſe ferunt. Et quamuis à Troianis, & à Lacedæmonijs alij anulorum geſtationem deriuent: certò conſtat antè ea tempora ex ſacra Hiſtoria, quæ omnes aliarum gentium annales antiquitate, & fidei certitudine excedit; merito eius relationi acquieſcere conuenit.

Etymon. Prima Anulorum Etymon eſt illa ab *An* particula ſumpta, quia veteribus *Circum* ſignificat, atque ideo Vinculum, atque compedum, manicarumque oppreſſionem. Vnde Pythagoræ ſymbolum, arctum anulum nos geſtare vetat, quod ex D. Hieronymi interpretatione, non eſſe anxiè viuendum admonet, cauendumque, ne nos in eam ſeruitutem conijciamus, quæ dura ſit, & incommoda. Pier. lib. 36. hieroglyph. Ab hac circulari figura ſumptum Anuli nomen; eadem de cauſa & podici datum, Anum quaſi anulum vocamus; Becman de Orig. ling. Lat. in verbo Anus, Sic Annus à circuitu temporis nominatus, quoniam veteres *An* pro circuitu poſuerunt: vel ab Anulo, vt Varronis eſt ſententia. C

Materies. Materies Anulorum fuit aurum, argentum, æs, ferrum cum gemmis incluſis: contra vero multi nullas admittunt gemmas, auroque ipſo ſignant. Gemmas vitreas in vulgi anulis notauit Plinius lib. 33. cap. 6. quarum etiam ego plurimas ſeruo.

Pythagora præceptum. Inter Pythagoræ præcepta quæ ſymbola appellãtur, memoriæ proditum eſt, nequis anulũ Dei imagine inſignitum geſtaret, quod Pythagoræ effatum à Clemente Alexandrino lib. 5. Stromat. quaſi præceptum, aut conſilium fuiſſe expoſitum, quod à Moyſe iuſſum fuerat; ne qua ſcilicet imago adoranda effingeretur: quoniam Dei maieſtas, quæ intelligentia tantum percipitur, vilipendi cenſetur, cum in materia colitur, eaque magis, quæ in anulo geſtatur; ſiquidem conteptum parit, quæ in prõptu eſt videndi conſuetudo. Nec multum Iamblichus diſcrepat, vbi ſingillatim ſymbola exponit lib. 2. ad Symbol. 24. At vero lib. 1. de Vita Pythagoræ ait, vetitum huiuſmodi geſtamen, ne cui fortè in locum immundum ſacram imaginem deferre contigeret. Quod didiciſſe Iamblichus ex quodam more temporibus Tiberij Cæſaris, vt refert Suetonius in eius vita cap. 58. Cum reus maieſtatis poſtularetur quicunque effigiem Imperatoris anulo impreſſam latrinæ, aut lupanari intuliſſet. D

Imagines in Anulis. Illud certè Pythagoræ documentum neque Græcis probatum fuit, neque Romanis: innumeras enim anulorum veteres gemmas hodie videre eſt, in quibus Deorum imagines aliaue ethnicæ ſuperſtitionis ſymbola veteres exculpſerunt.

Fre-

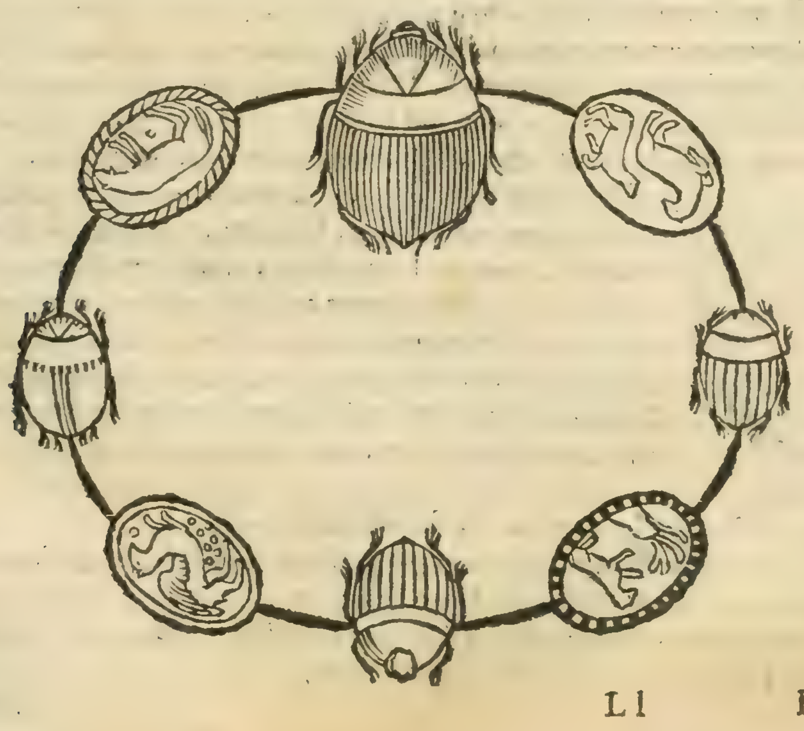
A Frequenter etiam anuli proferunt vultus Principum. Plinius Iunior l.10. epiſt. 16. Gemmam commemorat habentem imaginem Pacori Regis, & Sueton. in Tiberio cap. 58. Sapientiæ quoque ſectatores hæreſum ſuarum Magiſtros in anulis palam habebant. Cicero lib. 5. de Finibus in princ. ait: *Nec tamen Epicuri licet obliuiſci, cuius imaginem non modo in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis, & in anulis habent.* Geſtabant quoque in anulis imagines amicorum, Ouid. eleg. 6. lib. 1. triſtium. & ego ſane domi ſeruo gemmis inciſos Socratem, Platonem, & ſimiles Philoſophos; ſicut etiam Magnum Alexandrum, & alios Reges.

Sane Idolorum facies in his frequẽtiſſimæ ſunt; item per Zodiacum decurrentia ſigna, ſicuti catamitos, & meretriculas ſub argumento Venerũ, & Cupidinũ cælatos arbitror; vt etiam penes me imagines Iouis, Martis, Mercurij, Solis, Fortunæ, Serapidis, Cereris, Romæ ſchemate Militari gemellorum altricis, & alia multa Aegyptiorũ deliria. Sicuti & inter meos veteres anulos ex ferro, ære, argento adiectis gemmis diuerſimode ſignatos; quidam reperitur ex auro puriſſimo cum imagine virilis membri contra faſcinos, vt voluit Varro lib. 6. de LL. ſeu ad procreandam ſobolem, vt Ethnici credidere. B

Amicorum facies formabant, vt ipſos quaſi in oculis ſemper haberent; vti de Epicuro Cicero lib. de Finibus. Cornelius à Lapide in Ieremiam cap. 22. verſ. 24. Alij etiam proprios vultus & effigies adijciebant in anulis. Coraſ. ad l. 2. §. Sed vt obiter num. 4. de Orig. Iur. Theodor. Hopping. de Iure Sigillorum cap. 2. num. 94.

Militum in Anulis Scarabæus pictus fuit. Lege enim Aegyptiorum conſtitutum erat, vt fortiſſimus quiſque Cantharon, ideſt Scarabæum in anulo ſculptum gereret; quoniam ſine fœminis eſt illud animal: ita Legum latore innuẽte, mares minime effœminatos eſſe oportere, qui ſtrenuè pro patria eſſent dimicaturi. Aldrou. lib. 4. de Inſect. capit. 3. Bellatorum enim animi ea maxime ratione commendantur, ſi viriles fuerint, virorumque ſit bella gerere, maſculamque virtutem & ferociam in Scarabæo expreſſam habere, poſt Aelianum & Plutarch. lib. de Iſide & Oſiride, Pierius lib. 8. hieroglyph. Aldrouand. dicto loco, Hopping. dicto cap. 2. num. 95. Reperiuntur quoque plurimæ veteres, & diuerſimodæ gemmæ effigie Scarabæorum, ac varijs hieroglyphicis elaboratæ quas Duces ſtrenuis bellatoribus tradebant, vt filo traiecto ab iſtis ad brachia, ſeu ad collum geſtarentur: tradit Pign. ſuper tabula Iſiaca p. 22. vt eſt videre ex meo Muſæo: etiam hic delineatas, & apud alios. C

D

Hiſtoriæ, res geſtæ & ſimilia in anulis: Seleuci anchora ad hoc adducitur. A
Appian. de Bellis Syriac. Hopping. dicto cap. 2. num. 98 Syllæ anulus poſt deuictum Iugurtham, Iugurthæ imaginem inſculptam habebat. Plutarch. in vita Syllæ & Marij. Valer. Max. lib. 8. cap. 15.

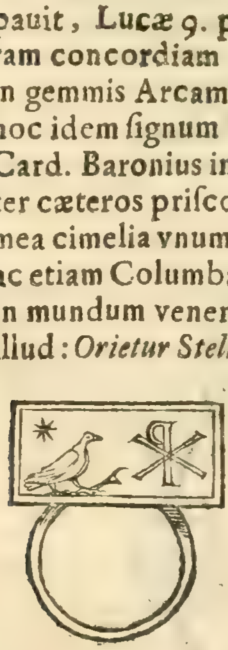
Inter omnes anuli ſignificatus, & hieroglyphica præcipuũ erat hominis ingenui *Silentium*; inde Harpocratis (cuius effigies preſſo obſignatoque ore ſilentij ſignum habet) ſigillum in anulis geſtari ſolitum à veteribus, tradit Plinius. Vt quoque in Anulo Fidei ſignum agnoſcebant; vt in ſacro Textu: *Date anulum in manu eius*. Pierius, Valer. lib. 36. & lib. 41. Rub. de Anulo. *Neceſſitatis* Anulus apud Aegyptios habebat teſſeram: apud illos enim neceſſitas ſub ſpecie Anuli figurabatur, nodi ſcilicet vel circuli, quem duo ſerpentes in caduceo formabant, poſt Macrob. lib. 1. Saturn. Pacian. lib. 2. de probat. cap. 42. num. 22. ac etiam *Nobilitatis & bellicæ virtutis* continet myſterium idem anulus; ſicuti etiam ſunt haſtæ, vexilla, phaleræ, coronæ ciuicæ. Pierius lib. 41. hieroglyph. Rub. Nobilitas. Et apud Romanos erat anulus aureus peculiare ornamentum Equeſtris ordinis à plebe diſtinguens. B
Hopping. de Iure ſigillorum dicto cap. num. 146. & ſeq. Vt alia innumera in his hieroglyphica omittam.

Chriſtiani etiã effigiabant anulos.

Neque vero vſum Anulorum repudiarunt Chriſtiani; ſiue quia hortatus nos eſt Apoſtolus Coloſſ. 3. *Vt quicquid agimus, in nomine Dei agamus*. Ac propterea ſacris Symbolis manus ſuas operum effectrices exornatas geſtabant; ſiue, vt per illas, quas geſtamus gemmas in digitis, excitetur memoria ad rerum Diuinarum meditationem: adeo vt ex ijs operæ pretium arbitratus ſit Clemens Alexand. Pædag lib. 3. cap. 11. præſcribere aliquem terminum, intra quem contineretur hæc licentia, promiſcua quidlibet in anulis inſculpendi: cenſet enim à noſtris recte geri, non quidem Idolorum facies, vel enſem, vel arcum, vel pocula; multo minus amaſios, & amicas inueſtes; ſed Columbam, Piſcem, Nauim, vel Lyram, vel Anchoram, vel Piſcantes. Per Columbam intellexit Spiritum ſanctum: per Piſcem prandium, cum apparuit Chriſtus diſcipulis, Io. 21. vel Conuiuium, quo quinque millia virorum C
pauit, Lucæ 9. per Nauim, vel Eccleſiam, vel vitam humanam: per Lyram concordiam: per Piſcantes Apoſtolos, vel Baptiſma; videmus etiam in gemmis Arcam Noëticam, Symbola nominis Chriſti, & Crucis: & quod hoc idem ſignum Chriſti ſolitum fuiſſet apponi in anulis Sponſalibus tradit

Card. Baronius in annum 57. & ibidem Spondanus in Epitom. num. 17. & inter cæteros priſcorum Chriſtianorum ſignatorios anulos, lubens ego inter mea cimelia vnum ex ære aſſeruo, in quo cælatum eſt præfatum Chriſti ſignũ, ac etiam Columba cum Oliuæ ramo, Pacis ſymbolum, quaſi quod Chriſtus in mundum venerit mittere pacem: eſt quoque Stella adiecta, forſan iuxta illud: *Orietur Stella ex Iacob, &c.* Vt in delineatione hic appoſita.

Cauit Solon ex Diogene Laertio, ne anularius ſigillum anuli quem vendidiſſet, ſeruaret, ad vitandas nimirum fraudes, quæ ex ſuppoſititijs anulis enaſci poterant; in quo hoc noſtro tempore anularij maxime aberrant, dum & typos ſigillorum ſeruant, & in propatulo habent, D
magno periculo eorum, qui hæc negligunt, & habet Tacitus Annalium l. 16. Caium Petronium coactæ morti proximum fregiſſe anulum, ne mox vſui eſſet ad ſubeunda pericula.

Et hæc dicta ſint de materia, & forma anulorum.

De vſu anulorum.

Nunc ad vſum veniamus, dicamuſque geſtatos fuiſſe plures anulos etiam in vno articulo, ſeu digito. Martial. lib. 5. Epig. 10.

Sardonicos, Smaragdos, Adamantas, Iaſpidas vno
Portat in articulo Stella Seuere meus,

Multas

A *Multas in digitis, plures in carmine gemmas*
Inuenies: inde eſt hæc puto culta manus.

Ideoque monuit Clemens Alexandrinus loco citato, non eſſe à viris anulum in articulo ferendum; hoc enim mulieris eſſe, ſed in paruo digito, atque adeo in ima eius parte collocandum. Aulus Gellius lib.10. cap.10. inquit morem Romanum fuiſſe geſtandi anulum in digito ſiniſtræ manus, qui eſt minimo proximus, cui & anularis nomen eſt inditum: extant autem eiuſce geſtaminis rationes apud Macrob. lib.7. cap. 14. quoniam in libris anatomicis volunt aliqui, neruum quemdam de corde natum pergere vſque ad digitum manus ſiniſtræ minimo proximum; quod deriſui habetur apud viros peritos, qui inquiunt nihil huiuſmodi comparere in humano corpore: vel potius, vt inquit Macrobius citatus, dicamus, quod in eo digito gemma anuli ab omni læſione eſſet tutiſſima.

Diſtinguebat etiam anulus ingenuos ab hominibus ſeruilis conditionis; ideoque Pater apud Lucam cap.15. ait: *Date Anulum in manu eius*. Et fuiſſe B aureum probabile eſt, ex epiſt. D. Iacobi in princ. cap.2. qui nec ſeruis, neque libertis conueniebat: Libertini enim argenteo, ſerui ferreo vtebantur: cum & ijs conueniret beneficio Principis, vt notat præter cæteros Lipſius lib.11. electorum. Quamuis conſueuiſſent priſci Romani in digitis anulos ferreos geſtare, nobilitatis & bellicæ virtutis inſigne, vt auctor eſt Plinius lib.33. cap.1. Vnde propterea forte ferro comparantur à Daniele Romani præter alias cauſas, quas Pererius & alij expoſitores aſſignant. At vero deuicta Aſia & aucto luxu Romani depoſitis ferreis digitorum anulis, aureos acceperunt, additis etiam gemmis, earumque plurimis onerare conſueuerint digitis articulum: vt iam diximus ſupra.

Anulorum ius Liberto tributum, vt ſcripſit Vlpianus in l.10. §. ſed & ſi iuſ.ff. de in ius vocand. non eximit illum à reuerentia, quam Patrono exhibere debet: & hoc ea ratione, quia vſus anulorum aureorum beneficio Principis tributus Libertinis, quo ad viuunt, imaginem non ſtatum ingenuitatis C præſtat, vt in l.11. C. de Iur. anulorum aureorum.

Aeſtiuorum, & hiemalium anulorum vſum, refert Iuuenal. Satyr. 1.

Ventilet æſtiuum digitis ſudantibus aurum,
Nec ſufferre queat maioris pondera gemmæ.

De leuioribus anulis elegans eſt locus Martial. epigr.63. lib.5.

Per cuius digitos currit Leuis anulus omnes.

Natalitiorum meminit Perſius Satyr.1.

Et natalitia tandem cum Sardonyche albus.

Quia anulos quidem habebant, quos die tantum natali geſtabant, ſeu alijs donabant.

De anulorum munere Martial. epigr. 122. l.14. Cicero Orat.5. in Verrem inquit: *Sæpe enim noſtri Impp. ſuperatis hoſtibus, optime Republica geſta, Scribas ſuos Anulis aureis in concione donarunt*. Et hunc anuli honorem in oſtentationem luxus vertit Iuuenalis ſatyr.7. *Anulorum munus.*

——— Ciceroni nemo ducentos
D *Nunc dederit nummos, niſi fulſerit Anulus ingens.*

Lubet in hoc argumento referre munus quatuor Anulorum Romani Pont. Innocentij III. Richardo Angliæ Regi, vt erga hunc eximium illius amorem commendaret, ex epiſt. 205. Regiſt. eiuſdem Pont. relata in Annal. Eccleſ. tom.13. Raynaldi. Anno 1198. num.52. his verbis.

Illuſtri Regi Angliæ.

Inter opes terrenas, quas mortalis oculus concupiſcit, quaſi cariora deſiderat aurum obryxum, & lapides pretioſas; licet autem his, alijſque diuitijs excellentia regalis abundet, in ſignum tamen dilectionis & gratiæ quatuor anulos aureos cum diuerſis lapidibus pretioſis tuæ Magnitudini deſtinamus,

in quibus ſpiritualiter intelligere formam, & numerum, materiam, & colorem; vt myſterium potius, quam donum attendas. Rotunditas enim æternitatem ſignificat, quæ initio caret & fine: habet igitur regalis prudentia, quid in anuli forma requirat, vt de terrenis tranſeat ad cæleſtia, de tẽporalibus ad æterna procedat. Quaternarius autem, qui numerus eſt quadratus, conſtantiam mentis inſinuat, quæ nec debet aduerſis, nec proſperis eleuari: quod tunc laudabiliter adimplebit, cum quatuor virtutibus principalibus fuerit adornata, videlicet Iuſtitia, Fortitudine, Prudentia, Temperantia. Intelligas igitur in primo iuſtitiam, quam exerceas in iudicijs; in ſecundo fortitudinem, quam exhibeas in aduerſis; in tertio prudentiam, quam obſerues in dubijs; in quarto temperantiam quam in proſperis non dimittas. Per aurum vero ſapientia deſignatur, quia ſicut aurum præeminet vniuerſis metallis, ſic ſapientia donis omnibus antecellit, Propheta teſtante, qui ait: *Requieſcet ſuper eum ſpiritus ſapientiæ, &c.* Nihil eſt quod magis oporteat Regem habere: vnde Rex ille pacificus Salomon ſolam à Deo ſapientiam poſtulauit, vt populum ſibi commiſſum prouide ſciret gubernare. Porro ſmaragdi viriditas fidem; ſapphiri ſerenitas ſpem; Granati rubicunditas charitatem; Topazij claritas operationem ſignificat; de quo Dominus ait: *Luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, &c.* Habes igitur in Smaragdo quod credas, in ſapphiro quod ſperes, in granato quod diligas, in topazio quod exerceas; & de virtute in virtutem aſcendas, donec Deum Deorum videas in Sion. Datum Romæ apud S. Petrum 4. Kal. Iunij.

Anuli ſignatory. Adhibebant autem anulum ad ſignandum, quicquid lubebat, vt abditum eſſet, ſecretumque, nempe Cellas, Dolia, & vtenſilia, ſicut & epiſtolas, ac teſtamenta; ideoque Pater pluribus filijs hæredibus inſtitutis moriens claues, & anulum cuſtodiæ cauſa maiori natu filio tradidit l.79.§. Pater pluribus de legat.2. & quemadmodum dixit Seneca lib.6. de Benef. cap.15. *Anulis noſtris, pluſquam animis credimus.* Quibus videlicet anulis ad contractus roborandos ſigna ſolemus apponere, vt cum aut teſtamentarijs, aut matrimonialibus tabulis, aut ſtipulationum, pactionumque Chirographis illa ſigna imprimerent, id ſe, quodammodo Deo teſte, facere crederent.

Dicebantur iſti Anuli Sigillares, Sigillaricij, & Signatici, qui habent charactera, formas, imagines. Hinc Q. Curtius lib.3. ait: *Epiſtolamque ſigillo anuli ſui impreſſam puluino, cui incumbebat, ſubiecit.* Vopiſcus in Aureliano ait: *Vxori & filiæ anulum ſigillaricium, quaſi priuatus inſtituit.* Sic Q. Frater ad Tironem l.16. ep. Ciceron. ait: *Sicuti etiam matrem meam facere memini, quæ lagenas etiam inanes obſignabat, ne dicerentur aliquæ inanes fuiſſe.* Eodem ſenſu Horat. lib.2.ep.2.

Et ſigno læto non inſanire lagenæ.

Ita Plautus in Perſa.

Triparcos homines vetulos, auidos, aridos,
Bene admonere, qui ſalinum ſeruo obſignant cum ſale.

Et idem in Caſina.

Obſignate cellas, referte anulum ad me
Ego huc tranſeo in proximum ad meam viciniam.

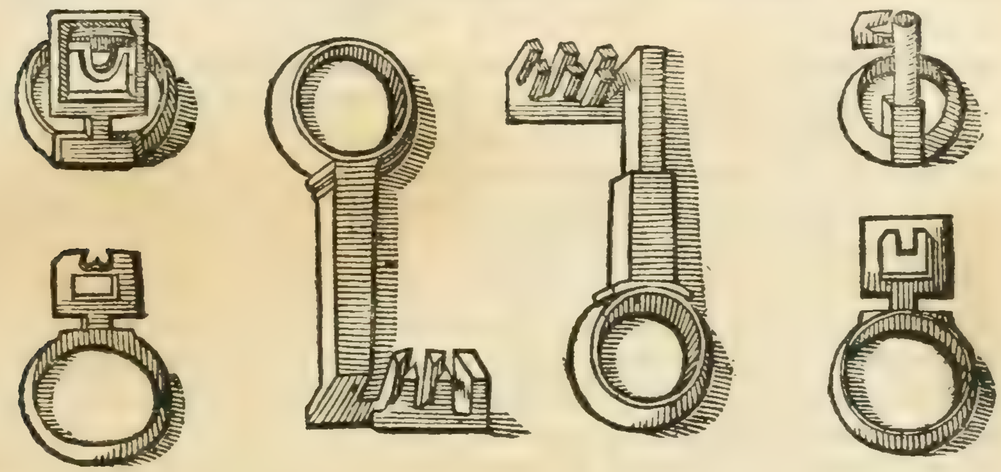
Eſt & celebris Herod. hiſt. de Anulo ſignatorio Polycratis Samiorum Principis, mari fortunæ periclitandæ gratia merſo, & in capto piſce recepto.

Concredere hos anulos non niſi ſpectatæ, & probatæ fidei homini veteres ſolebant: ita morientes, vel de vita deſperantes. Q. Curtius lib. 10. de Alexandro Magno, qui ſexta à decubitu die exemptum digito anulum poteſtatis iubendi & mandandi ſummam, Regnique hæreditatem Perdiccæ dedit, eoque gliſcentem amicorum ſedauit ſeditionem. Sic refert Dio lib.54. circa fin. Auguſti Imp. anulus Mecœnati & Agrippæ duobus ſuis intimis conſiliarijs conceſſus erat, imo & in vim ſucceſſionis creditus. Ita & Suet. in Tiberio

A berio c.73.qui deficiens exemptum digito anulum, quaſi alicui traditurus parum pertenuit, deinde rurſum digito aptauit.

Non ſolum ad ſignandum anulis vtebantur, verum etiam ad claudendum; ſicuti claues inſeruiunt, vt inquit Tacitus lib.2. Annal in princ. *Irridebantur & Græci comites, ac viliſſima vtenſilium anulo clauſa*. In quem locum plura Lipſius: & de prædictis anulis in vſum Clauium, de quibus plurimi in meo Muſæo, aliquos hic tantum delineatos propono.

B

Arrha vero, & Sponſio anulo interueniente celebrabantur l.5.de Inſtitor. act. Item Sponſas anulo donatas Iuuen. ſatyr.6. *Deinde Adamas notiſſimus, & Berenices in digito factus pretioſior*. Et Tertullian. in Apolog. capit.6. reprehendens luxum fœminarum inquit: *Circa fœminas etiam illa maiorum in-* C *ſtituta ceciderunt, quæ modeſtiæ, quæ ſobrietati patrocinabantur*; *cum aurum nulla norat præter vno digito, quem ſponſus oppignoraſſet Pronubo anulo*. Quinimo refert Plinius natural. hiſt. lib.33. cap.1. Ferreum anulum, eumque ſine gemma à ſponſo ſponſæ mitti ſua ætate apud Romanos conſueuiſſe, apud quos bellicæ virtutis quoque talis ferreus anulus inſigne erat.

Hinc B. Agnes apud D. Ambroſium inquit: *Anulo ſuo ſubarrhauit me Dominus meus Ieſus Chriſtus*. Ac ſi in teſtimonium inuiolatæ continentiæ traditus eſſet talis anulus: vt de egregio facinore cuiuſdam Anglicæ matronæ nomine Cæciliæ refertur ex hiſtoria Angl. Pariſij in Eccleſiaſt. Annalib. tom.13. Raynaldi n.13. Hæc, inquam, defuncto viro coram ſancto Edmundo Cantuarienſi Archiepiſc. continentiæ votum emiſerat, & abiectis muliebribus ornamentis vitam magno virtutum exemplo duxerat: moritura autem facta peccatorum confeſſione, Dominici corporis viatico munita, & extrema vnctione delibuta; cum eam Confeſſarius reſpexiſſet anulum aureum in digito detinentem, dixit ancillis; deponite illico anulum illum, ne moriatur D ſic adornata: ipſa vero licet ſemiuiua reſumpto ſpiritu, ſic loqui conata eſt: *Abſit, abſit hoc Pater à me, vt vnquam recedat à me viua, vel mortua iſte anulus, quem ante tribunal Dei ſponſi mei proferam in teſtimonium inuiolatæ continentiæ: quam ei per hunc anulum promiſi, vt recipiam, quam pepigimus retributionem: ſcio cui credidi, quoniam nobilium amplexus pro ipſo cum optimis dotibus recuſaui*. Et ſic manum retraxit, & recuruato digito anulum, quem famulæ attentabant deponere, retinuit; & ita ſermonem cum vita terminauit. Diſcretus vero Confeſſarius tam verba deuota, quam pium propoſitum commendauit.

De Fibulis. Cap. XI.

QVoniam apud fere omnes antiquitatum ſtudioſos reperiuntur Fibulæ antiquæ, diuerſis formis elaboratæ (quarum aliquas, quia ego, & alij hic Romæ habemus) curaui, nec puto abſurdum, aliquid de eis dicere, cum & illæ ad ornatum etiam veſtimentorum eſſent.

Fibula igitur vox origine Latina teſte Ioanne Meurſio ab antiquo Fibo, vel à Fidendo, vt refert Iulius Scaliger: *Quaſi findat illud, quod perforat*. Vnde apud Columellam de Re Ruſtica lib. 1 cap. 6 Fibulari dicitur idem quod iungi.

Architectonica. Fibulas diuidemus in Architectonicam, & Veſtiariam, & Gymnaſticam; Vitruuius lib. 1. cap. 5. & lib. 10. cap. 2. expreſſè meminit Architectonicæ: eaq; vulgo Ferramentum eſt, quo tigna coniunguntur, quod comprobaſſe videntur nonnulli, qui Confibulam quoque ferrum dicunt, quo lapides, & ligna coniunguntur inter ſe: inde confibulare, & affibulare, nempe Fibulas colligare, vt apud Iſidorum, & alios.

Veſtiaria. Fibula vero Veſtiaria propriè eſt ornamentum Cinguli, qua per anulum pars cinguli retinetur ad veſtem ſubligandam. Iſidorus de Origin. lib. 19. c. 31. *Quod pectus fœminarum ornat, vel pallium virorum in humeris, Cingulum in lumbis firmat*. Et apud Iul. Pollucem lib. 7. cap. 13. *Tunica aperta Fibulis circa humeros connectebatur*. Aelianus Var. hiſtor. lib. 1. cap. 11. *Tunicarum vero eam partem, quæ eſt ab humeris, vſque ad manus, non conſuebant, ſed continuis Fibulis aureis; & argenteis conſtrinxere*. Fibulam quoque eſſe vinculum, quo mulieres fluentem retro veſtem ſubnectebant, in Vitruuium adnotat Philander; nec Lunulas in Senatorum Calceis aliud, quam Fibulas fuiſſe Eburneas Lunæ inſtar corniculantes, opinatur Alexander ab Alexandro dierum Genialium lib. 5. cap. 18. & Gangræus ad Iuuenalem ſatyr. 1. *Lunula, nempe illa, fuit Fibula in Malleolo pedis eborea, ſpecie Lunæ*. Imo Arcadum more lunatos, Plutarcho teſte, Patriciorum Calceos declarat Iuuenalis ſatyr. 7.

Appoſitam nigræ Lunam ſubtexit alutæ.

Talem vero Fibulam nobilitatis olim extitiſſe indicem hoc Statij verſu habemus.

Primaque Patricia clauſit veſtigia Luna.

Eo videtur ſpectare modus, quem è Zonera Magius repetit Miſcel. lib. 3. c. 3. *Patricios in Vrbe calceos geſtaſſe adornatos corrigiarum inflexione, & forma litteræ*. C. Nec aliter Gallienus apud Trebell. Poll. *Caligas gemmatas annexuit*. De huiuſmodi Lunula in Calceis nobilium: dixi ſupra in cap. 8. de Veſtimen.

Fibula quoq; Capillitium continebat. Lucianus dialogo de Domo: *Aliqua Fibula, vel tænia comam diſfluentem colligans*. De hac Virgil. fortè 10. Aeneid.

Fuſos ceruix, cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectit circulus auro.

Vſus huius Fibulæ expreſſit Corippus lib. 2.

Subſtrictaque ſinu veſtes Diuina pependit
Poplite fuſa tenus.

Flamines præterea pro ſua Diuinandi facilitate, infibulatos fuiſſe, voluit Ioannes Rhodius de Acia cap. 5. Ex Varrone de ling. Latin. lib. 4. *Quod in Latio capite velato erãt ſemper, ac caput cinctum habebant filo*. Et clarius idem Varro lib. 5. de ling. Lat. *Eo præter Virgines Veſtales, & Sacerdotem publicum introeat nemo; is cum eat, ſuffibulum haud habeat*. Quamuis ſuffibulum hoc in loco videatur ſubligaculum, Feſto tamen *Eſt Veſtimentum album, prætextum quadrangulum, oblongum, quod in capite Veſtales Virgines ſacrificantes habebant, idque Fibula comprehendebatur*. Vt puta ſub mento.

Fibulæ

Con- *Vſus fibulæ.*
etiã
veli
dex-
licu-
rin.
dus
erus

mil-

ſius
rta
ydi-

ſor- *De materia.*
erb.
reis
s ar-
Vo-
atur

tio-
au-
um.
Cum

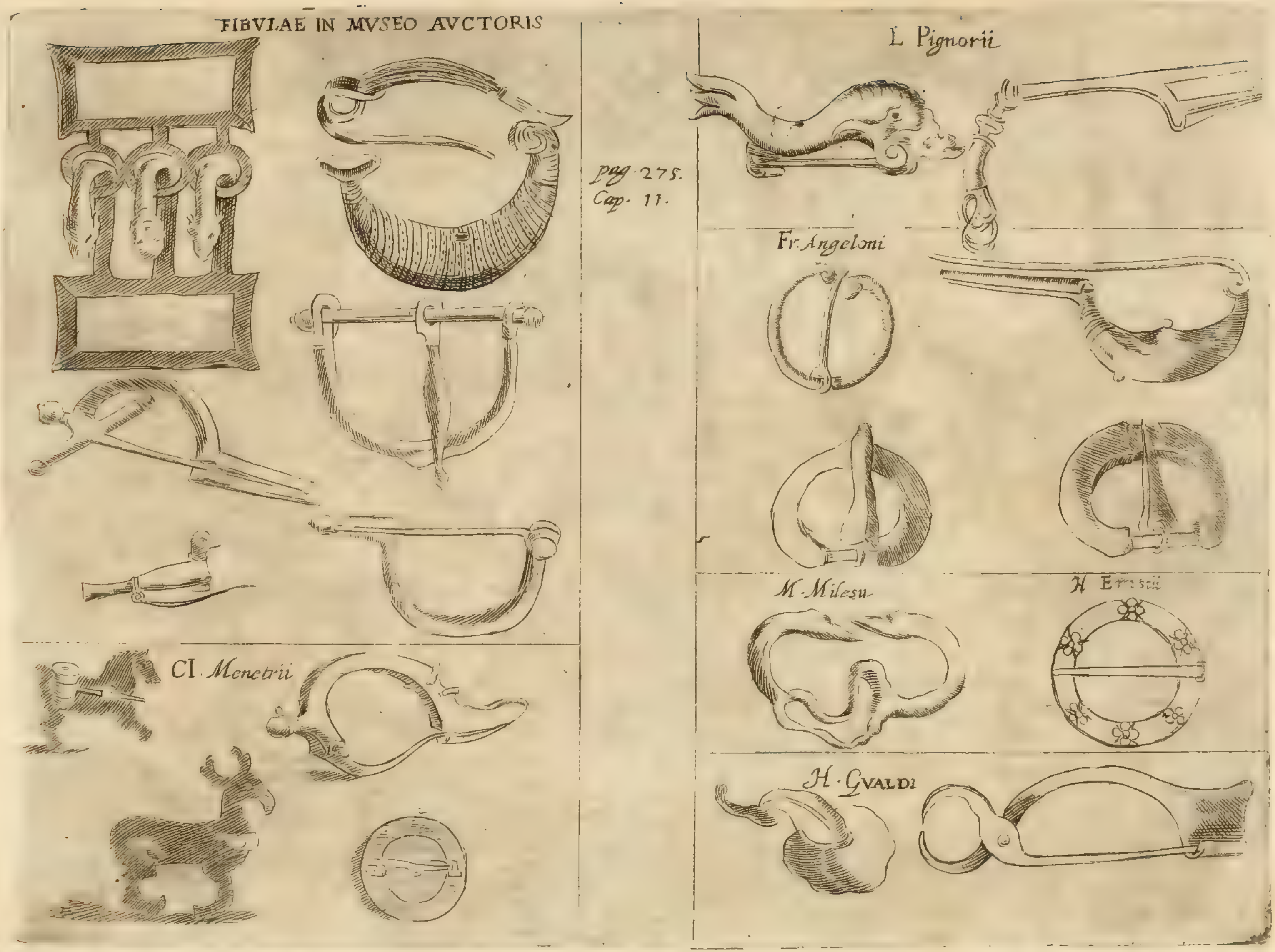
ſatis
ntia.
iſſe.
, ac
us in

. Vt
s Sa-

t: ex *De forma.*
is di-
ſtinctæ, vnica tamen ... ir e-
tiam forma quadrangulæ, Equi, Hinnuli, Auis, Delphini, Cochleæ, & Anguium ſpecie; vt in delineatione a me hic appoſita.

Vnus tamen omnium vſus, idemque vtendi modus fuit: veram huiuſmodi fibulæ fabricam, ſic expreſſit Pancirolus: *Inferius, & externa parte grandiorem habebat acum cum æreo, aut aureo filo, quo efficiebatur, vt illa abſque vlla difficultate quaſi fluctuans vagaretur, ipſius præſertim cuſpide in Canalicula,*

quæ

FIBVLAE IN MVSEO AVCTORIS
L Pignorii
pag. 275.
Cap. 11.
Fr. Angeloni
M. Milesii
H. GVALDI
Cl. Menetrii

A Fibulæ porro vſum ſic docuit Pancirol. de Reb. deperditis pag. 312 *Conſideratione digna eſt Fibula, qua veteres togam ſubnectebant, & quandoque etiã cingulum: Fibula enim ſuperius annexa in ſinum fundebat togam, inſtar veli vento inflati*. Et mox: *Facta eſt potiſſimum in eum finem, vt togam ſupra dexterum humerum cõnecteret; in quo duæ illius partes ſubiectam acum in Canaliculaſtringebant: nec enim adſuta panno erat Fibula; ſed duas togæ partes adſtringendo, non vero transfigendo ſubnectebat. Quapropter ſuper Fibulam nodus quidam conſpiciebatur ex toga, quæ cum venuſtate, & elegantia dilatabatur.* Vſus fibulæ.

Fœminarum ornamentis annumeratam fuiſſe credit Thomas Dempſterus Prudentium ſecutus, apud quem lib. 2. in Sym. in Mundo Fœminæ.

Crinalis acus, Redimicula, Vittæ;
Fibula, Flammeolum, Strophium, Diadema, Monile.

Et Plinius lib. 12. cap. 19. *Reuehunt Vitrea, ænea: Veſtes, Fibulas, cum armillis, ac monilibus. Ergo negotiatio illa fœminarum maxime fide conſtat.*

Viris quoque ornamento Fibulæ fuere in Mantellis, ſeu Penulis. Bayſius B de Re Veſtiaria: ſicuti & in Chlamydibus, ſeu Paludamentis, quæ operta Fibulam deſiderabant. Hinc in lib. 11. Cod. l. 1. *Fibulis quoque in Chlamydibus vtantur ijs, quæ ſolo auro, & argento pretioſæ ſunt.*

Fibula ex ferro, orichalco, argento, auro, aut quouis metallo: Infimæ ſortis hominibus propria erat ferrea; ænea, etiam ſic referente Feſto de verb. ſignif. *Infibulati ſacrificabant Flamines propter vſum æris antiquiſſimum æreis fibulis*. Mediocris fortunæ milites manipulares in Baltheis, aut Phaleris argentea vtebantur, donec Aurelianus Imperator ijs aureas indulgeret. Vopiſcus in Aurel. Ditioribus poſtea Leonis Auguſti decreto concedebatur aurea: Principibus frequentior. Ita Didoni Aeneid. 4. De materia.

Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.

Quin & gemmis diſtinctas fuiſſe, Aeneid. 5.

Lato quem circumplectitur auro
Baltheus, & tereti ſubnectit fibula gemma.

C Et Claudianus de Raptu Proſerpinæ lib. 2.

Collectæ tereti nodantur Iaſpide veſtes.

Fibulam Imperatoribus fuiſſe propriam, ac in veſtitu Imperatorio pretioſiſſimam. Ita Gallienus, vt in eius vita Treb. Poll. *Gemmatis fibulis, & aureis vſus eſt*. E diuerſo Adrianus ex Spartiano ſine auro ipſe Baltheum ſumpſit, ſine gemmis fibulas ſtrinxit. Et in Gallieno Trebell. Pollio: *Cum Chlamyde purpurea, gemmatiſque fibulis, & aureis Romæ viſus eſt.*

Fibulæ aureæ, & gemmeæ originem ex veterum ſacris proceſſiſſe, ſatis probabile eſt; nempe ſupremo Sacerdoti dilecti populi tali magnificentia ſub Myſterij velo adornatam imperabat Dominus: quod Reges dende fuiſſe imitatos, penes quos diu ſacrorum Ius manſit, ac poſtea Imperatores, ac Primates, donec tandem creſcente in dies luxu ſingularis Fibularum vſus in communem tranſiret.

Etiam Mortalium primi Fibula, ſiue ſpina ſibi veſtes adſtrinxerunt. Vt de veterum Germanorum moribus diſſerens Tacitus: *Tegumen omnibus Sa-* D *gum Fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum.*

Hiſce de materia præmiſſis. Fibulæ formam nouiſſe magis ad rem erit: ex ijs aliquæ circulares, ſiue anulares erant omnes varijs quidem icunculis diſtinctæ, vnica tamen fermè figura ad arcum accedentes: conſpiciuntur etiam forma quadrangulæ, Equi, Hinnuli, Auis, Delphini, Cochleæ, & Anguium ſpecie; vt in delineatione a me hic appoſita. De forma.

Vnus tamen omnium vſus, idemque vtendi modus fuit: veram huiuſmodi fibulæ fabricam, ſic expreſſit Pancirolus: *Inferius, & externa parte grandiorem habebat acum cum æreo, aut aureo filo, quo efficiebatur, vt illa abſque vlla difficultate quaſi fluctuans vagaretur, ipſius præſertim cuſpide in Canalicula,*

quæ

quæ in altera Fibulæ parte erat; impreſſa. Et Iulius Scaliger exerc. 329. de Fibula tractans, eam ſolius acus nomine exprimere videtur, dum ait: *Talis acus ærea, vel aurea, quæ in anulo tranſuerſa tranſadigit corrigiam ad cincturas*. Videre eſt etiam inter cæteras meas Fibulas hic delineatas, acus, cui annexa eſt Columba ad ornatum, vt inſeruiat ad veſtes, ſeu ſimilia ſubnectenda: neque ſane abſonum erat, à veteribus variam fibulæ ſpeciem formari, modo rectus ei vſus conſtaret; non minus formæ magnitudinem immutantes, quam fortunæ conditio, materiæ pretium, aut ingenij ſolertia figuras. Vt ex Iconibus hic in aperto eſt. A

Fibula Gymnaſtica. Eſt quoque aliud genus fibulæ, quam Gymnaſticam appellant, Cantoribus & Comœdis præcipuè inſeruiens: hæc ſiquidem ponitur pro Circulo aeneo, quo adoleſcentulorum virilia ſolent coerceri conſeruandæ vocis gratia, quæ ex Veneris vſu debilior reddi ſolet, & aſperior. Corn Celſus de Re Medica lib. 7. cap. 25. ait: *Infibulare quoque adoleſcentulos, interdum vocis, interdum valetudinis cauſa, quidam cenſuerunt; eiuſque hæc ratio eſt: cutis, quæ ſuper glandem eſt, extenditur, notaturque vtrinque à lateribus atramento, qua perforetur, deinde remittitur*. Et paulo poſt: *Tum, qua Notæ ſunt cuti, Acu filum ducente tranſuitur, eiuſque fili capita inter ſe deligantur, quotidieque id mouetur, donec circa foramina cicatriculæ fiant; vbi hæ confirmatæ exempto filo fibula inditur, quæ quo leuior, eo melior eſt. Sed hoc quidem ſæpius inter ſuperuacua, quam neceſſaria eſt*. Hinc Martial. epigr. 8. ſic ait. B

Menophili penem tam grandis fibula veſtit,
Vt ſit Comœdis omnibus vna ſatis.

Et Iuuenalis ſatyr. 6.

Soluitur his magno Comœdi fibula. ſunt quæ
Chryſogonum cantare vetent.

Porro Athletas etiam in Palæſtra pugnantes fibulam vſurpaſſe oſtendit Martial. lib 7. epigr. 81.

Cæterum quæ fuerit materia, & forma fibulæ huic operi deſtinatæ, Celſus ſupra dictus Metallicam fuiſſe ait: *Quo leuior, eo melior*. Et Martialis l. 9. epigr. 28. C

Iam Pædagogo liberatus, & cuius
Refibulauit turgidum faber penem.

Circulum quidem hanc fuiſſe æneum arbitrati ſunt plerique, vt ſuggeſſiſſe videtur vetus Interpres ad illud Iuuenal. ſatyr. 6.

Nullius Fibula durat
Vocem vendentis Prætoribus.

Fibulam dicit Circellos, quos Tragœdi, ſiue Comœdi in pene habent. Et hæc forma Circularis huic vſui concinnior videtur fuiſſe: ſiquidem anulum tenuiſſimum, argenteum, aureum, ſiue æneum intelligit, item verſatilem, non ponderoſum.

Acceſſiſſe præterea velandis inguinibus thecam quamdam, vel eius vice Alutam, ideſt Pellem tenuem, ac mollem, ex Martial. lib. 7. epigr. 34.

Inguina ſuccinctus nigra ſtat ſeruus aluta.

Et Amiculum hoc ſolis virilibus deſtinatum ſatis explicat Iſidorus, qui Gymnaſium ex eo dictum refert, quod Iuuenes nudi exercerentur in Campo, vbi ſola pudenda operiebantur cinctu, ſiue lata zona, quæ inde Campeſtris dicebatur, vt ex Thucididis teſtimonio lib. 1. *Olim in Olympiaco certamine athletæ ſubligacula circum verenda habentes, pugnabant*. Et mox: *Apud Barbaros & Aſianos præmia pugilibus, ac luctatoribus proponuntur, & hi ſubligaculis in certamine vtuntur*. Et Tullius lib. 1. offic. *Scenicorum quidem mos tantam habet vetere diſciplina verecundiam, vt in Scenam ſine ſubligaculo prodeat nemo*. Et ex hoc indumento, ſeu ſubligaculo intelligitur Martial. 7. epigr. D

Dum ludit media Populo ſpectante Palæſtra.

Delapſa

A *Delapſa eſt miſero Fibula, Verpus erat.*
Locus certè obſcurus, ſi ad Celſi Infibulationem examinetur; etenim cum à fabro refibulari conſueuerat, ab alio demi fibula non poterat, niſi ponderis vi pelle attrita: vt conſiderauit Ioſephus Scaliger.

Et de Theodora Iuſtiniani Imp. vxore, pudoris ſui in ſcena interemptrice, de qua Procopius in Anecdotis, habentur hæc verba: *Sæpe autem in oculis totius Populi nudabatur, & nuda erat in medio; cum tamen ſubligaculo pudenda eius & inguina tegerentur.* Inde ego ex meo Muſæo hic delineandas curaui ex ære hominum figuras, qui Gibberi, capitibus acutis, ijſdemque raſis & in totum monſtroſi infibulati extant. Quæ hominum propudia qui moriones, miriones, & ſanniones nuncupati, non ſolum in ſcenam inducebantur, ſed etiam in diuitum ædibus ad riſum & ludibrium alebantur; de quibus Arnobius lib. 7. inquit: *Delectari ſtupidorum capitibus raſis.*

B

C

Ioannes Britannicus in ſuis ad Iuuenalem Commentarijs Satyr. 6. refert, quod prædicto indumento vtebantur non ſolum ad inguina tegenda, ſed etiam vt libidinem comprimerent. Admittens præterea ad hoc alteram fibulæ ſpeciem, nempe tenuiſſimum filum, ſiue æneum, ſiue argenteum, quod præputio ab vtroque latere ſuper glandem perforato addebatur.

Cæterum diuerſitate notabilis eſt apud Strabonem Geogr. lib. 17. Infibulationis modus, quem ille de quorumdam Aethiopum mulieribus ita protulit: *Armant etiam mulieres, quarum pleræque oris labium æneo circulo traie-*
D *ctum habent.* Eam conſuetudinem hodie ad nares traductam habemus ex plurimis Itinerarijs. Et Odoardus Barboſa tom. 1. Itinerar. Turc. lib. 1. c. 2. refert in Regno Narſica mulierum naſo inauris more Vnionem, vel Pyropum perforatum pendere: viris inter Braſilicæ incolas hoc etiam in labro inferiori vſitatum ex Purchaſij itinerario lib. 12. capit. 16. & 20. Vetuſtiſſimam hanc fuiſſe rationem, quoque conſtat ex ſacris litteris Prouerb. cap. 11. *Circulus aureus in naribus ſuis mulier pulchra, & fatua.* Et hæc de Fibulis dicta ſufficiant, de quibus etiam plurima ſcripſit Eruditiſſimus Ioannes Rhodius in Diſſertatione de Acia, cui hæc iam dicta maxime aſcribo.

Morem Romanorum fuiſſe iam vidimus: vt comprimeretur ſeruorum &

cantorum luxuria, conſueuiſſe iſtos infibulatos habere: Eccleſiaſticorum autem ſenſualitas quantum Deo diſpliceat, quorum munus eſt altari inſeruire, Altiſſimo ſacrificia offerre; ideoque Petrus Damiani in princ. ep. 6. tom 1. exclamat: *Tentaui genitalibus ſacerdotum (vt ita loquar) continentiæ fibulas adhibere, &c.* Ad comprimendam nempe eorum laſciuiam; quoniam carnis illecebræ in eminentioribus perſonis durius vindicantur: ideoque caueant, quibus hæc enunciantur. A

De Pileo apud Romanos. Cap. XII.

B

CVM bon. mem. Illuſtriſsimus, & Reuerendiſſimus Dominus Franciſcus Vitellius Vrbinas Archiepiſcopus ex ſua Veneta Legatione attuliſſet Romam congeriem antiquorum Numiſmatum, quorum erat ipſe peritiſſimus & inter cætera præbuiſſet mihi ſupra delineatum numiſma de fœmina exhibente manu dextera Pileum ſub Galba Imperatore.

Cumque incidiſſet ſermo inter nos de eo, decretum eſt fuiſſe illud Symbolum manumiſſionis, ſeu Libertatis conſtitutæ: Pileus etenim quandoq; pro libertate vſurpatur, & apud Romanarum rerum ſcriptores ſeruos ad Pileum vocatos legimus, hoc eſt ad libertatem. Cuius teſtis eſt Liuius lib. 24. *Poſtero die ſerui ad Pileum vocati, & Carcere vincti emiſſi.* Sueton. in Tiber. *Seruiſque ad Pileum fruſtra vocatis in Siciliam profugit.* Et ad rem noſtram maximè facit Emblema 150. Andreæ Alciati de Liberata Republica à Bruto, Caſſio, & cæteris coniuratis occiſo in Senatu Iulio Cæſare; ij ceu libertate Populo reſtituta fabricari Numiſma voluerunt, in quo ſculpti erant duo Pugiones adiecto Pileo: Pugio cædem patratam omnino ſignificabat, Pileus vero libertatem, Dio lib. 47. C

Accipiebant Serui pileum raſo capite, cum manumittebantur. Plaut. in Amphitr. *Vt ego hodie raſo capite caluus accipiam Pileum.* Cœlius Sabinus I.C. Pileati, & raſo capite erant, qui manumittebantur. Scribit Aurelius Victor: *Mortuo Nerone ſic cunctas Prouincias, omnemque Romam exultaſſe; vt Plebs induta Pileis manumiſſionum, tamquam ſæuo exempta Dominio, triumpharet.* Et Plutarch. in Flam. *Et alij Pileati ſequebantur triumphum.* D

Habeo apud me aliud Numiſma ſupra effigiatum à præcedenti non multum abſimile, ſed tempore ſatis recens, quod retuli ex Batauia; ab eiſdemque Incolis de eorum prætenſa libertate vane exultantibus, in quo pileum eſt excuſum adiecto verbo LIBERTAS.

De Pileo apud Romanos.

Eſt quoque non incurioſa altera quæſtio, quam excitat Lipſius de Amphiteatr. cap 19. Fuerint ne Pileo vſi Romani? & quo tempore?

Caput opertum, & ſine tegmine haberi ſolitum non à Romanis ſolum olim ſed & veteribus Græcis, Germanis, & Gallis reperio. De Græcis apud Home-

A Homerum non Cauſiæ, non Pilei vſquam mentio, ab eodemque ritu eos abſtinuiſſe refert eiuſdem Interpres. Quin Horatius in vita Hippocratis anxius, cur imago eius pileata cernatur, idque alij ad Peregrinationes, alij ad alias cauſas, quas vide, retulere. At de Germanis, cirros eorum, nodoſque commemorat Tacitus de moribus German: tegmina nuſquam. Imo de Sueuis clarè ſatis oſtendit, pugnaſſe eos capite aperto, crinibus religatis in altitudinem quandam, & terrorem: Gallos comatos dicimus ea parte intectos, & pleraſque imò Europæ gentes, demum apud Parthos, vt nouum, Pileum Martialis inuenit.

Fruſtra blanditiæ venitis ad me:
Ad Parthos procul ite Pileatos.

Videmus quoque nos hic Romæ in Traiani Columna ſcalptos eſſe Dacos Pileatos.

Sed de Romanis certius hoc nobis eſt: primum Nummi omnes, vetereſque ſtatuæ (in quibus cultus, & habitus priſcus) ſine tegmine ſemper. Quibus concordant ſcriptores, Suetonius etenim de Iulio Cæſare refert: *Ex omnibus honoribus illi decretis, non alium libentius, aut crebrius vſurpaſſe ait, quam ius Laureæ Coronæ perpetuò geſtandæ, idque ad Caluitium celandum.* Qua certè aptior, & fidelior ad diſſimulandum Pileus fuiſſet.

Fuere tamen tempora quædam, & homines, quibus ius, & vſus caput tegendi fuit. Tempora quinque, *Sacra, Ludi, Saturnalia, Peregrinatio, Militia.*

Nam Romanos dum ſacrificabant, capite fuiſſe velato, idque priſco quodam ritu. Vt eſt videre in Numiſmatibus, & Marmoribus antiquis, & ex auctoribus,

In Ludis item Pileatos fuiſſe Romanos ex Martiali.

In Pompeiano tectus ſpectabo theatro;
Nam Populo ventus vela negare ſolet.

Vopiſcus in Carino. vbi Iunium Meſſallam, eiuſque effuſionem in Ludis acerbè taxat: *Donati ſunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri canuſini.*

C Saturnalibus etiam, per quos liberrimæ Vitæ dies, Pileus admiſſus, ſignum nempe Libertatis. Martialis.

Permittis puto Pileata Roma.

Idem:

Dumque decent noſtrum pilea ſumpta Iouem.

Sed & Peregrinatio quoque Petaſum ſumpſit contra pluuiam, æſtus, & ventos. Cicero in epiſtolis deſcribens Tabellarios iturientes: *Petaſatos eos venire, & comites expectare ad Portam.* Sueton. de Aug. *Solis hiberni quidem patiens, domi quoque non niſi petaſatus ſub dio ſpatiabatur.* Demum nec militia Pileo exempta: *Vſque ad præſentem ætatem conſuetudo permanſit, vt omnes milites Pileis, quos Pannonicos vocant, ne Pellibus vterentur.* Veget.

Fuere quoque homines, qui Pileo vtebantur: liberti noua libertate donati erant Pileati, vt diximus ſupra.

De Aegris hoc item licuit. Ouid.

D *Arguat & macies animum, nec turpe putaris*
Pileolum nitidis impoſuiſſe comis.

Sed & Senibus etiam Pileum tribuerunt. Vt refert Nicephorus Gregoras eum morem cum Romano Imperio etiam Byzantium tranſlatum, lib. 10. in fin. *De capitis tegmine mos erat apud ſuperiores Principes, vt ætate prouectiores Aulici Pileis vterentur, ſerico tectis, Iuniores autem prorſus nudis eſſent capitibus.*

Demum & Conuiuæ fuiſſe videntur Pileati. Horatius.

Vt cum Pileolo ſoleas Conuiua tribulis.

Sed hunc habitum conuiualem de Pileo, & ſoleis non habemus penes alios

auctores: vnde magis credendum Pileorum vſum in Balneis fuiſſe; à quibus cum exirent, eoſdem aliquando retinuiſſe etiam in menſa. A

Qui mos Romanorum in deferendo honore?

Supereſt demum tertia quæſtio de Pileo. Qui mos Romanus de honore verſus digniorem capite aperiendo, an id ſemper apertum? Quam ſoluit clarè Plutarchus in quæſt. *Romani, ſi cui obuiam facti ſunt, cui honor habendus, & ſi forte caput veſte iniecta tectum habeant, id reuelant.* Hinc capitis tectio, & apertio Romæ; Laciniam quippe togæ in caput ſæpe reijciebant contra ventum, aut æſtum, eamque detrahebant in honorati alicuius occurſu. Plutarch. idem in Gracchis: *Laciniam togæ reijciens in caput.* Interdum capite incedebant palliolato, ſed ægroti; & delicati non abſque ſuſpicione luxus. Seneca de Mecœnate: *Hunc eſſe, qui in tribunali, in roſtris, in omni publico cœtu ſic apparuerit, vt pallio velaretur caput.* Et Petronius de molliſſimo Trimalcione: *Pallio coccino abraſum incluſerat Caput.* Sueton. in Claud. cap. 11. *Ob valetudinem gladiatorio munere nouo more Palliolatus præſedit.* Et Quintilian. *Palliolum ſicut faſcias, & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* B

Caput aperuiſſe Romanos in honore habendo, ex Salluſtio: *Sullam in victoria Dictatorem, equo deſcendere; Pompeio vni adſurgere de ſella, caput aperire ſolitum.* Item Seneca: *Si Conſulem videro, aut Prætorem, omnia, quibus honor ſolet haberi, faciam, equo deſiliam, caput aperiam.* Loquuntur quippe prædicti de Militia, aut Peregrinatione, ſeu quia de capite reijciebant Laciniam togæ ad honorem Dignioris. Et hæc ſatis.

Christiani ſalutantes pacem annunciabant.

Quoniam apud priſcos Romanos mos fuit in ſalutationibus caput aperire, vt vidimus: lubet non omnino extra noſtrum argumentum adnectere; ſicuti Chriſtiani naſcentis Eccleſiæ conſueuere ſalutantes, Pacem annunciare. Hac illi voce in ſalutationibus vtebantur, ſalutem, felicitatem, & incolumitatem precantes: vt videre eſt in eo, quod diſpenſator domus Ioſeph reſpondit timore turbatis filijs Iſrael, Geneſ. cap. 43. *Pax vobiſcum, nolite timere.* Et in lib. Iudic. 19. *Cui reſpondit ſenex: Pax tecum ſit.* Quem morem ſeruaſſe videtur Chriſtus Dominus, ſuos hac voce ſalutans, Io. 20. *Pax vobis.* C Quinimo & diſcipulos ſuos hortatur, vt hac vtantur ſalutatione dicens Luc. 10. *In quamcumque domum intraueritis, dicite: Pax huic domui, &c.* Et de hac incolumitate ſciſcitatur Dauid nuncium 2. Reg. capit. 18. dicens: *Eſt ne Pax puero Abſalon?* Et in pſalm. 37. *Non eſt pax oſſibus meis à facie peccatorum meorum.* Eſt autem omnium ſalutationum amantiſſima illa, quam præcepit Dauid Nabalem ſaluere dicens 1. Reg. 25. *Salutabitis eum ex nomine meo pacificè: & dicetis: ſit fratribus meis, & tibi Pax, & domui tuæ Pax, & omnibus quæcunque habes, ſit Pax.* Quibus omnibus locis integritatem & incolumitatem ſignificat, vt opponitur perturbato rerum ſtatui.

De Priſco vſu ſalutandi ſternuenti & Quare? Cap. XIII.

D

Diximus in præcedenti capitulo de Pileo apud priſcos Romanos, necnon de vſu in ſalutatione apud eoſdem: modo occaſione ſumpta inquiramus quamobrem ſternutamenta honore proſequamur, ſternuentique ſalutem dicere conſueuimus.

Carolus Sigonius lib. 1. hiſtor. de Regibus Italiæ, quæſtionem facile ſoluit, dum annum exequitur quingenteſimum nonageſimum, quo anno Chriſtianam Rempublicam moderabatur Gregorius re quam cognomento maior, inquit: *In dies magis peſtilentia ſæuiebat, ad cæteros autem caſus, quibus homines fœde paſſim abſumebantur, hoc etiam mali acceſſerat, quod multi cum ſternutarent,*

A *nutarent, alij cum oſcitarent, repentè ſpiritum emittebant; quod cum ſæpius eueniret, conſuetudo inducta eſt; quæ nunc etiam obſeruatur, vt ſternutantibus ſalutem precando, oſcitantibus ſignum Crucis ori admouendo præſidium quærerent. Quibus rebus permotus Gregorius ad cætera cæleſtis iræ piacula, poſtero anno religioſam in die Reſurrectionis ſupplicationem inſtituit, atque ſolemni pompa ſanctam Dei Genitricis imaginem extulit.*

Sed in hoc hallucinatur Sigonius, cum multis ante Gregorium ſeculis comperta ſit conſuetudo ſternutamenta venerandi, *L. Apuleius*, qui trecentis circiter annis ante Gregorium ſcripſit lib. 2. Metamorph. cap. 15. commemorat ſternutamento detectum, apud Fullonis vxorem, latuiſſe iuuenem marito infenſum, his verbis inquit: *Interim acerrimo grauique odore ſulphuris iuuenis ineſcatus atque obnubilatus intercluſo ſpiritu diffluebat, crebras ei ſternutationes commouebat: maritus è regione mulieris accipiebat ſonum ſternutationis, cumque putaret ab ea ſternutationem proficiſci; ſolito ſermone ſalutem ei precabatur, ſed cum iteraretur rurſum, ac frequentaretur ſæpius, rei nimietate commo-*B *tus, quæ res erat tandem ſuſpicatur, &c.* Ex quibus verbis: ſolito ſermone ſalutem ſternutamenti dictam; non ergo à Gregorij tempeſtate inductam conſuetudinem.

Petronius Arbiter (quem Tiberio Principe vixiſſe fama eſt) in ſatyrico ludens de iuuene intra culcitram occultato inquit: *Gyton collectione ſpiritus iam plenus, continuo ita ſternutauit, vt grabatum concuteret: ad quem motum Eumolpus conuerſus, ſaluere Gytona iubet.* Hinc videmus ſalutem ſternuentibus imploratam quinque fermè ſæculis ante Gregorium.

Tiberius Imp. dum curru vehebatur per Vrbem, ſternuenti honorem habebat ipſe; ſibique ab alijs exigebat: refert Plinius in hiſtor. lib. 28. cap. 2.

In vltima pene antiquitate *Ariſtoteles*, dum naturæ cauſas in Problematicis quæſtionibus inueſtigat ſect. 33. problem. 7. & 9. merito ait homines venerari ſternutamentum, ac bene ſternuentibus augurari, eaque ſuper re ſapienter definit.

C Nec iniucunde Græcus Poeta ludit in Proculum hominem prolixe, ac liberaliter naſutum; vt quando ſternuebat, non imploraret ſibi Deorum opem; nimirum naſus tam longe aberat ab aure; vt ad eam ſternutamenti ſonus non niſi aliquanto poſt tempore perueniret, ſic ait lib. 3. Florid.

Non potis eſt Proclus digitis emungere naſum,
Namque eſt pro naſi mole puſilla manus.
Nec vocat ille Iouem ſternutans: quippe ne audit
Sternutamentum, tam procul aure ſonat.

Clarum eſt igitur; morem ſalutis implorandæ ſternuentibus ex ea commorientium calamitate tempore Magni Gregorij non proueniſſe; ſed multo ante; contra placitum Sigonij valuiſſe. Quærendæ adhuc ſunt cauſæ, ad quas huiuſmodi conſuetudo reducenda? Ex quibus tres referam, nempe Religioſa, Medicinalis, Auguralis hæ erunt. *Cauſa ſalutationis ſternuentis*

Principio, vt exordiar à *Religione*, ea ſalutatio, quam ſternuenti impertimur, non ſalutis imploratio, ſed veneratio eſt, ac honoris ſignificatio, ſicuti D cum obuios amicos ſalutare conſueuimus: hinc ſternuenti aſſurgimus, caput detegimus, reuerenter cum eo agimus, quæ omnia venerationis ſunt argumenta. Refert Nicolaus Cadignus in vita Siluerij lib. 2. cap. 11. de Monomotapæo Imp. apud Aethiopas, à quibus more gentis Princeps cum ſternuit adoratur, & tanto clamore, qui adſunt concepta verba venerabundi proferunt, vt qui agant in aula proximiſque cubiculis exaudiant, ac fauſtas ſalutationes & ipſi clara voce congeminent, & illico qui verſantur in foro, & domibus adiacentibus alios ſimiliter inuitantes, & precationum verba præeuntes, per totam ſimul Vrbem ſternutamentum Principis illico celebretur. At quam ob rem hæc religio veneratioque præſtetur? dicunt quod ſternutamen-

tamentum è capite eſt, nempe à prima partium humani corporis, quæ à veteribus ſacroſancta habita, ſicuti & Pallas è Iouis cerebro nata dicitur; quod idem refert Ariſtot. in Problem. ſect. 33. probl. 7. his verbis: *Cur ſternutamentum pro numine habetur, non tuſſis? An quia de capite membrorum maxime omnium diuino, ex quo prouenit cogitatio, ſuam duxit originem?* Atque ex hac fortaſſe cauſa tranſmiſſam ad nos conſuetudinem ſternuentem capitis honore, officioſaque verborum appellatione venerari. A

Altera cauſa è *Medicina* petenda: ſternutamētum eſſe cerebri motum expellentis ſuperuacaneum humorem adiumento aeris per nares attracti; eò autem ſonum edere, quia per anguſtias ei ſit exitus, vt volunt Philoſophi & Hippocrates. Hæc porrò ſalutaris expiratio eſt, vt meritò ſternutamentum appellet Ariſtoteles indicium valetudinis dicta ſect. 33. probl. 6. cuius cauſam ille inueſtigans, ait, illo ſignificari bene caput valere, & poſſe concoquere: cum enim capitis calor humorem ſpiritumque conuincit; tunc excitari ſternutamentum ſolet. Illud etiam inter medicorum arcana ab eodem Ariſtotele ponitur, Aegros, affectoſque, & graui morbo decumbentes excitandos eſſe, vt ſternutent; id niſi valent efficere, eorum ſalutis nullam ſpem ſupereſſe: adeo ſternuere, ac valere ſeſe excipiunt, ac conſequuntur, cuius cauſam inueſtigat Albertus Magnus de Animal. lib. 1. cap. 8. Quorſum igitur ſternuenti *Proſit* dicatur (vt intelligamus eam vrbanitatem, qua ſternuentem ſalutamus, lætitiæ ſignificationem eſſe, qua ei accidiſſe aliquid boni gaudemus, officioſeque gratulamur; adeo, vt nec vulgus ignoret effectum hunc eſſe bonum è mala cauſa; idque Ariſtotelem vidiſſe dum loco ſuperius citato ait: *Homines perinde quaſi bonæ indicium valetudinis, partis optimæ, atque in primis ſacræ, ſternutamentum colere, beneque ſternuentibus dicere atque augurari.* B

Supereſt *Auguralis* cauſa: & ſternutamentum quidem inter Auguralia ſigna fuiſſe. Ariſtotel. lib. 1. de hiſtor. animal. Tullius libr. 2. de Diuinat. Atque ſternutamento arcanam ſignificationem ineſſe aduerſus inſidias, ac dolos. Homerus in Odyſſ. cum Penelope poſt recenſitas iniurias ſibi à Procis illatas, hæc addit. C

——— An ne vides ad ſingula dicta ſonorè
Sternutaſſe mihi natum? ergo turba Procorum
Cæſa omnis, ſed non incerta morte iacebit.

Nec deſunt, qui affirment; ſi mane ſternuiſſent, ominoſum putabant, credebantque irritos fore conatus rei, quam eo incœpiſſent die; contra ſi ſternuiſſent à meridie, feliciter euentura omnia ſperabant: cuius cauſam inueſtigat Ariſtoteles dicta ſect. 33. probl. 11. Præterea exaudire ad dexteram partem ſternuentem, felix omen habebatur, triſte ad læuam; ſic Themiſtocli ante naualem pugnam ſacrificanti, ait Plutarch. in vita: *Clara ex hoſtijs flamma repente fulſit, & bonum omen ſternutamento à dextera parte datum eſt.* Legimus etiam Socrati quidpiam agere meditanti; ſi dextrorſum aliquis fortè ſternuiſſet, lætum ea re Socratem; ſolitum fuiſſe conferre tunc ſe ad agendum: ſi ſiniſtrorſum Genio ita ſignificante reſtitiſſe atque ceſſiſſe. Atque id ntellexiſſe Catullum de Aeme & Septindo Carm. 46. quam vt ad approbationem dexteram referatur, dum ait. D

Hoc vt dixit amor, ſiniſtra vt ante,
Dextera ſternuit approbatione.

Omen Anceps, ac medium etiam apud veteres habitum ſternutamentum; neque ex augurali diſciplina planè patuiſſe, proſperè ne aliquid aut inproſpere portenderet? refert ſanctus Auguſtinus lib. 1. de Doctr. Chriſti. Veteres manè ſurgentes è lecto, ſi dum calceum induebant, ſternutamentum obtigiſſet, confeſtim lectum repetebant, vt auſpicatius ſurgerent, infortuniumque eo die fortè ſecuturum euitarent. Herodotus lib. 6. in Herato de

Hippia

A Hippia Piſiſtrati filio: hic dum milites ſuos in hoſtilem terram ſapienter diſponit, ſternutamento ſolito vehementiore dentem expuit, quem cum iuſſiſſet ex arena ſuſtolli, nec tamen vſpiam diu multumque conquiſitus appareret; ſuſpicans Hippias, inquit: *Hæc terra noſtra non eſt, milites: nec eam nobis ſubijcere vlla armorum vi poterimus, ſed tantum in ea partem obtinebimus, quantam dens modo excuſſus tegit.* Refert Front. lib. cap.11. Gubernator Athenienſiũ claſſis, quæ in Corcyræos dimicatura, vix ſoluerat è portu, cum ille ſternuentem quempiam ex remigibus fortuitò audiuit; metu correptus receptui canere ſtatim cœpit, recepiſſentque ſe in portum, niſi Timotheus Imp. contempto augurio augurem meticuloſum obiurgaſſet inquiens: *Miraris è tot hominũ millibus vnum eſſe, cui caput humidius ſit.* Ex his igitur agnoſcimus ſternutamentum medij, ancipitiſque ominis fuiſſe; & modo ſecunda, modo aduerſa præmonſtraſſe; quare cum ex Augurum diſciplina non appareret, quæ fauſta, & quæ ominoſa ſternutamenta forent; factum eſt, vt veteres rem dubiam exiſtimauerint bonis eſſe verbis adiuuandam, atque Deorum

B rum auxilium ſibi alijſque ſternuentibus implorarent: vſque adeo vnius gregarii militis ſternutamentum ad rempublicam pertinere arbitratæ ſunt Græcorum copiæ, ac vt omen illud feliciter caderet precibus, votiſque à Deo popoſcerunt, vt inquit Xenophon in Cyro Minor. lib.3.

Superſtitioſas ſternutationes in hunc modum damnat Diuus Auguſt. ſermon. 68. Appendice de Diuerſis, his verbis: *Fecit Deus omnia bona valde. Illas vero non ſolum ſacrilegas; ſed etiam ridiculas ſternutationes conſiderare, & obſeruare nolite; ſed quoties vobis in quacunque parte fuerit neceſſitas properandi, ſignate vos in nomine Ieſu Chriſti, & Symbolum, vel orationem Dominicalem fideliter dicentes, ſecuri de Dei adiutorio iter agite.*

In Chriſtianorum porro mores immigrauit hæc precatio, retentaque eſt, non augurij, ſed officij cauſa: & vt illi ad omen auertendum; ſic nos ominum ſecuri ad ſalutem implorandam, officioſa hæc obſequia & ſalutationes ſapientius ſanctiuſque tranſtulimus.

C

De vario Teſſerarum vſu. Cap. XIV.

APVD priſcos Romanos plura Teſſerarum genera in vſu fuiſſe, ex quibus præcipua fuere, nempe Teſſera Frumentaria, Numaria, Conuiualis, Luſoria, Comitialis, Hoſpitalis, Theatralis, Militaris, de quibus Reuerendiſſ. Thomaſinus Aemonienſis Præſul in ſuo de Teſſeris Hoſpitalitatis libello cap.16. eruditiſſimè, vnde ego plura in præſenti argumento deſumpſi, ſicut & alia plurima ab ipſius ore eruditiſſimo ſæpius apprehendi.

Frumentaria igitur Teſſera erat ſignum quo exhibito vnuſquiſque frumentum pro portione accipiebat à Principe, de quo Iuuenalis.

Summula ne pereat, qua vilis teſſera venit
Frumenti.

D Et Perſius.

Scabioſum teſſerula far
Poſſidet.

Mos fuit apud Romanos menſtruum diſtribui frumentum in pauperes in cuiuſque menſis initio, ſiue nonis, vt Suidæ viſum, vnde idem & Annonas deriuat: hæc autem diſtributio quoniam per Teſſeras fiebat; quique eas habebat, ad Curatores frumenti diuidendi ibat, munus ab Auguſto inſtitutum: quatuor enim viri erant, ijque ex honeſtioribus, & qui ante quinquẽnium Prætura functi eſſent, quod Dio notauit lib.54. Et ſi Præfectus etiam Annonæ

Annonæ proprius, qui de aduehendo & adſeruando in horreis ſatageret, non propriè de diſtribuendo frumento. Frumentatio igitur vetus Romæ & ab ipſo etiam Senatu, qui arcta annona quaſi benignus Pater Plebis miſertus, frumentum aliquando diuiſit modico ære: acceſſerunt Tribuni, ex quibus Clodius *Annonariam legem tulit, vt frumentum, quod antea Populo ſemiſſe æris, ac trientibus in ſingulos modios dabatur, GRATIS daretur.* Ita Aſconius. Creuiſſe autem ſub Impp. largiter hanc diſtributionem, cum plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ ad tranſuehēdum frumentum. Fuit autem numerus accipientium aliquando ad trecenta viginti millia, ſed Iulius Cæſar minuit, de quo Sueton *Ex viginti trecentiſque millibus accipientium frumentum è publico, ad centum retraxit*. Sed Auguſtus deinde ad ducenta millia auxit. Tiberius etſi minime popularis, recenſet tamen in Senatu apud Tacitum: *Quibus è prouincijs, & quanto maiorem, quam Auguſtus rei frumentariæ copiam aduectaret.* Ergo & in plures, ni fallar, diſtribuendam. De hac vero frumenti diuiſione & teſſeris Suet. in Aug. cap. 40. *At ne plebs frumentationum cauſa frequentius à negotijs auocaretur, ter in annum quaternum menſium teſſeras dare deſtinauit, &c. Frumentum quoque in annonæ difficultatibus ipſe leuiſſimo, interdum nullo pretio, viritim admenſus eſt, teſſeraſque numarias duplicauit.* Hinc Iſidorus: *Teſſeræ ſunt quibus frumenti numerus deſignabatur.* Quod quidem ſæpè Impp. honoris cauſa facere ſolitos, ex Numiſmate Neruæ, in cuius aduerſa parte eſt modium menſura frumenti, in quo eiuſdem ſpicæ hoc titulo: *PLEBI VRBANAE FRVMENTO CONSTITO. S. C.* Cum ſimilibus aliorum Impp.

Numaria. Teſſeræ Numariæ, quibus ſumma præſcripta numerum repræſentari ſolet. Dio: Domitianus *Ad ſuſtentandam Ciuium vitam decies & quinquagies centena millium erogauit, & quoſdam Senatorij ordinis delegit, qui agros emerent, eoſque egenis diuiderent.* Commune ferè Imperatoribus Teſſeras Frumentarias, & Numarias populo dare.

Conuiuales. Conuiuales fuiſſe Teſſeras conſtat ex Lampridio de Antonino Heliogabalo in hæc verba: *Sortes ſane conuiuales ſcriptas in cochlearibus habuit tales, vt alius exhiberet decem camelos, alius decem muſcas, alius decem libras auri, alius decem plumbi, alius decem ſtruthiones, alius decem oua pullina, vt vere ſortes eſſet & fata tentarentur, quod quidem & ludis ſuis exhibuit, cum & Vrſos decem, & decem glires, & decem lactucas, & decem auri libras in ſorte habuit: primuſq; hunc morem ſortis inſtituit quem nunc videmus.* Et infra, *Quæ Populus tam libenter accepit, vt eum poſtea imperare gratularetur.*

Luſoria. De Luſoria teſſera meminit Ouid. lib. de Arte.

Seu ludet, numeroſque manu iactabit eburnos
Tu male iactato, tu bene iacta dato.

Et Martialis lib. 14. epigr. 13.

Hic mihi biſſeno numeratur teſſera puncto:
Calculus hic gemino diſcolor hoſte parit.

Et in hanc ſententiam Iulij Capitolini verba in Aelio Vero: *Poſt conuiuium luſum eſt teſſeris vſque ad lucem.* Iaciebant porrò hoſce talos in fritillum, ideſt turricellam, vel pyxidem corneam: quale ex ære extat hic Romæ in Muſæo Equitis Franciſci Gualdi Ariminen.

Comitialis. Teſſeras inſuper Comitijs adhibitas à ſuffragatoribus, dum honores diſtribuerentur. Varro de Re Ruſtica lib. 3. cap. 5. inquit: *Cum hæc loqueremur, clamor fit in Campo: nos athletæ comitiorum vna cum id fieri miraremur propter ſtudia ſuffragatorum, & tamen ſcire vellemus, quid eſſet, venit ad nos Pantuleius Parra: narrat ad tabulam, cum diriberent, quemdam deprehenſum teſſerulas conijcientem in loculum, eum ad Conſulem tractum à fautoribus competitorum.*

Hoſpitalis. Fuit antiqui moris Teſſeram Hoſpitalem dare Hoſpitibus dimidiatam, in qua

A qua communi conſenſu ſymbolum quoddam inſculpebant, quæ quidem teſtimonium erat contractæ amicitiæ; & hanc quicunque attuliſſet ad hoſpitem, continuò agnoſci poſſet & hoſpitio accipi tanquam amicus, & vetus hoſpes. Hoc autem ius neceſſitudinis ad poſteros tranſibat, quaſi iure quodam hæreditario, vt ſignificauit Homerus l.6. Iliad. loquens de Diomede & Glauco; propterea Teſſeram Hoſpitalem diligenter aſſeruabant. Plautus in Pœnul. Act.5. Scen.2.

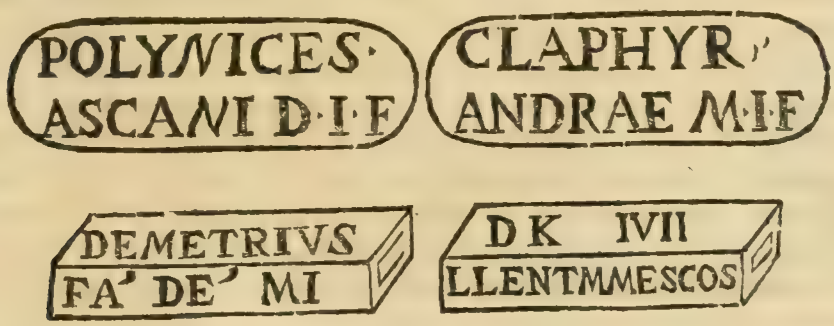
Ego ſum ipſus quem tu quæris P. Hem quid ego audio?
AG. Antidamæ me gnatum eſſe P. Si ita eſt Teſſeram
Confer ſi vis hoſpitalem. AG. Eccam attuli.
P. O mi hoſpes ſalue multum, nam mihi tuus Pater,
Pater tuus ergo Hoſpes Antidamas fuit.
Hæc mihi Hoſpitalis Teſſera cum illo fuit.
AG. Ergo hic apud me Hoſpitium tibi præbebitur.

B Teſſera Hoſpitalis, ſiue Hoſpitij fuit, quam Hoſpites eorumque liberi ſecum ferebant, vt facilius à veteribus & paternis hoſpitibus agnoſci poſſent: Luctatius. Gram. ad lib.7. Thebaid. Statij inquit: *Veteres quoniam non poterant omnes hoſpites ſuos noſcere, teſſeram illi dabant, quam illi ad hoſpitia reuerſi oſtendebant proprio hoſpiti; vnde intelligebantur Hoſpites.*

Huius formam Euripidis Scholiaſtes in Medeam optime deſcribit. Qui hoſpites inuicem fieri volebant, talum quemdam diſcindebant in duas partes æquas, vnam ij, qui hoſpitium præbebant ſibi retinentes; alteram dantes ei, qui hoſpes fieri ſolebat: et ſi contigiſſet de cætero, vti alter alterius hoſpitium ſubiret, producentes dimidium tali renouabant iura hoſpitalia.

Tales in meo Muſæo binæ aſſeruantur, ex ligno annorum diuturnitate velut petrefacto, quod eſt Prune um ſilueſtre ſublu tei coloris; ac illæ iunctæ forma totunda, & parte interiore hoſpitum nominibus inſcriptæ: quas hic delineandas curaui.

C

Ipſius vero hoſpitij ſymbolum, ſiue teſſeram apud Lingones fuiſſe dexteram narrat Tacitus lib.17. his verbis: *Miſerat Ciuitas Lingonum vetere inſtituto dona legionibus, Dextras hoſpitij inſigne.* Huiuſmodi teſſeram hoſpitalem

D Dexteræ manus ſymbolo lubens quoque ego aſſeruo in meo Muſæo, cuius typum in eruditorum gratiam hic expoſui, ex pruno ſylueſtri pariter fabrefacta, vt infra.

Teſſera Hoſpitalis accuratè deſcripta reperitur in monumentis Danicis lib.27. Olai Vormi, Virgulæ eroticæ titulo his verbis: *Bacillus eſt quadratus trium pollicum longitudine, latitudine tertia parte pollicis, latera quatuor characteribus inſignita habens ex prunó ſylueſtri, vt videtur fabrefactus.*

Teſſeram Hoſpitalem confregiſſe dicebant, qui ius hoſpitij violarat: hoc eſt, vt ait Eraſmus, qui ſibi re-

ditum in domum aliquam præcluſerat. Plaut. in Ciſtellar. *Hic apud nos Alceſimarche confregiſti Teſſeram.* Infames vero habebantur teſte Tullio Orat. in Verrem, qui huiuſmodi amicitiam violabant, niſi prius illi renunciaſſent, vt inquit T. Liuius lib. 5. Belli Punici ſecundi: *Badium Ciuem Campaniæ renunciaſſe huiuſmodi amicitiæ contractæ cum Q. Criſpino Romano, prius quam pugnaret contra eum.* Hæc autem fuit conſuetudo Græcorum & Romanorum; de qua Græci & Latini ſcriptores meminerunt. A

Ioannes Alba Carthuſianus in ſuis Selectis ſacræ Scripturæ Centuria 73. inquit: Hanc hoſpitalium teſſerarum conſuetudinem reſpexiſſe videtur Chriſtus Redemptor noſter (& forſan ea à Romanis ad Iudæos tranſierat) præcipiens Diſcipulis apud Lucam 9. & Matth. 10. Ne in prædicatione Euangelij deferant Virgam ſiue Teſſeram huiuſmodi: ac ſi dicat: Non ob amicitiam iure humano contractam volo vos percipere victui neceſſaria; nolo vt exigatis hoſpitium, vel victum propter Teſſeram, cui hæc ex conſuetudine & iure quodam debentur: non ergo feratis Virgam ſiue Teſſeram in via prædicationis, ſed hoſpitium & victus dentur vobis propter Me & Euangelium, propter laborem & operam: dignus eſt enim operarius mercede ſua; ſi enim ſeminetis hominibus ſpiritualia, quid mirum, ſi eorum carnalia, ideſt temporalia metatis? Nec repugnat quod Saluator noſter Chriſtus apud Marcum c. 6. præcipiat Diſcipulis, ne quid tollant in via niſi Virgam, non peram non panem, & cætera: quoniam in hoc loco pro Virga non Teſſera, ſed baculus intelligitur, quo pedites niti ſolent, vt ex prædicto Alba Centur. 73. B

Theatralis. Theatralem Teſſeram non inconcinnè dictam cenſeo, mentio cuius frequens in ludis & theatris: ſic de Ludis Stellæ Martial. lib. 8. epigr. 78.

Nunc veniunt ſubitis laſciua numiſmata nimbis:
Nunc dat ſpectatas teſſera larga feras.

Nimirum ludos tam celebres fieri iuſſit in gratiam Principis Stellæ, vt teſſeræ ligneæ (ex pruno ſylueſtri vt forſan dixi) mitterentur & ſpargerentur in populum è loco ſuperiore in theatrum & propalam, quibus ſigna inſcripta erant ferarum & aliarum rerum, quas editor cupiebat populo largiri ad illum alliciendum, quæ magno certamine legitimè in omnibus ludis diripiebantur: quorum pretia ex Sueton. in Nerone referuntur his verbis: *Sparſa & populo miſſilia omnium rerum per omnes dies, ſingula quotidiè millia auium, cuiuſque generis multiplex penus, Teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, iumenta, atque etiam manſuetæ feræ; nouiſſimè naues, inſulæ, agri.* Nota Inſulas nempè Vrbanas & habitabiles domos: & Dio Caſſius de eodem Nerone ſimilia aſserit: *Omnia delicatiſſima, quæ homines comedunt, omnia pretioſiſſima, equos, mancipia, eſſeda, aurum, argentum, variam veſtem, hæc dabat per ſymbola quædam, & teſſeras: Globulos etiam paruos inſcriptos, vt quæque eorum erant, hos iaciebat in populos, & re ipſa mox dabatur, quod quiſque eorum in teſſera haberet.* Hæc de more fiebant, ſed alius alio largius, parciuſque pro opibus præbebat: ſanè Titus Veſpaſiani filius profuſiſſimè in ludis, quos per centum dies in dedicatione Amphitheatri ſui fecit. Dio Caſſius de eo: *Dedit & quædam vtilitatem, non ſolum voluptatem ſpectantibus præbentia: nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum iaciebat, qui ſymbolum haberent, hic alicuius eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſi, alius aurei, equorum, iumentorum, mancipiorum, quæ oportebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab ijs accipere quamque rem inſcriptam.* Et hæc per illos centenos dies magna impenſa facta; vt nec profectò mirum, cum Adrianus Imp. in adoptione Ceconij Commodi multa in populum profudiſset per ſimiles ludos, & in militem; atque Ceconius cum ægro corpore vitalis non videretur, ſæpè Adrianum dixiſse: *Perdidimus quater millia HS. quod Populo, & militibus dedimus.* Qui ſunt ipſi noſtri decem milliones. C D

In

A In ſpargendis miſſilibus verbera frequentia, & cædes erant; ideoque prudentiſſimus quiſque, ait Seneca, cum induci videt munera, fugit à Theatro, & ſcit magno parua conſtare: nemo enim fugit exeuntem. Nouella Iuſtiniani 105. *In ſparſionibus iſtis plebeij factioſi*.

Militaris

Teſſera Militaris erat, qua exercitus ex Ducis præcepto, vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouebatur: vnde Teſſerarij, Vegetio auctore, erant, qui teſſeras per contubernia militum nunciabant; ita Seruius ad 7. Aeneid. *It bello teſſeram ſignum*. Symbolum bellicum quo ad pugnas exeuntibus datur confuſionis euitandæ cauſa: eamque Vegetius duplicem facit, Vocalem & Mutam. Vocalis ea eſt, quam hodie circitores flagitant vulgo *Il nome*, nempè ſymbolum bellicum, quo ſocij milites ab hoſtibus dignoſcebantur: Cyri maioris Teſſera fuit ex Xenophonte lib.3. *Iupiter belli ſocius & Dux*: Minoris, *Iupiter ſeruator, & Victoria*: eam fuiſſe in caſtris Cæſaris narrat Appianus l.2. *Venerem Genitricem*; Aliquando *Felicitatem & Victoriam* auctor eſt Hircius: apud Neronem, *Optimam matrem*, Auctor eſt Suet. in Vita
B cap.9. *Primo Imperij die ſignum excubanti Tribuno dedit Optimam Matrem*. Pompeius Magnus elegit ſignum: *Herculem inuictum*, & alter iuuenis *Pietatem*: in Antonij & Marij exercitu *Lar Deus* ſignum fuit, Seruio teſte ad 7. Aeneid. Iu exercitu Syllæ *Apollo*: quod idem elegit Brutus in Philippis, vt ex Plutarcho in eius vita: Caius Caligula Caſſio tamquam molli ſignum dedit *Priapum, & Venerem*, ex Suet. cap.56. Seuero Septimio placuit *Laboremus*, & Pertinaci *Militemus*: Aurelianus, vt refert F. Vopiſcus ſignum exercitui appoſuit: *Manum ad ferrum*. Antiochus cognomento Soter aduerſus Galatas exercitum ducens ſignum dedit, *Bene valete*, refert Cedrenus: ſcribit Vegetius lib.3. cap.5. nonnullis fuiſſe teſſeram, *Deus nobiſcum*.

Mutæ apud Turnebum Aduerſarior. lib.30. cap.35. duæ memorantur teſſeræ Belli & Pacis, ſcilicet lignea fruſta, vel tabellæ ligneæ quibus nomen Pacis & Belli inſcriptum erat; ſic Pomponius de Origine Iuris lib.2. *Q. Fabius ad Carthaginenſes miſſus Legatus, cum eſſent duæ teſſeræ poſitæ, vna Pacis,*
C *altera Belli, arbitrio ſibi dato vtram vellet Romam referre, vtramque ſuſtulit, & ait: Carthaginenſes petere debere, vtram vellent accipere*. In hunc fere modum A. Gellius lib.10. cap 27. *Q. Fabius Imp Rom. dedit ad Carthaginenſes epiſtolam, vbi ſcriptum fuit, Populum Romanum miſiſſe ad eos haſtam, & caduceum ſigna duo belli & pacis*. Et paulo poſt. *Marcus autem Varro non haſtam ipſam neque ipſum caduceum miſſa dicit, ſed duas teſſerulas; in quarum altera caduceum, in altera haſtæ ſimulacra fuerunt inciſa*. Ad hoc argumentum Pacis & Belli facit teſsera militaris, quæ indicat forſan Fuſcina tamquã bellicum inſtrumentum, ac etiam Palma Pacis ſymbolum; quam hic vna cum alijs ſimilibus fabrefactis ſiue ex oſſe, ſiue ex ligno pruni ſyluestris, vt dixi; Militares, Hoſpitales, Theatrales, vel ad alium vſum illæ eſſent, ne à cupido lectore deſiderentur, hic delineatas proponimus.

D Cæterum quoniam Teſſeræ, non ſolũ ſolitæ erãt dari militibus, vt amici ab inimicis dignoſcerentur; & hæc ſymbola nominabantur; cum armorum habitus, & ſonus vocis, idem mos vnus ſit: ſed vt belli ne ſubreptio fieret; propterea ſymbola diſcreta vnuſquiſque Dux ſuis militibus tradere erat ſolitus; vt ſi fortè quis occurreret, de quo dubitaretur, interrogatus ſymbolum proderet, ſi ſit hoſtis an ſocius?

Ita quoque naſcentis Eccleſiæ temporibus quoniam multi pſeudoprophetæ, & falſi Apoſtoli inſurgebant falſam doctrinam prædicantes, ad hoc inſtitutum fuit *Credo*, quod ſymbolum nominatur, vt illi agnoſcerẽtur an veri vel falſi eſſent. Ita Ruffinus Aquileienſis ex Cõmentario in ſymbolum: pro-

Symbolum Apoſtolorum.

pterea veteres Patres hoc non ſcribi membranis, ſed retineri cordibus tradiderunt, vt certum eſset neminem hoc ex lectione, quæ peruenire interdum etiam ad Infideles ſolet; ſed ex Apoſtolorum traditione didiciſse: diſceſsuri ergo ad prædicandum Apoſtoli illud vnanimitatis & fidei ſuę indicium compoſuerunt. Iſidorus de Eccleſiaſt. off. lib.2. cap.22. Rabanus Maurus de Inſtit. Cleric. lib.2. cap.56. A

Conſideratio. Ad hoc igitur, vt ex hoc Capitulo aliquid nos profeciſse ſentiamus. Virtutis teſseram in ſenſibus noſtris ſic feramus, vt docet ſanctus Iſidorus Peluſiota, & cauſam adijcit lib.4. epiſt.187. *Quemadmodum mulier pudica caſtitatis notas in facie geſtans, eorum qui impudicos in eam oculos conijciunt, expectationes reprimit, eodem modo pudica anima VIRTVTIS TESSERAS in ſenſibus ferens, eorum, qui ipſius pulchritudinem corrumpere cupiunt, ſpes exſcindit.*

De Re Nummaria. Cap. XV. B

INter cætera veterum eruditorum monumenta, quæ immani exterorum hoſtium barbarie offuſcata, & vecordia imperitorum turbata remanſerunt; quorum nitor virorum doctiſſimorum prioris, noſtrique ſæculi arbitrio fuit redditus: & quæ iam ante obſcura, ſic hodie explanata, vt nil fermè curioſorum induſtriæ ſit relictum. Rei nummariæ reſtitutam cognitionem potiſſimum à Iuſto Lipſio, & à Io. Rhodio recognoſcit poſteritas, eruditiſſimo libello ipſius Lipſij poſthumo; nuper à Domino Rhodio in lucem prodito, & à mendis purgato, cui titulus: *De Re Nummaria*.

In hoc argumento nos indagabimus: quid Nummus, Pecunia, Moneta; quando & à quibus inuenta? Ex prædictis tribus nominibus quibus metallum ſignatum appellamus: Nummi nomen à Græcis, aut Siculis eſſe teſtatur Varro de L.L. lib.4. & Pollux lib.4. cap.6. inquit: *Nummus videtur Romanorum nomen eſse: eſt autem Græcanicum eorum, qui in Italia, aut Sicilia Dores habitarunt.* Et addit auctoritates Epicharmi & Ariſtotelis, in Tarentinorum Republica Nummum ab his dici pecuniam cum impreſſa effigie Tarentis filij Neptuni. A Græcis ergo vicinis Romani ſumpſere, & duplici M. etiam ſcripſerunt: etſi alij tamen à Numa nomen deriuant. Tranquillus eius ſententiæ auctor apud Suidam, qui vult primum Numam Regem pecuniam è ferro atque ære ſignaſſe apud Romanos, atque ab eius nomine Numos dictos; quæ deriuatio vnicum M. approbat.

Nummus. C

Pecunia. Vox altera Pecunia, quam natam ſub Seruio Rege volunt: quod hic ſignauerit æs, teſte Plinio lib.33. cap.3. *Nota pecudum, vnde & pecunia.* Et idem Plinius lib.18. cap.3. *Seruius Rex ouium, boumque effigie primum æs ſignauit.* Et Plutarch. in Poplit. ait, vetuſtiſſimis nummis ſignum Ouis, Suis, Bouis conſpici impreſſum. Et quod Theſeus apud Athenienſes, nummum Bouis nota ſignauerit, vti Pollux & veteres ſcriptores teſtantur. Sed diſconuenit, quod pecuniæ nomen communius & fortaſſe antiquius eſt; nec aliunde quam à pecude ductum. Varro lib.4. de LL. *Pecunioſus à pecunia magna: pecunia à pecu; à paſtoribus enim horum vocabulorum origo.* Itaque quia veterum opes in pecude, aut frugibus, omnis res familiaris pecunia largiter dicta in leg.12. tab. & in tit. de Verb. ſignif. l.5. item 158. & 222. & Columel lib.6. in præfat. & D. Auguſt. de Diſciplin. Chriſt alijſque. Paulatim tamen anguſtior ea vox facta, & pro numerata fere pecunia, ideſt nummis; quoniam in ijs præcipuè opes. D

Moneta. Moneta autem; quod ſigno, ſignisue in metallum impreſſis, de precio monemur: atque hinc Triumuiri Monetales, qui pecuniæ flandæ, feriundæ, præfecti erant: atque ideo Ariſtotel. lib.5. Ethic. cap.5. inquit: *Numiſma*

non

A *non natura, ſed lege eſt.* Hoc eſt vim preciumque accepit à lege.

Sed nomina quidem iſta: Res vbi & quando orta ſit, quæro? Antiquitus enim emptiones, ac venditiones rerum non nummo, aut moneta, ſed rerum commutatione tantum agebantur, vt in Geneſi cap.21. quod cum diſſenſio eſſet inter Paſtores Abrahami, & Abimelech. de puteo effoſſo à ſeruis Abraham, inquit textus: *Tulit itaque Abraham oues, & boues, & dedit Abimelech.* Et hoc non alia cauſa, niſi pro emptione loci, in quo ſerui illi puteum effoderunt; neque apud Romanos, neque apud alias nationes æris, aut argenti ſignati vſum fuiſſe affirmāt communiter ſcriptores niſi longo poſt tempore; quamobrem rerum commutatione mercimonium exercere, neceſſariaque inuicem recipere conſueuiſſe homines, teſtatur Alexander ab Alexandro lib.4. Genial.dierum cap 15. necnon in priori illo ſæculo bobus, pecudibus, ferro, ære, auro, & argento rudi, atque inculto, & alij huiuſmodi res coemere conſueuiſſe comperimus ex vſu Romanorum,& Maſſilienſium in Africa teſtatur prædictus Alexander ab Alexandro, & tradit Homerus 7. Iliad. in Troiana obſidione Græcos non alijs profectò nummis vinum emiſſe, commeatumque reliquum, quam ære, ferro, pellibus, bobus, & ſimilibus ex hoſtium præda.

Origo numiſmatum.

B

Dedit Iaſonides ducere vini mille lagenas,
Hinc vinum emebant comati Achiui,
Alij quidem ære, alij autem ardenti ferro,
Alij autem pellibus, alij autem ipſis bobus,
Alij autem captiuis rebus poſuerunt conuiuium abundans.

Quamuis pellium, boumque numiſmata intellexiſſe forſan Homerum ſuaderi poſſet; ſiquidem ex moneta, quæ Bouem ſculptum habebat, atq; Bouis vocabulo appellabatur apud Athenienſes & tale fuiſſe commercium, vt inde etiam emanarit vetus prouerbium: *Bouem habet in ore.* Pro homine pecunia corrupto, teſtatur Pollux lib.9.cap 6. dicens: *Vetus autem erat Athenienſibus Numiſma, Bos appellatum, eo quod Bouem inſculptum haberet.* Non immerito igitur aliquis ſuſpicari poteſt, Homerum omnia Numiſmatum genera, quibus in caſtris negotia agebantur, voluiſſe recenſeri auro, argento, ære, ferro, atque nomine Boum, & pellium; ac propterea, nequaquam animalia ipſa, ſed monetas in ſupra allatis carminibus indicaſſe.

C

Fuiſſe propterea notiſſimum vſum pecuniarum ſacræ teſtantur litteræ in Geneſi cap.23. vbi Abraham empturus argento agrum, ad vſum Sepulchri in funere Saræ vxoris his verbis: *Quod cum audiſſet Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron poſtulauerat, audientibus filijs Heth quadringentos ſiclos probatæ monetæ publicæ.* Qui locus, quamuis abſque dubio de moneta appenſa ſit intelligendus ex illo verbo Appendit, non propterea negatur numerata quoque pecunia conſueuiſſe veteres negocia agere: ſacra enim oracula noſtra non ſolum appenſam, ſed etiam numeratam in ſolutionibus pecuniam tradunt: *Quadringentorum ſiclorum numero Abraham ab Ephrone agrum ad ſepulchri ius emiſſe ſcribunt.* Quæ tamen ſolutio pretij pondere, numeroque retinuiſſe rationem lance probatur.

D

Ac etiam in cap.3. Eſther: Aman volens Populum Iudæorum perdere, ſic Aſſuerum alloquitur: *Si tibi placet decerne, vt pereat, & decem millia talentorum appendam Arcarijs gazæ tuæ.* Sic pariter lib.1. Eſdræ cap. 8. dicitur de ſacerdotali ærario, quod ab Eſdra Sacerdotibus cuſtodiæ cauſa traditum fuerat: *Et appendi in manibus eorum argenti talenta ſexcenta, quinquaginta, & vaſa argentea centum, auri centum talenta.* Si igitur pecuniæ, dum appendebantur, nequaquam numerarentur, ſed rudi maſſa conſignaretur valor illius, dicendum eſſet ſacris oraculis appenſum argentum ad pondus ſexcentorum quinquaginta talentorum: ſic etiam apud Eſther dixiſſet Aman, ſe publico ærario præſtiturum argenti maſſam ad pondus talentorum decem millia, non

verò

verò decem millia talenta ſe appenſurum Arcario regio: quibus liquido conſtat veterum conſuetudinem fuiſſe non ſolum pecuniam appendere, ſed numerare. A

Appenſio & numeratio pecuniæ.

Quod quidem apertè confirmat id, quod de ære graui Romanorum tradiderunt ſcriptores, de quo ita Feſtus Pauli Diaconi. *Graue æs dictum, à pondere: quia deni aſſes, ſinguli pondo libra, efficiebant denarium ab hoc ipſo numero dictum; ſed Bello Punico Populus Romanus preſſus ære alieno, ex ſingulis aſſibus librarijs, ſenos fecit: qui tantumdem valerent.* Dicebatur igitur æs graue à pondere monetæ, quod ſinguli aſſes, quorum decem efficiebant denarium, maximi eſſent ponderis, vnius nimirum libræ: non tamen decem æris rudis libræ denarium conſtituebant, niſi decem aſſes numerarentur, quorum ſinguli libram æris haberent.

Eamdem pecuniam, quæ numerabatur apud veteres, eamdem etiam appendi, vt nihil in ea fraudis committeretur, iam vidimus: verum quia hæc numeratio, atque appenſio fieri potuiſſet metallorum fruſtulis, quæ nullo eſſent percuſſa ſigno, propterea huiuſmodi ſignatæ monetæ initia breuiter cognoſcamus. B

Ab exordio Romanæ Reipublicæ vſum fuiſſe in negotiationibus ſolum corijs Boum nummorum loco voluit Alexander ab Alexandro lib.4.cap.15. & cum eo alij eo argumento vſi, quod Numam Pompilium Scorteos aſſes in congiarium Populo dediſse, velit Plutarch. in Numa; ſicuti quoque Lacedæmonios aliquando Scorteo Numiſmate vſos tradit Stobæus ſerm.42. dicens: *Pecuniæ ſtudio Spartanum vacare turpe dicitur; Numiſmate vtuntur Scorteo: aurum, argentum, vt apud quempiam deprehendi capitale eſt.* Similiter Seneca lib.5. de Benef. cap.13. inquit: *Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui Corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vſum numeratæ pecuniæ præſtat.* Quibus teſtimonijs prius ex Corijs Boum nummos publico ſigno cuſos fuiſse probabile eſt; quamuis alij velint vſum fuiſse pecuniæ ex dictis Corijs ſolum in defectum æris, argenti, non apud veteres tantum, ſed noſtris quoque temporibus ſcorteis quoque nummis ſtipendia milites meruiſse, quod tamen non tollit vſum præcedentis ſignatæ monetæ aureæ, argenteæ, vel æreæ: ea etenim conditione ex corijs animalium cuſi aliquando aſses fuere, vt ij poſtmodum publico ſigno ad valorem, vel argenti redderentur: & cum primum ceſsaſset defectus æris, vel argenti, ceſſauerit quoque omnino dictus vſus monetæ cuſæ ex corio Boum. C

Signati nummi inuentor.

Aeris igitur primo ſignati inuentum Iano plurimi aſcribunt. Lactantius Firmianus lib.1. de falſa Religione cap.13. inquit, quod ſenex Saturnus à iuuene Ioue filio victus, & ſpoliatus Imperio fugit expulſus, & in Italiam nauigio venit, cum erraſſet diu, ſicut refert Ouid. in lib. Faſtorum.

Cauſa ratis ſupereſt, Thuſcum rate venit ad amnem
Ante pererrato falcifer orbe Deus.

Hunc errantem, atque inopem Ianus excepit, cuius rei argumenta ſunt Nummi veteres ſatis frequentes, in quibus cum duplici fronte Ianus in altera parte Nauis, de quibus aliqui penes me, quorum vnum hic delineatum appoſui. D

Hoc

A

Hoc idem refert Macrobius lib.1. Saturn. cap.7. aſſerens in honorem Sa-
turni Nummum primum in vſum : *Hic igitur Ianus cum Saturnum claſſe perue-*
B *ctum excepiſſet hoſpitio; & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem*
ante fruges cognitas victum in melius redegiſſet; regni eum ſocietate munerauit:
cum primus quoque æra ſignaret, ſeruauit in hoc Saturni reuerentiam, vt quo-
niam ille naui fuerat aduectus, ex vna quidem parte ſui capitis effigies, ex al-
tera vero Nauis exprimeretur, quo Saturni memoria in poſteros propagaretur.
Sicuti & idem Ouid. Poeta ſubiecit.

At bona poſteritas puppim formauit in ære,
Hoſpitis aduentum teſtificata Dei.

Omnes ergo non tantum Poetæ, ſed hiſtoriarum quoque ſcriptores homi-
nem fuiſſe Saturnum conſentiunt, qui res eius in Italia geſtas memoriæ pro-
diderunt, Græci Diodorus, & Trallus: Latini Nepos, Caſſius, & Varro;
nam cum agreſti quodam modo in Italia vita duceretur.

Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legeſque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam tutus latuiſſet in oris.

C Quamuis alij velint, prædictum Ianum fuiſſe eundem, ac Noe, & Saturnum
ipſum, quem etiam tradunt ad Latium appuliſſe, & à filio Iaphet hac in Re-
gione regnante, hoſpitio exceptum; illius igitur memoria, vt ſeruaretur, qui
anteriora Diluuij, poſterioraque viderat, arcaque fabricata humanum ge-
nus à Diluuio redemerat, nummos cuſos credunt; licet Ouid. lib.1. Faſtor.
Biceps caput Iani ad anni exordia referat, eoque nomine Ianuarium menſem
appellari credat, dicens.

Iane biceps, anni tacitè labentis origo,
Solus de ſuperis, qui tua terga vides.

Plutarchus in Quæſtionibus Romanis quæſt.41. quamquam ipſe nolit prædi-
ctum numiſma in præfatam cauſam inſculptum; ſed quoniam Vrbibus bona
legum conſtructio maxime ſit neceſſaria, ideo Iani bifrontis imago, qui Vr-
bes moribus & legibus ad manſuetudinem redegit. Præterea quoniam abun-
dantia eſt in Republica neceſſaria; & ideo nauis in numiſmate expreſſa, quæ
D per fluuios & mare abundantiam omnium rerum neceſſariarum ſubminiſtrat.
Hæc Plutarchus. Sicuti etiam imago Regum & Principum monetis inſculpi-
tur, vt ſubiectos videantur paſcere per commercium, quorum conſilia inui-
gilare non deſunt pro ſalute cunctorum. Caſſiodor. lib.6. cap.7.

Argenteum nummum primo ſignatum apud Romanos dicunt aliqui Seruio
Cæpione, & Gn. Sempronio Coſs. poſt Attilium Regulum: at verò Plinius
lib.33 cap.3. ſignatum eſſe argentum anno Vrbis 585. Q. Fabio Conſule,
quinque annis ante primum bellum Punicum; equidem ante victum Pyrrhum
Regem argento ſignato nequaquam vſos Romanos, ſcribit Plinius loco cita-
to. Qui autem ex auro primus monetam ſignauerit Plinius ibidem ignotum
putat;

putat; apud Romanos tamen non ante ſignatum aurum, quam anno ſexageſimo ſecundo poſt nummum argenteum, qui annus reſpondet vigeſimo tertio Principatus Hyrcani in Iudæa, quando nimirum Romani Numidas ſubiecerunt. A

Apud Iſraelitas multo ante ſanè monetam ſignatam ſacra Oracula tradũt, quam Romanum Imperium initium habuiſſet; quinimo Cain primus Adæ filius, cum peſſimum vitæ genus geſſiſſet, ex auro primum denarium ſignauit ex Ioſepho tradit Polydorus Virg. de Rerum Inuentor. lib2.cap.22. ac etiam monetæ vſum extitiſſe conſtat apud eumdem Ioſephum lib.3. Antiquitatum cap.2. in quo, dum Iſraelitarum Duce Ioſue, & Amalecitarum pugnam deſcribit, de qua in Exod. cap.17. legitur relatio prædæ. *Multum enim argenti, & auri in caſtris fuit repertum, & vaſa ærea coquinaria, & eſcaria, magnus etiam pecuniæ ſignatæ numerus*. Sicli argentei etiam meminit ſacer textus in morte Saræ vxoris Abrahæ, vidimus ſupra in cap. Geneſ.23. quibus in locis præclarè oſtenditur nomine Sicli non rudes metalli fruſtulos, ſed monetam ſignatam ſigno publico intelligendam fore: ſed & adhuc aurei ſicli ſignati habemus vſum in ſacris litteris de ſeruo illo, qui ab Abraham in Meſopotamiam abiit, vt filio Iſaaco quæreret vxorem, dedit Rebeccæ *Inaures aureas appendentes ſiclos duos, & armillas totidem pondo ſiclorum decem*. Quod intelligendum, vt ſicli nomine ſignatam monetam accipiamus, alias enim inſolens eſſet, quod delicata puella decem auri libras circa manus, & brachia ornatus gratia deferre voluiſſet. Et in 1. Paralipomenon cap.21. *Dedit ergo Dauid Ornan pro loco ſiclos auri iuſtiſſimi ponderis ſexcentos*. Siquidem ſolutiones debitorum non ſolum pondere, ſed etiam monetæ ſignatæ numero determinabantur. B

Ferreæ monetæ apud Romanos, Græcos, & cæteras nationes vſus erat, & hic erat nummus paruus, teſte Polluce lib.9.cap.6. dum ait: *Byzantinorum autem nummus ferreus erat ſic appellatus: ferreum autem numiſma paruum erat, ita, vt loco dicendi, Eme mihi tria ærea, diceretur, Eme mihi tria ferrea*. Quemadmodum de Lacedæmonijs idem Pollux: *Ferrea quoque moneta idem Lacedæmonij vtuntur ingentis magnitudinis, ſed minimi valoris*. Ac etiam apud Hebræos dicitur cap.17. lib.1. Regum: *Ferreum lanceæ Gigantis Goliath fuiſſe ponderis ſexcentorum ſiclorum ferri*. Quod, vtique de valore ferreæ monetæ intelligitur, non autem de pondere, cum impoſſibile fuiſſet, vt tantum ponderis haberet ferrum illud, quantum habebant ſexcentæ libræ rudis ferri. C

Conſideratio. Vt aliquid tandem proficuum nobis ex vſu rei nummariæ deſumamus; ſit ſatis aſſerere quod effrænata pecuniarum cupiditas ad omnes humanæ vitæ vſus prorſus inutilis reddatur: vt eleganter Martialis ad Scæuolam libr. 1. Epigram.

Si dederint ſuperi decies mihi millia centum,
Dicebas, non dum Scæuola factus Eques:
Qualiter ò viuam! quam largè! quamque beatè!
Riſerunt faciles, & tribuere Dij. D
Sordidior multò poſt hoc toga, penula peior:
Calceus eſt ſarta terque, quaterque cute,
Deque decem plures ſemper ſeruantur oliuæ,
Explicat & cœnas vnica menſa duas:
Et Vecentani bibitur fæx craſſa Rubelli:
Aſſe cicer tepidum conſtat, & aſſe focus.
In ius ò fallax, atque inficiator eamus.
Aut viue, aut decies Scæuola redde Deis.

Verum hod ipſum melius multò, ac ſine ſugillationis felle, ſine figmento-

rum

A rum fallacijs, ſignificantiſſimis verbis expreſſit Eccleſiaſtes cap.6. his verbis: *Eſt & aliud malum, quod vidi ſub ſole, & quidem frequens apud homines: vir cui dedit Deus diuitias, & ſubſtantiam, & honorem, & nihil deeſt animæ ſuæ ex omnibus quæ deſiderat: nec tribuit ei poteſtatem Deus, vt comedat ex eo*. Magnum equidem Dei flagellum partis diuitijs non poſſe, ſeu neſcire vti, vt voluit Antiphanes apud Stobæum tit.93.

Nunquam beatum credidi, quamtumlibet
Opulentum, qui re parta neſciret vti.

Quinimo etiam aliquando mentem deprauant diuitiæ, vt Menander apud Stobæum tit.92.

Immodicæ diuitiæ, poteſtate addita
Dementant hominem, quamuis ſapientiſſimum.

Qui vero diuitias & bonam mentem poſſidet, hic beatus erit, vt idem Menander tit.94.

Felix, qui mentem cum diuitijs poſſidet;
B *Namque is ſcit opibus vti recte, atque ordine.*
Diuitias ferre diſce: pars ſapientiæ eſt:
Quia multis pariunt magnam inhoneſtitudinem.

De Ritu Nuptiarum. Cap. XVI.

FVIT mos priſcis temporibus, vt qui vxorem ducturus eſſet, eam in matrimonium datum iri ſtipularetur, qui contractus ſtipulationum, ſponſionumque dicebatur ſponſalia, vt ex Seruio Sulpitio, Neratio, & alijs refert Gellius lib.4. Noct. Attic. cap.4. quod & Vlpianus in l.2. & 3. de Sponſal. l. Sponſio D. de Verborum ſignif. & ex Plauto in Aulularia Megadorum ab Euclione filiam ſtipulantem facit: *M. Quid nunc etiam mihi deſpondes filiam E. illis legibus, cum illa dote, quam tibi dixi. M. Sponden ergo. E. Spondeo*. In C Trinummo quoque Lyſiteles à Charmide ita ſtipulatur: *Sponden ergo tuam gnatam vxorem mihi? Ch. Spondeo, & mille auri Philippum dotis*. *Stipulatio.*

Ad conſtituenda ſponſalia nudus conſenſus ſufficiebat; cumque & abſenti per Nuntium, ſeu epiſtolam deſponderetur l. ſufficit l. in ſponſalibus D. de Sponſal. In tabulas tamen Sponſalitiæ conuentiones referebantur. Tertul. lib. de Virg. Veland. *Hæ ſunt tabellæ priores naturalium Sponſaliorum, & nuptiarum*. Quæ tabulæ ſignatorijs eorum, qui interfuerant, annulis obſignabantur; vnde Iuuenalis de nuptijs contrahendis ait: *Veniet cum ſignatoribus auſpex*. Apuleius Apolog. 11. *Habes, cur tabulæ nuptiales inter me, & Pudentillam non in oppido ſint, ſed in Villa Vrbana conſignatæ*. *Conſenſus.*

Arrhæ à ſponſo ſponſæ dabantur, vt in l. ſi quis officium D. de Ritu nupt. cum ſimilibus. Quia & annulus ſponſæ pignoris loco mittebatur, quem Pronubum Tertull. lib. de Cultu fœmin. vocat: *Aurum nulla præter vno digito, quem ſponſus oppignoraſſet pronubo annulo*. Dabatur annulus, ex Iſidor. lib.2. de Diuin. offic. cap.15. vel propter mutuæ dilectionis ſignum; vel vt eodem D pignore eorum corda nuda iungantur: ferreum vero annulum, eumque ſine gemma ſponſæ mitti ſua ætate refert Plinius lib.33. cap.1. & de his vide, quæ latè diximus in Cap. de Annulo. *Arrhæ, ſeu annulus.*

Cæterum quæ ætate ſponſalia contrahi olim poterant, ex Modeſtino l. in Sponſalibus D. de Ritu nupt. quamuis ætas contrahentium definita non ſit; tamen ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab vtraque perſona intelligitur, ideſt ſi non ſint minores, quam ſeptem annorum. *Aetas.*

Poſt contrahentium pubertatem ſæpè iuſtæ, ac neceſſariæ cauſæ non ſolum annum, vel biennium, ſed etiam triennium, & quadriennium, & vlterius trahunt ſponſalia; nempe eorumdem valetudo, vel mortes Parentum, aut

capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex neceſſitate fiunt. A

Diei indictio. Sponſalibus factis conſequens erat nuptijs diem dici, nec temerè, aut quolibet die nubebant, ſed in ea re non leuem menſium, ac dierum delectum habebant: nouarum certe calendarum poſteros omnes dies à nuptijs habitos alienos, Sex. Pomp. l. 12. ſcribit. Menſis item Maius ex Plutarcho nuptijs infauſtus habebatur, vt ex Ouid. 5. Faſt.

Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupſit, nec diuturna fuit,
Hac quoque de cauſa, ſi te prouerbia tangunt
Menſe malas Maio nubere vulgus ait.

Dies etiam alios, qui contrahendis nuptijs vitabantur, refert Macrobius l. 1. cap. 15. & Ouidius 2. faſtor. indicat Cicero ad Q. fratrem epiſt. 11. Pomp. nuptias pridie Idus Febr. celebratas infauſto, & ominoſo die. Sed & Saliorum diebus feſtis abſtinendum à nuptijs idem Ouid. ſuadet 3. faſt.

Nubere ſi qua voles, quamuis properabitis ambo:
Differ, habent paruæ commoda magna moræ. B

Contra coniugio aptiſſimum eſſe id tempus, quod idus Iunias ſequitur, Ouid. lib. 6. faſtor.

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæque cauenda forent:
Tunc mihi poſt ſacras monſtratur Iunius idus
Vtilis & nuptis, vtilis eſſe viris.

Tribus generibus vxores quæſita. In contrahendis matrimonijs tribus generibus vxores quæſitas, Vſu, Farre, Coemptione: Arnob. lib. 4. aduerſus Gentes ait: *Vxores Dij habent, atque in coniugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæſitis, vſu, farre, & coemptione genialis lectuli ſacramenta conducunt.* Atque in propoſito de farris vſu inquit Plin. lib. 18. cap. 3. *Quin & ſacris nihil religioſius confarrationis vinculo erat, non æque nuptæ farrum præferebant.* Et Apuleius l. 10. de Aſino, *Matrimonium confarreare*, dixit.

De Ritu Coemptionis, Boethius lib. 11. Comment. ad Topica Ciceronis ſic ait: *Coemptio certis ſolemnitatibus peragebatur: & ſeſe in coemendo inuicem interrogabant: vir ita, an ſibi mulier materfam. eſſe vellet? illa reſpondebat velle: item mulier interrogabat, An vir ſibi Paterfam. eſſe vellet? ille reſpondebat velle: itaq; mulier in viri cōueniebat manum, & vocabãtur hæ nuptiæ per coemptionem, & erat mulier Materfam. Viro loco filiæ.* Cui interpretationi accedit Iſid. 15. Etym. Gell. l. 18 c. 6.. vnde non mirũ, *Nuptias* à Modeſtino *Diuini, & humani Iuris coniũctionem* definiri, l. 1. D. de Ritu nupt. & à Gord. in l. aduerſus, C. de Crim. expil. hæred. *Vxorem rei Diuinæ, & humanæ ſociam appellari.* C

Cæterum de Vxorum vſu quærendarum, videtur formam indicaſſe Cicero, dum Flacci partes tuetur.

Vſu partas, ac quæſitas vxores eas fuiſſe, quæ matrimonij cauſa in domum abſque coemptionis ſolemnibus deductæ, toto vertente anno cum viro adfuiſſent; quæ poſt id temporis ex l. 12. tab. in manu, mancipioque viri fuerint, quaſi vſu, ideſt poſſeſſione viro mancipatæ: vſum enim pro poſſeſſione veteres dicebant, atque legitimum fuiſſe modum adipiſcendorum dominorum, & præter Iuris ciuilis auctores, teſtis eſt Horatius. D

Si proprium eſt; quod quis libra mercatur, & ære,
Quædam ſi credis conſultis mancipat vſus.

Et ſicuti res mobiles anno poſſeſſæ poſſeſſoris fiebant; ita mulierem, quæ cum viro vna matrimonij cauſa anno integro morata eſſet, ei vxorem cum re, & effectu partam, conciliatamque fuiſſe ſuſpicari poſſumus, dummodo talis annui vſus trinoctio perfecto à viro vxor non abnoctauerit, quia tunc ex lege 12. tab. interrumpebatur vſus. referunt Macrobius, & Aul. Gellius: Ex earum verò mulierum, quæ vel in matrimonio, vel in concubinatu promiſcuè

A ſcuè haberi poterant, ex deſtinatione animi eorum, qui eas habebant, pendebat.

Nuptiæ antiquitus nonniſi captatis prius Augurijs fiebant: ſic Tacitus de nuptijs Meſſalinæ lib. 11. & de Neronis cum Pythagora coniugio libr. 15. agens, vtrobique auſpicum adhibitorum meminit, Cicero pro Cluentio: *Nubit Genero Socrus nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis omnibus.* Lucanus lib. 11. Bello Pharſal. *De augurijs.*

Pignora nulla domus, nulli coiere propinqui,
Iunguntur taciti, contentique auſpice Bruto.

Symmachus lib. 11. epiſt. *Sororem Pompeiam olim viro maturam te auſpice in manus optat accipere.* Seneca in Troade act. 4. Scen. 1.

Quicumque hymen funeſtus, illætabilis,
Lamenta, cædes, ſanguinem, gemitus habet;
Eſt auſpice Helena dignus.

Et latè ad Roſinum Paralipomena lib. 5. cap. 37.

B His expoſitis, ad nouæ nuptæ veſtitum, ornatumque transeamus: ac vt à vertice incipiam: ſenis crinibus ornari ſolitum ſcribunt, ſicuti Veſtales virgines ornabantur ex Sexto Pompeio. Celibari præterea haſta, quæ in corpore Gladiatorio ſtetiſſet, nubentis caput eodem auctore comebatur; vel quia matronæ in Iunonis Caritis tutela eſſent; vel vt fortes viros ominarentur, & alia huiuſmodi, refert Plutarchus in Romulo, & de tali more Ouidius 2. faſtorum. *De ornatu ſponſe.*

Nec tibi, quæ cupida matura videbere matri,
Comat virgineas haſta recurua comas.

Arnobius lib. 11. aduerſ. Gentes inquit: *Cum in matrimonio conuenitis, toga ſternitis lectulos, & maritorum genios aduocatis, nubentium crinem celibari haſta mulcetis.* Corona deinde redimiri nouæ nuptæ conſueuerant. Tertull. de Corona militum. *Coronant & nuptiæ Sponſas.* Catull. de nuptijs Iuliæ, & Manlij.

C *Cinge tempora floribus*
Suaueolentis amaraci.

Et Lucanus de nubente: *Turritaque premens frontem matrona Corona.* Texta Tunica nouæ nuptæ induebantur, Plin. lib. 18. cap. 48. ait: *Quod quidem ex felici textricis coniugio in vſum veniſſe non dubito, cuius memoriam boni ominis cauſam nuptialibus ritibus nouas nuptas vſurpaſſe conſtat.*

Cingulo inſuper nupta cingebatur, quod vir in lecto ſoluebat, factum id ex lana ouis. Sex. Pomp. ſcribit, quaſi vt vir ſuus ſecum vinctus, cinctuſque eſſet. Circulum id Herculano nodo iunctum, vir ominis gratia ſoluebat, vt ſic ipſe felix in ſuſcipiendis liberis eſſet, ſicut Hercules fuit, qui LXX. liberos reliquit. Inde Catull. in nuptijs Iuliæ, & Manlij. *Cingulum nouæ nuptæ.*

Te ſuis tremulus parens
Inuocat; tibi Virgines
Zonula ſoluunt ſinus.

Et idem ad Ianuam ait: *Quod Zonam poſſet ſoluere Virginem.* Et Ouid. in
D epiſt. Phyliidis ad Demophoontem.

Cui mea Virginitas auibus libata ſiniſtris,
Ceſtaque fallaci Zona reuincta manu.

Cingulum ſeu Zona iſta virginea, quam maritus prima nocte diſſoluebat, Ceſtus ſine diphthongo nominabatur; quo Venus Martem, & Iuno Iouem ſibi conciliabant. Martial. in epigr. 13. lib. 6.

Vt Martis reuocetur Amor, ſummique Tonantis;
A te Iuno petit Ceſton, & ipſa Venus.

Vnde Ceſtus dicitur communiter Cingulum ſponſæ, quæ legitimè matrimonium contrahit, aliter tale coniugium Inceſtus nominatur, cui cingulum illud

iuſtarum nuptiarum non adhibetur: Papianus in l. ſi adulterium D. ad l. Iuliam de adulter. Ab hac Cingulorum replicatione Iunoni, quæ coniugalibus fœderibus præeſſe credebatur, *Cinxia* cognomen inditum eſt, vt ex Sext. Pomp. & Arnobius 2. aduerſ. Gent. ait: *Cingulorum Cinxiæ replicationi*. Et Statius in Syluis: *Dat Iuno verenda vincula, & inſigni geminat concordia tæda*. Vnde Athenis templum Iunoni *Soluizonæ* ſtructum legimus apud Pauſaniam & alios, in qua ſuſpendebant nouæ nuptæ zonas, quas ſoluerant ſponſi ad illas ingreſſi. Ad quod alluſiſſe videtur Propheta Baruch capit. 6. verſ. 42. *Mulieres autem circumdatæ funibus in vijs ſedent. &c.* Ideſt, vt ex Herodot. lib. 1. interpretamur: fœminæ ad ædes Veneris zonis præcinctæ, quibus virginitatem profeſſæ, hoſpitibus ad Deæ fanum aduentantibus pudorem proſtituunt. Apud ſcriptores faſciam pudoris virginei ſignum fuiſſe reperimus: quandoque etiam Caſtitatis coniugalis hoc eſt fidei intemeratæ erga maritum; vt in pſalm. 44. *Aſtitit Regina à dextris tuis in veſtitu deaurato circũdata varietate*. Et iterum: *Omnis gloria eius filiæ Regis ab intus in fimbrijs aureis*. Hoc eſt vt exponunt, in faſcijs aureis: quaſi ſignificare velit, omnem gloriam caſtæ ſponſæ non eſſe in externo cultu ſitam, ſed intus in Pectorali faſcia, hoc eſt in fidelitate coniugali, quam faſcia repræſentat. Quod in fœminis Faſcia, idem in viris eadem apud lumbos religare, vt Chriſtus admonet apud Lucam cap. 11. *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris*. Ideſt ne fidem adſtrictam Deo violetis. Porro ſponſæ faſcia pectoralis biſſina à ſponſo dono accepta, ipſam admonebat fidei coniugalis atque puritatis, vt ſcilicet mammillas, quæ cordis ſunt diuerticula hoc eſt affectus ſuos continentia, coerceret, ſeque mundam ſponſi toro conſeruaret. Vt Latius Vuillalpanda in Ezechielem tom. 1. part. 1. cap. 16. pag. 187. collat. 1.

Præterea vt ad propoſitum reuertamur: Iunoni quoque nubentes ſacra facientes fel cum reliquis victimarum extis non porrigebant, ſed demptum, & diuulſum abijciebant; myſticè ſignificantes omnem bilem, & amaritudinem à nuptijs abeſſe oportere, ex Plutarcho refert Brixonius de Ritu nupt. Plutarchus quoque, & Macrob. 11. Satur. cap. 12. volunt Iunium menſem propitium contrahendis nuptijs, vt diximus hunc à Iunone denominari quod etiam refert Beda lib. de ratione temporum, Cenſorinus in lib. de die natali cap. 18.

Iugum contrahentibus matrimonium imponi conſueuerat, Seruius, & Iſidorus commemorant, vt etiam Plautus ex Curculione: *Iam ne ea fert Iugum?* quemadmodum etiam Horatius: *Nondum ſubacta ferre iugum valet ceruice*.

Velo obnubi ſolita noua nupta, cum ad virum deduceretur, Tertull. de Virgin. veland. ait: *At qui etiam velatæ ad virum deducuntur*. Vnde nuptiarum nomen ductum eſſe, omnium Gramaticorum fert opinio: nubere enim, & obnubere priſcis velare, & operire ſignificabat, vt Sext. Pomp. Nonius Marcellus, & alij notant. Quo in ſignificatu Arnob. lib. 3. aduerſus Gentes, hoc verbo vſus eſt, inquiens, Quod aqua nubat terram, appellatus cognominatuſque eſt Neptunus: Velum autem id, quo nuptæ caput operiebatur Flammeum appellabatur, Martial. 11. epigr.

Flammea texantur ſponſæ: iam Virgo parata eſt,
Tondebit pueros iam noua nupta tuos.

Et idem lib. 12. *Præluxere faces, velarunt flammea vultus*. Sanctus Ambroſius in lib. de Viduis: *Suaſimus, vt veſtem mutares, non vt flammeum ſumeres; vt à ſepulchro recederes; non vt thalamum præparares*.

De ritu in traductione ſpõſæ. Expoſuimus, quo cultu, & ornatu noua nupta ad virum procederet; videbimus nunc de Pompæ apparatu, ac Ritu traductionis. In viri igitur domum tamquam in coniugis manſionem; ad domicilium nuptæ traducebãtur. Plautus in Aulularia: *E. Quod ſempiternum tibi ſalutare ſit procreandis liberis. M.*

Ita

A *Ita Dij faxint. Volo te domum vxorem ducere.* Et in Trinummo. *Numquid cauſa eſt, quin vxorem cras domum ducas?* Item vnam poſt matrimonium viri, & vxoris domum dici. Plutarchus lib.4. Sympoſiacon. cap. 3. & eſt text. in l. 1.§. ſi vir. D. ad ſenat. ſylleian. Enimuero deductio hæc antiquitus nonniſi noctu fiebat, Sext. Pomp. lib.14. & Val. Max. lib.1. cap.5. ibi: *More priſco noctu connubia nuptialia petit.* Et Tacitus lib.11. à Nerone cum Pythagora confectas nuptias referens ait: *Et interdiu in viro nubente ſpectata, quæ etiam in fœmina nox operit.* Et Catullus in Epithalamio.

Veſper adeſt, iuuenes conſurgite, veſper olympo:
Surgere iam tempus, iam pingues linquere menſas,
Iam veniet virgo, iam dicetur hymenæus.

Pueri vero tres Patrimi nubentem deducebant, ex Sext. Pomp. in verbo. Patrimi, quorum vnus facem præferebat, reliqui duo nubentem tenebant.

Fax porro, quæ præferebatur ex ſpina alba fiebat, vt idem Pomp. ſcribit, ideoque Catullus de Nuptijs Iuliæ, & Manlij.

B

Pelle humum pedibus, manu
Spineam quate tædam.

Hinc Plinius: *Spineam nuptiarum facibus auſpicatiſſimam*, ait. Non deſunt, qui velint nuptiales faces ex Pinu confici ſolitas, vt apud Catullum: *Pineam quate tædam.* Et Ouidius 2. faſtor. Suadet à coniugio per aliquot dies abſtinendum.

Dum tamen hæc fient, viduæ ceſſate puellæ;
Expectet puros pinea tæda dies.

Et D. Ambroſius de huiuſmodi facibus in lib. de Viduis ait: *Vel cum accenſis funalibus mox ducitur, nonne pompæ funebris exequias magis putat, quam thalamum præparari.* Præterea in altum tolli nubentes priſcis temporibus conſueuiſſe, vt ex Optato Meleuitano lib.6. contra Donatiſtas; tradit etiam Briſſonius de Ritu nupt. ex Apuleio, Polluce, Syneſio, & Suida. Ac etiam apud Pœnos, Græcos, & Aegyptios vſu receptum fuiſſe, vt nubentes ſellæ inſidentes, curruque ſublimes vectæ à Patris domo in mariti domicilium transferretur, quamuis apud Romanos ſolum à pueris manu ductam nubentem, ex Sext. Pomp. vidimus. Et Pauſanias ſcribit; vt noua nupta dum ad domum ſponſi traduceretur, ſolita erat curru geniali vectari, in quo tres tantum ducebantur; nimirum ſponſa, quæ ſederet in medio, ſponſus, & Paranymphus, qui annulum maritalem traderet.

C

Comitabatur præterea nubentes Colus compta cum fuſo, & ſtamine, ex Plutarcho, & ex Plinio lib.8. cap 48.

Vtenſilia item mulieris, & quæ in vſu, & miniſterio eius erant, per puerum impuberem in vaſe operto geſtari conſueuerant: Puer Camillus; vas ipſum Cumerum proprio nomine vocabatur: Varro lib.6. de ling. Latin. Cumerum vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptijs ferebant, in quo erant nubentis vtenſilia; quo vero ad Camilli vocem, ſicuti & Flaminium, puerum dictum ingenuum patrimum, & matrimum, qui Flamini Diali ad ſacrificia miniſtrabat. Ita ex Sexto Pompeio, ac etiam ex Macrob. lib 6.c.9.

D Quin etiam Aſſes tres ad maritum nubentes deferebant, vt apud Nonium Marcellum, Varro ſcribit, vbi de illorum ſignificatu.

Fores ædium mariti floribus, & frondibus ornari conſueuerunt, vnde Catullus de nuptijs Pelei.

Veſtibulum vt molli velatum fronde vireret.

Claudianus de raptu Proſerpinæ, lib.2. ea excepta in thalamos Plutonis ait: *Pars aulæa tenent alij, prætexere ramis limina.* Lauro quippe Poſtes ornare, tam in publicis, quam priuatis gaudijs moris erat. Tertull. in Apolog. c.35. *Cur die læto non laureis poſtes obumbramus?* Plin. lib.15.cap. vlt. *Laurus triumphis propriè dicatur, vel gratiſsima domibus, ianitrix Cæſarum, Pontificumque*

ſola

ſola, & domos ornat, & ante limina excubat: Ex hoc more Iuuenalis de Muliere ſtatim poſt nuptias diuertente. A

Ornatas paulo ante fores, pendentia liquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Præ foribus ædium mariti interrogatæ nubentes, quænam eſſent? Caias ſe eſſe reſpondebant, ex Plutarcho: fertur enim Caiam Cæciliam Tarquinij priſci Regis vxorem optimam Lanificam fuiſſe, ideoque nouæ nuptæ ante ianuam mariti ſic interrogatæ reſpondebant. Quintil. lib. 1. cap. 7. Nam & Caius, C littera notatur, quæ inuerſa mulierem declarat; quia tam Caias vocitatas eſſe, quam Caios ex nuptialibus ſacris apparet. Poſtes ianuæ lana tangi à nubentibus, adipeque vngi conſueuerant; Seruius in 4. Aeneid. ait: *Moris fuit, vt nubentes puellæ, ſimul ac veniſſent ad limen mariti, poſtes antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, & oleo vngerent, & ideo vxores dictæ Vnxores*. Et refert etiam Iſidor. lib. 9. cap. vlt.

Sponſa ingrediendo limen domus mariti pedem attollebat; illud enim tangere ominoſum erat, & ideo ſaltu illud tranſgrediebatur: hinc Catullus in Epithalamio. B

Transfer omine cum bono
Limen aureolos pedes,
Raſilemque ſubi forem.

Et hoc in nouis nuptis Religioni habebatur, Plautus.

Senſim ſuper attolle limen pedes noua nupta.

Cauſas ex Seruij, & Plutarchi problematis require. Muretus in Comment ad Catullum de nuptijs Iuliæ, & Manlij.

Ingredienti nuptæ Claues dabantur, ex Sexto Pompeio in verbo Clauis, vt ſignificaretur ei rerum omnium domeſticarum, quæ clauibus concludi ſolent, cura, & adminiſtratio demandata.

Ac etiam in pelle lanea noua nupta ſtatuebatur, ex Sexto Pompeio, quo teſtaretur, ſe lanificij officium viro præſtituram.

Sed etiam aqua, & ignis nuptiarum ſolemnibus adhiberi conſueuerat; vnde Scæuola in l. penult. D. de donat. inter virum, & vxorem: *Die nuptiarum priuſquam ad virum tranſiret, & priuſquam aqua, & igni acciperetur*: Quem morem refert quoque Seru. in 4. Aeneid. vnde poſtea faces prælucebant, & aqua per puerum de fonte petita, qua nubentibus pedes lauari ſolebant. Et ex Varrone lib. 4. de ling. Latin. ignis, & aqua adhibebantur; vt hæc nupta cum viro communicaret; cum ea ſint cauſa naſcendi, & Halicarnaſſeus lib. 11. huius inſtituti originem à Romulo deducit, de quo etiam Val. Flaccus lib 8. Argonat. ait: *Pariterque precati, Incipiunt; ignem Pollux, vndamque iugalem Prætulit.* C

In cœna nuptiali oppiparè, & laute acceptos conuiuas fuiſſe, Plautus in Curculio, ait:

Tu miles apud me cœnabis: hodie fient nuptiæ.

Legibus ſumptuarijs, quibus efferueſcens Romanorum luxuriæ æſtus coercebatur: nuptijs aliquid indulſiſſe lex ſiquidem Iulia, C. Auguſto imperante pro feſtis diebus ducentos æris impendi permiſit, Kalendis, Idibus, Nonis trecentos: nuptijs autem, Repotijſ. H. S. millies eſſe conceſſit, quemadmodum Gell. lib. 2. cap. 24. refert. D

Maxima populi frequentia, & celeberrimo officio nuptæ deducebantur. ex Suetonio in Caligul. cap. 24. de Liuia Horeſtilla Piſoni nubente; & Quintil. declam. 306. *Aſpice illam virginem, quam pater tradidit euntem die celebri comitante populo.*

Tibiam quoque nuptialibus feſtiuitatibus interueniſſe: Terentius Adelph. *Verum hoc mihi mora eſt Tibicina, & Hymenæum, Turbam, Lampadas, Tibicinas.* Et Claudianus in epithalamio.

Ducant

A *Ducant peruigiles carmina tibiæ.*

Præterea Talaſſionem in nuptijs Romanorum, non ſecus, atque Hymenæum inclamare conſueuiſſe ſciendum eſt; Martial. epigr. 36. lib. 1.

Quid ſi me iubeas Talaſſionem
Verbis dicere, non Talaſſionis?

Euſebius in Chronico, ait Sabinæ raptæ, & vna virginum pulcherrima cunctorum acclamatione rapientium Talaſſio Duci Romuli decernitur: vnde in nuptiarum ſolemnitatibus Talaſſio vulgo acclamitant, quia ſcilicet tali nupta ſit, quæ Talaſſium habere mereatur, quod etiam Seruio placet in lib 1. Aeneid.

Nuces à nouis maritis iaci, & pueris ſpargi conſueuiſſe, Virg. Eclog. 8.

Sparge marite nuces: iam deſerit Heſperus Oetan.

Quod ideo feciſſe Varro tradit, quoniam à rapientibus pueris fieret ſtrepitus, ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſet audiri; alijs placuit id factum, vt ſe puerilibus omnibus ludis renunciare, & iuuenilia cuncta relin-B quere eo indicio teſtarentur. Perſius:

Et nucibus facimus quæcunque relictis,
Cum ſapimus patruos:

Nubentes præterea prætextis depoſitis à multitudine puerorum, qui ad eam celebritatem conueniebant, obſcæna omni licentia occinebantur, qui verſus Feſcennini dicti ſunt, ſiue quod ab vrbe Feſcennia eſſent allati, ſiue quod Faſcinum arcere putabantur. Seruius in 7. Aeneid. & Catull. in Epithal. Iul. & Manl.

Heu, heu diu taceat procax Feſcennina locutio.

Et D. Hieronym. in epiſt. ad Gerontiam: *Reſponde mihi cariſſima in Christo filia inter iſta nuptura es? & Feſcennio carmine terribilis tibi rauco ſonitu buccina concrepabit, vt quas habeas pronubas, habeas forte lugentes.* Erant autem Feſcennini verſus ioculares, incompoſiti, rudes, qui alternis iaciebantur. Ho-C rat. lib. 11. epiſt.

Feſcennina per hunc inuecta licentia morem,
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit.

Et Liuius lib. 7. *Non ſicut ante Feſcennino verſui ſimilem incompoſitum, temerè, ac rudem alternis iaciebant.*

Interea vero Lectulus nuptialis componebatur, qui propriè genialis dicebatur à generandis liberis, ex Seruio 6. Aeneid. & Cicero pro Cluentio: *Lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ ſuæ nubenti ſtrauerat.*

Toga vero ſterni lectos, & maritorum genios aduocari conſueuiſſe, refert Arnobius lib. 3. Aduerſus gentes.

Antequam ſponſa viro iungeretur, ſupra Priapi faſcinũ ſedere noua nupta iubebatur: nempè quod in templo Mutini, ſeu Priapi apponeret illa propria pudenda ſupra illius idolum lapideum, ſicuti expreſſum erat in altero ſimili paruo ſimulacro a tergo ad indicationem (vt etiam hodie extat ſimile idolum hic Romæ apud Clariſſimos D. D. de Gottifredis Numiſmatum & Antiquitatum eruditiſſimos) hoc nobis expreſsè demonſtratur auctoritate Arno-D bij lib. 4. Aduerſus gentes, ibi: *Etiam ne Mutinus, cuius immanibus pudendis, horrentique faſcino veſtras inequitare Matronas & auſpicabile ducitis, & optatis.* Idem refert Lactantius de Falſa Religion. lib. 1. cap. 20. ibi: *Et Mutinus in cuius ſinu pudendo Nubentes reſident, vt & illorum pudicitiam prior Deus delibaſſe videatur.* Et D. Auguſtinus de C. D. lib. 6. cap. 9. *Sed quid hoc dicam; cum ibi ſit & Priapus nimium maſculus, ſuper cuius immaniſſimum, & turpiſſimum faſcinum ſedere noua nupta iubebatur more honeſtiſſimo, & religioſiſſimo matronarum.* Hoc idem referunt Cartarius de Dijs Antiquorum, vbi de Baccho & Priapo pag. mihi 296. ac etiam Briſſonius de Ritu Nupt. pag. penult. & Roſinus Antiquitatum lib. 5. cap. 37. col. fin. Et ad hunc Ethnicorum

De Idolo Mutini ſeu priapi.

rum ritum videtur etiam congruere, quod refertur de Hebræorum Idololatria; & videtur innuere textus in Scriptura ſacra 3. Reg. cap.15. vbi Macham matrem ab Aſſa filio amatam, ne eſſet princeps in ſacris Priapi, cuius etiam ſpecum ſubuerterit, & confregerit ſimulacrum turpiſſimum, coram quo obſcœna quæque impundentiſſimè exercebantur. Præterea Card. Bellarmin. in pſal.105. num.28. ſuper illa verba *Initiati ſunt Beelphegor*, refert hiſtoriam lib. Numer. c.25. quod filij Iſrael decepti è filiabus Mohab, cœperunt fornicari coram eis, & colere Idolum earum dictum Beelphegor, ex quo iratus Deus iuſſit ſuſpendi in patibulo omnes Principes populi. Io. Lorina in dicto cap.25 Num. n.3. ſuper illa verba: *Initiatus eſt Iſrael Beelphegor*, ſecundum expoſitionem Rabbinorum inquit, Quod filiæ Iſrael coibant quotidiè cum ſimulacro obſcœniſſimo in virilis membri ſimilitudinem efficto. Ad quod aduerte verbum illud *Initiari*, quod idem eſt ac ſacrificare, ex Tertul. in Apolog. cap.16. ibi: *Atque ita inde præſumptum nos quoque eidem ſimulacro initiari, &c.* A

Pronuba. Deinde in lecto pronubas collocaſſe Nuptam ſciendum eſt. Donatus in Eunuchum Terentij ad ea verba: *Deinde eam in lecto collocauerunt*. Lampridius in Heliogabalo: *Nupſit & coijt; vt & Pronubam haberet*, Et Claudianus de Raptu. B

Ducitur in thalamum virgo: ſtat Pronuba iuxta,

Ad huiuſmodi autem officium ſpectatæ pudicitiæ mulieres, quæ vni tantum viro nupſiſſent, adhibebantur; vt & matrimonij perpetuitatem auſpicarentur, ex Sexto Pompeio, & Tertul. in lib. Exhortatio ad Caſtitatem: *Monogamia apud Ethnicos in ſummo honore, vt & virginibus legitimè nubentibus vniuira pronuba adhibeatur.*

Et hæc de Nuptijs dicta ſit ſatis.

Quoniam in hoc eodem Capitulo; dum de ornatu nouæ ſponſæ ſupra dicebamus; quod Cælibari haſta, quæ ſupra caput Gladiatoris mortui ſtetiſſet, nubentis caput comeretur, vt ex Plutarch. in Problemat. quæſt.97. & Ouid. citatis: ſeu, vt inquit Feſtus, ſicut illa coniūcta fuerat cum corpore gladiatoris, ſic cum viro noua nupta eſſet copulata: eademque haſta ab ipſa nupta frontem, & capillos diſcriminari fuiſſe in vſu: quod inde fortes ſe viros genituram ominaretur; aut quod ſponſi diſciplinæ ſe ſubditam fateretur. C

Ex hoc antiquiſſimo Græcorum & Romanorum ritu, ſubducitur difficultas ex altero ſimillimo etiam ritu hic Romæ quoque in præcedenti ſæculo ſeruato; vt Notarius accedens ſtipulationi contractus matrimonialis poſt mutuam interrogationem, & reſponſionem *Vis, Volo*; ſuperimponeret ille gladium ſuper capita contrahentium; vt illi forſan matrimoniali diſciplinæ ſubducerentur: & præter atteſtationem nobiliſſimæ Romanæ Matronæ mihi cognitæ & adhuc viuentis, quæ in ſuo Matrimoniali contractu etiam poſt ſacrum Tridentinum Concilium idem fuiſſe ſeruatum illa aſſerit; accedit quoq; inſtrumentum matrimoniale mihi traditum à Clariſſimo & Erudititiſſimo D.D. Didaco Cinquino, inter D.D. Franciſcum de Cinquinis eiuſdem Didaci Proaum & Iuliam Aſtalliam nobiles Romanos, quod inſtrumentum hic de verbo ad verbum propono; vt conſtet plurimos ex ritibus noſtri æui ab illis priſcæ antiquitatis originem habuiſſe. D

IN NOMINE DOMINI. AMEN.

PRæſenti publico Inſtrumento cunctis vbique pateat euidenter, & ſit notum, quod anno à Natiuitate eiuſdem D. N. Ieſu Chriſti Milleſimo quingenteſimo vndecimo Indictione Decima. Die vero decimaquarta Decembris, Pontificatus autem Sanctiſſimi in Chriſto Patris & D. N. Iulij Diuina prouidentia Papæ Secundi

A *cũdi anno eius nono. In præſentia mei Notarij perſonaliter conſtituti Illuſtres D. D. Franciſcus de Cinquinijs & Iulia de Aſtallijs animo & intẽtione matrimonium inter ſe contrahendi: & primo interrogatus per me Notarium dictus Franciſcus, ſi vellet præfatam Iuliam recipere in eius legitimam vxorem, &c. Ad quam interrogationem, &c. reſpondit & dixit, Volo: deinde interrogata ſimiliter dicta Iulia ſi volebat ſimiliter dictum Franciſcum in eius legitimum maritum, quæ ſimiliter reſpondit, volo: poſt quas interrogationes & reſponſiones ſuperimpoſito enſe ſuper eorum capita, & præmiſſo ſigno Venerabilis Sanctæ Crucis præfatus*

batur; ſi quidem ſponſalia intercelliſſent, ſponſæ tamen loco ea habebatur, l. cum hoc ſtatus §. ſi quis ſponſam D. de Donat. inter virum, & vxorem: nu-
D ptijs autem ceſſantibus, nec in concubinatu minor annis duodecim puella haberi iure licito poterat, l. 1. in princ. D. de Concubinis.

Quod adoleſcentulis vxores ducere non liceat; eadem militat ratio in hominibus quo ad appetitum coniunctionis, quæ eſt in belluis: belluæ autem ſi in tenuiori ætate congrediantur, imperfecti tunc naſcuntur fœtus, ſæpiuſque fœminæ quam mares; hinc fit, vt idem etiam in Ciuitate contingat, ſi adoleſcentuli vxores ducant. Atque ex conſequenti, quanto virtus generandi eſt imbecillior, tanto deinceps dolor pariendi eſt acrior & laborioſior; imò hinc nani & homunciones naſcuntur; hinc genitores, ac geniti prope æquales fiunt; hinc circa adminiſtrationem familiæ oriuntur querelæ;

LVCAS CAP VII.
ET ECCE MVLIER VT COGNOVIT QVOD IESVS ACCVBVIT IN DOMO PHARISÆI
STANS RETRO SECVS PEDES EIVS LACRYMIS COEPIT RIGARE PEDES EIVS ET
CAPILLIS SVISI TERGEBAT ET OSCVLABATVR ET VNGVENTO VNGEBAT

A *cūdi anno eius nono. In præſentia mei Notarij perſonaliter conſtituti Illuſtres D. D. Franciſcus de Cinquinijs & Iulia de Aſtallijs animo & intētione matrimonium inter ſe contrahendi: & primo interrogatus per me Notarium dictus Franciſcus, ſi vellet præfatam Iuliam recipere in eius legitimam vxorem, &c. Ad quam interrogationem, &c. reſpondit & dixit, Volo: deinde interrogata ſimiliter dicta Iulia ſi volebat ſimiliter dictum Franciſcum in eius legitimum maritum, quæ ſimiliter reſpondit, volo: poſt quas interrogationes & reſponſiones ſuperimpoſito enſe ſuper eorum capita, & præmiſſo ſigno Venerabilis ſanctæ Crucis præfatus Franciſcus actualiter ſubarrhauit dictam Iuliam præſentem & conſentientem per annuli & ſigilli aurei immiſſionem in digito annulari dictæ Dominæ Iuliæ. & tunc dicta fuerunt per me Notarium illa verba Dominica: quas Deus coniunxit, &c. Et rogarunt me Notarium. Actum Romæ in Regione Pineæ in ſala Domus & cothabitationis præſentis nobilis viri Mariani de Aſtallis patris dictæ Iuliæ præſentibus nobilibus & ſpecialibus Viris Auguſtino Ghiſio Mercatore Senen. Proſpero de Mutis, Iulio & Hippolyto Petri Matthei de Albertonibus teſtibus.*

B

Et quia q. Simon Antonius Pirotus prædeceſſor meus de præmiſſis regatus fuit. Ego Dominicus Tullius C.C. Notarius & in illius Officio ſucceſſor præſens Inſtrumentum ſubſcripſi & publicaui requiſitus, &c.

De Iure Connubiali inter Ciues Romanos. Cap. XVII.

COgnito in præcedenti capite nunc ſolemni nuptiarum ritu; conſequens huic eſt de iuſtis, iniuſtiſque etiam nuptijs inter Ciues Romanos addere; vt iuris ciuilis, & antiquitatis Romanæ ſtudioſis ſatisfaciam. Igitur, vt ab Aetate ordiamur, eam in matrimonijs contrahendis definiuit Iuſtinianus. *Aetas.*
C Inſtitut. de Nuptijs in princ. maſculos quidem puberes, fœminas autem viripotentes, ac etiam refert Dio lib.4. A duodecimo quidem anno pubertatem fœminas auſpicari prudentibus placuit; idque ea ratione factum Plutarchus in Numa interpretatur, vt celerius coniugum mores tenella adhuc ætate imbiberent, & ad obſequium virorum facilius flecti, fingique poſſent. Macrob. verò lib.7. Saturn. voluit pubertatem fœminis legibus definitam, quod generationi eſſent ab eo tempore aptæ, nempe duodecimus, & quartodecimus in maſculis, quoniam, vt inquit Euripides apud Stobæum: *Muliebre corpus citius in ſenium cadit*. Vndeque teſtamenta fœminis citius, quam maſculis facere licet, l. à qua ætate D. de teſtamentis. Cæterum ſi fœmina minor duodecim annis domum pro vxore deducta eſſet, non ante iuſta & legitima vxor fiebat, quam apud virum duodecimum annum impleuiſſet, l. minorem, D. de Ritu Nupt. Interim vero, dum pubertas coniugis expectabatur; ſi quidem ſponſalia interceſſiſſent, ſponſæ tamen loco ea habebatur,
D l. cum hoc ſtatus §. ſi quis ſponſam D. de Donat. inter virum, & vxorem: nuptijs autem ceſſantibus, nec in concubinatu minor annis duodecim puella haberi iure licito poterat, l. 1. in princ. D. de Concubinis.

Quod adoleſcentulis vxores ducere non liceat; eadem militat ratio in hominibus quo ad appetitum coniunctionis, quæ eſt in belluis: belluæ autem ſi in tenuiori ætate congrediantur, imperfecti tunc naſcuntur fœtus, ſæpiuſque fœminæ quam mares; hinc fit, vt idem etiam in Ciuitate contingat, ſi adoleſcentuli vxores ducant. Atque ex conſequenti, quanto virtus generandi eſt imbecillior, tanto deinceps dolor pariendi eſt acrior & laborioſior; imò hinc nani & homunciones naſcuntur; hinc genitores, ac geniti prope æquales fiunt; hinc circa adminiſtrationem familiæ oriuntur querelæ;

hinc accretio & augmẽtatio corporum iuuẽilium tollitur; hinc fœminis crebrius quã maſculis procreatis, ſpes belli & ſuperandi hoſtis penitus deletur; hinc abortus; hinc mutilati; hinc monſtra; hinc alia ſexcẽta mala euenta fluũt. Atq; huc infinita referũtur teſtimonia, Aegyptiorum qui non ante annos 30. Lacedæmoniorum, qui non ante trigintaquinq; Romanorum, qui non ante trigintaſeptem ſuos adoleſcẽtes ducere permiſerunt. Huc addi poteſt quod lex iſta plurimum conferat ad temperantiam, & experientiam; ad temperantiam, quia adoleſcentiores vſu Veneris præmaturo fiunt libidinoſi; ad experientiam, quia ſedatis affectibus ratio magis & prudentia in hac ætate viget; ac etiam futurum vt Ciues longe robuſtiores corpore & animo vegetiores naſcantur. A

Nuptias vero, quas vir ſexagenarius cum vxore quinquagenaria contrahebat, fuiſſe improbatas, ex textu in l. penult. C. de Nuptijs: vnde ſcitè Lactantius lib.1. de falſa Religion. c.16. ait: *Vtrum ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit.* Inquit enim Euripides apud Stobæum tit. 71. B

Res ſenibus importuna matrimonium,
Et triſte natos tollere ætate in mala.
Seni marito quippe matrona imperat.

Hoc in legibus condendis agebat Auguſtus, vt exhauſtam bellis Ciuilibus ciuitatem ſobole repleret, l. ſi ſterilis. D. de action. empti, l. ſi maior Cod. de legit. hæred. Ariſtoteles certè in Politeis finem gignendi, vt plurimum viris ſeptuageſimum annum adferre, mulieribus vero quiquageſimum ſcribit, & Plinius lib.7. cap.14. abſolutè definit mulierem poſt quinquageſimum annum parere, maioremque partem quadrageſimo profluuium genitale ſiſtere; at planè, quibus cruor menſtruis inte[illegible]tere deſtitit, eas iam concipere non poſſe, confirmat D. Augu[illegible] contra Iulian. Pelag. Et ideo alienam à nuptijs contrahendis ſuperius memoratam ætatem, veluti liberorum ſuſcipiendorum ſpe deſtitutam præmijs afficiendam non exiſtimarunt. Nihilominus Claudius Cæſar cum comperijſſet etiam ſexaginta annos natis, aut eo amplius generandi vires ineſſe, derogauit in eo capite prædictæ legi; ſic enim Suetonius in eius vita cap.23. ait: *Capiti Papiæ Popeæ legis à Tiberio Cæſare quaſi ſexagenarij generare non poſſent, edicto abrogauit.* Quam vero importunum ſit ſenibus matrimonium, ſic docet Euripides apud Stobæum. C

Audite iuuenes: omnibus dictum volo,
Differre thalamos ad ſenectæ terminum
Nolite: prolem ſerite dum tempus ſinit.
Res eſt moleſta fœminæ coniunx ſenex.
Properate: iuuat hoc educendis liberis,
Pulchrumque iuueni natus alludens patri.

Et Theognis apud eundem Stobæum.

Tempeſtiua ſeni primæuo flore puella
Non eſt; nec clauo, ceu ratis, apta regi:
Anchora non illam teneat: ſed fune ſoluto
Nocte illam ſtatio non tua ſuſcipiet. D

Sed Deus bone, quot hodie curuos & decrepitos ſenes in amplexibus, & vlnis Laidum inuolutos vbique videas. Natura illos Spadones fecit, & tamen vt loquitur Propheta, *Viſa puella hinniunt.* Et quamuis in Cymba Charontis vnum pedem habeant, de Helena cogitant, & loquuntur. Heu quam indecora res eſt & impia, delirantes ſenes, cum oculis cœcutiant, cum careant dentibus, cum ex naribus & ore pus & ſpumam ætatis mittant, cum totis naturæ viribus deficiant, de ſponſa, & libidinoſa Venere ſomniare? Natura hoc in belluis ſemper abhorruit: ſapientia maiorum hoc ſemper prohibuit.

Vtrum virgo poſſit [illegible]?

Quoniam ſicuti ſenectus impedit generationem, ac etiam apud priſcos Roma-

A Romanos matrimonium dirimebat. Obiter hic modo proponitur difficilis & ambigua quæſtio: vtrum valeat fœmina virgo concipere? non inquam, conceptus & partus abſque viri ſemine ſequatur, cum hoc vires omnium creaturarum excedat: ſed ſolum contigit dubitatio, vtrum virgo recipiendo ſemen viri, valeat inde concipere abſque virginitatis læſione? nec loquimur de partu, cum id naturaliter ſit impoſſibile, nec naſci poteſt infans niſi clauſtra virginalia rumpantur: ſed de conceptu non eſt adeo clarum: nam D. Thom. quodlibet. 6. art. 18. dubitare videtur, ait enim: *Poſſet tamen fortè abſque miraculo mulier ſalua omnino virginitate concipere, ſicuti dicitur accidiſſe de quadã puella pubeſcente, quam propter pudoris cuſtodiam in lecto ſuo Pater habebat, qui dum ſomno pollueretur, ſemen ad matricem deſcendit, & puella concepit*. Simile quiddam etiam narrat Auerroes 2. Collibet. de Muliere virgine in balneo ſe lauante, ad cuius matricem ſemen viri, qui ibidem ſe polluerat, aquæ motus perduxit. Quare tamquam certam hanc ſententiam tradit Alphonſus Toſtat. parad. 1. cap. 38. vbi ait: *Ad conceptionem perficiendam clauſtrorum virginalium aperitionem eſſe neceſſariam, falſum eſſe liquet; interdum namque ſine aperitione clauſtrorum conceptio ſequi poteſt, & aliquando ſecuta eſt; & non ſolum hoc, ſed & aliquid alterum, quod ſatis videtur mirabile, contigit, ſcilicet, quod aliqua mulier totaliter virgo carne, & mente, nullam omnino corruptionem perpeſſa, prolem concepit naturaliter*. Quod etiam non impugnat Mart. Del Rio Diſquiſition. Magic. lib. 2. cap. 15. Huius autem problematis deciſionem, ex Anatomia pendere crederem; ſi enim ita diſpoſita ſunt in muliere membra, vt viri ſemen abſque eo quod clauſtra virginalia frangantur ad locum vbi proles concipitur, peruenire poſſit, non video cur virgo concipere non poſſit, nam vel ad viri conceptionem ſanguis eius menſtruus ſimul cum virili ſemine ſufficit; & hunc clarum eſt poſſe abſque virginitatis læſione concurrere; vel requiritur etiam mulieris ſemen, & hoc ſicuti interdum accidit in ſomno, poſſet abſque eius culpa, & voluntate, & conſequenter ſalua virginitate decidere. Probabilius tamen communiter creditur, id fieri non poſſe; alioquin in prima virginis cum viro copula non eſſet neceſſe virginale ſigillum frangi, vt euenit. Ad exempla autem allata crederem, mulieres illas fabulas finxiſſe, ne grauiter peccaſſe proderentur; quod ſi modo ſupradicto concipere poſſet; ſequeretur poſſe Dæmones efficere, vt virgo mente & corpore permanens, conciperet, quod non eſt aſſerendum. Ad illud quod narrant ſcriptores de varijs, quæ conceperint dumtaxat ex ſemine, quod in balneo, in quo illæ lotæ, fuerat prius effuſum, non eſt probabile; quia neque virtus attractiua matricis tam à ſe longe valet vim exerere; & ſemen illud, ſi fœcundum fuiſſet, fundum aquæ petijſſet, nec ſupernataſſet: vt etiam ſupponit Mart. del Rio lib. 2. quæſt. 15.

An poſſit virgo concipere.

B

C

Hoc tetigiſſe ſit ſatis, vt cognoſcatur: vtrum virginitas poſſit in conceptione fœtus conuenire; adeo vt fœmina virgo (etiam ſecundum plurimorum opinionem) poſſit recepto ſemine viri concipere ſalua virginitate. Nec talia de ſanctiſſima Deipara vllatenus intelligenda, cuius virginitas non ſolum in ipſa Verbi Incarnatione, verum & in partu, & poſt partum illibata permanſit; & omnia ad verum eius matrimonium interueniſſe ſit certum; vt ex D. Thoma 3. part. quæſt. 29. art. 4.

D

In vxore petenda, quam ſit perpendenda conditio bona, & aliæ qualitates, audiamus prudentes: Euripides enim apud Stobæum tit. 70.

De conditione ſtatus.

Moneo nunc omnes ſemel,
Vt ex honeſto genere progeniem ferant:
Non illa quippe ſemper infelix erit.

Vbi etiam Theognis.

Nobilitas Aſinis, & Equis ſimul, Arietibuſque
Dat pretium: nec de ſemine degeneri

Admiſſura placet. Sed praua è ſanguine prauo A
Si dos ſit, præſto eſt optima conditio.

Et Heſiodus ibidem.

Quare toro intactam, pulchris quam moribus ornes,
Neu ſit læta tua vicinia labe, caueto.

Et Euripides prædictus.

Sublimiori genere, qui natas petunt,
Opibuſue opimas coniuges, optant male.
Vbi namque potior res domi eſt vxoria,
Vir mancipatus iura non retinet ſui.
Dotalis iſte Cenſus infelix viro eſt,
Qui difficilius efficit diuortium.

Hinc apud Romanos inter liberas, & ſeruiles perſonas, nuptias olim non conſtitiſſe certum eſt, l. Proculus D. de Iur. dot. l. 3. C. de Inceſt. nupt. quam ob rem ſi ancilla libero nupſiſſet, dotiſque nomine pecuniam numeraſſet, nec matrimonium erat, nec viri ea pecunia fiebat, quam tempore iure ſtatuto penes ſe vſu cœpiſſet: planè ſi apud virum ad libertatem perueniſſet, conualeſcebat matrimonium, eodemque ſoluto, dotalis pecuniæ repetitio competebat, d. l. Proculus. B

Præterea iuſta matrimonia non inter liberas quaſcumque perſonas, ſed inter ſolos Ciues Romanos contrahebantur. Inſtit. de Nuptijs in princ. Nam cum Latinis, Peregriniſque connubium, niſi eis conceſſum eſſet, non erat. Senec. lib. 4. de Benefic. ait: *Promiſi tibi filiam in matrimonium: poſtea peregrinus apparuiſti; non eſt mihi cum extraneo connubium.* Macrob. 1. Saturn. cap. 6. *Libertinis vero nullo iure vti prætextis licebat: ac multo minus peregrinis, quibus nulla eſſet cum Romanis neceſſitudo.* Hinc maximam apud Populum inuidiam ſibi conflauit Antonius, quod contra leges patrias nupſiſſet Cleopatræ, refert Plutarch. Necnon quod Titus Berenicen Aegyptiacam vxoris loco haberet, vt proinde repudiare eam ſit coactus, narrat Xiphilinus; quod eo proceſſit, vt ex Peregrino, & Ciue Romana natus Peregrinus naſceretur. Vlpian. in fragment. tituli 5. At eiuſmodi peregrinitatis obſeruationem tandem exoleuiſſe Prudentius lib. 2. contra Sym. ait. C

Nunc per genialia fulcra
Externi ad ius connubij: nam ſanguine miſto
Texitur alternis ex gentibus vna propago.

At à Prouincialibus, cuiuſcumque ordinis, aut loci eſſent, cum Barbaris coniugia contrahi Valentinianus, & Valens prohibuerunt, l. vnica de nuptijs Gentilium in Cod. Theod. etenim Patribus cum plebe connubium ne eſſet 12. tab. ſancitum eſt, quemadmodum refert Halicarnaſ. 11. antiquit cum Liuio lib. 4. ab V. C.

Senatores quoque Senatorumque filij vxores ducere prohibebantur Libertinas, quarumue parentes artem ludicram feciſſent. Paulus in l. qui Senator. D. de Ritu nupt. eumdemque Senatoris filium accipere debemus non tantum naturalem, verum etiam adoptiuum: dummodo talis adoptio emancipatione ſubſecuta non fuiſſet ſoluta; l. ſenatoris filium D. de ſenator. Senatoris autem filia, quæ corpore quæſtum, vel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit, impune Libertino nubit: nec enim honor ei ſeruatur, quæ ſe in tantum ſcelus deduxerit, l. Senatoris filiam. D. de Ritu Nuptiarum, D

Senatorijs perſonis exceptis, cæteris omnibus ingenuis Libertinas vxores ducere lege Papia conceſſum fuiſſe Celſus in l. lege Iulia D. de Ritu nuptiarum, & Dio lib. 54. affirmant, & hoc idem indicare voluit Mauritianus in l. obſeruandum D. de Ritu nupt. his verbis: *Vt inferioris gradus homines equeſtris, vt puta, vel plebeij ordinis, vxores ducant eas, quas qui altioris dignitatis ſunt;*

A *ſunt;veluti Senatores ducere legibus propter dignitatẽ prohibẽtur.* Excipiebat tamen lex quaſdam perſonas, quas ne inferioris quidẽ ordinis hominibus, dummodo ingenuis, ducere permittebat: veluti Lenam à Lenone, Lenaue manumiſſam, vel eam, quæ palam quæſtum corpore faceret; item in adulterio deprehenſam, vel iudicio publico damnatam, &c. vt ex fragmentis titulorum Vulpiani titulo de Cælibe, orbo, ſolitario, & latè Briſſonius de Iure Connubiorum pag. mihi 23. & ſeq.

Captiuitate Mariti matrimonium ſoluebatur, quod is in ſeruilem cauſam deductus, ſeruus hoſtium factus iam pro nullo habeatur. Nouell. Conſtitut. 37. itaq; Triphonius in l. in bello §. medio tempore D. de Captiu. ait: *Captiui vxor, tametſi maximè velit, & in domo eius ſit, non tamen in matrimonio eſt.* At vero Iulianus I. C. ſatis diuerſæ ſententiæ in l. vxores D. de Diuort. inquit: *Et generaliter definiendum eſt, donec certum eſt maritum viuere in captiuitate conſtitutum, nullam habere licentiam vxores eorum migrare ad aliud matrimonium, niſi mallent ipſæ mulieres cauſam repudij præſtare: ſin autem in* B *incerto eſt, an viuus apud hoſtes teneatur, vel morte præuentus: tunc ſi quinquennium à tempore captiuitatis exceſſerit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias, ita tamen vt gratia diſſolutum videatur primum matrimonium: & vnuſquiſque ius ſuum habeat imminutum, eodem iure, & in marito in Ciuitate degente, & vxore captiua obſeruando.* *Solutio.*

Tutores prohibentur pupillas ſuas vxores ducere, & filijs ſuis nuptum dare ex S. C. Marci Antonini, & Commodi, l. Senatus conſulto D. de Ritu nupt. cuius præcipua hæc ratio, ne Pupillæ in re familiari circumſcriberetur ab ijs, qui rationes geſtæ tutelæ eis reddere neceſſe habebant, neue fraudes huiuſmodi domeſtici matrimonij velamento, quo tutelæ reddendæ ratio compellebantur, tegerentur, l. libertum §. 1. D. de Ritu nupt. Præterea & adoleſcentum Curatores, necnon & ventri Curatores, boniſque dati: ij quoque, qui Tutores quidem non ſunt, periculo tamen tutelæ ſuo nomine oſtringuntur, à pupillarum nuptijs arcentur, l. ſi quis Tutor D. de Ritu nu- C ptiarum. Hæredes quoque Tutorum licet extranei, quoniam rationes reddere debent, Senatus Conſulti prohibitione concluduntur, d. l. Libertum §. 1. vbi etiam ſubditur, quod Tutor pupilli non prohibeatur ex hoc filiam ſuam pupillo ſuo collocare in matrimonium. *Prohibentur contrahere.*

Ex gradu aſcendentium, & deſcendentium duci vxores non poſſe, l. nuptiæ 53. D. de Ritu nupt. §. ergo Inſtit. de Nuptijs: nec intereſt, an ex iuſtis nuptijs eiuſmodi perſonarum coniunctio deſcendat, an non? l. & nihil D. de Ritu nupt. *Iniuſtæ nuptiæ.*

Ac neque cum his quidem perſonis, quæ vel affinitatis ratione parentum liberorumue vicem repræſentant, iuſtæ ſunt nuptiæ; quare nec nouercam Proaui noſtri vxorem, nec ſocrum, ideſt vxoris noſtræ matrem, nec eiuſdem Auiam Proauiam ducere licet l. ſi quis mihi §. 1. & l. adoptiuus §. nunc videamus D. de Ritu nupt. §. ergo Inſtit. de nupt. Fuit ſiquidem tam infauſti matrimonij cupiditate incenſus Imp. Antoninus Caracalla, de quo ſic Spartianus ait: *Intereſt ſcire, quemadmodum Nouercam ſuam Antoninus Imp. duxiſ-* D *ſe dicatur, quæ cum eſſet pulcherrima, & quaſi per negligentiam ſe maxima corporis parte nudaſſet, dixiſſetque Antoninus, vellem ſi liceret, reſpondiſſe fertur; ſi lubet, licet: an neſcis te Imperatorem eſſe, & leges dare, non accipere? quo audito furor inconditus ad effectum criminis roboratus eſt: nuptiaſq; eas celebrauit, quaſi ſciret ſe leges dare, cum vere ſolus prohibere debuiſſet.*

Ab earum quoque, quæ in parentum fuerint concubinatu, nuptijs abſtinendum Imperator Alexander conſtituit, l. liberi C. de Nuptijs. Contra religionem quippe, ac pudorem eſt cum ea matrimonium coire, quæ pudicitiam Patri proſtrauerit.

Ex tranſuerſo etiam cognationis gradu prohibitas eſſe nuptias, nemini dubium

dubium eſt; ſiue ab eodem Patre, eademque matre progeniti fuerint, ſiue ab altero eorum, §. inter Inſtit. de Nuptijs Aemil. Prob. in Proœm. de Vit. Imp. ait: *Neque enim Cimoni fuit turpe Athenienſium ſummo viro ſororem germanam in matrimonio habere: at id quidem noſtris moribus nefas habetur.* Romanis vtique ſemper deteſtabilis, & execranda talis coniunctio viſa eſt; ideoque de Caligula non vt de Principe, ſed vt de monſtro Sueton. refert cap. 24. quod cum ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecerit: quem etiam Druſillam germanam Longino Conſulari collocatam abduxiſſe, & in modum iuſtæ vxoris propalam habuiſſe, vt etiam refert Dio lib. 59. eademque ſe, ac famam ſuam turpitudine fœdaſſe Othonem, Xiphilinus memorat. Plutarch. in Parallelis refert, Papyrium quemdam Romanum impatientia, & ardore amoris victum Camillam ſororem grauidam feciſſe, quod vbi Papyrius Tolucer eorum communis pater reſciuit, enſem filiæ miſit, quo puella pectus transfodit, eodemque lethi genere ſceleſtum, ac nefarium facinus ſuum Papyrius deinde expiauit. Planè per adoptionem factam ſororem, adoptione ſoluta, vxorem ducere nihil vetabat, l. quin etiam D. de Ritu nupt. A B

Adoptiuæ vtique ſororis filia vxor duci, vel conſtante adhuc adoptione licito iure poterat, quod ea cognata non eſſet; ſiquidem per adoptionem contrahitur ſolum cognatio, cum agnatorum ius adiunctum habet, l. 2. §. patrui D. de ſuis, & legit. & Claudius Imp. Neronem à ſe in locum filij adoptatum cum filia ſua Octauia matrimonio iunxiſſe, refert Dio lib. 59. verum ne frater ſororem ducere videretur, adoptionis commento neceſſitudinis ſpecies diſſoluta eſt. Inde Iunoni Octauia à Seneca comparatur: ſic in Tragœdia eius nominis habetur.

Tu quoque terris
Altera Iuno, ſoror Auguſti
Coniuxque graues vince dolores

Et alio loco.

Mœret infelix ſoror,
Eademque coniux.

C

Fratrum, ſororumue filias vxores ducere licebat nemini, C. de nupt. §. fratris Inſtit. de nuptijs; tametſi talium coniugiorum vſum inuexit Claudius Imp. Agrippinæ Germanici fratris ſui filiæ amore incenſus, vt publici iuris velamento eius matrimonij à ſe cum ea contrahendi turpitudo tegeretur, refert Tacitus lib. 12. *Claudius Senatum ingreſſus decretum poſtulat, quo iuſtæ inter patruos, fratrumue filias nuptiæ etiam in poſterum ſtatuerentur.* Tranquillus in Claudio ait: *Verum illecebris Agrippinæ Germanici fratris ſui filiæ per ius oſculi, & blanditiarum occaſiones allectus in amorem, ſubornauit proximo Senatu, qui cogerent ſe ad ducendum eam vxorem, quaſi Reipublicæ intereſſet, dandique cæteris veniam talium coniugiorum, quæ ad id tempus iniuſta habebantur: ac vix vno interpoſito die de nuptijs confecit.* Verum Imp. Nerua vetuit, ne fratrum filiæ ducerentur, ne tam mali exempli nuptiæ in poſterum frequentarentur, refert Xiphilinus in Nerua. Eadem flagitioſa libidine incitatus Heraclius Imp. cui non aliunde id morbi, quo laborauit, quam ob illicitam cum fratris filia coniunctionem accidiſſe vulgo creditum, tradit Zonaras. Acerbiſſimè huius generis nuptias, vt inceſtas, ac nefarias Impp. Anaſtaſius & Zeno conſtitutionibus ſuis damnarunt, in quas etiam inuehitur B. Ambroſ. lib 8. ep. Sed nec in concubinatu haberi ſororis filia, licet Libertina abſque inceſti crimine potuit, l. etiam D. de Ritu nupt. non modo autem fratris, aut ſororis filiam, verum etiam neptem, proneptemue ducere non licet, l. fratris Inſtit. de nuptijs. D

Mortuorum fratrum coniuges fratribus ſuperſtitibus, diſſolutis, ſeu morte, ſeu repudio nuptijs, duci citra inceſti crimen non poſſe Imperatorum Conſtitutionibus cauetur, l. nemini C. de nuptijs: quamquam non defuerint

A fuerint in Romana hiſtoria eiuſmodi matrimoniorum exempla: Lucius enim Tarquinius, cui Superbi cognomen, Tulliam minorem natu, quæ Arunti nupſerat, Arunte veneno ab ea ſublato, cum ipſe coniugem quoque ſuam eodem genere interemiſſet, duxit, refert Halicarnaſſ. lib. 4. Vtcumque ſit, huiuſmodi matrimonia aliquot Impp. Conſtitutionibus ſunt interdicta, l. fratris, & l. vlt. C. de Inceſt. nupt. l. nemini C. de nuptijs, vt quoque in Concilio Noecæſarienſi can. 2. prohibita: quia etiam cum quidam Aegyptiorum mortuorum fratrum coniuges matrimonio ſibi copularent hoc colore, quod virgines manſiſſe dicerentur, Zeno eas nuptias, & qui eas contraxiſſet, & inde ſuſceptos libros inceſtarum nuptiarum pœnis ſubiacere voluit, l. licet C. de Inceſt. nupt.

Vxoris etiam ſororem ducere, & ſic duabus ſororibus coniungi, licentiam diſſoluto quoquo modo coniugio Impp. Valens, Theod. & Arcad. vetuerunt: Honorius tamen Imp. duas Stiliconis' filias vnam poſt alteram in matrimonio habuiſſe fertur exitu infelici, ex neutra enim liberos ſuſcepit
B morteque immatura vtraque obijt, Zonaras lib. 3. Annal. Paulus Diaconus lib. 44. Appendicis ad Eutropium.

Verum duorum fratrum liberi inuicem rectè matrimonio iungebantur, §. duorum Inſtit. de nuptijs, l. 3. & l. non ſolum §. 1. D. de Ritu nupt. namque Auguſtum filiam Iuliam Marcello Octauiæ ſororis ſuæ filio iunxiſſe, apparet, ex Dione lib. 53. & Sueton. in Auguſt. cap. 63. At Theodoſius Maior religioſus Imperator etiam has nuptias prohibuit, vt refert S. Ambroſ. ep. 66. & S. Auguſtinus lib. 15. de Ciuit. Dei cap. 16.

Amitam, & Materteram vxorem ducere non conceditur, quoniam parẽtum loco habentur. §. Item Amitam. Inſtit de nuptijs.

Requiritur maxime conſenſus contrahentium, vt nuptiæ iuſtæ ſint; quare cum furioſo, furioſaue matrimonium contrahi nequit, l. furor D. de Sponſal. l. oratione in fine D. de Ritu nupt. quoniam nec voluntatem, intellectumue habent: mutorum, ſurdorumue diſſimilis cauſa eſt, quibus non obeſt *De conſenſu.*
C talis defectus, vt contrahere poſſint matrimonium, l. in quibuſcumque, D. de oblig. & act. quamquam matrimonium furor contrahi non ſinit; contractum tamen non dirimit, l. furor D. de Ritu nup.

Præterea non ſolum conſenſus eorum, qui contrahunt; ſed & eorum, in quorum poteſtate ſunt, exigitur, l. 2. de Ritu nupt. adeo vt legitimi non habeantur liberi inde ſuſcepti, vt inquit Apuleius lib. 5. de Aſino. Nepoti ſiquidem vxorem ducere tam Auum, quam Patrem conſentire debere, inquit Paulus, l. Oratione §. 1. D. de Ritu nup.

Filiæ, quæ vigeſimum quintum annum ſunt egreſſæ, inconſultis parentibus impunè pro arbitrio nubunt, nec pœnam exhæredationis ob eam rem timent. §. Cauſas Nouell. Vt cum de appellat. cognoſ.

Definit quoque Paulus I. C. lib. 2. ſententiarum titulo 19. eorum, qui in Patris poteſtate ſunt, ſine voluntate eius matrimonia iure non contrahi, ſed contracta non ſolui.

D Duas eodem tempore vxores habere Romæ non licuit, §. affinitatis. Inſtit. de nuptijs. Et hoc crimen infamiæ pœna vindicatum edicto Prætoris, l. 1. in fin. & l. quod ergo §. 1 D. de his qui notant. infam. vnde Impp. Valerian. & Galien. in l. eum qui C. ad l. Iul. de adult. ait: *Eum, qui duas ſimul habuit vxores, ſine dubitatione comitatur infamia: in ea namque non iuris effectus, quo Ciues noſtri plura contrahere matrimonia prohibentur, ſed animi deſtinationi cogitatur.* Necnon capitali pœnæ huiuſmodi matrimonia obnoxia eſſe, vt ex Conſtitutione Conſtantini in l. vxor C. de Repudijs, vbi de mulieribus, quæ viuis maritis militibus nullo accepto de eorum ſoſpitate nuncio, poſt quatuor annorum ſpatium alteri nupſerint: & quamuis Aelius Cœcina Tribunus plebis iuſſiſſet, vt vxores liberorum quærẽdorum cauſa, *De pluritate vxorum.*

quas,

quas, & quot vellent ducere, Quiritibus liceret. Sueton. in Iulio cap.52. ea tamen lex promulgata non fuit. Valentinianus quoque Imp. alteram Seueræ Iuſtinam vxorem ſuperinduxit, ex qua Valētinianum Iuniorem ſuſtulit, ac vt facti turpitudinem amoliretur, lege ſanxit, vt cuilibet duas ſimul vxores habere liceret, quemadmodum Socrates lib. 4 hiſtor. Eccleſ. cap.30. Paulus Diaconus lib.11. append. ad Eutrop. ſed nec ea lex accepta fuit: nam Iudæos, qui colore quod primis generis humani ſatoribus Polygamia multiplicandæ ſobolis neceſſitate permiſſa fuiſſet, quaſi maiorum veſtigijs inhærentes, plures ſibi vxores habere licere exiſtimabant, Impp. Theodoſ. Arcad. & Honor. prohibuere in diuerſa ſub vno tempore coniugia conuenire, l. nemo C. de Iudæis. A

Sicuti nec Concubina vxori iure Quiritum adiungi potuit, eſt Conſtantini Magni Conſtitutio, l.1. C. de Concubinis dum ait: *Nemini licentia conceditur conſtante matrimonio concubinam penes ſe habere.*

Dicam hic obiter veteres ſanctos Patriarchas legis Moſaycæ tempore, pluribus vxoribus coniunctos culpæ immunes fuiſſe, quod aſſerit Innocent. 3.cap. Gaudemus, de Diuortijs, atque multis relatis, & exploſa eorum ſententia, qui dicunt numquam licuiſſe vxorum pluralitatem; ſed permiſſam fuiſſe tamquam minus malum, probat latè Card. Bellarm. lib.1. de Matrimon. cap.21. Hæc autem diſpenſatio non conceſſa eſt externa aliqua ſcriptura, aut locutione; ſed inſpiratione interna facta Patriarchis, quæ deriuata eſt vi exempli, & conſuetudinis ad reliquos è populo Iſraelitico, ac proinde omnibus illis pluralitas vxorum licebat: quod tanquam notum ſupponitur. Deuteronom. cap.20. *Si habuerit homo duas vxores.* Et ita docent ſanctus Thomas, ſanctus Bonauentura, Sotus, & alij, quos refert, & ſequitur Sanch ex, de Sacramento Matrimonij lib.7. diſput 80. n.12. B

Nuptiæ intra tempus luctus.

Nuptiæ, quæ à mulieribus intra annum luctus contrahuntur, turpitudine non carent. Luctus autem tempus regia lege definitum decem menſium erat, per quos mulier abſtinere à nuptijs iubebatur, vt eſt teſtis Plutarch. in Numa. Ouid.1. Faſtor. C

Quod ſatis eſt vtero matris, dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis.
Per totidem menſes à funere coniugis vxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Et idem lib.3. Faſtor.

Aſſuetos igitur numeros ſeruauit in anno,
Hoc luget ſpatio fœmina mœſta virum.

Itaque, quod apud Senecam epiſt 65. ad Lucill. legitur: *Annum fœminis ad lugendum conſtituiſſe maiores.* De anno vtique Romuli, qui decem dumtaxat menſibus conſtabat, fusè à Macrob. l.2.c.12. Primi namq; Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius Impp. luctus tempus duobus mēſibus auctum anno definiere, vt ex eorum Conſtitut. in Cod. Theodoſiano, l. prima de ſecundis nupt. At Caligula die ſuo natali, quo & Auguſti templum conſecrauit, luctus inhibuiſſe; & præterea Viduis intra conſtitutum legitimum tempus nubere, niſi prægnantes eſſent, conceſſiſſe fertur. Dio lib.59. & de Heliogabalo refert Xiphilinus cum Pomponio Baſſo è viuis ſublato, vt ab vxore, cuius amore flagrabat, viri memoriam diuelleret, eam protinus duxit, nullo ad lugendum virum ſpatio dato: ſimili etiam ratione mulier poſt miſſum ex iuſta cauſa repudium, alij nubendi poteſtatem nō habebat, ex Impp. Theodoſ. & Valentin. Conſtitut. vt in l. ſi conſtante, C. de Repud. ne, vt ipſi aiūt, de prole dubitandi occaſio daretur: fuere tamen Imperatores, qui etiam prægnantes ſumpſere vxores, vt de Auguſto refert Suetonius cap.62. *Cum Scribonia diuortium fecit, pertæſus morum peruerſitatem eius, & ſtatim Liuiam Druſillam matrimonio Tiberij Neronis, & quidem prægnantem adduxit, dilexitque* D

A *lexitque, ac probauit vnice, & perſeueranter*. Cæterum Liuia apud Auguſtum, Claudium, Druſum, Neronem intra trium menſium ſpatium peperit, quem natum Auguſtus patri Tiberio reddidit, refert Dio lib. 48. Octauiam quoque Auguſti ſororem poſt Marcelli viri ſui mortem adhuc grauidam, ventreque pleno Antonio deſponſam, Dio dicto lib.48. Vt etiam Caligula Milioniam Cæſoniam adulterio ſibi ante cognitam; & iam tum partui propinquam duxiſſe, ac trigeſimo die pater fieri ex vxore, glorioſum duxit. Dio lib.50. Sueton. in Calig. cap.25.

Cum Virginibus Veſtalibus iam nonniſi nefarias, & inceſtas nuptias contrahi potuiſſe: Heliogabalum tamen humani generis portentum Aquiliam Seueram Veſtalem duxiſſe, narrat Xiphilinus, quod etiam perſtrinxit Lampridius in eius vita: *In Virginem Veſtalem inceſtum admiſit*. Atque hæc ſunt, quæ habui de legitimis, inceſtiſque Ethnicorum Quiritum coniugijs.

Qui plura deſiderat, legat Andream Tiraquellum de Legibus connubialibus, & alios ſcribentes.

B Veteres legislatores, vtpotè præſtantiorum virtutum ignari, Reſpublicas ſuas Ciuium numero aucturi, coniugia quibuſdam immunitatibus & prærogatiuis donarunt. Sanciuit Lycurgus, ne intheatris locum haberent Miſogami, ideſt, qui vitæ ſolitariæ dediti matrimonium detrectarent: ſtatuit etiã, vt ſub hyemem nudi per Vrbem trahantur; & à pueris ſi eſſent ſeniores, honore coæuis debito, neutiquam afficiantur. Et quo commendatius redderet coniugium in contrahendis matrimonijs, potiorem voluit eſſe rationem virtutis in fœminis, quam diuitiarum: dotem ducentibus dandam negans. Idem quoque placebat Soloni, pro dote fœminis nullam omnino pecuniam, ne emptæ viderentur, dari, ſed paucas dumtaxat veſtes, & ſupellectilia volenti. Atque vt legitimis tantum nuptijs operam liberis darent, promulgauit Spurios filios obedientia, reuerentia, amore filiali non debere eſſe obſtrictos. *Matrimonia contrahentium immunitates.*

Philippus Secundus Macedonum Rex arma moliens aduerſus Romanos C ne deeſſet miles, edixit ſerio; vt qui per ætatem poſſent, vxoribus ductis liberis operam darent. Studioſè hoc etiam obſeruarunt Romani: id quod probat eximia Oratio à Q. Metello Cenſore habita: in qua omnibus, qui maturæ eſſent ætatis, vt nuberent ſuaſit. Quæ etiam Oratio poſtea ab Auguſto Imp. vberrimis laudibus decorata, publico edicto confirmata eſt.

Ne vero paupertas à iugo matrimonij abſterreret, agri, aliaq; bona pauperibus donata ſunt. Plerique enim, qui extrema paupertate confligantur & de die in diem viuunt, procreandæ ſoboli nihil intenti: aut dum maximè ſuſcipiunt, adeo affectus paternus friget, vt niſi plane torpeat; minimus tamen eſt in educanda prole.

Quamquam ſine maris & fœminæ coniunctione humanum genus propagari non poſſit: tamen & hoc notandum, ſola multitudine contrahentium non multiplicari genus humanum; nam præter lecti conſuetudinem etiam educationis cura, conſeruandique facultas requiruntur. Hæc niſi coniungantur, aut præmatura morte liberos anteuertunt, aut ad obeunda munia D ineptos reddunt, inerti pondere patriam replentes. Cauſam adducit Strabo: *Galliæ mulieres*, inquit, *temperato corpore, naturaq; ſua fœcundæ; nec minus prolis probe educandæ ſunt ſtudioſæ*. *Multiplicatio non fit ſolo matrimonio niſi educatio accedat.*

Porro quam neceſſaria ſit diligens liberorum cura, atque educatio; id exemplis tam rerum viſibilium è terris naſcentium, quam brutorum etiam animalium probari poteſt. Cultura namque humana in propagandis lactucis, alijſque ſatiuis herbis vim naturæ ſuperat; vrticas aliaque eius generis zizania ſpontè producentis. Lupæ & Vrſæ plures pariunt catulos quam oues, ac etiam plures agni quam lupi & vrſi mactantur; & nihilominus longe maior eſt agnorum copia quam vrſorum aut luporum. Nec alia in hoc adducitur

cauſa, quoniam agni hominibus curæ ſunt, educantur, à paſtoribus in paſcua producuntur, cuſtoditi à Moloſſis, qui lupos adorti diſcerpant. A

Turcis cum Mauris communis lex eſt, licere plures ducere vxores: omitto iam tot millia, qui Deo perpetuam Caſtitatem vouerunt: neque tamen orbis Chriſtianus propterea deſtituitur ciuibus, imò lõge eſt populoſior quã Turcia. Plaga Septentrionalis, quæ tot dedit Imperij Romani euerſores, pluribus ſemper inhabitata fuit, quam Auſtralis, cum tamen indubium ſit, Septentrionales minus ſentire libidinum flammas quam Meridionales. Plures præterea vxores vni Meridionali ſimul iunguntur, licet Septentrionali vna ſit ſatis: nec alia adducitur ratio, niſi difficillima copioſæ prolis ex vxorum multitudine ſuſceptæ educatio: & deſtitutio commoditatis educandi paucos liberos, qua illi gaudent, quibus vna tantum vxor eſt. Nunquam tanto amore ardet in plures vxores maritus, ſicuti in vnicam, quo fit vt affectus paternus in liberos debilior, diuaganſq; de liberis ritè educandis parum ſit ſolicitus: copia namque liberorum obrutus, non poteſt officio paterno omnibus numeris abſolutè ſatisfacere. B

Quid prodeſt vrbi Cayro magnitudine & ciuibus inſignem eſſe, at quotannis ſæuiſſima peſtilentia tot incolarum millibus priuari? Quorſum attinet Conſtantinopolim plurimis ciuibus refertam eſſe, cum quolibet triennio peſtis furor maximam ciuitatis partem abſorbeat? talis namque materia & tale pabulum eſt vnde luis contagio enaſcitur, ac proſerpit, eamque auget anguſtia & incapacitas habitationum: impura & vitioſa alimenta: ſordes vrbium aerem inficientes. Hæc & ſimilia liberos adoleſcere vix ſinunt; tametſi quotidiè infiniti enaſcantur, pauci tamen ad iuſtam ætatem perueniunt.

Hac de cauſa genus humanum, quod ab vno marito, & vxore vna originem trahens ante tria millia annorum tanta copia, & numero, quo & iam eſt, conſtitit; non amplius ſicut olim multiplicari videmus. Pleræque ciuitates, quarum incunabula parua, incolarum multitudine ad certũ numerum excreuerunt, acquiſitam metam non trãſcendunt. Roma tribus millibus hominum cœpta, tandem ad quadringenta quinquaginta millia eorum, qui arma ferre poſſent progreſſa ſubſtitit, nec vnquam plures inibi numerati fuerunt, cum tamen ratione incrementi prioris magis, magiſque in infinitum vſque augeſcere debebat. Sic Neapolis, Venetiæ, Mediolanum amplius ducenta millia Ciuium nunquam habuerunt: id quod de alijs ciuitatibus quoque, quæ plerumque conſuetum ciuium numerum non tranſcendunt, dictum volo. C

Difficultas homines alendi, procul dubio in cauſa eſt: quam peperit aut ſoli ſterilitas; aut habitus vicinarum prouinciarum, è quibus victualia tanta, quæ alendis ipſis ſufficiant, commodè tranſportari non poſſunt.

Duo itaque ad incrementa populi requiruntur, liberorum, procreatio, & educatio. Multitudo quidem coniugum maximam partem ſibi vendicat: ſed non hæc ſatis, altero requiſito deſtituta. Vnde plane certa ea eſt ſententia, propagationi humani generis nihil accedere, vel diminui ex coniugio ſacerdotum & Monialium. Licentia nubendi, quam ſibi ſacerdotes Angliæ & Germaniæ ſumpſerunt, multitudini populi nihil addit. Adauctus quidem eſt coniugum numerus, at educandi commoditas nihil eſt facta locupletior. D

Satis hæc declarant non ſufficere Principi numerum coniugum auxiſſe: niſi pariter quoque de educatione liberorum ipſis prouideat, eleemoſyna pauperibus, beneficentia egenis, virginum indotatarũ elocatione, filios honeſtis rebus aſſuefacere, eoſque ab iniuria famis vendicare, clementer alendo ſenio, & virium infirmitate affectos. Tanta erat Alexandri Seueri beneficentia, vt pauperum liberos ſuis ſumptibus educari curaret: de matre Mammæa Mammæos poſtea dictos.

A Vt aliquid morale & nobis proficuum deſumamus ex præfatis priſcorum Romanorum, quæ de Nuptijs & Connubijs ſunt relata: cauendum maximè ne quis Dominam, aut ſuperiorem patiatur vxorem, quæ imperare quidem ſciat ſed obſequi neſciat: opum namque generiſque diſparitas animorum diſparitatem prouocat. Hinc infelix illa ſeruitus, qua melior deteriori ſexui parere cogitur, & famulari didicit, qui imperare debebat. Turpe ſtolam togæ imperare, turpe colum gladio: hinc illa domeſtica verborum, vnguium, capillaturæ, tanquam ceſtuum bella; Oceani tempeſtatibus, fluctibuſque ſæuiora. *Conſideratio.*

——— Sexuſque oblita minoris
Spumat, & ingentes imitatur fœmina tauros.

Et verum nimium illud Poetæ.

Non ſic in incerto mutantur flumine ſyrtes,
Nec folia hiberno tam tremefacta Noto.
Quam cito fœminea non conſtat fœdus in ira,
B *Siue ea cauſa leuis, ſiue ea cauſa grauis.*

Sed neque tot vomunt ſerpentes venena, quot indignabunda effundit mulier: vt in Ecclеſ.25. *Non eſt caput nequius ſuper caput colubri; & non eſt ira ſupra iram mulieris.* Vt proinde exclamet Sapiens in Prouerb. cap. 25. *Melius eſt habitare in terra deſerta, quam cum muliere rixoſa & iracunda.* Hercules, Samſon, Salomon nos docent. Herculeas flãmas Poetæ loquuntur: de Samſone illud Ambroſij: Samſon validus & fortis *Leonem ſuffocauit, ſed amorem ſuum ſuffocare non potuit; vincula ſoluit hoſtium, ſed ſuarum non ſoluit nexus cupiditatum: meſſes incendit alienas; ſed vnius mulieris accenſus igniculo meſſem ſuæ virtutis amiſit.* De Salomone inclamat ſcriptura 3 Reg. capit. 11. *Auerterunt mulieres cor eius.* De quibus audet Chryſoſt. homil. 11. *Quid eſt mulier niſi amicitia inimica, ineffabilis pœna, neceſſarium malum, naturalis tentatio, deſiderabilis calamitas, domeſticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni decore depicta.* Et Græcus Poeta Euripides: *Cum*
C *multæ in terra, marique feræ ſint, omnium maxima mulier fera eſt.* Beatus qui ſe eximere huic potuit, potuitque qui voluit.

Quod ſi carere hoc malo graue ſit, cum *Melius ſit nubere quam vri.* 1. Corinth. 7. Vxorem deligat, mitius flammis malum. In cuius delectu ſequatur Chryſoſtomum: *Quære pudicam & religioſam puellam.* Vt implearis benedictionibus Sapientis Eccleſiaſt. 26. *Gratia ſuper gratiam mulier ſancta & pudorata.*

De Forma vltima cura ſit: ferè enim pulchritudini ſolicitudo adiuncta, & comes formæ metus eſt, totque propè anxietatibus maritus inuoluitur, quot elegantias in vxore legit: teſtatur hoc in Prouerb. cap. 31. *Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo; mulier timens Dominum ipſa laudabitur.*

Neque nimis blanda & exculta mulier optanda; ne alienum calorem prouocet: rara verecundiæ cum nimia elegantia miſtura eſt. Nolo in exteriore membrorum compoſitione & mollem teneram; quoniam nimia morum teneritudo libidinis prouocatorium eſt.

D Nolo eloquentem; ne tot iaculetur ignes quot verba. Eccleſiaſt. 9. *Colloquium illius quaſi ignis exardeſcet.* Iob. 41. *Halitus eius prunas ardere facit.*

Non cultam nimis, & ornatam laudo memor Hieronymi ad Demedriadẽ: *Vir aut mulier ſuo ornatu oculos hominum ad ſe trahens etſi nullum inde ſequatur damnum; ſupplicium tamen æternum meretur, qui venenum attulit, ſi fuiſſet qui biberet.* Nec pœnitebit ſeuerioris caſtimoniæ exempla à Romanis mutuari: audiamus V. Maximum lib. 6. cap. 3. C Sulpitius Gallus: *Vxorem dimiſit, quod eam capite aperto foras verſatam cognouerat; lex enim, inquit, tibi meos tantum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes, his eſto ſpecioſa, horum te certiori crede notitiæ: vlterior tui conſpectus in ſuſpicione & crimine*

ſubhæreat neceſſe eſt. Ergo dum ſæpius fœminis occurritur, pars magna inuerecundæ ſcenæ ſunt illæ; & tota capillatura, oculis, vultu, pectore flammas iaculantur nocituras, factæ viris fulmina & gladius. A

Pigmenta vero mulierum quis ferat? quibus mentitus decor candoris & purpuræ homines decipiat, & amari ab alio quam à marito velit: fallere enim hæc maritum non poſſunt; alijs vero ludunt hæc mendacia, & doli ſtruuntur; vt in ſene & deformi iuuenis & formoſa ametur: in fraudem hæc inuenit amor, & libidini pediſſequam purpuram dedit, quæ ancillari amori docta incautos rapit.

Nec nimis Muſicam vxorem volo; fundit namque illa venena vocis, vt auidius auditores hauriant, & doli modulationibus incitantur. Iam vbi vocem depreſſerit, vbi extulerit, vbi ridentibus labris & oculis, aut in commiſerationem flentibus, ac dolentibus, melleos modulos exornauerit, cuius viri pectus ſtabit? cuius luſciniarum harum cantus non flectet in ſtuporem? & caſtam credam, quæ tot mentes in ſe vocat quot aures? Quod ſi eamdem Saltatricem dederis: audi Sapientem Eccleſ. cap. 9. *Cum ſaltatrice ne aſſiduus ſis: nec audias illam, ne forte pereas in efficacia eius*. Video Herodiadis filiam, regiaſque exinde ſponſiones, caput Ioannis in diſco pſaltatrici præmium: & timeo. B

Nolo nimis Doctam, ne ſupra ſexum ſapiat: turpe viro ab ignobiliore ſexu diſcere: nam quæ docere mulier didicit, imperare didicit: parere neſcit docta, cui ſupra ſexum animus eſt.

Non multarum linguarum peritam, ne multarum linguarum de linimenta diſcat: ac etiam in vna muliere linguarum ſuarum delicias amabunt plures; forſan & in vna amores legent, & gentis ſuæ inuerecundos ignes?

Nec omne ſecretum committendum vxori: aliquid maritus habeat, quod ignoret vxor, cum ſecretum res poſtulat: nam ſilentium qui ab vxore ſperauit, ſexum exuere voluit: neque enim ſecreti legibus teneri mulier videtur: adeo, vt quæ ſecretiora fuerint, plus propalatura mulier erit, vt propterea nemo prudens à muliere ſecretum ſperabit; nec aberrauerit, qui fœmineum os cribro aſſimilauerit; cum arbitrentur elegantiæ aliquot genus in hoc ſexu plurimum effundere, minimum continere. C

Domeſtica tamen vxori committenda velim; & plurima inuenies muliebri magis quam virili ingenio manibuſque nata; & ferè frugalior vxor viro eſt, minutarum domeſticarum rerum intelligentior; nimirum quidquid ancillarum & filiarum eſt; etiam filios in octauum, ac nonum annum; inde in ius abeant Patris, & virum diſcant induere, fœminam exuere: minoribus enim nata mulier, maioribus vir eſt: prudentis proinde eſt tribuere cuique, quod natura eidem competit. Sed neque domeſticas res opeſque omnino ignorare vxorem conſultum puto, ne peregrinam, rerumque ignaram mariti mors reperiat nõ vulgari ſuo & filiorum damno. Errant profectò, qui in otio vxorem habent: audi Eccleſ. *Multam malitiam docuit otioſitas*. Magis in fœmina, quam in viro; hinc doli, & fraudes, & plures iam mariti, & torus non vnus, & patres multi, & dubius partus. Nihil cogitare non eſt hominum: doctis ſermocinationibus, lectionibus, ſcriptionibus diem noctibus iungere; gubernacula, rempublicam, imperia, bella, exercitus, & triumphos meditari, hoſtem ferire, ſanguinem dare, propugnacula erigere, hoſtilia euertere, claſſem parare, inſidias inimico agmini ſtruere, virorum eſt. Mulier ergo otioſa quid agat? ambit alternis occupari mens humana; nec ſemper cæleſtibus, nec ſemper perituris detineri. Deſtituitur demeſticis occupationibus mulier? ac etiam mentem otioſam ſolicitudinibus vacuam paſcet. Quare ſi vxorem vni ſibi maritus volet, domeſticis potius negotijs obruat, quam occupet; neſcit namque obruta rebus amare, neſcit erubeſcenda illa meditari; quinimo quod creſcat amor fideſque illius in maritum, cuius fidu- D

A ciam in concreditis ſibi experitur; vt proinde, *Beatus qui habitat cum muliere ſenſata.* Et cui benedixit Dominus rara hac ſæculorum benedictione.

Domeſtici tamen imperij fræna maritus omnino retineat: nec magni moliminis hoc videtur; ſi namque primis matrimonij menſibus, dum adhuc verecundia, & modeſtia amori miſcentur, ad viri mores vxor componatur, & obſequi aſſueſcat: vt talem ſperare vxorem in ſequentibus annis debeat maritus, qualem ſibi primis matrimonij menſibus finxerit: & certè obſequetur ſi virum nacta fuerit: quippe dum amori & benignitati multa concedet, nihil tamen de imperio remittet, vt amare vxor ſciat, & reuereri. A principijs hæc pendent: qualem enim primis diebus virum vxor ſenſerit, talem habebit: ſi remiſſum & indulgentem, contemnet: ſemel ſi contempſerit, perget: nec ad cultum ſine ingenti conatu reuocabit. Vbi enim ſemel excuſſerit mulier iugum, impatiens fræni erit; nec calcaribus quidem & ferro domanda.

B Nolo autem haberi vxorem vt ancillam, ſed neque vt dominam: vtinque à non paucis peccatum; minus autem peccatum pro ancilla habere, quam dominam pati. Vtrumque vitabit vir prudens, & indulgentior etiam erit in coniugem quam in prolem; & dum agnoſcit ſobolis ſuæ matrem, ſe patrem meminerit, & imperio natum: etenim inter minas Iſraeli in delictum intentatas, mulierum imperia Propheta Iſaias c. 3. numerat: *Populum meũ exactores ſui ſpoliauerunt, & mulieres dominatæ ſunt eis.* Portentum namque eſt, vt pedes manuſque capiti imperent: mulieris vero caput virum eſſe docemur ab Apoſtolo Epheſ. 5. *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino, quoniam vir caput eſt mulieris.* Ita tamen vir dominetur vxori, vt hæc non ſit ancilla ſed vxor, vt cap 2. Geneſ. *Quamobrem relinquet homo patrem ſuum, & matrem, & adhærebit ei.* memineritque partem ſui vxorem eſſe; adeoque duas in vnam coaluiſſe animas, indiſſolubili mutuo vinculo innexas. Quod ſi quando monenda, aut erudienda vxor, non audiant monentem Patrem liberi, non ſerui dominam; ne contemnere incipiant illi Matrem, ſerui dominam, & imitari etiam diſcant: omnino danda opera marito, vt quam maxima veneratio ſit liberorum in matrem, ſeruorum in dominam.

C Inuigilandum etiam marito, vt quam optimis vxor aſſueſcat, memor veteris dicti: *Corrumpunt bonos mores congreſſus mali.* Perpaucas nouerit, ac non niſi probatiſſimarum conſuetudine vtatur; eo magis quod muliebria ferè colloquia in liberiores ſexus illius narrationes eant: proſiliunt exinde non caſtæ narrationes; hinc ignes & flammæ, & in alio viro maritus nouus. Vt auſim profiteri plures matronas, virgineſque mutuis inuerecundis narrationibus, quam virorum conſuetudine perijſſe: dum enim minore metu in eodem ſexu verſantur, incautius nocitura bibunt; & quo liberius, eo altius venena demittunt: ſuſpecta virorum colloquia; mutua mulierum ſuſpicione carent: nec pudet in hoc ſexu videre & diſcere, quod in viro pudet audire. Paucarum ergo familiaritatem permittet; & earum tantum, quarum nota integritas, modeſtia, verecundia, prudentia, & in maritos cultus & obſeruatio, reliquarum arcebit: & quamquam illa exinde indignetur, ſat melius id eſt; dummodo pudica & obſequens domi ſit vxor: & quamuis ſolam domi deſtituant reliquæ; non propterea ſola, quæ marito, liberis, & domeſticis ſociatur: ac etiam felix illa ſolitudo eſt, quæ caſtam vni marito vxorem ſeruat: & quamuis comtemnant eam aliæ fœminæ; contemni enim à non laudatis, laudari eſt; & virtutis ſignum eſt ab improbis damnari.

D

De

De Thermis, ſeu Balneis. Cap. XVIII.

Vnde dictæ?

ADEO ſtudioſi fuere priſci Romani Thermarum: vt inter præcipua Vrbis ornamenta cenſerentur: de quibus nunc inſtitutus nobis ſermo eſt. Porrò Thermæ calida dicuntur loca, in quibus non ſolum aqua, ſed etiam vapore halituq; corpora incaleſcunt. θερμὴ enim calor eſt. Plinius enim ſaltum Thermopylarum in Græcia inter duo altiſſima iuga cum deſcriberet, inquit: *Ideo Pylæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipſis faucibus ſunt; Thermopylæ locus appellatus: nobilis Lacedæmoniorum aduerſus Perſas morte magis memorabili, quam pugna.* Thermæ igitur Romanis BALNEA fuere calidarum aquarum, vnde ædificijs adhæſit nomen, quamquam in his frigida etiam perfunderentur. Admiranda autem erat earum Amplitudo & Luxus, de quibus plura retulimus ſupra in cap. 6. primæ partis. At numerus vero ſine numero: ſupra octingentas P. Victor, Plinius lib. 36. capit. 15. de prædictis inquit: *Quæ nunc Romæ ad infinitum auxere numerum.* Itaque præter lauacra Principum, quæ gratuita Populo præbebant, & alia quæ conducebãtur ſua quiſque balnea domi ferè habebat, præſertim nobiles Ciues ad priuatos vſus. De modo ædificandi Vitruuius lib. 5. cap. 10. & apud illum interpretes. Hic autem de Thermis Principum ſolum eſt ſermo.

Thermæ Agrippæ.

Fuere in finibus Campi Martij Thermæ Agrippæ, quas excitauit Agrippa propè Pantheon Dio l. 53. *Agrippa Vaporarium Laconicum fecit: Laconicum autem vocatur id genus Balnei, quoniam hic tum nudari corpora, tum inungi oleo præcipue videbantur.* Et infra: *Moriens Agrippa Populo hortos & balneum à ſe denominatum legauit, vt gratis lauarentur.* Ad ornatus Thermarum præter ſtatuas, de quibus idem Dio, pertinent etiam picturæ, de quibus Plin. l. 35. c. 4. *In Thermarum quoq; calidiſſima parte marmoribus incluſerat Agrippa paruas tabellas, paulo ante cum reficerentur ſublatas.* Idem lib. 36. cap. 25. *Agrippa in Thermis quas Romæ fecit, figlinum opus encauſto pinxit, in reliquis altaria adornauit: non dubiè vitreas facturus cameras, ſi prius inuentum id fuiſſet.*

Thermæ Neronis, ſeu Alexãdri.

Nero ſuas etiam in Campo extruxit eximij operis, Martial. lib. 7. epigr. 33.

——— *Quid Nerone peius?*
Quid Thermis melius Neronianis?

Statius lib. 1. Syluar. laudans Balneum Etruſci.

——— *(Fas componere magnis*
Parua) Neronea nec qui modo lotus in vnda
Hic iterum ſudare neget.

Euſeb. in Chronic. inquit: *Hæ nono Imperij anno ædificatæ à Nerone, quas Neronianas appellauit.* Sed P. Victor inquit: *Thermæ Neronianæ poſtea Alexandrinæ dictæ.* Et Caſſiodor. in Chronic. *Thermæ à Nerone ædificatæ, quas Neronianas appellauit; cuius odio mutato vocabulo, nunc Alexandrinæ nominantur.* Et Lampridius in vita Alexandri, inquit: *Opera veterum Principum inſtaurauit, ipſe noua multa inſtituit. In his Thermas nominis ſui iuxta eas quæ Neronianæ fuerunt, aqua inducta, quæ Alexandrina nunc dicitur. Nemus Thermis ſuis de priuatis ædibus ſuis, quas emerat, dirutis ædificijs fecit.* Dicendus ergo Alexander veterum operum inſtaurator, atque ornaſſe Neronis Thermas: illiuſque nomen Thermas deſumpſiſſe; quoniam ſemper in nouos principes prona adulatio eſt: cum præſertim ille Neronianis circumcirca lucos & ſyluas addiderit: neque his tantum, ſed etiam alijs lumina adiecerit, vt nocte etiam vſui eſſent, vt inquit Lampridius: *Artium vectigal pulcherrimum inſtituit. Ex eoque iuſſit Thermas, & quas ipſe fundauerat, & ſuperiores populi vſibus exhiberi: ſyluas etiam in Thermis publicis deputauit. Addidit*

A *didit & oleum luminibus Thermarum, cum antea non ante auroram paterent, & ante ſolis occaſum clauderentur*. Sed Tacitus Cæſar auctore Vopiſco: *Denuo Thermas omnes ante lucernam claudi iuſſit, ne quid per noctem ſeditionis oriretur*. Apparent harum veſtigia propè templum S. Ludouici nationis Gallicanæ in ædibus Mediceis ad Circum eiuſdem Alexandri, hodie Nauonium.

Erant Thermæ Domitianæ, ſeu Traianæ, ſed in Palatio, de quibus Plutarch. in Poplic. his verbis: *Si in Domitiani domo videant Porticum, vel Baſilicam, vel Balneum, &c.* Verum Eccleſiaſticæ hiſtoriæ de ſancto Sylueſtro tradunt: *Eum Eccleſiam feciſſe & conſtituiſſe iuxta Thermas Traianas alias aiunt Domitianas*. Rurſus de eodem: *Titulum ſuum conſtituiſſe iuxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Traianæ*. Rurſus: *Concilium celebraſſe iuxta Thermas Domitianas*. Titulus autem ille Equitij dictus eſt, quo ædes ſancti Martini in Montibus hodie inſignitur, certiſque veſtigijs ſancti Pontificis memoriam deſignat, & in Templum conditum iuxta Thermas Traiani, ex Anaſtaſio. *Domitianæ ſeu Traianæ.*

B Thermæ Antonianæ ſunt omnium, quæ Romæ eſſent nobiliſſimæ in Regione decima Piſcinæ publicæ, inter Auentinum, & Cœlium. Spartianus in Seuero inquit: *Vixit diu in odio Populi Antoninus, quamuis & veſtimenta Populo dederit, vnde Caracallus eſt dictus, & Thermas magnificentiſſimas fecerit*. Et idem Spartianus in vita Antonini Caracallæ inquit: *Thermas nominis ſui eximias, quarum cellam ſolearem Architecti negant poſſe vlla imitatione, qua facta eſt, fieri. Nam & ex ære, vel cupro cancelli ſuperpoſiti eſſe dicuntur, quibus cameratio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatij, vt id ipſum fieri negent potuiſſe docti Mechanici. Idem viam nouam muniuit, quæ eſt ſub eius Thermis, Antonianis ſcilicet, qua pulchrius inter Romanas plateas non facile quicquam inuenias*. Refert de prædictis Thermis Olympiodorus: *Habebant in vſum lauantium ſellas mille ſexcentas è polito marmore factas*. Has poſtea ornatas ab Heliogabalo, etiam Alexander, quod refert Lampridius perfecit & ornauit. Earum Ichnographiam ex his, quæ ſuperſunt parietinis per- C ueſtigatam Serlius Architectus deſcripſit: aſſeruitque ſymmetria partiumque dimenſionibus eſſe omnium, quæ extant pulcherrimas. Vbi ſanè multo maior inſpicitur ambitus, quam ſtantes reliquiæ demonſtrant. *Antonianæ.*

In Viminali Thermas Diocletianas omnium maximè integras religio ſeruauit, vt verterentur in templum, quod præter cæteros piè, eruditeque obſeruauit Card. Baron. tom. 2. Annal. 298. Diocletiani 15. Nam Diocletianus hoſtis Chriſtiani nominis infeſtiſſimus aliquot militum Chriſtianorum millia, quos cum ignominia exautorauerat, mancipiorum inſtar ædificationi deſtinauit: perfectoque ædificio trucidari iuſſit, quorum corpora in templo ad Aquas Saluias condita ſunt. Superfuit ergo poſt tot ſæcula illa moles, vt demum Pio Quarto Pont. Max. Virgini Angelorum Dominæ conſecraretur; iam ante tanto Sanctorum ſudore, ac ſanguine conſecrata. Verum illa quamuis hodie magna, quantula pars Thermarum fuit? Fuerunt ibi in vſum lauantium ſolia, ſellæque pluſquam tria millia, altiſſimi fornices, camerationes, hemiſphæria, teſtudines, porticus, latiſſimæ areæ ſubdiales: D aliaque admirabilia, quæ in earum ichnographia proponuntur: & nunc hortos, horrea publica, duo Cœnobia Carthuſienſium, & Ciſtercienſium ſtrictioris diſciplinæ, item vineta, plateas ampliſſimas capiunt. *Diocletianæ.*

Erant præterea hic Romæ aliæ Thermæ inſignes, & ſpatioſæ nempè Adriani, Philippi, Heliogabali, Aureliani & Taciti Imperatorum, de quibus latè ſcriptores retulere. Præter Balnea publica, & priuata erant quoque Piſcinæ publicæ priuatæque in domibus ad natandum. Quarum vna dedit nomen Regioni.

Recenſebantur Thermæ, ſeu Balnea inter publica ædificia, quæ ex publico ærario ad ornatum Ciuitatum conſtruebantur. Plinius Iunior. ep. 25.

lib. 10.

lib.10. *Pruſienſes, Domine, balneum habent, & ſordidum, & vetus; id itaque indulgentia tua reſtituere deſiderant*. Et infra: *Deinde qu am ipſi pecuniam erogare in oleum ſoliti parati, ſunt in opus Balnei conferre, quod alioquin & dignitas Ciuitatis, & ſæculi tui nitor expoſtulat*. Et idem epiſt.41. meminit Balnei Claudiopolitani, quod minus apto loco conſtrueretur, ſibique tanquam Prouinciæ Proconſuli Architectum mitti à Traiano poſtulat, vt de loco aptiori conſulat. A

Vſos etiam Principes ipſos fuiſſe huiuſmodi Balneis: notum eſt, quod de Adriano Imp. refert Spartianus in eius vita: *Publice & frequenter cum omnibus lauit; nam cum quodam tempore veteranum quemdam notum ſibi in militia, dorſum & cæteram partem corporis vidiſſet atterere; percunctans, cur ſe marmoribus diſtringendum daret? vbi audiuit hoc idcirco fieri, quod ſeruum non haberet; & ſeruis eum donauit, & ſumptibus: verum alia die cum plures ſenes ad prouocandam liberalitatem Principis pariter & ſe attererent; euocari iuſſit, & alium ab alio defricari*.

Diuiſio. Balnea habebant tres domos, ſiue cellas, ex Plinio Iun. lib.2. ad Gallum. Quarum ſuperior aeris erat calidi, & Calidarium, ſiue Sudatorium, quod in eo ſudorem ſicco calore prouocabant, & Laconicum dicebant: Mediam ex aqua tepida Tepidarium appellabant; in qua labrum vbi conſidentes lauabantur, Tullius ad Terentiam ſuam ſic ſcribit: *Labrum ſi in balneo non eſt; fac vt ſit*. Cuius Labri, & Balnei hic appoſui Iconem: infima ex aqua frigida, Frigidaria dicta. Galenus lib.3. de Sanit. tuenda addit quartam cellam, in qua loti vngerentur, & ob id Vnctorium dicta; Et de ijs Cornelius Celſus lib.1. cap.4. Fuluius Vrſinus in Appendice ad Ciacconium de Triclinio fol. mihi 71. B

Vſus eorum. Inſeruiebant Balnea primo ad ſanitatem, & laſſitudinem tollendam. Et præter Athenæum lib.1. cap.19. Plato Dialog.6. de Legibus: *Vbique autem in ijs Gymnaſia iuuenes, tam ſibi commoda, quam ſenibus præparent; calidis Balneis conſtitutis, & copioſè ſiccis appoſitis lignis, vt & remedium ægrotantibus, & lenimem labore defeſſis agricolis afferantur: quæ ſanè curatio longe melior eſt, quam medici parum periti medela*. Et Plaut. in Mercat. *Numquam ædepol omnia Balnea mihi hanc laſsitudinem adimerent*. Quamuis ſobriè etiam ſumenda; refert Athenæus lib.1. cap.15. & non immerito in antiquo lapide inciſum à vetere Poeta. C

Balnea, vina, Venus conſeruant corpora noſtra:
Corrumpunt vitam Balnea, Vina, Venus.

Secundo inſeruiebant Balnea ad abſtergendum ſudorem: hinc Magnum Alexandrum ex pugna laſſum illico ad Balneum Darij iam fugati perrexiſſe, ſic ſcribit Plutarchus: *Confeſtim armis exutis ad Balneum proceſſit, dicens eamus ad abluendum Darij Balneo ex pugna ſudorem*.

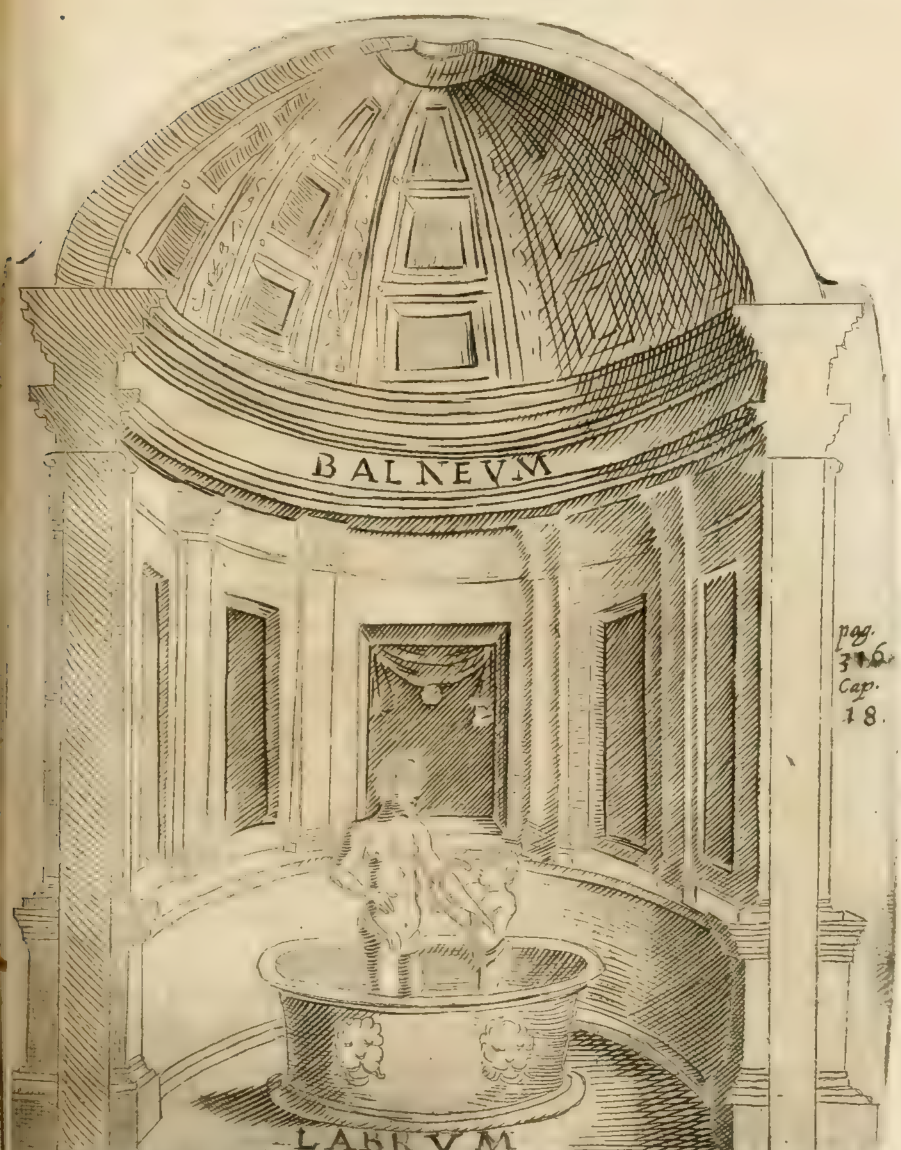
Tertio voluptatis quoq; cauſa multi vtebantur Balneis, quos voluptuarios irridet Plutarch. de Curand. Valet. *Alij Gulæ, & delitiarum cauſa proijciunt ſe ipſos in Balnea, feſtinantque ad eſcas*. Ac in ijſdem Balneis partem diei inſumebant, carmina, & hiſtorias recitando, & audiendo. Iuuenalis Satyra 7. D

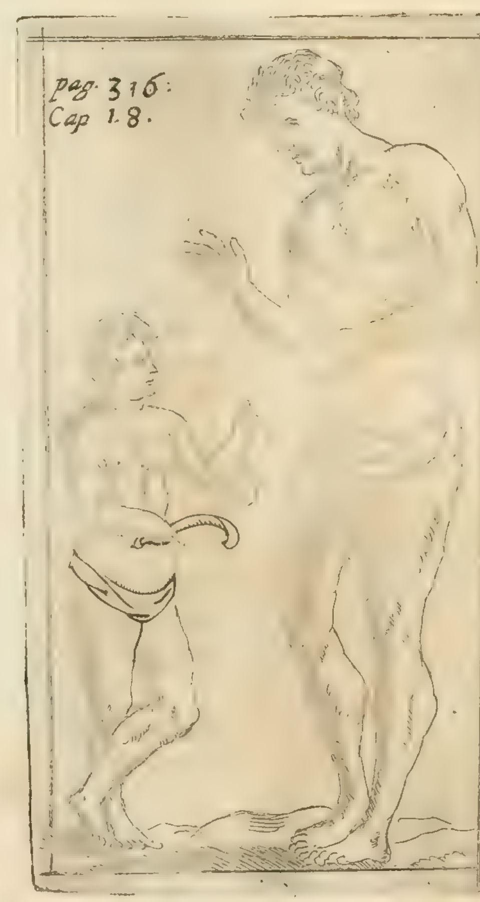
Vt legat hiſtorias, auctores nouerit omnes,
Tamquam vngues, digitoſque ſuos vt forte rogatus,
Dum petit aut thermas, Phœbi balnea dicat,
Nutricem Anchiſæ, &c.

Ante cœnam. Veteres lotione cœnam præueniebant, Apuleius 4. Metamorph. vbi anula quoſdam ſicarios, menſa iam inſtructa, ſic alloquitur: *At vobis fortiſſimi, fideliſſimique mei hoſpitatores Iuuenes, affatim cuncta ſuaui ſapore percocta pulmenta præſto ſunt: panis numeroſus, vinum probe calcibus effricatis affluenter immiſſum, & ex more calida tumultuario lauacro veſtro præparata*. Et ſtatim ingreſ-

A ingreſſum eorum, qui cœnaturi erant in balneum ſic proſequitur: *In fine ſermonis huius, ſtatim ſeſe deueſtiunt, nudatique, & flammæ largiſſimæ vapore recreati, calidaque perfuſi, & oleo peruncti menſas dapibus largiter inſtructas accumbunt*. Quotidie enim lauabant ante cœnam hora octaua, Martialis l.4. epigr.8. quæ res pondet horæ vigeſimæ Italicæ in æſtate, & vigeſimæ primæ in hieme.

Fuere aliqui, qui Balneis vtebantur non ſolum ante cibum, verum etiam poſtquam comediſſent, vt digererent cibum, quem comederant. Hos dam- [illegible]

[illegible] cum diſcipulis, vt duplici cœnæ duplex reſponderet pedum ablutio: conſumpto iam Agno in priori cœna; cum poſterior cœna inchoanda, & aqua pedibus porrigenda fuiſſet à Miniſtris, Chriſtus R. N. *Surgit à Cœna* Ioan.13. nimirum à priori cœna, *Præcinxit ſe linteo, & lauit pedes diſcipulorum*. Hoc autem myſticè factum, vt doceret Chriſtus, quanta cum puritate, & animi candore accedere debeamus ad auguſtiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum.

Conſueuere veteres exercitijs, & corporis agitatione ſudorem excitare. *Poſt exercitia.* Clemens Alexand. lib.3. pædag. cap.10. *E viris autem alij quidem nudi luctantur,*

lib.10. *Pruſienſes, Domine, balneum habent, & ſordidum, & vetus; id itaque* A *indulgentia tua reſtituere deſiderant*. Et infra: *Deinde qu am ipſi pecuniam erogare in oleum ſoliti parati, ſunt in opus Balnei conferre, quod alioquin & dignitas Ciuitatis, & ſæculi tui nitor expoſtulat*. Et idem epiſt.41. meminit Balnei Claudiopolitani, quod minus apto loco conſtrueretur, ſibique tanquam Prouinciæ Proconſuli Architectum mitti à Traiano poſtulat, vt de loco aptiori conſulat.

Vſos etiam Principes ipſos fuiſſe huiuſmodi Balneis: notum eſt, quod de [illegible] Sp[illegible]tianus in eius vita: *Publice & frequenter cum omni-*

Vt legat [illegible]orias, auctores nouerit omnes,
Tamquam vngues, digitoſque ſuos vt ſorte rogatus,
Dum petit aut thermas, Phœbi balnea dicat,
Nutricem Anchiſæ, &c.

Ante cœnam. Veteres lotione cœnam præueniebant, Apuleius 4. Metamorph. vbi anula quoſdam ſicarios, menſa iam inſtructa, ſic alloquitur: *At vobis fortiſſimi, fideliſſimique mei hoſpitatores Iuuenes, affatim cuncta ſuaui ſapore percocta pulmenta præſto ſunt: panis numeroſus, vinum probe calcibus efficatis affluenter immiſſum, & ex more calida tumultuario lauacro veſtro præparata*. Et ſtatim ingreſ-

A ingreſſum eorum, qui cœnaturi erant in balneum ſic proſequitur: *In fine ſermonis huius, ſtatim ſeſe deueſtiunt, nudatique, & flammæ largiſſimæ vapore recreati, calidaque perfuſi, & oleo peruncti menſas dapibus largiter inſtructas accumbunt.* Quotidie enim lauabant ante cœnam hora octaua, Martialis l.4. epigr.8. quæ res pondet horæ vigeſimæ Italicæ in æſtate, & vigeſimæ primæ in hieme.

Fuere aliqui, qui Balneis vtebantur non ſolum ante cibum, verum etiam poſtquam comediſſent, vt digererent cibum, quem comederant. Hos damnat Perſius ſatyr. 3.

Turgidus hic epulis, atque albo ventre lauatur:
Gutture ſulphureas latè exhalante Mephites.

Horatius quoque epiſt. 6.

Crudi, tumidique lauemur.

Crudi dixit pro non digeſto, vel inconcocto cibo; vt propterea balneum repeterent capti voluptate eſcarum, & conuiuia iterum ſumerent.

B Clemens Alexandrinus indicans, quomodo Balneis vti debeant, maximè Chriſtiani lib.3. pædag. cap.9. inquit: *Balnei quatuor ſunt cauſæ, per quas ad ipſum accedimus, vel enim cauſa munditiei, vel caloris, vel ſanitatis, vel poſtremo voluptatis: ſe ergo voluptatis cauſa lauare reijciendum eſt; ſumendum eſt lauacrum mulieribus quidem mundationis cauſa, & ſanitatis; ſolius autem ſanitatis viris.*

Quam ob rem aliquando Chriſtum in terris domeſtica Balnea quoque frequentaſſe legimus: reprehenditur enim ab ipſo Chriſto Phariſæus, Luc.7. *Intraui domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti.* Et alias cum ipſe Chriſtus illotus aliquando accubuiſſet, ſcandalo fuit Phariſæo, qui illum inuitauerat, vt dicitur Luc.11. *Rogauit illum quidam Phariſæus, vt pranderet apud ſe, & ingreſſus recubuit; Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium?* Et erat hic ſermo de ablutione totius corporis, cuius tunc erat conſuetudo, vt etiam in lib.2. Reg.cap.12. Sanctus *Chriſtus ijs vſus.*

C Rex Dauid depoſito mœrore ob mortem filij Berſabeæ, non prius menſam petere auſus eſt, quam de more ablueretur, vbi ſic legitur: *Surrexit ergo Dauid de terra, & lotus, vnctuſque eſt; petiuitque, vt ponerent ei panem, & comedit.* Et quamuis Chriſtus nequaquam frequens lauacrum petierit, quoties ſibi accũbendum fuiſſet, vt de corrupto Regionis, & ſæculi more ſic refertur Marc.7. *Phariſæi enim, & omnes Iudæi niſi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem ſeniorum & à foro niſi baptizentur non comedunt.* Negari tamen non poteſt, aliquando eum animarum lucrandarum cauſa Balnea petijſſe, *Vt omnia omnibus factus, omnes lucrifaceret.* Et propterea Balneorum voluptuarium vſum redarguerit; neceſſarium vel ſanitatis, vel munditiei cauſa tantum permiſerit.

Hinc aduertendum, quod Hebræi duplici coena ſacrum Paſchatis feſtum celebrare conſueuerunt; in priori enim cœna Agnum manducabant: poſteriorem autem cœnam inſtituebant, vt Azyma ex Moſaycæ legis inſtitutis inchoarent: quam ob rem cum de more Balneo, & pedum ablu-

D tione illi cœnam præuenire ſolerent; ita Chriſtus in vltimo accubitu cum diſcipulis, vt duplici cœnæ duplex reſponderet pedum ablutio: conſumpto iam Agno in priori cœna; cum poſterior cœna inchoanda, & aqua pedibus porrigenda fuiſſet à Miniſtris, Chriſtus R. N. *Surgit à Cœna* Ioan.13. nimirum à priori cœna, *Præcinxit ſe linteo, & lauit pedes diſcipulorum.* Hoc autem myſticè factum, vt doceret Chriſtus, quanta cum puritate, & animi candore accedere debeamus ad auguſtiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum.

Conſueuere veteres exercitijs, & corporis agitatione ſudorem excitare. *Poſt exercitia.* Clemens Alexand. lib.3. pædag. cap.10. *E viris autem alij quidem nudi luctantur,*

ctantur, alij vero paruo quoque globo ludunt, qui Phenis dicitur, maximè in Sole A
Et paulo poſt: *Eſt enim honeſtior, & virilior, quæ cum decoro robore fit hoc modo exercitatio, quæ vtilis, & conducibilis ſanitatis gratia aſſumitur.* Vnde exercitationis cauſa, ſudandique gratia Balnea inſtituta fuere. Cornelius Celſus lib. 1. cap. 2. *Exercitationem optimè ſequitur modo vnctio, modo balneum.* Quia non ſolum Balneo ſudorem compeſcebant, vt vidimus ſupra de Alexandro Magno, ſed etiam Oleo. Seneca teſte in præfat. lib. 1. Controuerſ. *Nulla vnquam illi cura vocis exercendæ fuit, illum fortem agreſtem.* Et paulo poſt: *Non ſudorem olei vnctione diſcutere, non latus ambulatione reparare.* Ad hoc ſemper in Balneis deſtinata erant oleum, & vnguenta. Sidonius lib. 2. epiſt 2. de Balneo ait: *Hic aquarum ſurgit Cella coctilium, quæ vnguentariæ ſpatij parilitate conquadrat.* Ac etiam de Vnguentis ad perfectam Balnei rationem, Leontij epigr. in florilegio epigr. lib. 4. n. 32.

De vnctione.

Aedificauit me communi in veſtibulo lauacri
Ciuis vir, virtutis cauſa, non contentionis.
Illud curæ ſit multis, ego vero paucisque, & amicis B
Exhibeo Lauacra, & Vnguentum, & gratias.

Lubet hic referre de Vnguento illo allato à Magdalena ad vngendum Chriſtum; ſicuti refert Matth. cap. 26. *Acceſſit ad eum mulier habens Alabaſtrum vnguenti pretioſi, & effudit ſuper caput eius recumbentis.* Quod tale Alabaſtrũ non aliter ſit lapis; ſed iuxta opinionem Epiphanij in lib. de Menſuris, dum inquit: *Alabaſtrum vnguenti vaſculum eſt vitreum, capiens libram olei, alabaſtrum vero dictum propter fragilitatem.* Altera difficultas eſt de vnguẽto Nardi Piſtici. De quo Io. cap. 12. *Maria ergo accepit libram vnguenti Nardi piſtici pretioſi, & vnxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis, & domus impleta eſt ex odore vnguenti.* Quod verbum Piſtici intelligatur de vnguento Nardi non adulterati, vitiati; ſed puri ac fidelis: ita Ianſenius, Ribera, Toletus, Baronius & alij: at vero Cornelius à Lapide in eum locum credidit Nardum Piſticum idem eſſe, ac Nardum ſpicatum: hoc eſt vt tale Nardi vnguentum proceſſerit ex ſpica, non autem ex folio eiuſdem, quod minus eſt C
pretioſum & vilius.

Præterea etiam certatores, & luctatores, niſi vncti in arenam non deſcendebant, Virg. 3. Aeneid.

Exercent patrias oleo labente palæſtras Nudati ſocij.

Et 5. Aeneid.

Cætera populea velatur fronde iuuentus,
Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit.

Etiam mos fuit vngendi poſt varias corporis agitationes; ſicuti Lampridius de Alexandro Seuero inquit: *Poſt lectionem, operam palæſtræ, aut Sphæriſterio, aut curſui, aut luctaminibus mollioribus dabat: atq; inde vnctus lauabatur.* Vngendi autem officio fungebantur in Balneis ſerui, qui ab eo Vnctores dicti ſunt. Senec. lib. 7. epiſt. *Supra ipſum balneum habito; cum in aliquem plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illiſæ manus humeris.*

Vnctores Gutto vtebantur; vt inquit Varro, oleum lauantibus ſe in Balneo, guttatim fundebant. Iuuen. Satyr. 3. D

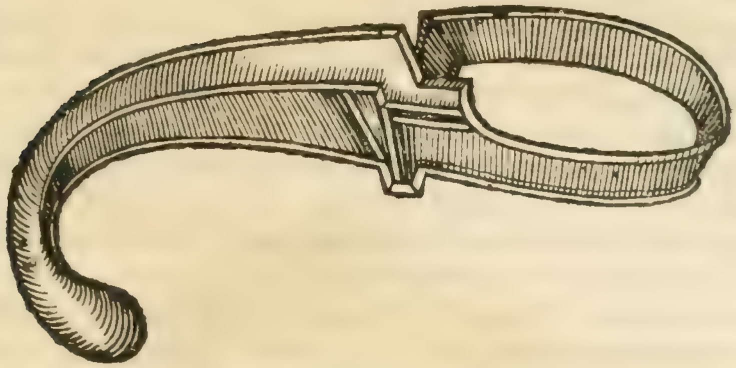
Pleno componit lintea Gutto.

Et ad hoc in vſu erant Ampullæ, Apuleius lib. 2. floridorum inquit: *Strigilem, & ampullam, cæteraque Balnei vtenſilia nundinis mercari.* Nam Rhinocerote potentiores tantum vtebantur. Iuuenalis.

Magno cum Rhinocerote lauari
Qui ſolet.

Vte-

A

Vtebantur etiam in Balneis tum ad fricandum corpus, ſudoremque eliciendum, tum ad abſtergendas ſordes ænea ſtrigili, cuiuſmodi multæ reperiuntur in antiquis ruderibus Thermarum, cuius Iconem hic delineandam curauimus, ſicuti etiam ſupra appoſuimus aliam figuram Pueri cum ſtrigili, & Gutto præ manibus, vnde Perſius ſatyr. 1. *De ſtrigili.*

B

I Puer, & ſtrigiles Criſpini ad Balnea defer.

Et Iuuenalis ſatyr. 3.

Et ſonat vnctis ſtrigilibus.

Nam vncti oleo ſtrigilibus radebantur ſudantes; deinde linteis ad id paratis tergebantur. Plinius lib. 28. cap. 4. ſolum quoque remediorum maximum ab ipſo ſibi præſtari poteſt, ſicut linteorum, ſtrigilumque vehementia. Martialis lib. 14. 51.

Pergamus, has miſit curuo diſtringere ferro,
Non tam ſæpe teret lintea fullo tibi.

Diſtringere eleganter eſt ſudorem ſtrigilibus ſiccare & detergere apud Senecam epiſt. 123. *Vt ſudorem, quem mouerunt potionibus crebris, & feruentibus, ſubinde diſtringat.*

C

Offendebantur aliquando corpora nimio Strigilis vſu, vt ſcribit Sueton. in Auguſto c. 80. *Cum nimio ſtrigilis vſu cutem læſiſſe.* Delicatiores homines, & eos præcipuè, qui mala erant valetudine; ſpongijs, & linteis interdum vti ſolitos fuiſſe, tradit Plinius lib. 31. cap. vlt. ibi: *Præſtant & ſtrigilum vicem, linteorumque affectis corporibus.*

Non prætermittam hic recenſere formam ſtrigilis, ac etiam Gutti, ſeu ampullæ ad effundendum oleum in Balneis: hæc graphicè delineata ab Apuleio lib. 2. florid. dicente: *Magno in cœtu prædicauit fabricatam ſibi ſemet ampullam quoque oleariam, quam geſtabat lenticulari forma, tereti ambitu, preſſula rotunditate, iuxtaque honeſtam ſtrigileculam recta faſtigiatione clauſulæ, flexa tabulatione ligulæ, vt & ipſa in manu capulo moraretur, & ſudor ex ea riuulo laberetur.* Et de puero inſeruiente in Balneis Domino cum ſtrigili, & Gutto appoſui Iconem.

Locus vero in Balneis in quo vngebatur, Vnctorium vocabatur. Plinius Iun. lib. 2. epiſt. ad Gallum ait: *Adiacet Vnctorium.* De varijs vnguentorum generibus in Balneis, & huiuſmodi materiam latè Fuluius Vrſinus in Appendice ad Ciacconium de Triclinio, ac etiam Guillelmus Choul in tractatu de Balneis.

D

Qui Balneis præerant, Balneatores dicebantur, vt in marmore antiquo: *Anteros Balneator,* Capitolinus in Claudio ſecundo: *Balneatorum vnum, & ad Balnea, &c.* Hi quadrantem exigebant ab ijs, qui lauabantur, Iuuenalis, Satyr. 2.

Nec pueri credunt niſi qui nondum ære lauantur.

Et Horatius lib. 1. ſerm. Satyr. 3.

Dum te Quadrante lauatum Rex ibis.

De ſeparatione. Balnea olim erant Mixta, in quibus lauabantur viri, & mulieres: Adrianus autem Imperator in primis viros à mulieribus diſcretos lauari edixit, vt ſcribit Spartianus in Adriano, ibi: *Lauacra pro ſenibus ſeparauit*. Et Capitolinus in M. Aurelio: *Lauacra mixta ſubmouit*. Et Lampridius in Alex. Seuero ait: *Balnea mixta Romæ exhiberi prohibuit*. Vitruuius lib. 5. cap. 10. apertè oſtendit Balnea virorum diſiuncta à Balneis mulierum fuiſſe; ita tamen vt in ijſdem regionibus collocata eſſent, ſic ait: *Vti Caldaria muliebria, viriliaque coniuncta, & in iiſdem Regionibus ſint collocata; ſic enim efficietur vti vaſaria ex hypocauſto communis ſit eorum vtriſque*. A

Lampridius in Alexandro ſcribit Eunuchos Balneis fœminarum ab Alexandro præpoſitos fuiſſe.

De tempore. Tempus autem, quo Balnea paterent, indicant Lampridius in Alexandro cum ait: *Addidit, & oleum Luminibus thermarum, cum non ante Auroram paterent, & ante Solis Occaſum clauderentur*. Vopiſcus in Tacito: *Thermas omnes ante lucernam claudi iuſſit*.

Lauationi tamen hora eadem erat aſſignata, quæ exercitationi, & hanc fuiſſe octauam in nonam ex Martial. lib. 4. epigr. ad Euphemum. B

Sufficit in nonam nitidis octaua palæſtris.

Nam exercitationes, & Palæſtram ſtatim conſequebatur lauatio; Cicero lib. 13. epiſt. ad Atticum dicit: *Poſt horam octauam in Balneum*. Itaque Spartianus in Adriano inquit: *Ante octauam horam in publico neminem niſi ægrotum lauari paſſus eſt*. Plinius Iunior. lib. 3. ep. 1. *Vbi hora Balnei nuntiata eſt: eſt autem hieme nona, æſtate octaua*. Ipſa autem lauandi hora indicabatur ſonitu Tintinnabuli, ex Martial. lib. 14.

Redde pilam, ſonat æs Thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum.

Plinius dicta ep. 1. lib. 3. *Vbi hora Balnei nuntiata eſt: lotus accumbat, & pauliſper cibum differat*. Nam data lauationi opera, & loto vnctoque corpore, vt ex figura appoſita inferius cœnas inibant. Cicero epiſt. ad Atticum: *Poſt horam octauam in Balneum; & vnctus accumbit*. Et Apuleius lib. 4. de Aſino inquit: *In fine ſermonis huius ſtatim ſeſe deueſtiunt, calidaque perfuſi, & oleo perun cti; menſas dapibus largiter inſtructas accumbunt*. C

Tandem vbi Balnea exiuiſſent, ſoleas, & ſoccos accipere conſueuerant, vt à ſoli contactu, & ſordibus pedes à Balneo nudos contegerent, atque defenderent: hinc Martialis lib. 12. epigr. 84.

Et ſi iam lotus, iam ſoleatus erit.

Verum ingreſſi cœnaculum ne ſtragula, atque ſtrata luto fœdarent, antequam recumberent, deponebant ſoleas miniſterio ſeruorum, & puerorum: Plautus in Truculento; *Iam rediit animus, deme ſoleas, cedo vinum*. Et Plutarch. lib. 7. Sympoſ. quæſt. 8. *Vt ne à puerulis quidem, qui Dominis modeſtis calceos portant, ſpectari ea deceat*. Vt videre eſt in figura hic appoſita, ex lapide in viridario Card. Montalti ad montem Exquilium.

pag. 210. Cap. 18.

D

Non

A Non reticebo quod circa varia loca, & Cellas, quæ in Balneis reperiebantur, latè, & eruditè ſcripſit Guillelmus Choul in tractatu de Balneis, ad quem reijcio lectorem.

Talia & tam exactè priſci Romani, & aliæ Ethnicæ gẽtes ſeruare conſueuerant circa corporum ablutiones in balneis. Per ſanguinem autem Chriſti expiatione deinde facta in terris, diminutæ plurimum fuere huiuſmodi ablutiones apud Chriſtianos; quoniam innatus fœtor in corporibus hominum per Baptiſmũ pulſus receſſit, vt apud Card. Baron. an. 1148. ad fin, ac etiam per Spond. in Epitom. anno 1145. num. 4 & 5. Referunt namque de quibuſdam gentibus in confinio Armeniæ, quæ fœtus ſuos fætentes generarent; vbi autem baptiſmatis vnda tincti eſſent, innatum fætorem amitterent. Verum Conſtantinopolitanus Patriarcha noluit eos ad baptiſmum recipere, cum audiſſet baptiſmum quem illi Infideles à Chriſtianis petebant, non bona affectione, & orthodoxo propoſito petijſſe, ſed propter corporalem munditiam; ſicque non ad animæ ſordes abluendas & ſanctificationem conſequendam baptiſmum poſtularent, ſed tanquam veneficium, & incantamentum. *Balnea quomodo diminuta ſ*

B Ex hoc etiam Agareni baptizabãtur, cupiẽtes hoc modo liberari à fætore, quo malè olebant, vt teſtatur Balſamon in Can. 19. Concilij Sardicenſis ibi: *Propter ſancti vnguenti honorem, eos, qui ex longa conſuetudine baptizantur Agarenos, ne male oleant*. Et in Canonem 85. Sextæ Synodus in Trullo: *Perſuaſum eſt Agarenis fore, vt ſui liberi à Dæmone vexentur, & tanquam canes malè oleant, niſi baptiſmum Chriſtianum aſſequantur*. Vt quoque corpora Iudæorum fœteant, & per ſanctum baptiſma liberentur; refert Fortunatus l. 5. Carminum, de Iudæis baptizatis à S. Auito anno Domini 579. ibi.

Abluitur Iudæus odor baptiſmate diuo,
Et noua progenies reddita ſurgit aquis.
Vincens ambroſios ſuaui ſpiramine rores,
Vertice perfuſo chriſmatis efflat odor.

De Iudæorum fætore refert etiam Ammianus Marcell. l. 2. hiſtor. *Cum Marcus Imp. Palæſtinam pertranſiret, Aegyptum petens fætentium Iudæorum tædio percitus, &c.*

C Quod non corporum tantum munditia, verum & animæ nobis per ablutionem balneorum proponatur; hoc idem intellexerunt Ethnicæ gentes, dum illæ niſi præcedentibus balneis ad ſacrificandum eorum Dijs non accedebant, neque eorum idola tangebant. Virg. 2. Aeneid. ibi.

——— Patrioſque Penates
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Hinc apud Liuium lib. 1. Antiſtes Romanus Sabinum Dianæ bouem immolare paratum ita alloquitur: *Quid tam tu hoſpes paras inceſtè Dianæ facere? Quin tu ante viuo perfunderis flumine?* Ac etiam narrat Euſeb. lib. 8. Eccleſiaſt. hiſt. cap. 19. de Galerio Maximiano mandante vt omnes cuiuſque conditionis ante ciborum emptionem Dijs ſacrificarent; & hæc poſtquam in balnea prius deſcendiſſent. Hunc honorem idolis ſuis deferebant Gentiles, vt antequam eis immolarent, ſe abluerent. Obiter hoc tetigiſſe ſufficiat, vt diſcamus etiam ab Ethnicis nos Chriſtiani, qua puritate deceat nos ablutis prius omnibus animæ ſordibus diuinæ menſæ accumbere. Et in hoc eodem argumento lubet etiam referre ex Auctore libelli de Ordinibus Militaribus, his verbis: *EQVITES A BALNEO, in Anglia ſunt inſtituti non contemnenda ceremonia: pridie enim quam initiarentur poſt diuinum Officium ſub noctem ſecedebant in cubiculum, vbi lectus erat ſtatutus, & labrum balnearium velis opertum, in hoc abluebantur, vt hoc ſymbolo diſcerent munditiam animi & corporis ſtudioſiſſimè ſectari. Mane votis nuncupatis, quibus ſe Deo & Regi obſtringebant ad defenſionem Religionis & Imperij, ſlato & inſigni pallio holoſerico* *Conſideratio.*

D

coloris

coloris hyacinthini induebantur, gladioſque Deo conſecratos aræ imponebant. A
Hæc ille auctor.

Quoniam conſuetum fuit apud Romanos expletis Balneis ad cœnam transire: propterea de Triclinijs & Conuiuijs nos in capitulo ſequenti dicemus.

De Conuiuijs, & Triclinijs. Cap. XIX.

Tricliniũ quid ſit?

TRiclinium, Conclaue, Cœnaculum erat locus, in quo diſcumbebant & cœnabant, à tribus lectis, quos in eo ſternebant, nomen habens. Hinc Horatius lib. 1. ſatyr. 4.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

In ijs cœnaculis Romani veteres ſedentes cœnare ſoliti erant, Virgilius 8. B Aeneid.

Perpetuis ſoliti Patres conſidere menſis.

Vbi Seruius menſis, ideſt longis ad ordinem exæquatis ſedentium; maiores enim noſtri ſedentes epulabantur, & apud Græcos teſte Homero in Odyſſ.

——— *Hieme*
Ante focos olim ſcamnis conſidere longis,
Mos erat.

Poſtquam autem, vt inquit Varro lib. de vita Populi Romani, non iam ſedentes, ſed accubantes omnes cœnabant (imitantes in hoc forſan Perſas, qui iam ante conſueuerant accumbere in cœna, & legitur in libro Eſtheris cap. 1. de Conuiuio Aſſueri, & in lib. Tobiæ cap. 2. & 7.) lectos non diſſimiles illis quibus dormiebant, facere cœperunt, quos Triclinares appellabant. Cic. orat. 4. in Verrem. *Iam non quæro, vnde tantam Melitenſem veſtem habueris, vnde quinquaginta Tricliniorum lectos?* Et hæc Triclinia pretioſa erant, Plinius lib. 16. cap. 43. *Sic lectis pretia quæruntur, ſic terebinthum vinci iubent, ſic cedrum pretioſius fieri, ſic acer decipi: modo luxuria vero fuerat contenta ligno, iam lignum etiam è teſtudine facit.* Vt latè Petrus Ciacconius de Triclinio, fol. mihi 2. & Fuluius Vrſinus in eiuſdem Appendic. f. 123. & ſequen. & Bulingerus de Conuiuijs lib. 1. cap. 30. & 31. C

Lecti Principum altiores.

Lecti autem magnorum Virorum, Illuſtriorumque perſonarum altiores erant, Virgil. 2. Aeneid.

Inde toro Pater Aeneas ſic orſus ab alto.

Itaque ad eos gradibus aſcendebant. Ciacconius vbi ſupra fol. mihi 8.

Stragulis inijciebantur puluini Triclinares; & in marmoribus antiquis videmus accumbentes Puluinis cubito innixos, Martial. lib. 3.

Cubitis trudit hinc, & inde conuiuas,
Effultus oſtro, ſericiſque puluinis.

Loti cœnabant.

Iam ſtrato Triclinio Conuiuæ loti cœnatum veniebant, aut apud ipſum Conuiuij Dominum lauabant, Plautus in Stico. *Quam mox cocta eſt cœna? impranſus ego ſum. Ep. Abi intro ad me, & laua.* Et apud eundem Plautum in Perſa conuiuæ aduenienti quidam ait: *Locus hic tuus eſt, hic accumbe, ferte aquam pedibus: præbe tu puer?* D

Veſtis mutatio?

Veſtem deinde mutabant Cœnatoriam, ſiue Conuiualem, ſumebãt etiam ij, qui luctus cauſa atrati erant. Petronius Arbiter: *Cœnatorias repetimus, & in proximam cellam ducti ſumus, in qua tres lecti erant, ſoleas demebant, cum accumbere vellent.* Cicero in Vatinium: *Atque illud etiam ex te ſcire cupio, quo conſilio, aut qua mente feceris, vt in Epulo Q. Arri familiaris mei cum toga pulla accumberes?* Et inferius: *Cedo quis vnquam cœnauit atratus?*

ita

A *ita enim illud Epulum eſt funebre, vt munus ſit funeris, Epulæ quidem ipſe dignitatis.*

Mos ille vetus fuit Romæ, vt domi haberent veſtes ad cœnam, & ſi foris cœnarent, acciperent ab amicis, aut ipſi adferrent: Capitolinus in Vita Maximini: *Cum ad cœnam ab Alexandro eſſet vocatus, in Patris honorem, quod ei deeſſet veſtis cœnatoria, ipſius Alexandri accepit.* Pallium ad eiuſdem veſtis formam Martial. ſic appellat, vbi de ſecum vxore accumbente.

Ad menſam venies, ſed ſic diuiſa recumbes,
Vt non tangantur pallia noſtra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cœnante. *Pallio Coccino adraſum incluſerat caput, circaque oneratas veſte ceruices laticlauiam immiſerat mappam.* Et quod pretioſior ea veſtis, & è purpura ſæpe, coccinaue lautiorum hominum, idem Petronius: *Veſtimenta mea accubitoria perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria ſine dubio, ſed iam ſemel lota.*

B Sumpta Cœnatoria iam diſcumbitur, & ne pretioſam veſtem ſtragulam lutulentis, aut ſordidis calceis inquinarent, ſoleas deponebant. Plautus in Truculento.

Iam redijt animus, deme ſoleas, cedo vinum.

Poſtquam ſe in lectis ordine collocauerãt, manus lauabant, Virg. 1 Aeneid. *Manus lauabãt.*

Iam Pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur Oſtro.
Dant manibus famuli lymphas.

Et Plautus in Perſa: *Date aquam manibus, apponite menſam.* Et Romani aliquando poſt ſingulos miſſus lauarunt. Lampridius in Heliogabalo: *Exhibuit aliquando tale Conuiuium, vt haberet viginti, & duo fercula ingentium epularum, & per ſingula manus, quaſi iam comediſſent, lauarunt.* Et idem in eodem Principe: *Paraſitis in ſecunda menſa ſæpe ceream cænam, ſæpe ligneam, ſæpè eburneam exhibuit: cum tantum biberent per ſingula fercula, & manus quaſi comediſſent lauarunt.* Nec ſurgebant conuiuæ è lecto propter hanc lotionem

C ſed auertebant à menſa, Sidonius lib. 1. cum ad Cæſarem epularetur: *Retrorſuſque conuerſus, tanquam manibus aquam poſtularem, tantumque remoratus quantum ſtibadij circulum celerantia miniſteria percurrunt, cubitum toro reddidi.* Refert etiam Lipſius in Saturnal. lib. 2.

Vnguenta deinde dabantur, quibus caput, & barbam vngerent. Martialis lib. 3. *Vnguenta dabantur.*

Vnguentum fateor bonum dediſti
Conuiuis Here, ſed nihil ſcidiſti.

Coronæ etiam dabantur ex ijs floribus, quos anni tempus ſubminiſtrabat: ſed maximè Roſa alijſque, quæ ebrietatem prohiberent, & caput non grauarent: has quidem capiti, nonnulli collo, alij brachijs aptabant, vt in antiquis marmoribus videmus. Cicero Verrina 5. *Ipſe autem coronam habebat, vnam in capite, alteram in collo.* Coronabant autem Pocula, non ſe ipſos, niſi in priuata cœna eſſent, quia ebriorum fuit ſe ipſos coronare. Plautus in Amphitr. *Capiam coronam mihi in caput, aſſimilabo me eſſe ebrium.* Propert. *Coronæ.*

D *Cum tua propendent dimiſſæ in pocula ſertæ.*

Virgilius.

Et vina Coronant,
Pateramque Corona induit.

Theocritus: *Cinge poculum purpureo ouis flore:* Feſtus, antiquiſſimum genus fuit coronarum lanearum, & de ijs vide Bulgerum de Conuiuijs l. 3. c. 24.

De numero Conuiuarum à Varrone apud A. Gellium lib. 13 cap. 11. ita definitur: *Vt non pauciores ſint, quam tres, nec plures, quam nouem: vt numerum Gratiarum æquent, aut Muſarum.* Atque ideo in pleno Conuiuio plerumq; terni in lectis, nonnumquam & quaterni accumbentes. Horat. l. 1. ſat. 4. *Numerus conuiuarum.*

Sæpe

Sæpe tribus lectis videas cœnare Quaternos. A

Et aliquando etiam Quini, vt apud Ciacconium dicto tractatu fol. mihi 28. Quamuis apud Suetonium in Auguſto cœna fuit, in qua duodecim Conuiuæ, duodecim Deorum nomine, & ſpecie. Et apud Macrobium in Pontificiæ cœnæ deſcriptione in duobus Tricliniis decem conuiuæ nominantur.

Ordo diſcumbentium. Pro cuiuſque autem dignitatis faſtigio diſcumbebant in lectis ordine ſeruato, vt ex Plutarcho de Conuiualibus quæſt. lib. 1. quæſt. 3. Verum enimvero quod ipſe ait, medij lecti vltimum locum digniorem fuiſſe apud Romanos, idque cum Conſul conuiuio intererat, fortaſſe perpetuum fuit: cum vero Pontificales Cœnæ dabantur, aut ipſi Pontifices adhibebantur Conuiuijs, medij lecti primus locus præcipuus erat; vt apud Græcos liquet ſolitum fuiſſe, ex A. Gellio, de Pontificalibus libris, ibi: *Super hominem Dialem in Conuiuijs niſi Rex ſacrificulus haud quiſquam alius accumbit.* Et latè Ciacconius fol. mihi 23. & ſeq. & Bulengerus lib. 1. cap. 34.

Mulieres an, & quomodo diſcũberent? Quamuis ſoliti fuiſſent viri diſcumbere; mulieres tamen vt plurimum ſedebant, quia turpis viſus eſt in muliere accubitus, Val. Maximus lib. 2. cap. 1. B Bulengerus lib. 2. cap. 32. Nihilominus etiam mulieres fuiſſe aliquando ſolitas infra eos, hoc eſt in ſinu eorum accumbere, qui eas amarent, ſiue ſociam ducerent. Iuuenalis ſatyr. 2.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens
Cœna; ſed in gremio iacuit noua nupta Mariti.

Ex Cicerone, Suetonio, & Liuio citatis à dicto Ciacconio fol. mihi 23. Atque auctore Plutarcho is locus vxoris, aut filiorum, aut alioquin carorum hominum inter honeſtas perſonas fuit. Plin. Iunior. lib. 4. epiſt. *Cœnabat Imperator Nerua cum paucis Veiento proximus, atque etiam in ſinu recumbebat.* Sicuti etiam Amicos in ſinu Amantis accubuiſſe apud A. Gellium l. 7. c. 12.

Proni cœnæ initio in ventrem decumbebant puluinis pectoribus appoſitis, quo vtraque manus ad veſcendum eſſet liberior; procedente autem tempore in cubitum ſe reponebant, aut ſi loqui nollent, ſupini iacebant. Hinc Plutarchus l. 5. Sympoſiacon quæſt. 6. Quærit cur cœnæ initio anguſtè & C poſtmodum laxius diſcumberent? eamque rationem reddit, quod ſcilicet principio in ventrem, poſtmodum vero laxius diſcumberent, quia ſupini. Hinc Horat. lib. 2. ſatyr. 4.

Languidus in cubitum iam ſe conuiua reponet.

Et hæc omnia in marmoribus expreſſa videmus.

Menſa quid ſit? Menſa dicebatur, in qua ponebantur vaſa tum Eſcaria, tum Vinaria, Martial. lib. 4. epigr.

Ad cœnam nuper Varus me forte vocauit,
Ornatus diues, paruula cœna fuit:
Auro non dapibus ornatur menſa. Miniſtri
Apponunt oculis plurima, parua Gulæ;
Tunc ego, non oculos ſed ventrem paſcere veni:
Aut appone dapes Vare, vel auſer opes,

Et Ouidius.

Nunc dape, nunc poſito menſæ nituere Lyæo. D

Miniſtri. Hinc apparet Pocula apponi ſolita in menſa, non autem à Miniſtris porrigi, Ciacconius dicto tractatu fol. mihi 38. Quamuis pueri ſcituli, & puellæ Conuiuijs miniſtrarent. Horat ſatyr. 8. lib. 2.

——— *Vt omnes*
Præcincti pueri rectè, comptique miniſtrent.

Homer. 4. Odyſſ. ait: *Proma, conda modeſta, cibum appoſuit, varia fercula ferens ſciſſor, appoſuit lances carnium variarum, &c. Appoſuit illis varia pocula; ancilla autem manibus lauandis fudit aquam ex infundibulo, ſeu gutto aureo ſuppelui argentea.* Senec. ep. 96. *Aderit miniſtrorum turba linteis ſuccincta,*

per

A *per quos ſigno dato ad inferendam cœnam, haud obſtrepenter diſcurritur.* Ammianus lib. 26. *Tunica auro diſtincta, vt Regius miniſter.* Qui autem parum ſcitè miniſtrabant, aquam bibere cogebantur, Lucianus in Sacerdote, & Grono: *Miniſtrorum alios in aquam incidere: hæc enim mulcta mali miniſterij.*

Non defuere prætereà in Conuiuijs Pocillatores, ſeu Pincernæ, qui vinum miſcebant; talis apud Superos dicitur Ganymedes, quem ab Aquila raptum Ioui pocula miniſtrare fabulantur, & apud Homerum in Odyſſ. filius Menelai vina porrigebat: ingenui enim, & nobiles adoleſcentes in Græcia ſic miniſtrabant in Conuiuijs, vt apud Iuuenal. ſatyr. 9. *Pocillatores.*

Puerum te,
Et Pulchrum, & dignum cyatho.

Ac refert Bulengerus de Conuiuijs lib. 4. cap. 6. Eidemque puero Pincernæ in fine menſæ reliquias vini dare, religio erat, Athenæus lib. extremo: *Mos erat, vt cum ſurgerent à menſa, cumque libaſſent; vini reliquum puero illi darent, qui bibere miniſtraſſet.* De quo ritu refert etiam Lipſius in fine Saturnalium; cuiuſmodi pueri Pincernæ, ſeu Pocillatoris diſpoſitio demonſtratur ex ænea veteri Pocillatoris Imaguncula, quam inter cætera mea Cimelia retineo, eamque hic delineari curaui; & habet is Pocillator Pateram dextera, & Phialam ſiniſtra manu, quæ inſtar cornu eſt effigiata: ſiquidem de huiuſmodi poculorum forma præter Icones hic effigiatas ex Muſæo Illuſtriſſimi & Eruditiſſimi D. Caſſiani à Puteo, ac etiam ex meo, refert Athenæus lib. 11. pag. mihi 476. *Priſcos ſaneeſt atque primos homines Boum cornibus olim bibiſſe.* Xenophon. lib. 7. expedit. *Mutuo ſe primo quidem ſalutarunt, deinde, vt Thracibus mos eſt, vini cornua protenderunt.* Et ſimile etiam refert Plutarchus de Ira. *Pocula.*

Cælabantur etiam apud priſcos aurea, & argentea pocula, & alia vaſa, vt apud Statium lib. 1. Thebaid. & refert Bulengerus de Conuiuijs lib. 4. c. 14. Etenim veteres Romani potius ingenio, quam conſilio varias vtenſilibus etiam induxerunt figuras, vt neque in lautitijs ad feſtiuitatem ab obſcenis tẽperatum fuerit; inde Iuuenalis Satyr. *Vitreo bibit ille Priapo.* Quam fœdiſſimam conſuetudinem egregiè taxauit Plinius in Proœmio lib. 33. hiſt. nat. *In poculis libidines cælare iuuit, ac per obſcenitatem bibere.*

Erant apud Romanos in Conuiuijs *Carptores*, qui cibum ſcindentes, car- *Carptores.*

pentesque præminiſtrarent, Italicè dicti *Trincianti*. Apud Petronium, Trimalcio quaſi per delitias imperat, *Carpe*: & explicat interpres veteranus: *Vides illum, qui obſonium carpit? Carpus vocatur; itaque quotieſcumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat*. Sciſſores ijdem dicti, Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor, & ad ſymphoniam ita geſticulatus lacerauit obſonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare*. Hinc Iuuenalis dixit eoſdem Cheironomontas, ibi: *Et Cheironomonta volanti cultello*. Seneca de vita Beata cap.17. ait: *Et eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter*. A

Fuerunt quoque *Diribitores*: de quibus Apuleius lib.11. *Diribitores pluſculi ſplendide amicti, fercula copioſa ſcitulè ſubminiſtrata*. Vtpote qui fercula puerorum manibus allata commodè diſponerent & collocarent, Italicè *Scalchi* nuncupati: quos etiam *Structores* nuncupabant. Iuuenalis: *Structorem interea, ne qua indignatio deſit; ſaltantem ſpectat*. Petronius: *Proprium, conueuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibum*: Athenæus lib.4. Quem Romani ſtructorem, menſæ curatorem dicit.

Fuere quoque apud priſcos in Conuiuijs Prægustatores, qui Regios cibos, & potus prægustarent, ex Q. Curtio lib.10. *Philippus, & Cottas potum Regis prægustare ſoliti*. Tacitus 12. Annal. *Inferre Epulas, & explorare ſolitus*. Et lib.13. *Pocillatores Regum, poſtquam dederint phialam Principi, haurientes cyatho, ex eo in manum dexteram effuſa ſorbent*. Iam enim inde ab antiquis, primiſque ſæculis mos obtinuit, vt vina Regibus propinanda prægustarentur, quod multis allatis exemplis fusè probat Athenæus lib.4. Sueton. in Claudio: quem morem reſpexiſſe videtur Iuuen. lib.1. ſatyr.6. B

Mordeat ante aliquis, quidquid porrexerit, illa
Quæ peperit, timidus prægustet pocula Poppas.

Inuitus ad bibendum. Diſcumbentes ſe inter Conuiuas inuitabant ad bibendum. Ouidius 3. Faſtorum.

Sole tamen, vinoque calent, annoſque precantur
Quot ſumunt cyathos, ad numerumque bibunt.
Inuenies illic, qui Neſtoris ebibat annos, C
Quæ ſit per Calices facta Sibylla ſuos.

Ita & ſimiliter in ijs vouebant Dijs, Plinius lib.4. cap.13. *L. Papyrius Imperator aduerſus Samnites dimicaturus votum fecit, ſi vicijſſet, Ioui pocillum vini*. Liuius lib.10. *Vouerat Ioui Victori, ſi legiones hoſtium fudiſſet, pocillum mulſi priuſquam temetum biberet*.

Quoties bibebãt Quoties, & qualiter conſueuiſſent veteres bibere in menſa, refert Athenæus lib.2. cap.2. vbi Eubulus Bacchum fingit hæc loquentem.

Tria ego pocula tantum miſceo
Illis qui ſapiunt: vnum bonæ valetudinis,
Quod omnium primum bibunt: deinde alterum
Amoris & voluptatis: ſaporis tertium:
Hoc epoto, ij quos ſapientes dicimus
Seſe domum recipiunt: poſt ſi quartum additur,
Non eſt id amplius noſtrum, ſed proteruiæ:
Quintum clamoris altè vociferantibus: D
Sextum petulantis commeſſationis: ſeptimum
Macularum ac ſugillationum in oculis:
Apparitoris octauus: nonus iracundiæ:
Decimus furoris, quo proſternuntur qui bibunt.
Nam in exiguum vas multum ſi vinum funditur
Appotos ſupplantat facillimè.

Mortis colloquium. Dum etiam cum lætitia ſe ad bibendum inuitabant, intermiſcebant etiam mortis reminiſcentiam, vt apud Vibium Gallum in controuerſia Sen. 7. l.9. his verbis: *Conuiuæ certè tui dicunt, Bibamus moriendum eſt*. Quem ritum etiam

A etiam ſeruatum cum pueri miniſtri lumina menſæ inferrent ſoliti ſimilia dicere apud Ammianum lib. 16. his verbis: *Malignitate ſimili quidam Agens in rebus, ad cœnam itidem inuitatus; cum inferentes veſpertina lumina pueros exclamaſſe audiſſet ex vſu, viuamus pereūdum eſt, &c.* Quod epiphonema etiam in veteri ſepulcrali inſcriptione legitur: *Amici dum viuimus, viuamus.* Nec diſſimile illud quod cranium mortui inferrent in menſam, vt in Trimalcionis conuiuio apud Petronium, ibi: *Potantibus & accuratiſſimè lautitias nobis mirantibus; laruam argenteam attulit nobis ſeruus, ſic aptam, vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cum ſupra menſam ſemel iterumque abieciſſet, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit.*

Heu heu nos miſeros, quam totus homuncio nil eſt.
Sic erimus cuncti, poſtquam nos auferet orcus.
Ergo viuamus, dum licet eſſe bene.

B Quod ab Aegyptio quidem ritu videtur, qui ipſam perſonam mortui inferre conuiuio ſoliti cum monitione: ita breui omnes futuros; auctor Plutarchus in Conuiuio: morem aſperum non longe à Scythis, quibus etiam potus in cranio mortuorum; tamē inuitatio illa in ſpecie barbara; re optima: ac ſi dicat, Ite mortales & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Ac etiam de prædicto more ab Aegyptijs profecto Herodotus lib. 2. in Conuiuijs inquit: *Vnus aliquis inter epulas circumfert cadauer ligneum in arca, pictura, & arte graphicè expreſſum, cubiti magnitudine, dicitque; Bibe & ablectare, vbi enim mortuus fueris, eiuſmodi eris.*

Conſtituebant etiam Magiſtrum Potandi. Varro lib. 20. Rerum human. *In conuiuijs, qui ſint inſtituti Potandi modi Moderatores.* Cicero in Catone: *Me vero magiſteria delectant, & is ordo, qui more maiorum à ſummo adhibetur in poculis.* *Magiſter potandi.*

Cœnæ initio oua apponebantur, Cicero epiſt. Famil. *Integram famem ad ouum affero.* Et Horatius lib. 1. ſatyr. 3. *Ordo dapium.*

C *Si collibuiſſet ab ouo*
Vſque ad mala citaret, Io Bacche.

Ideſt ab initio cœnæ vſque ad menſam ſecundam, quæ pomis, ſeu malis conſtabat.

Quam lautitiæ fuerint apud priſcos Romanos Cœnæ, oſtendunt nobis leges illæ ſumptuariæ ab antiquo latæ ſub bellum Punicum ſecundum; morbos in ea parte fuiſſe, cum ad publica hæc remedia recurrendum: apud Macrobium fit mentio Pontificiæ illius cœnæ, vbi incognita & quærenda ciborum genera; Cœnaeuli apparatum, cœnantis habitum, aut honores, cœnæ ipſius exotica fercula, refert Salluſtius de Metello Proconſule in Hiſpania his verbis: *Cœnæ vltra Romanorum, ac mortalium etiam morem curabantur, exornatis ædibus per aulæa & inſignia, cœniſque ad oſtentationem hiſtrioniam fabricatis: ſimul croco ſparſa humus, & alia in modum celeberrimi templi. Præterea ſedenti in tranſenna demiſſum victoriæ ſimulacrum, cum machinato ſtrepitu tonitruum, corona ei imponebat: tum venienti thure quaſi Deo, ſupplicabatur.* D *Toga picta plerumque amiculo erat accumbenti: epulæ vero exquiſitiſſimæ, neque per omnem modo prouinciam, ſed trans maria, ex Mauritania volucrum, & ferarum, incognita antea, plura genera.* Prodigioſum luxum omnia faſtidientem; niſi remota & ſumptuoſa: hinc Pacatus in Panegyrico ad Theodoſium quod nihil tunc opus eſſet inquit *Ad penum regiam flagitare remotorum littorum piſcem, peregrini aeris volucrem, alieni temporis florem: nam delicati illi ac fluentes, & quales ſæpe tulit Reſpublica, parum ſe lautos putabant, niſi luxuria vertiſſet annum, niſi hibernæ poculis roſæ innataſſent, niſi æſtiua in gemmis capacibus glacie falerna fregiſſent. Horum gulæ anguſtus erat orbis noſter: namque appoſitas dapes non ſapore ſed ſumptu æſtimantes, illis demum cibis ac-*

quieſcebant, quos extremus Oriens, aut poſitus extra Romanum Colchus Imperium, aut famoſa naufragijs maria miſiſſent. Vt propterea his commotus Cato Cenſorius publicè queſtus: *Non poſſe ſaluam eſſe Vrbem, in qua piſcis pluris, quam bos, veniret.* Alios addamus qui in exemplar transierunt perditæ gulæ; de Claudio Aeſopo hiſtrione refert Plinius: *Maximè inſignis eſt in hac memoria Clodij Aeſopi tragici hiſtrionis patina, ſexcentis HS. taxata, in qua poſuit aues cantu aliquo, aut ſermone humano vocales, millibus ſex ſingulas coemptas, nulla alia inductus voluptate, niſi vt in his imitationem hominis manderet.* De Cleopatra lubet referre, quæ centies HS. vna cœna diceret ſe abſumpturam, cum illi fidem non præſtaret M. Antonius: ſequenti die illa cœnam apparans inquit vnum ferculum rem confecerit; & ſimul ex compoſito illata phiala acris aceti plena, vnionem quem aure dextra geſtabat, ſingulare naturæ opus, detractum in phialam demiſit, eumque, vt natura eſt, ſtatim liquefactum abſorbuit: parata & in alterum quem ſiniſtra gerebat, manū inijcere, ni prouide & propere Munatius victum Antonium clare pronunciaſſet: via ſtrata & nota per veſtigia Cleopatræ, de Caligula ſcribit Sueton. B *Commentus eſt portentiſſima genera ciborum, vnguentis calidis frigidiſque lauabatur, pretioſiſſimas margaritas aceto liquefactas ſorbebat, conuiuis ex auro panes & obſonia apponebat.* Vitellius helluonum omnium maximus alios etiam impellens: *Indicebat eadem die ientacula, prandia, cœnas, commeſſationes, ipſe omnibus ſufficiens, vomitandi conſuetudine: nec cuiquam minus ſinguli apparatus quadringenis millibus nummū conſtiterunt.* Et de eodem Vitellio ſcripſit Sueton. *In hac ſcarorum iocinera, phaſianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarum lactes, à Parthia vſque, fretoque Hiſpaniæ per nouarchos, & triremes petitarum eum commiſcuiſſe.* De Heliogabalo refert Lampridius: *Numquam minus centum HS. cœnaſſe, hoc eſt argenti libris XXX. aliquando autem tribus millibus HS. cœnaſſe omnibus ſupputatis quæ impendijt.*

In ſolemnioribus autem conuiuijs fercula coronata fuiſſe conſtat ex Athenæo lib. 5. in ijs ludis, quos apud Daphnen Antiochus edidit; fuerunt conuiuia, in quibus exhibiti ſunt viui anſeres, lepores, damæ cum aureis coronis. C Qui ferculorum luxus quandoquidem diſpoſitus fuit per nomina cæleſtium ſignorum: quippe ſingulis impoſitus fuit cibus vnicuique conuenientiſſimus. Petronij locus eſt: *Repoſitorium rotundum duodecim habebat ſigna in orbem diſpoſita; ſuper quæ proprium conuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibum: ſuperque Arietem cicer arietinum; ſuperque Taurum bubalæ fruſtum; ſuper Geminos, teſticulos ac renes; ſuper Cancrum coronam; ſuper Leonem, ficum Africanum, &c.*

Sed quidquid ſit de aliquibus Romanis Principibus, ſeu etiam inferioris ordinis hominib. gulæ & abdomini deditis: nec inde Rom. vniuerſis hoc fraudi aut culpæ erit peccaſſe aliquos. Præterea maximè animaduerſione dignū eſt; non in re peccatum ſæpe eſſe, ſed in cauſa & fine: tu epulum ſumptuoſum das ſed Gulæ, aut vanitatis cauſa: alius dat ſed legis & moris cauſa: ille peccat, hic minime, quia non cupidini, ſed conſuetudini eſt obſecutus; ſicuti in Adijcialibus, ſeu Aditialibus epulis (vtpotè quæ in aditu honoris & auſpicijs quaſi primis maximè ſacerdotibus, Pontificibus, &c. dari ſolebant) D viri etiam frugales tunc multum impenderunt, ſed quia debebant: hinc Seneca contra luxuriam epiſt. 95. ſic ſcribit: *Non in facto laus eſt, ſed in eo quemadmodum fiat. Quid eſt cœna ſumptuoſa flagitioſius, & equeſtrem cenſum conſumente? Quid tam dignum cenſoria nota, ſi quis vt iſti ganeones loquuntur, ſibi hæc & genio ſuo præſtent? & tricies tamen HS. Adijciales cœnæ frugaliſſimis viris conſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt; honori, reprehenſionem effugit.* Quæ Senecæ verba ſic intelligenda, ne à ſolemnibus ſacriſque epulis ad communem ſæculi luxum inferatur.

Et de varietate Dapium & qualitate vini in Conuiuijs Romanorum. Vide

quæ

A quæ late ſcripſit Bulengerius libro ſecundo & tertio de Conuiuijs.

Salinum, quod ſacram faciebat menſam, potiſſimũ apponebatur in ea, ſine quo profanam fuiſſe menſam veterum fuit opinio. Arnob. *Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris Deorum*. Quin & ſalinum inter vaſa ſacra vetus interpres ad illud Horatij. *Salinum.*

——— *Splendet in menſa tenui ſalinum.*

Salinum proprie eſt patella, in qua Dijs primitiæ cum ſale offerebantur. Et Statius ad hanc mentem: *Et exiguo placuerunt farra ſalino*. Itaque Liuius l.26. Ferre non poſſum, *vt ſalinum patellamque Deorum cauſa habeant*. Et Plinius inquit: *Fabritius bellicoſos Imperatores pluſquam pateram & ſalinum ex argento habere vetabat*.

Præterea ex eodem Arnobio collocaſſe Romanos in menſa ſtatuam Dei cuiuſpiam velut tutelam geniumque menſæ: & præter ſuperius adductum Salluſtium de cœna Metelli in Hiſpania proconſulis, ita in ſyluis Statij legimus de Hercule Vindice. *Dei ſtatua.*

B *Caſtæ Genius, tutelaque menſæ.*

Quod numen etiam habuiſſe Pellæi Tyranni menſam refert Martial.

——— *Pellæus habebat*
Regnator, lætis numen venerabile menſis.

Quin etiam Deos ipſos initio menſæ inuocabant. Quintilian. declamat. 301. *Habuiſti honorem, & illud humile limen intraſti, & adiſti menſam, ad quam cum venire cœpimus, Deos inuocamus.*

Apud maiores ſingulis Conuiuijs ſuæ certæ partes tribuebantur, poſtea in commune veſci, ciuilius viſum, ex Plutar. lib.11. Sympoſiacon quæſt.10.

Inter cœnandum Acromata omnis generis adhibebantur, nam aut ſymphonia perſonabat Triclinium, aut Inſtrumenta, aut organa varia concinebant; Tragœdiæ, Comœdiæ, mimique agebantur; aut ſpectacula alia iucũda inducebantur; & odores naribus gratiſſimi. Seneca de Vita beata c.11. *Vides hos eoſdem è ſuis lectis ſpectantes Popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes, mollibus, lenibuſque fomentis totum laceſſitur corpus, & ne nares interim ceſſent, odoribus varijs inficit locus ipſe, in quo luxuriæ parentatur*. Sic Plautus in Menech. *Sternite lectos, incendite odores*. Et de Neronis cœnationibus mira & ingenioſa luxuria hæc effert Sueton. in Neron. cap.31. *Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus, vt flores, fiſtulatis vt vnguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua Cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus ac noctibus vice mundi circumageretur*. Ac etiam de lacunaribus verſatilibus, quæ alia, atque alia ſubinde facie conuiuas delectarent. Seneca epiſt. 91. *Verſatilia Cænationum laquearia ita coagmentant, vt ſubinde alia, atque alia facies ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula, mutentur*. *Acromata & ſymphonia.* C *Spectacula & ſimilia.*

Elephantes etiam inductos refert Plinius lib.8. c.11. *Plenis hominum Triclinijs accubitu Elephantes iere per lectos, ita libratis veſtigijs, ne quis potantium attingeretur*. *Elephantes.*

Quod horrendum in lætiori conuiuio, & ſolemne fuit, paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Silius lib.11. Belli Punic. *Gladiatores.* D

Quin etiam exhilarare viris conuiuia cæde,
Mos olim, & miſcere epulis ſpectacula dira,
Certatum ferro ſæpe, & ſuper ipſa cadentum
Pocula, reſperſis non parco ſanguine menſis.

Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante Conuiuium pugnantes ſibi frequenter exhibuit*. Et de ijs vide late Lipſij Saturnalia de Gladiatoribus lib.1.c.6.

Sed horridum hoc etiam barbaris conuiuali tempore, conuiuali præcepto ab epulis proferre edictum ad carcerem, de carcere ad conuiuium feralis flagitij circumferre obſequium. Quid crudelitati cum delitijs? quid cum fu-

neribus epulæ? quam vt crudelitati ferculum deberetur, quo inſatiata epulis feritas veſceretur: & quoniam non exſaturari epulis fames, non reſtingui poculis poterat apud illos inauditæ ſæuitiæ ſitis, bibebant ſanguinem ſcaturientibus adhuc venis profluentem. A

Flabellum.

Pueri quoque Pauonio Flabello muſcas abigebant, Martial.

Lambere quæ turpes prohibet tua prandia muſcas,
Alitis eximiæ cauda ſuperba fuit.

Vel ventum faciunt, ex Propertio.

Et mihi Pauonis cauda flabella ſuperbi.

Miniſtri ſtabāt ad pedes.

Inter lectos, & Triclinij parietes relinquebatur tantum ſpatij, quantum ſatis eſſet ſeruientibus ad miniſtrandum, qui dicebantur ad pedes ſtare. Martial. in Zoilum lib. 3.

At ipſe retro flexus ad pedum turbam.

Et in Santram. lib. 7.

Nec exculenta ſufficit gulæ præda,
Miſto lagenam replet ad pedes vino. B

Quod autem ad pedes ſtarent miniſtri Triclinares, Seneca lib. 3. de Benef. *Seruus qui Cœnanti ad pedes ſteterat.* Vt ex Appendice Fuluij Vrſini ad Ciacconium fol. mihi 112.

Peccatrix ad pedes Domini.

Ad pedes autem Domini diſcumbentis ſtetiſſe Mulierem peccatricem miniſtrantem. Lucas 7. *Mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit, quod Ieſus accubuit in domo Phariſæi, attulit alabaſtrum vnguenti, & ſtans retro ſecus pedes eius, & capillis capitis ſuis tergebat, & oſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.* Veteres non ſolum caput, & pedes vnguento vngebant; verum vnicuique corporis parti idonea vnguenta aſſignabant. Vt in dicta Appendice F. Vrſini fol. 132. mihi

Apophoreta.

Abeuntibus Conuiuijs à Conuiuij Domino dabantur Apophoreta. Sueton. in Caligula: *Agitatori Euthyco commeſſatione quadam in Apophoretis vicies HS. contulit.* D. Ambroſ. in exhortat. ad Virgines: *Qui ad Conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta ſecum referre conſueuerunt.* Sic etiam Martial. C

Præmia conuiuæ det ſua quiſque ſuo.

Ac etiam Lampridius in vita Heliogabali: *Eunuchos pro Apophoretis dedit: dedit quadrigas, equos ſtratos, mulos, baſternas, & rhedas.*

Ambiuiſſe quoſdam conuiuia Principis.

Illud non omiſerim, ambiuiſſe quoſdam magno conatu, & ingenti nonnumquam pretio redemiſſe à Vocatoribus, vt conuiuio Principis adhiberentur. Sueton. in Caligula: *Compererat Prouincialem locupletem ducenta. HS. numeraſſe vocatoribus, vt per fallaciam Conuiuio interponeretur: nec tulerat moleſtè tam magno æſtimari honorem Cœnæ ſuæ.* Porro ducenta ſeſtertia quinquemillia ſcutatorum ſunt.

Conuiuia Chriſtianorum qualia?

Demum pro Coronide adducam, Tertullianū in Apologet. de Conuiuijs Chriſtianorum: *Non prius diſcumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur, editur, quantum eſurientes capiunt, bibitur quantum pudicis eſt vtile; ita ſaturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe: ita fabulantur, vt qui ſciant Dominum audire. Poſt aquam manualem, & lumina; vt quiſque de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in medium Deo canere; hinc probatur, quomodo biberis, æque oratio conuiuium dirimit, inde diſceditur.* D

Chriſtum iniſſe conuiuia more Romano.

In ijs autem Conuiuijs, quæ Dominus, & Redemptor noſter, dum inter homines verſaretur, iniſſe memoratur, omnia more Romano adminiſtrata fuiſſe inferius reperiemus: quoniam Hebræi iam inde à Pompeio in ditionem, poteſtatemque Romanorum redacti, ad Victoris, dominantiſque Populi inſtituta ſe victuſque ſui rationem accommodauerant.

Romani tribus lectis in Cœnaculo ſtratis apparabant Conuiuia; & Chriſti diſcipuli cœnam illam apparaturi, quæ fuit extrema ante Paſſionem. *Inuene-*

A *uenerunt Cœnaculum grande ſtratum, & ibi parauerunt*. Lucas 22.

Tribus autem lectis eos cœnaſſe illud indicio eſt; quod cum tredecim eſſent; in eamdem omnes patinam porrigebant manus: quod ſi menſæ perpetuæ fuiſſent, fieri haudquaquam poſſet. *Qui intingit mecum manum in Paropſide hic me tradet*. Matth 26. neminem ex illis hac voce deſignans, cum omnes id ex æquo facerent.

Romani Loti, Vncti conuiuia inibant, & Chriſti diſcipuli Loti accubuerunt, quia cum Petrus primo negaret, vt ſibi Chriſtus pedes ablueret, & poſtea idem caput, & manus abluendas offerret, audit à Domino: *Qui lotus eſt non indiget, niſi vt pedes lauet, & eſt mundus totus*. Ioan. 13. quo ſignificatur illos lotos diſcubuiſſe, nec debuiſſe abluere, niſi ſi quid ſordidum pedes inter veniendum fortè contraxerant: & alioquin Iudæi omnes ex Marco 7. niſi lauiſſent manus, non manducabant: & à foro, niſi baptizarentur, cibum non ſumebant.

B Vnctos vero fuiſſe perſuadere videtur; cum Chriſtus obiecerit Simoni, quod ab eo inuitatus ad cœnã id officij non exhibuiſſet, Luc. 7. *Veni in domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti, oleo caput meum non vnxiſti*. Et à tali vnctione Dominus non abhorruit inter diuina Præcepta Matth. 6. *Tu autem* (ait) *cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua*.

Romani accubituri veſtem mutabant, & Chriſti diſcipulos veſtem mutaſſe apparet, quod adoleſcens (quem Ioannem fuiſſe Ambroſius teſtatur) à Cœna in hortum cum Chriſto ſecedens; *Amictus ſindone ſuper nudo*, oſtenſtendit, ex Marc. 14. quaſi veſte Cœnatoria adhuc indutus, quod ſi ſolitum illi, & quotidianum fuiſſet, non vtique ab Euangeliſta memoria traderetur: & in marmoribus antiquis videmus accumbentes vna tantum veſte ſuper nudo: pariter & ille, qui non indutus veſte nuptiali in Conuiuium irrepſit, in tenebras exteriores proijci iubetur. Matth. 22. & hanc eamdem cœnatoriam veſtem habuiſſe Chriſtum in vltima cœna, tradit Baronius in ann. 34. vbi Spond num. 12.

C Manus lauabant illi ante cœnam; & hos etiam abluiſſe credendum eſt, poſtquã eis à Phariſæis vitio datum eſt, quod illotis manibus cibum ſumerẽt, Matth. 7. Nam huiuſmodi ſcandala vitare nitebantur: *Ne ſcandalizemus eos*, (dicit Dominus Petro) *vade, da illis pro me, & te*. Matth. 17.

Accumbentes, non ſedentes cœnabant Romani: & hos ſimiliter accubuiſſe, cum Euangeliſtæ vtantur ſemper verbo Accumbere, & recumbere.

Triclinares lectos, in quibus Chriſtus cœnabat, altiores fuiſſe patet, quod *Mulier illa ſtans retro ſecus pedes eius*. Luc. 7. Stans, inquam, non procidens, non genu nixa eos lacrymis rigat, & capillis tergit; quo lectorum altitudo oſtenditur.

Soleas illi deponebant Accubituri, nudiſque pedibus cœnabant: & Chriſtus nudos Diſcipulorum pedes abluit; & Maria ipſius Domini nudos pedes lacrymis rigat; cum calceatum inceſſiſſe Chriſtum innuat Ioannes Baptiſta, Matth. 3. & apud Marc. 6. legatur miſiſſe Chriſtum diſcipulos, vt Euangelium prædicarent, non habentes æs in zonis, ſed tantum calceatos ſandalijs.

D Romani liberos, & caros ſuos habebant in Conuiuijs infra ſe, hoc eſt in ſinu ſuo collocabant: & Ioannes Chriſto maximè carus in eius ſinu recubuit. Ioan. 13.

Regem ſacrorum apud Romanos ſummum locum medij lecti in Pontificalibus cœnis occupare ſolitum, neminemque ſupra eum accubuiſſe: & in ijs Pontificalibus cœnis Chriſtus vere Rex & Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech eumdem locum occupat, nec quiſquam ſuper eum accumbit; alioquin non potuiſſet Maria alabaſtrum vnguenti effundere ſuper caput recumbentis, ſi in medio lecto accubuiſſet, aut ipſum Ioannem in ſinu habere, ſi in imo.

Romani aliquando Quini etiam in Lectis diſcumbebant, vt diximus: & Chriſti diſcipulos, veriſimile eſt, Quinos duobus in lectis diſcubuiſſe, in reliquo tres tãtum, nempe ipſum Dominum, & Ioannẽ, & fortaſſe Petrum; qui proximus Ioanni innuit, vt ex Dom. auctorẽ tanti facinoris quæreret Io.13. A

In commune illi veſcebantur: & iſti in commune veſcuntur, in eandem patinam manus porrigunt omnes, Matth.26.

Magna fuit copia miniſtrantium in Conuiuijs Romanorum: quod etiam ſeruatum in Conuiuijs vbi Chriſtus interuenit, vt in Nuptijs Canæ Galilææ Ioan.2. *Dixit mater miniſtris.* Et infra: *Dicit eis Ieſus, implete hydrias aqua; & impleuerunt, &c.* Et inferius: *Miniſtri autem ſciebant, qui hauſerant aquam.* Quos miniſtros etiam inſeruiſſe in vltima Chriſti Cœna, eſt opinio expoſitorum:& Metaphraſtes in Oratione de Vita Deiparæ: voluit præter Apoſtolos diſcumbentes, etiam Diſcipulos ibidem inſeruiſſe.

Sed quod omnem excederet fidem; niſi ille, qui mentiri non poteſt, hoc diceret: ipſemet Chriſtus ad hominis inuitati cœnam miniſtrat: referente Luca cap.12. *Amen dico vobis, quod præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.* Diſcumbit homo, & quidem indutus veſte nuptiali, præcinctus Deus miniſtrat homini; vt fortiter noſter faſtus conculcetur à præcincto & miniſtrante Deo; & poſt hæc pudere meritò nos arrogantiæ noſtræ nonne debebit? B

Priſci Diſcumbentes ſe inuitabant inter conuiuas ad Bibendum: & Chriſtus Dominus in ſua vltima cœna ſimiliter fecit erga ſuos diſcipulos, vt apud Matth. cap.26. *Et accipiens calicem dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes.* Et apud Marcum cap.14. *Et biberunt ex illo omnes.* Et ſi Romani inter bibendum eorum prætenſis Dijs vouebant: ſic Chriſtus in eadem cœna apud Luc. cap.22. inquit: *Hoc facite in meam commemorationem.*

Quatenus autem ijdem priſci diſcumbentes proponebant mortis memoriam inter bibendum lætantes: etiam Chriſtus in vltima cœna præbuit lætitiam & dilectionem erga Diſcipulos dicens apud Lucam 22. *Deſiderio deſideraui hoc Paſcha manducare vobiſcum antequam patiar.* Et in eadem Cœna dixit de Chriſto Ioan. cap.13. *Cum dilexiſſet ſuos, in finem dilexit eos.* Sed non propterea deſtitit Chriſtus à memoria propriæ paſſionis & mortis in eadem Cœna; vt in dictis verbis: *Antequam patiar.* Et apud Matth. dicto cap.26. *Bibite ex hoc omnes: hic eſt ſanguis meus, qui pro multis effundetur.* Et infra. *Non bibam amodo de hoc genimine vitis vſque in diem illum, cum illud bibam vobiſcum nouum in regno Patris mei.* C

Profuſiſſima & lautiſſima fuerunt Romanorum Conuiuia cibis & potibus quando cœnarunt: ſed nullum vſpiam lautius & profuſius fuit conuiuium, quam vbi Chriſtus propriam carnem & ſanguinem tradidit in cibum & potum, vt apud Ioannem cap.6. *Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi: panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita.* Et infra: *Niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis, &c. Caro mea vere eſt cibus & ſanguis meus vere eſt potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in illo.*

Magiſtrum potandi, ſeu vini illi conſtituebant: & in nuptijs Canæ Galileæ, in quibus Chriſtus interfuit; fuiſſe Architriclinum apparet. Io.2. D

Spectacula feciſſe Romanos in Conuiuijs: & quale ſpectaculum cum Cæli & Mundi Dominus poſitis veſtibus, linteo præcinctus pedes Diſcipulorum lauit, & linteo terſit? Io.13.

Comœdiæ apud Romanos inter epulas agebantur: & quæ ſimilis Cataſtrophe? Quod mulier illa in ciuitate peccatrix lacrymis lauit pedes Chriſti, & capillis terſit. Luc.7. & hoc non ſine inſigni corollario, cum Dominus ad hanc mulierem conuerſus dixit: *Remittuntur tibi peccata tua, fides tua te ſaluam fecit, Vade in pace.*

Quis

A Quis Symphoniæ cantus cum diuino illo Hymno ſimilis? Matth. 26. *Et Hymno dicto exierunt in montem Oliueti*. Paulus Bruſenſis ſcribit Iudæos loco gratiarum actionis poſt cœnam ſolitos recitare ſeptem Pſalmos, ideſt à pſalmo centeſimo duodecimo incipien. *Laudate pueri Dominum*, vſque ad Pſalmum centeſimum decimum octauum; Iudæos enim aliqua certa que gratiarum actione vti ſolitos, non ſolũ Interpretes, verum in Deut. habetur c. 8. ibi: *Cum comederis & ſatiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quam dedit tibi*. Et hoc etiam refert Maldonatus in Matth. 26. n. 30.

Quamuis Baron. in annum 34. vbi Spondan. num. 19. velit ex Rituali Hebræorum moris fuiſſe apud illos in ſingulorum ſolemnium dierum cœnis recitare Pſalm. ad myſterium eius diei accommodatos: in Paſchali vero conſueuiſſe dici pſal. 113. incip. *In exitu Iſrael de Aegypto*. & breues alios.

Nec defuerunt odores illi Conuiuio. Ioan. 12. *Effuſo enim alabaſtro vnguenti Nardi piſtici pretioſi impleta eſt domus ex odore vnguenti*.

Conſueuerunt Romani vti Flabello in Conuiuijs ad amouendas muſcas è

B menſa & alia immunda: at vero Apoſtolus tanquam Chriſti miniſter præcipit 1. Corinth. cap. 11. vt accedentes ad menſam ſacramentalem proprias experiantur conſcientias ab omni immunditia ſub pœna propriæ damnationis his verbis: *Probet autem ſe ipſum homo; & ſic de pane illo edat & de Calice bibat: qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bibit, non dijudicans corpus Domini*. Vt ne quid immundum tangat auguſtiſſimam illam menſam.

Non defuit in Epulis ſua crudelitas apud Romanos, dum Gladiatores inter ſe occidendos interim exhiberentur. Sic etiam proditor Iudas in poſtrema Chriſti cœna præ cæteris Apoſtolis accumbẽs Magiſtri ſui cædem meditatur, quam inde in horto cum militibus & cohortibus exequitur. Vt etiam Herodes in cœna natalis ſui attulit in diſco caput Ioannis puellæ ſaltanti, & illa dedit matri ſuæ.

Abeuntibus Romanis è Conuiuio dabantur illis à Domino pretioſa Apo-

C phoreta. At liberaliſſimus, & ſui nimium profuſus Chriſtus Dominus ex hoc mundo ipſe diſcedens, Matth. 26. pretioſiſſimum Corpus ſuum, & ſanguinem in Apophoreta conuiuijs dedit, vt ſibi haberent, & ſecum domum deducerent.

Demum quoniam Romani ambibant, & magno pretio redimebant, vt inter amicos Principis eius epulis intereſſent; ambiamus & nos quoque, qui ſectatores Chriſti ſumus, vt peccatorum ſordibus ablutos, bonorum vnguento nitidos, nuptiali ſtola innocentiæ indutos ſuis epulis Princeps noſter adhibeat, vt edentes, & bibentes ſuper menſam eius, illis gaudijs lætemur, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt.

Cœnam quamuis tenacem & ſordidam reſpuendam etiam veteres iudicauerint: mediocris eadem tamen plurimis grata ſemper fuit; quod ex Alexi in Amante fœmina refert Athenæus lib. 10. *Conſideratio.*

D
Verum ego quandoquidem adſunt quæ oportet,
Odi ſuperuacua. In ijs enim quæ modum excedunt
Sumptus quidem eſt, nulla delectatio.

Idem in mendaci.

Odioſa mihi ſuperuacua ſunt: in ijs quæ præter modum
Fiunt, impenſa eſt, voluptas ne vlla quidem.

Idem in Syntrophis.

O quam iucundum quidquid mediocre eſt, nec plus iuſto plenum
Abeo nunc, minime vacuus: ſed vt mihi videor lætus.

Frænis enim regenda concupiſcentia: & ventrem domare ſuum qui non ſuf-

ficit, malum neceſſe eſt ſemper accumulet malo, inquit Cæres ex Stobæo titulo 17. A

Inde ex Athenæo Ariſton Philoſophus hortatur ad cœnam ituros, vt curarent compotationem, quæ eſſet non tantum in præſens iucunda, ſed in craſtinum etiam: ſimplici quidem apparatu, ſed muſica concinnitate ele- ganti. Magis enim decet mutua nos conſuetudine noſtram in amicos beneuolentiam declarare, quam ferculorum multitudine & epularum, quæ plurimæ ſint, inuectarum copia. Habemus enim in Prouerb. 16. *Melius eſt vocari ad olera cum gaudio, quam ad vitulum ſaginatum cum odio*. Et D. Chryſoſt. hom. 16. in Decollat. Ioan. Bapt. Conuiuium honeſtate honoretur: abſit ebrietas, luxus abſiſtat, fugetur effuſio, ſaltatricum peſtis, lenocinia cantorum, voluptatum fomenta, ventris onera, naufragium mentis cum Herodiadis conuiuio abſcindantur, vt gaudium præſens veſtrum ad lætitiam perueniat ſempiternam: ſiquidem vt refert D. Thom. ſuper Ioan. 7. lect. 1. in fin. *Feſta mundanorum ſunt in epulis & delicijs corporum, ſed feſta ſpiritualium ſunt in delectatione ſpiritus*. B

De Hoſpitalitate. Cap. XX.

Diximus iam de Balneis & Conuiuijs, quæ maximè hoſpitibus præparantur: propterea de Hoſpitalitate videbimus, quæ nullo ſane loco magis culta olim quam Romæ; nec hodie vſquam frequentius aduenæ, benigniuſue excipiuntur, non in Dynaſtarum & Purpuratorum palatia ſolum, verum & in Xenodochia, & publicas & omnibus patentes ædes: imo exteri in Ciuium numerum paſſim adſcripti, communi cæli benignitate non raro honoris apicem in hac eadem noſtra Vrbe attingunt.

Hoſpitalitatis origo. Huius namque hoſpitalitatis exordium proceſſit; vt homines qui alias terras, aliorum hominum genus, alia loca tenere exoptabant; patriæque pertæſi hinc vagari aliunde cupiditate diſcendi, & diuerſa videndi, alibi diuerſari tentarunt: hinc ad longinqua loca proficiſcentes vbi exteri & peregrini primum hoſpitio, tum affinitate indigenis ſe iungentes, hoſpites eſſe cœperunt; & inde ex huiuſmodi commercio exortæ ſodalitas, amicitia, hoſpitalitas & ſimilia: vnde Hoſpitium eſt conſuetudo, qua alios in noſtram domum accipimus: de cuius neceſſitudine Budæus: *Hoſpitium eſt familiaris quædam amicitia, vel mihi hoſpitandi apud illum, vel illi apud me*. C

Quare inſtituta. Vt Peregrinantes & aduenæ ſuſciperentur heroicum arbitrabantur Romani, quin etiam ad Vrbis commendationem atque ornamentum exteros hoc liberalitatis genere non egere. Ita Tullius 3. Offic. *Rectè etiam à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas: eſt enim valde decorum, patere domos hominum illuſtrium hoſpitibus; idque etiam eſt Reipublicæ ornamento, homines exteros hoc liberalitatis genere in Vrbe noſtra non egere*. Cui ſimile eſt illud Pontani. *Eſt autem priuatorum Ciuium, verum etiam Vrbium ipſarum ſumma laus, priuatas domos patere peregrè venientibus*. Quo nullum mortalibus factum dignius: omnes quippe in hoc mundo peregrinamur, iuxta Apoſtolum cap. 3. ad Hebræos: *Nec enim habemus hic manentem ciuitatem; ſed futuram inquirimus*. Vnde D. Bernard. ſerm. de ſancto Benedicto inquit: *Peregrinus ad patriam ſuſpirat, ad patriam tendit; veſtitum, & victum habens non vult alijs onerari. Beatus planè, qui ſuum ſic agnoſcit, ſic deplorat incolatum dicens Domino: quoniam aduena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes Patres mei*. D

Quam pretioſa hoſpitalitas? Publica namque ſpecies humanitatis, vt hoſpitio Peregrinus non egeat, cuius in ſacris litteris atque prophanis exempla paſſim obuia: nec ſine ſpe præmij. D. Ambroſ. lib. 2. Offic. cap. 21. *Tanta namque eſt apud Deum hoſpitalitatis gratia, vt ne potus quidem aquæ frigidæ à præmijs remunerationis immu-*

A *immunis ſit. Vides quia Abraham Deum recepit hoſpitio, dum hoſpites quærit. Vides quia Loth Angelos ſuſcepit? Vnde ſcis an tu cum hoſpitem ſuſcipias, ſuſcipias Chriſtum? licet in hoſpite ſit Chriſtus, quia Chriſtus in paupere eſt, ſicut ipſe ait. In carcere eram & veniſti ad me, nudus eram & operuiſti me.* Hinc regius character exiſtimata eſt Hoſpitalitas gemmis omnibus præferenda. Sanctus Chryſoſtomus homil. de Eleemoſ. & Hoſpit. *Hoſpitalitatem exerce, continenter orationi incumbe; videbis hæc fore auratis veſtibus potiora, gemmiſque pretioſis & monilibus longo interuallo præſtare.* Et idem tom.6. Orat. in Diuum Petrum & Eliam: *Hoſpitalitatis ſemen vidua ſparſit, & ſtatim florentem atque copioſam hoſpitalitatis meſſem colligit.*

Atque adeo vt Hoſpitij neceſſitudini Iouem inter alios ſuperſtitiosè præfecerit antiquitas; Iouem hoſpitalem eum appellãs quaſi hoſpitij præſidem ac vindicem. Plaut. in Pœnul. act.5. ſcen.1. *Dij hoſpitales.*

Deum hoſpitalem, ac Teſſeram mecum fero.

Ita Romani Iouem *Xenium*, ideſt hoſpitalem appellabant. Hinc fides Iouis
B hoſpitalis. Cicero ad Q. Fratrem: *Non faciam, vt illum offendam, ne imploret fidem Iouis hoſpitalis*, Apuleius lib.3. *Sed proh Iuppiter hoſpitalis, & fidei ſecreta numina.* Eadem mente Virgil. Aeneid. lib.1.

Iupiter hoſpitibus, nam te dare iura loquuntur, &c.

Ideoque ab Ouidio Iuppiter hoſpes appellatus, eiuſque Ara venerationi fuit.

Ante fores horum ſtabat Iouis hoſpitis ara.

Templa etiam Ioui hoſpitali dicata inſinuant hiſtoria Machab. lib. 2. c.6. *Antiochus in Hieroſolymis templum Ioui Olympio dedicauit, & in Garizim prout erant ij, qui locum inhabitabant, Iouis hoſpitalis.*

Venus præterea veluti Amoris Mater Hoſpitali titulo honeſtatur, Cicero pro Cœlio: *Huic facinori tanto tua mens liberalis conſcia, tua domus popularis miniſtra, tua denique hoſpitalis illa Venus adiutrix eſſe non debuit.*

Minerua quoque hoſpitalis dicta. Pauſanias lib.3. *Quo in loco Parcæ ſunt,*
C *ibidem eſt hoſpitalis Iuppiter, & hoſpitalis Minerua.* Vt quoque idem de Apolline, Caſtore, Polluce, cum cæteris.

Quanta eſſet vis hoſpitij, quanta religio apud Romanos. Cicero in Verrem hoſpitij violatorem inuehitur: *Pater aderat Dexio Tindaritanus, homo nobiliſſimus, hoſpes tuus: cuius tu domi fueras, quem hoſpitem appellaueras, eum cum illa auctoritate & miſeria videres præditum, num te eius lacrymæ, num ſenectus; num hoſpitij ius, atque nomen à ſcelere aliquam ad partem humanitatis reuocare potuit? Sed quid ego hoſpitij iura in hac immani bellua commemoro: qui Stenium abſentem hoſpitem ſuum in reos retulerit?* Cæſar de Hæduis: *Quibus prædiis, calamitatibuſque fractos, qui & ſua virtute, & Populi Romani hoſpitio atque amicitia plurimum antè in Gallia potuiſſent; coactos eſſe Sequanos obſides dare.* Et de Germanis lib.6. *Hoſpites violare fas non putant: qui qua de cauſa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, ſanctoſque habent; ijs omnium domus patent, victuſque communicatur.* Imo ſacroſanctum hoſpitium, eiuſque violati nefas indicat lib. de bello Hiſpanic. A. Hirtius Panſa: *Eodem tempore* *Religio.*
D *transfuga nunciauit ex oppido, Iunium, qui in cuniculo fuiſſet, iugulatione oppidanorum facta, clamaſſe facinus ſe nefandum, & ſcelus feciſſe, nam eos nihil meruiſſe, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras & foros ſuos recepiſſent, eoſque hoſpitium ſcelere contaminaſſe.* Quam ſacrum & inuiolabile voluerit hoſpitij ius, indicauit Aurelius Imp. in ep. militari ad Vicarium ſuum, vbi leges militum decernit: *In hoſpitijs caſtè ſe agant.* Ideoque violatum hoſpitij ius puniuit ſeueriſſimè, vt notat Vopiſcus: *Solus omnium militem, qui adulterium cum hoſpitis vxore commiſerat, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, & ad pedes militis deligaret, eademque ſubitò dimitteret, vt ſciſſus ille vtrinque penderent.* Philippus etiam Rex Macedonum improbiſſimo mi-

liti, ingratiſſimo hoſpiti ſtigmata inſcribi iuſſit ingratum hoſpitem teſtantia, quemadmodum prolixè narrat Seneca de Benef. lib. 4. cap. 37. A

Quare hoſpites venerandi? Eò paulatim creuit Hoſpitum veneratio; vt illos venerandos veteres putauerint, tum ne inhumani viderentur; tum quia ſi Dij aliquando ſub Peregrinorum habitu ad mortales accederent, tectis ne prohiberentur. Magna itaque religione hoſpites aduentantes recipiebantur. Sic Iouem Lycaon Ouidius introduxit.

Et Deus humana luſtres ſub imagine terras.

Et lib. 8. Metamorph. de Ioue & Mercurio.

Iuppiter huc ſpecie mortalis, cumque parente
Venit Atlantiades, poſitis caducifer alis
Mille domos adiere, locum requiemque petentes
Mille domos clauſere ſeræ.

Homerus pariter ſæpius Deos aberrantes finxit. Quod quidem conuenit cum illo D. Pauli à ſancto Chryſoſtomo in ſerm. de Lazaro receptum: *Sectamini hoſpitalitatem; per hanc enim quidam inſcientes hoſpitio exceperunt Angelos.* B

Hoſpites adorati & quomodo? Ingreſſos igitur hoſpites adorabant ſupplices excipientes. Idque manu fiebat ad os illata; qualiter apud Iuuenalem; *A facie iactare manus.* Sic Minutius Felix in Octauio: *Cœlilius ſimulacro Seraphidis denotato, vt vulgus ſuperſtitioſus ſolet, manum ori admouens, oſculum labris impreſſit.* Hinc labratum oſculum: ſic Imperatores ſuos adorabant, & Imperatorum imagines haud minus quam Deorum ſimulacra: aliquando etiam manu ad os relata ſolebant ſacram Principis purpuram contingere capite demiſſo. Adorationis etiam mos erat adorantes primum manum porrigere, deinde ſtatim ad os referre; quandoque primum manus oſculati deinde illas protendebant. Tacit. lib. 1. hiſt. *Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, iacere oſcula, & omnia ſeruiliter pro dominatione.* Ita etiam manu venerari; vt de Nerone Tacitus. *Poſtea genuflexus & cœtum illum manu veneratus eſt.* Quemadmodum etiam genua tangebant; vt Erudiſſimus Præſul Tomaſinus de Votis & Donarijs cap. 5. vberrime dixit. C

Hoſpitium ſymbola. Hoſpitis Amici vt reciperentur habebant Teſſeras & Symbola illaque præbebant; dicebanturque Teſſeræ Hoſpitalitatis & Amicitiæ, de quibus diximus ſupra in cap. 14 huius libri 2. Qui autem erant incogniti, & ſortuna, ſeu caſu aliquo aduenientes ramos, ſeu vittas habebant. Homerus lib. 1. Iliados.

Stemmata habens manibus Phœbi vibrantis ab alto.

Sic Aeneas lib. 8. Aeneidum.

Paciferæque manu ramum prætendit Oliuæ.

Hoſpitia publica Non ſolum priuatæ domus apud Romanos erant in hoſpitum vſum, verum & publicæ ædes (hoſpitalia nuncupatæ) ijſdem patebant, vt ex Vitruuio lib. 6. Hinc hoſpitale cubiculum apud Liuium lib. 1. *Exceptus benignè ab ignaris conſilij, cum poſt cœnam in hoſpitale cubiculum deductus eſſet.* Et Symmachus lib. 3. ep. 14. Deos enim facio teſtes, has domus, quarum alteram poſtulaſtis, iamdudum à me hoſpitibus eſſe decretas. Ad Iuſtiniani ætatem celebre fuit hoſpitale ſancti Samſonis ab eodem Imperatore inſtauratum poſtquam ab incendio exuſtum fuit; vt refert Procop. ad Aedificia Iuſtin. Imp. lib. 1. vt etiam Baron. ad ann. 530. ibi: *Iuſtinianus hoſpitalia duo ædificauit, vnum pro hoſpitibus peregrinis, alterum vt in eo requieſcerent & refocillarentur pauperes & ægroti; & hæc in via, qua ad templum itur Hieroſolymis.* Cui nihil cedit noſtrum hic in Vrbe Xenodochium ſub inuocatione ſanctiſſimæ Trinitatis, de quo infra dicemus. D

Lotio pedum. Inter officia hoſpitalitatis primum erat ſalutatio ſeu inuitatio Peregrinorum blanda & humana his verbis: *Salue Hoſpes.* Lauabantur pedes, vt puluis

A in via contractus excuteretur; ita Vlyſſi apud Homerum: & quidem priſcos hoſpitibus præbuiſſe aquam calidam ad abluendum corpus ac pedes, gelidam manibus, indicat Martialis.

Calidæ, gelidæque miniſter.

Horat. ſerm. lib.2. ſatyr.2.

——— *Nec ſic vt ſimplex, Næuius vnctam*
Conuiuijs præbebit aquam.

Vbi præbere aquam eſt conuiuio excipere. Conuiuator enim ad hoc balneum calefaciebat. Quod Lyricus Carm. lib.3. Ode 19. dixit: Aquam temperare ignibus. Hoc idem ſeruatum à primis Anachoretis, qui hoſpites non ſolum excipiebant, adorabant, ſed & pedes lauare conſueuerant. Vt in vitis Patrum lib.11. *Cum aliquem ſibi adeſſe ſenſerunt ſerui Dei, continuò procurrunt obuiam, & velut Angelum Dei excipientes adorant, pedes lauant, ad orationem inuitant, menſam ponunt: atque omnia ſecundum diuinum mandatum complent charitatis officia.* Quod idem legitur in vita S. Apollonij.

B Homeri tempore puellas, & mulieres honeſtas hoſpitum pedes lauare ſolitas obſeruauit Athenæus lib.1. Gymnoſoph. *Introduxit Homerus puellas, & mulieres, quæ lauant hoſpites, quaſi neque inflammationem neque intemperantiam patiantur, qua bene vixerunt: antiqua autem hæc eſt conſuetudo.* Meminit huius moris Homer. Odyſſ.3.

Interea Telemachum lauit pulchra Polycarte.

Item lib.7. de Ancillis Menelai. Addo virgines non ſolum lauiſſe, ſed ablutos vnxiſſe pretioſis vnguentis. Idem Odyſſ.3. *Porro poſtquam lauit & vnxit pingui oleo.* Vt etiam Regum filiabus honeſtum fuerit hoſpites in Balneis lauare. Petrus Nannius Miſcell. lib.4.cap.5. inquit: *Certè olim inſigne fuiſſe apud Gentiles pietatem in hoſpitibus excipiendis, vel inde patet, quod honeſtum ſit habitum, ſi filiæ Regum hoſpites in balneis lauarent, vt non vno loco apud Homerum inuenimus.*

Hunc morem abluendi apud Hebræos viguiſſe vt virgines & puellæ ſer-
C uorum pedes lauarent & tergerent, patet 1. Reg.c.25. vbi vocata eſt caſta Abigail à ſeruis Dauid: *Ecce famula tua ſit in ancillam, vt lauet pedes ſeruorum Domini mei.* Vbi Abulenſis quæſt.15.

In primitiua etiam Eccleſia mulieres nobiles hoſpitibus manibus ſuis pedes abluerunt: vnde Paulus ad Timotheum 5. *Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis teſtimonium habens; ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lauit.* In quem locum Theophil. Chryſoſt. ſerm.14.

Chriſtus hoſpitio à Phariſæo receptus conqueritur Luc.7. *Aquas pedibus meis non dediſti, hæc autem lacrymis rigauit pedes meos.* Quaſi eum argueret hoſpitalitatis veterem legem non obſeruaſſe.

Satis frequens fuit apud veteres vſus oſculandi hoſpites accedentes & a- *Oſculum.*
beuntes. Ita in ſacris litteris Moyſes ſocero ſuo obuiam progreſſus ſeque incuruans, eum oſculatus eſt, Exod.18. Eſau fratrem ſuum Iacobum redeuntem ex Meſopotamia oſculo excepit Geneſ.33. Iacob ſuos ex Ioſepho nepo-
D tes, quos illi adduxerat, oſculatus & amplexatus fuit. Geneſ.49. Pater filio prodigo redeunti oſculum præbuit, & Paulus ad Romanos cap.1. *Salutate inuicem in oſculo ſancto.* Ita abeunte Paulo: *Procumbentes ſuper collum Pauli oſculabantur eum.* Ita Principes Romani peregrè profecturi, & mox Vrbem repetentes Senatores oſculo erant ſoliti accipere: vt in Nerone Suetonius: *Neque adueniens, neque proficiſcens quemquam oſculo impertiuit, ac ne reſalutatione quidem.* Sic apud veteres primum manus, modo genua, modo veſtes aliquando magnorum virorum pectora, & capita honoris & obſequij gratia oſculabantur. Plutarch. in vita Bruti: *Aſſidentem C. Cæſarem cinxerunt officij ſtudio, omnes vno orantes, manuſque eius tangentes; qui pectus &*

caput

caput oſculabantur. Ammian Marcel. lib. 28. memorat; *Ex Senatoribus quoſdam ſalutari pectoribus oppoſitis cœpiſſe, & oſculanda capita in modum taurorum minantium obliquantes obtuliſſe*. Sed creſcente adhuc adulatione tandem ad pedes deuenere oſcula. De Caligula Suet. *Porrexit ad oſculandum ſiniſtrum pedem auro & margaritis*. A

Quinimo adueniente ſeù abeunte Imperatore mos aliquando fuit proſternere veſtimenta in via, qua erat ille proceſſurus, vt in vita minoris Catonis refert Plutarch. *Finito tempore prouincia abeuntem non votis ſed lachrymis & inſatiabili amplexa milites proſequebantur ſternentes veſtes per ea loca, quibus ipſe pedibus iturus erat; quod genus honoris non niſi Imperatoribus, idq; perpaucis eo tempore tribuebatur*. Et in Chriſti triumpho dicit Euangeliſta: *Plurima autem turba ſtrauerunt veſtimenta ſua in via*.

Non parcior apud Romanos hoſpitalitatis cultus fuit, quã Græcor & cæterarũ gentiũ, quarũ cũ Imperio non modo artes & diſciplina in Vrbẽ, ſed etiã mores & cõſuetudines inuexeruut: adeo peregrinus & aduenis vndiq; cõfluẽtibus antiqui hoſpitij iura meritò præ cæteris obſeruauerũt; inde Roma omniũ B patria dicta eſt: inde exteræ gentes & tranſalpinæ nationes inter Senatores in Vrbe admittebantur; vt in oratione Claudij inquid Tacit. lib. 2. *Hædui primi Senatorum in Vrbe ius adepti ſunt. Datum id fœderi antiquo; & quia ſoli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano vſurpant*: inde exteras quaſlibet nationes bello victas, poſt victoriam ciuium numero Romanos adſciuere, in tutelam accepere, cognationeque & hoſpitio iunxere; vt teſte Cicerone, Varrone, & Feſto Hoſtem appellarint ab hoſtiendo, hoc eſt æquando; propterea quod inter ciues & perigrinos debeat eſſe æqualitas: vt ex Plutarcho in vita C. Gracchi quod Cornelia mater eius; *Ob hoſpitalitatem patebat menſa eius*

Legatorum hoſpitalitas. Romanorum erga Legatos hoſpitalitas profecto inſignis fuit, tantaque liberalitate in excipiendis vt per Vrbanum Quæſtorem publicum hoſpitium & munera, quæ *Lautia* dicebantur, etiam commeatus largê & hoſpitaliter, & veſtimenta publico nomine præſtarent; vt pluribus omiſſis comprobatur ex Valerio M. lib. 5. cap. 1. *Ante omnia humaniſſima & clementiſſima Senatus acta referam. Qui cum Carthaginenſium legati ad captiuos redimendos in Vrbem veniſſent, protinus illi nulla pecunia accepta, reddidit iuuenes numerum duum millium & ſeptuagintarum quadraginta tribus explentes*. C

Deligebantur in Legatorum gratiam à Senatu viri celebriores, in publico nomine illos honorificè ſalutant, omnia illis humanitatis atque hoſpitalitatis officia deferunt ac pollicentur, in Vrbem introducunt, in ædes ſplendidas conducunt, illos honeſtis humaniſque colloquijs exhilarare ſtudent: ſic etiam Senatus cum ad gradulandum ſibi Pruſiam Bithyniæ regem, Perſe defuncto, venire audijſet, obuiam illi Pub. Corn. Scipionem Quæſtorem Capuam miſit: cenſuitque ei domus Romæ quam optimè conduceretur, & copiæ non ſolum ipſi ſed etiam comitibus eius publicè præberentur: præterea cnm ſociorum legati vndique Romam confluerent, decretum quod Regum Municipiorum, & Coloniarum ad ædem Saturni diuerterent, ibique apud Præfectos ærarij nomina darent, & literis adſcribi deberent; & cum D commodum foret noſcendi ſingulorum poſtulatis Senatus daretur, & poſt mandata ſinguli ad ſuas prouincias mitterentur. Cur verò ad Saturni templum? Aliqui factum putant, quia Saturnus cum eſſet peregrinus, hoſpitibus gauderet. Alij vt eorum nomina in publicas tabulas referrentur: erat namque apud ædem Saturni ærarium publicum.

Legatis verò externorum principum antequam admitterentur, exploratores ſeù aliquis ex minoribus magiſtratibus obuiam mittebatur, qui & quæ peterent inquirerent; poſtea in æde Apollinis extra Vrbem, aliquando in æde Bellonæ Senatu habito eorum poſtulata admittebantur. Bellonæ

enim

A enim templū ideo extra Vrbē, quia quos Deos vi ſua veteres obeſſe putabāt, in Vrbem diutius non admiſere; ſic ædes Vulcani, & Martis: ſic Veneris Erycinæ extra Collinam magna mole extructæ fuerunt; ne libido inualeſceret. Vitruuius lib.1.cap.7. *Extra Vrbem Veneris Fanum ideo collocatum, vti non inſueſcat in Vrbe adoleſcentibus, ſeu Matribus familiarum Venerea libido.*

Refert Liuius lib.10. de Legatis Maſſiniſſæ. Prætor in ſingulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millibus æris, & veſtimenta bina Legatis, ſingula Comitibus. Ex Flauio Vopiſco Imperator Seuerus Legatis ſeptuagenos vicenos aureos dedit, facta poteſtate ſi qui vellent remanere, ac ſecum Romam redire. Legatos etiam largitioribus poculis inuitare ſolebat Bonoſus ex Flauio Vopiſco: *Nam Legati Barbarorum vndecunque gentium veniſſent, ipſis propinabat, vt eos inebriaret; atque ab his per vinum cuncta cognoſceret.*

Eſſent plura referenda de Conuiuijs, quibus hoſpites excipiebantur, quæ B quoniam abunde in præcedenti Capitulo ſunt iam dicta; ne repetantur ideo miſſa facimus.

Chriſtiani primæui ſæculi à Seruatore noſtro edocti, adeo ad hoſpitalitatem propenſi erant, vt peregrinos ad hoſpitium cogerent, & penè traherent, veluti de diſcipulis euntibus Emaus, ſacra teſtatur hiſtoria: necnon celebres hoſpitalitatis ſectatrices Martha & Magdalena, quæ ſæpius Chriſtum hoſpitem habuere; cæterique Chriſtiani viri ac fœminæ primi ſæculi, qui inuicem ſumma charitate hoſpitabantur. Meminit huius moris D. Auguſtin. in pſalm.75. *Alij vouent domum ſuam eſſe hoſpitalem omnibus Sanctis aduenientibus, magnum votum vouent.* Erant etiam Euangelizantium præcepta, vt D. Ambroſ. lib.6. in cap 6. Lucæ docet: *Vt pacem ferant, conſtantiam ſeruēt, hoſpitalis neceſſitudinis iura cuſtodiant: alienum à prædicatione regni cæleſtis aſſerant curſitare per domos, & inuiolabilis hoſpitii iura mutare. Sed vt hoſpitii gratia deferenda cenſetur: ita etiam ſi non recipiantur, excutiendum puluerem, & egrediendum de ciuitate mandatur. Quo mandato non mediocris boni remu-* C *neratio docetur hoſpitij, vt non ſolum pacem tribuamus hoſpitibus; verum etiam ſi qua eos terrenæ obumbrant delicta leuitatis, receptis Apoſtolicæ prædicationis veſtigijs auferantur.* Hinc præceptum Clericis, vt ſint hoſpitales. Hieronym. ſcribens Damaſo Papæ: *Quidquid habent Clerici pauperum eſt, & domus illorum omnibus debent eſſe communes; & quod ipſi Clerici ſuſceptioni peregrinorum, et hoſpitum inuigilare & ſtudere debent.* Eſſent in hoc plura addenda exempla in vitis Patrum, & Eccleſiaſt. Annal. quæ ne prolixior ſim, omitto.

Priſcorū Chriſtianorum hoſpitalitas.

Sed ne priſca tantum miremur: noſtris quoque temporibus apud fideles Chriſti cultores omnia antiquæ hoſpitalitatis iura ſeruari ac vigere nemo negauerit. Roma vrbs veræ virtutis domicilium, & communis patria, euidentiora priſcæ hoſpitalitatis veſtigia cenſenda eſt reliquiſſe; vt clara eorum recentiora monumenta ad ſatietatem in oculos veniunt. Nec ſolum penes ſingularum nationum vniuerſitates propriæ gentis aduenæ humaniſſimè excipiuntur; vt etiam à remotis partibus Præſules ſeu aliæ venerandæ perſonæ Romam aduenientes in Palatio Congregationis Fidei propagandæ hoſpitan- D tur; necnon ſinguli ſacerdotes & Clerici in altero Palatio Congregationis Pauperum Clericorum peregrinorum morantur: ſed nuſquam maiori ſtudio exercetur hoſpitalitas, quam Romæ in celebri ſanctiſſimæ Trinitatis Xenodochio in omnes cuiuſque ſexus & conditionis peregrinos Religionis voto Romam accedentes; cum omni anni tempore, tum præcipuè ſplendidiori apparatu imminentibus ſacroſanctæ Refurrectionis Dominicæ ferijs. Vt quoque ſingulis diebus totius anni Iubilei (ſicut in præſenti anno MDCL.) cuius veneratione frequentiores ex vniuerſo Orbe affluunt ad Vrbem aduenæ: vbi non ſolum inter Confratres huius Archiconfraternitatis SS. Trinitatis mediocris conditionis homines; verum & Principes Eccleſiaſtici, Prælati,

& Emi-

& Eminentiſs. Cardinales peregrinorum commodis inuigilant, ac menſæ miniſterio inſeruiunt; etiam ſeſe ad pedum lotionem demittentes; præeunte nonnumquam in hoc ſummo Pontifice, vt ego oculatus teſtis anno M.DC. Iubilei memor ſum pluries ad idem miniſterium lotionis fel. record. Clementem VIII. paterna caritate inſeruiſſe, & ſingulari liberalitate ſuſtentaſſe; ac etiam ſequenti Iubilei an. M.DCXXV. eidem miniſterio inſeruiſſe fel. rec. Vrbanum VIII. Nec inferiore caritate id præſtant in eodem loco matronæ natalibus clariſſimæ recipiendo cuiuſcunque ſortis fœminas, quibus ſumma pietate & inſigni cultus apparatu ampla deſtinata ſunt hoſpitia. A

Diximus ſupra in hoc capitulo conſueuiſſe priſcos Romanos, & Chriſtianos iam tum hoſpites inuitare, eoſque in priuatis & publicis hoſpitijs excipere, oſculo ſalutare: pedum lotioni miniſtrare, menſæ & alijs neceſſarijs inſeruire. Romæ autem hiſce temporibus noſtris in excipiendis hoſpitibus cum priſcorum magnificentia certat pietas, imò magno Chriſtianæ caritatis inpulſu hæc ſanctiſſimæ Trinitatis Archiconfraternitas in huiuſmodi exercitia ſeſe diffudit per vniuerſum orbem; vt communi ſententia veterum Græcorum, Romanorum, aliarumque nationum exempla longè excedat. B

Lubet hic obiter indicaſſe, quod præcedentibus annis ad illum Iubilei MDL. ſanctus Philippus Nerius tunc viuens, reſpiciens ipſe cum alijs ſexdecim pijs perſonis aduenientes Romam pauperes Peregrinos ad inuiſenda ſacra loca, vt plurimum illos in vijs publicis tunc ſomnum capere, non inuenientes vbi requieſcerent: debile tunc illi dedere principium ad fundationem noſtræ huius Archiconfraternitatis ſanctiſſimæ Trinitatis in perigrinorum miniſterium, quam ſequentibus annis piorum eleemoſynis auctam, modo magnificentia per totum orbem ſplendentem videmus: dum cuiuſque ſexus & conditionis peregrini ibidem per quatuor ſaltem & vlteriores dies recipiantur, traditis eorum ſingulis hoſpitalitatis teſſeris, vt in hoſpitium ingredientes poſſent dignoſci, & ne confuſio ſequatur: adeo vt in anno Iubilei aliquando vno die decem, & duodecim peregrinorum millia omni humanitatis officio ibidem permaneant: ex quibus Confraternitates aggregatæ ac etiam aliæ inſigniores perſonæ particulari receſſu ſplendidis conuiuijs excipiantur. C

Hoſpitum diſcedentium. Ritus. Sed vt nos ad inſtitutum thema reuertamur. Commune erat apud cultiores gentes; vt diſcedentibus hoſpitibus in viam cibi darentur. Ita dimittitur à Neſtore lib. 3. Odyſs. Telemachus.

Conda dedit mulier panem, Bacchique liquorem,
Atque cibos, comedunt Reges, quos rite beati.

Dabantur etiam munera nobiliora. Menelaus crateram argenteam diſcedenti Telemacho hiſce verbis obtulit.

Ecce tibi Cratera dabo, eſt argenteus ille
Totus, & aurato ſuffuſus labra metallo,
Vulcani labor, atque dedit quam maximus Heros
Sidonius mihi Rex.

Aureum cantharum Deorum Mater ſorori ſuę Deæ Syriæ hoſpitale munus obtulit. Apuleio teſte metam. libr. 9. Nero Claudius Tyridati Armeniæ Regi abeunti contulit ſeſtertium millies; nimirum quinquagies centena millia carolinorum ex ſupputatione Adriani Iunij. Item cum dimittebantur hoſpites ipſis Xenia tradebantur, quæ propriè Apophoreta. Sic Martialis libro 13. Xenia inſcribit, quæ non ſolum hoſpitibus ſed etiam amicis dabantur. Martialis igitur quia res mittendæ deerant, Diſticha conſcripſit quæ loco Xeniorum & ſuis ipſe amicis mitteret. D

Hoſpitibus pro munere diſticha mittas.

Erant etiam quædam præcepta, quæ diſcedentibus dabantur ſiuè ad vtilitatem ſiuè ad honorem conferentia, puta vt diſcedenti amico caueret ſibi

ab

A ab aliquo vitio. Nec inuſitatum fuiſſe ſcriptoribus Lectori ſuo memoriam inſinuare; ita namque in clauſula Alexipharmacorum Nicander: *Nicandri Poetæ memor ſis; ſic fiet vt hoſpitalis Iouis legi non renitare.*

Hodiè frequens & communis vſus eſt diſcedentibus viris clariſſimis, vel Legatis, ac Oratoribus Principes munera dare: idem liberalitatis honor primum apud ſummum Pontificem adoleuit, dum ſacras Reliquias Sanctorum, Numiſmata aurea & argentea plurimis ex præfatis Romam accedentibus prætioſa munera donat.

Si quem autem contracti hoſpitij pœnituiſſet, renunciare hoſpitium ſolebat, ne hoſpiti ius violaret. Sic in Verrem orat. 4. *Itaque vehementer iſte Stenio infenſus, hoſpitium ei renunciat.* Si quis autem ius hoſpitij violabat, teſſeram hoſpitalem confregiſſe dicebatur. Plaut. in Ciſtell. *Abi quærere, vbi tuo iureiurando ſatis ſit ſubſidii; hic apud nos Alceſimarche iam confregiſti teſſeram.* Renuntiatio ſeu violatio hoſpitij.

B Denique vt aliquid nobis proficuum attendentes, hoc Capitulum obſignemus. Recogitemus quomodo Hebræis è Populo iam electo reprobatis, voluerit Deus pretium ſanguinis Chriſti in nos fideles iam ex gentilitate conferre, quamuis exteros & peregrinos: quod nobis indicatur ex ipſo Iudæorum concilio; dum illi ex triginta argenteis, quos reddidit Iudas Iſcariotes, emerint agrum figuli in ſepulturam Peregrinorum: quia cum eſſent pretium ſanguinis, eos in Corbona, vel Gazophylacio inter dona Dei recondi nefas eſſe cenſuerunt Principes & ſacerdotes: inito propterea conſilio ſtatuerunt, vt emeretur illis ager figuli, quo Peregrini qui in Vrbe è vita diſcedebant, ſepulchroque carebant, in illo ſepelirentur. Sub velo nempe typi ſignificatur, precium ſanguinis Chriſti non Iudæis indigenis, ſed Peregrinis ideſt gentibus in eum credituris, profuturum eſſe. Conſideratio.

Optimè Nouarinus in Matth. cap. 27. *Fraudulenter Principes ſacerdotum cogitauerant, & decretauerant illius pecuniæ ſummam in viliſſimæ & abiectiſſimæ rei vſum expendere, in ſepulturam ſcilicet militum aliorumque pauperum, &* C *ignobilium gentilium; vt hac ratione Chriſti memoriam ad necem empti, & ſuam ipſorum impietatem emptione ſepulturæ ſepelirent. Sed aliter Dei prouidentia factum, Ager quippe ille emptus æternum monumentum factus eſt ſceleris ipſorum: ſi in corbonam pecuniam immiſiſſent, non ita manifeſta res facta fuiſſet; nunc vero prædio empto ad poſteros rem vniuerſam, vel aliud cogitantes tranſmiſerunt, vt hinc cogitaremus ægrè celari Sacerdotum & Principum conſilia poſſe.*

Mirum eſt quod de hoc agro ſcribunt Broccard. Niceph. Saligniacus; & ex his Andricomus in deſcriptione Hieruſalem num. 216. pag. 173. hiſce verbis. *Cum iuſſu Imperatricis Helenæ de hoc agro quantum terræ ducētum & ſeptuaginta, vt aiunt, naues capere poterant, Romam aduectum, ac iuxta montem Vaticanum in eum locum exoneratum ſit, quem incolæ Campum Sanctum vocitant, licet cælum mutarit, eamdem tamen retinere vim quotidiana experientia docet. Romanos enim reſpuens, ſola Peregrinorum corpora ad ſepulturam admittit: quorum etiam hic omnem carnis ſubſtantiam intra viginti quatuor horas prorſus conſumit, oſſibus tantum reſiduis.*

D Diximus hæc de Hoſpitalitate, ex quibus plura deſumpſi ab eruditiſſimo & elaborato opere iam in lucem edito De Hoſpitalitate per Reuerendiſſimum D. Iacobum Philippum Tomaſinum Epiſcopum Aemonienſem, cui ego egregijs eius dotibus intima adſtrictus amicitia plurimum me debere fateor.

De Funeribus Romanorum. A

Cap. XXI.

EX priſcorum Romanorum antiquitate, omiſſis Funerum Ritibus exterarum nationum, collegi, & iectitaui res tetras, ac friuolas; nempe mulierum præficarum voces, quæ mercede conductæ, Nænijs aliena funera emptis lacrymis decorabant, & ſimilia.

Putarunt ſiquidem Ethnici; quod omnis vita, aut Fortuna terminaretur, vt in Didonis perſona Virg. 4. Aeneid.

Vixi, & quem dederat curſum Fortuna, peregi.

Vel Fato conſtitueretur, vt in 2. Aeneid. cum de Priami morte loquitur Poeta.

Hæc finis Priami Fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit. B

Nos autem, qui veram Religionem agnoſcimus, diuinæ diſpoſitioni terminum vitæ tribuimus Iob. 14. *Numerus menſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt.* Et hoc vitæ termino peracto mors illico properat: parcere neſcia, non ligonibus, non ſceptris, non ſago, non purpuræ: & imparatum, & alia omnia cogitantem abripit, ignara dignitatum, opum, iuuentutis, & miſereri ignara, flecti neſcia, & ſiſtit nos iudici olim Patri, nunc Iudici tantum. O vbi cogitationes noſtræ? Vtinam ad vitam ſint, quæ de morte adducimus: erunt, ſi ſeriò mortem cogitet Lector, & ea quæ de mortuis ſunt ſcripta, altè ſuo pectori inſcribat; vix tunc in ijs aliquid non vitale reperiet, qui totus in mortis cogitatione eſſe reperitur.

Propinqui adſidebãt morituro.

Peracto igitur vitæ curſu Romani conſtituerunt omnibus funeris Ritum. Primũ Propinqui circũſtantes morientis lecto adſidebãt, cum iam deficere videretur, ignemque amitteret, & frigeſceret, quo vltima illius verba attẽtiores exciperent: nam diuino aliquo inſtinctu inflatuque incitatus morientium animus credebatur, qui vrgentibus fatis perfectiorem haberet futurorum quamdam prædictionem, & præſentionem; ſcriptores omnes verba illa quam maximè obſeruarunt; inter hos Suetonius in Auguſto cap. 99. quem in oſculis Liuiæ, & in hac voce deceſſiſſe tradit: *Liuia noſtri coniugij memor Viue, & Vale.* Morientis Bruti verba præteriti temporis recordatione ſtudioſos virtutis tangent. Dion lib. 47. *O miſera virtus: ego te tanquam rem aliquam exercui: Tu vero ſeruis fortunæ.* Quod forſan ſuccedet, dum tempora erunt inimica virtuti. C

Inter vltima morientis verba, complexus, & oſcula; ſi quis præſens carior morienti eſſet, annuli ei tradebantur quem vt plurimum ſcribebat Hæredem. Val. Maximus lib. 7. cap. 9. quod tamen nihil ad inſtitutionem profuit, niſi teſtamento probaretur, & firmaretur, vt Papiniani reſponſo deciditur l. cum Pater §. Pater pluribus de Legat. 2.

Refert Gyraldus de vario ſepeliendi ritu. Quod Morientis ſpiritum etiam propinquorum, vt mater, frater, ſoror excipiebant. Tullius action. 10. in Verrem. *Patres iacebant in limine, matres miſeræ pernoctabant ad oſtium carceris, ab extremo complexu liberorum excluſæ, quæ nihil aliud orabant, niſi vt filiorum extremum ſpiritum excipere ſibi liceret.* Sororem Didonis Annam Virg. introducit, quæ. D

Extremus ſi quis ſuper halitus erret:
Ore legat.

Quod etiam viri præſtiterunt, vt Pœdo in verſibus ſuis.

Soſpite te ſaltem moriar Nero, tua mea condes
Lumina, & excipias hanc animam ore pio.

Morien-

A Morientem nomine proprio magno cum clamore vocabant. Seruius in 4. Aeneid. cum primum illum putabant obijſſe: tum illius claudebant oculos, & mos fuit parentibus, cum morerentur liberi, oculos claudere; vt liberis Parentes. Martialis lib. 10. Epigram. 63.

Quinque dedit pueros, totidem mihi Iuno puellas:
Clauſerunt omnes lumina noſtra manu.

Et quamuis lex Mæuia præciperet, Ne filij parentibus luciclaro ſugillent oculos, vt ait Varro in Geminis apud Nonium; eiuſdem tamen legis ſenſum hunc putat eſſe Ant. Auguſtinus lib. de Legibus Ne oculos clauderent, quod per tranſlationem fortaſſe dictum eſt; ne illorum mortem maturarent.

Poſteà repetiti plangores, & paululum, ſi intermiſſi eſſent, mortui virtutes præcipuè memorabantur, noui luctus incitamenta: occurrebant ſermones eiuſdem iucundi, conuerſatio hilaris, officioſa pietas, vt oculi velut in gaudio relaxarentur. Senec. Epiſt. 99. Deinde ad oſcula, & complexus mortui concurrebant. Senec. ad Heluiam cap. 3. *Filium in manibus, &* [illegible]

[illegible] narunt, lacerationes genarum, pectoris tunſiones, capitis percuſſiones, quibus ſe gratum mortuis facere exiſtimabant, Dijſque Inferis facilius ſatisfacturos, ſi ſe afflictos, & ſtratos eſſe faterentur. Cicero 3. Tuſcul. Et talibus inſanijs leges 12. tabul. ceſſerant. Varro apud Seruium 3. Aeneid. Gyraldus de Vario ſepeliendi Ritu.

D In luctu nares, aureſque ſibi mutilaſſe aliquos, indicat Plutarch. Orat. conſolat. ad Apollonium. *Sunt inter barbaros qui ſe membris aliquibus mutilant naribus; ac corpus reliquum flagris cædunt; quod defunctis rem gratam ſe facere putent*. Et de Fœminis Aegyptijs quæ mamillas ſuas nudantes, mortuos ſuos proſequebantur. Herodot. lib. primo ait. *Vagantes ipſæ per vrbem, ſe percutiunt ſuccinctæ, ac nudatis mamillis*. Ac etiam Fœminæ brachia cruentabant; crinem pendebant, vt ſcribit S. Baſilius Seleciæ Epiſc. Orat. 40. *In luctu brachia cruentant. crinem conuellunt, altè ſulcos per genas agunt*. & infrà. *Nonnullis mens adeo profligata eſt, vt nudæ brachia medio ferro volitent:*

pag 312 cap 21

pag 34- cap 21.

A Morientem nomine proprio magno cum clamore vocabant. Seruius in 4. Aeneid. cum primum illum putabant obijſſe: tum illius claudebant oculos, & mos fuit parentibus, cum morerentur liberi, oculos claudere; vt liberis Parentes. Martialis lib. 10. Epigram. 63.

Quinque dedit pueros, totidem mihi Iuno puellas:
Clauſerunt omnes lumina noſtra manu.

Et quamuis lex Mæuia præciperet, Ne filij parentibus luciclaro ſugillent oculos, vt ait Varro in Geminis apud Nonium; eiuſdem tamen legis ſenſum hunc putat eſſe Ant. Auguſtinus lib. de Legibus Ne oculos clauderent, quod per translationem fortaſſe dictum eſt; ne illorum mortem maturarent.

Poſteà repetiti plangores, & paululum, ſi intermiſſi eſſent, mortui virtutes præcipuè memorabantur, noui luctus incitamenta: occurrebant ſermones eiuſdem iucundi, conuerſatio hilaris, officioſa pietas, vt oculi velut in gaudio relaxarentur. Senec. Epiſt. 99. Deinde ad oſcula, & complexus mortui concurrebant. Senec. ad Heluiam cap. 3. *Filium in manibus, &* B *in oſculis tuis funeraueras.* & recens auctor in propoſito. *Affligoque manus, oraque ad ora fero.*

In legibus 12. tabul. Minuendi ſumptus, lamentationeſque funeris tollendi. *Mulieres genas ne radunto, neue Leſſum funeris ergo habento*; quod id ipſum Cicero 2. de Legibus explicans, veſtimenti aliquod genus funebris eſſe, quaſi lugubrem eiulationem dicta lex vetet, vt etiam intellexit. Plautus in Truculento.

Thetis quoque etiam
Lamentando Leſſum fecit filio.

Propterea fœminis olim luctus tempus erat conſtitutum, vt annum non excederet, viris nullum: quod tangit Seneca epiſt. 63. *Annum fœminis ad lugendum conſtituere maiores, non vt tandiu lugerent, ſed ne diutius; Viris nullum legitimum tempus eſt, quia nullum honeſtum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis vix rttractis à rogo, vix à cadauere reuulſis, cui lachrymæ in totum* C *menſem durauerint?* Quaſdam matres à filiorum obitu vſque ad finem vitæ ſigna triſtitiæ produxiſſe indicat Seneca de Conſolat. ad Heluiam cap. 16. *Non eſt, quod ad fœminas quaſdam reſpicias, quarum triſtitiam ſemel conceptam mors finiuit. Noſti quaſdam, quæ amiſſis filijs, impoſita lugubria nunquam exuerint.*

Lugentium ſcena, & oſtentatio doloris ea fuit, vt in luctu familia omnis intus clauſa, ſciſſis veſtibus, promiſſa barba, intonſa coma; matronæ crinibus ſolutis, & antependulis, humi proſtratæ iacerent, oppreſſo igne, Lucernis extinctis ex Apuleio 2. metamorph. quoniam vt ait Seruius, Lugentibus ideo inimica lux, quia caruerunt ea ij, quos lugent, vt voluit Cicero 1. Tuſcul. Ex illo fonte varia, & deteſtabilia genera lugendi promanarunt, lacerationes genarum, pectoris tunſiones, capitis percuſſiones, quibus ſe gratum mortuis facere exiſtimabant, Dijſque Inferis facilius ſatisfacturos, ſi ſe afflictos, & ſtratos eſſe faterentur. Cicero 3. Tuſcul. Et talibus inſanijs leges 12. tabul. ceſſerant. Varro apud Seruium 3. Aeneid. Gy- D raldus de Vario ſepeliendi Ritu.

In luctu nares, aureſque ſibi mutilaſſe aliquos, indicat Plutarch. Orat. conſolat. ad Apollonium. *Sunt inter barbaros qui ſe membris aliquibus mutilant naribus; ac corpus reliquum flagris cædunt; quod defunctis rem gratam ſe facere putent.* Et de Fœminis Aegyptijs quæ mamillas ſuas nudantes, mortuos ſuos proſequebantur. Herodot. lib. primo ait. *Vagantes ipſæ per vrbem, ſe percutiunt ſuccinctæ, ac nudatis mamillis.* Ac etiam Fœminæ brachia cruentabant, crinem pendebant, vt ſcribit S. Baſilius Seleciæ Epiſc. Orat. 40. *In luctu brachia cruentant. crinem conuellunt, altè ſulcos per genas agunt.* & infrà. *Nonnullis mens adeo profligata eſt, vt nudæ brachia medio ferro volitent:*

Quod de mulieribus ignobilibus tantum idem ſanctus de ſuo tempore intelligit. Scribit hoc idem S. Chryſoſt. homil. 3. in epiſt. ad Philipp. ibi. *Defleamus defunctos, ſed non præter decorem, non capillos euellentes, non brachia nudantes, non faciem lacerantes, non nigris nos veſtibus obuelantes, ſed in animo dumtaxat amaras lachrymas tacitè fundentes.* Dilaceratas veſtes & puluerem capiti aſperſum indicat etiam Lucianus de luctu. *Ad hæc fletus, & eiulatus mulierum, & in omnibus lachrymæ, & pectoris planctus: capilli euelluntur, Genæ couentantur: alicubi etiam veſtis dilaceratur, puluis capiti inſpergitur; adeoque ipſi viui miſerabiliores defuncto, qui ſæpè humi volutantur, capita ſolo allidunt At mortuus elegans, & pulcher, atque mirificè coronatus, ſublimis, & velut ad pompam adornatus effertur.* In luctus argumentum etiam barbam antiqui ponebant, radebantque vxorum capita Suet. in Calig. ibi. *Regulos quoſdam ferunt barbam poſuiſſe, & vxorum capita raſiſſe, ad indicium maximi luctus.* Hunc morem alicubi mutatum, adeo vt comam nutrire luctus indicium fuerit D. Hieronymus lib. 2. in Ierem. cap. 8. *Apud veteres hæc erat omnium conſuetudo lugentium, tondere omnem cæſariem; & nunc è contrario comam demittere luctus indicium eſt.* Supercilia quoque in luctu nudabant. Artemidor. libro primo cap. 27. *Vetus mos eſt in luctu ſupercilia nudare.* Adeo prædictæ ethnicorum inſaniæ comprobantur; vt inhibuerit Deus, ne in ſuorum morte inciderent ſibi carnes, figuraſque aliquas, aut ſtigmata facerent, vt in Leuit. capite 19. *Super mortuo non incidetis carnem veſtram, neque figuras aliquas aut ſtigmata facietis.* Vbi latè Abulenſis quæſt. prima & 27. pectus quoque percutiebant non ob pœnitudinem ſolum ſed in ſignum luctus. Statius in Syluis lib. ſecundo. A B

Veſtes & pectora rumpis.

Et Petron. in Satyr. *Lacerauit vehementius pectus.* Inde quod legimus apud Lucam cap. 23. multos in Chriſti morte ſua pectora percuſſiſſe; non ſolum pœnitentiæ ſignum fuiſſe aliqui putant, ſed & luctus indicium, vt voluit Beda in illũ locum. Antiqui moris etiam fuiſſe, vt ij qui mortuos deflerent, ſe ſuper illa cadauera proijcerent. Oleaſt. in cap. 23. Geneſis. *Abraham à ſuper facie mortui ſui; ideſt à ſuper mortuo ſuo; ſolent enim qui mortuum plangunt, iactare ſe ſuper cadauer.* In ſuorum funere aliquos ſe in foueas abdidiſſe ne ſolem aſpicerent, indicat Plutarch. Orat. Conſolat. ad Apollonium ibi. *Nam eorum aliquos tradunt hiſtoriæ, abdere ſe in foueas, ibique complures dies hærere, ne ſolis lumen aſpiciant, quod eo quoque qui defunctus eſt ſit orbatus.* Ac etiam in ſpeluncas & vmbroſas domos ab aliorum conſpectibus ſe abſcõdebant. Ælianus lib. 12. Var. hiſt. *Sac. cum in luctu verſantur, in ſpaluncas vmbroſaſq; quaſdam domos ſe abſcondunt.* Porrò in noſtrorum morte planctus comprimendus, quoniam vt in quit Dionyſ. Carthuſ. in ep. prima ad Theſſ. *Non pereunt nobis proximi noſtri per mortem.* Quod ſi mortui plangendi, illi plangendi, qui peccantes moriuntur in aninma S. Auguſt. in Pſal. 37. inquit *Audite fratres: Chriſtiani ſumus, ſi filius cuiuſquam moriatur, plangit illum; ſi peccet non illum plangit: Tunc plangeret, tunc doleret, cum peccantem videret.* C

Lauabant & Vngebant. Lauabant Mortuorum cadauera propinquiores, & vngebant, vt eſt notum ex Gyraldo vbi ſupra, inquit Poeta.

Teque meæ poterant vngere nate manus. D

Lauabantur corpora Defunctorum; quod ſi vitales ſpiritus eſſent ſopiti nec extincti reuiuiſcerent; vt Cornelius Celſus in præfatione 10. libri refert, & Seruius in 6. Aeneid. inquit. *Quod videlicet plerumque putetur excluſus vitalis ſpiritus, qui calidæ aquæ ablutione, veluti ſopitus excitatur.*

Vnguenta autem in funeris cauſa iure Ciuili computantur L. funeris D. de Relig. Vt ſi odores. & vnguenta ſeruus emerit, & ad funus erogauerit, quod ad Dominum ſuum pertinebat, in rem Domini verſum videbatur lib. 7. § illud placet. De in rem verſ. Ad quam vnctionem lepidè ludit Martialis libro 3. Epigr. 12.

A *Qui non cœnat, & vngitur Fabulle,*
Hic verè mihi mortuus videtur.

Talis vngendi vſus ab Aegyptijs ad Hebræos, & alias nationes tranſlatus, vt in Geneſi cap. 50. De quo etiam Plato in Phædone inquit: *Corpus enim ſeruatum, & rebus quibuſdam ad durationem curatum (quemadmodum in Aegypto faciunt) incredibile quoddam tempus fermè integrum manet, quia etiam ſi putreſcat, tamen nonnullæ corporis partes, oſſa videlicet, & nerui, atque ſimilia (vt ita dicam) immortalia permanent.* Ac etiã Herod. l. 2. idẽ refert de Aegyptijs diſtinguens tria condimentorum genera iuxta perſonarum conditiones. Et Tacitus lib. 5. teſtatur Hebræos non comburere cadauera, ſed illa ſecundum morem Aegyptiorum vnguentis condere conſueuiſſe.

Qui autem funera curabant Libitinarij dicebantur à Libitina Dea nuncupata, quam ſepulchrorum Præſidem Romani habuere. Gyrald. de Vario ſepeliendi Ritu in princ. in cuius templo, quæ ad ſepulturas neceſſaria eſſent, curarent, eamdemque cum Proſerpina, & Venere fuiſſe arbitrati ſunt. Plu- B tarch. in Numa, & apud illos morientium nomina edebantur. Suet. in Nerone cap. 39.

Libitinarij munus non ita ſordidum, quin & ſplendorem aliquem retinuerit, vt apud Val. Maximum lib. 5. cap. 2. Quinimo ipſi Libitinarij ſeruos ad hoc miniſterium multos habuerunt, qui ipſi vt honeſtiores deſignatorum munere fungebantur; nempe magiſtri pompæ, qui à Libitinarijs non ſeparantur. Seneca de Beneficijs lib. 6. c. 38. Gutherus de Iure Manium lib. 1. c. 15.

Sunt autem prædicti Miniſtri in primis Pollinctores; ſic vocati, quod Pollincere, funus curare ſignificaret, nempè Lauando, & Vngendo, quo verbo vſus eſt Plautus in Pœnulo ibi: *Eorum alter viuit, alter eſt mortuus, quia mihi Pollinctor dixit; qui eum pollinxerat.* Præficæ planctus principes non doloris; ſunt & Veſperones mox Veſpillones, qui mortuos in lecto efferebant ad ſepulturam, vt Lecticarij in lectica; ſic dicti quod Veſperi ſepeliebantur olim vita functi. Sandapilarij à Sandapila feretro viliorum. Vſtores infimæ C ſeruitutis, & miſeræ conditionis. Cuſtodes cadauerũ, qui ad mortui cadauer pernoctabant. Fuit quoque Piatrix Sacerdos funeſtam domum expurgare ſolita certo ſcoparum genere, dum mortuus ad ſepulturam ferebatur. De his omnibus vide Gyrald. dicto lib. de Vario ſepeliendi ritu, & Gutherum de Iure Manium lib. 1. cap. 15.

Vbi quis extinctus eſſet, diebus ſeptem domi illius corpus aſſeruabatur, & curabatur lauando, vngendo, oſculando, complorando, conclamando, vt diximus: octauo die funus procedebat, & corpus incendebatur, nono ſepeliebatur; & ſi qui Ludi in mortui honorem fierent, ab eo Nouendiales ſunt appellati. Gyraldus dicto libr. citato & Gutherus dicto lib. 1. cap. 16. Nouendiales illas ferias aliqua ex parte à Chriſtianis etiam ſeruatas. ex nouella Conſtitutione Iuſtiniani cap. 115. qua omnis exactio Creditorum funeſtæ familiæ diebus nouem ceſſabat: prædictam tamen veterem in noſtris ſuperſtitionem arguit D. Auguſt. in quæſt. ſuper Geneſim: *Neſcio (inquit) vtrum inueniatur alicui ſanctorum in ſcripturis celebratum eſſe luctum nouem* D *dierum, quod apud Latinos Nouendiale appellatur.* Gutherus d. cap. 16.

Curatio cadaueris.

Membris omnibus, vnguentis & odoribus reſperſis; tunc mortuus conclamabatur, ex Terent. in Eunucho, & ibi Donatus, & alij notant: *Deſine, iam conclamatum eſt.* Nempe quia nihil habent reliqui ad longioris vitæ officia.

Facta Conclamatione, dein albo linteo Corpus inuoluebatur, & componebatur, vt notatur ad Perſium Satyr. 3. Exin pretioſa veſte ſtragula ornabatur, qua etiam Pauperes exponi ſolebant; & propterea Superbi Mortui dicebantur. Plautus in Ampitr. Mercurius Soſiæ; *Faciam ego hodie te Superbum, ni hinc abis.*

Mor-

Stipes in ore. Mortuo compoſito in ipſius ore ſtipem ponebant, Charonti Portorium, & Naulum, quod eſt pretium ſoluendum pro vectura nauis ei, qui nauem exercet l. cum ſeruos §. fructus de Legat 1. Apuleius ſic ait 6. Metamorph. *Hinc ſqualido ſeni dabis Nauli nomine de ſtipibus, quas feres alteram, ſic tamen vt ipſe ſua manu de tuo ore ſumat*. Hinc Virg. 6. Aeneid. A

Inops, inhumataque turba.

Nempe inops, quia Naulum perſoluere non poſſet.

Productio cadaueris. Cadauer poſtea producebatur. Virg. 11. Aeneid.

Recepitque ad limina greſſum
Corpus, vbi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Seruabat ſenior.

Hi propriè corporum Cuſtodes ex Libitinariorum familia conducebantur.

Circum omnis, famulumque manus, Troianaque turba,
Et mœſtæ Iliades crinem de more ſolutæ.

Domeſticorum turba thorum circumſtabat veſtitu lugubri, & adueniente aliquo luctum inſtaurabat: quod in perſona Aeneæ ſeruatum eſt ibi, dum ſequitur: *Hæc vbi defleuit tolli miſerabile Corpus imperat*. Sic Manes adorari dicebantur, cum quis illos alloqueretur. Seneca epiſt. 86. *In ipſa Scipionis Africani villa iacens, hæc tibi ſcribo, adoratis manibus eius, & Ara*. Gutherus lib. 1. cap. 18. B

Cupreſſus. Cupreſſus Potentiorum ianuas in luctu comitabatur, funeſtamque domum indicabat, ne quiſquam Pontifex per ignorantiam ingreſſus pollueretur. Seruius in 3. Aeneid. Aliter Varro dicit: *Pyras ideo Cupreſſo circumdari propter grauem Vſtrinæ odorem, ne eo offendatur populi circumſtantis corona*. Feſtus aliam huius ritus cauſam adducit, dum ait: *Cupreſſi mortuorum domibus ponebantur, quia huius generis arbor exciſa non renaſcitur, ſicut ex mortuis nihil eſt ſperandum*. Non promiſcuè omnibus, ſed diuitibus tantum adhibitam Cupreſſum, cenſet Lucatius ad Thebid. 4 ibi: *Cupreſſus adhibetur locupletum funeribus*.

Indictio exequiarum. Funebri arbore ornata domo, & producto corpore honeſtiorum exequiæ per præconem indicebantur. Indictionis formula ex Varrone lib. 4 & 6. de lingua Latin. & Feſto in verbo. Quiris: *Ollus Quiris letho datus eſt, ad exequias, quibus eſt commodum ire, iam tempus eſt: Ollus ex ædibus effertur*. C

Pauperum funus. Vulgare funus Pauperiorum fuit, qui tamen loti, vncti, conclamati, & defleti ſine pompa & graui ſumptu Sandapila veſperi per Veſpillones exportabantur. Martial. epig. 75. lib. 8.

Quatuor inſcripti portabant vile cadauer,
Accipit infelix, qualia mille rogus.

Vſtrina publica, fuit vbi illorum Cadauera vrerentur. Horat. 1. ſerm. Satyr. 8. & publico ſepulchro condebantur in Exquilijs extra portam Mœtiam, quæ Exquilina dicta eſt, vbi pauperum cadauera ponebãtur, & Sontes pœnas capite luebant, vt ex Plaut. in Caſſin. *Ille ædepol videre ardentem te extra Portam Mœtiam*. Ideſt in Vſtrina combuſtum.

Fuere quoque funera Ordinaria, & Indictitia, ſed de ijs conſule Gutherum allegatum cap. 20. & 21. D

Maiorum imagines. Maiorum Imagines in luctu exponebantur, & ex ijs Carolus Sigonius de Antiquit. Iur. cap. 20. ſcribit Eos apprime nobiles fuiſſe, qui maiorum Imagines habuiſſent: homines nouos, qui ſuas tantum: qui nullas ignobiles illos. Quæ, & quales fuiſſent Imagines illæ cum Coronis, vide prædictum Gutherum cap. 22.

Cantus. Mortuos cum Cantu ad ſepulturum proſequebatur, inducti perſuaſione, quod corpore extincto animæ ad Cælum redire crederentur dulcedine muſicæ: Macrob. lib. 2. in Somno Scipionis cap. 3. Quare plangebant flebile carmen, quod in exequijs à Præfica præcinebatur, & à propinquioribus,

vel

A vel ijs, qui ad hanc rem conducti eſſent, cantabatur ad Tibias. Hæ Neniæ canebantur inter ludos, Sueton. in Iulio cap. 84. ibi: *Inter ludos cantata ſunt, quædam ad miſerationem, & inuidiam cædis eius accommodata*. Et quod tales tubæ, ſeu tibiæ funeri inſeruiret Propert. elegia vltima lib. 4. & Guth. c. 23. & tali more Gentilium adhibendi Tibicines in funeribus, non ſolum vſos Latinos, & Græcos, verum & Hebræos, non autem Chriſtianos, refert Baron. in annum 31. vbi Spondan. in Epitom. num. 28.

Poſt Tibicines progrediebantur qui munera ferebant propinquorum nec non Amicorum, odores, vnguenta, epulas, veſtes Statius: *Dona malæ feralia pompæ*. *Munera ac etiã pompa funebris.*

Præterea in fronte præpoſita thoro effigies, quæ mortui vultum exprimebat, Toga prætexta ſi vir eſſet Conſularis, purpura ſi Cenſorius, picta ſi triumphalis; exin funebres lectuli procedebant, vt ſexcentos Auguſtus in Marcelli exequijs protulerit. Seruius in 6. Aeneid. etenim Coronæ lectulis ferebantur.

B

C Solitas enim fuiſſe ciuitates coronas, ſeu Coronarium mittere in occaſione etiam triſti. Appianus in Sullæ funere, ſupra bis mille coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas ſcribit: dona Ciuitatum, aut Legionum; quibus præfuerat. Præferebant etiam in funere Magiſtratus inſignia, aliaue quæ Pompæ amplitudinem commendarent; ſicuti etiam Virgilius indicauit in funere Miſeni, quem Aeneas ſepelijt: *Imponit ſuaque arma viro remumque, tubamque*. Nam remum & tubam dat, præſignificans Poeta, locum illum Miſeni portus, vbi Miſenus ſepultus, hunc futurum, vbi & Remiges, & milites in claſſe eſſent futuri.

Olim funera apud Romanos dignitatum & honorum inſignia illius præcedebant, qui illis honoribus eſſet perfunctus: Polybius lib. 6. inquit: *Faſces & ſecures, & reliqua principalibus conſueta ſecundum dignitatem cuiuſq; præcedunt in funere Romanorum, qui dum in viuis eſſent, in Republica eminebant.* Et Gladij defunctorum capitibus ſuppoſiti in ſignum maſculæ virtutis. Lyranus in cap. 32. Ezechielis: *Et poſuerunt gladios ſuos ſub capitibus ſuis*, inquit:
D *Antiquitus in ſepulcris talium ponebantur eorum gladij ad caput ſepulcri in ſignum, quod non fuerint in bello deuicti*. Vt etiam apud profanos ſeruatum: Thucidides l. 5. ait: *Cum armis publicè ſepelierunt in Vrbe ante forum, quod nunc eſt, & monumentum eius ſepientes, vt heroi faciunt*. Quod etiam ad tempora poſteriora deuolutum vt refert Monachus Engoliſmenſis in vita Caroli Magni; ſepultum fuiſſe enſe aureo, ſcuto & ſceptro, vt etiam aurea catena, & quod pietatem redolet, Euangelium & lignum Crucis tenens in manibus. Mos etiam apud Athenienſes vigebat, vt haſtam efferrent in funere eorum, qui violenta morte ſublati fuerunt: Suidas inquit: *Vſter ait: moris fuiſſe Athenis, vt cognati eorum, qui violenta morte obijſſent, in efferendo funere haſtã adhi-*

adhiberent, aut in tumulo deſigerent, eaq; ratione interfectoribus vltionem denuntiarent. A

Procedebant in funere deinde Liberti, quorum maior frequentia Teſtatoris benignitatem præferebat, & in funeris elatione magna Pileatorum turba præcellebat, quia ijs nouis Ciuibus Teſtator Vrbem illam terrarum Dominam funeſtare videbatur: hoc genus hominum vocat Perſius ſatyr. 3. *Induto capite heſternos Quirites*. Conſtituit enim Imperator l. vnica §. ſed & qui C. de Latin. Liber. tollend. quod qui Domini funus Pileati antecederent: ſi hoc voluntate teſtatoris fieret, vel hæredis, illico fierent Ciues Romani: ſic Pilei impoſitione Liberti Orcini facti ſunt l. 10. C. de Manum. teſtam. Archimimus ſequebatur Libertos, qui perſonam mortui fingebat, & imitabatur, Sueton. in Veſpaſiano c. 19. Archimimo igitur prætereunte à filijs plerumque, aut honoratis viris lectus funebris portabatur, vt de Metello Plin. l. 7. cap. 47. Paterculus lib. 2. Pauli Aemilij funebri lectulo ſe ſponte ſua Macedonum legati ſubiecere, Val. Maximus l. 2. c. 10. Funus ducebat funeris Præſes, cui hæc cura teſtamento delegata eſſet, vel illam vltro ſuſcepiſſet, vt M. Antonius in Iulij Cæſaris funere, in quem M. Tullius Philipp. 2. inquit: *Tu funeri Tyranni illius ſceleratiſſimi præfuiſti? tua illa pulchra laudatio? tua miſeratio? tua cohortatio? Tu illas faces incendiſti? & eas, quibus ſemiuſtum latus illius eſt, &c.* Ductor funeris prætexta pulla indutus, ſi filius eſſet aperto capite, Patrem efferebat, filiæ crinibus ſparſis: mulier reliquum funus faciebat magno fœminarum comitatu, defunctique nomen vocabat canora voce, Propert. lib. 4. eleg. 10. Poſtremo agmine turba omnis obſoleto veſtitu ambulabat, qua funus claudebatur. Apuleius lib. 4. floridorum. Longo ordine tædæ vndique lucebant. Plin. lib. 16. cap. 37. & pueros maximè ad faces, & cereos efferri ſolitos, Senec. epiſt. 122. *Iſti mihi defunctorum loco ſunt: quantulum enim à funere abſunt; & quidem acerbo; qui ad faces, & cereos viuunt.* B

Faces in funere.

Prophanos etiam protuliſſe faces in funeribus apparet ex C. Tacito lib. 3. hiſt. *Dies quo reliquiæ tumulo Auguſti inferebantur, modo per ſilentium vaſtus, modo ploratibus inquies, plena Vrbis itinera, collucentes per Campum Martis faces.* Et Sueton. in Caligul. cap. 13. *Et funus Tiberij proſequens, tamen inter altaria, & victimas, ardenteſque tædas.* Virgil. lib. 11. Aeneid. dum agit de Pallantis funere. C

——— Et de more vetuſto
Funereas rapuere faces, lucet via longo
Ordine flammarum, & latè diſcriminat agros.

Plinius lib. 16. cap. 37. ſcriptum reliquit; ſirporum candelas funeribus ſeruire: è quibus detracto cortice candelæ luminibus & funeribus ſeruiunt. Quod etiam in vſu fuiſſe à principio naſcentis Eccleſiæ, nos diximus in lib. De Veteribus Chriſtianorum Ritibus.

Defunctum in exequiarum proſecutione deflebant in foro, per quod pompa omnis ducebatur, Plautus in Monſtella: *T. numquid proceſſit ad forum tibi hodie noui? S. Vidi efferri mortuum.* A foro in Roſtra aſcendebat, qui laudatione funebri viri virtutes enarraret, Senec. epiſt. 102. *Nemo dicit laudem funebrem, ſed laudationem, cuius officium oratione conſtat*: Seruius 11. Aeneid. *Laudes defunctorum viuentium exhortatio eſt*. Pater filium, filius patrem, maritus vxorem, aut qui proximior, vel amicus eſſet, mortuum laudabat, niſi ex publico officio, atque ex S.C. Magiſtratibus mandabatur: maximè ſi quis pro patria in bello cecidiſſet: Quintil. lib. 3. cap. 7. Guth. d. lib. 1. cap. 25. D

Rogus.

Poſt laudationem Libitinenſi porta cadauer efferebatur ad Rogum, Seru. lib. 11. Aeneid. inquit, quod *Pyra eſt extructio lignorum; Rogus cum iam ardere cœperit: Buſtum cum iam exuſtum eſt.* In Rogum mortuo illato conſcendebat propinquior, vltimumque illi vngendi, & oſculandi officium conferebat.

Valerius

A Valerius Maximus lib. 4. capit. 6. myrrhata potio in os illius inferebatur, vt ex legibus 12. tabul. quæ illam vetant, quæ potio tanquam cœna ad Cælum viatica fuit. Ventos præterea precabantur, vt fauentes flammam properarent. Propert. l. 4. eleg. 7. *Cur ventos non ipſe rogis ingrate petiſti?* Cum corpus arderet, vino rogum aſpergebant, vt flammæ validiores eſſent; vnde dictum: *Reſperſum vinum.* Plin. l. 14. c. 12. Pix, & Reſina addebatur, qua etiam pauperiores vti ſolebant. In Campo Martio nobiliorum Rogus erat; aliorum penes ſepulchrum, dummodo intra duo millia paſſuum ab Vrbe, pyra ſtrueretur ex edicto facto A. Claudio & C. Nerbano Coſſ. Dio lib. 48.

Cœna funebris vna in Rogo DIs manibus parabatur, & hæc nominata exequium, ſeu Silicernium. Varro: *Funus exercui lautè ad ſepulchrum, antiquo more Silicernium confecimus.* Dictum ab eo, quod in luctu fas non eſſet lucernas accendere. Altera Cœna, quæ domi propinquioribus, & amicis; & hæc propriè epulum funebre, & ad hos vulgaris Coquus conducebatur, ex Plaut. in Pſeudol. *Super tumulos comedebant.*

B
Coquum non potui, quam hunc, quem duco ducere;
Quin ob eam rem Orcus recipere hunc ad ſe noluit,
Vt eſſet hic, qui mortuis Cœnam coquat.

Funeris ductor illas epulas primum deguſtabat. Virgil. in perſona Aeneæ 5. Aeneid.

Libauitque dapes.

De hoc Cœnæ genere. Tertul. lib. de Reſurrect. Carn. c. 1. *At ego magis ridebo vulgus, cum ipſos defunctos atrociſſimè exurit, quos poſtmodum guloſiſſime nutrit, ijſdem ignibus & promerens, & offendens.*

Rogi luſtratio antequam faces ſubijcerentur, fieri ſolita à maxima quaque multitudine, quæ circumibat, & ambiebat Rogum. Quintil. declamat 329. Cadauer Auguſti Rogo impoſitum, primum Pontifices, deinde Equites, tum milites circumierunt, poſtea Centuriones ignem admouerunt: qua luſtratione facta, accenſo Rogo vt in funere Pallantis, Virg. 11. Aeneid.

C
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis,
Decurrere Rogos, ter mœſtum funeris ignem
Luſtrauere in Equis, vlulatuſque ære dedere.

Atque hanc luſtrationem cum ſulphure, & tædis accenſis & circumlatis factam, quibus Manes maximè placarentur, ex Iuuenal. ſatyr. 2.

Vmbra venit, cuperent Luſtrari, ſi qua darentur
Sulphura cum tædis.

Mos fuit & tunc vt coniuncti ſanguine, amicitia, ſeu alio vinculo cum defuncto occiderent ſe ante Rogum, vt in funere Othonis inquit Tacitus l. 17. *Tulere corpus Prætoriæ Cohortes cum lacrymis, & laudibus, vultus manuſque eius exoſculantes: quidam militum iuxta Rogum interfecere ſe, non noxa, neq; ob metum, ſed æmulatione decoris, & charitate Principis.* *Crudeles ritus.*

Poſt luſtrationem Gladiatores ante Rogũ dimicabant, qui Buſtuarij à Buſto ſunt appellati, Seru. 10. Aeneid. & de huiuſmodi Gladiatoribus ante Rogum ſcripſit copioſè, & ornatè Lipſius in Saturn. lib. 1. cap. 8. Vnde Cicero D pro Sulla: *Interpoſiti ſunt Gladiatores, ſed quo teſtamento Patris dari videmus.* Et in Spartiano habetur: *Adrianum præcipuos honores ſocrui ſuæ ludis Gladiatorijs impendiſſe.* Gladiatorium à ludis erat ſeparatum, Liuius libr. 28. Huic Gladiatorum ſpectaculo ludi additi pro copia, & Prouinciali, & Caſtrenſi apparatu; quos à Græcis cœpiſſe tradit Gyrald. d. Tractatu.

Crudeles iſti funerum ritus qui victimis & litationibus non ſolum pecudum, ſed etiam hominum fiunt: portenta magis quam ritus appellaueris: quales apud Herodot. in Melphome, in funeribus Scytharum Regum fuiſſe narratur, apud quos non aliter quam quinquaginta ingenuis miniſtris Regis ſtrangulatis ſepeliuntur. Ac ſimile de Indicis mulieribus ſcribit Val. Maxi-

mus libro ſecundo capitulo primo, quæ ſe flammis maritorum inijciunt. A

Super tumulos comedebant.

Satis à præcedenti diſtabat alter Etnicorum ritus; vt in honorem mortuorum ad ſepulcrum illi ſe aliquando inebriarent: quod damnat ſanctus Auguſtinus in pſalm.48. ibi: *Inuocabant nomina eorum in terris ipſorum. Quid eſt hoc, tollunt panem & merum ad ſepulcra, & inuocant ibi nomina mortuorum. Putas quantum inuocatum eſt nomen illius Diuitis: poſtea quando inebriabant ſe homines in memoria ipſius, nec deſcendebat vna gutta ſuper linguam ipſius ardentem? Ventri ſuo ſeruiunt homines, non ſpiritibus ſuorum.* Et idem Auguſt. ſerm. 15. de Sanctis inquit: *Miror cur apud quoſdam infideles hodie tam pernicioſus error increuerit, vt ſuper tumulos defunctorum cibos & vina conferat quaſi egreſſæ de corporibus animæ carnales cibos requirant.* Et S. Gaudentius ad Neophytos tract. 4. inquit: *Nam gulæ ſuæ cauſa primum cœperunt homines prandia mortuis præparare, quæ ipſi comederent, &c.*

Collectio cinerum.

Funeſtum dein ſequebatur officium, vt reliquiæ combuſti cadaueris legerentur, cum flamma quieuiſſet. Tibullus lib. 1. eleg. 3. *Non mihi Mater, quæ legat in mœſtos oſſa peruſta ſinus.* Suet. in Auguſt. cap. 100. *Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis tunicati, diſcincti, pedibuſque nudis, & in Mauſoleo condiderunt.* Et Tacitus lib. 2. inquit: *Et Agrippina quamquam defeſſa luctu, & corpore ægro aſcendit claſſem cum cineribus Germanici; miſerantibus cunctis, quod fœmina nobilitate Princeps, tunc ferales reliquias ſinu ferret.* Deinde Manes præfabantur, hoc eſt alloquebantur; & inſuper animam ter vocato defuncti nomine. Tibull. lib. 2. eleg. 2. *Præfate ante meos manes, animamque rogate.* Puris manibus dum legiſſent oſſa, illaque lauiſſent vino, & lacte, ter Vale dicto, reliquias ter oſculabantur, vt in Anna Didonis, Ouid. 3. faſt. B

Terque vale dixit cineres, ter ad ora relatos
Preſſit, & eſt illis viſa ſubeſſe ſoror.

Tum ſinu Cineres fouebant, ex Tibull. eleg. 3. lib. 1. *Quæ legat in mœſtos oſſa peruſta ſinus.* Et idem Tibull. lib. 3. eleg. 2.

Poſt hæc Carbaſeis humorem tollere velis;
Atque in marmorea ponere ſicca domo. C

Nam lino Carbaſcino, ſiue Asbeſtino, ex Plinio lib. 19. cap. 1. vtebantur Romani in Vſtrinis ad colligendos cineres, cum illud compertum ſit ignibus non abſumi: vnde poſito cadauere ſupra dictum linteum, ſiue linum, & accenſo deinde igne ſubtus eodem linteo, cadauer reſoluebatur in cineres abſq; lintei conſumptione. Poſtea adhuc calentes cineres priuſquam refriguiſſent, & oſſa ſimul claudebātur in vrna, cū odoribus, & lacrymis, quæ vitreo vaſculo, ſeu phiala iniectæ eſſent. Vt de prædictis phialis vide hic delineationem vna cum olla fictili, in qua cineres recondebantur, quæ in meo Muſæo ſeruo.

D

Extant etiam Arcæ marmoreæ, in quarum operculis elaborata viſuntur

A infundibula quædam lacrymatoria dicta, tenui foramine peruia; per quæ, vt videtur, conſanguinei, & amici ſuorum cineribus inibi reconditis ſubinde lacrymas inſtillabant. Huiuſmodi Arculam marmoream aſſeruat in nobili ſuo Muſæo Eques Franciſcus Gualdus Ariminen. ſæpius à Scriptoribus huius æui ob eximium antiquitatum, rerumq; meliorum ſtudium merito commendatus.

Et hic intelligitur, quod Romæ paſſim in antiquis lapidibus legimus: *Cum lachrymis poſuere*: & ſimilia. His ita compoſitis poſt iniectam glebam, & vale æternum dicebatur. *Nos te ordine, quo cuiq; natura iuſſerit, cuncti ſequemur*. Seruius 5. Aeneid. Demum ſacerdos circumſtantes luſtrabat, hoc eſt leui rore aſpergebat, quod genus purgationis ſufficio dicebatur, Feſtus in verbo Aqua, & de his Gutherus lib. 1. cap. 28.

Manſit verò apud Romanos Cremandi conſuetudo vſque ad Antoninorum Imperatorum tempora, quibus à pleriſque deſitum eſt corpora Cremare, & rurſus terræ mandare cœptum eſt vt à principio conditæ Vrbis. Etenim Numæ Pompilij corpus in arca lapidea conditum legitur, quod mul-
B ta poſt ſæcula in Ianiculo à Gn. Terentio effoſſum, tradunt ſcriptores, vt refert Gyraldus de Vario ſepeliendi Ritu. Et poſtea Corn. Sylla primus è patritijs Cornelijs, igne voluitcremari, timens ne corpori ſuo ea iniuria inferretur, quam ipſe prius reliquijs Marij intulerat: nam illius corpus, & eruta oſſa ſubuerterat & in Anienem miſſerat. Inde originem duxit conſuetudo, vt corpora Defunctorum non terræ mandarentur, ſed igne cremarentur. Cicero lib. 2. de Legibus. Plinius lib. 7. cap. 55.

Non riticebo in memoriam antiquitatis, quod hic Romæ in mea Vinea ad viam Appiam reperitur Subterraneum Conditorium ſiue Hypogæum dealbatum, & cruſtatum ſatis eleganter; & in hoc plurimæ concauitates in muro, ſiue, vt Italicè dicunt, Nicchie: & in vnaquaque prædictarum extant duæ, vel tres Ollæ fictiles muro affixæ repletæ cineribus, & oſſibus ſemiuſtis, intra quas aliquæ repertæ quoque fuere ex prædictis Phialis vitreis, & fictilibus ad vſum lachrymarum. Et hoc conditorium eſt ſimile illi, de quo Pe-
C tronius Arbiter in ſuo Satyrico ait: *In conditorium enim proſecuta eſt defunctum poſitumque in Hypogæo, Græco more, corpus cuſtodire cœpit*. Simile quoque eſt, quod ſcripſit Plinius epiſt. 96. *Tentata in amicis fides, iam parata obliuio mortuorum, vt ipſi nobis debeamus conditoria extruere, omniaque hæredum officia præſumere*. Extabat in prædicto meo conditorio Tabula lapidea palmorum trium longitudinis, quam etiam adhuc ſeruo, literis hic annotatis.

L. HOSTILIVS FORTVNATVS.
SIBI ET
HOSTILIAE. IANVARIAE.
FILIAE. ITEM
LIBERTIS. LIBERTABVSQVE.
SVIS.
POSTERISQVE EORVM. FECIT.
EXTERAE FAMILIAE.
D ADITVS. NON.
DATVR. NEC. IVRE.
QVIS. INHOC.
MONVMENTO. OLLAS.
EMET.

Nec prætereundum in noſtro argumento fuiſſe apud eruditos dubitatum quomodo cadauera ante combuſtionem octo diebus ſine corruptione ſeruarentur abſque viſcerum extractione: ſed difficultas à Plinio tolli videtur l. 22. capite 24. dum ait: *Mellis quidem natura talis eſt, vt putreſcere corpora*

 non

non ſinant, iucundo ſapore, atque non aſpero, alia quam ſalis natura: & apud A
Xenophontem in Græcorum hiſtoria, lib. 5. *Melle oblitus demum deportatus, ac regiam ſepulturam conſequutus*. Huc pertinet myſtica antiquorum ſignificatio: nam viuentium ſymbolum *Fel*, mortuorum quidem *Mel*. Cœlius Rodig. lib. 28. cap. 17. Antiq. lect. meminit ritus, Diogenes Laertius l. 3. Dict. Philoſoph.

Non ſolum melle, ſed & cera cadauera oblinire receptum maximè in defectum mellis. Aemilius Probus in Ageſilao in fine, *In morbum implicitus deceſſit, ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre poſſent, quod Mel non haberent; cera circumfuderunt, atque in domum retulerunt*: & idem dixit Plutarchus in eiuſdem Ageſilai vita: *Cera cadauera illiquefacta, quia mel non ſuppetebat, Lacedæmonium retulerunt Spartiatæ*.

Tertio vngebantur cadauera Cedrio: Plinius lib. 16 cap. 11. *Primus ſudor, aquæ modo, fluit canali; hoc in Syria Cedrium vocatur, cui tanta vis eſt, vt in Aegypto corpora hominum defunctorum eo perfuſa ſeruentur*. Eadem penè habet idem auctor lib. 24. cap. 5. & de ijs vide etiam alia relata in Paralipomeno ad Roſinum, cap. vltimo ad finem. B

Prædicta Aromata ad condiendum corpora (vt ego de his ſermonem habui cũ peritis) ſatis probabile eſt hodie ad noſtram notitiam non perueniſſe; ſiquidem cadauera quantumuis euiſcerata, & condita, videmus hodie maxime in æſtate tertio, vel quarto die putreſcere, & corrumpi: at tempore antiquorum Romanorum etiam quod tunc illa non aperirentur, vt diximus, ferè ſemper vſque ad nonum diem antequam comburerentur, non putreſcebant.

Quinimo Romanorum cadauera aromatibus condita poſt plurima ſæcula reperta in ſepulchris abſque corruptionis læſione; vt legitur in hiſtoria Boccacij de Analogia Deorum lib. 12. cap. 60. quod tempore Henrici III. Imperatoris repertum fuerit prope Romam corpus Pallantis Euandri filij à fodiente villico integrum; vti nuper ſepultum maxima proceritate, in quo adhuc apparebat vulnus impreſſum lancea Turni.

Ac etiam ſcribit F. Leander in lib. Deſcrittione d'Italia Capitolo della Campagna di Roma; ſedente Alexandro VI. Pont. Max. repertum fuiſſe corpus integrum cuiuſdam puellæ ſatis concinnum abſque læſione, & hoc intra arcam marmoream mirabili liquore perfuſum: ad cuius pedes ardebat lucerna, quæ aperto ſepulchro extincta remanſit; & hanc fuiſſe Tulliolam Ciceronis filiam ſunt arbitrati, de quo ego valde dubito, cum fuerit mos tunc temporis corpora comburi, non autem ſepeliri, & aromatibus integra præſeruari; probabilius tamen corpus illius puellæ fuiſſe ſepultum poſterioribus temporibus, quando imperantibus Antoninis ſepeliri cœperunt. C

Præterea iam triginta circiter elapſis annis in agro Romano extra Portam Appiam reperta fuit arca marmorea, in qua cadauer erat conditum ab omni æui læſione ſeruatum, quod ex paludamento purpureo, quod geſtabat, Conſulem fuiſſe ſunt opinati. De prædicta purpura lubens ego habeo aliqua fruſta iucundo etiam odore adhuc fragrantia: color autem prædictæ purpuræ eſt duplex; particula coloris rubei ſatis accenſi; altera vero pars deſinens in flauum colorem. D

Hanc autem corporum durationem non ex alia proceſſiſſe cauſa opinor, quam ex efficacia illorũ aromatum, de quibus nobis in præſenti non conſtat.

Mauſolea ſepulchrorum.

Quoniam varia, apud omnes gentes fuerunt ſemper Defunctorum monumenta & ſepulchrorum ritus; de quibus inter alios Brunus de Cæremonijs lib. 4. c. 4. & 5. Inter omnia autẽ totius orbis monumenta magnificentiſſimum, & non materia tantum ſed arte pretioſiſſimum fuit, quod ab vxore Artemiſia Mauſolo Cariæ Regi factum; & Mauſoleum appellatum eſt; de quo Plinius lib. 36. cap. 5. adeo vt eſſet illud vnum inter ſeptem Orbis miracula:

& à

A & à magnificentia huius ſepulcri natum eſt prouerbium, vt rem magnificam & ſumptuoſam Mauſoleum appellauerint. Ad huius monumenti imitationē Octauius Aug. Romæ in campo Martio monumentum conſtruxit, quod & ipſum Mauſoleum appellauit, de quo Strabo lib. 5. *In excelſis fundatum collibus, lapide niueo, & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum, in ſummum vſque verticem ad fluminis ripam exaggeratum; in ſummo autem eſt poſitum Cæſaris Aug. ſimulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipſo ſunt loculi eius, & cognatorum, & neceſſariorum. A tergo eſt eius lucus mirifica continens ambulacra. In medio autem Campi ſpatio ſui buſti extat ambitus, & hic ipſe niueo perfectus lapide, ferreos in circuitu cancellos habens, & plantatas præſeferens populos.* Huius Mauſolei Sueton. in Octauio meminit. *Reliquias legerunt proximiores equeſtrus ordinis tunicati, & diſcincti pedibuſque nudis, ac in mauſoleo eondiderunt. Idque opus inter Flamineam viam ripamq; Tyberis ſexto ſuo conſulatu extruxerat, circumiectaſque ſyluas, & deambulationes in vſum* B *Populi tunc iam puplicarat.* Tradunt etiam Conſtantinum magnum mauſoleum in honorem matris erexiſſe, & eandem ſepulcro porphyretico incluſiſſe. Alterum ſepulcrum ſpectabile in Vrbe fuit Hadriani Cæſaris, de quo Procop. lib. 1. de Bell. Goth. inquit. *Hadriani Romanorum Imp. ſepulcrum extra portam Aureliam extat, & ad lapidis iactum a moenibus procul extructum, ſpectatu proculdubio dignum: pario namque ex lapide ædificatum eſt, ſaxa quadrata illi inuicem nexa alia nulla intermixta materia, &c. altitudine tamen hæc Vrbis mœnia ſuperant: ſtatuæ quoque ex eodem pario marmore virorum, equorumque miro artificio factæ deſuper inſident, &c.*

At quoniam Regia hæc & ſimilia multa modum non habuere, quorum plus iuſto ſumptuoſa viſa ſunt; modum huiuſmodi ſumptibus præſtiterunt, vt refert Cicero lib. 2 de legibus. Apud Athenienſes Demetrium Regem ſanxiſſe, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quam quod decem homines efficerent triduo, nec ſuper terræ tumulum voluit quid ſtatui niſi Columellam tribus cubitis non altiorem: ſimile etiam refert Plato cum alijs.

C Hinc ſumpto argumento inquiramus in quem finem Pyramides & columnas erexerint Priſci Romani & aliæ nationes ad ſepulcra? & dicimus non aliter in nudum, vt aliqui crediderunt, ſed in ſignum nobilitatis magnique honoris columnas ad ſepulcra erectas, ſignificauit Homer. Iliad. lib. 16.

Co.umnæ & Pyramides quare ad ſepulcra.

Ibi ipſum ſepelient fratreſque ciueſque
Monumentoque, Columnaque: hic enim
Honor eſt mortuorum.

Ac etiam de Columnis ſepulcralibus loquitur Seruius lib. 5. Aeneid. *Columnæ mortuis nobilibus ſuperponuntur ad oſtendendum eorum columen.* Huius moris meminit etiam S. Iſidorus Hiſpalen. lib. 15. Orig. cap. 11. dum ait. *Apud maiores Potentes aut ſub montibus, aut in montibus ſepeliebantur: vnde tractum eſt, vt ſupra cadauera aut Pyramides fierent, aut ingentes Columnæ collocarentur.* Et Lucianus Dialogo cui titulus Contemplantes ad finem inquit. *Sepulcra conditoria, & monumenta hæc vocant: Cæterum tumulos illos ante Vrbes vides, tum columnas & pyramides: omnia illa mortuorum ſunt receptacula,* D *cadauerumque tentoria.* Columnaſque ante Vrbes fuiſſe, quia nimirum priſci æui mos fuit, extra Vrbem mortuos efferre ſepeliendos, vt notum eſt. Coronari aliquando iubebantur hæ ſepulcrales Columnæ. Lucianus de morbis Philoſophorum ait. *Stultitiam ſuam aperte etiam ſcripto teſtari, dum alijs veſtes, quibus in vita pretioſioribus vſi ſunt comburere eodem rogo ſecum mandant: alij autem & ſeruos certos ad ſepulcra adſtare: Rurſus alij Cippos ſiuè Columnas quoque coronari ſertis præcipiunt, ſtolidi videlicet etiam in ipſa morte manentes.*

Ad Deorum ſepulchra Columnas poſitas indicat idem Lucianus in Dialogo, cui titulus Iupiter Tragœdus his verbis. *Quamquam illi, qui huc ex Creta frequenter commeant, longe alia nobis, atque tu commemorare ſolent, ſepulcrum*

Columnæ quibus erectæ?

quod

quoddam illic oſtendi, iuxtaque poſitam Columnam, indicantem non amplius Iouem tonare, ſed iam olim fato functum eſſe. Hunc autem honorem veteres adeo inde demiſerunt; vt à Dijs ad animalia rationis expertia tranſierit; nempe Canibus & Gallis erectas Columnas, vt refert Ælianus lib. 8. de Varia hiſtor. *Polyarchum ferunt ad eam mollitiem peruenuiſſe, vt Canes & Gallos, ſi quibus delectatus fuiſſet, mortuos efferret publicè, & erigeret in illorum monumentis Columnas, quibus Epitaphia illorum inſculpſerat.* Hanc amentiam alios quoque ſecutos: brutis namque pariendi, qui homines brutis pariant. Vt etiam pyramides alicubi equis erectas, Plinius lib. 8. cap. 42. *Facit & Diuus Auguſtus equo tumulum, de quo Germanici Cæſaris carmen eſt: Agrigenti compluriū equorum tumuli Pyramides habent.* Columnas militantibus præcipuè poſitas in perennem memoriam innuit Euthymius in pſal. 15. his verbis: *Mos autem erat antiquis, vt Columnas, Imagines, aut ſtatuas ſtrenuè militantibus viris in perpetuam ponerent memoriam.* Extare adhuc Pyramidem ſepulcri Iob teſtatur Adricomius in Manaſſe n. 78. ibi. *Pyramis ſepulcri B. Iob, quæ etiamnum in planioribus locis terræ Hus ad Orientem Suetæ ciuitatis monſtratur, ac à Græcis alijſque Gentibus, quod Propheta Iob ibi ſepultus ſit in honore habeatur.* De huiuſmodi Columnis, Pyramidibus, & ſimilibus D. Nazianzenus Orat. de laudibus Baſilij inquit. *Ex quibus omnibus præter inanem quamdam, & exiguam gloriam nulla prorſus vtilitas ad extructores redijt.*

A

B

Cum excelſæ ad triginta cubita ſepulcris columnæ ſiſterentur Demetrius Phalcræus illas ad tres cubitos coercuit. Cicero lib. 2. de Legibus ibi. *Super terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis nec altiorem.* Grauis olim mulcta irrogabatur, ſi quis aut Columnas fregiſſet aut deiciſſet, Cælius Rodigin cap. 19. lib. 17. Lect. antiq. ibi. *Sancitum quoque lege ſcimus, vt grauis irrogaretur mulcta, ſi quis buſtum violaſſet, aut ex ſepulcro Columnam deieciſſet, fregiſſetque.*

Expreſſa in ſepulcris.

Quoniam de Columnis & Pyramidibus, quæ iuxta ſepulcra poſita erant ſermo eſt habitus, de alijs quoque quæ ſepulcris inerant ex diuerſarum gentium moribus proſequemur: & primò mos fuit Longobardorum: vt in Cœmeterijs, vbi cari eorum eſſent ſepulti, perticas apponerent, deſuper habentes columbas ligneas illuc verſas, vbi eorum cari obijſſent, atque vt poſſet ſciri vbi eorum corpora quieſcerent; vt ex Paulo Diacono lib. 5. capit. 34. refert etiam Card. Baronius ad annum 673. vbi Spondan n. 1. in fin.

C

Alicubi in cœmeterijs erectas in palos quarundam ferarum effigies patet ex his, quæ de Seruianis refet Augerus Busbequius ep. 1. his verbis. *Erant in Cœmeterio erectæ in palos pleræque Ceruorum, & hinnulorum; & ſimilium ferarum de ligno dedolatæ effigies; cumque cauſam quæreremus, aiebant, maritos aut patres eo monumento voluiſſe teſtari coniugum aut filiorum in obeundis domeſticis officijs celeritatem & diligentiam.*

Leones ſepulcrorum, in quibus viri fortes ſepulti fuerant Pauſanias in Bœticis inquit. *Proximo Vrbi loco commune eſt ſepulcrum Thebanorum, qui in pugna contra Philippum defuncti ſunt: Inſcriptio nulla quidem inſcripta eſt, inſigne vero tumuli LEO,*

Mos etiam fuit ad antiquorum ſepulcra ſtatuas ponere: Pauſanias in Lacon ibi. *Caij ſepulcrum, & ſuper monumento ſtatua*, Athenæus lib. 13. *Alcibiadis imaginem ſuper ſepulcro erexit ex pario lapide.*

D

Fœliciori autem auſpicio Chriſtianorum conſuetudo, qui etiam a priſcis temporibus in medio cœmeterij Crucem ponere ſolebant, vt in Epigram. Veter. Pat. Monaſterij ſancti Galli vbi de eorum Cœmeterio.

Inter ligna ſoli hæc ſanctiſſima Crux eſt
In qua perpetuæ poma ſalutis olent.
Hanc circumlateant defuncta cadauera fratrum;
Qua radiante iterum Regna Poli accipiant.

Nec

A Nec prætereundum conſueuiſſe aliquos aurum & argentum in mortuorum ſepulcris recondere. Nicolaus Oreſmius Epiſc. tract. de Mutation. monet. cap. 2. inquit: *Theodoricus Rex Italiæ aurum & argentum, quod more gentium in ſepulcris mortuorum erat reconditum, iuſſit deponi, & vſui monetæ ad vtilitatem publicam fecit afferri; dicens, culpæ genus eſſe inutiliter in abditis relinquere mortuorum, vnde ſic vita poteſt ſuſtentari viuentium.* Et in hoc plurima ſunt apud ſcribentes exempla non ſolum ethnicorum, verum & Hebræorum, vt de ſepulcro Dauid, cuius quidem ſtructuram, opes & magnificentiam deſcribit Ioſeph. 7. Antiq. cap. 12. è quo abſtuliſſe Pontificem ab Antiocho oppugnatum pluſquam tria millia talentorum pecuniæ commemorat idem Ioſephus lib. 1. de bello cap. 2. Inde ob cupiditatem opum paſſim fracta ſepulcra indicat ſanctus Iſidorus Peluſiota epiſt. 146. lib. 2. *Vſque adeo periculoſa res eſt opum copia: neque enim domus tantum effodiuntur, ſed etiam libitina, & ſepulcra effringuntur.* Effoſſa etiam è ſepulcris mortuorum ornamenta, refert D. Hieron. *Solebant iuxta antiquum morem aurum, & quædam ornamenta vel* B *mulierum, vel virorum in ſepulcris condere: hæc quoque frangebat, & effodiebat auaritia, vt cælo, & luci proderentur.* Ad hoc reſpexit Plautus in Pſeudolo, dum ſeruum introducit extrahentem pecuniam à ſene, his verbis. *Theſauri reconditi in ſepulcris.*

Ex hoc ſepulcro veteri viginti minas
Effodiam hodie, quaſdem herili filio.

Super propinquorũ & dilectorũ ſepulcra flores ſuperimponebant. M. Aurelius apud Capitol. ttãum honoris detulit ſuis Magiſtris, vt illorum ſepulcra floribus ſemper ornaret. Pindarus Ode 4. Nem loquẽs de Tumulo Amphitr. ait: *Conſpergant florbus.* Et D. Hieron. ep. 26. ad Pammach inquit: *Cæteri mariti ſuper tumulos coniugum ſpargunt violas, roſas, lilia, floreſq; purpureos; & dolorẽ pectoris his officijs conſolantur.* De Coronis in Tumulis, ſeu Cenotaphijs habet Xenophon in Cyro l. 6. ibi: *His, quorum corpora inuenta non ſunt, Cenotaphium magnum fecerunt, pyramque magnam, & coronas impoſuerunt.* Varro lib. 6. de L.L. inquit: *Itaque nunc cum ad ſepulcrum frondes & flores ferunt* C *& lanas addunt.* Vides flores attuliſſe olim & lanas. *Flores ad ſepulcra.*

Velamina etiam purpurea ad Imperatorum ſepulcra fuiſſe indicat Ammian. Marcell. lib. 16. vbi ait: *Velamen purpureum à Diocletiani ſepulcro furatus, quibuſdam conſcijs occultabat.*

Vtiles quaſdam ſententias in ſepulcris ſcribere mos fuit diuerſarum Gentium Hebræi vero in ſepulcris ſuorum ſculpunt: *Sit anima eius ligata in faſciculo viuentium.* Iſidorus Clarus in cap. 25. 1. Reg.

Nomen mortui in ſepulcro ex Lycurgi inſtituto non licebat inſcribere, niſi vt refert Plutarch. in Lycurgo: *Conditorio non licebat inſcribere nomen mortui, præterquam viri, qui in bello; & mulieris, quæ ſanctè fato conceſſerat.*

Non magnam propterea de ſepulcri erectione, ornatuque curam habendã docent hæc Alcuini verba ep. 30. *Cum vita mortalis ſit, mortem volunt facere immortalem: quid enim quæſo, eſt ſepulcrum perpetuo duraturum condere, quam mortem facere nunquam morituram.* Opportunum funeris ornatum nobis offert S. Chryſoſt. Orat. 84. ibi: *Si vis mortui miſereri, aliam tibi viam or-* D *nandi funeris oſtendam, & docebo his veſtibus mortuum ornare, quæ ſimul cum eo reſurgent, & conſpicuum reddent: hæ veſtes nec tineis corroduntur, neque tempore conſumuntur, neque diripiuntur à furibus: eleemoſyna veſtis eſt, quæ cum eo reſurget, &c.*

Lubet hic etiam adnectere: olim ante Vrbes & oppida ſepulcra extructa, vt Ciuitatem ingreſſuri mortalitatis monerentur; hocque eſſet velut amuletum contra opes, luxus, & dignitates, quæ in vrbibus ſpectantium ſe oculis obijciunt, vnde Varro: *Monumenta ſecundum viam, quo prætereuntes admoneant, & ſe ſuiſſe, & illos eſſe mortales.* Præclarè autem ſanctus Chryſoſtom. ſerm. de Fide & lege: *Omnis Ciuitas, omne Caſtellum ante ingreſſum ſepulcra habet,* *Sepulcra ante vrbes & oppida.*

habet, vt contendens intrare in Ciuitatem, quæ imperat, & floret diuitijs, & potentatu, alijſque dignitatibus; priuſquam videt, quod ſecum concipit, videat primum quod ſit ante portas: ſunt ſepulcra vtique ante oculos, eſt noſtra humilitatis ſchola, & docemur in quod deſinamus tandem. Necnon monemur omniũ illorum, qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe, inquit Seneca; *Aequat omnes Cinis; impares naſcimur, pares morimur.* A

Poſſent hic multa ſuperaddi de Ritibus in Funeribus Chriſtianorum, ſed de his ſatis à me fuere relata in lib. de Veteribus Chriſtianorum Ritibus c.66. Et eruditiſſimè præterea ſcripſit admodum Reuerendus D. Paulus Aringhus Congregationis Oratorij in recenti ſua Roma Subterranea, quæ adhuc ſub prælo eſt. Quod opus eruditionem, & maximam comprobationem Chriſtianæ Religionis pariet.

De Apotheoſi, ſiue Conſecratione. Cap. XXII. B

Apotheoſi ſiue conſecratione.

QVoniam de Funeribus, eorumque ritibus maximè apud Romanos plurima indagauimus; vt terminum huic libro ponamus, alienum ab inſtituto noſtro nõ erit forſan; vt aliqua de Romanorum Apotheoſi, ſiue Conſecratione etiam dicamus: cuius mos à Cæſare Aug. primum inſtitutus, deinde à Tiberio inſtauratus: quique erant eo honore affecti, inter Diuos relati dicebantur. De quibus aliqua referam ex Dione, & Herodiano de Conſecrationibus Auguſti, Pertinacis, Seueri, & ſimilium.

Poſtquam igitur Imperator viuus Roſtra aſcenderat, defunctumque Imperatorem laudauerat, Senatoribus adſtantibus & lugentibus: erat lectus ex ebore & auro factus, ſtragulis purpureis, auroque intextus ornatus, ſubterque illum tanquam in feretro corpus eius iacebat occultum. Ante omnia vero ſtatua eius cerea veſtitu triumphali videbatur, eaque ex palatio ferebatur ab ijs, qui in ſequentem annum Magiſtratus deſignati fuerant: deinde ex curia altera aurea: tertia curru triumphali vehebatur, ferebanturque ſtatuæ maiorum ipſius atque propinquorum, qui ex vita deceſſerant; ſicuti & aliorum Ciuium Romanorum, qui in Magiſtratu fuiſſent. Aderant etiam omnes Prouinciæ, & nationes pictæ, quæ aut in ſocietatem ab ipſo acceptæ, aut deuictæ fuerant. Ita extra Vrbem in Campum Martium veniebant; Roguſque, ſiue ſuggeſtus quidam ſpecie quadrãgula lateribus æquis adſurgebat, nulla præterquam lignorum materia compactus in Tabernaculi formam, impletus interius aridis fomitibus, extra autem intextis auro ſtragulis atque eboreis ſignis. Erat ſupra tertium, & quartum tabernaculum quidem minuſculum poſitum, ſed forma & ornatu perſimile, portis ianuiſque patentibus donec ad extremum omnium breuiſſimum; in cuius ſummo currus inauratus, quo mortuus Imperator olim vehebatur, erat collocatus. C

Quæ vbi celebrata erant, facem capiebat Imperij ſucceſſor, eamque Tabernaculo admouebat; tum Coſſ. primò, & cæteri Magiſtratus ordine ignẽ ſubijciebant, cunctaque illico fomitibus, odoramentiſque referta igni valido corripiebantur: mox à ſupremo Tabernaculo tanquam à faſtigio ſubiecto igne Aquila dimittebatur, quæ in Cælum ipſam Principis animam deferre credebatur: ac iam ex tunc cum cæteris Numinibus Imperator defunctus colebatur D

Prædicti Tabernaculi formam in plurimis Numiſmatibus expreſſam habemus; ſicut etiam in alijs apparent Aquilæ defunctos Imperatores in Cælum portantes; ſeu etiam Pauones mortuas iam Auguſtas in Cælum etiam eleuantes; vt ex infra delineatis apparet.

Con-

A

Conſecratis Flamen & Sodales, qui ab eo nomen acciperent, ex S.C. addebantur; templumque in quo hymnos in eius honorem compoſitos tenerent, canerent.

Non fuit tantum hæc Conſecrationis conſuetudo Romanorum; verum antecedentibus ſæculis etiam aliorum: & quidem de Hercule, Libero, Caſtoribus, aliiſque Dijs Conſentibus: de Alexandro Macedone præter Plutarchum, & Q. Curtium refert Aelianus Var. hiſt. lib. 5. cap. 12. *Conuocata Athenienſium concione Demades ſurgens decreto iuſſit, vt Alexander ſcriberetur Deus Decimuſtertius*. Sed cum indignum Græcis id videretur, mulcta centum talentorum ei irrogata eſt. Idem Aelianus lib. 9. Var. hiſt. cap. 37. Et Olympias Mater ipſius inquit: *O fili, tu vero cum inter cælites locari volueris, & id perſiſtere ſummo ſtudio conatus ſis; nunc neque illorum quidem, quorum omnibus mortalibus æquale, & par ius eſt, particeps fieri potes, terræque ſimul ac ſepulturæ*. Id autem ipſius Alexandri epiſtolis non niſi ſuperata Perſide, & profligato Dario denunciatum eſt: *Nam tunc ſcripſit Græcis, vt ſe Deum facerent, ſatis equidem ſtultè: & cum mandata ad ſingulas Græciæ Ciuitates deferrentur, quidam metu, quidam commodi, & emolumenti ſpecie inuitati decreuerunt, quod ille petebat humanæ fragilitatis oblitus*. Aelianus Var. hiſtor. lib. 2. cap. 19. ſed tamen Decimuſtertius inter Deos Conſentes factus. Pierius Valer. Hieroglyph. lib. 43.

Conſecratio ante Romanos in vſu.

B C

Conſuetum verò fuit, vt Romani Imperatores poſt mortem *Diui* fierent; nempè per Apotheoſim & conſecrationem, quæ mortuis contingebant. Herod. lib. 4. *Mos eſt enim Romanis conſecrare Imperatores, qui ſuperſtitibus filijs, vel ſucceſſoribus moriuntur: quique ſunt eo honore affecti, relati dicuntur inter Diuos*. Quos appellat Iuuenal. ſatyr. 6. *Riuales Deorum*. Vbi Vet. Scholiaſt. *Ridens, quia Imperatores inter Deos referuntur*. Quod ſanè nemini tribuebatur, niſi corpore iam affecto ſepultura: perfectiſque cæremonijs, & pyra incenſa: *Ex illo*, ait Herodianus, *vna cum cæteris numinibus Imperator colitur*. Solebant quidem etiam Proconſulibus decerni Diuum honores, poni aræ, & templa in prouincijs, adeo ſuperſtitio valebat & vanitas. Tito Flaminio vt refert Plutarch. in eius Vita, Græci ſacrificabant inter libandum, & Pæana canebant: & idem ait: *Dijs & Mario Populus Romanus cœna libauit*. Sueton. de Auguſt. cap. 52. *Templa quamuis ſciret etiam Proconſulibus decerni ſolere: in nulla tamen prouincia, niſi communi ſuo Romæque nomine recepit: nam in Vrbe quidem pertinaciſſimè abſtinuit*. Nummi paſſim occurrent inſcripti: *Romæ, & Auguſto*. Tacitus l. 4. annal. *Decreuere eidem Tiberio Aſiæ vrbes, templum, matrique eius, ac Senatui ſtatuere*. Dio lib. 58. *Ad ſtatuas etiam Seiani tanquam Tiberij ſolebant; Romani ſacrificarunt*. Et infra: *Edixiſſet etiam Tiberius, ne cui homini ſacrificaretur; atqui res ſacra Seiano fieri ſolebat*. Sueton. de Iulio Cæſare cap. 76. *Templa, aras, ſimulacra iuxta Deos, puluinar, Flaminem ſuper eos, ac nonnullos honores ad libidinem cepit, ac dedit*. Id ipſum de Auguſto Tacitus lib. 1. *Nihil Deorum honoribus relictum, cum ſe Templis & effigie Numinum per Flamines & Sacerdotes coli vellet*. Et de C. Caligula

Cōſecratio apud Romanos.

Diuorum honores.

D

ex Ioſeph. lib.2. de Bello Iud. cap.9. qui ſe Deum putabat, & volebat vocari A
ſeque pro Deo gerebat, non contentus humanis honoribus coli à ſubditis, Iouemque appellatione fratris ſalutabat: vt etiam Neroni, cui eodem Suetonio referente cap.18. *incedenti paſsim victimæ cæſæ, ſparſo per vias identidem croco, ingeſtæque aues, & lemniſci & bellaria*. Quod de Claudio, Veſpaſiano, Adriano, Domitiano & alijs Impp. referunt ſcriptores.

Diui cognomen non dabatur viuis. Ex S.C.

Quamuis ergo hiſce ſuperſtitionibus Romani Imperatores colerentur, nō tamen aſſecuti ſunt, vt viui dicerentur Diui: immo plerique eorum, quos recenſui, ne poſt mortem quidem Diui ſunt facti: & quidam vitiis deteſtabiles in communi odio mortalium omnibus execrationibus & conuicijs merito lacerati ſunt. Qui vero merito & virtutibus habebantur inſignes, ij poſt mortem & ſepulturam in Diuorum numerum relati. Quamuis & improbis id tribuerit interdum vanitas ſucceſſorum, vt Commodo Seuerus: ſic enim conciliata Populi beneuolentia firmabat Imperium: Tacitus lib.1. ann. de Auguſto inquit: *Sepultura more perfecta, Templum, & cæleſtes religiones decernuntur*. Velleius lib.2. inquit: *Sacrauit Parentem ſuum Tiberius non imperio ſed religione; non appellauit eum ſed fecit Deum*: Capitolinus in Marco: B
Denique priuſquam funus conderetur, vt plerique dicunt, quod nunquam antea factum fuerat, neque poſtea: Senatus, Populuſque non diuiſis locis, ſed vna ſede propitium Deum dixit. Symmachus lib.4. cap.5. *Diui recepti Cælo Imperatores mortui*. Plinius in Paneg. ad Traianum: *Quem tu*, Neruam, *lacrymis primum ita vt filium decuit, mox templis honeſtaſti; non imitatus illos, qui hoc idem, ſed alia mente fecerunt. Dicauit Cælo Tiberius Auguſtum, ſed vt Maieſtatis numen induceret: Claudium Nero, ſed vt irrideret: Veſpaſianum Titus: Domitianus Titum, ſed ille vt Dei filius, hic vt frater videretur*. Et ſanè conſtat Veſpaſianum, Titum, & cæteros præfatos non ante obitum, ſed à ſucceſſoribus Diuos appellatos & factos. Veſpaſianus quidem narrante Suetonio in Vita cap.23. *Prima morbi acceſsione*, quo mortuus eſt; *vt inquit, puto, Deus fio*. Huc pertinet, quod Adrianus adoptato Aelio Vero languido, ac perituro: dixit auctore Spartiano: *Ego mihi Deum adoptaui, non filium*. Quod item C
Antoninus Caracalla apud eumdē Spartianum, occiſo fratre Geta, cum vereretur Tyrannicam ex fratricidio notam, audiretque poſſe mitigari facinus, ſi Diuum fratrem appellaret, dixiſſe fertur: *Sit Diuus, dum nō ſit viuus*. Et ad hanc Diuinitatem poſt mortem ab Ethnicis Romanis ſuppoſitam reſpexit Suetonius in Iulio cap.88. his verbis: *Stella crinita per ſeptem dies continuos fulſit; creditumque eſt animam Cæſaris eſſe in Cælum recepti: & hac de cauſa ſimulacro eius in vertice additur ſtella*. Vnde 8. Aeneid. *Geminas cui tempora flammas, læta mouent, patriumque aperitur vertice ſydus*. Et Propertius lib.4. Elegia 6.

Tum Pater Idalio miratus Cæſar ab aſtro
Sum Deus, & noſtri ſanguinis iſta fides.

Et Iupiter Ouidianus 15. Metamorph. ad Venerem inquit.

Hanc animam interea cæſo de corpore raptam;
Ac iubar, &c.

Quamquam Auguſtum, & Domitianum Deos, dum viuerent appellatos, velint. Propertius de Auguſto lib.3. eleg.4. D

Arma Deus Cæſar dites meditatur ad Indos.

Et Martialis lib.5. epigram. 8. de Domitiano.

Edictum Domini, Deique noſtri.

Idemque alij de vtroque. Sed Auguſtum Poetarum vanitas, & Populorum adulatio: Domitianum eiuſdem arrogantia, tumorque ita nominauit; ſe enim ipſe Deum, & Dominum dixit in epiſtola ex Suetonio in Vita cap.13. quod reliqui deinceps proſecuti ſunt. Hic tamen poſt mortem Diuus non fuit. Illa enim veneratio priuato ſtudio, metuque à Populo exhibita eſt, non publico

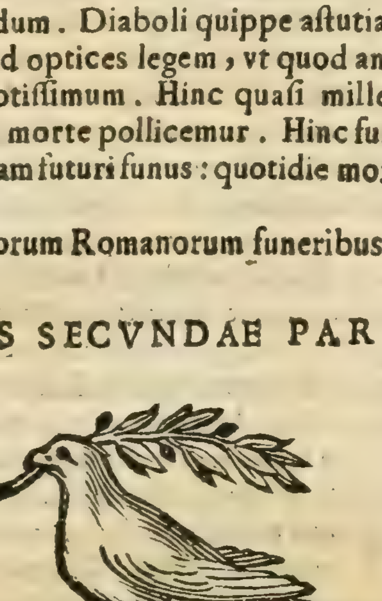
A blico decreto: nec Diui cognomentum ſolemni factione ac more maiorum tribuebat; quod ſcilicet conſecratio poſt mortem attulit, & decreta cum publicis cæremonijs Apotheoſis. Concludamus igitur cum Tertulliano in Apolog. cap. 34. *Qui Pater patriæ eſt, quomodo Dominus eſt? ſed & gratius eſt nomen Pietatis, quam poteſtatis. Etiam familiæ magis Patres, quam Domini vocantur: tanto abeſt, vt Imperator & Deus debeat dici, quod non poteſt credi, non modo turpiſſima, ſed & pernicioſa adulatione. Deſine alium Deum credere, atque ita & hunc Deum dicere, cui Deo opus eſt.*

Tales vt diximus erant Ethnicorum Romanorum Ritus, vt Defunctorum cadauera honore & gloria vana cumularent; at quam glorioſius eorum funus, qui virtutibus vitam propagarunt? Mors omnium eſt, gloria paucorum: & non glorioſius alienis perpetuò calamis viuere, quam ingloriam in paucas æſtates vitam protrahere? Et quid refert quamdiu vixeris, ſi moriendum eſt? Bene & fortiter mortuum eſſe, ea demum magna gloria eſt. Funeris B pompam, & ſuperba ſepulchra nihil mortuis prodeſſe niſi bona vita præceſſerit, ſcitè Epulonis diuitis exemplo firmat D. Auguſtin. in pſalm. 33. ibi: *Quali autem morte mortuus eſt ille? Qualis mors eſſe potuit in purpura & byſſo? quam ſumptuoſa, quam pompoſa? quæ exequiæ funeris ibi erant? Quantis aromatibus ſepultũ eſt illius cadauer? & tamen cum apud inferos in tormẽtis eſſet, deſiderauit ex illius contempti pauperis digito inſtillari aquæ guttam ardẽti linguæ ſuæ, neque impetrauit. Diſcite ergo, quid ſit mors peccatorum peſſima*: Et infra: *Interrogate Euangelium, & oſtendet fidei veſtræ in pœnis ardentem animam Diuitis, quam nihil adiuuerunt omnes honores, & obſequia, quæ mortuo corpori eius viuentium vanitas præbuit*. In funeris alterius elatione ſuam quiſque mortem cum aliquo prouentu recogitet: habet ſanctus Auguſtinus ſerm. 120. de diuerſ. *Cum efferuntur mortui, cogitatur mors, & dicitur: Væ miſero: talis fuit; heri ambulabat, aut ante ſeptem dies illum vidi, illud atque illud mecum locutus eſt, nihil eſt homo: murmurant iſta: ſed forte cum mortuus plangitur, cum funus curatur, cum exequiæ præparantur, cum effertur, cum itur, cum ſepelitur, C viget iſte ſermo: ſepulto autem mortuo etiam talis cogitatio ſepelitur: redeunt illæ curæ mortiferæ, reditur ad fraudes, ad rapinas, &c.* Porro quam vitalis eſſet ſeria mortis ſuæ cogitatio in morte alterius; ſi tamen cum ſepulto defuncto non ſepeliretur, & meditatio mortis ſtatim à nobis non diſcederet; hinc quoque nobis eſt diſcendum. Diaboli quippe aſtutia hoc fit, qui vti pictor peritiſſimus, ita pingit ad optices legem, vt quod ante nos, & proximum nobis eſt, putemus remotiſſimum. Hinc quaſi mille annis victuri, longiſſimam nobis ſecuritatem à morte pollicemur. Hinc funera ſpectamus, & ridemus, quaſi nos nunquam futuri funus: quotidie morimur, tamen nos eſſe æternos credimus. — *Conſideratio.*

Et hæc ſatis de antiquorum Romanorum funeribus.

D

FINIS SECVNDAE PARTIS.

A

PARS TERTIA.

VIciſſitudines in Vrbe & Romano Imperio in prima Operis Parte recognouimus: ac etiam varios ritus, & mores, per quos patefactum eſt tantum Imperium, in ſecunda Parte iam perluſtrauimus: in hac vero tertia Parte videbimus de Sacrificijs & Sacerdotijs eorundem Romanorum; ſicuti de Politia, Militia; ac etiam quomodo auctum & conſeruatum tale Imperium fuerit.

B

De Romanorum Ethnicorum Sacrificijs. Cap. I.

VT autem aliquid de ſacrificijs, quæ à ſuperſtitioſa Romanorum Gentilitate peragebantur, dicamus, non erit abſonum aliquid prius recenſere De Nomine, & Origine eorundem. Deinde de Ritibus. Tertio de Vaſis, quæ inſeruiebant. Et demum de perſonis, quæ miniſtrabant.

Sacrificium inquit Iſidorus, eſt victima, & quæcumque in ara cremantur, ſeu ponuntur: Victimæ vero, vt idem ait, ſunt ſacrificia, quæ poſt victoriam deuictis hoſtibus immolabantur; ſic dictæ, quod vi ictus percuſſæ caderent, ſeu quod vinctæ ad aras ducerentur. Hoſtias vero dictas ab antiquo verbo Hoſtio, quod ferio ſignificat. Ouid. C

Hoſtibus à victis Hoſtia nomen habet.

Cœterum ſacrificia hac ratione peragebantur, cum ſacerdos victimam ad aram adduxiſſet, ſtans aram manu prehendebat, & preces fundebat primum Iano, & Veſtæ, quæ in ſacris præcipua Numina erant; vt per illos aditus ad cœteros pateret: Aduocabatur Iuppiter Pater Optimus Maximus; & omnes cœteri Patres nominabantur: Deinde ne quid præteriretur, aut præpoſterè recitaretur, erant cuſtodes dati, qui attenderent ſedulò; alium fauere linguis, & tybicinem canére, ne quid infauſtum exaudiretur: ſacrum ab Immolatione ſacerdos inchoabat, fruges, aut molam ſalſam in caput Victimæ deponebat addito thure maſculo; vocabatur Immolatio, quaſi Molæ in caput victimæ collocatio; deinde vinum ſimpulo leuiter delibabat; & idem poſtea aſpergebat, ac in ignem proijciebat; tandem Victimam Dijs oblatam iubebat iugulare Miniſtros, qui Victimarij, Popæ, & Agones nuncupabantur; reliqui admotis vaſculis cruore excipiebant, Victimã excoriabant abluebant, & ignem accendebant: mox Aruſpex, Flamen, & ſacerdos viſcera rimabantur, D attenteq; explorabant an perlitandum foret, & ex omni membro, ſeu viſcere, Miniſtri partes decisas farina farris inuoluebant, quas ſacerdos aris impoſitas foculo accenſo comburebat: vbi quod Dijs tributum erat conflagraſſet, ad epulas ipſi, & conuiuia conuertebantur. Inter veſcendum laudes canebant & pedibus pſallebant, & pulſatis cymbalis Choreas agebant. Atque hæc de ſacrificijs in genere refert Roſinus antiquitat Roman. lib. 3. cap. 33.

Vſus autem Libationum in quocumque ſacrorum genere fuit frequentiſſimus. Libare etenim eſt aliquid leuiter deguſtare, quamuis aliqui putent hoc verbum dici à Libero Patre, qui primus tam vini, quam Libationum exiſtimetur

A metur inuentor, vt voluit Ouidius 3. Faſtorum.

Nomine ab auctoris ducunt Libamina nomen,
Libaque quod ſanctis pars detur inde focis.

Nullum itaque ſacrum fuit, cui vinum non adeſſet, & vino Genio ſupplicabatur, ait Perſius.

Funde merum genio.

Et Horat. 3 Carmin.

Cras Genium mero curabis, & Porco bimeſtri.

Et idem in epiſt.

Floribus, & vino Genium memorem breuis horæ.

Vocabatur hic ritus vinum deguſtandi Libatio, vt expreſſum habemus in Deuteron. c. 32. *De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum Libaminum.* Et Chriſtus R. N. in nocte ante ſuam paſſionem vinum in ſanguinem cum tranſubſtantiaſſet, ex eo ipſe guſtauit, & ſtatim diſcipulis præbuit dicens: *Diuidite inter vos, & bibite ex eo omnes*: vt ſacrificij rationem habuiſ-
B ſe in ſacra illa inſtitutione probaretur.

Facta Libatione vinum aſpergebatur, hinc 4. Aeneid. in ſacris Didonis.

Ipſa tenens dextra Pateram pulcherrima Dido
Candentis Vaccæ media inter cornua fudit.

Et Ouidius 1. faſt. Vitem commiſeratur à capro corroſam, atque in illum aſſurgens Poeta ait.

Rode Caper vitem, tamen hinc cum ſtabis ad aram,
In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit.

Fundebatur pariter vinum foculo iam accenſo, Virg. Georg. 4.

Ter liquido ardentem perfudit nectare flammam,
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta relucet.

Et Ouidius lib. 5. Triſt. eleg. 6.

Da mihi thura puer, pingues facientia flammas,
Quodque pio fuſum ſtridat in igne merum.

C Mactata hoſtia, membraque flammis impoſita in Deorum honorem cremanda: vino ſimiliter tam exta, quam etiam femora aris impoſita perfundebantur, Homer. in Odyſſ.

Super autem femora vinum libauit.

Et Macrob. ſaturn. l. 7. ait: *Pari modo poſt ſolitos victus liborum, & pultium, hoſtiarumque cæſarum, quo putrefiat facilius, & percoquatur cibus, frequentiſſimo irrigantes ſe vino.*

Thuris, & vini meminit Ouidius ſcribens ad Acontium.

Flaua ſalutatis thura, merumque damus.

Ac etiam vna cum frugibus in igne vina immiſſa, refert idem Ouid. 2. faſt.

Inde vbi ter fruges medios immiſit in ignes,
Porrigit inciſos filia parua focos,
Vina tenent alij, libantur ſingula flammis,
Spectant, & linguis candida turba fauet.

Quod vero ad numerum determinatum libabatur, & in ſacrificijs natali-
D tijs toties vinum in altari ſuper ignem effundebatur, quot fuiſſent anni illius pro quo ſacrum fiebat: Ouid. 3. Triſt. eleg. 13.

Fumida cingatur florentibus ara coronis
Micaque ſolemni thuris in igne ſonet.
Libaque dem pro te, genitale notantia tempus,
Concipiamque bonas ore fauente preces.

Habebant pro his Libationibus hæc ſignata verba.

MACTVS. HOC. VINO. INFERIO. ESTO.

Inferium vinum dictum, ne omne vinum in cellis religione obligatum videretur.

Vi-

Vinum etiam ſanguine commiſcebant, ac eiſdem aram deturpabant, ait A
Herodianus lib. 5. referens de Heliogabalo, quamobrem Statius lib. 6. Thebaid. ait.

Spumanteſque mero pateræ verguntur, & atri
Sanguinis, & rapti gratiſſima Cymbia lactis.

Et nunquam Libationibus in Ethnicorum ſacris finem fuiſſe irridens Arnobius lib. 6. ait. *Non cæſorum ſanguinem animalium domus, non thura, non fruges ſalſas, non denique vinum liquens, paterarum infuſionibus inferimus.* Nam ſanguis vino admixuus facilius diluitur, magiſque aptus ad effuſiones, & aſperſiones redditur.

Ethnici, qui ſacros ritus ab inſtitutis Moſaycis ſuffurari non ſunt veriti: ſiquidem hæc eadem libamina habuiſſe Hebræos, pluribus in locis aperiunt nobis ſacræ paginæ: & præter libationem, ſeu prægustationem, quæ præcedebat ſacrificium, de qua diximus ſupra ex c. 32. Deuter. *Et bibebant vinum Libaminum*, erat quoque altera libatio per effuſionem ſuper Victimas, de qua habetur in Numeris capit. 15. cum ſit ibi lex generalis pro omni ſacrificio his verbis: *Et vinum ad liba fundenda eiuſdem menſuræ dabit in holocauſtũ, ſiue in victimam*; quod etiam cap. 28. repetitur: *Libamenta autem vini, quæ per ſingulas fundenda ſunt victimas, iſta erunt.* Dicebantur autem libamenta tam prægustationes, quàm effuſiones, quoniam vno eodemque vino vtraque libamenta fiebant. B

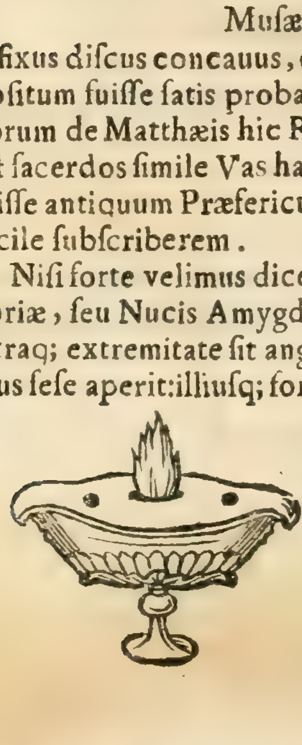
Quod verò attinet ad vaſa, quæ ſacrificijs inſeruiebant, cuius fuerint formæ, ſatis difficile eſt illa inueſtigare, niſi de ijs ex nummis, lapidibus, & veterum monumentis lumen recipiamus.

Verum quia in plurimis marmoribus antiquitatis expreſſum habemus Vas, ſeu Vrceolum hic præſignatum, & hunc fuiſſe Præfericulum ab Ethnicis ſic nominatum plurimi Scriptores cenſuerunt. Sed ab hoc intellectu remouet nos Feſtus Pauli, dum ait: *Præfericulum vas æneum ſine anſa patens, ſummum velut peluis, quo in Sacrificio Opis Conſiuæ vtebantur.* Quod penitus contrarium eſt Iconi præſignatæ; ſiquidem vas illud cum anſa effectũ viſitur, ac etiam ſummitas Vaſis non patens, ſed ſatis arcta. C

Et cum de prædicta Scriptorum diſcordantia eſſet mihi ſermo cum erudito viro numiſmatum & totius antiquitatis D. Franciſco Angelono; exhibuit ille mihi ex ſuo Muſæo Vas æneum in ſummitate patens, cui ſupernè ineſt infixus diſcus concauus, ex metallo magni ponderis, vt ignem ſuper illud appoſitum fuiſſe ſatis probabile ſit in ſacrorum vſum, ſicuti in Aedibus Dominorum de Matthæis hic Romæ videmus antiquum marmor, in quo ſcalptus eſt ſacerdos ſimile Vas habens in manibus, ſupra quod ignis ardet, & hunc fuiſſe antiquum Præfericulum ad ſacrificia ſupponit D. Angelonus, cui ego facile ſubſcriberem. D

Niſi forte velimus dicere, Præfericulum fuiſſe Lucernam inſtar cymbæ potoriæ, ſeu Nucis Amygdalinæ: in qua ellychnium in medio ſtatui poſſit: cum vtraq; extremitate ſit anguſta, in acutum tantiſper deſinens; cuius medium latius ſeſe aperit: illiuſq; formã ex antiquis marmoribus hic effigiandam curaui;

Quod ipſe quoque Apuleius loquens de Antiſtite Sacrificiorũ Iſidis, explicuit. Metamorph. his verbis: *Quorum primus Lucernam præmicantem claro porrigebat lumine, non noſtris conſimile, quæ veſpertinas illuminant epulas; ſed aureum Cymbiũ in medio ſui patore flammulam ſuſcitans largiorem.* Etenim prædictæ Cymbæ, ſeu lucernæ optimè qua-

A quadrare videtur diffinitio Præfericuli, de qua Feſtus, nempe quod ſit vas æneum ſine anſa patens velut peluis, quo in ſacrificio vtebantur.

Verum præter iſtud Præfericulum excogitare oportet, qua forma eſſent alia ſacrificiorum vaſa; nimirum quibus vinum prægustabatur ante ſacrificiũ, & aliud quo illud inter victimæ cornua effundebatur, ſicut & in aram, in ignem & per totum ſacrificium.

Vſos ſiquidem fuiſſe veteres in Libationibus ſacrificiorum Simpulo, ſiue Simpuuio, quod in prægustationibus minutatim, & parum ex eo vini ſumerent ſacrificantes; & propterea Simpulum hoc vas appellatum, de quo M. Varro: *Quod vinum dabant, vt minutatim funderent, à Guttis Guttum appellarunt; & quo ſumebant minutatim à ſumendo Simpulum nominauere, hinc in ſacrificijs remanſit Guttum, & Simpulum.* Feſtus quoque Pauli de Simpulo dixit: *Vas paruum non diſſimile cyatho, quo vinum in ſacrificijs libabatur, vnde & mulieres rebus diuinis deditæ Simpulatrices dicuntur.* Ac etiam de ijſdem Simpulis loquitur Plinius lib. 35. cap. 12. his verbis: *In ſacris non myrrhinis,*
B *cryſtalliniſue, ſed fictilibus prælibabatur innocentius.* Loquitur enim ille de veteri Romanorum ſimplicitate, & paupertate, ex Apuleio Apol. 1. his verbis: *Paupertas Populo Romano Imperium à primordio fundauit, proque eo in hodiernum Dijs immortalibus ſimpulo, & catino fictili ſacrificat.* Huius vaſis inuentum tradidit Numa primus, poſt Romulum, Deorum cultu ſummè laudatus, cuius religionem irridens Iuuen. ſatyr. 6 dicebat.

Simpuuium ridere Numæ, nigrumque catinum.

Simpuli forma ex communi conſenſu interpretum, tam Latinorum, quam Rabbinorum per medias quaſdam fiſtulas ſignificari dicitur, quod nimirum vſus gratia medias fiſtulas illa vaſa haberent non ſolum à tergo, vbi manubrio ſatis longo fulciuntur vno altero maius, quod veluti quoddam canale excauatum habent; ſed etiam in anteriori parte, vnde liquor deguſtabatur, medio canale vas excauatur ad vinum fundendum, deguſtandum, atque libandum; ſicque extra protenditur, vt ori cum adiungitur vini tantillum, exorbere liceat, quod conſtat ex eius forma hic appoſita deſumpta ex antiquis
C lapidibus, ac etiam ex nummis, quorum hic vnum delineandum curauimus figura Claudij Imperatoris cum toga, & capite cooperto, vt mos erat ſacrificantium, habentis dextera manu ſimpulum, ac ſi vellet incipere ſacrificium, & de hoc numiſmate D. Angelonus in ſua Hiſt. Auguſta in Claudio n. 13.

D

Simpuli

Simpuli autem materiam diximus ſupra fuiſſe fictilem, nempè luto Samio, A

quod eſt ex Inſula Samo, & de hac eadem materia in rubeum colorem vergente, plurima adſeruātur vaſa in meo Muſęo ad veterū ſacrificia: quod autem in talē vſum inſeruiſſet Samium lutum, Plaut. in Captiuis ſcen 2. *Ad rem diuinam, quibus opus eſt, Samijs vaſis*. Et Cicero 6. pro Repub. vt citat Nonius: *Munera Pontificum Dijs immortalibus grata ſine Samio*.

Quamuis verbum Libare labijs leuiter deguſtare ſignificet, denotabat etiam effundere, ſiquidem vino vtrumque fiebat; etenim vbi accubuiſſent ad menſam conuiuātes, aliquid Poculi Deorum in honorem, vel in terram, vel in ignem effuſum fuiſſe legimus, vt apud Virgil. in 5. Aeneid.

Dixit, & in menſa laticum libauit honores

Et alibi. *In menſam læti libant, Diuoſque precantur.* B

Vel etiam in mari ſi nauigarent:

Stans Procul in puppi pateram tenet, extaque ſalſos
Porrigit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

Hæc autem vaſcula ſacrificiorum, quibus vinum etiam ſanguine mixtum fundebatur in aris, ſiue ſolo, Pateræ dicebantur à potando, vt dicit Varro lib. 4. de lingua Latina his verbis: *Præterea in poculis erant Pateræ; eo quod pateant Latinè ita dictæ; fuiſſe etiam tunc in publico conuiuio antiquitatis retinendæ cauſa, cum magiſtri fiunt, potio circumfertur, & in ſacrificando Deis, hoc poculo Magiſtratus dat Deo vinum, & ſanguinem*. Inde Ouid. 4. faſt. inquit.

Cumque meri patera thuris acerra fuit,

Et idem Metamorph. lib. 15,

Vinaque dat pateris, mactatamque bidentum.

Quæ vaſa labra extenſa habebant, quorumque vſum etiam in ſacris ad vina fundenda Patellæ dicebantur ex Varrone loco citato, ſic ait: *Patina à patulo dixerunt, quod libarent in cœnis patellas*. Cuiuſmodi patinæ, ſeu pateræ cum manubrio, quam ego inter mea cimelia ſeruo, hic delineatam appoſui; quamuis aliæ quoque eſſent pateræ abſque manubrio, vt in hac effigiata ex ære figura, (vt in meo Muſæo) ex quibus Pateris deſumptam forſan originem Patenæ, qua in ſacroſancto Miſſæ ſacrificio nos vtimur; non eſt omnino improbabile. C

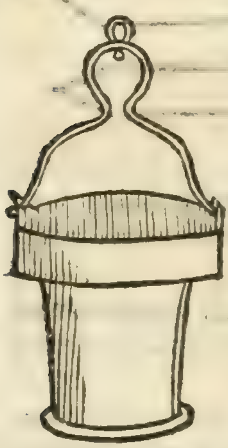
D

Fuere

A Fuere quoque alia vaſa in ſacrificijs ad effundendum vinum, vel ſanguinem, ex quibus Guttus, vt inquit Varro lib. 4. de ling. Latina. *Quo vinum dabant, & cum minutatim funderent à Guttis Guttum appellarunt.* Et paulo poſt: *In ſacrificijs remanſit Guttum, & Simpulum.* Illud vero inter Guttum & Simpulum diſcrimen in ipſis altaribus erat, quod ad libandum vinum Simpulum deſeruiebat; Guttus vero ad idem fundendum in ſacris habebatur; & de ijs Guttis ex luto Samio ex meo Muſæo hic formam delineatam appoſui.

Ex qubus Guttis quoniam aliqui, vt in ſupra effigiato ſchemate, vnde effundebant vinum & liquorem, Leonis caput effigiatum habebant, Leunculos propterea appellatos; & ſic forſan intelligitur ſacer textus primo Paralipom. cap. 28. num. 17. his verbis: *Ad fuſcinulas quoque & phialas & thuribula ex auro puriſſimo; & Leunculos aureos pro qualitate menſuræ pondus diſtribuit in Leunculum & Leunculum; ſimiliter & in Leones ærgentos diuerſum argenti pondus ſeparauit:* Vt ſenſus ſit, quod Dauid vnicuique Crateri tam argenteo quam aureo pondus tam auri quam argenti præſcripſerit; & ita in-

B tellexit Fr. Fortunatus Saccus de Sacris Eleochriſmatibus myrothec. 2. c. 44.

Erant præterea alia multa inſtrumentorum genera, quæ ſacrificijs inſeruiebant, nempe ſecuris ſeu Seceſpita, qua Victima erat ferienda.

Vas aureum, argenteum, ſeu æreum Luſtrali continendæ, quæ in ſacrificia, & in circumſtantes expiandis criminibus ſpargebatur (vt in hac appoſita figura ex æneo vaſe antiquiſſimo in meo Muſæo, quemadmodum nos Chriſtiani Aqua benedicta ad eluendas leues animi ſordes; locumq; contagio malignorum ſpirituum purgandum; & in ſacris tum frequenter, tum efficaciter vtimur; Ethnicis autem ſuperſtitio inanis & inefficax fuit, ſicut & cæteræ religionis obſeruantiæ.

Habebant quoque Ethnici in Sacrificiis Aſperſorium ſeu

C Aſpergillum, quo aquam Luſtralem aſpergebant.

Erat acerra, vbi ſeruabantur Aromata, quibus abſtergebatur fætor carnium, quæ immolabantur.

Pileus quoque Flaminis & Mitra ſummi Sacerdotis.

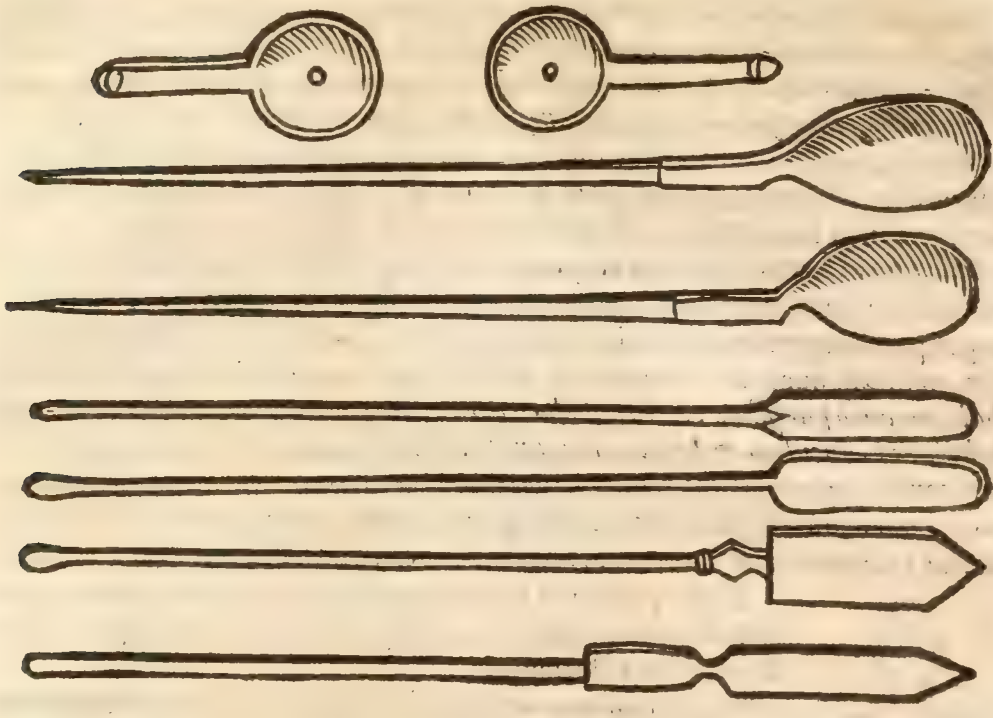
Aderant etiam Tripodes diuerſimodè elaborati, ſuper quos accenſo igne Sacrificia celebrabantur; vt in hac appoſita figura, quorum prior flexilis extat in Muſæo celeberrimo D. Franciſci Gualdi Nobilis Ariminenſis Equitis S. Stephani: alij vero duo extant in altero inſigni Muſæo D. Franciſci Angeloni, de prædictis loquitur Virg.

Troiugena interpres Diuum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui ſidera ſentis.

Loquitur etiam Dionyſ. de arte Rhetor. capite primo de Panegyr. & Pauſan lib. 8. & 9.

D

A

B

Fuerant quoque inſtrumenta quædam, quibus viſcera animalium Aruſpices, & Sacerdotes rimabantur, & explorabant; de quibus antiquiſſimis in meo Muſæo ex ære & ferro, hic delineatis eſt videre.

Fuerant præterea varia vaſa, quibus Popæ, & Victimarij vtebantur ad excipiendum ſanguinem ex mactatis victimis, vt ex figuris appoſitis etiam ex meo Muſæo.

Inter cætera Sacrificiorum genera apud Ethnicos Romanos fuit ſatis frequens, quod *Sueouetaurila* nominarunt, toties fieri ſolitum, quoties Milites recenſebantur & exercitus Luſtratio fiebat, docet Liuius lib. 7. quod in Columna Traiani bis etiam expreſſum apparet, cum expeditio Belli Dacici ibidem repræſentetur. C

Demum dicturus de Perſonis, quæ Sacrificio adſiſtebant: erant Primo Sacerdotes Laureati, ritu Gabino ſuccincti, hymnos, lætumque Choro Pœana canentes, preceſque aliquot ſacrificio dicatas: Cinctus autem Gabinus veſtimenti genus erat, quo ſacerdotes cuiuſque Dei, ritus, & templi vtebantur, quale Camiſum lineum, candidum; quo nunc nos Chriſtiani vtimur ab Italis *Camiſo* & ab Hiſpanis Alua nominatum; & cum eſſet latum, adeoque oblongum, vt diſtinctum per ſolum traheretur; poſtea cinctum pendentem ſupra cingulum faciebat vndique ſinum, vt hic Romæ in Traiani Columna adhuc etiam videmus expreſſum; Qui ritus perhibetur fuiſſe Gabinus à Romanis vſurpatus, vt Liuius in 5. hiſt. Rom. & Virgil. in 7. Aeneid.

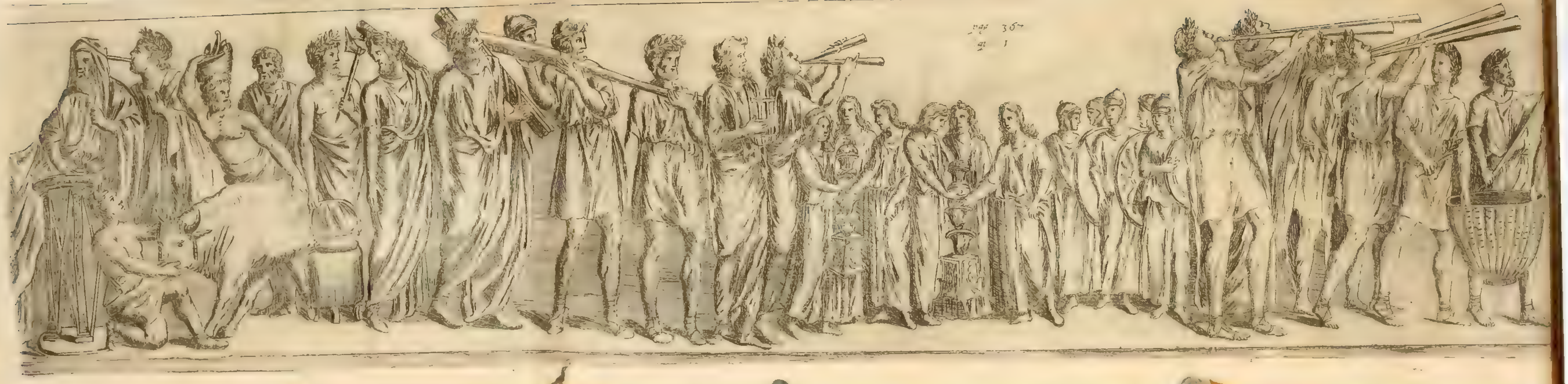
Inſignis reſerat ſtridentia lumina Conſul,
Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino. D

Et de ijs Blondus lib. 1. Romæ Triumphantis, ſed ſicuti Ethnici ſacerdotes ab Hebræis ſumpſerunt vſum ſuccincti huius veſtimenti (quod illi Ephod nominabant) vt in Sacro textu lib. 1. Reg. cap. 2. ſic etiam Chriſtianos Sacerdotes ſumpſiſſe in ſacro Miſſæ Sacrificio vſum ſuccincti camiſi à præfatis Hæbreis; ac etiam forſan ab Ethnicis prædictis non eſt omninò improbabile.

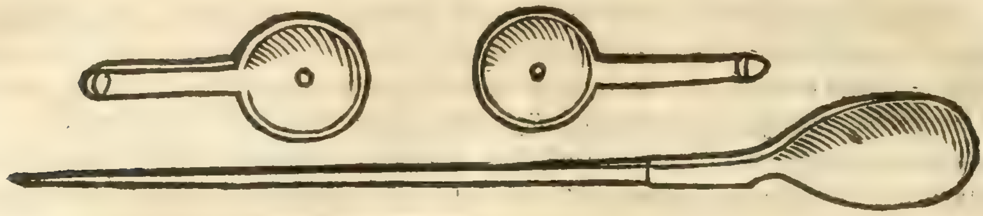
Adſtabat Popa ſeminudus & ſuccinctus miniſter Sacrorum, lauro redimitus, qui victimas habebat, aris alligabat, feriebatq; vt refert Propert. l. 4.

Succinctique calent ad noua ſacra Popæ.

Quorum etiam meminit Suetonius in Caligula, & Spartianus in Geta.

pag 35

A

manis vſurpatus, vt Liuius lib. 5. hiſt. Rom. & Virgil. lib. 7.

Inſignis reſerat ſtridentia lumina Conſul,
Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino. D

Et de ijs Blondus lib. 1. Romæ Triumphantis, ſed ſicuti Ethnici ſacerdotes ab Hebræis ſumpſerunt vſum ſuccincti huius veſtimenti (quod illi Ephod nominabant) vt in Sacro textu lib. 1. Reg. cap. 2. ſic etiam Chriſtianos Sacerdotes ſumpſiſſe in ſacro Miſſæ Sacrificio vſum ſuccincti camiſi à præfatis Hæbreis; ac etiam forſan ab Ethnicis prædictis non eſt omninò improbabile.

Adſtabat Popa ſeminudus & ſuccinctus miniſter Sacrorum, lauro redimitus, qui victimas habebat, aris alligabat, feriebatq; vt refert Propert. l. 4.

Succinctique calent ad noua ſacra Popæ.

Quorum etiam meminit Suetonius in Caligula, & Spartianus in Geta.

Limus

A Limus veſtis, qua Popæ vtebantur victimas confecturi, ab vmbilico ad medias vſque tibias deſcendens, vt illorum pudenda tegerentur, habens in extremo ſui purpuram limam, ideſt flexuoſam, vnde & nomen accepit: nam limum obliquum dicimus; huius generis veſtis meminit Virg. in 12. Aeneid.

Velati limo, & verbena tempora vincti.

Vbi Seruius.

Victimarius Sacerdotum miniſter, qui victimas ligabat, deducebat, aquam, & molam parabat, & reliqua, quæ ad ſacrificia erant neceſſaria, vt Valer. Max. lib. 1. cap. 1. & Liuius lib. 40. meminerunt.

Erat præterea Puer ingenuus vitta tempora redimitus Camillus dictus, Pontificis Maximi Sacrificio miniſtrans, vrceolum dextera ferens; ex quo vinum, vel liquorem in Pateram Sacrificantis infundat; antiqui namque Camillos, & Camillas vocabant miniſtros, & miniſtras impuberes Sacrificijs inſeruientes; Romulus enim inſtituit, vt qui ſine liberis eſſent, gratiſſimos ſibi ex omnibus ſingulos pueros, & puellas ex ſingulis curijs eligerent, qui ad B pubertatem vſque miniſtrarent, puellæ verò quo ad eſſent nubiles; more ex Græcia tranſlato; coronis autem interim dum ſacrificarent, vel vittis eſſent redimiti, Camillique eiuſmodi pueri ingenui vocarentur, cuius rei auctores ſunt Dionyſius Halicarn. lib. 2. & Sext. Ponpeius. Panuinus de faſtis & in 2. de Repub.

Summus Sacerdos, & hic eratpotiſſimum Imperator, veſte linea candida indutus vſque ad talos demiſſa, velato capite (ne quicquam videret, aut audiret inter Sacrificandum triſte, vel indecens,) ſuper ara lapidea in vſum ſacrificandi constructa, igne ſuperaccenſo, flores, odores, & præcoces fructus, myrrham, caſiam, thus, & crocum Dijs adolet; è patera vinum, vel liquorem alium ſuperinfundens, aut certè ſanguinem mactatæ victimæ, quod Cicero in Paradoxis, & Macrob. in Satur. prodidere.

Tibicines interim, dum Sacrificium perficitur, tubis clangebant: tuba autem inſtrumentum eſt ex ære, vel argento cauum, & rectum, cuius ſonitus C in caſtris, & prælijs, & ſacris etiam maximè in vſu erat. Tuba autem quæ directa eſt ita appellatur; ſicut Buccina, quæ in ſemetipſam æreo circulo flectitur.

ENARRATIO FIGVRÆ SACRIFICII.

DVM hæc ſcriberem, Clariſſimus Eques D. Caſſianus à Puteo vir inter cætera animi, inſigniſque nobilitatis ornamenta, cum ditiſſimæ, & lectiſſimæ Bibliothecæ, tum ſelectiſſimi antiquitatum Muſæi, & ſingulari quadam ad eruditos demerendos, benefica ſuauitate conditus; ipſe, inquam, mihi dono attulit figuram antiquiſſimi marmoris, quam hic delineandam curaui: Solemne ſacrificium repræſentat, in quo primum tres deferunt Caniſtrum ad panes, & carnes, ſeu alia ſacrificij neceſſaria: ſequuntur quatuor Tibicenes coronati; ſicuti & alij quinque iuuenes cum galeis & ſcutis: præterea ſex alij iuuenes ſeu Camilli ſacrificio miniſtrantes ſatis concinne induti D ferentes duo magna candelabra ad ſuffumigandum odoramenta ſacrificij, ſubſequuntur alij duo, quorum alter iuuenis diſtentis buccis geminam tibiam inflat; alter autem grandioris ætatis plectrum ſonat, ne quid infauſtum in ſacrificio exaudiretur: ſunt præterea alij tres, qui arborem, ſeu longum lignum portant: ſubſequuntur alii duo ſenes cum faſcibus, & ſecuribus: Tres autem adſiſtunt Popæ, quorum vnus cum acerra defert ollam magnam ad coquendas carnes ſacrificij, & alij duo tenent Bouem mactandum; ex his vnus fert ſupra caput ciſtam repletam cultris ad ſacrificium neceſſarijs: demum extat ſacerdos capite cooperto ſupra flexilem tripodem ſacrificans.

Crederem hoc ſacrificium pro ſolutione voti peractum à Conſule reuer-

ſo è bello hoſtibus deuictis; nam præter habitum conſularem ipſius ſacrificantis, vt in numiſmatibus etiam ſacrificantium Imperatorum videmus; adſunt Lictores cum faſcibus, & ſecuribus: quod autem ſacrificium ſit pro voto ſoluendo è conſecuta victoria, patet; quod ferè omnes adſtantes ſunt Coronati; ſicuti quod plures milites cum galeis, & ſcutis interueniunt; ac etiam plerique omnes cum calceamentis militaribus, & ſimilibus. A

Cui autem Deo fiat ſacrificium? ſi diuinari fas eſt, crederem forſan Apollini, cum plectrum præcedat ſacrificium; ac etiam quod ſupra tripodem illud peragatur, quæ duo propriè Apollini dicata ſunt.

Remanet ſola difficultas de longo illo ligno, quod etiam antecedit ſacrificium, & in hoc ego hæreo, niſi velimus forſan aſſerere hoc ſymbolum, ſeu indicium eſſe vi expugnatæ Vrbis ligno oblongo inſtar Arietis, vt videtur annuere Salmaſius in ſuis Notis Ælij Spartiani ad vitam Antonini Caracallæ num. 15. pag. 166. Lignum à prædictis delatum ſignificare materiam ad bellicas machinas allatum, quamuis idem Salmaſius videatur poſtea firmare, quod illi dictum lignum ferentes Dendrophori nominentur, & in honorem Bacchi, & Siluani id faciant; quod non omnino tutum, nec ego illi adſcriberem, quoniam auctoritates, quas ille adducit Artemidori, Virgilij & ſimilium, loquuntur, quod Dendrophori in ſacrificijs Bacchi, & Siluani ferrent ramuſculos Hederæ, ſeu vitium; at lignum noſtri ſacrificij eſt ſatis grande à tribus viris delatum, quod nil commune habet cum prædictis ramuſculis: ac etiam noſtrum ſacrificium apparet ſolenne eſſe ſecundum morem Romanorum, nec in eo minimum indicium conſtare de ritibus Bacchi, aut de hoſtijs Siluani. B

Probabilior tamen noſtræ figuræ expoſitio, videtur hoc ſacrificium poſt triumphum, quod quiſpiam opima ſpolia fuiſſet conſecutus, quæ in templo Iouis Feretrij ſuſpendebantur. Erant Opima ſpolia, quæ Dux hoſtium Duci à ſe immediatè interfecto detraxerat: de iſtis triumphis vti Feſtus & cum eo alij tradunt, tanta raritas fuit, vt intra annos paulò minus DXXX. tantum tres contigerint nomini Romano: primus quem Romulus de Acrone: alter quē Coſſus Corn. de Tolumnio: tertius quem M. Marcellus Ioui Feretro de Vitidomaro fixerunt. Roſinus Antiquit. Romanor. lib. 10. cap. 29. refert ex lege P. Numæ Regis; vt pro primis ſpolijs opimis publicè ſacra fieri deberent ad ædem Iouis Feretrij Boue (vt in noſtra figura de Boue ſimile eſt ſacrificium) pro ſecundis verò ſpolijs opimis in Martis ara ſacrificium ex Sueouetaurilia fiebat: & pro tertijs ſpolijs Agnus ſacrificabatur. In triumpho autem noſtræ figuræ ſupra magnam arborem forſan ex Quercu extat truncatum caput nempè Regis, ſeu Ducis hoſtis occiſi; vt etiam Romulus Rege Cecinenſium manibus ſuis in acie occiſo, de quo T. Liuius Decad. 1. lib. 1. ſic ait: *Spolia Ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium aſcendit: ibique ea cum ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet; ſimul cum dono deſignauit templo Iouis fines; cognomenque addidit* Deo: *Iupiter Feretri, inquit, Hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, &c.* C

Chriſtiani ſacrificare coacti.

Sed ante concluſionem huius argumenti de Ethnicorum Sacrificijs; ſuperaddere ex Eccleſiaſt. hiſtorijs eſt viſum; qualiter in Romanorum Impp. perſecutionibus nemini aliquid emere, aut vendere eſſet permiſſum, niſi prius idolis aliquo modo ſacrificaſſet; vt ſe idololatræ hoc ſigno etiam Chriſtiani profiterentur; ita ex actis ſancti Concordij Martyris apud Surium tom 1. liquet: *Temporibus Antonini Imperatoris, vti dicitur, grauiſſima perſecutio orta eſt in Vrbe Roma, itaut non emendi nec vendendi cuipiam facultas facile daretur, niſi qui Dijs immolaſſet.* In actis item ſanctorum Martyrum Sebaſtiani & Sociorum hæc referuntur: *Conſulibus Maximo & Aquilino: tam immanis exorta eſt perſecutio, vt nulli quidquam vel vendere vel emere liceret, niſi paruis quibuſdam ſtatuis poſitis in eo loco, vbi emendi gratia conuentum eſſet, thura incendere:* D

A *cendere: tum etiam circa inſulas, vicos, & aquas poſiti erant compulſores, qui neque molendi, nec aquas hauriendi poteſtatem facerent, niſi qui idolis libaſſent.* Similia de eadem perſecutione referunt Aretas Oratione de Sanctis Samona & Curia, & Beda in vita ſancti Iuſtini Martyris carmine ſcripta tom. 3. inter alia opera.

Non illis emendi quidquam,
Aut vendendi copia,
Nec ipſam haurire aquam
Dabatur licentia,
Antequam thurificarent
Deteſtandis idolis.

His conſentanea narrat Euſeb.lib.8. Eccleſiaſt. hiſt. cap.19. De Galerio Maximiano, videlicet: *Mandauitque vt omnes omnino viri cum vxoribus, famulis, & pueris matrum vbera adhuc ſugentibus, ea idola colerent, libamina offerrent, & ipſa ſacrificia recepta deguſtarent, & vt cibaria in foro venalia im-* B *puris ſacrificiorum libationibus contaminarentur.* Sed magis etiam inſidioſè Iulianus Apoſtata, quæ in foro exponebantur panes, carnes, fructus, olera, & omnia alia eſculenta aqua luſtrali aſpergi iubebat, ex Theodoreto lib. 2. hiſtor. cap.14. vt qui eis veſcebantur, viderentur idola venerari.

De Sacerdotijs. Cap. II.

QVoniam de Sacrificijs iam plura recenſuimus; etiam de Sacerdotijs lubet aliquid ſuperaddere, vt ex Feneſtrella, Pomponio Læto, Roſſino & alijs. Antiquiſſimus autem omnium in Latio Regum Faunus fuit: Aboriginibus hic imperauit, & homines more ferarum viuentes in mitiorem vitam redegit, lucos ſacrauit, locis & vrbibus nomina dedit: ædificia erexit, templa ædificauit; quæ ideo à Fauno ſana dicuntur, quod Pontifices ſa- C crando illic fantur. Faunum in Latio cultum Deorum inſtituiſſe fertur; quamuis aliqui ſcribant ante Faunum imperaſſe Ianum, & cultum Deorum demõſtraſſe. Fauni ſoror vaticinatrix, hæc mulierum caſtiſſima; ideo eam Romani Bonam Deam appellauere, cuius templum in ſaxo montis Auentini: vnde ingreſſus virorum prohibetur, & ei fœminæ tantum ſacrificant. *Faunus.*

Lupercalia ſacrificia ad expiandos manes fiebant: Græcè Lycæa à Pane Lycæo nomine Arcadio, quem Romani vocant Iunum. Lycæo ſacrificatur in ſpelunca, quæ ſub Palatino monte eſt. Menſis quo hæc ſacra fiunt, Februarius à februando, ideſt purgando dicitur, & dies Lupercaliorum ſebruata. Euander ex Arcadia hoc ſolemne in Latium tulit, & inſtituiſſe fertur, vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luſum atque laſciuiam currerent: hoc primum ludicrum ideſt lupercal Romulus accepit: dictum videtur à Lycæo, quia λύκος, inde lupercal. Scribunt aliqui à Lupa nutrice Romuli ac Rhemi, nam ab eo loco ſolemne incipit, vbi lupa lac vagienti prębuit: aut quod Pan lupos arceat: aut quod cum Romulus in Palęſtra eſſet, D nudus latrones inſecutus fuerit, & votum Pani Lycæo fecerit. Quamquam verius videatur, vel à Lycæo, vel à Lupa; ideo Romani in lupercalibus canem immolant, quoniam naturaliter canis lupis aduerſatur, ob quod Romulus Lupæ nutrici gratias habere videtur. *Lupercalia.*

Victor Hercules cæſo Geryone in Erythra, quæ eſt inſula Oceani in Hiſpania, abacto nitidarum bouum armento in Latium venit, & propè Tiberim loco herbido procubuit, vt læto pabulo reficeret boues. Cacus latronum princeps eximias boues duas caudis in ſpeluncam traxit. Hercules ſomno excitus luſtrato grege, cum partem abeſſe numero ſenſit, omnia circuit, auerſa veſtigia comperit: confuſus nouitate rei, ex loco infeſto agere *De Potitijs & Pinarijs.*

armen-

armentum cœpit. Cum rapctæ boues deſiderio relictarum mugiſſent, reddita fuit è ſpelunca vox, quæ Herculem conuertit inuenta fraude, Cacum ictu clauæ neci dedit. Concurſus trepidantium Paſtorum aduenam reum cædis faciunt apud Euandrum, qui miraculo litterarum inter rudes artium homines, ea loca tum regebat, ex Peloponnenſo profugus. Is intuens habitum, formamque viri, rogat qualis vir ipſe eſſet? vbi nomen, patremque, & patriam accepit; quia ſic Carmenta mater eius vaticinata fuerat, extemporalem aram Herculi erexit, indomitumque mactauit iuuencum. Inde ſeruatum eſt, vt quotannis Romani Bouem indomitum Herculi immolarent: Hercules epulum populo dedit, ſacrum fieri voluit à Potitijs & Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant. Fortè euenit, vt Potitij præſto eſſent, hiſque exta apponerentur; & Pinarij quia tardi fuere, extis adeſis ad cæteram venirent dapem. Potitij ab Euandro edocti, antiſtites ſacri eius diu fuerunt; poſtea cum interijſſent, empti de publico ſerui, officium exercuerunt. Ara ab Euandro erecta, cui Herculi decimas ſoluit, Maxima vocatur, & proxima eſt foro boario, vbi ex voto decimæ fiunt. Tradunt, qui velint diuites fieri, Herculi decimas ſoluant. Hinc opes M. Luculli factæ memorantur: & ipſe Hercules theſaurorum Deus putatur.

De fratribus arualibus.

Accam Laurentianam duodecim ſuſcepiſſe liberos, ſcribit Maſurius Sabinus, ex quibus cum vnum extuliſſet, grauiter indoluit. Romulus in demortui locum ſe dedit, & ita nutricem pientiſſimè conſolatus eſt. Ab hoc numero duodenario aruorum Sacerdotes duodecim eſſe voluit; & vt Plinius ait, ſe inter liberos Accæ Laurentiæ fratrem duodecimum appellauit. Fratres Aruales hi nominati ſunt, qui ſacra publica faciunt, propterea vt fruges ferant arua. A ferendo igitur & aruis fratres Aruales dicti ſunt. Laurentiam in eo ſacerdotio dediſſe Romulo ſpiceam coronam pro religioſiſſimo inſigni, quæ vitta alba colligaretur: vt etiam Plinius refert.

De Auguribus.

Augurandi ars antiquiſſima à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus Mopſus, & Calchas ſummi Augures habiti ſunt, à Græcis ad Hetruſcos venit, ab Hetruſcis ad Latinos: & ipſe Romanorum Pater Romulus augur fuit; & ideo inſtituit Magiſtratus augurijs confirmari: & poſteri non niſi augurio iubente res inchoabant. Locus augurij templum erat: Augur verſus Orientem ſedebat capite velato, lituum dextera tenens manu, ideſt curuum baculum, quo in cœlo regiones diuidit, & quæ auguria veniunt, prædicit: ſi læua fuerint quia à læua parte Septentrio eſt, felicia pronunciat: pars illa Orbis propter altitudinem proſpera putatur, & a dextra parte meridies, quia depreſſus eſt, infelix. Dionyſius meminit antiquam augurandi obſeruationem fuiſſe etiam Aboriginum; nam Aſcanius priusquam aciem contra Mazentium educeret, augurium captauit: & vbi micare à ſiniſtris fulgur cōſpexit, pugnauit & victor fuit, tantaq; veneratio, & vtilitas inde fuit, vt collegium augurum conſtitutum ſit: & primum tres augures fuere à tribus tribubus: ſic inſtituiſſe Romulum tradidit Dionyſius. Inde quatuor creati: Tandem plebe per tribunos id petente, quinque plebi augures, quatuor patritijs adiuncti fuerunt; & ſic numerus nouem augurum manſit.

De Flaminibus.

Dialem & Martialem Flaminem Romulus inſtituit, Numa Quirinalem addidit. Varro aſſerit Numam Pompilium Flamines ſingulis Dijs feciſſe, & ab eis nomina dediſſe. Hinc Reſpublica hominibus in cœlum relatis Flamines decreuit. Dicti autem Flamines ſunt ex geſtatione pileorum, quaſi pileamines: quidam aiunt ab Infulis, quas flammas vocant. Eorum miniſtri Flaminij dicti, & miniſtræ Flaminulæ. Sed rerum omnium ſacrarum adminiſtri Camilli dicebantur. Flamines non poterant, niſi ſingulis Dijs attribui, & nefas ſine pileo erat egredi domum.

De Salijs.

Salios duodecim Marti Gradiuo legit Numa, dicti à ſaltando, quod facere in Comitijs quotannis & ſolent & debent: verſicoloribus tunicis ornati per

Vrbem

A Vrbem tripudiant, ſuccincti æneis baltheis. Togas fibulis nectunt, quas trabeas vocant. Geſtant in capite pileos, quos vocant apices, gladio accinguntur, dextra lanceam aut virgam ferunt, læua Thraciam peltam. Lege cautum erat, vt Salij liberi eſſent, & indigenæ; & quorum vterque parens viueret, & cuiuſcunque fortunæ pauperes aut diuites. Quidam Salios appellatos putant à viro Samothrace nomine Salio, qui ſaltationem in armis inuenit. Traditur Tullus Hoſtilius duplicaſſe numerum Saliorum,

Fœciales dicti, quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat, vt iuſtum conciperetur bellum, & vt fœdere fides pacis conſtitueretur: & inſtituiſſe dicitur Numa, cum indicendum eſſet bellum Fidenatibus. Hi mittebantur prius quam conciperetur bellum ad res repetendas: & ſi non impetrabant, bellum indicebant. Fœcialium vnum Patrem patratum conſtituebant, ex ipſis Fœcialibus electum. Hic ſacris veſtibus ornatus ad authores iniuriarum procedebat: priuſquam vrbem intraret, ianitorem vel alium, qui obuiam fuiſſet, alloquebatur quibuſdam imprecationibus. Inde in B forum pergebat, illic diſſerebat, qua cauſa venerit, tempus ad conſultandum dabatur triginta dierum: ſi per hos dies res infecta maneret, Dijs cœleſtibus, manibuſque vocatis, abibat, & ad Senatum referebat, & vbi in Senatu quod iuſtum piumque eſſet, actum erat, Fœcialis bellum indicebat. Fœcialium ſacra nefas violare erat; nam Fabius cum ea violaſſet, Vrbs Romana à Gallis Senonibus euerſa fuit. Dicuntur Fœciales à fœdere faciendo ſeu feriendo. Pater patratus à patrando, ideſt ſanciendo fœdere, quod à Fœcialibus creabatur, qui tantum in fœdere ſanciendo præerat, vt quidam ſcribunt. *De Fœcialibus.*

Pontifices è patribus legit Numa, & ex his Pontificem Maximum fecit Martium ipſius Numæ Generum, cuius ſcitis omnia publica priuataque ſacra ſubiecit, vt eſſet quo conſultum Plebes venirent; à quo non cœleſtes modo cæremoniæ, ſed & iuſta funebria, & prodigia æquè ſuſciperentur, & curarentur. Defuncto Pontifice Maximo alius eligebatur non à Populo, ſed ab ipſis Pontificibus: qui appellati ſunt (vt Varro ſcrib. & Dionyſius) à Ponte Sublicio, quem reficiebant, quare videntur à Numa non Pontifices, ſed ſa- C cerdotum Principes nominati, & inde regnante Anco Martio, quando Sublicius Pons factus fuit, à ponte Pontifices appellati; & ideo ſacra ab eis transTyberim fiebant. Scæuola Pontifex Maximus, dicebat Pontifices dici à Poſſe & Facere: quidam ſcribunt ab eo, quod potentia ſacra perficiant. *De Pontificibus.*

Poſtquam Romani iam libertatem aſſecuti extincto Regis nomine, Conſules crearunt, nec vbi deſiderium Regis eſſet propter quædam ſacra publica, quæ Reges faciebant: Regem ſacrificulum conſtituerunt, & è Patribus elegerunt C. Manium Papyrium, & id ſacerdotium Pontifices ſubiecere, vt nouæ libertatis additus honos nemini officeret. Is Papyrius quietis ſtudioſiſſimus fuit; idem fuiſſe memoratur, qui leges Numæ ab Anco Martio in tabulis quernis inſcriptas, rurſus in publicum traduxit. *De Rege ſacrificulo.*

Galli ſacerdotes Cybeles matris Deorum ſunt & ſemimares, ideſt caſtrati, ab eo quod Dea puerum Phrygiti amauit Atym, cui præcepiſſe dicitur, ne concumberet ille cum Sagaritide Nympha tamen coiuit ſub arbore: Cybeles D excisa arbore vlta eſt: puer ad Dindyma aufugit, & virilitatem ſibi amputauit; ideo & Cybeles caſtratos ſacerdotes habere voluit. Secundo bello Punico Romam deportatus eſt ſacer lapis, quem matrem Deorum incolæ dicebant, per Legatos tres, & quæſtores duos. Receptaque Romæ Dea fuit à ſapientiſſimo homine P. Scipione Naſica, qui à Senatu in tota ciuitate vir optimus iudicatus fuit; & quod magis admirabile eſt adoleſcens erat. Galli dicti ſunt à Gallo flumine Phrygiæ, Rhea nominatur Cybeles à monte Cybelo. *De Gallis matris Deorum.*

Duumuiri à Tarquinio Superbo inſtituti fuerunt, qui ſoli inſpicerent libros Sibyllinos: deinde cum plebs creari ex ſuis inſtaret; ex plebe & patritijs creati decem; & inde quindecim, qui libros inſpicerent. Sic è Duumuiris ad de-

ad decemuiros,& quindecim uiros res deuenit: & aliquando data cura corrigendorum faſtorum fuit. Hi Februarium, qui vltimus erat poſt Ianuarium, poſuerunt. A

De Epulonibus. Veteres Pontifices (vt ait Cicero) propter multitudinem ſacrificiorum, tres Epulones eſſe voluerunt, vt ludorum epulare ſacrificium facerent. Id ſacerdotium antiquum fuiſſe conſtat; ſed de ætate non legitur, numerus auctus fuit, duo additi & quinq; fuere Epulores: & poſtea theatralium ludorum atque Circenſium ambitione, ſeptem fuiſſe Epulones leguntur.

De Titijs ſodalibus. Sodales Titij ſacerdotes extra Vrbem habitabant; & in tugurijs certa auguria ſeruabant, quoniam ad id deputati à Pontificibus erant. Nomen inditum ab auibus.

De Virginibus Veſtalibus. Cap. III.

B

RECognitis Romanorum Sacrificijs, & Sacerdotijs quoniam Veſtalium munus erat etiam Veſtæ ſacrificare: de iſtis etiam aliqua referemus. Veſtales namque dicebantur, quæ ſacra curarent, & ignem ſacrum: eſt enim Veſtæ nomen, ab Hebraico vocabulo *Haes* deductum; quod ignem ſignificat, vt ſentit Beroſus lib. de Cognominibus: *Eſtam, ideſt ignem poſt mortem cognominarunt: quia ipſa Regina ſacrorum fuerat, & puellas docuerat ſempiternum ignem ſacrorum inextinctum ſeruare.*

Virginem dicebant Veſtam, quia incorruptus ignis eſt, & nullius rei generationem in ſe admittit, quamobrem à Virginibus ignis iſte ſumma religione, atque cultu cuſtodiebatur, vt etiam refert Ouid. 6. faſtor.

Nec tu aliud Veſtam, quam puram intellige flammam,
Nataque de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur virgo, quæ ſemina nulla remittit,
Nec capit, & comites virginitatis habet. C

Inſtituta Veſtales. De prima apud Romanos inſtitutione non admodum inter ſcriptores cõuenit: Troia ſiquidem ſacrum hunc ignem aduectum cum Palladio, Dijſq; Penatibus arbitrabantur Romani Aeneæ pietate, quod etiam Virgil. in 2. Aeneid. inſinuat, Hectore Aeneam in ſomnijs admonente, vt vna cum Penatibus ſacrum hunc ignem aſportaret, quo nouæ ſibi ſedes quærendæ, ac figendæ forent; vbi ſic ait:

Sacra, ſuoſque tibi commendat Troia Penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære;
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Aeneas ſiquidem, poſtquam Veſtæ ſacra cum Penatibus, & Palladio ex vrbe Troia in Latium tulit, condito Lauinio, Veſtæ ibi ædem ſacrauit, cui deinde etiam Aſcanius condita Albalonga templum in monte Albano extruxit: tum vero Rhea Silua Romuli mater à Numitore Patruo Veſtalis Virgo creata fuit, quam ob rem in penetralibus Veſtæ ea omnia cum ſacro igne aſſeruabantur. Plutarc. in Camillo, Strabo lib 6. Alex. Alexand. lib.5 cap.12. D

In penetralibus, ſacroque receſſu templi Veſtalis, veluti in ſanctiori aditu, ſolis Veſtalibus, Pontificiq; introire fas erat, Pontifici, inquam non Maximo, ſed Pontifici Veſtali, de quo Symmachus lib.2.ep.36. & Guth. lib. 1. de Veteri Iure Pontificum cap.5.

Non ſolum Lauinium, Albam, & Romam Veſtales habuere, verum & Tibur, ac alias Regiones, meminit etiam Guth. dicto cap.5.

A Nu-

A A Numa autem Romæ inſtitutas fuiſſe Veſtales, teſtis eſt Dionyſius Halicarnaſ. his verbis: *Romulus nullas Virgines Veſtæ ſacerdotes inſtituit, memor fortaſſe materni dedecoris, quæ inter illius miniſteria virginitatem amiſerat: haud quaquam idoneus futurus iuxta leges patrias, ſi quam fraudaſſe pudorem deprehendiſſet, ne ſibimet refricaret probrum domeſticum.* Hæc ille; quem ſecuti, dicemus à Numa Pompilio primum Romæ inſtitutas. Quod earum officium, quæue dignitas foret, eundem Dionyſium audiamus ſic loquentem. *Quinto loco erant Virgines ignis ſacri cuſtodes, quas illi à ſua Dea Veſtales nominant, cui Rex hic primum templum ſacrauit, & cultrices Virgines.* Et paulo poſt: *Virgines quæ Deæ ſacris operabantur, quatuor erant ab initio, & ius optandi eas penes Reges eſſe, Numa voluit; poſtea propter ſacrificiorum multitudinem ad ſenarium numerum auctæ à Tarquinio Priſco; hodieque permanent degentes in Deæ fano, à cuius aditu nemo arcetur interdiu, ſed pernoctare intus fas eſt viro nemini. Has per XXX. annos manere puras à nuptijs neceſſe eſt ſacrario ſeruientes; & primo decennio rationem ſacrorum eas oportebat diſcere, ſecundo exer-*
B *cere, tertio docere alias: poſt exactum annum trigeſimum nihil vetebat eas poſitis coronis, reliquiſque inſignibus ſacerdotijs, cui vellent nubere; fecerunt id paucæ aliquot, ſed parum læto vitæ exitu, & ominoſo apud cæteros.* Hactenus Dionyſ. *Nuptæ.*

Quod autem poſt trigeſimum annum nil vetabat, Veſtales nubere, D. Ambroſ. lib. primo de Virginibus ait: *Quis mihi prætendit Veſtæ Virgines, & Palladis ſacerdotes? qualis eſt iſta non morum pudicitai, ſed annorum, quæ non perpetuitate, ſed ætate præſcribitur? petulantior eſt talis integritas, cuius corruptela ſeniori ſeruatur ætati. Ipſi docent Virgines ſuas non debere perſeuerare, nec poſſe, qui Virginitati finem dederunt. Qualis autem eſt Religio, vbi pudicæ adoleſcentes iubentur eſſe impudicæ anus? ſed nec illa pudica eſt, quæ lege tenetur, & illa impudica quæ lege dimittitur. O Myſteria, ò mores, vbi neceſſitas imponitur caſtitati, auctoritas libidini datur.*

Perpetuus, æternuſque ignis in templo Veſtæ, tamquam Imperij certiſſimum pignus aſſeruabatur. Val. M. lib 5 cap. 4. tit. 6. Liuius prima Decad. *Ignis.*
C lib. 5 ait. *Quid de æternis Veſtæ ignibus, ſignoque, quod Imperij pignus, cuſtodia eius templi tenetur.* idem Decad. 3 lib. 6. *Veſtæ ædem petitam, & æternos ignes.* Hunc ignem Veſtales cuſtodiebant, de quibus Ouid. eleg. 2. l.4. triſt.

——— Caſtos
Perpetua ſeruant virginitate focos,

Nec illum in altaribus, ſed ſuſpenſum in vaſculis quibuſdam fictilibus refert Val. Max. lib. 4 cap 4. in fin. *Namque per Romuli caſam, perque veteris Capitolij humilia tecta, & æternos Veſtæ focos, fictilibus etiam vaſis contentos iuro.* Tantũ fiduciæ in hoc igne erat, vt oportuerit eũ numquã extingui. Ouid. 6.f.

Ignis inextinctus templo celatur in illo.

Et numquam ſine prodigio credebatur extingui, quod contigit ante initia bellorum ciuilium, motaq; inter Cæſarem, & Pompeium arma præter hiſtoricos, Lucanus lib. 1.

——— Veſtali raptus ab ara
Ignis, & oſtendens confectos flamma Latinos.
D *Scinditur in partes, geminoque cacumine ſurgit.*

Quod vbi contigerat, Virgo, cuius incuria id eueniſſet, à Pontifice ſeuerè plectebatur. Val Max. lib. 1 cap. 1. tit. 7. *Licinio Pontifici Maximo Virgo Veſtalis, quia quadam nocte parum diligens æterni ignis cuſtos fuiſſet, digna viſa eſt, quæ flagro admoneretur.* Atque etiam ſi non fuiſſet extinctus, accendebatur tamen quot annis Kalendis Martijs, & renouabatur Ignis, quem aſſeruabant in aperto non autem ſub tecto, oſtendit Ianus Parrhaſius, ep. 57. & Ouid. 3. faſt.

Adde quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Et Manilius lib. 4. aſtronomicorum. A

Veſta tuos, Capricorne, foues penetralibus ignes.

Hinc forſitan pia & ſancta Mater Eccleſia, vt Ethnicorum ritum de Igne, qui Kalendis Martij renouabatur à Veſtalibus, ſuauiter aboleret: propterea in Sabbato ſancto induxit noui Ignis benedictionem, vt denotetur Ignis nouæ legis amore ardentis, (quæ prouenit ex Chriſti morte) ac per ipſam totus Orbis inflammetur; inde eadem die in benedictione Cerei canit Diaconus è ſuggeſtu: *Gaudeat & tellus tantis irradiata fulgoribus, & æterni Regis ſplendore, illuſtrata totius Orbis ſe ſentiat amiſiſſe caliginem. Lætetur & mater Eccleſia tanti luminis adornata fulgoribus, &c.*

Atrio excedentes Veſtales, cum atrio excedebant, matronarum cuſtodiæ mandabantur, Plinius Iun. Ep. lib. 7. *Angit me Fanniæ valetudo, contraxit hanc, dum aſſidet Iuniæ Virgini Veſtali, ſponte primum; deinde etiam ex auctoritate Pontificum; nam Virgines cum vi morbi atrio Veſtæ coguntur excedere, matronarum curæ, cuſtodiæque mandantur, quo munere Fannia, dum ſedulo fungitur, hoc diſcrimine implicata eſt.* Quod etiam animaduertit Cœlius Rhodig. antiquar. lectionum lib. 15. cap. 14. B

Auctoritas. Magna erat penes Virgines Veſtales auctoritas. Sueton. in Vitell. cap. 16. ait: *Suaſit Senatui, vt legatos cum Virginibus Veſtalibus mitterent, Pacem aut certè tempus ad conſultandum petituros.* Adde & Vibidiæ Veſtalis precibus Meſſalinam tentaſſe veniam a Claudio Principe marito conſequi; vt refert Tacitus 11. annal. ſimiliter Cicero orat. 2. Agrar. ait. *Si quicquam deliquero nullæ ſunt Virgines quæ me à vobis deprecentur.*

Teſtamenta. Teſtamenta penes eas erant aſſeruata, Sueton. in Cæſare cap. 83. ait. *Teſtamentum, cuius aperitur, recitaturque in Antonij domo, quod idibus Septembribus proximis in Lauicano ſuo fecerat, demandaueratque Virgini Veſtali Maximæ:* Vbi notandum vnam inter eas auctoritate præcipuam, quæ Maxima dicebatur, vt etiam Sueton. in Domitiano capite 3. *Corneliam Virginem maximam vocat.* Sed nemo melius prærogatiuas expreſſit, quam Seneca lib. 6. Controuerſ. 8. *Tibi Veſtali Virgini Magiſtratus faſces ſuos ſubmittunt, Conſules, Prætoreſque via cedunt, nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro iuret, nec vnquam niſi per Veſtam ſuam moriar, numquid de nuptijs appellata es?* Item Carpentis, ſeu pilentis, vt alias matronarum vectas, ex Suetonio in Tiberio cap. 2. C

Honores. Honores redditi illis fuerunt, vt etiam viuo Patre teſtamentum condere, ac cætera gerere ſine Curatore poſſent, quemadmodum & trium filiorum Matres; Vt cum faſcibus, ſi prodirent, deducerentur; & ſi caſu in quemquam incidiſſent, qui ad mortem duceretur, necari eum non licebat; verum deierare Virginem oportebat, ſe forte, non autem dedita opera, & de induſtria obuiam factam, referunt Plutarc. Plinius. & Lipſius.

Ornatus. Ornatus, ſeu veſtitus earum Suffibulum appellabatur. Feſt. Pomp. lib. 17. ait. *Suffibulum veſtimentum album, prætextum, quadrangulum, oblongum quod in capite Veſtales virgines ſacrificantes habebant; idque fibula comprehendebatur.* Vittas capitis ornamenta, vt aliæ matronæ geſtabant. D. Ambroſ. ad Valentinianum. *Vix ſeptem Veſtales capiuntur puellæ, en totus numerus, quem infula vittati capitis, &c.* Ouid, 3. faſt, D

Decidit ante atros lanea vitta focos.

Et 3. faſtor.

Nullaque dicetur vittas temeraſſe Sacerdos.

Nec Veſtales modo Vittas, ſed etiam alij ſacerdotes. Tacitus primo Annal. *Sacerdos apud aram Vbiorum ruperat vittas.* Præterea veſtibus albis contra laſciuiam Veſtales vtebantur, quarum oræ ſeu extremitates purpureæ erant vt voluit Lipſius de Veſtalibus cap. 12.

Pœna inceſtus. Sed vt magnus eis honor eſt habitus; ita & delinquentes grauiſſimis afficie-

A ciebantur ſupplicijs, Vetus Scholiaſt. Iuuenal. ad Satyr. 4. *Hæc virginibus Veſtæ pœna ſuit decreta, ſi vitiatæ fuiſſent, viuæ in parietibus ſtruebantur, aut ſub terra obruebantur.* Plinius lib. 4. ep. 11. *Fremebat Domitianus, æſtuabatque ingenti inuidia destitutus, nam cum Corneliam Maximillam Veſtalem defodere viuam concupiſſet, vt qui illuſtrari ſæculum ſuum huiuſmodi exemplo arbitraretur, Pontificis Maximi iure, ſeu potius immanitate Tyranni, licentia Domini, reliquos Pontifices non in Regiam, ſed in Albanam ſuam conuocauit.* Et Symmachus ep. 120. lib. 9. reſcribit, quod incœſtum Primogeniæ Veſtalis apud Albam legibus vſque ad eum diem couſideratis ſeueriſſimè vlciſcatur: Quod vſque adeo obſeruatum, vt in Annalibus pro prodigio Veſtalis damnatio notetur, Euſebij Chronicon Olympiade. 73. de Minutia Veſtali: Ratio prædictæ pœnæ, quod terra huiuſmodi libidinoſa corpora purgari crederentur, ex Clement. Alexand. pædagog. 3. & vt ignis nil patitur impuri; ita Virgines iſtæ omni corporei contagij labe carere debent. Propert. eleg. lib. 4.

Et ſatis vna malæ potuit mors eſſe puellæ,
B *Quæ voluit flammas fallere Veſta tuas.*

Tradit Feſtus, iniuſtum fuiſſe eas cremare; vel quod mortuos tantum crement, vel quod corpus ſummis conſecratum cæremonijs interficere, & manus adferre ſacræ mulieri, nefas cenſeretur; ipſamque vltro mori volentes infra terram demittant in extructum ad hoc domicilium.

Refert Plutarchus, quod iuxta portam Collinam ſit tumulus ſeu agger, in eo domus ſubterranea non magna, in qua ex ſuperiori parte deſcenſus, in eaq; lectus conſtratus, lucerna ardens, paucæque eorum, quæ ad vitam fouendam ſunt neceſſaria, primitiæ reponuntur, vt panis, aqua, lac in vaſculo, & oleum, tamquam nefas putent fore, ſi corpus ſummis conſecratum cæremonijs fame pereat: tum illam, quæ ſupplicio eſt afficienda, lecticæ impoſitam extra opertam, lorisque reuinctam; ita vt nec vox exaudiri poſſit, per forum vehunt: ei omnes via decedunt taciti neque horribilius vllum ſpectaculum, aut dies, quam Vrbs agat triſtiorem; vbi ad locum lectica peruenit, vincula
C Lictores ſoluunt, ac Princeps ſacrorum quædam ſecretò comprecatus, obuelatam educit, & in ſcalis deorſum in domum deferentibus conſtituit; ita ipſe cum reliquis ſacerdotibus reuertitur, poſtquam damnata deſcendit, ſurſum gradus attrahunt, multaque ſupernè terra ingeſta domus occulitur, & complanatur. Hæc refert Plutarchus, Seuera namque à Veſtalibus exacta pœna. Iure ne an iniuria id fecerint Romani, non diſputo? Probare factum non poſſum, dānare nolo. Locus iſte ad portā Collinam, dicebantur Campus Sceleratus, cōtinet id totū ſpatij, quod eſt à porta collina vſq; ad portā Salariā.

Nec incongruum hic erit referre ex Baronio in Notationibus ad Martyrologium Romanum 25. Octobris. Qualiter Daria iam virgo Veſtalis, tempore nubendi impleto, traditum in vxorem Chryſantho; ob Chriſtianam religionem ſuſceptam, viua cum Chryſantho iuſſa eſt ſententia Iudicis effoſſa terra lapidibus obrui; quod ſymbolum habuiſſe videtur, cum illo ſupplicio quod apud Ethnicos Romanos iure Pontificio Virginibus Veſtalibus irrogari conſueuit. Quamquam ſtupratoris ſupplicium diuerſum à prædicto fuiſſet.
D Inſuper dicuntur hi paſſi via Salaria extra Portam, quæ & Collina nuncupata reperitur; dictus locus ille infamis Campus ſceleratus, quod illic vt ſcribit Liuius lib. 8. Decad. 1. Veſtales delinquentes viuæ defoderentur.

Virgo Veſtalis capi ſolita fuit, inquit Agellius; de quo ritu aliud non non extat, niſi quod fertur, quæ capta prima eſt à Numa Rege eſſe captam; at lege Papia cauetur, vt Pontificis Maximi arbitratu Virgines à Populo viginti legantur, ſortitioque ex eo numero fiat, vt eam poſt Pontifex Max. capiat, eaque Veſtæ fiat; ſed ea ſortitio, ex lege Papia, non omnino neceſſaria poſtea fuit: nam ſi quis honeſto loco natus adijſſet Pontificem, atque attuliſſet ad Sacerdotium filiam ſuam, cuius ratio ſecundum ritus Religionis haberi potuiſ- *Capiebatur Veſtales.*

ſet, gratia Papiæ legis per Senatum fiebat: capi autem Virgo propterea dici videtur, quia Pontifex Maximus manu prehenſa ab eo parente, in cuius poteſtate eſt, veluti bello capta abducebatur; vt in libro Fabij Pictoris, & Amata inter capiendum à Pontifice Maximo appellabatur: quoniam quæ prima capta fuit, hoc fuiſſe nomine traditum eſt: hactenus Agellius. A

De alimentis ac muneribus.

Alebantur Veſtales ſumptibus publicis: Durauit autem earum Sacerdotium vſque ad Theodoſij Senioris Imp. tempora, quo regnante vna cum alijs ſacerdotijs, nequicquam reclamante Senatu, omnimodo eſt ſublatum, vt ex epiſtolis Symmachi, & D. Ambroſij reſponſionibus manifeſtum eſt, & refert Roſinus antiq. Rom. lib. 2. vbi ad capit. 12. Paralipom. ac idem Roſinus libro 3. cap. 19.

Symmachus etenim ſcribens Valentiniano, Theodoſio, & Arcadio Auggg. conqueritur acriter de ſublatis muneribus in Veſtalium fauorem à Chriſtianis miniſtris vt in ep. 54. lib. 10. his verbis: *Veſtalium Virginum prærogatiua detracta eſt? ſub largiſſimis Imperatoribus denegatur, quod parciſſimi præſtiterunt. Honor ſolus eſt in illo velut ſtipendio Caſtitatis; vt vittæ earum capiti decus faciant, ita inſigne ducitur ſacrificij vacare muneribus, &c. ſiquidem ſaluti publicæ dicata virginitas creſcit merito, cum caret præmio. Abſint ab ærarij veſtri puritate iſta compendia. Fiſcus bonorum Principum non ſacerdotum damnis, ſed hoſtium ſpolijs augeatur, Capiunt legata Liberti, Seruis teſtamentorum iuſta commoda non negantur: tantum Nobiles Virgines, & fatalium ſacrorum Miniſtri excluduntur prædijs hæreditate quæſitis? Quid iuuat ſaluti publicæ caſtū corpus dicare, & Imperij æternitatem cæleſtibus fulcire præſidijs? armis veſtris, aquilis veſtris amicas applicare virtutes? pro omnibus efficacia vota ſuſcipere? ex huiuſmodi facinoribus orta ſunt cuncta Romani generis incommoda. Honorauerat lex parentum Veſtales virgines, & miniſtros Deorum victu modico, iuſtiſque priuilegijs: ſtetit muneris huius integritas vſque ad degeneres trapezitas, qui mercedem vilium baiulorum ſacræ caſtitatis alimenta verterunt, ſequuta eſt hoc factum fames publica, & ſpem prouinciarum omnium meſſis ægra decepit Non ſunt hæc vitia terrarum; nihil imputamus aſtris: nec rubigo ſegetibus abfuit nec auena fruges necauit Sacrilegio annus exaruit: neceſſe fuit perire omnibus quod Religioni negabatur. Commendabat enim terrarum prouentus victus Antiſtitum, remedium magis, quam largitas erat. Dicet aliquis ſumptum publicum denegatum alienæ religionis impendijs. Abſit à bonis Principibus iſta ſententia, vt quod de communi quibuſdam tributum eſt, in iure fiſci eſſe videatur. Omnia regitis, ſi ſuum cuique ſeruatis, pluſque apud vos iuſtitia quam licentia valet. Faueant clementiæ veſtræ ſectarum omnium arcana præſidia, & hæc maximè, quæ maiores veſtros aliquando iuuerunt, vos defendant, à nobis colantur.* B C

Relationi præfatæ Symmachi Vrbis Præfecti D. Ambroſius libertate magna reſpondet, validiſſimiſque rationibus euertit, vt in ep. 12. lib. 2. maximè his verbis. *Habeant Veſtales virgines immunitatem ſuam. Dicant hoc, qui neſciunt credere, quod poſſit eſſe gratuita virginitas: prouocent lucris, qui diffidunt virtutibus. Quot tamen illis virgines præmia promiſſa fecerunt? vix ſeptem Veſtales capiuntur puellæ, en totus numerus, quem infulæ vittati capitis, purpuratarum veſtium murices, pompa lecticæ miniſtrorum circumfuſa comitatu, priuilegia maxima, lucra ingentia, præſcripta denique pudicitiæ tempora coegerunt. Attollant mentis, & corporis oculos, videant plebē pudoris, populū integritatis, concilium Virginitatis. Non vittæ capiti decus, ſed ignobile velamen vſu nobile caſtitatis: non exquiſita, ſed abdicata lenocinia pulchritudinis: non illa purpurarū inſignia, non luxus deliciarum, ſed vſus ieiuniorum: non priuilegia, non lucra: omnia poſtremo talia, vt reuocari ſtudia putes dum exercentur officia: ſuis caſtitas cumulatur diſpendijs: non eſt Virginitas, quæ pretio emitur: non eſt integritas, quæcunque tanquam in auctione nummario ad tempus ſolicitatur compendio. Prima Caſtitatis victoria eſt facultatum cupiditates vincere; quia lucri ſtudium tenta-* D

tentamentum pudoris eſt. Ponamus tamen ſubſidia largitatum conferenda Virginibus. Quæ Chriſtianis munera redundabunt, quod tantas opes ſufficiet ærarium? Aut ſi arbitrantur ſolis Veſtalibus conferendum, non pudet, vt qui totum ſibi ſub Imperatoribus Gentilibus vendicarunt, ijdem ſub Principibus Chriſtianis non putent nobis ſortem debere eſſe communem. Hæc, & alia S. Ambroſius.

Et iſta de Virginibus Veſtalibus ſatis ſint enarrata.

De Sibyllis earumque Oraculis. Cap. IV.

VEſtales quoniam Ethnicas, & Virgines fuiſſe ſatis vidimus; lubet etiam de Sibyllis referre, quas ex Gentilibus natas, & in Virginitate ſeruatas omnibus ferè innoteſcit. Earum libri apud Romanum Populum tanta veneratione fuerunt, vt nobiliſſimos viros cuſtodes illorum creauerit, omnibus Ciuilibus munijs exemptos: vt Dionyſ. Halinarcaſſ. ex Varronis traditione lib. 4. referat: *Nullam rem, ne ſacra quidem Romani tam diligenter, quam Sibyllina oracula cuſtodiunt: vtuntur autem eis ex S.C. ſi quando ſeditionibus turbatur ſtatus Reipublicæ, aut in bellis inſignis aliqua clades accepta eſt, aut prodigia quæpiam dubia, magnumque aliquod portendentia nunciata ſunt, vt plerumque fit.* Primitus à Tarquinio duo nobiles viri creati, per quos dicti libri cuſtodirentur; ſed anno 388. ab V.C. eorum numerus auctus ad Decemuiros, quod vſque ad Syllæ tempora obſeruatum; inde Quindecimuirorum mẽtio fit, quorum munus ad Theodoſij ſenioris tempora diminutum, cum melior pars Senatus eſſet ad fidem conuerſa, & inde cœpit contemnere illos; & demum ſub Honorio Principe Stilico illos combuſſit. Quibus cum cæteris ſuperſtitioſis ſacris eſt abrogatum, ſicuti per Card. Baron. in Eccleſiaſt. Annalib. eſt annotatum.

Apud alias quoque gentes in veneratione fuiſſe Sibyllas tradit Lactant. lib. 1. Diuin. Inſtitut cap. 5. plures auctores antiquos referens, qui eas laudarunt; & Tiburi ait earum vnam nomine Albuneam, vt Deam coli iuxta Anienis ripas, cuius in gurgite ſimulacrum inuentum librum habens in manu Senatus in Capitolium tranſtulit; & aliarum etiam duarum Sibyllarum ſtatuę Romæ erant iuxta Roſtra ex Plinio lib. 34. cap. 5. & refert Lactant.

Secundo Sibyllarum vaticinia probantur auctoritate plurimorum Patrum, qui eas in teſtimonium noſtræ fidei adducunt, & laudant: Iuſtinus Martyr in admonitorio Gentium, ſic illas alloquitur: *Vt cultum Dei ex parte condiſcatis, facilè vobis præſtabitur ex antiqua Sibylla Cumæa inſpiratione quapiam per oracula vos edocente, quæ nimirum prophetarum doctrinæ proxima videntur.* Et poſt multa de ipſa ſimul cum Platonis teſtimonio enarrata concludit: *De Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti aduentu, & de his omnibus, quæ ipſe facturus erat, manifeſtè pronunciat, quarum notitia vobis neceſſaria, quædam præexcitatio futura eſt ad ſacrorum prophetias virorum.* Sanctus Auguſtinus in expoſitione inchoata epiſt. ad Rom. de Sibyllis, vt veris vatibus ſic fatur. *Fuerunt & inter Gentiles prophetæ, in quibus etiam aliqua inueniuntur, quæ de Chriſto cecinerunt; ſicuti etiam de Sibylla dicitur; quod non facilè crederem, niſi quod Poetarum quidam Romana lingua nobiliſſimus antequam diceret ea, quæ de innouatione ſæculi, quæ in Domini Noſtri regnum ſatis concinere, & conuenire videntur; præpoſuit verbum dicens.*

Vltima Cumæi iam venit carminis ætas.

Cumæum autem carmen Sibyllinum eſſe nemo dubitauerit. Et ante ſanctum Auguſtinum Euſeb. in 4. lib. de vita Conſtantini, id ipſum Virgilij carmen eodem modo expoſuit. Verſus autem Sibyllæ, ad quem alludit Virgilius eſt hic:

Tunc

Tunc Deus è magno Regem demittet Olympo. A

Rurſus idem S. Auguſt. de Ciuit. Dei lib. 18. cap. 23. quædam carmina refert Sibyllæ Erythreæ miro artificio compoſita; ita, vt ex litteris verſuum intitialibus reſultent hæc verba IESVS CHRISTVS FILIVS DEI SERVATOR. Lactantius vt ſupra retulimus. S. Hieronym. lib. 1. aduerſ. Primin. Theophilus Antiochiæ Epiſcop. lib. 2. ad Autolycum, Sibyllarum & earum verſuum meminere. Clemens Alexandr. refert etiam lib. 6 Stromat. Paulum Apoſt. hortatum fuiſſe ſuos ad lectionem Sibyllanorum voluminum in recondita quadam ſcriptura inquiens: *Libros Græcos ſumite, & Sibyllas agnoſcite, vnum Deum quomodo ſignificent, & ea quæ futura ſunt. Hidaſpem ſumite, & legite, & inuenietis in eis Filium Dei clarius & apertius eſſe ſcriptum.* Quod teſtimonium ſi indubitatum eſſet, nihil amplius pro Sibyllarum auctoritate deſiderari poſſet.

Tertio ex odio peruerſorum hominum & veritatis inimicorum in Sibyllinos libros, eorum auctoritas comprobatur, inter quos Iulianus Apoſtata, B qui vt refert Ammianus Marcell. in hiſtoria ſua, Sibyllæ carmina apud Aenam ciuitatem ignibus tradidit. De Stilicone quoque Honorij Cæſaris genero, ſed proditore, refert Rutilius Sibyllina carmina cremaſſe, ibi.

Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
Ante Sibyllina fata cremauit opus.

Et de eiſdem mox.

At Stilico æterni fatalia pignora regni,
Et plenos voluit præcipitare colos.

Quarto probatur auctoritate Eccleſiæ, quæ in miſſa Defunctorum pro teſte Sibyllam citat.

Dies iræ, dies illa
Soluet ſæculum in fauilla
Teſte Dauid cum Sibylla.

Hæc autem Sibylla eſt Erythræa quæ de mundi fine ita cecinit.

Exuretque ignis terras, cælumque, ſolumque, C
Incendetque fores anguſti carceris orci.

De eadem loquens Toſtatus quæſt. 5. cap. 18. Deut. ait. Huius multa dicta Eccleſia canonizauit, & recitat, ſcilicet verſus illos, quos ipſa in Græco ſcripſit, & quoſdam poſtea in hexametros Latinos conuertit, ſcilicet:

Iudicij ſignum tellus ſudore madeſcit,
Et Rex aduenîet per ſæcula cunta futurus.

Et cæteri qui canuntur in matutinis Natiuitatis. Hæc Toſtatus de ſuis temporibus loquens; nunc autem non habentur hi verſus in officio Natiuit.
Quinto cum eadem vaticinia ſint de rebus, quæ niſi Deo reuelante præcognoſci poterant, vt de Vita, & Paſſione Domini, vt res geſtas narrare potius, quam futura prædicere videantur: vnum tantum Sibyllæ Delphicæ de Chriſti Paſſione in exemplum adducam.

Impinget illi colaphos, & ſputa ſceleſtis
Iſrael labijs; nec non & fellis amari
Apponet eſcam, potumque immitis aceti. D

Alia pleraque ſibyllinorum Oraculorum vide in Biblioth. Vet. Patr. tom. 8.

Præter myſteria fidei noſtræ prædixerunt alia multa: nam Erythræa Graijs perituram eſſe Troiam; & Homerum mendacia ſcripturum affirmat apud Lactantium. Romani omnes Vrbis ſuæ futuros euentus, & fata Sibyllinis libris contineri putabant; etſi hanc famam conetur eluere Cicero lib. 2. de Diuinatione, cum putaretur eorum interpres in Senatu, qui Regem Romæ futurum iniquiſſimis audiebat auribus: reuera tamen & *Tempus* deſignauit Sibylla, cum ſcilicet Romani ſub Auguſto Aegyptum in prouinciam redegiſſent; & *Perſonam*, ipſum videlicet totius orbis æternum Regem: cuius

prædi-

A prædictionis etiam tacitè meminit Tullius lib. 1. ep. ad Lentulum ep. 7. Habetur autem hoc vaticinium lib. 2. Oraculorum Sibyllinorum his verbis.

Sed poſtquam Roma Aegyptum reget,
Frænabit ſummi tunc ſumma potentia Regni,
Regis inextincti mortalibus exorietur
Rex etenim ſanctus veniet, qui totius orbis
Omnia ſæclorum per tempora ſceptra tenebit.

Communis ergo Romanorum opinio erat, vera de Romanis prædixiſſe Sibyllas, quare ſæpius earum libros conſulebant, vt videre eſt apud Liuium Decad. 4 lib. 1. Decad. 1. lib. 3. Decad. 4. lib. 6. Decad. 3. lib. 2. & Decad. 4. lib. 8. & 10. Ad quæ vaticinia alludens Tibullus lib. 2. eleg. 5. cecinit.

Te duce Romanos nunquam fruſtrata Sibylla eſt,
Abdita quæ ſenis fata canit pedibus.

Et Claudianus lib. de Bello Gildonico.

Si mea manſuris meruerunt mœnia naſci
B *Iupiter auſpicijs, ſiſtant immota Sibyllæ*
Carmina.

De huiuſmodi vaticiniorum auctoritate Iuuenalis Satyr. 8.

Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.

Sibyllina Oracula quantæ ſint auctoritatis; & quid eadem prædixerint paſſim conſiderauimus: ſed quoniam ſapientiſſima ſua prouidentia iam diſpoſuerat Deus; vt eius in hunc mundum aduentus vtriſq; Populis, Hebræo & Gentili antecedentibus ſæculis præmonſtraretur. Hebræis vt inquit Apoſtolus ad Hebræos cap. 1. *Multifariam, multiſque modis locutus eſt Patribus in Prophetis*; ac etiam figuris & ſymbolis Legalium cæremoniarum: Gentibus verò idem aduentus fuit præſignatus per Mercurium Triſmegiſtum, Hidaſpem, & Sibyllas; à ſanctis Patribus Gentium Propheti ſſas nuncupatas. Verum dum Chriſtiani contra Gentes de illarum vaticinijs ſibi multum præualebant; prohibita ſub pœna mortis fuit illis prædictorum lectura, vt conqueritur Iuſtinus Martyr in Oratione ad Antoninum Pium Imp. pro Chriſtianis: periculum autem imminens Chriſtianis in tali contrauentione colligitur ex epiſtola Aureliani Imperatoris ad Senatum relata à Flauio Vopiſco in vita eiuſdem Aureliani his verbis. *Miror vos Patres ſancti tam diu de aperiendis Sibyllinis libris dubitaſſe, perinde quaſi in Chriſtianorum Eccleſia, non in templo Deorum omnium tractaretis.* *Oracula Sybillarum ad gentes.*

C

Dico tamen ſecundo non cogi nos oraculis Sibyllinis certam præſtare fidẽ. Ratio prima eſt, quia non eſt de fide Sibyllas Spiritu ſancto afflatas oracula ſua edidiſſe; hoc enim neque ex ſacra Scriptura, neque aliunde pro certo definitum habemus. Quamuis enim Patres earum teſtimonio contra Gentes vtantur; non aſſerunt tamen eiuſdem auctoritatis, atque libros ſacros earum oracula habenda; neq; id perſuadere intendit Eccleſia, cum Sibyllam citat: nam & D. Paulus Poetas Gentiles in teſtes adducit, neq; hinc licet argumentari illos Poetas pro veris Prophetis habendos. *Sibyllina oracula non omnino certa.*

D Et quamuis multa de Chriſto illæ prædixerint, quæ humanitus ſcire non poterant non propterea inde certi ſumus hæc ab eis dicta fuiſſe, & non ab alijs falsò ſuppoſita; ſicuti Auguſtus & Tiberius Impp. ſanxerunt, vt ex Tacito lib. 4. Annal. vel cur non etiam à dæmone eis ſuggeſta, qui ex veris Prophetis ea diſcere poterat, vt aliqua vera dicentibus etiam falſa crederemus. Sed demus hæc ipſa Deo inſpirante prædixiſſe, numquid omnia alia earum dicta ſimiliter excipienda erunt? non valet illatio; nam & Balaam ſpiritu prophetico multa vera prædixit, ac poſtea diabolo ſuggerente peſſimum conſilium Regi Moabitarum dedit. Vnde licet probabiliſſimum ſit Deo inſpirante ipſas eſſe locutas, quia tamen Eccleſia hoc non definiuit, neque tanquam certum nobis propoſuit, non tenemur de fide earum oracula ſuſcipere

pere

pere, quamuis contra Gentiles, qui ea vt diuina venerabantur, efficaciſſima A nobis argumenta præbeant. Videmus etiam quod Gelaſius Papa ſicuti non approbauit, ita nec reprobauit Sibyllarum oracula, relinquendo illa cum ea probabilitate, quam prius habebant.

De vita Sibyllarum.

De Sibyllarum vita quamquam nihil nobis ferè certi conſtet: ſupponitur tamen communiter eas Virgines fuiſſe, vt de Cumæa Sibylla Virgil. 3. Aeneid.

Quæcunque in ſolijs deſcripſit Carmina Virgo.

De prædictarum Virginitate S. Hieron. lib. 1. Aduerſus Iouin. inquit: *Quarum inſigne Virginitas eſt & Virginitatis præmium Diuinatio*. Præterea vſque ad ſenectam Virginem permanſiſſe idem Virg. inquit.

Olli ſic breuiter fata eſt longæua Sacerdos.

An Idola coluerint ſi Virgilio credimus? affirmabimus; ſed apposite ipſe ad ſuam Religionem non ad veritatem locutus eſt: Et quamuis Scriptores nihil de ea re loquantur; probabile ſatis eſt illas non coluiſſe Idola: Primo, quoniam dæmones oſores ſunt Virginitatis, & libidinis amantes; ſi igitur à Sibyllis culti fuiſſent, eas tandem in obſcenas voluptates impuliſſent. Et ſi quis obijciat Veſtales, quæ & Idololatræ erant, & tamen Virgines. Reſp. non per totam vitam virginitatem coluiſſe ipſas, ſed vſque ad annos 30. & hoc tempore pœnarum timore non Virginitatis amore fuiſſe coërcitas. Moueor ſecundo, quoniam cum eleuatæ ad hanc dignitatem futura prædicendi & ſua myſteria reuelandi à Deo fuerint, valde probabile eſt non permiſiſſe in tam enormem ignorantiam aut culpam ipſas incidere, vt dæmones pro Deo ipſæ adorarent. B

Ex gentibus etiã aliqui ſalui.

Tertio quoniam etiam ex gentibus nonnulli ſalui facti ſunt, & probi fuerunt, vt patet de beato Iob & alijs; quoniam ex Hebræis fontibus ad Gentes Dei veri cognitionem conſtat peruenire potuiſſe, & conſequenter gentibus ſalutis Oſtium non clauſum fuiſſe, præſertim cum Deus auxilia ad hoc ſufficientia nemini deneget; & inter gentes nonnullos fideles & iuſtos extitiſſe innuere videtur Dominus apud Io. ibi: *Et alias oues habeo, quæ non ſunt de hoc ouili, & illas oportet me adducere*. Imo Toſtatus quæſt. 8. in cap. 33. Num. C inquit *Plurimos Gentilium ante prædicationem Euangelij credimus vitam æternã fuiſſe aſſecutos*. Idque cauſæ fuit cur Iuſtinus Martyr in Apolog. 2. Non Abrahamum ſolum ſed & Socratem, & Heraclitum Chriſtianos appellat his verbis: *Chriſtum primogenitum eſſe Dei edocti ſumus, Verbumq; ac Rationem eſſe, cuius vniuerſum humanum genus eſt particeps & quicumque ex præſcripto rationis vixerunt, licet impij habiti ſint, quemadmodum inter Græcos Socrates, & Heraclitus, atque ijs ſimiles; inter Barbaros vero Abraham, & Ananias, & Azarias, & Miſael, & Elias & alij plures*. Inſigne valde eſt quod ex Theophane refert Card. Bar. anno Chriſti 781. his verbis: *Hoc anno in longis Thraciæ muris quidam homo fodiens, inuenit arcam lapideam, quam cum purgaſſet, & eleuaſſet, reperijt virum iacentem, conglutinatas arcæ literas continens hæc: CHRISTVS NASCETVR EX VIRGINE MARIA, CREDO IN EVM. Sub Conſtantino & Irene Impp. ſol iterum me videbit*. Quod etiam aſſerunt Latini & Græci hiſtorici. Quis neget hunc qui in Chriſtum credidit, & de ſuo tempore poſt multa ſæcula prædixerat, ſaluum eſſe: & inde D hunc potuiſſe alios agnatos & amicos hanc eamdem fidem docuiſſe, vt & iſti quoque quamuis Gentiles, ſalutem conſequi potuerint?

An Sibyllæ furentes vaticinatæ.

Aduertendum etiamq uamquam velint aliqui Sibyllas furentes vaticinatas; è contrario tamen carmina ſua ſcripſiſſe & libros compoſuiſſe, videntur conuincere, quæ de ipſius libris Tarquinio oblatis referunt Dionyſius Halic. ex Varronis traditione lib. 4. Plin. lib. 13. Lactan. lib. 1. cap. 6. & alij; quorum duas partes eamdem Sibyllam cremaſſe, ac demum tertiam partem coactum Tarquinium eodem pretio emere, quo ab initio omnes illa obtulerat. Conſtat etiam Sibyllinos libros Romæ linteis aſſeruatos; refert Symmachus libro 4.

epiſt.

A epiſtola 14. ibi: *Monitos Cumanos libros linea texta ſumpſerunt* : Nec non Claudianus libro de bello Getico ait:

——— Quid carmina poſcat
Fatidico cuſtos Romani carbaſus Aeui.

Vnde pro certo habetur Sibyllas non eo modo, quo Pythoniſſæ fœminæ furentes ſolebant, oracula edidiſſe; erat enim omnino turpis, & indignus nimis vt Deus eo vteretur; qualis autem hic fuerit, breuiter deſcribit S. Ioan. Chryſoſt hom. 29. in epiſt. 2. ad Corinth. ibi. *Primum traditur Pythia fœmina fuiſſe quæ in tripode ſedens expanſa, malignum ſpiritum per infernum emiſſum, & per genitales partes ſubeuntem excipiens furore repleretur, ipſaque ſolutis crinibus baccharetur, ex ore ſpumam emittens, & ſic furoris verba loquebatur*: à quibus non diſſidet vultus & habitus: quem ſuæ Sibyllæ dat Virgilius. At veræ Sibyllæ mentis compotes oracula promebant ſiuè ſcribebant, aut extra ſe quidem raptæ, abſque tamen vlla oris deformitate, aut motuum inſa-B nia, ſed quietæ & compoſitæ, prout Dei afflatas ſpiritu decebat, effabantur: & quamuis S. Ambroſius in cap. 1. ad Corinth. ſupponat malo & improbo ſpiritu fœminas fuiſſe arreptas, & Ariſtot. ſect. 30. probl. eaſdem atræ bilis œſtu circa mentis ſedem ſuccenſo, exagitatas doceat. Reſpondeo Commentarios illos non eſſe ſancti Doctoris Ambroſij: Deinde cuiuſcumque ſint, loqui ipſum non de veris Sibyllis, ſed de Pythoniſſis, quæ à profanis Scriptoribus cum Sibyllis veris confunduntur. Ad Ariſtot. Reſp. voluiſſe eum ad cauſas naturales omnes effectus, etſi admirabiles, reducere; cumque videret fœminas vaticinantes furere, & bacchari ad humorem melancholicum ſiuè ad atram bilem, quæ inſaniam gignere ſolet, recurriſſe: At Sibyllæ noſtræ nō inſaniebant, & ſupra naturæ vires futura prædicebant.

Nec vrget, quod ſupponitur germanos Sibyllarum libros non amplius exiſtere & adulterinos eſſe, qui ſub earum nomine citantur, ac proinde nullam fidem mereantur. Quoniam & ſi Romæ poſt bellum Marſicum in cella Capitolini templi igni fuerunt abſumpti, non defuiſſe tamen alibi, & ſumma C diligentia quæſitos, vt Dionys. Halicarn. lib. 4. refert his verbis: *Qui nunc extant è multis locis comportati ſunt, partim allati ex Italicis vrbibus, partim ex Erythris Aſiæ, ex S. C. legatis illuc ad tranſcribendum miſſis: partim ex alijs vrbibus etiam à priuatis hominibus deſcripti, in quibus inueniuntur quædam ſuppoſititia*: Ex quibus deinde examinatis alios, vt legitimos probarunt, alios ſpurios reiecerunt Auguſtus, & Tiberius, vt ait Card. Baron. anno Chriſti 19. Deo ſic iam illos præparante ad vſum Chriſtianorum, vt ex illis firmius ſuaderent Gentilibus Chriſtianæ fidei veritatem.

Oracula Sibyllina an ex combuſtione defecerint.

Ex his igitur patet, magnam quidem fidem mereri oracula Sibyllina, non tamen tantam, vt eis aſſentiri neceſſariò cogamur. Porrò decem communiter fuiſſe dicuntur Sibyllæ. Prima fuit *Perſica*, cuius mentionem fecit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Magni ſcripſit. Secunda *Libyca*, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia *Delphica*, de qua Chryſippus in lib. de Diuinatione. Quarta *Cumæa* in Italia quam Næuius in libris belli Punici D annotat. Quinta *Erythræa*, quam Apollodorus ſuam ciuem fuiſſe affirmat, eamque vaticinatam Troiam perituram & Homerum mendacia ſcripturum Sexta *Samia*, de qua Eratoſthenes in antiquis Annalibus Samiorum reperiſſe ſe ſcriptum, retulit. Septima *Cumana*, nomine Amalthea, ab alijs Demophile nominatur. Octaua *Helleſpontica* in agro Troiano, ſcribit Heraclides Solonis & Cyri fuiſſe tēporibus. Nona *Phrygia*, quæ vaticinata eſt Ancyræ. Decima *Tyburtina* nomine Albunea, quæ Tiburi colitur vt Dea iuxta ripas Anienis. De quibus vide Roſinum eiuſque ſupplementum; Solinum cap. 8 Suet. tom. 1. cap. 1. cap. 19. S. Auguſt. de C. D. cap. 23. Sixtum Senen. lib. 2. Biblioth. verbo Sibyllæ. Aelianum lib. 12. Var. lib. 35. & alios.

Quot Sibyllæ fuerint?

De Virginibus Chriſtianis. Cap. V. A

SEd præfatis Virginibus Veſtalibus, ac Sibyllis in Gentilitate procreatis: ſatis præſtantiores,& maiori admiratione intuendæ ſunt Virgines noſtræ Chriſtianæ, quæ voluptates ſæculi & ſexus infirmitatem ſuperantes præter innumera tormenta, ſanguinem & vitam contempſerunt, vt Deo Virginitatis illibatum florem ſeruarent: & omiſſis quæ de Lucia, Agnete, Cæcilia & alijs plurimis eſſent dicenda: tria tantum in hoc adducam exempla,inter admiranda potius quam inter imitanda ſanè facta reponenda.

Et primum de *Euphraſia* Virgine Nicomedienſi, vt refert Nicephor.lib. 7. cap. 13. hiſtor. & Card. Baron. ad annum 309. vbi Spond.n. 9. quæ Diocletiani perſecutione ad lupanar itidem ducta; cum iam ab intromiſſo milite impuro vt violaretur; ſe eo loci vidit, vt neque vi neque lacrymis ab armato B iuuene tueri pudicitiam poſſet; ſiſtere illum iubet, oſtenditque velle ſe pretio redimere quod prece non potuiſſet: ſagam ſe ac magicis initiatam carminibus ab infantia,iiſdemq; operam dediſſe dicit: notum ſibi eſſe medicamenti genus, quo qui ſemel corpus illinat, nullo deinceps ferro, teloue penetrari poſſe: tantum arcani ſe ea conditione monſtraturam, vt ſibi perſanctè iuret, nullã inpoſterum pudori iniuriam illaturum; quod cum miles incenſus armorum gloria, facturum iureiurando ſe obſtringeret: puella liquefacta quam apud ſe habebat cera, collum perbene ac ceruices inungens, vim remedij in ſe experiri hortata inquit periculo meo fidem veneficio adiũgam: ſtringe iam ferrum miles & collum quod modo ipſa mihi liquamine communiui, pete quantum potes; ille cui ardorem libidinis cupido experiundi medicamenti penè extinxerat, ferrum ſecurus educit, inq; locum à Virgine deſignatum, valide vibrat, ac teneræ collum puellæ confeſtim ſecat: præciditque eodem ictu ſibi ſpem potiundæ Virginis, ac Virgini metum amittendæ Virginitatis. C

Cæſar Baronius vir eruditione dignitate & ſanctitate Eminentiſs. cum Euphraſiæ præfatæ exitum retuliſſet tom. 3. Annal. continere nequiuit ſe, quo minus Ludouicum Arioſtem Poetarum hodie famoſiſſimum; vulgarem propterea,vulgoque planè ac triuio dignum appellaret,quod tantum facinoris in laudata Euprhaſia ad amatorias nugas traduxerit cant. 21. nec veritus (ita enim loquitur) temerè,ac impiè Poeticis impuriſque figmentis illud intexere, atque è rebus ſacris procaciter argumentum ſibi comparauerit: Adeo egens affectibus; vt eos etiam foras deriuare potuerit

Virgo Antiochena.

Secundum adducitur exemplum à D. Ambroſio eloquio mellifluo relatũ lib. 2. de Virginibus; ſed ab alio profano Poeta in malum ſenſum ſuffuratum qua videlicet pia & ingenioſa arte Virgo quædam Antiochena deluſerit virginitati ſuæ inſidiantes. Hæc quo magis publicos hominum aſpectus euitabat, eo amplius eorumdem animos incendebat: etenim pulchritudo audita nec viſa plus deſideratur: Itaque ſancta Virgo, ne diutius alerentur illi ſpe potiendæ cupiditatis, integritatem pudoris profeſſa; ſic reſtinxit impro- D borum faces, vt non iam amaretur ſed proderetur. Puella igitur pauida ne incideret in inſidiatores pudoris, animum ad virtutem parauit; tam religioſa vt mortem non timeret, tam pudica vt expectaret. Illi autem excogitare cœperunt quemadmodum religionem tollerent, vt inde eriperent etiam caſtitatem. Iubent autem aut Virginem ſacrificare, aut lupanari proſtitui. Hic puella non quod de religione ambigeret, ſed de pudore trepidaret, ita loquitur intra ſe: Hodie aut Martyrij, aut virginitatis nobis inuidetur corona: tolerabilius eſt mentem Virginem quam carnem habere; vtrumque bonum ſi liceat: ſi non liceat, ſaltem non homini caſtæ, ſed Deo ſimus: fortaſſis

& nos

A &nos ſeruando religionem, ſeruabimus etiam caſtitatem; ita & Iudith quæ ornauit ſe non amore ſed religionis intuitu; & pudorem ſeruauit & patriam. Itaque tali informata exemplo, animo ſimul tenens verbum Domini: *Quicunque perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam.* Ducitur ergo puella Dei ad lupanar: ſed vbicunque Virgo eſt, templum Dei eſt nec lupanaria infamant caſtitatem, ſed caſtitas etiam loci abolet infamiam. Clauditur intus columba, ſtrepnnt Accipitres foris, quis prædam primus inuadat: At illa manibus ad cœlum leuatis: Chriſte, inquit, qui Suſannam de adulteris triũphare feciſti, ne patiaris corpus meum inceſto ſacrilegij attrectari, quod eſt templum tuum; vt quæ ad adulterium veni, Virgo diſcedam.

Vix compleuerat precem: & ecce vir militis ſpecie terribilis irrupit Quẽadmodum eum Virgo vt vidit tremuit, cui populus tremens ceſſit, & ad Virginem dixit ipſe miles: Ne quæſo paueas ſoror: frater huc veni ſaluare animam tuam non perdere: ſerua me, vt & ipſa ſerueris. Quaſi adulter ingreſſus, ſi vis martyr egrediar: veſtimenta mutemus, conueniunt mihi tua & mea tibi, ſed B vtraque Chriſto. Tua veſtis me verum militem faciet, mea te virginem ſeruabit. Bene tu veſtieris, ego melius exuar; vt me perſecutor agnoſcat. Sume habitum qui abſcondat fœminam; trade qui conſecret Martyrem. Induere clamydem quæ occultet membra Virginis, & ſeruet pudorem: ſume pileum, quod tegat crines, abſcondat ora. Et inter hæc verba chlamydem miles exuit. Suſpectus tamen adhuc puellæ habitus perſecutoris & adulteri rei nouitate illa obſtupeſcens; vt interim Virgo ceruicem cenſeretur offerre. dum chlamydem tradit miles. Hæc pompa in lupanari agitur cum de Martyrio certarent inter ſe miles & Virgo; diſſimiles inter ſe natura, ſed Dei miſeratione conſimiles. Mutato igitur habitu ſuaſa & ignota puella deluſis adulteris & cuſtodibus euolat de laqueo; & (quod nulla vnquam iam viderant ſæcula) egreditur de lupanari Virgo. Ex adulteris interim foris tanquam lupis frementibus ad prædam agnæ, vnus qui erat immodeſtior introiuit; ſed vbi hauſit oculis rei textũ: Quid hoc inquit eſt? Puella ingreſſa eſt, vir videtur C quinimo miles ex Virgine: audieram & non credideram, quod aquam Chriſtus in vina conuertit: iam mutare cœpit & ſexus: Recedamus cito hinc, dum adhuc qui fuimus ſumus; vt non in aliam formam nobis transformari contingat; & pudicus exibo, qui adulter intraui.

Indicio rei damnatus eſt miles pro Virgine, qui pro Virgine comprehenſus eſt; ita de lupanari non ſolum virgo ſed etiam Martyres exierunt. At vero cum intellexiſſet puella ſententiam aduerſus militem liberatorẽ ſuum; fertur ad locum ſupplicij eam cucurriſſe certaſſe ambos de nece; cum ille diceret: Ego ſum iuſſus occidi, te abſoluit ſententia, quando me tenuit. At illa clamare: In me lata iſta ſententia, quæ pro me lata eſt: moriar innocens, ne moriar nocens: nihil hic medium eſt: hodie aut rea ero tui ſanguinis, aut Martyr mei: ſufficiunt membra morti, quæ non ſufficiebant iniuriæ; eſt in Virgine vulneri locus, qui non erat contumeliæ: ego opprobrium declinaui, non Martyrium tibi ceſſi: veſtem, non profeſſionem mutaui. Quod ſi mihi proripis mortem non redemiſti me ſed circumueniſti. Caue ne contradicere audeas. Noli mihi D eripere beneficium ſententiæ, vt Martyr deueniã, qui feciſti ne violarer. Poſſumus vterq; ſatisfacere ſententiæ, ſi me prius patiaris occidi. In te non habent aliam quam exerceant pœnam; in Virgine obnoxius pudor eſt. Itaque glorioſior eris, ſi videaris de adultera Martyrem feciſſe, quam de Martyre adulteram reddidiſſe. In hac pugna duo contendunt, & ambo vicerunt: nec diuiſa eſt corona ſed addita. Ita ſancti Martyres inuicem ſibi beneficia conferentes, altera principium Martyrio dedit, alter effectum.

Tertium facinus in medium proferam dignum certè memoratu à recentioribus annis. Expugnata ſiquidem Nicoſia anno 1570. Selimo Turcarum Rege, vrbe totius Cypri opulentiſſima, & ſexaginta hominum millibus fre- *De Virgine Cypria.*

quente. Muſtaphus rerum ſucceſſu ferox ex manubijs, atque omni præda, pretioſa quæque nauigia duo, & ingentem Myoparonem ſpolijs onerat: in primis ergo egregios forma pueros, puellaſque tota ferè Inſula conquiſitas Myoparoni imponit, traditque omnia quadringentis prætorianis militibus Selimo Imperatori comportanda; vt eſſent illa argumentum victoriæ, Vehebatur eo Myoparone inter captiuas Cypria nobilis puella, quæ ſecum reputans quid ſibi in Selimi poteſtate euenturum eſſet, ac pudicitiæ maximè periculum, magnum quid animo agitare cœpit. Et cum à portu ad duo milliaria proceſſerant: milite nitratum puluerem extrahente ad vſum tormentorum, interuenit ibi puella cum lumine. Enimuero nacta illa patrandi facinoris opportunitatẽ, propius repentè proſilit, ac deliberata morte ferocior, ingenti ſanè auſu intra ea receptacula ignẽ iacit. Emicuit illico feralis flãma, magnoque fragore auulſa a ſedibus ſuis tabulata, atque in altum excuſſa, rapuere ſimul eadem vi ſemiuſta hominum corpora, permiſtaque & conglobata omnia in aquam decidere ſonitu miſerabili; cæteri aut colliſi inuicem & conſauciati aut incenſi, exceptique vndis expirauere. Nec ſe intra myoparonem continuit clades, fragmentis hominum tabularumque ex alto latè decidentibus; corripuit ignis proxima nauigia, horæque vnius ſpatio quantum erat toto regno conquiſitum prædæ, hominumque quatuor exceptis; ex quibus rei ſeries dein cognita in oculis Inſulæ, Muſtapho ipſo inſpectante, conſumptum eſt. Sic puella nobilis vlta patriæ ruinam, vlta ſuorum necem barbari Ducis ambitionem fregit: reſtinxit ea flamma tot faces libidinis, ac poſteris defenſæ fortiter pudicitiæ exemplum reliquit: Adeo ſtupore, factiue nouitate Imperantis Selimi animum Virgo puella fregit.

Porro quamuis violentas ſibi manus inferre nec Gentilium, nec Chriſtiana lex concedat (quod de Sampſone S. Auguſtinus ait, de Ciuitate Dei lib. 1. cap. 21. & 26.) quia latenter Spiritum ſanctum hoc iuſſiſſe putandum eſt; Euphraſia, ac Cypria Virgo, de quibus diximus, extra illorum claſſem reponendæ ſunt, quæ tædio vel deſperatione vitæ, eiuſmodi ſcelus perpetraſſe dicuntur. Sicut & *Pelagia* Virgo Antiochena, quæ cum matre, & ſororibus Diocletiani perſecutione manus carnificis & ſententiam Principis, eas lenonibus illudendas tradentis, effugerunt: Pelagia è ſublimi domus tecto præcipitem ſe dando, mater & ſorores aquis ſe immergendo; quos ob præclarum facinus S. Ambroſ. lib. 3. de Virginibus celebrauit præconijs & ſanctus Chryſoſtom. duabus Orat. quæ extant apud Surium 9. Iunij: & hæc ſatis de noſtris Chriſtianis Virginibus, quarum ſimilia de Ethnicorum Veſtalibus nunquam legimus.

Et hinc agnoſcamus quam diſpar ſit vitæ conditio illarum Ethnicarum Veſtalium Virginum, quæ honoribus, diuitijs, & omni delitiarum genere affluebant, à noſtris Chriſtianis Virginibus, quæ pro virginitate ſeruanda, mortem non modo violentam à Tyrannis, ſed ſpontaneam etiam appetiuerunt, vt vidimus. A quibus non multum alienæ ſunt ſacratæ in clauſtris Virgines Chriſtianæ, quæ ſpretis diuitijs, & omni fœminarum cultu; paupertate, vigilijs, ieiunijs, & abſtinentijs ſummo Deo ſeruant veram mentis & corporis Virginitatem.

De Comitijs Romanorum.
Cap. VI.

ABſoluimus inſtitutæ ſcriptionis quæ de Vrbe, Romanoque Imperio, eorumdemque moribus erant dicenda: Diximus præterea, quæ Religioſum cultum eorundem Romanorum reſpiciebant: Iam de ciuili & Politi-

A Politico regimine dicere aggrediemur; & primo de Comitijs dicendum à Populo peractis ad eligendos Magiſtratus. Scripſerunt de prædictis Varro, Panuinus, Sigonius, Roſinus, & alij plures.

Comitia à coeundo dicta; quia Populus coire his & vnum in locum conuenire ſoleret ad ferendum de aliqua re ſuffragium: vnde Comitia dicta intelliguntur, quando vniuerſus conueniret Populus; ad differentiam conciliorum, vbi pars tantum aliqua eius congregata eſſet. *Comitia vnde dicta?*

Genera Comitiorum fuiſſe tria; Curiata, Centuriata, & Tributa inter omnes conuenit. Calata Comitia proprium & peculiare genus non efficiunt; quoniam Calatorum alia fuiſſe Curiata, alia Centuriata Græco vocabulo καλέω quod voco ſignificat: quamquam recentiori æuo nomen Comitiorum Calatorum in his tantum, quæ pro collegio Pontificum habebantur, vel teſtamentorum condendorum cauſa fiebant, idque religionis cuiuſdam & antiquitatis ratione. Teſtamentum Calatis Comitijs tempore pacis fiebat bis in anno, vt Præco vniuerſam circumiret Ciuitaté, populum conuocans; ac tum B qui teſtamentum condere volebat, ipſo teſte populo teſtamentum ſcribebat. *Genera.*

Curiata Comitia, quod ea omnium prima ſint, fuerunt in quibus Populus curiatim ſuffragium dicebat: hoc eſt, in quibus Populi per curias diuiſi ſententia rogabatur. Curiam à cura dictam: Curiæ erant triginta illæ partes, in quas Populum Romulus diſtribuit; vt etiam noſtris temporibus in pluribus vrbibus dicuntur Parochæ ſeù Regiones. *Curiata Comitia.*

Fiebant in prædictis Comitijs Curiatis quorundam Magiſtratuũ confirmationes, item Teſtamenta & ſimilia. Ius autem conuocandi Comitia huiuſmodi primum penes Reges exiſtebat, deinde mutata Republica penes Conſules, Prætores, Dictatores & Pontifices.

Suffragium vero in Comitijs tulerunt ciues Romani, & quidem hi tantum, qui in curias deſcripti erant, nempe qui in Vrbe habitarunt; qui autem ex Colonijs, vel municipijs, vel etiam prouincijs Romam migrabant, ij cum in curias deſcriberentur, patria ſua ſacra relinquere cogebantur, & ea C recipere, quæ eius curiæ, in quam deſcribebantur propria eſſent.

Locus Comitiorum Curiatorum fuit in foro; immo pars fori à palatij porta finiens ad Templum D. Mariæ Nouæ, vt refert Marlianus in Topographia antiquæ Vrbis: & quamuis dictus locus multis annis tecto caruiſſet, longo tamen tempore poſt Hannibalis aduentum in Italiam, tectum impoſitum ei fuiſſe, idque inde à Cæſare reſtauratum; & plurimis ſtatuis, ac Roſtris idem locus ornatus. In Roſtris ferebantur leges, agebantur cauſæ, & Conciones habebantur: Illud autem memorabile de Roſtris eſt: quod Antonius occiſi Ciceronis caput præciſum, & ad ſe allatum, inter duas manus in Roſtris poni curauerat, vbi ille ſæpe Conſularis, eo ipſo quoque anno aduerſus Antonium, quanta nulla vmquam humana vox cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat, vt ex Liuio, Plutarcho, Dione, & alijs.

Tempus Curiatorum Comitiorum non erat certum, vt Populus conueniret ad ferendum ſuffragium, ſed quandoque Reipublicæ neceſſitas id requirebat, tunc conueniebant diebus tantum comitialibus.

D Modus Curiatorum Comitiorum vt iuſta eſſent. Primum vt ante illorum tempus edicerentur ab aliquo eorum Magiſtratuum, quibus id ius fuiſſet, vt iam diximus: conuocabatur deinde Populus per triginta Lictores: item comitia habebantur Auſpicato; nempè Auium inſpectione, de cœlo obſeruatione, & tripudij animaduerſione Obſeruabatur hoc, vt Curia primò ad ferẽdum ſuffragium ſortè vocata, eſſet boni ominis; ſi contrarium accideret, Comitia in alium diem proferebantur. Tandem quod pluribus curijs viſum eſſet, id ad Patres referebatur, vt ab eis confirmaretur. Populus inde ferebat ſuffragium non vniuerſus confusè, ſed per curias vocatus; quodque pluribus viſum eſſet curijs, id ad Patres referebatur; *Et inde contra ſenten-*

ten-

tentiam Patrum Populus confirmabat. A

Suffragia ferebantur à curijs *Vocalia* vſque quo Anno V.C. DCXIV. cautum fuerit, vt Comitijs, quibus Magiſtratus crearentur, Populus non voce, ſed *Tabella* ſuffragium ferret. Ita liberum iudicium ſuum in Magiſtratibus creandis Populus habebat. Secutæ hanc legem ſunt & aliæ, quibus cautum, vt etiam in Iudicijs populi, in legibus iubendis, & vetandis, item in Iudicio perduellionis tabulæ vſurparentur.

Centuriata Comitia.

Centuriata Comitia à Centurijs dicuntur; ſicuti Curiata à Curijs. Ad quorum rationem intelligendam refert ſcire, Quid fuerint Centuriæ, & à quo inſtitutæ? Fuit autem Centuriarum auctor Seruius Tullius vt ex Liuio, Dionyſio, Floro & alijs: ex quibus libet aſcribere verba Dionyſ. lib. 4. ibi: *Seruius iuſſit cenſeri bona omnium Ciuium cum iureiurando bonæ fidei, adſcriptis ætatis annis, & parentum nominibus, atque adeo liberorum etiam, atque coniugum: ad hæc quam quiſque regionem Vrbis, quemque pagum incoleret: ei qui non cenſeretur pœna propoſita, vt bonis in fiſcum redactis, cæſus virgis, ſub haſta veniret: diuque ea lex Romanis ſeruata eſt.* Peracto cenſu cum ex ſcripto B & ipſorum numerum, & opes eorum cognouiſſet, commentus eſt inſtitutum Reipublicæ ſaluberrimum; vt ex quinque claſſibus prædictorum conſtituerentur. CXCIII. Centuriæ, & vnicuique claſſi arma eſſent præfinita ad munus præciſum. Centuriones deinde præfecti, vt quiſque erat virtutis ſpectatiſſimæ, qui centurias imperatis peragendis aſſueſceret. Hi ordines fuere tam Legionariorum, quam leuis armaturæ peditum: equitum vero delectum habuit ex opulentiſſimis.

Erant igitur Centuriata Comitia, quibus Populus per claſſium centurias diuiſus ſuffragium ferebat, ita vt ſuffragia colligerentur centuriarum; & quod plures Centuriæ iuſſiſſent, id ratum haberetur. Vt autem Centuriarũ, ita etiam Centuriatorum comitiorum auctor fuit Seruius Tullius ex Dionyſio & Liuio.

De cauſis Comitiorum Centuriatorum refert Dionyſius: Seruium Tullium Regem tria Comitijs illis peregiſſe; vtputa Magiſtratus creaſſe, leges tuliſſe, C & bellum indixiſſe: quod inſtitutum etiam poſt aſſertam in libertatem Rempublicam permanſiſſe ex antiquarum rerum ſcriptoribus.

Perſonæ quarum interuentu Comitia Centuriata peracta ſunt; triplices conſiderandæ ſunt. Aliæ videlicet quæ ius habuerunt Comitia centuriata conuocandi: aliæ quæ ſuffragium in ijs intulerunt: aliæ quæ his Comitijs præter priores adeſſe oportuit. Ius igitur horum Comitiorum habendorum fuit penes Magiſtratus maiores tantum; & quidem penes Conſules, Prætores, Cenſores, Dictatores, Interreges, Tribunos militum Conſulari poteſtate, & Dictatores legibus ſcribendis. Perſonæ quæ ſuffragium tulerunt, fuerunt Ciues, qui in Centurias deſcripti erant, quique ius ſuffragij habebant: non tantum qui in Vrbe Roma ſed etiam qui extra Vrbem in Italia habitabant, ciuitate tamen cum iure ſuffragij donati erant. Neque omnes Ciues qui in Vrbe habitabant, ius ſuffragij Comitijs centuriatis habebant: qui enim à cenſoribus ignominiæ cauſa vocabantur; ſi plebeij eſſent, adimebatur ijs ius ſuf- D fragij; & referebantur in tabulas Ciuium eorum, qui eo iure carebant, nec erant in albo Centuriæ ſuæ ſed tantum vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderent. Præter eos autem, de quibus diximus, etiam quaſdam alias perſonas his Comitijs intereſſe oportuit, quarum tantum nomina hic recitabo. Fuerunt autem illi, in Comitijs quidem Magiſtratuum candidati, Diſtributores, Rogatores, Cuſtodes, Prætores, de quibus alias forſan dicemus.

In loco inaugurato Centuriata Comitia haberi oportebat, non tamen intra pomerium ſed extra, vt docet Agellius lib. 15. cap. 27. quod etiam confirmat Sp. Poſthumius Conſul. Locus autem Centuriatis Comitijs deſtinatus erat Campus Martius, quem Cicero dicit; *Conſularibus auſpicijs conſecratum*;

quia

A quia Imperij conſularibus auſpicijs omnia ferè peragebantur, quæ publicè in eo campo fieri ſolebant. Itaque de eo hic aliqua adijcienda.

Fuit Campus Martius, qui alibi etiam Tiberinus dicitur, locus extra Vrbem Romam prope portam Flumentanam: Martius dictus, eo quod Marti ſacer, vel dicatus eſſet. Serui enim Tullij Regis tempore iam tum Marti ſacer fuit, in eoque Comitia Centuriata habita teſtatur Dionyſ. lib. 4. Poſtea à Tarquinio Superbo vltimo Romanorum Rege in proprios vſus conuerſus, poſt eiectos Reges à Bruto & Collega rurſus ad priſtinam conditionem redactus eſt: qua de re libet adſcribere verba hæc Dionyſ. lib. 5 *Iunius Brutus, & P. Valerius bona Tyrannorum Populo diripienda dederunt, agrum quem illi priuatim poſſederant, inopibus ex plebe diuiſerunt, vno tantum Campo excepto, qui ſitus eſt Vrbem inter & fluuium: Is iam ante Marti ſacer erat, pratum equis & iuuentuti in armis exercendæ accommodatum. Id Tarquinius contempta religione ſuis oppleuerat ſegetibus; ſicuti ſatis apparet ex decreto Conſulum de eius frugibus. Cum enim omnia Tyrannorum bona agenda, ferandaque permiſiſſent Populo;* B *quicquid frumenti erat in eius campi areis, vel in ſtipula, vel tritum iam, non permiſerunt auehi, religione vetante iuſſeruntque totum effundi in Tyberim: Et nunc quoque eius facti manet monumentum; benè magna Inſula Sacra Aeſculapio, cincta flumine, conſecrata è frumenti aceruis putreſcentibus.* Hæc Dionyſius. Marlianus in Antiquæ Romæ Topographia lib. 16. capit. 12. refert de Campo Martio præter natiuam loci, pratorumque amœnitatem, etiam ornamenta & ſtatuas Illuſtrium Virorum in Capitolio erectas, illuc tranſlatas. Strabo etiam lib. 5. eleganter deſcribit his verbis. *Campi enim admirabilis magnitudo, & curules pariter curſus, & alia equeſtria certamina expedita ſuppeditat: nec minus tam multis pilam, trochum, palæſtram exercitatione tractantibus, aliaque incumbentia ſimul opera. Quid perennes ſolo herbas, coronatoſque vſq; ad fluminis alueum colles? ſcenicarum oſtentatio picturarum eius generis ſpectacula præſtant, vt difficile & inuitus abſcedas.* Hæc ille. Varia etiam ludicra in hoc Campo exercebantur, vt docet Horatius. Tumultu exorto delectus in C eo habebatur: clari viri mortui cremabantur: & hic Campus fere ſchola erat Militiæ Romanæ, vbi iuuentus ad palum omni genere armorum exercerentur, caput petendo, lateribus inſidiando, poplite ſuccidendo, inſiliendo, reſiliendo, punctim potius quam cæſim feriendo; & interim tamen aſſiduè ſeſe protegendo, item iaculando. Pars ibi Tyronum pilis, lapidibus, ſagittis manu, funda, arcu iaculandis exercebatur. Tum verò ſaltu foſſæ latitudinem, aut valli altitudinem ſuperare; præcipuè autem curſu locum occupare, fugientem aſſequi conſueſcebat. Erant etiam equi lignei in campo, vt inſilire, deſilire, dextera, læua, inermis, armatus, diſtricto etiam gladio futurus eques addiſceret: veros etiam equos domaret, & futuris præ ijs aſſueſaceret. Nec præterundum quod Pomponius Lætus, & Plinius lib 36. cap. 10. referunt: Ab Auguſto mirabile Horologium ibidem fuiſſe conditum ſtrato lapide ad Obeliſci magnitudinem, & habuiſſe lineas eaſdem, & in angulis quatuor ventos cum inſcriptione, vt Boreas ſpirat ex opere muſiuo. In hoc igitur Campo propè fluuium locus erat, qui *Area* vocabantur, vbi milites, D vt dixi, exercebantur.

Erat & locus alter, cui includebatur Populus, donec de creandis Magiſtratibus ſuffragium tuliſſent, cui nomen eſſe voluerunt *Septa*, aut *Ouilia* vt benè Seruius ad Eclogam Virgilianam: *Septa propriè ſunt loca in Campo Martio incluſa tabulatis, in quibus ſtans Populus* Romanus *ſuffragia ferre conſueuerat; ſed quoniam hæc ſepta ſimilia ſunt Ouilibus, duo hæc inuicem pro ſe ponuntur*. Hic locus qui primò ligneis cancellis poſtea marmoreis ſeptus eſt; ideoq; propter ſimilitudinem caularum gregis *Ouile* dictum: nam vocatus ad Comitia Populus, & diſtributus in Tribus, vel Centurias manebat in Campo, poſtea vt quæque centuria latura erat ſuffragium, introducebatur in ſepta *Septa.*

per

per anguſtum Pontem, neque tunc alijs licebat eſſe intra ſepta: quam ob rem Marius in Præturæ petitione ambitus ſuſpicionem dedit, quia eius ſeruus intra ſepta eſt deprehenſus. Liuius Decad. 3. lib. 6. *Citatis Centuriæ ſenioribus; datum ſecretum in Ouili cum hic colloquendi tempus.* A

Vt ad inſtitutum thema reuertamur. Circa modum Centuriatorum Comitiorum: Ante eadem Comitia erat conſuetum, vt ex auctoritate Senatus fieri oporteret; ſcribit enim Dionyſ lib. 9. quod Tributis Comitijs non eſſet opus Senatus auctoritas; in reliquis maximè eius neceſſe eſſet accedere: deinde præmitti oportebat edictum, ad quam diem conuenire deberet Populus. Id vero edictum in tabella ſcriptum publicè proponi ſolebat. Ante Comitia Legum condendarum ſeruabatur, vt Legislator concionem haberet, in qua Populo neceſſitatem & vtilitatem legis proponendæ oſtenderet; deinde etiam recitatet & publicè proponeret, vt Populo poteſtas fieret eam cognoſcendi otioſè; & vt inde liceret librarijs deſcribere, ſi quis vellent legem apud ſe habere: vt ex Dionyſ. lib. 10. Quemadmodum in legum, ſic etiam in Iudiciorum Comitijs obſeruabantur, vt triundino accuſatio promulgaretur B vt docet id Cicero in Orat. pro domo ſua

In ipſis Centuriatis Comitijs obſeruari erat erat ſolitum, vt niſi captatis ante Auſpicijs iure poterant fieri: quorum auſpiciorum duo erant genera, Obſeruatio de cœlo, & Auium inſpectio. Ei igitur qui Comitia habiturus erat, parendum erat obnunciationi: & Magiſtratus tantum maiores poterant obnunciare, non autem minores, nempe Conſules, Prætores, & ſimiles: captatis auſpicijs & ſacris peractis milites præſidij cauſa in Ianiculum introducebantur, maxime priſcis temporibus, quoniam multi hoſtes circum Romam habitarent, veriti Romani, ne dum ipſi Comitia Centuriata agerent, hoſtes per inſidias Vrbem aggrederentur vt refert Dionyſ. lib. 37. Ordinarium autem ac legitimum erat, vt ex Candidatis crearentur Magiſtratus; & in tabellis nomen eorum ſcriberetur.

Tributa Comitia. Tributa Comitia fuerunt, vt apud Agellium lib. 15. cap. 27. cum ex regionibus & locis; hoc eſt per Tribus ſuffragium ferebatur. Erant igitur Tribus Populi Romani partes diſtinctæ locis in Vrbe diuerſis, & regionibus vndique circum Vrbem per Italiam diſperſis, ſic appellatæ; aut à Tributo dando; aut quia primò tres tantum fuerunt, vnde etiam Tribuni dicti. Earum primus auctor Romulus, vt refert Dionyſ. lib. 2. his verbis. *In tres partes diuiſa vniuerſa multitudine, ſingulis præclarum aliquem virum ducem præpoſuit: deinde vnamquamque rurſum in decem partibus, totidem fortiſſimos viros eis præfecit: Has curias, illas Tribus vocare voluit, ſicut vocantur & hodie.* Fuerunt autem earum Tribuum nomina hæc: Ramnenſis, Titienſis, & Luceres. Ramnenſis dicta à Romulo primo Vrbis conditore: Titienſis à Tito Tatio Sabinorum Rege, qui à Romulo prælio victus, ab eodem in Vrbem Romam, & Imperij ſocietatem receptus fuit; Luceres à Lucretino, vel à Luco Aſyli in quem multi fuga delati ciuitateque donati fuerunt; vt voluit Plutarchus in Romulo, & alij. C

Cauſæ Tributorum Comitiorum habendorum generales fuerunt quatuor: prima ad creandos minores Magiſtratus: altera ad Sacedotes collegiorum cooptandos: tertia ad leges ferendas: quarta ad Iudicium exercendum. D

Tributis Comitijs vocandis non erat vnus deſtinatus locus, quemadmodum curiatis, & centuriatis: Hinc interdum in Campo Martio, interdum in Comitio, & aliquando in Capitolio, aliquando in prato ſeu Campo Flaminio Tributa Comitia habita.

Indicebantur hæc Comitia ab aliquo Magiſtratu, qui ea habiturus erat, idque vt plurimum triundino antequam haberentur. In his tot dabantur tabellæ quot erant Candidati, quorum nomen receptum eſſet.

Et hæc attigiſſe ſufficiat de Comitijs in genere.

Ex

A Ex huiuſmodi popularibus veterum Romanorum Comitijs ſeu congreſſibus apprehendamus dubium & inconſtantem populi animum velut Oceanũ, alternis æſtibus reciprocum, multiſque iactationibus aut naufragijs ſemper infidum. Vide acclamationes factas Galbæ magno Imperat. nec multò poſt iacet inhumatum cadauer, inglorium, calonum pedibus calcatũ: quam fœda primò de Ottone ſparſa; itum deinde in Ottonem vna voce, omnium laude; inde in Vitellium, exinde in Veſpaſianum contra Vitellium. Manlium intuere, cuius vnius dextera Capitolium ſtetit; non ſtaret Roma niſi Manlium Populo Romano dediſſet Deus: & illius non multo poſt ſanguine Capitolina funeſtata mœnia; vt nobis ex his proponatur ingrata Populi mens, ſemper alia, nunquam diu eadem: Nam quantos (ſi vetera recenſeas) ſtetiſſe in Populo ſuperiores arbitraris? omnium gentium, ætatumque hiſtorias reuolue: nec è centum quinque ſua morte, aut inter caros ſuorum amplexus vitam finiuiſſe, pro certo habeas; qui exilio, ferro, veneno, aut inter tela vitam poſuerunt. *Conſideratio.*

B Nouorum deinde cum auidiſſimus ſit Populus, vetera ſemper præſentium deſiderio faſtidit: odit adeo vetera nouorum cupidiſſimus: ad hæc ſeu dolo, ſeu ſanguine, ſeu benignitate perueniat; iuxta habere conſueuit. Impetu namque fertur fluminum more, quæ præruptis aggeribus, cæco lapſu, nullo boni maliue diſcrimine in obuia ſæuiunt: ſimilis mari, quod modò in ſe tranquillum, modò leui ventorum appulſu minas cœlo iaculatur, ſemper infidum nec vnquam minus tranquillum, quam cum tranquillitatem ſpondet, mentitur.

Sed neque vera à falſis diſtinguit Populus: rapitur ad propoſita, non ducitur: ſic vulgus credulum nimis eſt, & ad nocitura pronum. Hinc fatua illi conſilia, & ſine delectu in res properat, de quibus eum ſero pœniteat, nec futura proſpiciens, nec præteritorum memor: & ferè mendacijs paſcitur: vera an falſa pro eodem habet: ſatis nimirum ipſos placitura dediſſe, quæ cum ferè facilius credantur, fœcundiuſque ſerpant: fit vt vera, tanquam ſemina bona, tunc demum primum inſerantur, cum animorum ager totus C zizanijs occupatus tenetur, ſera nimis prudentia. Prima ſunt, quæ fortius illabuntur & mouent; quicumque proinde primus occupauit, primus poſſedit, nec ab hac poſſeſſione falſiſſimarum licet rerum quiſquam illum repellet: tantum valet vacuos, & ad amica ſibi pronos plebeios animos occupaſſe.

Nihil vero medium in Populo: aut enim abiectè ſeruit: aut ſuperbè imperat; vt verè Tacitus: *Nihil in vulgo modicum, terrere, niſi, paueant: vbi pertinuerint, impunè contemni*. Fæmineum in populo pectus, aut ignaueſcit, aut ſæuit: ſuſpicionibus vero muliebri more, tanquam fluminibus innatat: minimæ illi res maximæ, & tanquam læſæ maieſtatis crimina ſunt; tam calidus in ferrum, quam in minas & ſuſpiciones. Ita ingratitudine, & inuidentia grauidum circumfert pectus: punire in alio imprudentiam ſuam vult, præmiare alterius felicitatem non vult.

Vulgi & Populi quanquam ſemper ferè varij & inconſtantes fuerint animi D motus, vt vidimus; non ſic priſcorum Romanorum comitia, & congreſſus fuere, dum ſolius virtutis, & publicæ ſalutis ſcopum præ oculis illi tantum haberent: nullo nationum vel ſanguinis diſcrimine habito: ignaua ſiquidem nobilitate nihil turpius, nihil abominabilius fuit illis.

Quoniam de Comitijs Romanorum iam diximus; & cum in ſimilibus hominum cœtibus vt plurimum Ratio ſtatus præualeat Iuſto: lubet hic inquirere damna, quæ Reipublicæ afferat hæc Ratio ſtatus, quæ eſt hæreſi? Propheta Ieremias cap. 9. poſtquam ingemuerat: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum? & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei*: ſubdit. *Quia omnes adulteri ſunt,* COETVS PRAEVARICATORVM. *Damna quæ affert Reipub. Ratio Status.*

Adulterij nomine proximis illata iniuria, ſignificatur Deo irrogata idololatria. A
Cœtum autem præuaricatorum, vocat conuentum hominum per omnia debacchantium, ac potiſſimum in proximos iniurioſorum. Adidit etiam Propheta: *Et extenderunt linguam ſuam quaſi arcum mendacij, & non veritatis, confortati ſunt in terra*. Ex Hebræo ſic verti poteſt; & eiaculari fecerunt linguam ſuam, hoc eſt, arcum ſuum ad mendacium, & non ad veritatem roborauerunt ſe in terra: Adeo vt ſanctiſſimus vates, quaſi expreſſis verbis referre videatur maximum illud malorum omnium, quo maxima ex parte laborat inter hæreticos ſæculum hoc noſtrum nequam; quod ita hoc ſcelere infame eſt, vt cõplere videatur Amorrhæorum menſuram, iam iam euerſioni proximam, ac ferro ignique damnandam. Atqui cum verborum veritas ſit, quæ Rempublicam congregat, congregatam conſeruat, conſeruatamque ab omni temporum, hoſtium atque inuidiæ incurſionibus tuetur, atque defendit; ita contra mendacia velut ſagittas eiaculantur, numquam veritatem: atque ea ratione maximè exiſtimant confortare ſe ipſos poſſe, ſtatumque ſuum communire, ac ſtabilire in terris. Qui cum à recta veritatis via deflexerint, *de malo* voluntatis peruerſæ *ad malum* excæcati intellectus *egreſſi ſunt*; à peccatis nimirum ad errores, à ſceleribus in hæreſes: *Et me non cognouerunt dicit Dominus*; quia nulla eſt tam propinqua atheiſmo hæreſis, quam quæ Deo præfert ſtatus conſeruationem, ea, inquam, quæ Ratio ſtatus dicitur. Quæ omnia meritò conſequitur: *Et dabo Ieruſalem in aceruos arenæ, & quia dereliquerunt legem meam, &c.* B

De Regimine & Magiſtratibus Vrbis.
Cap. VII.

PEruenimus ad Regimen Vrbis, & Magiſtratus eiuſdem deſcriptionem; quorum ordines, munia dignitates & priuilegia ſunt nobis explicanda: C cuius regimen Polybius lib. 6. omnibus aliarum gentium Rebuſpublicis anteponere non veretur: illius namque aeuo Reipublicæ Romanæ formam non ſimplicem, ſed mixtam & compoſitam fuiſſe ex Monarchia; Ariſtocratia & Democratia; ita vt in Conſulum poteſtate Monarchia ſiue Regnum; in Senatus auctoritate Ariſtocratia; in Populi maieſtate Democratia apparuerit: quam ſententiam ex veteribus quidem Dionyſius, & Cicero; ex recentioribus autem Carolus Sigonius, Paulus Manutius, Nicolaus Grucchius, & alij ſequuntur. Romani enim antiquæ Reipublicæ auctores quidquid Politicæ artis in exteris quibuſque gentibus obſeruare potuerunt, id omne in ſuam Rempublicam transferre omni ope, atque opera conati ſunt. Vuillalpandus in Apparatu Vrbis & Templi Hieroſolymit. part. 3. pag. 336.

Regiminum reuolutio. Viciſſitudines regiminum in noſtra Vrbe à potentia vnius per Romulum inſtituta, cum ad libertatem ſanciente Bruto tranſiſſet; ac iterum à libertate ad paucorum potentiam ſub Pompeio, Craſſo, & Cæſare; ac etiam ſub Lepido, Antonio, & Auguſto; demum ad illam vnius potentiam miro circuitu reditum fecit; ſicuti compendioſè Tacitus innuit in principio lib. I. his D verbis. *Vrbem Romam à principio Reges habuere. Libertatẽ & Conſulatum L. Brutus inſtituit. Dictaturæ ad tempus ſumebantur: neque Decemuiralis poteſtas vltra biennium, neque Tribunorum militum conſulare ius diu valuit. Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio. Et Pompeij, Craſſique potentia, citò in Cæſarem: Lepidi atque Antonij arma, in Auguſtum ceſſere.* Inde apud Ezechielem cap. I. non abſque myſterio magno in ea prima viſione quatuor animalia proponuntur, quæ iuxta plurimorum opinionem figuræ erant quatuor orbis imperiorum: præcedebat autem Rota prædictis ſingulis animalibus, vt indicaretur quo-

modo

A modo per circuitum regimine voluantur: cuius reuolutio adeo connaturalis eſt, vt quod ſcribit Tacitus de Roma vti hiſtoricus, præuiderit iam ante Ariſtoteles tanquam Philoſophus 3. Po it. his verbis: *Et ob hoc forſan Rex ab initio repertus eſt, quod difficile erat viros plures excellenti virtute reperiri; præſertim cum tunc ciuitates paruæ forent*; Quod idem eſt vt diximus: Vrbem Romam à principio Reges habuere. Sequitur Ariſtoteles. *Sed cum poſtea contingeret, vt plures pari virtute reperirentur, non amplius tolerarunt Regem, ſed commune quiddam quærentes, Reſpublicas conſtituere*; quod idem vt dixit Tacitus; Libertatem L. Brutus inſtituit. Subdidit etiam Ariſtoteles: *Cum vero deteriores facti, lucrum ſibi quærerent ex gubernatione Rerumpublicarum, paucorum hinc potentiam exortam fuiſſe credendum eſt, honorabant enim diuitias*: Exinde namque proceſſit Pompeij, Craſſi, & Cæſaris potentia, & Triũuiratus Auguſti Sequitur Ariſtoteles, *Ex his verò in Tyrannidem tranſiere*: Ecce quod inquit Tacitus, Pompeij, Craſſique potentia citò in Cæſarem: Lepidi atque Antonij arma in Auguſtum ceſſere.

B Hiſce vero reuolutionibus extitit primum Regia poteſtas apud Romanos: quoniam Cæſar & Auguſtus cum reperijſſent Vrbem diſcordijs diſſolutam, dominium illius obtinuerunt, D. Auguſt. de C. D. lib. 2. inquit: *Ea libido dominandi, quæ inter alia vitia generis humani immoderatior inerat vniuerſo Populo Romano, poſtquam in paucis potentioribus vicit, obtritos, fatigatoſque cæteros etiam iugo ſeruitutis oppreſſit*: Cum alijs pleriſque vrbium fundationibus hoc idem contigerit, vt refert Salluſtius in Catilinam: *Igitur initio Reges, nam in terris nomen Imperij id primum fuit*. Iuſtinus hiſt. 1. lib. 1. *Principio rerum, gentium, nationumque Imperium penes Reges erat*. Ariſtot. 2. Polit. *Fuerat enim antiqua ciuitatum gubernatio paucorum, & Regna*. Denique pluribus exemplis in ſacro textu: Geneſ cap. 4. Cain primæ ciuitatis in Orbe fundator ante diluuium, Rex ipſe cum ſucceſſoribus extitit: ita poſt diluuium Babylonia vix extructa Nembroth *Cœpit eſſe potens in terra*, vt in Sacro textu, & refert D. Auguſt. de C. D. lib. 15. cap. 20. *Regia poteſtas.*

C Poſt Regiam potentiam in Vrbe Roma cæteri Magiſtratus conſecuti ſunt; quorum alij Maiores, alij vero Minores erant, de quibus A. Gellius lib. 13. cap. 14. Maiores Prætores, Conſules, Cenſores; neque tamen eorum omnium inter ſe eadem poteſtas; ideoque inter ſe collegæ eſſe non poterant. Maiores Centuriatis Comitijs fiebant. Minores Magiſtratus creandis Magiſtratibus Tributis Comitijs dabantur; ideoque de prædictis in progreſſu plura referemus.

Senatorum originem à Romulo inſtitutam eſſe nemo ambigit: quippè qui Vrbis parens & conditor, cum iam nouam Ciuitatem viribus & robore iuuenum affatim à ſe munitam cerneret; non minoris momenti fore ratus, ſi eamdem conſilij ope fulciſſet, ex primoribus ciuibus qui tunc aderant, centum Patres numero elegit: quos ob honorem Patres, ob ætatem Senatores appellauit, qui ſummum quemdam Magiſtratum gerunt. Qui vero ex his primoribus centum Patribus geniti ſunt, *Patritij* ſunt nuncupati. Hunc ordinem Tullus Hoſtilius expleuit, Alba à ſe diruta, Albaniſque in Vrbem inD ductis: tunc Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Clodioſque Senatores accepit. *De Senatorum origine.*

Exactis autem Regibus, Brutus Conſul exhauſtum bonis viris Senatum intuens, primores equeſtris ordinis adſcribi in Senatores operam dedit, illoſq; *Conſcriptos Patres* appellauit. Penes hos quidem Senatores ſemper totius Reipublicæ ſumma innixa eſt, vt ne Reges quidem, Conſules, aut Dictatores, aut alius quiſpiam Magiſtratus inconſulto Senatu quippiam moliretur; adeo vt cum Tarquinius Superbus pleraque præter Senatus auctoritatem decerneret; tum demum amiſſo Regio nomine Tyrannus appellaretur.

Senatores ſunt triplicis ordinis: alij enim Patritij, alij Pedarij, nonnulli Con-

ſcripti appellabantur. Patritij ſunt hi, qui geniti ſunt à centum Patribus à Romulo electis: Conſcripti, qui Regum, Conſulum, Cenſorumue decreto in Senatum lecti ſunt: Pedarij, qui non haberent ſententiæ dictionem in Senatu, ſed in aliorum ſententias pedibus irent; & ideo Pedarij nuncupati; ſeù quod eſſent ex his qui pedibus irent in Senatum ad differentiam eorum, qui ſella curuli veherentur. A

Ordo conſulendi Senatus: aliquando mos fuit rogari illum, qui princeps in Senatu à Cenſoribus poſitus fuerat: aliquando vt etiam hi prius rogarentur, qui Conſules deſignati eſſent: vſu tandem introductum, vt quem Conſul ipſe rogaſſet, is prior ex ſententia verba faceret.

De modo habendi Senatus A. Gellius lib. 14. cap. 7. inquit, Haberi illum ſolitum per has perſonas, nempè Dictatorem, Conſulem, Prætorem, Tribunum Pleb. Interregem, Præfectum Vrbis: extraordinario iure Tribunos militares, qui pro Conſulibus eſſent, Item decemuiros, item triumuiros Reipublicæ conſtituendæ creatos, conſulendi Senatum ius habuiſſe.

Loca habendi Senatus per augures conſtituebantur; & Templa appellabantur: vnde & in Curia Hoſtilia, in Pompeia & in Iulia, cum profana eſſent loca, templa per augures ſunt conſtituta. B

De Tempore habendi Senatum: Ante exortum ſolem, aut poſt eius occaſum Senatus conſultum irritum eſſe.

De Aetate autem Senatorum; etiam adoleſcentibus Senatorum ius ingredi Senatum fuiſſe ex veteri inſtituto: quo minus tandem in Senatum illi ætati venire liceret, Papyrij prætextati factum in cauſa fuit, ne cui paucioribus XXV. annis nato Senatum ingredi liceret, vt refert V. Maximus, item Plutarchus in vita Magni Pompeij.

Senatoriæ perſonæ etiam Vxores nuncupabantur, item Adoptiui filij; dũmodo ſeſe in adoptionem dediſſent, antequam Patres in Senatũ eſſent ducti. De quibus omnibus latè Dionyſ. lib. 2. Liuius lib. 1. A. Gellius libro 14. cap. 7. Feneſtrella & alij.

Quæſtores.

Quæſtoribus creandis origo vetuſtiſſima eſt: ipſum etiam Romulum & Numam duos habuiſſe Quæſtores, quos non voce ſed Populi ſuffragio creatos tradunt Scriptores; quod verò publicæ quærendæ pecuniæ præpoſiti eſſent, appellatos aiunt: Nonnunquam autem maleficia conquirere Quæſtoribus negocium traditum eſt, ex quorum exercendis quæſtionibus, Quæſtores dictos fuiſſe. Etiam quia de capite ciuis Romani iniuſſu Populi non erat permiſſum Conſulibus dicere, propterea Quæſtores conſtituebantur à Populo, qui in capitalibus præeſſent rebus. Ii appellabantur Quæſtores parricidij, de quibus etiam in lege 12. tabular. C

Interregia poteſtas.

Romulo ab humanis ſublato fluctuantibus Patrum animis quo pacto Rempublicam procurarent; & ne eamdem rectore vacuam vis aliqua externa adoriretur: Centum Patres decem decurijs factis, ſingulos ex ſingulis legunt, qui ſummæ rerum præeſſent: ex ijs vnum qui inſignibus Imperij & faſcibus eſſet, decernunt. Quinque dierum ſpatio finiebatur Imperium, eo pacto viciſſim inter ſe ſortiebantur. At vero plebs cum quereretur pro vno Rege centum ſortitam eſſe: permittunt Patres, vt quem Populus Regem iuſſiſſet, ita demum ratus haberetur: Tum Interrex concione aduocata Populus Regem creabat, apud quem ſumma rerum erat. D

Duumuiri capitales.

Duumuiris capitalibus vnius tantum augumento triumuiri collegæ facti ſunt, qui capitalibus quæſtionibus præeſſent, & carceris rerum capitalium agerent cuſtodiam, ijque capitales nuncupati. Eorumdem interuentu in eos, qui cum Catilina coniurauerant animaduerſum eſt vt meminit Salluſtius.

Præfectus Vrbis.

Vrbis Præfectus à Tarquinio Superbo Rege habuit initium: cum Regibus proficiſci opus eſſet, penes Præfectum Vrbis ſumma rerum relinquebatur: vbi autem Imperium propagatum, totius Italiæ iuriſdictio ad Præfectum Vrbis

A bis delata eſt. Omnia enim crimina, quæ per Italiam admittebantur, Præfectus Vrbis ſibi vendicabat; ac etiam intra centeſimum lapidem, ſi quid admiſſum eſſet, ad cognitionem Præfecti Vrbis pertinebat. Cæterum quò ſe extenderet Præfecti Vrbis iuriſdictio, refertur ab Vlpiano tit. 12. lib. 1. Digeſt. & refert Feneſtrella de Magiſtr. Rom. cap. 6.

Conſularis poteſtas regiæ poteſtatis exemplo inſtituta. Exactis enim Regibus duo viri creati ſunt, quibus præterquam quod annuũ Imperium datum eſt, nihil aliud immutatum eſt: itaque lictores, & trabeam, cæteraque Regum inſignia tenuere. Quod conſulere rempublicam deberent, Conſules nuncupati; iniunctumque vt omnium curam agerent, quæ è republica fore arbitrabantur. Primi Conſules poſt exactos Reges fuere L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus: apud alterum tantum eorum exiſtebant lictores 12. qui cum faſcibus virgarum ſecurim præferebant. Ab Ethruſcis finitimis populis aſciuerunt Conſules ſellam curulem, togam, & prætextam. Lictores dictos à ligando exiſtimant, quod quem Conſules prehendi, ligariq; iuſſiſſent B præſto eſſent. Conſularis poteſtas deinde inferior cœpit eſſe regiæ auctoritatis, & inde libertatis iacta ſunt ſemina. Conſtituebatur Conſularis poteſtas habitis per Conſulem ſeù alterum illorum, ſiuè per interregem, aut dictatorem Comitijs, quæ tribuum, centuriarumq; conuentu & ſuffragijs conſtant; ijſque ritè peractis, in quem populi ſuffragia concurrebant, is erat Conſul deſignatus. Ita ex fine primi libri Liuij, ex. 4. Dionyſ. &c. *Conſules.*

Dictatorem Albanos prius habuiſſe. Apud Romanos primus Dictator factus eſt T. Largius: Latino enim Sabinoq; bello impendente quadraginta Populis in Romanos coniuratis, Dictatorem Romæ creari inſtitutum. A ſumma illius poteſtate non fuit ius prouocandi, & animaduerſum in caput cuiuſque Romani ciuis, & totius Reipublicæ poteſtatem habebat. Lictores & vniuerſa regum inſignia Dictatori attribuerunt. Dictator nullo alio pacto creari conſueuit, quam cum vis aliqua maior de improuiſo oborta ingentem Vrbi cladem minitari videretur, prius non niſi à Patribus, velut pleraque C alia. Tandem vt cætera quoque idipſum immutatum eſt: Bello enim quod Populus Romanus cum Faliſcis geſſit, & Tarquinijs, primus de plebe Dictator creatus eſt C. Marius Rutilius. Hunc Magiſtratum quoniam ampliſſimus eſſet, non niſi ſex menſes licuit retinere: quod vero futuros dictare Magiſtratus ſolitus eſſet, appellatum eſſe Dictatorem, ait Varro. Huius etiam prætextu Magiſtratus L. Sylla, ac deinde Iulius Cæſar Remp. oppreſſerunt, tyrannidis inuiſum & infame nomen euitare cupientes. Et hæc de Dictatore per veterum diſquiſitionem: vt ex 2. Liuij lib. & Dionyſ. circa finem. 5. *Dictator.*

Tribunis plebis creandis initium fuit ſeceſſio plebis à Patribus in montem ſacrum; cum de liberanda à nexibus fœneratorum plebe, ſpes quibuſdam certis indicijs verſatur, quæ tum quadam ac nimia luſione protrahi videretur à Patribus; quod cum ingentem trepidationem ijſdem Patribus incuſſiſſet, dum omnium militum robore Vrbem exhauſtam cernerent, ſi belli vis aliqua ex parte irrepſiſſet, Merenium Agrippam ſummæ tunc auctoritatis virũ, plebi pariter ac Patribus carum legatum ad comprimendam Popularem ſeditionem decernunt; qui graui vſus oratione pacem cum Patribus iniuit: in D cuius fœderis pactione conuenit, vt plebeios in Vrbe Magiſtratus obtinerent. Duos ergo Tribunos tum habere plebs cœpit, Tres deinde, demum decem Tribunis in plebem Romanam fuit iuriſdictio: quorum tanta creuit auctoritas, vt quicquid Senatus decreuiſſet, ita demum ratum haberetur, ſi Tribuni approbaſſent. Tribuni dicti, quod tunc in tres partes Populus diuiſus eſſet, aut à tribuum ſuffragio, quæ tunc quatuor erant. Stabant autem in veſtibulo, vbi habebatur Senatus, & quæcunque Senatores decreuiſſent, Tribunis animaduertenda perferebantur; vt ſi pro Republica fore videretur, approbarent T. literam in tergo adijcientes. Cætera ad arbitrium reijcerent: *Tribunus plebis.*

nec

nec alio pacto rata iudicatum iri. Iſtud etiam inter Tribunos obſeruatum, A ſi cæteri omnes vnam rem probaſſent, vnus vero id prohibuiſſet, plus cæteris omnibus in ea prohibitione polleret, & reliquos omnes facile impedire poſſet. Vide Liuium lib. 2. Dionyſ. lib. 6. ante finem. Feneſtrelam de Magiſtratibus capit. 10.

De Proconſulari poteſtate.

Bello à Populo Romano cum Equis infeliciter geſto, maximoque terrore Vrbi illato: tunc Conſul qui in Vrbe remanſerat, Proconſulem creauit, qui obſeſſo collegæ auxilium afferret. Creatus eſt igitur Proconſul T. Quintius. Quod vero pro Conſulibus mitterentur, eorumque vice functuri eſſent, Proconſules ſunt appellati: cætera quidem Conſularia inſignia ijſdem conceſſa præterquamquod ſex dumtaxat lictoribus vti iniunctum eſt. Delegata quamuis iuriſdictione Proconſul initio vteretur, propria tamen iuriſdictio eidem poſtea competere eſt inſtitutum: obſeruari etiam cœptum, vt quo quiſque anno Conſul fuiſſet, ſequenti Proconſul remaneret, & varias Prouincias cũ Imperio ſortiretur. Poteſtatem ſuam Proconſul niſi in ea prouincia, quam ſortitus eſt, exercere poteſt, quamuis voluntariam. Lites quæ ſerioſa animaduerſione indigent, ſummatim diffinire non debet: quæ cognitionem nõ deſiderant, ſummatim animaduerſa poterit pronunciare. Non habentibus Aduocatum ob inopiam, ſeu aduerſarij potentiam vltro exhibeat. Liuius in princ. lib. 3. & latius in 1. Digeſt. tit. 16. B

De Legato Proconſulis.

At vero quoniam negociorum prouincialium multitudinem per ſeipſum obire Proconſulem difficile eſt; Legatum Proconſules habere ſolent, qui non propria ſed mandata iuriſdictione vtitur, quem prius etiam quam in prouinciam peruenerit, ſubſtituere non poteſt: ſi negocium aliquod graue legato occurrerit, Proconſuli remittere debet: vt latius in tit. 16. lib. 1. Digeſt.

Ædiles plebis.

Aedilitia plebeia pro vetuſtiſſimo Magiſtratu habenda: mortuis namque Conſulibus ſeu aliter detentis apud Aediles plebis tota Reipublicæ ſumma reſidebat. Creſcentibus autem plebis opibus, ita vt etiam Dictatores ac Põtifices de ſuo quoque corpore præſtarent, duos ædiles plebeios à Patribus creandos peruicerunt. Duos tandem Aediles creatos à Iulio Cæſare, qui C quoniam frumento præeſſent, Cereales appellati ſunt: & Aediles à ſacrarum ædium, quam gerebant, cura appellatos eſſe: Curules vero ij, qui ex Patribus creati ſunt, quoniam ſella curuli veherentur. Munera ædilium hæc erant, vt locorum diſcretio cuilibet ordini pro dignitate in ludis & theatris aſſignaretur: quod ſi ſeruum quiſpiam aut iumentum morboſum aut vitioſum pro integro, ſanoque vendiderit, edicto Aedilis emptori ſuccurreretur: quod vero cloacæ publicæ, & aquæductus, cæteraque ædificia lauta, munda, integraque & expedita aſſeruarentur, Aedilium officium eſſe: denique quicquid rerum vitioſarum pro ſincero, fractum pro integro veniſſet, edicto Aedilium redhiberi ſolet. Vide ex princ. lib. 7. Liuij Dionyſ. lib. 6. Gellius cap. 21. lib. 17. & titul. 2. lib. 1. Digeſt.

Decemuiri.

Decemuiri legum ferendarum cauſa creati, qui leges Solonis Athenis Romam allatas promulgarunt in 12 tabulis: vt inquit Liuius lib. 3. Anno trecenteſimo altero quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis à Conſulibus ad Decemuiros, quẽadmodum à Regibus ante ad Conſules venerat, qui de litibus iudicandis conſtituti, apud quos de libertate etiam & ciuitate ſuberat iudicium. Tranſlatio Imperij minus inſignis, quia non diuturna mutatio fuit: læta enim principia eius Magiſtratus nimis luxuriauere, abſtinentes à Patribus; crudelitatem, & luxuriam exercebant. Hæc Tyrannis cito lapſa eſt; repetitumque vt duobus mandaretur Conſulum nomen & Imperium. Vide Dionyſ. circa finem 10. libri & ſequentis per tot. D

Præfectus Annonæ.

Annonæ præfecturam habuiſſe initium volunt aliqui anno 18. poſt exactos reges T. Geganio, & P. Minutio Coſſ. quo tempore annonæ maxima caritas fuit: miſſique in Sicilam fuere P. Valerius & L. Geganus pro adducendo fru-

A frumento. Cuius ope Magiſtratus egregia Populo Rom. penuria laboranti, ſæpè opera nauata eſt: cum enim Magnus Pompeius ageret atque è Sicilia cũ magna vi frumenti ſoluere pergeret, ac gubernatores claſſis non ſe cõmittendos ſæuienti pelago dicerent, illam ſaluberrimam Reipublicæ vocem edidit: *Nauigare neceſſe eſſe, viuere neceſſe non eſſe.* Vide V. Maximum cap. 3. l. 9. Liuium lib 2 ante medium, Feneſtrellam cap. 15. & alios.

Tribunus militũ

Anno LXX. poſt exactos reges, tres è Patricijs creati Tribuni militares conſentiente plebe, omnem Conſularem auctoritatem habuere. Sexto anno ius Imperij Romani ad Conſules redijt. Officium autem Tribunorum militum erat in caſtris milites continere, & ad exercitationem producere, vigilias circuire, rei frumentariæ præeſſe, querelas commilitonum audire, valetudinarios inſpicere; quoniam is, qui tali officio præeſt, dare & obſeruare caſtrenſia omnia debet. Tribunorum militarium duo genera, primum eorum, qui in exercitu creari ſolent: alij qui Comitijs deſignantur, ex Liuio lib. 4. tit. 2. lib. 1. Digeſt.

Cenſores.

B Cum cenſus eſſet auctus, & Conſules non ſufficerent, duo creati fuere, ad quorum cenſionẽ, cenſuram vel arbitriũ cenſeretur Populus; & ob id Cenſores appellati. Creabantur autem quinto quoq; anno: ciues tunc ſic notabãtur, vt qui Senator eſſet eijceretur Senatu: qui eques Rom. equeſtrem dignitatẽ perderet: qui plebeius non eſſet in albo centuriæ ſuæ, ſed ad hoc eſſet ciuis tantummodo, vt pro capite ſuo tributi nomine æra præberet. Iidem completo quinquennio luſtrabant, & ſacrificium Suouetaurilia faciebant, ex ſue oue, & tauro. Cenſores magiſtri morum erant, à cenſendo, de Ciuium moribus caſtigandis: vel à cenſu, quod quinto quoque anno Populi Romani cenſum agerent. Illud quoque Cenſoribus negotium datum eſt, ne in fœnore modus excederetur. Vide Liuium lib. 4. A. Gellium cap. vlt. Feneſtrellam cap. 17.

De Triumuiris coloniæ deducendæ.

Aricini atque Ardeates cum de ambiguo agro ſæpè bello certaſſent, multis inuicem cladibus feſſi, Populum Rom. tandem ea de re iudicem conſti-
C tuere. Triumuiros igitur deducendæ coloniæ à Romanis creatos. Pertinebat verò ad huius Magiſtratus officium, vt & agros nouis colonis diuiderent, vrbes deſignarent, ædificare volentibus areas partirentur, commodis regionibus ciuitatem diſtinguerent, legibus ac magiſtratibus inſignirent, & ad ſpeciẽ optimi tabernaculi Rempublicam effingerent, ex Liuio lib. 3. prim. Dec.

Prætor.

Notare debemus omnes Magiſtratus Prætores appellatos: ſed Patres, quo tempore L. Sextius primus ex plebe Conſul creatus eſt, Furium Camillum primum Prætorem Vrbanum, qui ius in Vrbe diceret, creauerunt: mox vnico Prætore non ſufficiente, quod multi peregrini in Ciuitatem venirent, alius creatus eſt Peregrinus; eo quod plerumque inter peregrinos ius diceret. Capta deinde Sardinia, alijſque prouincijs, totidem Prætores quot prouinciæ in ditionem venerant, creati ſunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præeſſent. Dictus Prætor quod præſit: ſeu à præeundo quaſi præiret iure & exercitu. Ob Magiſtratus honorem regia illi erant inſignia Conſulareſque ferè apparatus, lictores vero non amplius ſex, ſella curulis,
D trabea, cæteraque huiuſmodi tradita ſunt. Liuius in fine lib. 6. Feneſtrella capite 19.

D Quinque viris Menſarijs.

Cum improbitate fœneratorum plebs Romana magnitudine æris alieni penè obruta eſſe videretur, eique difficultati Principes plebis ſæpius ſuccurrere tentaſſent; inclinatis tandem ad concordiam omnium animis: quinq; viri creati ſunt, quos à diſpenſatione pecuniæ menſarios appellarunt, qui rem difficillimam tractatu, & plerumque parti vtrique, ſemper certè alteri grauem; impendio publico & iactura ſuſtinuerunt. Tarda enim nomina inertia debitorum quam facultatibus ærariorum menſis in foro poſitis diſſoluerunt. Ita ex lib. 7. Liuij.

Præfecti

De Præfecto prætorio. Præfecti prætorio apud Cæſares erant, ſicut magiſtri equitum apud Dictatores, nam cum ſecundas apud Cæſarem partes geſtarent, præeſſentque diſciplinæ publicæ emendandæ; adeo à paruis orta principijs creuit auctoritas, vt lecta Principis ſententia, à Præfecto prætorio prouocatio ſit ſublata: nec ab eiuſdem ſententia minores ætate poſſent reſtitui. Ita in lib. 1. Digeſt. lege vnica tit. de Præfecto prætorio. A

De Præfecto vigilum. Auguſtus coercendorum incendiorum cauſa ſeptem cohortes opportunis Vrbis locis diſpoſuit, ita vt binas Vrbis regiones vnaquæq; cohors præſidio tutaretur Tribunis, & ſupra omnes Præfecto vigilum præpoſitis. De incenſoribus, effractoribus, furibus, raptoribus apud Præfectum vigilum cognitio eſt; vt quoq; ſcelerum omniũ quæ nocturno tempore committi ſolent; niſi ſi quæ tam atrox tam famoſa perſona ſit, vt ad Præfectum Vrbis remittenda videatur. Vt in lib. 1. Digeſt. tit de Præfecto Vigilum.

Procurator Cæſaris. Procurator Cæſaris inter ipſum Cæſarem, & Populum Iudex erat conſtitutus Huic Magiſtratui principalis totius rei licentia commiſſa eſt, ita vt quicquid ab eo negociorum Imperialium geſtum eſt, proinde habeatur ratum, ac ſi ab ipſo Cæſare fuerit peractum: ſed ſi rem quaſi propriam procurator tradat, non putant dominium transferre: tunc transfert, cum negocium gerens Cæſaris ipſius conſenſu tradit: nec alienare rem Cæſaris, ſed diligenter negocia eius obire iniunctum eſt. Et hæc ſatis vt ex lib. 1. Digeſt. tit. 19. B

Conſideratio. Magna profectò fuit Romanorum ſolicitudo in Magiſtratuum delectu, diuerſæ etiam inter ſe poteſtatis. Vnde in hoc argumento recogitemus & nos quales Rex ſeù Princeps debeat adlegere Magiſtratus, qui Reipublicæ præſint. Audiat ille in hoc delectu monentem Iethro, Exod. 18. *Proinde de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus ſit veritas, & qui oderunt auaritiam, & conſtitue ex ijs, qui iudicent Populum.* Vult potentes, ne intueantur perſonam diuitis, quique valeant *virtute irrumpere iniquitates:* quos nec egeſtas ſpe præmiorum ad illicita trahat; nam in Deut. capit. 16. *Munera excæcant oculos ſapientum, & mutant verba iuſtorum:* Quare de A. Seuero Imperat. inquit Lampridius: *Si vnquam iudicem furem vidiſſet, paratum habebat digitum, vt illi oculum erueret.* Hoc benè intellexit Euripides apud Stobæum. C

Oblata quamuis dona amicorum manu.
Nunquam recepit: ſpiritu celſo negans
Emancipare quæſtui mores ſuos.

Deligat ergo Rex, quos grauior ætas magnoque collecta vſu experientia, integritaſque, & caſti mores animus ſibi conſtans, & periculis maior commendat: quos in audiendo faciles, in comprehendendo celeres, in decernendo lenes, in inueſtiganda veritate diligentes, ſtudijſque & laboribus addictos deprehenderit: quibuſq; fides omnibus vitæ commodis antiquior, omnibus opibus carior, quorumq; eruditionem ſancti mores ornent. Sequatur Rex in deliberando illud Lampridij in A. Seuero Imp. *Si de iure tractaretur, ſolos doctos in conſilium adhibebat: ſi vero de re militari, milites veteres & ſenes, & benemeritos, ac locorum peritos.* Et in hoc maximè ſplendet Moyſis magnitudo animi, quod nullum filiorum virtuti Ioſue prætulerit in militaris Imperij ſucceſſione: & quod non oportet filijs Imperium, aut regimen cõmittere, niſi mores principatus congruant, benè Iſidorus Peluſiota libro 3. epiſt. 289. D

Ne in vnum omnia conferat. Præterea ne conferat Princeps in vnum prima aut plura regni munera: Aemulationem hæc prouocant, proſiliunt ex inde odia, quæ ſolo plurimum ferro, & ſanguine ponuntur. Auguſtus publica munia ſolebat diuidere, ac noua etiam excogitare: vt cum pluribus benefaceret plures obſtrictos teneret. In vnum verò omnia prima munia regni contuliſſe, dominum propè delegiſſe

legiſſe

A legiſſe eſt; & cum ab huius manu regia ferè beneficia fluant, hanc dexteram pro regia plures habebunt: cumq; benefacere is plurimis poſſit, deuinctos ſibi arctius plurimos habebit, quam vt regia illum diſſoluat manus aut ſalus. Se ergo, regnumque in diſcrimen Rex conijcit, quiſquis in vnum prima omnia conijcit. Sed neque amat hunc ipſum, quem tot honoribus opibuſque Princeps obruit, vt cuius vitam omnium æmulationibus, odijs, ferro obijciat: adeo vt inter beneficia non putem reponi poſſe nimium hunc Principis in vnum affectum, cum ferè ingentibus præcipitijs ingens hic fauor claudatur. Quo fit vt nimij hi Regum amores metuendi magis ſint, quam amandi cum rariſſimè æternent, plurimumque in odia vertantur, ſecuribuſque, ac fune finiantur. Plenæ omnes hiſtoriæ ſunt, nec vllum propè ſæculum fœcundius noſtro: nec tango quæ notiſſima in Germania, Hiſpania & Gallia tota euenere. Prudens ergo diſcat alieno exemplo infida fortunæ munera, & inter riſus ferrum ac præcipitia timeat, exilia, vincula, ſanguinem, populi furorẽ. Et ſanè perrarò diuturna citò nata, nec ferunt ætatem, quorum accelerata
B magnitudo eſt: ferunt, quorum lenta & tarda munerum acceſſio eſt.

Cum vni præterea omnia committuntur, propior iam regno is eſt. Et quid facilius quam amicos parare & regia fortuna vti augendæ potentiæ? Quid ſi ærario etiam imperet, quid vetat regia pecunia eos ſibi obſtringere, quos vetus nobilitas, noua egeſtas audere docuit? primis etiam quibuſque regni muneribus fidiſſimos ſibi præficere? varios deinde regni proceres affinitate ſibi connectere? Quod vbi fit, quid ad regnum præter nomen deeſt: quid ad nomen præter audaciam? Merouæos qui nouit in Galliæ regno, & Capetum, ſcit quid velim.

Error denique eſt, vni plurima regnorum munia concredere; neque enim tam validus aut ferreus quiſquam eſt vt omnibus vnus ſufficiat, vnus tam varia ſolus feliciter expleat. Non ſumus Angeli, vt nulla nos negociorum moles fatiget, nullis frangamur. Homines ſumus, atteritur hæc caro & liqueſcit: neque quas attulimus ad res arduas vires referimus: delumbatas fere & pri-
C mæuo robore deſtitutas referimus.

Gubernationes Amouibiles.

Gubernatores præterea magnarum prouinciarum nec perpetuos, nec multorum annorum à Principe conſtituendos. Libertatis ſecuritas, Mamerco Dictatore, *Si magna Imperia diuturna non eſſent*: Fuit in hac ſententia Cæſar cum Præturam vltra annum, Conſulatum vltra biennium non putauit protendendum: ſuo enim exemplo didicerat, quid Magiſtratus prorogatio ad occupandum regnũ poſſet. Quo vero longius diſſitæ prouinciæ, & exercitus in manu eſt; hoc amplius periculi eſt poſſe: & imperare nolle, quod vix huius ſæculi eſt. Continuatio quippè animos ſuggerit & audere multa ſupra priuatam fortunam ipſa imperandi conſuetudo docet: & graue ſanè videtur ab Imperijs, quæ ipſa mora quaſi in naturam tranſierunt, ad nulla deſcendere, à ſummis faſtigijs ad ima vallium. Facilè namque vir fortis militum animos ſibi conciliat; dum æquat cum milite labores, obuio & fortuito vtitur cibo, veſte habituque vix à gregario diſcrepat, ſegnes exemplo ſæpius quam pœna coercet, prædiſque ſuos onerat, &c. Summa tamen primaque exercitus mu-
D nia regia voluntate conferri debent: & maximè prouinciarum, & vrbium propugnacula, quæ habenæ Gubernatoribus erunt ne facilè in Regem valeãt armare: aliquos etiam fidos deſignari oportet exploratores, qui dicta, facta, conſilia ſtudioſè rimentur, & periculorum Regem moneant.

Maritimorum Locorum cura habenda.

Maximam verò maritimorum locorum curam habeat à quibus ferè regnorum incolumitas pendet; cum neque maria claudi poſſin, & facilis hoſti aditus, & expedita quiduis ſuppeditandi ratio ſit, & impediendi ardua.

Nimia præſidia Noxia.

In quibus prouidendum, ne loca hæc maiore præſidiario milite impleat, quam propugnatio depoſcit: impedimento enim ſibi, & grauis multitudo eſt, locorum anguſtijs arctata, nec vltra commeatum miles admittendus. Exclu-

denda quoque ab his locis imbellis multitudo, quæ animos adimere militi ſolet, & non minimam commeatus partem fructu nullo abſumere. A

Bene Armari militem oportet.

Dabit etiam operam: vt cum in omni acie & loco benè miles armatus prodeat, tum in regnorum propugnaculis maximè: benè enim armati beneque compoſiti pauci pluribus inermibus incompoſitis, & imparatis, & inaſſuetis ad arma potiores ſunt.

De Legibus. Cap. VIII.

VT aliquid compendioſe ad noſtrum prouentum de Romanorum Legibus quoque proponatur, ne ſuſcepto muneri omnino defuiſſe videamur; de earum origine leuiter aliquid attingemus; cæterum de particulari legum perſcrutatione copioſè congeſta in Iuſtiniani Imp. pandectis Lector aduertet: dummodo rigida legum perſcrutatio non recipiatur; inquit enim Menander apud Stobæum in Florilegio tit. 44. B

Lex res egregia eſt: at qui nimium reſpicit
Leges, calumniantis perſonam induit.

Optima ergo omnium atque æquiſſima naturæ Lex eſt; quæ tum nihil cuiquam deeſſe, tum ea quæ quiſque habet æterna iubet eſſe: nam quemadmodum cuique animantium generi tributa ad vſum ac victum ſunt particularia quædam, vt diuerſi generis animantibus nihil denegetur: nempe alitibus aer, mare piſcibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti ſedes ac naturale domicilium: omnia tamen omnibus communia ſunt. Cuius ad ſimilitudinem propè humanæ leges accedunt, & laudabilior ea vitæ ratio eſt quam hominum generi illæ præſcribunt: neque ailud exemplum ſpectarunt, qui ciuitates ſuas optimis & ſaluberrimis legibus temperarunt, inquit namque Euripides apud Stobæum tit. 44.

Vtilius Vrbi legibus nihil eſt bonis,
Per quas potens, pauperque tantumdem ferunt, C
Aequalitatis arbitro libramine:
Vincitque fretus iure maiorem minor.

Celebrantur præter cæteras Lacedæmoniorum leges à Licurgo latæ; Athenienſium à Solone; commemorantur & illæ, quas Locrenſibus Zeleucus, Thurijs Charondas, Getis Zamaxis; Laudat etiam Cretenſium leges Plato Carthaginenſium Iſocrates: Romanas verò Polybius anteponere omnibus non dubitat: cum hæ ab ijs, qui cæteris hominibus ingenio ac ſapientia præſtiterunt, ſummopere laudatæ, prædicatæque ſint. Quare prudenter idem Polybius iudicat, quod duabus potentiſſimis ciuitatibus Carthagine & Roma, multorum annorum bello & Imperio decertantibus, ad extremum ſuccubuiſſe Carthaginem, & victam conditiones accepiſſe, ob eam maximè cauſam putat, quod quo tempore inter eas incidit contentio; tum & Carthagine multo quam antea negligentius, & Romæ multò quam vnquam diligentius leges colebantur: nihil enim ſine iure perpetuum eſt. D

Videndum ergo quid ſit Iuſtitia, quid Ius: vnde dicatur: & quot ſint eius poſitiones. *Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas, ius ſuum vnicuique tribuens.* A iuſtitia ius appellatur, ſicut filia à matre. Eſt enim ius ars boni, & æqui, cuius meritò quis nos Sacerdotes appellat, ideſt ſacra iura miniſtrantes.

Duplex eſt ius, Publicum & Priuatum. Publicum ſpectat ad ſtatum Reipublicæ principaliter: Priuatum ad ſingulorum vtilitatem. Priuatum ius triplex eſt. Naturale, quod natura omnia animalia docuit: Gentium, quod apud omnes gentes æqualiter obſeruatur: Ciuile, quod vnaquæque Ciuitas ſibi conſtituit. Ius ciuile duplex eſt, ſcriptum, quod conſiſtit in ſex partibus Lege, Plebiſcito, Senatus conſulto, Principum placito, Prætorum edicto, &

in

A in Prudentum reſponſo. Non ſcriptum ius eſt, quod vſus approbauit.

Origo omnis iuris in Ciuitate Romana ex lege 12. Tab. ſumpſit exordium, Initio enim Ciuitatis Romanæ Populus ſine certa lege, manu ſolius Regis gubernabatur. Aucta ſiquidem Ciuitate Romana, Romulus Populum in triginta partes diuiſit, quas partes Curias appellauit, quia tunc Reipublicæ curam gerebant, per quas leges quaſdam Curiatas ad Populum tulit. Tulerunt & ſequentes Reges: quas omnes Sextus Papyrius vno libro conſcripſit: & ab eo appellatum ius Papyrianum: deinde expulſis Regibus propter violatam Lucretiam, omnes leges exoleuerunt; in deſuetudinemque abierunt: & Populus Romanus cœpit quaſi viginti annis magis conſuetudine, quam lege vti. Poſtea ne id diutius fieret, conſtituti ſunt publica auctoritate decemuiri, per quos peterentur leges à Græcis Ciuitatibus Athenienſium & Lacedæmoniorum, vt dixit textus Inſtit. de Iure natural. §. & non ineleganter; quorum nomina ponuntur. Diſt. 7. cap. 2. Has leges in tab. æneis ſcriptas, pro roſtris poſuerunt, datumque eſt eiſdem decemuiris vno anno ius prædictas leges corrigere, & ſi opus eſſet, interpretari: qui animaduertentes aliquid deeſſe primis legibus, alias duas eiſdem tabulas adiecerunt: & ita ex accidenti appallatæ ſunt leges 12. tab. *Origo Iuris ciuilis.* *Leges XII. Tab.*

B

His legibus latis, cœpit Interpretatio prudentum deſiderari, quæ diſputatio prudentum communi nomine appellatur ius ciuile. Ex his legibus eodem tempore actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quæ pars iuris legis actiones, ideſt legitimæ actiones appellantur. Ex his fluere cœpit ius ciuile: ex iiſdem legibus actiones compoſitæ ſunt. *Prudentum reſponſo.*

Augeſcente Ciuitate euenit, vt plebs in diſcordiam cum Patribus veniret, & ſecederet in montem Auentinum, ſibique iura conſtitueret, quæ Plebiſcita vocantur, & *Legem ſpecie conſtituendi intereſſet*, poteſtas autem eſſet eadem. *Plebiſcita.*

Deinde ob difficilem congregationem Populi & plebis, cura Reipublicæ ad Senatum deducta eſt, qui ſe cœpit interponere, idque ius appellabatur Senatuſconſultum. *Senatus Conſultum.*

C

Eodem tempore Magiſtratus vel Prætores iura reddebant proponentes edicta vt quiſque ſciat, de qua re dicturi eſſent, ſeque præmuniret, quæ edicta Prætoris, vel ius honorarium appellantur, quia ab honore Prætoris venerat. *Prætoris edicta.*

Nouiſſimè euenit, vt neceſſe eſſet Reipublicæ per vnum conſuli: igitur conſtituto Principe, data eſt ei poteſtas, vt quod conſtituiſſet, ratum eſſet: quæ Principalis conſtitutio vel Principis placitum appellatur. Et melius ab vno ſolo quam à multitudine id præſtatur: Ariſtot. Rhetor. primo his verbis. *Quia vnum nanciſci, & paucos facilius eſt, quam multos, qui rectè ſentiant; & poſſint leges condere, & ius conſtituere.* *Principis Placitum.*

Lex eſt quod Populus Romanus Senatorio Magiſtratu, veluti Conſule conſtituebat. Vel lex eſt, cui omnes homines decet obedire. Legis virtus hæc eſt, Imperare, Vetare, Permittere, Punire. Senatuſconſultum eſt, quod Senatus iubet atque conſtituit. Non enim ambigitur: Senatum ius facere poſſe: hinc Vellianum, Macedonianum, & alia multa.

D

Conſuetudo eſt ius non ſcriptum, quod pro lege ſeruatur, cum deficit lex. prima Diſt. cap. conſuetudo. Nam diuturni mores conſenſu vtentium approbati legem imitantur. Inſtit. de Iure natur. §. Ex non ſcripto. Et eſt conſuetudo optima legum interpres L. ſi de interpretatione eodem tit. *Conſuetudo.*

Quod Principi placet, legis habet vigorem; quicquid enim Imperator per epiſtolam ſtatuit, vel cognoſcens decreuit, vel de plano interlocutus eſt, vel edicto præcepit: legem eſſe conſtat. Iſtæ leges appellantur Conſtitutiones, vt voluit Euripides apud Stobæum tit. 44. *Conſtitutio.*

Aequum eſt malos
Melioribus parere, & imperium pati.

Et quædam leges ſunt generales, quæ ſine dubio omnes ligant. Quædam Perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quia quod Princeps alicui ob merita indulſit, vel pœnam irrogauit, vel alicui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non egreditur; & illud appellatur Priuilegium, quaſi priuata lex. A

Conſideratio.

Attigimus ſatis pro noſtro inſtituto opere de ſcriptarum Romanarum legum origine; quia prius non ſcribebantur eiuſmodi, vel alia lex; licet celebrentur columnæ duæ à filijs Seth filij Adam erectæ lateritia & lapidea, quibus artes inſcriptæ eſſent, quas ipſi inueniſſent aduerſus incendium & diluuium, quorum poſteriorem in Syria teſtatur ſuo tempore extitiſſe Ioſeph. 1. Antiquitat. cap. 3. in fin, Tamen ab V. C. ad annum vſque trecenteſimum ſine legibus viuebat Populus Romanus, quod ancipiti bello diſtractus eſſet; Liuius lib. primo & 3. & in l. 2. de Orig. iur. Poſtea Decemuiri legum condendarum cauſa creati ſunt, qui Athenis reuerſi, leges 12. Tab, in foro propoſuerunt, in ære inciſas. Halicarn. Diodor. Liuius; cuius æris materia fuit apud Græcos, Latinoſque ad inſculpendas res maioris momenti, vt leges, fœdera, edicta, priuilegia, &c. quæ in templis etiam reponebantur (ſicut Moſaicæ tabulæ in arca ſacratiore tabernaculi, templiue) vt demonſtrat Rychquius de Capitol. Rom. cap. 30. Pro ære has cauſas affert Lorinus in Deuteronom. cap. 4. verſ. 13. ante finem. Vt intelligantur leges ab omnibus quemadmodum illius metalli tinnitus clariſſimus eſt, ex quo proinde tubæ campanæque: vt omnes nutriant; ſicut ære fit omnium quibus nutrimur æſtimatio: vt abſtergat omnia vitia, ad eum modum quo æs aduſta rodit & incidit, purgat; renititur putredini; denique ad quamdam perennitatem. B

Leges primum in ære & quare?

Decalogum quare in tabulis lapideis.

Vnde proponitur quæſtio: Quare Deus conſcripſerit Decalogum potius in lapideas, quam in ligneas, aut papyraceas tabulas. Sed rectè poſt Lippomanum reſpondet Nouarinus in cap. 31. Exod. num. 416 in fin. *Voluit Deus his ſaxeis tabulis ſignificare ſtabilitatem, & firmitudinem legis ſuæ; vt enim gentes incidebant leges ſuas in æs, quo ſignificarent eas debere eſſe inuiolatas; ita Deus inſculpſit Decalogum ſuum in lapides, vt declararet ſe potius cœlum & terram aboliturum, quam Decalogum ſuum.* C

Lex Dei poſſibilis

Obmuteſcant quæſo impij Lutherus, Caluinus, & alij nouatores, cum dicunt: Dei legem in tabulis lapideis ſcriptam, propter eius duritiam, impoſſibile in hac carne eiuſdem conſequi implementum: maximè in dilectione eiuſdem Dei; vt in primo Decalogi præcepto. Quoniam reſpondetur non poſſe ſolum diligi Deum in toto corde & anima, vt in cap. 30. Deuter. verſ. 6. ſed poſſe etiam mandata ſeruari ab his qui diligunt Deum, vt apud Ioan. capit. 14. *Qui habet mandata mea & ſeruat ea; ille eſt, qui diligit me.* Et cognoſcuntur eſſe diſcipuli Chriſti, ex eo quod dilectionem habent adinuicem propter Deum, vt idem Ioan. cap. 13. ibi: *In hoc cognoſcent omnes, quia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis ad inuicem.* Quamuis porrò minus perfecta ſit dilectio in hac, quam in alia vita: tam perfecta tamen eſſe in hac poteſt, vt præcepto implendo ſufficiat, ad verè denominandum Chriſti diſcipulum, amicumque immo & perfectum, vt Abrahæ dixit Deus in princ. cap. 17. Genes. ibi *Ambula coram me, & eſto perfectus.* Et apud Matth. cap. 5. in fin. inquit Chriſtus: *Eſtote ergo vos perfecti ſicut & Pater meus perfectus eſt.* Dauid teſtatur in toto ſe corde exquiſiuiſſe Deum in Pſalm. 118. de ipſoque ſcribitur teſtimonio Dei, quod eum ſit ſecutus in toto corde, cuſtodiens mandata eius, facienſq; quod placitum eſt in conſpectu eius; vt in 3. Reg capit 14. verſ. 8. quodque fuerit ſecundum cor illius, vt in Act. cap. 13. verſ. 22. Vt omittam Ioſiam 4. Reg. cap. 23 verſ. 25. Aza. 2. Paralip. cap. 15. verſ. 17. Ioſue: in lib. Ioſue c. 11. verſ. 15. & parentes Ioannis. Luc. c. 1. verſ. 6. Poſſumus quæ dictæ ſunt, cõfirmare verbis Chriſti, Luc. 17. *Regnum Dei intra vos eſt.* D

Quod

A Quod ſi regnum Dei ex præceptis ſeruatis: quomodo prætenditur impoſſibilis eorumdem obſeruatio? Ratiocinatur autem Auguſt. ſerm. 191. de tempor. quod non præciperet, qui bonus ac iuſtus eſt Deus, niſi etiam facultatem, qua id faceremus, fuiſſet largitus: talia namque præcipiens homo iniquus haberetur, & de Deo talia concipi impium eſſet. Eamdemque opinionem de poſſibilitate & facilitate præceptorum Dei probat, poſt plurimas Patrum auctoritates, & rationes teſtatur Lorinus in cap. 30. Deuter. verſ. 6. ante fin. & verſ. 14. col. 2. & ſeq.

De Militia. Cap. IX.

PLura recenſuimus, quæ priſcorum Romanorum Politiam reſpiciebant. Primo circa Religionem iam vidimus, de Sacerdotijs: inde de Comitijs, Magiſtratibus, & Legibus: modo de Militia, quæ ad Politiam quoq; pertinet, B & cum ſatis diffuſum ſit hoc thema, longum requireret volumen: pauca de hac Militia attingentes iuxta Romanorum inſtitutum, muneri noſtro ſatiſfeciſſe cenſebimus.

De hac inquit Tullius: *Rei Militaris virtus præſtat cæteris omnibus: hæc nomen populo Romano, hæc huic Vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic Imperio docuit.* Aliqua Militi & Duci de ea præſcribere intendentes, fortia potius Romanorum facta, quam verba docebunt: & præter ſupra relata à nobis lib. 1. capit. 2. de eorundem exercituum diſpoſitione & ordine.

Hoc tamen de Milite dici poteſt, ſtudium omne in armis & militaribus equis, non in ſcortis & conuiuijs extitiſſe. Somnum ſaxa excipiebant, campus ſudorem bibebat; etiam in pace labore & incommodis bellum pati diſcebat, in armis deambulando, campum decurrendo, foſſam moliendo; vt quanto plus in exercitationibus etiam in alta pace laboraſſet, tanto plus de C victoria ſperaret: exercitatio etenim plurimum valet, & molliora membra laboribus obdureſcunt, ac callum quemdam per incommoda induunt; ſed multo hic opus ſudore, vt labore conſequaris, quod natura largita non eſt: nec vno impetu obdurandum corpus. Incuruas arbores lento igne & frequenti inflexu in rectum deducas: vim ſi adhibeas, franges, non flectes: eadem infirmando corpore militi eueniunt; ne dum bella ingruunt, ignauo aſſuetus otio, dura refugiat. Plurimum in omni militarium exercitationum genere valuere Romani: hinc traditum à ſcriptoribus in ardua & longa contra Cimbros pugna nullum ſudantem, nullum Marianum militem ſuſpirantem viſum: priores exercitationes corpora indurauerant, ſudorem deterſerant. Hinc optimus miles ille eſt, quem non adduxit molle & pingue ſolum, ſed ſaxa, montiumq; aſperitas, aut dura tellus, & retro ſterilis, ac non niſi duris ligonibus, & ſudoribus fœcundata: è duro nimirum fortior miles venit, ignauus è molli; cum ferè naturam loci corpora ſortiantur.

Perpetua Militiæ Exercitatio.

Aſſueſcat deinde miles audire Præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, D differre impetus fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; plus in Duce, quam in ſe reliquoque exercitu reponere, maximumque certamen in gloria ſtatuere. Prima militis laus eſt parere; & imperata exequi: Ducis verò munus eſt conſulendo, prouidendo, cunctando victoriam ſuis parare.

Obedire militum eſt.

Animis maximè & viribus bellicæ res, non militum numero peragantur; induſtriam omnem in delectu Dux ponat. Veterum Romanorum nos exempla doceant. Lucullus perexigua manu tribus prælijs ſexaginta ſupra trecenta millia trucidauit, ingenteſque prælio quarto Mithridatis ac Tigranis duorum potentiſſimorum Regum exercitus deleuit, terra marique victor; vt

Animis & viribus non militum numero.

ſint

ſint, qui ſcribant, peditum millibus duodecim, equitum non totis millibus duobus trecenta armatorum millia fudiſſe. Paria quoque in Pompeio reperimus: in Luſitanis, ac Hiſpanis, in Oriente & Occidente etiam maiora: robore & animis, non numero metiendus miles. A

Miles variarum Nationum. Variarum nationum è gente varia militibus Romani vſi feliciter; Cæſar ante alios, quem ſecuti alij Romani Impp. Hannibal etiam Hiſpano & Gallo milite robur ſuſtinuit Romanorum; cum Carthaginenſes ad prædam potius quam ad pugnam videretur ſeruaſſe. Iam tanta bella à Romanis in Germania, Anglia, Belgio, Orbeque toto peracta externo ferè milite: hinc auxilia illis & auxiliares copiæ: Et conſultum illis videbatur, quam oppugnabant gentem, in ſe mutuo armare; æmulationem verò gentium diuerſitas prouocabat; cum pro ſuæ quiſque gentis gloria fortiter profutura æmulatione dimicaret; quam accendere etiam verbis Cæſar, Druſus, Germanicus, Agricola, alijq; conſueuerunt.

Cauendum tamen ne miles externus validior ſit, nec numero tuum vincat: & ſanè tunc beneuolentia, præmijs, fiduciæ oſtentatione arctius ſæpè colligari militem externum quam domeſticum; docent magnus Alexander, Hannibal, Cæſar, Pompeius & alij. B

Obſeruanda militi. Obſeruabit miles diligenter magnorum Ducum conſilia, res geſtas, militaria ſtratagemata, audaces conatus, infelices, felices, præmeditatos, inopinatos ſucceſſus: gentium dein inter quas verſatur mores, ingenium, locorũ naturam, fluminũ, maris, & reliquorum omnium: hoſtium molitiones, animos, dolos, prudentiam, potentiam, & opes: quibus maximè rebus hoſtis capiatur: ſimplicis ingenij an fallacis ſit: in crudelitatem an in miſericordiã pronior: duro ſæuoq; ingenio, an miti & facili: an pecuniarum & munerum auidus ſit, prodigat ſua an aliena concupiſcat, & rapiat: ſingularum denique virtutum vitiorumque hoſtilium curioſior indagator ſit. Certus magnam ab hac ſcientia & benè gerendæ rei ac victoriæ partem pendere, quorum ignoratio florentiſſimis regnis ingentia damna perperiſſe conſtat.

Otium non permittendum. Nullum ab armis ſeu laboribus otium Dux ſuis permittat: notum illud Catonis: *Inertia & torpedo plus detrimenti affert, quam exercitatio*. Et illud Vopiſci in Probo. *Numquam militem otioſum perpeſſus eſt, dicens annonam gratuitam militem non debere comedere*. Etiam in ſumma pace ſudare, & periclitari doceat: deeſt hoſtis non deerit vigilanti in omnem fortunam laborum materies; armabit in ſocios, & hoſtili inter contubernales velitatione, quid timere, quid fugere, quid proſequi, quid impetere, ferire, præterire in hoſte debeant, docebit; quando referre pedem, quando inferre; quomodo concurrere, ictum vitare, arma tollere, deprimere, mutuo tutari, animare laſſatos, opportunum pugnæ locum præoccupare, fallere etiam & circumuenire hoſtem, fugam nonnumquam ſimulare, vt hoſtiles ſoluantur ordines, inſidias incautis ſtruere, terrorem concitare: qua etiam arte peditatus ſe aduerſum equitatum, paucique aduerſum confertam turbam tueantur. Ipſe in his Dux ſpectator, laudator, præmiator erit: laudabit ſtrenuos, ſegnes plus exemplo quam verbis incitabit, magis tamen vitia, quam virtutes diſſimulabit. Venerationem deinde apud ſuos ſibi paret: ac cum ſocius ipſe laborum ac periculorum ſit; ſtet tamen ſua Duci veneratio, nec quicquam committat, quo ſuorum contemptum patiatur. Prætereuntis exemplum Ducis apud Vopiſcum vide in Aureliano ibi: *Nullum vnquam diem prætermiſit, quamuis feſtum quamuis vacantem, quo non ſe pilo, & ſagittis, cæteriſque armorum exerceret officijs*. Et in Traiano Caſſius. *Pedibus ferè ingrediebatur, quoties flumina tranſeunda haberet, ipſe auidus pedibus ſicut miles traijciebat*. C D

Voluptas qualis. Cum otium militi ſit vitandum, ne concidat animis, ne ad periculorum nomen expalleſcat, ne langueſcant membra ſolis laboribus roboranda; ita & aliquam voluptatem concedendam, quam præmia comitentur, telorum

iactu,

A iactu, luctatione, curſu, amica velitatione. Factum à Pompeio & Traiano. Adde natationem, quæ nec Auguſtus erubuit Nepotes, nec Cato filium docere: neque enim ſemper pontes, factum à Cæſare in Aegypto, ab Alexandro magno ſæpè.

Præmijs fortia ſuorum facta Dux decoret. Factum id à Romanis & Græcis: Hinc illæ ciuicæ coronæ, murales, obſidionales, nauales, aureæ torques, armillæ, haſtæ, equi, agri, pluraque huiuſmodi, quæ plurimum animum addebant; ac etiam in hoſtile ferrum & mortem cogebant: vt eadem coniugibus & filijs, poſt mortem illorum viuentibus, ad ardua quæque maximis animis intrepidè obeunda monumentum eſſent. *Præmia benemeritis.*

Pœnam & ignominiam ignauis quoque irrogabant Romani. Factum à Senatu, cum captiuos vltro à Pyrrho donatos recepiſſet: decreuit enim vt ex ijs, qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur: recurſum verò ijs ad priſtinum militiæ ordinem propoſuit, ſi quis bina ſpolia ex hoſtibus retuliſſet. Sed & *Pœna ignauis.*
B cum Hannibal ſex millibus Romanorum captiuorum redimendorum poteſtatem feciſſet, conditionem ſpreuit: memor tantam multitudinem armatorum iuuenum, ſi honeſtè mori voluiſſet, turpiter capi non potuiſſe. Validum remedium ad ignauiam reprimendam, animos dandos; ita medici grauiores morbos aſperis remedijs curant, etiam ignibus & ferro. Errores tamen militares vniuerſim non acerbius corrigebant Romani: Prudenter Cerealis, Scipio, Otho, Germanicus paucorum pœna Reip. conſuluerunt; pluresq; alij feliciter ſemper. In priuatis tamen delictis ſeuerum potius ſe præbeat: factum à Tiberio, qui militem quod pauonem ſuſtuliſſet, capite puniuit; & Peſcennio, qui ob vnius gallinæ direptionem, decem commanipulares, qui raptam ab vno comederant, ſecuri percuti iuſſit, teſte Spartiano. Impunita tamen ſcelera Dux non relinquet, ne indulgentia in exemplum procedat: nec ſeueritate modum excedet; bonitate maximè præmijſque vincendus, & exſtimulandus eſt miles.

C Temperabit etiam nimium ardorem ſuorum Ductor: laudabant animos Romani, non probabant furores. Cæcus enim furor eſt; in inimicum ferrum ferarum more improuidus ruit, dum non tam quod pati poſſit, quam quod inferat malum conſiderat: Scipio, Cæſar, Aemilius ſuorum imprudentes ardores mora temperabant. *Ardor temperandus.*

Si inciderit in commotam militarem multitudinem, nunquam ſe toto corpore opponet; nec imitabitur fatuos naucleros & inexpertos maris, qui ventis & fluctibus contra eunt, & irata in caput ſuum exaſperant maria obnitendo; ſed peritorum potius nautarum more, declinabit fluctus, & ſæuientium ventorum rabiem, & cum prora non poſſit, lateribus nauigabit; perq; prudentes circumductiones cautus portum petet. Imitabiturque Menenium Agrippam, non Poſthumium lapidibus obrutum; non Voleronem, ſub quo fracti conſulares faſces. Cedet proinde ferocientibus, & mitigabit mollibus minas: non miteſcunt mutua colliſione lapides, flammas euomunt, & mutuo illiſu franguntur. Aliquid etiam tempori largiendum, non raro morò ſola *Commoto exercitui non ſe opponat.*
D feritas miteſcit. In ipſa commotione, cum nullam furor rationem admittit, ſimulatione opus eſt, donec remiſerint ſe illi venti & fluctus.

Hoſtilium conſiliorum ſerius indagator ſit. Plus ſæpè ad victoriam fuit, conſcium inimicorum conſiliorum fuiſſe, quam præualidum duxiſſe exercitum. Starent regna & reſpublicæ, ſi hoſtilia ſtudia, & molitiones cognitæ fuiſſent: non ſciuiſſe perijſſe fuit; nec quicquam facilius quam præſcita auertere mala, & malis occurrere venientibus: nihil difficilius quam ignoratis mederi. Ita in medico, ſciuiſſe ægritudinem, propè ſuperaſſe eſt: perimit qui ignorat: quod & in medico, hoc in Republica, & exercitu. Profundat proinde in hanc rem pecuniam, quiſquis magna ſperat: quæcunque aula aurum *Hoſtilia conſilia indaganda.*

rum

rum admittit, proditrix conſiliorum domini ſui eſt. Quanti verò referat hoſtilium conſilia noſſe, ab Epaminonda habemus, cuius illud eſt: *Nihil in Duce laudabilius, quam hoſtilia conſilia noſſe.* A

Non contemnendus Hoſtis. Nunquam hoſtem quis comtemnat: contemptus neglectum parit; inde clades, & pereunt regna: contempſiſſe, arma ſubminiſtraſſe, animos exacuiſſe eſt. Quid mollius ſtillicidio? & à tam molli elemento ſaxa exeduntur, & rupes: eadem contingunt florentiſſimis & validiſſimis regnis, quæ Orbi ſabula facta in cineres redegerunt: quantas flammas ſæpè dedit ſcintilla contempta. Deteriora à contempto hoſte euenerunt. Noli robori tuo nimium fidere, aut hoſti diffidere: tuta etiam time: timor prudentiam acuit, & rationes ſubminiſtrat robori, & moderatur vires, ne belluarum more in nocitura ruant. Co gita tecum tacitus quidquid euenire poteſt: præuidiſſe enim, propè viciſſe eſt.

Hoſtibus fugientibus laxanda via. Hoſtibus vero fugientibus laxandam viam, pontemq; ſternendum aureum Scipio monet. Factum hoc à Cæſare contra Tenctheros & Germanos, ab Antigono contra Aetulos, à Themiſtocle contra Xerxem: cuius præceptum eſt, non eſſe fortiter inſtandum fugientibus, quo facilius alias fugerent. Oſtendit exemplo hoc ſuo, L. Martius, qui perexigua deſperabunda manu duos Carthaginenſium fudit exercitus, quibus paulò ante duæ conſulares Romanæ acies impares fuerant. Pro animo nimirum & ferro deſperatio eſt: exemplum in Manlio habemus, qui cum ad omnes portas oppoſito milite viam hoſtibus clauſiſſet, in rabiem magis quam in audaciam Thuſcos accendit; ſic dum via fugæ Volſcis clauſa, magna Romanis illata clades, Conſule & Dictatore ſaucio. Adeo ipſam ignauiam neceſſitas acuit; & fere deſperatio benè gerendæ rei cauſa eſt. B

Apparatus bellicus. Apparatum verò bellicum ante bella induſtria magna paret, commeatumque omnem diſponat, ne rerum neceſſariarum inopia exercitus laboret. Prima proinde Ductoris cura ſit, ad ea loca ſuos deducere, in quibus certa commeatus ſpes affulgeat, quam nec intercludere hoſtis poſſit, nec perdere, cui rei opportuna loca quærenda ſunt: cauendum ſerio ne rerum inopia preſſus, iniquo loco, & numero inferior in pugnam trahatur. Laudati in hoc genere Marius, Scipio, Cæſar, & Pompeius ante omnes: vicerat ante Pharſalicam commeatus inopia Cæſarem, ſi vincere à ſuis permiſſus fuiſſet: dum tribuerunt, quod erat prudentiæ, ſocordiæ; & ipſe non ſuo ſed ſuorum pugnauit impulſu: victus à Cæſaris exercitu eſt, cui rerum propè omnium egeſtas animos addiderat. C

Hoſtilium locorum Cognitio. Fuit hoc magnorum Imperatorum, vt locorum, fluminum, montium, viarum, nemorum, rerumque aliarum omnium cognitionem haberent, neue hoſtilia à tergo propugnacula intacta hoſti relinquerent intuta receptui, incommoda commeatui, impedimento auxilijs ſubmittendis, nuntijs deſtinandis. Quare vt ſecuritati exercitus per omnia conſulerent; nihil hoſtile poſt ſe patiebantur, memores magna ex his damna non ſemel data: Damnat in hoc Varum, & Vitellium Tacitus, de Cæſare vero illud Suetonij eſt: *Exercitum neque per inſidioſa itinera duxit vmquam, niſi perſpeculatus locorum ſitus.* D

Locus receptui deſignandus. Vt certus aliquis locus receptui commodus, ac commeatui opportunus; obſeruatum à Ducibus, Cæſar: *Nouiodunum erat oppidum Aeduorum ad ripam Ligeris, opportuno loco poſitum. Huc Cæſar, omnes obſides Galliæ frumentum, pecuniam publicam, ſuorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat.* Quare firmo illa loca præſidio tenebantur in tutelam.

Itinera ſpeculanda. Speculetur per peritos, fidoſque itinera, per quæ ducendus exercitus, recludat vias, patefaciat aditus, tuta reddat itinera; præoccupet ſi qui colles: inſideat ſi quæ nemora: nec in anguſtum ſe duci aut trahi patiatur. Peccatum in hac re à Poſthumo Conſule, vnde natæ Caudinæ furcæ.

Hec

A Hoc etiam à peritiſſimis traditum, ne hoſtilem agrum ingreſſi, copias diuiderent; ſed integro exercitus robore in hoſtem irent. Peccatum in hoc à Cæcinna, qui copias dum per interualla ducit, ab Octauianis cæſus eſt. Vitellius etiam dum diſpergit vires, ſe & Imperium perdidit: ſtare poterat, ſi toto exercitu venienti Veſpaſiano ſe oppoſuiſſet: diuiſit copias, & perijt. Ita ferè flumina in varios deducta alueos minus habent roboris. Coniuncti Nero & Salinator Aſdrubalem cum exercitu ſtrauerunt: Brutus & Caſſius dum copias diuidunt, infelici errore cadunt: Manlius & Cæpio dum diſiungunt exercitus, à Cimbris & Teutonibus vincuntur, qui cum ſe diſiungunt à Mario cæduntur: Pætus etiam dum à Corbulone decedit, funditur. *Copias ne diuidat in hoſtili agro.*

Perrarò in colloquiũ mutuum Duces exercitus veniant, rarius Reges: non ſolent congreſſus illi felices exitus ſpondere. Ita infortunatus Henrici Caſtellæ cum Ludouico Vndecimo congreſſus fuit, Caroli etiam Burgundiæ Ducis cum Frederico Imp. Treueris, Caroliquе cum Eduardo Angliæ Rege in D. Paulo. Et maior ferè Ducibus, Regibuſque admiratio in abſentes, B comtemptus in præſentes: cum plerumque abſentia miremur, laudemuſque non viſa; nam in præſentibus facilè aliquid occurrit non laudandum, non venerandum, non amandum, non timendum; vt plurimum verum illud ſit: *Minuit præſentia famam*. Ac etiam, *Ex longinquo maieſtas*. *Colloquia rarò cum aduerſario.*

Neque alterius miſericordiæ ſe exponat militiæ Dux. Factum à Scipione apud Syphacem & Maſſiniſſam; à Veſpaſiano cum Agrippam ad Gamelienſes mittit; ab Auguſto & Antonio, cum ſe Sex. Pompeio credunt; à Iugurtha, cum ſe temerè Boccho committit, à quo vinctus, Mario per Syllam traditur; à Ionatha, cum ſe Triphoni & Ptolemenſibus credit. *Miſericordiæ alterius non ſe exponat.*

Periculis ſe non vltrò & gratuitò exponat, neque in capite ſuo omnium fortunas, vitamque temerè proijciat: non timidus ſed intrepidus ſit inter pericula; interritus in arduis, non temerarius; audax dum ſua & Reipublicæ ſalus depoſcit: extra quæ non abijciat ſalutem ſuam, à qua reliquorum ſalus pendet. Quod ſi quæ maior vis coegerit, non dubitet Decios Patrem, & C filium imitari; non Cæſarem in Hiſpania; non Iunium Brutum in Aruntem; non Codrum Athenienſium Regem, cuius interitu factum ne Athenæ occiderẽt; non Magnum Alexandrum inter pericula, quam pocula hilariorem; non Leonidam apud Thermopylas pro patria ſtantem, occumbentem, ſuoſq; trecentos toti Aſiæ obiectos, nouo more animantem: *Sic prandete commilitones, tanquam apud inferos cœnaturi*. Paruerunt tanquam ſi victoria promiſſa eſſet: non Marcellum fortiter in Gallorum Regem apud Padum procurrentem; non Cornelium Coſſum in Fidenatium Ducem proruentem, vtrumque victorem; non Scipionem Naſicam, qui vltro ſe Ducem obtulit Gracchanæ ſeditioni tollendæ. *Periculis non ſe obijciat.*

Diſciplinæ militaris tenaciſſimus ſit obſeruator, nuſquam illam impunè infringi patiatur; memor P. Rupilij, qui nec genero pepercit, cuius negligentia Taurominitana arx perierat. C. Cottæ qui P. Aurelium ſanguine ſibi iunctum virgis cædi iuſſit, quod eius culpa non caſtra capta forent: Q. Fuluij Flacci Cenſoris, qui Fuluium fratrem Senatu mouit, quod legionem cui D præerat, iniuſſu Conſulis domum dimiſiſſet: Poſthumij Tuberonis, qui filium ſua ſponte præſidio progreſſum, victorem ſecuri percuti iuſſit: Manlij Torquati, qui filium etiam ignaro Patre Conſule prouocatum à Tuſculanorum Duce Metio, victorem abripi à Lictore, & mactari imperauit. Seuera hæc ſunt: fateor; & tamen ſi alterutrum deligendum, rigorem magis quam indulgentiam probarem. Nolo ſeueritatem ire in crudelitatem: non amo Syllas & Marios crudeles, non Manlios & Poſthumios in ſuos ſupra parentum clementiam ſeueros: ſed neque Mancinos amo & Albinos, quorum indulgentia exercitus in Hiſpania & Africa luxu & otio perierunt. Mediocritatem amo; magis tamen in ſeueritatem quam in indulgentiam pronum *Diſciplinæ militaris obſeruator.*

velim militiæ Ducem: non magna ab illa timeri damna, ab hac maxima poſſunt, & debent. Et certè in hominum vitiorumque colluuione ſi mollitiam & lenitatem admoueris, generioſioribus medicamentis opus, ferro nimirum & ignibus. Proinde rectè Romanus miles ſic à Vegetio definitur: *Eum eſſe, qui ſub Imperij Romani ſigna iurans in caſtris habitet; ad arma contra hoſtes expedienda ſemper paratum; duritiam pro Imperio perferre, & malum hoſtile manu militari à Republica Romana arcere adſuetum.* A

Ordinis cura habenda.

Ordinis maximam curam veteres Romani habebant. Quis enim neſciat quantos exercitus leuis etiam ordinum turbatio perdiderit? quam validas verò & numeroſas acies imperitus militaris ordo proſtrauerit? Xerxes in Græcia, Cimbri, & Teutones in Italia, Antiochus, Mithridates, Tigranes in Aſia docuerunt.

In instruenda acie magnum momentum.

Iam in inſtruenda acie quantum momentum ſit, primi omnes Orbis terrarum bellatores, & euentus docuerunt: nihil hic certi quidquam præſcribi poteſt in tanta rerum varietate, tam ſubitis & incogitatis, fortuitiſque caſibus. Prudentiæ proinde gubernatoris pleraque hic committenda. Sæpè conſilium gladiatorum more in arena capiendum: exemplis hæc ſuis Cerealis, Germanicus, Fabius, reliquique propè Romanorum docuerunt. Annibal, vt primum Romanorum impetum ſuſciperet, ferociam frangeret, auxilia in capite ſtatuit; pro clypeo & vallo auxilijs vſus: ita omnibus propè in Italia prælijs, Gallico & Hiſpanico ſanguine triumphos ſibi parauit. Nobile Scipionis factum eſt: cum enim cornua ex auxiliaribus conſtituiſſet, mediam aciem è Romanis: pugnæ die ordinem mutauit, in cornibus Romanos iuſſit eſſe, mediam aciem auxiliaribus conceſſit: quæ res victoriæ cauſam dedit; cum ſumma celeritate procurrere iuſſiſſet cornua, tardiuſque reliquos inſequi, factum vt veteranus miles Romanus Carthaginenſium cornua, quæ ex auxiliaribus conſtabant, perrumperent, nec magno exinde negotio mediam veteranorum aciem loco pelleret, cum ex veteri diſciplina auxiliares fere cornua implerent. B

Triplicem aciē instruere Romanis vſitatum.

Romanis vero vſitatiſſimum fuit, triplicem aciem inſtruere; vt mutuo ſuccurrerent, laſſiſque ſubducentibus ſe recentes integrique ſuccederent. Factum à pleriſque Imperatoribus. Cæſar etiam in Pharſalico bello quartam inſtruxit aciem, quæ illi victoriam dedit: è validiſſimis quoque certos ſibi non vno prælio Cæſar delegit, tum ad ſubita, & inexpectata pericula propulſanda, tum ad occurſandum hoſti extra ordinem procurrenti. C

Equitatus varia diſpoſitio.

Equitatus autem, nunc claudebat exercitum tanquam cornibus, nunc vno ſe latere continebat, nunc per aciem diſpergebatur, nunc totus iungebatur, nunc per turmas diuidebatur; vt aut vniuerſus procurreret, aut turmatim; idque vel pro locorum natura, vel rei euentu, vel hoſtili conſtitutione.

In orbem Romani ſe tutabātur.

Frequentatum deinde à Romanis, maximè in periculis, & frequenti hoſtili equitatu, vt in orbem acti ſe tutarentur. Factum à L. Pompeio contra Perſeum, à militibus Sempronij, à Cæſarianis in Anglia, & contra Labienum in Africa, feliciter plurimum. Cauendum tamen hic ne ab hoſtium multitudine cingaris: fecit Scipio, qui cum in orbem pugnantes Hiſpanos perrumpere non poſſet, exercitum circumduxit: quod facilè illi ob hoſtium paucitatem, non ſine ſuorum ſanguine deleuit. D

Opportuna caſtris loca capiēda munienda.

Doceat ſuos Dux opportuna caſtris loca capere, munire: nocte dieque conſilio, ac ſi res poſcit, manibus etiam obnitatur, & armis: cibo aſſueſcat fortuito, laborantibus ſuccurrat, ſtrenuique militis ſimul ac Ducis officia exequatur: occurrat pauentibus, & vbi plurimus labor, & periculum Dux ipſe & miles conſilio, manu, voce; laudem verò ſtrenuis; inualidis ſolatium; trepidantibus animos; exemplum omnibus oſtendat: nihil deinde apud ſuos remiſſum, nihil vero apud hoſtes tutum patiatur.

Solemne

Exercitum foſſa vallo claudere.

A Solemne apud Romanos, exercitum foſſa, vallo, propugnaculis claudere; ne nudos hoſtibus obijcerent, tutioreſque ab inſidijs eſſent; ac etiam vt laboribus miles aſſueſceret, ne otio paulatim diffluerent.

Prouideat receptui neceſſaria.

Si neceſſitas quacunque cauſa nata, annonæ, pluuiarum, frigoris, morborum, hoſtili numeroſitate: cogat agmen retrocedere; imitetur magnos Duces: paret omnia receptui; animos inde ſuis addat, conſilia tegat: præmia ſpondeat, ſuos militari ordine pedem referre cogat, tanquam aliquid meditetur in hoſtem: caueat verò ne aut præpropera celeritate ordines turbet, metum inijciat; aut nimia lentitudine recipere ſuos ad tutiora, cum aliter non poſſit. Exempla deſumet à Pompeio Brundiſij, à Cæſare apud Dyrrachium, ab Annibale contra Neronem & Fabium, à Mithridate contra Pompeium. Sertorius etiam per varia loca ſuos diſpergit, vt Metello inſequendi ſpem adimat: factum idem à Viriato. Iphicrates obſeſſus in Thracia plurimis excitatis ignibus hoſtem fallit, ſe ſuoſque periculis eximit, incautumque hoſtilem exercitum à tergo inuadit, cædit, victor ex obſeſſo B factus.

Fugam aliquādo ſimulabit.

Fugam etiam non rarò militiæ Duces oſtentarunt, vt hoſtem fallerent, & præſidentem traherent in inſidias: factum à Cæſare & Labieno in Cingentorigem; à Parthis in Craſſum; à Tomiride in Cyrum; ab Annibale in Minutium, Marcellum, Sempronium, Flaminium.

Mora & celeritas prudentia regulanda.

Temperandus militaris æſtus prudentia; cum ferè nimia velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior conſtantiæ ſit: modo lentitudine victoriarum opportuna non negligat; nam cum in celeritate ſpes omnis poſita ſit, vt præoccupaſſe hoſtem viciſſe ſit; tum improuida acceleratio ſpes magnas euertit. In qua re Ducis prudentia magnum momentum habet: qui hic celeritatem, ibi moram inijciet.

Neque quidquam certi in celeritate & mora præſcribi poteſt: nunc enim celeritatem res depoſcit, tarditatem alias. Hac Annibalem Fabius fregit, inſolentem victorijs Ducem: illa Nero Aſdrubalem, cum ſe incredibili celeC ritate Salinatori coniunxiſſet. Romanorum plerique magnum in celeritate momentum poſuerunt: Scipio, Sylla, Marius, Pompeius, Cæſar in Germania, Gallia, maximèque poſt Pharſalicos triumphos, de quo Suet.

Velitationes tētanda.

Illud etiam obſeruatum, vt antequam ſe vniuerſæ pugnæ committerent, hoſtiles vires leuibus velitationibus tentarent: factum à Cæſare contra Pompeium in campis Pharſalicis, & in Belgio etiam: *Quotidie enim equeſtribus prælijs, quid hoſtes virtute poſſent, & quid noſtri auderent, periclitabatur.* Vt ſuorum nimirum & hoſtium animos, vires, felicitatem experiretur, antequam acie tota concurreret.

Temeritas dānanda.

Maturitatem, prouidentiam, conſilia amabit: temerarios auſus, vt in nauigando ſcopulos, vitabit, quiſquis ſe & rempublicam ſaluam volet, quiſquis poſteritatis memoriam cogitabit: nec fortuitos quoſdam ſucceſſus temeritate natos felices recenſebit, quam infelices numero plures & funeſtis regnorum internecionibus. Scio magnis Ducibus temerarijs conatibus fortunatos reſpondiſſe euentus; fuit hoc felicitatis à Deo conceſſæ, prudentiæ D non fuit: è millibus forſan vnum aut alterum enumerabis: Cæſarem enumerabis ſæuos Adriatici maris fluctus ſcapha proſcindentem; Alexander quoque Oceani ignarus, viæ, loci, fluminum, hoſtium ignarus, in temeritatem gloria impulſus: felicitas periculo eripuit; quod fortunæ fuit, prudentiæ eſſe non potuit; vt benè Curtius: *Fatendum eſt tamen, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuiſſe fortunæ, quam ſolus omnium mortalium in poteſtate habuit, quoties illum à morte reuocauit? quoties temerè in pericula ruentem perpetua felicitate protexit.* At quis felicitatem hanc ſibi promittet? non eſt temeritas felicitatis mater: eſt enim certior felicitas illa, quam ratio peperit, fouit, auxit. Sed quamuis prudentiæ non reſpondeat aliquando felicitas;

citas; feret vir prudens, & ratione ſe ſolabitur; laudabitque prudentes conatus felicitate ſua deſtitutos, damnabit fatuos felicitate ſua laudatos: felicitas extra nos plurimum eſt, fortuitorum ſocia, frequenterque ſtolidorum ſocia conatuum. Temerarios proinde auſus vitabit vir prudens, infortunatis magnorum caſibus edoctus. Neque magnum eſt temerarium eſſe; ſtolidorum hoc ferè eſt: magnum eſt prudentem eſſe, prouidum, circumſpectum, patientem. A

Prudentia Duci neceſſaria. Prudentia vero omnium virtutum maxima Duci neceſſaria: magno proinde in re bellica delectu vtatur: nec vetera omnia damnet, nec vetera probet omnia, nec fidem adhibeat omnibus, nec deroget omnibus: matura ſeriaq; deliberatione in re omni eſt opus; vt neque celeritate tanquam flamma ſe ſua comburat, neque nimia tarditate tanquam frigore & glacie concreſcat. Singula diſpiciat hoſtium vires, animos, pugnandi genus, peritiam, induſtriam, mores, ſitus, ſuorum vires, animos, mores, ingenia, an opibus capiantur, ſpe, aut metu agantur. Illud etiam ſeriò cogitauerit, nihil deeſſe militi patiatur, ſingulisque de remedio proſpexerit, vt paratus in fortunam omnem excubet, minimoque damno aduerſa excipiat, ac ſuſtineat: aduerſus hoſtiles inſidias mentem paret. fraudeſque fraude depellat. Videat ne ad iniquiora ducatur loca, ne ad commeatu deſtituta, ad valetudini aduerſantia, ad paluſtria aut arentia, ad aquarum inundationibus opportuna. B

Stratagemata veterum in Duce probata. Laudata in Duce cōſilia & ſtratagemata veterum more inuenta. Pulchrum illud Camilli, qui Senones Gallos imparatos circumuenit, Romam ſibi reddidit, liberam è captiua. Et illud Annibalis, qui in Cannenſi pugna prouidit, vt ſolem & puluerem aduerſos haberet; fugam dein ſimulauit, quo facilius incautos opprimeret; transfugas emiſit, quo improuidos in ardore pugnæ à tergo cæderet: factum & ſecuta victoria, & cædes omnium propè maxima quas Roma tulit. Quis ignorare poteſt Fabium Maximum, qui ſaluberrimis cunctationibus Annibalis ardorem tepefecit, & fregit; & ſola mora, nullo ſanguine, vinci poſſe docuit. Marius cum in Cimbros exercitum ducit, Annibalem ſecutus, artemque Cannarum, primò nebuloſum nactus diem, vt hoſti inopinatus occurreret; tum ventoſum vt puluis in ora & oculos ferretur, acie dein conuerſa in Orientem; quamquam & arte ſua victores exigua manu fuſi. Epaminonda vero copioſo, ſubmiſſo equitatu, puluerem excitat, ne videri à Lacedæmonijs poſſet; inde circumducto exercitu, cum à fronte expectaretur, à tergo hoſtem inualit, & victor redijt. Elegans illud, cum muliebri veſte milites induit, qui cum reliquis mulieribus in hoſtilem vrbem admiſſi, portas occuparunt, aditumq; ſuis dederunt. C

Simulatio Duci neceſſaria. Simulatio magnis Ducibus neceſſaria, cum certo itinere expectantem hoſtem alio aggreſſi ſunt. Factum à Q. Flaminio contra Philippum Macedonem, ab Annibale in tranſitu Alpium. Cæſar verò dum metum ſimulat, incautum hoſtem fiducia ſui inuadit: omnibus deinde portis peditem, equitemque in non expectantes emiſit, & in fugam vertit. Ingenioſum omnino fuit Piſiſtrati factum: *Quæ ceperat nauigia Athenienſi milite compleuit: qua facie decepti Megarenſes, tanquam ſuis, & cum ſucceſſu renauigantibus effuſi obuij, inermes oppreſſi ſunt.* D

Conſulto Dux agat. Conſulto omnia Dux agat: eoſque in primis audiat, quos longa militaris experientia docuit, quoſque ætas ad maturitatem compoſuit: quique non ſperare tantum, ſed & metuere prudenter didicerunt. Calida ingenia & conſilia fugiat: temperata ſequatur & ſecura: nec ſupra vires audeat, nec infra illas ſe abijciat; memor nimis arduis præcipitia adiacere, vilibus contemptum: non credat nimium audentibus; & quos non tam animus & audacia, quam fatua quædam opinio ſui in nocitura impellit. Nimis ſemper carò temeritas auctoribus ſuis ſtetit: Varus apud Germanos mihi teſtis. Annibalis ſtolidum etiam illud, cum nauium ſuarum rectorem interemit, quem

poſtea

A poſtea maturiore deliberatione adhibita, rei veritate comperta, abſoluit; dum eius innocentiæ nil præter ſepulcri honorem dare poſſet; abſoluit mortuum non profutura abſolutione, ſera pœnitentia inconſultæ damnationis.

Cum vero conſilio omnia Ducem aggredi expediat; ac etiam ei plures in arduis ſint conſiliarij adhibendi: caueat ne vlli, aut perpaucis ante probatis mentem ſuam aperiat: nocuit non rarò propalaſſe ſecretum: quamuis res ſit periculis plena, damno proxima plures conſilijs admouere; nec ſilentium ſperare prudenter quis valeat ex re non vulganda tot tubis & campanis, quot auribus, & oculis concredita; nihilominus militiæ Dux aperiet primis exercitus ſui ductoribus. Tutiſſimum forſan erit; ſi militiæ Dux plura in deliberationem adducat, ac in vtramque partem ſingulorum momenta excutiat. Aperiunt ſe rerum difficultates colliſionibus ingeniorum, quæ in deliberationem adhibemus; dum ſinguli æmula quadam iudiciorum velitatione ſua firmare, infirmare aliena conantur: ex pluribus dein propoſitis, deligat tacitus apud animum ſuum exequenda militiæ Dux. Conſueuerunt etiam magni militiæ Duces vulgarium nonnunquam militum, quos longa ætas, & experientia, & vetus militia docuit, mentem prudenter expiſcari, faciles audire, nec rarò profutura è veterana mente diſcere. At non ex hoc Dux aliorum conſilijs erit alligatus; qui audire licet poſſit, iudicium tamen penes ſe retinebit: neque enim vnius eſt ſingula, aut noſſe, aut medicam tam varijs adhibere manum, aut tot ſimul occurrere malis, totque prouida hoſtium conſilia euertere, dolos retegere, aut anteuertere nocitura, aut ſemper profutura ſuggerere: & ſecurius belli Dux res è multorum conſilio aggredietur, minoreque laborabit inuidia, quiſquis plures in conſilium vocauerit: habebitque amicos, quos habiturus erat aduerſarios. Iam verò vt nuſquam magis, quam in bello dubij exitus ſunt, ac nuſquam magis fortuna ludit; conſultiſſimum omnino Duci ſua cum alijs conſilia conferre: quoniam nemo prudens vnum caput ſuum tot liberis omnium linguis C obijciet, tot æmulantium & inuidentium iudicijs; eoque magis quod mortalium plerique omnes ab euentu prudentiam metiantur, & ab euentu felici, aut infelici nomen induunt fatui & prudentis.

Plures conſilijs adhibendi.

Prudenter multa inueniſſe nec ſatis: opere exequenda ſunt: etenim prudentia non meditando, ſed faciendo abſoluitur: ſunt non pauci bene dicentes, ſana conſilia ſuggerentes, res momentis ſuis ponderantes, verum à falſo, bonum à malo, vtile & decorum ab inutili & indecoro ſecernentes; in rerum vero executione timidi, dubij, lenti & inconſtantes deteriora ſequuntur, à melioribus deduci ſe facilè patiuntur. Non ſunt hi ad imperia nati, ſed ad conſilia danda meliores. Sunt alij quibus ferè oratio inculta, & aridior, incompoſita partitio; ſed prudens rerum delectus, certa & conſtans executio: noluit Deus vtroque munere vnum, aut non niſi rariſſimè beare: vni plerumque dictionem, prudentiam alteri largitus, felicitatem etiam alteri; ita diſpertit dona ſua, vt varia terrarum & cæli ornamenta ſunt: nec vni agro omnia, nec omnia vni regno; D mutuis ſcilicet hæc muneribus condecorare voluit; quanquam prudentia Duci, inde felicitas, dictioni verò tertio ſit reponenda loco.

Exequenda prudenter cogitata.

Neque illi Dux rem committat, qui in deliberationibus, aut extra illas alterius ſententiæ fuit. Languide talis rem aggredietur, negliget etiam, ne damnare vota ſua videatur; adeoque & gaudebit de infelici euentu, quo ſententiam ſuam firmet: & verò vincere nollet, ne conſilium alienum fortuito ſucceſſu probet.

Non cedenda illi executio, qui aliud ſenſit.

Denunciatoribus non eſſe credendum, monent ſapientes; neque negligenda tamen omnino, quæ denunciantur. Cæſar neglectu ſuo occubuit, cum oblatam chartam funeſto & vltimo die ſuo neglexiſſet, hoſtibuſque quam

Denunciatori quando credendum?

acce-

acceperat, obſeratam reliquit. Sed & nimia credulitas non minus noxia: perierunt hac plurimi. Beliſarius Dux bello maximus præpropera Imperatoris credulitate inglorium exitum ſortitur. Hoſti verò denuncianti, ſpondentique ne facilè fide: peccatum hic à Ionatha bellatorum maximo, cum ſe filioſque Mathathiam & Iudam Abobi, & in hoc Ptolemæo credit; cum omnes perierunt. A

Proditoribus caute vtendum.

Proditionem laudo, non proditorem: vtere tamen illis, ſed cum delectu: nec quidquam illis indicibus aggredere, in quo periclitari de ſumma rerum poſſis. In manu etiam tua ſit proditor, aut vxor vel liberi, ſeu ſaltem amicorum aliquis; in quem ſæuire poſſis, ne impunitum ille dolum ferat. Præmijs verò donandi illi liberali manu, ſed parca ante obſequium ſubminiſtrāda, poſt illud verò ampla. Conſilia tamen illis non facilè credas: fluxa tamen fide & labili tales ſunt: vbi ſpes lucri maioris affulſerit, datam fidem fallent: tam diu vero illis vtere quamdiu vtiles, nec vltra. Fuit enim mirabile in Aureliano de Heraclammone proditore: *Ego proditorem amare non potui, & libenter tuli, quod eum milites occiderunt; neque enim mihi fidem ſeruare potuiſſet, qui patriæ non pepercit.* B

Hilaritas vultus.

Hilaritatem vultus præſeferat, comitatem, benignitatem, imitetur magnos in hac re viros, Veſpaſianum, Titum, Germanicum, Neruam, Auguſtum, Traianum &c. Vulneribus etiam graues, ægrotoſque ſoletur, laudes ingerat, animos addat, egenteſque pecunia iuuet, maxime quos verecundia & pudor à petendo retrahit. Fecit Adrianus Spartiano teſte, Plinio Traianus, Lampridio Titus &c.

Eruditio Duci.

Doctus militiæ Dux laudandus. Tales ex priſcis Romanis fuere Pompeius, Cæſar, Auguſtus, Lucullus, Sylla, & pars eorumdem magna, vt quoque Græcorum. Si caruerit eruditione litterarum Dux, nec minus damnandus. Ab aratro vocantur Cincinnatus & Marius, ab agreſti tugurio Hoſtilius, à mercatura Tarquinius Priſcus, à famulatu Seruius Tullius. Sit ſaltem in veterum hiſtoricorum lectione aliquanto verſatus, profutura diſcet, gentium mores, ingenia, robora, opes, animos, militarem diſciplinam; bellorum initia, progreſſus, finem, varios exitus; regnorum incrementa, interitus, cauſas; quid dein cuique magnum, inopinatum, fortunatum, infortunatumque acciderit, eorumque cauſas. Facit breuis lectio quod vix plurimorum annorum faſtidioſa experientia; imo omnium ætatum, ſæculorumque omnium prudentem experientiam breui compendio à lectione militiæ Dux diſcet: nec quicquam ferè inopinatum euenire illi poterit. C

Caſtimonia.

Caſtimonia ſemper in Duce laudata: immortalem ſanè illa laudem omnibus triumphis nobiliorem tribuit Scipioni; qui exquiſitiſſimæ formæ vltro oblatam, cum dote remiſit, nec tangere voluit, nec videre tam caſtis oculis, quam corde & manu. Factum hoc idem ab Alexandro, vel hoc ſolo nomine Magno, cum Darij vxorem ac filias miræ pulchritudinis benignè habuit, ſolatus eſt, vicem indoluit, habuitque vt matrem, vt ſorores, nec alio loco. Damnati contra Tarquinij filius, Nero, Caligula, Heliogabalus; & ſimiles. Memorandum etiam, quod Aurelianus Imp. deprehenſum aliquando militem hoſpitis vxorem ſtuprantem, pedibus diſtentum alligari iuſſit ad duas arbores, quarum cacumina vi attracta reſtituendo, corpus diſcerpſerunt. D

Liberalitas.

In munificentiam ſemper ſit pronior Dux, quam tenacitatem; quinimo in illo profuſio ſemper tenacitate potior fuit: illa ſuorum ſibi animos parat, hæc auertit: ad audendum illa præmiorum ſpe accendit, hæc terret, & pro audacia ignauiam parit: vulnera mercedem expectant, præmia ſanguis mercatur, quæ à prodiga munifici Ducis manu fortiſſimus quiſque expectat; & ferè vileſcit ſanguis cum præmia oſtentes. Tantum prodiga quædam munificentia Ducis in milite poteſt: ſit quoq; in laudando copioſus, fortior

tamen

A tamen factorum magnitudine. Commendatum illud Germanici apud Tacitum. *Propria pecunia militem iuuit; vtque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire ſaucios, facta ſingulorum extollere, vulnera intuens; alium ſpe, alium gloria, cunctos alloquio & cura ſibi & prælio firmabat.*

Addicta militi ſtipendia ex fide numerari curabit; quod vbi fit, puniri delicta poſſunt: cum contra durum ſit, maligne ſtipendia numerare, & rapinas vindicare: exſoluat quod debet militi Dux, & puniat, nec reluctantes inueniet nocentes, nec damnantes alios: at verò non exſoluere & ſæuire, barbariem & ſeditioni proximum eſt: præmiare & punire Ducis: punire tantum carnificis: abſoluere & punire iudicis eſt. Vis militarem diſciplinam ſacroſanctam & intactam? præmia benemerentibus, pœnas delinquentibus, vtriſque conſueta debitaque militaria ſtipendia para: ſi quis in his tardior, ſeditionem expectet, & Reipublicæ interitum. *Militaria ſtipendia ſoluenda.*

Militaribus ſeditionibus fortiter Dux occurret; cauſas illarum ante prouida cura auertat, pullulare ſemina non permittat; quidquid eſt iactum, B euellat; quidquid natum demetat, aut in herba ſua ſuffocet: magna hic pietas eſt ſæuire, magna nullis ſecuribus parcere: & ſanè quidquid in hoc genere crudele, pium; quidquid pium crudele eſt: cum ex hoc vno capite omnium ferè primorum Orbe toto regnorum funeſta excidia nata ſint, & inſepulta cineribus ſuis orbis imperia iaceant. Cauſæ ex his variæ; militaris improbitas, inſolentia, bellorum laſſitudo, armorum tædium, veterum faſtidium, nouorum deſiderium, ſperatæ in turbido opes, honores: Ducum auaritia, indulgentia, ignauia, crudelitas, ſuperbia, luxus, violata fides, aut maritalis thorus: priuati alicuius nimia potentia, gratia, ambitio: locorum aſperitas, commeatus inopia, ærarij egeſtas, maligna ſtipendiorum ſolutio. Hiſce quippe cauſis Imperia ferè omnia militares ſeditiones experta: quantas legimus in Romano Imperio ſub Tiberio, Claudio, Veſpaſiano, Nerua, Commodo, Pertinace, Caracalla, Maximino, Gordiano, Maximo, Philippo, Decio, reliquiſque propè omnino omnibus: vt meritò C audeat Liuius: *Aeternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemetipſos ſeditionibus ſæuiant: id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna Imperia mortalia eſſent.* *Seditionibus occurrendum.*

Vt cauſæ tollantur, & remedia ſeditionum petantur: Ducis eſt hoc munus: mutanda enim belli ſedes in locorum aſperitate; in commeatus inopia prouidus ille cauebit, ne in hanc neceſſitatem milites compellantur: malignæ ſtipendiorum ſolutioni occurrendum; neque enim quidquam magis proximum ſeditioni concitandæ: & dum ærarium exhauſit, prædas ex hoſte permittat, aut magnis ſponſionibus alat. *Remedia ſeditionum.*

Auertendæ ſeditioni Ducis liberalitas prodeſt: ſi videant milites modicis illum contentum viuere, & leui parabilibus: benignitas etiam comitaſque, & vltronea etiam inferiorum militum compellatio.

Sub initium ne ſeditiones coaleſcant, danda primum opera; ſi coaluerint, danda primum opera, vt copiæ diuidantur: cadent tunc illi animis. Et à Dionyſio feliciter factum.

D Dein ſi monita alicuius admittant: grata ſint colloquia mollibus referta verbis, culpam minuant, & in paucos delictum conijciant: non leui ad meliora incitamento erunt: factum à Scipione Germanico, Othone & alijs ſucceſſu felici.

Fortiter ſe etiam aliquando Dux ipſe opponat. Factum à Pompeio, Cæſare, Germanico: ſed magno hic opus robore, conſtantia, fiducia; vt inter ruinas, & ferrum & barbaras voces interritus perſiſtat. Nemo proſpero hoc ſucceſſu faciet, niſi magna illum auctoritas, gratia, aut ingens militaris ſcientiæ opinio tueatur. Cauendum hic tamen, ne ſe temere in diſcrimen Dux conijciat.

Com-

Committendi inter ſe ſeditioſi: auroque & ſponſionibus grauidi, in mutuum prouocandi ferrum, & mutuam diffidentiam. Magnis propoſitis præmijs excitandi, qui ſeditionum auctores ferro, & quacunque re alia ſuſtulerint: quorum ferro ſeditio extincta ingentibus donandi præmijs. A

Seditione compoſita nulla militaris muneris prærogatiua ſeditionum auctores donandi, ne præmia eant in audaciæ exemplum: inuicemque diſiungendi, & per varias turmas diſpertiendi ſeditioſi, ne leui cauſa, præteritorum ſpe allecti, iungantur animis & armis, qui corporibus iunguntur; vt verò à ſeiunctis periculi minus; ita à vicinitate improbitas creſcit: fœcundiora nimirum malorum ſemina ſunt, bonorum facilius exareſcunt.

Pacem in bello amet. Amet Dux in bello pacem, & per arma illam quærat. Fugienti hoſti viam ſternat; & aperiat; nam ab vltima deſperatione præda nulla, laus exigua ſperanda, ſanguiſq; mutuo dandus, iſq; fortiſſimi cuiuſq; & manu prõtiſſimi: à deſperatione namq; in furorem itur: furor vires & arma miniſtrat, ac tigriũ more cœco impetu ruit in ferrum; nec quid patiatur intuetur. Sed neq; carere omni hoſte veteres voluerunt; cum hoſtili metu Ciues in officio cõtineri arbitrarentur; at vbi formido illa mentibus deceſſit, laſciuia & ſuperbia, quas ſecundæ res amant, animos inceſſunt: & robore ſuo in nimis alta pace & diuturna, regnum deſtituitur: vbi enim vniuerſim ceſſant arma, ad ignominiam itur, & pro robore mollities ſuccedit. B

Prima cura pietatis. Primaria tandem in Duce, & in milite Dei cura ſit. Nulla ſit ſine Numine pugna: ante ſigna Deus, & in ipſis: ante pugnam delictorum pœnitudo; ne mors improuidum occupet; ne in medio ſcelere ſuccidat vitam, ne anteuertat dolorem; & non profuturæ pœnitentiæ locum relinquat. Scio in pari corporis, vulnerumque, ac mortis periculo bonos & improbos verſari; ſed impari exitu boni, & mali finiunt hanc vitam: aut vt verius dicam alia, atque alia æternitate vitam hanc claudunt. Vna namque pietas omni ætate, & gente triumphos nobiliſſimos de impijs hoſtibus duxit. Nimis orbi nota Moſis pietas, nimis Ioſue: nimis veræ pietatis triumphi in Amalecitas, & Amorrhæos, & Ierichuntina mœnia tubarum ſonitu ſepulta, non aliud loquuntur. Iordanis aquæ, ſciſſa maria, penduli fluctus Iſraeli ſunt in ſalutem, Aegypto in interitũ; nimis etiam in Dauide noti Moabitæ, Ammonitæ, Syri, Philiſtæi; in Ezechia Sennacherib; in Gedeone Madiam Gorgias, Lyſias, Nicanor, Apoll. in Machab. Nec quis in Chriſtianis poteſt ignorare Cõſtntinũ in Mazentio; Theodoſiũ in Eugenio & Maximino; Heraclium in Coſroe; Beliſarium in Vvandalis & Perſis; Narſetem in Totila; & alios plurimos. Fuit his omnibus Pietas & in Deum fiducia; nec ferrum triumphos dedit: magnorum horum Ducum hoſtibus necem contulit ferrum pietate exarmatum: animos certè Ducibus illis vna Pietas dedit & armauit, audere docuit, fidere, vincere; quamuis numero, robore, militari peritia, ferocia, proſperrimarum rerum felici ſucceſſu, locorum opportunitate, commeatu, bellico apparatu longè ſuperiores eſſent hoſtes; ſola vero pietate inferiores. Diſcat ab illis militiæ Dux: quanta ſperare poſſit, quanta Cælo debeat, & imitetur pietatem, qui pares ab hoſtibus victorias amat: ſequentur paria vota, mores, preces, effectus pares. Idem Deus eſt, qui dedit; eadem pietas ſit, quæ impetret. C D

Conſideratio. Hæc dixi de Militia contra viſibiles hoſtes; vt apprehendamus etiam contra inuiſibiles hoſtes militare; nempè Diabolum, Mundum, & Carnem: *Militia namque eſt vita hominis ſuper terram.*

Scripſerunt in hoc militiæ argumento plurimi ex veteribus & recentioribus auctoribus; inter quos annis præteritis eruditiſſimè de Studio Militari ſcripſit *Gabriel Naudeus Pariſienſis*, qui præter præclara & varia opera maximo litterariæ Reipublicæ beneficio per ipſum in lucem edita; ſummo

quo-

A quoque labore ex remotiſſimis etiam Orbis partibus innumera librorum volumina congeſſit; & inſigniorem totius Galliæ Bibliothecam diſpoſuit: iuſſu & impenſis Eminentiſs. Card. Mazarini, in cuius aula Bibliothecarij officio ille fungitur.

Quomodo Romana Vrbs tantum excreuerit? Cap. X.

QVoniam Res ſacras, Politiam, & Militiam Romanorum perluſtrauimus; quomodo Romana Vrbs tantum excreuerit, modo conſiderabimus.

Veteres Romani Vrbis ſuæ gloriæ auidiſſimi, ſemper omnibus neruis in hoc incubuere, vt æternam poſteris patriæ memoriam relinquerent: vnde & pru- B dentiſſimè potentia ſua vſi referuntur. Nam vt finitimos in Vrbem ſuam cogerent, aſtutè conſilio inito rebellium oppida funditus euertere: quo pacto Tullus Hoſtilius Albam celeberrimam vrbem vaſtauit: Tarquinius Priſcus Cornicolo vrbem diuitijs omnibus abundantiſſimam exitio dedit: Seruius Tullus Pometiam ſolo æquauit: Libertatis poſtea tempore Veios Vrbem poſt decennalem obſidionem fraude, & aſtutia, non vi occupatam, diruerunt. Itaque priuati Vrbibus, & domicilijs pulſi, proinde ſedibus deſtituti proprijs, ne omnino de ſalute periclitari cogerentur, Romam pro patria profecti incoluere. Hoc modo excreuit in ſuis incunabulis Romana Ciuitas, & tam opum quam Ciuium copia inter omnes terrarum vrbes totius machinæ caput extulit.

Deuaſtatione Vrbium finitimarum,

Idem fermè medium paulo tamen mitius in amplificandæ Vrbis proceſſu obſeruarunt ante Romani: in eo, quod Populum deuictum ſuo imperio iam ſubiugatum, vel vniuerſum in Vrbem receperunt, vel maiorem ſaltem par- C tem intra mœnia admiſerunt: ſic à Romulo Ceninenſes, Antennates, Cruſtumini in Ciuitatem pertracti fuere. Nulla autem gens ciuitatem Romanam adeo auxiſſe dicitur, quam Sabinorum. Quibus cum cõgreſſus Romulus poſt longum & diutinum bellum, pepigit fœdus hac conditione: vt Tatius Sabinorum Rex, cum Populo vniuerſo Vrbem ingrederetur, & intra mœnia Vrbis habitaret. Quam conditionem acceptans Tatius, Capitolium & collem Quirinalem pro habitaculo regio elegit. Hanc ſecutus viam Ancus Martius, Latinos conſimili exemplo Politorio, Tellena, & Ficana Vrbibus euocatos, ad Vrbem aſſociauit, montemque Auentinum attribuit.

Aliarum vrbiũ incolæ admiſſi.

Tamberlanes Magnus Sarmacadam vrbem ampliſſimam mirificè & Populis, & ædificijs, opibuſque adauxit; dum opulentiores ex ijs, quos diuerſis prælijs deuicerat, illuc ſedes ſuas figere adigebat. Quam rationem obſeruantes Ottomanni, cum primum Conſtantinopoli potirentur, multa fàmiliarum millia ex deuictis vrbibus; earum potiſſimum, quæ in certis artificijs inſigniter excellerent; vtpotè Mahometes ſecundus Treſibunda; Selimus D primus Cayro; Solimanus è Tauris; alij aliunde oriundos eò transtulerunt.

Aucta quoque Romana Vrbs ab his, qui Voluptatis gratia ſocietatem habitandi contraxerunt: vt non raro contigit loci cuiuſdam amœnitate homines allecti, viuendi coniunctionem inierint. Amœnitas autem illa, vel per ſe, ac natura loco ineſt, vel arte comparata. Ad naturalem atque ingenitam amœnitatem accenſentur: purus & incorruptus aer, iucundæ conualles, vmbroſa nemora, idonei ad venandum tractus, amœna fontiũ ſuſurramina, flumina ſalubria; & ſi quæ ſunt alia, quæ hominis naturam afficiunt & recreant: cuiuſmodi viſuntur Antiochiæ in Soria, Damaſci in Bithynia,

A voluptate inhabitatio.

Siuiliæ in Hiſpania, alijſq; locis pluribus. Ad Artificialem locorum amœnitatum referuntur plateæ, ædeſque artificioſè extructæ, theatra, fornices, ſtadia, palæſtræ gladiatoriæ, fontes arte deducti, monumenta, picturæ, pontes, aliaque huiuſmodi, quæ arte potiſſimum conſtant; ſpectantiumque oculos, ac mentes mirè afficiunt. Sic Samum propter templum ibi magnificentiſſimè extructum viſerunt innumera hominum caterua. Alexandria propter Pharos Inſulam, turrimque, quæ ibi viſebatur, arte atque opere inſigniter extructa, paſſim frequentabatur. Memphin Aegyptiorum vrbem Pyramides in ſummum celebritatis culmen erexerunt. Rhodon gratia viſendæ ingentis Solis ſtatuæ, quæ Coloſſus dicebatur, excurrerunt innumeri. Eorum, qui Babylonem ierunt, contemplatum mœnia à Semiramide extructa, vix putem iniri poſſe numerum. Atque vt paucis omnia dicam; quicquid viſum, ac reliquos hominum ſenſus afficit; adeoq; omnia, in quibus hominum curioſitas acquieſcit, huc referenda veniunt. A

Inter omnes Europæ totius vrbes maximè ab exteris Roma frequentata ſemper fuit: etſi enim hodierna Roma ab Antiqua illa quam maximè diſcrepet, atque ex admirandis ædificijs & ſtructuris nihil hodie ſuperſit præter exiguas reliquias & fragmenta mutilata, ex quibus antiquæ Vrbis ſplendorem, magnificentiamque, & profuſos Imperatorum, principumque ſumptus, opificum diuina ingenia, & induſtriam ſtupere & admirari poſſumus. Certiſſimum tamen eſt, quicunque hanc noſtram Vrbem diligenter & accurate luſtrauerit, ſolertique indagatione notauerit omnia, quæ in ea ſeruantur à viris antiquitatum ſtudioſis; fatebitur, nihil vſquam gentium ſpectari, quod cum Roma poſſit meritò conferri. Atque hæc omnia magis commendari debent, quod præclari Cardinales Eminentiſſimi, Principes, & Ciues nil habeant domi ſuæ, quod non liberaliter peregrinis videndum permittāt, tanta humanitate, tanta comitate, vt etiam credere velint, ab eis idem beneficium recipere, quod in eos vltro conferunt: tanta enim in ijs eſt facilitas, vt neminem à ſuis ædibus arceri patiantur, ſed domeſticis ſeuerè iniungunt, vt amicè & comiter omnia communicent poſcentibus, eoſque in cœnacula, hortos, ſecretioraque conclauia admittant; potiſſimum bonarum litterarum ſtudioſos; vt contemplentur, admirentur, & notent quicquid ſpectatu dignum eſt, non ſolum marmora exquiſita, & pretioſa vaſa, ſtatuas etiam ex ære, tabulas, numiſmata, & ſigna gemmis exculta: ſed & minima quæque antiquorum Romanorum fragmenta, ac etiam Aegyptiorum & Chriſtianorum naſcentis Eccleſiæ ſupellectiles, ſeu reliquiæ præbentur viſendæ. Hæc etenim omnia monumentorum & conſuetudinum priſcarum indicia nobis ſunt; magnamque eruditionem litterarum peritis pariunt: de quibus prædictis, necnon variæ arbores, fructus, animalia, & alia petrificata, cum alijs naturæ reconditis ſunt etiam in meo Muſæo ad montis Auentini radices: vt quoque in mea gentilitia domo in Campi Martij regione plurimæ veteres ſtatuæ; ex quibus præcipuè illa Iulij Cæſaris Imp. in vltima ſua ſenectute ab Altrouando in ſuo opere de Statuis Vrbis commendata. Sed permiſſum præterea Peregrinis & exteris in domos Principum, & eruditorum virorum, vt ipſas bibliothecas exactè perluſtrent, libros ex antiqua papyro, membrana, inteſtinis, corticibuſque confectos reuoluant, ac ſeſe contemplatione tam excellentium rerum, ſi fieri poſſet, expleant, & ſatient. Quæ omnia præterire ſatius putaui, cum impoſſibile ſit ſingula annumerare; vel ennumerata explicare & præcipuè lapides pretioſos cælatos & ſignatos capitibus Deorum, Impp. virorũ Illuſtrium, diuerſorũ animalium, herbarum, & arborum, variaq; emblemata continentes; qualia hodie (propter fraudes aliquorum malorum, qui clanculum multa furto turpiſſimo ſubtraxerunt) paucis aliquando monſtrantur, nec aditus præbetur ab aliquibus ad huiuſmodi ſecretiora conclauia. Multique timent ea ignotis communicare, quæ

B — C — D (margin letters)

coniun-

A coniuncta ſunt multis ſtatuis, ac picturis, & tabulis nudis & laſciuis: quæ forſan ab aliquibus eccleſiaſticis viris propter artificum & operis venuſtatem & excellentiam ſolummodo ſeruantur: Nonnulli autem ſunt; qui malignitate deprauati ſæculi, poſt reditum in patriam proterué ſuis enumerant & narrant, ſcriptiſque publicant, quæ viderunt; vt inuidiam, dedecus, & contumeliam concitent poſſeſſoribus, à quibus comiter & perhumaniter ſunt excepti: beneficiorum immemores, ingratitudinem pro gratia referentes. Hæc malignitas & ignorantia excellentium artificum in cauſa eſt, cur hodie domibus nobilium aliqui non admittantur, niſi commendatione amicorum id contingat, aut longa familiaritate, & vſu communicationis quotidianæ eos quorum fidelitatem, & ingenium perſpectum habent, in Muſæa ſecretiora ſua admittant, & amicè communicent, quæ habent precioſa. Hinc fit vt virorum malorum ingratitudo viris bonis ſit òpprobrio, & damno inæſtimabili: impediaturque ſtudium iuuentutis, & comitas, charitaſque omnium refrigeretur, ac planè extinguatur.

B Sed ne amplius vagemur; & vnde iam eramus digreſſi, tandem reuertamur, Magnum momentum ad habitationem Vrbis habuit inhabitantium vtilitas: amoenitas enim niſi habeat adiunctam comitem Lucri, aut emolumenti alicuius fruitionem, nihil æſtimatur: proinde hac deficiente, non eſt quod ſperet quiſpiam ſe multitudine incolarum Vrbem aliquam amplificaturum: ſiquidem talis hominum collectio non coaleſcit, nec durat in plurimos annos abſque incolarum vtilitate. Quo fit vt non ſolum ciuitates, quæ vi coactæ primum confluxerunt, verum etiam principatus ac dominationes violenter conſtitutæ, non diù durent; aut certè acceſſione ciuium, ac incolarum minimè augeantur: exemplum ſatis luculentum præbent Tartari, qui Aſiam diuerſis vicibus hoſtiliter inuaſerunt, Alexander Magnus, Attila, Tamberlanes, Carolus VIII., & Ludouicus XII. Galliæ Reges. Cauſa enim harum viciſſitudinum talis aſſignatur: quoniam natura noſtra coactionis vincula ad habitandum in preciſa regione facile diſrumpit. Præterea neque ſola loci amoenitas tanti eſt momenti; vt ob eam tantum multitudo hominum coaleſcat: homo enim ad labores natus eſt, ac natura aliquid operatur; hinc eſt vt plures negocioſi quam otioſi vbique reperiantur, laboreque ipſorum fruantur. *Ab vtilitate Vrbis habitatio.*

C Vtilitatis autem ratio diuerſimoda cum ſit: accommodatiſſima erit ad multitudinem inhabitantium cogendam, atque conciliandā; *Loci ſitus & opportunitas*, *ſoli fertilitas*, *atque apportandi euehendique commoditas*; Quibus maximè Romanus ager excellit: & nobis infra patebit,

Congruum vt in hac noſtra Roma ſitus aptitudinem conſideremus; vbi ſaluberrimi colles, amoenæ valles, agri feraciſſimi ad paſcua, ad vites, ſyluæ ad lignandum, eiuſdemque ſitus media Italia; & ob id ad rerum omnium incrementa habilior, vt ſupra capite 8. libri primi iam vidimus. Sed vt clarius Romuli prudentiam intueamur, in huius Vrbis eligendo ſitu; ne in lubrico, & inſtabili fundamento tanta moles locaretur: perſpiciamus propoſita per Ariſtotelem 7. Politic capite 5. vbi de Vrbis ſitu inter cætera opportuna hæc habet: vt ille, *ad terram, & ad mare debeat iacere:* nempè ne nimis diſtans, nec propinquus ſit ad mare: quoniam tali diſtantia priuatur commodis à nauigatione, ac etiam proximitate ſubiaceret inimicorum incurſionibus. Secundo ſalubris Aer exoptatur, quo homines continuò recreantur. Tertio Abundantia; nam omnia in ſe habere & nullius indigere, ſufficientis eſt. Quarto locorum omnium aptitudinem requiri ad aduectionem & deportationem neceſſariorum. Denique rei militaris peritis aſſerentibus talem, eſſe oportere, vt ab hoſtibus quidem non facilè inuadi poſſit, ciuibus autem facilis ſit in aliena egreſſio, *De ſitu Vrbis.*

D

Quatenus Vrbs Roma iuxta mentem Ariſtotelis fuerit ſituata; refert T. Li-

uius dec. prima lib 4. his verbis. *Non ſine cauſa Dij, homineſque hunc Vrbi* A
condendæ locum elegerunt, ſaluberrimos colles; ſalubris aer demonſtratur. *Flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur*; ecce facultas neceſſaria aduehendi. *Mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimia propinquitate ad pericula claſſium externarum regionum*; hic dignoſcitur vicinitas maris quo ad vtilitatem, & diſtantia quo ad pericula: *Italiæ medium ad incrementum Vrbis natum vnicè*; quoniam inuaſio eius à remotis populis difficilis reddebatur in meditullio Italiæ, Alpibus cinctæ; nec minus illa expoſita incurſionibus propinquorum Populorum, cum ſit vndiq; munita. Deducamus ergo ex præfatis, opportuniorem ſitum non exoptari in augumentum ædificatæ Ciuitatis (iuxta opinionem Ariſtotelis) eo, quo noſtra Vrbs ROMA extructa reperitur.

Roma fertilitas. Cauſam etiam inter alias non exiguam ciuitatum incrementis præbet terræ fertilitas; quam in agro Romano vigere: vidimus etiam ſupra in capit. 8. Cum enim hominis vita duabus præcipuè rebus ſuſtentetur; victu ſcilicet, & amictu: & vtriuſq; horum æquum ex terra comparetur ſubſidium, eximium B ad hæc emolumentum conferre poteſt ſoli fertilitas. Quo autem ipſius terræ fœcundior gleba, eo potior ad noſtrum inſtitutum fiet acceſſio. Cum autem non omnis tellus ferat omnia, ea demum feliciſſima, atque ad conciliandam acceſſionem accõmodatiſſima eſt ciuitas, quæ copia rerum plurium abundat. Quæ ſola cauſa ſæpè permultos mouet, vt patria relicta exteras ſedes quærant, vbi rerum omnium affluentia conſtat atque percipitur.

Sed neque fertilitas per ſe & ſimpliciter ad ciuitatum, Populorumque incrementa ſatis eſt. Multæ ſiquidem ſunt regiones, eæque fertiliſſimæ, quæ tamen oppidorum, incolarumque numero minimè abundant: Sic Pedemontium, quamuis omnibus Italiæ regionibus, frugum, vini, iumentorum, aliorumque eſculentorum fertilitate facilè ſuperior ſit; incolis tamen minus abundat. In Anglia excepto Londino nulla eſt ciuitas memorabilis, licet regnum illud omnium rerum copia, atque vbertate abundet. De Gallia idem verum eſt: ſola Pariſiorum Vrbs & pomerij amplitudine, & multitudine ciuium plurimum præſtat, & alteri Regno non inferior; quantumuis non C in vſq;adeo fertili aut commodo ſolo ſita ſit; non enim tanta ibi eſt amœnitas quanta Toureyne vrbe; non tanta rerũ abundãtia, quanta Xantoge aut Poiectiers; nec tanta fructuum varietas quanta Landedocke; nec tanta maris commoditas, quanta apud Normanos; nec tanta vini copia, quanta apud Burgundos; nec tanta frumenti vbertas, quanta apud Campanos: nec minus æquiparanda ciuitati & prouinciæ Orielens; quin etiam iumentorum multitudine Britanniæ ac Bruges prouinciæ facilè cedit.

Itaque exinde conſectarium eſt, bonorum affluentiam non ſufficientem eſſe cauſam ad ſocietatem populorum contrahendam: ſed requiri inſuper ſingularem congruentiam, modum ac rationem in vnum locum cogendorum: quod per idoneam, facilemque apportandi deportandique conditionem, fieri aptiſſimè poterit, de qua dicemus in poſterum: quæ omnia in Vrbe Romæ maximè conueniunt.

Apta aduehendi deportandique opportunitas, partim terra, partim mari, D
Aduehendi opportunitas. ac fluminibus haberi poteſt hic Romæ, Terra quidem: quo ſuperficies eius magis eſt plana, eò facilior: quod fit varijs vehiculorum generibus, aut eſſedis, quæ equorum geſtatoria ſunt, aut id genus alijs adminiculis. Idonea quoque profectio hominum frequens, tum pedibus, caballis, rheda, alijſq; modis. Abſque dubio tamen nauale iter terreſtri multò præualet: non propter facilitatem modo, ſed & propter velocitatem: nam breuiori mora, parciori impenſa, ac minore negocio oneroſiora quæque de loco in locum maritimo tranſuehuntur nauigio, quam plauſtrali in terris rota. Sic enim diuina ordinauit prouidentia, vt cum hominem animal ſociale; omneſque homines

vnius

A vnius tanquam vniuerſalis cuiuſdam corporis membra eſſe voluerit, ſua dona ſic diſpertitus ſit, vt non omnibus ex æquo nationibus omnium rerum affluentiam conceſſerit: ſic enim fit, vt dum alter alterius indiget adminiculo, mutua illa animorum connexio coaleſcat. Id autem quo fieret compendioſius, aquarum fluctus ita diuina ſua, & inſcruptabili ſapientia ordinauit; vt ad onera ſuſtinenda adiuti ventorum flatibus, & rudentum, velorumque adminiculis facillimè quæcunque tranſportare poſſent. Hoc medio facta eſt Orientis, Occidentis, Meridiei, Septentrioniſque apta diſpoſitio, atque amica conglutinatio. Parum enim obſtat, quo minus dicamus omnem tellurem omnia æquè producere propter commodam illam auehendi, aduehendique huc illuc opportunitatem. Admodum tamen parum in mari quiſpiam proficeret, niſi haberet portus ampliſſimos, nauiumque ſtationes tutiſſimas: illos quidem vt minus nauis illidatur; has ne procellarum, turbinumque impetuoſitatibus percellatur, concutiaturque: vt hic in Romano litore inter cæteros opportunior eſt ille ad Centumcellas, ſeu Veterem ciuitatem, non à natura, B ſed artificioſiſſimis operibus ſub Vrbano Octauo Summo Pontifice fabricatus. Hic obiter recenſendum, Adriani Imp. tempore, cum is aliquando Centumcellas, Vrbem veterem ſcilicet refocillandi animi cauſa diuerteret (vt auctor eſt Cæcilius) Cellas centum Iudicibus, vt ſe ibi præſente cauſas audirent, extruxit, quæ poſtea in Vrbis iuſtæ formam cum creuiſſent: Saraceni Bernardi Regis tempore (fuit autem hic Caroli Magni nepos, qui Italiam Longobardis pulſis obtinebat) diruerunt.

Fluminum quoque vſus non mediocris eſt, eorum præſertim, quorum late eſt deriuatio, præſertim per opulentas regiones, quales ſunt Padus in Italia, Scaldis in Flandria, Ligeris & Sequana in Gallia, Danubius & Rhenus in Germania; necnon nobili quamuis modico tractu Tiberis per noſtram Vrbem Romam. Atque pari fermè modo, quo fabricatrix natura illos comparauit; ita canales & foſſæ, quæ ex vno lacu, ſeu flumine in alium deducuntur; veris fluminibus opera humana æmula aſſimilantur; vt Medioni C præcipuè, & in alijs Europæ Vrbibus, iam vidimus.

Omnium vero Europæ nationum tractus ille Galliæ Belgicæ, Flandria dictus, aquarum commoditatibus, atque vſibus maximè gaudet. Sunt enim ibi fluuii Scaldis, Moſella, Tenora, & Rura. Hi totam illam regionem vndique circumfluentes, immenſis opibus propter idoneam nauigationem, & incredibilem commerciorum frequentiam nobilitant. Hac vna re ſupradictis regionibus, & ipſa tota Gallia, multo eſt inferior Italia: ſiquidem flumina, quæ intra Romanorum fines, aliaſque Italiæ partes ex Apennino monte inſtar torrentium ſylueſtrium vtrimque decidunt, recto curſu in Adriaticum, Tyrrhenumue mare feruntur; vnde nulla mora ſiſtendi curſum ſuum ſubitum illis datur; quo fit vt nauigabiles Arnus & Tyberis exiguo admodum decurſu efficiantur.

Cæterum ne quis exiſtimet data deportandi conditione, ſtatim ſequi ipſam vrbis alicuius ampliſſimæ perfectionem: neceſſe enim eſt, vt euidens aliqua ſubſit vtilitas, quæ homines ad coaleſcendum alliciat, vt dictum eſt D ſupra; ſed & præter hanc etiam alia peculiaria, quæ homines ad mutuam ſocietatem contrahendam alliciant. De quibus nos infra.

Priſcos Romanos ſpeciatim inſpiciamus inconditis moribus alioquin præditos, flexiles, ac ſibi ipſis conſulere neſcios; locum quempiam elegerunt, quem potius quam alium incolere maluerunt. Præcipuo hoc medio hi primitus ſunt vſi: vt Aſylum extruxerint (quod libertatis, refugijque ſedem appellauere) omnibuſque ad id confugientibus immunitatem conceſſerit Romulus; quo ſanè vulgi animos ad Romanam Ciuitatem mirificè allexit, populoſamque eam reddidit innumera fugitiuorum eò confluentium multitudine. Cæterum cum mulierum copia deficeret, Romulus miſſis per Hetruriam, *Aſylo Roma multitudo.*

riam,

riam, Sabinamque legationibus, vt finitimos populos ſibi matrimoniorum iure deuinciret, & vrbi ſuæ aduenarum propagatione conſuleret: cum vero illi inimicè negarent, quod ægrè ferrent nouam Vrbem in caput ipſorum creſcere; ſic artem arte luſit Romulus. Ludos ſe vouiſſe Neptuno cum ſimulaſſet, ad eos publicè celebrandos vicinas inuitauit vrbes, ſpectaculo publicè indito. Igitur cum plurimi eò cum vxoribus, ac nubilibus puellis concurriſſent; vbi tempus viſum eſt, dato ſigno iuſſit Romulus ab ijs, quibus demandatū id fuerat, virgines rapi, quas poſt coniuncta ſibi Herſilia, inter populares diſtribuit, celebratis ſolemni more nuptijs: nam ante nuptiarum diem honeſtiſſimè eas habendas curauit; dum vim excuſat, ac prolis cupidinem in cauſam vocat, ſolari eas omni arte conatus eſt. Atque hæc ſunt Romani Imperij principia; quæque prudenter à Romulo excogitata hæc ſint, exitus ipſe ac tanti Imperij magnitudo declarat. A

Municipia. Alterum adminiculum, quo Roma accreuit, in eo eſt, quod Ciuitates benè meritas, poſtea municipia vocatas, iure Ciuitatis priuilegijſque donarunt illi Romani; & ad capeſſenda munia admiſerunt. Dignitas enim magiſtratus, ius ciuitatis, & priuilegiorum vrbis, omnes eos Romam compulit, quibus ſuffragia, fauores, ac officia in Rempublicam collata ad dignitates & honores obtinendos ſpem aliquam inicijebant. Hinc illa Romanæ vrbis incrementa, hinc illa potentia & populo & opibus: quas mirum in modum auxerunt Nobiles & alij opulenti, quos magno agmine quotidie ad confluendum eò iure Ciuitatis donatos, Romanorum proceres illexerunt. B

Admiranda inſtituta. Fuit quoque priſcis Romanis ſumma cura, vt hominum cupiditatibus ſatiſfacerent. Hunc in finem ſubinde res nouas, quæque admirationi eſſent viſentibus, inſtituerunt: hinc illi Ducum victorum triumphi magnificentiſſimi: hinc ſplendidiſſima illa ædificia: pugnæ nauales, palæſtræ; venationes ferarū publica conuiuia, ludi Apollinares, ſæculares, alijque incredibili pompa, & ſolemnitate celebrati. Quo effectum, vt dum hæc Romæ ad ſpectantium animos oblectandos accōmodata hoc modo continuarentur, ad Vrbem Romam continuo peregrini vndequaque confluerent. Atque his præcipuè medijs Romani potentia, ac robore feliciter excreuerunt: reſtat vt videamus quid hac in re cum alijs nationibus vſitatum fuerit Romanis. Initium autem de Religione, quæ omnium rerum caput eſt, faciamus. C

De Religione. Religionis eſt tanta vis, tantaque neceſſitas; vt proculdubio non tantum multos in ſui amorem pertrahat, ſed etiam multorum commerciorum caput exiſtat. Vrbes, vbi religionis cultus eſt præſtantior, faciliorem quoque & illuſtriorem habent aditum ad potentiæ & gloriæ acceſſionem. Hieruſalem, vt tradit Plinius fuit, Orientis Vrbs antiquiſſima, & florentiſſima, tam religionis Deique cultu, quam totius regni reſpectu: Hieroſolymis viuebant Summi Pontifices, Sacerdotes, Leuitæ: peragebantur ibi ſacrificia: vouebantur Domino vota: omnis ferè Populus Iſraelis ibi quotannis ter conueniebat. Scribit Ioſephus, Hieroſolymæ quando à Tito Veſpaſiano obſideretur, circiter vigeſies quinquies centena millia hominum fuiſſe. Numerus ſanè immenſus & fermè incredibilis, ſi Vrbs ex ambitu, qui quatuor milliaribus paulo fuit amplior, æſtimetur. D

Magna itaque religionis vis eſt in amplificandis vrbibus, ditionibus, in illectādis Peregrinis: quod cum Ieroboam cognitum haberet, vt Tribus decem Iſraeliticas, quibus imperitabat, ſuo dominatu coerceret; veram religionem idololatrica permutauit. Hic ſuo ſcelere omnium primus dici meruit, qui cupiditate dominandi debitum honorem & cultum Dei magno cum dedecore miſſum fecit, poſteritatique ſic ſupplantatæ malo exemplo præluxit. Caueant Principes, qui præpoſtero gubernandi modo legem Dei conculcant; nec vnquā ex memoria triſtiſſimum Magiſtri ſui Ieroboami interitum abijciant, ſed reſipiſcant, vt alieno cauti malo, periculis eximantur.

Religio

A Religio cultuſque diuinus in loco aliquo ad alliciendum illuc homines maximum habet momentum: inſpiciamus ſanctam Lauretanam domum in Italia, Diuæ Mariæ Magdalenæ cryptam in Prouincia, Monſeratum in Hiſpania, Saluatoris noſtri monumenta in Palæſtina, & alia ſancta loca, quo magnus vndique quotidiè eſt concurſus omnium nationum, vel longiſſimè remotarum: ibi Deus ſummum bonum anxiè deſideratur, indeſinẽter expectatur, & quæritur ab omnibus creaturis. An non ſe in ſocietatem amplificatæ Romæ maximè ingerunt Martyrum ſanguis? reliquiæ Sanctorum? loca ſancta? & in diuinis ſuprema iudicandi poteſtas? An non aſpera & inculta hodiè Roma iaceret, niſi quotidiè locorum ſanctitas, & religio infinitos homines ab extremitatibus mundi eò pertraheret? An non deſerta pateret, niſi ſedes Apoſtolica, clauiumque poteſtas ſede ibi fixa multa millia hominum dulcedine ſua delinita quotidiè eo abire cogeret? Sed proh dolor pauci admodum numero ſunt Principes, quorum vita pro nitidiſſimo ſpeculo & exemplari habeatur, ad cuius formam Eccleſiæ componantur. Vbi hodie Numa Pompilius, qui tot Romæ augurum collegia? vbi Conſtatinus, qui tot ſacra B gymnaſia ſtruxit? vbi Theodoſius, qui tot vectigalia? vbi Iuſtinianus qui tot priuilegia dedit? Illos innuo, qui ſpolijs Eccleſiæ, & ſacerdotijs ditati, Sacerdotibus victum, Eccleſiæ Cenſum, pauperibus cibum, ignorantibus veritatis lumen ſuſtulerunt. Sed quid moror? Religio diuitias peperit, & filia deuorauit matrem.

Studioſos præcipuè in Vrbes, quarum magnitudo nobis propoſita eſt, adducit celebris & docta ſchola, quæ iuuentutem certis propoſitis commoditatibus ſui amore vehementius accendat; itaut potiſſimum eo nomine à pluribus ſeligatur, potiuſque hanc quam aliam frequentare ſtudioſa iuuentus malit Academiam. Id autem fit cum ad ſcholæ, & artium commoditatem peculiaria quædam & honeſta priuilegia inſuper accedant. Honeſta dico, ne licentiam dent ſcelus ſcelere impunè accumulandi, quod priuilegium turpitudinis dicunt: ſed vt habeant anſam alacriter ſine impedimento ſtudijs inuigilandi. Porrò in loco Academijs deſtinato temperata & ſalutaris ſit aeris C conſtitutio, amœnus ſitus, aquis, fontibus, ſyluis, & campis vndique arridens; vbi ſolitaria & iucunda ſit à ſtudijs recreatio: ibique iuuenes ſe exerceant luctando, ſaltando, curſitando, ludendo pila: & his conceſſis ſtrepitus armorum, & teſſerarum conticeſcat. Optimè autem vaſſalli retinentur, & peregrini inuitantur commoditatibus ad honeſtas animi recreationes, & commeatus abundantia; ſi priuilegia conſeruentur, defendantur: ſi eruditioribus certi & honorifici tribuantur gradus; & in primis ſi copia ſit eruditorum profeſſorum. Pompeius Magnus non erubuit ſcholas benè conſtitutas intrare: domito enim Oriente ſcholam Rhodi, vt profeſſores audiret, ingreſſus legitur. Sigiſmundus Rex Poloniæ edixit, ne quis vaſallorum ſuorum extra regnum ſtudiorum gratia vagaretur; ne dogmate illo prauo, quod ſuo æuo reuixit, & ferè omnes ſeptentrionales imbuit, incenderentur. Nihil hic dico de Conſtantino, Theodoſio, alijſque vere auguſtis Imperatoribus, qui Scholas, Collegia, Academias magnificè extruendo, Eccle- D ſiam Chriſti plurimum propagarunt: & pariter nihil magis barbariem, vim, perfidiam, hæreſim, atheiſmum, & omnium confuſionem parit, quam Scholarum, & Academiarum defectio. Si ergo iuſti, ſi pij, ac religioſi velint eſſe Principes, non tollere, ſed fouere, non euertere, ſed conſeruare eadem debent, in quibus ſplendor regis, honor Ciuitatis, amor virtutis & omnium bonorum ineſt influentia. *De Scholis.*

Fortunarum, famæ, ac vitæ ſalus in arbitrio iudicis eſt; hinc Vrbes, in quibus prudentiſſimi, & iuſtiſſimi tribunali inſident, plus frequentantur; & ad eas tanquam aſyla à corruptis, indoctis, malèque affectis Iudicibus confugitur; vt ibi corruptæ aliorum iudicum ſententiæ, aut reuocentur, aut moderatione quapiam leniantur. *Tribunalia.*

Non

De priuilegijs. Non infrequens fuit ijs, qui vrbes aut extruxerunt, aut inhabitandas dederunt, præclaris priuilegijs eas donare: ſecuti hoc ſunt, qui Vrbes vacuas, aut peſte exhauſtas, aut Marte vaſtatas, alioue Dei flagello exinanitas reſtaurarunt: vnde his caſibus neceſſe habuerunt Principes nouos incolas adſciſcere, quos iure Ciuitatis omnes donarunt, qui cum familia eò migrarent: ac etiam ab extremis periculis famis vendicatæ Ciuitates, dum eos qui frumenta aduehebant, priuilegijs donabant. A

Commercia tractanda. Vrbem populoſiſſimam reddunt certa commercia: id maximè, cum patrium ſolum illas merces, aut potiſſimas gignit. Sic ſola Inſula Molucca profert Caryophylum, Sabæa thus, Palæſtina balſamum. Plurimum piper fert Calicutia: Zelinam cinnamomum; atque alia alibi. Præſtantiſſimum ſal generatur in Cypro, ſaccharum in Madera, lana in aliquibus Ciuitatibus Hiſpaniæ & Angliæ. Huc accedit præſtantia artium, quarum exercitationes, aut ratione aquarum, aut abſtruſæ ſcientiæ, quam ſoli incolæ callent; hic quam alibi meliores. Sic optima arma ſuppeditat Damaſcus; elaboratiſſima aulea Athrebatum; holoſericum Genua, aureas texturas Mediolanum. Dicimus etiam Mechanicas ferè omnes artes omnium optimè in China florere; B & præcipuè cum apud illos populos receptum ſit, vt filij eaſdem artes, quas parens, addiſcant & profiteantur: hinc quaſi cum lacte paternas artes, & commercia imbibunt; tantamque aſſequuntur perfectionem, vt nihil quod ibi deſideretur inuenire liceat; quorum labores in inſulas Philippinas, Mexicum, & inde Siuiliam aduehuntur. Sunt etiam nonnullæ vrbes, in quarum poteſtate certæ merces verſantur: non quidem quod ſua ipſa tellus illas effundat, aut ab incolis laborētur; ſed ſolum quod ex alijs regionibus illuc aduehuntur; vt Siuilia immenſæ opes ex Noua Hiſpania & Peru adueniunt; vt Liſabona & Amſterodamo, quibus locis ex Indijs Orientalibus & Occidentalibus præteruehi nemo poteſt niſi illorum Saluoconducto & venia. Eodem modo (antequam Indiam Orientalē occupaſſent Luſitani) trans mare Suezam, & hinc Camelis Cayrum, Niloque Alexandriam aſportabantur aromata: eo ſuas triremes Venetæ amandabant aduecta illa aromata coemptum, quæ deinde Europæis maximo lucro paſſim vendebant. Verum illa C commercia hodie in Liſabonam, & Amſterodamum deriuata ſunt, noua via ab iſtarum regionum incolis adinuenta. Sunt & aliæ vrbes, quæ omnia ferè commercia ad ſe pertrahunt: vnde talia Emporia habentur in Oriente Malacca & Ormus: in mari Mediterraneo Alexandria, Conſtantinopolis, Meſſina, Genua: in Septentrionali præter Amſterodamum, etiam Danſicum, Nerua: in Germania Francofurtum ad Mœnum & Norimberga. In his alijſque pluribus opulentiſſimi mercatores ſua commercia exercent, emporia conſtituunt, vbi magni ſunt portus, flumina nauigabilia, vbi viæ planæ & tutæ. Cæterum maximum momentum eſt, vt Principes regionis ſuæ ingenium, ſitum, & naturam teneant: ſic enim refert Portus munire, vallis, aggeribuſque obfirmare, commoditates mercium exportandarum, & importandarum parare, mare à piratis repurgare, flumina nauigabilia reddere, commoda, & apta emporia extruere, vias munire tam eas, quæ ad montes quam quæ per campi planitiem vergunt. D

Qualiter autem hic Romæ Mercatorum commercia, emporium, & Populorum augumentum in præſenti tempore magis poſſet induci; indicauimus ſupra ante finem cap.22. lib.1. pag.113.

De Iuriſdictione. Efficitur etiam Vrbs populoſa Iuriſdictione ſuprema: hinc homines loco illi quaſi adſtrictos rarò diſcedere ſinit: hanc magnus litigantium concurſus appetit. In vrbibus vbi ſumma eſt iuriſdictio, tam publicæ, quam priuatæ opes coguntur. Ibi conueniunt principum, ducum, ciuitatum, & rerumpublicarum legati: ibi cauſæ grauiſſimæ diſceptantur: eò diriguntur appellationes: ibi negotia tam publica quam priuata tranſiguntur: eò ditionis pro-

A uentus conferuntur. Exinde Ciuitates pro ratione iuriſdictionis in dies ædificijs, multitudine Ciuium, & opibus ſplendidiores exſurgunt. Priſca Roma pro ratione iuriſdictionis & populoſa fuit; quinquaginta milliaria continuit præter ſuburbia, quæ tantæ fuerunt magnitudinis; vt ex vna parte ad Hoſtiam, altera ad Octicolim porrigeretur: vt etiam nos ſupra diximus c. 8. l. 1.

Roma & pleræque Italiæ vrbes auguſtiores & maiores ſunt vrbibus Galliæ, aut reliquæ Europæ; idque quoniam nobiles Italiæ vrbes inhabitant, Galli autem ſuis caſtellis, quæ inſtar palatiorum exædificata, aquis & muris circumdata, editioribuſque turribus ita obfirmata ſunt, vt facilè improuiſam hoſtium irruptionem & ſubſtinere, & arcere queant. Vrbes namque quæ à pluribus inhabitantur nobilibus, eò ſplendidioribus, atque amplioribus nobilitantur ædificijs: quin etiam omnis generis artes, & mechanicæ magis tum florent, ſemper ad ſuperiorem perfectionem aſpirantes. Atque hanc ob cauſam aliqui Reges vrbes amplificaturi, publico edicto non tantum omnes nobiles in vrbes coegerunt; ſed etiam vt quiuis ſibi pararet palatium, quod inhabitarent, illi mandarunt. *De nobilium ſede.*

B

Principis ſupremi ſedes ex ſeſe ſatis virium habet ad inſtaurandam vrbem & extendendam, ad quam honoris cauſa tota regio fluat; quæ vrbs totius regionis veluti cor & centrum eſſe debet: ad cuius maieſtatem & honorem excelſa palatia, honorifica tribunalia, altiſſimæ turres, munitiſſima caſtella, populi magna frequentia. Sic Roma in Italia, Lutetia in Gallia, Londinum in Anglia, &c. In vnaquaque regione neceſſariò vnam primariam inueniemus Vrbem, in qua Regia inſtar ſolis ſplendeat; in qua principes, proceres, iudices, hiſque obedientes Ciues vna viuant: in qua controuerſiæ decidantur, in qua Principum conuentus habeantur, in qua exteri Legati audiantur, in qua denique omnium totius regionis oppidorum prouentus, tanquam in theſauro ad vſus publicos & priuatos aſſeruentur; quibus ſanè rebus vrbes mirificè excreſcunt atque augentur. *Regum ſedes.*

Sed ne extrema mundi climata percurramus in his, quæ ad celebritatem vrbium faciunt, in quibus regiæ ſedes olim fuerunt, vnica Roma omnium vice ſit, ſi conſideretur qualis olim fuerit: perquam enim multum ab antiquo illo ſplendore hodie receſſit.

C

Vt de amplitudine antiquæ Romæ poſt plura relata per Plinium lib. 3. c. 5. ſubdit ille tandem: *Mœnia eius collegere ambitu Imperatoribus, Cenſoribuſque Veſpaſianis anno V. C. 828. paſſus tredecies mille ducentos, complexa montes ſeptem ipſa.* Et infra: *Cæterum munita erat præcelſis muris, aut abruptis montibus, niſi quod expatiantia tecta, multas addidere vrbes in prima regione.* Quibus perſuaſum nobis videri poteſt, venientibus Romam, cœpiſſe ædificia vrbi adiacentia videri ab oppido Octricoli (quod ab vrbe diſtat 35. & amplius paſſuum millibus) continuiſque ædificiorum ſtructuris id omne vſque Romam; adeo vt qui paululum eius viæ confeciſſet, iam ſe Romam ingreſſum putaret, vt recolit Leander. Ideoque quod Vopiſcus habet, Aurelianum Imp. ampliaſſe Vrbis Romæ muros ad quinquaginta ferè millia paſſuum, quod & Caſſiod. habet in Chronic. & Oroſius lib. 7. cap. 23. id accipiendum eſt tantummodo de ipſius Vrbis mœnibus, & ſeptem montibus; at vero ſuburbia ad eam dimenſionem, quam diximus ex Plinio porrigebantur. Id manifeſtum facit Conſtantius Imp. ex Ammiano, qui Octricolo Romam veniens, & ſuburbiorum magna parte tranſacta, Hormiſdam Perſam Architectum Imp. erator interrogat: quid ſibi de Vrbe Roma videatur? Reſpondit Perſa; putare iam Vrbis dimidium inambulaſſe: adeo ſplendida continuaque iam ex Octricolo ſuburbiorum ædificia ſemper fuerant ſpectata. Dionyſius quoque lib. 4. ſuffragatur his verbis. *Sunt omnia circa vrbem habitata loca: multa ea, & magna: ſique aliquis ad hæc ſpectans velit Romæ magnitudinem exquirere, is & errare cogetur, nec habebit ſignum vllum* *Amplitudo antiquæ Vrbis.*

D

lum

lum certum quo vſque ſit hæc Vrbs progreſſa, aut vnde incipiat; ita Vrbi contexta eſt regio, præbetque ſpectantibus opinionem extenſæ in infinitum Vrbis. Ariſtides quoque ſic ait: *Deſcendit hæc Vrbs vſque ad mare, vbi commune emporium, communiſque omnium, quæ terra eueniunt, diſpenſatio: quacunque in parte eius vrbis conſtiterit quis, nihil prohibet, quo minus pariter ſit in medio: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenſa.* Addere libet, quo magis miremur; vt Plinium ſeniorem teſtemur, ad LXX. millia paſſuum Romam protenſam fuiſſe, non modo vſque ad mare; verum etiam ipſum littus Oſtienſe ad multa paſſuum millia perpetuis propemodum ædificijs ornatum ſpectabatur. Referam in id etiam verba Plinij iunioris in epiſt. ad Gallum lib. 2. ibi: *Littus ornant varietate grauiſſima, nunc continua, nunc intermiſſa tecta villarum, quæ præſtant multarum vrbium faciem, ſiue ipſo mari, ſiue ipſo littore vtare.* Hæc ille. A

Maieſtas antiqua Vrbis. Quanta autem eius Vrbis tum maieſtas eſſet, vel inde patet, quod mille Senatores eſſe conſueuerant: ſed horum immodicum numerum correxit Auguſtus; cuilibet cenſu annuo aureorum triginta millium adſcripto, vt Suet. memorat in reformatione Senatus Octauij: & recolit Budæus de Aſſe lib. 2. qui lib. 5. adijcit, cum Senatoribus Cenſus adſcriptus eſſet ſingulis ad quingenta ſeſtertia, paupertati tolerandæ id erogari conſueuiſſe; ita vt duodecim millium Cenſus Senatorius paupertatis nomen non amitteret: cum hodie in ſacro Purpuratorum Senatu, qui duodecim huiuſmodi millium aureorum cenſum habuerit, inter diuites conſcribatur; præter id quod longè maioris æſtimationis erant Romanorum tempore illa duodecim, quam hodie triginta: adeo aureorum valor eſt immutatus. B

Multitud ciuiū Romanorum. Ciuium Romanorum copiam tradidere in ijs pleriſque Euſeb. in Chronic. ſub Claudio, Freſulcus & alij: comperta fuiſſe aliquando ad LXIX. centena CLXIII. millia, & eo amplius: quamquam nonnullis videatur, non ita ciues conſcriptos, qui Romæ degerent, ſed qui per orbem Romani Ciuis nomine decorarentur.

Romanorum opes. Sed quod nuſquam ab orbe condito contigit, erant Ciuium Romanorum opes tantæ, vt diues non putaretur, qui annuo redditu ſuis ſumptibus legionem alere non potuiſſet: fuiſſeque eiuſmodi plurimos, vel inde conſtat, quod Lucullus Romanus Ciuis (quem Cicero & Cæſar Xerxem togatum appellabant) ad XXV. hominum millia honorificentiſſimè hoſpitio excipere poterat; nec tamen ipſe ſolus id potuit in Vrbe Roma, quandoquidem viginti Ciuium millia & eo amplius in ipſa Vrbe comperta memorantur, qui cum Lucullo de diuitijs contendere potuiſſent, vt ex vetuſtis monumentis. Quod ſi fortè ambigamus non vigintimillia Ciuium Romanorum tantæ opulentiæ extitiſſe: erant autem Romæ innumeri valde diuites, ac prætermiſſis reliquis ſint nobis exemplo duo Plinij viri doctiſſimi & diuitijs affluentes. Senior enim præter id quod Romanam claſſem imperio regebat, pecuniæ plurimum poſſedit; idque inde deprehendimus, quod cum procuraret in Hiſpania, vendere potuerit electorum commentarios Largo Liciſſio quadringentis millibus nummum; reſpuiſſe autem tam magnum pretium conſtat ob id, quod ſibi afflueret pecunia; ſcripſit hoc Nepos Plinius ad Marcum lib. 3. Alter igitur hic iunior Plinius ditior certè fuit ſeniore auunculo: nam Quintiliani filiæ nubēti nō rogatus quinquaginta millia nummum, tribuit, idq; Munuſculum nuncupat ſcribens ad ipſum Quintilianum lib. 6. Romano quoque Firmo ſibi ab adoleſcentia cognito, vt in equeſtrem ordinē cooptari ille poſſet, dono dedit trecenta millia, extat epiſt. lib. 1 Ad ipſum Romanum Caluinæ affini centum millia dotis nomine largitus eſt, epiſt. 2. ad ipſam Caluinam. Suo quoque Municipi Metilio Criſpo, vt ad Equeſtrem ordinem, in quem conſcribebatur, ſeſe inſtrueret, dono dedit quadraginta millia, epiſt. ad Hiſpanum lib. 6. Ad alendos ingenuos pueros quingenta millia contulit, C D

triginta

A triginta ſcilicet millia annua. Epiſt. ad Caninium lib.7. Quantum vero quotidiè fuerit iſte Plinius profuſior in domeſtico ſumptu, in amicos, neceſſarios, & calamitoſos quoque profuderit? Illæ, quas diximus, ingentes erogationes nos docent, quantum minoribus erogare potuerit. Erant præterea illi Villæ tanto ornatu & ſumptu excultæ, vt regiam maieſtatem adæquauerint: Tuſci ſui villa, ſcilicet apud Tiſernates, ſicut & Laurentum in littore Tyrrheni maris, de quibus ſcripſit ſuis epiſtolis, Regum munificentiam adæquabant. Habuit plures villas in ripis lacus Latij: habuit Prænelſtinam, Tuſculanam, ac Tyburtinam; habuit & aliam quam potuit vendere nongentis millibus; vt ipſe memorat in epiſtolis ad Fabatum, & ad Coreliam l.3. additamentum villæ vnius emit ſeſtertio tricies, ideſt octoginta ferè millibus aureorum epiſt. ad Caluiſium Rufum lib.3. Animaduertimus igitur liquido, quantum ſummi noſtri ſæculi Principes à priſcorum Romanorum munificentia ſuperentur. Libet præterea de Seneca recolere, ter millies ſeſtertium habuiſſe, Tacito & Budæo teſtibus: atque ita ſupra ſeptem milliones poſſedit. B Nec eæ Senecæ opes conſcribuntur inter eas, quas ſupra diximus.

Excedebat igitur Romana Maieſtas omnem orbem. Iureq; Cyneas Pyrrhi Epirotarum Regis legatus, & Conſtantius Imp. Magni Conſtantini filius dictitabant: *Seſe in vrbe tot proſpectare Reges, quot Ciues viderent*. Externarum autem vrbium nulla certè ex parte veteri Romæ comparanda, licet aliquo nomine ei præferantur, vel ambitu, vel Ciuium numero, vel populorum adiacentium incredibili illa multitudine, de qua apud Mexicum recolitur.

Solitudini ſanè noſtra hæc Roma eſſet ſimilior, quam Vrbi, niſi ſedes Pontificalis ibi fixa vrbem augeret, viris Principibus, nobilibus, ac Prælatis; niſi maximo hominum numero, qui ſibi & ſuis inſeruiunt, vrbem repleret; niſi ſplendidiſſimis ædificijs, aquæductibus, fontibus, vicis, alijſque rebus nitidiſſimè vrbem exornaret; niſi venerandis negocijs, quorum nunnulla cultum religioſum, nonnulla Ciuilem politiam concernunt, Eccleſiaſticos red-C ditus impenderet; niſi etiam his rationibus tot negociatores, tot artifices, tot opificia, eorumque cultores attraheret, & detineret. Rebus ergo ita vt nunc, ſeu olim verius Romæ ſtantibus; non facilè ea Vrbs alteri vrbi, quæcunque tandem ea ſit, omni ex parte ceſſerit &c.

Quibus adminiculis parta Dignitas, & magnitudo conſeruata fuerit apud priſcos Romanos? Cap. XI.

POſtquam Vrbem noſtram produximus ad dignitatem, & amplitudinem, quam habitus & natura ſitus, Ciuiumque potiſſimum virtutes, vt diximus, ferre poterant: omni cura enitendum eſt agnoſcere, quibus medijs di-D gnitas & magnitudo iam tũ parta, fuerit apud priſcos illos Romanos tamdiu conſeruata? Neceſſaria, inquam, ſimul & ſemel tria hæc concurrerant: Iuſtitia, Pax, & Abundantia; ſicuti hæc omnia Romanum Populum habuiſſe Auguſto imperante, teſtatur Tacitus primo Annal. his verbis: *Et ad tuendam plebem Tribunitio iure contentum*; nempè vt Auguſtus protector plebis Iuſtitiam adminiſtraret: *Vbi populum Annona*; ecce Abundantia: & ſequitur: *Cunctos dulcedine otij pellexit*; quod Pacem ſignificat; vt volunt expoſitores in hunc locum Taciti.

Iuſtitia ſuum cuique tribuit, fortunaſque noſtras in tuto locat, nec eſt perſonarum acceptrix; potentiorem imbecillo, diuitem inopi, gentilem inqui- *Iuſtitia.*

 lino,

lino, ciuem aduenæ, patricium plebeio minime anteponit; ſed æquabile ius vniuerſis impertitur. Atque hoc vel ſolo iuſtitiæ nomine, quæ omnes ſub ſe virtutes continet, optimæ quæque reſpublicæ commendantur. Hinc tanquam pro inſigni iuſtitiæ Romanis olim gladius ad deterrendos ſeditioſos & ſceleratos publicè propoſitus fuit. Vt enim ſecundum Feſtum, apud eos inſigne imperij & armorum haſta fuit (Proconſules enim de Ciuilibus prouincialium cauſis cognoſcentes, pro tribunali haſtam erigebant) ita in facinoroſos homines animaduertētibus illis gladius ſemper in conſpectu erat; ſicut eruditè illud tradit Iacobus Ræuardi lib. 2. de Diuerſ. Reg. iuris, vbi ita ſcribit: *Sæuit inuicem diſcordantium rabies, & inter togas pace rupta, forum litibus mugit inſanum: haſta illic, & gladius, & carnifex præſto eſt.* Huc pertinet quod Dio de Traiano ſcribit: nam cum Præfectum prætorio, quem creauerat, circumdaturus eſſet enſe, nudum eum illi porrexit: *Cape hunc,* dixit; *& ſiquidem benè imperauero, pro me hoc vtere: ſin male, aduerſus me.* A

Sic videmus gladium euaginatum, quod in ſolemnitatibus Imperatori, & Regibus præfertur, indicare iuſtitiam, vt terror ſontibus incutiatur, & inſontes ſciant; ſe ſub protectione ſummi Magiſtratus ab iniuria & vi tutos eſſe. Hoc quoque apud Maſſilienſes vſitatum fuiſſe, teſtatur Valerius Maximus, ibi: *Cæterum à condita vrbe gladius eſt ibi, quo noxij iugulantur, rubigine quidem exæſus, & vix ſufficiens miniſterio; ſed index, in minimis quoque rebus omnia antiquæ conſuetudinis momenta ſeruanda.* Moribus quoque noſtris receptum eſt, quando Equites à Regibus creari ſolent, vt gladius euaginatus illis tradatur, eorumq; humeri leuiter eo perſtringantur, cum commonefactione, vt iuſtitiam foueant, viduas, pupillos, aliaſque miſerabiles perſonas à vi, iniuriaue defendant. Sic Maximilianum primum huius nominis Cæſarem, ferunt loca deſtinata ad ſupplicia ſontium, venerabundum cum hac voce SALVE IVSTITIA, præterire ſolitum. De Alexandro Seuero Imp. Lampridius in eius vita ſic ſcribit: *Si vnquam furem vidiſſet iudicem, paratum habebat digitum, vt illi oculum erueret*; tanto odio proſequebatur Iudices, qui furtorum fama laboraſſent, vt ſi eos caſu aliquo videret, commotione animi choleram ſtomacho euomeret, toto vultu inardeſcente. B C

Cæterum de Iuſtitia extant paſſim tam apud ſacros, quam profanos commonefactiones grauiſſimæ. Sic enim extat Sapient. cap. 1. *Diligite Iuſtitiam, qui iudicatis terram.* Et Eccleſiaſt. cap 4. *In iuſtitia agonizare pro anima tua vſque ad mortem: certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos.* Intelligat vir princeps, quod qualis fuerit ipſarum rerum actionumque, quas agit, natura; talem quoque ex ipſis memoriam & famam, vel bonam, vel malam conſecuturus ſit. Nec minus principatum gerens reminiſcatur inimicitiarum & diſſenſionum, ſi quæ prius cum aliquibus interceſſerint. Non enim ad regnandum promotus eſt, vt vlciſcatur; verum vt imperio ſuo ſubditos etiam ab aliorum inſidijs ſecuros, atque tutos cuſtodiat: & vt cuſtos recti ſit, & magnæ Deæ Iuſtitiæ miniſter & interpres. Quin & deprehenſa veritate, agnitaque iuſtitia, nihil moretur, quod ius iubet pronunciare, atq; exequi idque impigrè ac citra moram. Id quod paucis admodum curæ eſt: quo fit etiam vt non ſolum pleroſque in annos, ſed integram fermè hominum ætatem lites protrahantur, fatigentque interdum etiam primam atque alteram ſobolem, exhauriantur patrimonia, rabie veluti igni incendantur hominum odia, manus excitentur ad cædem, pericliteturque ſalus ipſa cum rebus. Addamus, quibus interim curis, moleſtijs, anxietatibus vitam agunt, qui lites gerunt: nihil ſanè miſerabilius, nihil infelicius, nihil calamitoſius iſtorũ mentibus continuò laceratis, & diro mucrone confoſſis, hos nulla requies, nulla oblectatio iuuat, nulaq; vel amœnitas, vel illecebra mouet, ſæuis cruciatibus laniatos; ſed his toruus ſemper aſpectus, caput minax, ceruix demiſſa, ora pallentia, gemitus, planctus, ſtridor, furor, blaſphemia atque deſ- D

peratio

A peratio tanquam ad perpetuam ærumnam infeliciter raptis. Quorum malorum cum iudex cauſa ſit, non poteſt quicquam excogitari ſceleſtius, atque immanius, cum is qui debuit his omnibus malis mederi, is quidem ſit qui percutiat, cruentet, & ſauciet; improbos imitatus medicos, qui in ſedandis languoribus, ſpe quadam amplioris quæſtus differunt medicamenta, proditores, prædones, interdum etiam homicidæ. Oportet etiam capeſſentem Magiſtratum, iudiciaque exercentem deponere amici perſonam & ſanguinis, & induere iudicis, qui aliud nihil eſt, quam ius loquens & animatum. Hæc enim (vt Cicero in Lælio inquit) *Lex in amicis ſanciatur, vt ab amicis honeſta petamus: ſimul & rogati amicorum cauſa honeſta faciamus*. Neque enim eſt vlla excuſatio peccati, ſi amici cauſa peccaueris: cui correſpondet etiam id quod Epictetus ait: *Si iudicia recte proferre voles, nullum contendentium, & cauſam dicentium; ſed ipſam cauſam cognoſcas*. Iuſtitiæ iam ſancta penetralia luſtrauimus, in quibus æquum, ac probitas religioſa cum obſeruatione verſatur; vbi cupiditas rationi cedit; nihilque vtile ducitur, B quod parum honeſtum videri poſſit: eius autem præcipuum & certiſſimum inter gentes omnes exemplum, eſt Romanæ Maieſtatis tam longo tempore perennitas.

PAX, alterum illud, quod diximus amplificandæ, ac conſeruatæ noſtræ Vrbis medium, firmiter conſtat: ipſa enim vacillante, aut rupta, omnia in peius ruere neceſſe eſt; ſtante verò quoque firmiter conſiſtunt, & durant. Eleganter autem de Pace Virgilius canit. *PAX.*

Pax plenum virtutis opus, pax ſumma laborum,
Pax belli exacti pretium eſt, pretiumque pericli;
Sydera pace vigent, conſiſtunt terrea pace:
Nil placitum eſt ſine pace Deo, nec munus ad aram.

Attendendum tamen diligenter eſt, ne amica illa Pacis fruitio ad temerarios multitudinis auſus, tacitam quaſi anſam præbeat, qua in re illi, quibus id ratione officij competit, tacitè proſpicient. Eſt enim Populus, vt Plato inquit, C ingratus, moroſus, crudelis, inuidus, immodeſtus; vt qui eſt ex colluuie turbæ, & ſtultis inſolentibus collectus. Quicquid enim laudat, vituperio dignum eſt; quicquid cogitat, vanum; quicquid loquitur, falſum; quod improbat, bonum; quod approbat, malum; & quicquid extollit, infame: & ſicubi ſibi ipſi relictum nullis legum repagulis coerceatur: nullum tūc (teſte Q. Curtio lib. 10.) profundum mare, nullum vaſtum fretum & procelloſum tot ciet fluctus, quantos multitudo motus habet, vtique ſi noua & breui duratura libertate luxuriat. Hæc enim, teſte Liuio, natura multitudinis eſt: aut ſeruit humiliter, aut ſuperbè dominatur; libertatem quæ media eſt, nec ſpernere modicè, nec habere ſciunt. Atque hic non abs re vulgato verſu dicitur de Populo, ſeu Plebe.

Vngentem pungit, pungentem ruſticus vngit.

Quod ſi præterea ſuperſtitio aliqua mentes multitudinis ſeditioſæ occupat: tunc demum ea bellua multorum capitum, multò atrocius furit, neque modum tenere poteſt, exitumue vllum reperit; vbi aut fauere ſemel aut ſæuire D inſtituit: hocque prætextu ſibi quiduis licere putat. Quo etiam Q. Curtius reſpexiſſe videtur lib. 4. de reb. Alex. Mag. vbi dicit: *Nulla res multitudinem efficacius regit, quam ſuperſtitio*. Alioquin impotens, ſæua, mutabilis, vbi vana religione capta eſt; melius vatibus quam ducibus paret. Siquidem ſimulata religio inſtar torrentium eſt, qui nullis obicibus retardari queunt, quominus campos inundent & aliquandiu noceant. Illud tamen probè tenendum eſt; quod & Claudianus monet: illum furorem efferatæ multitudinis, licet interdum terribilem, attamen non diu durare: nam caret euentu nimius furor: *Improba nunquam ſpes lætata diu*. Temereque illi faciunt, qui populo innixi, & magnas res ſuſcipiunt agendas, & ſuſceptas ſibi ſucceſſuras

ras ſperant. Etenim quemadmodum creſcente vmbra, vel decreſcente, corpus tamen ipſum, cuius eſt vmbra, neque creſcit, neque decreſcit: ita nec melior fit quiſquam, dum à vulgo laudatur; nec item peior, dum vituperatur. Paruum namque præſidij, inquit Cominæus, poſitum eſt in promiſcua multitudine, niſi contineatur aliqua neceſſitate & imperio: tametſi tempus incidat, cum populi furor & repentinus impetus, valde ſit pertimeſcendus. Optimum, & ſalutare igitur contra immoderatos populi impetus erit remedium; vt qui in actu bellum recuſent, exhibeant ſaltem illud in potentia: Polybius his verbis: *Oſtendite modo bellum, & pacem habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipſi remittent.* Ideoque Auguſtus ſemper inimicorum fines munitos habuit, vt quoque Salomon. A

Abundantia. Abundantiam demum alimentorum, vt tertium ampliandarum Ciuitatum, earumdemque conſeruandarum principale medium, facilem reddit victum. Quid enim antiquius, quid acceptius multitudini, quam ſi vili cibus, potuſque paretur. Ob id etiam in vrbibus & oppidis rerum omnium affluente copia optimatibus cum multitudine etiam obſcuris natalibus, nullum eſt certamen, aut diſcordia in tanta vitæ diſſimilitudine & tam diſpari ſtudiorum ratione, atque voluntate. Illi enim imperium & gloriam expetunt: iſti dum vitæ commodis abundant; non ita magnum fructum in decore, & dignitate ponendum arbitrantur: ſiquidem vt inquit Iuuenal. in ſatyr. B

Cererem, & Circenſes anxius optat.

Ad hoc reſpexit Cæſar, cum duos creaſſet Aediles, qui ad hoc ſolum Annonæ negocium præſiderent: Auguſtus enim ad Imperium iam partum ſeruandum, teſte Tacito l. 1. Annal. *Populum annona, cunctos dulcedine ocij pellexit.* Eodemque Auguſto inter alia dominationis arcana maximæ curæ erat Aegyptus, *Ne fame vrgeret Italiam*, refert Tacitus 2. Annal. cuius neceſſarium frumentum ab illa prouincia proueniebat. Huius annonæ defectus maxima cauſa eſt commouendi Populos, vt ſæpius Iſraelitæ, & maxime contra Moyſem, Exod. 16. & propterea Propheta Iſaias c. 3. de illo, qui à populo requiſitus, vt aſſumeret ſibi Regnum; vt eius inhabilitas oſtenderetur, quoniam neſciret annonam ſeruare; reſpondit: *In domo mea non eſt panis, nolite conſtituere me Regem ſuper vos.* Sicuti & ſubminiſtratio cibi ſufficiens cauſa aſſumendi quempiam ad Principatum. Chriſtum Redemptorem noſtrum, cum ſaturaſſet turbas in deſerto, ex quinque panibus & duobus piſcibus, turbæ Regem poſcebant, refert S. Ioan. cap. 6. *Illi ergo homines cum vidiſſent, quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant, quia hic eſt verè propheta, qui venturus eſt in mundum. Ieſus ergo cum cognouiſſet, quia venturi eſſent, vt raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem.* Sed iterum illi reuerſi dum peterent: *Domine da nobis ſemper panẽ hunc.* Et tunc negans Chriſtus præſtare illis panem materialem in cibum, vt altius illos eleuaret ad Dei menſam ſpiritualem: iidem qui antè Prophetam, & Regem Chriſtum acclamabant propter ſolum cibum corporalem præſtitum: modo propter eumdem cibum denegatum, exprobrant de Chriſto, quod ſit filius fabri, his verbis: *Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixiſſet, ego ſum panis viuus, qui de Cælo deſcendi; & dicebant, nonne hic eſt filius Ioſeph cuius nos nouimus Patrem & Matrem?* Quoniam populus ſimilem felicitatem ad repletionem ventris non habet, inde S. Chryſoſt. in dicto cap. 6. Ioan. hom. 44. conſiderat quod populus ille prætermiſſis ſtupendis omnibus miraculis, quæ patrauit Moyſes ſolum meminit de Manna, ibi: *Patres noſtri manducauerunt manna in deſerto, &c.* C D

Atq; hæc pro præſenti argumento de Vrbe iam diu conſeruata dicta ſufficiãt. Cætera (vt ſupremam tandem manum operi addam) omnia, quæ pro amplificanda Vrbe adducta ſunt; pro conſeruanda quoque vſurpari poſſunt. Eadem enim rerum principia ſunt ortus, & progreſſus.

NO-

A

NOTABILIA

ABſoluta impreſſione horum trium librorum, De Vrbis, & Romani Imperij ſplendore: ſuperaddendas etiam aliquas Appendices, ſeu Notabilia credidi: quæ ſicut ad argumentum, & elucidationem mearum lucubrationum non erunt importuna; nec minus ſpero iniucunda Lectori futura.

Erit autem vnaquæq; Appendix addenda ad Capitulum, B paginam & litteram hic indicatam.

De Pontibus.

Pag. 61. & ſeq. Cap. XV. Parte prima.

QVoniam Romanam potentiam, & magnificentiam etiam recognouimus in Pontium extructionibus ſupra flumina, non in Vrbe noſtra ſolum; verum & illum ſupra Danubium ab Imp. Traiano mirificè fundatum, & ab Adriano Imp. inde dirutum. Poſſem hic quoque referre Lutetiæ Pariſiorum ſeptem admirabili ſtructura Pontes, quibus non tam ædes quam Palatia ſupra inædificata ſunt, quæ Montibus præſeferunt eorum celſitudinem: de quibus hoc elogium conſcriptum.

C *Septem Roma tuos ne Gallis obijce montes.*
Non niſi naturæ debile inertis opus.
Septem Pariſijs mirandos ſuſcipe pontes
Non niſi diuinæ mentis & artis opus.

Quorum antiquorum Lutetiæ Pontium à Romanis extructos fuiſſe, non eſt improbabile. Non reticebo tamen referre de alijs in Gallia viſis; & primo de illo quatuor Neumaſo leucis diſtante, à fluuio dictus Pons Vari, triplicem arcuum ordinationem hic habet; ſuprema aquarum ductui, altera & poſtrema iumentis, hominibuſque via eſt: hæc ſex aſſurgit arcubus, media vndecim, ſuprema triginta: vniuerſus octoginta duos pedes altus eſt, duoſue coniungit montes. Mirum quod tam miri auctor operis ignoretur: quamquam priſcorum Romanorum Impp. reniteat in eo magnificentia. Alius Pons ſupra lacum Tigurinum, vnam eſt extenſus leucam. Tertius Lugdunenſis octingentorum paſſuum. Quartus Pons ſancti Spiritus propè Auinionem mille ducentorum paſſuum; vt ſupra Rhodanum hæc poſteriora D duo.

Addimus quoque, Londini in Magna Britannia ad opportunitatem, & ornatum fluminis Tamiſis factum eſt, vt regnante Ioanne Rege Pons eſſet è viuo ſaxo nouendecim magnis fornicibus fabricatus: vtramque ripam Tamiſis iungens; cui ſimile in longitudine, latitudine, elegantia, & ſtructura altera Vrbs in Europa nec in Orbe toto hodie non habet.

De Albo Veſtium Colore. A

Pag.254. Cap. VIII. lit. B lib.2.

QVoniam dum de Romanorum veſtibus ſumus prolocuti, & varia earumdem genera & colores agnouimus: prætermiſſum fuit referre Romanis in veſtitu Album colorem fuiſſe conſuetum; quia is, vt Plato vult, lætitiæ proprius, & Deorum erat: ſiue potius agreſtis illa & prima gens ſpretis accerſitis coloribus lanæ natiuum retinuit, ideſt album. Ita Toga, Tunica, Calcei, & omnis quotidiana veſtis Romanorum. Toga, inquam, Alba Titinnius poeta vetus.

Qui in Togis Candidis ſunt, tunicis ſordidis.

Agellius de Africano: *Eumque, cum eſſet reus, neque barbam deſiſſe radi, neque non candida veſte vti, neque fuiſſe ſolito cultu reorum.* At Liberti noui communi Ciuium veſte apparebant. Tertull. de Reſurrect. Carnis: *Si famulum tuum libertate mutaueris; & veſtis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine; ac tribu menſaque honoratur.* Toga igitur alba. Statius in Syluis. *Albentique humeros induxit amictu.* Nempe togam virilem ab eo colore. B Et Martialis: *Et toga non tactas vincere iuſſa niues.* Item: *Viuat & vrbanis albus in officijs.* Albus non ad pallorem, ſed ad veſtem.

Sed in hoc aduertendum, quamquam albi coloris eſſent præfatæ veſtes à natura; candidæ autem ſeu ſplendentes veſtes erant, quæ non ſolum inſito lanæ colore, ſed ab arte cretam addebant in veſtem, vt candeſceret, ſeu ſplēdeſceret: hac ergo nota diſcreti à vulgo vocantur, qui propriè prenſabant, ſeu ambiebant magiſtratus, vt teſtatur Iſidorus his verbis: *Toga candida eademque cretata, in qua Candidati, ideſt Magiſtratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior inſigniorque eſſet.* Et ad hoc alluſit Perſius, cum dixit.

——·—— *Quem ducit hiantem*
Cretata ambitio.

Et hunc colorem eximiè candentem ſpernit à ſapiente Seneca, ibi: *Non ſplendeat toga, nec ſordeat quidem.* C

Præterea diebus priuatim, aut publicè lætis togas recentes plerique ſumebant, & vſu nondum ſordidas, aut obſoletas. Ouid.

Veſtibus intactis Tarpeias itur in arces,
Et Populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.

Ecce veſtes intactas, & recentes in ſimili dixit Perſius.

Scilicet hoc populo pexuſque togaque recenti,
Et Natalitia tandem cum ſardonyche albus
Sede leges celſa.

Color enim ille à principio in omni toga niueus, habendo ſordes, trahebat ſqualorem: quod licet ferrent in vulgata toga, non tolerabant tamen per feſtos dies; inde eſt, quod per ludos Candidati leguntur apud Martial. & apud Plautum in Aulularia ſcribitur.

Qui veſtitu, & creta ſe occultant, & ſedent quaſi ſint frugi.

In homines tenuiores, quibus cum copia mutandæ togæ non eſſet; tamen vt nitidi, & melioris fortunæ apparerent, ſub dies ludorum togulas ſuas incretabant. Nec Romani ſolum in lætitia, aut ſacris adhibebant hunc colorem, ſed etiam externi. Suet. in Auguſto cap. 99. de Aegyptijs. *Fortè Puteolanum ſinum præteruehenti vectores, nautæque de naui Alexandrina, quæ quidem tunc appulerat, candidati, coronatique & thura libantes, fauſta omnia & eximias laudes congeſſerant.* Propter has togas albas Fullonum apud veteres creberrimus vſus, qui maculas & ſordes è toga eluebant addito ſulphure & creta: rarò tinctorum vſus. D

Mutata Republica & Imperio labente, mirum quantum mutauerit vſus veſtium;

A veſtium; & apud paucos niſi honeſtiores toga remanſit. Vulgus ea ſpreta, abijt ad Penulas, Lacernas, Tunicas; eaſque coloris pulli: & hoc ſub Auguſto, de quo Suet. cap.40. *Etiam habitum, veſtitumque priſtinum reducere ſtatuit: ac viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus acclamitans; en ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Negotiorum Aedilibus dedit, ne quem poſthac paterentur in foro circone, niſi poſitis lacernis togatum conſiſtere. Irruperant per bella Ciuilia Lacernæ iam tum in Vrbem, quæ antea militiæ & caſtrorum. Propertius.

Texitur hæc Caſtris quarta lacerna tuis.

Et poſt Auguſtum magis, ac magis exoleuit. Adriani quidem temporibus vix in Senatoribus & Equitibus ius ſuum tenuit adiuta Principis edicto. Spartianus in Adriano: *Senatores, & Equites Romanos ſemper in publico togatos eſſe iuſſit, niſi ſi à cœna reuerterentur.*

Lacernæ in vſu vulgi, pullæ erant; niſi delicatus eſſet quiſpiam, qui ame-
B thyſtini, aut coccinei ſumebat coloris. Martialis.

Amator ille triſtium lacernarum,
Qui cocinnatos non putat viros eſſe,
Amethyſtinaſque mulierum vocat veſtes:
Natiua laudet, habeat & licet ſemper
Fuſcos colores, galbanos habet mores.

Seneca epiſt. 115. *Quod vides iſtos ſequi, qui lacernas coloris improbi ſumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quidpiam, quod hominum oculis tranſilire liceat.* Lacernæ coloris improbi purpureæ ſunt, quoniam inſolens ille color adhuc Senecæ temporibus & audax. Similiter in Penulis, quæ vulgo item pullæ: purpureæ tamen quædam lautiorum. Dio Caſſius lib 57. de Tiberio.

Pereunte toga ad interitum abijt color albus; & pullæ plebeiæ omnes veſtes: hinc pulla paupertas dicta à Calphurnio.

C *O vtinam nobis non ruſtica veſtis ineſſet!*
Vidiſſem propius mea numina; ſed mihi ſordes
Pullaque paupertas, & adunco fibula morſu
Obſtiterunt.

Hinc pullati, in Auguſto. Sueton. cap.44. *Sanxit, ne quis pullatorum media cauea ſederet.* Quod edictum lucem dat Calphurnij loco.

Venimus ad ſedes, vbi pulla ſordida veſte
Inter fœmineas ſpectabat turba cathedras.

Tunica liberorum hominum quoque alba. Ex Vopiſco in Aureliano: *Sciendum tamen congiaria illum ter dediſſe, donaſſe etiam Populo Romano tunicas albas manicatas ex diuerſis prouincijs.* Et Iuuenalis:

Sufficiunt tunicæ ſummis Aedilibus albæ.

Obijcit Verri Cicero, quod in officina ſedere ſolitus ſit cum pallio & tunica pulla.

Calcei item albi. Martialis.

D *Sordidior cœno cum ſit toga, Calceus autem*
Candidior prima ſit tibi, Cinna, niue:
Deiecto quid inepte pedes perfundis amictu?

Spartianus in Alexandro: *Faſcijs ſemper vſus eſt: baxeas albas habuit, non coccineas, vt prius ſolebant.* Baxeæ pro Calceis. Apuleius lib. 11. *pedeſque palmeis baxeis indutum.*

Fœminæ quoque apud Romanos veſtes albas deferebant, & præcipuè ingenuæ, ſi credimus Artemidoro de Interpretatione ſomniorum.

Quæ de Romanis ſunt dicta de veſte alba, idem intelligendum de Hebræis, qui lanæ naturali colore, non arte tincta vtebantur; quoniam ſæpè

ipſis in vſu lotio veſtium, vt in Leuit. cap. 14. 15. & 17. vbi præcipitur, quod qui aliquam immunditiam contraxiſsent, veſtes lauaſſent: & inde multi inter illos Fullones, qui veſtimenta purgabant: vnde *Ager Fullonum* prope Ieruſalem, vt in 4. lib 4. Reg. cap. 17. 18. Et in ſacro textu frequentes alluſiones huic arti, vt in Iſaia cap. 7. 3. & cap. 36. 20. & ſanctus Marcus de Veſtimentis Chriſti in Transfiguratione capit. 9. *Veſtimenta eius facta ſunt ſplendida, & candida nimis velut nix, qualia Fullo non poteſt ſuper terram candida facere.* A

Nec demum prætereundus Eccleſiæ ritus circa veſtem albam de recenti baptizatis, de qua Pontius Paulinus.

Inde Parens ſacro ducit de fonte ſacerdos,
Infantes niueos corpore, corde, habitu.

Et Lactantius.

Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

Explicaui colorem togæ, ritum in candidatis, in diebus Feſtis: interitum togæ & mutationem veſtis. Dixi de Penulis, Lacernis, Tunicis, & Calceis. Addidi idem in Fœminis; & Hebræis, ac etiam de Veſte alba, quæ datur baptizatis de recenti. B

Ex Veſtibus animus, & Indoles denotatur.

Cap. VIII. lib. 2. litt. C. §. Sed parua pag. 264. Parte ſecunda.

VBI habetur quod Amictus veſtimentorum indicet morum noſtrorum conſtitutionem. Vnde Ariſtoteles in lib. Phyſionomiæ c. 9. & 10. refert, quod complexiones, indoles naturalis, paſſiones, affectus denotentur principaliter ex vultu, oculis, naſo, & fronte. Secundum indicium ſit qualitas, ſeu geſtamen veſtimentorum: vt ex his dignoſcatur apertè an quiſpiam diſſolutus, aut modeſtus ſit; leuis ſeu grauis; bonæ, ſeu malæ mentis. Ex vultu, veſtitu, & agitatione corporis in perſona Iuliani Apoſtatæ denotauit Gregorius Nazianzenus peſſimum exitum de illo futurum: vt ipſe in Orat. 2. in Iulianum inde exclamauerit in ea verba: *Vt hæc conſpexi, ſtatim prolocutus ſum: quale malum Romanorum terra nutrit.* Vanitas & mores indecentes denotantur etiam in exceſſu veſtimentorum; ſicuti mulieres illæ reprehenduntur per Iſaiam cap. 16. ibi: *Pro eo quod eleuatæ filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, &c.* Et infra: *In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & Lunulas, & torques, & monilia, & armillas. Et quæ ſequuntur.* C

De Vſu inuitandi ad potum.

Pag. 326. Cap. XIX. lit. B. Parte ſecunda.

QVoniam iam ſupra aliqua diximus de priſco vſu prouocandi ad potum (vulgo *Brindeſi* dictum) etiam apud Romanos commune aliqua audiemus, de quo in ſacro textu fit mentio, vt in lib. Eſther capit. 1. verſ. 8. dum ſumptuoſum Aſſueri conuiuium deſcribitur ſic loquitur de Vino: *Vinum quoque vt magnificentia regia dignum erat, abundans & præcipuum ponebantur; nec erat, qui nolentes cogeret ad bibendum.* Vbi abuſus innuitur, qui etiam hodie in plurimis Europæ partibus præualet; vt prouocatus quiſpiam ad bibendum, inuitus quoque reſpondere cogatur, & in capit. vlt. prophetiæ Abacuc verſ. 15. legimus: *Væ, qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians, vt aſpiciat nuditatem eius.* Quæ verba de eo intelliguntur, qui D

amicum

A amicum ad ebrietatem inducit; vt illum quaſi alterum Noë in ludibrium habeant & deriſum. Etiam apud Homerum de eodem vſu ſæpius fit mentio, vt lib.4. Iliadum.

Dij autem apud Iouem ſedentes conſultabant
Aureo in pauimento, aderat autem ipſis Hebe veneranda,
Quæ nectar infundebat, ipſi autem aureis poculis
Propinabant inuicem, Troianorum vrbem aſpicientes.

Sic Vlyſſes in Odyſſ. porrigit pateram Aretæ ad potum.

Aretæ autem in manibus poſuit poculum vtrinque anſatum.

Et de hoc more apud Romanos Iuuenalis ſatyr.5.

——— *Quando propinat*
Virro tibi, ſumitque ſuis contacta labellis
Pocula, quis veſtrum temerarius vſque adeo, quis
Perditus, vt dicat Regi, bibe? plurima ſunt, quæ
Non audent homines pertuſa eicere læna.

B Inquit, *Contacta labellis*; quoniam qui ad potum inuitabant, modicum vini ex patera lambebat, & inde illam ad inuitatum porrigebat, Martial.

Qui nulli calicem tuum propinas
Humanè facis Herme, non ſuperbè.

Et Apuleius lib. 10. *Heus puer, lautum diligenter ecce illum aureum cantharum mulſo contempera, & affer paraſito meo, ſimul quod ei præbiberim commoneto.* Ita etiam Dido cum parum bibiſſet.

Tum Bitiæ dedit increpitans, ille impiger hauſit
Spumantem pateram, & pleno ſe proluit auro.

Potus iſte præguſtatus à porrigente, *Philoteſia* dicitur à Græcis; hoc eſt quippiam ad conciliandam amicitiam. Refert Pindari commentator: vt porrigens pateram ad potum, conſueſceret eamdem inuitato donare, & vna cum potione poculum elargiretur. Quinimo Tiberius cuidam ſibi ignoto officium Quæſtoris contulit à nobilioribus ambitum; & id ſolum, *Ob epotam in* C *conuiuio propinante ſe vini amphoram.* Conſuetum quoque fuit, vt Architriclinius, ſeu ſympoſiarcha, ſeu modiperator præſcriberet numerum & menſuram potus in conuiuio. In aliquibus ſeptentrionalibus regionibus mos eſt, grande vinarium vas in conuiuio afferri, è quo omnes bibunt, quod à priſcis Græcis *Crater boni Dei, ſeu Boni genij* nuncupabatur. Abuſus certè grandis, valetudini præiudicialis, cui calix diuinæ indignationis, de quo in ſacris Paginis, reſpondere debebit. De prædicto Cratere Boni Dei refert Athenæus lib.11.cap.11. Metaniptron poculum eſt, quod iam cœnatis, poſtquam manus lauerint, præbetur. Antiphanes in Lampade inquit: *Poſt bellaria boni Genij poculum, quod libandum, & plaudendum eſſe monet.* Diphilus in Sappho.

Archiloche mihi hanc oſtende Metaniptridem
Plenam, qua Ioui ſeruatori libemus atque bono Genio.

Callias in Cyclopibus: *Accipe hanc Metaniptrida Bonæ valetudinis.* Philætetus in Aeſculapio: *Magnam Aponiptrida incuſſit, plenam vino par pari mixto, & deinde ſtatim Sanitatis nomen eſt effatus.* D Græci in conuiuijs, primum Deos ſalutantes, & paululum è cyatho effundentes, libabant: deinde amicos ſuos nominatim appellabant, quoties Deos, aut ſibi charos homines vocarent, merum bibentes: id quod, vt cenſet Pedianus, vulgo dicebatur, *Græco more bibere.*

Colloquium, ſeu Silentium inter Conuiuas. A

Pag. 326. Cap. XIX. litt. D. Parte ſecunda.

QVoniam in Conuiuijs magis decet mutua nos conſuetudine noſtram in amicos beneficentiam declarare, quam ferculorum multitudine, & epularum, quæ plurimæ ſint inuectarum copia: incidit modo ſatis opportuna quæſtio: *An in conuiuijs Colloquium, aut Silentium ſit magis accommodatum?* Et quamtumuis pro ſilentio aliqui litem ſoluant. Primo ex conuiuantium diſſolutione, vt ex vltima Orat. in Verrem Ciceronis, ibi: *Erant conuiuia in illo ſilentio Prætorum & Imperatorum, neque eo pudore, qui in Magiſtratuum conuiuijs verſari ſolet, ſed cum maximo clamore & conuicio. Nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Itaque erat exitus huiuſmodi, vt alius inter manus è conuiuio tanquam è prælio auferretur, alius tanquam occiſus relinqueretur: plerique ſine mente, & ſine vllo ſenſu iacerent, vt quiſquis cum aſpexiſſet, non ſe Prætoris conuiuium, ſed vt Cannenſem pugnam nequitiæ videre arbitraretur.* Secundò hoc idem probatur ex conſuetudine Perſarum, Medorum, & Chaldæorum, qui non colloquijs, ſed nutibus ſolum ſenſus ſuos præcipuè inſeruientibus in conuiuijs indicabant, vt teſtatur Origenes adductus à Pineda in cap. 3. Iob. in ea verba: *Poſthæc aperuit Iob os ſuum.* Tertio Gregorius Magnus loquens de Conuiuijs filiorum Iob, inquit: *Penè ſemper epulas loquacitas ſequitur; cumque venter reficitur, lingua defrænatur.* Quarto idem D. Gregor. in eodem loco inquit: *Vnde Diues epulatus prius quotidie dicitur ſplendide, & poſt aquam petere in lingua memoratur, quia inter epulas valdè defluere loquacitas ſolet.* Quinto Zeno philoſophus à quibuſdam Principum Oratoribus interrogatus, qui eo conuenernat in conuiuio: Quid referemus nos de tui præſentia ad Principem reuerſi? *Nil aliud,* reſpondit Zeno, *quam Athenis eſſe ſenem, qui tacere ſciat inter pocula.* Significans quanta valeat ex hoc in philoſophum laus reſultare. B

Quamquam hæc adducta pro Silentio videantur vrgere: Colloquium tamen inter Ciuiles perſonas magis accommodatum cenſeo; vt inter exquiſita fercula addatur etiam gratia & ſuauitas colloquij modeſti: præcipit Eccleſiaſtes cap. 32. verſ. 4. (ſuppoſito colloquio in conuiuio) *Loquere maior natu decet enim te primum verbum*; vt cæteri ex hoc inſtruantur. Mutum namque conuiuium Pythagoricæ ſcholæ eſſet imago: inquit enim Cicero lib. de Senectute: *Ego propter ſermonis delectationem tempeſtiuis conuiuijs delector.* Et idem in epiſt. ad Pætum inquit: *Nec id ad voluptatem refero, ſed ad communitatem vitæ, atque victus, remiſſionemque animorum, quæ maximè ſermone efficitur familiari, qui eſt in conuiuijs dulciſſimus.* Homerus 4. Odyſſ. fingit quod Helena in vinum conuiuij Pharmacum miſerit ad abſtergendum mœrorem, in quem locum Euſtathius commentator inquit: *Si Homeri latentem prudentiam ſcruteris altius, dicit Macrobius lib. 7, cap. 1. delinimentum illud, quod Helena vino miſcuit, non herba fuit, non ex India ſuccus, ſed narrandi opportunitas, quæ hoſpitem mœroris oblitum flexit ad gaudium.* Sic quoque cibus & vinum præcipuè lætificat cor hominis; ſi deponatur morum auſteritas. C

In hoc tamen vt in cæteris ab extremis recedendum, nec nimium ſit colloquium, nec tota taciturnitas inter placidos conuiuas; vt inde A. Gellius lib. 13. cap. 11. dixerit: *Nec loquaces conuiuas, nec mutos legere oportet: quia eloquentia in foro & apud ſubſellia; ſilentium vero non in conuiuio, ſed in cubiculo eſſe debet.* Ex quibus quæ pro altera parte adducebantur, diluuntur. D

De

A

De Calido potu.

Pag.327. Cap. XIX. litt. D. Parte ſecunda.

VSVS frigidi potus quamquam apud plurimos priſcorum Romanorum in delitijs fuiſſet. Martial. lib.14. epigr.115.

Non potare niuem, ſed aquam potare rigentem
De niue commenta eſt ingenioſa ſitis.

Quod etiam eruditè probauit Franciſcus Scachius de Salubri potu c.2. & 3. Fuerunt tamen & alij multi, qui calida potione ita ſibi complacuerunt, Iulius Pollux lib.9. vt ad indignationem prouocarentur etiam, quando non fuiſſet à pocillatore ſatis calida facta miniſtratio potus. Seneca de Ira lib.1.cap.12. *Iraſcuntur boni viri pro ſuorum iniuriis: ſed idem faciunt, ſi calida non bene præbeatur, ſi vitrum fractum, ſi calceus luto ſparſus eſt.* Et idem lib.2. c.25. *Parum agilis eſt puer, aut tepidior aquæ potui erogata, aut turbatus thorus, aut menſa negligentia poſita, ad iſta concitari inſania eſt.* Quibus auctoritatibus B quantæ curæ eſſet calidus potus dignoſcitur. Præterea idem vas quo bibitur, à Latinis *Calix* nominatur ab aqua calida; vt inde Varro lib.4. inquiat: *Calix à caldo, quod in eo calida puls apponebatur, & calidam eo bibebant.* Quinimo calidus potus adeo communis & vniuerſalis Romæ deuenit, vt eſſent ibi tabernæ, quibus aqua calida ad potum venderetur: vnde Claudius Imp. tanquam Cenſor hoc idem ſeuere prohibuit, vt refert Dio; & de Ampelio Vrbis Præfectò Ammianus lib.28. hoc idem prohibuiſſe teſtatur: *Ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neuè aquam vulgariam calefaceret quiſquam.* Et Caius Caligula tabernarium occidi præcepit, qui in diebus exequiarum Druſillæ calidam vendiderat; quaſi vt actus impietatis eſſet in publico luctu delicijs inhærere; & Tiberius Claudius Nero Imp. potus intemperantiæ deditus populari luſu fuit nuncupatus *Biberius Caldius Mero*, vt interpretatur Lipſius, à potus caliditate. Apud Tacitum quoque mentio fit de calido potu lib.13. Annal. his verbis: *Illic epulante Britannico, quia ci-* C *bos potuſque eius dilectus ex miniſtris guſtu explorabat; ne omitteretur inſtitutum, aut morte vtriuſque proderetur ſcelus, talis dolus repertus eſt Innoxia adhuc, & præcalida, & libata guſtu potio traditur Britannico; dein poſtquam feruore aſpernabatur, frigida in aqua effunditur venenum.* Addimus etiam Philonem Hebræum lib. de Theoretica, vitam temperatam de coæuis ſuis deſcribens; voluit quod malè ſe habentibus calida præberetur potio, his verbis: *Vinum per eos dies non præbetur, ſed aqua limpidiſſima, cæteris frigida, calida vero his qui inter ſeniores, tractantur delicatius.*

Nec apud Romanos ſolum fuit calidæ aquæ vſus, verum & Græci quoque conſueuiſſe, maximè dum malæ eſſent valetudinis, ſeu ætate longæui, vt apud Athenæum lib 3 cap.34. ex Alexidis Pythagorizuſa inquit.

Aqua decoctæ cyathum, quam ſi bibiſſes
Crudam, grauis fuit, & laborioſa futura.

Et ex Eupolide in Populis.

Ahenum calſacere nobis aliquem, & aqvam
D *Iube decoquere, viſceribus vt auxiliemur.*

Antiphanes in Omphale.

Aquam in olla mihi qui coquat neminem aſpicere ſuſtinebo,
Non enim bene valeo & Dij faxint ne valeam: verum
Si tormina mihi ventrem, & vmbilicum cruciarent,
Adeſt à Phertato mihi dragma emptus annulus.

Ideoque apud Athenæum loco citato præcipitur, vt in hieme, & tempore veris ſit calidus potus; in æſtate vero frigidus. Philo Hebræus lib. de Vita Theoretica, vitam temperatam ſuorum coæuorum deſcribens, refert vt conmuniter aquam frigidam biberent benè valentes, qui vero propter ſenectu-

tem

tem & ægritudinem malè eſſent diſpoſiti calidam ſumerent aquam, vt in his verbis inquit: *Vinum per eos dies non præbetur, ſed aqua limpidiſſima; cæteris frigida, calida vero his qui inter ſeniores tractantur delicatius.* Hæc tetigiſſe ſufficiant, vt oſtendatur etiam apud veteres in delicijs fuiſſe calidum potum: & quamuis hodie in Europa communiter ſit contrarius vſus frigidæ potionis ex niue in feruore æſtatis diſpoſitæ: vſus tamen calidi potus in præſenti apud Iaponas videtur reſtrictus; de quibus vt ſcribit Maffæus lib. 12. Indiarum hiſtoriæ: *Aquam nos gelidam, illi calefactam æſtate pariter & hieme potant.* Et paulo ſuperius: *Vſum vitis ignorant, oryxa exprimunt vinum, ſed ipſi quoque ante omnia delectantur hauſtibus aquæ penè feruentis, inſperſo quem ſupra diximus puluere Chia. Circa eam potionem diligentiſſimi ſunt, ac Principes interdum viri ſuis manibus eidem temperandæ, ac miſcendæ amicorum honoris cauſa dant operam, certaſque habens ædium partes huic miniſterio dicatas; in his foculus aſſiduè ſtat, cortina è ferro liquato ſuperimpoſita; inde venientibus & abeuntibus amicis pocula porrigunt.* A B

De Hoſpitalitate.

Pag. 334. Cap. XX. lib. 2.

SED præter ea, quæ de Hoſpitalitate alias diximus: addimus etiam Vrbem Romam ab exordio ſui Imperij fuiſſe ſemper communem virorum patriam; vel ex eo habemus, quod nulli quamtumuis barbaro (ſi exuta barbarie frugalitatem, cæteraſque morales virtutes apprehendiſſet) viam ad quoſcunque magiſtratus; imò ad ipſum Imperium nunquam fuiſſe præcluſam: etſi rectè calculum ponamus, inueniemus longè plures tunc aduenas imperaſſe quam Romanos. Eadem & nunc hanc terrarum Dominam ducit Fortuna; vt quiſquam non falsò dixerit.

Hoſpitibus mater, natis Vrbs Roma Nouerca:
Plena dat externis vbera, ſicca ſuis.

C

Hinc omnium nationum ad hanc Vrbem concurſus, quæ propterea hoſpitia introduxere etiam nationalia; ſcilicet Teutonum, Francorum, Iberorum, & ſimilium: cum inter mortales nil magis ſocietatem, humanitatemque magis conciliet, ac ius hoſpitalitatis; non Ciuili, ſed naturæ, ſiue gentium primæua lege hoc ius introductum: & ſanè vna hoſpitalitate nil apud homines ſanctius, nihil Deo acceptius, ſacra Chriſtianorum Religio eam non conſilio ſuadet, ſed præcepto imperat: *Frange eſurienti panem tuum, egenos vagoſq; induc in domum tuam.* Et in extremo iudicio dicit Chriſtus apud Matth. cap. 25. his, qui à dexteris erunt: *Poſſidete paratum vobis regnum. Hoſpes eram, & collegiſtis me:* Vt quoque maledictionem pronunciabit in eos, qui recuſaſſent hoſpitium. Cumque ſit etiam non modo priuatorum Ciuium, verum etiam ipſarum Vrbium ſumma laus, priuatas & publicas domos patere peregrè venientibus. Nobis in præſenti omiſſo priuati hoſpitij ſermone; de publico tantum; vt quam longè in eo Vrbs Roma cæteras orbis Ciuitates (vt communem omnium parentem decet) excellat, demonſtrabimus. D

De hoſpitalitate à Confratribus ſanctiſſimæ Trinitatis.

Primum omnium hoſpitiorum, quo Peregrini & aduenæ quicunque & quocunque tempore benignè & humaniſſimè excipiuntur, eſt Xenodochiũ, ſeu Hoſpitium ſanctiſſimæ Trinitatis in Vrbe prope Pontem, qui dicitur Xiſti, à Xiſto Quarto Pont. Max. ſtructo. Habuit hoſpitium hoc initium ſub Paulo III. à Creſcentio Silua Senenſi Presbytero ſatis tenue. Hic pius ſacerdos, cum multos videret Peregrinos per Vrbem vagantes auxilio quorundam amicorum, quibus conſilium ſuum cõmunicauerat (inter quos præcipuus fuit etiam S. Philippus Nerius) conduxit domum, eamque coemptis lectulis impleuit, ac Peregrinos quoſcunque pro ædium capacitate, lectulorumque

A lorumque numero hoſpitio ſuſcepit: inuenit etiam pium inſtitutum fautores, vt breui conſtruxerit templum pluribus coemptis ædibus circumiacentibus pauperum hoſpitio, templo ſacerdotibus cultui diuino addictis.

Hoſpitium adminiſtratur à Sodalitate Laicorum; ex quibus ego minimus præſenti hoc ſancti Iubilei anno MDC L. Camerarij munere fungor; quæ Sodalitas omnium neceſſariorum curam gerit: licet quocunque tempore hoſpitalitas ſumma humanitate exerceatur; anno tamen Iubilei, vt in præſenti reperimur ob ingentem Peregrinorum multitudinem pium inſtitutum magis eluceſcit: quia quandoque vna nocte enumerantur quindecies mille hoſpites; et ſi rationes totius anni quis ſubducat, inueniet hoſpitio exceptos fuiſſe præterito Iubilei anno MDC XXV. quingenties mille. Ingens hominum multitudo in ædibus hoſpitij proprijs licet ampliſſimis non continetur: vnde aliæ circumuicinæ pro anno Iubilei conducuntur: & cum ob id ipſum tum propter reliquos ſumptus multum æris alieni contrahatur, illud in ſequentibus annis, quibus ſumptus non excedunt, ſolitum eſt exſolui.

B Ordo qui exercetur charitatis, admirabilis eſt; vt illico ac hoſpites peregrè adueniunt prima nocte eis pedes lauantur, fouentur, & quatenus opus ſit, medicamenta: præbentur ſeorſim à mulieribus viri; mulieres quidem obſequium recipiunt à præcipuis, & nobiliſſimis matronis, quæ vicarias præbent operas earum etiam, quæ ſtipendio conducuntur: : viri à Principibus viris, Prælatis, ac ipſis Eminentiſſimis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalibus à lauatione ducuntur ad menſam, vbi eoſdem lauatores mira humanitate, & humilitate habent epularum adminiſtros: imo anno MDC. Iubilei ipſe Clemens VIII. Pont. Max. ſex vicibus noſtrum hoſpitium inuiſit, & alba ſuccinctus ſindone pedes Peregrinorum ſanctis manibus lauit, eorumque menſæ aſtitit: nimium nobilis ſtructor, ſeu pincerna (vt ego tunc iuuenis recordor iam vidiſſe) ſupremum in ſupremo Principe Chriſtianæ humilitatis exemplum, grata Sodalitas æterna memoria, æreoque ſimulacro donatum voluit.

C

CLEMENTI VIII. PONT. MAX.
QVOD XENODOCHIVM
PATERNA CHARITATE INVISERIT,
SINGVLARI LIBERALITATE
SVSTENTAVERIT
SODALITAS OPPORTVNA EIVS OPE
CONSERVATA, POSVIT MDXCVII

Quoniam Vrbanus Octauus Pont. Max. Anno Iubilei MDCXXV. non diſſimili liberalitate cum eidem hoſpitio eleemoſynas miniſtrauerit, & ipſe quoque ibidem inſeruierit, eadem Sodalitas hoc alterum monumentum erexit.

VRBANO VIII. PONT. MAX.
D CÆLESTIS HVMANAEQVE REI DISTRIBVTORI.
QVOD ANNO IVBILEI MDCXXV.
APERTIS VTRIVSQVE MVNIFICENTIAE VALVIS
XENODOCHIVM HOC AERE PLVRIMO IVVIT.
NOVA SVPELLECTILI AVXIT.
PRAESENTIA SAEPIVS
ILLVSTRAVIT
SODALITAS GRATI ANIMI MONVMENTVM
POSVIT.

Sicuti

Sicuti ex priſcis Annalibus noſtræ Archiconfraternitatis; iam tum ab anno quoque Iubilei MDL. Hanc hoſpitalitatem ferè incœptam; ac magis ſub altero Iubilei anno MDLXXV. Summum Pontificem Gregorium Decimumtertium vna cum Eminentiſſimis Cardinalibus, & Principibus eamdem hoſpitalitatem conſtat præſtitiſſe. A

Vt autem ad noſtrum inſtitutum thema reuertamur. Sublatis menſis Peregrini omnes preces canentes, & abſque alio ſtrepitu ducuntur cubitum: vt certè mirandum, quomodo tot diuerſarum nationum hominum millia adeo concorditer in vnum valeant conuenire. Hoſpitij tempus triduum eſt, ijs verò qui longinque veniunt, diutius protrahitur: at quoniam pio operi proprius Cenſus in eo Iubilei anno eſt longè impar, conferuntur tunc multæ & magnæ à Principibus, & probis viris eleemoſynæ; vt aliquando quidam integros ſumptus, ſeu partem illorum in ſingulos dies ſuppleant; ſed vt plurimum mos eſt ſingulis hebdomadibus cuiſpiam menſæ Curator, ſeu vt vulgo nuncupatur *Scalco* conſtituatur: iſte namque ea ſibi tota hebdomada aſſignata partem carnium, bellariorum, ſeu aliorum alimentorum in vſum omnium eorum Peregrinorum de proprio apponit: quod ad ſummam pecuniarum non modicam aſcendit pro qualitate temporum, & numero Peregrinorum: & hoc potiſſimum dum exteræ Confraternitates proceſſionaliter ex diuerſis Italiæ ciuitatibus adueniunt, quæ lautiſſimè conuiuantur, ijſque nobile & ſumptuoſum præſtatur ſeruitium. B

Hoc certum, & grande miraculum euidenti Numinis prouidentia: numquam honeſtis epulis defuiſſe quicquam; adeo vt ſæpiſſimè cum nocturno tempore ſatis ingens Peregrinorum numerus adueniſſet poſt conſumpta omnia ad victum illius diei præparata: factum eſt improuiſo, vt ab ignotis comeſtibilia fuerint apportata ſuperabundantia in vſum opportunum prædictorum Peregrinorum, qui de nouo aduenerant.

Sed quoniam miracula in noſtro Xenodochio ſine intermiſſione continuata contingunt; ideoque propterea quia quotidiana vileſcunt. Non prætermittam referre anno 1599. præcedenti ad illud Iubilei MDC. cum etiam Eccleſiæ noſtræ argentea vaſa, & aliæ ibidem neceſſariæ ſupellectiles oppignoratæ iam eſſent ad vſum hoſpitalitatis in ſequenti anno; nihilominus elapſo illo Iubilei anno non ſolum tunc omnes Confratres noſtri maximo ſumptu & Vrbis ſplendore ad ſanctiſſimam Lauretanam domum pro gratiarum actione completæ iam hoſpitalitatis, & ipſi quoque peregrinarunt; verum & ſequentibus menſibus ex eleemoſynis, quæ ſuperfuerunt ex tanta Peregrinorum exceptione, Cuſtodes & Confratres tunc temporis templum noſtrum conſtrui fecerunt amplum & magnificum in honorem ſanctiſſimæ Trinitatis. C

Nec diſſimile contigit in principio alterius ſancti Iubilei anno MDXXV. cum eadem penuria maximè perſeueraſſet à primordio vſque ad finem illius anni; ſed quoniam tunc obijt D. Franciſcus Contarellus, qui quamuis viuens nunquam ex noſtris Confratribus, ſicuti nec vnquam ſolitus noſtrum Xenodochium inuiſere; tamen Diuino Numine ſubitò impellente iſte ditiſſimus tunc moriens, noſtram Archiconfraternitatem, & Xenodochium ſupra quinquagies millium ſcutorum abſque vllo onere ſcripſit hæredem. Vnde Confratres æternæ memoriæ monumentum tale erexerunt. D

FRANCISCO CONTARELLO NOBILI GALLO, CIVI ROMANO.
MATTHÆI CARD. CONTARELLI NEPOTI
SODALITAS SANCTISSIMÆ TRINITATIS
EX ASSE ABSQVE VLLO ONERE HÆRES.
IN OCVLIS CONFLVENTIVM AD VRBEM VNDIQVE POPVLORVM,
HOMINI OB BENIFICENTIÆ AMPLITVDINEM
DE VNIVERSIS NATIONIBVS OPTIME MERITO.
GRATI ANIMI MONVMENTVM POSVIT
ANNO IVBILEI MDXXV.

Vnde

A Vnde ex his, quæ ſuperabundarunt in duobus præcedentibus Iubilei annis poſt tam immenſos ſumptus in Peregrinorum exceptione; verè potuerit Dei prouidentia confratribus noſtris præcipere, *Colligite quæ ſuperauerunt fragmenta, ne pereant:* ſicut & illi boni diſpenſatores & diſtributores in eorum hoſpitio & alijs pijs operibus ſemper perſeuerarunt.

Maxima eſt quoque pecuniarum penuria, in qua hodie noſtra Archiconfraternitas verſatur, præparatis iam victualibus & diſpoſitis domibus cum lectulis neceſſarijs ad hoc præſens hoſpitium in hoc Iubilei anno. Summam Dei prouidentiam credimus non defuturam; eiuſdemque Chriſti in terris Vicarium Sanctiſſimum Dominum noſtrum Innocentium Decimum ſuppleturum confidimus; ſicut & iam opulentam eleemoſynam ſubminiſtrauit: vnde iam noſtra Archiconfraternitas grati animi memor & illi quoque Monumentum cum Elogio erigendum deſtinauit.

B

C

D

PERORATIO.

VRbis, & Romani Imperij perluſtrato ſplendore: quoniam præ cæteris eiuſdem Imperij dotibus ab omnipotenti manu Dei collatis, nil æquè ſplendide coruſcauit; quam vt Vnigenitus Dei Filius humana carne aſſumpta; ſtatim ſe ciuem Romanum, eiuſdemque Imperij ſubditum in ea deſcriptione terreni principatus à Cæſare Auguſto facta, fieri permiſerit; ita Orſius: *Venit dicendus vtique Ciuis Romanus, Cenſus profeſſione Romani.* Vt illam ſcilicet Vrbem extolleret, in qua Summi Pontifices, eiuſdemque Chriſti Vicarij ſedem eſſent fixuri, & caput eadem totius Orbis, omniumque credentium eſſet habitura. Talis quippè fuit Vnigeniti Filij Dei humilitas, vt ipſe tamquam ſubditus in libris Romani Imperij ſe deſcribi, ac ſimul pro ſe Cenſum ſolui permiſerit.

Refert namque D. Thomas Doctor Angelicus: *In deſcriptione ſoluebatur Cenſus, ſeù Tributum in recognitionem debitæ ſeruitutis, non ſine myſterio; quia ille natus erat mundi Dominus, & Monarcha, cuius vices gerebat Auguſtus; licèt non intelligens, ſed nutu Dei; ſicut Caiphas prophetauit.* Cenſum namque Auguſtus impoſuit pro Ieſu, non autem pro ſe: vel ſaltem prophetauit Cenſum Dei Filio nato non auro vel argento, ſed corde & animo eſſe ſoluendum, vt loquitur D. Ambroſius, *Auguſtus exquirebat Tributum vice Chriſti, cum ipſe tantum ſit Dominus totius terræ; & Cenſus non eſt auri vel argenti; ſed animi, quem ſibi Chriſtus expoſtulat.*

Porrò ſi Chriſtus natus ſe Ciuem Romanum deſcribi ipſe paſſus eſt: Ego illi tamquam Romano Ciui & Summo Deo, ac omnium gentium Domino non alium certè Cenſum præ meis tenuiſſimis viribus magis opportunum, quam hunc libellum ex meis lucubrationibus de Vrbis & Romani Imperij ſplendore offerre valeo; ſicuti ex toto corde, animoque offero, dico, ſacro Tibi, CHRISTE, tuoque in terris Vicario, totiuſque Catholicæ Eccleſiæ Capiti viſibili, ac Summo Romano Pontifici INNOCENTIO DECIMO.

INDEX RERVM.

A

ABVNDANTIA 426.A.

ADRIANVS primus 104.B. Adriani mors 147.D.

AEDILES plebis 349.

AEDIFICIA.

Aedificiorum laus vnde petenda 21. a. Aedificiorum Romanorum altitudo.24. d. Eorum amplitudo, & ornamenta.25.a.

Aedificia ſiue aedes Romanorum priuatorum vrbanæ,& ruſticæ.30.b.

Aelius Tubero contra munera inuictus.148.a.

Aerarium militare eiuſq.cura,& vtilitas.16.c.

AGGER.

Agger Alex. Magni ad Tyrum, 64.a. Scipionis ad Carthaginem.64.b.Cleopatræ ad Pharos,& Iul. Cæſaris ad Brunduſium.64.c.Iul.

Aggerum genera plurima.65 c.

Aggeres Hollandiæ & Zelandiæ.65.c.66.a.

Aggeris ad Rupellam à Ludouic. XIII. extructi deſcriptio.68.a.

Alba ſeu Camiſum. 366.c.

Albericus Marotiæ Filius.a.

Alexandri Magni Imperium repente auctum.3a.

Alexandri celebre dictum.3.a.

Alexander qua ratione obtinuerit Imperium. 4.a.

Alexandri Seueri beneficentia 210.d.eiuſdem parſimonia in cœnis 143.a. eiuſdem moderatio & affabilitas.145.d.

Alexander Cardinal Montaltus.108.d.

Alex.II. 116.b. Alexander III. 217.c. Alexander VI. 118.b.

Amici Ambitio 20.a. quomodo parentur.11. b.

Amicorum præſidium 11.b.

Amor populi inexpugnabile Principis munimentum.147.b.

Amphitheatrum Titi 29.a. eiuſdem per Gothos deformatio 84.a.

Amphitheatrum Vide ludus in amphitheatris.

Animorum cultura quantum proſit.150.d.

Annibal 141.c. idem non niſi ſub noctem cibum ſumpſiſſe fertur.143.a.

Anacletus pſeudopapa.117.a.

Annonæ præfectus.283.d.394.d.

Antonini Pij modeſtia.146.a.

ANVLI.

Anulorum antiquitas, etymologia & materies. 268.a.b.c.Circa Anulos Pythagorę præceptum. 268,c. Imagines in Anulis. 268.d. In Anulis Imagines Deorum, Principum, Amicorum. 269.a.b. In Anulis Militum pictus ſcarabęus. 269.b.Anuli ſignificatus & Hieroglyphica. 269.a. Chriſtiani etiam anulis vtuntur,& effigiant. 270.b. De vſu Anulorum. 270.d. In quo digito ferendus Anulus.271.a. Aureus Anulus ingenuos à ſeruis diſtinguebat. 271.a. libertini argenteo, ſerui ferreo vtebantur. 271. b.fuit etiam Anulus Ferreus nobilitatis & bellicę virtutis inſigne.271.b.Anulorum vſus libertis conceſſus non eximit illum à reuerentia quam domino exhibere debet.271.b. Anuli hyemales & æſtiui.271.c. Anuli natalitij.271.c. Anulorum munus.271. c. Anulorum munus ab Innocentio Tertio Ricchardo Angliæ Regi exhibitum. 271. d. illorum Anulorum numerus, materia forma & color myſticè quid ſignificent.272.a. Anulus ad ſignandum adhibitus. 372.b. De Anulis ſigillarijs & eorum curſeu æſtimatione. 272. c.d. De Anulis ad claudendum; eorumque delineatio.273.a. Anulus ad ſubhaſtandum ſponſam. 273.b.293.c. Anulus aliquando in teſtimonium inuiolabilis continentiæ traditus & ſeruatus.273.c.

AVRVM.

Aurum coronarium & coronæ. 15.b. Vid. Triumphus. Aurum coronarium qualiter templis donatum. 16.c.

Auſtriaca domus reliquias poſsidet Romani Imperij. 2.a. retinet Aquilam Romani Imperij Symbolum. 2.c.

AVGVSTVS.

Auguſti Imperium. 4.a. Auguſtus Domini appellationem exhorret. Imperio ſe abdicat. Senatorum precibus Imperium retinet. a. Auguſti clementia.138.b.facilitas.143.a. parſimonia in cænis. 143. a. Auguſti funus. 147.c.

APOCALYPSIS.

Apocalypſis delineatio. 127.c. Apocalypſis ſenſus myſticus, & obſcurus. 128.a. Cur tam obſcure ſcripſerit S.Io. Apocalypſin. 127.c. Apocalypſis allegoricus ſenſus de combuſtione Romæ. 130.b.

Aphires Rex Aegypti. 408.

AQVA.

Aqua per canales in Vrbem deducta.51.d. Aqua Appia. 52.a. Aquæ ductuum initium, & incrementum. 52.a. Aquarum abundantia in vrbe.52.a. Aquæ ductuum numerus. 52.b.54.a. eorum ſtructura materia formæ, & impenſa.52.b. Aqua Virgo. 53.a.aqua Virgo ſola potui idonea. 54.a. Aquæ aliæ vrbis.53.b.Aquarum curatores. 54.b. Aqua luſtralis & Aſperſorium. 365.b.

Aquilæ effigies Romani Imperij Symbolum.2.a.

ARMA SEV INSIGNIA.

De Nobilium familiarum armis ad longum. 260. & ſequentibus. Eorum etymologia nominis, deſcriptio & vetuſtas. 260. a. &c. Arma hæc plerumque in militum armis exprimebantur. 260.a. Diuerſarum nationum diuerſa Arma referuntur. 260.c. Romanorum ſigna, & Arma Aquilæ ſignum & aquiliferi Draconis ſignum

gnum, & Draconarij lupæ ſignum. 261.a. Nomen Imperatoris Vexillis inſcriptum. 261. b. Obſeruata in armis Gentilitijs. 265. c. Colores in armis & inſignibus. 262. D. Color violaceus rarus in armis. 265. d. Iconis in armis origo. 263. d. Variæ deſcribuntur Leones in Teſſeris, armis ſeu veſtibus. 263. d. Quæ inter arma plus nobilitatis & antiquitatis præſeferant. 265. d.

Arnaldus de Brixia hæreſiarcha eiuſque errores & ſectatores & quanta ex eius doctrina proceſſerint mala. 100. d. 101. a. 116. d. 117. b.

Argenti vſus. 75. d.

Architectonicæ inuentio. 24. b.

Artium mechanicarum vtilitas. 151. b.

Aſylum. 417. d. 10. c.

Auaritia 20. a. eius Damna. 92. c. Auarorum infelicitas. 293. vide diuitiæ.

Augures & Augurandi ars. 370. b.

B

BABYLON.

Babylon Romæ typus & figura. 125. a. Babylonis muri. 21. c. Babylon quomodo capta. 125. a.

BALNEA SEV THERMAE.

De Thermis & Balneis diffuſe. 314. & ſequentibus. De eorum nomine, amplitudine & numero. 314. Thermæ diuerſorum. 314. b. f. Balneorum diuiſio, & vſus. 316. b. Balnea ad ſanitatem; & ad tollendam laſſitudinem inſeruiebant. 316. b. Alia balneorum commoda, & vtilitates. 316. a. Balneis qua ratione vti debeant Chriſtiani. 317. b. Chriſtum Dominum balneis vſum fuiſſe probatur. 317. b. Balnea poſt exercitia. 317. d. De Vnctione in balneis. 318. Vngendi officio fungebantur ſerui. 318. c. De Vnctionis inſtrumentis, & cæteris balneorum vtenſilibus diffuſè. 318. d. Balnea pro viris & mulieribus ſeparata. 320. a. Quo tempore balnea paterent & de Thermarum ære ſeu Tintinnabuli. 320. a. Balnea antè ſacrificia. 321. c. Equites à Balneo dicti in Anglia. 321. d.

BAPTISMA.

Sacra Baptiſmatis vnda innatum corporibus hominum fætorem expellit. 321. a.

BASILICA.

Baſilicæ Conſtantinianæ ſeu Lateranenſis caſus & incendium. 105. c. eiuſdem reſtauratio. 105. c. 112. a. Baſilicæ Apoſtolorum per Romanos Pontifices reſtauratæ & ornatæ. 104. b. Baſilica & confeſſio S. Petri. 100. b. 112. c Hemiſphærium eiuſdem. 108. b. Baſilica Liberiana. 105. a. Baſilica S. Laurentij Martyris. 104. a. 105. a.

BENEDICTVS.

Benedictus Secundus. 116. a. Benedictus Septimus. 116. a.

Beliſarius eiuſque fortitudo & prudentia. 82. d.

Beliſarius muros Vrbis inſtaurat. 83. b. 103. c.

BELLVM.

Belli ſunt ſicut & pacis iura. 139. b. Belli indictio per feciales. 371. a. Vide Militia etiam.

BIBLIOTHECA.

Bibliotheca inſignis Ptolemæi. 42. a. Bibliotheca Vaticana. 106. c.

BONIFACIVS.

Bonifacius IX. 118. a. Pontificiam reſtituit Maieſtatem. 101. c.

Borbonici exercitus in Vrbem irruptio. 107. b.

C

CACVS.

Cacus latronum Princeps. 369. d.

Cadalcres pſeudopapa. 116. b.

CALCEI.

Romanorum Calceus, & ſolea. 257. d. Calcei lunati. 257. d. Calcei lunati quid moneant. 258. a. lunula in calceis. 274. b. olim nobilitatis index. 274. c. Calceorum color. 258. a.

CALIGVLA.

Caligula cuidam equo nimium addictus. 203. b. Caligulæ luxus in cœnis. 143. d.

Cambyſes obeliſcis parcit. 41. d.

CAMPVS.

Campus Martius de eo diffusè. 387. f.

Campus ſceleratus. 375. c.

Capitolium eiuſque Aedificia. 25. b. 112. c.

CAROLVS MAGNVS.

A Pontifice Romæ excipitur, Donationem Patris Eccleſiæ factam confirmat, in Baſilica S. Petri coronatur. 85. a. b. eius erga Rom. Eccleſiam reuerentia 92. c. eius funus. 347. d.

CAESAR.

Cæſaris celebre dictum. 3. a. Cæſar Imperium vſurpat. 4. a. Cæſaris Clementia. 138. c. Cæſar Valentinus Borgia. 118. b. Caſtimonia in Duce laudata. 410. c.

Cenſores. 153. c. 395. b.

CHRISTVS.

Chriſtus. Chriſtiani. 48. b. Chriſtiani milites pluuiam à Deo precibus impetrant. 48. b. edictum in fauorem Chriſtianorum Marcus Aurelius ſancit in tanti beneficij gratiam. 48. a. Alex. Seuerus pro Chriſtianis reſcribit. 134. c. Chriſtiani ad arenam damnati. 58. a. 77. a. Chriſtianis Gentilium nomina filijs imponere vetitum. 58. a. Chriſtianorū grauiſſima perſecutio. 368. d. Chriſtianorum perſecutiones decem. 77. d. Chriſtianorum primus Nero perſecutor Romæ. 134. b. Chriſti Domini omnis actio noſtra eſt inſtructio. 168. a. Chriſti Domini Hieruſalem in die Palmarum ingredientis Triumphus cum triumphis regum terræ comparatur, & illius diei euangelicus textus elucidatur. 185. d. & ſequentibus. Chriſti Domini regnum in cælo & in terra. 188. a. Chriſti Domini regnum à prophetis prædictum. 188. c. Chriſti Domini regnum ſempiternum. 158. a.

158.a.Chriſtum Dominum Regem Magi adorant.188.d. Chriſti Euangelium in Indijs ante Columbum prædicatur.162.a.Chriſti Domini Regnũ quare & quomodo dicatur non eſſe de hoc mundo. 189. a. Diſcrimen inter Chriſti Domini regnum, & regnum regum Terræ.189 a. Regni Chriſti Domini poſt gaudium ſecuritas, & duratio. 189. c. Chriſtiani in Concilo Carthaginenſi ludis & ſpectaculis prophanis arceantur. 194. c. Chriſtianæ religionis propagatio. 160.c. Chriſtiani à Gladiatorijs & Venatorijs ludis abhorrent. 220.a.Chriſtiani ad Beſtias damnati.220.d-227.d. A Beſtijs dilaniari propter Chriſtum deſiderant. 220.d. Chriſtus leo de Tribu Iuda. 264. Chriſtianorum Anuli & quæ ſymbola in anulis impreſſa.270. b.Chriſti ſignum, & alia Chriſtianorum Symbola. 270. c. Chriſtiani inuicem ſalutant pacem precando vel annunciando. 280.b. Chriſtianæ etiam ſternuẽtibus benè precantur.283.a.Chriſtiani qua ratione balnejs vti debeant. 317. b. Chriſtum vſum fuiſſe Balneis demonſtratur. 317. b. Chriſtus diſcipulorum pedes lauit. 317.d. Chriſtianorum conuiuia qualia. 330. c. 334. Chriſtum inijſſe conuiuia more Romano. 330. d.

Cybeles Deorũ Mater eiuſque Sacerdotes. 371.c.

Cinna moriens heredem ſcribit Auguſtum.138.b

Cyrus eiuſque Imperium 3,c. Cyri Domus.22.c.

CIRCVS.

Circus Maximus. 196.a. Circus Flaminius.166.d Circus Caracallæ. 197.a. Circus Vaticanus ſeu Neronis. 197.b.Circus Salluſtianus. 197.a.Circus extra portam Lauicanam militari voluptati extructus. 197. b. Circus quibus Dijs ſacer. 197.b. Circi carceres. 197. d. repagula equorum. 198.a. De ordine Curſorum. 198.b.De Mappæ ſigno. 198. b. de ſigno Tubæ. 199.a. De ouis & delphinis. 199. a. Circorum Obeliſcis. V. obeliſci. Pollentiæ & victoris ſimulachra in circis. De Eurpis & Metis. 199. d. 200.b. De Spina Circi. 200.b. Circenſes ludi V. ludi.

Ciues Romani V. Verbo Roma.

CLAVES.

Claues B.Petri miraculum operatur Antlarith Logobardorum Rex eo prodigio conterritus auream clauem cum ea Romam tranſmittit. 84.a.

Claudius Æſopus hiſtrio. 143.c.

Cleopatra Aegypti Regina vnionem aceto liquefactam abſorbet. 143.c.

Clemens Septimus. 107. B.Clemens Octauus, 109, a.

Cloacæ de illis diffuſè. 54. & ſequentibus.

Cœlorum regnum vim patitur. 205. b.

COLONIAE.

Coloniarum Romanorum vtilitas, genus, numerus, & deducendi eas ratio. 9. c.f.

Color veſtium. V. veſtes.

Coloſſus Rhodi. 22. b. Color Violaceus olim Cleti. 265. d. coloſſeum ſeu Amphitheatrum. 214.d.215.c.

Columbi fœlix nauigatio in occidentis Indias. 163. d. 161.b,

COLVMNAE.

Columnæ in vrbe. 44. c. in vſum ſepulchrorum adhibitæ. 44.c.353.c. Columnæ ante Baſilicam Liberij.44.d.109. d. Columnæ Traiani & Antonini, 45.c. 47. b. Columna Antonini egregium Chriſtianæ religionis miraculum inſculptum continet, Cuius hiſtoria deſcribitur. 47.d. 48.b,

COMOEDIA.

Comœdia quid ſit. 233. c. Comœdiæ etymologia. 233. d Comœdiæ varia genera & nomina. 234.a..Comœdia deteriores imitandos proponit.234.c. Riſus iocique tractatio in comœdia. 234. d. Ridiculum quare & quando in comœdia.234.d. De Mimis, Moriionibus agitur. 235.b. Comœdia & Tragædia quomodo differant. 335. d. De Socco, & Cothurno 236.a.Icones comœdorum cum Soccis.237.c. d. De ſcenæ obſcenitate. 238.a.

COEMETERIA.

cœmeteri a SS.Martyrum in Vrbe. 56.b. cœmeteriorum accurata D.Hieronymi deſcriptio aſſertur.56.b. de cœmeteriorum nomine & vſu alijſque ad ea pertinentibus. 56. c. & ſequentibus. cœmeterium Hebræis proprium via Portuenſi. 59.c.60.b.

commercia tractanda. 420.a.

comites Tuſculani,eorumque in Vrbe potentia. 115.c.

COMITIA.

Comitia. 385.a. Vnde dicta. 385.a. comitiorum diuerſa genera. 385.a. De tempore & perſonis,cauſis & ſuffragijs comitiorum. 385. & ſequentibus.

Concilium Conſtantienſe. 101.c.

Concordiæ vtilitas. 11. a,

CONSECRATIO.

Conſecratio ſeu Apotheoſis. 356.a. De eius Ritibus & Pompa late agitur. 356.a. conſecrati inter diuos relati dicebantur. 356. a. conſecratis flamen & ſodales & templum addebantur. 357. a. conſecratio ante Romanos in vſu. 357.b. Qui apud Romanos conſecrati & quibus Diuorum honores habiti. 357. c. Diui cognomen non dabatur viuis ex.5.c.358.a.

conſilium ſeu conſultatio. 408. d.

CONSTANTINVS.

conſtantinus 78.d. eius pietas 2:c. modeſtia.29.c. benignitas. 146. a. 136. d. eius clementia 138. c. in Rom. Pontif. obſequia. 7. a. Imperium transfert ab Vrbe conſtantinop. ædificat. 794.In Laterano Palatio Baſil. Saluatori ædificat. 79.b.

conſtitutio. 399. d.

conſuetudo. 399.d.

CON-

Coronæ vid. Triumphus.
Corpora vniuerſa conſtitutum terminum trãſcendere non valent 168. b.
Creſcentius Nomentanus. 116. a.

CRVX.

Crucis Lignum obeliſcis ſuperpoſitum. 108. c. Crucis Lignum in tectis ſculptum. 48. b. Cruces coloritę in ſacris expeditionibus habuerunt initium. a26F. c.

D

DAcia in prouinciam Romani Imperij redacta. 47. b.
Dacici belli cauſæ: Dacici milites quales. 47. a.
Danielis ſtatua Imperiorum mundi Typus. 168. c
Decemuiri. 394. c
Denunciatori quando credendum. 409. d.
Deſperatio aliquando bene gerendæ rei cauſa eſt. 404. b.
Deuaſtationes Vrbium finitimarum per Romanos. 363.

DEVS.

Deus mala quomodo permittat. 3. d.
Deus vnicuique ſemper præſens. 133. b. A Deo in omnibus incipiendum. 133. c. Quod Deus vnus ſit. 135. b. Dictator 393. b. Dignitates produnt, non producunt ſcelera. 5. a.

DIOCLETIANVS.

Eius res geſtæ. 76. d. Deponit Imperium, & quare. 78. b. Ceremonia adhibita ab eo in depoſitione Imperij. 78. c. Veneno moritur 78. c

DIVITIAE.

Diuitiæ Romanorum quomodo creuerint. 12. a.
Diuitiæ priuatæ 18. a. Publicas priuatis anteferebant Romani. 19. d.
Diuitiæ Romanorum, à quo fonte prouenerint. 72. d. 74. c. 75. d.
Diues quis haberetur apud Romanos. 18. a.
Diuites apud Romanos & ex Plebe. 19. a.
Diuitiæ Craſſi. 18. a.
Diuitiæ Salomonis & Templi Hieroſolymitani à quibus deprædatæ. 73. a. 73. a. 75. c.
Diuitiæ Perſarum. 74. a.
Diuitiarum commoda, & incommoda, ſeu damna. 17. c. 293. 4.
Diuitiarum caducitas & vilitas. 18. d.
Diuitiæ auaris inutiles. 292. c. Magnum auaris flagellum partis diuitijs non poſſe, ſeu neſcire vti. 293. a.
Dominicus Fontana Architectus. 108. d.
Duumuiri. 371. d. 392. d.

E

ELectio qualis eſſe debeat Iudicum, & Magiſtratuum. 397. d.
Eloquentię vtilitas. 149. b.
Elephantes funambuli. 241. d.
Ephod. 366. d.
Epulones. 372. a.
Equites. 153. b, Equites à Balneo dicti in Anglia. 321. d,
Equitum varia genera: 155. Qui & quomodo in ordinem equitum venirent, & equeſtris Cenſus. 154. c.
Equo nimium addictus Caligula. 203. b.
Equo cuidam mortuo ſepulchrum poſitum in Vaticano. 204. c.
Eruditio, ſine virtute vitiorum mater; cum virtute felicitatem parit. 150. c. Duci neceſſaria. 310. b.
Eugenius Quartus. 118, b.
Exempla Principum populorum documenta. 136 a. 139. a.
Exercitij ad ſanitatem vtilitas. 318. a.
Ezechielis Viſio 4. Annalium elucidatur. 265. a.

F

FAbritius Luſcinus contra munera inuictus. 148. b.
Facilitas amorem conciliat. 146. a.
Fames in Vrbe validiſſima tempore Beliſarij. 83. b
Farneſianum palatium. 107. c.
Faſtus odiorum origo. 146. c. Faunus Aboriginum Rex, & Fauni ſoror. 369. b.
Feciales. 371. a.

FIBVLAE.

Fibularum deſcriptio, materia, forma, vſus, & diuiſio. 274. a. 275. a.
Fibulæ veſtiaria. 274. a.
Fibula in calceis vide verb. calceus.
Fibularum varia genera. 274. c. d.
Fibulæ viris & mulieribus communes. 275. a.
Fibulæ Militum Imperatorum, & ſummi Hebręorum Sacerdotis. 275. b. c.
Fibula Flaminum, & Veſtalium. 274. d.
Fibula ad virilia coercenda. de modo, cauſa & fine huiuſmodi infibulationis late. 776.
Infibulatorum hominum figuræ. 277. b. c.
Fibulæ mulierum ad os, & ad nares. 277. c.
Figuræ indifferentes Chriſtianis permiſſæ. 60. b.
Figuræ Chriſtianorum etiam indifferentes myſterium reconditum habebant. 60. c.
Flamines, nefas illis ſine pileo egredi domum. 370. d.
Flammeus. 261. c.
Fodinæ auri, & argenti. 13. d. In Italia fecundiſſimæ. 14. a. Ad metalla multi damnati. 13. d.
Formoſus Pontifex, aduerſus eius cadauer execrandum ſcelus. 99. b.
Fora Vrbis, eorum numerus & ornamenta. 27. d 28. a.
Forum Traiani. 46. a.
Forum Agonale. 112. c.
Frangipanorum familia. 100. c.
Frumenti in pauperes diſtributio. 283. d.
Frumenti diſtribuendi curatores. 284. a.
Fullones. 450. a.

FVNERA.

De funeribus Romanorum. 342. a.

Funerum

Funerum ritus diffuſe deſcribuntur. 342. & ſequentibus. Mulieres in funeribus ad Nęnias & lacrymas conductæ. 342. c. 346. d. Morientium verba vox obſeruata, & quare. 342. b. Morientis anuli ei, qui carus morienti eſſet tradebantur. 342. c. Quis ſpiritu m morientis exciperet. 342.d. Lumina quis clauderet. 333.a. De lamentationibus funeris,& ſimilibus de anguſtiationibus. 343. b. 346. d. Luctus tempus fœminis conſtitutum. 343.b. Ritus diuerſus in funeribus nutriendi, ſeu radendi barbā. vel comam. 344. c. Apud quos comprimendus luctus. 344. c. Plangendi qui moriuntur in anima. 344. c. De ablutione, & vnctione cadauerum. 344. d. De Libitinarijs ideſt funerum curatoribus, & alijs miniſtris deque eorum munere. 345. a. Libitina Dea ſepulchrorum præſes. 345. a. Planctus Sacerdos. 345. c. Curatio cadaueris. 345. c. Nouendiales ludi in mortui honorem. 345. c. Stipes in ore, 346. a. Productio cadaueris. 346. a. Cupreſſus funeſtæ domus Index. 346. b. Exequiarum indictio. 346. c. Funeris pompa late deſcrib. 346. d. Pauperum funus. 346. c. Funeris ductor. 348. d. Liberi pileati funus antecedentes. 348. a. Faces in funere. 348. c. Funebris laus. 348. d. Rogus. 348. d. De cœna funebri in rogo alia; alia domi fieri ſolita. 341. a. Rogi luſtratio. 349. b. Crudeles alij ritus in funere. 341. c. Collectio Cinerum, & eius ritus. 350. a. De lino Carbaſcino quo vtebantur ad colligendos cineres. 350. c. De vrnis cinerum, & phialis lacrymatorijs. 350. c. Conſuetudo cremandi corpora, quouſque manſerit apud Romanos. 351. a. Subterraneum conditorium in auctoris vinea repertum deſcrib. 351. b. Cadauera, quibus Aromatibus incorrupta ſeruarentur, abſque viſcerum extract. 351. d. Romanor. cadauera arom. condita poſt plurima ſæcula abſque corrupt. læſione reperta. 352. b. Lucerna ad ſepulchrum. 352. c. De varijs defunctorum monumentis, & ſepulchrorum ritibus ornatu, & ſitu. 252. & ſeqq. diffuſè. Priſcis Acui mos fuit mortuos extra Vrbem ſepelire. 353. d. In Chriſtianorū ſepulchris, ſeu Cœmeterijs Crux poni ſolita. 354. d. Theſauri reconditi in ſepulchris. 355.

G

Gentiles ex gentibus etiam aliqui ſalui facti ſunt. 380. b. Gladiatores, vide ludi Gladiatorij.
Goliath enſis Deo conſecratus. 173. c.

GOTHI GOTHORVM REGES EORVMQVE RES GESTAE.

Gothi Vrbem capiunt & diripiunt. 33.b.80.d.
Gothorum Rex Alaricus Vrbem obſidet, & capit 79. c. 80. a. Milites à cæde hominum præcipit abſtinere à direptione ſacrorum ſe continere & omnibus, qui ad Baſilicæ ſancti Petri confugiſſent parcere. 80. b. Baſilicæ beati Petri vaſa iuſſu Alarici magna pompa ad illam reportata. 81. a. Quare Deus permiſerit Alaricum Vrbe potiri. 81. a. Gentiles hanc Vrbis cladem in Chriſtianam religionem referunt. 81. b. Alaricus Italiam deuaſtat. 81. c.
Gothorum Rex Theodoricus pro Zenone Imperatore perduelles debellat. Orientale fruſtra tentat Imperium. 82. b. Italia vniuerſa potitur, regnum optimè adminiſtrat, ita vt Romani eius regnum perpetuum exoptent. 103. b. Crudelitatem induit. Io: Pont. & Boethium vita priuat, eius mors, & pœna. 82. c. Vitiges Gothorum Rex Vrb. ingredietur Beliſario ad tempus cedit. 82.d.
Gothi Baſilicis Apoſtolorum, eorumque miniſtris parcunt. 83. b.
Græcia in magnam Italiæ partem transfuſa. 149. b.
Gregorius Septimus Pontifex Eccleſiaſticæ libertatis vindex. 100. b. 114.c.
Gregorius Vndecimus Auenione Romam redit, Sedem & ſalutem referens. 105. d.
Gregorius Decimustertius.

H

Hebræi in Tranſtiberina regione degebant. 59. a.
Hebræorum vilia exercitia. 59. d.
Heliogabalus araneas colligi imperat. 33. c.
Helleſpontus eiuſque latitudo. 63. d.
Hemiſphęrium Baſilicæ ſancti Petri. 108. b.
Henricus Card. Caietanus. 108. d.
Henricus Tertius Romam occupat. 100. b.
Hercules 369. d.
Hercules Cacum occidit. 370. a.
Hercules Theſaurorum Deus habitus. 370. b.
Herculi ara erecta, quæ max. vocatur. 370. b.

HAERESES ET HAERETICI.

Hæreſes ruina Romani Imperij. 86. b.
Hæreſis Arnaldi de Brixia. 100. 116. d.
Hæreſes Caluini, & Lutheri & damna inde Eccleſiæ ſecuta. 102. b. Explicatur D. Pauli ſententia, oportet hæreſes eſſe. 103. a.
Hæretici, & Schiſmatici à communione fidelium ſemper excluſi. 58. b:
Hæretici Donatiſtæ, nec templum, nec locum obtinent in Vrbe. 58. d.
Hæretici Arriani Eccleſiam ſanctæ Agathæ occupant. 59. a.
Hæreticorum libri igni damnati eorumque nomina deleta. 59. b.
Hęreticus qui à Romanæ Eccleſiæ communione diuiditur. 89. a. 90. d.
Hieroglyphica. 265. c.
Hieroglyphicorum Ægyptiorum obliuio, ſeu ignorantia. 44. a. interpretatio. 44. b.
Hilaritas vultus. 410. b.
Hiſtorici numquā mori Principem patiuntur. 30. a 30. a.

Hol-

Hollandia à Mechanicis laudatur. 151.c.
Hollandi eorumque conditio. 9. a. 151.d.

HOMO.

Humani cordis capacitas, inſatiabilitas. 17.c.
Humana iactantia. 188. c.
Humanarum rerum viciſſitudo. 20. a. 189. b. 188. d.
Hominis vita ſcenæ comparatur 249. d.
Honor huius ſæculi. 26. c.
Horologium in Campo Martio. 387. c.
Horti Penſiles. 21.d.
Horti Quirinales. 211. d.

HOSPITALITAS.

Hoſpitalitas nullibi magis culta quam Romæ. 434. b.
Hoſpitalitatis origo & cauſa. 334. b.
Hoſpitalitatis laus, & pretioſitas. 334. d. 434.c.
Hoſpitalitas Abraham & Loth. 335. a.
Hoſpitalitatis Teſſeræ de illis & eorum vſu diffusè. 284. & ſequentibus item 336. c. 341.a.
Hoſpitales Dij. 335. a.
Hoſpitalis Iuppiter, ſeu Templum & Are Iouis. Hoſpita[illegible]. 335.
Hoſpitalitatis [illegible]cia. 336. d.
Hoſpites quare venerandi. 336. a.
Hoſpites adorati, & quomodo. 336. b.
Hoſpitis quanta religio apud Romanos. 335.c
Hoſpitia publica. 336. c.
Hoſpitia omnium Nationum in Vrbe. 334. c.
Hoſpitium, & Xenodochium ſanctiſſimæ Triuitatis, de eius initio, progreſſu inſtitutis, & ſingulari Hoſpitalitate, &c. diffusè. 434.d. & ſequentibus.

HOSTIS.

Hoſtilia conſilia indaganda. 403. d.
Hoſtis non contemnendus. 404. a.
Hoſtibus fugientibus laxanda via. 404. b.
Hoſtilium locorum cognitio vtilis. 404. c.

I

Ianus ſignati nummi inuentor. 290. c.
Iani veteres nummi delineati. 291. a.
Ianum aliqui credidere fuiſſe eumdem ac Noe & Saturnum ipſum 295. c. A Iano Ianuarius menſis. 291. c.

IDOLVM ET IDOLOLATRIA

Idolorum origo, & Idololatriæ. 134.
Idolum Mutini, ſeu Priapi. 299. Sancti Ignatij Antiocheni Epiſpc. Martyrium. 221. a.

IMPERIVM.

Imperium Romanum, vide Romanum Imperium.
Imperij Aſsyriorum, & Chaldæorum initium. 3. c.
Imperium Medorum, & Perſarum per violentiam introductum. 3. c.
Imperium Græcorum quomodo inceperit. 4. a
Imperia 4. mundi à principio, per violentiam vſurpata. 2. c.
Imperator an de Iure ſit dominus mundi. 93. a.
Imperatorem ſtantem mori oportere dixit Veſpaſianus. 145. c.
Imperia cum ad ſummum peruenerint non augentur amplius. 168. b.
Inconſtantia huius ſæculi. 187. c.
Inconſtantia plebis 187. c.
Indiæ, in Indias Orientales, & Occidentales nauigationes quando, & à quibus inſtitutæ. 160. c. Probatur diffusè in Indias Occidentales ante Columbum Euangelium Chriſti penetraſſe. 162. & ſeqq.
Indiæ Occidentales etiam ante Chriſtum natum patefactæ. 163. c.
Ingenia mediocria laudantur. 151. a.
Ingenia magna qua ratione temperanda. 151. a
Innocentius Secundus. 116. d. Innocentius Decimus. 112. a.
Inſula Tiberis nunc ſancti Bartholomæi. 61.d.
Inebriationis ad bibendū vſus, & abuſus. 430. c.d
Iouis Olympij ſimulacrum. 21. c.
Iouis Templum. 61. d. 62. a. 122. d.
Iouis pluuij imago in Columna Antonini. 48. b.
Ira Mulierum 311. a.
Iudæi quos pſalmos poſt cœnam recitare ſoliti. 333. a.
Iudæorum corpora per baptiſmum à fætore liberantur. 321. b.
Iudæ Machabæi in mortuos pietas. 48.
Iulius Secundus primum lapidem ſolemniter ponit pro nouo Vaticano Templo. 106. d.
Iuramentum per Iouem lapideum. 123. a.
Ius, & Iuſtitia. 396. d. 423. d.
Iuris varia genera. 398. d.
Iuris ciuilis origo. 399. a.
Iuriſdictio. 421. d.
Iuſtitiæ inſignia. 424. a.
Iuſtitiæ index gladius. 324. a.
Iudicis recti conditiones. 4v4. c.
Iudex Ius animatum.

L

Labor omnis leuis eſt, qui æternitate coronatur. 178. b.
Labore omnia, & ſudore conſtant. 204. d.
Lacerna, vide Romanorum veſtimenta, & in verbo Milites, & militia.
Laudat Amicus ne crede, mentitur amor, laudat hoſtis crede. 127. c.
Laus vera vnde. 267. b.
Lateranenſis Eccleſiæ caſus, & incendium. 105.c
Legati ritu receptum ne indonati dimittantur. 148. b.
Legio Fulminatrix, vel fulminea vnde ſic dicta. 48.b
Leo Tertius, Leo Quartus. 104. Leoninam vrbem ædificat. 85. d. Leo Decimus 107. a.

LEX.

De Legibus. 398. a.
Lex quid ſit, legis virtus. 399. c.
Lex naturæ omnium æquiſſima. 398. b.

Leges

Leges diuerſorum celebres. 398. c.
Leges 12. Tabularum. 399. a. De alijs legibus edictis, conſtitutionibus, & conſuetudinibus apud Romanos. 399. b. Priuilegium priuata Lex. 400. a. Sine legibus vixit per plures annos Populus Romanus. 400. a.
Leges primum inciſæ in ære, & quare. 400. a. Quare Decalogum ſcripſerit Deus in tabulis lapideis. 400. b.
Legis Dei obſeruatio poſſibilis. 400. c.
Liberalitas in Duce. 410. d.
Lictores vnde dicti. 393. a.
Lites quam moleſtæ ſint. 424. c.
Litterarum vtilitas, & gloria. 149. d.
Litteratis honor exhibitus. 150. b.
Locus dictus Muro Torto, B. Petri protect. ſeruatus, & cuſtoditus. 83.

LONGOBARDI.

Antharit h Longobardorum Rex. 84. a. A Longobardis Roma ſeruatur illæſa. 82. a. Aſtulphus Longobardorum Rex, victus à Pipino 84. b. Eius impietas. Diuino ritu percuſſus extinguitur. 84. d. Deſiderius Longobardorum Rex Vrb. obſidet: à Carolo Magno ſuperatur. 85. a.
Lucernæ ad ſepulchrum. 352. c.

LVDI.

De Ludis, ſeu ſpectaculis Romanorum. 190. b. Effuſio Theſaurorum in ludis. 190. c. De molibus Theatralibus. 191. b. Qua ratione à Chriſtianis Imperatoribus Gentilium ludi celebrati. 192. a.
Ludi ſæculares in magna æſtimatione habiti. 192. b.
Ludi quare ab Imperatoribus inſtituti, & quales inſtituendi. 193. a.
Ludi Græcorum. 193. b.
Ludi Dijs Gentium conſecrati. 195. a. 197. b. Populus Romanus ſponte in ludos ſtipem ſpargebat. 248. d. De planctu, & ſibilo in ludis. 248. c.

LVDI CIRCENSES.

De ludis Circenſibus diffuſè. 194. b. 200. & ſequentibus. Circenſes omnium innocentiſſimi 194. b. Circenſium origo, & frequentia. 195. a Theodoſius, & Leo Imperatores Circenſes feſtiuis diebus prohibent. 193. a. Circenſes quãdo dati, & quibus. 202. a. Circenſiũ præmia. 204. a. Vide de Circenſibus etiam vide Circus.

LVDI SATVRNALES, SEV GLADIATORII.

Saturnalium quis inſtitutor. 205. d. Dies Saturnalium. 206. b. Saturnalium origo, & frequentia. 206. c. d. Saturnales, ſeu Gladiatorij ludi per partes diſtinctè quoad perſonas, modum pompam, &c. referuntur. 210. & ſequentibus. Eorum ſtudium maxime præiudicialę iuuentuti. 206. d. Gladiatorij ludi limitati, & ſublati. 207. b. Gladiatorum conditio. 207. Serui damnabantur ad gladij ludum. 208. a
Ludis Gladiatorijs monebantur Romani fortiter pati, fortiter agere. 214. b.

LVDI SCENICI.

Scenicorum ludorum origo. 243. d. De Tragœdia, & Comœdia. Vid. verb. Tragœdia, & Comœdia. De ſcenæ obſcenitate. 248. a. Obſcenum quid ſit. 238. c. Mimi, & Pantomini infames. 238. c. Senatoris filia, quæ artem ludicram fecit impunè liberto nubit. 238. d. Hiſtrionum ingens ſylua, & ludorum diuerſa genera, & varia nomina. 239. &c. Mirifici. 239. Petauriſtæ. 240. c. Cernuatores. 240. Hiſtrionum origo, & nomen. 243. d. Mimi. 244. d. Mimorum capita raſa. 245. 248. a. De Saltationibus. 245. c. Saltatoribus quis honor habitus. 246. a. Perſonarum inuentio & materia. 247. a. &c. De mercede, & honore ſcęnicis dato. 248. b. c. Machinamenta in ſcęna etiam hodie. 249. b. Teſſera Theatralis, vide Teſſera.

LVDI VENATIONVM, SEV FERARVM IN AMPHITHEATRIS.

De Amphitheatro. 115. a. De eius partibus. 217. a. Venationes ſeu ludi ferarum in Amphitheatris diſtinctè, & ad longum deſcribuntur. 216. &c. Mirabilia in Amphitheatris exhibit. 216. b. c. d. Amphitheatri ordo in ſedendo. 217. c. Odor, 218. b. Vela. 218. c. Spoliorum 218. d. Venationis in amphitheatro origo, & cauſa. 219. b. Quibus Djis, & quare omnis veneratio ſacra. 219. d. A Conſtantino Magno huiuſmodi venationes vetitæ. 220. c. S. Ignatij ad Beſtias damnati in Romano Amphitheatro Martyrium. 221. a. De ſumptu venationum, de aduectione ferarum, earumque genere. 121. a. c. De huiuſmodi ſpectaculorum generibus, apparatu, circumſtantijs, & inſtrumentis. 122. & ſeqq. Ferarum ludos maximè deteſtati ſunt ſancti Patres. 220. b. De Beſtiarijs, ſiue ad Beſtias damnatis, & eorum conditione. 227. b. 228. b. Chriſtiani ad Beſtias damnati. 227. c. Ad beſtias dari horribile ſupplicium. 227. d. Ex Beſtiarijs, qui eſſent infames. 228. c. Poteſtas Dominis per legem ablata ſeruos pro arbitrio ad Beſtias tradendi. 237. d.
Ludouici XIII. Francorum Regis laudes. 69. c. 70. d.
Ludouicus Pius donationem Pipini, & Caroli Eccleſię factam confirmat. 85. c.
Lupa Romuli, ac Remi nutrix. 369. c.
Lupercalia ſacrificia. 369. c.
Luxuria eiuſque damna. 144. b.

M

MAgiſtratus, vid. in verbo Romæ. Publica munera diuidenda. 396. d. Gubernationes amouibiles eſſe debent. 397. c.

MANES.

Manes, ſeu defunctorum animas humano ſanguine placari credebant Ethnici. 219. c. 206. c. d. Seruos in exequijs immolebant. 219. c. Officium mortuis gladiatorum, & venationum ſpectaculo facere arbitrabantur. 219. c.

MARE.

Mare loca maxime diſiuncta iungit. 8. 17. a.
Mare Hollandis, & Batauis quas vtilitates afferat. 8. d.
Maris proximi vtilitates. 8. d.
Maritima loca custodienda. 397. d.
Marozia Alberici mater. 115. c.
Martyres Mimi. 235. b.
Martyrum Paſſiones ſecundam reddiderunt Eccleſiam. 102. a.
Matrimonium vide Nuptiæ.
Mauſoleum Cariæ. 21. a. 352. d.
Maximianus Imperator. 76. d. Deponit Imperium, & quibus cæremonijs. 78. c.
Mediocritas. 157. a.
Michael Angelus Bonarota. 107. a.
Militarium per lapides computatur, & vnde illemos prouenerit. 50. c.

MILITIA MILITARIS ARS, ET DISCIPLINA.

Militaris prudentia. 139. b. Multa de ea 401. Prouinciales copiæ. 6. a. Copiæ Vrbanæ. 6. b. Prætoriani Milites. 6. c. Tribunus militum. 395. a. Exercitum Romani Pacis, & belli tempore alunt. 6. d. Certos annos cenſus in militaria ſtipendia decreuit. 491. b. Etiam in pace militaribus aſſueſcunt Romani. 7. a. 140. b.
Militaris exercitationis commoda. 7. b. 401. b. 402. c. Claſſes in mari perpetuæ. 7. c. Naualis militia qualis. 7. d. Nauium numerus. 8. a. Nautica ſtipendia. 9. b. Claſſes in fluminibus 9. b. Numerus præſidij in Romano Imperio. 9. c.
Militare ærarium. 16. c. Obedire militum eſt. 401.
Militares coronę. 176. d.
Milites Roman. indebantur lacerna. 251. c. Sagum belli fuit inſigne, 255. b.
Militum in acie veſtes, & earum color. 262.
Militibus à quibus traditi colores. 262. c.
Milites in Baltheis, & cingulis geſtant Teſſeras principum ſub quibus militant. 262. d.
Militaria ſigna. 264. b. vide etiam in verbo Arma.
Militum & Ducum cognomenta, ex inſignibus nata. 264. d.
Militares Teſſeræ. 287. a vide etiam in verb. Arma, & Teſſerę. In Militum anulis quare pictus ſcarabęus. 269. b. Teſſerę belli, & Pacis. 287. b. Belli indictio per feciales. 371. a.
Militum delectu induſtriam omnem ponere deb. dux. 401. Quales milites deligendi. 401. d. Quæ militibus obſeruanda. 402. b, Ocium non permittendum militibus. 402. c. De militum pręmijs, & pœnis. 403. a.
Miles Romanus à Vegetio deſcriptus. 406. a. Temeritas ſemper damnāda, vitanda. 207. c. 408. d, Duci neceſſaria prudentia. 408. a. Strategemata in duce laudata. 408. b.
Militaria ſtipendia ſoluenda. 411. a. De ſeditionibus militum, earumqua cauſis, & remedijs. 411. a. &c. Prima cura pietatis in duce, & in milite ſit. 412.

MIMI.

Mimi martyres. 235. b.
Mimi Pantomi, &c. vide verbo ludus ſcęnici.
Miracula Orbis ſeptem. 20. c. Mitres Obeliſcorum inuentor. 39. b.
Molę frumentariæ. 54. a.
Moles Adriani, ſeu ſancti Angeli. 114. & ſequentibus.
Monarchia, vt plurimum vertitur in tyrannidem. 76. b.
Moneta vide pecunia. Mons perfoſſus, & freto nauigabilis redditus à Xerxe. 51. c.
Mors cuiuſque cogitatio. 342. 32. b. 359. b, vid. funera.
Mors Chriſtianorum ſomnus, mortui dormientes vocantur. 60. d. 56. c.
Mortuorum Chriſtianorum cura qualis eſſe debeat. 44 a.

MVLIER, SEV FOEMINA.

Mulier qualis in vxorem eligendæ. 311. a. & ſequentibus.
Mulierum ira maxima eſt. 311. a
Mulierum alia vitia. 311. a.
Mulierum amor, quæ pariat damna. 511. a.
Mulieri quæ conueniant, & contra. 511. c.
Mulieri non committendum omne ſecretum. 312. b. Quæ mulierem deceant. 312. c.
Mulierum cultus & ornatus. 311. d.
Munerum potentia. 148. b. 596. b.
Munera clam erogata ſuſcipionem ingenerant. 148. b.
Municipia. 418. a.

N

Nabuchdonoſoris ſtatuæ viſio.
Narſes Totilam ſuperat è cęlo dimicandi tempus diſcit. 83. c. Narſetis laudes. 103. d.
Nauigationes in Indias, aliaſque regiones diſſita & longinquas à quibus, & quando inſtitutæ. 160. c.
Nectabis, ſeu Nechao Aegypto Rex. 40. c.
Nemo poteſt duobus Domiuis ſeruire. 190. b.
Neronis aurea domus. 16. b.
Neruę Imperatoris egregium facinus. 17. a.
Nicolaus Tertius. 105. b.
Nobilitas vera. 266. b,
Nobilitas vera virtutibus metienda. 132. d. 133. a
Noſocomium ſancti Spiritus. 106. b.
Noſocomium Lateranenſe. 105. b.
Noſocomium Incurabilium. 108. a.
Nummus, & res nummaria vid. pecunię.
Nuncoreus Aegypti Rex. 40. a.

NV-

NVPTIAE.

De ritu Nuptiarum. 293. b. Sponſalia, ſeu ſtipulatio. 293. b. Arrha, ſeu anulus. 293. c. Cur datur anulus. 293. c. Aetas qua ſponſalia fieri poſſint. 293. d. Die nuptijs deſtinatæ indictio. 244. a. Tribus generibus vxores quęſitæ. Vſu farre coemptione. 294. b. Auguria pro nuptijs. 295. a De ornatu ſponſæ. 295. b. Corona redimiri ſponſæ conſueuerunt, 295. b. De texta tunica, & cingulo ſponſæ. 165. c. Cingulum vir in lecto ſoluebat. 295. c. Cingulo nomen Ceſtus vnde nomen Inceſtus ex defectu cinguli legitimarũ nuptiarum. 295, d. Cingulus, ſeu faſcia pudoris Virginei, & coiugalis caſtitatis ſignum. 196. a.

Nubentes Iunoni ſacra facientes fel non porrigebant, ſed abijciebant: affertur huius ritus cauſa 296. b. Iugum contrahentibus imponi conſueuit. 296. c. Velo obnubi ſolitæ cũ ad virum deducerentur nouæ nuptæ. 296. Velum illud flammeum appellabatur. 296. c. d. De ritu pompę & lætitiæ ſigni in traductione ſpõſæ vide late. 296. & ſequentibus. De pueris Patrimis, & facibus nuptialibus. 267. a. De Curru Geniali, & alijs cæremonijs in traductione. 297. c. De nuptiali cœnę. 298. c. Feſcennini verſus decantari in nupt. ſoliti. 299. b. Supra faſcinum ſedere noua nupta iubetur vbi diffuſè de Idolo Mutini, & Priapi. 299. c. Ex ritu veteri de Cęlibari haſta elucidatur ſimilis ritus præcedentis ſæculi de impoſitione gladij ſuper capita contrahentium per Notarium poſt præmiſſum conſenſum. 300. c. De ætate. 301. a. Ex adoleſcentulorum nuptijs quę mala proueniant. 301. d. Matrimonium importunum. 302. c. De conditione ſtatus latè. 303. d. & ſequentibus. De ſolutione Matrimonij. 305. a.

Nuptiæ, quæ & quibus, & qualibus cauſis prohibitæ diffusè 305. b, ſequentibus. De conſenſu 307. b. De pluralitate vxorum. 307, d. De nuptiis intra tempus luctus. 308. b. Tempus luctus decem menſium erat. 308. b. Cum Virginibus Veſtalibus contrahere nefas. 309. a. Coniugij coniugum immunitates, & priuilegia. 300. b. Solonis placitum de fęminarum dote. 309. b. Pauperes, vt bonis donati; ne paupertas à matrimonio illos abſterreret. 309. c. De educatione filiorum. 309. c. Multiplicatio nõ fit ſolo matrimonio niſi educatio accedit. 309. c. Alexander Seuerus pauperum liberos ſuis ũptibus educari curabat, 310. d. Qualis coniux apud Chriſtianos eligenda. 311 d, & ſequentib. Quæ in coniuge cauenda. 311. c. Quę & qualiter vxori committenda. 312. c. Qualiter vir ſe gerere debeat erga vxorem. 312. c.

O

Obeliſcorum origo nomen Materia. 37. c. d. Obeliſcorum forma. 38. b.

Obeliſcorum cauſa extructionis. 38. c.

Obeliſcorum inſcriptiones, ſeu hieroglyphica. 38. c.

Obeliſci etiam ante Diluuium ſcalpti. 38. d.

Obeliſcorum differentia inter ſe. 39. b.

Obeliſcorum inuentores 39. b. 40. a.

Obeliſcus Lateranenſis. 39. d.

Obeliſcus Vaticanus. 40. a. quare ſine notis. 40. b

Obeliſcus Exquilinus, 40. c.

Obeliſcus Circi Magni. 41. b.

Obeliſcus Campi Martij. 41. b.

Obeliſci nomine veniunt ſtatuę domus Solis Aegypti. 41. d.

Obeliſci in Vrbem quando, & quomodo aduecti. 42. a.

Obeliſci quadraginta quatuor poſt Caium Romam aduecti. 42. c.

Obeliſci à Gothis 2. confracti. 43. a. A Barbaris deuaſtati. 108. c. 43. d.

Obeliſci à Sixto V. erecti. 198. c.

Obeliſcorum expurgatio, & conſecratio. 108. d.

Obeliſcus ab Innocentio X. in foro Agonali erectus. 112, c.

Obeliſci in Circo. Vide verbo. Ludus Circenſis.

ODOACER ERVLORVM REX.

Odoacer Erulorum Rex rerum ſummam conſequitur. 82. a. Purpura, & nomine Imperatoris abſtinet. 82. a.

Otium eiuſque damna. 77. c. 402. b.

Ouatio vide Triumphus.

P

Paludes Pontinæ vnde aquas, vnde nõmen hauriãt. 66. d. De eorumdem exiccatione & ratione eas exiccandi. 67. a. 113. c. d. exiccatæ magno cum fœnore ſemina reddunt. 67. c.

Pannonij à Domitiano domiti. 47. a.

Parabolani. 227. c.

Paſchalis II. 116. c.

Patritij, 392. a.

Paulus Tertius. 107. b. Paulus IV. 107. c.

PAX.

Pacis vtilitas, ſeu neceſſitas. 25. b. Ex pace ſecuritas. 158. b. Ex eadem commercia & animorum artiumque cultura. 159. a.

Pax, & tranquillitas Probo imperante. 160. a

PECVNIA.

De pecunia Nummis, & Moneta. 288. b. c. d. Rei nũmariæ à cognitio Iuſto Lipſio reſtituta. 288. b. Nummi nomen vnde. 288. c,

Pecunię nomen à pecude dictum. 288. c. Omnis res familiaris pecunia largiter dicta. Nunc pro numerata pecunia accipitur. 288. d. Triumuiri Monetales. 288. d. Pecuniæ, ſeu numiſmatum origo. 389. a. Pecunia appenſa, & numerata. 289. c.

Pecunia, ſeu moneta ſignata. 290. b. Antiqui Corijs Boum loco nummorum vſi ſunt. 298. b Idem noſtris temporibus accidit in caſu defectus auri, vel argenti. 290. c.

Pecunię, ſeu nummi ſignati inuentor. 290. c. Iani

veteres nummi delineãtur,& elucidantur.291. a. Argenteus nummus apud Romanos. 292.a. Apud Iſraelitas moneta multo ante Rom.Imp. ſignata. 292. a. Ferrea moneta. 262. b.
Pecuniæ vis, & commoda. 16. d.
Pecuniæ affluentia, quę pariat mala. 17.c.

PEREGRINI.

Peregrini omnes ſumus ſuper terram. 334.d.
Peregrinorum in ſepulturã tempus ager ex triginta argenteis, quibus Chriſtus Dominus appretiatus. 341. b.
Peregrinorum tantum corpora admittit ager Romæ dictus Campo ſanto. 341. c.
Peregrinorum Romam aduentantium multitudo 33. b. 34. a. 34.b.
Pericula vitanda. 405. b.
Perſecutio Eccleſiæ domeſtica omnium moleſtiſſima. 86. a.
Perſecutio maxima Eccleſiæ tempore Antonini, & Iuliani. 368.d. 369. b.
Petri Leoni Antipapæ, qui d. eſt impia vita, peſſima mors. 200.c.
Petrus Leonis auctor Siculæ Monarchiæ. 100. c.
Philippi duo Imperatores Chriſtiani. 192.a.
Pythoniſſæ furentes quomodo miracula ederent. 381.
Phocion dona reſpuit. 148.c.
Pietatis prima cura eſſe debet. 408. c.

PILEVS.

De Pileo apud Romanos. 378. b.
Pileus manumiſſionis, & libertatis ſymbolum. 184. a. 278.b.
Pileum accipiebant ſerui raſo capite cum manumittebantur. 278.c.
Pileo fuerint ne vſi Romani, & quo tempore. 78. d.
Pileo olim Romani aliæque nationes abſtinuerunt. 279. a Tempora quibus ius, & vſus caput tegendi fuit aſſignantur. 279. b. Romani velato capite ſacrificant. In Ludis pileati. Senib s etiam Pileum tribuerunt. 279.b-o.d. Qui mos Romanorum in deferendo honore, quem nos pręſtamus pileum auferendo. 280.a
Pipinus Francorum Rex, Aſtulphum Longobardorum Regem vincit. 84. b.
Pipini donatio in fauorem Romanæ Eccleſiæ, 84.c. Primus amplificandæ Eccleſiæ viam aperit.84.c. Pyramides Aegypti. 23.c.
Pius Quartus. 107.d. Pius V. 108. d.
Plebs. 153. b. 155.b.
Plebes, ſeu populi mores, ſpecialiter inconſtantiæ. 119.c. 139. a. 425. c.
Plebis à patribus ſeceſſio. 393.c.

PONS.

Pontes 61.b.
Pons ſancti Angeli. 115. b.
Pons Triumphalis. 116. d. Palatinus & Senatorius. 61. c. Fabricius, & Cęſtius. 61 .c.
Pons Sublicius antiquiſſimus. 61. b.
Pons Ianiculenſis Vaticanus, Miluius, Traiani ſupra Danubium. 62. a.
Pons Darij. & Xerxis. 63. a.b.
Pons Caligulæ. 64. b. d.
Pontes ſeptem Lutetiæ Pariſiorum, & alij pontes in Gallia. 427. b,
Pons admirabilis in magna Brittannia. 427. d.
Poculum boni Dei, ſeu boni genii. 431.
Portus ad ciuitatem veterem. 111.c.
Portorium Arabiæ Felicis. 12. d.
Poteſtatis duplex modus perueniendi ad poteſtatem regendi populum. 3.a.
Poteſtas ſęcularis quomodo à principio introducta. 4.b.
Poteſtas qualiter, & quomodo ſit à Deo. 4.d.
Potus, de potu calido. 453. a.
Præmijs, pœniſque regna firmantur. 155.d.
Præfectus Vrbis. 362.d.
Pręfectus Annonæ. 283.d. 394. d.
Præfectus Prætori, & Præfectus vigilum. 396.a.
Prætextatus tempore ſancti Damaſi Romani Pontificis dignitatem conſulari præfert. 65. a.
Prætores. 365. c. Principes iuuentutis, 154. c.
Proconſules. 384.a.
Proconſulis legatus. 394.b.
Procurator Cæſaris. 396. a.
Prudentia Ducis neceſſaria. 408. a.
Ptolemæus Philadelphus. 40.c.

Q

QVadriga Pythis marmorea. 21. b.
Quęſtores eorumque munera. 392. b.
Quinque viri menſarii. 395. d.

R

RAphael Vrbinas. 107. a.
Ratio quam vocant ſtatus, quæ Reipublicæ afferat damna. 389. d.
Religionis vis, & neceſſitas. 418. c.
Religio qualiscumque fuerit ea hauſta ęgrè educitur. 136.c.
Robertus Guiſcardus Vrbem occupat, & diruit. 100. b.

ROMA.

Romæ laudes. pag. 1. 6. c. 3.a 10. d. 24. b. &c. 164. c. Multitudo Ciuium in Vrbe. 10. b.
Roma communis patria. 10. d. 33. a. Ciuitate donati, & hoſtes. 10.d.
Romæ ſoli Barbari, & ſerui peregrinantur. 11. a.
Roma mundi caput, 11. d. 114. b.
Romæ comparatio cum ſeptem Orbis miraculis. 20.c.
Romanæ Vrbis miracula ſeptem Orbis miracula ſuperant. 24. b.
Romanę Vrbis ſitus, & amplitudo. 32.c. Situs Vrbis laudatur. 32. d. 45.c.
Roma mari aſſimilatur, & comparatur. 33.b.
Romanæ Vrbis frequentia, ſeu multitudo habitantium. 33.c. 34.a.
Romanæ Vrbis magnitudo. 33. c.
Romanæ Vrbis Suburbia eorumque magnitudo. 34.a.

34. a. 421. d. Peregrinorum aduentantium multitudo. 34. b. Vnde cibus ſuppeditatus multitudini vrbis. Vrbis ſtatuæ. 35. a, Vrbis per Gothos, & Vvandalos deuaſtationes. 45. b 79. c. A Longobardis obſeſſa, à Saracenis direpta. 42. d.
Roma Romæ ſepulta iacet. 52. d. Vrb. deprędatio, & exitium canitur à Sibylla. 76. a. Valida fame vexatur anno Domini. 409. 79. d. 83. b.
Roma qualis poſt Barbarorum incurſiones, & deprædationes remanſerit. 83. d.
Roma à Longobardis illæſa patrocinio Apoſtolorum. 84. a-b. Interpretatio nominis Romæ, glorioſa, 90. c.
Roma poſt Barbarorum afflictionem, & deuaſtationem reſtaurata. 103. c.
Roma per multos ſucceſſiuè Rom. Pont. reſtaurata, & ornata. 104. a.
Romanæ vrbis templa per ipſos ædificata, reſtaurata, & ornata. 104. a. &c.
Romæ ſtatus qualis in abſentia Romani Pontificis, 105. c.
Roma recens an cum antiqua conferri queat. 115. c. Situs Romæ recentis, 115. d.
Romæ aſylus. 417. d. Situs veteris vrbis. 115. d. Amplitudo Vrbis antiquæ. 421. c. Aedificia Vrbis. 120. b. Veteris Vrbis ædificia. 120. b. Noua Vrbis templa, & ædificia. 121. b.
Roma recens antiquæ anteferenda. 123. b.
Romana vrbs quomodo tantum excreuerit. 413. a De vrbis perennitate. 122. c. Refertur Ethnicorum opinio. 122. c. Vrbis æternæ nomen vnde. 123. b.
Romæ Peregrini humaniter excipiuntur, ijſque cum eo omnia communicantur. 414. b.
Romæ diuini honores habiti, vel attributi. 123. c Templa Romæ Deæ ædificata, &c. 123. c.
Roma Dea ſimul cum Venere adorata. 123. d.
Roma Deorum parens habita. 124. a.
Roma Babylonis nomine intelligatur apud ſac. Interpretes. 124. c. Quare Roma appellata fuerit Babylon. 124. d.
Roma ethnica perſecuta eſt Eccleſiam, & à ſanctis Petro, & Paulo, eorumque diſcipulis debellata. 125. a.
Romæ excidium prædixerunt Sibyllæ. 125. d. Tertia ſententia de Roma, vt Ethnica quondã deſtruenda & eius ad fidem conuerſione. 126. a. 129. d. Tertia ſententia pręferenda. 127. a.
Romæ Chriſtianæ dignitas, & Maieſtas. 160. b. Cur Roma, & aliæ vrbes floris ſui maturitatem aſſecutæ non maius ſumant augmentum. 165. &c. & per integrum caput. Ex inopia alimentorum ciuitates non augentur. 166. c.

ROMANAE VRBIS REGIMEN, ET MAGISTRATVS.

Regiminum reuolutio. 390. c.
Regia poteſtas. 391. b.
Reges ab initio 391. b. De ſingulis Romanæ vrbis Magiſtratibus diſtinctè per integrum caput. De Vrbis Præfecto. 392. d.
De Conſulibus, Dictatoribus, & Tribuno Plebis. 393.

ROMANA ECCLESIA, ET ROMANVS PONTIFEX.

Romani Pontificis in vrbe Principatus. 87. c.
Romana Eccleſia à Petro inſtituta. 87. d. 164. c. Feſtum Cathedrę ſancti Petri. 87. d. Cathedra lignea ſancti Petri in Baſilica Vaticana ſeruatur. 88. a. Eccleſiæ Catholicæ vnitas.
Romanus Pontifex Apoſtolicus appellat. 88. b.
Romana Sedes Apoſtolica antonomaſticè dicitur. 88. b. Petri, & Pauli Pontificis primatus 88. c. 165. b.
Romanus Pontif. Petri ſucceſſor, non Pauli. 88. c. Opinio contraria damnata, vt hęretica. 88. d. Catholicus, qui Romanę Eccleſiæ communione coniung. 89. a. 90. d. Hæreticus, qui ab eiuſdem Cathedræ communione diuiſus.
Romana Eccleſia mater, & radix omnium Eccleſiarum. 89. b. c. Ab Vrbe miſſi à beato Petro ad prædicandum per Orbem diſcipuli. 89. c
Roma quare Sedes Petri. 9. a.
Romanæ Eccleſiæ ſtatus qualis ab initio. 90. b. Eccleſiæ Romanæ communionem ſuffurari conati ſunt hęretici. 90. d.
Romanæ Eccleſiæ magna Dei prouidẽtia impolluta ſeruatur. 91. c.
Romanæ Eccl. priuilegia à Chriſto. 92. b. Imperator Rom. ius nullum habet in Rom. Eccleſ. 92. c.
Rom. Eccleſiæ obedientia ab Imp. & Reg. exhibenda. 92. c. Contra Rom. Eccleſ. conceſſa, & à ſummo Pontifice non tenent. 93. b. Priuilegia conceſſa à Romana Sede nõ debent ipſi pręiudicare. 93. c.
Romanæ ſedis in Concilijs auctoritas. 93. d.
Romana Sedes à nemine iudicatur. 94. a.
Romanæ Sedis ſuprema auctoritas ab infidelibus agnita. 94. Agnita ab Hæreticis, & alijs ſedibus. 95. a.
Rom. Pontif. ſuprema auctoritas ab Imperatoribus agnita, & defenſa. 95. c. Ad ſedem Apoſlicam appellatio omnibus libera. 95 c.
Romani Pontificis facultas in diſpenſando. 96. b.
Romana Eccleſia ab omnibus conſulta, & conſulenda. 96. b. Laici ab electione Rom. Pontificis excluſi. 97. a. Ex Laicis, qui ſibi ius eligendi arrogauerint. 67. a. 99. c. Conc. habitum aduerſus eos, qui viuente Rom. Pont. de ſucceſſoris electione tractarent. 96. d.
Romana Eccleſia quomodo adminiſtraretur pẽdente confirmatione Imperatoris. 97. c.
Romana Eccleſia liberatur à Conſtantino Pogon. à ſolutione pecuniæ pro Pontifice ordinando. 98. a. Liberatur ab expectatione confirmationis 98. a. requiſitus aliquando Italiæ exarchi conſenſus. 98. a. refutatur error dicentium ab Adriano Pontif. conceſſ. fuiſſe Carolo Magno ius eligendi Pontificem. 98. b. Eccleſiæ Rom. perſecutio domeſtica omnium moleſtiſſima. 86. a 99. a.

Rom.

Rom. Eccl. calamitates vnde prouenerunt. 102. a. Eccleſia in fide illibata. 102. b. De Rom. Eccleſiæ perennitate late. 122. c. 132. c.

ROMANI.

Romanorum religio, iuſtitia, & pietas. 4. a. 133. b 137. c.
Romanorum fides à ſancto Petro laudata. 86. b.
Romani aliqui Imperatores non Chriſtiani Chriſtianam pietatem prçſeſerunt. 134. a.
Romanorum probitas. 137. a.
Romanorum clementia. 138. b. Fortitudo. 140. a Animi celſitudo, & conſtantia. 141. d. 142. a Continẽtia. 142. c. parſimonia in ementis. 142. d. Frugalitas in veſtibus. 143. b. Fidei, & ſecretorum cuſtodia. 143. c. d. Benignitas & hilaritas. 145. b. Apud Romanos amor potior, quam timor. 147. a. Virtus nec illaudata, nec irremunerata. 14. d. Doctrinæ, & animi cultus ac etiam mechanicarum artium cura. 149. a. 151. b.
Romanorum militaris prudentia. 139. b. Iuſta bellorum initia iuſtæ belli cauſæ. 137. d. 136 d. De priſcorum Romanorum virtutibus. 132. d. Dignitas & magnitudo quibus adminiculis cõſueta, cum iuſtitia pace, & abundantia. 423.
Rom. mediocritate excelluerunt. 157. a.
Rom. reipublicæ laus. 157. b.
Romanorum libertas. 159. d.
Romanrum deprauati mores, 77. b.
Rom. in Pontificem rebellant, & Remp. antiquam reſtituere tentãt, vnde in illos S. Bernardus inuehitur. 100. d,
Romanorum luxus inferiore Imperij æuo. 143. c.
Romanorum ſcelera excuſantur. 156. per integrum caput.
Rom. fuerunt ne vſi pileo, vide Pileus.
Romanorum quis modus in deferendo honore. 320. a.

ROMANORVM VESTIMENTA.

Romanorum circa veſtimenta pecuniarum effuſio. 50. b. Veſtimentorum varia genera. 251.
Romanos pellibus indutos fuiſſe. 251. b. de Lacernis Romanorum. 251. c Varie Auguſtorum circa veſtes decreta. 252. b. Veſtis ſericæ bombycinæ purpurea. 252. a. b. c. Purpurã quis Romanorum Principum primus ſumpſerit. 253. c. De Toga & multiplici eius differentia. 255. a. eius forma, & vſu. 255. a 366, c. Toga propria Romanorum veſtis tempore pacis. 255. a. 429. Toga poſt Auguſtum exoleuit. 255. c. Veterum veſtium colores. 262. b. 429. b. De Albo veſtium colore apud Romanos. 428. a. De mulierum veſtimentis diffusè. 256. d. Matronæ honeſtiores quibus, meretrices quibus ſtolis veſtiri ſolitæ. 256. a.
Romani veteres modeſtiſſimè induebantur. 259. d. Virilem amiculum in ſcçnis, ſeu Campo ad inguina tegenda, & libidinem comprimendam 277. De Vulgi veſtibus. 42. 6. a.

ROMANVM IMPERIVM.

Romani Imperii magnitudo. pag. 1. a. 5. b.
Romani Imperij ſymbolum Aquila. pag. 2. a. eius effigies, & prçeminentia, ibidem.
Rom. Imperator filius vocatus Rom. Pont. 2. c.
Romanum Imperium inſurrexit per potentiam, & ſæcularem prudentiam. 4. a.
Romani Imperij fines. 5. b,
Romani Imperij fines ampliati. 5. d.
Romani Imperij fines qualiter muniti. 6. a.
Romanum Imperium quare in tantum excreuerit. 11. c. 133. b. De Rom. Imp. declinatione. 76. a. eius declinationis cauſa. 76. c.
Romani Imperij diuiſio. 76. c. 78. d.
Romani Imperii finis in Occidente. 81. d. 82. a.
Romani Imperii ab Oriente in Occidentem trãſlatio in perſona Caroli Magni. 85. b. Diuino conſilio, & conuenienter per Rom. Pont. facta. 85. b.
Romanorum plurimorum Imperatorum infelices exitus. 87. a. Ethnicorum opinio refertur. 122. c. Quando, & à quibus Romanum Imperium deſtruendum. 125. c. Ad conſtituendum Romanum Imperium, virtus, & fortuna contendit. 133. a.
Romani Imperii ſalus in Ciuium beneuolentia, & è contra. 147. a. Sub Romano Imperio felix vita pax, & ſecuritas. 158. b. De regimine, & magiſtratibus Vrbis. 390. b.
Romulus, & Remus litteris inſtituti. 149. a.
Rupellæ, & eius Aggeris à Ludouico XIII. extructi deſcriptio. 68. a.
Rupellæ obſidio. 68. c. Nauale prælium, & deditio Rupellanorum. 70. d. Quanti ponderis illa expeditio. 72. a.

S

Sabinarum raptum. 413. c.
Sacellum dictum Sancta Sanctorum. 105. b.
Sacellum Gregorianum. 108. a. Sixti in Baſilicæ ſanctæ Mariæ Maioris. 108. b. Pauli V. in eodem Baſilica. 109. d.

SACERDOTIA ET SACRIFICIA.

De Sacrificij, & Victimç nomine, & origine, immolatione, & delibatione. 360. a. &c. Vaſa ſacrificijs inſeruientia, eorumque nomina materia & forma elucidantur, & delineantur. 362. & ſequentibus. De aqua luſtrali, eiuſque vaſa. 365. b. De Sacerdotiis, Sacerdotibus, & alijs miniſtris eorumque habitu diffusè. 369. 366. & ſequentibus. Summus Sacerdos, & Tibicines. 367. b. Figurç veteris ſacrificij, eiuſque explicatio. 367. c. De Pontificibus, & Rege ſacrificulo. 371. c. Lupercalia ſacrificia. 369. c.
Saltationes, vide Ludus.
Salutandi vſus qualis apud Romanos. 280. a. Chriſtiani ſalutant pacem precando. 280. b. Quare ſternutantem honore proſequamur, eique ſalutem dicimus. 280. d.
Samniſertex Aegypti Rex. 41. a. Obeliſcum excidit. 41. b.
Sathanas quomodo ligatus. 129. b.

Satur-

Saturnus à Iano excipitur. 290. c. in eius honorem nummus primo in vſu. 261. a.
Saturni ſydus triſte dies infauſta. 206. b.
Scala Sancta. 108. b.
Scena vide ludus ſcenici.
Scipio Antiochi dona ſpernit. 148. c. Scipio Naſica. 371. d.
Scholarum vtilitas. 419. b.
Scripturæ ſacræ traductio per 72. interpretes. 42. a.
Secretorum proditor dici poteſt proditor regnorum. 144. d.
Secreta amici pandens, vt perfidus cauendus. 145. a.
Seditiones militares, earumque cauſæ, & remedia. 411. a
Seminarium Romanum. 107. d.
Senatores Senatus. 153. b. 391. c. 422. a.
Senatorum maieſtas, & munera, & qui in eorum ordinem admiſſi. 153. c. 491. d. Indigni per cenſores à Senatu emouebantur, & quomodo. 153. c.
Senatorum filij. 154. c.
Seneca diues, & diuitiarum contemptor. 18. d.
Sepulturæ ritus Ethnicorum, & Chriſtianorum. 57. d.
Sepulchrum de illis late. 352. & ſequentibus.
Sergius Secundus. 104. c.
Seruorum multitudo & numerus apud Rom. 19. a
Seſoſtris AEgypti Rex. 41. a. Obeliſcorum extructor. 40. a.

S I B Y L L AE.

Sibyllæ, earumque Oracula. 317. & ſequentib.
Sibyllarum vaticinia auctoritate Sanctorum Patrum, & Eccleſiæ probantur. 377 c.
A Gentilibus prohibita Chriſtianis ſub pœna mortis Sibyllinorum libr. lectura. 179. b.
Sibyllarũ vita fides religio numerus. 380. d. 381. c.
Sybyllarum ſtatuæ. 377. Silentii cuſtodia reipublicæ neceſſariæ. 144. d. 45. b. 409. b.
Symbolum Apoſtolorum. 287. d. Simulatio Duci neceſſaria. 408. c.
Sphinx. 23. a
Spiritus vbi vult ſpirat. 235. c.
Spolia opima. 184. d.

S T A T V AE.

Statuarum origo & augmenta multitudo pretium & ſpecies. 35. c.
Statuis Deorum honor habitus ab Ethnicis Romanis, & per illas dæmones reſponſa dabant. 36. b. Statuas quare Græci nudas Romani tunicatas ponant. 36. b.
Statuarum cuſtodia. 36. c. Statua primum Cereri Romę poſita. 36. c.
Statuas Conſtantius Vrbe diſtrahit. 36. d. Earum reliquiæ à Barbaris ſublatæ, vel mutilatæ. 37. a.
Stephanus VII. Rom. Pont. à ſede pulſus. 99. d.
Sternutationum ſuperſtitioſa conſideratio damnatur à ſancto Auguſtino. 283.
Sternutantib. quare aue dicamus, & quare eos honore proſequamur, vide ſalutandi vſus.

T

TEMPLA VETERIS ROMAE.

Templa vnde dicta ſint ſana. 369. b.
Templum bonæ Deæ. 369. c.
Templum Dianæ Epheſinæ. 23. b.
Templum Fortunæ in Neronis domo. 27. a.
Templum Iouis Capitolini. 25. b.
Templum dictum Pantheon. 28. b. 104. a.

TEMPLA RECENTIS ROMAE.

S. Agathę in Suburra. 104. a. S. Andreæ ad Cliuum Scauri. 104. a. de Valle 108. d. S. Angeli in Mole Adriani, & prope dictã molem. 115. a. b. S. Bibianæ. 105. a. S. Caij. 100. d. S. Catharinę ad Funarios. 107. c. S. Cęciliæ. 109. a. S. Cęſarij. 109. a. SS. Coſmæ & Damiani. 110. d. S. Dominici in Quirinali. 108. a. S. Hieronymi Illyricorum. 108. b. S. Iacobi Incurabiliũ. 108. a S. Ludouici nationis Gallicæ. 108. a. S. Mariæ Angelorum ad Thermas. 107. d. 315. c. S. Marię in Aquiro 108. a. S. Mariæ Populi. 106. c. S. Mariæ in Vallicella. 108. a. S. Martinæ. 111. a S. Martini in Montibus. 315. a. Sanctiſſ. Nominis IESV. 108. a. S. Petri in Ianiculo. 106. c. S. Pudentianæ. 109. a. S. Silueſtri in Quirinali. 107. d. Sanctiſſimæ Trinitatis in Pincio. 106. c S. Vrbani extra portam Capenam. 100. d.
Templorum Hemiſphęria. 121. b.

T E S S E R AE.

De vario Teſſerarum vſu. 283. c.
Teſſera Militaris. 287. a.
Teſſera Frumentaria. 283. c.
Theatralis. 286. b. vocalis, & muta. 287. a. Pacis, & belli 287. b. Teſſerarii 287. a.
Teſſeræ diuerſorum Ducum, & Principum referuntur. 287. a.
Thermæ vide Balnea.
Theſauri in ſepulchris reconditi. 235. a.
Timendus hoſtis. 404. a.
Totila Gothorum Rex Vrbem capit.

T R A G OE D I A.

Tragœdiæ etymologia. 229. a.
Tragœdiæ Antiquitas. 229. b.
Tragœdiæ definitio. 229. c.
Tragœdiæ finis, & vtilitas. 226. c.
Tragœdiæ partes earumque conditiones. 230. b.
Tragœdiæ, & Comœdiæ quomodo differant. De Cothurno, & Socco. 236. a.
Traiani equeſtris ſtatua, & eiuſdem ſtatua ſuper columnam. 46. b. Traianus dictus herba pauetina. 29. d. Eius mores. 145. d. 148. a.
Traianus ſolus in Vrbe ſepultus. 46. d.
Titulus in Iulii Triumpho, veni vidi vici. 180. d.
Triumphus Aureliani. 178. b.
Triumphus Iulii Cæſaris. 178. 179. d.
Triumphus C. Marij & Iugurthæ. 178. d.
Triumphus Pompeij. 179. c. d. Camilli, & P. Aemilij. 185 d.
Triumphum gloriæ quomodo Chriſtianus aſſequatur. 185. b.
Trophæa vide Triumphus.
Turris Pharos. 23. a.

TRIBVTA.

Tributorum genera. 12.b.
Tributa quomodo excreuerint. 12.c.
Tributorum ſumma. 12.c. Tributum Chriſtus ſoluit. 13.a. Tributum Iudæorum. 13. b. Tributum Vrinarium, Stercorarium, & Meretricium. 14.a. Tributum cauſa triumphi. 14. b.
Triumphales coronæ, aurum coronarium. 15.b. 75.b. 182.c. Tributum coronarium. 15.b.
Triclinium Lateranenſe Leonis Papę III. 104.b.
De Tricliniis vide Conuiuium, & cœna.
Triumuiri deducendæ Coloniæ. 395. b.

TRIVMPHVS TRIVMPHARE.

Triumphalis arcus. 173.d. Triumphales arcus Titi, Septimii, & Conſtantini. 174.a. Trophęa 174. b. Trophæa ſpeciem quamdam Crucis præferebant. 174. c. Pro trophæis aliquando columnæ, aræ, & turres. 174. c.
Triumphi nomen vnde. 174.d. Bacchus primus omnium triumphum duxiſſe dicitur. 175. a.
Triumphi auctor Romæ Romulus. 175. b.
Triumphantis habitus. 177.d.
Triumphantis currus. 178. a.
Triumphalis porta. 184. a. 179. a. Viæ, & Pons triumphalis. 179. a.
Triumphalis pompa ad longum deſcribitur. 179.

V

Vectigalia eorumque diuerſa genera. 12. a.
Veſpaſiani prudentia. 139. a.

VESTA, ET VIRGINES VESTALES.

De iis diffusè. 372. & ſequentibus.
Veſtalium inſtitutio. 372.c. 373. a.
Veſtę ædes ſeu templa. 372. c. 373. a.
Veſtalium officium, dignitas, auctoritas, & ornatus, 373. a, 374. &c.
Veſtalium inceſtus pœna. 374.d.
Veſtæ ignis perpetuus, de eo diffusè. 373.b.

VESTIS.

Veſtium luxus eiuſque damna. 143. d.
Veſtis alba datur recens baptizatis. 430. a.
Veſtium amictus indicat de moribus. 430.b.
Veſtes, veſtimenta Romanorum, vide verbo Romani. Vexilla vide verbo Arma.
Vexilla, quæ in ſacris Proceſſionibus circumferũtur. 281.b.

VIA.

Viæ omnes Italiæ in Columnam in foro erectam deſinebant. 49.d.
Via Appia. 49.d. 50.c. 67.d. Monumenta in via Appia. 51.b.
Via Flaminia. 51.a. 107.d.
Via Iulia. 106.d.
Via Lata. 115. b.
Via Pia. 107. d.
Viæ vrbis veteres, & recentes. 115.b. 120.b.
Vię muniebantur à Romanis. 51. a.
Viæ à Penis primum lapidibus ſtratæ. 51. a.
Via Regia, qua peruenitur ad Deum. 51.d.
Via ad Cælum, via Crucis. 205.b.
Vigilantiæ laudes. 19.d.

VILLA.

Villæ Romanorum earumque laus. 31.d.
Villa Gordianorum. 32.a.
Villæ Adriani reliquiæ. 32.a.
Villa Tuſculana Aldobrandina. 109.a.

VIRGO.

Virgo an poſſit concipere recipiendo ſemen abſque virginitatis læſione. 303.a.
Virginum Chriſtianarum tria admiranda exempla. 382. &c.

VIRTVS.

Virtus in omni loco naſcitur. 150. d.
Virtus apud Romanos, numquam illaudata numquam immunerata. 148.d. 155.c.
Virtutes Romanorum, vide verbo Romani.
Virtutem ſpes pręmij, & honoris excitat. 173. c.
Ex virtutibus captanda gloria. 49.b.
Vitellii luxus. 143.d.

VNCTIO.

Vnctio Gladiatorum, & Luctatorum. 318.c.
Vnctio ſeruorum officium.
De vnctione vide etiam verbo Balnea, & Thermæ. De Vnguento Beatæ Mariæ Magdalenæ Chriſti Domini pedibus, & capiti impenſo, & de eius alabaſtro. 318. b. 330.b.
Vrbanus Secundus. 116. c.
Vrbanus Octauus. 110.d. 118. d.
Vvandalorum Rex Genſericus Vrbem capit, & diripit, & ab eius irruptione Baſilicæ Lateranenſis, Vaticana, & Oſtienſis immunes fuere. 81.c.

X

Xerxes dictus Lepus Galeatus. 64. a.
Xenodochium ſanctiſſimæ Trinitatis. 108. vide etiam in verbo Templum, & in verbo Hoſpitium.

Z

Zenobię ab Aureliano viuere conceſſum 182. b.

5886

RARE 85-B
27070

GETTY CENTER LIBRARY